

ПЕТРО МІРЧУК

НАРИС
ІСТОРІЇ
ОУН

I

ТОМ

Петро Мірчук

**Нарис історії
Організації Українських Націоналістів**

ПЕРШИЙ ТОМ

1920 — 1939

ЗА РЕДАКЦІЮ

СТЕПАНА ЛЕНКАВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
МЮНХЕН — ЛОНДОН — НЬЮ-ЙОРК
1968

Outlines of the History
of the Organization of the Ukrainian Nationalists

I Volume

(1920 — 1939)

Umriss der Geschichte
der Organisation Ukrainischer Nationalisten

I. Band

(1920 — 1939)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Степан Ленкавський, Данило Чайковський,

† Дмитро Штикало

Мовний редактор: Петро Кізко

Графічне оформлення: Мирон Левицький

ПЕРЕДМОВА

«Нарис Історії ОУН» запланований як двотомове видання. Перший том описує роки між двома світовими війнами, другий — роки другої світової війни і післявоєнних часів. В українській історіографії міжвоєнного періоду залишилась велика і дошкульна прогалина, що її якоюсь мірою повинна виповнити ця книжка. Історики та учасники тодішніх подій спромоглися з різних становищ насвітлити і зберегти для історії факти розвитку, будівництва, росту, розгрому і відродження українського національного, культурного й політичного життя. Історичні нариси та мемуаристична література про окремі ділянки різnorodних форм українського національного життя, що в тодішніх обставинах почвірної окупації змогло все таки проявляти себе в наявних легальних чи півлегальних формах, дали щоправда досить широкий образ національного будівництва та буйного збудження національної свідомости після втрати державности і глибокого закорінювання національно-державницької ідеї та боротьби за неї в легальних формах, обмежених приписами чужого законодавства. Одначе ці описи подій двох міжвоєнних десятиріч є невиважені, бо вони з різних причин не відмітили як слід ваги і впливу УВО і ОУН на хід політичних процесів в Україні, ані ролі підпільно-революційних дій підземної України в формуванні, в унапрямуванні політичної історії тієї доби, в утвердженні національно-державницької думки і в стимулюванні процесів зростаючої активізації мас супроти окупантів України.

Хоч виникнення і дії українського національно-революційного руху стали невіддільною часткою політичної історії України і зворотнім етапом в розвитку української політичної думки, погляди на історичну необхідність революційних форм національно-визвольної боротьби, оцінка метод чи конкретних підпільних акцій були в сучасників тих подій часто суб'єктивні й контрверсійні, та змінливі з ходом років.

В перших роках після втрати власної держави збройна боротьба за її повернення, тобто ідея національної революції, апробована обидвома українськими урядами, що не скапітулювали перед окупантами, — була самозрозумілою конечностю для патріотичних людей, які почували себе громадянами української держави і окупацію українських земель уважали за стан нелегальний і тимчасовий. Заснована в 1920 році УВО, як підпільна понадпартійна армія України, висунула всім зрозумілі головні гасла: за самостійність української держави і соборність розірваних між чотирьох окупантів українських земель. УВО в своїх діях знайшла підтримку і співдію від тодішніх політичних партій. Продовжувані нею акції пасивного і активного спротиву, бойкоту окупаційним розпорядженням привали маси до солідарности і наслідування.

Одначе, переключення загальної громадської думки на категорії революційного мислення було короткотривале. Ризький мир 1921 р. і рішення Ради Амбасадорів у 1923 році про прилучення Східньої Галичини до Польщі та політика регіонального патріотизму двох діючих за кордоном українських урядів, УНР і ЗУНР, внесли глибоке потрясення і розбіжність поглядів на принцип соборности і на перспективність визвольно-революційної боротьби. Московський і польський окупаційні режими після своєї стабілізації почали робити заходи,

щоб приєднати непримиренність підкорених українців мінімалістичними приманами: одні — надіями на українізацію й полегшену економічну політику в радянській псевдодержаві на СУЗ, другі — надіями на автономічні полегші, які ніколи не були ухвалені варшавським сеймом. Ці примани відкрили дорогу ілюзіям про можливість примирного співжиття з окупантами, дорогу, суперечну з цілями національної революції. На СУЗ національно-активні елементи включилися в співпрацю головню на культурному відтинку, за що були потім масово знищені; на ЗУЗ постали дві головні течії: напрямок «реальної політики» з надіями на осягнення нереальної автономії з Варшави, звідки приходили щораз нові реальні обмеження довоєнних прав і — радянофільський напрямок з надіями на московсько-большевицьку допомогу визволитися від Польщі, щоб потрапити в московський полон. Цей зворот до політичного ілюзіонізму змінив позитивне ставлення цих обидвох політичних груп до ідеї національної революції, базованої на організуванні власних сил народу за державну незалежність від обидвох окупантів. УВО, з свого боку, твердо відкидала орієнтацію на історичних ворогів України, Москву і Варшаву, як теж на міжнародню справедливість західніх держав.

УВО не могла залишатися далі безпартійною армією українського народу, коли речниками політики того народу оголошували себе автономісти або радянофіли, шукаючи приємливих для них форм колаборації з окупантами. Доцільність і неминуча потреба революційного шляху до самостійної соборної української держави вимагала тепер обґрунтування та чіткого скристалізування власної політичної плятформи, програмових засад і врешті ідеології, як теж і критики та відкинення антиреволюційних і антисоборницьких поглядів противників. Сторінки цієї книжки описують, як рух «загравістів», згуртованих під ідейними гаслами УВО, проробив цю піонерську роботу очищення політичної думки від залишків довоєнних сподівань про можливість поступового виборювання конституційних полегшень від національного ворога, чи через єднання в спільному політичному фронті проти царського деспотизму з російською революційною демократією, чи з російськими соціалістами різних мастей, що воєнними нападами знищили українську державу.

Новий політичний рух гостро протиставився деградації і приниженню значення національної ідеї з боку соціалістичних доктринерів. Соціалісти українського поневоленого народу за головне своє завдання вважали соціяльну революцію у спілці з російськими соціалістами, а національне визволення — за підрядну справу, яка, мовляв, автоматично буде позитивно розв'язана з утворенням соціалістичного уряду в федеративній Росії. Самостійницькі ідеї Міхновського, Донцова, «Молодої України» трактувалося як шовінізм, навіть як політичну некульгурність і відсталість. Тому-то спроможності політичного горизонту були в них обмежені або концепцією поділу Галичини і утворенням українського «коронного краю» в австро-угорській монархії, або концепцією федерації України в майбутнім російським демократичним чи соціалістичним урядом. Оця неспроможність власної української перспективної дії серед тодішніх українських діячів виникала із слабкої організованості українських сил іти під відкритими, неприхованими гаслами державної самостійности України. Організувати ті сили і протиставити їх ворожому насильству — стало якраз центральним завданням нового революційно-визвольного руху.

Пізнання причин нашої державної невдачі розбудили великі шукання нових історичних обривів. Відкинення ілюзорних концепцій, удар українських армій, а згодом підпілля, з брутальною силою завойовницьких націй без ріжниць на партійну приналежність керівників підбюю і руйнування України, став початком виходу на світ нових груп націоналістичної молоді. Виникнення

українського націоналізму було реакцією на національну катастрофу, поширенням кадрового резервуару УВО, і разом із тим було відкиненням тісних політичних горизонтів, що онесмілювали відкрито прямувати до належного кожній нації природнього права жити вільним життям. Для відмежування від культурницького етнографізму довоєнних патріотів і для виразного протиставлення підступному «пролетарському інтернаціоналізмові» новий політичний рух прийняв назву «український націоналізм». Національне визволення — це передумова волі соціальної, волі політичної, волі культурного і господарського розвитку, — проголошував на початку ХХ сторіччя Міхновський. Його поклик через чверть-століття почали здійснювати новоорганізовані загони ОУН. Наскільки успішно або невдало в окремі роки вони зуміли своє завдання здійснювати, про це розказують сторінки цієї книжки.

*

Як з УВО виникла ОУН, як розгорталася боротьба обидвох визвольних революційних організацій, які успіхи, невдачі, тріумфи й удари вона мала, про те розповідає ця книжка. Вона писана доступним стилем для широкого читача. Завданням автора не було дати сухий науковий нарис історії, але зібрати також описи бойових акцій, хід важливіших політичних процесів, навести документарний матеріал про формування засадничих принципів ідеології, політики й стратегії ОУН, щоб різнобічно відтворити атмосферу умов творення тодішньої підпільної боротьби, її розвитку й поширювання. Автор не обмежується лише описом світлих і героїчних сторінок історії ОУН, що в дальші роки стали предметом щорічних протидержавних відзначень і ювілейних святкувань, але обговорює також слабкі сторінки і помилки, що поставали наслідком чи то ворожих диверсій, чи через нестійкість або недоповідність окремих бойовиків і політичних діячів.

Для читача сухим і нецікавим матеріалом може видаватися хронікальний перелік арештів і присудів за поодинокі роки. Він, зрештою, не є вичерпний, бо охоплює тільки ті випадки, які були реєстровані в пресі, в додатку ще в здекомплетованих подекуди річниках газет. Але якраз ця хроніка ув'язнень і політичних процесів свідчить про два важливі моменти: про безпідставність большевицької вигадки, нібито ОУН, стоячи на службі всяких «іноземних буржуазних сил», об'єднувала в своїх лавах «контрреволюційні елементи» з метою поневолювати й соціально визискувати український народ; та про другий момент — про невинне зростання, з ходом років, революційних кадрів ОУН і революційної активності мас, які під час другої світової війни і після неї набули розмірів всенароднього визвольного руху. З хроніки ув'язнень і політичних процесів наявно випливає, що в національно-визвольній боротьбі під керівництвом ОУН брали активну участь і спомогали їй усі шари народу: інтелігенти, студенти, безземельні селяни, робітники, соціально упосліджені ремісники, учителі, кооперативні працівники, навіть і священики. Капіталісти, поміщики і буржуї участі в підпільній боротьбі не брали, а це лише тому, що таких класів українці не мали, проте український націоналістичний рух не перестав бути всенароднім рухом.

Історія ОУН стала історією долі сотень тисяч українських родин. В цій книжці велика кількість читачів знайде згадку про себе, про своїх найближчих рідних і друзів. Сподіваємося, що декотрих читачів вона захопить доповнити історію ОУН своїми спогадами про події, в яких вони самі, або їхні друзі, брали участь.

*

Рукопис цього «Нарису історії ОУН» був опрацьований багато років тому. Редакція не поспішала з швидким виданням книжки, розуміючи труднощі

Автора в здобутті джерельних і об'єктивних матеріалів про конкретні факти дій підпільної організації, що не лише не занотовувала їх в публікаціях, але свідомо затирала перед ворогами сліди своєї дії, щоб не улегшувати ворогові викривання людей. Про труднощі реконструкції та уточнювання фактів пише Автор у своїй передмові. Свідчення учасників подій часто бувають неточні, суб'єктивні та в умовах конспіративної дії — фрагментарні і неповні. Тому праця Автора вимагала ґрунтовної перевірки зібраних відомостей, як також уточнень, змін, або доповнень окремих розділів. У цій праці деякі співучасники дій ОУН допомогли своїми порадами і спогадами про відомі їм події, за що Редакція складає їм подяку. Окрема подяка за уможливлення доступу до річників довоєнної української преси належить директорові Української Бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі Петрові Плевакові; за вистарання рідкісних світлин із приватних збірок — магістрові Ярославу Ракові; за уточнення багатьох фактів і випозичення світлин д-рові Миронові Коновальцеві; за перевірку і сумлінне уточнення багатьох дат, імен і прізвищ — Михайлові Борисові.

Деякі доповнення, що наспіли після видрукування частини книжки і не могли бути вміщені в тексті, подані в «Примітках» наприкінці книжки.

Видаючи цей перший том «Нарису Історії ОУН», сподіваємося, що читачі пізнають повний образ різнобічної праці ОУН, в тому багато невідомих загальові фактів, а це допоможе їм виробити собі свій власний погляд і об'єктивну оцінку ваги і ролі ОУН в українській історії міжвоєнної доби.

ВСТУПНЕ СЛОВО АВТОРА

Книга, що її оце даємо до рук українського читача, — це перша в українській історичній літературі спроба дати повну й систематичну, тобто впорядковану хронологічно, з датами та прізвищами, історію ОУН. Досі появлялися друком тільки дрібніші чи обширніші причинки до історії ОУН, присвячені окремим епізодам чи окремим проблемам діяльності ОУН, або, врешті, загальній оцінці діяльності ОУН з приводу котроїсь із її річниць. Такий характер причинку мають і дві найобширніші із виданих досі друком праць з історії українського підпілля Володимира Мартинця: «Від УВО до ОУН» («Спогади й матеріяли до передісторії та історії українського організованого націоналізму», рік видання 1949) та «Організація Українських Націоналістів 1929-1955» («Збірник статей у 25-ліття ОУН», рік видання 1955), і тому в передмові до останньої й зроблено висновок «Історія ОУН очікує свого Нестора. Хай же цей Збірник буде причинком до неї». В додатку, перша з названих розглядає події й проблеми тільки до моменту постанови ОУН, а друга заторкає історію ОУН тільки до 1940 року; після цієї дати вона займається вже виключно історією ОУН під керівництвом полк. Андрія Мельника. В виду цього, найповажнішим із досі опублікованих причинків до історії ОУН являється документарна збірка п. з. «ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955» («Бібліотека Українського Підпілля», ч. 1, видання Закордонних Частин ОУН), хоч і має вона зовсім своєрідний характер — збірки документів без будь-яких коментарів, заміток і, тим більше, даних з діяльності ОУН.

А тому, беручись до опрацювання цієї нашої праці ми були, і тепер, даючи її до рук читача, є свідомі усіх тих недоліків, що їх мусить мати кожна перша праця того характеру.

Але трудність опрацювання повної й систематичної історії ОУН не тільки в тому, що це перша праця; причина найсерйозніших труднощів це — характер підпільно-революційної організації ОУН в минулому й сьогодні.

Вислідом такого характеру ОУН є дошкульний брак і офіційних публікацій про організаційну структуру та персональну обсаду керівних постів в Організації за весь час її досьогоднішньої історії, і архівних організаційних документів з тієї ділянки. Як організація підпільна, жорстоко переслідувана окупаційними властями, ОУН ніколи не подавала в своїх публікаціях організаційної структури й тим більше персональної обсади керівних постів в організаційній сітці ОУН на Українських Землях. Більше того: ці справи залишалися таємницею навіть перед членством самої ОУН так строго, як тільки це було можливе для здорового функціонування організаційної сітки й засадничо не фіксувалися навіть в архівних записках закордонного Проводу ОУН, хоч би й за псевдами. В висліді цього, в ніякому архіві ОУН немає й ніколи не було списка навіть Крайових Провідників ОУН за їхніми тодішніми псевдами, ні тим більше членів кожночасної Крайової Екзекутиви ОУН, а й провідні члени ОУН знали й знають звичайно

тільки своїх безпосередніх організаційних зверхників, співчленів даного організаційного звена та своїх безпосередніх підлеглих. Для ілюстрації цього наведу характеристичний факт, що один із провідних членів ОУН, який перед чверть-століттям займав пост надобласного, щойно тепер, при нагоді збирання мною й провірювання потрібних для моєї праці даних, довідався від мене, хто це був тоді його безпосереднім організаційним зверхником на пості Крайового Провідника ОУН, бо й тоді, і ціле чверть-століття після того він уважав ту людину тільки зв'язковим між ним і невідомим йому особисто Крайовим Провідником ОУН.

При такому стані реконструювання персональної обсади керівних постів ОУН на Українських Землях на протязі 30 літ діяльності ОУН при писанні історії ОУН — це особливо мозольна робота збирання й дбайливого провірювання інформацій від десятків провідних у даному періоді членів ОУН, розсіяних сьогодні по всьому світі.

Деяко краще мається справа з фактами й датами з історії ОУН, бо тут являється допоміжною тодішня українська й чужинна, крайова й позакрайова преса. Але й тут справа не така то проста. Поперше, не існує на чужині ніодної української установи, яка мала б усю колишню українську пресу і її приходилось нам вишукувати поодинокі по різних установах й приватних бібліотеках окремих людей. Подруге, інформації в тодішній українській пресі в Краю й на чужині були дуже скупі і часто навіть в достовірних джерелах невірні, — чи то із-за непоінформованости, чи теж з інших мотивів. Наприклад: в офіціозі Проводу ОУН було подано про Конференцію Проводу ОУН з делегатами Крайового Проводу ОУН, яка відбулася в липні 1932 року в Празі, що вона відбулася в червні 1932 у Відні. Це було зроблено Проводом ОУН умисно, щоб таким повідомленням обманути польську поліцію й заставити її шукати членів Крайової Екзекутиви ОУН між такими особами, які були в червні 1932 у Відні, а не між тими, хто був у липні 1932 року в Празі. Або: в акті обвинувачення Варшавського процесу проти Степана Вандери і товаришів, що його виготовляло двох польських прокурорів на підставі даних всієї польської поліції та документів «архіву Сеника», подано в одному місці, що спроба атентату на куратора Гадомського у Львові відбулася 27 серпня 1933 року, а в двох інших місцях того ж самого акту оскарження, що 28 вересня 1933 року. Таке поплутання дат сталося через недбалість польських прокурорів у провірюванні того, що вони самі писали. Третій приклад: у частині тогочасної української преси, ворожої ОУН, писалось вперто, що Роман Барановський був членом Крайового Проводу ОУН, хоч повну безпідставність такого твердження довели на судовій розправі і сам Барановський, і польські поліційні свідки. Це було зроблено противниками ОУН з партійної ненависти. А це значить, що й до фактів і дат з історії ОУН, подаваних у тогочасній пресі та в різних документах, при досліджуванні й писанні історії ОУН було конечним ставитися з оправданою обережністю.

Знову ж революційно-підпільний характер ОУН сьогодні, коли вона й далі стоїть у важкій боротьбі на життя і смерть проти московсько-більшевицького окупанта, видвинув перед нами ще одну проблему: а чи не пошкодить розконспірування історії ОУН тим, хто веде сьогодні боротьбу ОУН на Українських Землях, або щонайменше родинам, які перебувають під боль-

шевицькою окупацією, тим, що в минулому були в рядах підпільно-революційної української націоналістичної організації?

Ця проблема особливо серйозна і до неї ми поставилися з найбільшою увагою. Але, проаналізувавши дуже основно всі «за» і «проти», ми прийшли до переконання, що опублікуванням нашої праці ми «розконспіруємо» історію ОУН тільки перед українським громадянством і ніякою мірою перед ворожими чинниками. Бо зовсім слушно є заввага В. Мартинця в передмові до його «Від УВО до ОУН», що всі матеріали про УВО-ОУН з поліційних архівів колишньої польської та гітлерівсько-німецької держав, з документами «архіву Сеніка» включно, опинилися в руках большевиків. Тож виданням історії УВО-ОУН ми большевикам нічого нового виявити не можемо. Тимбільше, що ми подаємо повністю тільки дані з періоду до другої світової війни, які мають вже лише чисто історичне значення й стосуються або людей, які вже не живуть, або перебувають на чужині й своєї колишньої участі в ОУН не скривають, а з новішого періоду подаємо виключно ті дані, що за апробатою компетентних чинників ОУН були вже (найчастіше в некрологах упавших членів ОУН) подані до загального відома, а тим самим стали вже відомими й для ворога без найменшої шкоди для справи та для окремих людей.

А «розконспірування» історії ОУН перед українським громадянством являється настирливою й зовсім оправданою вимогою української науки та інформативної й виховної праці самої ОУН. Адже діячі з рядів ОУН, особливо, коли мова про давніші періоди, як їхні ровесники, відходять поволі один за одним в небуття й можуть забрати з собою в могилу всі відомості про діяльність ОУН так, що пізнішому дослідникові, при згаданій відсутності архівно-документальних даних в будьякому українському архіві буде неможливим написати історію ОУН. А в тих, що ще живуть, відомості з минулого чим далі, тим більше затираються в пам'яті та переплутуються.

От тому то, виконуючи вимогу української науки та державницької традиції зберегти в писаній формі якнайбільше даних про одну з найсвітліших сторінок боротьби українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу, що її становить революційна боротьба Організації Українських Націоналістів, та виконуючи свій моральний обов'язок передати пам'ять про героїв національної революції майбутнім поколінням, щоб на їхньому світлому прикладі виховувались нові кадри незламних борців, ми рішилися, не лякаючись всіх труднощів, опрацювати й передати до рук українського читача оцей перший нарис історії ОУН.

На цьому місці я з приємністю складаю щиру подяку всім друзям і знайомим, які своїми інформаціями, випозиченням газет, журналів і книжок, або своїми цінними заввагами й доповненнями при читанні рукопису моєї праці причинились до здійснення мого завдання — написати повну, наскільки воно можливе, історію Організації Українських Націоналістів з загальним начерком історії передвісників ОУН.

Моя особлива подяка належитьсь сл. пам. Степанові Бандері за те, що як Голова Проводу ОУН він апробував мою пропозицію написати історію ОУН і завжди щиро піддержував мене морально в моїй нелегкій кількالكітній праці.

Д-р Петро Мірчук

ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК

Перед читанням просимо виправити:

155 сторінка, 21 рядок знизу замість: литов-, треба: лотиш-

206 сторінка, 1 рядок знизу замість: ня 1919. — треба: ня 1922 р.

303 сторінка, 15 рядок згори замість: червня 1931 р. — треба: червня 1932 р.

511 сторінка, 7 рядок згори замість: В 1942 р. — треба: В листопаді 1941 року

ПЕРЕДВІСНИКИ ОУН

ПІД ЧОТИРМА ОКУПАНТАМИ

Збройна боротьба українського народу за Державність у 1917-1923 роках не увінчалася бажаним успіхом. У нерівній боротьбі на кількох фронтах одночасно Українська Армія, здесьятована тифом, не маючи нізвідки допомоги, ні навіть моральної підтримки, мусіла під тиском переважаючих ворожих сил віддавати ворогові українську землю п'ядь за п'яддю, рясно скропивши її ворожою і своєю кров'ю, та відступити поза межі України. Чотири окупанти кинулись на знесилену і скривавлену Україну і, як колись кати Христову одіж, поділили між себе українську територію. Осередні та східні землі України зайняла Московщина, західні українські землі (Галичину, Волинь, Полісся, Холмщину і Підляшшя) окупувала Польща, Буковину і Басарабію захопила Румунія, а Закарпаття приєднала до себе Чехо-Словаччина.

Найжорстокіший терор запровадив московсько-більшевицький окупант. Нащадки тих, які вже вісім століть тому, увірвавшись до Золотоверхого Києва, справляли там варварський пир, сполокуючи вулиці Києва кров'ю українських дітей, старих і жінок, — тепер повторювали свої звірячі оргії в кожному українському місті, в кожному закутку України. Від куль московських катів (опричників з Че-Ка, що опісля перейменувалася у ГПУ, потім в НКВД, а далі в МВД, МГБ і КГБ) загинули сотні тисяч українських селян і робітників, мужчин, жінок і дітей.

Проте навіть з допомогою найжорстокішого терору москалі були неспроможні покорити український народ. Хоч переможена у війні, Україна щораз наново спалахувала вогнями повстання, щораз наново український народ брався за зброю, щоб прогнати червоного московського окупанта. На окупованих московськими більшевиками осередніх і східніх землях України творяться підпільні революційні організації з метою організування нового всенароднього протимосковського повстання.

Виховані на московській традиції терору, хитрощів, і підступу, большевики переходять до НЕП-у в економічній та до «українізації» в національній політиці в Україні, мовляв: безжалісна загибля всім, хто проти советської влади, та зате можливість національного розвитку для тих, хто цю «селянсько-робітничу» владу визнає. Цей хитрий підступ заскочив багатьох, дезорієнтував їх політично та здемобілізував морально. І чимало українських патріотів, політично незрілих, дало себе зловити в сіті московсько-большевицьких хитрощів. Вони стали щиро до співпраці з московськими окупантами України з надією, що під вівіскою «УССР» вдасться їм таки розбудувати українське національне життя, створити справді вільну «соціалістичну, селянсько-робітничу» українську державу. Пішли на щирі співпрацю з московськими большевиками, щоб уже по кількох роках тієї співпраці позбутися всяких мрій про «загірну комуни» і, гукнути голосно пересторогу своїм землякам — «Геть від задрипанки Москви!», — покінчити самогубством (М. Хвильовий, М. Скрипник), або загинути в підвалах ГПУ.

Так само і Польща запровадила систему варварського терору на окупованих нею західньоукраїнських землях, хоч вона залюбки чванилася своєю приналежністю до західньої Європи. Тюрми та концтабори наповнились українськими патріотами, а рука польського «культуртрегера» нищила українські школи, читальні, церкви.

На Буковині й Басарабії українці терпіли від шовінізму румунів, яким забажалося збільшити свою націю через винародовлення українців, застосувавши супроти них систему поліційного терору.

І навіть чехам захотілося чехізувати закарпатську частину України, яку було влучено в склад Чехо-Словаччини під виразною умовою, що це українська земля, яка повинна втішатися свободою демократичної республіки і мати змогу приєднатися до незалежної української держави, як тільки така знову постане.

Під тиском ворожого режиму то тут, то там ламались одиниці. Але, тільки одиниці; український же народ залишався далі незламним і невгнутим та продовжував нестримно прямувати до своєї мети. Зміна політичного положення зумовлювала зміну способу боротьби, зміну родів зброї, зміну тактики, але ніколи — припинення самої боротьби. Розбуджений до чину з вікового сну збройними визвольними змаганнями 1917-1921 рр., український народ уже за жадних обставин не припиняв боротьби і провадить її по сьогоднішній день — усіма можливими способами, в усяких умовах, проти кожного окупанта України і проти кожної сили, що ворожа ідеї самостійности та соборности України.

Авангардом цієї боротьби стала від 1929 р. Організація Українських Націоналістів (ОУН). Не з'явилася вона нежданно, ні не створилася штучно, а постала органічно як історична konieczність на даному етапі нестримного маршу української нації до своєї мети.

СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ УРЯДІВ І ВІЙСЬКОВИКІВ

Революційно-збройна боротьба українського народу після знищення української держави наїзниками, коли то Україна опинилася знову під ворожими окупаціями, прийняла найвиразніші організаційні та ідеологічно-політичні форми на західноукраїнських землях.

Українсько-польська війна, що почалася 1-го листопада 1918 р., тимчасово припинилася 16-го липня 1919 р., коли то Українська Галицька

Члени Команди Січових Стрільців у Луцьку в січні 1920 р.
Сидять зліва направо: сотн. М. Матчак, полк. А. Мельник,
полк. Є. Коновалець, полк. Р. Сушко і сотн. І. Даньків.
Стоять зліва: сотн. І. Андрух, полк. Р. Дашкевич,
сотн. В. Кучабський і сотн. Я. Чиж

Армія під тиском ворожої переваги, а водночас ведена бажанням спричинитися до звільнення від большевицької навали Києва, щоб повернутися до Львова через Київ, — залишила західні українські землі й відійшла на схід за Збруч. Західня частина України опинилася під польською окупацією. Надії на переможний поворот УГА не здійснилися, і польська окупація західноукраїнських земель почала скріплюватися. Але політично-правний стан тієї частини української території, окупованої Польщею, залишався невирішеним. Польський окупант намагався перетворити захоплені ним західноукраїнські землі в інтегральну частину польської держави. Цим намаганням рішуче спротивився законний господар цієї землі — український народ, який вирішив не складати зброї та продовжувати боротьбу проти польського наїзника революційними методами, аж до повної перемоги. Цю боротьбу, проваджену в нових формах, очолили недавні старшини Корпусу Січових Стрільців та Української Галицької Армії.

Політична ситуація, в якій опинилися недавні Січові Стрільці, була дуже важкою і складною. Уряд Української Народньої Республіки на нараді з вищими представниками армії УНР 6-го грудня 1919 р. в містечку Чарторії біля Любара прийняв постанову про переформування регулярної армії УНР на партизанські загони, щоб війну проти большевиків та денікінців провадити надалі партизанськими методами. Згідно з цим, того самого дня на нараді Старшинської Ради Січових Стрільців ухвалено розв'язати Корпус Січових Стрільців, залишаючи кожному стрільцеві свободу вирішувати самому, чи прилучитися йому до партизанських загонів, що під командуванням ген. М. Омеляновича-Павленка вирушали в Зимовий Похід на тили ворога, чи відходити на захід. Але, коли для всіх інших частин армії УНР вищезгадане рішення мало тільки формально-тактичне значення, то для Січових Стрільців воно було вирішальне. Негайно після формального розв'язання Корпусу Січових Стрільців польські війська несподівано його оточили, роззброїли й інтернували, перевізши до таборів для полонених в околицях Рівного-Луцька. Внаслідок цього, водночас із формальним розв'язанням, Корпус Січових Стрільців перестав існувати теж фактично.

В польських таборах для полонених перебували Січові Стрільці всю зиму 1919-1920 рр., і щойно навесні 1920 р. почали вони, вже як цивільні люди, виходити на волю — частково шляхом індивідуальних звільнень, а частково через утечу. Все ж таки вони й надалі вважали себе вояками армії Української Народньої Республіки, намагалися відновити свій зв'язок з військовим командуванням та урядом, бажаючи знову брати участь у боротьбі за прогнання окупантів з території України.

Тим часом, хоч становище було просто катастрофальне, всередині уряду Української Народньої Республіки дійшло до роз'єднання між представниками осередньо-східних і західних земель України. Андрій Лівіцький, представник УНР у Варшаві, знехтувавши спротив представників західних земель України, підписав 22-го квітня 1920 р. т. зв. варшавський договір, згідно з яким, за ціну військової допомоги з боку поляків, Західна Україна була визнана складовою частиною Польщі.

Проти варшавського договору запротестували представники Західної України, Буковини й Закарпаття в уряді УНР, вийшли зі складу цього уряду й відновили уряд Західно-Української Народньої Республіки (ЗУНР), під проводом диктатора Євгена Петрушевича.

Між обома урядами заіснували засадничі розходження. Уряд УНР планував розпочати, з допомогою польських військ, новий похід проти московського окупанта, а уряд ЗУНР, відмовившись визнати союз із Польщею, повів за кордоном дипломатично-політичну акцію в обороні державної самостійності Західної України, відокремлюючи справу західних земель від справи решти української території.

Події ці поставили теж і Січових Стрільців у важке морально-полі-

тичне положення. Як ядро армії Української Народньої Республіки, Січові Стрільці бажали залишитися й надалі вірними урядові УНР, не зриваючи, однак, при тому моральних і політичних зв'язків з західно-українськими землями, звідки самі походили.

ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ (УВО)

Для продовжування визвольної боротьби Україна потребувала насамперед військових сил. Тому теж і розформовані Січові Стрільці старуються зберігати організовані форми, щоб могли у відповідний момент відновити існування військової формації. Формальне і фактичне розв'я-

Нарада «Стрільцької Ради» в Празі в липні 1920 року
Сидять зліва: сотн. І. Андрух, полк. Є. Коновалець і сотн. В. Кучабський
Стоять зліва: Н. Н., сотн. М. Матчак і сотн. Я. Чиж

зання Січових Стрільців, як військової формації, не було для них однозначним із знищенням усяких організаційних вузлів, що єдали їх досі. Стрільцька Рада діє далі теж під час інтернування та по виході інтернованих на волю, а стрілецтво далі вважає її своїм зверхнім органом. Проте частина стрілецтва опинилася в таких умовах цивільного життя, що дуже послабили організаційний зв'язок між вояками і Стрільцькою Радою, а з другого боку — в цей зв'язок почали включатися колишні старшини й вояки УГА. З уваги на такий стан, у липні 1920 р. відбулося в Празі, під проводом полковника Євгена Коновальця, останнє засідання Стрільцької Ради, на якому ухвалено розв'язати Стрільцьку Раду та розпочати діяльність у нових організаційних формах, а не на базі організаційних пов'язань з часу існування Корпусу Січових Стрільців.

Нараду Стрільцької Ради у Празі, в липні 1920 р., треба вважати датою постановня Української Військової Організації (УВО).

Дня 2-го вересня 1920 р. опубліковано «Приказ УВО ч. 1», а це значить, що в той час УВО вже існувала. А що зараз же після наради Стрільцької Ради в липні 1920 р. виїхали на Наддніпрянщину колишні старшини Січових Стрільців, про яких у літературі УВО кажеється, що вони виїхали з дорученням організувати на Наддніпрянщині клітини УВО, — то й насувається з того логічний висновок, що саме на тій нараді й створено УВО. Такий висновок насувається теж як логічне вяснення, чому на тій нараді розв'язано Стрільцьку Раду і формацію Січових Стрільців: створення Української Військової Організації та її Команди зробили існування Стрільцької Ради зайвим. Важко припустити, що з почину полк. Є. Коновалеця розв'язано Стрільцьку Раду без попереднього створення нового керівного органу для дальшої боротьби проти окупантів. Врешті той факт, що саме члени Стрільцької Ради стали ядром першої Начальної Колегії УВО, — вказує на одночасність розв'язання Стрільцької Ради і покликання до життя УВО та її Начальної Колегії.

Точної дати постановня УВО не збережено в жадному документі з тих часів. Нараду Стрільцької Ради в Празі, в липні 1920 р., про яку згадує полк. Є. Коновалець у своїх «Причинках до історії української революції» (на стор. 42), приймаємо за початок створення УВО, у висновок таких міркувань:

На основі опублікованих досі спогадів і матеріалів треба вважати найбільш імовірним, що дата формального заснування УВО припадає скоро після припинення діяльності Стрільцької Ради, хоч сам задум і підготовчі плянування існували перед формальним її заснуванням. Полк. Є. Коновалець у своїх «Причинках до історії української революції» стверджує, що останнє засідання Стрільцької Ради відбулося в Празі в липні 1920 р. Тоді ухвалено рекомендувати усім Січовим Стрільцям вертатися в Україну. «Після цього засідання Стрільцької Ради перестала фактично існувати Січово-Стрільцька організація» — пише полк. Коновалець (стор. 35). Який мілітарний осередок постав на її місце після липня 1920 р., або перед припиненням діяльності Стрільцької Ради, цього з зрозумілих конспіративних причин він не подає.

[В спогаді про «Початки УВО у Львові» («Срібна Сурма» — II. Збірник статей і матеріалів до діяння УВО, стор. 25-62) сотн. Осип Навроцький пише, що: «початок заіснування УВО припадає на другу половину серпня 1920 р.» Навроцький не був сам співчасником заснування УВО в Празі чи Відні ані учасником I. З'їзду представників військових організацій, 31. 8. 1920 р. Він був організатором першого керівного осередку УВО у Львові, що мав назву «Начальна Колегія УВО» і був заснований у вересні 1920 р. з ініціативи вже попередньо створеної Української Військової Організації. Пропозицію організувати у Львові перше крайове керівництво УВО Навроцький одержав від Я. Чиж, який брав участь у січневій (в Луцьку) і липневій (в Празі) нарадах перших ініціаторів оснування УВО і який поінформував його напочатку вересня, що організаційна робота УВО деінде, отже поза Львовом, вже ведеться.

Про заснування першого керівного ядра — Начальної Колегії УВО — у Львові Осип Навроцький подає, що з початком вересня 1920 р. його повідомив Ярослав Чиж, недавній член Стрільцької Ради СС та кол. начальник контррозвідки в Корпусі СС, що ССтрільці створили Військову Організацію, щоб зберегти військові кадри для боротьби проти обидвох окупантів, що «організаційна робота вже ведеться. Командантом Української Військової Організації буде полк. Євген Коновалець, він покищо в Відні, але старається якнайшвидше дістатися до Львова». Перед його приїздом необхідно «створити якийсь керівний осередок... для зв'язків з урядом Президента д-ра Євгена Петрушевича з українськими політичними партіями та взагалі з українською громадськістю, а водночас з тим для керування цілою діяльністю УВО».

Створення такого командного осередку Я. Чиж запропонував сотн. О. Навроцькому, як старшині найвищому рангою, з тим, що він має наперед узгід-

новати з ним намічених кандидатів. Це значить, що Чиж мав повновласті від уже існуючої в той час УВО монтувати такий командний осередок у Львові і вирішати про добір осіб.

За даними Навроцького перший склад командного осередку УВО до часу приїзду Коновальця до Львова був такий: сотн. Осип Навроцький — координуючий голова; члени: Ярослав Чиж, Михайло Матчак, проф. Юрій Полянський (старшина-гарматчик) і Володимир Целевич. Ця п'ятка утворила в вересні 1920 р. «Начальну Колегію УВО». З приїздом полк. Коновальця перейменовано її на «Начальну Команду УВО». (— ред.)]

Можливо, що тоді ще не були вироблені чіткі організаційні форми для нової організації, і тому окремі клітини УВО діяли спершу самостійно. Одні з них більше симпатизували з урядом УНР, інші знову з урядом ЗУНР, контактуючись з його міністром військових справ Я. Селезінкою. Проте залишається фактом, що вже 2-го вересня 1920 р. видано окрему листівку, що її відтак нелегально поширено на західноукраїнських землях, про створення УВО та про мету і завдання цієї нової організації.*

Дня 31-го серпня 1920 р. в Празі відбувся перший З'їзд відпоручників українських військових організацій, на якому були присутні також і представники Бригади УГА, що перебувала в інтернуванні в Німецькому Яблінному (ЧСР), представник Українського Союзу Старшин у Відні, представники робітничих сотень на Закарпатській Україні та представники української еміграції в Америці. Про цей з'їзд полк. Є. Коновалець у своїх «Причинках до історії української революції» пише:

«На цьому З'їзді винесено, між іншим, такі постанови:

1. З'їзд стоїть на становищі повної соборности й самостійности України без огляду на те, в які соціальні та політичні форми вилетється ця самостійність. 2. З'їзд стверджує, що теперішнє катастрофальне положення України є наслідком неохоти до праці, нестійкості, хитання, суперечности з гаслами, виведеними в т. 1., і самого факту існування аж трьох українських урядів і їх органів. 3. З'їзд уважає вказаним не ставити мілітарного спротиву з'єднанню українських земель, яке зараз наспіває через большевицький наступ, та одночасно завзиває всіх старшин і стрільців Української Армії до дальшої послідовної боротьби за самостійність України. 4. З'їзд уважає за потрібне затримати в організованій формі існуючі поза територією України військові частини та об'єднати їх ідейно між собою. Крім цього, З'їзд закликає всіх тих, що можуть повертатися на Україну, до повороту й до праці на місцях. Далі прийнято постанови щодо центрального ідейного проводу всіх військових організацій.**

«Після З'їзду один з членів колишньої Стрільцької Ради виїхав був до пок. Головного Отамана з пропозицією звільнити Українську Армію від її незавидної ролі оборони Галичини для Польщі та заховати Армію виключно для боротьби за українську державність. Пропоновано тоді раптовим зворотом відсунути Українську Армію, що боролася на правому крилі польського фронту, у Карпати й таким робом ухилитися тимчасово від дальшої боротьби большевиків. Розрахунок був такий, що большевики, після переможного походу через Польщу, були б дійшли до Середньої Європи й загрозили безпосередньо інтересам держав-переможців. Для рятування ситуації згадані держави мусіли б не тільки піддати ревізії Версальський договір, але почати також організування поважного протибольшевицького фронту, при чому му-

* Дивись: Акт обвинувачення з варшавського процесу ОУН, стор. 45.

** Полк. Є. Коновалець: «Причинки до історії української революції», стор. 42-43.

сили б вони взяли до уваги теж ті українські бойові сили, які досі легковажено й яким не хотіли помагати. Отже українські частини, що заховались би в Карпатах і до них приєдналися би всі інші українські частини за кордоном, мусіли б увійти в плян великої протибольшевицької кампанії. Українська справа виринула б тоді знову на широкому інтернаціональному форумі та не була б залежною від одного тільки маршала Пілсудського. Переможена Польща не мала б відваги ставити такі домагання, як зробила вона пізніше в Ризі... Пок. Головний Отаман цю пропозицію відкинув. Не хотів він допуститися, як сам зазначив, «зради союзника». «Союзник» одначе, якому пок. Головний Отаман дотримувався вірності аж до смерти, не мав таких сантиментів. Річ Посполита Польська погодилася дуже швидко після цього з Москвою в Ризі і то коштом українських земель та коштом долі решток вірних Польщі військ Української Республіки», — яких роззброєно й інтерновано.

Так затратилось перше основне завдання Української Військової Організації — стати зав'язком української армії для відновлення протибольшевицької війни в найближчому майбутньому.

На перший плян перед УВО, як підпільно-революційної організації висувається нове питання: очолити революційно-політичну боротьбу українського народу проти окупантів. Такий характер УВО закріпився остаточно в 1923 р., коли то 14-го березня Рада амбасадорів визнала західноукраїнські землі Польщі. Того самого року, 31-го грудня, Головний Отаман Симон Петлюра виїхав з Польщі в Західню Європу.

Оте завдання, — очолити, як підпільно-революційній організації, спротив українського народу проти окупантів, — висунуло на перший плян перед УВО само життя, жахливе положення, в якому опинився український народ після невдачі визвольної боротьби.

ВІДНОСИНИ НА ЗАХІДНЬОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Хоч Рада амбасадорів визнала західноукраїнські землі за Польщею щойно в 1923 р., то поляки запровадили на цих землях, а зокрема в Галичині, нечуваний поліційний терор вже від першого дня окупації, уважаючи Галичину інтегральною частиною «Речіпосполитої Польської». Версальський договір, що його підписала Польща з державами Антан-ти, забезпечував українцям у Галичині права національної меншини: рівність перед правом, свободу української мови в публічному житті, власне шкільництво, самоврядування тощо. Під умовою пошанування тих прав Рада амбасадорів прийняла своє вищезгадане рішення. Польський уряд, хоч і зобов'язався шанувати ту умову, проте на ділі знехтував її цілковито уже від першої хвилини.

По всій Галичині прокотилася хвиля військового, а вслід за цим поліційного терору. Згідно зі звітом міжнародного Червоного Хреста, лише восени 1919 р. число українців, заарештованих та засланих до таборів полонених, перевищило 100.000, в цьому понад 1.000 українських греко-католицьких священників. У казематах Модліна, Берестя, Стцалкова, Варшави, як теж у концтаборах Домбе, Вадовиці, Перемішль, Пикуличі й ін. — навмисно морено ув'язнених українців голо-

дом та важко побивано, внаслідок чого тисячі українців загинули, а тисячі залишилися каліками. За апробатою уряду, польські поліційні та військові частини проводили по селах грабежі, безправно рекувірували в українського населення майно, знущалися над населенням, побиваючи людей нагайками та шомполами, гвалтуючи жінок та дівчат. Багато українських патріотів розстріляно без усякого суду, проти колишніх українських вояків проваджено політичні процеси. І так, наприклад, без суду розстріляли поляки десяткох українських священників: оо. Остапа Нижанківського, Заторського, Лопатинського, Захарію Підляшецького, Галібея, Сухаровського та ін.*

В березні 1920 р. поляки запровадили назву «Малопольска Входня», заборонивши вживати назви Західня Україна й українці та запровадивши замість того окреслення «русині», «руські» та «русинські». Українську мову усунено з урядових установ. Галицький Крайовий Соїм та Крайовий Виділ скасовано, так само, як і самоврядні повітові ради, передаючи компетенції польським старостам. Більшість громадських рад розв'язано й замість них настановлено польських комісарів.

Варварську нагінку повели польські окупанти теж проти українського шкільництва. Рішенням ректорату єдиного на західньоукраїнських землях університету у Львові з 16. 8. 1919 р. дозволено студювати в ньому тільки польським громадянам і тим, хто відбув службу в польській армії. Таку саму постанову проведено й на львівській політехніці. Метою цих постанов було виключити від студій українську молодь, а тих, хто мав би надію таки дістатись на студії, заставити прийняти польське громадянство та зголоситися до служби в польському війську. Вимогу Наукового Товариства ім. Шевченка відкрити приватні університетські курси польська влада відкинула й рішуче заборонила влаштувати такі курси. Водночас, для заспокоєння міжнародної публічної opinio, пущено в закордонній пресі повідомлення про те, що варшавський уряд нібито підготовляє відкриття українського університету у Львові. Автономну галицьку Крайову Шкільну Раду, що існувала за Австрії, тепер скасовано, а замість неї створено «Кураторію львівської шкільної округи», підпорядковану варшавському міністерству освіти. Дозвіл розпочати навчання дано тільки польським гімназіям, а до народнього шкільництва впроваджено скрізь примусове навчання польської мови.

Всіх українських урядовців, що працювали за Австрії та ЗУНР, позбавлено праці, якщо вони відмовилися скласти присягу на вірність польській державі. В листопаді 1921 р. проведено державний перепис населення Галичини, як частини польської держави, в листопаді 1922 р. —

* Трагедія Галицької України. Матеріяли про польську інвазію...» Вінніпер, 1920 р.; «Кривава книга», Відень 1919 р.

вибори до польського сейму, а в грудні 1922 — перший примусовий набір до польського війська.

Цьому тотальному наступові польського шовінізму й терору мусів протиставитися український народ.

У відповідь на вищезгадане рішення ректорату львівського університету, українська суспільність створила тайний університет у Львові, що, не зважаючи на поліційні переслідування, проіснував аж до 1925 р. Університет цей відіграв важливу роль в формуванні революційної психіки серед повоєнного покоління західноукраїнської молоді. Позитивний революційно-формуючий вплив на всі шари українського громадянства мав також факт кількарічної невіршености щодо державної приналежности західноукраїнських земель.

Спротив українського народу окупантам очолила Українська Військова Організація (УВО).

ЗАВДАННЯ І КОМАНДНИЙ СКЛАД УВО

За дату постанови УВО треба вважати, як уже було зазначено раніше, липень 1920 р. Спочатку організувалися клітини УВО більш стихійно, при чому ці клітини були лише слабо взаємно пов'язані. Остаточне організаційне оформлення УВО на західноукраїнських землях проведено навесні 1921 р., після приїзду туди полк. Є. Коновальця, який почав особисто керувати організаційною працею УВО. В першому році існування УВО багато праці на організаційному відтинку доклав полк. Юрко Отмарштайн, визначний старшина армії УНР, який загинув у 1922 р. від скритовбивчої кулі.* Співробітниками полк. Отмарштайна в цій праці були старшини української армії Іван Чмола і Роман Дашкевич.

Для розбудови УВО важливою була постанова наради Стрілецької Рад в Празі з липня 1920 р., повторена як постанова З'їзду представників Українських Військових Організацій у серпні 1920 р., щоб усі старшини та стрільці Українських Армій, які можуть повернутися в Укра-

* На тему вбивства полк. Юрка Отмарштайна, колишнього старшини Січових Стрільців, члена команди Зимового Походу й першого головного організатора УВО на західноукраїнських землях, велась у 1920—30-их роках на сторінках української емігрантської преси широка полеміка. Полк. Ю. Отмарштайна вбито скрито під час відвідування ним воєнопонених українців у польському таборі. В брошурі «Хто вбив полк. Отмарштайна?», виданій у Празі 1933 р., полк. Р. Сушко на підставі зібраних ним документів обвинуватив у цьому вбивстві М. Чеботарева, шефа політичної поліції уряду УНР, організатора й виконавця розстрілу полк. П. Болбочана. Обороняючись перед тим прилюдним обвинуваченням в убивстві полк. Отмарштайна, Чеботарев скерував обвинувачення проти полк. Р. Сушка. У відповідь на це, сотн. Г. Рогозний опублікував нові, ним зібрані, документи окремою книгою п. н. «До тайни вбивства полк. Ю. В. Отмарштайна» (Чернівці, 1934 р.). Подібно, як полк. Р. Сушко, сотн. Г. Рогозний рішуче твердить, що організатор скритовбивства на особі полк. Отмарштайна — це М. Чеботарів.

їну, зробили це і ввімкнулися в ряди українських революційних організацій. Згідно з цією постановою, чимало визначних військових старшин, а між ними і полк. Є. Коновалець, повернулося з-за кордону на українські землі.

Прибувши до Краю ранньою весною 1921 р., полк. Є. Коновалець скликав таємні сходи коло 100 колишніх старшин і з'ясував їм тодішню політичну ситуацію, як теж потребу, завдання та засади нової підпільно-революційної організації. Згідно з тезами його доповіді, УВО повинна стати в своїй політичній діяльності на націоналістичних позиціях: боротися з усякими проявами русофільства й польонофільства;

Полковник
Юрій Отмарштайн

Полковник
Євген Коновалець

Сотник
Іван Чмола

перестерігати нарід перед надмірним оптимізмом щодо можливостей успіху дипломатичної акції уряду ЗУНР; готуватися до зтяжнього періоду польської окупації; спонукувати до організації всі живі сили народу в усіх ділянках його життя; звернути особливу увагу на молодь, жіноцтво, селянство й робітництво; енергійно протиставитися ворожим всеукраїнській національній ідеї гаслам; пропагувати ідеї соборництва, національного активізму й віри у власні сили.

Під організаційним оглядом західньоукраїнські землі поділено на чотири округи на правах самостійних «корпусів». Ядром членства повинні стати загартовані в боях і випробувані щодо характеру недавні старшини та стрільці українських армій, а дальший дбайливо контрольований доплив повинна становити студентська, робітничка та селянська молодь. Цілістю діяльності УВО має керувати її Начальна Команда.

Тези доповіді полк. Є. Коновальця були однозгідно апробовані всіма учасниками конференції як основні засади діяльності УВО.

Членами Начальної Команди УВО стали: сотн. Богдан Гнатевич — начальник штабу; М. Саевич — бойовий референт; Дмитро Паліїв — полі-

тичний референт; Осип Думин — розвідка; інж. Ярослав Індишевський, проф. Юрій Полянський, полк. Роман Сушко, Василь Кучабський, Остап Коберський, Осип Навроцький, Михайло Матчак, Петро Бакович, Ярослав Чиж. Після повернення з-за кордону в 1922-24 рр., до Начальної Команди УВО ввійшли ще сотн. Юліян Головінський, полк. Андрій Мельник, а також Володимир Целевич, Володимир Бемко, Ярослав Селезінка, І. Ревюк та П. Меркун. Спочатку Начальна Команда була водночас і Крайовою Командою. По виїзді полк. Є. Коновальця восени 1922 р. вже напостійно за кордон, осідок Головної Команди УВО, званої тоді Начальною Командою, перенесено так само за кордон, а діяльністю УВО

Сотн. Михайло Матчак

Полк. Роман Сушко

Сотн. Василь Кучабський

на західноукраїнських землях стала керувати окрема Крайова Команда, підпорядкована Головній Команді УВО.

Крайовими комендантами УВО були: проф. Юрій Полянський (1922-23), Петро Бакович (1923),* полк. Андрій Мельник (1923-24), інж. Ярослав Індишевський (1924), сотник Юліян Головінський (1924-26 і 1930), інж. Богдан Гнатевич (1926-27), полк. Роман Сушко (1927-29), сотник Омелян Сенік (1929). Крайовими комендантами УВО на осередньо-східніх українських землях були сотн. Іван Андрух та сотн. Микола Опока.

Роля і завдання УВО з'ясовані в брошурі «У.В.О.» (видання Пропагандивного Відділу УВО, широко кольпортоване між українцями як нелегальна література) так:

«УВО є організацією, для якої тільки інтерес Української Нації є й буде рішачим у її діяльності. Вона свідомо рівнож того, що в цій діяльності буде вона наражена на атаки й клевети навіть з боку українців й це таких, що за юдин гріш служать чужим і ворожим Українському Народові інтересам. До всіх них буде УВО ставитися й надаліше як до сміття Вар-

* За даними З. Книша П. Бакович був кадровим референтом в Крайовій Команді УВО, а Крайовим Комендантом став по виїзді Коновальця полк. А. Мельник (див. «Власним руслом», Вид. «Срібна Сурма», Торонто 1966, ст. 36-42).

шави або грязі Москви й на їх крайньо демагогічні й брехливі наклепи, що ними за наказом згори послуговуються, відповідатиме не полемікою та дискусією з ними, але ще більше інтенсивною діяльністю.

«Рівнож не думає УВО служити інтересам других народів. Рівночасно, одначе, УВО є свідома того, що не тільки її завданням, але й обов'язком є шукати собі союзників і вести серед народів світу пропаганду, щоб підготувати відповідну основу й симпатії в світі для загального зриву Українського Народу.

«УВО не ставить терористичної діяльності як виключного свого завдання. Не є вона рівнож, як це польська займанницька влада стареться весь час пропагувати, ніякою розвідною централею. Ні! Ще раз ні! УВО є революційною організацією, якої основним завданням є пропагувати думку загального революційного зриву Українського Народу з остаточною метою створити власну національну самостійну і з'єднану Державу. Як організація, що веде свою діяльність на західноукраїнських землях, вважає вона своїм обов'язком проводити вже плянову підготовку цього революційного зриву проти польського займанця. В цій підготовці звертає вона пильну увагу на всі ті можливості, що з ними прийдеться Українському Народові стрінутися як у випадку самостійного зриву, так рівнож на випадок конфлікту Польщі з її сусідами, чи при вибухові пораз більше назриваючого світового конфлікту. УВО стареться на всі ці випадки мати не тільки готовий, випрацюваний плян, але щобільше, перевести підготовку цілого кадру людей, що були б здібними зразу охопити повсталі маси, їх zorganizувати й повести національну революцію до переможного кінця й то до такого, що не тільки приніс би українському народові власну державу, але й створив би збройну силу, готову й здібну боронити цю державу перед ворогами.

«УВО, що вважає себе носієм і спадкоємцем заповітів Великої Української Армії, не може й не сміє допустити до того, щоб грядучі події заскочили український народ непідготованим, як це мало місце в роках 1917-18».

«Українська Військова Організація, що поставила собі за завдання пропагувати загально-національний зрив українського народу проти займанців і як організація, що переводить конкретну підготовку цього зриву на західних українських землях, йде й мусить іти з усіма шарами народу й серед них поширювати свої ідеї. Для неї не можуть бути обоятними настрої мас, бо саме від тих настроїв залежить, як широка маса будуть ставитися до займанця взагалі, зокрема ж, чи стремління УВО увінчаються в остаточному висліді успіхами, чи ні.

«Українська Військова Організація буде тому впливати на настрої народніх мас та ширити дух активізму й непримиренности супроти займанця. Тому, в своїй пропагандивній, як теж конкретній підготовчій діяльності до загального зриву, Українська Військова Організація виступає й надалі якнайрешучіше буде виступати проти всього, що цей дух боротьби й видержливости могло б захитати. До таких надзвичайно небезпечних проявів, як для революційних настроїв взагалі, так для підготовки зриву зокрема, зараховує Українська Військова Організація нічим неоправдані надії й орієнтації на чужу допомогу, що вже від довгих літ є в нас модними. Їх вплив помітний навіть серед нашої заокеанської еміграції, якої завданням, силою вже тої ролі, яку відігравали заокеанські еміграції інших поневоленних народів, є — стояти непохитно на сторожі найвищих ідеалів нації». (Всі підкреслення оригіналу).

УВО рішуче відкидала і поборювала пропаговану колами УНР орієнтацію на Польщу. Щождо відношення до УССР, то спочатку, доки УВО ще втримувала контакти з урядом ЗУНР, між членами якого були й такі, що в боротьбі проти Польщі хотіли бачити в підбольшевицькій Україні свого союзника, — серед деяких гуртів УВО були помітні пробольшевицькі настрої. Але полк. Є. Коновалець і його найближчі спів-

робітники рішуче протиставилися таким настроям від самого початку існування УВО, і ці настрої ступнево зникали. Після заіснування конфлікту між УВО й диктатором Є. Петрушевичем постала т. зв. ЗУНРО (Західньо-Українська Народня Революційна Організація), як конкурентна до УВО організація з радянофільським наставленням. Серед підпільної літератури на Західній Україні деколи траплялися видані ЗУНРО брошури з ділянки методики революції. Коли ж голова уряду ЗУНР д-р Є. Петрушевич одверто перейшов на радянофільську платформу, то УВО зайняла виразні протибольшевицькі позиції. В уже цитованій нами брошурі «УВО» читаємо про це наступне:

«Не во ім'я злуки українських земель і не для добра Української Нації ведуть большевики свою каїнову роботу. І тому теж, доки в українському уряді (УССР) сидітимуть не дійсні представники українського народу, а висланники Москви й доки тим самим цей уряд вестиме, замість політики, що відповідала б інтересам всього українського народу, шкідливу й чужу нашому народові політику, так довго всякі орієнтації й надії на цей уряд будуть недоцільними й шкідливими. Всякі орієнтації, чи то на Польщу, чи на большевиків, є безпідставними й для українського народу шкідливими й тому УВО мусить з ними, як такими, боротися».

Рішуче відкидаючи орієнтацію як на Польщу, так і на большевиків, УВО вважає зрадником визвольних змагань українського народу теж ті одиниці з-поміж українців, які пропагують орієнтацію на того чи іншого окупанта України і намагаються витворити серед української суспільності прихильні до Москви або Польщі настрої. Не інакше оцінює УВО й тих українських політиків, які примирюються зі станом поневолення України та під плащиком «реальної» чи «позитивної» політики пропагують розбудову українського життя в рамках чужої держави. Перших називає УВО «хрунями», других — «угодовцями».

Про «хрунів» читаємо в брошурі «УВО» таке:

«Не один із них згинув уже з караючої руки члена УВО, бо це найгірша язва на народнім організмі».

А «угодовців» названа брошура характеризує так:

«Це слабодухи, яких не бракує в ніякій нації, що тремтять за свої посади; це пережитки нашого минулого, що не можуть умістити себе в нових умовах боротьби на життя і смерть з польським наїзником; це, врешті, наслідки нашого довгого поневолення, — раби, що в їх природі є стирати кому-небудь порох із ніг... Угодовці є більше небезпечні, ніж згадані вище „орієнтаційні“ табори. Бо коли останні не дуже то й закривають, що є на удержанні окупантів і до концепцій союзів з ворогами підходять, правда з хибним, однак з купецьким розрахунком, мовляв, „ми вам даємо Західню Україну, а ви нам творите Велику Україну“, або „ми вам комуністичну пропаганду, а ви нам федеративну державу з українізацією“, — то „реальна“ політика угодовщини полягає на тому, щоб віддати український нарід на цілковиту ласку й неласку ворога... Угодовці не тільки резигнують із самостійности та соборности і на їх місце ставлять „охлапи“,^{*} та щонайвище пишуть, що „нам у Польщі належитья автономія“, але й виступають якнайрішучіше проти війни, революції та взагалі нелегальности».

«Щоб здобути незалежність українському народові, підготовляймо збройну розправу, а не угодовщину. Пам'ятаймо, що український нарід творив свою державну традицію і проголошував свою самостійність серед крісових і гарматних стрілів. Як довго стріли лунали, так довго існувала українська

^{*} «Охлапи» (польське слово) — покидьки, рештки.

держава. Зброєю можемо її воскресити, а не охлапами, не автономією, не „реальною політикою”, що нав'язує шнур на шию українського народу. Хто поступає протилежно, той ворог українського народу й ворог УВО».

Як засіб боротьби супроти терору окупантів, УВО приймає проти-терор, уважаючи його кінцевим для самооборони поневоленого народу та успішним у пропаганді визвольної справи серед своїх і чужих. Але УВО виразно зазначила, що цим засобом вона користуватиметься якнай-обережніше і тільки в кінцевих випадках. Стосування такого терору, чи радше відплатних дій, як засобу національної самооборони, вважається виправданим через потоптання московсько-більшевицьким і польським окупантами всіх засад людяности супроти українського народу, через їхню політику варварського гнобителя і визискування України. В таких обставинах відплатні акції, стосовані в обороні людських прав, так само, як і оборонна війна народу проти варварів, це не насильство, а боротьба за знищення насильства. Такий протитерор «піднімає почування людського достоїнства у всіх понижених і поневолених та очищує атмосферу загальної вимушеної підлеглости. Кожний терористичний акт, за кожним разом, показує, що не можна здушити в народі стремління до свободи». Каральні акції, звернені проти провідних осіб ворожої держави, проти чільних представників окупаційної системи, — системи грабежу, кривди й насильств, — підривають самовпевненість окупанта та авторитет окупаційної влади, створюють стан провізорії та непевности. Такий стан не дозволяє ворогові закріплювати систему поневолення, а серед поневоленого народу скріплює духа спротиву й віру у власні сили та підносить почуття людської гідности.

Протитерор є теж успішним засобом пропаганди визвольної боротьби серед своїх і чужих. Акти протитерору алярмують публічну опінію світу і заставляють її познайомитися зі станом, який змушує стосувати відплатні акції.

«Мусимо змінити психіку нашої суспільности і психіку ворогів та порушити світову опінію. Терор буде не тільки нашим засобом самооборони, але й агітації, яка дійде до всіх — своїх і чужих, без уваги на те, чи хочуть вони цього, чи ні. А тоді напевно прийде день, коли непереможна воля широких мас українського народу, маючи за собою світову опінію, знищить до тла, надламаний уже до цього часу, загарбницький характер ворогів. Тоді український нарід заживе вільно у власній хаті».

Закид, ставлений революційній організації т. зв. «реальними політиками», що, мовляв, революція пожирає гекатомби кривавих жертв поневоленого народу, — УВО вважає трагічною помилкою або ехидним заслонюванням власної трусливости. «Поневолений нарід обдирають з його надбань не тоді, коли він робить повстання, а тоді, коли гнобитель з переконаний, що поневолений нарід не є здібний повстання підняти». Жертви, покладені в боротьбі за волю, поривають народ і наснажують його незламним завзяттям. А тому — «ніхто й ніщо не здержить нас на нашому революційному шляху. Ми йдемо вперед і закликаємо до нас усіх, у кого кров ще кружляє, у кого серце б'ється і в кого, крім самолюб'я, живе ще любов вищого роду — любов до батьківщини».

РЕВОЛЮЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УВО

Форми пасивного й активного спротиву

Ставши на таких засадах, УВО розвинула на терені Західньої України широку революційну діяльність. Безпосередньою метою цієї діяльності було мобілізувати маси до втримання військової готовості супроти чужої влади. Передусім, УВО закликала всіх українців відмовитись визнати польську окупацію законною, а польську державу — сувереном тимчасово окупованих нею українських земель. У зв'язку з цим, з ініціативи УВО проведено такі масові акції:

1. Бойкот присягання на вірність польській державі. Цього ждали поляки від усіх українців, що працювали як урядовці чи службовики на різних державних або самоуправних становищах. Заклик УВО викликав серед українського населення прихильний відгук, і українці почували себе далі громадянами української держави й масово відмовлялися від присяги, не зважаючи на загрозу позбавлення праці. Акція ця мобілізувала українську суспільність і примушувала польську владу робити поступки.

2. Бойкот загального перепису населення Західньої України, як частини польської держави, в листопаді 1921 р.

3. Бойкот виборів до польського сейму в листопаді 1922 р. Участь українського населення в польських виборах і вислання представників до польського парламенту були б сильним козирем для польської пропаганди. Вона могла б твердити, що населення Західньої України вже примирилося з приналежністю до польської держави, і тому Рада Амбасадорів повинна визнати Західню Україну інтегральною частиною Польщі, а українську справу на західніх землях — внутрішньою справою польської держави.

4. Бойкот набору до польського війська, що почався в грудні 1922 р. Бойкот цей мав засвідчити перед світом про те, що тільки насильством можна змусити українську молодь служити в чужій для неї польській армії та скласти присягу на вірність чужій польській державі. А присяга з примусу — неважна і не може нікого зобов'язувати.

До всіх тих акцій пасивного спротиву УВО ангажувала все українське громадянство, поширювала об'яви уряду ЗУНР, даючи ініціативу і залишаючи за собою загальне керівництво.

Створюючи форми активного спротиву окупаційній владі, УВО перебрала на себе повністю проведення даної акції. В таких випадках участь в акціях брали тільки окремі члени УВО, визначені для того Командою УВО. До тих акцій належали: індивідуальний терор супроти представників окупаційної влади; саботажі — нищення ворожого майна й дезорганізація комунікації; «екси» — експропріаційні напади на державні установи, головно на поштові уряди й амбулянси.

Атентати на представників окупаційної влади

Першим голосним актом індивідуального терору УВО був револьверовий атентат на начальника польської держави маршала Й. Пілсудського, який приїхав з офіційною візитом до «польського» Львова, та на львівського воєводу Грабовського. Атентат виконав Степан Федак — «Смок», син відомого адвоката д-ра Степана Федака, у Львові, в дні 25-го листопада 1921 року. Револьверові постріли не поцілили Пілсудського і тільки зранили Грабовського. Політичний процес проти атентатника відбувся голосним відгомоном не тільки по всій Польщі, але й поза її межами. Атентат цей був протестом проти польської окупації західноукраїнських земель і першим сигналом бойової діяльності УВО.

Другим голосним актом індивідуального терору було вбивство членами УВО польського шкільного куратора Собінського, який особливо завзято заходився нищити українське шкільництво. Це був самозрозумілий для громадянства протест проти польонізації молоді. Собінського вбито револьверовими пострілами на вулиці Львова, в дні 19-го жовтня 1926 р. В голосному процесі, що відбувся в січні 1928 року, польський суд засудив, як виконавців того атентату, Івана Вербицького та Василя Атаманчука на кару смерті, замінивши її опісля на досмертне ув'язнення, а

Чотар УГА Степан Федак

17 бойовиків УВО перед судом присяглих у Львові в січні 1928 року обвинувачені в атентаті на шкільного куратора Я. Собінського. В першому ряді зліва сидять: В. Атаманчук, І. Вербицький, М. Вербицький, Ольга Вербицька, сотн. Ю. Головінський

пізніше Атаманчукові на 10, а Вербицькому на 15 років тюрми. Обидва засуджені були до того вбивства зовсім непричасними; атентант на куратора Собінського виконав Роман Шухевич разом з іншим бойовиком УВО — Богданом Підгайним.

З інших актів індивідуального терору згадаємо: вбивство поліційного агента в Стрию членами УВО Теодором Улицьким і Нагорняком; вбивство польського жандарма в Добростанах коло Львова; ліквідація станиці польської поліції в с. Фирлеві, Рогатинського повіту.

Окремо треба ще згадати атентат члена УВО Ольшанського на президента польської держави Ст. Войцеховського у Львові, в дні 5-го листопада 1924 р., та замах на тернопільського воеводу.

Перша саботажна акція 1922 року

Саботажна акція найсильніше розвинулася влітку та восени 1922 р., коли діяльністю УВО на західноукраїнських землях керував безпосередньо сам полк. Є. Коновалець. Саботажна акція, скерована проти державних об'єктів, почалась уже навесні того року. І так:

В травні 1922 р. в Баковинцях коло Перемишля спалено великі військові магазини, а на передмісті Перемишля Засянні — два військові склади вовни і військовий тартак. На шляху Львів-Бібрка сильно пошкоджено залізничні рейки та поперетинано телеграфічні дроти. 3-го червня знищено дім жандармерії в Яворові. 16-го червня спалено поліційні дома в Городку Ягайлонським. 18-го червня кинено бомбу на поліційну станицю в Угнові, а 27-го червня — на поліційну станицю в Судовій Вишні. 28-го червня спалено будинок водної станції в Любачеві. 2-го липня спалено залізничну станцію в Сопотові коло Кут, а тиждень пізніше — під Городком Ягайлонським. В липні поперетинано телеграфічні дроти навколо Львова, на лінії Коломия-Станиславів, біля Жовкви і в околицях Стрия. 16-го серпня виконано динамітовий замах на потяг в околиці с. П'ядики. 20-го серпня кинено дві бомби до помешкання повітового коменданта поліції в Стрию. 28-го серпня знищено динамітовими петардами залізничну станцію та поліційний дім у Яворові. У вересні спалено будинок староства в Печеніжині, зірвано динамітом залізничний міст у Яворові, підкладено бомби під поїзд на лінії Львів-Підгайці, на станцію Боднарів та на залізничний шлях біля неї, зірвано залізничні рейки на шляху Вигнанка-Іване Пусте та на лінії Стрий-Сколе біля с. Конюхів.

Водночас УВО провела саботажну акцію проти польських поміщиків, які сваволили по українських селах, подібно як це було за панщизняних часів, та проти польських колоністів, що були здебільша поліційними донощиками. Влітку й восени 1922 р. проведено коло 2.300 підпалів фільварків, скирт збіжжя та господарських будинків, що були власністю польських дідичів і колоністів. У цій акції УВО користувалося спеціаль-

ними часовими механізмами з запальниками, що вибухали й запалювали по 1-2 днях після їх вкладення в сіно чи збіжжя, так, що пожеари вибухали звичайно тоді, коли даний об'єкт був оточений поліційною сторожею.

Партизанський рейд в 1922 році

Окремою бойовою акцією був партизанський рейд, проведений у жовтні 1922 р. групою коло 50 бойовиків, під командуванням колишніх чотарів УГА Степана Мельничука і Павла Шеремети. Опис цього рейду знаходимо в тодішній емігрантській газеті «Український Скиталець».*

«Дня 15-го жовтня появилася у Зборівському повіті повстанська група, зложена з 50 людей. Вона, руйнуючи і палячи по дорозі фільварки поль-

Зліва: чотар УГА Степан Мельничук і чотар УГА Павло Шеремета, командири повстанчого загону, розстріляні поляками в Чорткові 11 листопада 1922 року та Василь Крупа, бойовик сокальської групи УВО розстріляний 30 листопада того ж року поляками у Львові

ських дідичів та оселі польських колоністів, вбиваючи та проганяючи польську поліцію й жандармерію, перейшла досі повіті Зборів, Бережани, Підгайці, Бучач, Перемишляни, Борців і Чортків. Рівночасно появилася така група в Сокальщині і перейшла до Тернопільщини, третя група вирунула в Брідщині та Збаращині. Остання злучилася по дорозі з першою групою. Ці групи, особливо перша, найсильніша числом, роздроблюються по дорозі на малі гуртки, які несподівано появляються в різних місцевостях і ширяють переполох між польськими зайдами. Дідичі й польські жандарми втікають до міст. Повстанці роздають забране поляками добро між селян та ззивають їх відозвами вступати в повстанські ряди й бойкотувати вибори. Відділи польської піхоти, кінноти й змобілізовані жандарми рушили проти повстанців. У кількох місцях, наприклад, коло Осівця й Бобулинець, Бучацького повіту, прийшло між повстанцями й польським військом до завзятих боїв, що закінчилися соромною втечою вояків. Акцією польських військ кермує комендант 12-ої дивізії в Тернополі.

«Перша група покарала в Ярчівцях польських колоністів і спалила

* «Український Скиталець» ч. 20.

фільварки Яцківці (Зборів), Августівку, Плавучу, Куряни, Пліхів Демню, Конохів, Геленків (Бережани), Писарівку, Черемхів, Горинь, Корзову й Вільку.

«В Плавучі повстанці вбили коменданта польської жандармерії Гловінського і двох жандармів, у Горожанці коменданта жандармерії Корчовського, а в Дунаєві поранили кількох польських колоністів. Телеграфічна сполука між Львовом і Підгайцями та між Львовом і Бережанами була довгий час перервана, а залізничний рух на галицькому Поділлі стриманий.

«По 25-ім жовтні повстанські гурти, поділившись на малі гуртки по 5-10 людей, появляються в Тернопільщині, Борщівщині, Бучаччині, Заліщищині, Сокальщині, а навіть і під Львовом в околиці Куликова.

«Дня 28-го жовтня прийшло в лісі коло Бараніх Переток, пов. Сокаль, до завзятої боротьби між польською поліцією й одною з таких груп і в ній вбили одного чоловіка, а одного поранили.

«31-го жовтня прийшло до збройної розправи між ляхами й повстанцями в околиці Чорткова. Також між Заліщиками й Осівцем прийшло до завзятої боротьби між одною групою і польським військом і тоді зловили Степана Мельничука, сина галицького залізничника».

Польському військовому відділові вдалось зловити й другого коменданта повстанського загону Павла Шеремету, як теж членів УВО Василя Крупу та Романа Луцейка, організаторів і командирів сокальської групи повстанців. Военний польський суд засудив усіх чотирьох на кару смерті і їх розстріляно: С. Мельничука і П. Шеремету в Чорткові, а В. Крупу і Р. Луцейка у Львові.

Експропріаційні акції в 1924-26 роках

Експропріаційні акти («екси») УВО набрали найширших розмірів у 1924-26 р., коли крайовим комендантом УВО був сотн. Юліян Головінський. Головним завданням «ексів» було те саме, що й саботажів: підривати авторитет окупаційної влади, створювати стан непевності, залякувати ворога, алярмувати публічну опінію в користь української справи та морально мобілізувати українську суспільність. А крім того, через експропріаційні акти УВО здобувала гроші на бойову діяльність. Ішлося тут про гроші, здерті польським окупантом з українського населення, а тому й було зовсім виправдано, що ті гроші повинні були бути відібрані від грабіжника та використані на боротьбу проти нього.

Для проведення експропріацій сотн. Ю. Головінський створив спеціальну «Летючу бригаду», якою особисто командував при виконванні «ексів», добравши до неї належно вишколених бойовиків із різних місцевостей Західньої України. Членами цієї «Летючої бригади» були: пор. Іван М. Паславський, Микола Ясінський («Льольо»), Андрій Оленський, сотн. Омелян Сенік, В. Шумський, Василь Атаманчук, Микола Ковалисько, С. Букало, Дмитро Дубаневич, А. Медвідь, Володимир Лупуль, Прокіп Матійців, Моклович, Роман Барановський і Ярослав Барановський. У кожній окрузі та повітовій команді УВО був бойовий референт. Він часом долучував до «Летючої бригади» бойовиків із свого терену, щоб виконавці даного «ексу» могли краще орієнтуватися в терені.

Сотник Ю. Головінський мав свояка, який працював у головній пош-

товій дирекції у Львові та інформував його про більші грошові пересилки до різних поштових урядів. Призначені для виконання даного «ексу», бойовики з'їжджалися в умовлений час на означене місце, виконували напад і негайно роз'їжджалися.

З проведених «Летючою бригадою» експропріяцій ширше відомі такі:

Напад на поштовий амбулянс під Калушем 30-го травня 1924 р.; напад на поштовий амбулянс під Калушем 28-го листопада 1924 р.; напад на головну пошту у Львові 28-го березня 1925 р.; напад на поштовий віз під Богородчанами влітку 1925 р.; напад на скарбовий уряд у Долині влітку 1925 р.; напад на поштовий амбулянс під містечком Дунаїв; напад на поштовий уряд Сьрем у Познанщині.

Після нападу на поштовий амбулянс під Калушем у листопаді 1925 р. при відвороті, частина боївки пробувала зупинитись у помешканні Ба-

Зліва: сотник Юліан Головінський, Крайовий Комендант УВО в 1926-1927 та 1930 році, нар. 1 грудня 1894, замордований поліційним агентом 30 вересня 1930 р.

Зправа: Микола Ясинський, визначний бойовик УВО, член «Летючої Бригади» УВО, пізніше бойовий референт КЕ ОУН

рановських, батько яких був священиком у Темерівцях біля Галича, і тут попала в поліційне оточення. В перестрільці поліція поранила і зловила І. Паславського, а крім цього пізнала братів Р. і Я. Барановських, яких кілька місяців пізніше вислідила й заарештувала у Львові. Пізніше поліція вислідила й заарештувала теж інших членів «Летючої бригади». Врятувався від арешту лише Ю. Головінський, завжди добре законспірований, так, що навіть не всі члени «Летючої бригади» знали його справжнє прізвище та місця його перебування.

В червні 1926 р. відбувся у Львові судовий процес проти учасників нападу під Калушем. Процес тривав більше місяця й набув широкого розголосу. Всі підсудні трималися дуже гідно, особливо ж Іван Паславський, який виголосив понад одногодинну промову. Паславський говорив не так у власній обороні, як радше в обороні прав українського народу, виправдуючи революційну боротьбу УВО та гостро обвинувачуючи Польщу за варварське поневолення українців. Так само дуже гідно вів

себе на суді Микола Ясінський, що був зразком незламного бойовика. Звідомлення з процесу видала УВО окремою брошурою п. н. «Дванадцять українців перед судом у Львові», що стала дуже успішною пропагандивною літературою.

Процес «поштовців» закінчився засудом вісьмох підсудних і звільненням (через брак доказів) чотирьох. Тоді були засуджені: Дмитро Дубаневич — 8 років тюрми, Іван Паславський — 5, Микола Ясінський — 4, Андрій Оленський — 3, Андрій Медвідь — 3, Ярослав і Роман Барановські — по 2 і пів років тюрми. На цьому ж процесі засуджено на 6 років тюрми також Миколу Бігуна, хоч він участі в нападі не брав, а, згідно з зізнаннями свідків, у день нападу виступав на імпрезі в Празі (ЧСР).

Зліва: полковник Роман Сушко, Крайовий комендант УВО в 1927-1929 роках

Зправа: Зиновій Книш, бойовий референт УВО

«Летюча бригада» могла бути, очевидно, поповнена новими бойовиками, та цього не сталося через заарештування сотн. Ю. Головінського, у зв'язку з убивством шкільного куратора Собінського в жовтні 1926 р.

Головінський просидів у тюрмі аж до судового процесу в січні 1928 р. В час його відсутності «екси» припинилися. Щойно в липні 1928 р. відбувся знову більший «екс» — напад на поштовий уряд при вулиці Глибокій у Львові, під час чого загинув бойовик Ярослав Любович, а в березні 1929 р. проведено напад на листоношу в домі при вул. Городецькій у Львові.

Каральні акції проти зрадників

Крім акцій проти окупанта, УВО провела каральну акцію проти тих «хрунів», які через вислугування полякам шкодили українській національній справі і так, від куль бойовиків УВО загинуло багато вїтїв, українців з походження, які добровільно стали на службу польській владі в закріплюванні стану окупацій, польщенні українських земель та винищуванні українського самостійницького руху.

Найголоснішим виступом УВО проти «хрунівства» було покарання смертю журналіста Сидора Твердохліба, який уже в перші роки польської окупації став із запалом пропагувати льюальність «русинів» супроти польської держави. В такому «хрунівському» дусі С. Твердохліб редагував, видавану за польські гроші, газету українською мовою, а крім цього особисто дуже активно агітував за участь українців у виборах до польського сейму, хоч українська суспільність бойкотувала ці вибори. Бойовики УВО Іван Пасіка і Садовський, з співучастю члена УВО Дзіковського, застрілили С. Твердохліба в Камінці Струмилівій, 15-го жовтня 1922 р. В той час УВО ще була організаційно пов'язана з урядом ЗУНР та його представництвом на західноукраїнських землях — «Політичною Колегією», і вбивство С. Твердохліба виконано за відомом і апробатою уряду ЗУНР, як теж проводів усіх тодішніх українських легальних політичних партій.

Закордонні станиці і вишколи УВО

Крайова УВО, при здобуванні засобів на бойову діяльність, мала технічно-організаційну допомогу від станиць УВО в сусідніх із Польщею державах — Чехо-Словаччині, Німеччині та Литві, а крім цього в Америці. Нагляд над Експозитурою УВО в ЧСР мав військовий аташе ЗУНР в Празі сотн. І. Т. Рудницький, що після перенесення Начальної Команди УВО за кордон став її фінансовим референтом. Справою постачання зброї з ЧСР до Краю керував чот. Мандзій. Керівником станиці УВО в Литві був сотн. Іван Рев'юк («Бартович»), колишній комендант УВО Покутської округи. Зв'язковим УВО в Данцігу до 1927 року був інж. Кізюк, а опісля — інж. Андрій Федина.

Для фінансування діяльності УВО було створено «Український Бойовий Комітет» під керівництвом Михайла Матчака. Цей комітет мав свої клітини в Краю й на еміграції та займався збіркою грошевих пожертв на цілі УВО. На американському терені проводила збірки на цілі УВО «Федерація Українців у ЗДА», під керівництвом д-ра М. Цеглинського. На терені Чехо-Словаччини, з почину д-ра І. Т. Рудницького, всі українські стипендіанти «Чесько-Українського Комітету», симпатички УВО, добровільно оподаткували себе і щомісяця таємно платили певну частину своєї стипендії на цілі УВО. В час співпраці УВО з урядом ЗУНР представник уряду д-р Я. Селезінка передав з фонду ЗУНР на цілі УВО суму 100.000 чеських корон. Окремим джерелом фінансів УВО були вицезгадані експропріаційні напади на поштові та податкові уряди.

Сотник Іван Теодор
Рудницький

Важливою ділянкою внутрішньо-організаційної праці УВО був військовий вишкіл її членів. Як для майбутньої війни, так і для революційно-бойової діяльності потрібні були добре вишколені військовики. З уваги на це, УВО доручила своїм клітинам у Краю дати кожному членові початковий військовий вишкіл, якщо даний член не служив у війську. Для підвищення рівня військового вишколу Начальна Команда УВО зорганізувала за кордоном спеціальні військові курси. Одним з більших таких курсів, поставлених на високому рівні, був у 1925-26 рр. піврічний військовий курс у Данцігу для старшин. Курс цей закінчили 60 членів УВО — колишні військовики, як теж і 50 молодших членів УВО, які ще не відбули військової служби. Всі вони прибули на курс із Краю нелегально і таким самим способом по закінченні вишколу повернулися на рідні землі. Другий такий військовий курс відбувся на Закарпатті.

Підпільне видавання «Сурми»

Пресовим органом УВО був місячник «Сурма», що почав виходити щойно в 1927 р. — на сьомому році існування Організації. «Сурма» друкувалася за кордоном, перший рік у Німеччині, а відтак у ЧСР і Литві. До Краю пересилано її організаційним зв'язком і поширювано як нелегальну літературу. Наклад «Сурми» становив 10.000 примірників. Призначена для розповсюдження на українських землях частина накладу «Сурми» була друквана на тонькому папері, а для закордону — на звичайному. Перше число «Сурми» зредагував д-р Іван Гіжа, відтак «Сурму» редагувала колегія: на ідеологічно-програмові теми писав полк. Є. Коновалець, на військові — сотн. Ріко Ярий, на політичні — Сидір Чучман, про революційно-визвольну боротьбу інших народів — Омелян Сенік, хроніку подій провадив Володимир Мартинець, обов'язком якого було теж збирати редакційний матеріал. Технічною частиною видавництва та кольпортажу чотирьох перших чисел «Сурми» займався Омелян Сенік, а дальших — сотн. Іван Рев'юк («Бартович»), керівник станиці УВО в Литві.

Польська влада всіма способами намагалася унеможливити кольпортаж «Сурми» між українським населенням. Кого поліція зловила на розповсюдженні «Сурми», того засуджувано на кілька років тюрми. Та не зважаючи на ці переслідування, населення західноукраїнських земель залюбки читало «Сурму», передаючи її з рук до рук і з хати до хати.

З-за кордону транспортовано «Сурму» на західноукраїнські землі різними шляхами: з Данцігу, де провідником станиці від 1931 р. був Андрій Федина, з ЧСР через Польщу (лінія Тешина) і з Закарпаття через Карпати.

Ідея без діл є мертва! З хати до хати! З рук до рук!

ГУРМА

Орган Української Військової Організації.

Ч. 1

СІЧЕНЬ

1927

З Новим Роком!

Всім літ минає, як український стрілець-господин і борець з кіреєм у руці ставив під мурами княжого города Льва та над срібною лавою Сяном відважно чело польському найздишкови.

Всім літ минає, як український січовий стрілець в молодечім та ще недовідченім галицьким новоборцем, боронив золотоверхого Київ, перед червоною павудою з півночі.

Всім літ минає, як гук гармат та торохкіт скорострільів творили вломніамент до наших рідновних вождюк.

Замовили гармати. По ширеких стінах України поросли травою та припнали снігом могили молодих борців за волю України. Пробуджену до життя Україну розшмацюно на чотири часті. На схід від Збруча розселен червоний найздиш, який під лавцем пролетарського єдиння намагається там бивати всяку державинищу думку.

На заселін Буковини в Бесарабії ставув павскою стогою трусливий Румун, який шестом та шестидесятом старочеська побудувати велику Румунію.

На південних збогах сьвітх Карпат розселен педивно ще в сям поневолений славянський брат, який зі єсодовими словами славянського братерства на устах подає нечашисному Польшові та Румушові руку до губовеня всякого, що українське.

На захід від Збруча розшиновився Лях, який огнем та мечем намагається на чисто українських землях, на црому українському Земоні, будувати в закріплювати польську державиніщу.

Замовили гармати, замовк торохкіт скорострільів. На українських землях запанував сум

та неволю. Лиш дєведе попри церковну колядку, чи українську думку, почувється стрілецька пісня: «Ой, не гітєся, Ляше, що поЗбручу то вавше».

І мимо тих невідрадних відносин та загальної зливари, нашлись на галицькій землі ще й такі, що не хотїли й не хотуть погодитися зі станом неволи, який запанував на українських землях. Це ті, що своєю кровю значили дорогу по широким стінах України, які бачили свою власну державу в борючись за неї.

І шість літ минає, як на румовищах власної Української Держави, серед тої великої руїни, дивинуєся Українська Військова Організація. Мовляв її часом неведєся, а за те духом і злиаєтєм сьвітня громад, яка плекаючи стрілецькі дружини Української Армії, поставила собі за цїль, розбудити значимозну єсидомість, розбити повільницькі зайдани та збудувати свою власну державу.

І шість літ минає від часу, як Українська Військова Організація, створена в галицькому підземстві, розпочала нову, добу її діяльну боротьбу в землях найздишкови. Замовили гармати, аде боротьба піднята на галицьких землях ще не покінчилася. Стогін затоварних повільницьких поліцейників, скрегіт дубів запропорєдних в торми наших борців, оклик: «Хай живе Україна!» ідуць на смерть, висті стріль і замахи на наших найбільших шкідливиків, не по триваєтє дороги, по якій приходиться ступати нам в нашій дальній шивованій боротьбі.

Шість літ добує і затяжної боротьби, велика жертви в наших пасєлі зломали, глибока кара в успіх впроді в тверда опові, що власними силами в власнем мєчєм викуємо волю,

ПРОТИ ОРІЄНТАЦІЙ НА МОСКВУ І ВАРШАВУ

За вісім років діяльності УВО здобула собі величезний авторитет в українського народу, як теж розголос і добру славу серед чужих. А проте вже від самого початку свого існування УВО мала одну основну хибу, що поступово все більше проявлялася і гальмувала її діяльність. Українська Військова Організація постала як рух спротиву ворожій окупації, не маючи однак єдиної ідеологічно-політичної основи. В рядах УВО згуртувалися люди різних політичних поглядів, що бажали брати активну участь у боротьбі за визволення України. А в той час в українському політичному світі існували великі різниці в поглядах щодо програми й тактики політичної діяльності. Ті різні погляди щораз виразніше стали проявлятися і в рядах УВО.

В перші роки свого існування УВО намагалася бути в близьких контактах з урядом ЗУНР, на чолі якого стояв д-р Євген Петрушевич. Комендант УВО полк. Є. Коновалець був того погляду, що контакти УВО з урядом ЗУНР не повинні бути занадто тісні й УВО мусить мати широкую свободу діяльності. Протилежний погляд заступали диктатор ЗУНР Є. Петрушевич і його найближчі співробітники. Вони вважали, що УВО повинна бути повністю підпорядкована урядові ЗУНР і служити йому знаряддям у політичній діяльності. До 1923 р. авторитет уряду ЗУНР серед населення Західньої України був досить великий, тому й на полк. Коновальця, як Головного Коменданта УВО, ввесь час роблено натиск по лінії бажань диктатора Петрушевича. Для вияснення і поладження тих справ полк. Є. Коновалець був примушений виїхати восени 1922 року за кордон. (Полк. Є. Коновалець виїхав з Краю 23-го жовтня 1922 р. і повернутися в Україну йому вже більше не судилося).

Полк. Є. Коновалець виїхав тягаровим поїздом з підльвівської станції в напрямі на Раву Руську, через Польщу до Данцігу на підроблені документи.* Метою поїздки полк. Коновальця за кордон було намагання налагодити взаємини УВО з урядом ЗУНР д-ра Є. Петрушевича.

Властиво, полк. Коновалець утримував тісніший зв'язок та політичну координацію з Головним Отаманом Симоном Петлюрою, а з головою уряду ЗУНР д-ром Є. Петрушевичем контактувався для узгіднення акцій УВО на західньоукраїнських землях.

Одначе, полк. Коновальцеві, по приїзді за кордон, не вдалося налагодити добрих взаємин з урядом ЗУНР не тільки через своє безкомпромісове становище в питаннях соборности українських земель, але й через свою засадничо негативну поставу до всяких радянофільських орієнтацій чи тенденцій, які в той час, як було вже згадано, проявлялися серед членів уряду ЗУНР. Крім того, полк. Коновалець твердо обстоював погляд, що визвольна політика й боротьба на західньоукраїнських землях повинна провадитися на платформі соборного

* Дивись примітку 1 наприкінці книжки.

змагання всіх українських земель, проти всіх окупантів, в одностайній скоординованій політично-революційній дії, а не в обмежених рамках і такій політичній обстановці, в якій тоді перебували лише західньо-українські землі.

Ще навесні 1920 р. полк. Коновалець задекларував був свою згоду ввійти до «Ліги Відбудови України», що тоді створилася на принципі соборництва, але через неfortunний добір осіб швидко розпалася. В лютому 1921 р. полк. Коновалець увійшов до «Всеукраїнської Національної Ради» у Відні, з якої, на рішучу вимогу диктатора ЗУНР Є. Петруше-

Зправа: полк. Андрій Мельник, Крайовий Комендант УВО в 1923-24 роках; зліва: сотн. Євген Зиблікевич, Окружний комендант УВО, засуджені в процесі «басарабівців» на довічне ув'язнення

вича, мусіли вийти представники Галичини, після чого ця Рада розпалася. Водночас полк. Коновалець започаткував у Відні створення гуртка «Молода Галичина», що поставив за своє завдання «дати зав'язок до створення громадсько-політичної організації всеукраїнського характеру з метою: «протидіяти ширенню ідеології територіального сепаратизму, маючи на увазі, що така ідеологія остаточно кинула б надніпрянське громадянство в обійми поляків, а знову галицьке — в обійми москалів» Після приїзду полк. Коновальця з-за кордону до Галичини, відбувся у Львові, в днях 1-3 липня 1922 р., великий студентський з'їзд з участю коло 250 учасників. Цей з'їзд прийняв подібного змісту постанови, як і «Молода Галичина» у Відні. Вище з'ясованих поглядів дотримувався полк. Коновалець і після другого приїзду за кордон, восени 1922 р., і тому проти нього почалася відверта кампанія з боку однодумців диктатора Петрушевича. В часописі «Канадійський Українець» проф. Петро Карманський умістив незвичайно напастливу статтю п. н. «Контрреволюційний заговор проти галицького уряду», проф. Степан Рудницький заговорив подібним тоном у статті «Галичина та Соборна Україна». В ще гіршому тоні, з явним пришиванням полк. Коновальцеві польської агентури, були написані статті д-ра Осипа Назарука, колишнього міністра

ЗУНР, а опісля шефа преси і пропаганди в екзильному уряді ЗУНР. Врешті, сам диктатор Є. Петрушевич висунув вимогу, щоб Головний Комендант УВО полк. Коновалець або повністю підпорядкувався екзильному урядові ЗУНР, або уступив з поста Головного Коменданта УВО.

В тій справі відбулася в березні 1923 р., в Оліві біля Данцігу, спеціальна нарада командного штабу УВО та його конференція з представ-

Конференція Начальної Команди УВО в Оліві (над Балтицьким морем) у 1923 році. Сидять зліва: Володимир Бемко, полк. Андрій Мельник, полк. Євген Коновалець, Володимир Целевич, міністер Ярослав Селезінка, Ярослав Індишевський. Стоять зліва: Петро Бакович, сотн. Юліян Головінський, сотн. Іван Ревюк, Павло Меркун

никами уряду ЗУНР. Цими представниками були: отаман Ярослав Селезінка, керівник військових справ ЗУНР, та д-р Володимир Бачинський і Зиновій Пеленський — члени зорганізованих з доручення уряду ЗУНР на західноукраїнських землях «Народнього Комітету» та «Міжпартійної Ради». Полк. Коновалець відмовився зійти з позицій соборництва і перетворити УВО в знаряддя ЗУНР. Щоб не спричинити відвертого конфлікту між УВО і урядом ЗУНР, полк. Коновалець уступив восени 1923 р. з поста Начального Коменданта УВО. Функції Начальної Команди УВО перебрала «Політ-Колегія», під проводом військового референта уряду ЗУНР отам. Ярослава Селезінки. Крайовим Комендантом УВО на західноукраїнських землях став полк. Андрій Мельник, особа

сприємлива для диктатора Петрушевича і його оточення як добрий військовик і бойовик, але людина не такого чіткого політичного наставлення, як полк. Є. Коновалець. На становищі Крайового Коменданта УВО пробув полк. Андрій Мельник до квітня 1924 р., — коли то його заарештовано у зв'язку зі справою Ольги Басарабової і засуджено на 4 роки тюрми.

Явний перехід д-ра Є. Петрушевича, голови екзильного уряду ЗУНР, на советофільську орієнтацію в 1923 р. дуже швидко зруйнував увесь авторитет диктатора, а далі й самого екзильного уряду ЗУНР. Внаслідок цього УВО відсахнулася від політики екзильного уряду ЗУНР і вирішила піти своїм власним шляхом. Тоді провідний актив УВО звернувся до полк. Євгена Коновальця, щоб він знову перебрав керівництво Організацією в свої руки. Полк. Євген Коновалець на це погодився, тим більше, що в час його відсутності УВО зазнала важкого удару і потребувала негайної відбудови.

На початку 1924 р. польська поліція заарештувала зв'язкову УВО Ольгу Басараб, і хоч вона загинула під час тортур 12-го лютого 1924 р., не зрадивши жадної організаційної таємниці, то знайдені при ній в момент арештування деякі матеріали напровадили поліцію на слід і уможливили їй провести численні арешти серед провідного активу УВО. Керівник розвідки УВО О. Думин залишив в О. Басарабової таємні матеріали, що попали в руки поліції та помогли їй розкрити і заарештувати сотн. В. Коваленка. В ході дальшого слідства заарештовано і засуджено тодішнього Крайового Коменданта УВО полк. Андрія Мельника на 4 роки; сотн. Євгена Зиблікевича і сотн. Василя Коваленка по 3 роки; Богдана Зеленого і Федора Горобця по 2½ року; Миколу Білянського і Михайла Гаца по 2 роки; Ірину Вахнянин на 15 місяців в'язниці; Франца Штика і Григорія Лихолата звільнено. Внаслідок цих арештів організаційна сітка УВО була сильно порвана.

Про цей період політичних труднощів у діяльності УВО подано в книжці «Євген Коновалець», що вийшла в 1938 р. у Парижі під редакцією д-ра Олега Кандиби-Ольжича та Ом. Сеника, дослівно таку коротку замітку, яку цитує у своїй праці «Від УВО до ОУН» В. Мартинець:

Ольга Басараб замордована поляками у львівській в'язниці 12 лютого 1924 року

«Грудень 1922 р.: — конфлікт Вождя з Петрушевичем, який домагається від нього безумовного підпорядкування, чому Вождь з огляду на вповні недоцільну антиреволюційну політику Петрушевича рішуче спротивився.

«1923 р.: — на вимогу висланої в березні цього року делегації Петрушевича до Москви під проводом сотника Івана Коссака, намагається Петрушевич усунути Вождя від керування УВО. Восени Вождь покидає Команду УВО до червня 1924 р.

«1924.: — В червні Вождь знову перебирає Верховну Команду УВО під умовою, що УВО, як соборницько-революційна організація, не сміє мати з Петрушевичем нічого спільного».

Але саме повернення полк. Коновальця на пост Начального Коменданта УВО ще не зліквідувало у ній різниці в поглядах на зовнішню політику. Всередині УВО все ще існувала група прихильників політики д-ра Є. Петрушевича, щоправда нечисленна, зате ж досить впливова.

О. Думин, один із найрухливіших членів вищезгаданої групи, референт розвідки в Начальній Команді УВО, почав підготовляти, в порозумінні з диктатором Петрушевичем, «палатну революцію» всередині УВО, з метою відсунути полк. Коновальця від керівництва Організацією.

[В той самий час виникли великі розходження поглядів між тодішнім Крайовим Комендантом інж. Ярославом Індишевським, а членами Крайової Команди УВО сотн. Ю. Головінським, та сотн. Омеляном Сеником щодо тактики і політичних позицій революційної боротьби УВО.

Ярослав Індишевський не був фронтовим старшиною, як Головінський і Сенік. Будучи в Коші УСС, він цікавився політичними питаннями, мав знайомства з полк. Г. Коссаком та іншими старшинами, що в часах українізації переїхали на Україну і були там пізніше розстріляні. Плануючи з ними широку акцію на Україні, він нав'язував зв'язки також до деяких знайомих, що вже були залегалізовані на большевицьких посадах. (Його змішують з його братом, інж. Степаном Індишевським, старшиною СС, що з Ужгороду утримував зв'язки УВО з ЗУЗ, і в 1924 році був висланий на СУЗ і там пропав у невідомий спосіб). Ярослав Індишевський, будучи приклонником Петрушевича, розраховував на допомогу большевиків у протипольській боротьбі. Він приїхав у 1924 році зі Львова до Праги намовляти, щоб змінити полк. Коновальця. Ця місія не пощастила петрушевичівцям. Я. Індишевського залишено в Празі, а Крайовим Комендантом УВО на ЗУЗ призначено сотн. Ю. Головінського, бойового референта в Крайовій Команді. Про причини цих змін кружляли різні припущення.

На процесі Романа Барановського у вересні 1933 р. свідок прокурора Кухарський наświetлив ці розходження в такий спосіб, що тодішній Крайовий Комендант УВО Ярослав Індишевський, разом із Дмитром Палієвом, політичним референтом Крайової Команди УВО, мали б їздити до Харкова на переговори з урядом УСССР, щоб нав'язати з ним співпрацю УВО в боротьбі проти Польщі.

Я. Індишевський помер у Празі у 1928 році, а Дм. Паліїв був арештований і переслуханий у справі цієї подорожі, але не був за те засуджений поляками.]

Тоді ж було розкрито і змову сотн. О. Думина.

Для вияснення всіх тих справ скликано окрему конференцію УВО, що відбулася в січні 1925 р. в Ужгороді. Конференція визнала непра-

вильними позиції визнавців орієнтації на «радянську Україну» та прихильників політики Петрушевича, як теж затвердила усунення інж. Я. Индишевського і сотн. О. Думина та їхніх однодумців з рядів УВО.

Сотник О. Думин

Усунені з рядів УВО, на підставі рішення ужгородської конференції, прихильники радянської політики д-ра Є. Петрушевича створили нову підпільно-революційну організацію п. н. «Західньо-Українська Народня Революційна Організація» (ЗУНРО), а водночас почали видавати, як її офіціоз, підпільну неперіодичну газету «Український Революціонер». Проте, крім створення кількох ланок на Покутті, ЗУНРО не зуміла розбудувати своєї організаційної сітки на західноукраїнських землях і незабаром самоліквідувалася.

ПОТРЕБА ПОЛІТИЧНОЇ ОДНОРОДНОСТІ КАДРІВ УВО

Українська Військова Організація постала як революційно-збройний рух спротиву проти окупантів українських земель — в обороні самостійності соборної української держави, — без чітко визначеного власного ідеологічно-пропагандивного обличчя. Членом УВО міг стати кожен український патріот-самостійник, який бажав чинно боротися в організованих рядах збройного підпілля проти ворожої окупації за волю українського народу, без уваги на свої ідеологічно-політичні переконання чи партійну приналежність.

Тому вважалося за цілком природне, що члени УВО, крім діяльності в рамках УВО, займалися ще й іншою політичною роботою поза цією організацією. І так, одні вели окремі ідеологічні організації (як, наприклад, Зиновій Петрів, д-р Мирон Коновалець, Ілярій Ольховий, Василь Бас, д-р Іван Гижя), інші залишилися членами легальних політичних партій (як, наприклад, Юрій Полянський, Дмитро Паліїв, Михайло Матчак, Остап Коберський, О. Павлів та ін.).

Організатори УВО гадали, що така постановка справи буде великим позитивом, бо дасть можливість об'єднати в рядах УВО найкращі одиниці з-поміж членів усіх українських політичних груп, партій і напрямків. Нова організація, як на це вказує вже сама її назва, повинна була базуватися на такому принципі, на якому базується побудова національної армії, всенароднього війська: на позапартійності.

Проте дуже швидко виявилось, що така «позапартійність» УВО стала її великим недоліком. Відсутність, всіх її членів зобов'язуючої, ідеології

та програми з одного боку, а з другого — зустріч у рамках однієї організації людей різних політичних поглядів, — усе це стало причиною багатьох внутрішніх конфліктів, що завдали організації великої шкоди.

Начальний Комендант полк. Є. Коновалець, свідомий отих недоліків УВО, прагнув надати їй виразне ідеологічно-політичне обличчя, обличчя націоналістичне. А таке прагнення полк. Коновальця викликало, в свою чергу, велике зацікавлення до УВО з боку інших українських націоналістичних організацій, що постали в період «позапартійности» УВО і діяли чи то на українських землях, чи то на чужині. Політична доцільність наказувала прагнути до об'єднання всіх українських націоналістичних сил для спільної боротьби.

ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

В 1919 р., коли Польща окупувала західноукраїнські землі, тут існували чотири українські політичні партії: 1) «Українська Народно-Трудова Партія», яка до 1919 р. називалася «Українська Національно-Демократична Партія» (УНДП); 2) «Українська Соціал-Радикальна Партія» (УСРП); 3) «Українська Соціал-Демократична Партія» (УСДП); 4) «Українська Християнсько-Суспільна Партія» (УХСП).

Міжпартійна Рада

Спочатку всі вони діяли одноставно проти польської окупації і з цією метою заснували були «Міжпартійну Раду», головою якої був Кирило Студинський, а секретарем — Володимир Бачинський. «Міжпартійна Рада» підчинялась екзильному уряду ЗУНР д-ра Є. Петрушевича. З бігом часу, внаслідок нової політичної ситуації, а саме: закріплення советської влади на Наддніпрянщині й польської окупації на західноукраїнських землях, перехід д-ра Петрушевича на советофільську орієнтацію і занепад авторитету екзильного уряду ЗУНР, — серед членів «Міжпартійної Ради» виникла велика різниця в поглядах щодо дальшої політичної діяльності. Через те «Міжпартійна Рада» перестала існувати, і кожна з вищезгаданих партій пішла далі своїм власним шляхом, переживаючи менше чи більше гострі внутрішні кризи та зміни.

УНДО та її відлам УПП

Найсильніших внутрішніх потрясень зазнала найбільша з тих партій — Трудова. Велика частина її членів залишилася вірною д-рові Є. Петрушевичеві навіть після зміни його політики, переходячи разом із ним на советофільську орієнтацію. Ця частина Трудової партії назвала себе «незалежною групою». Вона мала спершу помітний вплив на офіціоз партії — щоденник «Діло», який із захопленням передрукував вістки про «небувалі успіхи радянської влади» в УССР. Другу групу в Трудовій партії

творили т. зв. автономісти, які підкреслювали конечність «органічної праці» і ставили перед собою завданням здобути для Галичини автономію в рамках польської держави. Провідниками цієї групи були д-р Степан Баран і д-р Степан Витвицький. Була ще й третя група, а саме: ті, що відкидали советофільську орієнтацію й автономізм та намагалися знайти можливості легальної боротьби на засадах самостійництва.

В 1923/24 рр. Дмитро Паліїв виступив з ініціативою перебудувати Трудову партію під політично-програмовим оглядом і дати їй нову назву — «Українське Національно-Демократичне Об'єднання». В Трудовій партії Паліїв належав до самостійницької групи, будучи водночас членом УВО, де займав пост політичного референта Головної, а відтак Крайової Команди.

Після довгих переговорів дійшло до поєднання двох перших та частини третьої групи Трудової партії, і на з'їзді 11-го липня 1925 р. завершено те поєднання формально — створенням нової партії під назвою «Українське Національно-Демократичне Об'єднання» (УНДО). Теоретично беручи, переможцем вийшла самостійницька група, бо в програмі партії поставлено вимогу самостійности й соборности України. На ділі ж справжнім переможцем стала група автономістів, бо в практичній діяльності прийнято засаду змагати до самостійности й соборности шляхом легалістичного парламентаризму, на якому першим етапом мало бути здобуття для Галичини автономії в рамках польської держави. Члени УВО, що вступили в УНДО, створили там «опозиційне крило» під проводом Дмитра Палієва, але з бігом часу, замість перетягти автономістів на свої позиції, як це вони собі обіцяли були зробити, й самі вони почали чимраз виразніше переходити на автономістичні позиції.

Визначними діячами УНДО стали: Степан Баран, Степан Витвицький, Володимир Бачинський, Антін Горбачевський, Михайло Галущинський, Володимир Кузьмович, Дмитро Левицький, Кость Левицький, Іван Кедрин-Рудницький, Остап Луцький, Любомир Макарушка, Володимир Охримович, Мілена Рудницька, Юліан Павликовський, Володимир Целевич, Сергій Хруцький, Василь Мудрий. Офіціозом УНДО залишився щоденник «Діло». Спочатку УНДО бажало співпрацювати з УВО. До диспозиції Дм. Паліїв поставив щоденник «Новий Час», що почав був виходити в жовтні 1923 р. на кошти УВО, а якого редактором був якраз Паліїв, як делегат Крайової Команди УВО. Проте з бігом часу УНДО почало щораз то виразніше і рішучіше виступати проти УВО й усякої антипольської революційної діяльності, мовляв, вона завдає українському народові шкоду. Обороняючи позиції легалізму й «органічної праці», прагнучи до розбудови українського господарського, культурно-освітнього й політичного життя на засаді лояльності супроти польської держави, УНДО швидко стало явним противником УВО, повністю перетворившись, згідно з вживаною в УВО номенклатурою, в партію угодовців.

В травні 1927 р. відкололась від УНДО, з групи советофілів, частина під проводом Вячеслава Будзиновського і створила окрему «Українську Партію Праці» (УПП), з пресовим органом «Праця». УПП проіснувала до 1930 року.

Українська Соціал-Радикальна Партія

УНДО залишилось аж до 1939 р. найсильнішою з українських легальних партій на Західній Україні.

Друга передвоєнна українська політична партія, заснована в 1890 р. під назвою «Українська Радикальна Партія» (її основником був Іван Франко, який, однак, швидко після цього вирікся соціалізму), після окупації Західньої України Польщею, з'єдналася з волинською партією соціал-революціонерів в одну, під новою назвою «Українська Соціал-Радикальна Партія» (УСРП). [У своїй програмі ця партія на головний плян ставила класові інтереси селянства і робітництва, а своїм ідеологом визнавала Михайла Драгоманова (нар. 1841, помер 1895 р.). В національному питанні вона стояла на засаді державної самостійности України, і вела в легальних формах опозиційну політику проти польської окупації Західньої України. В соціяльній політиці радикали проповідували немарксистський соціалізм, входили в склад соціялістичного II. Інтернаціоналу, ідейно-політично були в контрверсії з комуністичними позиціями Третього Інтернаціоналу і розходилися з комуністами також у питаннях тактики. Протилежно до комуністів, вони відкидали засоби революції і терору і йшли шляхом легалізму. Хоч радикали були противниками комунізму, одначе своєю пропагандою соціалізму вони мимовільно підготовляли подекуди ґрунт для комуністичної агітації, зокрема в таких осередках, які не розбиралися в різницях між демократичним і советським соціалізмом, або були дезорієнтовані посталими тоді новотворами т. зв. соціялістичних республік, особливо в роках НЕП-у й українізації, у неменшій мірі, ніж радянофільські групи націонал-демократів, що відкололися були від Трудової Партії. Чимало членів радикальної партії, які були наставлені революційно, перейшло тоді в комуністичні ряди. В практичній політичній дії радикали виступали головно проти консервативного клерикалізму в перебільшено-агітаційних формах і старалися наставляти селянство проти духовенства та інтелігенції не лише з польського адміністративного апарату, але також проти української інтелігенції інших партійних переконань, як проти «буржуазії», що нібито визискує його. Українські націоналістичні організації, зокрема ОУН, радикали навмисне змішували з УНДО і в своїй пропаганді називали речниками «української буржуазії»]. Своєю тактикою легалізму й опортунізму в відношенні до польської держави радикали були близько споріднені з УНДО-м.

Радикали мали значні впливи серед західньо-українського селянства і були, після УНДО, другою найсильнішою легальною партією в Західній Україні.

Визначними членами УСРП були: Лев Бачинський, Іван Макух, Матвій Стахів, І. Блажкевич, О. Коберський, Д. Ладика, В. Лисий, М. Матчак, О. Павлів, І. Попович, С. Жук. Пресовим органом цієї партії був «Громадський Голос», тижневик, за редакцією М. Стахова. Партія мала власну організацію молоді «Каменярі» та видавала освітню бібліотечку для народу «Самоосвіта». Фінансово радикали спиралися на значну допомогу з боку української селянсько-робітничої еміграції в Америці.

Українська Соціал-Демократична Партія

Друга соціалістична партія на західноукраїнських землях — «Українська Соціал-Демократична Партія» (УСДП) — підпала під комуністичні впливи більше, ніж соціалісти-радикали. До голосу в партії прийшли явні речники советофільсько-комуністичної орієнтації: Б. Кузьма, Антін Чернецький, С. Волинець. Вони перетворили УСДП в експозитуру нелегальної «Комуністичної Партії Західньої України» (КПЗУ), через що польська влада її розв'язала. Щойно в 1929 р. УСДП відновила свою діяльність, уже як незалежна від комуністів партія, проте її впливи були весь час зовсім незначні. Преса УСДП, — тижневики, чи пак місячники «Вперед» і «Воля», — мала маленький наклад і появлялась нерегулярно.

Головними діячами УСДП були: Семен Вітик, Лев Ганкевич, І. Квасниця, Я. Остапчук, Володимир Темницький, Володимир Старосольський.

Сель-Роб

Частина советофільсько-комуністичного крила УСДП об'єдналася з соціалістами московфільської галицької партії та з холмсько-волинською соціалістичною групою Сель-Союзу, і разом вони створили нову, явно комунофільську, партію «Українське Селянсько-Робітниче Соціалістичне Об'єднання» (Сель-Роб). У 1927 р. ця партія розкололася на «Сель-Роб правицю» і «Сель-Роб лівицю». В 1928 р. частини обох відколів об'єдналися у «Сель-Роб єдність», та в 1932 р. польська влада розв'язала весь «Сель-Роб».

КПЗУ

Побіч явних, легальних комунофільських партій, від початку польської окупації на західноукраїнських землях діяла нелегальна «Комуністична Партія Західньої України», заснована большевиками під час польсько-большевицької війни. КПЗУ користувалася великою фінансовою і політичною допомогою з боку уряду УССР, зокрема в період НЕП-у та «українізації».

Пропагуючи орієнтацію на «радянську Україну», яка мала б допомогти Західній Україні визволитися з-під польської окупації та об'єднатися в одній «самостійній соціалістичній радянській українській державі», КПЗУ мала в перші роки свого існування помітні впливи серед українського селянства і студентства.

УКНП

Передвоєнна «Християнсько-Суспільна Партія» після окупації Західньої України поляками зовсім завмерла, і щойно в 1930 р. постала, як її наслідниця, «Українська Католицька Народня Партія» (УКНП), з пресовим органом «Нова Зоря». Провідниками цієї партії були станиславівський єпископ Григорій Хомишин і редактор «Нової Зорі» д-р Осип Назарук. УКНП була наскрізь лояльною супроти Польщі та проповідувала польсько-українське співжиття в Галичині, як «спільній батьківщині українців і поляків». З метою протиставитися тим національно-освідомлюючим впливам, що йшли через культурно-освітню організацію «Просвіта», єпископ Гр. Хомишин доручив організувати на терені своєї дієцезії нове товариство «Скала», подібне до «Просвіти», але угодовецького напрямку.

Галицькі москвофіли

Існуюча до війни партія москвофілів зазнала в час війни смертельного ідейно-політичного удару. Визвольні змагання 1918-го і наступних років національно освідомили українську суспільність, так, що навіть колишні москвофіли стали здебільша свідомими українцями. З сильною колись москвофільської партії залишилась тільки жменька партійних провідників, без опертя в народніх масах. Проте ця жменька одержала міцну підтримку з боку польських окупантів, які з допомогою москвофілів прагнули розколоти український фронт. Окупаційна влада передала москвофілам великий будинок «Народнього Дому» та друкарню «Ставропігії» у Львові, призначивши для них постійні фінансові дотації. Спираючись на цю польську грошову й політичну допомогу, галицькі москвофіли створили окремий стипендійний фонд, з допомогою якого намагалися приєднати собі незаможних українських студентів. Проте жадного політичного впливу на українські народні маси москвофільська партія після війни вже не мала. Невелика група москвофілів перейшла до «Сель-Роб»-у.

Окреме місце між усіма цими партіями займала недовгочасна «Українська Партія Національної Роботи», про яку буде мова* на 50 сторінці.

Так ото оформилось українське політичне життя в Західній Україні в перші роки польської окупації. Поминаючи москвофільську партію, що її штучно втримували при житті поляки своїми фінансовими суб-

сидіями і яка могла тільки декого з українців зловити приманою стипендії чи праці на державній посаді, — на український загальний ішов з одного боку наступ советофільства, а з другого — легалізму й угодовщини. Речниками і пропагаторами советофільства були КПЗУ і Сель-Роб, а посередньо також і УСДП та УСРП, як носії марксизму-соціалізму. УСДП і УСРП, разом з УНДО і УКНП, були теж пропагаторами легалізму й угодовщини. Всі ці впливи проникали і до УВО, яка не могла протиставити їм своєї ідеології, бо в той час вона такої ідеології ще не мала. Дехто з членів УВО симпатизував з советофілами, інші намагалися політично зв'язати УВО з УНДО-м (напр., Дм. Паліїв, Л. Макарушка, В. Целевич), ще інші — з УСРП (напр., М. Матчак, О. Навроцький, О. Коберський).

Щоб могли успішно протиставитися всім тим впливам, шкідливим для українського самостійництва, треба було спершу чітко оформити націоналістичну ідеологію. Тим більше, що саме в бік націоналістичної ідеології скеровував увагу українських патріотів критичний розгляд недавніх збройних визвольних змагань, ствердження причин їх поразки. Аналіза розвитку подій на Наддніпрянщині 1917-1918 рр. вказує на те, як фатально заважила на дальшому перебігу й кінцевому висліді визвольних змагань відсутність ясної національної самостійницько-державницької ідеї в тих, кому історія судила була стати при кермі на початках відновленого українського державного будівництва. Тож, як повчав досвід недавнього минулого, деструктивним силам, які все ще діяли, треба було протиставити самостійницько-державнотворчу силу — українську націоналістичну ідеологію й організацію.

ПОЧАТКИ НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ОСЕРЕДКІВ НА ЗУЗ

Писання д-ра Дмитра Донцова

Першим і найвизначнішим ідеологом українського націоналізму по першій світовій війні став д-р Дмитро Донцов.

Д-р Дмитро Донцов перебував у Західній Україні вже в останні роки перед першою світовою війною. Він став тут загально відомим як пропагатор націоналістично-самостійницької ідеології своєю доповіддю на Студентському з'їзді у Львові 1913 р. про «Сучасне політичне положення нації і наші завдання». Доповідь ця появилася опісля окремим виданням як прийнята Студентським з'їздом самостійницька платформа політичної діяльності на найближче майбутнє. Дальший розголос здобув д-р Дм. Донцов своїми брошурами «Модерне москвофільство» (видана 1913 р.) і «З приводу одної ересі» (видана 1914 р.). В тих брошурах, написаних блискучим публіцистичним стилем, Донцов доводив шкідливість для українського народу всіх проявів москвофільства і пропа-

гував, як єдиноправильний шлях, повне відокремлення України від Росії та відновлення національно-державної самостійності України.

В 1921 р. видав Донцов у Відні свою нову публіцистичну працю «Підстави нашої політики», в якій рішуче відкидав усяку орієнтацію на Москву, все одно, чи та Москва царська, республіканська, буржуазна, чи пролетарсько-соціалістична, — і закликав українців орієнтуватися тільки на Західню Європу.

Д-р Дмитро Донцов
ідеолог українського націоналізму

В 1925 р. появилася праця Дм. Донцова «Націоналізм», в якій автор провів нищівну критику українського угодництва і соціалістичної псевдodemократії. Тієї псевдodemократії, що розкладала українську духовість, обдирала український нарід з його національної свідомости, присипляла його туманними фразами про «всесвітнє братерство» та про «спільні інтереси селянсько-робітничих мас усієї Росії», чим підготовила катастрофу визвольних змагань. Як антитезу до цього Дмитро Донцов вказав український націоналізм.

Твори Дм. Донцова притягнули до себе загальну увагу. Гострота його вислову помагала виразніше бачити проблеми, а величність націоналістичних ідей, показана Дмитром Донцовим на тлі хугорянства «дядьків атечества чужого», захоплювала українську молодь і

робила її борцем за здійснення ідей українського націоналізму.

Полк. Євген Коновалець, повернувшись навесні 1921 р. до Галичини і перебравши пост Головного Коменданта УВО, звернувся до д-ра Дмитра Донцова з пропозицією відновити видавання «Літературно-Наукового Вістника» й редагувати його в дусі ідей українського націоналізму, пропагатором яких був Донцов. Одержавши його згоду, полк. Коновалець доручив реалізацію відновлення «ЛНВістника» проф. Юрієві Полянському, членові Головної Команди і першому Крайовому Комендантові УВО після виїзду Коновальця з Галичини. Так завдяки заходам УВО, з днем 1-го травня 1922 р. почав знову появлятися «Літературно-Науковий Вістник». Видавцем його стала відновлена в 1921 р. «Українська Видавнича Спілка», яку очолювали проф. Юрій Полянський і Осип Навроцький, тоді член Крайової Команди УВО. Начальним редак-

тором «ЛНВістника», на виразну вимогу полк. Коновальця, став д-р Дмитро Донцов, а співредакторами — Володимир Дорошенко і Володимир Гнатюк.

Дм. Донцов подав у першому числі відновленого журналу таке основне завдання «Літературно Наукового Вістника»:

«Вирвати нашу національну ідею з хаосу, в яким вона грозить згинути, очистити її від сміття й болота, дати їй яскравий, виразний зміст, зробити з неї стяг, коло якого гуртувалася б ціла нація — ось завдання, до розв'язки котрого, разом з іншими, хоче спричинитися і відновлений „Літературно-Науковий Вістник“».

Згідно з такою заявою, Дм. Донцов заходився відразу надати журналові виразно націоналістичне обличчя. З тим не хотіли погодитися обидва співредактори, прихильники інших партійно-політичних напрямків, і тому вони вийшли з редакції. Редактором «ЛНВ» залишився сам Дм. Донцов.

Після того, як полк. Коновалець на деякий час відійшов від командування УВО, а УВО під Крайовим Комендантом полк. Андрієм Мельником підпорядкувалася урядові ЗУНР Петрушевича, зв'язок УВО з «ЛНВістником», який різко осуджував советофільську орієнтацію Петрушевича, перервався. Того зв'язку вже й не наладжано, і «ЛНВ» під редакцією Дм. Донцова залишився вже на далі самостійним органом. Проте «ЛНВ», хоч і не будучи пов'язаний організаційно з УВО, став пропагатором ідей українського націоналізму і відіграв важливу роль в

формуванні націоналістичної ідеології. «Літературно-Науковий Вістник», під редакцією Дм. Донцова, виходив до 1933 р., а від 1933 до 1939 р. — під скороченою назвою «Вістник».

«ЗАГРАВА» І УПНР

Побіч відновленого «Літературно-Наукового Вістника» почав у 1922 році, з ініціативи УВО, виходити ще один журнал виразно ідеологічно-політичного характеру — «Заграва». Головним редактором цього журналу став Дм. Донцов, а співредакторами — тодішні члени Крайової Команди УВО Дмитро Паліїв, Василь Кучабський, Михайло Матчак, як теж Володимир Кузьмович. У час відсутности полк. Коновальця в УВО (взимку 1923-24 р.) названі члени УВО заходилися творити при журналі «Заграва» окрему легальну націоналістичну партію. Незабаром така партія справді постала під назвою УПНР, при чому для сторонніх це скорочення читалося «Українська Партія Національної Роботи», а для її членів і втаємничених це означало: «Українська Партія Національної Революції». Тому то повну назву партії писано завжди в такій формі: «Українська Партія Національної Р(оботи)».

Почтову належність оплачено гуртом

ЗАГРАВА

--- ОРГАН НЕЗАЛЕЖНОЇ ДУМКИ ---
 ВИХОДИТЬ КОЖДОГО ПОНЕДІЛКА В МІСЯЦІ
 Редагує колегія

РІК I. ЛЬВІВ, 16. Листопада 1923. Ч. 16.

Редакція і Адміністрація: Львів, ул. Руска ч. 18. I поверх.

ЦІНА: 20000. м.п. --- Читальна організація: 120000 м.п.

ЗМІСТ:

Д. Д. Червона смерть; О. В. Відповідь на запити;
 Я.: До процесу о. Смарагда; Ображена невинність; Р. о. За два тижні; З преси.

Інтерв'ю послів українського клубу до панів міністрів Внутрішніх Справ і судівництва в справі переслідування української преси.

Перший націоналістичний журнал у Львові, що виходив 2 рази в місяць у 1923-1924 роках

До проводу УПНР були обрані такі особи: посол Самійло Підгірський — голова, Дмитро Донцов — секретар, членами керівництва партії були Володимир Кузьмович, Дмитро Паліїв, Остап Луцький. Замітнішу роль в УПНР відігравали Володимир Кохан, Дмитро Левицький, Роман Сушко, Іван Кедрин-Рудницький, Мілена Рудницька, Ярослав Цурковський та інші. Це була спільна галицько-волинська партія націоналістичного напрямку. Але вона проіснувала недовго.

В літі 1925 року заходами Дм. Палієва члени УПНР, крім Підгірського і Донцова, об'єдналися з автономістичною групою «трудоиків» і радянськільською групою «незалежних» трудоиків в нову політичну партію, в «Українське Національно-Демократичне Об'єднання» (УНДО).

Політичні розрахунки Дмитра Палієва, що націоналістична група «за-

гравістів», влившись в УНДО, надасть цій новій партії лінію принципового самостійництва, не здійснилися. Здійснилися за те передбачення і перестороги Донцова, що злиття з політично хиткими елементами доведе УПНР до самоліквідації.

УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ В ПІДПІЛЛІ

У формуванні політичної думки студентство відіграло завжди важливу роль. Так само і в формуванні української націоналістичної ідеології та українського націоналістичного руху важливу роль відіграло студентство.

У вир політичної боротьби за українські національні інтереси втягнула українське студентство вже сама політична ситуація, створена на західноукраїнських землях польськими окупантами.

Боротьба за український університет у Львові почалась іще за часів австрійської окупації Галичини і вже тоді вона скеровувалась проти поляків. Під тиском українських вимог, австрійська влада поступалася крок за кроком, погоджуючись на щораз більшу розбудову українського шкільництва, з високими школами включно. Протиставилися тому вперто й злобно поляки. Запроваджений поляками шляхетсько-панщизняний лад, що його застала Австрія при забранні Галичини в 1772 р., поміг полякам закріпити за собою політичні впливи на західноукраїнських землях, так що й під австрійською окупацією польська меншість панувала над великою більшістю українських автохтонів.

Свої політичні впливи в австрійській державі поляки використовували насамперед для того, щоб не допустити до вирощування нової української інтелігенції як провідної сили національного відродження галицьких українців. Заснований у 1784 р. австрійським цісарем Йосифом II університет у Львові проіснував до 1805 р. і був опісля відновлений цісарем Францом I в 1817 р. Польська інтелігентська верхівка захопила керівництво університету в свої руки. Всіма можливими засобами, законно й незаконно, поляки протиставилися допущенню в університет української мови, як викладової, а так само не допускали на українські катедри українських професорів. Університет — це святина науки, але університет в українському Львові став, з вини поляків, тереном завзятої політичної боротьби українського студентства проти польських оборонців безпросвітності. Боротьба ця була окроплена й освячена кров'ю українських студентів.

По окупації Західньої України в 1919 р., поляки завершили свій «наступ темряви» проти українського високого шкільництва повним спольщенням львівського університету. Вони зліквідували всі українські катедри, що існували на цьому університеті за Австрії, та розпорядили, що на університеті можуть студіювати тільки громадяни польської держави, які відбули військову службу в польській армії.

З уваги на такий стан українці ухвалили закласти у Львові свій приватний університет. Реалізацію цього задуму перебрало на себе Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові, членами якого, як неофіційної української Академії наук, зорганізованої на західноукраїнський лад були не тільки українські, але й визначні західноєвропейські вчені. Управа НТШ проголосила 20-го вересня 1919 р. вписи до цього приватного українського університету, повідомивши водночас польську владу про його відкриття. Але уряд відновленої польської держави 20-століття пішов слідами середньовічних ворогів поступу й науки та заборонив відкрити приватний український університет.

Не добившись урядового дозволу, українці вирішили втримувати тайний український університет у Львові. На спробу проводити університетські виклади явно, не чекаючи на офіційний дозвіл, польська влада відповіла висилкою військових і поліційних відділів, що оточили будинок викладів та заарештували професорів і студентів. Таємні виклади університетських курсів почалися восени 1919 р. і проіснували до липня 1920 р., а тоді переорганізовано курси на зразок західноєвропейських університетів.

Український тайний університет у Львові мав три факультети: філософічний, правничий та медичний, а згодом ще й четвертий — технічний, разом 54 катедри, на яких у 1921/22 академічному році студіювало 1.258 студентів. Правничий і філософічний факультети мали всі чотири роки викладів, а медичний і політехніка — тільки два перші, так, що студенти цих двох останніх відділів мусіли закінчувати свої студії за кордоном. Як показала практика, всі закордонні університети визнали український тайний університет рівнорядним із західноєвропейськими високими школами та без застережень зараховували студентам роки викладів, прослухані в українському університеті. Першим ректором тайного українського університету став проф. д-р Василь Щурат, а опісля цей пост зайняв проф. д-р Маріян Панчишин. Виклади відбувалися таємно в приміщеннях різних українських інституцій у Львові, а часом навіть у приватних помешканнях професорів.

Польська влада, одначе, не задовольнилася самою офіційною обороною відкриття українського приватного університету, ні пізніше загнанням його в катакомби, а застосувала супроти його студентів і професорів дошкульні поліційно-судові репресії. З-поміж заарештованих студентів затримано понад сотню в тюрмах довше ніж один рік. Пошукування за залями викладів, ревізії й арешти стали щоденним явищем. Супроти цього ректорат університету вніс до Союзу Народів у Женеві широкий меморандум, протестуючи проти варварської поведінки польської окупаційної влади. Цю скаргу підтримала своїм меморіалом «Українська Академічна Громада» в Празі, що його підписали теж представники чеського, словацького, німецького і білоруського студентства та представ-

ники українського студентства на Закарпатті. В цьому студентському меморандумі писалось, між іншим, таке:

«Як студенти поневоленої нації, підносимо голос протесту проти варварств польської солдатески над студентами, професорами й над українською культурою. Подаємо до Вашого відома ці факти: старий університет у Львові, українсько-польський за австрійського режиму, сьогодні зовсім спольонізований. Усіх українських професорів і деканів, що їх число становило 14, викинено з університету. На підставі зарядження вищих органів польської державної влади, до польських університетів допускається тільки тих громадян, що виконали «свій обов'язок супроти держави», себто тих, що служили в польському війську. На підставі того розпорядження звільнено українських студентів з високих шкіл, збудованих коштами українського населення, а сьогодні силою спольонізованих. Зрозуміло, що українські громадяни не могли служити в польському війську, бо окуповані сьогодні території зовсім не належали до Польщі. Українські студенти ніяк не можуть присвятитися вищим студіям. Бо коли професори львівського університету організували вищі курси, то польська поліція розігнала слухачів уже на першому викладі. Так само відкинено домагання створити вищі курси, що його поставило Наукове Товариство ім. Шевченка, Товариство Наукових Викладів ім. Петра Могили та Братство Ставропігії. Тому українські студенти в порозумінні зі своїми професорами організували таємні курси — наче в катакомбах. З цих курсів постав, нарешті, новий університет з відділами: філософічним, правничим і медичним та політехнічна школа. Цей університет, що нараховує 55 професорів, відвідує 1.350 студентів. Безперервні переслідування цієї суто наукової інституції польською поліцією просто неймовірні. Професори, як і студенти цього університету, піддані сотням нічних трусів, облав і арештувань. Декан і ректор п. В. Щурат був в'язнений впродовж трьох місяців. Студентів тримано у в'язниці разом із звичайними злочинцями, а студенток кидано до тюрем разом із проститутками. 12 студентів перебувають у тюрмах аж до сьогодні, — їх обвинувачують у т. зв. «головній зраді» (проти окупантів), — дармащо їм не доручено акту обвинувачення. Тільки внаслідок їхньої голодівки (12-18 квітня 1922 р.) полегшено їх долю, себто — окупаційна влада, нарешті, пообіцяла переглянути їхні акти».

Під цим меморіалом представники студентів інших народів дописали від себе таке:

«Вважаючи слушним домагання українських товаришів, підтримуємо цей протест з уваги на потребу дати їм можливість вищих студій в їхній батьківщині».

Свою солідарність з боротьбою за високі школи українська суспільність засвідчувала щедрою моральною і матеріальною підтримкою для тайного університету та його студентів.

У час існування українського тайного університету, втримуваного

коштами українського громадянства, студентство мало свою окрему професійну організацію. «Професійна Організація Українського Студентства» (ПРОФОРУС) мала таку організаційну побудову:

Найвищим органом ПРОФОРУС-а був Загальний Крайовий Студентський З'їзд, а його постійною виконавчою — Українська Крайова Студентська Рада (УКСР). Нижчими організаційними клітинами УКСР були Окружні та Повітові Студентські Ради. Першим головою УКСР був Петро Ган («Шевчиків»).

Український тайний університет проіснував до 1924 р. Внаслідок польської окупаційної політики боротьба за українські високі школи набула виразно національно-політичного характеру.*

ГРУПА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ МОЛОДІ

Студентство — це особливо придатний ґрунт для всяких нових політичних ідей і концепцій, тому й українське студентство на Західній Україні стало об'єктом наступу з боку всіх тих партійно-політичних напрямків, які виникли в новій політичній ситуації.

Серед українського студентства 20-их років найсильнішими виявились радянське впливи. До поширення цих впливів найбільше спричинилася не нелегальна КПЗУ, а головно організаційно неформований «культурно-політичний» табір радянських, що його очолював колишній член Християнсько-Суспільної Партії д-р Кирило Студинський. «НЕП» і «українізація» в УРСР створили придатний клімат для поширення радянського впливу в Західній Україні. Колишні українські соціалісти, а згодом провідні члени Української Комуністичної Партії (УКП), що існувала деякий час в УРСР, — Микола Скрипник, Олександр Шумський та Лапчинський дбайливо зацікавились «українською наукою і культурою» в Західній Україні. Як відомо, Микола Скрипник був членом уряду УРСР, Олександр Шумський — це спершу представник УРСР у Варшаві, а від 1923 р., після повернення до УРСР, — керівник відділу агітації та пропаганди Центрального Комітету Комуністичної Партії більшовиків України (агітпроп ЦК КП(б)У) і міністер освіти, а Лапчинський — це консул УРСР у Львові. Їхня «опіка» й «уважливість» до працівників української науки і літератури в Західній Україні проявлялися в надаванні їм наукових і літературних стипендій, а советським видавництвам — значних грошових субсидій. Все це заїмпонувало деяким українським ученим і літераторам, тож, за прикладом проф. Кирила Студинського, вони почали загощувати до більшовицького консула Лапчинського, — як тоді глушливо говорено, — «на ікру».

*Повну історію українського таємного університету подав ред. Василь Мудрий у своїх працях: Боротьба за огнище української культури на західних українських землях, Львів, 1923 і Український Університет у Львові (1921-1925), Нюрнберг, 1948.

Оті «ікроїди» стали головними пропагаторами советофільства і серед українського студентства. З їх допомогою пливла в Західню Україну белетристична й політична література, видавана українською мовою в УССР. «Ікроїдні» критики вихвалювали цю літературу як небувалий осяг вільного розвитку української культури у «вільній українській радянській республіці». Багатьом західнім українцям імпонував уже самий напис на книжках «Державне Видавництво України».

Вслід за наддніпрянськими науковцями, літераторами й політичними діячами, що виїхали до УССР, туди почали виїжджати теж галицькі вчені й літератори, як от проф. Степан Рудницький, проф. М. Лозинський, проф. М. Чайківський, д-р Антін Рудницький, Антін Крушельницький та інші.

Тому не дивно, що большевицька пропаганда здобула собі поважні впливи також серед студентів українського тайного університету у Львові. За літературно-культурницьким советофільством ішло советофільство політичне, а вслід за цим — відвертий ідейний наступ комуно-большевизму.

Хто ж успішно протиставився наступові советофільства й комуно-большевизму, той ставав об'єктом наступу «автономістів». Володимир Бачинський, Володимир Охримович, редактор «Діла» Федь Федорців та інші намагалися впливати на українських студентів у тому напрямі, щоб переставити їх на боротьбу за автономію Західньої України в межах польської держави. Така політика, мовляв, приведе до створення теж українського університету, бож це «виразно застережено» в постанові Ради амбасадорів про передання Західньої України Польщі.

Націоналістично настроєне українське студентство вирішило протиставитися розкладовим впливам обох вищезгаданих політичних течій. З цією метою засновано, зі студентів тайного університету, першу в Західній Україні нелегальну ідеологічну, чітко націоналістичну, організацію під назвою «Група Української Державницької Молоді». Завдання, що його взяв на себе гурт студентів-націоналістів, об'єднаних у «Групі Української Державницької Молоді», було нелегке. Проти себе вони мали сильний табір советофілів і комуністів, озброєних докладно розпрацьованою доктриною марксизму-ленінізму та підтримуваних «ікроїдною» інтелігенцією, а з другого боку — табір «автономістів», що підривав віру у власні сили народу. Члени ж «ГУДМ» ще не мали яснооформленої ідеології, а спирались тільки на власний запал, на свій патріотизм і на віру в те, що здоровий стихійний гін українського народу до здійснення власної Правди — перемаже. Проте вони не злякались труднощів і з запалом взялися до праці.

Провідними членами «Групи Української Державницької Молоді» були: Степан Охримович, Юліян Вассиян, Іван Габрусевич, Богдан Кравців, Осип Боднарівич, Володимир Диденко.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИЩИХ КЛАС УКРАЇНСЬКИХ ГІМНАЗІЙ

Націоналістична течія захопила теж старших учнів українських гімназій. У той самий час, коли серед студентів українського університету діяла «Група Української Державницької Молоді», серед старших учнів українських гімназій постала і розвинула діяльність «Організація Вищих Клас Українських Гімназій» (ОВКУГ). Ця молодеча організація середньошкілників у Львові почала навіть видавати перший нелегальний журнал молоді «Метеор». ОВКУГ поставила перед собою такі головні завдання: підготовляти учнів до студій на тайному університеті, до бойкотування польських високих шкіл та українських студентів-штрайколомів, притягнення учнів до таємних святкувань заборонених і революційних річниць та панахид, грошові збірки на тайні УВШ та Бойовий фонд, допомога в кольпортажеві революційних листівок. ОВКУГ звертала увагу на те, щоб спонукувати гімназистів до пильного вивчення українознавства, до зацікавлення суспільно-політичними питаннями, зокрема ж до читання «Літературно-Наукового Вістника» та писань Донцова. В практичній дії ОВКУГ організувала бойкот гімназистами польських державних свят та різних польських патріотичних маніфестацій, до яких польська шкільна кураторія намагалася притягати теж учнів українських гімназій.

Провідними членами «Організації Вищих Клас Українських Гімназій» були: Роман Шухевич і його брат Юрко, Володимир Янів, Богдан Кордюк, Богдан Підгайний, а поза Львовом — Осип Карачевський, Степан Бандера, Олекса Гасин, Степан Новицький, Дмитро Яців (Стрий), Зенон Коссак (Дрогобич), Степан Ленкавський, Гриць Салевич, Ярослав Карпинець, В. Макух (Станиславів), Дмитро Грицай, Володимир Кобільник (Самбір), Омелян Грабець (Любачів), Василь Сидор (Сокаль), Іван Шиманський (Тернопіль).

СОЮЗ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ МОЛОДІ (СУНМ)

Члени ОВКУГ, закінчивши середні школи і ставши студентами, почали творити всередині місцевих (повітових) організацій Т-ва «Українська Студентська Громада» окремі ідеологічні групи націоналістичного напрямку, які намагалися відсунути від впливів студентів радянофільського чи угодовецького напрямків. З об'єднання цих груп у різних «Студентських Громадах» з львівською «Групою Української Державницької Молоді» постав у 1926 р. «Союз Української Націоналістичної Молоді».

Цю організаційну роботу провели Степан Охримович, що став організаційним та ідеологічним референтом, і Осип Боднарівч, що став першим головою нової організації. До проводу СУНМ входили також: Богдан Кравців і М. Демкович-Добрянський. Потім до нього покликано Степана Ленкавського та Івана Габрусевича. Припинено видавати орган се-

редньошкільників «Метеор», а замість нього почав появлятися легальний орган СУНМ «Смолоскипи», під редакцією О. Боднаровича, що стояв під впливом Палієва. СУНМ розвинув жваву діяльність серед студентів та старших середньошкільників, зорганізувавши свої клітини не тільки у Львові, але й по інших західноукраїнських містах.

Але Осип Боднарович, ставши співредактором «Нового Часу», що його почав видавати з ініціативи УВО Дмитро Паліїв з співучастю Івана Тиктора як офіційного видавця, вступив під впливом Палієва в члени УНДО і почав робити заходи, щоб СУНМ з його органом «Смолоскипи» перетворити в секцію молоді УНДО. Ті заміри Боднаровича зустрілися

Зліва направо: Богдан Кравців, Іван Габрусевич (згинув у 1944 році в концентраційному таборі Саксенгаузен) і Степан Ленкавський, член Проводу СУНМ, потім члени Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ

з рішучим спротивом з боку інших членів Союзу. Осипа Боднаровича підтримував тільки М. Демкович-Добрянський. Підтримка для Боднаровича з боку Д. Палієва, який до 1928 р. був політичним референтом Крайової Команди УВО, та з боку полк. Романа Сушка, що був тоді Крайовим Комендантом УВО, — не допомогла. Члени СУНМ рішуче відкинули пропозицію перетворити їхню нелегальну організацію на легальну молодіжну прибудівку УНДО. Вони дотримувалися засади, що вже сама легалізація політичної партії означає визнання польської окупаційної влади як державної влади західноукраїнських земель, а цього СУНМ зовсім не думав робити. Внаслідок того внутрішнього конфлікту Осип Боднарович і М. Демкович-Добрянський вийшли з СУНМ. Новим головою СУНМ став Богдан Кравців. Провід СУНМ-у доповнено Богданом Кордюком, Михайлом Турчмановичем, Зеноном Коссаком.

СУНМ поживав і поглибив діяльність, започатковану «Групою Української Державницької Молоді» серед студентства та «Організацією Вищих Кляс Українських Гімназій» серед середньошкільників. У діяль-

ці розпрацьовування націоналістичної ідеології Степан Охримович, Іван Габрусевич і Степан Ленкавський звернули увагу на ідеалістичний світогляд і впровадили культ героїзму. В ділянці тактики вони розробили концепцію перманентної революції, що полягала на «постійному розвитку революційної роботи, ввімкнення до неї чимраз нових кіл громадянства й постійному підвищенні революційної температури». З ініціативи Володимира Янева, як теж Атанаса Фіголя і Богдана Романенчука впроваджено культ треста героїв-студентів, що загинули 29-го січня 1918 р. в бою під Крутами. Попри участь в академії або святкових сходинах, кожен український студент та учень вищих клас гімназії повинен був вшанувати день річниці Крут цілоденною голодівкою і віддачею заощаджених через голодівку грошей на допомогу політичним в'язням. Ці гроші вплачувано таємно збірщикам.

Володимир Михайло Янів
визначний провідник
українського студентства
на ЗУЗ, пізніше член
Крайової Екзекутиви ОУН
ми судами, або поляглих у бойових акціях підпільної організації.

Бойкот польських патріотичних свят українськими гімназистами поширено. З уваги на те, що за неучасть у таких імпрезах шкільна влада на вимогу поліції викидала учнів з гімназії, СУНМ організує через своїх членів зривання цілих імпрез із допомогою кидання між присутніх на імпрезі смердючок та навмисне викликування паніки через фіктивні напади на учасників цих примусових імпрез.

Активним виявом культу героїзму було влаштування зеленосвяткових маніфестаційних походів на могили стрільців і героїв, поляглих у боротьбі за волю України, та жалобних академій у кожную річницю смерті членів УВО, засуджених на смерть польськими судами, або поляглих у бойових акціях підпільної організації.

Особливо мобілізуючий характер мало врочисте відзначування річниці 1-го Листопада, як дня проголошення державної самостійності Західньої України, а яке було заборонене і переслідуване польською владою. Найімпозантніше випали святкування 1-го Листопада, влаштовані СУНМ-ом у Львові в 1928 р. В навечер'я річниці відбулася, за масової участі громадянства, в церкві св. Юра панахида, під час якої члени СУНМ розвинули й вивісили над катедрою український національний прапор з літерами УВО. Цієї ж ночі вивішено українські національні прапори на Головному залізничному дворці, Високому Замку та університеті. Після панахиди влаштовано великий демонстраційний похід вулицями міста з гостро протипольським характером. Коли кінна поліція почала розганяти демонстрантів, дійшло до зудару, під час якого вперше від часу окупації Західньої України поляками, з лав українських демонстрантів на вулицях Львова посипались на польську поліцію револь-

верові постріли. В продовженні акції проти демонстрантів поліція, на спілку з польським шовіністичним шумовинням, приступила до наступу на Український Академічний Дім, в якому забарикадувалися студенти — учасники демонстрації. На допомогу студентам прийшла українська робітничка молодь Львова. Так у першолистопадовій протипольській демонстрації та в боях проти польської поліції прийшло до єднання українського студентства з українськими робітниками і до ввімкнення його в лави українських націоналістів-революціонерів.

Для ідеологічного вишколу юнацтва ухвалено видавати окремий нелегальний журнал під назвою «Юнак». Перше його число появилось наприкінці 1928 р., зредаговане Степаном Охримовичем з співучастю Степана Ленкавського, Івана Габрусевича, Богдана Кравцева й Володимира Янева.

СУНМ співпрацював з УВО (багато членів СУНМ-у були водночас членами УВО) та з українськими націоналістичними організаціями за кордоном. Представники СУНМ брали участь у I-й та II-й Конференції українських націоналістів у Празі і зголосили свою участь у підготовлюваному Першому Конгресі українських націоналістів, призначивши своїми делегатами на Конгрес Степана Охримовича, Богдана Кравцева і Степана Ленкавського. Богдан Кравців, заарештований у зв'язку з першолистопадовою демонстрацією, не взяв участі в Конгресі.

Академічний Дім у Львові, студентський гуртожиток, осередок початків націоналістичного руху на ЗУЗ

СУНМ був спочатку організацією тільки студентської та середньо-шкільної молоді, але швидко під його ідейні впливи дістається теж робітничка й селянська молодь. Клітини СУНМ у Львові та інших містах Західньої України поповнюються теж юними представниками селянства й робітництва, що чимраз виразніше й рішучіше відвертаються від комуністів, соціалістів та соціал-радикалів і горнутья під прапори українського націоналізму в гуртках симпатиків УВО.

Цікавим для дослідження генези українського націоналістичного руху в Західній Україні після першої світової війни є епізод з життя ініціатора й першого ідеолога того руху серед молоді Степана Охримовича.

Степан Охримович, працюючи в пополудневих годинах у Національному Музеї при вул. Мохнацького у Львові, натрапив у бібліотеці музею на брошуру призабутого тоді М. Міхновського «Самостійна Україна», яка полонила його своїм націоналістичним змістом. Знаючи педантичну натуру директора музею Іл. Свенціцького, Степан Охримович навіть не намагався пробувати її випозичити, але потайки взяв собі сам і дав своїм друзям на зміну переписувати її в цілому. Потім, пізнавши ім'я першого проповідника українського націоналізму, відшукав інші

Микола Міхновський
основоположник і перший ідеолог
українського націоналізму,
замордований чекістами в Києві
3. травня 1924 року

писання М. Міхновського, як от брошури «Справа українського робітництва в програмі УНП», «Справа українського селянства в програмі УНП» тощо.

Політичні ідеї Миколи Міхновського, викладені в тих брошурах, полонили душу молодого Степана Охримовича і «дали ґрунт під ноги» ідеологічним гурткам української молоді, що саме тоді почали творитися в Західній Україні: «Організація Вищих Кляс Українських Гімназій», «Група Української Державницької Молоді» юнацькі п'ятки УВО та врешті «Союз Української Націоналістичної Молоді». Ті ідеологічні організації, що творилися спершу як спонтанний протест здорової української молоді проти комуно-соціалізму та політичного угодовства, стали на позиції українського націоналізму, прийнявши за свої проголошувани Миколою Міхновським ідеї. Це було чітко відмічено вже в самій назві нової ідеологічної організації. Хоч СУНМ уже від самого початку своєї

діяльності стояв у живому контакті з еміграційною організацією «Група Української Національної Молоді», то в свою назву взяв він окреслення не «національна», а «націоналістична». Щодо різниці між окресленням «національний» і «націоналістичний» провадилися тоді жваві дискусії.

Організаційно-структурально СУНМ розподілявся на «групи» або «секції», а кожна з «груп» — на «звена». Напередодні Конгресу українських націоналістів СУНМ складався з двох високо-шкільних «груп», чотирьох середньошкільних, трьох селянських та двох робітничих. Кількість «груп» та кількість членів у кожній із них були різні, відповідно до обставин. У проводі звена стояв провідник, запропонований членами звена і затверджений головою групи; у проводі групи стояв голова групи, запропонований провідниками звен і затверджений головою Союзу, якого вибирали голови груп. До помочі в праці добирали собі голови та провідники референтів, які мали керувати даною референтурою праці. Такий посередній спосіб вибору провідників, який ставав дійсним щойно після затвердження, практикованого з тієї причини, що СУНМ, будучи нелегальною організацією, в проводі якої сходилися зв'язки з революційною УВО, забезпечував себе перед випадковим приходом у склад проводу балакунів або не зовсім перевірених осіб, чи підсунених демагогів.

Члени СУНМ поділялися на «прихильників», «новиків» і «дійсних членів». Прихильники брали участь у зовнішній праці групи: сходах, рефератах, дискусіях; новики проходили ще крім цього окремих ідеологічно-політичний вишкіл та виконували певні доручені їм завдання; дійсні члени вели працю самостійно в рамках СУНМ і поза ним, дбаючи про поширення націоналістичної організації та про приєднання нових членів для СУНМ. Вимоги, що їм мусів відповідати «прихильник», щоб стати «новиком», та «новик», щоб стати «дійсним членом», були окреслені окремим правильником організації при узглядненні інтелектуального рівня студентів, гімназистів, робітників та селян. До суттєвих, але дуже дискретних завдань «дійсних членів» належало підшукувати і добирати з-поміж членів СУНМ-у найпевніші одиниці, які надавалися б на бойовиків УВО, пізнавати ґрунтовніше охочих і давати про них опінію. З цього погляду СУНМ був свого роду фільтром для рекрутування деякої частини членів УВО.

Плекання активізму в СУНМ-і було не теоретичне, а практичне. Культи «філософії чину» здійснювався спершу на найближчих для молоді ділянках. В 1928 р. націоналісти повністю перебрали керівництво в студентських товариствах та установах, здобули ключеві позиції в «Пласті» та пластовій пресі; повністю або переважно здобули безпосередній вплив на маси молоді, організованої в «Соколах» і «Лугах», ставши інструкторами і виховниками в тих молодіжних товариствах. Згодом, ставши до послуг Т-ву «Просвіта», висилали регулярно до сільських читалень доповідачів з доповідями відповідного виховно-патріотичного

змісту, з метою переборювати угодовецькі чи радянофільські впливи на селянські маси і прищеплювати їм націоналістичні ідеї.

В дописах про СУНМ, помічених у «Розбудові Нації» (ч. 5, травень 1928 і ч. 10-11, жовтень-листопад 1928), подано таку характеристику тієї організації:

«Умови, серед яких здійснювано організаційні спроби націоналістичної молоді, були надзвичайно некорисні. Не можна було спертися на аналогічну організацію старших громадян, бо такої не було, не було старших провідників, бо ті або виїхали за кордон, або заангажувалися в партійній діяльності. Врешті, всюди в дотеперішніх організаціях молоді взяли верх ліві елементи, з якими від самого початку треба було вести важку боротьбу...

«Групи, що творять Союз, є організаціями ідеологічного характеру. Вони перше кладуть вагу на самоосвідомлення членів, що відбувається при помочі сходів, рефератів на різні теми (ідеологія, історія, визвольна боротьба), журналів і книжок. Далі групи ведуть культурно-освітню працю по селах, дають ініціативу й беруть часто участь у закладанні «Просвіт», «Соколів», хорів, аматорських гуртків, уряджують вистави по селах, беруть участь у національних святах, їдуть по селах з відчитами, переводять збірки на національні цілі й стають завжди до праці в такі моменти, як громадські вибори, поміч жертвам повені, парламентарні вибори та ін.

«За час існування Союзу витворився вже певний тип молодого націоналіста. Своім думанням і чином він чужий старому поколінню, яке виховувалось у партіях. Власне це є найбільшим успіхом, бо сьогодні існує, правда невеликий, але сильний гурток націоналістів, що зуміє повести націоналістичний рух на Західній Україні та, вихований в соборницькому дусі, вважає себе частиною тої майбутньої організованої сили, яка росте всюди, де тільки живе молоде українське покоління на цілій Україні й поза її межами, не еміграції».

УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛІСТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗА КОРДОНОМ

Невдача визвольної боротьби українського народу 1917-20 років вигнала на чужину порівняно велику кількість українців. На чужині опинилися уряди Української Народньої Республіки та ЗУНР, рештки наддніпрянської і галицької українських армій та загал політичних і громадських діячів періоду Визвольних змагань.

В нових умовах творяться скрізь, де опинилися українські вигнанці, нові українські установи, товариства, організації, розвивається далі й політична праця.

Рештки української наддніпрянської армії опинилися головно в таборах полонених у Польщі, що з них найбільшим був табір у Тарнові. Польське містечко Тарнів (недалеко від Кракова) стало теж осідком уряду УНР. Але тут, у Польщі, були дуже малі можливості розвитку політичного, а то й культурно-громадського життя українських емігрантів, бо Польща, хоч формально союзник УНР, дивилася кривим оком на зростання будь-якого українського громадського життя і його явно або приховано припиняла.

Західньоукраїнський уряд (уряд ЗОУНР, очолений диктатором д-ром Є. Петрушевичем) опинився у Відні. Тут була безмірно більша свобода дії, аніж та, що її мав уряд УНР у Польщі. Тому у Відні досить широко починає розвиватися громадське і, насамперед, політичне життя укра-

їнської еміграції. Проте у Відні не було так багато українських емігрантів. Тут опинилися переважно старші галицькі політики та частина студійної молоді.

Найбільше українських емігрантів опинилося на території Чехо-Словаччини. Уряд Чехо-Словаччини поставився до українських вигнанців досить прихильно і дав їм порівняно велику свободу громадської та політичної діяльності. Тому саме на території Чехо-Словаччини почало найбуйніше розвиватися громадське і політичне життя української еміграції, як західноукраїнської, так і наддніпрянської.

Але партійно-політичні діячі, хоч багато дечого загубили по дорозі, тікаючи на чужину, то, на жаль, нічогосінько не загубили з партійної сварні, гризні та партійницького підходу до національних справ. Увесь цей крам перевезли вони на еміграцію. Це лягло важким прокляттям на громадсько-політичне життя української еміграції. Тим більше, що болюча невдача визвольної боротьби залишила і так своє важке тавро на стомлених душах, викликавши огірчення й озлоблення, а в слабших і зневіру.

Міжпартійна та внутрішньопартійна гризня спричинила важке морально-політичне спустошення головно серед членів і прихильників колишніх наддніпрянських соціалістичних партій — соціал-демократів і соціал-революціонерів. Велика частина провідних ес-ерів ще в час збройної боротьби Української Народньої Республіки проти московсько-більшевицького наїзника стала до співпраці з московськими більшовиками. Таким чином ес-ери викликали враження, ніби большевицький режим в Україні не є тільки новітньою формою московської окупації, але спирається на самих же українців, як бажана ними форма власного державного життя. Вслід за ес-ерами пішли після невдачі збройної боротьби деякі провідні ес-деки. Першим із них пішов найвизначніший їхній лідер Володимир Винниченко, який повернувся на Україну і там склав перед більшовиками покаяння заяву, опубліковану прихильниками Винниченка за кордоном. За ним пішло чимало інших його партійних колег. Таке політично безхребетне «зміновіховство» викликало серед емігрантів загальну дезорієнтацію, ідейно-моральний маразм, політично-програмову розгубленість та ще більше розбуржало партійні пристрасті. Соціал-демократична та соціал-революційна партії розкололися на безліч груп і відламів, з яких кожне вважало себе єдиним справжнім репрезентантом соціал-демократичної чи соціал-революційної партії.

У висліді «зміновіховства» колишніх провідних політиків типу В. Винниченка та важкої нової політичної дійсності зродилися серед еміграції сильні течії советофільства, дбайливо підтримувані політично й фінансово большевицькою владою УССР за посередництвом її численних закордонних агентів.

Тверезі уми протиставилися тому розкладовому процесові і, щоб вийти з тієї партійницької матні, почали шукати нових правильних шляхів

ідеологічно-політичної діяльності. Як протиставлення хаосові, маразмові та примітивізмам політичної думки, репрезентованих українськими соціалістичними партіями, починають виростати націоналістичні ідеологічно-політичні організації з ідеологією державницького, соборницького і понадпартійного українського націоналізму.

ГРУПА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОЛОДІ

Першою націоналістичною молодіжною організацією на чужині була «Група Української Національної Молоді», що постала в таборі інтернованих вояків УГА в чеському містечку Ліберець (по-німецьки Райхенбах) на початку 1921 р.

В ліберецькому таборі перебувала група Української Галицької Армії під командуванням ген. Кравса, яка влітку 1920 р. перейшла Карпати й була інтернована чехо-словацькою владою. До табору полонених в Лібереці перевезено цих вояків у вересні 1920 р. До них долучено транспорт галичан із Відня, а далі втікачів з польського полону та інтернованих з табору в Липнику. Згідно зі статистикою з 31 грудня 1920 р., в ліберецькому таборі перебувало в той час 450 старшин, 563 стрільців, 66 жінок і 25 дітей. В таборі швидко розгорнулася жвава культурно-просвітна праця, а далі й ідеологічно-політична. На цьому ґрунті й виросла перша клітина «Групи Української Національної Молоді».

[Першими організаторами ГУНМ були; д-р З. Петрів, Мирон Коновалець, Ілля Ольховий, В. Бас, І. Гіжа та інші. Згодом визначнішими провідними членами цієї «Групи» стали: О. Черкавський, Осип Бойдуник, Михайло Козак, д-р- Юліян Вассиан, Степан Нижанківський].

Дня 1 квітня 1921 р. перевезено інтернованих українців з Лібереця до Йозефова. Туди, очевидно, перенеслася й перша клітина ГУНМ

Чеська влада бажала дати інтернованим джерело самостійного заробітку. З цією метою вона почала вже з самого початку існування таборів організувати різні робітничі відділи та посилати їх на працю до різних місцевостей на території ЧСР. Багато з тих відділів залишалося «на постійне» на нових місцях. Згодом влада почала дозволяти інтернованим самостійно переноситися з табору на нові місця праці, а студентам виїжджати на студії до Праги, Брна, Подебрад та інших міст. В наслідок цього табори інтернованих стали розпливатися, створюючи менші українські громади по всій ЧСР.

Разом з іншими переносяться на нові місця праці чи студії теж поодинокі члени ГУНМ. Цю обставину використано для розбудови організації. По різних українських осередках постають нові клітини ГУНМ. Восени 1922 р. створено централю організації, осідком якої стала Прага.

Від квітня 1924 р. ГУНМ почала видавати в Празі свій журнал — місячник «Національна Думка». Начальним редактором «НД» став д-р Мирон Коновалець (брат полк. Є. Коновальця), а редактором-помічни-

ком Іван Гижа. В 1925 р., коли М. Коновалець виїхав до Краю, було створено редакційну колегію в складі: д-р Степан Нижанківський, Ілля Ольховий, Осип Бойдуник і Олесь Бабій. Згодом начальним редактором став Олесь Бабій, а технічним редактором — початкуючий тоді журналіст Володимир Мартинець. Співробітничали в «Національній Думці» теж інж. Дмитро Андрієвський з Брюсселю, полк. Роман Сушко зі Львова, д-р Остап Грицай і д-р В. Галан з Філядельфії. Журнал виходив спочатку літографовано, а від вакацій 1926 р. друком. Видавання «Національної Думки» припинено в січні 1928 р., коли замість неї почала ви-

Зліва направо: д-р Мирон Коновалець, д-р Іван Гижа, інж. Осип Бойдуник
визначні організатори і провідники Групи Української Національної
Молоді (ГУНМ)

ходити «Розбудова Нації», вже як орган Проводу Українських Націоналістів.

Про ідеологію ГУНМ читаємо в її органі «Національна Думка»:

«Українському народові доводиться боротися на чотири фронти. Найважливіші з них — це московський і польський, бо на них важиться судьба нації. Програна на одному вирішує про долю й другого. Тому на цих фронтах у першій мірі муситься скупити вся увага нації, тут мусять бути зосереджені найбільші сили, бо тут кипіла і кипіти буде найжорстокіша боротьба. Говорити тут про способи боротьби не можна, бо характеристичною ціхою є її змінливість у формах, у видах, способах і поняттях, які все мусять бути приурочені до специфічних вимог даного фронту і потреби хвилини, а це є найважливіше і найвідвічальніше завдання проводу.

«Одначе пам'ятати мусимо, що боротьба, яку веде український народ, це боротьба на життя або смерть, а в такій боротьбі ніколи не вибирається засобів і кожний засіб, який веде до цілі, себто до знищення ворога, не тільки треба, але муситься вжити. Жадна боротьба не узнає сантиментів, а тим більше боротьба за буття або небуття. З тих то причин встановляти якісь подрібні приписи бою поперед теоретично минається з ціллю; не допускає до цього само поняття боротьби як стихії життєвої сили.

«Але завданням нашим є не тільки знищення ворога чи прискорення його упадку, але рівночасно скупчити в нації стільки енергії, стільки життєвої сили, щоб на будучих руїнах створити нове життя. Бо руїнування є тільки тоді доцільне, якщо є основою і засобом до творення.

«Не від речі буде порушити питання т. зв. орієнтацій і т. зв. власних сил.

«Ми не говоримо тут про жадні орієнтації в тім розумінні, наче б ця або інша держава була спеціально покликана до того, щоб дати нам поміч. Наша думка: максимум власних сил у боротьбі за власну державність, при рівночасному використанні кожної, хоч би і найменшої, помочі, яку приносить зі собою хвилина. Це також завдання політичного проводу...

«Тому: одна думка повинна нас оживляти, одне хотіння лучити, одна віра закривати, одна воля проводити, одна мета присвічувати, а нею є добро української нації. На наших національних прапорах мусить бути виписане, — ні, не на прапорах, але в серцях, не написано, але випалене вогнем любові: «Салют українціце націоніс супрема лекс есто» («добро української нації хай буде найвищим законом.»)*

В питанні польської окупації західноукраїнських земель ГУНМ стояла на принципово непримиренному становищі:

«Маючи на увазі польські тенденції супроти українських земель, як на протязі цілої історії, так і від часу існування теперішньої польської держави, треба позбутися всяких ілюзій щодо можливости уладити національне життя, хоч би тільки тимчасово, під Польщею і звернути всі сили на руїнування польської держави. Всі «здобутки» можливі під Польщею, при відсутності цього основного відношення до Польщі, матимуть характер на р к о з и, яка тільки облегуватиме Польщі операції нашого національного тіла згідно з її цілями. Для боротьби з польською державою треба, очевидно, використовувати всі легальні можливості як внутрішні, так і міжнародні, однак все мати на увазі не устроїти під Польщею, але відірватися від Польщі.

Наше положення в Польщі — це положення в'язня в тюрмі. Він повинен використати всі можливості, щоб поліпшити своє положення. Однак його ціль — якнайшвидше втекти на волю.**

Відношення ГУНМ до большевиків характеризує таке становище:

«Є дві евентуальності: Або ми уважаємо Радянську Україну фактично за українську державу і тоді ясно і зрозуміло, що треба кинути клич прилучення (західноукраїнських земель) до Української Держави, або — уважаємо Радянську Україну фактично за фікцію і так довго, доки нема дійсної української держави, не можна до того, що не існує, щось прилучити... А тому, що на нашу думку Велика Україна є фактично під окупацією ворога, так як і Західна Україна, отже прилучати цю послідню до російського вола є недопустимим.***

«Українська політична думка не може йти по лінії радянщини... На місце інтернаціоналізму мусимо плекати ідею національної єдности, на місце братовбивчої класової різни — ідею співпраці, позитивізму, реалізму та патріотизму. А це виключає синтезу і компроміс, бо синтеза і компроміс йдуть усе на шкоду слабшому. Національно-державний принцип і класово-інтернаціональний комуністичний — це вогонь і вода. І коли хто хоче творити синтезу з тих двох антитез, той хоче мирити вогонь з водою. Ми в ту синтезу не віримо. І тому на місце інтернаціоналістичних фраз несем в народ клич: Україна понад усе»****

З наведених цитат видно виразно, що ГУНМ стояла на засаді безкомпромісової боротьби за самостійну соборну українську державу, проти

* «Національна Думка», ч. 3, 1924 р., стаття «Наша ідеологія».

** «Національна Думка», ч. 1, 1925 р., стор. 9.

*** «Національна Думка», ч. 3, 1924 р., стор. 4.

**** «Національна Думка», ч. 1, 1927 р., стор. 25-26.

кожного окупанта, рішуче відкидаючи орієнтацію як на Польщу, так і на УССР, та проповідувала орієнтацію на власні сили українського народу.

Празьку клітину ГУНМ творили студенти, тому її було зголошено як члена Української Академічної Громади в Празі.

Але до цієї націоналістичної організації належали теж і не студенти: інтелектуальні працівники, військовики та робітники. Клітини ГУНМ були не тільки на території ЧСР, але й у Відні, Берліні, Леобені та Грацу. ГУНМ стояла теж у живому зв'язку з Союзом Української Націоналістичної Молоді, що діяв у Західній Україні.

Навесні 1924 р. відбувся в Празі з'їзд представників усіх клітин ГУНМ, на якому одногосно схвалено ідеологічно-політичні позиції організації та порушено думку про доцільність об'єднання всіх націоналістичних організацій.

Особливу роль відіграла ГУНМ на студентському відтинку, у спрямуванні українського студентства на чужині на шлях українського націоналізму. Ініціатор і голова ГУНМ д-р Ст. Нижанківський був визначним студентським діячем і деякий час головою централі українського студентства ЦЕСУС-у.

Головами ГУНМ, а від весни 1924 р. Екзекутиви ГУНМ, створеної конференцією представників клітин ГУНМ, як центрального проводу всіх груп, були: д-р Степан Нижанківський, д-р Петрів, д-р Любомир Макарушка, д-р Мирон Коновалець, д-р Іван Гижа, д-р Снігурович, Осип Бойдуник. У своєму звітному д-р Ст. Нижанківський подає, що «через Групу перейшло коло 1.000 членів, які пропагують і здійснюють гасла УНМ на ріднім ґрунті»; серед тих членів було кругло 70% західних і 30% східних українців.

ЛЕГІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Окреме приміщення в таборах інтернованих старшин і вояків Української Галицької Армії було причиною того, що створена в тих таборах «Група Української Національної Молоді» хоч в ідеологічно-політичній площині стояла рішуче на позиціях соборництва, то під оглядом особового складу свого членства вона була «галицькою» і щойно згодом, коли почали творитися клітини ГУНМ теж поза таборами інтернованих, членами її почали ставати й наддніпрянські українці.

Тому-то поруч із ГУНМ починають творитися інші націоналістичні організації наддніпрянців. Такими організаціями були: «Українське Національне Об'єднання» (провідні члени: М. Сціборський, Дмитро Демчук), «Союз Українських Фашистів» (Леонід Костарів, Петро Кожевників) та «Союз Визволення України» (Юрій Коллард, Григорович).

З почину кол. полк. Армії УНР, а в той час студента Української Господарської Академії в Подебрадах (Чехія) Миколи Сціборського від-

бувся 12 листопада 1925 р. у Празі з'їзд представників усіх цих трьох організацій, на якому було прийнято постанову про злиття «Українського Національного Об'єднання», «Союзу Українських Фашистів» та «Союзу Визволення України» в одну організацію під назвою «Легія Українських Націоналістів». Головою ЛУН обрано М. Сціборського.

[Постання і ролю Легії Українських Націоналістів характеризує Ю. Артюшенко* наступно:

Постала Легія Українських Націоналістів 12 листопада 1925 року в Подєбрадах, із злиття трьох раніше утворених ідеологічно-політичних організацій. Ці три організації, зливаючись, внесли з собою в ЛУН дві головні ідеологічно-політичні течії. Знаменним є те, що ці дві течії репрезентували дві різні, відмінні по своїй ментальності групи воєнків — членів ЛУН. До чисельно більшої з цих двох груп належали переважно ті військовики, що були овіяні романтикою українського історичного минулого і вже з початку 1917 року спонтанно включилися в українську національну революцію. Ця група за джерело свого світогляду вважала традиції двох державницьких періодів, хоч форми їх втілення були різні, а то традиції давньої Козацької Держави і традиції державницького періоду Української Народньої Республіки, і на них старалася оперти свої ідеологічно-підставові засади.

До другої, менш чисельної групи належало переважно те воєцтво, що включилося в державно-збройні визвольні змагання вже в пізніших часах під впливом реальних українських державно-політичних і соціально-національних змін, себто — під впливом наявної історичної дійсності. Будучи далеким від романтики минулих державницьких періодів, це воєцтво шукало спочатку обґрунтування своєї української націоналістичної ідеології в різних нових європейських рухах. Та проти наслідування цих нових західно-європейських рухів рішуче виступив Микола Сціборський . . .

Значення Легії Українських Націоналістів як головно наддніпрянської організації в загальному національному русі було велике. А в ОУН, де в силу минулих історичних обставин галичани були у великій більшості, члени ЛУН, як і інші наддніпрянці, були тим ферментуючим чинником, що витворював на ґрунті минулого все дальший і дальший процес практичного соборницького ставання у всенациональних масштабах . . . ЛУН підтримала кандидатуру на Голову Проводу ОУН полк. Євгена Коновальця, головним чином тому, що він із усіх вищих старшин Армії УНР уособнював у собі фронтову боротьбу і революційне підпілля, фронтовика-воєнка й державного мужа-політика.]

Перші місяці існування Легії пройшли на внутрішньо-організаційній діяльності (фактичне злиття згаданих трьох ідеологічно-політичних організацій та творення нових клітин Легії) і на уточненні ідеологічно-програмових питань. В першому завданні — в переведенні фактичного злиття трьох окремих до того часу організацій — не зустріто ніяких труднощів. Зате в ідеологічно-програмовій ділянці прийшло до міцного зудару двох концепцій: 1) базувати ідеологію і програму українського націоналізму виключно на українській державницькій традиції та на властивостях духовости української нації; 2) при розроблюванні української націоналістичної ідеології та програми використати досвід інших народів, зокрема італійський фашизм. Речником першої концепції був М. Сціборський, речниками другої — Л. Костарів і П. Кожевніків. Переможцем вийшла перша концепція, оборонці думки

* Юрій Артюшенко: Події і люди на моєму шляху боротьби за державу 1917-1966, Чікаго 1966. Стор. 89 і 90.

про наслідування чужих зразків скапітулювали й покинули її, залишаючись членами Легії. Протягом пів року виготовлено й ustaleno організаційну схему та переведено відповідну пропагандивну працю серед українського загалу.

В організації введено обов'язковий ідеологічно-політичний вишкіл членів. Як головні засади ідеології прийнято: визнання нації, а не кляси, творцем історії і ставлення, з уваги на те, інтересів нації понад ін-

Легія Українських Націоналістів

Сидять зліва: М. Сціборський, М. Тобілевич, Т. Пасічник-Тарнавський,
Л. Костарів, М. Загривний

Стоять зліва: Юрій Руденко, Юрій Артюшенко, Дм. Пасічник, Р. Минів,
Дм. Демчук, О. Чехівський, К. Дударів, Я. Герасимович

тереси кляс, груп і партій; змагання до відновлення самостійної соборної української держави; органічна єдність та солідарність усіх частин нації. Відзнакою членів Легії був щит в українських національних кольорах з державним тризубом та написом: «Думка — думкою, меч — мечем».

Легія плекала традицію визвольної боротьби Української Народньої Республіки, репрезентантом якої вважала Симона Петлюру, але до еміграційного «центру УНР» ставилась вороже, як до партійного центру українських соціалістів, що несовісно надуживають назву «УНР» для прикривання нею своєї розкладової партійницької роботи. На вістку про

вбивство Симона Петлюри Легія організувала жалобні віча українського громадянства та окремі громадські комітети для оборони пам'яті Головного Отамана. Не зважаючи на це, на Легію почалася непереребрлива атака з боку українських соціалістів, які вважали себе «центром УНР на чужині», а то й посипалися доноси до чужої влади, мовляв, згуртовані в Легії українські націоналісти є реакціонерами й агентами італійського фашизму.*

Восени 1925 р. ЛУН виступила з ініціативою творення Всеукраїнського Національно-Політичного Об'єднання, закликаючи всю українську еміграцію підпорядкувати свої вузькопартійні інтереси справі односпайної боротьби за українську незалежну соборну національну державу. Але партійний егоїзм еміграційних політиків та моменти суперництва не дали змоги здійснити думку про широке об'єднання. Тому 3-ій звичайний Делегатський З'їзд ЛУН восени 1926 р. ухвалив, щоб Легія зосередила свою увагу на справі об'єднання всіх однозвучних груп в єдину націоналістичну організацію, маючи на думці насамперед об'єднання ЛУН з однозвучною під ідеологічно-політичним оглядом «Групою Української Національної Молоді».

На надзвичайному Делегатському З'їзді ЛУН, що відбувся 17-18 березня 1928 р., внесено в статут організаційні поправки в тому сенсі, що створено як найвищий орган організації, замість Делегатського З'їзду, Генеральну Раду. В офіційному повідомленні про це сказано:

«Замість Делегатського З'їзду, що часом міг мати випадковий склад, ролю зверхнього органу передано Генеральній Раді, що складається з найбільш активних і найбільш продуктивних елементів. Право до вибору нових членів забезпечує Генеральній Раді поповнення свіжими випробуваними силами з-поміж рядових членів і тим витворюється кадр провідників організації».**

Створена цим З'їздом Генеральна Рада, до якої ввійшли представники всіх секцій ЛУН, вибрала свій Центральний Комітет у такому складі: М. Сціборський — голова, Юрій Руденко — генеральний секретар, Леонід Костарів — політичний референт, П. Кожевників — референт преси й пропаганди, Кордонський — фінансовий референт, Ярослав Герасимович — секретар.

Центральний Комітет ЛУН заініціював був у 1927 р. творення «Національно-Військового Союзу в ЧСР», одним із завдань якого мала бути підготовка, спільно з іншими подібними військовими організаціями, об'єднання українських вояків в єдину національно-військову організацію на засаді самостійности й соборности української національної держави.

* Так, наприклад, на вічу Легії в Празі, 11 квітня 1928 р., ес-дек Іссак Мазепа накинувся на український націоналістичний рух, закидаючи йому «отаманію», «руїну», «безпрограмовість», «політиканство»; ес-дек Гр. Довженко говорив, що «націоналісти або жадної думки не мають, або думки їхні зоологічні, бо походять зі шлунку, а не з розуму»; ес-дек Питиль вигукнув, що «ви не є навіть українці», а ес-ер С. Довгаль висловив своє побоювання, що «націоналісти скалчять затурканого українського селянина». (Див. «Розбудова Нації», ч. 4, 1928 р., стор. 161-162).

** «Розбудова Нації», ч. 4, 1928 р., стор. 160.

Найсильнішими осередками ЛУН були секції в Подєбрадах і Празі. Крім них, жваву діяльність розвивали теж секції в інших місцевостях ЧСР, де були скупчення української еміграції, а також секції в Берліні, Відні, Парижі (інж. Г. Каложний, сотн. М. Антоненко, сотн. П. Василів), Люксембурзі (О. Твардовський, Чуб). Провідний член паризької секції ЛУН сотн. П. Василів робив старання поширити ЛУН серед українських емігрантів в Єгипті, але ця праця зустрілася з великими перешкодами з боку російських еміграційних кіл. За посередництвом окремих осіб встановлено було інформативний зв'язок з українцями в Туреччині, а на Балкани було вислано окремого представника Центрального Комітету ЛУН.

Більшість членів ЛУН становили наддніпрянці, але було між ними й багато українців із західноукраїнських земель. І так серед гурту провідних членів ЛУН ми бачимо таких наддніпрянців, як Микола Сціборський, Дмитро Демчук, Євген Маланюк, Юрій Руденко, проф. М. Вікул, Л. Мосендз, Григорович, Л. Костарів, П. Кожевників, а поруч із ними — українців із західноукраїнських земель: Ярослав Герасимович, П. Вигнанський, В. Виноградник, Р. Минів, М. Селешко.

В 1927 р. ЛУН видавала свій пресовий орган — місячник «Державна Нація». Редагувала його колегія в складі: М. Сціборський, П. Кожевників і д-р Д. Демчук.

СОЮЗ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Ідеологічно-політична однозвучність «Групи Української Національної Молоді» та «Легії Українських Націоналістів» викликала в членах цих націоналістичних організацій думку про доцільність об'єднання обох організацій. Ініціатива щодо реалізації цієї думки виринула одночасно з обох боків. ЛУН пробувала зразу ініціювати об'єднання всіх українських політичних організацій на чужині для спільної зовнішньо-політичної дії в користь української державности. Коли ж це виявилось нездійсненним, то ЛУН ухвалила обмежитись об'єднанням всіх українських націоналістичних організацій.

На початку 1927 р. почалися офіційні розмови між представниками обох організацій щодо об'єднання ГУНМ і ЛУН, разом з усіма їхніми філіями, із збереженням можливості вступу до Союзу іншим співзвучним еміграційним і крайовим організаціям. Представники обох організацій спільно переглянули всі матеріяли, що стосувалися ідеології обох груп і, ствердивши, що розходжень в ідеології обох груп, які унеможлилювали б співпрацю, немає, — ухвалили скласти проект статуту «Союзу Організацій Українських Націоналістів». Випрацьований проект статуту «Союзу» був у червні 1927 р. офіційно прийнятий зборами ГУНМ і Генеральною Радою ЛУН.

Статут «Союзу Організацій Українських Націоналістів» мав, між іншим, такі пункти:

п. 3. Мета Союзу: Боротьба за якнайскорше відновлення Самостійної, Національної, Соборної Української Держави, яка забезпечувала б добробут усіх верств українського народу, та її охорона.

п. 4. Засоби: 1. Репрезентація й оборона української визвольної та державно-сборницької ідей шляхом ініціювання та влаштування політичних акцій на захист інтересів українського народу, шляхом пропаганди визвольних змагань українського народу перед світовим суспільством та міжнародніми політичними чинниками. 2. Плекання свідомости беззастережного першинства українських національно-державних інтересів перед усіма іншими інтересами чи то чужих народів, чи власних політичних, суспільних, релігійних, військових чи інших угруповань чи поодиноких осіб. 3. Вироблення, плекання й поширювання української національної ідеології та піднесення політичної активності національно-орієнтованих політичних організацій і течій серед українського народу. 4. Об'єднання всіх згаданих політичних організацій і течій та узгіднення їхньої діяльності шляхом скликання Всеукраїнського З'їзду політичних організацій українських націоналістів.

п. 5. члени Союзу діляться на:

1. Дійсних, якими є автономні політичні організації українських націоналістів.
2. Чинних, якими є поодинокі фізичні особи, члени повищих організацій.
3. Почесних, якими є фізичні і правні особи, заслужені своєю діяльністю в національно-політичній діяльності, згідно з п.п. 3 і 4.

п. 10. Органи Союзу: Головна Рада, Управа, Ревізійна Комісія і Суд Національної Чести.

Дня 12 липня 1927 р., відбулися установчі збори Союзу, на яких обрано Управу в такому складі: голова — М. Сціборський; заступник голови — д-р Козак; секретар — д-р С. Нижанківський; організаційний референт — д-р С. Чернявський; політичний референт — Н. Нововірський,

В постановах Зборів зазначено, що одною з найважливіших справ є висвітлення й остаточне зформулювання ідеологічних засад та визначення напрямних української національної політики. Цю роботу можна виконати тільки через скликання спеціальної Конференції або Конгресу українських націоналістів. На таку конференцію повинні бути запрошені організації, що є членами Союзу й організації, близькі йому своєю ідеологією, а крім цього теж окремі особи, які з виправданих причин не є членами жадної з українських націоналістичних організацій, але своєю дотеперішньою працею заслужилися для українського націоналізму. Завданням Конференції чи Конгресу має бути:

1. Остаточне зформулювання української націоналістичної ідеології і визначення шляхів української національної політики та відношення українського націоналістичного руху до існуючих українських ідеологічно-політичних організацій;

2. Створення нової української націоналістичної організації, яка об'єднала б усі співзвучні націоналістичні елементи як за кордоном, так і в Краю на базі одної організаційної схеми.*

* «Національна Думка», ч. 7-8, 1927 р., стор. 30-31.

Як напрямні своєї діяльності «Союз Організацій Українських Націоналістів» визначив:

1. Активна підготовка вищезгаданої Конференції чи Конгресу;
2. Психологічне, ідеологічне й організаційне об'єднання українських націоналістів з усіх земель України, що мало б бути першим етапом революційно-конструктивної, соборно-державницької чинности;
3. Дотримання виразно ворожого становища до окупаційних режимів на українських землях, а тим самим і до тих українських політичних груп, які в своїй діяльності спираються на котрийсь із окупаційних режимів;
4. Ведення рішучої акції проти політичних груп, які прибирають назву «націоналістичні», а разом із тим провадять особисто-авантюриницьку або угодовецьку діяльність, провокуючи й компромітуючи націоналістичний організований рух;
5. Розбудовувати далі українські націоналістичні організації на всіх теренах.

СОЮЗ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Створення «Союзу Організацій Українських Націоналістів» було великим кроком уперед в об'єднанні окремих націоналістичних організацій в одну. Все ж, остаточне злиття залишено майбутньому Конгресові українських націоналістів, а «Союз Організацій Українських Націоналістів» створено тільки як координаційний центр, із збереженням організаційної самостійности й окремішности ЛУН і ГУНМ та їх клітин.

Більший крок у напрямку об'єднання, аніж централі ЛУН і ГУНМ, зробили клітини обох цих націоналістичних організацій у Брні на Моравії. В дні 28 січня 1928 р. вони відбули спільні сходи, на яких ствердили, що існування на тому самому терені двох окремих націоналістичних організацій з ідентичними цілями є зайве, а подекуди навіть шкідливе. З уваги на це сходиноголосно прийняли постанову про злиття обох цих організацій в одну, під назвою «Союз Українських Націоналістів». На цих сходинах були присутні також націоналісти, які до того часу не входили до жадної з названих організацій, хоч і цілковито поділяли думку про завдання цих організацій та схвалювали їхню діяльність. Щоб не залишатися надалі поза організацією, вони зголосили своє приступлення до новоствореного Союзу.

На сходинах обрано Управу Союзу в такому складі: Микола Байко — голова, Осип Яхницький — заступник голови, Володимир Пеленський — секретар, Дмитро Мачай — пресовий референт, Остап Буринський — скарбник, Андрій Швець і Андрій Шкварок — виділові.*

* «Розбудова Нації», ч. 2, 1928 р., стор. 65.

Тим самим шляхом, що ЛУН і ГУНМ у Брні, пішли українські націоналісти й у Берліні. Там діяла окрема секція ЛУН, але поза нею залишалася ще деяка кількість українських націоналістів, які були членами інших націоналістичних організацій — ГУНМ та УВО. Після створення «Союзу Організацій Українських Націоналістів» усі націоналісти в Берліні ухвалили об'єднатися в одній спільній організації — в «Союзі Українських Націоналістів», щоб доцільніше повести працю як серед української еміграції, так і серед німецького загалу. Новостворений «Союз Українських Націоналістів» повинен був бути тільки переходовим зеном до організації українських націоналістів, що її мав покликати до життя запланований конгрес українських націоналістів.

Установчі Збори «Союзу Українських Націоналістів у Німеччині» відбулися 25 червня 1928 р. в Берліні. До складу Управи були вибрані: Сидір Чучман — голова, С. Тимчук — заступник голови і скарбник, П. Кожевників — секретар, інж. М. Селешко — запасний член. Завданням нової організації визначено: вести націоналістичну пропаганду серед українців та інформативно-політичну роботу серед чужинців на терені Німеччини; поширювати націоналістичну пресу; відбувати періодичні дискусійні сходи; вести підготовку до запланованого Конгресу Українських Націоналістів.*

* «Розбудова Нації», ч. 7-8, 1928 р., стор. 300.

НАРОДИНИ ОУН

ДВІ КОНФЕРЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Аналіза виникнення й діяльності українських націоналістичних організацій в роки по першій світовій війні приводить до безсумнівного висновку, що український націоналістичний рух — це органічний природний процес. Він вийшов на політичний овид як стихійне явище. Український нарід, хоч і поневолений унаслідок поразки своїх визвольних змагань, та проте морально-політично незламний, шукав далі єдиноправильного шляху і найдоцільніших засобів для здійснення заповітної мети — побудови самостійної соборної української держави. Він не давав звести себе з єдиноправильного шляху, зі шляху національно-визвольної боротьби на партійні політичні манівці та протиставився партійницькому розгулові, що анархізував політичне життя української еміграції. І саме як вислід отого шукання єдиноправильного шляху до досягнення всенациональної української мети, що йшло впарі зі здоровим протиставленням партійницькій анархії, виник організований український націоналістичний рух.

Оця стихійність вищезгаданого процесу зумовила виникнення в той самий час кількох окремих націоналістичних організацій. одна з одною не пов'язаних. Проте такий стан не міг задовольнити нікого з українських націоналістів, тому що визвольно-революційна боротьба за найвищу мету вимагала організаційного об'єднання і координованої дії всіх самостійницьких державно-творчих сил. Цей «категоричний імператив» — ця природна вимога — знаходила відгук у душі кожного українського націоналіста, і тому кожна з націоналістичних організацій висувала спонтанно, як одно з найперших і найважливіших своїх завдань, вимогу допровадити в можливо найкоротшому часі до організаційного об'єднання всіх українських націоналістичних організацій як на наших землях, так і за кордоном. Оця вимога була чітко зформульована зокрема в постановках крайового «Союзу Української Націоналістичної Молоді» (СУ

НМ), «Групи Української Національної Молоді» (ГУНМ) і «Легії Українських Націоналістів» (ЛУН) на чужині, як теж у постановках «Союзу Організацій Українських Націоналістів» (СОУН), створено з почину ГУНМ і ЛУН.

Провідні члени названих організацій, ідучи назустріч здоровій ініціативі щодо об'єднання всіх українських націоналістичних організацій, скликали з цією метою Конференцію українських націоналістів, що й відбулася в днях 3-7 листопада 1927 р. у Берліні.

I. Конференція Українських Націоналістів в Берліні

(3-7 листопада 1927 року)

Конференція ця була названа офіційно 1. Конференцією Українських Націоналістів, і в ній взяли участь такі особи: полк. Є. Коновалець — начальний Комендант УВО; д-р Степан Нижанківський і д-р Юліян Вассіян — представники «Групи Української Національної Молоді» (Прага); інж. Микола Сціборський і Петро Кожевників — представники «Легії Українських Націоналістів»; Омелян Сенік і Сидір Чучман — відпоручники УВО (Берлін); Петро Сайкевич і Любомир Макарушка — делегати Крайової Команди УВО (Львів); Осип Боднарівич, Богдан Кравців і Степан Охримович — делегати «Союзу Української Націоналістичної Молоді» (Львів); Володимир Мартинець — делегат УВО і «Групи Української Національної Молоді» (Берлін); інж. Дмитро Андрієвський (Брюссель) і Зенон Пеленський (Берлін) — редакційні співробітники «Національної Думки».

Центральною особою, що єднала всіх у підготові, та проведенні 1. Конференції, був полк. Євген Коновалець, висуваний усіма націоналістами як єдиний кандидат на провідника майбутньої Організації Українських Націоналістів.

Зараз же на самому початку Конференції проявилися дві різні концепції щодо способу організаційного оформлення українського націоналістичного руху. Перша концепція була така: всі вже існуючі українські націоналістичні організації мають самоликвідуватися через влиття в нову і єдину Організацію Українських Націоналістів, що її необхідно створити. Друга концепція зводилася до пропозиції об'єднати всі вже існуючі, як теж і можливі в майбутньому українські націоналістичні організації, в одному координаційному центрі, на зразок уже раніше створеного «Союзу Організацій Українських Націоналістів», залишившись об'єднаними організаціями і надалі з їхньою окремішністю та самостійністю.

Представник Крайової Команди УВО (а водночас член легальної галицької партії УНДО) д-р Любомир Макарушка обстоював другу концепцію та висунув ще додатково вимогу, щоб до майбутнього «Об'єднан-

ня українських націоналістичних організацій» не втягати УВО і щоб головою того «Об'єднання» був хтось інший, а не комендант УВО полк. Є. Коновалець. На думку Л. Макарушки, повинні були й надалі існувати дві, одна з одною не пов'язані, організації: ідеологічно-політична організація українських націоналістів з одного боку, а з другого — підпільна, якнайбільше законспірована, військово-бойова організація УВО. Перша організація має бути оформлена як легальна партія, під назвою Об'єднання (чи Союз) українських націоналістів, і тому її не слід організаційно пов'язувати з УВО, бо таке пов'язання автоматично спричинить реакцію з боку польської окупаційної влади на західноукраїнських землях і вона почне так само переслідувати й ідеологічно-політичну організацію українських націоналістів, як нелегальну. З тих самих мотивів Л. Макарушка радив не вибирати на пост голови ідеологічно-політичної організації коменданта УВО, щоб і персонально не пов'язувати двох окремих і різного характеру організацій.

Проти такого ставлення справи виступили прихильники першої концепції, зокрема ж представники крайового «Союзу Української Націоналістичної Молоді» (СУНМ). Знаючи добре умови польської окупації на західноукраїнських землях, делегати СУНМ-у заявили, що в час ворожої окупації України зовсім не можливе легальне існування української націоналістичної організації. Аджеж окупант ніколи не дозволить на легальне існування такої ідеологічно-політичної організації, яка принципово відкидає кожну співпрацю з тим же окупантом, а своїм головним завданням ставить повне знищення тієї ж ворожої окупації. Українська націоналістична організація, що намагалася б залегалізувати себе перед ворожою окупаційною владою, таким чином сама себе заперечила б.

Конференція висловилася за першою концепцією, себто за злиттям усіх українських націоналістичних організацій в одну Організацію Українських Націоналістів. Проте, з уваги на наявність двох різних концепцій щодо організаційного оформлення українського націоналістичного руху, І. Конференція ухвалила передати цю справу на остаточне вирішення майбутньому Конгресові Українських Націоналістів. Конгрес цей, — згідно з резолюцією І. Конференції, — мав відбутися приблизно за рік, після відповідної психологічної, ідеологічно-політичної та організаційної підготовки. З цією метою І. Конференція покликала до життя Провід Українських Націоналістів (ПУН), що до часу створення єдиної Організації Українських Націоналістів мав діяти як координаційний центр усіх українських націоналістичних організацій та ще незорганізованих окремих націоналістів.

Провід Українських Націоналістів (ПУН), створений І. Конференцією Українських Націоналістів, 5-го листопада 1927 р., складався з п'ятох членів: чотирьох обрала Конференція, а п'ятого мали узгіднено визначити «Союз Української Націоналістичної Молоді» і Крайова Команда

УВО. Таким чином отой п'ятий член ПУН-у, як уповноважений проводом СУНМ і УВО, мав бути в ПУН-і представником Краю. На голову Проводу Українських Націоналістів І. Конференція одногосно обрала полковника Євгена Коновальця. Членами ПУН-у обрано: інж. Миколу Сціборського — голову «Союзу Українських Націоналістів»; Володимира Мартинця — члена УВО (і співредактора «Сурми») та інж. Дмитра Андрієвського — «самостійного» націоналіста, редакційного співробітника українських націоналістичних пресових органів. М. Сціборський став керівником політичної референтури, Дм. Андрієвський — ідеологічно-статутарної, а В. Мартинець — керівником секретаріату і пресового та пропагандивного відділу.

Конференція ухвалила, що ПУН має видавати, від січня 1928 р. почавши, свій власний щомісячний пресовий орган ідеологічно-політичного характеру. На пропозицію інж. Дм. Андрієвського прийнято для цього місячника назву «Розбудова Нації».* В 1-му числі «Розбудови Нації» (за січень 1928 р.), як органу Проводу Українських Націоналістів, опубліковано про І. Конференцію Українських Націоналістів офіційний комунікат такого змісту:

«І. Конференція Українських Націоналістів у днях 3-7 листопада 1927 покликала до життя Провід Українських Націоналістів, до якого входять (в поазбучному порядку): інж. Дмитро Андрієвський, полк. Євген Коновалець, Володимир Мартинець і Микола Сціборський. Як п'ятий член має увійти представник крайових націоналістичних кіл.

II. Провід розділив між своїх членів функції та утворив такі Відділи:

1. Секретаріат та відділ преси і пропаганди, що має налагодити зв'язок із націоналістичними організаціями та поодинокими націоналістами; підготувати технічно Конгрес Українських Націоналістів, централізувати пропаганду в користь Конгресу і майбутньої Організації та видавати пресовий орган.

2. Ідеологічно-статутарну референтуру, що централізує всю працю для підготовки Конгресу, а то через вироблення пляну відповідних референтур і визначення референтів, через формулювання ідеологічної бази і розроблення конструкції майбутньої організації українських націоналістів; при референтурі створено окрему ідеологічну комісію з правом кооптації потрібних людей.

3. Політичну референтуру, що координує діяльність поодиноких націоналістичних організацій, веде культурно-освітню працю внутрі тих організацій та займається питанням зовнішньої політики Проводу.

4. Економічну референтуру, що веде економічні справи Проводу, стараться про фонди для відбуття Конгресу та виготовляє пляни для витворення сталої, сильної економічної бази для майбутньої організації українських націоналістів.

III. Провід приступає до видавання свого органу «Розбудова Нації», в якому будуть заступлені такі відділи: ідеологія, політика, філософія, соціологія, економічний та військовий відділи, література, політична та військова мемуаристика, визвольні змагання інших народів, огляд політичного життя українського та міжнароднього, націоналістичного руху, українця та бібліографія. Журнал буде видаваний у Празі.

IV. Для придбання фонду на поточні потреби, як рівнож у зв'язку з підготовкою Конгресу Українських Націоналістів, Економічна Референтура при-

* Під такою назвою помістив він був статтю на ідеологічно-програмові теми в «Національній Думці».

ступила до збирання фондів на листи. Кожна листа є на мінімальну суму 10 амер. дол. Особи, що дістануть листи, звольте їх повернути враз із грішми до 31 грудня ц. р. Всі листи мають порядкове число та печатку Проводу».

Одночасно з цим офіційним повідомленням опубліковано в тому ж числі «Розбудови Нації» (ч. 1, за січень 1928 р.) таке звернення (видане крім цього і як окрема летючка):

«Новий почин!

Невдача наших національно-державних змагань у рр. 1917-1920 спричинила дезорієнтацію і так слабію та мало виробленої української політичної думки, появу безлічі партій, центрів і безнастанну борню всередині сторозтерзаної Нації.

Тим часом з кривавого моря української революції та збройної боротьби за незалежність вилонився в різких формах національно-державний ідеал, що владно вимагає сконсолідування наших сил і координації нашого чину.

В огні сих двох суперечностей розвинувся новий рух, що стає вище партійних розмежувань. На тлі великого румовища старих світоглядів, нав'язуючи до крапчих традицій української історії, та головню до недавньої збройної боротьби, формується новий світогляд і розвивається новий творчий чин. Цим процесом є:

Рух Українських Націоналістів.

Сильні вірою у високе призначення свого Народу, палені соромом за пониження своєї Батьківщини, свідомі своєї місії в боротьбі за долю України, націоналісти відчули, що для поневолених немає порятунку, доки не підпорядкують часове і підрадне вічному й основному в бутті Нації та доки не здобудуться на однозгідний будууючий чин.

Світогляд українських націоналістів гостро відрізняється від сучасних українських ідеологій та вже всилу своєї природи змагає до опанування всієї нашої національної дійсности. Його вплив і чинність позначилися двома шляхами. З одного боку він покликав до життя різного роду націоналістичні формації (ідеологічні, політичні, військові); з другого боку він дав себе відчутти щораз сильніше з поступом часу в різних українських організаціях і установах без уваги на їх характер і місце осідку.

Початкова стадія розвою українського націоналізму має стихійний характер. Бо як поодинокі націоналісти працюють у різних, часто дуже віддалених ідеологічно, організаціях, не пов'язані, не рідко навіть не підозріваючи один в одному співника, так і поодинокі націоналістичні угруповання існують побіч себе й чинять без спільного пляну, без одного проводу, навіть без зв'язку між собою.

Брак осередку націоналістичного руху дався гостро відчутти щойно тоді, коли рух набрав потужности. Конечність його оформлення, загально відчута й подиктована як внутрішніми законами розвою Нації, так і зовнішніми обставинами, привела українських націоналістів до зближення, порозуміння та шукання способів координації свого чину. Вислідом цього була

Конференція Українських Націоналістів 3-7 листопада 1927 р., складена з членів різних націоналістичних організацій, як рівнож із поодиноких осіб, в краю та еміграційних осередків.

Після основного розгляду сучасного українського націоналістичного руху Конференція визнала доцільність і конечність зцентралізування дальшої праці й вирішила створити Єдину Організацію Українських Націоналістів.

До часу створення такої організації, Конференція, рахуючись із потребою хвилини, що вимагає опанування стихійного руху та координації різних організованих його виявів, покликала до життя і чину Провід Українських Націоналістів.

Найближчим завданням Проводу є зформування ідеологічної бази й розроблення структури та намічення пляну діяльности майбутньої організації, як рівнож підготовка загалу українських націоналістичних елементів до прийняття вже від нині її кадрів. У своїй діяльності Провід з одного боку

спирається на всіх учасників Конференції, що підпорядкувалися йому, а з другого — має ввійти в тісний зв'язок з існуючими організаціями українських націоналістів. Завершенням діяльності теперішнього Проводу буде Конгрес Українських Націоналістів, що має остаточно усталити ідеологічні позиції українського націоналізму, ствердити факт постання єдиної організації, прийняти її структуру та покликати її сталий Провід.

Цим шляхом організований, послідовний український націоналізм, відкидаючи всякі орієнтації на зовнішні сили, хоче й буде йти до перебрання в свої руки керми українського національно-політичного життя й змагатиме до відновлення та оборони Незалежної, Соборної Української Держави.

За Президію Конференції Українських Націоналістів:

інж. Дмитро Андрієвський, голова
Володимир Мартинець, секретар».

По ява «Розбудови Нації»

Запланований І. Конференцією Українських Націоналістів офіціоз Проводу Українських Націоналістів (ПУН), місячник під назвою «Розбудова Нації», почав появлятися. Як це було намічено, від січня 1928 р. В цьому журналі найбільше місця й уваги присвячувано головно питанню ідеології українського націоналізму та організаційним справам майбутньої єдиної організації українських націоналістів.

У трьох перших числах «Розбудови Нації» (ч. 1-ше зредагував Вол. Мартинець, ч. 2-ге і 3-тє — Петро Кожевників) були вміщені такі статті різних авторів: «До головних засад націоналізму» — д-р Ю. Вассиян; «Соборність психології та політики — основа націоналізму» — М. Сціборський; «Наша позиція» — інж. Дм. Андрієвський; «Принципи національної політичної організації» — Л. Костарів; «Листи з Італії: Децо про фашизм» — Є. Онацький; «Революція чи контрреволюція» — О. Бабій; «Причинки до історії ролі Січових Стрільців в Україні» — полк. Є. Ковналець. Крім цього в згаданих числах «Р. Н.» були вміщені статті також і на загальні теми, як теж дописи про політичне положення на українських землях під усіма чотирма окупаціями та на чужині. Названі статті були написані у визначеному І. Конференцією Українських Націоналістів плані ідеологічної, політичної та психологічної підготовки до майбутнього Конгресу Українських Націоналістів і до створення єдиної організації українських націоналістів, яку повинен покликати до життя і дії запроєктований Конгрес.

І так, д-р Ю. Вассиян подав у стисло науковій формі основні засади ідеології українського націоналізму, чітко підкреслив органічну пов'язаність цієї ідеології з духовістю української нації, з її природним відвічним прагненням до самовиявлення в усіх ділянках життя, а при цьому вичерпно з'ясував державницько-творчий характер української націоналістичної ідеології. М. Сціборський і Дм. Андрієвський окреслювали у своїх статтях політичні позиції сучасного українського націона-

лістичного руху і його ставлення до інших політичних таборів, зокрема ж до українських партій. Суть італійського фашизму була проаналізована Є. Онацьким, який вказав на цілковиту відмінність українського націоналізму й італійського фашизму, як теж на неможливість і нецільність пересаджування цього останнього на український ґрунт. Стаття О. Бабія з'ясовувала ставлення українського націоналістичного руху, в ідеологічно-програмовій та політичній ділянках, до комуністично-більшовизму. Л. Костарів подав жмут думок до дискусії про політичні принципи

Перша обгортка «Розбудови Нації» з 1929 - 1931; друга — з 1932 - 1934 років націоналістичної організації, як політичного руху. «Причинки до історії ролі Січових Стрільців», написані полк. Є. Коновальцем, вказали на світлі моменти державницько-творчої традиції в нашому недавньому минулому. Це минуле було творене спільно молодими українськими патріотами, що походили з західних чи східних українських земель і діяли в рядах військової формації Січових Стрільців на Наддніпрянщині. Названа праця полк. Є. Коновальця є чіткою і переконливою ілюстрацією позитивного, творчого характеру українського націоналізму, визнавцями якого саме були Січові Стрільці. Разючим контрастом до нього є руйницький соціалізм, що то його намагалися прищепити нашому народові партійні лідери, а який так багато приніс шкоди українським визвольним змаганням і державному будівництву.

Великим моральним і політичним успіхом увінчалися організовані з

ініціативи ПУН-у публічні доповіді для українського громадянства. Хоч усі тодішні українські політичні партії, а головню соціалістичні лідери, що опинилися на еміграції, зустріли український націоналістичний рух хвилями партійницької ненависти, накидаючись на нього на партійних вічах неперемінливою лайкою, — то симпатії позапартійного громадянства чимраз виразніше зверталися в бік українського націоналізму.

Так, отже, ідеологічно-політична і психологічна підготовка для створення єдиної організації українських націоналістів проходила цілком успішно.

Причини відкладення Конгресу Українських Націоналістів

Зате ж в організаційній ділянці ініціатори нового діла зустрілися з несподіваними труднощами. І-ша Конференція не прийняла рішучих остаточних постанов щодо злиття всіх існуючих українських націоналістичних організацій в одну нову. І хоч усі ті організації поставились були прихильно до створення Проводу Українських Націоналістів і здебільша йому підпорядкувалися, то все ж таки продовжували існувати окремо. Головно у провідів згаданих організацій помітна була тиха нехоть до вимоги самоліквідуватися. І так, наприклад, низові клітини Лєгії Українських Націоналістів і Групи Української Національної Молоді у Брні на Моравії та в Берліні, після обговорення ухвал І. Конференції, ухвалили підпорядкуватися ПУН-ові, як найвищому керівному органу всіх українських націоналістичних організацій, а крім цього створили, з власного почину, нову одну організацію — «Союз Українських Націоналістів», в якій влилися всі дотогочасні окремі клітини Лєгії та Групи. Та в той самий час, на засіданні Центрального Комітету Лєгії Українських Націоналістів, обвинувачувано М. Сціборського, тодішнього голову Лєгії, за «самовільне переступлення даних йому компетенцій», конкретно кажучи, за згоду стати членом ПУН-у без попередньої апробати на це з боку Центрального Комітету Лєгії. І хоч після дискусії над цією справою на форумі ЦК оте обвинувачення знято, то деякі члени ЦК Лєгії були і надалі в тихій опозиції до пропозиції зліквідувати Лєгію на користь майбутньої єдиної організації українських націоналістів. Щойно по деякому часі ті опозиціонери змінили свою думку і погодилися на згадану пропозицію.

Та в ще гострішій формі виявився спротив проти організаційної самоліквідації у членів Крайової Команди УВО. Висловлені в цій справі на І. Конференції д-ром Л. Макарушкою погляди були не тільки його власними. На такому самому становищі стояли й деякі інші члени УВО, головню ж ті, які в міжчасі стали членами легальної партії УНДО. Особливо завзятим противником самоліквідації УВО був Дмитро Палійв, тодішній політичний референт Крайової Команди УВО. Через те важко

було зреалізувати навіть постанову І. Конференції про делегування організаціями СУНМ і УВО своїх представників до складу ПУН-у.

З уваги на те ПУН доручив своєму членові В. Мартинцеві поїхати до Галичини й об'єктивно перевірити згадану справу. ПУН сподівався, що В. Мартинець, як редактор органу УВО «Сурма», зможе свobodно і з взаємн довір'ям обговорити стосовну справу з усіма членами Крайової Команди УВО. Як постороння людина, він повинен був об'єктивно проаналізувати загальну політичну атмосферу, настрої серед членів УВО та серед української суспільності, як теж можливості політичної дії з боку націоналістичної організації на окупованих поляками західньоукраїнських землях.

Володимир Мартинець
член ПУН, редактор
«Розбудови Нації»
і співредактор «Сурми»

Володимир Мартинець виїхав до Галичини на початку грудня 1927 року. Проте оцю свою подорож він zorganizував наскрізь невдало. Як редактор «Сурми» і член ПУН-у (а про його членство в ПУН-і було опубліковано на сторінках націоналістичної преси), він повинен би їхати до Краю нелегально. Аджеж треба було припускати, що польська розвідка за кордоном зуміла вивідати, хто редагує «Сурму». В Краю польські суди засуджували на рік або й на кілька років тюрми, в кого знайдено хоч би лиш один примірник «Сурми». Тож не могло бути сумніву, що польська поліція негайно заарештує редактора «Сурми», якщо тільки він опиниться на території польської держави. Проте, хоч і як воно дивно, В. Мартинець чомусь не схотів поїхати нелегально. Як польський громадянин, він постарався про візу в польському консуляті в Берліні та на свій власний паспорт приїхав

до Краю. Тут уже за тиждень пізніше формально замельдувався на станіці («постерунку») польської поліції, згідно з поліційними приписами.

Самозрозуміло, що польська поліція зараз же заарештувала В. Мартинця, і по деякому часі він став перед судом присяглих у Львові, обвинувачений за «державну зраду», точніше — за протипольську пропаганду і закликування відірвати західньоукраїнські землі від Польщі. Дивним дивом, суд звільнив В. Мартинця від вини і кари, так що він, просидівши в слідчій тюрмі до кінця березня 1928 р., повернувся до Праги наперододні ІІ. Конференції.

У своїй праці «Від УВО до ОУН», виданій у 1949 р., Володимир Мартинець так висловлюється про вищезгадану свою подорож до Краю:

«Як би там не було, було парадоксальним, що в тому часі, коли звичайні смергельники з-поміж українців не могли добитися паспорта, з польським

державним паспортом їде легально до польської держави член Начальної Команди УВО й ПУН підготовляючи акцію, що була звернена проти тієї держави».

Ціла ця досить дивна справа викликала в Краю і за кордоном різні міркування і стала джерелом всяких підозрінь.

Нефортунним виявився вибір В. Мартинця на посланця ПУН-у до Краю також і в іншому аспекті. І так, наприклад, він мав зустрітися особисто з д-ром Дмитром Донцовим з метою приєднати його до співпраці з ПУН-ом і майбутньою організацією українських націоналістів. Така зустріч і вичерпні розмови на цю тему відбулися, проте В. Мартинець не лише не приєднав д-ра Дм. Донцова до співпраці, а навпаки — зразив цього останнього через свою прикру вдачу, задиркуватість і нетактовність.

Та що найважливіше, В. Мартинець зовсім не зрозумів того політично-психологічного процесу, що вже протягом довшого часу проходив серед частини провідних членів УВО, і в своєму звідомленні (поміщеному в сконденсованій формі в «Розбудові Нації», ч. 5, за травень 1928 р., стаття п. н. «По другій конференції») подав цілком фальшиві висновки. У названій статті він писав, між іншим, таке:

«Річ у тому, що, коли націоналісти на еміграції стали вже давно твердо на становищі не тільки в теорії, але й на ділі, відокремлення себе від усіх інших політичних груп, то галицькі націоналісти ще сьогодні йдуть у хвості наших політичних груп. Провідники націоналістів частинно повступали в УНДО, зайнявши навіть відповідальні становища, і віддають йому не тільки свої сили, але при кожній нагоді також сили націоналістичних ідеологічних організацій».

А тим часом суть справи була зовсім інша. Не галицькі націоналісти й націоналістичні ідеологічні організації «пленталися у хвості політичних груп», а лише деяка частина членів УВО, що займала раніше або ще й у той час провідні пости в УВО, еволюціонували не в бік чіткого визначення себе до націоналістичної ідеології, а в бік опортуністичного партійництва. Але ж це стосувалося тільки окремих, хоч і провідних в УВО одиниць, а не загалу членства цієї організації, ні тим більше Союзу Української Націоналістичної Молоді. І саме тому, що загал членів обох згаданих організацій залишився націоналістичним, то між ним і тими членами, які еволюціонували в бік опортуністичного партійництва, наростав виразний конфлікт.

В Союзі Української Націоналістичної Молоді процесові опортунізації підпали лише перший голова СУНМ-у Осип Боднарівич та ще два-три члени. Виниклий на цьому тлі конфлікт зліквідовано радикально в самому його зародку: О. Боднарівича і кількох його однодумців усунуто з рядів СУНМ-у. Організація ця залишилася і надалі виразно націоналістичною, твердо стоячи на засаді принципіалізму й послідовно відкидаючи ідеологічно-політичну співпрацю з опортуністичними партіями. Проте це не перешкоджало членам СУНМ-у брати активну участь

в українському суспільно-громадському житті. У «Просвітах», «Соколах» та інших товариствах вони лояльно співпрацювали з членами різних українських партій, якщо ці громадяни працювали на користь названих товариств і не намагалися захоплювати їх під свій ідейно-політичний вплив. Це, очевидно, не має нічого спільного з опортунізмом, а навпаки — належить до завдань націоналістичної організації. Бож і сам В. Мартинець, у вищезгаданому звідомленні, ставив українським націоналістам закид, мовляв, вони мають замалий вплив на українське організоване життя в Галичині. Супроти цього твердження В. Мартинця, що «галицькі націоналісти йдуть ще сьогодні в хвості наших політичних груп», було зовсім безпідставне щодо СУНМ.

Зовсім інакше була справа з УВО, що не мала, як було вже попередньо підкреслено, єдиної і всіх її членів зобов'язуючої ідеології. Не дивлячись на те, що сам ініціатор і пізніший начальний комендант УВО полк. Є. Коновалець завжди був визнацем української націоналістичної ідеології і постійно клав великий натиск на ідеологічне оформлення цієї організації, то УВО, яка постала була не як ідеологічна, а як військово-бойова організація, лише в процесі свого розвитку та практичної роботи відчула конечність ідеологічно-політичної підбудови для всієї своєї діяльності. Саме тоді й виявилось, що хоч усі члени УВО були однозгідні щодо примату боротьби за українську самостійну соборну державу, зокрема ж проти польського окупанта на західноукраїнських землях, то в ідеологічно-політичних питаннях тієї однозгідності в них не було. З цієї причини в УВО раз-у-раз виникали різні конфлікти. Спочатку, в перші роки існування УВО, це виразно проявилось в різному ставленні членів УВО до сепаратної політики диктатора ЗУНР д-ра Євгена Петрушевича, пізніше ж у ставленні до УССР. У висліді — всі прихильники сепаратної політики Є. Петрушевича, як теж і прихильники «м'якої політики» супроти УССР, відійшли з УВО.

З 1926 р. всередині УВО почав зриватися новий конфлікт через різне ставлення до легальних українських політичних партій. Група провідних членів УВО, — д-р Л. Макарушка, д-р В. Целевич, О. Навроцький, М. Матчак, на чолі з тодішнім політичним референтом Крайової Команди Дм Палєвим, — поставилась позитивно до легальних українських партій та вступила в члени УНДО або УСРП. Ця група вважала, що організація українських націоналістів повинна бути легальною партією, виразно ідеологічного характеру, поруч з іншими легальними партіями, зате ж УВО повинна й надалі залишитися нелегальною військово-бойовою організацією для політичного тиску українських легальних партій на польський окупаційний уряд, себто бути на ділі таємною прибудівкою УНДО. Вищенаведений вислів В. Мартинця про «плентання у хвості» був слушний лише у відношенні до тієї групи провідних членів УВО. Члени цієї групи націоналістами насправді

не були, тому й мусіли відійти з УВО з хвилиною її чіткого ідеологічно-політичного оформлення в націоналістичному дусі.

Та ще в 1928 р. могло декому здаватися, що погляди групи Дм. Палієва є поглядами загалу націоналістів на західноукраїнських землях. А що такий стан був поважною перешкодою для запланованого добровільного злиття всіх націоналістичних організацій, з УВО включно, в нову єдину організацію українських націоналістів, то цю справу треба було ґрунтовно проаналізувати і вирішити. Для того і скликано II. Конференцію, відкладаючи відбуття Конгресу Українських Націоналістів на пізніше.

II. Конференція Українських Націоналістів в Празі

(8-9 квітня 1928 р.)

II-га Конференція Українських Націоналістів відбулася в Празі, в днях 8 і 9 квітня 1928 р. На ній референти ПУН-у здали звіт із проробленої їхніми референтурами роботи та про стан підготовки до Конгресу, але головною темою нарад була проблема ставлення українського націоналістичного руху взагалі, а майбутньої організації українських націоналістів зокрема, до українських політичних партій, насамперед до легально існуючих на західноукраїнських землях.

Учасниками II. Конференції Українських Націоналістів були: полк. Є. Коновалець, М. Сціборський, Дм. Андрієвський і В. Мартинець — члени ПУН-у; П. Кожевників і Л. Костарів — від ЛУН; д-р С. Нижанківський, д-р Ю. Вассиян і О. Бойдунік — від ГУНМ; сотн. Р. Ярий, О. Сенік і С. Чучман — від Головної Команди УВО; Б. Кравців і С. Охримович — від СУНМ; полк. Р. Сушко і сотн. Ю. Головінський — від Крайової Команди УВО. Крім цього на цій Конференції були присутні ще деякі співробітники української націоналістичної преси.

II-га Конференція прийняла остаточне рішення про поставу українського націоналістичного руху до політичних партій. ПУН і всі націоналістичні організації, що визнали його своїм зверхником, рішуче відмежувалися від легальних політичних партій і заборонили своїм членам до них належати. Члени націоналістичних організацій, у цьому числі й члени УВО, які вже стали членами котроїсь із українських легальних партій, мусіли тепер зважитися: або виступити з партії, або перестати бути членами даної націоналістичної організації.

В технічно-організаційній ділянці II-га Конференція ухвалила «стосувати різні методи, відповідно до місцевих відносин і вимог доцільности». Згідно з цією ухвалою, поодинокі націоналістичні організації зберегли покищо свою організаційну окремішність. Проте зроблено все ж таки великий крок вперед у напрямі злиття всіх тих організацій в одну.

Спираючись на заяву представників, заступлених на II. Конференції, ухвалено передати ПУН-ові виключне представництво всіх українських націоналістів на зовнішньому форумі, як на чужинецькому, так і на українському. Таким чином визнано за обов'язуючу засаду єдності всього українського націоналістичного руху в його діяльності на міжнародньому форумі та у відношенні до всіх інших українських організацій, партій чи рухів.

Справа представника від крайових націоналістичних організацій у ПУН-і залишилася й надалі відкритою.

В «Розбудові Нації», в ч. за квітень 1928 р., про II. Конференцію опубліковано таке офіційальне повідомлення:

«8-9 квітня б. р. відбулася друга Конференція Українських Націоналістів. У Конференції прийняли участь члени Проводу Українських Націоналістів, члени організацій українських націоналістів на українських землях і чужині та представники націоналістичної преси. На Конференції виголошено доклади референтів і переведено над ними дискусію.

10-го квітня Провід Українських Націоналістів прийняв на основі праць Конференції такі ухвали:

1. Провід Українських Націоналістів у своїй діяльності відмежовується від усіх українських політичних партій і груп та не вступає з ними в співпрацю. Всі організації українських націоналістів на українських землях і на чужині мусять стати також на цей шлях.

2. Організації українських націоналістів мають до скликання Конгресу Українських Націоналістів перевести організаційну працю згідно з окремо укладеним планом.

3. Провід Українських Націоналістів перебирає заступництво організацій українських націоналістів назовні з тим, що організації можуть у порозумінні з Проводом вступати у взаємини з необхідними чинниками для полагодження справ місцевого значення.

4. Конгрес Українських Націоналістів має бути скликаний 1-го вересня б. р. На фонд Конгресу Провід заряджує другу збірку».

Постанови II. Конференції зустрілися з позитивним відгуком серед загалу українських націоналістів у Краю та були апробовані як СУ НМ-ом, так і УВО, хоч у Крайовій Команді УВО були ще спроби опозиції. Внаслідок прийняття отих постанов, з УВО відійшли односторонці Паліева, вирішивши, що її місце — згідно зі своїм світоглядом і політичним наставленням — не в УВО, а в УНДО. Вслід за цим прийшли теж конечні зміни на керівних постах у крайовій УВО.

Таким чином, II. Конференція своїми постановами мала найсильніший вплив на крайову УВО. Постанови ці внесли ясність щодо ідеологічно-політичних позицій УВО, внаслідок чого з рядів УВО мусіли відійти ті члени, які еволюціонували в бік опортунізму. Напередодні створення єдиної Організації Українських Націоналістів, в рядах УВО мали залишитися тільки здецидовані визнавці української націоналістичної ідеології.

ПЕРШИЙ КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

(28 січня — 3 лютого 1929 р у Відні)

Склад і перебіг Конгресу

Конгрес Українських Націоналістів був запланований I-ою Конференцією на весну 1928 р., а II-ою — на вересень того ж року. Але з політичних, технічних і конспіративних причин відбуття Конгресу було двічі відкладене, так що він відбувся щойно в днях 28-го січня — 3-го лютого 1929 р.

Конгрес відбувся в столиці Австрії, у Відні, в одному з кращих готелів 23-ої дільниці («бецїрку»). Місце відбуття Конгресу було аж до останньої хвилини конспіроване. В повідомленнях про запланований Конгрес подавано як місце його відбуття Прагу, столицю Чехо-Словаччини, де й зібралися учасники Конгресу і звідси відїхали прямо до Відня. У згаданому готелі винаймлено, крім залі для нарад, також і мешканеві кімнати для всіх учасників Конгресу, так, щоб якнайменше звертати на себе увагу сторонніх осіб.

Наради Конгресу розпочалися дня 28-го січня 1929 р., о 10,15 год. ранку. Участь у Конгресі взяло 30 представників від українських націоналістичних організацій (у цьому 4 представники прибули на Конгрес прямо з Краю), а крім цього двоє гостей. Учасниками Конгресу були (подаємо в поазбучному порядку):

[1. Инж. Дмитро Андрієвський, член ПУН, Брюссель; 2. сотн. М. Антоненко, ЛУН, Париж; 3. Володимир Арсенич, ГУНМ, Прага; 4. Олесь Бабій, ГУНМ, Прага; 5. Ярослав Барановський, УВО, Львів; 6. Инж. Осип Бойдуник, ГУНМ, Прага; 7. Д-р Юліян Вассиян, член ПУН, Прага; 8. Инж. Василь Виноградник, ЛУН, Подебради; 9. Проф. Микола Вікул (нар. 3. 1. 1888 р. у Тбілісі, в Грузії, як син православною священника; помер 14. 5. 1935 р. в Празі), професор неорганічної хемії. (Писав під псевдом М. Райгородський), ЛУН, Подебради; 10. Инж. Ярослав Герасимович, (нар. 1. 7. 1898 р. в Білявцях, у Галичині), інженер хемічної технології; 11. Д-р Дмитро Демчук, ЛУН, Прага. Учитель чеської гімназії; 12. Максим Загривний, старшина Армії УНР, поет, писав під всевдом Максим Грива, помер на сухоти 1931 р. в Празі; 13. Євген Зиблікевич, УВО, Перемишль, сотник СС; 14. Олександр Згорлякевич, УВО. Данці; 15. Ген. Микола Капустянський, УВО, ген.-хор. Армії УНР; 16. Петро Кожевників, ЛУН, Берлін; 17. Полк. Євген Коновалець, Комендант УВО і Голова ПУН-у; 18. Инж. Леонід Костарів, ЛУН, Прага, инж. агрономії, (нар. 6. 2. 1888 в Петербурзі); 19. Макар Кушнір (нар. 10. 8. 1890 р. Помер 2. 8. 1951 року в Бельгії); 20. Степан Ленкавський, СУНМ, Львів, студент філософії; 21. Инж. І. Малько, сотн. СС; 22. Инж. Володимир Мартинець, ЛУН; 23. Доц. Яків Моралевич, ЛУН, Подебради; 24. Степан Охримович, СУНМ, Львів, студент філософії, нар. 18. 9. 1905 р. у Сколім, Західна Україна. Помер 10. 4. 1931 р. в Завадові біля Стрия; 25. С. Пасічник Тарновський, ЛУН, Подебради; 26. Зенон Пеленський, Берлін, журналіст; 27. Инж. Юрко Руденко, ЛУН, Прага, инж. економії, нар. 12. 8. 1899 р. в Окниці на Бесарабії; 28. Инж. Микола Сціборський, член ПУН-у, полк. Армії УНР, инж. економії, нар. 28. 3. 1897 р. в Житомирі, загинув 30. 8. 1941 там же; 29. Инж. Андрій Федина, УВО, Данці; 30. Ріко Ярій, УВО, Берлін, сотн. УГА, нар. 14. 4. 1898 у Ряшеві.]

Гістьми на Конгресі були:

1. Полковник Кіндрат Плохий (представник українців з Кубані); 2. Іван Кедрин Рудницький (член УНДО, член редакції львівського щоденника «Діло»).

У 1-му ряді зліва сидять: д-р Юліян Вассиян (заступник голови Президії, голова Ідеологічної Комісії), 2. інж. Дмитро Андрієвський, 3. ген. Микола Капустянський (заступник голови Президії), 4. полк. Євген Коновалець (голова Військової Комісії, обраний головою ПУН), 5. інж. Микола Сціборський (голова Президії), 6. доц. Яків Моралевич (голова Соціально-економічної Комісії), 7. інж. Володимир Мартинець (головний секретар Президії), 8. проф. Микола Вікул.

У 2-му ряді зліва стоять: 9. інж. І. Малько, 10. інж. Осип Бойдунчик (голова ГУМН), 11. Максим Загривний, 12. сотн. Євген Зиблікевич, 13. Петро Коженників, 14. д-р Дмитро Демчук (голова Політичної Комісії), 15. інж. Леонід Костарів (голова Організаційної Комісії), 16. д-р Олесь Бабій (голова Культурно-освітньої Комісії), 17. сотн. Ріко Ярій, 18. М. Антоненко, 19. Зенон Пеленський.

У 3-му ряді зліва стоять: 20. інж. Юрко Руденко (секретар Президії), 21. Ярослав Барановський, 22. Степан Охримович, 23. Степан Ленкавський, 24. Андрій Федина, 25. інж. Ярослав Герасимович (секретар Президії), 26. Т. Пасічник-Гарнавоцький, 27. Олександр Згорякевич.

На фотографії бракують: В. Арсенич (секретар Президії), Василь Виноградник і Макар Кушнір-Богуш.

Наради відкрив Голова Проводу Українських Націоналістів полк. Євген Коновалець. У своїй вступній промові він зробив перегляд українського націоналістичного руху протягом останніх років і з'ясував завдання Конгресу. Після цього він передав слово гостеві К. Плохому, який привітав учасників Конгресу від імени українців північного Кавказу, що в основу своєї політичної програми поставили постулат побудови незалежної соборної української держави.

Президію Конгресу обрано в такому складі: інж. Микола Сціборський — голова, ген. Микола Капустянський (в офіційному комунікаті названий псевдонімом: П. Низола) і д-р Юліян Вассиян — заступники голови; Володимир Мартинець, Володимир Арсенич, Ярослав Герасимович та інж. Юрій Руденко — секретарі.

Наради відбувалися в формі засідань окремих комісій та пленумів. Створено шість таких комісій: 1) ідеологічна — голова Ю. Вассиян, 2) соціально-економічна — голова доц. Я. Моралевич, 3) військова — голова полк. Є. Коновалець, 4) політична — голова д-р Дм. Демчук, 5) культурно-освітня — голова О. Бабій, 6) організаційна — інж. Л. Костарів.

На пленарних засіданнях в дні 28. 1. були відчитані такі доповіді: «Сучасне положення на українських землях» — полк. Є. Коновалець; «Український націоналізм» і «Державний устрій України» — Дм. Андрієвський; «Міжнародна політика України» — З. Пеленський.

Наступного дня, 29. 1., виголошено на пленумі такі доповіді: «Аграрна політика» і «Торговельна політика» — М. Сціборський; «Промислова політика» — Л. Костарів; «Фінансова політика» — Я. Моралевич; «Соціально-політична політика» — В. Мартинець; «Література і мистецтво» — О. Бабій; «Релігійне питання» — М. Вікул; «Військова справа» — ген. М. Капустянський; «Організація Українських Націоналістів» — П. Кожевників.

У днях 30 і 31 січня та 1 лютого праця Конгресу відбувалася в комісіях, де додатково було прочитано такі доповіді:

1. *Ідеологічна комісія*: «До головних засад націоналізму» — Ю. Вассиян; «Причини невдачі наших визвольних змагань» — Ст. Охримович; «Суверенна Україна та національна революція» — Ст. Ленкавський; «Основи українського націоналізму» — Дм. Демчук; «Дві концепції» — Дм. Андрієвський.

2. *Соціально-економічна комісія*: «Економічні взаємини між Україною і Росією в ССРСР» — В. Богуш; «Уваги до економічної політики України» — О. Бойдуник; «До морської політики України» — Я. Герасимович.

3. *Військова комісія*: «Військова справа» — полк. Є. Коновалець; «Військова політика України» і «Справа інтервенції» — ген. М. Капустянський; «Проблема морської оборони України» — Л. Костарів.

4. *Політична комісія*: «Революція національна і пролетарська», «Проблема сталого миру на Сході Європи й Україна» та «Національна революція на Західніх Землях України» — Л. Костарів; «Проблема майбутнього державного устрою України» та «Фашистівська Італія» — Ст. Нижанківський; «Політичне становище в Західній Україні» — С. Чучман; «Закарпаття» — Р. Ярій; «Політичне становище на Буковині та Басарабії» — Ю. Руденко.

5. *Культурно-освітня комісія*: «Шкільна політика» та «Література й мистецтво України» — М. Загривний.

6. *Організаційна комісія*: «Проект устрою ОУН» — П. Кожевників; «Уваги до статуту організації націоналістів» — О. Бойдуник; «Уваги до статуту ОУН» — Л. Костарів.

Усього на пленумах і на засіданнях комісій було прочитано 40 доповідей. (З цього числа тільки доповідь Ю. Вассіяна була ще перед Конгресом надрукована на сторінках «Розбудови Нації»). Доповіді, впарі з висновками та проектами резолюцій із даного питання, були заздалегідь роздані всім учасникам Конгресу.

На засіданні ідеологічної комісії розпочалася полеміка, що опісля перенеслася частково і на кінцеве пленарне засідання під час ухвалювання ідеологічних концепцій. Юліян Вассіян, Степан Ленкавський і Степан Охримович обстоювали філософічно-ідеалістичні основи українського націоналізму, вирослі з ідеалістичного світогляду українського народу, теоретично сформульовані в писаннях Миколи Міхновського і Дмитра Донцова. Іншу концепцію заступали

Полковник Євген Коновалець
голова Проводу Українських
Націоналістів нар. 14 червня 1891,
убитий 23 травня 1938 року

Дм. Андрієвський і Дм. Демчук, що намагались включити до ідеології українського націоналізму елементи матеріялістичного світогляду та демократизм типу уенерівщини. Перемогла перша концепція.

На пленарному засіданні в дні 2-го лютого зроблено підсумки праці окремих комісій, ухвалено Постанови Конгресу та Устрій Організації Українських Націоналістів. Останнього дня Конгресу, 3-го лютого, обрано керівні органи ОУН. Головою Проводу Українських Націоналістів вибрано одногосно полк. Є. Коновальця. На його пропозицію, затверджено такий персональний склад Проводу: М. Сціборський, В. Марти-

нець, П. Кожевників, Дм. Андрієвський, Ю. Вассиан, ген. М. Капустянський (Низола), Дм. Демчук і Л. Костарів. Головним Суддею іменовано одногосно Я. Дуба, а Головним Контрольним — доц. Я. Моралевича.

Після обрання його Головою Проводу, полк. Є. Коновалець перебрав дальше ведення Конгресу.

На закінчення Конгресу полк. Є. Коновалець виголосив промову, в якій сказав, між іншим, таке:

«Як знаєте, Мої Друзі, я не є приятелем гомінких слів...

«Я не знаю, чи і наскільки нам пощастить розвинути діло, за яке ми ось-тут прийнялися. Це залежатиме від праці, зусиль, послідовности і жертвенности нас усіх. І це залежатиме від того, наскільки ми нашу справу зуміємо зробити зрозумілою всьому українському громадянству. Отже, сьогодні це надто швидко казати, що, покликаючи до життя нашу Організацію, ми вже тим самим довершили велике діло, або що наша Організація обов'язково призначена бути великою. Але одне знаю напевно: доба, в якій живемо, безмірно велика. Це одна з тих революційних епох, які простягаються на цілі десятиліття, і в якій кується новий світ і нова людина. У великій світовій драмі наших днів ми маємо до вибору: або бути творцями, або жертвами історії...

«Сьогодні ми покищо тільки окреслили наші завдання і прийняли добровільні зобов'язання. Але це ще не осяг. Бож мусимо собі ще раз коротко узмисловити і величину цього нашого зобов'язання: мобілізуючи і спираючись на широку народні маси, мусимо, ведучи їх, боротися і добитися віднови Самостійної Соборної Української Національної Держави на всіх просторах життя українського народу. Як учить нас досвід цілих українських поколінь, можемо цього досягнути тільки революційними, ніколи ж еволюційними, шляхами.

«Спротиви, які зустрінемо на нашому шляху, будуть велетенські. Бож віднова Соборної Української Держави сама собою однозначна з ліквідацією московської імперії, як і польського історичного імперіалізму, спричинить таку докорінну перебудову цілого Сходу Європи і великої частини Азії, що це з конечности вплине не менш глибоко й на політичний вигляд всієї решти світу...

«Чи можемо пориватися на такі великі діла? Чи ми, як колектив, і кожен з нас, як одиниця, — маємо в собі цю міру і цей формат, щоб відповісти прийнятому зобов'язанню? Цього свідoctва ми не можемо виставляти самі собі: його виставить нашої Організації щойно пізніше твердий іспит самого життя. Завжди це є мужі, що творять історію. Хочу вірити, що завдання, які в нашої програми ми собі накреслили, зуміємо, як мужі, виконати. Тільки в тому випадку вільно буде сказати, що дата створення нашої Організації зарахується будучими істориками, як одна з переломових, творчих і позитивних дат на тисячолітньому шляху життя Української Нації».

Конгрес закінчено 3-го лютого 1929 р., о 1-ій год. по полудні.

Про відбуття Конгресу Українських Націоналістів та про покликання ним до життя Організації Українських Націоналістів повідомлено українське громадянство окремою відозвою такого змісту:

Від Конгресу Українських Націоналістів

Боротьба Української Нації за незалежність у рр. 1917-20 скінчилася поразкою. Поневолення України змінило лише форму. Кількість окупантів української землі збільшилася.

Але в огні боротьби вибувало в українському народі незламне прагнення волі й остаточно оформився ідеал Незалежної Соборної Української Держави, який серед тяжких обставин сучасности владно кличе Українську Націю до продовження боротьби аж до остаточної перемоги.

Цей ідеал ліг в основу нового українського світогляду й нового творчого чину, — в основу українського націоналізму.

За короткий час націоналістичний рух перейшов внутрішню організаційну оформлення. Слідом за стихійним постанням численних угруповань українських націоналістів, що провадили діяльність без спільної керми й плану, Конференція Українських Націоналістів 3-7 листопада 1927 року покликала Провід Українських Націоналістів, у тісній співпраці з поодинокими націоналістичними групами, Провід підготував і скликав 27 січня — 3 лютого 1929 р. Конгрес Українських Націоналістів, в якому взяли участь представники з різних українських земель і чужини.

Конгрес покликав до життя й чину Організацію Українських Націоналістів, що має охопити всі існуючі націоналістичні групи, та ухвалив головні засади українського націоналізму.

Маючи за мету відновлення, впорядкування, оборону та поширення Незалежної Соборної Української Національної Держави, українські націоналісти змагатимуть до зібрання творчих сил унутрі нації та до зміцнення її відпорности назовні.

Тільки повне усунення всіх окупантів з українських земель відкріє можливості для широкого розвитку Української Нації в межах власної держави. Відкидаючи орієнтації на історичних ворогів Української Нації, але будучи в союзі з народами, які вороже відносяться до окупантів України, національна диктатура, що витвориться в бігу національної революції, забезпечить у тяжкий час боротьби силу Української держави.

Щойно після відновлення державности, національна диктатура перейде, через участь у владі провідної верстви, до створення законодавчих органів, на засади представництва всіх організованих суспільних верств з узглядненням відмінностей окремих земель, що ввійдуть до складу Української Держави.

Місцеве самоврядування буде основою адміністративного устрою впорядкованої Української Держави, на чолі якої стоятиме покликаний представницьким органом голова держави.

У своїй зовнішньо-політичній чинності Українська Держава стремитиме до осягнення меж, що охоплюватимуть всі українські етнографічні терени й забезпечуватимуть їй належну господарську самовистачальність та стратегічну відборонність.

В основу внутрішньо-політичної діяльності ляже забезпечення духових потреб і матеріального добробуту населення та збільшення національного добра шляхом розбудови всіх галузей народного господарства.

Визнаючи в засаді право приватної власности, державна влада ствердить законом, переведене на Сході України вивласнення поміщицьких земель без викупу, поширить силу того закону на інші українські землі, удержавить ліси та обмежить право вільної продажі землі.

Держава дбатиме про розвиток сільсько-господарської виробности шляхом підтримання середнього селянського господарства, сільсько-господарської кооперації та промисловости.

Упромисловлення України буде переводитися на основі приватної ініціативи поруч удержавлення підприємств, що мають значення для оборони й нормального розвитку країни.

Вільна торгівля поруч державних монополій на виробі удержавлених підприємств і на галузі перевозу ляже в основу торговельної політики. Система мит і торговельних договорів охоронятиме національне господарство.

Єдиний, рівномірний і поступовий, безпосередній податок, при обмеженій кількості посередніх податків, забезпечуватиме державні фінанси.

Співпрацю всіх виробничих верств Української Нації осягне державна влада регулюванням взаємовідносин поміж суспільни-

ми групами зокрема між капіталом і працею, на засадах волі праці права коаліції і вільних умов працівників і працедавців. Разом з цим, буде затверджений восьмигодинний день праці із скороченням його в міру витворення сприятливих умов та заведене загальне соціальне забезпечення.

Переводячи засадничо відділення церкви від держави, влада співпрацюватиме з церквою у справах духового виховання населення на підставах християнізму.

Обов'язкова, безплатна, державна школа, разом з приватними освітніми установами, перебере на себе виховання українського народу в національно-державному дусі та піднесе рівень української культури й цивілізації.

Єдина, регулярна армія і фльота, збудовані на підставі загальної обов'язкової повинності, разом із територіальними козачими частинами, оборонятимуть Українську Державу.

Визнаючи ці засади, Організація Українських Націоналістів проти-ставляється всім партійним і класовим угрупованням і буде стреміти, через опанування цілого українського життя на всіх землях України й на чужині, до найширшого розгорнення української національної сили та до забезпечення великій Українській Нації відповідного місця серед інших державних народів

За Президію:

Микола Сціборський
голова

Володимир Мартинець
секретар

ПОСТАНОВИ ВЕЛИКОГО ЗБОРУ
ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ
що відбувся в днях 28. 1. до 3. 2. 1929 р.

В «Розбудові Нації» (чч. 3-4 за березень-квітень і ч. 5 за травень 1929 р.) опубліковано постанови Конгресу. Ось вони:

I. ЗАГАЛЬНІ ОЗНАЧЕННЯ

1. Український націоналізм є духовий і політичний рух, що зродився з внутрішньої природи Української Нації в час її зусильної боротьби за підстави і цілі творчого буття.

2. Українська Нація це вихідне положення кожної чинности та метове на-значення кожного прямування українського націоналізму.

3. Органічна зв'язаність націоналізму з нацією є фактом природного порядку і на ньому основане ціле розуміння істоти нації.

4. Нація є найвищий тип органічної людської спільноти, що при найбільшій своїй психологічній та суспільній різничкованості має свою одну внутрішню форму, витворену на ґрунті подібного природного положення, спільного пережиття історичної долі та невпинного стремління здійснитися в повноті силісної натури.

5. Внутрішня форма нації є основний чинник її динамічного тривання і разом з цим принцип синтетичного формування, який дає життю нації на протязі її історичного розвитку суцільну духову окресленість, зазначену в різних її конкретно-індивідуальних виявленнях. У тому означенні внутрішня форма — це є ідея нації, що основує та вможливає її історичне ставання.

6. Історичне ставання — цей наглядний вираз постійної актуальности національної ідеї — вказує на безглядний ідеал нації, який полягає в її стремлінні, втриматися в системі світової дійсности в ролі безпосередньо-чинного підмету з найширшою сферою впливу.

7. На шляху до власного самоздійснення в формі найбільшої інтенсивности історичного значення, нація чисельно збільшує запас своїх біо-фізичних сил на поширеній рівночасно територіальній базі; у цьому відношенні від-

бувається у ній процес постійного переформлювання різних етнічних первнів у синтезу органічної національної єдності; з погляду цієї своєї чинності нація все знаходиться в стані власного росту.

8. Найвидатнішим силовим засобом росту нації є її духовна тугість, узміслена в витворених вартостях культури, що — з одного боку — затісняють внутрішню спільність нації, а з другого — простелюють їй шлях відосереднього впливу на оточення. Культура не є тільки чинником національної окремішності та її відпорності назовні, але першим з-поміж чинників безпосереднього зазначення на оточенні духової сили нації, за яким з тим-більшим успіхом наступає цивілізаційне і політично-господарське його опанування.

9. Умовою, що забезпечує нації тривалу активну участь у світовому середовищі, є найбільш пристосована до всебічних інтересів національного життя політична організація, якою є суверенна держава.

10. Держава є зовнішньою формою такої взаємочинності всіх діючих сил нації, яка відповідає основним її якостям і в той спосіб уможлиблює нормальний її розвиток у всіх можливих виявленнях; держава — це стан кожночасної окресленості нації формою організаційного співвідношення сил, замкнених в органічну цілість — систему, відмежовану назверх, як самостійна збірна одиниця.

11. Через державу стає нація повним членом світової історії, бо щоплиш у державній формі свого життя вона посідає всі внутрішні і зовнішні ознаки історичного підмету.

12. Державна форма життя найвимовніше потверджує конкретне узмістотлення чинного характеру національної ідеї, а тому першим природним стремлінням нації є прикрити межі своєї державної виконності з цілим краєвидом свого етнічного розпросторення, щоб таким чином державно оформити цілий свій фізичний організм — цю найважливішу елементарну підставу своєї будучності.

13. Для Української Нації в стані її політичного поневолення начальним постулатом є створення політично-правної організації, означеної Українська Самостійна Соборна Держава.

14. Для створення, закріплення і розвитку держави необхідна є засаднича умова: щоб держава була висловом національної істоти у спосіб найбільш творчої видайності всіх складових органів нації, отже виявляла систему організованої їх взаємочинності на засаді інтегралізму суспільних сил з їх правами і обов'язками, відповідно до їх значення в цілості національного життя.

15. Український націоналізм висновує для себе з провідних засад державної організації практичні завдання, підготовчі для здійснення державного ідеалу соборними зусиллями українців-державників, зорганізованих на принципах: чинного ідеалізму, моральної своєзаконності, та індивідуального почину.

16. Першим зав'язком та переємником завдань українського націоналізму є покликана до життя Конгресом Українських Націоналістів, Організація Українських Націоналістів, побудована на засадах: всеукраїнства, надпартійності і монократизму.

II. ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ

1. Форма української державної влади буде відповідати послідовним етапам державного будівництва України, а то: національного визволення, державного закріплення та розвитку.

2. В часі визвольної боротьби лише національна диктатура, витворена в ході національної революції, зможе забезпечити внутрішню силу української нації та найбільшу її відпорність назовні.

3. Що лиш після відновлення державності настане доба її внутрішнього порядкування та переходу до стану монолітного державного тіла. В цей пере-

ходовий час голова держави матиме за завдання підготувати створення найвищих законодавчих органів на засаді представництва всіх організованих суспільних верств з узгодженням відмінностей окремих земель, щс ввійдуть до складу Української Держави.

4. На чолі упорядкованої держави стане, покликаний представницьким органом, голова держави, що назначить виконавчу владу, відповідальну перед ним та найвищим законодавчим тілом.

5. Основою адміністративного устрою Української Держави буде місцеве самоврядування, зокрема кожний край буде мати свій представницький законодавчий орган, покликаний місцевими організованими суспільними верствами, та свою виконавчу владу.

ІІІ. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПОСТАНОВИ

1. Вступні тези

1. Українська Держава буде змагати до осягнення господарської самовистачальности нації, збільшення народного майна та забезпечення матеріального благобуту населення, шляхом розбудови всіх галузей народного господарства.

2. Господарське життя країни буде побудоване на основі співпраці держави, кооперації та приватного капіталу. Поодинокі ділянки народного господарства будуть розділені між ними, стануть предметом їх рівночасного й рівнорядного діяння, у залежності від корисности цього для цілости народного господарства та для інтересів держави.

2. Аграрна політика

1. Інтересам народного господарства України відповідає існування та розвиток селянського господарства.

2. Вивласнення поміщицьких земель без викупу, переведене в час революції на Сході України, державна влада затвердить законом, силу якого поширить на всі землі Української Держави.

3. Державна влада переведе корективи в розподілі землі на Сході України, необхідні з огляду на стихійний, неупорядкований характер розподілу вивласнених земель у час революції.

4. Держава дбатиме про розвиток сільсько-господарської виробности та про забезпечення благобуту селянства шляхом підтримання середнього селянського господарства.

5. Селянське господарство буде побудоване на праві приватної земельної власности, обмеженім державною регуляцією вільної продажі і купна землі, з ціллю запобігти в цей спосіб надмірному зменшенню чи збільшенню земельних наділів.

6. Державна влада буде всебічно сприяти інтенсифікації селянських господарств та пристосовуванню їх до ринків, буде підтримувати розвиток сільсько-господарської кооперації, уділювати сільському господарству дешевого продукційного кредиту і буде дбати про агрикультурну й агросвітню справи та про забезпечення хліборобської продукції державним забезпеченням.

7. Лісові площі будуть вивласнені без викупу та передані державі, або органам самоврядування. Лише невеликі площі, непридатні до удєржавлення й муніципалізації, будуть у руках приватних власників.

8. Аграрне перенаселення буде регульоване шляхом приміщення селянських рештків у національній продукції та відповідно переведеній колонізації.

9. Міські землі та нерухоме майно остануть у руках приватної власности. Держава і органи самоврядування регулюватимуть міське будівництво та усунуватимуть мешкальні кризи й земельну спекуляцію шляхом скупчення в своїх руках відповідних регуляційних земельних фондів.

3. Промислова політика

1. В цілі усамостійнення народного господарства та його всебічного розвитку, що зокрема диктують потреби державної оборони та konieczність дати варстат праці лишкам сільської людности, держава буде сприяти упромисловленню країни.

2. Підприємства тих галузей промисловости, що являються важливими для існування та оборони країни, будуть удержавлені. Інші підприємства будуть залишені приватному капіталові поодиноких осіб і асоціацій на основі вільної конкуренції та приватної ініціативи. У випадках, визначених законом, держава матиме право першинства перед приватними капіталами в набутті співвласности приватних підприємств.

3. Держава дбатиме про переведення раціоналізації всіх родів промисловости, зокрема їх машинового урядження, та про підготування кадрів фахівців і технічних робітників, що задовольнили б вимоги сучасної техніки.

4. Для піднесення добробуту сільського населення й для підготування фахових робітників для великої промисловости, держава буде сприяти розвиткові сільсько-господарської промисловости в формах виробничої кооперації.

5. Держава подбає про організацію виробничої та збутової ремісничої кооперації, підпираючи ремісництво в межах, що відповідають сучасному характерові продукції та ринків.

4. Торговельна політика

1. Торговельні операції, як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках, будуть розподілені між приватним капіталом, кооперацією і державою, яка то останньо перебирає торгівлю виробами удержавленої промисловости та головні роди перевозу.

2. Маючи на увазі нормальний внутрішній процес обміну розподілу, держава дбатиме рівночасно про забезпечення українським продуктам і виробам найвигідніших умов збуту на світових ринках, а для оборони національного господарства назовні вживатиме метод охоронного і сприяючого характеру та метод протекціонізму, що найдуть примінення у формі мит та торговельних договорів.

5. Фінансова політика

1. Податкова система буде оперта на засаді єдиного, рівноправного, поступового і безпосереднього податку при залишенні обмеженої кількості посередніх податків.

2. Держава дбатиме про розвиток банківництва в усіх галузях господарського життя. Емісійний банк буде установою найбільш незалежною від суто політичних чинників, та підлягатиме контролі з боку виконавчої влади та громадянства.

3. Справа уморення державних боргів, що припадуть на українську державу, як частина боргів окупаційних держав, буде упорядкована після засад справедливости і в рамках господарської спроможности.

6. Соціальна політика

1. Регулювання взаємовідносин поміж суспільними групами, зокрема право остаточного арбітражу в справах суспільних конфліктів, буде належати державі, яка дбатиме про співпрацю виробничих верств Української Нації.

2. Члени всіх суспільних груп будуть мати право коаліцій, на основі якого вони будуть об'єднуватись у професійних організаціях з правом синдикалізування після територіального принципу і після галузей виробництва, та матимуть своє представництво в органах державної влади.

3. Працедавці і працівники будуть мати право вільних персональних і колективних умов у всіх справах, що дотичать взаємних інтересів, у рамках законодавства та при контролі держави.

4. В приватних і державних промислових підприємствах будуть утворені виробничі ради з представників підприємців, керівників і робітників, з правом вгляду і контролі техніки продукції.

5. У хліборобських, промислових і торговельних підприємствах будуть утворені ради працівників, як представничі органи для полагоджування справ працівників у взаємовідносинах їх з професійними спілками, працедавцями та державою. Зокрема вони заключатимуть самі, або в порозумінні з професійними організаціями колективні умови, а в промислових підприємствах братимуть участь у виробничих радах.

6. Працедавці і працівники матимуть право вирішувати взаємні спори шляхом третейських судів. На випадок недосягнення згоди, за ними залишається право штрайків і льокавтів. Остаточне залагодження конфліктів належатиме державним арбітражним урядам.

7. Нормальним днем праці буде 8-годинний день праці з тим, що, наскільки дозволять на це обставини, держава подбає про його скорочення.

8. Призначаючи засадничо волю праці, держава дбатиме про видатність праці, з одного боку, шляхом видавання закону, що визначуватиме умови кваліфікованої праці і концесіованих занять та нормуватиме внутрішній регулямін підприємств, зокрема розпорядок робіт і технічний процес, з другого боку, при допомозі контрольних органів та інших державних установ.

9. Ведучи державний уряд праці, та контролюючи приватні бюро посередництва праці, держава дбатиме про матеріальну поміч безробітним, що її буде уділювати при посередництві професійних організацій з фондів, зібраних від працівників і працедавців, а у виняткових, визначених законом, випадках, з допомогових фондів громад і держави.

10. Держава заведе єдину організацію загального забезпечення, обов'язкову для всіх верств суспільности, приймаючи рівночасно на себе обов'язок удержувати всіх громадян понад 60 років життя, позбавлених власних засобів прожитку.

IV. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

1. Здійснення постулату української державности передумовляє активізацію внутрішнього політичного життя українського народу, заманіфестовану назовні для зазначення української справи, як рішачого чинника в питанні східно-європейського політичного стану.

2. Повне усунення всіх займанців з українських земель, що наступить у бігу національної революції, та відкріє можливість розвитку Української Нації в межах власної держави, забезпечить тільки система власних мілітарних зброєнь та доцільна союзницька політика.

3. Відкидаючи в засаді традиційні методи української політики орієнтовані у визвольній боротьбі на котрогось з історичних ворогів Української Нації, українська зовнішня політика здійснюватиме свої завдання шляхом союзних зв'язань із тими народами, що вороже відносяться до займанців України, як рівнож шляхом належного використання міжнародних взаємовідносин для осягнення суб'єктивної ролі України в міжнародній політиці.

4. У своїй зовнішньо-політичній чинності Українська Держава стремитиме до осягнення найбільш відборонних меж, що охоплюватимуть усі українські етнографічні терени й забезпечуватимуть їй належну господарську самовистарчальність.

V. ВІЙСЬКОВА ПОЛІТИКА

1. Організація української військової сили буде поступово розвиватися, а її форма мінятися відповідно до трьох етапів політичного стану України: ворожого займанщини, національної революції, державного закріплення.

2. В обставинах ворожих займанщин підготовку українських народних мас до збройної боротьби, а зокрема підготовку організаторів і вишколених провідників, перебере окремий військовий осередок.

3. Лише військова сила, що спиратиметься на озброєний народ, готовий уперто та завзято борозити за свої права, зможе звільнити Україну від займанців та вможливить упорядкування Української Держави.

4. Оборону упорядкованої держави перебере єдина, регулярна, надклясова, національна армія і фльота, що враз із територіяльними козачими частинами будуть збудовані на підставі загальної військової повинности.

VI. КУЛЬТУРА Й МИСТЕЦТВО

1. Українська Держава буде змагати до піднесення рівня культури й цивілізації на Україні, узгіднюючи культурний процес, побудований на основі свободи культурної творчости, з духовою природою українського народу, його історичними традиціями і вимогами сучасности, та викорінюючи лихі наслідки чужонаціонального поневолення в ділянці культури і психіки народу.

2. Тільки розвиток тої культурної творчости і тих мистецьких течій, що зв'язані зі здоровими проявами в минувшині Української Нації та з культуром лицарськості і волево-творчим відношенням до життя, зможе збудити здоровий гін нації до сили й могутности.

VII. ШКІЛЬНА ПОЛІТИКА

1. Керування і догляд за шкільництвом, як засобом виховання народніх мас в національно-державницькому дусі, та встановлення шкільної системи, що піднесла би на належний рівень розвитку освіту українського народу, буде належати державі.

2. В основу народнього шкільництва ляже система української, державної, обов'язкової і безплатної, єдиної школи, яка забезпечуватиме всебічний, гармонійний розвиток людини, та обійматиме й практичне, фахово-професійне виховання.

3. Приватні освітні установи та чужомовне навчання будуть допущені за дозволом держави в кожному окремому випадку, та підлягатимуть контролі державних чинників.

VIII. РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА

1. Вважаючи релігійне почуття внутрішньою справою людської особи, Українська Держава в цьому огляді стане на становищі повної волі релігійної совісти.

2. Приймаючи засадничо відділення церкви від держави, влада — задержуючи необхідну контролю над церковними організаціями — співпрацюватиме з українським духовенством різних культів у справах морального виховання нації.

3. В школу буде допущена наука релігії тих культів, що не будуть проявляти денаціоналізуючих тенденцій.

4. Українська Держава буде сприяти розвитку української національної церкви, незалежної від чужоземних патріархатів, та українізації релігійних культів, що будуть діяти на Україні.

IX. ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

1. Беручи ідею Української Самостійної Соборної Держави в підставу свого політичного діяння та не признаючи всіх тих міжнародніх актів, умов і установ, що стан українського національно-державного розірвання створили та закріпили, Організація Українських Націоналістів ставить себе в категоричне противенство до всіх тих сил, своїх і чужих, які цьому становищу українських націоналістів активно чи пасивно протиставляться, та протидіятиме всяким політичним заходам одиниць і колективів, що будуть являтися відхиленням від повищих засад.

2. Не обмежуючися в своїй діяльності на той чи інший терен, але змагаючи до опанування української національної дійсности на всіх українських землях та на чужих теренах, заселених українцями, Організація Українських Націоналістів вестиме політику всеукраїнського державництва без придаван-

ня їй партійного, клясового, чи якогонебудь іншого суспільно-групового характеру, та в прямій послідовності протиставляє її всім партійним і клясовим угрупуванням з їх методами політичної праці.

3. Спираючись на творчі елементи українського громадянства та об'єднуючи їх вколо українського національно-державного ідеалу, Організація Українських Націоналістів ставить собі за завдання уздоровити відносини всередині нації, викликати в українському народі державно-творчі зусилля, розгорнути українську національну силу на всю її ширину, і таким чином забезпечити великій Українській Нації відповідне місце серед інших державних народів світу.

Ухвалений Конгресом «Устрій ОУН» опубліковано, з пропущенням із конспіративних причин 1-го розділу, в цьому ж журналі («Розбудова Нації», ч. 1-2, за січень-лютий 1929 р.). Нижче передруковуємо дотичний текст:

УСТРІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

II. Розділ

1. Членами Доросту ОУН можуть бути українці (-ки) у віці 8-15 років.
2. Членами Юнацтва ОУН можуть бути українці (-ки) у віці 15-21 років.
3. Членами ОУН можуть бути українці (-ки), яким сповнився 21 рік життя.
4. Кожний бажаючий вступити в ОУН подає до одного з відділів писану заяву з порукою двох дійсних членів ОУН.
5. Новий член протягом шести місяців вважається кандидатом.
10. Обов'язком членів є підлягати приписам Устрою, правильників, постановам і наказам усіх керуючих органів ОУН, ширити ідеологію українського націоналізму, притягати нових членів і своєчасно платити членські вкладки.

III. Розділ

1. ОУН на території України ділиться на 10 Країв.
2. ОУН на чужині ділиться на 10 Теренів.
3. Край ділиться на 5 Округ.
4. Терен ділиться, відповідно до політичних кордонів, на Держави.
5. Кожна Округа й Держава діляться на Відділи.

IV. Розділ

1. Відділ складається з членів ОУН, що перебувають в одній місцевості.
2. Відділ має гурти Доросту і Юнацтва.
3. На чолі Відділу стоїть Управа в складі Голови і двох членів.
4. Голову обирають Загальні Збори Відділу. Членів Управи затверджують Загальні Збори на пропозицію Голови.

V. Розділ

1. На чолі Округи чи Держави стоїть Секретар, якого призначає Провідник Краю чи Терену.

VI. Розділ

1. На чолі Краю чи Терену стоїть Провідник, якого призначає Провід Українських Націоналістів.

VII. Розділ

1. Законодавчим органом ОУН є Збір Українських Націоналістів.
2. Членами Збору є всі Секретарі Округ чи Держав, усі Провідники Країв чи Теренів, усі члени Проводу, всі члени Суду, Головний Контрольний і всі члени ОУН, що виконують ті чи інші самостійні завдання.

VIII. Розділ

1. Виконавчим органом ОУН є Провід Українських Націоналістів.
2. Провід складається з Голови, якого покликає Збір, і вісьмох членів, яких на пропозицію Голови затверджує Збір.
3. Кожний плен Проводу, що стоїть на чолі Референтури, зветься Референтом.

IX. Розділ

1. Фінансово-технічну контролю ОУН переводить Головний Контрольний, якого покликає Збір Українських Націоналістів.

X. Розділ

1. Голова Проводу, Провідники, Секретарі й Голови Відділів мають право накладати кари на членів ОУН.
2. Суд ОУН складається з Головного Судді, якого покликає Збір Українських Націоналістів, і двох членів, яких іменує Провід з-поміж фахово підготованих членів ОУН.
3. Правильник Організаційної Карности встановлює норми дисциплінарної влади керівників і діяльності Суду ОУН.

*

Покликання постановою Конгресу Українських Націоналістів з дня 2-го лютого 1929 р., до життя і дії Організації Українських Націоналістів (ОУН) завершило процес об'єднання націоналістичних груп і організацій в одну українську націоналістичну революційно-визвольну організацію.

ОУН з'явилась на політичному овиді не нежданно, ні не виникла вона штучно. Вона зродилась у процесі боротьби найкращих українських патріотів за права української нації, в боротьбі проти ворожої окупації і проти ворожих українській національній справі політичних сил, як наслідок багаторічного шукання найкращих організаційних форм для української революційно-визвольної боротьби. На початку 20-их років стихійно виник ряд окремих націоналістичних організацій, одна з одною не пов'язаних, і то як на українських землях, так і на чужині серед скупчень української політичної еміграції. Через аналізу причин і факторів, що зумовили невдачу визвольних змагань 1917-1921 років, оті організації прагнули продовжувати національно-визвольну боротьбу єдиноправильним — революційним — шляхом. У здоровому органічному гоні до об'єднання приходять насамперед до злиття трьох націоналістичних груп у Чехо-Словаччині в одну «Легію Українських Націоналістів», яка в дальшому процесі об'єдналася з націоналістичною «Групою Української Національної Молоді» в «Союз Організацій Українських Націоналістів» (СОУН). Подібно було теж і на західноукраїнських землях. Студентська націоналістична організація «Група Української Державницької Молоді» та ідеологічні групи, що постали з «Організації Вищих Кляс Українських Гімназій», об'єдналися в один «Союз Української Націоналістичної Молоді» (СУНМ). СОУН і СУНМ та УВО, яка остаточно теж стала на політично-ідеологічні позиції українського націоналізму, злилися врешті в одну Організацію Українських Націоналістів (ОУН).

УКРАЇНСЬКЕ ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ В ЧАС ПОСТАННЯ ОУН

В час постання ОУН українське політичне життя визначалося великим партійним розбиттям, розгубленістю і зневірою у власні сили в рядах вчорашніх політичних лідерів, занепадом політичної моралі серед партійних проводів і шуканням опертя на чужі сили. Ці лідери та партійні проводи вставляли ще в свою програму теоретичну вимогу самостійної соборної української держави, та насправді висували плян т. зв. «реальної органічної праці», що оту вимогу практично перекреслювала.

Тоді існували ще різні т. зв. «державні центри», а саме: республіканські «Державний центр УНР» і «Державний центр ЗУНР», а крім цього ще й монархістично-гетьманський «Державний центр».

Державні центри

«Державний центр УНР» уважав себе екзильним урядом Української Народньої Республіки та стояв на платформі Варшавського договору з 1920 р. Інакше кажучи, він проповідував боротьбу за відновлення державної самостійности на осередніх і східніх землях України в формі Української Народньої Республіки, в оперті на Польщу, як союзника, і признання їй за те суверенних прав над західньоукраїнськими землями: Галичиною, Волиню, Поліссям, Холмщиною і Підляшшям. Репрезентантом цього центру вважав себе Андрій Лівіцький, який по смерті Симона Петлюри проголосив себе його наслідником, прибравши собі титул «Головний Отаман УНР», а згодом — «Президент УНР». А. Лівіцький, разом із своїми найближчими співробітниками, перебував у Варшаві на «союзницькому» утриманні польського уряду, а в Парижі перебував проф. Олександр Шульгин як міністер закордонних справ екзильного уряду УНР. Там же проф. Ол. Шульгин редагував головний політичний орган уенерівського «державного центру» — «Тризуб».

Під Новий Рік 1929 було скликано у Варшаві з'їзд «Українського Центрального Комітету», що повинен був стати центральним представництвом усієї наддніпрянської еміграції при «екзильному уряді УНР». Та на з'їзд прибули представники тільки тієї частини наддніпрянської еміграції, що перебувала в той час у Польщі, а й з-поміж них коло 20 осіб заявили проти політики Андрія Лівіцького й демонстративно покинули з'їзд. Політику А. Лівіцького підтримали ті, хто служив у польській армії чи державній адміністрації, або в якійсь іншій польській інституції.

Проти А. Лівіцького і його групи, як репрезентантів наддніпрянської України, виступили зокрема недавні члени Директорії УНР, що перебували в Чехо-Словащині, а саме: А. Макаренко, Ф. Швець та П. Андрієвський. Вони назвали А. Лівіцького узурпатором, який, усупереч законам УНР, самовільно привласнив собі і титул Головного Отамана

УНР, і право репрезентувати екзильний уряд УНР. Згадані діячі проголосили себе єдиними законними репрезентантами УНР, з титулу свого членства в Директорії УНР. Для протиставлення намаганням групи А. Лівичького здобути собі підтримку з боку загалу наддніпрянської еміграції через створений ними «Український Центральний Комітет», вищезгадані члени Директорії, а особливо А. Макаренко, на переломі 1928/29 рр. заходились творити «Українську Національну Раду За кордоном» (УНРЗ), що мала бути репрезентантом усієї наддніпрянської еміграції «перед законним урядом УНР — Директорією УНР».

Крім цього, проти варшавської групи УНР, очоленої А. Лівичьким, виступила так само і празька група есерів: М. Шаповал, Григорійв, Ол. Шелухин, С. Русова. Група ця, в противагу двом вищезгаданим «державним центрам», заходилася в той самий час творити «Народню Українську Раду» (НУР), як «єдине законне і демократичне» представництво всієї наддніпрянської еміграції.

Продовжував існувати теж «екзильний уряд Західньо-Української Народньої Республіки» (ЗУНР) — д-ра Євгена Петрушевича, хоч авторитет його впав уже майже зовсім — через відвертий перехід на советофільську орієнтацію. В Галичині підтримувала його ще тільки невеличка «Українська Партія праці», з тижневиком «Праця».

Компромітував уряд Петрушевича й той факт, що недавній міністер закордонних справ цього уряду д-р Степан Витвицький прибув до Польщі, начебто для оборони военнополонених і в'язнів, і незабаром став з листи УНДО послом до польського парламенту. Склавши посольську присягу на вірність польській державі, д-р Ст. Витвицький тим самим офіційально визнав польську окупацію над західньоукраїнськими землями. Так само і д-р Осип Назарук, недавній міністер пропаганди в уряді ЗУНР, став у пізніші роки проповідником льюалізму супроти польської держави, як редактор наскрізь угодовецької газети «Нова Зоря», що виходила у Львові. Врешті д-р Василь Панейко, теж недавній міністер уряду ЗУНР, почав проповідувати москвофільську концепцію «Союз держав східньої Європи».

Ще один «державний центр» на еміграції створили гетьманці. Колишній гетьман Павло Скоропадський перебував на еміграції в Берліні. Його однодумці проголосили, що зречення П. Скоропадського з гетьманату в листопаді 1918 р. було вимушене, а тим самим не важне і тому Павло Скоропадський залишається далі єдиним законним репрезентантом Української Держави.

Так, отже, існувало в той час аж чотири «державних центрів» на еміграції, що з них кожен уважав себе єдино «законним», «легітимним», «традиційним». Та що найгірше, кожен із них проповідував орієнтацію на котрись із сторонніх сил.

Політичні партії

Такий образ розбиття являля собою й тодішні українські політичні партії.

Найгаласливіша на еміграції партія ес-ерів (соціал-революціонерів), після того, як її «ліве крило» повернулось до УССР і стало до співпраці з більшовиками, черговий раз розбилася. «Революційно-Демократичний Союз» і «Селянська Спілка» ес-ерів самоліквідувались, а на з'їзді партії в 1929 р. обох її лідерів — Шаповала і Григорієва — усунено з проводу. Таким способом соціал-революційна партія розкололася на три частини-групи: Куликівського і Клименка, Шаповала і Григорієва, Богацького і Паливоди. Кожна з тих груп претендувала бути єдиною партією соціал-революціонерів.

Не менше розбитою була і соціал-демократична партія. Особливо велике безладдя в рядах соціал-демократів настало після того, як лідер партії Володимир Винниченко розкався був перед більшовиками і виїхав до УССР, а потім, уже «розчарований», знову повернувся за кордон. Тоді-то виник цілий ряд соціал-демократичних «партій», що на ділі були лише невеличкими (часом лише з двох-трьох членів складеними) партійними групами.

Ідеологічно-організаційний розлам не оминув у той час і гетьманської організації, від якої в 1929 р. відкололася група Полтавця-Острияниці, що проголосив себе «гетьманом». Та найяскравішим проявом розколу серед гетьманців була публічна заява її догочасного ідеолога Вячеслава Липинського про розрив з П. Скоропадським. У цій заяві, написаній у дуже гострому тоні, В. Липинський написав, між іншим, таке:

«Урочисто, як теперішньому, так і будучим поколінням Української Землі заявляю, що ні я, ні мої однодумці з таким «українським монархізмом», який робиться тепер п. Павлом Скоропадським і його прибічниками у Ванзее, ні в ділах, ні в помислах наших не мали, не маємо і не будемо мати нічого спільного. Коли б такий «монархізм» під проводом Павла Скоропадського, чи іншого подібного «гетьмана», мав колинебудь на Україні повстать, — коли «гетьманцями-монархістами» стануть звати себе люди, в яких довголітня політична розпуста і мандрівки по різних політичних партіях виснажили всю віру, всю ідейність, всю дисциплінованість, товариськість, і оставили в душі лише згарища, повні злоби, заздрости, перфідії і звичок до політичного крутіства, — то заявляю, що такий монархізм буде найгіршою формою правління, яку тільки Україна може мати, і що прокляття за такий монархізм нехай не спадає на мою голову, бо я перед ним остерігав і проти нього боровся».

Найсильніша галицька партія «Українське Національно-Демократичне Об'єднання» (УНДО), після відходу з неї в 1927 році групи радянофілів під проводом В'ячеслава Будзиновського, пережила новий внутрішній конфлікт. А саме: ряди УНДО покинула група Дм. Палієва, яка створила нову партію «легалістичних націоналістів» — Фронт Національної Єдності (ФНЄ).

Так само і в лоні галицької соціал-радикальної партії (УСРП) відбувались різні ферменти та внутрішньопартійні розгри. Нову

соціал-радикальну партію намагався створити старий радикальний лідер Кирило Трильовський, після відсунення його від впливів у «матірній» партії. На з'їзді цієї останньої в 1929 р. викинено з партії посла до польського сейму Стефанова, зажадавши передання його посольського мандату до диспозиції партії. Відкололася від партії і т. зв. Богордчанська група д-ра Осипа Когута.

Крім цього, в Галичині існувала ще невеличка українська соціал-демократична партія (УСДП), провідними діячами якої були Володимир Старосольський, Володимир Темницький і Лев Ганкевич.

Галицькі партії, головно ж УНДО і УСРП, намагалися поширити свою діяльність і на північно-західні землі (Волинь, Полісся, Холмщину, Підляшшя), що в перші роки польської окупації було ще можливе, і ці намагання увінчалися були спершу деякими успіхами. Та вже незабаром польська окупаційна влада відгородила названі землі від Галичини адміністраційно-поліційним, т. зв. «сокальським», кордоном і почала практикувати там окрему «регіональну українську політику», що практично проявлялася як крайнє угодовство, опортунізм і сервілізм супроти Польщі з боку продажних і безхребетних елементів українського походження. Найяскравішим уособленням цієї політики був ославлений Петро Певний, лідер «Волинського Українського Об'єднання» (ВУО) і посол до польського сейму, слухняне знаряддя в руках польського адміністраційного кацика на Волині — воеводи Г. Юзефського.

В такій ситуації і за такого стану українського політичного життя по цей бік ризького кордону, а по той — за умов жорстокого тотального поневолення большевицькою Московією осередніх і східніх земель України — оформилась і почала діяти нова українська політична сила: Організація Українських Націоналістів (ОУН).

ОУН і українські легальні партії

Організація Українських Націоналістів зайняла від самого початку негативну поставу супроти всіх тодішніх українських легалістичних політичних партій.

Яка ж причина такої постави: принципова ворожість до кожної іншої політичної партії, як до конкурента, монопартійні та монополістичні тенденції, чи негативне ставлення до політики тих партій, як виразно шкідливої для української визвольної справи?

Оцінка тодішніх українських легалістичних партій під польською окупацією зроблена українським революційно-визвольним рухом і висловлена, між іншим, на сторінках офіційного органу УВО «Сурма» про тодішній український опортуністичний табір:

«Один із наших письменників недавно писав:

Кожна справді визвольна боротьба — це за кожен раз і в кожному середовищі, де вона повторюється, боротьба безумовна і всеціла, боротьба всіх і всіма силами, словом — боротьба на життя і смерть. Визвольної боротьби півзасобами, півдорогами і півділами немає, ніколи не було і бути не може

Але цієї правди не хоче знати опортуністичний табір, що складається з різних політичних груп і партій, які займаються «реальною» політикою, проповідують «органічну працю» та мають «орієнтаційні концепції». Всіх їх цікує одна спільна риса: всі вони хотіли б «хитро-мудро, невеликим коштом» — «збудувати Україну».

І так одні (уенерівці) вже від років проповідують: українці самі не зможуть побороти всіх ворогів, а що більше — навіть самих большевиків; тому ми вступили в союз із поляками і відступили їм західноукраїнські землі; за те польські війська звільнять Велику Україну з-під большевицького ярма, тоді ми там створимо нашу державу, створимо власне військо, а коли окріпнемо — відберемо від поляків Західну Україну; а коли б мали навіть назавжди зрезигнувати з Західної України, то це оплатиться за самостійність Великої України.

А другі (гетьманці) кажуть: Росія завелика, щоб її поборолла Польща, а тим більше ми самі не зможемо її побороти, та ще й тепер, в стані нашого поневолення. Зате легше є побороти Польщу, тому нам треба жити в згоді з Росією, створити «союз трьох Русей» з монархій московської, української і білоруської під скептром московського монарха; тоді легко поборемо Польщу, відберемо Західну Україну й так діб'ємося «соборности»; а тоді зможемо зрезигнувати з союзу з Московщиною, а якщо і ні, то також нічого злого не буде.

А треті (соціал-революціонери) кинули клич: монархії в Росії вже не буде і не є добре, щоб була, бо буде нас гнобити, як давніше гнобила. Зате треба утворити соціалістичну «Лігу Востока Європи» в союзі з російськими соціалістами; Україна тоді легко відбере свої землі від Польщі, буде соборна і самостійна, бо союз із соціалістами не буде ніякою неволею, а союзом самостійних держав.

Четверті (ундівці) вже давно почали проголошувати: не можемо звільнитися нараз, а лише поступово, етапами. Тому дбаймо ми за галицький загумінок і тут стараймося дістати автономію; тоді ми скріпнемо й наша самостійність прийде автоматично.

А п'яті (соціал-радикали) кажуть: біда наша не в Польщі, і не в польській державі, а в фашистівській диктатурі в Польщі. Коли б не було диктатури, то польський працюючий нарід погодився б з українським працюючим народом. Отже, в Другім соціалістичнім Інтернаціоналі наше спасіння.

Шості (соціал-демократи) додають до того ще й большевицьку диктатуру, як причину неволі на Великій Україні, і також шукають спасіння в II-ім Інтернаціоналі й у світовій демократії.

Сьомі (радянські) говорять: ми вже маємо українську державу над Дніпром, а треба нам тільки визволитися з-під Польщі. Тому наше спасіння в большевиках, які прилучать Західні Землі до Радянської України, і тоді будемо мати і самостійність, і соборність.

Осьмі (католики Хомишина) заявляють: Радянська Україна — це царство Антихриста, і — «не Рада Амбасадорів, але Провидіння Боже поставило нас, як частину українського народу, під владу польської держави і цьому зарядженню мусимо підчинитися. Хотяй би нас польська держава гнобила і переслідувала, то таки маємо завжди і всюди зазначувати нашу льояльність; наша льояльність має до того стреміти, щоб польська держава була сильна і забезпечена». Лише тоді дістанемо автономію, а тоді побачимо.

Що більше, маємо й таких «реальних» політиків (Панейко), які постійно міняють свої орієнтації, в залежності від того, де бачать силу: коли Денікін був сильний, тоді видвигали концепцію злучених держав сходу Європи, отже союз із білими москалями; коли ж упав Денікін, а большевики закріпили свою владу, то перескочили до радянськільської орієнтації; коли ж із большевиками почало бути «не тес», тоді давай проповідувати територіальну автономію під Польщею.

Але мали ми ще ліпший випадок: один і той самий «реальний» політик редагував «Діло» і проповідував «самостійність і соборність» та принципіальну політику, а зараз, із одного боку, через В. Бачинського вів угодово-

польонофільську політику, а з другого боку — редагував радянофільські «Нові Шляхи» та разом із большевицьким консулом ширив радянофільство.

Отака-то «реальна політика» — сидження на двох, а то й на трьох стільцях, щоб і «капітал придобати і невинність соблюсті», — розуміється, до нічого путнього не може довести не тільки тому, що навіть самі ті протилежні концепції взаємно виказують свою абсурдність і нереальність, отже засуджують себе взаємно, — але й тому, що кожна поодинокі група з табору «реальної політики», а то й навіть поодинокі «реальні» політики самі себе негують, коли проповідують одне, а роблять зовсім щось протилежне, або коли нині роблять одне, а завтра щось друге — протилежне.

Ми вже навіть не говоримо про те, що всі ті «концепції» «реальної» політики не мають ніякої об'єктивної вартости, бо ані поляки не думають про створення України над Дніпром (доказом на що є хоч би похід ляхів на Київ 1920 р., ризький мир і пакт неагресії, абстрагуючись від давньої історії і теперішньої політичної думки польських провідників); ані не думають вони про ніяку автономію на Західній Україні (доказом чого є «пацифікація» з цілим дотеперішнім винищуючим режимом згідно з пляном «на знищенє Русі»); ані російські монархисти не думають про самостійну Україну (доказом цього є не тільки стара монархія, але й поведінка «чорної сотні» на Україні за часів гетьмана Скоропадського та воєнна акція Денікіна на Україні); ані російські демократи й соціялісти не думають про самостійну Україну (доказом на що є російські правительства за часів Центральної Ради, що навіть на автономію не хотіли дати згоди); ані большевики не «будують» українську державу і не думають принести волі західній Україні (доказом є Соловки, комуністична партія і ризький мир); ані Другий Інтернаціонал не дасть нам спасіння (доказ — рішення його про непорушність польських державних границь і засудження ним усякої революційної і повстанчої акції в советському Союзі)».

Оця стаття дає ясну відповідь на питання, чому ОУН зайняла вороже становище до всіх тогочасних легалістичних українських партій. Безкомпромісово самостійницька революційно-визвольна політика ОУН була рішучим і цілковитим запереченням угодовецько-опортуністичної політики легалістичних партій. Політика цих партій була наскрізь шкідливою для української визвольної справи, через підривання в народі віри у свої власні сили та через пропаганду примирення з ворогом і рабством.

Не можучи до цього признатися, оті партії обвинувачували ОУН у монопартійних тенденціях. Проте ж з історичної перспективи добре видно, що політика ОУН була абсолютно правильною і для української визвольної справи єдиноспасенною.

ВІДГОМІН НА СТВОРЕННЯ ОУН

Як прийняли постановня ОУН українські партії

Різні українські політичні партії, що існували раніше, чи існують ще й тепер, завжди закидали Організації Українських Націоналістів нетолерантність супроти цих партій. Як же ж вони самі прийняли факт постановня ОУН?

Загально кажучи, постава всіх тих партій супроти ОУН була крайне негативна.

Найбільшу ворожість супроти ОУН виявив табір уенерівців, очоле-

ний Андрієм Лівичьким. Офіціоз цього табору «Тризуб» постійно нападав на ОУН неперебірливою лайкою. І так, в числі за 24 лютого 1929 р., «Тризуб» написав про створення ОУН наступне:

«На протязі останнього року з окремих емігрантських течій щодо само-реклами рекорд побив нововиявлений Провід Українських Націоналістів у своєму органі „Розбудова Нації”. Розуміється, ми не такі наївні, щоб вірити цілому тому рекламному галасуванню, яке утворюють біля своєї націоналістичної фірми її власники, але за емігрантських умов і самореклама може вплинути на переоцінку питомої ваги даної політичної течії... Хто є вони, ті панове націоналісти з-під знаку Проводу, які оповіщають свій виступ на громадську арену з таким галасуванням? Перегортаємо їх орган „Розбудова Нації”. Вони хочуть собі засвоїти два ймення — ім'я представників молоді й представників новітнього націоналізму. Думаємо, що ні на перше, ні на друге панове з Проводу не мають права... Через що власне групка людей, що назвала себе «Проводом», сміє брати на себе претенсії бути єдиним репрезентантом українського націоналізму?»

«Тризуб» у числі за 5 травня 1929 р. дав таку оцінку програми ОУН:

«Такі наміри націоналістів, як удержавлення лісів і обмеження продажу лісів явно викривають етатські нахили наших майбутніх диктаторів. Яка ж тоді лишається різниця у методах в порівнянні з большевизмом? Так само на большевицький манер збираються націоналісти збудувати і соціяльну базу влади... Очевидно, було б ніяково говорити серйозно про програму і партію націоналістів. Є лише певна група з певним настроєм... Дійсно, приглядаючись до того, хто в „Розбудові Нації” виробляє і творить ідеологію Проводу, хто належить до складу його, приходиш до висновку, що при тих умовах годі говорити про можливість витворення чогось нового, єдиного, що з'єднувало б людей в певну ідейну цілість».

Негативно поставився до ОУН також і гетьманський «Державний центр». Орган гетьманців «Січ», що появлявся в Чикаго, подав у числі за 15 квітня 1929 р. таку інформацію:

«В чеській Празі зав'язалася недавно з українських інтелігентів на еміграції дуже цікава організація. Та організація назвала себе „Організацією Українських Націоналістів”. Бідні українські „націоналісти” змагають до зміни теперішнього державно-політичного стану шляхом „національної революції” (без того, очевидно, ніяк не обійтисся!) і до зміни внутрішніх економічно-суспільних умов шляхом послідовних реформ (пощо реформ, коли большевики вже їх зробили і ті „реформи” беруть наші бідні націоналісти в свою програму)... Та організація назвала себе „Лігою” або „Організацією Українських Націоналістів” здається тому, що її члени вважають, що ніде на світі нема ніяких других націоналістів».

У цьому ж часописі, числі за 1 червня 1929 р., читаємо, між іншим, таке:

«Тим „героєм”, що валив Українську Державу і приїхав аж сюди з порадами про потребу „вічної революції” на Україні, єсть бувший полковник нещасливих українських „Січових Стрільців” — п. Євген Коновалець. Замість помолитися Господу Богу, замість вдаритися в груди і сказати: „Боже, милостив буди мені, грішному” та просити у Господа прощення за окаянні літа з р. 1918, сей „герой” вибрав іншу дорогу, вірний засаді „вічного революціонера”. Він оснував у Чехав в спілці з такими другими героями, що їх дух „верється до бою”, своєрідне Товариство або „Легію Українських Націоналістів”. Наші свідомі робітники вже розуміють, в чім діло, і не тільки не виявляють українським „вічним революціонерам” своєї симпатії, але навпаки — відвертаються від них з погордою, бо знають і розуміють, що вони завадили в р. 1918 Українську Гетьманську Державу і так віддали її в руки Ля-

ха, Москаля і Румуна. Отож, ще раз повторяємо, що даремні й пусті є кличі українських „вічних революціонерів” так довго, доки вони не признають одної правної української гетьманської влади, хоч вона, завдяки їх юдиній роботі, сама нині на вигнанні».

«Соціал-Демократ», що появлявся в Празі під редакцією Ісаака Мазепи та Панаса Феденка, інформуючи про ОУН, побив усі рекорди пресової вульгарности. Ось кілька прикладів політично-журналістичної культури українських соціал-демократів:

«Лямпові революціонери», «недобросовісні політиканти», «анархісти» і «революціонери» з УВО, в «самозакоханому засліпленні», «підняли рев» (і створивши ОУН, висунули) «глибокопримітивні ідеї нашого т. зв. українського націоналізму». «Ці панки, граючись у диктатуру, спекулюють на крові й муках свого народу». «УВО своїми саботажами працювала на Пілсудського», програма дії ОУН проти окупантів — це «дитячі змови», а революційні методи боротьби — це «простацькі, наївні методи політичного примітивізму».

Взагалі, вся запланована революційна діяльність ОУН, в оцінці українських соціал-демократів, — це «злочинна безвідповідальність отаманів», а революційно-визвольна тактика — це «тактика тореадора: роздрознити бугая і придивлятися збоку, як він рогами своїми поре черево шкапи».

Орган «екзильного уряду ЗУНР» — «Український Прапор», в числі за 15 квітня 1929 р., повідомив про постання ОУН так:

«Провід Українських Націоналістів, себто жмінка молодих, шукаючих життєвого примінення людей, переважно петлюрівців, що під проводом отамана Коновальця на Конгресі у Відні і собі склеїла щось у формі диктатури, і стоячи зрештою ідейно недалеко від унерівців варшавського толку, утворила свою філію за кордоном під кличем „чистого націоналізму»».

«Діло», орган УНДО, в числі за 4 квітня 1929 р., дало таку оцінку:

«Якщо націоналісти проти партійництва, то вони мусять здати собі справу, що zorganizували, вони стали не чим іншим, а новою українською політичною партією, тільки партією фашистівського покрю».

А в звідомленнях про 3-ій З'їзд УНДО подано слова одного з доповідачів:

«Від націоналістичних елементів нічого позитивного для національної політики в нинішніх часах надіятись не можна. Вони самі не знають, до чого вони зміряють. Але шкодити вони можуть».

Подібно, як «Соціал-Демократ», лайкою та інсинуаціями привітав новостворену ОУН також і «Громадський Голос», офіціоз галицьких соціалістів-радикалів, прозиваючи українських націоналістів «фашистами», «організацією попобичівських паничків» та «спекулянтами на безпросвітності робочого люду».

Так ото привітали ОУН тогочасні українські політичні партії.

Большевики про створення ОУН

Постання ОУН привернуло до націоналістичного руху пильну увагу большевицької пропаганди і партії в УССР, а також її експозитури на західноукраїнських землях — КПЗУ. І так, харківський «Більшо-

вик України» (ч. 7-8, за 1929 р.) вмістив статтю М. Мотузка п. н. «Зовсім нового типу українці», в якій, між іншим, написано таке:

«Слабкі організаційні ресурси молодого українського фашизму не дають одначе підстав легковажити потенціально можливості його, як певної активної націоналістичної концепції. Створюючи в умовах еміграції лише свою „ударну групу“, прихильники молодого українського фашизму за певних умов можуть іноді мати впливи значно більші, ніж би то дозволяли йому його організаційні дані. Ідеологічний натиск фашизму може за певних умов виявлятися на деяких ділянках нашого життя. Елемент деструктивний, хоч орган українських фашистів і має назву цілком конструктивну — „Розбудова Нації“».

На реальність відміченого в тій статті «впливу націоналістів на наше життя», себто на життя українського народу під большевицькою окупацією, звернув увагу також і Ф. Голуб у своїй книжці «ЛКСМУ в культурно-національному будівництві», що її видало «Державне Видавництво України» (ДВУ) в Харкові 1929 р. Цитуємо:

«З одного боку бачимо український націоналізм, що соціально представником його є куркуль та прошарки української інтелігенції, які з ним зв'язані; тут відбувається шалена боротьба в різних формах за вплив на молодь. Український шовінізм зокрема морально підтримують і допомагають йому уламки націоналістичної еміграції за кордоном. Це є, так би мовити, духовно-ідейні отці... Якби комсомольські організації досить добре провадили роботу в справі українізації, не доводилось би натрапляти на факти утворення ворожих нам організацій, або принаймні їх було б дуже мало. Наприклад, по селах Березівка, Скипка і Нападівка Липовецького району, Вінницької області, створено оформлену організацію молоді під назвою НРВУ (Народня Партія Визволення України). Угрупування хотіло зв'язатися з українською шовіністичною організацією дорослих і добитись скинення радвлади. Можна послатися ще на таке явище, як створення ворожої нам групи молоді в Березніговатському районі, Херсонської округи, керівником якої був колишній комсомолец. Такі явища настирливо сигналізують для ЛКСМУ про певну небезпеку в боротьбі за молодь».

Подібним тоном вдарила на сполох теж «Пролетарська Правда». І так, наприклад, у 39-ім числі цієї газети, з датою: Київ, 20. 6. 1929 р., в статті М. Харитонова «Клясова боротьба на ідеологічному фронті» читаємо таке:

«Із п'ятформою автора „проблеми української економіки“, звісно, цілком згодні закордонні українські націоналісти типу Донцова... Історична ділянка ідеологічного фронту на протязі останнього року теж характеризується чималим пожвавленням і активізацією ворожої ідеології. Закордонні українські фашисти в своїй „прогнозі“ щодо процесів, які нібито відбуваються на Радянській Україні, покладають свої надії на ту, як вони кажуть, на „нову провідну верству“ з кіл радянської української інтелігенції, що своєю психологією стоїть найближче до заможнішої, дрібновласницької селянської маси й що має стати „основою майбутньої національної державности“... Наведена концепція українського історичного процесу користується чималим впливом серед декого з українських істориків-марксистів, а також і серед частини наукової молоді, що працює в галузі української історії... Проти ворожого ідеологічного фронту, що організує і скучує проти нас свої сили, конче треба протиставити добре згуртований, войовничий марксо-ленінський фронт».

Отож, алярмуючи про небезпеку для большевиків від ідейно-політичного наступу українського націоналізму, організаційно очоленого

ОУН, більшовики зразу ж усякими способами намагаються компромітувати український націоналістичний рух перед очима українського населення УССР. З цією метою вони вперто й послідовно прагнуть насамперед причепити українським націоналістам ярлик «фашизму». Довгорічна більшовицька пропаганда проти італійської фашистівської партії, за її рішуче ворожу поставу супроти комуно-більшевизму, спромоглася надати назві «фашизм» негативного змісту, утотожили його з поняттям антинародного, терористично-диктаторського, буржуазно-ретроградного руху. Тому називаючи українських націоналістів «фашистами», більшовики хотіли викликати ворожість і погорду до них з боку українських народніх мас.

Прикладом більшовицького фальшування ідеології, програми та політики ОУН є хочби така «замітка» в харківському «Більшовику України» (ч. 7-8, за 1929 р.):

«Українському фашистові раптом Варшава здається значно симпатичнішою, ніж Москва. Чому так, невідомо, — але в програмово-декларативному числі органу „Проводу Українських Націоналістів” стоїть цілком ясно, що Москва „є більш небезпечною для України”. Що більше, редакція „Розбудови Нації” дала повну амнестію польонофільській позиції Петлюри. Ні, такі снуються укр-фашистівські нитки на Варшаву. „Провід Українських Націоналістів” є кубло інтервентів».

Як бачимо, цитуючи з «Розбудови Нації» вислів, що Москва є для України грізнішим ворогом, ніж Варшава, більшовицька пропаганда твердить, що ОУН є союзницею Польщі, з допомогою якої вона хотіла б знищити більшовицький режим в УССР.

На іншому місці той же «Більшовик України» пише:

«Члени „Проводу” в своїм центральнім органі не криються з тим, що основою їхньої „держави” має бути „верства земельних власників”, себто рештки старої шляхетської, дворянської верстви. Хоч форма влади, за словами наших фашистів, і не має вирішального значення в державному будівництві, але ми бачимо, що тут ходить не про що інше, як про режим монархії. В ч. 4. „Розбудови Нації”, на стор. 128, наші теперішні фашисти з кольосальним запалом боронять репутацію не кого іншого, як гетьмана Павла Скоропадського».

Отож, за твердженням більшовицької пропаганди, українські націоналісти з ОУН — це «фашисти», «реставратори шляхетчини та дворянства» і «оборонці гетьмана Павла Скоропадського». Фальш такої пропаганди більш, ніж очевидний.

Таке становище супроти ОУН зайняли й західноукраїнські вислужники більшовиків. У постановах «П. Пленуму Центрального Комітету Комуністичної Партії Західної України» (ЦК КПЗУ) читаємо, між іншим, таке:

«Треба також підкреслити посилену антирадянську діяльність груп фашистівських націоналістів, що гуртується навкруги празького місячника „Розбудова Нації”. Мнимо непримиримі націоналісти з групи Коновальця на ґрунті антирадянських плянів знаходяться в одному фронті з польським фашизмом і в щораз більшій мірі будуть примушені підлягати його команді...

«Ця група українського фашизму стремиться створити організацію, яка б здобула собі визначний вплив на організації української буржуазії в краю.

Спеціальну увагу група „Розбудови Нації” звернула на молодь, організуючи „Союз Української Націоналістичної Молоді”, опановуючи „Пласт”, добуваючи впливи в українських студентських корпораціях і навіть пробуючи закладати гуртки серед української ремісничої і робітничої молоді».

Отже, така ж сама свідомість грізної небезпеки для большевизму з боку українського націоналізму, і таке ж саме таврування «фашистами» та підсовування українським націоналістам — польнофільства.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ СУПРОТИ ФАШИЗМУ І ГІТЛЕРИЗМУ

Московські большевики та інші вороги України, а впарі з ними й українські опортуністичні партії намагалися причепити українському націоналізмові, особливо ж Організації Українських Націоналістів, ярлик «фашисти», а згодом ще й «гітлерівці» — з метою принизити український націоналістичний рух і представити його як безкритичне наслідування чужих зразків, як пересаджування на український ґрунт чужих назадняцьких політичних доктрин, і авторитарних організаційних форм.

Що це робили і роблять далі вороги України, то в тому немає нічого дивного. Адже ці вороги подекуди ще й досі намагаються заперечувати навіть саме існування української нації, мовляв, усе це «видумка» такої чи іншої чужої політичної потуги. Зате ж дуже жалюгідним явищем є те, що й українські політичні опортуністи не раз підспівують в один голос із ворогами України, називаючи український націоналістичний рух «фашистівським», чи «гітлерівським». Якщо ж уже мова про наслідування кимось з українців чужих зразків і прищеплювання на наш ґрунт чужих доктрин, то цей закид можна зробити тільки на адресу українських соціалістів всіх мастей і відтінків. Це ж вони виводять свої програми не з української духовости і традиції, а з вчення Маркса, Леніна, Плеханова, чи іншого чужинецького вчителя соціалізму.

А все ж таки цікаво, яке становище зайняла Організація Українських Націоналістів супроти фашизму й гітлеризму?

В час постанови ОУН італійський фашизм під проводом Беніта Муссоліні мав уже за собою кілька років існування і діяльності, позначеної дуже серйозними досягненнями в політичній, економічній та соціальній ділянках життя італійського народу. В критичні дні після першої світової війни фашистівський рух врятував Італію від комуністичної анархії, що почала була заливати країну. Перебравши в свої руки владу, фашизм запровадив лад і порядок, опанував важку повоєнну господарську кризу і привернув народнім масам патріотизм та дисципліну.

Ці наявні успіхи італійського фашизму привернули до нього увагу політиків, економістів та соціологів, а то й простих людей у всьому світі. Будучи не лише декларативно, але й на практиці безкомпромісовим ворогом комунізму та соціалізму, фашистівський рух здобув собі сим-

патію в їх противників. Комуністи та большевицька Москва визнали фашизм своїм смертельним ворогом. Аджеж якби не фашизм, то комуністи були б опанували Італію, і вже в перші повоєнні роки вона була б стала большевицькою випадовою базою для опанування Європи й Африки.

Не диво, що й серед українських націоналістів, безкомпромісових противників комуно-большевизму, італійський фашизм, як антикомуністичний рух, викликав симпатію, а як новий соціально-політичний та економічний рух — зацікавлення. Проте вони вважали його витвором чужого духа, непридатним для прищеплювання на український ґрунт.

ОУН чітко з'ясувала своє ставлення до фашизму, як ідеології, на сторінках свого офіціозу «Розбудови Нації» (ч. 8-9, за серпень-вересень 1929 р., стор. 262):

«У десятий рік після закінчення світової війни хто не чув про фашизм? Він притягає до себе увагу не тільки політиків, його противників, але й найшов широкій розголос, а навіть став модною назвою серед широкої публіки, хоч вона не завжди знає його суть. Ним стали цікавитися і люди науки; постали навіть інститути для вивчення фашизму. Про нього з'явилося вже немало спеціальних публікацій різними мовами, крім української, в якій досі маємо тільки окремі статті про ті чи інші прояви.

«Тим часом і для нас далеко не зайвим є мати цілісну уяву, хочби тільки в стисло конспективнім огляді, цього нового й своєрідного політичного й соціально-економічного явища, бодай в основних його ідеологічних і практичних проявах.

«З надісланих праць даємо насамперед можливість п. проф. О. Мицюкові передати свої погляди про фашизм, який автор розглядає в процесі його розвитку — від початків до сьогоднішнього стану.

«Заразом зі свого боку підкреслюємо невмісність назви „фашизму“, якою охрестили український націоналізм його противники. Фашизм — це рух державного народу, це зроджена на соціальнім підкладі течія, що змагалася за владу у власній державі. Український націоналізм — це рух національно-визвольний, завданням якого є боротьба за державність, до якої має повести найширші маси українського народу. А тому українського націоналізму не тільки-що не можна утотожнювати з італійським фашизмом, але навіть не можна до нього надто приподібнювати. Тим більше не можна приподібнювати українського націоналізму до тих соціально й політично реакційних течій інших державних народів, що їх охрещено рівнож «фашизмом», назвою зрештою невідповідною, коли візьмемо хочби на увагу те, що сам Муссоліні сказав: „Я тверджу, що в чужині є неможливо наслідувати фашизм, тому що є там інші історичні, географічні, господарські й моральні умовини“».

Цю останню глибоку різницю між італійським фашизмом і українським націоналізмом чітко підкреслено й у черговій статті про фашизм, пера Є. Онацького, вміщеній на сторінках «Розбудови Нації» (ч. 12, за грудень 1929 р.):

«Зміст тої різниці полягає в тім, що фашизм зродився і переводив цілу свою акцію в межах власної держави, в опозиції до власного уряду, не власній національній території, і мав на увазі не створення якоїсь нової держави, але лише відмолодження, перетворення старої. Тим часом український національний рух має перед собою займанські уряди, не має ніякої національної держави й головної його предстваники перебувають навіть на чужій території. Вже сама ця різниця є настільки істотна, що вона потягає за собою цілу низку важливих відмін у тактиці і в діяльності відповідних угруповань. Ця різниця ще більше поглибилася з того часу, як італійський фашизм прийшов до влади й почав користуватися для своїх цілей держав-

ним апаратом, вживаючи тої зброї, якої так охоче вживали і вживають проти нас наші вороги, що володіють державним апаратом на наших землях. Більше того, ця типова зброя державних переможців у кожній горожанській війні зробилася для ліберальної преси цілого світу і для цілої низки псевдофашистських урядів та організацій ніби найбільш характеристичною для фашизму, тим часом, як вона є типова і для большевизму, і для російського автократизму, і для польської „соціалістичної” пілсудчини.

До тих зсних заяв треба додати ще факт, що ідеологія українського націоналізму — прийнята Організацією Українських Націоналістів за свою і покладена в основу її програми — оперта виключно на тисячолітній державницькій традиції українського народу. ОУН не з'явилася нежданно, а постала через органічне об'єднання українських націоналістичних і революційно-визвольних організацій, які виникли в той час, коли фашизм був ще лише в пеленках і ніхто з українців ним не цікавився. З того всього ясно, що тільки неук, або злобний ворог чи політичний противник, який не гидує свідомим фальшуванням правди, може називати українських націоналістів «послідовниками фашизму».

Ще більшою нісенітницею є твердження ворогів і противників українського націоналізму про те, що ідеологія і програма ОУН — це «копіювання німецького націонал-соціалізму».

В час постановня Організації Українських Націоналістів німецький націонал-соціалізм був ще лише дрібною, для українців майже зовсім невідомою партією, однією з багатьох інших. Гітлерівська партія починає привертати до себе увагу щойно в 1931 р., як помітніша нова політична сила Німеччини. В «Розбудові Нації» починають появлятися інформативні статті про гітлерівську партію щойно в 1932 р., отже аж на четвертому році існування і боротьби ОУН. Отже, закид на адресу ОУН про ідеологічно-політичне чи програмове наслідування гітлерівців — це очевидна нісенітниця. Такою ж самою нісенітницею є ворожі інсинуації про «політичне пов'язання» Проводу ОУН чи навіть усієї ОУН з гітлерівською партією.

У відповідь на згадані ворожі наклепи, Провід ОУН опублікував у «Розбудові Нації» (ч. 11-12, за листопад-грудень 1931 р.) таку заяву:

«Від хвилини, коли організований український націоналістичний табір зайняв відповідне місце в теперішній українській дійсності, як активний чинник боротьби українського народу за відновлення Самостійної Соборної Держави, почали проти нього завзяту й щодо способів неперебірливу акцію уряди, суспільність та преса тих держав, що окупували українські землі. Поруч із насильствами та нищенням українців на окупованих ними українських землях, окупанти почали вживати ще одного способу — провокації.

«Мета тих провокацій полягає в тому, щоб викрити справжній зміст націоналізму та скомпромітувати його в opinіo українських мас, а тим самим убити їхню віру в непереможну силу ідей українського націоналізму та тих методів боротьби, якими він послуговується для виборення волі Україні. Попри це намагаються окупанти представити український націоналістичний рух у шкідливому освітленні перед чужинцями.

«Зокрема комуністична Москва змальовує український націоналістичний рух як ворожу інтересам українського працівого люду „фашистську” акцію, що перебуває на услугах Польщі та міжнародного капіталу. Нато-

мість Польща окреслює український націоналізм як німецьку або большевицьку авантюру, що загрожує мирові Європи.

«Останніми часами польська й большевицька преса, інспірована своїми урядами, почала з особливою впертістю й безоглядністю ширити різні злобні провокації про Організацію Українських Націоналістів та її Провід, а ті провокативні вістки почала повторювати й чужинна преса. Зокрема в одному випадку, для надання більшої правдоподібності своїм провокаціям, використала ворожа (і польська, і большевицька) преса факт уміщення в українському часописі „На Сторожі”, що видається в Софії, Болгарія, статті про німецьких націонал-соціалістів, при чому названо той часопис націоналістичним органом.

«Провід Організації Українських Націоналістів подає до відома наступне:

1. Останні вістки ворожого преси є наскрізь брехливі. Провід ОУН від самого початку своєї діяльності станув на ідеологічні, політичні та тактичні позиції активної боротьби проти окупантів українських земель — Москви і Польщі — та з тих позицій ніколи не сходить і не думає сходити. Тему зокрема й вістка про якісь ніби зобов'язання Проводу Українських Націоналістів супроти німецьких націонал-соціалістів провокативно протирічить загальнознаним та непорушним засадам політики Проводу.

2. З часописом „На Сторожі” Провід ОУН не мав і не має нічого спільного, а тому не може нести ніякої відповідальності за зміст статей, які там публікуються.

3. Ця нова хвиля ворожих провокацій проти українського націоналізму є з одного боку виявом слабости ворогів українського народу, а з другого — зросту революційних настроїв серед українських мас на окупованих територіях, як також активізації української справи взагалі в світі.

4. Провід ОУН заявляє, що на всякі дальші провокації відповідати буде не спростуванням їх, але посиленням наступу організованого націоналізму».

Цю свою заяву про ставлення українського націоналізму до німецького націонал-соціалізму підтвердила ОУН на початку другого десятиліття своєї боротьби ділом. А саме: в час окупавання України німцями якраз ОУН була тією єдиною політичною силою українського народу, яка відверто виступала сама й закликала весь український нарід до політичної і збройної боротьби проти німецьких націонал-соціалістів.

Клітини ОУН на чужині

У висліді створення єдиної Організації Українських Націоналістів, всі українські націоналістичні організації, які існували на чужині, повинні були самоліквідуватися й перетворитися в клітини ОУН.

В Устрої ОУН, ухваленому Конгресом, передбачено такі самі організаційні форми для мережі ОУН на українських землях, як для мережі ОУН на чужині. Але умови для існування та дії української націоналістичної організації на українських землях були цілком інші, ніж на чужині, і тому швидко виявилось, що й організаційні форми обидвох частин єдиної організації мусять бути цілком різні.

Злиття та переорганізування окремих націоналістичних організацій в єдину ОУН на теренах Чехо-Словаччини, Австрії, Німеччини та інших середньо- і західньо-європейських країн пройшло без будь-яких затримок. Управа Союзу Організацій Українських Націоналістів негайно передала свої компетенції ПУН-ові і Союз перестав існувати. Вслід за

цим відбулося ліквідаційне засідання Генеральної Ради Легії Українських Націоналістів, на якому прийнято й опісля опубліковано в «Розбудові Нації» (чч. 3-4 за березень-квітень 1929 року) таку постанову:

«Легія Українських Націоналістів вже при своєму заснуванні зрозуміла, що український націоналізм повинен виступити як окремий політичний чинник у житті Української Нації, що він не може бути мовчазним у питаннях життя та благобуту нації, що він не сміє бути пасивним у визвольній боротьбі. Легія рівнож зрозуміла, що цю політичну мету націоналізм може досягнути не обмеженням себе на плеканні національного почуття, а політичною роботою. Легія вже тоді зформувала політичну платформу, яка в засаді покривається з платформою, що її ухвалив Конгрес Українських Націоналістів.

Уважаючи, що лише напруженням усіх своїх сил Українська Нація зможе здобути власну Державу, Легія почала працю в напрямі сконсолідування українських політичних чинників у формі утворення Українського Національно-Політичного Об'єднання. Однак, переконавшись у ході праці, що політичні партії не можуть прийти до згоди з уваги на ідеологічне розходження, а зокрема соціального порядку та політичної тактики і в наслідок того вони далі будуть себе поборювати, — ЛУН добачала прорятуюнок національної справи в об'єднанні якнайширших кіл активних працівників на засаді визволення з-під влади окупантів і забезпечення інтересів усіх верств нації та в охопленні їх єдиною організацією націоналістів.

У змаганні до цього було необхідне злити в одне ціле всі організації та угруповання українських націоналістів. Першим кроком у цьому напрямку було створення Союзу Організацій Українських Націоналістів. Довершенням започаткованої справи мало бути скликання Конгресу Українських Націоналістів, у підготові якого ЛУН взяла жваву участь.

Ця праця приходить до великого успіху. Від 27 січня до 3 лютого 1929 року відбувся Конгрес, у якому, поруч членів інших націоналістичних організацій та поодиноких націоналістів, беруть визначну участь члени ЛУН.

Конгрес прийняв вирішення в усіх питаннях ідеології та політичної платформи, як також ухвалив устрій Організації Українських Націоналістів. Члени поодиноких націоналістичних організацій, що брали участь у Конгресі, від імені своїх організацій задекларували прийняття Устрою. Те саме зробили й члени ЛУН.

Таким робом постала єдина Організація Українських Націоналістів, що тепер охоплює цілий організований рух українських націоналістів.

Генеральна Рада Легії Українських Націоналістів на засіданні 26 лютого і 2 березня 1929 року підтвердила постанови Конгресу й задеклароване її представниками прийняття Устрою ОУН та з радістю прийняли до відома здійснення одного з поставлених перед собою завдань.

Переносючи решту завдань, що стоять перед українськими націоналістами, на ОУН, Генеральна Рада ЛУН закликає дотеперішніх членів ЛУН до дальшої невтомної праці вже в рядах ОУН і бажає їм найкращих успіхів.

У Празі, 2 березня 1929 року.

Д-р Дмитро Демчук, голова.

Інж. Ярослав Герасимович, секретар».

Подібні постанови прийняли також управи Групи Української Національної Молоді, Союзу Українських Націоналістів та інші, а тому від квітня 1929 року на території середньої і західньої Європи почали існувати й діяти відділи ОУН, як клітини єдиної української націоналістичної організації. Так постали відділи ОУН у Чехо-Словацьчині — в Празі, Подебрадах, Брні, Ліберці, Пшібрамі та в інших містах скупчення української еміграції; у Франції — в Парижі, Шалеті, Омекурі, Крезю; у Бельгії — в Брюсселі, Льежі; у Німеччині — в Берліні; в Австрії — у Відні; в Люксембурзі — в Еш; в Італії — в Римі та в інших місцевостях.

ПРОТИ ПОЛЬСЬКОГО ОКУПАНТА

ПЕРШІ КРОКИ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ ДІЛЯНЦІ

Перший Провід ОУН, вибраний Конгресом Українських Націоналістів, зразу ж по Конгресі розглянув проблему зорганізування сітки ОУН на українських землях. Розмови вів полк. Коновалець довірочно й окремо з представниками Наддніпрянської України та окремо з представниками західньоукраїнських земель. Про перші організаційні плянування щодо Наддніпрянської України не збереглося жадних відомостей. Існувало загальне переконання, що йдеться тут про базування початкової організаційної роботи на дуже конспіративних зв'язках з окремими членами УВО або з військовиками української армії, що жили тоді в УССР. Щодо західньоукраїнських земель, то там в основному мала бути здійснювана організаційна схема, прийнята Конгресом, але зразу ж передбачалася теж необхідність деяких відхилень від неї з уваги на півлегальний характер, що його плянувалося на перші роки надати ОУН. Головними людськими кадрами для будови першої сітки ОУН були, очевидно, члени СУНМ та окремі одиниці, нечинні в УВО.

Перша Крайова Екзекутива на ЗУЗ

На пост першого Крайового Провідника намічено три кандидатури: полк. Андрія Мельника, сотн. Євгена Зиблікевича і Зенона Пеленського. Трудність була в тому, що два перші, як недавні політичні в'язні, були політично підозрілі, останній же кандидат не міг ще повернутися до Краю (з уваги на закінчування студій у Берліні), а це спинило б усю роботу. Стало на тому, щоб уповноваженнями наділити полк. А. Мельника. Одначе, в переговорах з двома представниками полк. А. Мельник відмовився прийняти пост Крайового Провідника, мотивуючи свою від-

мову тим, що після виходу з тюрми польська поліція настільки ним цікавиться, що йому не можливо ангажуватися в політичну роботу. В подібному становищі перебував сотн. Є. Зиблікевич. Його переїзд з Перемишля до Львова збільшив би поліційну настороженість, але він не відмовився політично активізуватися на менше помітній роботі.

Деякі місяці утримався тимчасовий стан. Підготовкою і плянуванням перебудови кілька місяців займався Провід СУНМ при співпраці УВО, а початок змін наступив з приїздом З. Пеленського. Зміни ці були, однак, дуже незначні та повільні. Провідником I-ої Екзекутиви ОУН на ЗУЗ став просто голова існуючого тоді Проводу СУНМ-у, який прийняв назву Крайової Екзекутиви ОУН і був поповнений на короткий час одною

особою (Є. Зиблікевич). З. Пеленському, який по 5-річній перерві прибув з іншого світу, треба було звикати і до нових політичних умов, і до чужого способу думання крайовиків, і перебудовувати невідомі йому, але випробувані практикою польських умов, півлегальні форми існування і діяння націоналістичної організації. Ця конфронтація представника націоналістів еміграційного хову, які звикли до менш-більш наявних форм політичної дії, з крайовими націоналістами, які привикли до півконспіративних або до підпільних форм дії, загальмувала на деякий час практичну роботу. Замість неї треба було вияснювати до подробиць усякі дрібниці, які обом сторонам здавалися самозрозумілі без жадних пояснень. Про цей досвід згадуємо як про симпто-

Зенон Пеленський

матичний тому, що й у пізніші роки повторювалася подібна ситуація, і скільки разів доводилося вмуровувати в організаційну крайову сітку націоналістів, що були виховані в інших, ніж крайові, еміграційних умовах, або навпаки — крайовиків у закордонну сітку. Процеси пристосування і перестановки на інший стиль роботи та інакший «клімат» крайового підпілля не обов'язково доводили до початкових напружень і зударів, але завжди поріг початкових непорозумінь мусів бути перейдений, а це вимагало довшого або коротшого часу, залежно від ментальності ново-прибулого.

З монтування I-ої Крайової Екзекутиви, згідно з пропозицією ПУН, щоб Крайовим провідником ОУН на ЗУЗ став Зенон Пеленський, вийшла невдача не лише через невмілість крайовиків переставити кут зору прибулого з інших умов на крайові, але й тому, що Зенон Пеленський, будучи добрим журналістом, не мав одночасно відповідного організаційного хисту, щоб підняти чи навіть зрозуміти ті організаційного порядку проблеми, які були головним завданням I. Крайової Екзекутиви. Це спи-

няло оперативну роботу, але до особливих напружень у той час не доводило.

На першій конференції ОУН, що відбулася в Академічному Домі у Львові в першій половині лютого 1930 р., після докладного обговорення тих проблем, однозгідно була прийнята постанова: запропонувати Голові Проводу ОУН полк. Є. Коновальцеві, щоб першим Крайовим Провідником ОУН на західноукраїнських землях став Богдан Кравців, як тогочасний голова СУНМ, яка вливається в ОУН. Богдан Кравців не брав участі в Конгресі Українських Націоналістів у Відні, тому, що під час маніфестації біля церкви св. Юра у Львові 1-го листопада 1928 р. був заарештований і в час нарад віденського Конгресу перебував у слідчій тюрмі. Проте він був призначений на Конгрес представником від СУНМ. Тому, коли в перших днях лютого він вийшов з тюрми, Провід СУНМ на згаданій конференції запропонував його кандидатуру на пост Крайового Провідника ОУН на західноукраїнських землях. Зенон Пеленський повинен був зайняти, згідно з тією пропозицією, пост заступника Крайового Провідника, перебираючи в свої руки політичну референтуру.

Полк. Коновалець, якому подано цю пропозицію, погодився на неї беззастережно і, як Голова Проводу ОУН, затвердив її. Після того було зформовано вже в половині лютого 1929 р. І. Крайову Екзекутиву ОУН у такому складі: Богдан Кравців — Крайовий Провідник; Зенон Пеленський — заступник Крайового Провідника і політичний референт; Степан Охримович — організаційний референт; Зенон Коссак, член СУНМ і УВО — бойовий референт; Степан Ленкавський — ідеологічний референт; Михайло Колодзінський, член СУНМ і УВО — референт військового вишколу; Іван Габрусевич — керівник підреферентури юнацтва.

Організаційна структура ОУН

Згідно з організаційною схемою, прийнятою в організаційних постановах Конгресу, всі українські землі повинні бути поділені на 10 «країв»: два «краї» під польською окупацією (Галичина і Волинь), один під чеською, один під румунською і шість під московсько-більшевицькою окупацією. Кожний «край» поділявся на 5 «округ», а «округи» — на довільну кількість «відділів». Позаукраїнські землі, на яких мала діяти організаційна сітка ОУН, поділено на 10 «теренів». Значить, на території польської держави повинно бути два «краї» (Галичина і Волинь включно з Поліссям та Холмщиною) та один «терен» (Польща і Данціг). А тому й згадана І. Крайова Екзекутива на ЗУЗ, яка перебрала на себе завдання зорганізувати сітку ОУН на території всієї польської держави, прийняла назву: «Крайова Екзекутива Галичини й Волині та терену Польщі і Данцігу».

Та швидко виявилось, що передбачена Конгресом структура надто теоретична і в практиці в ім'я доцільності треба було її піддати відповідній коректурі. Так, насамперед змінено згадану назву на простішу:

«Крайова Екзекутива ОУН на Західньо-Українських Землях» (КЕ ОУН ЗУЗ). Водночас з'єднано два «краї», Галичину і Волинь, в одну організаційну цілість, поширюючи при тому організаційну зверхність КЕ ОУН ЗУЗ теж на всі організаційні клітини ОУН, що існуватимуть на території всієї польської держави. Зате Данціг вилучено в окрему організаційну одиницю.

ЗУЗ поділено на 10 округ: 1. Львівська, 2. Стрийська, 3. Станиславівська, 4. Коломийська, 5. Бережанська, 6. Тернопільська, 7. Перемиська, 8. Сокальська, 9. Луцька, 10. Рівенська.

Як низові клітини округи пробувано спершу організувати, згідно з передбаченою Конгресом схемою, відділи. Та скоро, з уваги на конечність конспірації, яка мусить зобов'язувати в підпільній організації, як теж з уваги на краще функціонування організаційної сітки, схему «відділів ОУН» на українських землях закинено зовсім, а замість цього перейнято організаційну схему, вироблену в УВО: округу поділено на повіти, повіт, що покривався з правилами з повітом державної адміністрації, ділився на райони, район — на підрайони, що охоплювали 3-5 сіл, а найнижчу клітину становила «п'ятка» або «трійка», себто п'ять або троє членів, залежно від обставин. Кількість членів в одному селі обмежувано звичайно на одній трійці згл. п'ятці; але, якщо була для цього потреба й відповідні кандидати, тоді організовано в одному селі дві, або й три зовсім окремі й одна перед одною законспіровані п'ятки чи трійки. Якщо ж у даній місцевості не було відповідних кандидатів, тоді там діяв тільки один член організації — станичний. Прихильники ОУН становили категорію «симпатиків»: вони одержували організаційну літературу, підтримували Організацію грошовими пожертвами і провадили суспільно-громадську працю згідно з інструкціями й напрямними ОУН. З-поміж «симпатиків» вербовано членів ОУН.

В деяких округах замість «район» і «підрайон» було прийнято назви «надрайон» і «район».

Працею округи керувала Округна Екзекутива ОУН (ОЕ ОУН), повіту — Повітова Екзекутива ОУН (ПЕ ОУН); вони склалися з провідника і референтів, на взір Крайової Екзекутиви. В районах і підрайонах, згл. в надрайонах і районах, референтури кумульовано, і головним керівником ставав районний чи підрайонний провідник.

Спершу пробувано застосувати теж визначений Конгресом Українських Націоналістів спосіб встановлювання керівних органів у кожній із організаційних клітин ОУН: вибори. Та це виявилось зовсім непридатним для підпільної організації, яка змагає до якнайповнішого законспірування себе. Умови праці ОУН на українських землях під ворожою окупацією були зовсім інші, ніж на чужині, куди не сягала влада окупантів, а тому й в організаційній побудові ОУН на українських землях мусіли бути застосовані зовсім інші принципи. Якщо ОУН мала стати

на українських землях не тільки ідеологічно-політичною, а й революційно-бойовою організацією, то вона мусіла запровадити в себе дисципліну та принципи визначування керівних органів за військовим зразком: не вибори командирів, а призначування їх вищою командою.

Саме з тих причин засаду виборності керівних органів, яка й надалі залишалася обов'язковою для клітин ОУН на чужині, на українських землях цілковито заступлено військовою засадою: визначування провідників нижчого ступня провідником вищого ступня. Перед своїм рішенням провідник повинен був засягнути опінії в членів даних клітин і визначити такого провідника, який мав потрібний авторитет серед членів. Очевидно, що всі ті, відмінні від закордонних, організаційні засади ОУН у Краю не оформились одного дня. Навпаки, майже весь перший рік існування ОУН на українських землях пройшов у пошуках і випробуванні кращих організаційних засад, які відповідали б твердим вимогам важкої підпільно-революційної боротьби з окупантом. Рішучий зворот у цій ділянці прийшов у 1930 р., коли Крайовим Провідником ОУН став сотн. Юліян Головінський, а завершився той зворот у 1932 р., коли Крайовим Провідником став Степан Бандера.

Організаційним ядром новоствореної ОУН на ЗУЗ став Союз Української Націоналістичної Молоді. А тому, що центром, де сходилися всі організаційні нитки СУНМ, був Академічний Дім у Львові, то таку ж роллю став відігравати Академічний Дім і для ОУН.

ПОЛІТИЧНО-ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН

Легальна й підпільна література

Одним із найважливіших засобів ширення нових думок, кличів та ідей серед найширших кіл громадянства є преса; тому Крайова Екзекутива ОУН на ЗУЗ від самого початку звернула на цю ділянку пильну увагу.

Передусім взято до уваги можливість видавання під польською окупацією легальної української націоналістичної преси. Цією справою займався особисто Зенон Пеленський. Завдяки старанням Є. Зиблікевича, він відкупив інформативний тижневик «Український Голос», що виходив у Перемишлі, від тогочасного його видавця проф. Грегोलінського і перегворив його на «орган націоналістичної думки». Отак ставши формальним власником того тижневика, З. Пеленський перебрав у свої руки теж начальне редакторство, а його заступником на тому пості став довголітній член УВО й учасник Конгресу Українських Націоналістів Євген Зиблікевич. Співробітниками були теж інші провідні члени ОУН: Богдан Кравців, Степан Охримович, Степан Ленкавський, інж. Осип Бойдуник, Олесь Бабій та інші, а з-за кордону прислав свої статті ідеологічний референт ПУН-у д-р Юліян Вассиян, статті на теми

міжнародної політики — Євген Онацький, а час до часу й інші автори. Адміністратором газети був І. Паславський.

Перемиський «Український Голос» виходив у 1929-32 рр. і відіграв поважну роль у ширенні націоналістичної ідеології серед українського громадянства. Польська цензура утискувала його чимраз більше, конфіскуючи часто цілі сторінки. Проте білі плями, що, згідно з обов'язуючим тоді у Польщі пресовим законом, мусіли залишатися на місці сконфіс-

кованих статей, — були тільки додатковим засобом успішної антипольської пропаганди серед чужих і своїх, як наочна ілюстрація окупантського гніту.

«Студентський Шлях», що виходив як місячник, згл. двомісячник, у Львові, взяв під свою опіку Степан Охримович. Завдяки тому офіціоз українського студентства в Західній Україні дістав виразно націоналістичне обличчя. Для збереження журналу від закриття польською цензурою застосовано, в міру можливости, практику визначування на пост відповідального редактора, який формально репрезентував журнал перед польською владою, нечлена ОУН або принаймні незаангажованого в інших ділянках підпільної праці члена.

«Розбудова Нації», спершу приходила на ЗУЗ легально, поштовою пересилкою з Праги, польська влада трактувала її як орган одної з українських еміграційних ідеологічних груп. Щойно в липні 1929 року «Розбудові Нації» відібрано поштовий дебіт. Проте ще й кілька місяців пізніше не притягано нікого за посідання «Розбудови Нації» до судової відповідальности. Це використовувано для того, щоб кожен член і симпатик новопосталої ОУН міг вільно, без наражування себе на поліційні

репресії, ознайомлюватись із постановами Конгресу Українських Націоналістів та з основними статтями, купуючи цей журнал зовсім відкрито в українських книгарнях.

Але вже приблизно через рік після постанови ОУН «Розбудова Нації» зайняла місце поруч «Сурми», як нелегальна протипольська література, за посідання якої карано тюрмою. З того часу кольпортувала її вже сітка ОУН нелегально.

Своєю тематикою і стилем «Розбудова Нації» не надавалася для масового поширення і залишалася підпільною націоналістично-революційною літературою тільки для провідних кіл.

«Сурма» виходила далі і хоч після створення ОУН вона повинна була бути присвячена в основному військово-бойовим проблемам, то насправді своєю тематикою і стилем вона залишалася й надалі такою самою, як була й раніше. Через те вона більше надавалася до масового поширення, і вся сітка ОУН кольпортувала її між членами й симпатиками, а не тільки серед членів бойового реферату, як це було заплановано.

«Український Націоналіст» в формі журналу почав виходити за кордоном у 1934 році і був нелегально кольпортований на українських землях.

«Націоналіст», що почав появлятися дещо пізніше, був видаваний заходами ПУН

Перший рік видання з січня 1934 р.

за кордоном. Протилежно як «Сурма», «Розбудова Нації» чи «Український Націоналіст», що були нелегально перепачковувані до Краю і тут поширювані організаційною сіткою, «Націоналіст» був друкований для закордону. Він був редагований популярно і надавався для масового поширення. Тематично «Націоналіст» був доповненням «Сурми» для закордонного читача, а «Український Націоналіст» для читача на ОСУЗ. Коли «Сурма» містила більше матеріялу військового і бойового змісту, то в «Націоналісті» друкувалися статті на ідеологічно-політичні теми.

Але й за наявності всіх тих видань у підпільній літературі ОУН відчувалася ще певна прогалина: «Розбудова Нації», «Сурма» та «Націона-

ліст» були видавані й редаговані за кордоном, а через те вони не охоплювали та не віддзеркалювали як слід проблем чисто крайових. Легальні ж націоналістичні часописи мусіли рахуватися з фактом існування польської цензури, яка конфіскувала статті, що їй не подобалися. За поміщення ж статті з явною обороною становища ОУН газету закривалося, а редактора притягалося до судової відповідальності.

«Бюлетень Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ» заповнив згадану прогалину: він був присвячений насамперед проблемам крайової боротьби та іншим актуальним крайовим питанням у світлі ідеології й тактики ОУН.

Ініціатор видавання «Бюлетеня КЕ ОУН на ЗУЗ» і першим його редактором був Степан Охримович — перший організаційний референт КЕ ОУН на ЗУЗ. По смерті С. Охримовича пост головного редактора «Бюлетеня» перебрав Іван Габрусевич, опісля Ярослав Стецько, а наприкінці Дмитро Мирон-Орлик. Головними співробітниками «Бюлетеню» були: Володимир Янів, Дмитро Штикало, Зенон Коссак, Степан Ленкавський.

«Бюлетень» появлявся цикльостилевим виданням як місячник, але часто виходив як двомісячник. Матрици друкувалися у Львові під наглядом редакційної колегії, відтак їх перевозили до законспірованої криївки і там відбивалися. Головна криївка для друкування цикльостилевих видань ОУН містилася спершу в селі Завадів коло Стрия під контролею С. Охримовича, опісля в с. Конюхові біля Стрия під наглядом Олекси Гасина, а після її викриття в 1934 р. — у с. Добрівлянах біля Стрия під наглядом Петра Мірчука — «Залізняка».

«Юнак» почав появлятися таким самим способом, як і «Бюлетень», і в той самий час. Він цілковито був присвячений ідеологічно-політичному вишколові юнацтва ОУН; час до часу появлялися в ньому теж статті з ділянки військово-бойового вишколу. Ініціатором видання «Юнака» був Степан Охримович, головним редактором — Іван Габрусевич. У 1931 році перебрав редагування «Юнака» Ярослав Стецько, який наприкінці 1931 р. редагував уже теж «Бюлетень».

Крім цих періодичних видань КЕ ОУН на ЗУЗ видавала при різних нагодах окремі летючки, скеровані проти польського окупанта, як от: в річницю 1-го Листопада, кожнорічно з нагоди «Свята Могил», під час акції в шкільній справі, в річницю смерті В. Біласа і Д. Данилишина тощо. Вони були видавані, звичайно, цикльостилевим способом.*

* При цьому варто теж згадати друкований літографічним способом гумористичний місячник п. н. «Гордість Нації», що появлявся в 1928-30 рр. Ілюстрував його Лев Сенишин, а співпрацювали в ньому Степан Бандера («Матвій Пардон»), Іван Шиманський, Лев Сенишин, Данило Чайковський («Мормон») та інші. Після появи першого числа, писаного ручно, журналом зразу зацікавився Богдан Кравців і по розмові з «головним редактором» Д. Чайковським призначив на літографічний камінь, папір і т. д. 50 польських злотих.

Підпільну літературу ОУН передавано для читання не тільки членам і симпатикам ОУН, а й усім іншим українцям, до яких члени ОУН мали довір'я, як до патріотів. Девізою в ширенні підпільної націоналістично-революційної літератури було: «З рук до рук, з хати до хати».

ІДЕОЛОГІЧНИЙ ВІДТИНОК

Ядром новоствореної Організації Українських Націоналістів стала на західноукраїнських землях, як уже було згадано, ідеологічна організація Союз Української Націоналістичної Молоді. В наслідок цього теж в ОУН звернено особливу увагу на ідеологічну сторінку. Тому то, хоч керівництво проблемами ідеології належало до ідеологічної референтури в Крайовій Екзекутиві, в праці тієї референтури жваву участь брали теж інші члени Крайової Екзекутиви ОУН.

Декалог

(«Десять заповідей українського націоналіста»)

Для підкреслення того, що ОУН є для її членів не якимось механічним об'єднанням на зразок партій але окремою вірою в політичній діяльності, було укладено «Десять заповідей українського націоналіста», що стали загально знаними під своєю грецькою назвою «Декалог». Їхній текст такий:

«Я — Дух одвічної стихії, що зберіг Тебе від татарської потопа й поставив на грані двох світів творити нове життя:

1. Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї.
2. Не дозволиш нікому плямити слави, ні чести Твоєї Нації.
3. Пам'ятай про великі дні наших Визвольних змагань.
4. Будь гордий з того, що Ти є спадкоємцем боротьби за славу Володимироваго Тризуба.
5. Пімстиш смерть Великих Лицарів.
6. Про справу не говори з тим, з ким можна, а з тим, з ким треба.
7. Не завагаєшся виконати найнебезпечнішого чину, якщо цього вимагатиме добро справи.
8. Ненавистю й безоглядною боротьбою прийматимеш ворогів Твоєї Нації.
9. Ні просьби, ні грозьби, ні тортури, ані смерть не приневолять Тебе виявити тайни.
10. Змагатимеш до поширення сили, слави, багатства й простору Української Держави».*

Автором «Декалогу» був Степан Ленкавський, мотто уклав Р. О. Вперше «Декалог» був кольпортований, як вкладка до «Сурми», влітку 1929 року.

* Наведений нами текст — це остаточно прийнятий. У первісній редакції були такі відмінності: а) текст 7-ої заповіді звучав: «Не завагаєшся виконати найбільший злочин, якщо цього вимагатиме добро Справи». Під «найбільшим злочиним» тут розумілося вбивство, перед виконанням якого не повинен вагатися член революційної організації, якщо воно було кінцевим для добра визвольної боротьби українського народу. б) У 8-ій заповіді замість «безоглядною боротьбою» було «і підступом прийматимеш ворогів Твоєї Нації». Це мало бути підкресленням, що в боротьбі з національними ворогами українці, за прикладом інших народів, не повинні вагатися теж т. зв. «валленродизму»;

«12 прикмет характеру українського націоналіста»

Доповненням «Декалогу» мали бути «12 прикмет характеру українського націоналіста» та «44 правила життя українського націоналіста». Щоправда, вони не стали так широко відомими, як «Декалог», та все ж таки всі провідні члени ОУН були зобов'язані самі знати і пояснити їх низовим членам, зокрема юнацтву, в пляні ідеологічного вишколу.

Текст «12 прикмет характеру українського націоналіста» такий:

«Український націоналіст є:

1. Все готовий, це значить, що він є вояком Української Революційної Армії. Він бореться на великому всеобіймаючому фронті Української Національної Революції, віддаючи всі свої сили, готовий кожної хвилини віддати і своє життя. Український націоналіст є завжди в повній бойовій готовості.

2. Безкорисливий, це значить, що Ідею Українського Націоналізму й службу для неї ставить він вище всіх скарбів світу цього. Для неї він проминяє з радістю можливість спокійного та вигідного життя на тверду долю жовніра-борця, теплу хату — на окопи чи тюрму. Щастя шукає і знаходить він у радості з боротьби й перемоги на службі Великій Святій Справі. Лише в щасті Української Нації щастя українського націоналіста. Її воля, слава й могутність — його найбільше бажання.

3. Чесний, це значить, що він ім'я націоналіста носить гідно й ніколи не сплямить ніяким нечесним вчинком. Він завжди придержується високих вимог націоналістичної моралі. Мораль опортуністичного світу родить і плекає безділля, страх, фарисейство й угоди. Мораль націоналістична — це мораль нового світу, світу чину й боротьби. Її засади взнеслі й тверді. Вона є основою чинного й чистого, мов хрусталь, характеру українського націоналіста, Лицаря-Революціонера.

4. Карний, це значить, що він безоглядно підпорядкований і вірний аж до смерти Ідеї Українського Націоналізму, Організації Українських Націоналістів і своїм провідникам. Кожний наказ для нього святий. Він знає, що карність — це основа організації й сили, а анархія — це руїна. Тому він завжди підтримує авторитет Проводу Української Нації в Організації.

5. Активний і підприємчивий, це значить, що він бореться всіма силами, використовуючи всі можливості, кожну хвилинку для добра Великої Справи — Української Національної Революції. Він не знає безділля. В нього за думкою і словом іде чин, мов за блискавкою грім. Бо життя — це рух, боротьба, а спокій — це застій, і холодна смерть. Кожну ідею, організацію чи людину він оцінює по ділах, а не по словах. Пасивність — це прикмета раба. Пасивності раба протиставляє він творчу ініціативу й напружену активність борця-провідника.

6. Відважний, це значить, що він завжди відважно і невстрашно протиставляє всім перешкодам і небезпекам. Він не знає, що то є страх. Заяча боягуза-труса йому чужа й гідка.

7. Рішучий, це значить, що він кожний наказ і кожну свою постанову виконує рішучо, без вагань. Постановив — зробив.

8. Витривалий, це значить, що він завжди бореться завзято й витривало. Він знає, що без витривалости, доведеної аж до впертости, немає перемоги.

в) В 10-ій заповіді наприкінці була ще додана фраза: «навіть шляхом поневолення чужинців». Це був вислід дискусій про те, чи Українська Держава повинна давати повну свободу чужинцям навіть тоді, коли вони діють на її шкоду, як це було в 1917-18 рр. на Наддніпрянщині, чи навпаки — «поневолювати» їх, як цього вимагає безпека і ріст Української Держави. Та з уваги на різні інтерпретації наведені місця первісного тексту були змінені.

9. Зрівноважений, це значить, що він у всіх випадках життя задержує повну рівновагу духа. Життя українського націоналіста повне трудів, перешкод і небезпек. Щоб їх перебороти, щоб опанувати положення і зібрати всі сили до удару в відповідне місце, треба насамперед опанувати себе. Тому український націоналіст у підпіллі й у твердому бою, в скопах і в тюрмі, в тріумфі чи на ступнях шибениці, завжди зрівноважений, завжди однаково спокійний, гордий і усміхнений. Вміє по-лицарськи перемогати і по-геройськи вмирати.

10. Точний, це значить, що він завжди придержується точности в житті аж до дрібниць.

11. Здоровий, це значить, що він хоче бути здоровим. Він хоче, щоб ціле молоде українське покоління було здорове. Україна потребує сильних і здорових тілом і духом синів. Тому він в міру можливості вправляє та поширює руханку і спорт, не нищить свого здоров'я вживанням отрут, — не п'є і не курить, — ні гулящим життям. В українського націоналіста Велика Ідея в серці, вогонь революційного духа в грудях, міцні й гнучкі м'язи, ставлені нерви, бистрий соколий зір і слух та твердий п'ястук.

12. Обережний, це значить, що він завжди суворо придержується усіх засад конспірації».

«44 правила життя українського націоналіста»

«Невмируща владарна воля Української Нації, що казала Твоїм предкам завойовувати світ, водила їх під мури Царгороду, поза Каспій та Вислу, здвинула могутню Українську Державу, мечем і плугом зазначувала границі своєї владарности, в боротьбі проти орд сповняла історичну місію України, що проявлялася в державницьких чинах і творчих замірах Великих Гетьманів і Геніїв, що піднялися з руїни до нового революційного чину й державного будівництва, що посягає тепер владно по нове життя і творить могутню епоху Українського Націоналізму й наказує Тобі: Встань і борись! Слухай і вір, здобувай і перемагай, щоб Україна була знову могутня, як колись і творила нове життя по власній уподобі і по своїй волі.

1. Приймай життя як героїчний подвиг і здобувчий чин незламної волі та творчої ідеї.

2. Найвищим Твоїм законом і Твоїм бажанням є воля й ідея Нації.

3. Будь гідним виконавцем заповітів великих синів Твоєї Нації і борись та працюй для великого майбутнього.

4. Твоїм найбільшим добром і Твоєю честю є сила і велич Твоєї Нації.

5. Залізна дисципліна супроти Ідеї та Проводу й обов'язок праці є Твоєю чеснотою.

6. Пам'ятай, що Україна покликана до творення нового життя і тому працюй для її могутности й розвитку.

7. Плекай духа волі й творчости, неси всюди ідею Правди України і закріплюй в життя її історичну місію.

8. Твоєю найбільшою любов'ю є Українська Нація, а Твоїми братами всі члени української національної спільноти.

9. Будь вірний Ідеї Нації на життя і смерть і не здавайся, хоч би проти Тебе був увесь світ.

10. Красу і радість життя вбачай у невпинному стремлінні на вершини духа, ідей і чину.

11. Могутній Бог княгині Ольги і Володимира Великого жадає від Тебе не сліз, ані милосердя чи пасивного роздумування, але мужности й активного життя.

12. Знай, що найкраще віддаси Богові почесність через Націю та в ім'я Нації чинною любов'ю до України, суворою мораллю борця та творця вільного державного життя.

13. Здобувай знання, що допоможе Тобі опанувати світ і життя, піднести Україну й перемогти ворогів.

14. Будь свідомий того, що Ти є співвідповідальним за долю цілої Нації.

15. Пам'ятай, що найбільшим злочином є шкодити своїй Нації.

16. Твоїми ворогами є тільки вороги Твоєї Нації.
17. З ворогами поступай так, як цього вимагає добро і велич Твоєї Нації.
18. Знай, що найкращою ознакою українця є мужній характер і вояцька честь, а охороною — меч.
19. Постійно пізнавай, удосконалюй себе, а здобудеш світ і життя.
20. Знай, що світ і життя — це боротьба, а в боротьбі перемагає той, хто має силу.
21. Тоді Ти повна людина, коли перемагаєш себе і світ і постійно стремиш на вершини.
22. Знай, що в боротьбі перемагає той, хто не заламлюється невдачами, але має відвагу піднятися з упадку й завзято змагає до цілі.
23. До перемоги треба витривалості й постійного зусилля в діянні й боротьбі.
24. Кожночасно будь готов на найбільший чип, але при тому не занедбуй щоденної праці.
25. Будь перший в боротьбі й перемогах життя, щоб здобути для Нації вінець перемоги.
26. Живи ризиком, небезпеками і постійним змагом, а погорджуй всякою вигодою та спокійним життям філістра.
27. Радо й без нарікань виконуй покладені на Тебе обов'язки, щоб власною працею й наявними вартостями здобути собі право на провідництво.
28. Пам'ятай, що провідництво вимагає постійних трудів і великих зусиль.
29. Будь сильний і незламний навіть в обличчі смерті і всяких терпінь.
30. Став гордо чолом небезпекам, а на удари життя відповідай збільшеним зусиллям праці й боротьби.
31. Пам'ятай, що милостиню приймає тільки немісний прошак, що не може власною працею і власними вартостями здобути право на життя.
32. Не покладайся на нікого. Будь сам творцем свого життя.
33. Будь скромний і шляхетний, але знай, що значить слабість і покора.
34. Співчуття з велетнями духа Тебе підносить, а співчуття з підлими і безхарактерними людьми ослаблює. Подай братню руку тим, що хочать, як і Ти, йти на верхів'я.
35. Не завидуй нікому. Приймай те, що здобудеш власною працею й вартістю.
36. Будь товариський. Зав'язуй побратимство духа, ідеї і зброї в житті, праці й боротьбі.
37. Зв'язуй тісно своє життя з життям Нації. Віддай Україні свою працю, майно, кров.
38. Гидуї всякою лицемірною облудою і хитрим фальшем, але перед ворогом укривай таємні справи і не дайся заманути в наставлені сіті, для здобуття ж тайни від ворога жививай навіть підступу.
39. Шануй жінок, що мають стати Тобі товаришками духа, ідеї й чину, але гидуї розгнущаними.
40. Ціни високо материнство, як джерело продовження життя. З Твоєї родини зроби кивот чистоти Твоєї Раси і Нації.
41. Люби й опікуйся дітворою, як молодістю майбутнього Нації.
42. Плекай фізичні сили, щоб тим видатніше працювати для своєї Нації.
43. Будь точний. Вважай за втрачену частину життя кожну хвилину, що пройшла без діла.
44. Що робиш, роби совісно й так, якби воно мало остатися вічно й мало стати останнім і найкращим свідомством про Тебе.

На кров і славу пам'ятає Великих лицарів, в ім'я майбутніх поколінь все і всюди засвідчуючи чином вірність і любов Україні. Неси гордо й непохитно прапор Українського Націоналізму, високо ціни й шануй честь та ім'я Українського Націоналіста».

«12 прикмет характеру українського націоналіста» та «44 правила життя українського націоналіста» постали кілька років пізніше, ніж «Декалог». Вони є продовженням намагання на відтинку ідеології та світогляду членів ОУН створити систему зобов'язуючих моральних зако-

нів, які помагали б вирощувати кадри високоідейних, працьовитих, жертвовних і активістично наставлених до життя борців за інтереси Української Нації. А тому, якщо обидва ці твори й не захоплюють стилістикою, то з уваги на те високоблагородне завдання, якому вони мали служити, вони є наскрізь позитивним вкладом у змагання за відродження героїчної духовости української людини.

Автором «44 правил життя українського націоналіста» був Зенон Косак, він написав їх у львівській тюрмі.

КУЛЬТ СТІЛЕЦЬКИХ МОГИЛ

Зайніційований уже Союзом Української Націоналістичної Молоді культ героїзму, вбраний у форму святкового відзначування героїського чину юних українських патріотів під Крутами, — ОУН поширює на практику всенароднього вшановування на стрілецьких могилах національних героїв, які полягли в збройній боротьбі за українську державу. В цьому пляні звернемо увагу насамперед на великі воєнні цвинтарі на місцях славних боїв Українських Січових Стрільців: на Мажківку, Лисоню, а далі й на інші могили УГА, як теж бойовиків УВО. На тих могилах у кожну річницю влаштовувано панахиди при масовому здвизі українського громадянства.

У Львові та інших галицьких містах здавна існувало «Українське Товариство Охорони Воєнних Могил», що опікувалося порядкуванням могил українських воєнків та зберіганням їх у відповідному стані. Та це було зовсім що інше, ніж те, що започаткувала ОУН. Українське Товариство Охорони Воєнних Могил, що йому ОУН дала щирі підтримку, обмежувалося тільки порядкуванням цвинтарів і зберіганням гідного вигляду могил українських воєнків. А ОУН зайніційовала масове демонстративне відзначування на стрілецьких могилах річниць славних боїв та такі ж масові демонстративні панахиди на могилах бойовиків УВО, а пізніше й ОУН, як прилюдне маніфестування симпатій всього українського народу до збройної боротьби проти окупанта за українську державу.

Політичний характер культу могил національних героїв зрозуміла окупаційна влада скоро, і тому польський уряд доручив своїй поліції не допускати до таких демонстративних панахид на могилах українських героїв. У наслідок цього часто доходило до зударів з поліцією. Це було якраз те, чого бажала ОУН: у безпосередній активній боротьбі з ворожою поліцією, яка не дозволяла вшановувати українських національних героїв українські народні маси активізувалися, ангажувалися в національну революцію вже в її підготовній стадії та набували гарту в відвертому виступі проти окупанта.

Виразно протипольський характер мали панахиди на могилах членів УВО Ольги Басараб та Ярослава Любовича, а опісля на могилах бо-

йовиків Біласа й Данилишина, Старика, Березинського, Пісецького й ін. Тому, коли панахиди на могилах УСС польська поліція намагалася тільки «контролювати», то на могилах членів УВО й ОУН поліція офіційно забороняла правити панахиди, в наслідок чого кожного разу виникали криваві зудари з поліцією. Для ОУН це була добра нагода перевірити боєздатність своїх членів.

У своїй безсилій люті та розгубленості ворожа влада доручила поліції та польській молоді потайки руйнувати могили українських героїв. І так, «Сурма» в числі за травень 1930 р., в рубриці «Ляцькі варвари», зареєструвала такі факти:

«У Помор'ях, повіт Зборів, ляхи на самі Великодні свята поламали на стрілецьких могилах хрести, поздирали написи та порозкидали могили так,

Вид на частину дбайливо упорядкованих могил вояків Української Армії в Золочеві

що кості померлих валялися по землі. Це робота польського «Стшельца», що авантюрується постійно, а оце недавно дня 4 травня напав на читальню «Промісвіти». У відповідь на це українське громадянство влаштувало 17 травня ц. р. величаву Богослужбу з походом, в якому брало участь 7 священиків і населення довколишніх місцевостей.

Знову ж у Козовій, повіт Бережани, дня 5 травня ляхи порозкидали впорядковані стрілецькі могили, поломали березовий хрест, а терновий вінець здерли з хреста.

У Княжмі, повіт Золочів, за оздоблювання могили ст. булавного УГА Глушка поліція списувала протоколи з селян, а 10 травня невідомі злочинці, здається сама поліція, поскидали вінки з хрестів та могил до рова.

Нарешті в Білобожниці, повіт Чортків, поляки три рази скидали хрест та дерли вінки на могилі січового стрільця С. Кутного. Українці оправили спрофановану могилу та поставили на ній варту з членів місцевого „Лугу”.

«Громадяни! — закінчувала той реєстр „Сурма” — Шануйте могили наших героїв та безпощадно мстїть лядцьким вандалам за їх профанацію!»

А в числі за серпень 1930 р. «Сурма» реєструвала далі:

«В Романівці, повіт Теревовля, громадяни висипали могилу для вшанування пам'яті поляглих на війні українців. Станиця польської поліції розкопала ту могилу.

В селі Магдалівка, повіт Скалат, селяни впорядкували та прикрасили могилу хорунжого української армії І. Білецького. Дня 8 червня мало відбутися посвячення хреста на могилі, а дня 7 червня поліція розгребала могилу і хрест забрала. Крім того старство покарало П. Стадника та Володимира І. Мирослава Голоядів арештом по 7 днів за прикрашення могил.

У селі Завалові за поправлення та прикрашення могили стрільця УГА М. Думника заарештовано С. Душника, І. Скакальського, Б. Дідору, С. Ванаха та С. Моравського, а 10 хлопців старство покарало грошовою гривною. На кінець поліція при асисті лядцького ксьондза Маршала розкинула могилу та поставила варту, щоб ніхто до могили не мав приступу.

В селі Сільце біля Підгайців за поправлення могили стрільця УГА Григора Барана заарештовано Г. Джулинського, В. Цибульського, М. Сумея, Івана та Олексу Баранів, а 4 хлопців покарано грошовою гривною. Старство в Підгайцях казало громаді збудити могилу, а коли та відмовилася це зробити, покарало 5 українських радних грошовою гривною. Біля могили поставили ляхи варту, щоб ніхто не мав до неї приступу».

І далі в наступному числі «Сурми», за вересень 1930 р., читаємо:

«В Жабині, повіт Зборів, є могили чотирьох стрільців УГА, на яких в часі Зелених Свят поставлено високий хрест. Дня 28 липня ц. р. ляхи розрили могилу та викинули хрест.

У Плетеничах, повіт Перемишляни, селянин Іван Баран упорядкував чотири могили стрільців УГА і поставив на них дубовий хрест. Поліція покарала за те Барана та 6 хлопців, що помагали справляти могили, грошовими карами, а старство наказало викопати хрест і розкопати могилу.

У Білобожниці дня 9 серпня ц. р. приїхав завідатель воєних могил, поляк В. Забільскі з Чорткова і при помочі місцевих поляків розкопав могилу стрільця УГА С. Кутного, а кості вивіз до Чорткова, хоч у селі й околиці є 130 могил австрійці і росіян, яких ніхто не спішиться переносити на військовий цвинтар.

У Торговій, повіт Зборів, громадяни поставили пам'ятник погиблим стрільцям УГА. Поліція за те арештувала 5 громадян.

Поліція хотіла дня 6 вересня розкопувати могили стрільців на Маківці та зажадала від віята людей до помочі. Віят відмовився. Тоді поліція почала викопувати кості з гробів, що порозкидані окремо по полях».

Ця акція польської влади викликала, одначе, наслідки зовсім протиленні до тих, що їх бажали собі поляки. Варварське збезчещування могил українських героїв поляками викликало хвилю обурення серед усіх українців. В обороні могил українських героїв ставали навіть жінки, дівчата й малі діти, загороджуючи своїми грудьми шлях польській поліції, що намагалася руйнувати могили.

Вістки про ті варварські вчинки польської влади та поліції, що їх ОУН передавала чужинецькій пресі для опублікування, компромітували Польщу в опінії всього культурного світу й пригадували факт існування насильної польської окупації на західньоукраїнських землях.

НАСТУП ПРОТИ МОСКВОФІЛЬСТВА І РАДЯНОФІЛЬСТВА

Два види москвофільства

На внутрішньо-українському відтинку новопосталій ОУН довелось звести бій насамперед із москвофільством двох видів: «общим», тобто москвофільством давнього типу, що своїм корінням сягало ще минулого століття, та «радянським», тобто симпатіями до ССРСР.

Збройна боротьба українського народу за державну самостійність у 1918-20 рр. завдала галицькому москвофільству давнього типу смертельний удар. В боротьбі проти польського наїзника масову участь взяли теж і частини галицько-українського селянства, а то й інтелігенції, котрі раніше були задурманені москвофільством. Разом з УГА в липні 1919 р. перейшли вони на Наддніпрянщину. Тут вони наочно переконалися, що втовкмачуване їм раніше москвофільськими агентами твердження про «єдиний руский народ від Чорного моря по Біле» — це великий політичний обман. Над Дніпром живуть українці, а не «руські», а «руські» — це насправді москалі, що є такими ж смертельними ворогами українського народу, як і поляки. Тож, повернувшись опісля в рідні сторони, колишні москвофіли, жертви чужої агітації були вже свідомими українцями й показували пальцями на москвофільських агітаторів, як на свідомих політичних обманців.

Проте, після першої світової війни москвофільство в Галичині ще не зовсім зникло: його гальванізував польський уряд, підтримуючи фінансово і політично. Він вбачав у москвофільстві чудовий засіб для роз'єднання галицьких українців. Польська влада передала москвофілам на власність багатий «Народній Дім» у Львові та призначила постійні грошові підмоги для різних москвофільських видань і для фінансування діяльності москвофілів. Спираючись на ті «пособія» агенти москвофільства намагалися відновити свою киринницьку роботу серед галицьких українців.

Постання після першої світової війни «Української Радянської Соціалістичної Республіки» створило серед західніх українців течію радянфільства. Большевизм і зв'язане з ним радянфільство пробувало представляти як явища, що стосуються соціально-економічної проблематики. Та українські націоналісти станули на становищі, що большевизм — це новітня форма московського імперіялізму, а советофільство — це новітня форма москвофільства, ще небезпечніша від москвофільства старого типу, бо більше замаскована й озброєна приманливими кличками.

Серед опортуністичних кіл галицько-української громади буйно поширювалося советофільство у зв'язку з «українізацією» в «радянській Україні». Чимало визначних західньоукраїнських письменників, журналістів та науковців почали залюбки відвідувати консула УССР у

Львові Лапчинського та брати від нього грошову «допомогу радянської України діячам української культури під польською займанщиною». Українські націоналісти гостро натаврували це «ікроїдство», як співпрацю з одним із окупантів України отже — як національну зраду.

Віча і демонстрації

З ініціативи КЕ ОУН відбулося в цій справі в Академічному Домі у Львові, 21 листопада 1929 р., бурхливе студентське віче. На цьому вічу промовці поставили знак рівняння між «общим» москвофільством давнього типу і москвофільством нового типу — советофільством, а советську, чи пак «радянську», владу на Наддніпрянщині визнано агентурною владою московського окупанта.

Для заманіфестування того становища влаштовано після віча великі демонстрації під большевицьким консулятом і безпосередньо після цього перед будинками москвофільських інституцій та редакцій.

У своїх резолюціях націоналісти поставили вимогу до всіх українських науковців і письменників на ЗУЗ, які співпрацювали з Лапчинським, щоб вони задекларували про зрвання всякої співпраці з большевицькою владою УССР, а галицькі члени київської Академії Наук, щоб зреклись цієї почеси. Большевицькому консулеві Г. Лапчинському загрожено, що коли він появиться на українських національних святах, то це буде вважатися профанацією національних почувань українського народу, і його силою викинеться зі залі.

Демонстранти вибили вікна в большевицькому консуляті, в осідку москвофільських організацій «Народньому Домі» та в приміщеннях москвофільських і комуністичних газет «Земля і Воля», «Русский Голос», «Рада» та «Сельроб».

Львівські демонстрації відбилися голосним відгомонам в українській і чужій пресі, вони звернули увагу українського загалу на кириницьку роботу підтримуваних польською владою москвофілів старого типу та на шкідливість для української визвольної справи всякого радянсьофільства що своєю суттю є москвофільством нового типу.

Під час демонстрацій дійшло до зудару з польською поліцією, яка багатьох учасників демонстрацій заарештувала. До гурту арештованих попав теж Крайовий Провідник ОУН Богдан Кравців, тому пост Крайового Провідника ОУН перебрав тимчасово заступник Б. Кравціва — Зенон Пеленський.

Справа проф. Кирила Студинського

Безпосередньою причиною для протимосквофільських і протибольшевицьких демонстрацій українських націоналістів у Львові були повідомлення большевицької преси про посилений терор московсько-большевицької влади на Наддніпрянщині і зокрема про масові арешти найвизначніших українських учених, членів Академії Наук.

Львівські демонстрації були спрямовані проти національних ворогів, а для українців, які співпрацювали з ворогом, вони мали бути пересторогою і заклик до відвороту. Цією протисоветофільською акцією досить драстично був заторкнений зокрема проф. Кирило Студинський.

Професор Кирило Студинський, тодішній голова Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, здавна викликав обурення серед українських націоналістів своїм відвертим радянофільством. Коли, наприклад, до Львова приїхав член уряду УССР М. Скрипник, то проф. К. Студинський скликав поспішно надзвичайне засідання НТШ, щоб привітати Скрипника і дати йому нагоду виголосити доповідь про «українізацію», густо перетикану вихвалюванням большевицького режиму в УССР. На запрошення уряду УССР, проф. К. Студинський гостював у Києві та Харкові, а повернувшись до Галичини помістив у пресі звіт про те, в якому вихваляв большевицький режим в УССР і його успіхи. Коли студентське віче зажадало, щоб, з уваги на масові арешти на Наддніпрянщині найвизначніших членів Всеукраїнської Академії Наук, всі західноукраїнські члени цієї інституції зреклися свого членства на знак протесту, то проф. Студинський демонстративно відмовився це зробити. Коли західноукраїнські науковці й журналісти схвалили прилюдний протест, опублікований у пресі, проти большевицьких арештів українських науковців на Наддніпрянщині, то проф. К. Студинський окремою заявою в пресі відсепарувався від того протесту. В березні 1930 р. у звідомленнях з процесу СВУ львівський щоденник «Новий Час» надрукував таке речення з записок проф. С. Єфремова, судженого на тому процесі: «Появився Студинський, що 30 сребреників одержав од Харкова, з подякою. Гидь!» Проф. Студинський, прочитавши це, вислав телеграму до президента большевицького суду з вимогою, щоб суд зажадав від проф. Єфремова доказів на ту записку, бо інакше він назве Єфремова клеветником. Таким чином проф. Студинський перебрав уже всяку мірку. У зв'язку з тим у канцелярії НТШ у Львові з'явилось двох членів ОУН, які вибили Студинського по лиці, подавши йому причину свого вчинку.

Львівські щоденники «Діло» та «Новий Час» подали вістку про побиття по лиці проф. К. Студинського, гостро засуджуючи методу особистого терору. Все ж таки «Діло», заторкуючи в ч. 77 за б. 4. 1930 р. причини «мордобиття», признає:

«Вислів осуду та обурення не вичерпує справи і треба сягнути в глиб до джерел того справді прикрого випадку... Сутнім джерелом того прикрого випадку було публічне згіршення, на яке склалася низка поодиноких виступів нинішнього голови НТШ... Публічне згіршення викликає явище довголітнього перебування на високому і відповідальному становищі людини, під адресою якої розглядаються закиди безхребетності... А явища публічного згіршення мусять викликати реакцію. Коли ж вони тривають роками і ніхто на них не реагує так, як цього заслуговувала б установа тої міри, що Наукове Товариство ім. Шевченка і сам титул професора університету, голови товариства, то не можна дивуватися, що...»

А автор допису про цю справу на сторінках «Розбудови Нації»,* один із крайових націоналістів, додав до завваг «Діла» від себе:

«Ось так конкретна справа побиття проф. К. Студинського виходить на добру дорогу. Однак таке її поставлення вносить деякі зміни в теоретичні, принципові погляди на справу биття по лиці. Здається, найвідповіднішою буде така дефініція: биття по лиці — це радикальний вияв реакції, допустимий при явищах публічного згіршення, коли вичерпано безуспішно інші, менш радикальні, засоби — напр., просьба, переконання, грозьба, натиск публічної opinii та інше — для припинення їх та коли є оправдане побоювання, що винному безкарно пройдуть дотеперішні вчинки та безкарно буде він допускатися дальших згіршуючих вчинків. Однак биття по лиці не все успішне. В таких випадках приходять на увагу ще радикальніші засоби».

Невиконаний атентат на большевицький консулят

Впарі з формальними переговорами КЕ ОУН намагалася нав'язати фактичну співпрацю ОУН з УВО. І так, у зв'язку з процесом Співки Визволення України, що відбувся навесні 1930 р. в Харкові, КЕ ОУН постановила задемонструвати гострий протест українців проти большевицького терору атентатом на большевицький консулят у Львові. Виконавець атентату повинен був забити большевицького консуля та дати себе поліції зловити живим і на суді виявити мотиви свого вчинку, як член української націоналістичної організації. Зорганізування атентату запропоновано УВО.

Крайовий Комендат УВО полк. Р. Сушко апробував плян, прийняв пропозицію і доручив зорганізувати атентат бойовому референтові Крайової Команди УВО З. Книшеві. З уваги на те, що виконавець атентату повинен був гідно зарепрезентувати перед судом своє ідеологічно-політичне вироблення і тим поставити демонстративний процес на високий рівень, до диспозиції Книша на виконання атентату зголосився Богдан Кордюк, заступник керівника підреферентури юнацтва в Крайовій Екзекутиві ОУН. Книш прийняв зголошення, але по деякому часі заявив, що Начальна Команда УВО не погодилася на атентат, при якому виконавець мав би віддати себе добровільно в руки польської поліції. Замість цього Начальна Команда запропонувала виконання такого атентату, при якому ніхто з виконавців не попав би до рук поліції, а УВО вже сама проголосить, що атентат є її ділом і відповідно використає це в своїй протибольшевицькій пропаганді. А тому участь в атентаті підреферента юнацтва КЕ ОУН була зайва.

Беручи це до уваги, Книш заходився організувати атентат так, щоб ніхто з його виконавців не попав до рук поліції. ОУН запропонувала в цій справі свою співпрацю. А тому, що Книш скаржився на болоче прорідження рядів бойовиків в УВО, ОУН дала йому до диспозиції, для вишколу і використання, гурт своїх членів.

Атентат був запланований на день 22-го квітня 1930 р. Виконати його

* «Розбудова Нації», ч. 3-4, березень-квітень 1930, стор. 94-97.

го мали два вибрані бойовики, а третій мав запевнити їм димовою заслоною відворот. Хемік УВО Юрко Кришталь виготовив для цієї мети спеціальний препарат, що після вибуху витворював клуби диму. Третій бойовик, ждучи непомітно біля брами консульату, мав у слухний мент спричинити вибух того препарату, і під димовою заслоною всі три атентатники мали спокійно втекти від поліційної погоні.

Проте довго приготовлюваного атентату таки не виконано. Зовсім випадково поліція притримала двох бойовиків, що несли під консулят димовий препарат, і заарештувала їх. Два інші, що мали виконати атентат у консуляті, не діждавшись своїх товаришів, завернули, думаючи, що, може, атентат відкликано. Арешти, що наступили після цього, не захопили тих двох бойовиків, і атентат можна було таки виконати, але цього чомусь не сталося.

Епілогом цього невиконаного атентату був судовий процес проти заарештованих бойовиків М. Ласійчука і В. Саяка, які несли вибуховий матеріал, та проти кількох інших членів УВО-ОУН, викритих і заарештованих у зв'язку з цією справою. Розправа відбулася у Львові, в днях 18 червня до 3 липня 1931 р., перед судом присяглих. На лаві обвинувачених засіли: 1. Євген Врецьона, літ 26, студент; 2. Володимир Саяк, літ 20, переплетник; 3. Богдан Стецишин, літ 19, торговельний помічник; 4. Степан Бардахівський, літ 22, учень промислової школи; 5. Микола Ласійчук, літ 24, різьбар; 6. Іван Ткач, літ 22, переплетник; 7. Роман Шур, літ 21, слюсар-зброяр; 8. Богдан Павук, літ 20, фризієр; 9. Ярослав Олійник, літ 22, гімназійний учень; 10. Петро Жмінковський, літ 21, швець; 11. Семен Пасіка, гімназійний абсолювент; 12. Василь Ярош, гімназійний абсолювент. Обвинувачено їх у приналежності до ОУН та в переховуванні вибухових матеріалів у зв'язку з запланованим атентатом на большевицький консулят у Львові.

У висліді розправи засуджено В. Саяка на 5 років тюрми, Б. Стецишина — на 4 роки, С. Бардахівського — на 3 роки, М. Ласійчука і І. Ткача — по 2 роки тюрми кожного; решту звільнено.*

КОНЦЕПЦІЯ «ПЕРМАНЕНТНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ»

Теорія «перманентної революції» зродилася в перші роки діяльності ОУН на західноукраїнських землях у висліді довгих всебічних дискусій серед провідних кіл ОУН, точніше — тогочасного українського націоналістичного студентства, на теми програми і тактики ОУН.

ОУН, як ідеологічно-політичний рух, підкреслювала важливість усіх ділянок людського життя, але звертала увагу на конечність встановлення ієрархії важливості окремих ділянок відповідно до того, в якому стані

* Справу того невиконаного атентату на большевицький консулят у Львові докладно описує З. Книш у своїх спогадах «Дрижить підземний гук», стор. 75-91.

в даний мент перебуває нація. Ясно, що за своєю власною уподобою нація може розв'язувати всі проблеми тільки у своїй власній самостійній державі, а тому для поневоленої нації найважливішим завданням мусить бути здобуття і закріплення своєї самостійної та соборної держави.

Отже, найважливішим завданням для української нації в період її поневолення мусить бути здобуття і закріплення української самостійної соборної держави.

Здійснити це завдання можна тільки шляхом революції, бо ні один із окупантів українських земель ніколи добровільно не погодиться зректись свого панування і відійти без бою. Він зробить це тільки тоді, коли український нарід змусить його до того силою. Шляхом легалізму, тобто парламентарної боротьби в рамках зобов'язуючих законів окупаційної держави, ворожого панування не знищиться і власної держави не відбувається, бо окупант спирає своє панування не на закони, а навпаки — на насильство та потоптання основних людських і Божих законів, що за кожним народом визнають право на вільне життя.

Остаточною розправою з наїзником буде всенародній збройний зрив. До нього ж треба конче підготуватись. Бо, коли у виїзних випадках й буває, що такий зрив спалахує стихійно, то й тоді його вислід залежить насамперед від підготовки тих, хто той зрив переводить. Для досягнення бажаного успіху потрібно відповідної підготовки.

Якої ж підготовки вимагає збройне повстання?

Насамперед — психологічно-моральної мобілізації народніх мас. Самого усвідомлення собі народніми масами цілей і завдань визвольної боротьби ще замало; народні маси мусять бути ще опановані нестримним бажанням досягти ті цілі й завдання шляхом боротьби і бути готовими на боротьбу, що вимагає великих жертв, бути заправленими в боротьбі, щоб витримати, а не заламатися на півдорозі.

Державний нарід може підготовлятися до війни «мирним» шляхом: нормальним, систематичним військовим вишколом усіх боздатних громадян та всебічною морально-психологічною мобілізацією їх до завдань, які поставить перед ними їхній уряд. Користуватися такими методами поневолений нарід не може; бойову заправу він може здобувати тільки в справжніх бойових зударях із ворогом, психологічно ж мобілізувати може його лише бойова сурма.

Це є вже складовою частиною справжньої революції.

Революція поневоленого народу не може обмежуватися тільки фрагментом остаточного збройного зриву, але мусить поширитися й на період підготовки до того зриву. Політична організація, що виступає керівником національної революції, мусить освідомлювати маси свого народу про цілі й завдання визвольної боротьби, нехтуючи закони й владу окупанта; мусить організувати щораз нові бойові удари з окупантом, щоб ними мобілізувати маси; і мусить включати в бойові удари з окупантом щораз

ширші кола, щоб заправляти в боротьбі весь нарід. В тій підготовній мобілізаційній стадії мусять бути і жертви, щоб нарід бачив їх, розумів їх неминучість і щоб був задалегідь готовий приносити їх.

Все це разом становить постійну, або, по-латинськи кажучи, перманентну революцію: політичне освідомлювання народніх мас із допомогою чіткого вказування остаточної мети — відновлення самостійності й соборности власної держави; організування щораз нових бойових виступів проти окупанта; поширювання і закріплювання організаційної мережі керівної політичної організації; безупинне підсилювання революційного кипіння серед мас аж до того ступня, коли воно прорветься всенароднім повстанням проти окупанта. Не анемічний безактивний патріотизм; не «етапність боротьби», — спершу розбудова власного шкільництва, «Просвіт», кооперації, потім маленька автономія, далі більша, а там колись і самостійність; і не відірвані бойові виступи, як «боротьба для самої боротьби». Замість цього — чітка і послідовна цілеспрямованість усієї діяльності революційної організації: втягування в активну боротьбу щораз ширших кіл народніх мас, плекання патріотизму, розбудова власного шкільництва, «Просвіт» та економіки, бойові виступи — все це зосереджене в одноцілу безперервну революційну боротьбу проти окупанта. Ця боротьба в висліді органічного зростання своєї натури закінчується всенароднім збройним повстанням.

Таку перманентну революцію повинна організувати і провадити ОУН.

ПРОБЛЕМА ОУН-УВО

Конгрес Українських Націоналістів у Відні, в січні-лютому 1929 р., прийняв постанову про те, що разом з усіма іншими націоналістичними організаціями зливається в єдину Організацію Українських Націоналістів теж Українська Військова Організація (УВО).

Проведення в життя цієї постанови виявлялося аж не такою простою справою. Передусім сам Провід Українських Націоналістів став на становищі, що з пропагандивних мотивів доцільно затримати ще деякий час фірму УВО, широковідому в Краю і на чужині, серед своїх і чужих. Тому не розв'язано Головної Команди УВО й не припинено видавання «Сурми» як органу УВО, ні не проголошено жадного офіційного комунікату про припинення УВО як окремої організації та злиття її з ОУН. Видавано й надалі, в міру потреби, окремі летючки, відозви та комунікати від Начальної та Крайової Команди УВО. Насправді УВО, зберігаючи ще деякий час свою окрему назву, повинна була стати бойовою референтурою ОУН.

Така постановка справи не викликала найменших ускладнень за кордоном з тієї простої причини, що майже всі члени Начальної Команди УВО були водночас членами Проводу ОУН. Але в Краю ситуація була

зовсім інша. Серед керівних кіл УВО в Західній Україні виникли застереження і нехоть щодо самоліквідації УВО шляхом злиття зі СУНМ в єдину ОУН, а тодішній Крайовий Комендант УВО полк. Роман Сушко, арештований у зв'язку з демонстрацією в листопаді 1928 р., перебував у слідчій в'язниці.

З уваги на це, Провід ОУН і Начальна Команда УВО призначили Крайовим Комендантом УВО сотн. Омеляна Сеніка, члена Начальної Команди УВО, котрий саме тоді повернувся з поїздки до Америки, та доручили йому зреалізувати постанову Конгресу Українських Націоналістів про злиття УВО й СУНМ в єдину ОУН.

БОЙОВІ АКЦІЇ В 1929 РОЦІ

Напад на листоношу у Львові

В перші дні перебування в Західній Україні Ом. Сеніка, як нового Крайового Коменданта УВО, відбувся напад бойовиків УВО Ярослава Любовича та Романа Мицика на листоношу у Львові, що закінчився невдачею і смертю Ярослава Любовича.

Ярослав Любович
згинув у Львові 5. 3. 1929
року в бойовій акції УВО

Підготова й виконання цієї експропріаційної акції були переведені в такий спосіб:

Одна з членів УВО, студентка Стефанія Кордуба (дочка проф. д-ра М. Кордуби) винайняла собі під прибраним прізвиськом «Поля Бронфман» помешкання в польській родині у Львові й надала на свою адресу грошову посылку. Бойовики Ярослав Любович і Роман Мицик, що приходили ніби на відвідини до «Полі», як її колеги, мали обезвладнити листоношу, що мав при собі завжди більшу кількість грошей, і відібрати йому їх.

Дня 4-го березня 1929 р. листоноша прийшов до помешкання «Полі», але Мицик, який згідно з пляном, мав несподівано заатакувати листоношу, не зміг себе опанувати, і напад не відбувся. Наступного дня, коли листоноша прийшов знову, Мицик, на знак Любовича, зловив несподівано листоношу за горло, а Любович збоку приголомшив листоношу ударами револьвера по голові. Після цього Любович пішов до дверей сторожити, а Мицик разом із «Полею» повинні були зв'язати листоношу, закнебловати йому уста та забрати торбу з грішми, а відтак усі трое мали втекти. Але Мицик, побачивши на своїх руках кров з уст приголомшеного листоноші, втратив зовсім рівновагу духа, пустив листоношу й кинувся тікати. За ним вибігла й «Поля». Листоноша ж прийшов до пам'яті, вибив вікно і зчинив тривогу. Недалеко якраз проходили два полі-

цаї, які кинулися до помешкання. Бачачи це, Я. Любович почав відступати. Відстрілюючись, він ранив обох поліцаїв, але на гук пострілів надбіг третій поліцай, який кількома пострілами смертельно поранив Любовича.

Зловленого під час утечі Романа Мицика поставлено перед наглий суд і засуджено на 7 літ тюрми, загостреної темницею в кожную річницю нападу.

Похорон Ярослава Любовича перетворився на бурхливу протипольську демонстрацію. На похорон прийшло понад пів тисячі української молоді. Поліція, бажаючи перешкодити демонстрації, наказала поховати Любовича потайки, на дві години раніше. Коли молодь прибула на похорон, то її повідомлено, що він уже відбувся дві години тому, а на могилу йти заборонено. Сотні обуреної молоді прорвали поліцейський кордон і прибули на цвинтар. Але тут зустріла її, раніше схована, піша й кінна поліція й заатакувала шаблями. В сутичці багато демонстрантів поранено, а частину заарештовано.

Пам'ять Ярослава Любовича вшановувано в кожную річницю з дня його смерті, як безстрашного бойовика УВО, поляглого в боротьбі з польським наїзником.

Само ж зорганізування та невдале переведення цього «ексу» було важким ударом по авторитеті УВО.

Атентат на «Таргі Вєходне»

Омелян Сенік (з другої половини м. лютого 1929 р. Крайовий Комендант УВО) намагався наново піднести захитаний авторитет УВО. Тому він усунув зі становища бойового референта в Крайовій Команді УВО Романа Барановського, а призначив на його місце Романа Осипа Бїду і доручив йому зорганізувати бомбовий атентат на «Таргі Вєходне».

«Таргами Вєходніми» називали поляки торговельно-господарську виставку, організовану польським урядом на терені Львова, на яку з'їжджалися купці, промисловці та журналісти з усього світу. Польський уряд навмисно вибрав для цього Львів, щоб при такій нагоді всім чужинцям вбивалося в пам'ять, що Львів — це польське місто. Українські ж революціонери вважали, що імпреза «Таргі Вєходне» є і для українців чудовою нагодою пригадати світові, що Львів — це українське місто, насильно загарбане Польщею. Вони постановили пригадати це вибухом бомб. Ця думка була дуже популярна серед українців, тож Сенік доручив виконати бомбові атентати на «Таргі Вєходне».

Атентат виконано 7-го вересня 1929 р. Того дня вибухла бомба в будинку дирекції Східніх Торгів на площі Східніх Торгів. Вибух бомби здемолював увесь будинок і поранив двох урядовців. Ту бомбу великої вибухової сили, з годинниковим механізмом, передав був бойовик УВО у валізці «для тимчасового переховання» одній із службовичок, яка пра-

цювала в канцелярії дирекції, мовляв, він іде до директора «Таргів Всьогодні». Того самого дня запальна бомба спричинила пожежу в переховальні головного залізничного двірця у Львові, а третя бомба вибухла недалеко «Таргів Всьогодні» у Стрийському парку.

Епілогом атентату на «Таргі Всьогодні» у вересні 1929 р. був великий політичний процес у Львові, що почався 26 травня 1930 р. і тривав три тижні. На лаві обвинувачених засіли: 1. Роман Осип Біда, гімназійний абсолювент, літ 24; 2. Тарас Крушельницький, літ 21, студент; 3. Володимир Попадюк, студент, літ 29; 4. Михайло Терещук, літ 24, студент; 5. Іван Вацик, літ 22, рільник; 6. Осип Наорлевич, літ 23, огорожник; 7. Володимир Махницький, літ 28, механік; 8. Осип Кирилюк, літ 25, лісничий; 9. Стефанія Шушкевич, літ 21, студентка; 10. Роман Качмарський, літ 28, купець; 11. Михайло Колодзінський, літ 28, студент; 12. Лев Гошовський, літ 21, переплетник; 13. Володимир Лемішка, літ 23, студент; 14. Степан Мирослав Огородник, літ 21, студент; 15. Юрій Онішкевич, літ 21, студент; 16. Ярослав Кульчицький, літ 24, студент, 17. Ярослава Кліш, літ 22, приватна урядничка.

Сотник Омелян Сенік
Крайовий Комендант УВО
в 1929 р., член Летючої
Бригади УВО, член ПУН

Головний обвинувачений Роман Біда признався до членства в УВО та до участі в зорганізуванні атентату на «Таргі Всьогодні» і в своїх зізнаннях перед судом з'ясував політичні цілі УВО, яка змагає до відновлення самостійності української держави на всіх етнографічних українських землях. Романа Біду, який заявив теж, що він «виконав тільки свій обов'язок супроти Батьківщини», засуджено на кару смерті. Але цього вироку не виконано, бо президент Польщі опісля помилував засудженого і замінив йому кару смерті на досмертне ув'язнення. М. Терещука, І. Вацика, О. Наорлевича та В. Махницького засуджено на 4 роки тюрми кожного, О. Кирилюка і Т. Крушельницького — на 3 роки, Р. Качмарського — на 2 роки, а всіх інших звільнено.

ДВІ КОНФЕРЕНЦІЇ УВО-ОУН

Львівська Конференція УВО-ОУН
в травні 1930 року

Атентат на «Таргі Всьогодні» наново підніс авторитет УВО. Використати це для унормування взаємин УВО-ОУН Омелян Сенік уже не встиг, бо у висліді слідства скоро виявилась роля в УВО «Урбана», і тому Сенік-«Урбан», який жив нелегально, мусів чимшвидше виїхати за кордон.

По виїзді Сеника пост Крайового Коменданта УВО перебрав у жовтні 1929 р. знову полк. Р. Сушко, який кілька місяців раніше вийшов зі слідчої тюрми. Справу злиття УВО-ОУН на терені Західньої України треба було починати наново, бо Сушко привернув стан з-перед свого арештування і почав відновляти сітку УВО як зовсім самостійної організації. Крім цього, у зв'язку з листопадовою демонстрацією в 1929 р., заарештовано голову Крайової Екзекутиви ОУН Богдана Кравціва, а його заступник Зенон Пеленський, який перебрав пост Крайового Провідника ОУН тільки тимчасово, розгубився і не знав, як розв'язати оту незвичайно складну проблему.

А знайти розв'язку тої проблеми вимагало само життя, бо на практиці діяльність обох організацій скрізь забулювалася і створювала не раз аж надто незручні ситуації. І так, наприклад, полк. Р. Сушко призначив навесні 1930 р. бойовим референтом Крайової Команди УВО Зиновія Книша. Намагаючись відновити порвану арештами сітку УВО, Книш звернувся з пропозицією вступити в боївки УВО під його проводом, між іншим, до Зенона Коссака, Романа Шухевича та Степана Охримовича. В той час Роман Шухевич став членом КЕ ОУН замість заарештованого М. Колодзінського, а З. Коссак і С. Охримович теж були членами Крайової Екзекутиви ОУН. З цього титулу вони вважали себе автоматично організаційними зверхниками не лише З. Книша, а й цілої УВО на терені Західньої України.*

Для обговорення всіх цих справ постановлено, з ініціативи КЕ ОУН, відбути спільну конференцію обох організацій на ЗУЗ.

Така конференція відбулася в травні 1930 р. в підземеллях церкви св. Юра у Львові. Участь у конференції взяли: від КЕ ОУН — Б. Кравців, З. Пеленський, С. Охримович, З. Коссак, С. Ленкавський, І. Габрусевич і Б. Кордюк, заступник І. Габрусевича в підреферентурі юнацтва; від Крайової Команди УВО — Роман Сушко, Крайовий Комендант УВО, Зиновій Книш, бойовий референт, і Ярослав Барановський, зв'язковий між Начальною і Крайовою Командами УВО, а крім цього, члени Проводу ОУН інж. Микола Сціборський та д-р Юліян Вассиян, які спеціально для цього прибули нелегально до Львова з Чехо-Словаччини.

Конференція почалася доповідями: Б. Кравціва — про ідеологію українського націоналізму, З. Пеленського — про сучасне політичне положення на внутрішньо-українському відтинку та в загальному в Поль-

* Не дивно, що З. Книш, згадуючи про свою працю на пості бойового референта УВО в 1930 р. і не знаючи про участь згаданих осіб у КЕ, пише, що Р. Шухевич, давній бойовик УВО, та С. Охримович якось відтягалися від згоди на пропозицію Книша, знов же З. Коссак сразу ніби погоджувався, а потім «десь зник». («Дрижить підземний гук», стор. 57-58). Це ж виходило щось таке, якби при війську поручник пропонував генералові, бачачи його в цивільному вбранні, щоб той став капраєм у його військовому відділі. Не бажаючи розконспірувати себе, згадані члени КЕ ОУН просто уникали розмов з Книшем.

щі й у світі, і С. Охримовича — на організаційні теми. Дві перші доповіді мали загальний, більш теоретичний характер. Натомість суть справи, для якої скликано конференцію, обговорив ґрунтовно і відверто в своїй доповіді організаційний референт КЕ ОУН Степан Охримович.

С. Охримович розпочав із пригадки факту, що ОУН, як єдина українська націоналістична організація, постала в наслідок постанови Конгресу Українських Націоналістів, на якому були заступлені всі діючі в Краю і на чужині українські націоналістичні організації. Консеквен-

Зліва: полк. Микола Спіборський, організаційний референт ПУН; Степан Охримович, організаційний референт КЕ ОУН і д-р Юліян Вассіян, ідеологічний референт ПУН

цією тієї постанови на практиці мусить бути самоліквідація і влиття в єдину ОУН усіх до того часу окремо діючих українських націоналістичних організацій, отже й УВО. ОУН є ідеологічно-політичною і революційно-бойовою організацією, що охоплює всі ділянки життя і боротьби, а тому поруч ОУН не може існувати ще якась інша українська націоналістична організація, з якою ОУН ділилася б роботою за ділянками, бо це практично не упрощувало б, а тільки утруднювало б працю.

В дискусії, що розвинулася після доповідей, становище С. Охримовича гаряче підтримали З. Коссак та інші члени КЕ ОУН. Зенон Коссак вимагав, щоб УВО спеціальним комунікатом негайно повідомила українське громадянство про свою самоліквідацію, як окремої організації, та про своє цілковите влиття в новостворену ОУН, як теж, щоб УВО на ділі влилася повністю зі своїми кадрами в організаційну мережу ОУН. Він підкреслив великі заслуги УВО, як передвісника ОУН у боротьбі проти наїзника, але при цьому зазначив, що дальше існування УВО після створення єдиної ОУН було б недоцільним і шкідливим.

Частина учасників конференції признавала, щоправда, користь із збереження ще на протязі певного часу фірми УВО для зовнішнього українського й чужинецького світу, але це мало бути тільки для зовнішнього

ефекту, на ділі ж УВО мала означати тільки військово-бойовий реферат єдиної ОУН.

Всі три представники УВО протиставилися тій пропозиції, заступаючи думку, що в боротьбі проти окупанта є й надалі місце для обох організацій: для УВО як бойової і для ОУН як ідеологічно-політичної. Врешті Р. Сушко-«Сич» заявив, що цю конференцію треба вважати тільки інформативною, бо він не вважає себе компетентним вирішити таку важливу справу, як самоліквідація УВО на ЗУЗ, і що цю справу може остаточно вирішити тільки Начальна Команда УВО в порозумінні з Проводом ОУН. У зв'язку з цим конференція КЕ ОУН та Крайової Команди УВО не прийняла жадних постанов і обмежилась тільки обміном думок про актуальні справи.

Празька Конференція ОУН-УВО в червні 1930 року

Одержавши від делегатів ПУН звіт про повідомлення із львівської конференції ОУН-УВО, полк. Є. Коновалець наказав скликати в найближчий час «вершинну» конференцію ОУН-УВО, себто конференцію Проводу ОУН і Начальної Команди УВО, як теж представників КЕ ОУН і КК УВО. А тим часом він вислав ще раз сотн. Омеляна Сеніка на ЗУЗ із завданням приготувати там на місці пропозицію конкретної розв'язки проблеми ОУН-УВО в організаційній площині.

Вислідом «закулісових» розмов і нарад обома сторонами була схвалена пропозиція розв'язати проблему в такий спосіб: Крайовим Комендантом УВО призначити сотн. Юліяна Головінського, який уже займав цей пост у 1924–1926 роках. Він буде водночас і Крайовим Провідником ОУН. Маючи в своїх руках обидва ці пости, Головінський уже без труднощів проведе фактичне злиття обох організацій.

Запланована конференція відбулася в Празі в половині червня 1930 року. Її учасниками були: члени Проводу ОУН і Начальної Команди УВО; представники Краю — від КЕ ОУН Зенон Пеленський, від КК УВО полк. Р. Сушко-«Сич» і З. Книш-«Ренс», а також сотн. Ю. Головінський.

Для остаточної розв'язки проблеми ОУН-УВО на ЗУЗ конференція прийняла такі постанови:

1. Організація Українських Націоналістів (ОУН) є єдиною українською націоналістичною підпільно-революційною організацією, як організація ідеологічно-політична і водночас бойова. УВО стає збройним раменем ОУН, вливається в неї повністю і, будучи фактично тільки військово-бойовою референтурою, зберігає ще деякий час свою давню назву «УВО» для зовнішньо-пропагандивних цілей та для відтягання, як довго це вдасться, уваги ворожої поліції від цілості ОУН на її бойову референтуру.

2. Крайовим Провідником ОУН і водночас Крайовим Комендантом УВО стає сотн. Юліян Головінський. Полк. Роман Сушко переходить у склад Начальної Команди УВО й залишається за кордоном. Зв'язок до ОУН передасть сотн. Головінському Зенон Пеленський, до УВО — Зиновій Книш. Як Крайовий Провідник ОУН і водночас Крайовий Комендант УВО, сотн. Ю. Головінський переведе на місцях у Краю остаточне фактичне злиття з ОУН. Членами КЕ ОУН сотн. Головінський призначить тих, кого вважатиме за відповідного.

АРЕШТИ І СУДОВІ ПРОЦЕСИ

від січня 1929 р. до кінця 1930 року

Арешти й судові процеси відбувалися як у зв'язку з діяльністю УВО, так і з діяльністю ОУН; та на протязі першого півтора року існування й діяльності ОУН всіх арештованих і суджених обвинувачувано в приналежності до УВО. ОУН для польської поліції і навіть для польських судів була ще невідомою. Щойно на судовій розправі за атентат на «Таргі Всьходне», яка відбулася перед львівським судом у травні та червні 1930 р., радник львівського воевідства Івахуф, що виступив як знавець українського націоналістичного підпілля, подав до загального відома, на підставі підпільної літератури, яку він увесь час пильно студіював, та на підставі «довірочних інформацій», що від лютого 1929 р. існує і діє на західноукраїнських землях Організація Українських Націоналістів, як «політична надбудова УВО». Українська преса передруковувала комунікати польських агенцій без змін і тому в ній про всі арешти і процеси писалося як про арешти і процеси «членів УВО», без будь-яких натяків на ОУН. Зрештою, ОУН у той час ще не розгортала бойової акції під власною фірмою, а за участь у влаштовуваних ОУН демонстраціях польські суди карали порівняно невеликими карами, не дошукуючись ще в таких випадках приналежності суджених до підпільної організації.

Проте й ті первісні прояви протипольської діяльності ОУН викликали з польського боку реакцію в формі ревізій та арештів. І так, українська преса в своїх описах судових розправ й арештів реєструвала ту частину революційної діяльності, яка стала видною на зовні. З дуже неповного пресового матеріялу подаємо перегляд арештів, ревізій і судових присудів у політичних процесах за 1929 рік:

Дня 17 лютого 1929 р. арештовано у Львові біля Преображенської церкви, у зв'язку з панахидою по О. Басараб студенток: Наталію Юрчинську, Надію Петрик, Валю Танасевич і Сеньківну.

Вночі з 26 на 27 лютого переведено у Львові ревізію в Академічному Домі й арештовано ряд українських студентів.

6 березня після зудару учасників похорону бойовика УВО Ярослава Любовича з поліцією, заарештовано у Львові студентів: Володимира Федака, Івана Козачка, Степана Жалусика, Михайла Мазура, Івана Шебеця, Пилипа Когута, Анатолія Качмарського, Романа Мулика, Ольгу Мальчик, Ольгу Попович, Марію Лесько, Іванну Коваль, Івана Кобзаря, Ярослава Михайловича,

Володимира Гука, Романа Склосдру, Михайла Шалавія, Івана Рудакевича, Олександра Яроша, Романа Мусія, Михайла Салевича та Марію Попович.

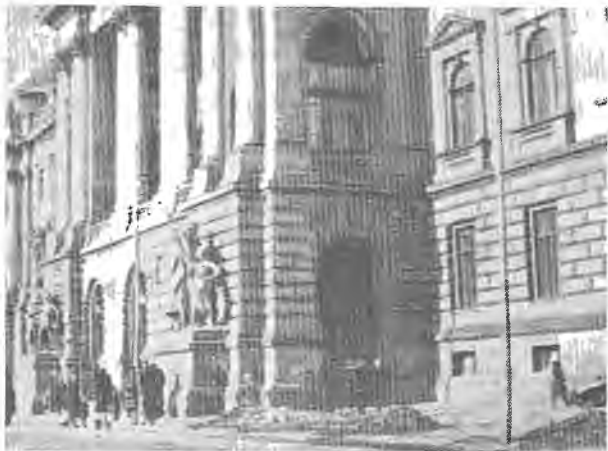
16 квітня в Бережанах арештовано студентів: Володимира Рижевського, Михайла Ставничого та Ярослава Старуха.

В червні в Яворівщині заарештовано як запідозрилих в поширюванні протипольської літератури Петра Перуна, учня 8 гімназійної класи, Володимира Грабовського учня 8 класи, і Василя Муху учня 5 класи.

28 липня арештовано в селі Розгадів, повіт Зборів, студента Теодора Любовицького.

1 жовтня арештовано у Львові у зв'язку з пошукуванням за таємничою «Бронфман», що була учасником нападу на поштаря в березні 1929 р., студенток: Ярославу Кліщ, Степанію Кордубу, Марію Конрад, Гарасимович і Гординську.

17 жовтня в Комарні арештовано за спротив поліції під час панакхиди

Будинок
Окружного Суду
у Львові,

в якому відбувалися
безчисленні політичні
процеси проти членів
УВО та ОУН у 1920-39
роках

на стрілецьких могилах студентів: Івана Рудовича й Михайла Пеленського та міщан: І. Мусаківича, В. Івашкевича, І. Трошевського.

В листопаді 1929 були у Львові арештовані у зв'язку з демонстраціями перед большевицьким консульством та перед приміщенням москвофільських редакцій і товариств студенти: Б. Кравців, В. Мурич, Дмитро Немилович, Роман Драган, В. Кметин та гімназисти: Б. Дяків, В. Брик, Б. Гриневич, Б. Питляр і Куранський.

Крім арештів і ревізій, в 1929 році відбулися такі замітніші судові процеси:

Дня 28 червня 1929 львівський суд розглянув справу студентів, обвинувачених у демонстраціях в день 1-го листопада 1928 року, коли то на церкві св. Юра та міській ратуші було вивішено українські прапори, а опісля дійшло до зудару демонстрантів з поліцією. На лаві підсудних засіли: Марія Кравців, Марія Чиж, Марія Конрад, Соня Мойсейович, Євген Сена, Жигмонт Процишин і Осип Процишин. Вони просиділи в тюрмі від листопада 1928 р. У висліді розправи були судом звільнені.

В червні у Городку суд засудив за зірвання і подертя польського прапора Михайла Мерцалу з Бартагова — на три місяці в'язниці.

25 липня львівський суд засудив двох учасників нападу на пошту у Львові в липні 1928 р. Скіцького і Штокала на 4 роки в'язниці кожного.

28 липня Найвищий Суд у Варшаві затвердив присуд на Василя Атаманчука на засудження на 10 років в'язниці, а засудженому на смерть Іванові Вербицькому замінив кару на 15 років в'язниці. Обидва були засуджені за вбивство куратора Собінського (виконане Р. Шухевичем при співучасті

Б. Підгайного), хоч польський суд мав вже тоді відомості, що обидва засуджені до того вбивства були непричетні.

6 вересня бережанський суд засудив за опіку над могилами УСС: Петра Сагайдачного на 10 місяців, В. Булика і Д. Семчишина — по 6 місяців в'язниці, а священика о. В. Соломку та інших 28 підсудних на кару по 2½ місяця в'язниці.

15 грудня тернопільський суд засудив за участь у панахиді на могилах УСС-ів гімназійних учнів: Віру Яворську, Теодора Яворського, Павла Стадника і Мирослава Сокола на 14 днів арешту кожного, Степанію Роговську і Володимира Лемця — на 10 днів, а Теодозію Фалендиш — на 3 доби арешту.

Приблизний образ великого поширення революційної діяльності в наступному році подає сухий перелік арештів і засудів, що відбулися в 1930 році.

В Бишкові, сокальського повіту під замітом приналежності до УВО та підмалу філварків арештовано: Володимира Савчука, Мандюка, Пуру і Сафіяна.

4 лютого засуджено у Львові Василя Назара і Гриця Федоровича з села Василева, пов. Рава Руська — разом на 5 років в'язниці.

14 лютого в Самборі відбувся суд за приналежність до українських тайних організацій 23 юнаків з села Зарайське.

20 лютого в Коломиї засуджено за допомогу українським політичним в'язням кільканадцять людей.

26 лютого в Коломиї був суджений за приналежність до українських тайних організацій Степан Маціборок та кільканадцять товаришів.

28 лютого в Самборі був суджений кол. сотник УГА Володимир Паньків на 15 років в'язниці.

28 лютого львівський суд присяглих засудив за приналежність до УВО селян з Белзщини: Михайла Яцишина, Теодора Сидора, Миколу Кожушка, Івана Кравчука і Михайла Сидора — разом на 16 років в'язниці.

В лютому 1930 суд присяглих у Самборі засудив за приналежність до УВО: Івана Даньківського, Павла Семкова та Ілька Ілочка — на 10 років в'язниці.

1 березня 1930 львівський суд розглядав справу участі у демонстрації перед большевицьким консулятом: Богдана Кравціва, Омеляна Верхоли і Богдана Онишкевича.

В березні арештовано в Стрию студента Юліяна Гошовського, який перевозив підпільну літературу та учительку Любінецьку, яка їхала разом із ним.

3 березня холмський суд засудив за спротив польській владі Василя Друка, Станислава Ціхана й Анастасію Прокоп'юк.

9 березня львівський суд судив за підбурювання проти Польщі Степана Андрущишина.

9 березня в Коломиї засуджено за УВО Романа Олійника й Ярослава Жибчина — разом на 1 рік в'язниці.

16 березня перемиський суд засудив за саботажну акцію селян: В. Дутка, І. Круппу, С. Польняка та студента Василя Нагайського з села Бушковиці.

17 березня бережанський суд судив за участь у саботажах селян: П. Шаюка, сина Дмитра, і П. Шаюка, сина Василя.

18 березня бережанський суд судив за приналежність до УВО і саботажі селян: М. Мішинського та М. Волощука.

24 березня у Львові відбувся перший процес за приналежність до ОУН та за участь в саботажах. М. Василик, Володимир Книш, Василь Крупа, С. Рудий і В. Бігота були звільнені від кари.

25 березня львівський суд за похвалювання саботажів судив: А. Пасічника та І. Романчука.

27 березня львівський суд присяглих судив студента Михайла Чайковського з Ременова.

31 березня львівський суд засудив за приналежність до УВО, ширення нелегальної літератури і підготовку протипольського повстання студента Володимира Мельника, робітника Кліма Гарасимчука, учня Володимира Боярського, селянина Івана Цюру, студента Дмитра Штикала — разом на 3 роки ув'язнення.

В березні арештовано гімназистів: Л. Кобринського, З. Пісецького, П. Сапоцького, М. Головатого і Й. Придаткевича за те, що вони під час дефіляди не скидали шапок перед польським пам'ятником, а учителя Новосельського, який першим не скинув шапки, покарано 14 добами арешту.

У квітні і травні 1930 р. у Львові були арештовані у зв'язку з підготовлюванням атентату на советський консулат: М. Штаер, Б. Малиновський, В. Стариба, І. Токар, А. Ткач та 12 інших, що за цю справу були суджені 3 липня у процесі Є. Врецьони і товаришів.

20 квітня тернопільський суд судить за приналежність до тайних організацій 12 людей.

27 квітня тернопільський суд судить за зневагу польської держави гімназистів: Артима Лугового і Мирона Дзюбинського та маляра Романа Турина.

28 квітня львівським судом присяглих були засуджені за вбивство поліційного конфідента: Павло Гнідець і Михайло Гнідець — на 11 років ув'язнення.

В травні 1930 р. арештовано на Волині 123 українців запідозрених у приналежності до УВО. Преса прізвищ арештованих не подала.

2 травня 1930 львівський суд засудив за кольпортаж летючок у річницю дня смерті О. Басараб — Ф. Фалендиша на 6 місяців в'язниці.

4 травня львівський суд присяглих судив за участь в саботажній акції Кирила Чотиробка, селянина з Любачівщини.

6 травня львівський суд за саботажну акцію судив селян з Сокальщини: Василя Шнирка, Степана Чіпа, Василя Покотила, Івана Гарасима, Омеляна Еміліяна, Петра Махиброду та Івана Іванчина.

16 травня львівський суд присяглих засудив за приналежність до УВО, колпортаж нелегальної літератури і переховування вибухових матеріалів: студента ветеринарії Данила Гриника, Омеляна Штаера, Е. Підгайного, та М. Гудака — на 3 роки.

20 травня бережанський суд засудив селян: В. Озаркова, Б. Белегая, В. Гучка і Д. Гучка — на 7 літ ув'язнення.

22 травня львівський суд засудив за співучасть у вбивстві Сидора Твердохліба 1922 р. студента Івана Пасіку на 6½ року в'язниці.

Вніч з 23 на 24 травня, у зв'язку з киненням бомби до приміщення польського «Сокола» в Бориславі, поліція зробила ревізію в багатьох українських громадян Тустанович та заарештувала: Михайла Гнатова, Миколу Сеніва, Петра Драгане, Гриця Муйлу, В. Маціва, Я. Волошина, Я. Лькова й С. Баб'яка. Гнатова й Сеніва відіслано після переслухання на поліції в Бориславі до судових арештів у Самборі, інших звільнено.

26 травня в Гошові, повіт Долина, заарештовано Михайла Шаяна.

30 травня бережанський суд за приналежність до УВО засудив М. Волощука і М. Мищина на 1 рік в'язниці.

9 червня 1930 у Золочеві за приналежність до УВО і кольпортажу «Сурми» засуджено гімназійного учня Антона Демковича-Добрянського та Ілька Мельничука — на 3 роки.

10 червня судом присяглих у Львові були засуджені за приналежність до УВО, участь у саботажній акції та протидержавну агітацію: студент Василь Процишин, учень Богдан Гевко, Я. Романюк, Л. Гелещук, Марія Гевко і Ярослав Кошіль — на 16 літ в'язниці.

15 червня самбірський суд за політичне вбивство засудив І. Менцінського — на 6 років.

2 липня 1930 р. в Рогатині арештовано: Л. Прокоповича та Осадчука, а в Чорткові студента Чорнія.

14 липня в Скольому арештовано: І. Бутковського й А. Медведя.

Вніч з 15 на 16 липня в Вислобоках, повіт Львів, арештовано за саботажи С. Дедика, в Запитові: В. Цигана, М. Сеницю та В. Кремінецького; в Стронятині: В. Лотоцького; у Дзвинячі, повіт Заліщики, — студента О. Ганкевича, учителя Сохацького і двох селян, братів Думних; у Поляниці біля Болехова арештовано: В. Дубова, В. Шмигу, М. Шмигу, В. Дякова, М. Дубова, Лисюка, С. Піжика.

23 липня в Долині арештовано: Ю. Антоновича, Вірстюка, В. Медведя і М. Шумського.

27 липня в Скольому арештовано: В. Вільшинського, Володимира Бичковича, В. Івасикова і В. Бориса.

29 липня опівночі поліція арештувала в Коломиї гімназиста: К. Сельського і передягнула за хлопця Марту Кузьму в той момент, коли вони розліплювали відозви УВО й «Сурму».

23 серпня в Глібовичах біля Бібрки арештовано студентів: Івана й Володимира Габрусевичів. У Городенці арештовано студентів: К. і Я. Паничевських, Р. Олейка, Я. і В. Сілецьких, В. Бандурака, С. Перейму, Л. Дорожинського, Р. Сербинського, та гімназистів: Я. Хомова, М. Хомова, та І. Березовського, Степана Семенюка, Івана Ступара, Михайла Голинського. У Стрілкові, біля Стрия арештовано І. Ковальського; у Белеєві — П. Матійціва. У Львові арештовано: Богдана Кравціва, О. і Ж. Процишинів, Н. Яціва, А. Стефанишина; у Перемишлі був арештований Є. Зиблікевич, редактор «Українського Голосу». У Львові після кількогодинної ревізії в Академічному Домі арештовано вночі 30 студентів.

В серпні під підозрінням підпалу сирт в Тернопільщині були арештовані: студ. техн. Іван Малюца, Михайло Рушак, Мирон Тарнавський, студ. філос. Богдан Борщ, студ. прав. Ярослав Романюк, студ. торг. акад. Богдан Горох; гімн. абс.: Степан Чубатий, Єразм Дзюбинський, Артем Луговий, Антін Романюк; гімн. учні: Осип Галиш, Володимир Яцишин, Олександр Залуцький; м'ясар Ярослав Коцюмбас.

В Поточиськах б. Бібрки арештовано Теодора Юзькова.

В Перемишлянах арештовано: уч. 5 кл. гімн. Романа Фостяка та уч. 7 кл. гімн. Бучацького.

2 вересня у Бережанах суджено за участь в саботажах В. Кілина.

2 вересня 1930 р. в Станиславові арештовано Т. Салука і Я. Пиндуру, а в Павелчу біля Станиславова — С. Тадинського і 5 селян; у Рогатині — студентів: Я. Гладкого, С. Харица та Б. Вігуса.

14 вересня в Станиславові арештовано: Д. Батринчука і М. Никифорчина, а в Рогатині 10 осіб, між ними проф. Ковальського, Каменецького і д-ра Вербенця. У Грималові арештовано: А. Гершона і В. Бурштинського, у Ворохті — Володимира Попадюка; у Підсоснові — П. Гладкого, С. Цьвірінкала та І. Грицяя; у Козовій — Вол. Білинського.

18 вересня самбірський суд судив за приналежність до УВО інж. Омеляна Вещу.

19 вересня львівський суд за приналежність до УВО засудив гімназійних учнів та студентів з Коломиї: Данила Березовського, Дем'яна Гарасимюка, Нестора Гнатишака, Марту і Марію Кузьма, Володимира Маруняка, Зиновія Михалевського і Костянтина Сельського — на 4 роки ув'язнення.

26 вересня львівський суд присяглих засудив за приналежність до УВО і саботажну акцію: гімназистів Івана Мигула, Любомира Лямпіку, Олексу Сокола, селян Миколу Левицького, Івана Паланницького та колодія Михайла Кухту, слюсара Петра Ляхмана, шевця Данила Пеца — на 33 роки ув'язнення.

29 вересня бережанський суд присяглих за кольпортажу «Сурми» і підпали польських колоністів в Понюхові і Ценові засудив: Івана Атаман-

чука, Миколу Барана, Д. Білоуса, І. Корнецького, М. Микитюка, В. Процика, Ф. Назара і В. Сеника — на 22 роки ув'язнення.

У вересні арештовано: у Львові І. Химича та С. Стефаніка, на Левандівці: І. Шмагалу, В. Повзанюка, С. Івахова та Курила; в Хищевичах біля Рудок — студентів: Ю. Гавришкевича, Чорнія, Цяпку, Лопадчука і Саврука. В Тернополі — О. Сіяка; в Ходачкові — о. М. Осадцу і 15 селян; у Серафимцях — Ю. Загаєвича і його трьох синів; у Раві Руській — С. Солика і Ф. Чіха.

В вересні 1930 р. в Заліщиках під замітом участі в саботажах поліція арештувала учня 7 класи гімназії М. Боднара. В часі переведення його до в'язниці поліцейс Курин обезвладнив арештованого, а поліцейс Вазик застрелив Боднара.

2 жовтня арештовано у Львові абс. філос. І. Теслю та студ. геології Б. Кордюка.

8 жовтня наглий суд у Самборі за зривання телеграфічного стовпа і перетинання телеграфічних дротів засудив М. Салтищука, кітляря з Губич біля Борислава — на досмертну тюрму.

На таку ж кару досмертної тюрми наглий суд у Львові засудив за саботажі учня Ярослава Поповича і селянина Миколу Сенича.

10 жовтня суд присяглих у Чорткові судив за приналежність до УВО: о. М. Івахнюка, пароха Джурина, студента Антона Івахнюка, студента Омеляна Тарнавського, Степана Олеськова, М. Ростковича, В. Карачка, М. Горячого, О. Білинського.

12 жовтня суд присяглих у Львові за УВО і саботажі засудив: службовця Степана Бокала, В. Гіряка, студента Остапа Гука, дяка Івана Джиджору, селянина І. Колодницького, Гриця Максимішина, студента І. Миськова, О. Пришляка, громадського секретаря Я. Сену — на 30 років ув'язнення.

12 жовтня окружний суд у Рівному за приналежність до УВО засудив Ольгу Твердохліб і Михайла Грибівського — на півтора року.

В жовтні 1930 р. арештовано: в Городищі ученика гімназії Андрія Турковського, в Лапшині голову «Лугу» Ілька Олійника, в Радехові б. посла о. д-ра В. Пелліха, в городенському повіті: о. Івана Пісецького з Корнева, о. Рибицького з Петрова, ученика 8 кл. Б. Пестушенка; селян: І. Гевка, Модного. В Гаях під Львовом арештовано о. пароха Сохацького під замітом приналежності до УВО.

19 листопада суд присяглих у Львові за УВО і вбивство провокатора засудив Івана Мицика на 15 літ в'язниці.

26 листопада суд присяглих у Львові за приналежність до УВО та ОУН і напад на поштовий амбулянс під Бібркою засудив: Юрка Криштала, Миколу Максимюка, Зиновія Книша, Богдана Кравціва, Зенона Пеленського, Дмитра Вирсту, Богдана Кордюка, Йосипа Процишина, Жигмонта Процишина, Володимира Качмарського, Володимира Андруцака, Володимира Чоловського, Прокопа Матійціва і Юлію Козакевич — разом на 1 кару смерті і 37 років в'язниці.

27 листопада 1930 р. в Городенці арештовано Курилюка, урядовця Повітового Союзу Українських Кооператив, а в Серафимцях — студента Козаченка.

28 листопада березанський суд присяглих за УВО і саботажну акцію засудив селян: Іллю Сироту, Степана Орляка, Дмитра Пителя, М. Мартинова, Д. Посунька та 6 інших — на 18 років в'язниці.

2 грудня арештовано в Бібріці студента Івана Габрусевича, який після тримісячного ув'язнення у бібрській в'язниці вийшов був на волю. Арештованого відвезено до тюрми у Львові.

2 грудня суд присяглих у Львові за УВО, творення її відділів і вишколи членів засудив: студентів А. Данчевського, Богдана Галайчука, Степана Новицького, селянина Василя Шведа і гімназійного абсолютента Михайла Мельничина — на 3 роки в'язниці.

9 грудня наглий суд у Стрию засудив кравця Михайла Рудого за УВО і замах на провокатора на досмертну тюрму.

10 грудня львівський суд за підбурювання до протипольських виступів засудив селян Василя Витвицького, Дмитра Гошовського та Івана Котурбаша — на 12 років в'язниці.

12 грудня львівський суд за замах на поліційних донощиків судив селян з Чиждова: Степана Білана, А. Ляцка, М. Дреліха, В. Івахова і В. Лучинського.

12 грудня бережанський суд за вбивство донощика Татуньчака засудив Володимира Хамулу на кару смерти та Євгена Мороза з Підкаменя на 6 років в'язниці.

14 грудня львівський суд присяглих за вбивство поліційного донощика А. Юркова засудив: В. Кисіля, С. Грабаса, М. Кисіля, М. Дудного, М. Боднара, М. Маленького, М. Старицького і П. Баворовського — на 25 років в'язниці.

У грудні 1930 р. в Єзуполі біля Станиславова арештовано Михайла Шандуру, а в Турчанщині — Федя Дороша з Турочок та Івана Лудчака з Волосянки Малої.

В останні місяці 1930 року арештовано в Сокальщині 68 осіб, з них після кількох тижнів випущено на волю 37, а 31 особу перевезено до слідчої в'язниці у Львові.

ЮЛІАН ГОЛОВІНСЬКИЙ КРАЙОВИМ ПРОВІДНИКОМ ОУН

Сотник Юліан Головінський, колишній старшина УГА, як бойовий референт УВО в 1922-24 рр., і як Крайовий Комендант УВО від осені 1924 до жовтня 1926 р., коли його арештовано у зв'язку з убивством куратора Собінського, — здобув собі беззастережний авторитет серед членства УВО і серед провідних членів ОУН, які знали про його роллю в УВО. Тому призначення Ю. Головінського на пост того, хто мав остаточно з'єднати в одних організаційних рамках УВО з ОУН на ЗУЗ, зустріли обидві сторони з великим вдволенням і повним довір'ям.

Повернувшись до Краю з празької конференції, Ю. Головінський узявся негайно твердою рукою до здійснення свого завдання. Крайову Екзекутиву ОУН створив він у такому складі: Степан Охримович — організаційний референт; Зенон Пеленський — політично-пропагандивний; Степан Ленкавський — ідеологічний; Роман Шухевич, член УВО й ОУН, виконавець вдалого атентату на куратора Собінського в час, коли Ю. Головінський був Крайовим Комендантом УВО, — керівник бойової референтури, а Зенон Коссак, теж давній член УВО й ОУН — заступник керівника бойової референтури; Михайло Колодзінський — військовий референт; Іван Габрусевич — референт юнацтва, а Богдан Кордюк — заступник референта юнацтва; о. Ярослав Чемеринський — фінансовий референт. Зиновієві Книшеві доручено провід над одною з боївок УВО.

Зводячи в одно, під організаційним оглядом, УВО й ОУН, Ю. Головінський доручив закріпити на всіх ступнях організаційну побудову клітин ОУН на зразок УВО: трійкова згл. п'яткова система, призначування провідника нижчої клітини провідником вищої, суворе дотримання засад конспірації.

Особливу увагу звернув Ю. Головінський на відповідне законспірування самого себе. Він перебував постійно в Чесанові, як співласник перевозового (автобусового) підприємства і в цьому характері, не виключаючи ні в кого найменших підозр, бував часто у Львові, використовуючи це для своїх організаційних зустрічей. У засіданнях КЕ

Михайло Колодзінський
військовий референт
КЕ ОУН на ЗУЗ

Зенон Косак
заступник бойового референта
(Р. Шухевича) КЕ ОУН на ЗУЗ

ОУН він не брав майже ніколи особисто участі. Ті засідання переводив звичайно С. Охримович або І. Габрусевич, з якими Ю. Головінський обговорював перед тим програму нарад, а опісля їх перебіг і вислід. Справи поодиноких референтур обговорював він окремо з кожним референтом під час зустрічі сам-на-сам.

Тому, що щойно сотн. Ю. Головінський допровадив до фактичного злиття УВО з ОУН і поставив тверді основи під організаційну структуру ОУН, серед членства був поширений погляд, що це він був першим Крайовим Провідником ОУН.

ПРОТИ ЧЕРВОНОГО ОКУПАНТА

ЗАВОЮВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ БОЛЬШЕВИКАМИ*

Невдача з організуванням громадянської війни

[Накинена червоною Москвою окупаційна влада на Україні намагалася з самого початку всіма способами фальшувати історичні факти про насильне завоювання України. За директивами партії про фальшування історії України історики мають замовчати, що большевики організували з-за кордону напади на Україну своїх збройних сил, і що Україну завоювали насилані з Росії збільшевичені полки російських і литовських солдатів і матросів. Згідно з такою директивою це завоювання України є представлене в большевицьких підручниках історії, як справа побічна і допоміжна, не як напад на Україну чужих сил з-за кордону, але як вислання прощеної «українськими» комуністами допомоги з Росії, за що українські маси мають бути від тоді до тепер вдячні Росії. Головне намагання в пофальшованій історії є представити, що українські місцеві большевицькі сили самі зорганізували внутрішню громадянську війну, що вони приєднали маси до боротьби проти українських урядів: Центральної Ради, гетьмана і Директорії, а з Росії одержували тільки тоді військову допомогу, коли її просили. Так виглядає большевицьке перекручення. Дійсність була інакша.

У ті роки ніяких місцевих українських комуністів — крім кількох трохи помітніших одиниць — в Україні не було, як і не було перед революцією ніякої окремої комуністичної партії в Україні.**

* Цей і наступні розділи до стор. 201 є доповненням, написаним іншим автором (ред.)

** Характерне, що «Комуністична Партія (большевиків) України» була покликана до життя не в Україні, а в Москві аж 12 липня 1918 року. Також і Другий З'їзд КП(б)У відбувся на чужій території, в Москві 22 жовтня 1919 року.

Існували лише в кількох промислових містах України рештки передвоєнної російської комуністичної партії, що по-давньому називалася «Российская Социал-Демократическая Рабочая Партия большевиков» (РСДРП(б)). Ця територіальна організація російської комуністичної партії мала свої слабкі підпільні клітини, звані спершу комітетами, а згодом ревкомами, всього в шести українських промислових і змосковцених містах.* Цього було замало, щоб піднести громадянську війну проти української держави.

Тимбільше замало, що ці клітини, зложені з москалів і жидів, були ізольовані від українських мас. Соціалістичні партії, конкурентні до російської партії большевиків, передусім соціал-революціонери, українські і російські, мали занадто міцні впливи в Україні серед лівих елементів, тому відіграли головну роль в революційних заворушеннях 1905 року і здобули тим для себе авторитет. Натомість, ліве крило російських соціал-демократів, фракція большевиків, заскоружла в кількох містах та у внутрішніх дебатах між собою. Ніякої ширшої ані помітнішої діяльності вона до часу революції не розгорнула, крім агітації за малоуспішними штрайками серед чужонаціонального міського пролетаріату.

Доступу до селянських мас ці комітети російських большевиків не вміли і не могли знайти, а саме з двох причин. По-перше, вони не мали — як і досі не мають — ніякої концепції програми земельної політики, що могла б бути приманлива для українських працюючих мас, що в ті часи були в 85 відсотках хліборобськими. По-друге, вони, будши явними всеросійськими централістами, зорієнтованими на різнонаціональне робітництво, а не однонаціональне українське селянство, були — і далі є — глухі і сліпі на українські національні домагання, уважаючи їх за маловажний пережиток реакційних часів і дрібнобуржуазних впливів і за перешкоду в закріпленні імперіальних плянів Москви.

За перебільшеними советськими даними, ця Російська комуністична партія большевиків РКП(б) — нараховувала в червні 1918 року всього 4364 членів на всій Україні, що мала в той час 30 мільйонів населення. За національним складом вона складалася головно з москалів, жидів та обмосковленого місцевого елементу, що був чужий для селянської в той час України. Місцеві сили російських большевиків в Україні були численно ослабі, замало відомі серед чужонаціональних для них українських мас, щоб могли підняти внутрішню громадянську війну проти України своїми власними місцевими ячейками, ревкомами, радами, чи бандами слабо озброєних міських червоноармійців, що були зацікавлені в грабежах «буржуїв» і бешкетах.

Організування бунту в Україні прибулими чужинцями

Тому то весь стратегічний плян підкорення України російські большевики побудували на збройній інтервенції зовнішніх сил. Цими силами були дві групи чужих солдатів: 1) деякі полки російських гарнізонів, що були стаціонавані на Україні, і, побоявшись відкомандирування їх на фронт, легко піддавалися большевицькій капітулянтській агітації за мир; і 2) озброєні дезертири з фронту, що поспішаючи не спізнитися прибути до дому по обіцяний поділ землі, застрягли переїздом

* Катеринослав, Луганськ, Харків, Одеса, Миколаїв і Київ.

в Україні і, не знаючи того, що дальші транспорти ешелонів були навмисне спинені якраз тими, що обіцяли дарувати їм землю, але не спішилися її дати, мітингували з большевицькими агітаторами, які намовляли їх на «общепонятном язике» збройно повстати проти української влади, щоб скорше прорватися додому. Оці чужі гості в шинелях, що випадково застрягли в Україні по гарнізонах чи переїздом через чужу державу, мали — за большевицьким пляном — зробити в чужій країні збройне повстання проти української влади, ніби то від імені українських мас. Назовні це виглядало би, що повстання роблять місцеві сили.

Але з цього організування громадянської війни «українців» проти України нічого не вийшло, бо якраз українські полки в час роззброїли збунтовані гарнізони чужинців, а українські залізничники скерували ешелони червоногвардійських дезертирів з фронту не на Київ, а поза межі України, до їхньої власної «родіни».

Напади з зовні

Большевики з самого початку, від коли захопили владу в тодішній російській столиці Петрограді (7 листопада 1917 року), поставились з іще більшою ворожістю до встановлення Українською Центральною Радою самостійної національної влади в Україні, ніж попередній уряд Керенського. Російсько-большевицький уряд народніх комісарів з осідком спершу в Петрограді, потім у Москві, чотири рази намагався насильно окупувати Україну, організуючи напади своїх військ на українську територію і одночасно підбурюючи до протиукраїнських бунтів і бешкетів чужонаціональні, протиукраїнські міські елементи і збольшевичених солдатів, тимчасово стаціонованих на Україні російських військових частин.

Большевицькі спроби завоювати Україну збройним нападом російських військ почалися вже в грудні 1917 року і повторялися чотирма наворотами до листопада 1920 року.

Матвій Стахів, у вступі до своєї аналізи* початкового періоду большевицької окупації України подає коротке зведення історичних фактів:

«Советська влада в Україні після свого проголошення в Харкові 26 грудня 1917 року не існувала безперервно. Після першої агресії Советської Росії і першої частинної окупації України советська влада була викинена з України в квітні 1918. Пізніше почалася в грудні 1918 друга частинна окупація України, яка поступала ще меншими кроками вперед, як це було за першої, бо советська армія мусіла уступати назад, щоб потім припливом нових сил з Советської Росії поширювати окупацію знову. Так ця окупація то йшла вперед на захід і південь України, то відступала на схід і північ в сторону Советської Росії».

* Д-р М. Стахів: Перша советська республіка в Україні, Нью-Йорк—Філадельфія, стор. 10.

Коли російським большевикам не вдалося в Україні зорганізувати «громадянської війни», вони приготували концентричний напад своїх військ на Україну під команду Антонова із спрямуванням на Харків і на Київ. 14 грудня військові приготування до нападу були вже закінчені. Російський большевицький уряд вислав 17 грудня ультимативну ноту українському урядові, домагаючись визнати в Україні диктатуру советів, повернути назад зброю роззброєним большевицьким бандам, що приготувляли протиукраїнське повстання і не перепускати через Україну козачих військ на Дон, Кубань, Урал і Сибір, щоб таким чином помогти большевикам повалити тамошні крайові уряди. Ультимат закінчувався виповідженням війни Україні. «Коли на протязі 48 годин не буде задовільної відповіді — писалося в ультиматі — то Совет Народніх Комісарів (так називався російський большевицький уряд) — буде вважати Центральну Раду в стані війни проти советської влади в Росії і в Україні».* Український уряд відкинув большевицькі домагання. Воєнна агресія большевиків мала бути замаскована покликанням на поміч большевицьких військ від харківських комуністів, але цей плян маскування не вдавсь, бо спроба большевицького повстання у Харкові вночі на 16 грудня була здавлена українськими військами. Щойно, коли большевицькі війська здобули Харків 25 грудня 1917, під їхньою охроною Есеросійська Комуністична Партія (большевиків) — ВКП(б) — зорганізувала там з-поміж своїх поплечників советський український уряд. Для замаскування воєнної агресії це було вже запізно.

«Харківський уряд — пише В. Голуб** — був створений для того, щоб надати війні (большевицької Росії) проти Української Народньої Республіки класового, громадського, внутрішнього характеру, а не характеру війни між Росією й Україною. Спираючись на російську Червону Гвардію «Курського напрямку» під команду Антонова-Овсієнка, Червона Армія під загальною команду Юрія Коцюбинського та Муравйова почала наступ на Київ».

Цей уряд складався з «народніх секретарів», що взагалі не знали української мови.

Один з таких «народніх секретарів» — пише М. Стахів* — що був українського походження, В. Шах-Рай, говорив другому большевикові, Г. Лапчинському тоді таке: «Що це за уряд «український», що його члени зовсім не знають і не хочуть знати української мови? Що не тільки не користаються жадним впливом серед українського суспільства, але воно навіть ніколи й не чуло раніше їхніх прізвищ? Що я за «український військовий міністер», коли всі українізовані частини в Харкові роззброюються, бо вони не хочуть іти за мною на оборону радянської влади? За єдину військову підпору для нашої боротьби проти Центральної Ради ми маємо лише військо, що привів на Україну Антонов і що на все українське дивиться як на вороже і контрреволюційне».

* Цей ультимат був підписаний від імени Совета Народніх Комісарів Леніном, як головою, і Троцьким, як наркомом зовнішніх справ.

** Всеволод Голуб: Конспективний нарис історії КП(б)У. Вид. Український Збірник. Книга 9, Мюнхен 1957, стор. 35.

*** М. Стахів: Звідки взялася советська влада на Україні, стор. 17.

Большевицькі війська здобули Лівобережжя і деякі полоси на Правобережній Україні, включно з Києвом, знищивши перед тим по дорозі на Київ, дня 29 січня, під Крутами студентський курінь. В часі відступу перед офензивою Центральна Рада заключила 9 лютого 1918 року корисний мир з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною, які визнали Україну державою, а дві перші держави дали Україні військову допомогу в заміну за допомогу хлібом. Большевицькі війська за три місяці були вигнані з України, а уряд «Советської Української Республіки» перестав існувати. Він ухвалою від 20 квітня 1918 року розв'язався в Таганрозі і скасував існування цієї фіктивної советської «республіки» в Україні.

Другу військову агресію проти України приготували большевики на 1 грудня 1918 року і знову створили для маскування другий фіктивний уряд України — цим разом за кордонами України, в Курську — під назвою «Тимчасове Робітничо-Селянське Правительство України».

Сталін, тодішній секретар Російської КП(б), покликав в Курську на засідання намічених ним на міністрів («секретарів») російських комуністів і повідомив їх, що ЦК Російської КП(б), тобто чужий закордонний чинник, як відмічає М. Стахів*, ухвалив створити советський уряд України.** На думку призначених до цього уряду «міністрів» ніякої України, хоч би і в формі советській, не треба, бо це справа реакційна, але вони підпорядкувалися ухвалі ЦК партії і цей уряд створили. В маніфесті про створення цього наказного «уряду» була надрукована така погроза: «Всякий, хто примушує або намовляє виконувати розпорядження гетьмана або Центральної Ради чи їх агентів на місцях, підлягає розстрілові на місці.»

Без виповідження війни Україні, большевики пересунули крадькома малі частини російської советської армії під Харків і концентричною атакою здобули його. У відповідь на ноту Українського Уряду спинити агресію на Україну, і відкликати російські війська, большевики не призналися до нападу і відповіли:

«Ніякого війська Російської Соціалістичної Советської Республіки в Україні немає. Військова акція на українській території в цей момент провадиться поміж військами Директорії (Української Народної Республіки) і військами Українського Советського Уряду, який є цілком незалежний. Поміж Україною і Советською Росією немає тепер ніяких збройних сутичок.»

Цих історичних фактів про початки підбою України вистачить, щоб нагадати методи підступу і крутійств, яких ужили російські большевики, щоб обдурювати, що не вони завоювали Україну брутальною силою ззовні, але що самі українці загнали її в російську неволю.

БОЛЬШЕВИЦЬКА ОКУПАЦІЙНА ВЛАДА

Большевицька інвазія принесла Україні не лише чужу окупацію, жадобну заволодіти багатствами завойованої колонії, експлуатувати її

* Там же стор. 27.

** Голова: Пятаков; члени «уряду»: Ялкін, Антонов, Артем, Квірінг і знавець від українських справ Затонський.

населення і мати стратегічні бази для зміцнення світової позиції. Вона принесла ворожу, протиукраїнську, диктатуру тиранів, для яких саме існування українського народу як окремої нації вважається за перешкоду в тотальному закріпленні російсько-советської імперії.

Головними підпорами большевицької влади стали: комуністична партія; поліційно-терористична організація ЧЕКА-ГПУ-НКВД; спеціально уповноважувані Москвою комісари, поставлені на чолі окремо присланих на Україну ліквідаційних відділів, для переведення масакар і чисток*; незалежні від місцевих партійних і советських органів военревкоми і ревкоми, що діяли в початкових роках інвазії й окупації; врешті фіктивні уряди УССР, що виконували генерал-губернаторську роль в центральному адмініструванні завойованою й оберненою в колонію Україною.

КП(б) У та «уряд» УССР — інструменти окупаційної влади

Комуністична партія (большевиків) України це організація російської окупаційної влади в Україні. Ця партія була створена як територіальний відділ Російської компартії не в Україні, але в Москві 5 липня 1917 року. З тактичних причин цей територіальний відділ Російської КП названо окремою географічною назвою «КП(б) України» і підпорядковано окремій крайовій централі під назвою «Центральний Комітет КП(б)У», який складався з московських і чужинецьких членів Російської КП і виконував в Україні призначене москалями завдання ніби то не від імени Російської КП. За тридцять чотири роки — від березня 1919 до червня 1953 року — керівництво ЦК КП(б)України було весь час виключно в руках чужинців, переконаних ворогів України. Кількох українців для прикраси додавано на підрядні становища. Недовір'я до українських комуністів було таке велике, що за 34 роки Москва не призначила ні одного разу за ті роки генеральним секретарем ЦК Партії в Україні свого прислужника українського походження. Партійну владу, тобто виконання диктатури в українській колонії, одержали самі чужинецькі генеральні (або перші) секретарі ЦК КП(б)У:

від березня 1919 до січня 1920: москаль Георгій П'ятаков,
від лютого 1920 до листопада 1920: поляк Станіслав Косіор,
від листопада 1920 до лютого 1921: москаль В'ячеслав Молотов,
від березня 1921 до травня 1925: лотиш Еммануїл Квірінг,
від травня 1925 до липня 1928: жид Лазар Кагановіч,

* В 1919 році ЦК РКП вислав на Україну уповноважену «тройку» — Троцького, Каменева і Йоффе — з великим відділом партійного проводу для ліквідації українського повстанчого руху. В січні 1933 року вислано Павла Постишева, особисто уповноваженого Сталіном і наділеного необмеженими диктаторськими правами, ліквідувати українські установи, перевести чистку в партійному і адміністративному апараті та зміцнити організування голоду в Україні.

від липня 1928 до січня 1937: поляк Станіслав Косіор (вдруге),
від січня 1938 до грудня 1949: москаль Нікіта Хрущов,
від березня 1947 до грудня 1947: жид Лазар Кагановіч (вдруге),
від січня 1948 до грудня 1949: москаль Нікіта Хрущов (вдруге),
від січня 1950 до червня 1953: москаль Леонід Мельніков.

Щойно в червні 1953 року першим секретарем ЦК КП(б)У призначено со-
ветизованого українця, О. Кириченка.*

Найдовше партійну владу в Україні мали: москаль Нікіта Хрущов
12 років і 11 місяців; поляк Станіслав Косіор 10 років і 1 місяць; ло-
тиш Еммануїл Квірінг 4 роки і 2 місяці; жид Лазар Кагановіч 3 роки і
11 місяців; москаль Леонід Мельніков 3 роки і 5 місяців.

Отже, компартією України правили, а через те й Україною, москалі,
поляки, жида і лотиші.

«Тому, що КП(б)У була тільки частиною РКП, вона не мала своєї влас-
ної програми, а тільки програму РКП» — пише М. Стахів.** З прийнятих
ухвал на першому основуючому з'їзді у Москві 5. 7. 1917 р. цікавішими є по-
станови, що КП(б)У є нерозривною частиною Російської КП; ствердження,
що відділення України від Росії з економічних причин є ніби то «неможли-
ве і тому КП(б)У повинна боротися за революційне об'єднання обох держав
на основі пролетарського централізму в межах Російської ФСР»; постанова
про організування збройного повстання проти України через ревкоми, і
врешті постанови про розв'язання першого большевицького уряду «Народ-
ного Секретаріату», хоч він перед тим уже самоліквідувався в Таганрозі,
і хоч партія не мала легального права його ліквідувати, бо він був «обраний»
ширшим форумом, т. зв. Всеукраїнським З'їздом Рад.

На VIII-му З'їзді РКП, що відбувся в Москві 18-23 березня 1919 ро-
ку, роля КП(б)України була остаточно зведена до статусу обласної орга-
нізації Російської КП. Цей з'їзд прийняв резолюцію, що «хоч Україна,
Латвія, Литва і Білорусь існують як окремі советські республіки, то це
зовсім не значить, що РКП повинна зорганізуватися на основі федера-
ції самостійних комуністичних партій.»

Восьмий з'їзд РКП постановляє: «необхідним є існування єдиної цен-
тралізованої комуністичної партії з єдиним Центральним Комітетом,
керуючим усією роботою партії в усіх частинах РСФСР. Всі рішення
РКП та її керівних органів є безумовно обов'язуючі для всіх частин
партії, незалежно від їх національного складу. Центральні Комітети
українських, лотишських, литовських комуністів користуються правами
обласних комітетів партії і є цілком підчинені Центральному Комітетові
Російської КП.»

Фіктивні большевицькі уряди

Для маскування інвазії окупаційними військами та для прикриван-
ня підкорення України Московщиною і роблення заколоту між україн-
цями большевики творили з відкомендированих чужинців та українсь-

* В. Голуб: Конспективний нарис історії КП(б)У, «Український Збірник»,
кн. 9, Мюнхен 1957, стор. 117.

** М. Стахів: Друга советська республіка в Україні. Стор. 225.

ких прислужників большевицькі фіктивні уряди в Україні. Цих спроб було кілька.

У Харкові партійна конференція членів Російської КП оголосила себе «Всеукраїнським З'їздом Рад» і — в протигагу до Української Центральної Ради — створила 26 грудня 1917 р. переважно з чужинців ніби то законодапне тіло під назвою «Всеукраїнська Центральна Рада Депутатів», що незадовго перезвала себе на російський лад на «Центральний Виконавчий Комітет України» (пізніше ВУЦВК). Разом з цим вони проголосили свій «уряд» для України під назвою «Народній Секретаріат».

На голову ЦВКУ поставили на показ спершу обмосковленого робітника Медведєва, після нього москаля С. Бакінського (псевдо), а потім українського большевика Володимира Затонського, що був одночасно членом Совнаркому Росії. «Прем'єром уряду» тобто «Народного Секретаріату» став від 4 березня 1918 р. український большевик Микола Скрипник. Він і Василь Шах-Рай, військовий міністер без війська* — це були два українці на 13 членів цього большевицького уряду України. Створення ЦВКУ і «Народного Секретаріату» коментується тепер большевиками як початок утворення УССР. На ділі це був безсилий пропагандивний трюк і фікція, бо від листопада 1917 р. Совнаркомом Росії був призначений Йосиф Сталін з своїм штабом керувати з-за кордону всією большевицькою акцією на Україні. Ціла стратегія і тактика війни й диверсії проти України була в його руках, незалежно від усяких борсань творених ним лялькових театрів. Харківський «уряд», не виконавши своїх завдань щодо приєднання населення, сам ліквідував себе.

Майже рік після вигнання большевиків з України в грудні 1918 року, Сталін змонтував поза межами України, в Курську, другий «уряд» для України під назвою «Временное рабочее крестьянское правительство України». На його голову призначив спершу київського москаля Георгія П'ятакова, а 26. 1. 1919 року болгарина Христіяна Раковського.

Цей болгарський голова «ураду» України на засіданні київської Миськ-ради 13 лютого 1919 р. заявляв: «Декретування української мови яко мови державної є реакційним, нікому непотрібним заходом».** Про міністра советської пропаганди в тому ж «уряді», москаля Артьома (правдиве прізвище Ф. Сергєєв) — згадує Затонський — що «Артьом... доводив, що це справа реакційна утворювати Україну хоч би навіть радянську».

Трьох українських большевиків, що їх Сталін покликав у склад цього нового «ураду України», зложено з 15 міністрів, — Затонський (народна освіта), Скрипник (соціалістична контроля) і Ю. Коцюбинський (член без resortу) — «не мали в тому „уряді” ніякого значення — слушно підмічує М. Стахів*** — бо він був у руках зажертих русотяпів на чолі з Раковським». По національності цей уряд „советської української республіки” — просто провокація не тільки цілого українського народу, але навіть тих нечисленних членів Російської Комуністичної Партії, які були українського роду й не за-були свого походження».

* Головнокомандуючий інвазією большевицьких військ «Курського на-правлення», русотяп Антонов, який зайняв Харків і уможливив дію Народно-му Секретаріатові, дивився з погордою на забаву в уряд харківських большевиків і не рахувався з їхніми розпорядженнями.

** П. Христюк: Замітки і матеріали до історії української революції. Том IV, 1922. Стор. 173.

*** Там же, стор. 223 і далі з докладним поданням особового складу.

Спосіб явного декретування чужою державою і на чужій території уряду для іншого народу це грубе накинення окупаційної адміністрації перед явною інвазією чужої країни. Так воно і на ділі було. Уряд Раківського остався закордоном і в міру інвазії України російськими військами пересувався на окуповані землі, де оголошував себе советським українським урядом і накидував свої розпорядження.

Але і цей чужинецький «уряд» виявився непридатним інструментом для політичної диверсії проти України. Довір'я до накинутих самозванців українське населення не мало. Він мовчки перестав діяти, ще ухваливши в березні 1919 р. на т. зв. III Всеукраїнському З'їзді Советів потрібну окупантам конституцію УССР.

Большевики не обмежилися на таких спробах «узаконнювання» фіктивних урядів для України. Вони зорганізували «Всеукраїнський Ревком» з відкритим завданням організувати підпільно-підривні дії проти України і керувати ними. Щоб надати цьому «Всеукраїнському Ревкомові» легальну підмурівку, Петроград доручив большевикам з недіючого Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету України (ВУЦВК) ухвалити, що цей Комітет передає свої функції Всеукраїнському Ревкомові, як надбудові існуючих в обмосковлених містах Революційних Комітетів.

Ревкоми не були ніким вибрані, як теоретично це ніби повинно б бути з Радами (Советами) Депутатів. Вони були іменовані в часі воєнної окупації Російською Комуністичною Партією і підлягали тільки їй. Ревкоми були важливіші від місцевих Рад, вони могли підчиняти собі місцеву владу. Існували також і Воєнні ревкоми, які підлягали Воєнревкомові при Всеросійському Центр. Ісполнительному Комітетові (ВЦУК) в російській столиці і мали право карно-адміністративних санкцій. Через Ревкоми Москва могла діяти безпосередньо на Україні, оминаючи створені нею і часто недолугі парторганізації і місцеві советські органи.

Окупаційна влада в Україні спиралася на маловпливову партійну сітку, на наказний большевицький «уряд», на переважно міські ревкоми та на терористично-поліційну організацію ЧЕКА. Цього всього було замало, щоб притягнути українські маси, здобути та закріпити большевицьку владу на Україні. Без московської військової інвазії большевики не могли б здобути України і закріпити там советську владу.

ТРИ ПЕРІОДИ МОСКОВСЬКО-БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ НА УКРАЇНІ

Большевицька політика в тимчасово завойованих українських областях, а потім на всіх окупованих ними українських землях мала весь час одну незмінну мету: насильне затримання України в складі російської імперії, знищення елементарних прав, що їх український народ здобув в роки визвольної війни і викорінення всяких національних прагнень до самостійного державного життя і до окремішности української національної культури і української нації. Політичний та фізич-

ний терор і економічна грабiж, а згодом повне економічне узалежнення українського населення від держави були засобами підкорення України. Не в усіх обставинах удавалося московській партійній верхівці послідовно переводити цю лінію терористичної диктатури. На перешкоді цьому стояв активний і дуже міцний пасивний спротив усіх прошарків українського народу, як теж загрозлива небезпека катастрофи большевицької господарської системи. Тому большевики, побачивши своє повне безсилля, були примушені зробити на деякий час (1923-1929) тактичний відступ, щоб не довести до загальної революції та до свого провалу і рятуватися перед господарською руїною. Скріпивши за час цієї передишки свій апарат поневолення і приготувавши кадри до побудови тотального політичного й економічного узалежнення населення від держави, большевики повернулися знову до терору, цим разом удосконаленого й охоплюючого всі ділянки життя, як до головної основи «пролетарської» диктатури.

З уваги на змінливість тактики, а не політичних цілей, московсько-большевицька окупація України поділяється на три окремі і неподібні до себе періоди: період воєнного комунізму (1918-1922), НЕП-у й українізації (1923-1929 рр.) та сталінського терору 1930-1941 років.

ПЕРІОД ВОЄННОГО КОМУНІЗМУ

Перший це період воєнного, або військового комунізму. Він починався в деяких, хвилевс завойованих большевицькою армією областях України вже з початком 1918 р. і тривав приблизно до 1922 року. Большевики намагалися брутальною атакою з чола зразу підкорити Росії Україну. Це був період розбою, грабежу і насильства «карательних отрядів», початок кривавої сваволі всевладної ЧЕКА; часи відкритого політичного та економічного терору званого «червоним терором» і жорстокої боротьби з численними повстанськими загонами; період явної і насильної русифікації. Україна була трактована як завойована колонія, яку треба якнайшвидше насильно ограбити, силою багнетів і розстрілами винищити непокірних і страхом примусити поневолених служити наказам завойовників.

Щоби явним загарбницьким нападам на Україну не зіпсувати собі марки «визволителів трудящих» і не змобілізувати ще більше проти себе і своїх всеросійських імперіялістичних зазіхань визволені з московського ярма та військово вишколені в світовій війні маси неросійських народів, большевики пильно старались дезорієнтувати населення і маскувати загарбницький характер своїх воєн брехливими пропагандивними гаслами, урочистими декляраціями, тактичними штучками і цинічним обманом.

Народні повстання проти окупантів

Жорстока практика большевицької окупаційної політики стояла в різкій суперечності до пропагандивних обіцянок і агітаційних гасел і українські маси, побачивши жорстоке нахабство московсько-большевицької тиранії, відповіли на це масовими повстаннями. Розміри цих повстань, координованих і стихійних, що тривали до 1925 року, свідчать про велику динаміку українського національного спротиву російсько-большевицькій окупації. Для ілюстрації наведемо цифри про кількість повстань, зібрані знавцем тієї доби з самих таки советських джерел за неповні три місяці 1919 р.:

«У першій половині 1919 р. — пише Д. Соловей* — повстання проти московської червоної армії безупинно спалахували в різних місцевостях України. Лихолат** подає, що тільки у квітні 1919 р. відбулось 93 селянських повстань . . , а в тому числі: на Київщині — 17, Херсонщині — 8, Харківщині — 7, Поділлі — 4. А за свідченням самого Раковського за неповні три весняні й літні місяці 1919 р. їх, цих селянських повстань, відбулося аж 328. А з того числа:

від 1. 4. до 1. 5. 1919 р. —	93,
від 1. 5. до 15. 5. 1919 р. —	28,
від 1. 6. до 19. 6. 1919 р. —	207.
Разом	328 повстань.»

Той же самий Християн Раковський, голова першого самозванчого «Народного Секретаріату» в Харкові, писав*** і про наступні роки в «Єжегоднику Комінтерна» (1923 р.) таке:

«В 1920 і 1921 роках ми були свідками великого селянського революційного руху, який щодо свого характеру і стихійної сили пригадував перші місяці революції в Великоросії і охоплював усю Україну.»

Це був революційний рух українського народу звернений проти підкорення України большевицькою Росією.

Після відвороту регулярної Армії УНР 21 листопада 1920 року на польську територію, де вона була інтернована, збройна боротьба українських повстанських загонів проти большевиків не вщухала. Її вели в різних районах Поділля, Київщини, Полтавщини і Катеринославщини в формах партизанської війни різні повстанські загони. Вони були керовані з закордону Повстанським Штабом генерала Юрка Тютюнника і начисляли біля 40 тисяч повстанців. До світлих і незабутніх подій нашої історії належить трагічна загибель учасників Зимового Походу під Базаром, де 359 українських бійців не прийняли пропозиції піти на службу до Червоної Армії і під спів національного гимну були 22 листопада 1921 року розстріляні большевиками.

* Д. Соловей: Україна в системі советського колоніалізму, Мюнхен 1959 р., стор. 28, на основі «Декретів октябрской революции».

** А. В. Лихолат: Разгром националистической контрреволюции на Украине, ГИЗ 1954 р., стор. 333.

*** Цитовано за Матвієм Стаховим: Звідки взялася советська влада в Україні та хто її будував? Частина I. 1955, стор. 28.

Крім повстанців, координованих Повстанським Штабом ген. Тютюнника, що підготовляв повстання на літо 1921 року, діяли в різних місцевостях України самочинно організовані повстанські загони, які винищували большевицькі станиці; нападали на транспорти пограбованого у селян хліба, винищували збройну охорону «спецотрядів» і пограбоване збіжжя розділяли поміж селян; відповідали протитерором на терор каральних відділів.

Командували тими загонами повстанські отамани, люди з організаційним хистом і вояцьким серцем, не завжди з потрібним військовим досвідом. Деякі повстання мали значні успіхи. Інші були вибухом стихійного народнього гніву, не були як слід організовані і кінчилися трагічним розгромом.

Наприклад, Трипільське повстання влітку 1919 року (близько Києва) підняли селяни. Не маючи потрібної кількості рушниць і обрізанів, вони озброїлися в коси, сокири і вила. З Києва большевики вислали на його придушення комсомольський полк у силі 4 000 жидівських комсомольців та кілька сотень кінноти і дніпровської артилерії. Повстанці знищили в бою до ноги цей комсомольський полк, живим урятувався тільки один комсомолец.

Трипільля, — Канів, — Васильків, правобережна Київщина була тереном повстанської дії отамана Зеленого, який оперував на тому просторі в роках 1919-1920.

Іншим стихійним повстанням проти окупантів було Медвинське повстання на Київщині, яке вибухло в серпні 1920 року і тривало до літа 1921 року. Про його силу і завзяття свідчить те, що большевики мусіли вислати дивізію регулярного війська, щоб його придавити.

Визначними керівниками народніх повстань був добрий стратег анархіст Махно, що діяв на Дніпропетровщині в 1919-20 роках, отаман Ангел на Чернігівщині, отаман Григорієв на Херсонщині, організатор Вільного Козацтва, отаман Клименко на Уманщині.

Через рухливу діяльність українських повстанців створився такий стан, що большевицька окупаційна влада утримувалася по містах, а на селах появлялися агітатори й комісари під охороною озброєних чекістів чи червоногвардійців. Про широкий обсяг українського народнього повстанського руху свідчить, що влітку 1921 року большевики ліквідували біля шість тисяч українських повстанських груп. Великих людських жертв коштувала Україну спізнена готовість широких мас обороняти в час свого права на вільне національне і соціальне життя у власній державі. Але велика боротьба українських повстанців обернула внівець первісний задум большевицьких завойовників розторощити з одного маху лобовою атакою і припинити розвиток українського національного життя.

ГОЛОД У 1921-1922 РОКАХ

Ефективність повстанських дій була посилена загальним пасивним спротивом українського населення большевицьким розпорядженням. «Продналоги», тобто плачення податку в натурі, на основі наложених

на села і господарства надмірних контингентів і контрибуцій*, довели до того, що селяни спершу укривали і закопували збіжжя перед ограбленням його «продотрядами», а зазнавши досвіду з каральними відділами, почали обробляти і засівати стільки землі, скільки було потрібне для утримання власних родин, щоб ворог не мав що грабувати. Це приневолило окупантів скасувати згодом систему оподаткування продуктами.

Головну масу, точніше 85 відсотків, українського населення в тодішній, ще переважно хліборобській, Україні становило селянство. Щоб

Померлі з голоду на цвинтарі в південноукраїнському селі

розбити вікову єдність національного однородного українського селянства, большевики наслали з обмосковлених міст агітаторів з завданням викликати ненависть сільських бідняків проти заможніших господарів (прозваних «куркулями» і «ворогами працюючих»), щоб «розслоїти» однородне село на ворогуючі між собою штучні соціальні групи і зорганізувати сільську голоту, як підпору «пролетарської влади», в «Комітеті незаможників» («комбеди»). «Комбеди», поза надокучливими персональними порахунками з сусідами і донощицтвом, не дали окупантам бажаної остой на селах.

* Енциклопедія Українознавства, кн. 2, на стор. 406 подає: «Реквізиція зерна в 1920 р. у формі т. зв. «разверстки» проходила жорстоко і виконувалася спеціальними військовими експедиціями і комнезамами. В 1921 році на Україну був накладений непомірно важкий „продподадок”, при чому з п'ятох південно-українських губерній стягнуто 18 мільйонів пудів (на 54 млн.) збору.»

Експерименти соціально-економічної перебудови спричинили катастрофічний хаос продукції в країні, що і без того була знищена війною. В додатку посуха в 1921 році зменшила ще збір урожаю на 65% в областях Запорізькій, Донецькій, Дніпропетровській, Одеській та Миколаївській. Військові експедиції проводили безнастанно основні ревізії по селах за захованим зерном, здираючи безпардонно контингенти наложених «продналогів» для держави і відбираючи селянам «лишки», тобто хліб залишений на прохарчування родин. Це довело до голодової катастрофи, до розпучливої самооборони селянства, арештів та розстрілів цілих родин. За приблизними обрахунками, в часі першої голодової облоги померло на Україні в 1921 і 1922 роках біля 1½ мільйона людей. З нужди поширилися між населенням ще й пошесні хвороби: тиф, подекуди холера, які, впарі з жертвами плянового політичного терору, ще більше підірвали чисельний стан українського населення.

Ці практики розкрили українським масам очі на те, що не на словах, а в дійсності несе з собою московський большевизм. Вони залишили у свідомості народу тривалу ворожість до московсько-большевицьких окупантів.

ДОБА НЕП І УКРАЇНІЗАЦІЇ

Невдача системи «воєнного комунізму» примусила большевиків зробити відворот і уступки в економічній і національній політиці. Курс Нової Економічної Політики (НЕП) і з'якшення єдинонеділимської національної політики тривав від 1923 до 1929 року.

Зміни в періоді НЕП

В економічній ділянці НЕП була частковим поворотом до приватної власності в хліборобстві та допущенням приватної ініціативи в дрібній промисловості й торгівлі. Земля оставалася далі власністю держави, але її передавалося, згідно з земельним законом УССР від 22. XI. 1922 року, селянам до приватного користування й орендування в держави. Змінено податкову систему «продразверстки», встановлюючи натуральний податок від кількості землі. Селянам признано право продавати продукти на вільному ринкові. Ці зміни піднесли добробут селянства, викликали ріст кооперативних форм сільськогосподарської промисловості і поживили підприємливість кооперативних діячів і приватних купців та промисловців («непманів»), які в черговому періоді були за свою, дозволену законом, діяльність винищені, як «клясові вороги».

Для зазначення зміни курсу зменшено масові розстріли. Зненавиджену ЧЕКА офіційно розв'язано, замаскувавши її новою назвою — ОГПУ. Проголошено амнестію решткам повстанців і членам некомуністичних партій. Недобитків українських патріотів, культурних і церковних діячів не переслідувано прямо за їх національно-культурну діяльність, але ліквідовано поодинокі під закидом мнимої участі в протисоветських підпільних організаціях. Загарантовано українській політичній еміграції поворот на Україну й вільну працю над розвитком української національної культури в межах советських законів. Це викликало явище радянофільства на західноукраїнських землях і «зменовсховства» серед еміграції. Через кілька років ці гарантії безпеки поворотцям виявилися недійсними і їх поголовно під різними претекстами винищено.

Причини національних уступок

В національній політиці російські більшовики були примушені також піти на хвилеві уступки. Склалися на це різні причини. Внутрі Російської КП(б) розгортався конфлікт з лівою, а згодом з правою опозиціями.* Апарат терору, що мав любовою атакою переломити суспільно-економічну структуру на комуністичну, виявився занадто примітивним і дратуючим для населення. Селян треба було заспокоїти бодай хвилевими наділами землі для приватно-трудового користування, щоб уникнути господарської катастрофи. Зокрема в Україні широко розгалужений повстанчий рух виразно був спрямований за економічно-політичну незалежність України й вільний розвиток української культури. Надіючись ще на «світову революцію», Москва не хотіла відштовхувати від себе пролетаріят європейських народів показом жорстокого тиснення неросійських народів. Врешті, деякою мірою заважили довгорічні остороги й незадоволення декотрих авторитетних українських комуністів, яким нахабна колоніальна політика російських більшовиків перешкоджала комунізувати Україну.

«Українізація» і спротив русифікаторів

ХІІ З'їзд РКП(б) 17 квітня 1923 р. засудив усі місцеві націоналізми і одночасно оголосив російський великодержавний націоналізм за небезпечний ухил. Декрет про українізацію, виданий 1 серпня 1923 року, ствердивши, що доточасна формально визнана рівність між російською й українською мовами в Україні є недостатня, та що «в наслідок невеликого розвитку української культури взагалі», в наслідок браку підручників і недостатньо підготовленого персоналу, російська мова має перевагу в Україні, — заповів, що уряд, «щоб усунути цю нерівність, уживає низки практичних заходів, які... мусять забезпечити українській мові місце, відповідне чисельності та питомій вазі українського народу на території УРСР».

Отже рік 1923, місяць квітень чи серпень, можна би уважати за формальний початок нового курсу відмосковлення України, тобто «українізації». На ділі так не було. Оголошені в 1923 році постанови осталися близько два роки паперовими ухвалами. Активно впроваджувати «українізацію» почав у 1925 році нарком освіти Олександр Шумський, а продовжував і закінчив її його наступник, Микола Скрипник (1927-1933). Тому фактичний час українізації не співпадає з періодом НЕП-у, але починається з 1924 роком і кінчається в 1933 році.

* Ліва опозиція в РКП(б) — Троцький, Зінов'єв, Радек, П'ятаков, Каменев — вимагала підтримки світової революції і більшого оподаткування села, приватного промислу та торгівлі. Права партійна опозиція — Бухарін, Ріков, Томський — домагалися сповільнити поспішне заводження соціалізму та співпраці з капіталістичними державами, щоб при помочі західніх капіталовкладень відбудувати народне господарство ССРСР. Зворотом до НЕП-у Сталін здобув підтримку правої опозиції проти Троцького, а зліквідувавши троцькістів у 1927 році, завів пропоновану троцькістами примусову колективізацію і зліквідував праву опозицію. На Україні лівий і правий ухил в партії набирали характеру «націоналістичного» ухилу.

Московські більшовики здавна прийняли були в національній політиці таку тактику: впарі з політикою винищування підбитих народів, заявляти в пропаганді, що советська диктатура в принципі признає тим народам право на культурний розвиток у національних формах, але соціалістичного змісту. Згідно з цією старою тактикою*, секретар ЦК КП(б)У, русифікатор Дмитро Лебідь (1923-1925) на Київській партійній конференції в серпні 1923 р., ствердивши, що через історичні обставини культура міста є російська, а культура села українська, заявив, що: «Поставити собі за завдання активно українізувати партію, себто робітництво... це значить стати на точку зору нижчої культури села, порівняно з вищою культурою міста». Він запропонував засаду вільної боротьби двох культур в Україні, вільну конкуренцію двох культур, з тим, що партія і уряд не повинні вмішуватися в відмосковлення України. Ця «лебедівщина» не закінчилася з моментом проголошення XII з'їздом РКП(б) ухвал про українізацію. Русифікаторський уряд видав формальні розпорядки про «українізацію», але партійні русифікатори-лебедівці ужили потихо заповіджених Декретом «низки практичних заходів», однаке в такому напрямі, щоб гальмувати українізацію, сподіваючися, що в вільній конкуренції двох культур швидко переможе російська.

Н а с л і д к и « у к р а ї н і з а ц і ї »

Сталося протилежно, як сподівалася лебедівщина. Українське стихійне відродження, розбуджене в часах державности, приховавшись під назву «пролетарської культури», перемогло російську культуру партійних шаблонів. Ця перемога закінчилася в чергових роках сталінсько-постишевського терору відплатою русифікаторів, фізичною ліквідацією учених, письменників і навіть українських комуністів за те, що вони в культурній творчості перевершили москалів. Таким способом приспішено «вільну конкуренцію двох культур».

Большевики перерахувалися щодо наслідків тактичних полегшень в Україні. Політика тимчасових уступків викликала буйний зріст української національної стихії в різних напрямках.

Національно свідомий елемент, що ухилився від співпраці в советських партійних і адміністративних апаратах, розбудував до небувалих розмірів українську різногалузеву кооперацію, що проникала всі ділянки українського економічного й культурного життя й проявляла тенденції не піддаватися в узалежнення від Москви.

Нарком освіти в 1920-1923 роках, Григорій Гринько, запровадив окрему від російської систему української освіти, завівши українську мову в народних і високих школах, хоч і впровадив обов'язучий комуністичний дух. Молода фахова інтелігенція почала виповняти важливі пости в техніці, науці, культурі, шкільництві і в советських установах, вносячи на свій лад українську інтерпретацію в переведення советських директив.

* Ціннічу пораду, як стосувати тактику обдурювання, відкрито подав «великодержавний русотяп» Зінов'єв на 5-ій Всеукраїнській Конференції КП(б)У в листопаді 1920 року в таких словах: «Зробити так, щоб ніхто не міг запідозрити, що ми хочемо перешкодити українському селянинові говорити українською мовою... Через ряд років переможе та мова, що має більше коріння, що життєвіша, культурніша». Большевицьким русифікаторам хотілося і хочеться відсувати від себе підозріння, що вони обмосковлюють Україну, але незаметно роблять так, щоб з роками таки зрусифікувати її мовно і культурно.

Освіта й шкільництво

В Україні створено величезну мережу курсів українознавства. Рідна мова облекшила повести енергійну боротьбу з неписьменністю. Кількість письменних збільшилася в 1925 р. на 60%. В 1927 р. в містах було вже 70%, а в селах 50% письменних. В державних і громадських установах, завдяки енергійним вимогам О. Шумського, заведено урядування і листування в українській мові. Службовці мусили вивчати і складати іспити з української мови, щоб не втратити праці. Також і москалі, прислані на Україну, підлягали цьому розпорядженню, крім вищих партійних вельмож. Значно зросла кількість українських шкіл, а зменшилась кількість російських. В 1925 році працювало близько 18 тисяч шкіл, 145 технікумів, 35 вузів і 30 робфаків. В 1927 році було 38 вищих і 146 середніх спеціальних учбових закладів, навчання українською мовою проводилося в більше як 80% шкіл і в 50% технікумів.* Міста зовнішньо починають відмосковлюватися припливом сільської молоді до шкіл і фабрик. Також обмосковлений пролетаріат починає вивчати рідну мову. Різно збільшується видавництво українських книжок і підручників. Появляються мовні видання класиків української літератури й переклади творів європейських письменників. Заходами Скрипника Комісаріят Освіти РСФСР після спротиву дозволив 30. 8. 1929 р. українську мову завести в шкільництві поза межами УССР в українських поселеннях на Кубані, в частинах Курщини і Вороніжчини, в Казахстані і Зеленому Кліні. Адміністрація в Україні зостається далі головно в московських руках. У 1929 році українських службовців у республіканському апараті було 36,2%, а в обласному 28%.**

Наука

Конкурентна боротьба двох культур, як теж і поворот М. Грушевського в 1924 році і зменюхівців на Україну, вплинули на те, що несоміалястична інтелігенція перестала ізолюватися від співпраці з советчиною і масово почала включатися до праці в шкільництві, в напівгромадських большевицьких установах, а особливо в наукову, літературну, мистецьку й театральну діяльність. Це довело до великого розвитку наукової праці в Українській Академії Наук, яка потворила свої філії та інститути в більших містах України й притягнула майже всіх українських і багато чужинецьких учених до співпраці.

Дуже плодovито пожвавлюються мовознавчі студії. Опрацьовується наукову і технічну термінологію, видано шість томів великого словника української мови до букви «п» (опісля сконфісковано), опрацьовано і затверджено в 1929 р. єдиний український «академічний» правопис, розпрацьовано українську наукову термінологію з різних галузей знання.

Великий науково-історичний осередок розбудував М. Грушевський під назвою «Історичні Установи» при Українській Академії Наук. Низка наукових комісій опрацьовувала історію України різних часів і видавала багато праць та наукові і масові журнали («Україна», «Первісне громадянство», «За сто літ»). Міцними осередками історичної науки був Харків (Д. Вагалій), Одеса (М. Слабченко), також Дніпропетровськ (Д. Яворницький), Полтава (І. Рудницький), Ніжен, Чернігів (Я. Жданович), Кам'янець-Подільський (М. Полонський). Пізніші арешти професорів ВУАН в 1929 р. послабили, а далі перервали великі наукові праці істориків. М. Грушевського заслано в 1931 році до Москви й поставлено під поліційний догляд, а потім до Кисловодська на «лікування», яке прискішило його смерть (24.XI. 1934).

Боротьба двох культур була прискішувана в такий спосіб, що українських діячів культури впродовж років поодинокі або малими групами розстрілювано, напр., композитора М. Леонтовича (24. 1. 1921), професора мистецтва імпресіоніста Олександра Мурашка, поета Грицька Чупринку (28. 8. 1921), але генеральний погром прийшов разом з народобивством села від 1933 року.

* Цифри подані за «Українською Радянською Енциклопедією» (УРЕ, том 17, стор. 138 і 141.

** «Українська Загальна Енциклопедія», том III.

ЛІТЕРАТУРНИЙ І МИСТЕЦЬКИЙ РУХ

Нові напрямки в літературі

Ініціативу організування літературного руху після большевицької окупації перебрали письменники, між ними колишні члени лівих українських партій, що під час війни перейшли на большевицьку сторону, але по-різному уявляли собі розвиток української советської літератури. Вони теж не хотіли бути додатком до російської пролетарської літератури і маючи партійний стаж, не хотіли вкладатися в шаблони партійних директив. Москва рекомендувала письменникам плекати стиль пролетарського реалізму, пізніше названий соцреалізмом. В Україні буйно розворушилося творче шукання різnorodних стильових течій. Це літературне зрушення мало теж і політичний аспект — самооборону незалежності творчості. Визначування тематики і навіть стилю вимагає від мистця сервілізму. Писав Олександр Довженко: «Здається це перший в історії культури випадок, де стиль „постановляють” на за-сіданні» («Валліте», 1926, зошит I.). Наперекір партійній директиві, в Україні спонтанно оживають або творяться нові різnorodні літературні течії, проти-ставні рекомендованому Москвою натуралістичному реалізмові, як необа-рокко, неоклясики (Микола Зеров, Максим Рильський, Павло Филипович, Юрій Клен, Михайло Драй-Хмара, О. Дорошкевич, М. Могиланський); символісти (Микола Філянський, Володимир Свідзінський, Павло Тичина, Дмитро Загуд, Яків Савченко, Володимир Ярошенко, Володимир Кобилянський, Терещенко); футуристи (Михайло Семенко, Гео Шкурупій); неоромантики (Микола Хвильовий, Микола Бажан).

Організації письменників

В Києві літературна група творить у 1924 р. «Ланку», потім перезвану на МАРС (Майстерню Революційного Слова), що об'єднує письменників: Тодося Осьмачку, Григорія Косинку, Валеріяна Підмогильного, Бориса Антоненка-Давидовича, Євгена Плузника, Михайла Івченка, Дмитра Фальківського, Івана Багряного. В цій групі переважали неоклясики. Несоціалістичні інтелектуальні сили гуртувалися також біля літературно-наукового журналу «Життя і революція», що виходив у Києві в 1925-1933 роках.

Поруч з Києвом, другим осередком культурного, зокрема літературного життя, стає тодішня столиця Харків. Там утворюються літературні групи, а також літературні об'єднання в формі спілок письменників. До масових спілок належить «Плуг» (1922-1932) — спілка селянських письменників нижчого рівня і «Гарт» (1923-1925) спілка пролетарських письменників. В тих роках постала з наказу Сталіна літературна організація «Молодняк», спілка молодих комсомольських письменників. Харківські москалі утворили в 1924 р. «Всеукраїнську Асоціацію Пролетарських Письменників» (ВАПП) і безуспішно намагалися зтягнути до неї українських письменників, обіцяючи їм окрему секцію, щоб спільно ширити на Україні російську пролетарську культуру, проти чого гостро виступив також і комуністичний поет В. Еллан-Блакитний.

До «Плугу» на початку належали: Сергій Пилипенко — голова, П. Панч, А. Головка, І. Кириленко, Д. Гуменна, С. Божко, Г. Орлівна, В. Алешко та інші. Частина з них перейшла пізніше до «ВАПЛІТЕ», побачивши, що Пилипенко йде на співпрацю з спілкою московських письменників.

До «Гарту» належали на початку: В. Еллан-Блакитний — голова, М. Хвильовий, В. Сосюра, революційні романтики Валеріян Поліщук, М. Йогансен, І. Дніпровський, Г. Коцюба. Микола Хвильовий розвалив «Гарт» в 1925 р., вийшовши з нього з групою письменників «Урбіно».

Він заснував нову організацію письменників, «Вільну Академію Пролетарської Літератури» — ВАПЛІТЕ (1926-1928) в складі М. Яловий — 1-ий президент, Микола Куліш — 2-ий президент, М. Хвильовий — заступник президента, Олекса Слісаренко — секретар. Її членами були також не-комуністи, як: Ю. Яновський, Майк Йогансен, О. Слісаренко, Аркадій Любченко, Іван Сенченко, Гео Шкурупій. Належали туди О. Досвітній, П. Тичина, В. Сосюра, М. Бажан, П. Панч, І. Дніпровський, Г. Коцюба, Гр. Епик, О. Копиленко та інші.

Це була тодішня літературна еліта України. В. Державин пише, що: «„ВАПЛІТЕ“ це була єдина в підсовєтській Україні літературна організація, що засадниче і систематично протестувала проти московсько-більшевицького режиму в Україні — протестувала, зрозуміла річ, почасти з націонал-комуністичних позицій, проте почасти і з суто національних».* В їхніх органах не друкувалося матеріалів на партійне замовлення.

Партія заставляла Хвильового кілька разів каятися. Він друкував іронічну самокритику на себе для роз'яснення своїх гріхів у такий спосіб, що повторяв у ній свої еретичні думки і пропагував їх. Після оголошення свого «каяття» він продовжував далі робити те саме з вродженим йому динамізмом і вольовістю.

«Втративши свою державність, ... українці з незвичайною запеклістю обстоювали далі свою культурну незалежність, перетворюючи поверхво-во-бюрократичну українізацію на дерусифікацію міста» — пише Дивнич. Це завзяття надробити втрачене в програній війні проявилось в усіх ділянках громадського життя і також на відтинку релігійного життя, яке стало окремим фронтом напруженої боротьби з окупантом.

УКРАЇНЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА

Заходи відновити Українську Автокефальну Православну Церкву

Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ) має великі заслуги в національному освідомленні народу. Перед революцією православна Церква в Україні підлягала московському патріархові й Синодові і стала інструментом царської політики русифікації. Це ставило українських священиків у принизливе становище, а вірних віштовхувало від російського або обмосковленого духівництва. Боротьба за унезалежнення української Церкви від московського патріарха і Синоду почалася на весну 1917 року. Київський Єпархіальний Собор обрав Комісію для скликання всеукраїнського церковного собору. Хоч російські церковні власті на Собор не погодились, ця Комісія разом з Братством Воскресіння проголосила себе Всеукраїнською Православною Церковною Радою (ВЦПР), зайнялася підготовкою собору і домоглася таки дозволу на його скликання від нового московського патріарха Тихона.

Дня 7 січня 1918 почався в Києві Всеукраїнський Православний Церковний Собор, який висловився за автокефалію, але праці Собору були перервані здобуттям Києва большевицькими військами під командуванням Муравіова.

За гетьманату київський Єпархіальний Собор обрав київським митрополитом московського русотяпа Антонія Храповицького (що опісля втік до Денікіна), а скликаний в червні 1918 р. собор російського духовенства затвердив цей вибір.

Дня 1 січня 1919 року Директорія проголосила автокефалію Української Православної Церкви, але незабаром, 2 лютого 1919 року, большевики окупували Київ.

Боротьба за збереження Церкви серед репресій

В початкових роках окупації відбувалися в плані антирелігійних акцій Союзу безбожників різноманітні шикани Церкви і духовенства, богохульні агітаційні виступи, грабежі і безчещення церков, знущання і вбивання священиків, перешкоджування в виконванні релігійних практик. Вони відбувалися постійно, але большевики ще не почувалися на силах підняти плянову боротьбу за цілковите знищення церковної організації, ані на офіційне оголо-

* «Авангард», 1953-54 р., ч. 10-11.

шення заборони релігії «на бажання» віруючих. Це зробили вони на закінчення доби НЕП-у. Покищо, з хвилиною захоплення влади, вони офіційно обмежилися до ограблення церков з майна і коштовностей та до накладання непосильних податків.

Про початкові большевицькі репресії, що почалися з їхнім приходом на Україну, наведемо для ілюстрації кілька прикладів. Першою помітною жертвою терору був греко-православний київський митрополит Володимир Бого-явленський, замордований большевицькими партизанами 25 січня 1918 року. Того ж місяця, коли большевики зайняли Лубні, комісар Бакай розстріляв усіх 25 ченців з тамошнього монастиря. З Святогорського монастиря в Харківщині вигнано монахів, а монастир ограблено. 4 червня 1918 р. ограблено Святохресний монастир у Полтаві та застрелено ігумена Ніля. У 1925 заслао секретаря ВПЦ Ради П. Гордовського. Жертвою переслідувань була Печерська Лавра в Києві. В ній було ще в 1926 році біля 500 монахів, з них осталося 7, але і цих в 1928 році заслао, ігумена Гермогена Голубинського арештовано, монастир перетворено в антирелігійний музей.

На основі законів ССРСР від 4. XII. 1917 та 23. I. 1918 рр., большевики перевели конфіскацію всіх церковних й монастирських маєтків і скарбів, як золото, ікони, чаші, ризи і т. п.,* заборонили шкільне навчання релігії, розв'язали богословські семінарії й академії, перешкоджали церковній діяльності, шиканували духовенство, а зокрема монахів, церквам заборонили вести харитативну діяльність.

Відновлення і зростання УАПЦ

Закон з 1918 року дозволяв церковним громадам приватно наймати сконфісковані церкви. Київська церковна громада, яка складалася переважно з членів ВПЦРади, зареєструвала свій церковний статут і одержала дозвіл користуватися Миколаївським Військовим Собором. Другу парафію організовано при Соборі св. Андрія Первозванного, третю — при Соборі св. Софії. Перше богослуження, відправлене тодішнім протоієреєм Василем Липківським дня 9 травня 1919 року в Миколаївському Соборі на Печерську, вважається за фактичну дату відновлення УАПЦ.

На прохання поновленої ВПЦРади (М. Мороз — голова, Ів. Тарасенко — секретар) полтавський архієпископ Парфеній Левицький влітку 1920 р. тимчасово очолив УАПЦеркву і висвятив біля 30 священників, але під впливом московського патріярха Тихона перестав її очолювати. Російські єпископи на чолі з митрополитом Срмаковим заборонили відправляти богослуження по-українськи, в 1921 році позбавили всіх українських священників священничого сану і проголосили ВПЦРаду недіючою.

* М. Міллер подає, що в Києво-Печерській Лаврі сконфісовано: брилянтів 2 417 штук 1-9 каратових; рубінів 1 345; ізумрудів — 1 106; сафірів — 41; ниток великого жемчугу — 10; риз вишитих жемчугами і дорогоцінними каменями — 18; інших золотих і срібних речей прикрашених брильантами, жемчугами і дорогоцінними каменями — понад 500.

У св. Софії сконфісовано: 2 митрополічі мітри з брильантами і дорогими каменями вартости по пів мільйона золотих карбованців; 9 напестольних орнаментованих плит понад 24 кілограми кожна; кілька платинових плит; лямпаду вагою 15 кг. з золота і платини з брильантами і жемчугами; золоту лямпаду з 241 брильантами і 327 великими жемчугами та багато цінностей, дарованих князями, гетьманами і вірними.

Втрач не можна оцінити ніякими грішми, бо це були високомистецькі твори минулих століть і національні реліквії величезної культурно-історичної вартости. («Вестник Института по изучению истории и культуры ССРСР», 1952).

Але ВПЦРада скликала 11 жовтня 1921 року Всеукраїнський Православний Церковний Собор до св. Софії в Києві, в якому взяло участь 472 делегати з України і Кубані. Собор затвердив проголошену 1 січня 1919 року автокефалію УАПЦеркви і вибрав Василя Липківського її митрополитом, якого висвячено 23 жовтня 1921 р.

Шістдесятирічний митрополит з великою енергією перевів українізацію Церкви, приспівшив переклади церковних книг на українську мову, відвідав особисто понад 500 парохій, хоч діставав часті заборони і був кілька разів арештований за відважні патріотичні проповіді, в яких засуджував «слуг червоного сатани». Те саме робили великі провідники й організатори УАПЦ: митрополит Микола Борецький, харківський архієпископ Олександр Ярещенко, уманський єпископ Костянтин Малюшкевич, волинський архієпископ Степан Орлик, архієпископ Нестор Шараївський, єпископ Володимир Дахівник-Дахівський, благовісник з мирян Володимир Чехівський, та тисячі інших оборонців Христової правди й української нації.

В крайнє непригожих умовах большевицької безбожницької нагинки і переслідувань УАПЦерква відновилася і зростала з дня на день. У 1927 році вона мала 34 єпископів, 10 657 священиків, 2 800 парохій та та 6-7 мільйонів активних вірних. Тоді в Україні окупаційна партія КП(б)У мала лише 122 928 членів.

До УАПЦеркви приєдналися православні українці з-поза України. На бажання українців з Канади призначено для них, а опісля для США Івана Теодоровича єпископом УПЦ. Також українські парафії в Туркестані і в південно-західньому Казахстані (Семиріччі) підпорядковувалися УАПЦеркві. До Казахстану вислано єпископа УАПЦ Костянтина Кротевича.*

Церква творила дуже важливий фронт протиставлення комунізму і глибоко впливала на формування релігійної і національної свідомости. Тому її швидкий ріст був для російсько-большевицької влади небезпечною, яку вона поборювала на всі лади і врешті вирішила докорінно знищити.

Поборювання УАПЦеркви і духовенства

УАПЦерква, як церква національна, була для большевиків ненависніша від російської Церкви. Антирелігійна боротьба большевиків проходила в Україні в особливо жорстоких, подекуди в садистичних формах. Спершу вони старалися з середини розбивати церковну організацію УАПЦ, розкладати духовенство, основуючи інші «Церкви», щоб перетягати до них вірних з УАПЦ.

«Для боротьби з Церквою створено в Москві 1923 року «Живу Церкву» та «Обновленченську», їх переноситься в Україну, але вони в Україні не знайшли співчуття. Тоді ГПУ організувало через своїх агентів Братство об'єднання Української Православної Церкви», на чолі якого став єпископ, висвячений «обновленченським» митрополитом в Москві — Павло Погорілок. Ця організація притягла багато вірних; їх приваблювала українська мова служби та «благодатність». Одночасно діяло Полтавське ГПУ, використовуючи протоєрея Ф. Булдовського. Він був прихильник автокефалії, але за умовою «благодатности». Ф. Булдовський був висвячений єпископом

* Н. Полонська-Василенко: Історичні підвалини УАПЦ. Рим 1964, стор. 103.

Григорієм — Тихонівської Церкви — на єпископа. Ці єпископи висвятили ще 4-ох єпископів й заснували „Соборно-Єпископську Церкву”. Слов'янських єпархій приєдналося багато, але жодної з УАПЦ. Таким чином ця організація стала мостом, яким переходили до УАПЦ...

«На початку 1924 року з'явилася „Діяльна Христова Церква” — ДХЦ — головою якої став М. Мороз. Осередком ДХЦ став Михайлівський монастир у Києві. Далі відібрали в УАПЦ ряд інших церков і передали «Діяльній Церкві». Проте ДХЦ виявилась безсилою, не зважаючи на допомогу ГПУ (гарний хор, тощо) і року 1927 „ліквідувалася”.*

Заснований в Москві Союз безбожників розпоряджав великим розгалуженим по областях пропагандивним апаратом: пресою, радіовисиланнями, видавництвами, автами, антирелігійними музеями, курсами, мандрівними лекторами. Антирелігійні лекції і карнавали були низького рівня. Вони зводилися до висміювання і богохульства, що ображало і відштовхувало вірних. Комуністи і комсомольці, поперебрані за святих і чортів, вдіралися до церков, уряджували перед вівтарем свисти і богохульні танці, співали сороміцьких пісень, стріляли до образів, провокували вірних, побивали священників, демонювали церковне урядження. Щоб компромітувати релігію й духовенство в очах вірних, вони перебирали своїх агентів за священників, які по відправі оголошували, що вони обдурили народ, роздирали ризи, ламали хрести й чинили всякі богохульства.

Антирелігійні лекції й антирелігійні карнавали безбожників це був лише вступ до терору. За ними прийшло усунення Митрополита, а далі заборона УАПЦеркви і фізичне винищення її єпископату і духовенства.

*

Завзяття, розмах і муравлина праця на відтинку науки, Церкви, культури, мистецтва, шкільництва, кооперації і господарського життя набрали в Україні таких несподіваних розмірів, що ця стихійна праця розбудженого національного життя виривалася з-під контролю й пішла понад голови большевиків. Москва не могла дати собі ради з розбурханою українською стихією, яка поставивши собі за мету, творити незалежну українську культуру і господарство, всупереч настановам Москви, захопила також на свій бік частину місцевих членів партії. Сталін радикально змінив тимчасовий курс національної політики і, підготувавши відповідні кадри, вирішив терором і фізичною ліквідацією українських національно-свідомих елементів усунути назавжди небезпеку українського спротиву при нагоді кинення гасла індустріалізації, колективізації і плану першої п'ятирічки. Цим закінчилася доба відлиги і почалася нова — доба репресій і терору.

ДОБА СТАЛІНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ

Три хвили репресій

Роки відступу большевики використали, щоб включенням приватної ініціативи населення рятувати перед катастрофою народне господарство та щоб закріпити свою владу, підховавши для того кадри партійного,

* Н. Полонська-Василенко, там же, стор. 105.

адміністраційного й поліційного апарату примусу. Після передишки на-стала довга доба репресій і терору.

Доба сталінських репресій у передвоєнному періоді триває впродовж років 1929-1941 і після війни переходить у тотальний терор. В передвоєн-них роках доба сталінського терору має три хвилі особливого посилення репресій: роки 1929-1931 (примус колективізації, ліквідація УАПЦеркви, процес СВУ); роки 1932-1934 народобивство села, масові вивози на зас-лання, чистка в армії, постишевщина і відгуки кіровщини; роки 1936-1938 ежовщина, чистка в партії.

Доба репресій не починається точно означеним роком. В ділянці сіль-ського господарства вона починається трохи раніше, в 1928 році, за «доб-ровільної» колективізації і завершується 1933 року організованим на-родобивством села через голод і масові заслання; в ділянці національ-ної культури репресійні погроми починаються 1929 року ліквідацією УАПЦеркви і масовими арештами діячів культури, інтелігенції й мо-лоді і закінчують українізацію в 1933 р., але сам терор і репресії перери-ваються 1941 року з вибухом війни і втечею большевиків з України.

Керівники репресій

Владу в Советському Союзі в цьому періоді репресій мав: Йосиф Ста-лін. Головним шефом ОГПУ був В'ячеслав Менжинський до часу його отруєння большевиками в 1934 р.; його наступником і шефом заснова-ного 10. 7. 1934 р. НКВД був Генрих Ягода* (розстріляний у 1938 р.); на-ступником Ягоди і шефом всесоюзного НКВД від серпня 1936 до 1938 був Ніколай Єжов,** а після його розстрілу наступником і шефом НКВД став з грудня 1938 р. Лаврентій Берія (до його розстрілу в 1953 р.).

Відповідальними за добу сталінського терору в Україні є не лише кремлівські головачі, що мали в тих роках владу в партії, уряді й ОГПУ-НКВД Советського Союзу, але також їхні ставленики й виконавці теро-ру в Україні. Щоб з багатотисячного апарату ліквідаторів і катів назвати найважливіших, обмежимось переліком імен тих, що з командних постів давали постанови і директиви; що мали керівну виконну владу й тих, що своїм апаратом переводили репресії в широких масштабах, чи окре-мих ділянках національного життя.

* Ягода є зокрема відповідальний за винищення мільйонів в'язнів у совет-ських концтаборах, бо з 1930 р. він був шефом ГУЛАГу (Главное Управление Лагереј), зокрема за винищення українців на Соловецьких островах, з 1933 року на будові Беломорканалу, де на відтинку 227 км згинуло 100 тис. в'язнів.

** Перед тим Єжов був у роках розкуркулювання (1929-30) заступником наркома сільського господарства СРСР по завідуванні кадрами, а в 1929-1934 роках завідувачем відділом партійних кадрів в ЦК ВКП(б) і рішав про добір людовбивців і їхнє розміщення в Советському Союзі, в тому і про добір 23 ти-сяч політичних начальників МТС-ів, що прославилися безоглядністю. Як член, а потім як заступник голови ЦК Партійного Контролю (Кагановіча) він вирі-шував про чистки партійного і адміністративного апарату. Єжов має марку найбільшого терориста в історії СРСР.

Сюди належать у першу чергу висилані з Росії на Україну члени ЦК ВКП(б), спеціально уповноважені партійним центром керівники терору і зміцнювачі репресій:

Лазар Мойсейович Кагановіч, як комісар партійної інспекції (РКІ) в 1920 р. був ліквідатором повстання басмачів у Туркестані; як 1-й секретар КП(б)У в 1925-1928 р. ліквідував національний рух і «націоналістичні ухили» в партії; як член Політбюро ВКП(б) перевів чистки в профспілках 1928-1930; як завідувач сг відділом ЦК ВКП(б) з 1933 р. завершив насильну колективізацію; як голова Центральної Комісії партійного контролю ЦК ВКП(б) перевів разом з тодішнім ще членом ЦКПК і потім своїм заступником тієї комісії

Н. Єжов

П. Постишев

(ЦКПК) Н. Єжовом, криваві чистки в партії; в 1920-1921 ген. секретар ЦК КП(б)У, в березні 1947 р. знову 1-й секретар КП(б)У і ліквідатор націоналістичного підпілля; в 1956 р. усунений з партії.

В'ячеслав Молотов (Скрябін) — з грудня 1920 до лютого 1921 як ген. секретар КП(б)У переводив «червоний терор» в Україні; як предсідник совета праці й оборони СРСР у 1928-30 рр. підготовляв ліквідацію НЕП-у; в 1932 р. зміцнив голодові репресії, відкинувши разом з Кагановічом домагання українських комуністів знизити хлібоздачі з України.

Другу групу становили послані на керівництво Україною довірені і випробувані партійці, що одержали фактичну необмежену владу й займали переважно становище ген. секретарів КП(б)У. Ними були, крім уже згаданого Л. Кагановіча, Станіслав Косіор, Павел Постишев і Нікіта Хрущов.

«Усі чергові керівники української (комуністичної — ред.) партії після відкликаноного до Москви Кагановіча в 1929 р. були добирали за ступнем їхньої твердості — пише Кренкшов.* Але також найздібніші з тих людей не могли себе оправдати самою лише безоглядністю. Дійшло до самогубств і ліквідацій. Врешті двоє людей, що все завдячували Ста-

* E. Crankshaw: «Der rote Zar Nikita Chruschtschow». 1967. Стор 133. Оригінальний заголовок: «Chruschchev, a carrer», New York 1966.

лінові й завдавали собі найбільшого труду, щоб виконати його найголовніші доручення — Постишев і Косіор були розстріляні».

Третю групу творять фахові спеціалісти від репресій і ліквідацій, керівники поліційно-ліквідаційного апарату — Всеукраїнської ЧЕКА, ГПУ, НКВД — та керівники большевицької «юстиції і правосуддя.»

Микола Скрипник, голова Всеукраїнської ЧЕКА; Яковлев — заступник голови Всеукраїнської ЧЕКА і ГПУ; Всеволод Баліцький, шеф ГПУ в Україні з 1926 р., що після короткої відсутності повернувся в 1933 р. і разом з Постишевом проводив масові ліквідації. Він і його пізніший наступник на цій посаді, Леплевський (співробітник Єжова) перевели масові репресії, під час колективізації 1929-1933 рр., винищили діячів культури й УАПЦ та ліквідували партійні ухили. Шеф НКВД А. І. Успенський, привезений Хрущовим, і розстріляний в 1938 р., як прихильник Єжова, та його наступник на тій посаді І. А. Серов присланий Берією, пізніший шеф Всесоюзного КГБ (1954-1958), виключений опісля з партії.

Керівниками большевицької «юстиції» в добі терору й масової масакри українців були в першу чергу:

Андрій Януарович Вишинський — генеральний прокурор ССРСР в 1931-1939 роках та його заступник Ахманицький (пс. Ахматов); Василь І. Порайко — генеральний прокурор УССР і (з 1927 року) нарком юстиції УССР; заступник наркома юстиції УССР Павло Михайлик; Якимшин — прокурор наркому юстиції УССР; Виструков — прокурор окружного суду в процесі СВУ та багато інших.

За голод в Україні, за ліквідацію повстанців, винищування селян, дучівництва, інтелігенції та масові депортації населення з України — крім голови ВУЦВК Григорія Івановича Петровського (1919-1938) і голови Раднаркомату УССР Власа Чубаря (з липня 1923 до 1933 р.) і його наступників на цій посаді Панаса Любченка (від зими 1933 до самогубства в серпні 1937 р.) і Д. С. Коротченка є збірно відповідальний весь місцевий керівний і низовий партійний політичний і адміністраційний апарат та учасники спецчастин, що були вислані на Україну в 1928 до 1941 роках для грабежей, ліквідацій і депортацій.

За ліквідацію культурних, наукових і церковних діячів окрему відповідальність несуть: М. Скрипник (нарком освіти 1927 до 1933 р.) і його наступник В. Затонський, а з менших: І. А. Адамович, начальник частин ГПУ окремого призначення (ЧОН), господарський наглядач ВУАН з березня 1930 р. та Карін, наглядач ГПУ над УАПЦ.

За чистки й ліквідації старшин і вояків Червоної Армії відповідальними є: Йона Емануїлович Якір, командувач київського військового округу, та Ян Гамарнік, голова Політуправління Червоної Армії й заступник наркома воєнної оборони ССРСР (застрелився 1937 р.).

За роки постишевського терору (1933-1937) УРЕ* відмічає низку помітніших погромників:

«У розгромі троцькістів, бухаринців і націоналістів усіх мастей велику роль відіграла діяльність Є. І. Веєра, М. Ф. Владимирського, М. Н. Демченка, В. П. Затонського, Е. І. Квірінга, К. О. Кіркїжа, С. В. Косіора, І. Є. Клименка, Д. З. Мануїльського, О. В. Медведєва, Г. І. Петровського, П. П. Постишева, А. Ф. Радченка, М. Л. Рухимовича, М. О. Скрипника, К. В. Сухомлина, Р. Я. Терехова, М. В. Фрунзе, М. М. Хагаєвича, В. Я. Чубаря, М. Є. Чуvirіна, О. Г. Шліхтера, Й. Е. Якіра та інших діячів партійної організації України.»

* Українська Радянська Енциклопедія, том 17, стор. 189.

Події в роках терору

Відмітимо коротко замітніші події в добі сталінського терору:

1927 рік — початкові репресії: усунення митроп. В. Липківського; 6. 6. самогубство проф. Д. Щербаківського як протест проти обсаджування керівництва Київського Історичного Музею партійними людьми без наукового стажу; проблема шумськізму перед Комінтерном; виключення троцькістів з партії; 29. 11. виступ Л. Кагановіча проти «націоналістичних ухилів» Хвильового, Шумського, і закриття ВАПЛІТЕ; грудень: ухвала про «добровільну» колективізацію селянських господарств.

1928 рік — початки колективізації, примус продавати сільсько-господарські продукти по низькій державній ціні і купувати високі державні позики; голод в багатьох областях; виступ М. Волобуєва і критика його за ухил; введення групи комуністів у склад ВУАН; права опозиція бухаринців проти індустриалізації коштом села.

1929 рік — «рік великого перелому», — 6. 4. московський закон про масову колективізацію і наступ на «куркулів»; карткова система на харчі, випродаж худоби, примусова грабж харчів; повстання і селянські терористичні акти; 8. 4. оголошення нелегальності УАПЦ, заслання митроп. Липківського і духовенства, замикання церков і вивози на заслання селян і непманів; масові арешти професорів і працівників ВУАН, студентів та інтелігентів; 27. 12. Сталін заповідає «ліквідацію куркуля як кляси».

1930 рік — 5. 1. московський указ про прискінення темпів колективізації; 28. 1. вимушена ухвала про самоліквідацію УАПЦеркви; прискінені вивози «куркулів» з метою ліквідації їх як кляси; висилка 10 500 промислових робітників для постійної праці на селах з числа «25-тисячників»; селянські повстання; 2. 3. відворот Сталіна з «головокруження від успіхів» і оголошення про «добровільність» колективізації; масовий вихід сколективізованих селян з колгоспів; 9-19 квітня процес СВУ; осінь: початок чисток в ВУАН в формі вимушування прилюдної критики й самокритики.

1931 рік — 19. 1. розв'язання «Пролітфронту» й заборона незалежних видань; масові арешти й розстріли українських старшин червоної армії і бувших вояків Армії УНР; 24. 11. — смерть М. Грушевського; призначення Михайла Мойсєєвича Майорова наркомом постачання УССР; масові ув'язнення підозрілих в діяльності Українського Національного Центру; чистка секретарів райкомів партії; голод і підвищення хлібоздач також від колгоспів.

1932 рік — плянове народобивство, безоглядне граблення харчових запасів умисно перебільшуваними нормами хлібоздач; вимирання і мандрівки за харчами; 23. 4. постановою московського ЦК партії зліквідовано всі літературні організації і створено єдину «Всеосоюзну Спілку Радянських Письменників» з її філіями в колоніях; 6. 7. Молотов і Кагановіч відкидають пропозицію українських комуністів обнизити хлібоздачі; 7. 7. закон про охорону «соціалістичного майна», ув'язнення за збирання колосків, відбирання жорен; 22. 8. закон про боротьбу з «спекуляцією» встановлює голодову бльокаду; 18. 11. ЦК КП(б)У обвинувачує низових комуністів у співпраці «з куркулями і петлюрівцями».

1933 рік — кульмінаційний рік голоду й розгрому українського життя й масового терору; 24. 1. 1933 московський ЦК засудив діяльність Центр. Комітету КП(б)У, призначив П. Постишева диктатором і Всеволода Валіцького шефом ГПУ України; приїзд Постишева і 15 тисяч партійців; масове винищення місцевого партійного й адміністраційного апарату; масова чистка в кооперації й серед інтелігенції; облога і вимирання сіл; самогубства комуністів: 13. 5. М. Хвильового, 7. 7. М. Скрипника, 3. 8. (закордоном) Миколи Стронського; в зимі на місце Власа Чубара* назначено Панаса Любченка головою наркомату УССР (до 1937 р.), а на місце М. Скрипника В. Затонського наркомом освіти; керівництво ВУАН після розгрому професорів переходить в комуністичні руки і переіменює назву на УАН, а через рік на «УАН УССР»; 13. 3. колерія ОГПУ (за Менжинського) засудила 35 вищих урядовців Наркомзему і Наркомради

* 1923-1933 був безперемінним головою наркомату, тобто прем'єром ради міністрів УССР.

(агрономів) на розстріл, 22-ох — на 10 років, а 18 — на 8 років ув'язнення, щоб вину за народобивство перекинути на опозиційні елементи; введено в дію політвідділи МТС і радгоспів; виарештовано членів мережі УВО-ОУН; розстріляно 34 українських комуністів; в листопаді засуджено комуністів О. Шумського і М. Яворського та М. Грушевського (по смерті) та інших; широкі арешти підпільників з «Всеукраїнського есерівського Центру», УВО і «Всеукраїнського боротьбистського Центру»; припинення українізації і проголошення місцевого українського націоналізму за головну небезпеку; зріст культу Сталіна; успіх Постишева із жнивими.

1934 рік — русифікація замість українізації; ежовсько-кагановичівські чистки в партії; закриття низки наукових інститутів ВУАН; переміна музеїв на пропагандивні установи; ліквідація Науково-дослідчого Інституту Історії Української Культури в Харкові, Інституту Економіки й Організації сільськогосподарства, Інституту літературознавства ім. Шевченка в Харкові, погромлено Геологічну Службу України, ліквідовано археологію як науку; в грудні заведено Надзвичайні Комісії військової колегії Верховного Суду СРСР («тройки»);* 15. 12. засуджено в процесі проти «Українського Центру Віловардійців-терористів» до розстрілу 28 українських письменників і культурних діячів.

1935 рік — викриття і ліквідація дійсних і фіктивних організацій: «Націоналістично-терористичний центр», «Всеукраїнський боротьбистичний центр», «Націоналістично-терористична група проф. М. Зерова», «Блок Українських терористичних груп» — УКП, УКП(б), УСДРП, УПСР, УВО, «Троцькістсько-націоналістичний терористичний блок» (Нирчук, Івченко, Давиденко, Шабльовський та ін.).

1936 рік — проголошення сталінської конституції; репресії на Україні підозрілих в співпраці з групою Зіновєва, Каменєва і Євдокімова (9. 8.); знищення «Українського Троцькістського Центру» м. ін. членів ЦК: Ю. Коцюбинського, М. Голубенка та інших; масова чистка державного апарату і науково-культурних установ.

1937 — в Одесі висаджено в повітря 19 церков; (29. 1. процес проти Пятакова, Радека, Сокольнікова), репресії проти їх прихильників на Україні; в березні перенесення Постишева на секретара Обкому Партії до Куйбишева; в січні розстріл большевика Г. Пятакова в процесі «Антисовєтського троцькістського центру»; в червні Косіор засуджує терор і надмірну самокритику; ліквідація шефа НКВД УССР В. Валіцького, б. голови раднаркому В. Чубара, партійців Рекіса, Полякова та ін.; з кінцем серпня покінчив самогубством Панас Любченко з жінкою і донькою; арешти військовиків І. Дубового і Й. Якіра, членів ЦК В. Порайка й А. Хвилі, та в Москві Гр. Гринька під закидом приналежності до «Націоналістично-фашистської Організації України» й масові арештування тисячів людей; восени забрано з України С. Косіора.

1938 — розстріляно Волобуєва, в січні першим секретарем назначено Н. Хрушова; з ним прислано на начальника НКВД А. І. Успенського з апаратом, Бурмистренка, Коротченка та ін.; усунено Петровського, що з 1919 р. був головою ВУЦВК; в березні розстріляно Григорія Гринька (б. нарком освіти) і засуджено на довічне ув'язнення б. голову раднаркому УССР Х. Раковського за троцькізм; в Москві усунено і розстріляно Єжова; репресії продовжуються за його наступника Л. Берії під керівництвом Успенського.

Події з кінцевих передвоєнних років подаємо в дальшому розділі.

* Після аранжованого Сталіном вбивства Кірова 1. 12. 1934 р. були утворені в грудні 1934 Надзвичайні Комісії Військової Колегії Верховного Суду СРСР, коли шефом Всесоюзного НКВД став Ягода. Ці «тройки» дістали необмежені повноваження видавати присуди без нормальної судової процедури при закритих дверях, або позаочно. В Україні вони винищували людей запідозрених у непевності, опозиціонерів і також партійних чиновників, на яких перекидувано вину за репресії, яким не довірювано, або які знали забагато таємниць злочинів. «Тройки» карали розстрілами і засланнями без права листування.

БОЛЬШЕВИЦЬКА КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ — ПОВОРОТ ДО НЕВІЛЬНИЦТВА

Удержавлення замість усупільнення майна

Комунізм поставив собі за програмову мету скасувати приватну власність та встановити колективну власність як основу побудови суспільно-економічного ладу. В теорії «соціалізація засобів виробництва» мала би довести до усупільнення, тобто до передачі власності на землю, підземні багатства, фабрики, транспорт, торгівлю працюючим, які колективно посідали б їх, керували б ними та випродуковані добра розділяли б за засадою «від кожного по здібностям — кожному по потребі». Це так у теорії.

Практика московського комунізму є запереченням теорії. Большевики не допустили до встановлення колективної власності. Не працюючі класи — робітники і селяни — але держава стала власником землі, фабрик, засобів виробництва і регулятором розподілу продукції між працюючих. Замість усупільнення, «соціалізації», всіх маєтків і фабрик, вони завели удержавлення — «етатизацію» — всього майна і засобів продукції. Не капіталісти і поміщики, ані не робітники й селяни, але «держава», тобто партійні диктатори, позбавили працюючі класи права перебрати на свою власність землю і фабрики по капіталістах і поміщиках і присвоїли їх собі.

Заведені «колгоспи» фактично не були ніякими колективними господарствами належними селянським громадам. Вони були удержавленим господарством з прикріпленими до нього робітниками, на яких перетворено селян. Селянам не було дозволено вибирати на керівників спільних господарських справ людей, яких вони вважали придатними до керівництва, вони мусли голосуванням погоджуватися на урядовців назначених партією. Ані на господарення спільним господарством колгоспу, ані на розподіл потрібних селянам прибутків з нього працюючі в ньому колгоспники ніякого впливу не мали. Держава через своїх наставників визначувала висоту обов'язкової здачі для себе і мінімальну норму оплати в продуктах за відроблений час («трудодні») і то наприкінці року. Колгоспник, подібно як колись кріпак, став прикріпленим до землі, став невільником керівників колгоспу і без їхньої згоди не міг переселитися чи перейти на іншу роботу. Йому не видавано особистих паспортів, щоб не міг перейти до міста на працю в фабриці. З погляду дійсних громадських прав людини колективізація була прихованим поворотом до невільництва панщизняної доби. Як кріпак був приватною власністю пана, так і колгоспник став власністю державної адміністрації, яка призначала, чи і в яких розмірах залишати йому або відбирати його город («присадибну землю»), корову, коні і т. п., чи дозволити чи заборонити невільникові переселитися на посілости іншого пана.

Гасло «колективізації сільського господарства» було маскою, що приховувала заведення державного невільництва для селян.

Початкові форми колективізації

Удержавлення землі, відібраної від поміщиків і селян, що мало офіційну назву «колективізація», не сталося за одним разом. Колективізацію попередили два кількарічні криваві і невдалі експерименти: творення сільськогосподарських комун і творення ТСОЗ-ів.

Комуни були творені в перших роках окупації на земельних маєтках, skonфіскованих від поміщиків і монастирів. Селяни, що їх загнано в сільськогосподарські комуни, не мали ніякої приватної власності, навіть житла ані речей. Вони обслуговували будинки, рештки непограбованої худоби, користали з залишених хліборобських машин і мали обіцянки одержувати бракуюче приладдя і реманент, потрібний для обробітку землі. Але фабрики їх не випродукували і спільною працею комун рідко щастило обробити всю посівну площу. Державні дотації, насіння, угноєння, племінна худоба, що були даровані комунам, розкрадено й розбазарено. Тому большевики перестали заводити ці показові зразки безгосподарности.

ТСОЗ — «Товариства спільного обробітку землі» були заведені також у роках військового комунізму. Спершу землі і урожай з них належали селянам, що «супрягалися», щоб обробляти їх. Згодом селянські землі (крім присадибних городів) об'єднувано в більші земельні масиви на основі «цілковитої добровільности» в сільсько-господарській артілі для спільного обробітку. Селяни оставалися далі власниками своїх коней, плугів, хліборобського приладдя чи машин, але на час польових робіт спрягалися з сусідами і спільно орали, засівали, косили і виконували хліборобські роботи на приналежній для їхнього користування земельній площі. Згідно з декретом ВУЦВК від 26. 5. 1919 р., з прибутків ТСОЗ-у можна було купувати коні і хліборобські приладдя на власність товариства. Приходи розділялися селянам відповідно до кількості землі, до обсягу виробленої людської праці і використання живого і мертвого інвентара. Часами розподіляли їх на кількість членів родини.

Радгоспи — «радянські господарства», державні маєтки, це була явна форма етатизації землі для продукування спеціальних галузей хліборобства. Місце поміщиків і панських «економів» заступили управителі, назначені державою, гостріші в вимогах і контролі праці за попередників. Працюючі в цих державних маєтках селяни оставалися далі тим, чим передше були в панських промислових маєтках — наймитами. Переміна з панських на державних наймитів не дала їм ніякого, навіть теоретично-фіктивного, права впливати на господарку маєтків, у яких вони zostалися на службі, ані на висоту своєї власної заробітної платні, бо вони були позбавлені навіть права штрайку, як за собу законної оборони. В Україні на маєтках поміщиків і цукрозаводчиків утворено в 1919 році перші 174 радгоспи. Вони виросли насіння цукрового буряка та самі буряки для цукрової фабрикації. Пізніше, в степових районах, творено зернові й тваринницькі радгоспи.*

Отже шлях до заведення невідільництва на селі почався для большевицької Росії з невдач. Спротив населення був завеликий. Москві не вдалося з першого маху на окупованій Україні загнати селянство в первісні комуни. Придуманна вступна форма державного закріпачення селянства, ТСОЗ-и, залишала селянам забагато свободи і була незадовільним знаряддям його узалежнення й експлуатації. Державні зразкові господарства — радгоспи — як засіб пропагандивного заохочення селян перейти на колективну форму господарювання, тим заохоченням не стали, ще й коштували державу великих піклувань і капіталовкладів.

* УРЕ, том 12, стор. 64.

Від «добровільної» до примусової колективізації

Після невдач з комунами і ТСОЗ-ами, XV з'їзд ВКП(б) в грудні 1927 року ухвалив запровадити «добровільну колективізацію сільського господарства», але селяни не хотіли добровільно йти до колгоспів. Посівна площа колгоспів і радгоспів становила в 1927 році всього 1,7%. В 1929 році большевики, приготувавши заздалегідь кадри апарату терору, рішилися завести насильну колективізацію і видали в тому напрямі відповідні постанови й укази,* а крім цього таємні адміністративні накази, що встановили, скільки в районі треба «розкуркулити господарств», в якому часі, і яких підозрілих осіб разом з родинами треба винищити. Якраз фізичне винищення було першим завданням. На попередніх голодових катастрофах організатори народобвиства вивчали себе від смерті.

Свіжу нагоду для випробувань метод, як поглибляти голодову катастрофу, приніс большевикам голод у 1928-29 роках.

Примусові закупи хліба за безцін в 1928 році

Хоч 1928 рік приніс Україні неврожай, бо через пізні морози на весну вимерзло 80% озимини, а літня спека знищила також ярі посіви і було ясно, що Україні не вистачить хліба для своєї людности, то комуністична влада вже на весні 1928 р. силою примусила селян продавати хліб по державній ціні тільки кооперації, отже значно нижче від нормальних цін і примусово купувати високі державні позики. Рада комісарів України аж 12. 11. 1928 повідомила, що голодова катастрофа набрала великих розмірів, що в Україні є 76 неврожайних районів з 732 тисячами селянських господарств і ствердила, що «стан людности недорідних районів є дуже тяжкий». Але, проте, вона не спинила дальшої насильної скупки хліба, за допомогою «надзвичайних мір». У висліді цих насильств до місяця липня держава здерла з неврожайної України хлібних запасів на 32,8% більше, ніж у попередньому році.

Випродаж селянської худоби

Нестача харчевих запасів викликала паніку і селяни стали випродувати худобу, щоб купити собі хліба в містах по твердій ціні. Це з одного боку спричинило знижку цін на худобу й м'ясо і зuboжіння селян, з другого — викликало поліційні репресії проти селян «як спекулянтів». Селян при виїзді з міста ревідовано і відбирано їм куплений хліб і муку. В 1929 р. заведено карткову систему. Право купувати хліб в місті мав тепер тільки «організований споживач», а голодні селяни, як «неорганізовані», не могли в місті хліба купити.

Голодне селянство продавало, або різало свою худобу — коні, корови, вівці — і продавало солоне м'ясо, а наслідки були такі, що на весну не було чим орати і що засівати. Загроза нового голоду однаково не ломила людей іти в колгоспи. З початком 1929 р. закладено в Степовій Україні 24 колгоспи і заплановано заложити ще 135 із 2 000 родин та 27 700 га посівної площі**

* 6 квітня 1929 р. XVI Конференція ВКП(б) прийняла плян першої п'ятирічки і оголосила початок колективізації; дня 27. 12. 1929 р. Сталін заповів «ліквідацію куркуля як класи» в пляні колективізації; 5 січня 1930 р. указ ЦК ВКП(б) «про темпи колективізації» започаткував масовий терор проти «куркулів».

** «Тризуб», 7. 7. 1929 р., стор. 10-13.

В голодних областях України більшовики забезпечили спеціальною і тамною мережею постачання харчування свого поліційного, партійного й адміністративного апарату.

Масові вивози на Соловки

Початок винищування української людності припадає на 1929 рік, рік «великого перелому». Політбюро ВКП(б) висунуло гасла: «знищення куркуля як кляси», «колективізації сільського господарства» та «індустріалізації країни».

Також і перше гасло було брехливе. «Куркулі, тобто заможні селяни, були вже винищені на Україні в 1918-21 роках. Багатоземельним селянам відібрано тоді землю, або заслано за «бандитизм». В колишніх куркульських господарствах осталося не більше 8-10 десятин землі, яку обробляли родинною працею, без наймитів, рештки колишніх заможних селян. На практиці наступ на «знищення куркуля як кляси» був спрямований на знищення середньо-заможних («середняків») і бідних господарів, загідозрілих у ворожості до більшовицького режиму. Незалежно від незаможности їм пришивано, що вони є «підкуркульники». Сотні тисяч селян вивезено на загибель у сибірську тайгу і на соловецькі острови. «Знищення куркуля як кляси та підкуркульників розумілося просто як фізичне винищення людей... з політичних міркувань... При чому під час цього фізичного винищення не щадили ні дорослих, ні старих, ні дітей» — пише Дмитро Соловей.*

Твердий спротив села і більшовицький відворот

Терор під час примусової колективізації в 1929-1930 роках набрав найгостріших форм на українських селах в Україні, на Кубані, Донщині, в Туркестані. Українські селяни відповіли протитерором.

В ці роки відбулася генеральна проба, як організувати в чергові роки народобвиство при допомозі голоду.

«На Україні — пише В. Уваров — в період хлібозаготівельної кампанії 1928/29 р. куркулі підпалювали колгоспні і радгоспні будівлі, державні зсипні пункти, організовували вбивства партійних і радянських працівників, колгоспників і сільських активістів. Так, VII окружна партійна конференція Українського військового округу (травень 1930 р.) відзначала, що у 1929 р. в республіці було 1 262 випадки терористичних актів... Контрреволюційні елементи розповсюджували ідеї підпільної... націоналістичної організації «Союзу Визволення України».** В наступному році активний спротив селянства значно збільшився. Тільки в першому півріччі 1930 року куркулі вчинили на-Україні понад 1 500 терористичних актів» — подає УРЕНциклопедія. (Том 17, стор. 142).

Рішучий спротив селянських мас, загострений терористичними акціями проти насильників, повстанням в окремих районах (Павлоград-Лозова), «баськими бунтами» тощо, заставили більшовиків припинити на якийсь час даліше форсування колективізації. Сталін виступив з критикою допущених «перегинів» надто ревними партійцями, перекидаючи вину за пляновий терор на адміністративних виконавців нижчого щабля. Щоб оминати небезпеку загального повстання в Україні, Сталін зробив відступ. Дня 2. 3. 1930 року він помістив статтю в «Правді» про «Головокруження від успіхів», обвинуватив у ній місцеву владу за стосування насильства й лукаво оголосив, що колективізація має мати добровільний характер. Наслідки проголошення цього відступу були такі, що селянство, насильно загнане в колгоспи, покликуючися на засаду добровільности, масово повиходило з них.

* Дм. Соловей: «Стежками на Голготу». Частина I, 1952, стор. 72-73 і далі.

** В. Д. Уваров: «Боротьба КП(б)У проти правого ухилу...» «Український історичний журнал», Київ, 1966, ч. 9, стор. 94.

Але большевицький відступ був тимчасовий, щоб приготувати сили певніші від дотеперішніх до наступу для докорінного знищення індивідуальних господарств, що творили соціальну базу незалежності українського селянства.

ОРГАНІЗОВАНЕ НАРОДОВВИВСТВО В 1932-1933 РОКАХ

Голод в Україні 1932-1933 років був засобом московського імперіального уряду і то саме такого, який на своїх прапорах виписав гасло «визволення» працюючих від нужди і голоду. Большевицький уряд у Москві пляново зорганізував голод в Україні, щоб народовбивством назавжди зломити спротив національно однородного українського селянства, щоб підорвати біологічну силу української нації, а осталих при житті зробити безвільними слухняними кірпаками в колгоспній системі.

Безоглядне ограблення населення з хліборобських урожаїв довело вимирання людей з голоду до найвищої точки в перших п'ятьох місяцях 1932 і 1933 років. Катастрофально тяжкий був передновок на весні 1933 року. «Сільська людність України, гвалтовно пограбована озброєною рукою держави, лишилася без будьяких харчів. У ці місяці люди вмирили масами. Часто від нестерпних мук голоду божеволіли».*

Загальний збір зерна в Україні в 1932 році дорівнював 894 млн. пудів, тобто був більший на 94 млн. пудів, ніж у 1928 р. і на 243 млн. пудів більший, ніж у 1924 році. Урожай був багато вижчий, ніж у тих неврожайних роках, коли голоду не було. Але норми примусової здачі навмисно встановлено на 1932 р. не від зібраного врожаю, а від запланованої посівної площі, байдуже чи вона стояла облогом, щоб пляново довести до вимертя мільйонів людей.

На весні в 1932 р. села були ограблені з харчів. Під тином часто можна було бачити скорчені від мук трупи померлих людей. В повстанському селі Медвині на Київщині, наприклад, на весні 1932 р. з голоду померло близько 1 500 душ. «Люди рятувалися буряками, мерзлою картоплею, домішуючи до них суху траву або дерев'яну тирсу.» «Те що мало йти на корм худобі, тепер їдять люди» — спостерігає американський кореспондент К. Фос. Під час весняного посіву люди «на полі часто їли сухе посівне зерно, або ховали його по своїх кишнях, щоб принести якусь жменю зерна додому» для голодної родини. Влітку того ж року голодні селяни «не могли діждатися цілковитого вистигання хлібних зерен і зривали для свого прохарчування ще зелені колоски на полі.»

Голод виганяв людей у мандрівку шукати в інших сторонах порятунку для себе і своїх родин. «Тисячі селян, поклавши на плечі клунки, в яких було складено все їхнє майно, голодні, холодні, обкрадені, йдуть з того місця, де вони родилися й жили, щоб знайти шматок хліба. «Рух цей набрав стихійного характеру» — пише той самий Кондес Фос про весну 1932 р.** Цю мандрівку за харчами народовбивці теж собі закарбували і придумали проти неї протизасоби.

* Д. Соловей: Українське село в роках 1931-1933. «Укр. Збірник», 1955. Кн. 2, стор. 64-78.

** Там же.

ДВА ЗАКОНИ ПРО НАРОДОВБИВСТВО

Большевицька влада, маючи точні звідомлення, якими способами українські селяни рятували себе перед голодовою смертю, рішила перешкодити цьому рятункові. Видано два драконські закони, щоб прискіпити народоббивство. Закон від 7 серпня 1932 про «охорону соціалістичного майна» і через два тижні, дня 22. 8. 1932 р., ще один закон про «боротьбу з спекуляцією». Перший закон кваліфікував призначених на голодову смерть селян як «зłodіїв», другий, як «спекулянтів», попередні адміністративні розпорядження кваліфікували селян, що чинили активний спротив насильствам, як «бандитів».

Закон про прискіпшення народоббивства

Перший закон прирівняв майно колгоспів і кооператорів з державним майном, наказав всебічно зміцнити охорону цього майна від «розкрадачів» і встановив загострення поліційної охорони та судових репресій у формі таких кар: «розстріл з конфіскацією всього майна і з заміною при зм'якшувальних умовах, позбавлення свободи не менше 10 років з конфіскацією всього майна». Це був законом встановлений терор проти голодних людей, приневолених самою державою «красти», бо держава, відібравши від них усі харчові продукти, не приділила їм харчів навіть за картками, як це було по містах.

Згідно з цим першим законом, тяжко карали тих, хто відважувався збирати колоски на зжатому полі, з якого цілком уже був зібраний урожай. Щоб не можна спожити придбаного зерна, при обшуках хат відбирало і нищено жорна, тобто хатні млинки до перемелювання малої кількості зерна на муку. Советська преса в листопаді і грудні 1932 р. безсоромно писала, що в Одещині знайдено 125 хатніх млинів, в Лубенському районі — 27, у Царичанському — 75, в Слов'янському — 100. Це не було вже відбирання в «розкрадачів» колгоспних колосків, це було нищення домашнього приладдя для приготування їжі, щоб прискіпити смерть з голоду. Коли не стало цих ручних жорен, селяни серед ночі товкли в ступах зерно, перемішане з кукурудзяними обеззерними качанами. Українські фермери з Канади хотіли в літі 1932 р. подарувати збіжжя через Советський Червоний Хрест для безплатного розподілу голодуючим в Україні. Кремль рішуче відмовився прийняти цей дарунок, бо це було суперечне з його плянами народоббивства.

Зрештою, збіжжя з закордону і не було потрібне, бо було чим рятувати людей від смерті, якщо б це було в пляні народоббивців. Після жнив намолочене зерно поспішно звозили до переповнених і поліційно бережених зернохосовищ, або зсипали на залізничних станціях в купи під голим небом, де воно мокло на дощі, пріло і проростало, бо ані мішків ані транспорту не вистачало, щоб вивезти його з України. А пограбовані селяни з голоду пухли і вмирали. Щоб усі харчові запаси відібрати українським селянам і не дати їм змоги більше з'їсти, Сталін призначив найкоротший час для виконання хлібоздачі. Для блискавичного переведення операції ограблення змобілізовано й кинено на села влітку 1932 р. весь місцевий партійний, адміністративний і поліційний апарат і скріплено його тисячами партійців, присланих з Росії. Вони намолочене зерно забирали негайно з-під молотарок і відвозили з голодного села до зернохосовищ і на залізничні станції, де зерно гнило і пропадало для вмираючих з голоду людей і для Росії.

Але мета народобивців була досягнена. Вісім мільйонів українців Росія знищила. Це кінцевий баянс плянового народобивства.

Закон про голодову облогу України

Другий серпневий закон 1932 року «проти спекуляції» встановив голодову блокаду України. Центральний Виконком і Рада Наркомів ССРСР «з уваги на те, що останнього часу... збільшилися випадки спекуляції крамом масового споживання... зобов'язує ГПУ (НКВД), органи прокуратури і місцеві організації влади вживати заходів до викорінення спекуляції, застосовуючи до спекулянтів і перекупників ув'язнення в концтаборах терміном від 5-ти до 10-ти років без застосування амністії».

Під маскою боротьби «з спекулянтами» обложено залізничні станції в прикордонній смузі між Україною і Росією, де голоду не було, поліційною контролею, щоб не допустити переїзд людей для обміну речтками домашніх речей за харчові продукти. Агенти ГПУ завертали назад селян з України, конфіскували ручний багаж і арештували як «спекулянтів». Пасажирам, що приїздили в Україну, відбирали харчові продукти, не щоб не обіднити вивозом малого ручного пакунку харчевих запасів Росії, але щоби не було чим рятувати від смерти голодуючих родин в Україні. В українських містах селяни не мали як купити харчів у крамницях без харчових карток, ані приватно, бо мешканці міст самі мали голодові харчеві приділи. Це була поліційна блокада на команду Кремля, щоб голодні люди з України приспінено померли в запланованому реченці.

І вони вмирили по пляну передбачених директив. В одного селянина — описує С. Фурса — на станції в Юзівці, «міліція найшла в мішечку якихось 5 фунтів крупів і 2 буханці хліба і забрала це. Як же він благав їх. Казав, що у нього дома лежить на смертній постелі його дружина і двоє дітей, які чекають на цей хліб як на порятунок. Не допомогло.» Люди обступили його, співчуваючи, і міліція не відважилася арештувати цього «спекулянта», щоб згідно з законом блокади посадити його в концтабор на 5-10 років ув'язнення «без амністії.» Міліція була затруслива, але це народобивцям не пошкодило. Цей «спекулянт» урятувався від повільної смерти: «пів години пізніше він кинувся під потяг». Наводимо один, спостережений живим свідком, епізод... А скільки незаписаних свідками смертей і ув'язнень отаких самих «спекулянтів» до концтаборів «без права амністії» було в Україні?

Недовір'я Сталіна до комуністів в Україні

Після об'їздки В. Чубара й М. Скрипника до голодуючих районів відбувся в червні 1932 р. «Драбівський процес» проти деяких чиновників, що поповнили занадто різко зловживання, грабежі й самовільні розстріли. В липні 1932 р. на 3-ій Конференції КП(б)У катастрофальний стан спонукав навіть Харківський наркомат України пропонувати Москві зниження висоти хлібозаготівель, сповільнення темпів колективізації та удрення харчової й насіневої позики населенню. Виник конфлікт. Відпоручники Москви В. Молотов і Л. Кагановіч відкинули домагання Чубара і Скрипника, закинули їм невміння керувати колективізацією і викривати саботажників і підтвердили коначність виконання партійних директив без ніяких уступок. Тиждень пізніше (14. 7. 1932 р.) Українська Економічна Рада, всупереч директиві московського

Політбюро, знизила плян м'ясозаготівель для України з 16 400 до 11 214 тонн. Недовіря російського Політбюро ВКП(б) до ЦК КП(б)У зростало. В січні 1933 року прислано в Україну П. Постишева на 2-го секретаря ЦК КП(б)У (не питаючися Харківського ЦК) і 15 тисяч політкомісарів. ЦК ВКП(б) засудив 24 січня 1933 р. діяльність ЦК КП(б)України, надав Постишеву необмежені диктаторські права, призначив довірених Москві людей керівниками в Одесі (Є. Веґер) і Дніпропетровському (М. Хатаевич), шефом ОГПУ в Україні призначив довгорічного шефа Всеукраїнської ЧеКа, В. Баліцького, що повернувся в його почоті назад на Україну після короткого перевишколу в Москві.

Завершення народобвиства в 1933 році

Завершенням акції народобвиства був 1933 рік. Не довіряючи справності діючого в Україні апарату терору, Сталін вислав у січні 1933 року свого довіреного уповноваженого Павла Постишева з обмеженими диктаторськими правами і разом з ним 15 тисяч політкомісарів («п'ятнадцятьтисячників»), що мали контролю і керівництво над апаратом терору, місцевою адміністрацією і парткомками.

В ограблених селах почався вже по Різдвяних святах 1933 р. масовий голод.

Збіжжя було відібране з-під молотарок ще в осені, бо було наказано, щоб село здало наложену хлібоздачу від пляну, а не від дійсного збору засіяної площі. Тому що на жнива здесятковані народобвиством і виснажені голодом селяни не мали сил скосити, скласти в скирти, ані не мали чим позвозити з поля збіжжя, мільйони гектарів збіжжя загинуло на полях. Народобвиствий плян хлібоздачі не був виконаний. Отже большевики в жовтні видали додатковий плян хлібоздачі, а потім ще й третій плян здачі неіснуючих «злишків», щоб ограбити село з усяких харчових запасів взагалі. Окремі бригади ходили по хатах односібників і колгоспників і переводили ревізії за захованими або закопаними харчовими рештками («злишками»), обстукували стіни, шукали залізними дротами закопаного збіжжя в землі. Вони складалися з висланих давніше з Росії «25-ти тисячників»,* спецзагонів військ ГПУ та донощиків з-поміж місцевих комуністів і комсомольців. Вони відбирали людям глечики з гречаною кашою, заховані пляшки з пшоном і всякі «злишки» харчів непотрібні державі для хлібоздач, але потрібні для переведення народобвиства. Коли прийшли постишевські «15-тисячники» робота була проста. Селяни-кріпаки не посідали пашпортів і в підміських селах не могли бути прийняті на фабрики, щоб щось заробити на їжу. «Робітничо-селянська» міліція вилувлювала по містах селян, що приїздили, щоб обміняти щось за харчі. Дальші подорожі за межі України по харчі до Росії були забльоковані зміцненою поліційною контролею. 15-тисячники допильновували, щоб місцевий апарат не розм'як, не розгубився, не втратив нервів у зтяжній боротьбі з півживими людьми й щоб ці люди гинули на місцях, а зломані недобитки, щоб пішли в невідьничтво колгоспів.

В зимі 1933 р. люди їли товчену кору з дерева, січеву соломку, перемішану з гнилою перемерзлою капустою, їли котів, собак, щурів, а на весну — слимаків, жаби, кропиву і вмирали на найтяжчі шлункові захворювання. Спеціальні транспортні колони щодня збирали до вантажних авт тисячі трупів та людей неспроможних рухатися з ослаблення. По селах вмирали на весну десятки тисяч селян. Не всюди було кому їх поховати. Ситі комуністичні акти-

* «Двадцятип'ятитисячники» — окремо дібрана в 1930 р. група робітників-комуністів, росіян по національності, для догляду і керування місцевою владою, щоб статися по селах оком і вухом Москви. За большевицькими даними на Україну послано ніби лише «понад 10 тисяч» цих «кращих» большевицьких пролетарів з Росії.

вісти агітували записуватися в колгоспи і обіцяли варену страву і 100 грам хліба для працюючих, а для дітей і родин — нічого.

Зброї по селах не було. В районних центрах і декуди по селах стояли кінні й піші гарнізони, «робітничо-селянської» міліції і тяжко озброєні кінні і моторизовані частини ГПУ-НКВД під загальним керівництвом шефа В. Балицького. А все ж таки були криваві повстання в Полтавщині, Сумщині (Іван Козлов), Херсонщині, Київщині, на Кубані.

Багато сіл вимерло до останньої душі. Кількості тих «відумерлих» сіл не знаємо. На Україну транспортовано впродовж 1933-1935 років колоністів з холодних російських губерній: Уфи, В'ятки, Рязані, Калуги. Число московських колоністів затаєно.

ЛІКВІДАЦІЯ УАПЦЕРКВИ

Винищення єпископату й духовенства

Одночасно з наступом на селян почався в 1927 році приспішений наступ на УАПЦеркву з метою її ліквідації. Ліквідація Церкви була проведена в грубий диктаторсько-поліційний спосіб.

Митрополит Василь Липківський

Митрополит Микола Борецький

Большевики всіма способами обмежували свободу рухів єпископам, забороняючи їм навіть право виїзду з місця перебування. Ці обмеження довели до того, що в листопаді 1926 року на 34 єпископів УАПЦ було тільки 17 єпископів чинних. Сигнал до остаточної ліквідації Церкви дав Кремль.

Уряд СРСР заявив 8. 4. 1929 року, що він не визнає Церкву за ієрар-

хічну організацію, а вслід за цим почалося плянове винищування духівництва і замикання церков.

Дня 28 січня 1930 року ГПУ скликало до Києва «Надзвичайний церковний собор» з рештою єпископів та 40 священників і продиктувало йому ухвалити, що УАПЦ «самоліквідується» й духовенство залишається надалі «служителями культа». Це був ліквідаційний Собор, на якому духовне керівництво єпископів практично закінчилося і ВПЦРада була розв'язана.

Нагляд над УАПЦ мали від початку спеціально уповноважені агенти ГПУ, спершу Серафімов, а під час 2-го Всеукраїнського Церковного Собору в жовтні 1927 року Карін. Карін наказав організаторам Собору негайно усунути митрополита Василя Липківського під загрозою розігнання Собору й арешту та заслання на Сибір його керівників. Учасників Собору, що явно виступили з закликком не коритися вимогам ГПУ, арештовано в ході нарад і ліквідовано. Під тиском терору Собор ухвалив «зняти з митрополита Василя тягар митрополичого служіння». Митрополитом обрано Миколу Борецького, гайсинського єпископа. Митрополита Василя Липківського арештовано в 1927 році, а потім, у 1928 році, врешті в лютому 1938 року і заслано на північ, де він і помер.

Під час процесу СВУ в 1930 р. нового митрополита М. Борецького арештовано, ув'язнено в Ярославському ізоляторі й катовано там за його відмову ГПУ підписати декларацію до Папи, що в Україні ніби то не має релігійних переслідувань, а потім заслано на Соловки, звідтам перевезено його до лікарні в Ленінграді в 1935 р., і там в 1936 році замордовано його. Продовж 1929 року почалися систематичні репресії, арешти єпископів і священників.*

Жертвою большевицького переслідування був насамперед харківський архієпископ Олександр Дренченко, арештований у квітні 1926 року і засланий до Ташкенту. Київський архієпископ Нестор Шараєвський, заступник Митрополита помер з виснаження в Києві в жовтні 1929 року. Архієпископа Юрія Жевченка засуджено 1. 9. 1929 року і заслано на 8 років до Караганди. Після відбуття кари засуджено його ще на 20 років заслання в концтаборах і там замучено. Архієпископа Йосипа Оксіюка, що з 1927 року був другим заступником Митрополита і проживав в крайній нужді заслано в 1935 році на Сибір. Архієпископа Степана Орлика, блискучого проповідника і меткого організатора, заслано в 1928 р. на Соловки. Коли після відбуття присуду він повернувся до Житомира, його ув'язнено і посаджено в темний ґлох, де він осліп і помер у 1938 році.

Єпископи і священники були «згори» підозрілим елементом в очах влади й систематично виарештовувані. В 1926-1931 роках, коли десятки тисяч української інтелігенції, робітників і селян були арештовані, масові арешти охопили теж і духівництво. Застрашені люди краще заходили до церков, болячись зустрічатися з священниками.

В ході систематичних арештів були з бігом років ув'язнені і заслані до концтаборів усі архієпископи, єпископи і тисячі священників УАПЦ. Частина з них по-бестіяльськи замучено або розстріляно, інших заслано

* Прот. Д. Бурко: Митрополит Миколай Борецький. «Рідна Церква». Мюнхен, 1953, подає докладний матеріал про діяльність Митрополита і УАПЦ.

до концтаборів без права повороту. Така ж доля стрінула членів церковних громад.

«Роки 1934-1936, — то були роки остаточного знищення видимих ознак релігійного життя на Україні. Тоді було переведено масову руйнацію храмів. Над духовенством і вірними провадилися останні, фабриковані урядом, судові процеси. З духовенства і вірних УАПЦ було знищено понад 30 єпископів, понад 2 000 священників та велику силу вірних. Лише нечисленні одиниці священників повернулися на Україну, перед другою світовою війною. А в час війни, вони знову зорганізували й відновили життя УАПЦ».

«Українська Автокефальна Православна Церква мала 34 єпископів і понад 3 000 священників і дияконів. З цієї кількості, в роки другої світової війни, повернулися на Україну два єпископи з зіпсутим здоров'ям, один з них помер у 1943 році. Священників, поворотців з заслання в Україну, було зареєстровано Київською Всеукраїнською Церковною Радою в кінці 1941 року лише 270 осіб. Інші зникли з лиця України.»*

Але жорстоко доведена до кінця плянова ліквідація української церковної організації УАПЦ і її духовенства не вбила в народі релігійного духа. З втечею большевиків з України під час світової війни, прийшло стихійне відродження релігійного життя й відновлення УАПЦ.

Замикання і руйнування церков

Щоб приспівити поступове замикання церков, большевики наклали на церкви і на священників та служителів надмірно високі податки від «нетрудових» прибутків.** За спізнення терміну заплати податку умову аренди уневажнювали, а церкву замикали й перетворювали на склади збіжжя, стайні або й руйнували. Священників за незаплатення податку арештували і засилали або знищували у в'язницях НКВД, а їхніх дітей переслідувано за непевне соціальне походження.

Крім замикання і перетворювання церков на сільбуди, кіна, клуби, склади, большевики просто руйнували їх, зокрема історичні пам'ятки з княжої (XI-XIII ст.) та козацької доби (XIV-XVIII ст.), що були зразками візантійської архітектури або козацького барокко.

Зруйновано Свято-Михайлівський Золотоверхий Манастир на Софійській площі у Києві (з XII ст.); Десятинну церкву (з X ст.); Братський манастир у Києві на Подолі (з XII ст.); церкву Різдва на Подолі; Миколаївський Собор (з 1690 р.) в Києві; церкву Святої Тройці в Києві (з XII ст.), на місці якої поставлено будинок для ЦК КП(б)У; Запорізький манастир Святого Спаса в Мезигір'ї; Запорізький Собор у Нікополі, у стилі козацького барокко (з XVII ст.); грецький манастир у Таганрозі (з 1807 р.).

* Прот. М. Явдась: Українська Автокефальна Православна Церква, Мюнхен, 1951, стор. 159.

** Напр., в Полтаві церковні громади не були спроможні заплатити податків і церкви позамикано, на житомирського пароха наложено податку 35-40 тис. карбованців.

В одній Полтаві знищено 14 історичних церков. В Одесі в 1937 році висаджено в повітря одного дня 19 церков. В Києві на 140 церков, що були на початку окупації, залишилися тільки дві церкви відкриті для вірних, і то лише з уваги на бажання показати закордонним туристам і політикам релігійну «толеранцію».*

Після фізичного винищення духовенства, церковної прислуги і вірних УАПЦерква існувала далі нелегально. Хоч остання церковна громада була офіційно розв'язана в 1936 році, малі рештки священиків і монахів, маскуючися і скриваючися перед ГПУ, продовжали потаємно апостольську працю серед вірних, за що були карані деколи навіть і розстрілами на місці зловлення (напр., чернець Пилип у 1937 році або ігумен Арсеній у 1941 році).

БОРОТЬБА З НАЦІОНАЛЬНИМИ УХИЛАМИ В ПАРТІЇ

Ш у м с ь к і з м

Внутрішньо-партійна опозиція в КП(б)У проявилася в 1924-1926 роках. Вона спрямувалася проти московських централізаційних заходів і нової програми національної політики большевиків. Провідними особами цієї опозиції були: нарком освіти Олександр Шумський, економіст Михайло Волубуєв, нарком фінансів Сергій Полоз, Василь Еланський, голова спілки письменників, та ряд інших українських комуністів, що мали впливові становища в партії і в харківському уряді. Їх підтримували бувші боротьбісти, письменники й учені. Шумськісти вийшли перші з критикою щойно започаткованої системи політики послідовної централізації, що пізніше дістала назву сталінізму, та висунули «ясну програму позитивних вимог усамостійнення УССР.** Вони домагалися забезпечення провідної ролі українських комуністів у КП(б)У, рівноправності КП(б)У з іншими комуністичними партіями в Комінтерні, участі УССР в керуванні закордонною політикою, створення територіальної армії України, повної автономії в освітніх і господарських справах. Особливо гостро виступили шумськісти в 1926 році проти централізаційних реформ Сталіна в зв'язку з індустріалізацією, які позбавляли уряд УССР функцій влади на користь всесоюзного уряду та проти централізації тяжкої промисловости України.

Опозиційні виступи Шумського зійшлися в літературній ділянці з опозицією Хвильового проти домінації російської культури в Україні й викликати своїми популярними і зрозумілими гаслами ідеологічну атмосферу опозиції на Україні проти московського централізму. В Кремлі потрактовано це як ідеологічний вилім і серйозну загрозу, тим більше, що до голосу шумськістів прислухалися інші неросійські народи (особливо грузини), а поза кордонами СССР українські комуністи в Західній Україні (КПЗУ) приєдналися до позицій Шумського. Опози-

* Точніші дані подає М. Міллер у статті «Знищення православної Церкви большевиками». «Український Збірник, 1957. Кн. 10.

** М. Ковалевський: Опозиційні рухи в Україні і національна політика СССР (1920-1954). Мюнхен, 1955, стор. 22.

ція українських комуністів набрала широкого розголосу і розслідування її передано в 1926 році окремі Комісії III Інтернаціоналу.

ЦК КП(б)У на доручення московського Політбюра постановив в квітні 1927 р. усунути Шумського з партії, але його справа була в Комінтерні, куди вніс її член ЦК КПЗУ Васильків-Турянський, мотивуючи, що вона виходить поза компетенції КП(б)У. Спів поглибився, бо той же Комісії Комінтерну московські більшовики поставили на розгляд справу націоналістичного ухилу члена політбюра КПЗУ Карла Максимовича та Василькова-Турянського. Це довело до розламу серед тих галицьких комуністів, котрі вважали Шумського і Максимовича за своїх ідеологічних провідників. Група Василькова-Турянського вийшла в квітні 1928 р. з КПЗУ. Контрольна Комісія Комінтерну осудила діяльність групи Василькова-Турянського. Шумський і Максимович в квітні 1929 р., виконуючи постанову цієї Комісії Комінтерну, склали неясного змісту заяву, проти використання їхніх прізвищ тією групою, але вину за її становище приписали Комуністичній Партії Польщі (КПП), домагалися для себе привернення членських прав і звільнення від закидів у націоналістичному ухилі. Це визнано за невистачально шире каяття. Максимовича виключено з III Інтернаціоналу за підтримання зв'язків з групою Василькова-Турянського, а Шумському висловлено гостру нагану з попередженням. КП(б)У не змінила свого осуду і Шумського вислала спершу до Москви на становище голови профспілки учителів. Звіттам Шумський був засланий на Соловків разом з Максимовичем. Скрипник допоміг Кагановичеві виконати доручення Сталіна усунути з України Шумського.

Осудження Шумського привело до репресій на ближчих співробітників Шумського, яких у 1930-1933 роках арештовано, депортовано або розстріляно.

Олександр Шумський це найвизначніша постать з рядів колишніх українських есерів, що творили в УПСР ліву фракцію-боротьбистів. Після їхнього спільного виступу з більшовиками проти Центральної Ради на I Всеукраїнському З'їзді 17. 12. 1917 р. боротьбісти були виключені з партії есерів. Група боротьбистів з Шумським на чолі втекла до Харкова окупованого більшовиками, оголосила себе окремою партією УПСР-боротьбистів. Шумський, Полоз, Михайличенко та інші виїхали до Петрограду переговорювати з більшовицьким центром, щоб створити в Україні коаліційний уряд, складений з більшовиків і УПСР (боротьбистів) подібно як було з урядом РСФСР. Ленін спершу вагався і передав Сталінові вести переговори, а наприкінці 1919 р. зажадав, щоб боротьбісти розв'язали свою партію і вступили без застережень до новоствореної в липні 1919 р. КП(б)У. Шумський з своїми однодумцями об'єдналися з лівою фракцією українських соціал-демократів-незалежників (Авдієнко, Пісецький) і створили Українську Комуністичну Партію (УКП). Есдеки-незалежники старалися, щоб III Інтернаціонал прийняв УКП як територіальну партію в свій склад, але російські більшовики перебили ці заходи.

«Леніна особливо турбувала Партія Соціал-Революціонерів-боротьбистів. Приймавши комуністичну програму, боротьбісти обстоювали разом з тим здійснення на практиці свобод для неросійських народів, що їх було проголошено в деклараціях. Вони разом з тим вимагали створення окремої національної української армії. Ленін бачив, що... боротьбісти можуть розпочати повстання, маючи добрі зв'язки з селом. Тому він став прикладати всіх зусиль, щоб влити партію боротьбистів до КП(б)У, відділу РКП(б). Плян його був простий:

а) знищити незалежну українську комуністичну політичну організацію, небезпечну для монополії Російської Комуністичної Партії в Україні;

б) унешкодити членів партії боротьбистів. Небезпека від боротьбистів була в тому, що боротьбісти — пише далі Д. Соловей — підтримували

опозиційні українські елементи та захищали повстанців-партизанів, які виступали проти масових вивласнень, чи конфіскації, що їх здійснювали „продотряди”, надіслані в Україну з РСФСР та проти антиукраїнської політики завойовників. А під „інтересами пролетаріату” ховалися місцеві інтереси великоруського пролетаріату”. Ленін висунув гасло „єдності дій пролетарів” великоруських і українських”, оголосив, що ніби від цього залежить чи вільна Україна буде можлива чи ні. Але ця „єдність дій” полягала в підкоренні московському центрові та в безвідмовному виконанні його розпоряджень.»

Великоруський централізм Леніна був послідовний і далекозорий. Протиукраїнська боротьба Леніна була замаскована інтернаціональною фразеологією. «Ленін був не проти українців, але при тій умові, що вони ніякої вирішальної ролі в Україні не будуть відігравати. Що вони, українці, ніяких окремих від Росії самостійних національних завдань не ставитимуть і цілком у всьому підкорятимуться зарядженням і керівництву його партії в Москві. Що вони, українці, безвідмовно поставлять до диспозиції кремлівської влади усі ресурси і всю фізичну й мозкову робочу силу українського народу.»*

А цього українці не хотіли робити. Вони хотіли ввійти в партію, щоб перемогти великоруських шовіністів. І про це Ленін знав. Тому після злиття боротьбістів з КП(б)У в 1920 році, почалася в липні 1921 року велика чистка в партії «і майже всіх боротьбістів в індивідуальному порядку повикидали з КП(б)У (назвавши їх „клясовими ворогами” з усіма поліційними наслідками — С. Л.). І в 1923 р. їх у КП(б)У лишилося тільки 118 осіб з прийнятих близько 20 000»,** Постишевська і Єжовська чистки були такі ґрунтовні, що в 1938 році на волі не остався ні один.

Розкусивши великоруський централізм Леніна і його партії, Шумський у 1920 р. називав КП(б)У «партією колоністів». Вступивши в члени цієї партії колоністів наприкінці того ж року він писав про включення боротьбістів: «Партія (себто Ленін) скомандував нам „струнко”, і ми стрункою лавою увійшли до КП(б)У. Тактика чи наївність Шумського? Наївними були в усякому разі боротьбісти, коли знаючи, що партійну політику диктує Україні Москва через КП(б)У, і в ній вони будуть творити внутрішній фронт опозиції, безжурно думали: „вплиємось, роззілляємось, залемо!» Із „струнких лав” осталася незабаром понад сотня живими, що впрягла свою робочу силу в шори окупаційної партії. Частина укапістів і боротьбістів, маючи самостійницьке наставлення, робила ухили «від настанов Російської Комуністичної Партії. Компартія періодично викривала ті ухили, „знешкоджувала” ухильників, на їх місце ставила інших, які часто робили те саме, що попередники.»***

Сам Шумський, колишній член Української Центральної Ради, а потім її противник, став у 1919 р. большевицьким наркомом освіти й почав вести твердий курс проти русифікаційної політики. Він вніс від свого Наркомату «Проект декрету про сприяння розвиткові української культури». Коли його відкинено, вніс його знову від власного імені. Денікін вигнав большевиків і обірвав дальший конфлікт. Ставши послом УССР в Польщі 1921-1923 рр., Шумський далі завідував відділом агітації і пропаґанди ЦК КП(б)У і домагався

* Д. Ф. Соловей: Україна в системі советського комунізму, 1959, стор. 54-55.

** М. Ковалевський: цит. твір, стор. 24.

*** Ф. Пірідо: Україна під большевицькою окупацією, 1956, стор. 17.

обсади керівних становищ у профспілках українськими робітниками, замість імпортованими з Москви кремлівськими наглядачами. Він організував змову, щоб скинути з першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановіча і поставити В. Чубаря. Своєю вимогою виплатити Україні п'ять мільярдів відшкодування і своїм простом перенести столицю СРСР на Україну до Електрополісу біля Дніпрельстану викликав переляк і лють у Кремлі.

В лютому 1927 р. Шумський писав до ЦК КП(б)У, що «комуніст-українець почуває себе пасинком партії», а на засіданні Політбюро 12 травня 1927 р. заявив, що: «В партії господарює росіянин-комуніст, що з підозрою і недружелюбством, щоб не сказати більше, відноситься до комуніста-українця.» Недаром партійні критики закидали Шумському «виразне недовір'я силам та здібностям партії проводити національну політику на Україні; систематичне недовір'я до основних партійних кадрів, зокрема до російських товаришів, а особливо до тих, що прибувають на Україну з інших союзних республік»; «Нашу партію він уявляв собі, як джерело російського шовінізму, що ніби пригноблює комуністів українських.»*

Це не було уявлення Шумського. Це було відважне ствердження реальних фактів, що zostалися незмінно правдивими по нинішній день.

Хвильовізм

На літературному фронті ідеї шумськізму, а особливо атмосферу ідеологічної опозиції українського комунізму за незалежність української культури від Москви і за провідне місце України в творенні пролетарської культури пристрасно проповідував Микола Хвильовий. Літературно-ідеологічний рух групи його однодумців названо від його імені хвильовізмом.

Одночасно з критикою О. Шумського Х-ий З'їзд КП(б)У в 1927 році за судив і М. Хвильового, як «підголоска буржуазії та куркулівського охвістя». Закрито видання ВАПЛІТЕ. Але хвильовісти не здавалися. Вони створили журнал «Літературний Ярмарок» (1928-1930 р.) і езопівською мовою пропагували далі «романтику вігаїзму» й боротьбу за високоякісну українську культурну творчість. У 1929 р. ваплітяни утворили останню літературну групу під назвою «Пролітфронт» (об'єднання Студій Пролетарського Літературного Фронту) з місячником «Пролітфронт» (1930-1931 р.). Це об'єднання влада заборонила 19. 1. 1931 року. Прямування культурного відриву України від Москви насторожило большевиків.

Занепокоївся і Сталін і писав ще в квітні 1926 року листа до Кагановіча, що Хвильовий відступає від марксистського інтернаціоналізму, коли вимагає негайно дерусифікувати пролетаріят України і закликає тікати «яко мога швидше» від російської літератури та її стилю, уважаючи, що ідеї пролетаріату відомі і без московського місцетва; що Хвильовий захоплюється «якоюсь ролею месіянства української молоді інтелігенції» і хоче відривати культуру від політики. Коли комуністи пишуть «в нашій радянській пресі словами тов. Хвильового, то це осмілює «інших українських інтелігентів з не-комуністичного табору». Ліквідувати його Сталін ще не відважувався, щоб не відштовхнути молоді української інтелігенції. Зрештою і сам ще не засів міцно на диктаторському стільці після Леніна, що помер 21. 1. 1924 року. В 1928 році Сталін дав йому дозвіл виїхати за кордон, але Хвильовий і не думав рятувати себе втечею. Він повернувся назад, завзято висловлював свої сумніви, і під час голоду дня 13 травня 1933 року застрелив себе на 40-му році життя. Що це був постріл, спрямований у віру в російський комунізм, видно з таких гнівних висловів Хвильового:

«Москва центр всеросійського міщанства, збирательниця землі руської, продовжувачка царської імперіялістичної політики». Або:

* Пігідо: цит. твір, стор. 82.

«З'їли, сукини сини, революцію!» («На глухій шляху»), або: «А що ж оспівувати? Всяку сволоч... тільки тому, що вона зветься комуністами?» («Синій Листопад»). «Не маса, що не оформлена ідеологічно, буде задавати ідеологічний тон культурному ренесансові, а інтелігенція тієї маси...» Вспереч марксистській теорії, стверджує в «Вальдшнепах»: «Очевидно, історію робить не тільки економіка, а й живі люди». А ці живі большевицькі люди наробили в роках страшного голоду, таке, що: «навкрути нас люди живуть у неможливих злиднях, у таких злиднях, що аж ридати хочеться.» І врешті: «Бо справді, хто сказав, що Маркс є вічний прапор революції? Сьогодні він веде вже до найбільшої реакції...» («Вальдшепи» II).*

«Справа в тому, що український націоналізм не дає і не дасть спокою своєму російському мрякобесю. Справа в тому, що як ти не кажи, а в його особі виходить на історичну арену молодий прогресивний фактор!»

Ю. Дивнич підносить у заслугу Хвильовому, що він відважно висловив думку, що: «на зміну світового мільярдера соціалізм і комунізм приводять на трон світової імперії світового чиновника — найменш шляхотного, найбільш бездушного і жорстокого типу володаря».*

Ю. Лавриненко так характеризує політичні позиції Хвильового: «Хвильовий заатакував малоросійський комплекс внутрішнього рабства, викрив імперсько-реставраторську шовіністичну політику Москви, проголосив кінець гегемонії на Україні російської літератури... кинув клич тісного зв'язку з віковою культурою Заходу, намітив шлях літератури клярнетизму („романтика вітаїзму”) та протиставив месіанізовмі Москви ідею „Азіятського ренесансу” — як весни народів Евразії, що стали на чергу свого відродження й усамостійнення».**

Хвильовий засіяв сумніви в партійну догматику. Він руба поставив питання: «Чи є Україна колонією чи ні?.. Українське суспільство, зміцнівши, не помиряться зі своїм фактичним, якщо не де юре, станом, декретованим гегемоном — російським конкурентом. Ми мусимо негайно стати по боці активного молодого українського суспільства, яке представляє не лише селянина, але й робітника і тим назавжди покінчити з контрреволюційною ідеєю будувати на Україні російську культуру» («Україна чи Малоросія»). Це поривало, осмілювало й заохочувало українців комуністів і противників большевизму завзято активізуватися, щоб виграти історичний бій за культурне незалежнення України.

Для Баліцького й підлеглого йому апарату ГПУ ширення думки, що насаджування російської культури на Україні є ідеєю контрреволюційною, вистачало, щоб і українських комуністичних письменників і їхніх читачів розцінити нарівні з несоціалістичною інтелігенцією як «українських націоналістів» і вчинити всім без розбору однаковий погром.

— «Не треба розшукувати українських націоналістів», — говорив ув'язненому Семенові Підгайному один з його слідчих у 1933 році — «досить взяти передплатників журналів „Україна”, „Життя й революція”, „Пролітфронт” чи „Літературний Ярмарок”, — і я без вагання заарештую їх, бо всі вони — націоналісти.»****

* Лавриненко: Розстріляне відродження, стор. 955 і 956.

** «Українські Вісті», Ульм, 15. 5. 1948 р.

*** Цитоване за Ф. Пігідо: «Україна під большевицькою окупацією», 1956.

**** С. Підгайний: Українська інтелігенція на Соловках, 1947, стор. 23.

Волобуєвщина

Гасло економічно усамостійнити Україну від Москви підніс Михайло Волобуєв, науковий працівник комуністичного Науково-дослідчого інституту ВУАМЛУН в Харкові й економічно доповнив та підкріпив політичну систему шумськізму і культурну концепцію хвильовізму.

Михайло Волобуєв помістив у 1928 році в «Більшовику України» ч. 2 і 3 дві статті п. з. «До проблеми української економіки», в яких він звів в одну систему економічне обґрунтування, що в економіці ССРСР Україна знаходиться в становищі колонії. Свої твердження обґрунтував він циферними даними, що їх оголосив економіст Віктор Доброгаєв в «Хозяйстві України», і тезами М. Слабченка, О. Оглобліна та Г. Гринька. Це було доповнення поглядів Шумського і Хвильового про необхідність усамостійнення комуністичної України економічними доказами з позицій національної економіки.*

Волобуєв стверджує, що за царських часів російська імперія, хоч і сама була в великій мірі колонією західноєвропейського імперіалістичного промислу й капіталу, вона мала одночасно свої власні колонії у прикордонних загарбаних нею країнах. «Українське господарство було не звичайна провінція царської Росії, а країна, що знаходилася на колоніяльному становищі».** Норма зиску з України для Росії в 1883 по 1910 рік становила 21%. За большевиків Москва не повернула Україні в 1925-27 роках 20% державних доходів України. Він стверджує, що частина большевицьких урядовців у центрі і на місцях помилково вважає, що Советський Союз це не спілка рівноправних національних республік, але крок до їх ліквідації й продовження царської економічної політики по лінії творення російського метропольного господарства. Він ніби підтримує Сталіна, що побудова соціалізму в ССРСР є можлива, але тільки тому, що ССРСР саме не є одна країна, але господарська метрополія, що вміщає в собі упосліджені неросійські колонії і має змогу їх економічно урівноправити, але цього не робить. «Після революції — пише Волобуєв — українська економіка тепер є рівноправна і спільно з руською має піднести до свого рівня господарського розвитку свої колишні колонії царату»*** Особливо переконливо він підкреслює, що українська економіка становить самовистачальну єдність. Тому помилкою держплановиків є, що вони в аналізі господарства Советського Союзу забувають, що те господарство є комплексом національних економік і що вони забувають підходити «до кожної національної економіки, як до певної цілості потенційальної (колишні азійські колонії) або реальної (Україна, Росія)», бо вони самі є «під впливом старих великодержавних економістів»****

Після популяризації цієї теорії полемікою його критиків Волобуєва примусили писати покайне спростування. Він це зробив. Але однаково Волобуєва заслано до концтаборів після приходу Хрущова на Україну і в 1938 році розстріляно. Доктрина Михайла Волобуєва, що Україна є також з економічного погляду колонією Москви, і повинна перестати нею бути в інтересі соціалістичної влади була вимогою, висуненою до пляновиків першої п'ятирічки і мала в той час гостре актуальне зна-

* Ширше гл. статтю В. Голубничого: «М. Волобуєв, В. Доброгаєв та їх опоненти» в «Укр. Збірнику» за 1956 р. Кн. 6, стор. 7-22.

** «Документи українського комунізму», Вид. Пролог, 1962, стор. 186.

*** Цит. твір, стор. 191.

**** Там же, стор. 193 і 228.

чення. Її правдивість підтвердилася в пізніших десятиріччях і осталася незмінною правдою аж до нинішнього дня. На тогочасні роки вона була небезпечною і тим, що стала науковим підмурівком політичних поглядів шумськiстів і хвильовiстів.

ЧИСТКИ В КП(б)У

«При ліквідації НЕП-у в 1928 році було винищено в СРСР понад 100 тисяч членів партії. В 1933 р. в наслідок насильницької колективізації було винищено біля пів мільйона членів. Про цю цифру говорив Кагановіч на Пленумі ЦК в січні 1933 р., а також згадував Кіров в „Правді” за 22. 1. 1933 р.

Найбільших розмірів у цей період чистка набрала в Україні. Так, в 1933 р. в КП(б)У з 600 тисяч членів залишилась тільки половина. В українському комсомолі (ЛКСМУ) відбулось щось подібне: в 1932 р. членів ЛКСМУ було 1 300 000, в 1933 році — 700 тисяч, у 1934 р. — тільки 450 тисяч.

Третя чистка партії відбулася в роках „термідору” (1936-38), в часі остаточного закріплення влади клася вельмож. Точної кількості вичищених членів ВКП(б) за ці роки не маємо. Але відомо, що в 1934 р. в партії було 1 872 488 членів, а в 1939 р. — 1 588 852 членів. Це значить, що в період „термідору” було вичищено щонайменше 300 тисяч членів.»*

Це цифри про весь СРСР. Про чистки в Україні звітував Постишев на пленумі нового ЦК КП(б) 9. 11. 1933 р., що після усунення Скрипника він очистив працівників культури «від пелюрівських, махнівських і інших націоналістичних елементів... «Було вичищено понад 2 000 чоловіка націоналістичних елементів, з системи наркомпросу 300 наукових і редакційних робітників. Тільки з восьми центральних радянських установ ми викинули понад 200 націоналістів, які мали посади завідувачів відділами, завідувачів секторами, тощо. Тільки з двох систем... — з кооперації і з заготзерна — ми викинули понад 1 000 націоналістів і білогвардійців.»

М. Ковалевський доповняє, що на 390 адміністративних районів України змінено 237 секретарів райпарткомів, 249 райвиконкомів і 158 голів районних контрольних комісій. Що вичищених, «переобраних», і позбавлених партійних квитків комуністів фізично зліквідовано або арештовано, про це, як про самозрозумілу справу, не говорено.

Цю велику ліквідацію партійців у КП(б)У в основному перевів один з найжорстокіших катів України Павел Петрович Постишев (від січня 1933 до 1937 року в Україні) в тісній співпраці на початках з шефом ГПУ В. Валіцьким, а потім з шефом НКВД Леплевським. В наслідок цих Єжовських чисток органи окупаційної влади ЦК партії і державний апарат послабли до тієї міри, що вирішний вплив на адміністрування Україною фактично опинився в руках НКВД і став диктатурою тотального і прямого терору. Щоб назвати декілька імен зліквідованої більшовицької верхівки в Україні, що почалася з весною 1937, цитуємо за Ф. Піридом: «Вперед ліквідовано Шелехеса, першого заступника голови Раднаркому Любченка, потім генсекретара ЦК КП(б)У поляка Станіслава Косіора (1928-1937). Далі: наркомзема Шліхтера, наркомфіна Рекіса, наркомздрава Каторовича, начальників відділів: Дадилева, Дубінського, Поповича, другого заступника голови Раднаркому — Пойрайка».**

А все ж Постишев втратив довір'я в очах Сталіна, бо висловив сумнів його обвинувачення, спрямовані проти деяких комуністичних ватажків з України, яких Постишев ще не зліквідував. Постишева перенесено з України в 1937 р. до Куйбишева на посаду секретара Обкому партії, в січні 1938 р. виключено

* Вс. Фелікс: ВКП(б) в післявоєнному періоді («Вперед ч. 1-2 1957).

** Цитований твір, стор. 126.

його з Політбюро ВКП(б), призначивши кандидатом до Політбюро Н. С. Хрущова, а в грудні 1940 р. Постишева розстріляно. За два десятки років, після чергового пофальшування історії КПСС, мертвого Постишева за його ліквідації комуністів, за основне винищення національно-активних елементів в Україні і за довершення голодового народодвбивства — реабілітовано і славлено.

Подібно закінчилося десятирічне панування поляка Станіслава Вікентіовича Косіора над Україною. Після відкликання Постишева з України Косіор, як ген. секретар ЦК Партії, перебрав на кілька місяців його функції, але вже в січні 1938 р. його забрано з України на посаду заступника голови Наркомату ССРСР, щоб опорожнити в Україні місце для Хрущова, і через рік — 29. 2. 1939 — розстріляно його, а через двадцять кілька років по смерті реабілітовано за подібні «заслуги» як Постишева.

Сталін вислав на Україну Хрущова з штабом дібраних помагачів і з уповноваженням перебрати керівництво партії. Про стан в компартії України, що його застав Хрущов, Кренкшов пише так:

«Коли Хрущов у січні 1938 р. прибув до Києва, було вже вимордовано 69% осіб, обраних до Центрального Комітету української КП на партійному з'їзді, що відбувся лише 6 місяців раніше... На XIV з'їзді КП(б)У, шість місяців після прибуття Хрущова, з поміж 116 членів і кандидатів ЦК, осталося ще лише трьох. А чистка йшла далі. На XV з'їзді партії, в 1940 р., перебрано щось трохи більше ніж половину членів ЦК, що були обрані до нього за керівництва Хрущова в 1938 р. Одним словом, якщо йдеться про винищення вищих партійних функціонерів, то Хрущов поводився в Києві таксамо добре, якщо не ліпше, як Сталін у Москві. В 1940 році він посідав інструмент, що знаменито вмів допасуватися до його волі.»*

Великі обіцянки були роблені в 1923 році про рівноправність української мови з російською, про українізацію партії й адміністрації, повну автономію української мови й літератури. «Десять років пізніше ці обіцянки були забуті. Хто про них нагадував Сталінові, був замордований. Вбивники, зокрема Постишев і Косіор, самі були замордовані, а тепер до голосу прийшов Хрущов».**

ПОЧАТКОВІ РОКИ ДИКТАТУРИ ХРУЩОВА В УКРАЇНІ

Одним з перших завдань даних Сталіном Хрущову було усунути з партії усіх, хто співпрацював, або симпатизував з заарештованими комуністами; докорінно розгромити недобиті Постишевом рештки потенційних ворогів московсько-більшевицької диктатури на випадок війни з Німеччиною, та висунути нові партійні і адміністративні кадри. «Всюди в Союзі Союзів Союзів жили вищі партійні секретарі, оточившись командувачами гарнізонів і поліційними шефами, наче варварські здобичники у ворожій і з ворожої країни. В Україні, в Кавказі і Союзі Союзів Туркестані перебіг був дослівно такий самий і тут виконували вони свою владу на всіх щаблях часто через місцевих опортуністів, через людей, що їх в інших умовах названо коляборантами.*** Таких місцевих зопортунованих коляборантів Хрущов найшов собі між ін. в особах Д. С. Коротченка, тодішнього голови Раднаркому України; Л. Р. Корнійця, члена Бюро ЦК КП(б)У; Олександра Корнійчука, який визначився доносом на українських письменників. Після ліквідації старшинського складу червоної армії Хрущов знайшов для себе підпору в командувачеві Київської військової округи О. І. Тимошенкові, якого покликав в склад Бюро ЦК КП(б)У разом з привезеним з собою М. О. Бурмистренком та А. С. Щербановом. Поліційною підпорою Хрущова був у перших місяцях привезений ним на Україну новий шеф НКВД Олександр І. Успенський, відданий учень Єжова. Успенський звеличував Хрущова як мужа з прибуттям якого, після всіх уже довершених масакр «розгром ворогів народу в Україні щойно зовсім серйозно почався, відколи вірний послідовник Сталіна Нікіта Сергійович Хрущов прибув на Україну.» Хоч вже півтора року шаліла чистка Єжовщини, Хрущов з Успенським приїхали на Україну довершити нові криваві жни-

* Кренкшов: там же, стор. 138.

** Кренкшов, цитований твір, стор. 135.

*** Там же, стор. 141.

ва. Але Сталін зорієнтувався, що Єжовські масакри послабили в усьому ССРСР партійне, державне і військове керівництво і завели рештку здесяткованого керівного апарату важкої промисловості над пропасть застою продукції. Єжова розстріляно в грудні 1938 р., а в слід за ним тисячі вищих і менших начальників НКВД, в тому числі і звеличачка Єжова і Хрущова Олександра Успенського. На місце Єжова Сталін поставив Берію, який збудував керівництво поліційного апарату, як теж і партійного з людей особисто відданих Сталінові. На шефа НКВД в Україні Берія призначив І. А. Серова. Коли головним завданням Ягоди і Єжова було винищити дійсних і уявних керівників національного спротиву та ліквідувати опозиційні чи конкурентні елементи в партії і установах до диктатури Сталіна, то завданням Берії було тримати в терорі маси, доставляти безплатну робочу силу в концлагери.

Але в Україні Хрущов продовжував переводити чистку національної і комуністичної верхівки ще цілий 1938 рік. Він завів русифікацію й нове тероризування мас та вивози населення, зменшив присадибні ділянки колгоспникам та зліквідував хутори. Сетон-Вотсон, пише, що Хрущовська чистка «усунула всіх 9 членів українського Політбюро, всіх 12 членів української Ради Народніх Комісарів та 45 з-поміж членів Центрального Комітету КП(б)У».* За підрахунками В. Голуба після приїзду Хрущова «з-поміж 62 членів ЦК КП(б)У, обраних до ЦК попереднім з'їздом рік тому, до нового ЦК... попала лише одна людина; з 30 кандидатів ЦК КП(б)У в 1937 році, в 1938 році залишилися 2 чоловіки; з 9 членів Ревізійної Комісії КП(б)У минулого року не залишилося ні однієї людини».** Керівні пости в партії переходять у руки російських комуністів.

Офіційний перехід до відкритої русифікації, замість українізації, Хрущов проголосив на 14 З'їзді КП(б)У в червні 1938 року. Він заявив, що Німеччина плянує відірвати Україну від ССРСР і головною небезпекою тепер є «український буржуазний націоналізм», «буржуазно-націоналістичні агенти польсько-німецького і японського фашизму», тому треба єднатися «з великим російським народом. І ми будемо всіляко зміцнювати те єднання.» Одним з важливих способів цього «єднання» є «ліквідувати наслідки шкідництва в викладанні російської мови в неповних середніх школах, а також у вузах». Кренкшин пише: «І знову силою підкорені українці все ж таки чіплялися за свою мову і свої національні одяги. Одне і друге мусіло цезнути... Хто обороняв українську культуру, робився винним у державній зраді. Хто обстав за недовідно ще признану українську мову й культуру, був тепер плямований як „здегенерований фашист” і „буржуазний націоналіст”... Шкільні підручники були змінені з метою, щоб довести до відумирання українську мову і місцеву традицію. Змінені український правопис. Переписано історію України, а з колишніх національних героїв пороблено відступників і зрадників. Учителі діставали відпустки з роботи, щоб відбути приспішені курси російської мови. Щоб для цього діла приєднати собі підтримку, Хрущов ласкаво відзначував деяких українських письменників і інтелектуалістів, що були готові запродати себе, заперечити свою (національну) спадщину і, в заміну за хрущовські благословення, співпрацювати над придушенням свого народу.»***

На основі договору з гітлерівською Німеччиною Росія дістала в дарунку західньоукраїнські землі, Західню Білорусь та сферу впливів на балтійські країни. Дня 17 вересня 1939 року совєтська армія без боїв почала окупацію нових, подарованих колоній, а за нею просунулися Хрущов, Серов і керівники КП(б)У з великим окупаційним апаратом ліквідаторів, енкаведистів, адміністративних начальників, загарбувати чужі землі, оголосивши себе «визволителями братів з Західньої України».

Заохочена такою легкою здобичею большевицька Росія напала без виповідження війни, 29 жовтня 1939 року, на Фінляндію і заставила українські полки гинути за свої імперіялістичні інтереси в несподівано твердій і затяжній боротьбі з цим хоробрим народом.

Докладніше обговорення воєнних подій подамо в II-му томі нашої Історії.]

* Н. Seton-Watson: Von Lenin bis Malenkov, München 1945, стор. 337.

** Всеволод Голуб: Конспективний нарис історії КП(б)У. «Укр. Збірник», 1957, кн. 9, стор. 81. *** Цитований твір, стор. 141.

УВО ТА ОУН В ПІДСОВЕТЬСЬКОМУ ПІДПІЛЛІ

Невдача збройної боротьби в обороні Української Держави в 1917-20 роках та встановлення новітньої форми московського поневолення України — УССР не спинили національного відродження української нації. Навпаки, правда національної ідеї ставала зрозумілою, очевидно, помалу, навіть для тих українців, котрі, задурманені соціалістично-комуністичними гаслами, були активними противниками Української Народньої Республіки, а потім помагали закріпляти большевицьку владу.

Але темою нашої праці є історія ОУН і тому цей стихійний зворот у бік українського націоналізму на східних землях України під большевицькою окупацією в 1920-их роках ми згадували тільки загально, а докладніше зупинимось над питанням, чи і скільки зуміла ОУН охопити своєю діяльністю українські землі під большевицькою окупацією.

Сотн. Іван Андрух
Крайовий Комендант УВО
на СУЗ

Розглядаючи дії УВО, ми відмітили, що на терен підсоветської України полк. Євген Коновалець звернув пильну увагу вже від первочинів організування підпільно-революційного націоналістичного руху, скерованого проти всіх окупантів українських земель. Як при тій нагоді згадано, вже в 1920 році були вислані на східні землі України групи (десятки) колишніх Січових Стрільців, мавши завдання розбрестися по всій підсоветській Україні, ввімкнутися в місцеве життя й організувати там клітини підпільно-революційної організації. Праця тих спеціальних висланників

УВО була важка, але успішна. Хоч у 1922 році большевики заарештували й розстріляли перших Крайових Комендантів УВО на східних землях України — сотн. Івана Андруха й сотн. Миколу Опоку,* а пізніше й багато інших керівників тієї підпільної праці, — то все ж справу організування підпільних клітин було таки зреалізовано.

Одначе, особливості большевицького поліційного режиму вимагали застосувати на підбольшевицьких теренах іншу систему підпільно-організаційної праці, ніж на західноукраїнських землях. Доцільнішим виявилось організувати тут, замість одностайної зцентралізованої підпільної організації, окремі підпільні осередки спротиву, які приймали для себе різні назви.

* Іван Андрух з вибухом I світової війни вступив до Українських Січових Стрільців у ранзі підхорунжого, пізніше став сотником і командиром 1-го пішого полку СС. Микола Опока був чотарем, опісля сотником і в час війни працював у редакції «Стрільцької Думки» (ред.).

А тому на східньоукраїнських землях у 1920-их роках не створилася така одностайна підпільна націоналістична організація, як на західньоукраїнських землях, УВО та СУНМ, яка могла б, при творенні ОУН, брати участь через своїх делегатів і переформуватися в єдину українську націоналістичну організацію — ОУН. На Конгресі Українських Націоналістів у Відні в січні-лютому 1929 року східні землі України репрезентували наддніпрянські українці-націоналісти, які після невдачі визвольних змагань опинилися на чужині. Після створення ОУН теж не було доцільно перетворювати окремі підпільні клітини протибольшевицького спротиву, що існували й діяли в той час на території УССР, маючи зв'язок із Головою ПУН полк. Є. Коновальцем, — в одностайну, організаційно зцентралізовану ОУН.

Все ж таки окремі осередки й клітини підпільної української організації на східніх землях України існували й діяли. У своєму спогаді про зустріч із полк. Коновальцем у серпні 1937 року полк. А. Мельник свідчить про це так:

«З ентузіазмом, властивим йому, ділився він (полк. Є. Коновалець) відомостями про розгортання праці нашими резидентами, залишеними на Осередніх і Східніх Землях з відходом наших військових частин на захід у волинський „чотирикутник смерті“. Вказував він, що праця Адруха і Кучерішки, з їх ліквідацією, не припинилася, їх вклад не пішов намарне, що створені ними та їхніми перемниками точки опертя діють, що з деякими з цих осередків збройного спротиву тримається зв'язок, що в розбудові є лінії зв'язку з іншими осередками. При цьому з притиском завважив, що коли до теперішнього темпа праці на цих землях утримане буде без перебою й надалі, то він вважає за потрібне вже в наступному році відвідати Осередні Землі і в цьому напрямі почав підготову. Свою подорож на рідні землі плянував Євген Михайлович ще перед II Великим Збором Українських Націоналістів, що його підготовляти почав окремий уповноважений, ним призначений. В плані його було мати на черговім Конгресі більше представників з Осередніх і Східніх Земель».*

Одначе, подати відносно докладний перегляд діяльності підпільно-революційних націоналістичних клітин, що хоч приймали різні назви, то в дійсності були організаційними клітинами ОУН, як це можна зрозуміти щодо діяльності ОУН на ЗУЗ, не можливо з трьох причин.

Поперше, большевицька поліція, як правило, ліквідувала не тільки виявлених членів тих клітин, а й підозрілих у приналежності до них, а большевицька преса (а іншої в УССР не існувало) не подавала до прилюдного відома інформацій про те, кого й за що арештовано, й кого та за що зліквідовано, а тому й немає такого важливого й багатого джерела вісток, яким є, наприклад, щодо подій на ЗУЗ, українська преса на теренах польської окупації.

Подруге, контакт із окремими клітинами Організації на ОСУЗ (Осередніх і Східніх Українських Землях) тримав увесь час безпосередньо полк. Коновалець і з його несподіваною смертю загинуло й джерело інформації про ці справи.

* «ОУН 1929-1954», збірник статей у 25-ліття ОУН. На чужині 1955, стор. 26.

Потрете, з уваги на дальше тривання большевицької окупації й особливі відносини на ОСУЗ, вимоги конспірації ще й сьогодні не дозволяють, щоб подати до загального відома навіть найдрібніші вістки про підпільно-революційну діяльність на ОСУЗ, зокрема щодо прізвищ і місцевостей, невідомих большевикам.

А тому ми примушені в цьому випадку обмежитися тільки на скупих згадках про ту діяльність у тогочасній большевицькій і в закордонній українській пресі.

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА ОУН ТА ІНФОРМУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПРО ОУН

Ревізії, арешти, а то й фізична ліквідація людей, підозрілих у ворожості до большевицького режиму, належали до «нормального» явища в СРСР, від першої хвилини встановлення большевицької влади, зокрема ж в Україні. Одначе, в липні і серпні 1929 року в Києві та в багатьох інших містах України були проведені ревізії й арешти, під час яких ГПУ виразно шукало за літературою ОУН і арештованих допитувало конкретно про Організацію Українських Націоналістів, очолену полк. Є. Коновальцем.

У той час справді вислано через Румунію на східньоукраїнські землі більшу кількість націоналістичних видань, які повністю розійшлися підпільно серед населення підбольшевицької України.

Орган «Пролітфронт»,* біля якого після розгромлення «Валіте»** скупчилися «хвильовисти», помістив у своїй першій книзі за 1930 рік статтю п. н. «Фашизм і футуризм», підписану «Варварою Жуковою». Автор полемізує зі статтею Г. Калицького «Українська література в світлі націоналізму», надрукованій у «Розбудові Нації» за березень-квітень і травень 1929 року. В статті «Варвари Жукової» подано виразне пояснення, що «Розбудова Нації» — це орган Проводу Українських Націоналістів, який (провід) перебуває за кордоном.

Якщо ще взяти до уваги факт, що прізвище «Варвара Жукова» є псевдонім (правдоподібно, К. Буревія), то стає очевидним, що під формою полеміки зі статтею одного з еміграційних українських літературознавців автор з «Пролітфронту» бажав подати до відома українців на східніх землях про факт існування за кордоном Проводу Організації Українських Націоналістів та про видавання ним свого офіціозу «Розбудова Нації». Це тим більше помітно, що автор полемічної статті вибрав і назвав у своїй відповіді якраз ті числа «Розбудови Нації», в яких були надруковані постанови Конгресу Українських Націоналістів про ідеологію і програму ОУН. Це, очевидно, міг бути зручний маневр

* Пролетарський Літературний Фронт.

** Вільна Академія Пролетарської Літератури.

для того, щоб під маскою цитат і полеміки подати до відома східньо-українським читачам цікаві факти про існування націоналістичної організації.

Для того, щоб поінформувати загал читачів «Пролітфронт» про одну з основних ідеологічно-політичних прикмет ОУН, автор полемічної статті «Варвари Жукової» повністю зацитував один із висновків автора статті в «Розбудові Нації», а саме:

«Необхідною передумовою цього цілковитого злиття із західньою духовістю є радикальне пірвання всіх зв'язків із, дуже шкідливою для нас, східньою московською духовою культурою як большевицького, так і містично-орієнтаційного покрою».

Окрему нотатку про «Розбудову Нації», ПУН і ОУН було надруковано також у «Більшовику України» чч. 7-8 за 1929 рік.

У березні-квітні 1930 року в Харкові відбувся процес проти 45 видатних українських культурних діячів — членів виявленої большевицьким ГПУ Спілки Визволення України і Спілки Української Молоді. Питання організаційного пов'язання цих спілок з ОУН на процесі не стояло. Немає теж жодних доказів того, що таке організаційне пов'язання справді було. Все ж на відзначення заслуговують деякі фрагменти зізнань обвинувачених, які вказують на їхнє ознайомлення з ідеологією та програмою ОУН.

Наприклад, голова Спілки Української Молоді Микола Павлушков заявив у своїх зізнаннях перед судом: «Справа в тому, що СУМ у цілому стояла за демократичну республіку, з застереженням, що на перший час після повалення радвлади Україна має відбути етап режиму твердої диктатури».* А підсудний проф. В. Ганцов на питання, яке його відношення до фашизму, відповів перед судом: «Я називав себе фашистом, розуміючи фашизм як диктатуру націоналізму».**

Ці заяви підсудних, членів СВУ і СУМ, аж надто сильно нагадують постанови Конгресу Українських Націоналістів про те, що ОУН змагатиме, після знищення московсько-большевицької окупації в Україні, до встановлення перехідного етапу націоналістичної диктатури, змагаючи, одначе, в основному до побудови в Україні демократичної республіки. Рішуче застереження підсудного проф. С. Єфремова, що він вірить у сили українських мас, а не в інтервенцію***, теж нагадує міцно наголошуване і в постановах Конгресу Українських Націоналістів, і в окремих статтях на сторінках «Розбудови Нації», становище ОУН про конечність відкинення орієнтації на чужу інтервенцію й опертя визвольної боротьби українського народу на віру у власні сили.

Це свідчить про те, що хоч жодного організаційного пов'язання СВУ і СУМ із ОУН не було, проте під ідейно-політичним оглядом Спілка

* «Діло», Львів, 28 березня 1930.

** «Діло», Львів, 1 квітня 1930.

*** «Діло», Львів, 2 квітня 1930.

Визволення України та Спілка Української Молоді стояли на позиціях ОУН. Для підсилення цього твердження пригадаємо дуже виразне й рішуче самостійницько-державницьке становище підсудних. Наприклад, проф. Голоскевич на питання судді, як він ставився до советської влади в Україні, відповів: «Я поставився вороже; я вважав радвладу за московських окупантів!» А всі підсудні засуджували середовище УНР за його «Варшавський договір» і стверджували, що в розмовах на ту тему вони стояли на становищі, що «УНР оджила себе» і «щоб взагалі довести до ліквідації унерівського центру за кордоном і замінити його іншим центром».*

Згаданий уже факт, що вже в першому числі «Пролітфронту» з 1930 року було надруковано полемічну відповідь на статтю в числах «Розбудови Нації», в яких були опубліковані постанови Конгресу Українських Націоналістів, говорить про те, що ті числа «Р. Н.» були в руках київських українців уже в 1929 році, ще до ув'язнення членів СВУ і СУМ.

З РЕЄСТРУ ДІЙ САМОСТІЙНИЦЬКОГО ПІДПІЛЛЯ

На підставі вісток з УССР українська еміграційна преса зареєструвала в той час такі випадки арештувань і розстрілів членів українсько-протибольшевицького підпілля на східноукраїнських землях:

У травні 1929 року київський суд засудив 13 українських повстанців на кару смерти, а 35 на кару довгорічного ув'язнення. Київська преса подала, що на протязі 7 років засуджені виконали понад 300 нападів на станиці большевицької влади.

У червні 1929 року ГПУ розстріляло за протибольшевицьку діяльність у Полтаві, Умані Дніпропетровську 37 осіб, переважно селян.

У червні 1929 року ГПУ розстріляло в Харкові колишнього отамана Юрка Тютюнника, обвинувативши його в зорганізуванні українського націоналістичного підпілля. Разом із ним розстріляно 8 інших провідників підпілля, прізвищ яких не подано.

У вересні 1929 року арештовано в Києві, Житомирі, Умані й інших містах Правобережжя приблизно 200 українських інтелігентів, між ними шефа київської астрономічної обсерваторії Голодного, під закидом приналежності до таємної організації, метою якої було визволити Україну з-під большевицької Москви.**

У жовтні 1929 року почалися арешти чільних українських науковців і колишніх політичних діячів, що їх опісля поставлено перед суд як членів Спілки Визволення України. Повідомляючи про ті ув'язнення, часопис «Америка», на підставі інформацій з Європи, писав:

Арешти переводять на підставі списків, що їх зладив український комісар освіти Микола Скрипник. Він їздив недавно до Львова ніби для оглянення українських установ. Там він нав'язав взаємини з українськими сим-

* «Діло», Львів, 25 березня 1930.

** Всі ці вістки подаємо за часописом «Америка»: ч. 58, 18 травня 1929, ч. 75, 27 червня 1929, ч. 77, 2 липня 1929, ч. 79, 6 липня 1929, ч. 123, 19 жовтня 1919.

патиками большевизму, які видають місячник «Нові Шляхи». У Львові він зібрав відомості про протибольшевицькі українські організації на території радянської України. Помітивши, що їх є велике число, він мерщій вернувся до Харкова й передав списки владі, яка всіх виарештувала».¹

У листопаді 1929 року засуджено на смерть 8 селян із Полтавщини за вбивство большевицьких урядовців.²

Харківський щоденник «Комуніст» подав, що в листопаді 1929 року в Полтавщині військові відділи ЧеКа мали битву з повстанським відділом під командою Гонти. Большевики взяли в полон і розстріляли 47 повстанців. Цей повстанський відділ довгий час нападав на советські уряди. Сам отаман Гонта з останками повстанців скрився у лісах.³

У грудні 1929 року большевицький суд у Черкасах засудив на смерть кількох «колишніх петлюрівців», за приналежність до таємної протибольшевицької організації. Засуджені походили з села Потапки коло Канева.

В грудні 1929 року большевицька ЧеКа розстріляла за протибольшевицьку діяльність інженера Оцуна, лікаря Постменицького та члена лісової академії Ярослава Я. Новицького.

У Сумах ЧеКа розстріляла в грудні 1929 року командира українських повстанців-націоналістів Муху. Його розстріляно прилюдно на міській площі.

Київська большевицька преса подала, що в грудні 1929 року в Києві виявлено й ліквідовано «український штаб», в склад якого входили теж багато галичан. Згідно з тим повідомленням, коли чекісти ввійшли до будинку «Інституту Маркса», де штаб українських націоналістів відбував свою таємну раду, то члени цього штабу ставили чекістам збройний спротив.⁴

У січні 1930 року арештовано в Харкові групу українців, які під проводом проф. Микитенка створили таємну українську націоналістичну організацію. До організації належали самі інтелігенти, професори та військові старшини.⁵

У січні 1930 року на Київщині повився селянський повстанський загін, котрий уночі напав на Жмеринку, розстріляв кількох визначних комуністів і забрав усі гроші з державного банку. Для знищення повстанців вислано окремий військовий відділ. Повстанці відступили в напрямі Вапнярки. Повстанські загоны появилися також в околиці Вінниці, де вони мали 4-денні збройні сутички з большевицьким військом.

Суд у Прилуках засудив у січні 1930 року 13 членів підпільної організації на кару смерти. Ця організація мала за мету повалити советську владу шляхом збройного повстання. Її очолював Лісовий, колишній старшина Армії УНР. За час свого існування організація під керівництвом Лісового мала виконати 25 терористичних актів.⁶

У січні 1930 року суд у Бердичеві засудив на кару смерти 13 українських революціонерів.⁷

У лютому 1930 року харківський «Комуніст» інформував:

у Миколаві розстріляно за спротив большевицькій владі священика Павлинка і селян Біяна, Диненка, Клименка і Забيراка;

у Києві розстріляно колишнього отамана українського повстанського загону Папушу;

у Дніпропетровську розстріляно за протибольшевицьку діяльність колишніх повстанців Вілинку, Бондаренка, Фисуна і Малинченка;

у селі Сольці на Херсонщині за напад на комуністичні збори розстріляно 15 селян.⁸

В лютому 1930 року большевицькі газети писали, що на Київщині знову повився повстанський отаман Муха зі своїм відділом. Він нападає на комуністичних урядовців і вбиває їх.⁹

¹ «Америка», ч. 124, 22 жовтня 1929.

² «Америка», ч. 138, 23 листопада 1929.

³ «Америка», ч. 139, 26 листопада 1929.

⁴ «Америка», ч. 2, 4 січня 1930.

⁵ «Америка», ч. 19, 15 лютого 1930.

⁶ «Америка», ч. 4, 11 січня 1930.

⁷ «Америка», ч. 6, 16 січня 1930.

⁸ «Америка», ч. 7, 18 січня 1930.

⁹ «Америка», ч. 18, 13 лютого 1930.

Того самого місяця ЧеКа виявила в районі Білої Церкви українську протибольшевицьку організацію, яка протягом кількох місяців тероризувала большевиків. Провідником організації був колишній петлюрівський старшина Сухомлин. Агенти ЧеКа, які прийшли його арештувати, Сухомлин засипав револьверовими пострілами, трьох із них убив і втік.*

У Могилеві на Поділлі большевики засудили в квітні 1930 року на кару смерті 6 селян, членів підпільної протибольшевицької організації. В Умані розстріляно селян Хмельницького та Бомека — за вбивство комуніста Куклича.**

ХАРКІВСЬКИЙ ПРОЦЕС ПРОТИ СВУ І СУМ В 1930 РОЦІ

У березні-квітні 1930 року в Харкові відбувся великий політичний процес проти 45 членів підпільних українських самостійницьких орга-

Сергій Сфремов

Микола Павлушків

нізацій — Спілки Визволення України та пов'язаної з нею Спілки Української Молоді. Їх судив «Найвищий суд УСССР» у складі: голова — Приходько, члени — проф. Волков, проф. Соколянський, робітники Коробенко і Муха та селяни Одинець і Корженко. Обвинувачами виступали: прокурор Народнього комісаріату судівництва Якимішин, заступник народнього комісара судівництва Михайлик, заступник прокурора Найвищого суду Ахматов, київський окружний прокурор Биструков. «Громад-

* «Америка», ч. 22, 22 лютого 1930.

** «Америка», ч. 43, 12 квітня 1930.

ськими обвинувачами» були: від Всеукраїнської Спілки Профспілок Любченко, від Всеукраїнської Секції Наукових Робітників професор Харківського сільсько-господарського інституту Соколовський та від Федерації Радянських Письменників Олекса Слісаренко.

Обвинуваченим закинено, що вони заклали таємну організацію під назвою Спілка Визволення України та її прибудівку, студентсько-молдняцьку організацію Спілка Української Молоді, з метою знищити большевицьку владу й відновити самостійницьку українську державу шляхом політичної і терористичної діяльності. Підсудних боронили члени організації советських адвокатів: Ратнер, Виноградський, Вількомірський, Іделевич, Обухівський, Рівлін, Юровицький, Шац, Вознесенська (всі жидівського походження), Пухтинський, проф. Гродзинський, Ковалівська, Потапов (усі з Києва). На лаві підсудних сиділи:

1. Сергій Єфремов, 53 роки, професор університету, учений, член Академії Наук, головний обвинувачений, як голова СВУ.
2. Володимир Чехівський, 54 роки, кол. голова уряду УНР, один з активних учасників творення Української Автокефальної Православної Церкви.
3. Володимир Дурдуківський, 55 років, видатний педагог, директор гімназії ім. Шевченка в Києві.
4. Йосиф Гермайзе, 37 років, професор, член Академії Наук.
5. Андрій Ніковський, 44 роки, письменник, кол. міністер закордонних справ УНР.
6. Людмила Старицька-Черняхівська, 60 років, видатна письменниця.
7. Олександр Черняхівський, 60 років, професор київського Медичного інституту.
8. Олександр Гребенецький, 55 років, педагог, співпрацівник Академії Наук у Києві.
9. Всеволод Ганцов, 37 років, професор, член Академії Наук.
10. Микола Павлушков, 26 років, студент Київського педагогічного інституту, голова СУМ.
11. Борис Матушевський, 22 роки, студент, провідник однієї з п'яток СУМ.
12. Юрій Трезвинський, 49 років, учитель.
13. Ніна Токарівська, 41 рік, учителька.
14. Андрій Заліський, 44 роки, учитель.
15. Григорій Іваниця, 38 літ, професор-філолог.
16. Василь Дога, 44 роки, професор, співпрацівник Академії Наук.
17. Костянтин Шило, 50 років, керівник редакційного відділу київської філії державного видавництва, співпрацівник Академії Наук.
18. Зиновій Маргуліс, 50 років, член адвокатської палати, науковий співпрацівник Академії Наук (з походження жид).
19. Михайло Івченко, 47 років, видатний письменник.
20. Григорій Голоскевич, 45 років, науковий співпрацівник Академії Наук, редактор українського правописного словника.
21. Григорій Холодний, 44 роки, науковий співпрацівник Академії Наук.
22. Микола Кривенюк, 59 років, біолог, науковий співпрацівник Академії Наук.
23. Володимир Страшкевич, 54 роки, науковий співпрацівник Академії Наук.
24. Вадим Шарко, 47 років, професор математики, науковий співпрацівник Академії Наук.
25. Віктор Дубровський, 50 років, науковий співпрацівник Академії Наук.
26. Костянтин Туркало, 37 років, інженер-хімік, кол. член Центральної Ради.
27. Володимир Підгаєцький, 41 рік, професор київського Медичного інституту, науковий співпрацівник Академії Наук.

28. Микола Кудрицький, 46 років, науковий співпрацівник Академії Наук.
 29. Аркадій Барбар, 50 років, науковий співпрацівник Академії Наук.
 30. Володимир Удовенко, 49 років, професор Медичного інституту, науковий співпрацівник Академії Наук.
 31. Авксентій Болозович, 43 роки, видатний діяч українського кооперативного руху.
 32. Максим Ботвиновський, 50 років, кооперативний діяч.
 33. Микола Чехівський, 53 роки, священник УАПЦ.
 34. Петро Єфремов, 46 років, професор педагогічного інституту в Дніпро-

Володимир Чехівський

Л. Старицька-Черняхівська

петрівському, брат головного обвинуваченого.

35. Микола Білий, 32 роки, учитель.
 36. Любов Віднова, 48 років, учителька.
 37. Костянтин Товкач, 47 років, член адвокатської палати в Полтаві.
 38. Володимир Щепотаєв, 50 років, професор Педагогічного інституту в Полтаві.
 39. Петро Близнюк, 49 років, кооператор.
 40. Микола Лагута, 34 роки, лектор Педагогічного інституту в Миколаєві.
 41. Йосиф Карпович, 43 роки, учитель у Чернігові.
 42. Валентин Атамановський, 37 років, провідний національний діяч серед молоді в часи Визвольних змагань.
 43. Михайло Слабченко, 47 років, член Академії Наук.
 44. Тарас Слабченко, 25 років, учитель в Одесі.
 45. Кирило Панченко-Чаленко, 42 роки, педагог в Одесі.

Під час процесу виявилось, що СВУ і СУМ мали свої відділи в Одесі, Дніпропетрівському, Чернігові, Вінниці, Полтаві й Миколаєві.

Підсудні на суді трималися гідно, за винятком колишнього секретаря В. Винниченка — Зиновія Маргуліса, який засуджував СВУ та

зневажав на процесі С. Петлюру й виправдував його вбивцю Шварцбарта. Головні діячі СВУ і СУМ заявили, що їхні організації змагали до того, щоб прогнати московських окупантів з України та відновити самостійну українську державу. Підсудний Дурдуківський заявив, що СВУ і СУМ «були націоналістичними організаціями, які рішуче відкидали інтернаціоналізм».

19 квітня 1930 року проголошено вирок: 13 підсудних — Єфремов, Чехівський, Дурдуківський, Гермайзе, Ніковський, Старицька-Черняхівська, Гребенецький, Черняхівський, Ганцов, Павлушков, Барбар, Удовенко й Підгаєцький були засуджені на кару смерти, яку замінено на кару від 8 до 10 років тюремного ув'язнення. Інші підсудні одержали кари від 2 до 5 років тюремного ув'язнення, 11 підсудних мали бути, після відбуття кари, виселені поза межі України. Зразу після процесу засуджених вивезено в невідомі місцевості, де вони згинули мученицькою смертю.

ПРИСУДИ, РОЗСТРИЛИ, ПОВСТАННЯ В 1930 РОЦІ

Советська преса інформувала теж, що апеляційний суд у Харкові розглянув у лютому 1930 року кругло дві тисячі присудів смерті і з них затвердив 1.683 присуди. Між засудженими було найбільше українських селян, які ставили активний спротив большевицькій владі.*

У квітні 1930 року большевицька преса в Харкові подала інформацію про те, що перед судом «незабаром» відповідатимуть за протибольшевицьку діяльність дві групи підсудних. До першої з них належали економісти: Маньковський, Різників, Дибольт, Подільський, Кононенко, Центилович, Абдула-Абдулевський, Онуфріїв, Дідусенко і Доленко; до другої групи — працівники лісового господарства України: Гурський, Колесників, Шустов, Коваленко, Падалка і Марченко.**

В травні 1930 року большевицька преса писала, що в Харкові за протибольшевицьку діяльність знову заарештовано 60 українців.*** Їх обвинувачувано в тому, що всі вони належали до революційної націоналістичної організації.

Харківський «Комуніст» інформував у червні 1930 року, що ЧеКа закінчила слідство в справі виявленої там підпільної протибольшевицької організації, метою якої було знищення большевицької влади в Україні. Процес проти 25 ув'язнених членів тієї організації мав відбутися в червні 1930 року. Прізвищ підсудних большевицька преса не подала.****

У червні 1930 року в Харкові відбувся процес проти згаданих вище осіб та 10 інших, обвинувачених за протибольшевицьку змову.

* «Америка», ч. 44, 15 квітня 1930.

*** «Америка», ч. 60, 24 травня 1930.

** «Америка», ч. 47, 24 квітня 1930.

**** «Америка», ч. 69, 14 червня 1930.

Головного підсудного, Різнікова, засуджено на 10 років, Кононенка, Доленка і Маньковського по 8 років, всіх інших від 6 до 2 років тюремного ув'язнення.*

У липні 1930 року харківський «Комуніст» повідомив про виявлення серед молоді української самостійницької організації. До неї належали учні кількох шкіл, а центр був у Мелітополі. Під час темних сходів там виголошували протибольшевицькі промови, а члени організації нищили портрети Леніна і Сталіна та виконували терористичні акти, а серед населення поширювали відозви про швидке падіння большевицької влади й повернення Україні самостійності.**

У липні 1930 року в районі Вапнярки група повстанців зірвала в повітря 2 залізничні мости; в Уманщині розкинено протибольшевицькі летючки.***

Весною 1930 року на Поділлі в районах Смотрича-Фрамполя спалахнуло селянське повстання, керівником якого був народний учитель Володимир Бенедик. Большевики це повстання зліквідували, а Бенедика спіймано й заслано на Соловки, де він загинув.****

Літом того ж року повстання під керівництвом Рябченка охопило Городнянський, Тупичевський і Сновський райони на Чернігівщині. Вислана проти повстанців полкова школа 21-го чернігівського полку під командою майора Губаренка перейшла до повстанців. Тоді большевики вислали з Москви «пролетарську дивізію» ГПУ.*****

У серпні 1930 року большевики здушили повстання сіл Голопристанського району на Херсонщині. 84 повстанці, котрі живими попали до рук большевиків, були розстріляні в Херсоні.¹

Генеральний секретар комуністичної партії в Україні Станислав Косіор у своїй промові на з'їзді комуністичних агітаторів у Харкові в серпні 1930 року заявив, що останнім часом в Україні виявлено чотири українські націоналістичні організації, які підготовляли протибольшевицьке повстання.²

В Артемівську большевики розстріляли в серпні 1930 року трьох видатних українських повстанців: Яковлева, Іваницького та Чепурного, які вбили 6 комуністів.

Харківський «Комуніст» писав, що в вересні того ж року в Чер-

* «Америка», ч. 74, 26 червня 1930.

** «Америка», ч. 83, 19 липня 1930.

*** «Америка», ч. 91, 7 серпня 1930.

**** С. Підгайний: «Українська інтелігенція на Соловках», стор. 39, та І. Надністрянський: «Східньо-Подільське повстання» («Український Прометей», ч. 19, 8 травня 1953).

***** В. Скуйбіда: «Пам'яті невідомих. Рябченко і бунт 21 полку». («Неділя», ч. 13, 1951).

¹ Ю. Горліс-Горський: «Аве, диктатор!», Львів, 1941, стор. 31.

² Ця та дальші вістки взяті з часопису «Америка», чч. 97, 21. 8., 98, 23. 8., 122, 21. 10., 113, 30. 9., 122, 21. 10., 134, 18. 11., 139, 29. 11., 145, 13. 12., 151, 21. 10. 1930 року і ч. 1, 1. 1. 1931 року.

нігові засуджено на кару смерти й розстріляно повстанця Гавриленка — колишнього коменданта повстанського відділу, який знищив був 165 большевиків. Гавриленко вже двічі перед тим був засуджений на смерть, але йому пощастило втекти з в'язниці і щойно за третім разом, коли його спіймано, розстріляно.

У жовтні 1930 року в Поминках під Києвом вбито голову сільради. В селі Дідусі вбито інспектора большевицької міліції та ще одного комуніста. В той час вбито теж комуністичних агітаторів у Луганську й одному селі біля Луганська.

За інформаціями харківського «Комуніста», в листопаді 1930 року в селі Середня Буда вбито голову сільради, комуніста Пискуна, а в Балаклеї застрелено комуніста Пірожкова. В селі Дмитрівка важко поранено ножами секретаря сільради, комуніста Черкасова та делегата центрального комітету партії Нікітина.

В грудні 1930 року арештовано в Харкові 91 українців, які нібито були членами виявленої підпільної української самостійницької організації.

Большевицька преса подала, що в грудні 1930 року в Дарниці біля Києва зірвано в повітря склад амуніції, при чому знищено теж кілька гармат, а в фабриці літаків в Одесі викликано велику пожежу, яка знищила частину варстатів і три літаки. На думку большевицької влади, це були саботажі підпільної української самостійницької організації.

В грудні 1930 року в Києві виявлено українську військову революційну організацію, завданням якої було підготувати протимосковське повстання. В Кременчуці вояки червоної армії демонстрували на вулицях проти большевицької влади; в Умані вбито комісара полку.

В селі Курилівка-Муроване, подільської округи, в грудні 1930 року дійшло до кривавого зудару селян з комуністами: натовп селян убив кількох большевицьких урядовців, понищив портрети Леніна й Сталіна та розгромив будинок сільради. Заворушення придушило викликане військо, яке вбило майже сто осіб.*

На початку січня 1931 року в районі Білої Церкви вбито трьох комуністів і підпалено комуну «Червоний прапор». У січні того ж року розкинено на Полтавщині відозви повстанців. У кількох селах спалено комуні. В Кобиляках вбито голову сільради Скнаря, а його дім спалено.

Наведені нами факти революційного спротиву українського населення це тільки дрібні фрагменти масових акцій, що потрясли Україною 1930 року. Большевицька преса промовчувала прояви тієї боротьби, щоб не виявити, якою ненависною для України була большевицька окупація.

* Ця та інші вістки подані на підставі даних в часописі «Америка»: ч. 2, 3. 1., ч. 4, 10. 1., ч. 12, 31. 1., ч. 27, 7. 3., ч. 45, 21. 4., ч. 47, 25. 4. 1931 року.

ЛІКВІДАЦІЯ ЧЕРВОНИХ СТАРШИН В УКРАЇНІ

У лютому 1931 року німецька преса інформувала, що московська ЧеКа виявила в Україні націоналістичну організацію, яка підготовляла повстання для повалення большевицької окупаційної влади. Керівником тієї організації мав бути полковник Гриць Коссак, колишній комендант УГА. Разом із Коссаком заарештовано в Харкові 30 українських студентів та кругло сто старшин червоної армії, які були родом із західноукраїнських земель.

У Полтаві при кінці лютого 1931 року арештовано понад 200 українців, на Херсонщині — понад 2 тисячі осіб, в Одесі й її районі — понад 7 тисяч осіб. Арешти проведено також в інших містах і селах України. Большевицька преса, у зв'язку з тими ув'язненнями, повідомляла про виявлення великої української підпільно-революційної організації.

Телеграма з Риги, столиці Латвії, повідомила в квітні 1931 року про те, що кількість заарештованих у Харкові військових штабовців досягла 24 і що між арештованими є також шеф штабу летунської бригади Червінський, а серед цивільних є 150 студентів і 16 професорів вищих наукових закладів. У телеграмі була теж інформація, що большевицька влада в Україні видала надзвичайні розпорядження, побоюючись вибуху протимосковського повстання.

У згаданому повідомленні з Риги було твердження, що разом із Коссаком арештовано, як провідників виявленої української націоналістичної організації, також Степана Індишевського і галичан братів Адама й Михайла Мельника, які займали високі посади в комісаріяті судівництва УССР.

Згідно з тим повідомленням, большевики планували спершу провести великий політичний процес проти членів розкритої української організації, але згодом, лякаючись демонстративних виступів на суді обвинувачених, вирішили потайки, без суду, ліквідувати українських самостійників.*

10 травня 1931 року львівський часопис «Діло» подав інформацію з Харкова, що там на підставі присуду таємного суду ЧеКа розстріляла 22 з-поміж арештованих українських вищих старшин. У червні західноукраїнська преса писала про розстріл большевиками без суду інших 6 українських вищих старшин, як членів розкритої націоналістичної організації.

Російські газети подали з Харкова, що найвищий суд у Москві затвердив у червні 1931 року смертні присуди на старшин червоної армії, арештованих у лютому того ж року за організування протибольше-

* «Америка», ч. 51, 5 травня 1931. Дальші інформації взяті з цього ж часопису ч. 61, 28. 5., ч. 73, 25. 6., ч. 77, 4. 7., ч. 90, 4. 8. 1931.

вицького повстання: І. Морайка, В. Кручишина, Симоненка, Ляховича, Шепелевича, Моравського, Зойхста, Мельника і Меркурова.

Офіційна большевицька преса спершу заперечувала вістки про розстріл без суду Гриця Коссака, Степана Індишевського, Онишкевича, братів Мельників, д-ра І. Цьокана та багато інших західніх українців, які займали в УССР високі посади в армії або державному апараті й були заарештовані в лютому 1931 року як керівні члени розкритої націоналістичної організації, але згодом ці вістки виявилися правильними. Одначе, точна дата розстрілу кожного з них залишилася невідома.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР

Телеграфічна агенція з Риги подала під датою 1 серпня 1931 року інформацію про нову хвилю арештувань в Україні, жертвою яких впали приблизно 70 видатніших осіб з-поміж української інтелігенції, між ними колишні члени Української Центральної Ради й уряду УНР — Голубович, Христюк, Стасюк, Шраг, Чечіль, Лизанівський та професори Яворський і Мазуренко. Арештованих обвинувачено в приналежності до таємної української організації, метою якої було повстання проти большевицького режиму й проголошення незалежності України.* Та організація називалася Український Національний Центр.** Опісля в пресі появилася була коротенька згадка про те, що при кінці 1931 року проти 45 з тієї групи арештованих відбувся у Харкові процес. Але кого тоді суджено і який був присуд та що собою являла організація Український Національний Центр, — чи це була клітина викритої пів року раніше УВО-ОУН, чи цілком окрема, самостійно діюча організація, — про це невідомо, бо звідомлень з того процесу в пресі не було.

У зв'язку з викриттям Українського Національного Центру було проведено масові арешти по всій Україні. На протязі 5 місяців большевицька окупаційна влада заарештувала й вивезла на Сибір приблизно 60 тисяч українців, які колись служили в Армії УНР.***

РОЗСТРІЛИ УКРАЇНСЬКИХ КОМУНІСТІВ

На початку 1933 року московсько-большевицька ЧеКа провела численні арешти серед верхівки українських комуністів, обвинувачуючи їх в «українському націоналізмі». В чому саме полягав той їхній «націоналізм», — чи в їхніх поглядах, приналежності до якоїсь підпільної української націоналістичної організації, чи в самій їхній приналеж-

* С. Николишин: «Культурна політика большевиків і український процес», стор. 42.

** «Календарець Українського Революціонера» на 1951 рік (передрук «Український Самостійник»), стор. 36.

*** «Америка», ч. 14, 6 липня 1933.

ності до української національності, — цього ніколи не було вияснено, бо їх судили таємно.

Вніч із 11 на 12 березня 1933 року присудом московсько-большевицького суду були засуджені на кару смерти, а вранці 12 березня розстріляні такі 34 провідні комуністи-українці:

Федь Конар-Палащук, Іван Кузнецов, Микола Кременецький, Тихон Руднев, Микола Телегін, Едвард Скорупський, Михайло Коварський, Іван Корей, Сергій Покровський, Іван Крамаренко, Юрій Михайловський, С. Фоменко, Андрій Гончаренко, Ол. Пономаренко, Ів. Радзевич, Іван Бабак, Іван Зінченко, І. Шабанів, І. Пасічників, Ф. Кіяшко, Тихон Біляїв, Семен Сапіга, Павло Будай, Тимофій Улишин, Ол. Богачів, Ол. Іванів, Сергій Геденів, Ол. Маньковський, Ол. Зеленків, Мойсеїв, Орогів-Пирогів, Фабрикас, Саратів і Головка. З-поміж них Конар-Палащук, Семен Сапіга, Павло Будай і Головка — це українці з західніх земель.*

Англійська преса писала в той час, що в Україні діє українська самостійницька організація, яка змагає до визволення України з-під московської окупації та що членами тієї організації були Конар-Палащук, колишній старшина Української Галицької Армії, та його розстріляні товариші.**

13 травня 1933 року застрілювався один із найвидатніших українських комуністів, письменник Микола Хвильовий, який збагнув усю глибину брехні московського комунізму.

У липні того ж року телеграма з Москви повідомила про самогубство Миколи Скрипника, який довгі роки був міністром освіти УССР, а якого останню усунув Постишев за «націоналістичні» ухили. Лондонський «Таймс» з датою 10 липня 1933 року, пишучи про самогубство Скрипника, пригадав, що «Постишев у своїх двох промовах, виголошених минулого місяця, одверто оскаржив Скрипника, що він має антисталінські переконання і стоїть у зв'язку з українським національним рухом, який змагає до відірвання України від Росії.***

РОЗКРИТТЯ У В О - О У Н НА СХІДНІХ ЗЕМЛЯХ УКРАЇНИ

Літом 1933 року почали появлятися пресові вістки про нову хвилю арештів серед провідного активу на східноукраїнських землях, особливо серед тих українців, які, приїхавши свого часу з західніх земель, зайняли на Наддніпрянщині керівні посади в большевицькому урядовому апараті. На підставі приватних вісток західноукраїнська преса інформувала в липні 1933 року про заарештування у Києві трьох галичан, старшин червоної армії, в Одесі — 18 студентів та неуточненої кількості осіб — у Харкові. На підставі повідомлень з Москви вслід за тими першими вістками подано інформацію, що між арештованими є Бадан, Юрасів «і приблизно 100 інших», а також широко ві-

* «Америка», ч. 39, 4 квітня 1933.

** «Америка», ч. 45, 20 квітня 1933.

*** «Америка», ч. 81, 20 липня 1933.

домий на той час український комуніст Шумський, що його арештовано з наказу Постишева за приналежність «до організації, яка змагала до відірвання України від Росії».

3 серпня 1933 року, без сумніву, в зв'язку з тими арештами, у Львові застрівився урядовець большевицького консульату Микола Стронський, колишній сотник УСС, що його було викликано до Харкова. В одній з дальших вісток про арешти названо теж М. Барана з Києва, колишнього комісара в УГА.

31 серпня того ж року львівський часопис «Діло» повідомив, що одним із головних обвинувачених є Осип Букшований — колишній отаман Українських Січових Стрільців. Ще інші вістки подавали про ув'язнених Леся Курбаса, проф. Миколу Чайковського і д-ра Михайла Лозинського.

Московська газета «За комуністическое просвещение» 16 серпня 1933 року інформувала про розкриття в УССР української націоналістичної організації і назвала найчільніших з-поміж арештованих: Бадан, С. Вітик, Приступа, Григоріїв, Пасіка «та інші». А в повідомленні з Москви в листопаді 1933 року мовилося, що перед Найвищим судом УССР у Харкові відбудеться низка політичних процесів проти членів виявленої української націоналістичної організації, метою якої було відірвати Україну від Росії.

Врешті, в грудні того ж року московський диктатор в Україні Косіор і його новоприсланий з Москви заступник (незабаром наступник) Постишев відверто подали в своїх офіційних заявах, що заарештовані були членами Організації Українських Націоналістів, зглядно Української Військової Організації, що нею керує полк. Євген Коновалець. При тому вони назвали, як провідних членів розкритої організації, таких осіб: Максимович, Петренко, Тур, Букшований, Шумський, Бандрівський, Лозинський, Козоріс, Озерський, Шпарага, Сеньчук, Викомчук.

Офіційне большевицьке ствердження

На підставі згаданої заяви тодішнього «першого секретаря ЦК КП(б)У» Косіора пленум Центрального Комітету Комуністичної Партії України, що відбувся в Харкові восени 1933 року, ухвалив таку резолюцію:

«Керуючі органи КПУ переочили і своєчасно не викрили посиленого пересякнення українськими націоналістичними елементами керуючих органів колхозів, машино-тракторних станцій, земельних і культурних установ, де вони переводили шкідництво й контрреволюційний саботаж супроти розряджень компартії і радянської влади. Створилися цілі гнізда контрреволюційних дворушників, що провадили свою працю в наркоммах, в наукових установах і навіть у партійних керуючих органах.

«Націоналістичні елементи, що пересякли партійний і державний апарат, зустрічали пряму піддержку з боку українських націонал-ухилівських верств,

що зімкнулися з ними в підривній діяльності супроти партії і радвлади. Свою діяльність розвинули вони дуже широко і спричинили дуже велику шкоду соціалістичному будівництву на Україні.

«Українські націоналісти перебували в зв'язках з українською еміграцією і з Галичиною, особливо ж з відомим гітлерівським наємником Коновальцем. Їх контрреволюційна і пропагандивна праця проводилася за засоби закордонних чинників».

Зміст доповіді Косіора про діяльність українських націоналістів на окупованих Москвою землях надрукували московські «Ізвестія» з 2 грудня 1933 року:

«Після ліквідації громадянської війни, — писали «Ізвестія», — значна частина представників буржуазних українських партій перейшла на бік советської влади. Дехто з них, як наприклад, боротьбісти стали справжніми більшевиками, але більшість залишилася на національних позиціях і пішла до компартії, бажаючи розсадити її зсередини. Пізніше до них приєдналися укаписти і виразні націоналістичні елементи... Після розгрому шумськізму наша пильність впала. Це було поважною помилкою з боку ЦК КПУ, бо українські націоналісти зачали пристосовувати в боротьбі проти советської влади тактику „тихої сапи“. Вони пролізли в наші підприємства, совхози, МТС, колхози і навіть в партійні установи. Ми переочили ідейне переродження Скрипника і оформлення цілої течії, цілої націоналістичної групи, що ним очолювалася. Не забуваймо, що Україна займає передові позиції в ССР у стосунку до капіталістичного оточення і це зобов'язує нас бути особливо пильними й готовими відбити всілякі напади. Проте, за останні роки, приховуючись під прапором українізації для здійснення їх контрреволюційних цілей, творилися цілі гнізда націоналістів — у наркомпрсі, наркомземі, в наркомюсті, в академії, інституті шевченкознавства і т. д. При кермі всіма цими установами перебували майже самі націоналістичні елементи...»

Більшість націоналістів прибула на Україну з-за кордону — з Праги і Галичини. Велику роллю в тому грали галицькі націоналісти, що цілком продалися польським поміщикам, ополчилися та були післані сюди, щоб пригтовляти інтервенцію. Але крім націоналістів, що прибували з-за кордону, були значні місцеві групи на советській Україні: тут головну роллю грали внутрішні вороги з партійним квитком у кишені. Це люди в роді Волоха, Ялового, Річицького, Авдієнка, Сирка, Турага і інших... Ще в 1923 році провідники української контрреволюції, як от Коновалець й інші, вирішили використати зміновеховський рух для своїх цілей. Націоналістичні елементи, що прибували на Україну під виглядом зміновеховців, намагалися прибрати до своїх рук наш державний апарат. У свій час ми викрили СВУ, а опісля був викритий націоналіст Матвій Яворський і з ним т. зв. „Український національний центр“, на чолі якого стояли Грушевський, галицький генерал Коссак та інші. Виявлені були також дворущники в партії, як от Михайло Левийський, котрий, прикриваючись партійним квитком, на ділі провадив націоналістичну акцію.

На початку цього року ми викрили нову націоналістичну контрреволюційну організацію, на чолі якої стояли: Максимович, Шумський, Віленький, Солугуб та інші. Цією організацією керував з-за кордону знаменитий Коновалець, котрий, будучи в Києві як начальник гарнізону при Петлюрі, прославився розстрілом робітників. Один із членів цієї організації, Лозинський, заявив, що для знищення советського ладу в Україні й відділення її від ССР націоналістичний бльок пригтовляє збройне повстання. Другий член організації, Козоріс, оповідав, що Німеччина спільно з іншими державами береється організувати похід проти ССР. Польща відступить Німеччині данціський коридор, дістаючи за це компенсацію за рахунок Литви і доступ до Чорного моря, Лівобережна Україна попаде в сферу впливів Німеччини, котра буде експлуатувати вугільний і залізорудний район Донбасу для створення міцного промислового центру. Після приходу до влади Гітлера в Німеччині, на Україну був перекинутий один із найповажніших організаторів УВО, колиш-

ній отаман Січових Стрільців, Букшований, безпосередньо зв'язаний з Коновальцем.

У половині лютого 1933 року, за зізнаннями Бандрівського, до Берліну прибув Сушко й заявив, що хоче, спільно з Ярим, бачитися з ним. Сушко заявив, що разом із Ярим мав розмову з Розенбергом. На підставі тієї розмови Сушко оповідав Бандрівському, що Німеччина бере різкий протисоветський курс і приступає в коаліції з Францією, Англією й Італією до створення інтервенційного блоку проти ССР. Розенберг порадив Сушкові, щоб УВО розгорнула свою акцію проти советської влади, бо прихід Гітлера до влади витворює для цього дуже вигідну ситуацію, яка у висліді може привести до відділення України і створення української національної держави.*

Доповідь Косіора підтвердив Постишев, присланий Москвою на комісара в Україні на підставі постанов Центрального Комітету Всесоюської Комуністичної Партії більшовиків, що нею було висловлено недовір'я для керівництва «Комуністичної Партії України». Постишев, який зайняв був зразу покищо посаду «другого секретаря ЦК КПУ», говорив:

«Українська комуністична партія зробила ряд помилок і промахів. У першу чергу українські комунисти не добачили того плянового розміщення контрреволюційних сил, яке відбувалося на Україні. Так, у 1925 році керманічем народньої освіти був явний контрреволюціонер і націоналіст Яворський. Пішов Яворський — прийшов Озерський. Пішов Озерський — прийшов Коник, а всі вони виявилися, що були членами Української Військової Організації. Заступником комісара закордонних справ був у 1924 році Максимович. Пішов Максимович — прийшов Петренко, пішов Петренко — прийшов Тур, а всі вони були в осередку української контрреволюційної організації».

А на другій обласній конференції робселькорів Харківщини той самий Постишев звернув увагу на один відтинок діяльності українських націоналістів:

«Останнім часом у школах, сільських і міських, помітно посилилася праця контрреволюційних елементів. Націоналістичні елементи за кордоном і тут, у нас, закликають до боротьби „за душу молоді“, за „душу дитини“. Вони говорять, що не слід робити ставки на стомлених, треба робити ставку на молодь. Ось ті націоналістичні елементи стараються прицепити у свідомість дітвори всякі контрреволюційні, шовіністичні ідеї, спрямовані проти соціалізму».

Про це заговорила й «Комсомольська Правда» з 28 січня 1934 року:

«Українські націоналісти, об'єднані в різні контрреволюційні організації, розраховували на те, що зможуть втягнути до своєї праці молодь і заразити її своїм впливом. Буржуазним націоналістам вдалося потрапити в комсомол і втягнути туди своїх людей. Вони проникли теж до провідних органів і займали чільні місця у вихованні молоді».

Під час комуністичної конференції, що відбулася весною 1934 року, комісар Хатаєвич зілюстрував твердження Косіора й Постишева деякими конкретними даними, а саме:

За минулорічний час, тобто, за 1933 рік, — твердив Хатаєвич, — було викрито 13 підпільних груп і терористичні організації, які діяли на території УССР, одну таємну типографію (друкарню), що друкувала протисоветську, націоналістичну літературу, й заарештовано 76 агітаторів, які жили на фальшиві документи.

У Києві недавно розстріляно 5 партійців, які брали активну участь у

* За «Розбудовою Нації», листопад-грудень 1933.

таємній сепаратистичній організації, розкритій у листопаді 1933 року.

9 січня 1934 року в Києві застрілилися член Обласного ГПУ, співпраця якого з таємною націоналістичною організацією була виявлена. У лютому того ж року в Херсоні, коли попри «Старі касарні» проходив відділ війська ГПУ, хтось із-за огорожі кинув на нього ручну гранату, яка вбила двох і поранила п'ятьох чекістів.

Військовий суд у Севастополі засудив на кару смерті за сепаратизм чотирьох членів місцевої Військової організації: коменданта кружляка «Красний Кавказ» Ваценка, двох провідників чоти Давиденка і Догайця та летуна Луб'янку. 17 їхніх товаришів за те саме засуджено на заслання від 5 до 10 років.

У тих офіційних заявах большевицьких достойників, зокрема ж у промові Косіора, помішано, звичайно, горох з капустою, справжні факти з большевицькою пропагандою і вимішано в одно різні явища проти большевицького спротиву. Все ж, вони є офіційним ствердженням большевиків того факту, що в той час в Україні діяли окремі осередки протибольшевицького і протимосковського спротиву і, головне, — сильного впливу Організації Українських Націоналістів у ділянці ідеологічно-політичній. Українські націоналістичні видання, зокрема ж офіціоз Проводу ОУН «Розбудова Нації», проникала з-за кордону на підсоветську Україну, до Києва, Харкова та інших міст і унапрямувала стихійний протибольшевицький спротив. Замість боротьби за «правильність соціалістичної лінії», за поодинокі принципи, гасла соціалізму чи методи їхнього здійснювання, що характеризували поєдинок українських соціалістів і комуністів з московськими большевиками, приходить чітке націоналістичне, державно-самостійницьке «за відділення України від Московщини», «за самостійну Українську Державу!», «орієнтація на Західню Європу, а не на Москву», «геть від задрипанки Москви!» — і т. д.

Про таке унапрямування психологічно-політичного процесу серед українського загалу під большевицькою окупацією свідчить і дописувач із східних земель України у своїй статті «Радянська Україна», надрукованої в «Розбудові Нації» за березень-квітень 1934 року:

«У 1925-26 роках велике захоплення та симпатії викликала серед цілого українського громадянства (на Наддніпрянщині) УВО за свою революційну діяльність проти ляхської окупації. Пізніше дається завважити повний заклад у публічній opinio невірними поголосками, мовляв, полковник Коновалець веде виключно протипольську акцію, і що УВО цілком погоджується з большевицьким станом посідання в Україні. Ці провокативні вістки поширювали уенерівці, що верталися до краю. Зворот приходить в рр. 1928-29, коли то УВО й ОУН скоординували всю свою революційну працю проти всіх окупантів України.

«Політичні впливи деяких старих українських груп цілком впали і нині політика УНР всюди зустрічається з негодуванням через свою польонофільську, запроданську орієнтацію. Це саме стосується і до соціалістичних чи демократичних українських партій, включаючи до цього ще й групу гетьмана Скоропадського; всі вони в очах українського громадянства втратили давній авторитетний престиж кермуючих груп чи політичних органів. Їх теперішня діяльність чи невміле кермування молодого Українського Державою, що спричинило її падіння, відібрали решту колишнього довіря до них серед мас.

«Державницьке відродження розраховується тільки на власні сили, що оформить та розвине в усій їхній повноті Українська Національна Революція... Тому великі надії покладається на український націоналізм, як силу, що в нас її ще не було, і як на таку, що єдина може завдати остаточний кінець большевицькому наїздові на Україну. Большевики самі лякають усіх усюди українським націоналізмом, головно молодь, на кожному кроці пригадуючи „ката пролетаріату” — полк. Коновальця».

РОЗСТРІЛИ Й ЗАСЛАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

11 грудня 1934 року київський большевицький щоденник «Вісті» подав таке повідомлення:

«Справи заарештованих останнім часом білогвардійців щодо обвинувачення їх у підготовці терористичних актів проти працівників радянської влади в Українській Соціалістичній Радянській Республіці — передані 10 грудня 1934 р. на розгляд військової колегії Найвищого Суду Союзу РСР». Як обвинувачених, що їх передано судові, подано:

1. Антін В. Крушельницький, 2. Юліян А. Вачинський, 3. Іван А. Крушельницький, 4. Тарас А. Крушельницький, 5. Роман Ф. Сказинський. 6. М. М. Лебединець, 7. Р. І. Шевченко, 8. А. Ю. Карабут, 9. П. І. Сидорів, 10. В. А. Мисик, 11. В. І. Левицький, 12. А. І. Скрипка-Козловський, 13. Григорій М. Косинка-Стрілець, 14. Д. Н. Фальківський, 15. М. Г. Оксамит, 16. А. Г. Щербина, 17. І. П. Терещенко, 18. Кость С. Буревій, 19. Л. В. Ковальов, 20. Петро Ф. Дідушок-Гельмер, 21. О. Т. Близько, 22. Є. К. Дмитріїв, 23. А. А. Богданович, 24. П. І. Бутузов, 25. І. М. Бутузов, 26. В. А. П'ятиця, 27. Я. П. Блаченко, 28. Г. К. Ступін, 29. Д. І. Полевий, 30. І. А. Хоптяр, 31. П. Н. Борецький, 32. Л. І. Лукіянів-Світозарів, 33. К. І. Півненко, 34. Г. Н. Проценко, 35. С. Я. Мат'яш, 36. А. К. Лященко, 37. А. І. Финицький.*

А вже 16 грудня 1934 року львівський часопис «Діло», використовуючи інформації чужинецьких пресових агенцій, повідомив, що головний большевицький суд під головуванням Ульриха на таємній розправі під час виїзної сесії у Києві засудив з тих 37 обвинувачених 28 на кару смерті і присуд було виконано.* В оголошеній большевицькою пресою постанові того суду було сказано:

«Суд встановив, що більшість обвинувачених прибула в СРСР через Польщу, а частина через Румунію, маючи завдання вчинити на території УССР ряд терористичних актів. При затриманні їх у більшості обвинувачених забрано револьвери і ручні гранати».**

Ліквідація згаданих письменників відбулася в той час, коли по всьому СРСР пройшла хвиля масових ув'язнень і розстрілів у зв'язку з убиттям Кірова в Ленінграді 1 грудня 1934 року. І в цитованому нами офіційному повідомленні в київських «Вістях» про суд над 37 українцями поз'язувалося їхню справу зі справою репресій проти «співвинних в убивстві Кірова». Але Постишев, згадуючи окремо про цю групу українських підсудних, подав, що наприклад, О. Влизько під час слідства й на суді признався:

«З кінця 1929 року я входив до складу фашистівської української націо-

* «Америка», ч. 150, 29 грудня 1934.

** Дмитро Соловей: «Голгота України», стор. 231.

налістичної організації, куди я був залучений письменником Геом Шкуру-пієм. Я цілком поділяв усі терористичні постанови й фашистську плятформу нашої націоналістичної організації.*

Вслід за тими розстрілами пішли масові засуди на довгорічне ув'язнення в сибірських концентраційних таборах, куди попали, між безліччю інших, такі відомі українські письменники: Микола Куліш, Яловий, Зеров, Досвітній, Вразливий, Йогансен, Епик, Слісаренко, Коцюба, Каляник, Драй-Хмара, Филипович, Підмогильний, Антоненко-Давидович, Плужник, Філяньський, Савченко, Л. Могилянська, Зінаїда Тулуб, Б. Тенета, Валеріян і Клим Поліщуки, Семенко, Бузько, Дм. Загул, Пилипенко, А. Панів, М. Дукин, В. Штангей.**

ТРЕТЯ ХВИЛЯ АРЕШТІВ

Літом 1936 року пройшла нова хвиля арештів і розстрілів в УССР провідних українських комуністів, що їх московсько-більшевицьке НКВД обвинувачувало в приналежності до ОУН. Цим разом провідниками клітин ОУН в УССР мали бути, як твердила московсько-більшевицька пропаганда, Плєскачевський і Титар, а членами ОУН мали стати навіть колишні члени уряду підсоветської України — Юрко Коцюбинський і Порайко, і такі чільні члени компартії в Україні, як Голубенко, Логинів і Тирчук, що, очевидно, не відповідало правді.

Вже 8 червня 1936 року харківський щоденник «Комуніст» надрукував повідомлення, що в Славгороді, Новосибірського району, серед місцевих українців розкрито протибільшевицьку організацію, а під час ревізії в її членів знайдено велику кількість української націоналістичної літератури, а також зброю. Слідство нібито виявило, що в проводі тієї організації стояв галичанин за походженням — Петро Паньків, котрий був головою місцевої компартії у Славгороді. Паньків часто їздив до Харкова в справах компартії і при тій нагоді зустрічався там із членами української націоналістичної організації, яким передавав націоналістичні видання, доставлені до Славгороду з Манджурії.**

А 27 вересня того ж року київський щоденник «Більшовик» писав:

«Слідство у справі Коцюбинського виявляє щораз більше гиді, яка закралася в компартію України. Показується, що багато українських нібито комуністичних діячів були буквально на послугах Коновальця, що є агентом німецької і польської інтервенції. Слідство виявляє, що після приїзду до Харкова Букшованого з Польщі, по всій Україні посилилася робота націоналістів з-під стягу ОУН, якою керує знаний „вождь” Коновалець. Букшований намовив Коцюбинського, щоб він пристав до тієї організації. Коцюбинський дістав добру суму грошей і за те продажно прилучився до руйнівної роботи націоналістів. Коцюбинському почав помагати приятель Букшованого, По-

* С. Николишин: «Націоналізм у літературі на Східньо-Українських Землях», стор. 36; Дм. Соловей: «Голгота України», стор. 232-233.

** Енциклопедія Українознавства, стор. 784.

*** «Америка», ч. 83, 18 липня 1936.

райко, що в компартії мав велике довір'я. До тієї компанії долучився теж Логинів, Тирчук і Голубенко. А провідниками тієї організації були Титар і Плескачевський.

«Плескачевський зустрічався в Женеві з Коновальцем, від якого дістав був наказ вбити Косіора і Постищева та змагати до відірвання України від Советського Союзу. Плескачевський, вернувшись з Женеви, де був секретарем при советській місії в Союзі Народів, почав свою роботу. Передовсім ця організація почала всюди закладати свої групи. Видали наказ своїм підвладним опанувати всі часописи на Україні. І так, досі опанували „Керченський Робітник”, „Маріюмпольський Пролетар”, „Вісті” і „Комсомолец України”. Тією останньою газетою старалися скрито впливати на виховання молоді. Ту лінію мав пильнувати Голубенко. І він справді хитро настроював молодь ворожо до советської влади. Слідство виявляє, що Порайко мав зв'язки з усіма бандами, які тепер масово грасують по всій Україні. Він давав наказ, щоб зорганізувати великий наступ робітників і селян разом з казахами та деякими частинами червоноармійців на важливіші арсенали України і так здобути в свої руки владу.

«Маршалом військ мав бути Коцюбинський. Але завдяки патріотизмові більшої частини населення України ту бандитську роботу Коцюбинських, Порайків та інших в час зліквідовано. А Коновалець мусів утікати з Женеви, бо закороткі його руки до України».*

У зв'язку з тими арештами большевицька преса заповідала новий великий процес. Можливо, що він справді відбувся, чи одноразово проти всіх обвинувачених у тій справі, чи теж — що правдоподібніше — частинами, але большевицька преса про те ніколи не звітувала й не подала навіть повнішого списка прізвищ арештованих та ліквідованих. Беручи до уваги большевицьку практику, треба припускати, що московсько-большевицьке НКВД ліквідувало арештованих без суду, з наказу поліційних органів із Москви, а раніша нагінка на них у пресі була тільки маневром, щоб підсудним пришити справу «приналежності до ОУН».

НОВА ХВИЛЯ ТЕРОРУ ПРОТИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

У 1937-38 роках прийшла нова хвиля терору і проти українських письменників, обвинувачених за український націоналізм. Жертвами стали навіть ті письменники, що своєю критикою в 1934-35 роках заарештованих тоді українських письменників помагали «розкривати» їх як «ворогів народу», наприклад, Коряк, Коваленко, Кириленко, Микитенко, Кулик, Щупак. Всі вони попали в терористичну машину НКВД, серед них В. Гжицький, В. Атаманюк, В. Бобинський, М. Гаско, М. Кічура, І. Ткачук, О. Березинський, М. Ірчан та ін.**

«ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ-ДЕРЖАВНИКІВ»

Під час розслідування викритих вінницьких могил у 1941 році було знайдено при жертвах большевицьких масакр різні документи. Комісія ствердила, що майже всі ці документи мали дати 1937-1939 років,

* «Америка», ч. 117, 8 жовтня 1936.

** Енциклопедія Українознавства, стор. 784.

Масові морди політичних в'язнів у Винниці
в 1936-1940 роках

а тільки деякі дати 1936 і 1940, отже, жертви большевицьких масакр у Винниці попали до рук НКВД у 1936-1940 роках. Між знайденими при трупах документами був, — як твердить інж. Михайло Селешко*, один із учасників досліджування могил, — акт обвинувачення групи людей, які належали до організації під назвою «Організація Українських Націоналістів-Державників». Знищений вологістю землі цей акт мав дату серпня 1938 року і був підписаний майором НКВД Корабльовим. М. Селешко не подає у своїй статті дослівного тексту цього акту обвинувачення, а тільки переповідає цікавіші моменти, спираючи свої висновки також на проведене ним опитування про ту організацію серед місцевого населення.

«Організація Українських Націоналістів-Державників», — каже М. Селешко, — була досить розгалужена по всій Україні особливо серед українського вояцтва червоної армії, а центр її знаходився в Києві. Одну групу тієї організації мав очолювати І. Г. Подольський, начальник обласного відділу освіти

* М. Селешко: «Причинок до історії Вінницьких могил» («Новий Шлях», Вінніпег, ч. 37, 13 травня 1950); Дмитро Соловей: «Голгота України», стор. 261-267.

у Винниці, належав до неї і формальний член компартії Чернявський. Цю групу було розбито й ліквідовано в 1938 році. У 24-ій стрілецькій дивізії працював з рамени тієї організації В. Н. Нечаїв, у 71-му полку ветеринарний лікар Кудрик та коваль Малько, які мали зв'язок з Нуромським, начальником ветеринарного управління Київської Військової округи. У 97-ій стрілецькій дивізії — майор Кондратієв, приєднаний до організації командиром Київської піхотної школи Комдивом Зубовим. Співробітниками Кондратієва були: Герасимчук, керівник господарського відділу піхотної школи; Затворницький — начальник постачання школи; Пляшко — учитель математики і в тій школі; Рилев — командир артилерії; Грушецький — учитель української мови.

Одним із керівних членів ОУНД, від 1934 року почавши, мав бути якийсь високий військовий достойник Кавуловський, якому організаційно підлягав Кондратієв. Як керівники організаційних клітин ОУНД по інших відділах червоної армії, згадуються ще: старшини Кондратенко, Романенко, Катасанов — у Києві, Дорошенко в Жмеринці, Голтуренко в 289-му стрілецькому полку, Северинів і Товаровський у 97-му артилерійському полку.

У Київському районі організація мала приблизно 150 бійців, у Київському гарнізоні приблизно 500.

В акті обвинувачення мовиться, що Організація Українських Націоналістів-Державників ширила ідеологію українського націоналізму, розповсюджувала українську націоналістичну літературу, що її дістала з-за кордону, мала організаційні зв'язки з Проводом Українських Націоналістів за кордоном, а своїм основним завданням уважала підготовку до повстання, яке мало вибухнути в слушну хвилину, щоб відірвати Україну від Росії та відновити самостійну українську державу.

До того М. Селешко додає пояснення, що в 1938 році, деякий час після замордування полк. Є. Коновальця, до ПУН дійшли були вістки, з УССР, що там було заарештовано й розстріляно 217 українців, старшин червоної армії, з генералами й командирами дивізій включно, що їх, як членів ОУНД, розкрило НКВД з допомогою вбивці полк. Коновальця. Дата акту обвинувачення членів ОУНД вказувала б, що ті арешти й розстріли в 1938 році було проведено в зв'язку з смертю полк. Коновальця.

ПІДПІЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ОУН НА НАДДНІПРЯНЩИНІ

Ми навели вище список революційних виступів українського народу проти московсько-більшевицьких окупантів в 1929-1939 роках. Цей список, очевидно, далеко неповний, виготовлений нами на підставі скупих нотаток у тодішній українській закордонній пресі та з вирізків офіційних большевицьких стверджень і принагідних згадок большевицьких газет. Що з цього слід вписати на conto безпосередньої діяльності УВО-ОУН на східних землях України, що на рахунок ідейно-політичних впливів ОУН, а що було тільки стихійною реакцією україн-

ського населення проти московсько-більшевицького гніту, про це сьогодні годі сказати через згадані вже нами причини, а саме:

1. Жодного прилюдного судового процесу проти українців на центральних і східних землях України, обвинувачених за приналежність до УВО-ОУН, більшовики ніколи не переводили, але всіх їх ліквідували на підставі таємних присудів; жодної вільної преси в УССР не було й немає, а до своєї преси більшовики не допускали нормальних повідомлень про те, кого з «громадян УССР», кого й за що саме суджено.

2. З боку Проводу ОУН усі таємниці щодо організаційної мережі УВО-ОУН в УССР та її дій на тому терені забрав зі собою в могилу полк. Євген Коновалець.

3. Дальше тривання московсько-більшевицької окупації України змушує бути обережним навіть з публікацією тієї жменьки даних про події того періоду, які ще збереглися.

А тому, якщо ми все ж таки хочемо дати відповідь на питання, що саме можна вписувати на рахунок дій УВО-ОУН на східньоукраїнських землях, то нашу відповідь ми можемо спирати тільки на логічні висновки й міркування чи рипущення.* Отож:

1. Спілка Визволення України і Спілка Української Молоді, на нашу думку, жодного організаційного пов'язання з УВО-ОУН не мали. Зате очевидним і безсумнівним стає для об'єктивного дослідника тих подій, на підставі аналізу зізнань підсудних провідних членів цих організацій, — ідейно-політичний вплив Української Військової Організації на СВУ-СУМ. Бо виявлені зізнаннями і заявами підсудних явна ворожість до соціалістичних експериментів, першопляновість національних інтересів перед класовими, визнання потреби національної диктатури в перехідному етапі закріплення української державности, орієнтація на власні сили і, насамперед, дуже чітке й рішуче наголошування постуляту національно-державної суверенности України (моменти, такі дуже чужі усім тим українським соціалістичним середовищам, що до них колись суджені члени СВУ належали), — є аж

* Обговорюючи у своїй праці «Голгота України» справу підпільних організацій в УССР, Дмитро Соловей приходить до висновку, висловленого у формі категоричного твердження, що в дійсності жодних підпільно-революційних організацій в УССР ніколи не було й бути не могло. Якщо ж про щось таке говорилось, то насправді це була або вигадка еміграційних фантастів, або — більшевицька провокація. Так само думає і публіцист Панас Феденко та інші соціалістичні партійці. Однак, про вартість їхніх тверджень свідчить хоча б те, що і в 1945-47 роки, коли кризь «залізну заслонку» стали пробиватися ще тільки загальнікові вістки про боротьбу ОУН-УПА проти більшовиків, то Феденко, Соловей і їхні однодумці виступили як «єдинокомпетентні знавці відносин в УССР» і теж категорично твердили, що й УПА і ОУН та їхня боротьба — це тільки вигадки еміграційних фантастів, або більшевицька провокація, бо... вони знають, що в умовах більшевицького терору жодне протибільшевицьке підпілля існувати й діяти ніколи не може.

надто міцною ремінісценцією тез ідеологічно-політичних постанов Конгресу Українських Націоналістів.

Багатомовним у цьому аспекті було теж рішуче відмежовування себе всіма підсудними від еміграційного «центру УНР» і його партійних однодумців, з ясно сформульованим поглядом провідних членів СВУ на те, що еміграційний «центр УНР» оджив своє і повинен самоліквідуватися, уступаючи місця іншим, новим силам, які борються за Українську Державу.

2. Те саме стосується й ліквідованих українських письменників, поетів, науковців. За винятком, може, окремих одиниць, загал розстріляних більшовиками в 1934-35 і 1937-38 роках українських працівників пера організаційного пов'язання з Організацією Українських Націоналістів не мав. Натомість незаперечним залишається факт міцного ідейно-політичного впливу української націоналістичної ідеології, ширеної ОУН, на всіх них. На одних цей вплив ішов безпосередньо з видань ОУН, на інших — посередньо через перших. Цьому сприяло те, що діячі культури — письменники-прозаїки, поети, науковці — мали в УССР, бодай до 1933 року, деяку змогу обміну думок на ідеологічні теми, бодай для того, щоб «протиставитися ворогові». Тому вони знайомилися в той час із закордонними українськими журналами, між якими була й «Розбудова Нації».

3. Безсумнівим, одначе, здається організаційне пов'язання з ОУН бодай частини тих, котрі були репресовані більшовиками за приналежність до ОУН в 1931 році (Индишевський, Коссака), у 1933 році (Букшований, Курбас) і в 1936 році (Плескачевський, Титар). Бож братові Ярослава Индишевського, Крайового Коменданта УВО на ЗУЗ, Степанові Индишевському, що жив у відокремленні на Закарпатті, керуючи звіттіля зв'язками УВО, пересилкою зброї, людей і підпільних матеріалів до Галичини, і через своє законспірування не був замітний для оточення, полк. Є. Коновалець доручив переїхати до УССР і вести там підпільну роботу. УВО Осип Букшований, як отаман I Бригади Українських Січових Стрільців, був знайомий з Коновальцем і зустрічався з ним на чужині перед своїм виїздом на підсоветську Україну. Отож, є цілком правдоподібно, що його виїзд до УССР відбувся з доручення полк. Коновальця — у пляні праці УВО-ОУН на східних українських землях. Відповідає також правді факт, що полк. Коновалець мав у Женеві зустріч із Плескачевським, який перебував там як співпрацівник більшовицької місії. Факт організованого пов'язання з ОУН групи арештованих у 1937-38 роках підтверджувався б додатково поданням у більшовицькій пресі повідомлення про арештування члена УВО-ОУН Петра Панькова, який, користуючись партійним квитком, виконував роллю доставця видань ОУН до Харкова, висиланих через Манджурію-Сибір. Цілком імовірно є теж приналежність до проводу УВО-ОУН ген. Гриця Коссака, колишнього коменданта УГА.

Коли Д. Соловей надрукував в «Українському Голосі» (Вінніпер, ч. 41, за 1951 р.) розділ своєї праці «Голгота України», в якому зачитував твердження Феденка, що, мовляв, ген. Гриць Коссак належав до «українських комуністів», до редакції часопису прийшло спростування Н. Базавлуцького (надруковане в «Українському Голосі» ч. 45 за 1951): «Я дуже добре знаю Гр. Коссака і його діяльність не з Чехії, а з Великої України, де він спочатку був професором старшинської школи, а потім — керівником військової катедри Хемічно-технологічного й Медичного Інститутів і виховав тисячі національно свідомої молоді. Гриць Коссак ніколи не був комуністом, яким зарахував його у своїх лекціях у Подебрадах П. Феденко».

Очевидно, що не всі, засуджені тоді більшовиками за приналежність до УВО-ОУН, були справжніми членами Організації. Більшевицький терористичний режим створив такі умови, що, з одного боку, до участі в революційній організації признавалися під час слідства люди, які з дотичною організацією нічого спільного не мали, а з другого, що НКВД свідомо «пришивало» приналежність до революційної організації таким людям, що їх більшовики бажали зліквідувати, а які в дійсності не мали нічого спільного з дотичною організацією.*

Правдою є теж те, що большевицька поліція залюбки користується провокацією.

Але попри все фактом залишається, що УВО-ОУН мала свою організаційну мережу на східних землях України, діяла там, хоч і не в таких широких розмірах, як на ЗУЗ, та ширила українську націоналістичну ідеологію через свої організаційні клітини і через свою підпільну літературу**, вислану з-за кордону до УССР через Волинь-Полісся, через Дністер і Манджурію-Сибір.

4. Організаційними клітинами були, за всякою правдоподібністю, і відділи розкритої в 1938 році Організації Українських Націоналістів-Державників.

5. Натомість цілком мало правдоподібним виглядає, щоб якийсь зв'язок з ОУН мала група чільних українських комуністів, розстріляних у березні 1933 року (Конар-Палащук і товариші). Сам факт, що чотирьох із розстріляних 35 були галичанами й колишніми старшинами УГА, ніяк не можна вважати доказом їхньої справжньої приналежності до ОУН, скільки вони весь час залишалися переконаними комуністами.

6. Неясною залишається справа «Українського Національного Цен-

* До тієї групи жертв большевицького терору належить, на нашу думку, зачислити в цьому випадку Антона Крушельницького, засудженого разом з синами на кару смерті за приналежність до УВО-ОУН. Його син Тарас справді був членом УВО-ОУН і за те в 1931 році польський суд засудив його на кару 5 років тюремного ув'язнення, а тому могло б бути імовірно, що свою працю, як член УВО-ОУН він міг продовжувати і в УССР. Але годі повірити, щоб членом УВО-ОУН став теж його батько Антін, той самий, котрого ОУН вирішила була вбити у Львові за совєтофільство.

** «Український Націоналіст» передрукував у числі за вересень 1933 року текст окремої відозви ОУН до всіх українців на ЗУЗ, а в числі за листопад 1935 року відозви ОУН «До молоді на Східних Землях», які були поширювані і в УССР.

тру». В большевицькій пресі пов'язано цю, розкрити большевиками, організацію з ОУН. Але названі у повідомленнях, як провідні члени «УНЦентру», особи Христюк, Стасюк, Шраг, Чечіль, Голубович, Лизанівський — колишні лідери соціал-революціонерів і то крайнє лівого крила, — викликають сумнів щодо можливості не тільки організаційної, але навіть ідейно-політичної єдності тієї організації з ОУН. Тому треба прийняти, що «УНЦентр» ніяк не був пов'язаний з ОУН і виник або з власної ініціативи її провідників або за інспірацією «Центру УНР». У кожному разі, з тогочасних пресових повідомлень випливає цілком ясно, що большевицькі репресії у зв'язку з розкриттям тієї організації були скеровані проти кругло 60 тисяч колишніх старшин і вояків Армії УНР, що залишилися під большевицькою окупацією як мирні «громадяни УССР».

Цілком інший погляд на «Український Національний Центр» заступає в своїй брошурі «У царстві червоного царя» Д. Діброва.* Він каже:

«Організаційний український націоналізм на СУЗ постав у 1930 році під назвою „Український Національний Центр” (УНЦ). Своєю структурою УНЦ нагадує провід ОУН, ріжниця полягає тільки в тому, що він був далеко численніший. До його складу належала підібрана керівна національна еліта, на чолі якої стояли: Шумський, Полоз, Максимович, Миколайчук, Баланін і ін. З їх смертю прийшли інші люди. Своім завданням УНЦ мав кермування національною боротьбою на СУЗ. Він став штабом, що об'єднував, кермував і визначав напрямні для всіх національно-революційних осередків, що діють на СУЗ. У своєму програмовому й організаційному наставленні УНЦ підпорядковувався ОУН як верховному штабові української національної революції».

Але Д. Соловей, згадуючи в своїй праці «Голгота України» наведе не твердження** Д. Діброви, слушно звертає увагу на те, що в обидвох випадках мова йде про цілком інших людей та інший час. Діброва твердить, що назву «Український Національний Центр» вживала (бодай на початку 1930-их років) ОУН на СУЗ, натомість С. Николишин відносить цю назву до викритої літом 1931 року організації колишніх соціал-революціонерів і соціал-демократів.

Приймаючи, що назва «Український Національний Центр» належить таки виявленій в літі 1931 року організації колишніх ес-ерів і ес-деків, вважаємо, що УНЦ постав і діяв цілком незалежно від ОУН. На це між іншим вказувала б також і та обставина, що коли большевицька преса та большевицькі верховоди переплутували назви організацій, то вони ніколи не змішували прізвищ ліквідованих у 1931 році ес-ерів і ес-деків з членами УВО-ОУН.

* Д. Діброва: «У царстві червоного царя», Париж, 1938, стор. 28.

** Д. Соловей: «Голгота України», стор. 126.

ДРУГІЙ ЕТАП РЕВОЛЮЦІЙНИХ ДІЙ ОУН

ДОБА ПОСИЛЕНИХ РЕПРЕСІЙ*

[З початком 30-их років почався на українських землях під ССРСР і під Польщею загострений курс політики обидвох окупантів супроти українського народу. Він тривав з малими передишками аж до вибуху II світової війни.

Захід увійшов тоді в стадію зростаючої економічної кризи. Поразка комунізму в Італії, Німеччині, згодом і в Іспанії, введення диктаторських режимів у Польщі, Угорщині і Румунії перекреслили російські надії збільшити Європу. В ССРСР кривою утверджувалася диктатура Сталіна, в Польщі зростала фашизація режиму пілсудчиків. Міжнародні напруження між бльоками держав з суперечними політичними й економічними інтересами прискіпували збросня та з року в рік наближали неминучість загальної війни. Для обидвох головних окупантів України — Росії й Польщі — зростання українських сил і самостійницько-державницьких стремлень стало внутрішньою небезпекою першорядної ваги. Незалежно від себе вони застосували супроти українців прискіплену політику терору й репресій у таких розмірах, на які дозволяли їм їхні власні спроможності.

Вже в 1930 р. Росія завела примус колективізації, масовий погром села голодом, розстрілами, вивозами українського населення, обсадою вимерлих осель чужинцями; Польща зміцнила парцеляцію і колонізацію українських земель чужинцями, еміграцію малоземельних селян у чужі країни, терористичний погром корінного населення уланськими буками паціфікації. Коли ешелони ув'язнених «куркулів» були транспортовані з вимираючих українських сіл на Сибір, в галицьких селах лежали тисячі жорстоко змасакрованих «хлопів» за те, що були українцями. Місця в польських в'язницях для них не вистачало, а Сибіру не було. Обидва окупанти спішилися нищити український стихійний і організований спротив, послаблювати джерела духового відродження нації: національну культуру, Церкву, шкільництво інтелектуальні сили, денационалізувати молодь протиукраїнськими розпорядженнями.

Головне вістря політики твердої руки, що приносила окупантам деякі тимчасові успіхи і разом з тим, однак, збільшувала в масах протипольське наставлення, було звернене на ліквідацію націоналістичного підпілля. Масового характеру ці заходи набрали в роках паціфікації 1930-1931 в Галичині, а пізніше на Волині і на північнозахідних землях. До терористичних заходів уряду належить заведення наглих судів 4 вересня 1931 р. і створення, за большевицьким зразком, концентраційного табору 17 червня 1934 року.

В історії українського націоналістичного підпілля, а теж в періодизації української історії того часу, події 1930-1939 років обабіч Збруча творять окремий період послідовного наступу на українство. Тому ці часи, як період репресій, відділяємо в окрему частину «Нарису Історії ОУН».]

* Редакційне доповнення.

ДРУГА САБОТАЖНА АКЦІЯ

Польська політика колонізації українських земель

Повне знищення українського характеру окупованих Польщею українських земель польський уряд вирішив провести двома шляхами: через послідовне нищення політичного, культурного й економічного життя українського населення і через колонізацію тих земель польським елементом. Польські колоністи мали надати українським землям під Польщею характеру виразно двонаціональної країни з тенденцією польщення української меншини або змушування її емігрувати до США й Канади, щоб таким способом зробити місце для нових польських колоністів.

Ті польські мотиви спонукали польський уряд — однаково, чи це був уряд соціалістів, чи уряд пілсудчиків, — присвятити справі колонізації українських земель особливу увагу. І так, уже в грудні 1920 р. був виданий окремий закон про колонізацію «східних теренів Польщі» військовими поселенцями. На підставі того закону, на протязі 1920-1928 років, передано в руки польських колоністів, колишніх військовиків, на Волині й Поліссі 259.162 гектарів землі, на яких осіло кругло 20 тисяч польських поселенців, спроваджених із польських земель.* На підставі ж закону про парцеляцію земель спроваджено у той самий час на українські землі кругло 60 тисяч «цивільних» польських колоністів.

Про суто політичне підґрунтя тієї акції польського уряду на окупованих українських землях виразно говорить заввага тогочасного міністра хліборобства, автора «земельної реформи», д-ра Вітольда Станевича: «Найбільшим нещастям нашого поселення були два моменти: поперше, що поселення скеровано не там, де є запас землі, але звичайно там, де скупчення місцевого населення найгустіше, а голод на землю найбільший, а подруге, землю давано передусім одиницям, може й заслуженим, але чужим, залишаючи місцеве населення поза увагою.»**

Колонізація українських земель польськими зайдами була важким ударом для українського населення як під економічним, так і під політичним оглядом. Малоземельне українське селянство йшло на заробітки до панських фільварків, і хоч там його важко використовувано, то все ж таки якийсь заробіток був, коли ж тепер фільварки розділювано між спроваджених польських колоністів, то й ті мізерні заробітки

* Дані на підставі розвідки д-ра Романа Зубика: «Польська колонізація і парцеляція на українських землях». («Кооперативна Республіка», Львів, березень 1931 р.). До статистичних даних, взятих з урядової польської статистики, автор розвідки завважує на вступі: «Польська урядова статистика про колонізацію і парцеляцію складена так, що поступу колонізації українських земель зі статистичних даних безпосередньо не можна собі уявити. Це цілком зрозуміле, бо метою тої статистики є не виявити, а саме — затаїти ту колонізацію».

** Dr. W. Staniewicz: «O program agrarny w Polsce», стр. 74.

пропадали, бо ж колоністи обробляли свою землю самі. Збільшуване таким способом безробіття змушувало українських селян залишати свою прадідну землю й емігрувати. І так, наприклад, тільки впродовж одного 1929 р. виемігрувало з західноукраїнських земель 38.132 українців до Америки (з того 24.666 греко-католиків і 13.466 православних), а 14.823 (з того 11.602 греко-католиків і 1.221 православних) — до Франції та інших західноєвропейських країн. Отже, тільки за один рік муіло виемігрувати з Західної України кругло 53 тисячі українців, поверх 38 тисяч із Галичини і майже 15 тисяч з Волині та Полісся.*

А в той самий час напливали до тих же українських сіл тисячі польських колоністів. Наприклад, до однієї тільки Тернопільщини напливло від 1919 до 1930 р. кругло 10 тисяч родин польських колоністів.**

Польський уряд дбайливо підтримував такий стан і для збільшення виїзду українських селян з їх рідних земель створив окремі еміграційні бюро, а для спроваджуваних польських колоністів призначувано всякі допомоги, звільнення від податків, безплатні позики тощо. Всі протести проти такої політики польського уряду на українських землях, складені в польському парламенті українськими послами, викликали в поляків тільки сміх і глузування.

А до того долучувався політичний момент: колоністи були майже поголовно носіями польського шовінізму й опорою для поліції в поборюванні всіх проявів українського національного життя. Польські колоністи безупинно слідкували за життям і працею українців у даній місцевості та негайно доносили про все поліції. Вони творили скрізь свої ніби спортові організації «Стшелец», члени якого мали право носити зброю, щоб збройними нападами на активніших українців та на різні українські імпреди тримати українське населення під постійним терором.

З початком 1930 р. польські послы у варшавському сеймі зголосили чотири нові законопроекти в справі посилення польської колонізації на «кресах всходніх», себто на окупованих Польщею українських і білоруських землях.*** Нові протести українських і білоруських послів проти зголошених законопроектів прийнято в польському парламенті та в польській пресі таким самим глузом, як і всі попередні.

Тій акції польського уряду «на знищене Русі» постановила протиставитись ОУН саботажною протиакцією: підпалами збіжжя, сіна та будинків польських колоністів. Загравою пожеж бажала ОУН заалармувати публічну опінію світу, звертаючи його увагу на злочинну акцію польського окупанта супроти українського населення. Водночас саботажна акція мала відібрати польським колоністам охоту збагачуватись коштом українського селянина, займаючи відібрану в нього його споконвічну землю.

* «Америка», ч. 31, за 30 серпня 1930 р., за «Українським Скитальцем».

** «Свобода», ч. 300, за 26 грудня 1935 р.

*** «Америка», ч. 35, за 25 березня 1930 р.

З тих мотивів почала ОУН влітку 1930 р. посилену акцію палення польського майна на українських землях. Доповненням цього були теж саботажі іншого роду, як, наприклад, зрізування телефонних і телеграфних стовпів, демолування поліційних станиць, відплатні акції проти польських «Стшельців» тощо.

Саботажна акція з літа й осени 1930 р. розгорнулася в надсподівано широких розмірах. Через неї ОУН вийшла перед своїх і чужих як організація не тільки ідеологічно-політична, але й одночасно бойова.

Саботажна акція в оцінці чужої та української преси

Саботажна акція справді знайшла великий відгомін у чужинецькій пресі за кордоном. Вона звернула світові увагу на становище українського народу під польською окупацією і майже скрізь зустрілася з виправданням, як самозрозуміла оборона поневоленого народу проти несправедливості й гніту окупанта. Для прикладу наводимо кілька цитат:

Нью-Йоркський журнал «Ди Нейшин» з 5 листопада 1930 року, інформуючи про хвилю саботажів у Західній Україні, дав таке своє пояснення:

«Довго тліючий спротив українців проти крадіжжі їхньої незалежності вибухає у формі теперішнього бунту проти польського панування... Українці з Східної Галичини не мають нікого, хто заступав би їх у Союзі Народів. Американські кореспонденти подають, що українські петиції і скарги просто викидалося завжди до коша, бо в Секретаріаті Союзу Народів немає нікого, хто цікавився б тими людьми. А тому не можна дивуватися, що українці в Галичині вибрали інші, безпосередніші засоби, щоб заговорити про свої кривди.»

«Ди Нью-Йорк Гералд Трибюн» з 16 жовтня 1930 р. так вивиснювала своїм читачам про саботажі:

«Акцією керує терористична військова організація, яка змагає до визволення Східної Галичини з-під польської окупації та до створення, разом із теперішньою «УССР», незалежної української держави. Ці підпали нагадують методи ірландських терористів 80-тих років минулого сторіччя.»

При цьому завважимо, що боротьба ірландських революціонерів втішалася великими симпатіями американського громадянства, а тому й порівняння українського націоналістичного підпілля з ірландським є висловом симпатій американської публічної opinio.

Саботажну акцію, як зрозумілий акт самооборони українського народу, виправдує і чеський часопис «Пржітомност» з 5 листопада 1930 р., з'ясовуючи в статті д-ра Франка «Кам спее Польско?» («Куди іде Польща?») причини, які її викликали:

«Земельна реформа, що її влада веде виключно на українській, білоруській і литовській територіях, на 90% розділила загарбану землю спеціально для цього спровадженням польським колоністам і легіонерам, дарма, що місцеве рільниче населення тих теренів нараховує 27% безземельних, 70% малоземельних і лише 3% самостійних господарств. Між польськими колоністами й українським населенням панує стан війни: з одного боку маєтки озброєних польських колоністів, а з другого — бунтівничі хвилі українських селян. Вислід: підпали польських маєтків, знищування польських колоністів.»

Таке ж, виправдуюче саботажну акцію, вияснення з виразним обвинуваченням не виконавців саботажів, але Польщі, яка своєю політикою супроти українців створила ситуацію, що в ній мусіла зродитися акція спротиву, — знаходимо і в французькій газеті «Ля Круа» з 5 листопада 1930, в її передовиці:

«Крайовий (галицький) сойм не існує, численні школи — гордість України — скасовано або спольщено. Український університет замкнено. Та найбільшим лихом є аграрна політика, яка систематично провадиться уже впродовж десяти років: у Галичині польські магнати мають великі посілости, аграрна ж реформа проведена в користь польських колоністів. Це колонізування українських земель викликає серед автохтонного українського населення глибоке обурення.»

Перед обличчям такого становища чужинецької преси особливо жалюгідною є постава тодішніх українських партій, які — чи то з пересадного льюалізму до окупаційної влади, чи просто з мотивів ненависти до ОУН, одначе, з виразною шкодою для всеукраїнських інтересів, — засуджували саботажну акцію і навіть виправдували репресії польського окупанта.

«Передовиком» у цій, поганій слави, акції засуджування революційної боротьби ОУН проти польського окупанта й виправдування злочинів того ж окупанта виявився «екзильний уряд УНР», очолений Андрієм Лівичьким. Цей «уряд», стоячи на позиціях варшавського договору, визнавав загарбані Польщею західноукраїнські землі законною і невіддільною частиною польської держави. Перебуваючи весь час у Варшаві на утриманні польського уряду, А. Лівичький — без сумніву, з доручення польських урядових чинників — виїхав у жовтні 1930 року на кілька днів до Відня і тут, «на нейтральному ґрунті», дав чужинецьким журналістам спеціальне інтерв'ю в справі подій на західноукраїнських землях. Зміст цього інтерв'ю такий:

«Власне для того, щоб відвернути увагу роздратованих настроїв на советській Україні від розпучливої ситуації в самім краю, советський уряд вдається до випробуваного способу викликування заколотів серед українського населення в сусідніх державах, а насамперед у Польщі. Очевидно, акція саботажів у Галичині була ділом невідповідальних одиниць, які використали комуністичну пропаганду з метою загострити стосунки між українським і польським населенням. Це загострення безперечно лежить в інтересах червоної Москви і широко закроєної акції III-го Інтернаціоналу... Українське суспільство і в Польщі і на еміграції зайняло виразне й одностайне становище в негативній оцінці акції саботажів, яка принесла великі моральні й матеріальні шкоди насамперед українському населенню... Широкі верстви українського народу плямують акцію саботажів, яка, повторюю, є ділом невідповідальних одиниць, використаних ворожими силами, що працюють на шкоду для самої української людности.»

Текст цієї заяви Андрія Лівичького польські представництва за кордоном розіслали до всіх чужинецьких редакцій. У висліді цього, наприклад, нью-йоркська газета «Ди Нью-Йорк Гералд Трибюн» з 17 жовтня 1930 року, отже, ледве через два дні після інтерв'ю Лівичького, надрукувала таке «спростовання»:

«Польський консул у Нью-Йорку д-р М. Мерхлевскі виразно зазначив, що коли в Галичині є якісь розрухи, то це тільки советські інтриги. Правда, він

не дав офіційного коментаря, бо казав, що жде на інформації з Варшави, але хоч не має інформацій, виправдує польський уряд за його карні експедиції, бо на них, як він твердить, погоджуються не лише польський уряд, а й українська влада... Польський генеральний консулят у Нью-Йорку видав також спеціальну заяву, в якій свій погляд на останні події в Галичині висловлює Андрій Лівіцький, що його називається „колишнім президентом Української Республіки”, поки та республіка була загарбана советами. Отой Лівіцький каже, що розрухи в Галичині походять від невідповідальних одиниць, які змагають до напруження відносин поміж Польщею й Україною. Він каже, що ціла українська нація засуджує саботажі та що згідна співпраця між польським і українським народами є конечна для економічного, культурного й політичного розвитку обидвох народів.»

Очевидно, що таке становище «екзильного уряду УНР» до революційно-визвольної боротьби викликало глибоке обурення насамперед серед українських націоналістів. Вислів цьому обуренню дала «Розбудова Нації» в ч. за листопад-грудень 1930 р. (стор. 327):

«Отже тоді, коли голляндка п-ні Бакер вносить інтерпеляції на міжнародньому полі в справі польських репресій, коли англійський посол Мельон вносить у тій таки справі інтерпеляцію в англійському парламенті, коли проти тих репресій протестують перед Пілсудським амбасадори американський, французький та англійський, коли італійський політик гр. Сфорца підносить голос у справі крайових подій у світовій пресі, коли чеська «Ліга Миру й Свободи» видає відозву проти польського терору, коли французький вчений проф. Мартель, не маючи змоги повністю об'єктивно писати про польський терор у підкупній французькій пресі, пише про це в литовській пресі, коли такі американські публіцисти, як Джан Елліот, М. А. Гальґрін, Е. Джеймс, і чеські, як д-р В. Харват, Й. Обр та інші, на сторінках найповажніших чужинних часописів підносять тяжкі обвинувачення проти Польщі, коли в маніфестаціях проти польського терору беруть участь і промовляють на українських вічах професор колюмбійського університету Тредвел Смит, соц. кандидат на сенатора Нормен Томас, голова німецько-американської федерації Чарлз Обервагер, Джан Моран з Дюкін університету в Пітсбургу, юнійний дідч Мек Доналд, Джеймс Джан Дейвіс, полковник американської армії Гастина та інші, коли чужинна преса цілого світу підносить голоси обурення проти польського терору, коли польська „пацифікація” поставила всіх українців у всьому світі на ноги та коли нема ні одного українського часопису, який не подавав би відомостей з польського пекла, — тоді унерівці, які претендують на ім'я українців, забирають голос тільки в справах саботажів у тому розумінні, що вони були ділом злочинних елементів і большевиків, а щодо польських репресій завертають усіх інтерпелянтів до — поляків!»

Одначе, ані хвилі обурення українського громадянства, ані публіковані на чужині документи про польську «пацифікацію» не вплинули на зміну становища «екзильного уряду УНР»: він далі скрізь давав пояснення, які засуджували українську революційну боротьбу й виправдували польський уряд за його протиукраїнську акцію. Слідами «екзильного уряду УНР» швидко пішло й УНДО. Офіціоз цього об'єднання «Діло» подав 24 вересня 1930 року таку «оцінку» саботажної акції:

«Маємо до діла з невідповідальними виступами анархічних одиниць, що підпалювали збори (збіжжя) польських дідичів і осадників, спонукувані до того фальшиво зрозумілим патрістизмом, легкодушністю чи безкритичним фанатизмом, який навіть не відрізняє справжньої боротьби, її суті, метод і доцільности від псевдореволюційних поривів... Очевидна відсутність якої-небудь користі для української національної справи з таких псевдореволюційних подвигів, брак усякої здорової думки в цій роботі з погляду україн-

ських інтересів і навіть явна шкідливість таких актів для української організаційно-політичної, культурної й економічної діяльності взагалі, але й для самої революційної ідеї зокрема, — все те дає нам право твердити, що серед справників масових підпалів відсоток українського національно-свідомого елементу є мінімальний.»

А 1 жовтня 1930 року Центральний Комітет УНДО, Головна Управа УСРП і Центральний Комітет УСДП видали спільний комунікат, у якому сказано:

«Зокрема в справі масових пожеж стверджується, що поскільки вони є ділом українських рук, то з національного погляду вони недоцільні, позбавлені політичного змісту та невиправдані навіть ніякими революційними мотивами.»

До того становища опортуністичних українських партій і середовищ, які діяли на окупованих Польщею західньоукраїнських землях, на диво приєдналася й еміграційна організація гетьманців. У «Бюлетені Гетьманської Управи» чч. 10-11 з 1930 р., у статті «Саботаж і пацифікація» було сказано:

«Ініціатива й виконання „актів саботажу“, організація підпалів і окремих терористичних актів виходили від таємної української військової організації, т. зв. УВО, як офіційно про це повідомляє ця організація в своїм органі... Ми мусимо якнайршучіше засудити ту організацію і тих людей, які цих вчинків допустилися... Нерозважні виступи невідповідальних людей знищили здобуті надбання. Можна думати, що безглузду акцію підпалів і дрібного терору розпочали люди просто з якимось спеціальним умислом викликати з противного, в даному випадку сильнішого, боку репресії і збити населення з шляху органічної праці.»

Негативне становище до революційної дії УВО-ОУН зайняли також комуністи. Харківський «Комуніст» за 13 жовтня 1930 року задекларував своє становище:

«Польська преса в один голос змінила крикливі аншлаги в той спосіб, що тепер палять польське майно не саботажисти з УВО, а комуністи. УВО віддавна визначила свої позиції до радянської України, як безоглядно ворожі позиції передового загону української буржуазії. Провокаційна позиція УВО в теперішній революційній боротьбі трудящих Західньої України відкриває очі тим зблуканим робітникам і селянам, що ввіймались на гачок націоналістично-авантюриницького белькотіння панків з УВО, та, не зважаючи на наклепи на єдину справжню державу українських трудящих — УССР — пішли до УВО. В інтересах польського фашизму й своєї буржуазії, УВО й далі пробуватиме ширити в масах ілюзії. Та ці ілюзії летять прахом. Організації робітничі і селянські оголосили боротьбу УВО як провокаторської організації, що є агентурою польського фашизму.»

З цього приводу агентурна большевицька газета в США «Щоденні Вісті» з 19 жовтня 1930 року заявила:

«Ми проти саботажів. Це погані методи боротьби, тому що такі методи боротьби в першу чергу спричинюють хаос у революційних рядах робітників і селян і це дає змогу ворогові карними загонами і терором здавити почин, здеморалізувати маси... Так треба було Пілсудському... Саботажницька робота не є владистою революційною боротьба і в многих випадках потрібна польському фашизмові.»

Цілком зрозумілим є те, що большевики і їхні підголоски були проти революційної боротьби українського народу, очоленої УВО-ОУН. Зрештою, комуністичну пресу годі вважати українською, навіть якщо вона

друкована українською мовою. Тому голоси комуністичної українськомовної преси, скеровані проти УВО-ОУН, не викликали жадного враження серед українського загалу. Натомість здивування, огірчення й обурення викликали серед українського громадянства в Краю і на чужині згадані вже заяви українських опортуністичних партій і середовищ: «екзильного уряду УНР», УНДО, УСРП, УСДП і гетьманців, які засуджували революційно-визвольну боротьбу українського народу під проводом УВО й ОУН. Але тут треба з притиском відмітити, що те негативне становище було тільки становищем партійних діячів, які свої вузькопартійні інтереси ставили вище за інтереси національні, всенародні. Загал українського громадянства як в Україні, так і на чужині, своїми симпатіями виразно став по боці УВО-ОУН. Вислів цьому дала, наприклад, «Свобода» в числі з 13 жовтня 1930 року:

«Різні демагоги, псевдореволюціонери виступають у своїх часописах, кажучи, що в Галичині треба спинити український терор проти поляків, бо, мовляв, треба спокою, а наш терор викличе контртерор поляків проти українців. Та спитати тих „революціонерів“: коли б не було нашої боротьби в Галичині за свої права, то взагалі, чи ми тепер мали б там щонебудь своє, українське? Звичайно, ні! А тоді полякам не було б чого нищити українського. Геройство й боротьба були вічним поступом живих націй і народів. Спокій панує лише там, де смерть, а український нарід живий і хоче жити вічним життям.»

А в своєму числі з 22 жовтня 1930 року «Свобода» закінчує:

«Ми розуміємо, що в Галичині можуть знайтися такі політики, які бачитимуть тільки великі жертви, руїну і переполох, а не бачитимуть, що оце завдяки тим жертвам Польща котиться в ту яму, в якій вона готовилася поховати наш визвольний рух. Але на те не треба звертати уваги. Ми глядім на таку велику, хоч болочу хвилину, з отвертими очима. Вона принесла нам небувале досі видвигнення перед світом справи поневолених українських земель під Польщею. Вона відчинила нам очі на те, яке значення у національному визволенні має і така мала країна, як Галичина, яка своєю свіжою кров'ю популяризує в світі українське ім'я. Це величезне діло, яке певно принесе великі користі для української справи взагалі.»

А 5-ий Конгрес «Об'єднання Українських Організацій в Америці» ухвалив 23 жовтня 1930 року таку постанову в зв'язку з віденським інтерв'ю А. Лівичького, скерованим проти саботажної акції УВО-ОУН:

«Зокрема п'ятує Конгрес зрадницьку роботу таких платних польських агентів, як Андрій Лівичький, самозванчий голова нефункціонуючого тепер уряду УНР.» *

Про декларацію західньоукраїнських уговодецьких партій писав вінніпезький «Український Голос» в числі за 5 листопада 1930 року:

«Вартість тих заяв не багато різниться від покайних заяв, які від часу до часу вимушують більшовики від деяких заляканих людей у Советському Союзі. До складання заяв із підкреслюванням своєї легальности як цілей, так і роботи, заставляє українців у Галичині страх перед жертвами, які приходиться складати на жертівнику національної революції.»

* «Розбудова Нації», чч. 11-12, листопад-грудень 1930, стор. 326.

Розмах саботажної акції

Вліті 1930 року польська преса постійно писала про підпали та іншого роду саботажи, виконані членами українського революційного підпілля. Сирти збіжжя і сіна, а також господарські забудовання польських дідичів і польських колоністів горіли майже в кожній місцевості Західної України, де тільки вони були. Крім цього, на протязі трьох місяців було виконано кругло двісті інших саботажів, скерованих проти польської окупаційної влади. З них найголоснішим було перерізання телефонної і телеграфної сполуки довкола Львова, дуже вдало виконане боївкою УВО-ОУН під проводом Володимира Повзанюка. Закордонна українська преса та чужинецька писала про те на підставі телеграфного повідомлення «Нью-Йорк Таймс» - у з Варшави:

«Сьогодні, 13 серпня 1930 року, Львів був цілком відрізаний від світу тому, що члени Української Військової Організації знищили телеграфні й телефонні дроти, а також зіпсували дроти залізничної сигналізації. Зі Львова вислано спеціальні льокомотиви, щоб зустрічали надїжджаючі поїзди й відправляли їх до Львова, поки відремонтуються сигналізацію. Лише завдяки цьому поспішній поїзд, який ішов з Букарешту до Берліну, оминув катастрофу. Цей новий замах українців на комунікаційне сполучення, яке єднає Львів з рештою світу, є правдоподібно демонстрацією проти відкриття щорічних Східних Торгів, у Львові, яке повинно відбутися наступного тижня... Поляки бояться ще більших заколотів восени. Тоді в Женеві відбудеться засідання Ліги Націй і українці намагатимуться використати цей момент для своєї справи».

Відозва Проводу ОУН

У зв'язку з саботажною акцією та викликаною нею польською «паціфікацією» західних українських земель, Провід ОУН видав таку відозву, публіковану в «Розбудові Нації» (ч. 9-10) за 1930 рік:

«Недавні героїчні зусилля народу нашого, скеровані на виборення та збудування Самостійної Соборної Української Держави, не дали нам бажаних наслідків. Непідготовані духово, мілітарно й політично до великих завдань, що їх за час 1917-20 рр. поставила перед нами історія, ми не спромоглися дати належної відсічі ворогам і були змушені улягти їх силі. Українські землі поновно поділили між собою вороги, які стремлять закріпити над нами своє панування, здушити органічні розвоєні сили нашої нації та вбити її волю до самостійного державного панування.

«Московський імперіялізм, заховавшись під маску червоної комуністичної доктрини, хижацько розграбує природні багатства нашого краю, гальмує його господарський розвиток, розбиває наш суспільний організм соціальними антагонізмами, руйнує основну силу й джерело розвитку Української Нації — селянство, та отруєє національний дух, традиції, уклад життя і родину догмою інтернаціоналізму.

«Польський імперіялізм, використовуючи ролю авангарду цивілізованого світу супроти східно-комуністичного вандалізму, безкарно переводить на Західних Землях України політику всебічного національного утиску, перешкоджує господарському та культурному розвитку краю та відбирає від українського селянства його пращівську землю, колонізуючи її своїми, ворожими українству, елементами.

«В боротьбі з українським народом московська і польська окупації вживають способів, хоч часом різних формою, але тогочасних змістом і цілями.

«Московський комунізм, розперезаний у своєму одвертому варварстві, кривавим терором, розстрілами та засланнями нищить український елемент і

цілою системою свого деспотичного управління з корінням вириває усякий прояв національної творчости і думки, — тоді, як польські окупанти, приволюючи свої насильства брехливою формулою зовнішньої законности й цивілізації, і собі ведуть послідовний наступ на українство з метою знищити та засимілювати його.

«Останні події на Західніх Землях України, коли польська влада допустилася нечуваного терору, катування та вбивств українського мирного населення — виразно вказують на схожість методів боротьби, яких вживає Москва та Польща у своєму стремлінні вбити живий організм Української Нації.

«Але даремні зусилля ворогів України! Московсько-польські насильства й терор лише скріплюють політичну силу українських народніх мас, сприяють їхній активізації та поглиблюють почування палючої ненависти до наїзників. Останніми роками назустріч ворожому походові українські маси активно висуюють своє чоло і на удари відповідають ударами. З різних кутів наших просторих земель надходять вісті про масові вияви народньої революційности у вигляді численних підпалів большевицьких колхозів та польських маєтків, терористичного нищення представників окупаційної влади, економічних та інших саботажів, диверсійних актів і т. д. Зокрема останні події на Західніх Землях особливо яскраво вказують на зростаючий активізм народніх мас, а також на те, що ті маси, розділені штучними кордонами, але об'єднані спільною метою і волею до самостійного життя, — вживають майже однакових способів боротьби проти своїх ворогів.

«Намагання окупантів здушити революційних дух нашого народу не дають бажаних для них наслідків, бо жах терору має свої межі, поза якими він стає безсилий, зустрівши опір народнього гніву та пімсти. Вияви того революціонізму, поруч із тими загальними ускладненнями, в яких перебувають окупаційні режими, дають підстави передбачати, що недалеко вже той час, коли при відповідних умовах народня революційна стихія, закута в рамці організованости і творчого державницького змісту, знайде собі вихід у всеукраїнській революції, яка єдина може забезпечити нам досягнення нашого ідеалу — Самостійної Соборної Держави.

«Український націоналізм, який народився в вогні боротьби за незалежність України, в основу своєї визвольної політики поклав переконання, що всякі розрахунки на підтримку сторонніх чинників у нашій боротьбі проти окупантів не мають під собою ніяких підстав, коли ми самі не спроможемося досягти відповідного стану власної організованости та політичної відпорности, а сподівання використати допомогу одного окупанта проти другого — Москви проти Польщі, чи Польщі проти Москви — являють собою смертельну небезпеку для нашого визволення.

«З тих причин Організація Українських Націоналістів свою визвольну місію вбачає в організації народніх мас на окупованих землях, у виробленні в них активізму та підготовлення їх до збройного зриву — національної революції. Тому сучасні вияви народнього революціонізму на українських землях ОУН трактує як конечну перехідну стадію до загальної революції, вважає їх доцільними та заявляє свою солідарність із творчими революційними чинниками, що проводять боротьбу на окупованих землях.

«Сучасне положення на окупованих землях та прийдешні завдання ставлять перед цілою Українською Нацією, а зокрема перед її політичним проводом, вимогу тісної консолідації, духової єдности та спільного напруження у підготовці революційної боротьби, в якій не сміє бути неутральних чи пасивних. На жаль, не всі українські політичні чинники так оцінюють важливість сучасного моменту. Такі факти, як декларація політичних партій Західніх Українських Земель з приводу заворушень останнього періоду, або постава до польського терору з боку групи А. Лівичького, є зайвим доказом незрозуміння справжніх шляхів визволення з боку тих чинників, які мають претенсії вважати себе за провід нації. Вони ілюструють фатальну короткозорість представників відповідних партій і груп, хворобливу неміч їхньої волі, роздіженої умовами легалізму та звичкою прилаштовуватися до окупаційних режимів, або на них орієнтуватися, але ніколи чинно поборювати.

«Організація Українських Націоналістів із почуттям прикраси підносить поведінку згаданих політичних чинників, а робить це з метою унеможливити на майбутнє подібні заяви льояльності до ворогів та індеферентизм, які загрожують розривом між провідними верствами та українськими народними масами. ОУН підкреслює, що велику проблему національного визволення можна розв'язати не політикою компромісів, не стремлінням прилаштуватися до окупаційних умов під гаслом дочасних льокальних інтересів та зі страху перед жертвами, лише напруженим зусиллям цілого організму та аргументом збройної боротьби. Таке розуміння визвольної проблеми має бути для кожного українця символом його національної віри та дороговказом у всіх його починах для блага Української Нації.

«Український нарід на окупованих теренах, в обличчі грізної небезпеки, стоїть перед завданням утворити єдиний фронт боротьби проти окупантів, змагаючись за право життя, а тому без уваги на жертви. Українська еміґрація зобов'язана дати тим змаганням свою підтримку шляхом міжнародньої пропаганди справи українського соборного визволення та тісним організаційним пов'язанням, щоб могли виконати перед нацією свою історичну місію. В душі кожного українця має бути викресане переконання, що визволення досягнемо лише через напружену боротьбу, організацію власних сил, активізацію духу нашого народу та його готовість запалити творчий вогонь національної революції.

«Це ж бо є той шлях, що, вже скроплений потоками народньої крові, приведе нас до нашої мети — Самостійної Соборної Української Держави.

«Женева, листопад 1930 року. — Провід Організації Українських Націоналістів».

В додатковій заяві, відповіді на закиди різних партійно-політичних противників, що нібито ОУН є комуністичною або німецькою чи польською агентурою, опублікованій у тому самому числі «Розбудови Нації», Провід ОУН з усією рішучістю підкреслює:

«Разом із тим уважаємо за свій обов'язок раз назавжди заявити, що українські націоналісти ніколи не були й не будуть нічийми агентами — ні німецькими, ні большевицькими, ні фашистськими, чи ще там якими. Так само ззначаємо, що ОУН з самого початку свого існування не брала ніяких грошей ні від німців, ні большевиків, ні від поляків, ні від чехів, ні будь-яких інших чужинців, а навпаки: існує на кошти Української Нації. І хоч кошти великі й хоч ОУН не змогла досі розвинути свою акцію в таких розмірах, як цього вимагає справа боротьби нашої нації за своє визволення, все ж ОУН у своїй діяльності незалежна від сторонніх чужинецьких чинників, а її розвиток є природній та з світлими виглядами на майбутнє. І ми горді своєю незалежністю від чужинців! І як віримо, що опера на власні сили забезпечить нашої організації світлу будучність, то так само віримо, що й Українська Нація спроможеться власними силами добитися своєї мети, якщо всі українські патріоти переконаються, що лише вибраний нами шлях національної революції та збройної боротьби може привести нашу Націю до великодержавности. Правда, цей шлях тяжкий та вимагає великих жертв, але зате він запевняє нам перемогу над нашими ворогами».

Лють і безсилля польської поліції

Роз'юшена розмірами та справністю саботажної акції, польська поліція кинулася арештовувати з-поміж українців усіх, кого лише можна було підозрівати в співучасті при саботажах. У той час українська преса була переповнена вітками звідусіль про масові ув'язнення українців і судові присуди, що ми їх навели в розділі «Арешти і судові процеси».*

* Дивись сторінки 146-152.

Очевидно, що той наш реєстр політичних процесів і головно ув'язнень, що їх у той час проводила серед українського населення польська поліція, далеко-далеко неповний. Це лише та невеличка частина, яка пробилася на сторінки української преси, бо в більшості випадків поліція не подавала до газет прізвищ арештованих та вживала всіх засобів, щоб українське громадянство і чужинці не довідалися правди. Чужинецька преса, користуючися звідомленнями своїх кореспондентів, які в той час були на українських землях, інформувала, що кількість ув'язнених польською поліцією українців сягає кількох десятків тисяч. А польський міністер внутрішніх справ Складковський заявив 10 січня 1931 року в польському сеймі, що в зв'язку з саботажною акцією українського підпілля літом і восени 1930 року заарештовано 1.777 українських громадян, з чого до 10 січня 1931 року 600 звільнено, інших затримано в тюрмі.* Подаючи такі дані, Складковський зазначив, що між арештованими є учні гімназій, студенти університетів, учителі, священики, селяни і робітники.

Припинення саботажної акції

У жовтні 1930 року, після смерті Крайового Провідника ОУН сотн. Головінського, котрий був одночасно Крайовим Комендантом УВО, як бойового рамени ОУН, — Команда УВО видала наказ припинити саботажну акцію. Про це вона повідомила загал українського громадянства окремою відозвою, опублікованою нелегальним виданням у Краю та в легальних українських часописах за кордоном. Заокеанські часописи «Свобода» й «Америка» опублікували цю відозву під заголовком «Частинний виступ УВО»:

«Від кількох місяців на українських землях панує неспокій. У тому часі, коли на Східній Україні жертвою падають большевицькі агенти, на Західній Україні ми є свідками масових саботажів проти польської держави, польських поміщиків та колоніалістів.

Перша акція УВО на Західній Україні, закросна на ширшу скалю, була в 1922 році, коли-то масово палено фільварки польських поміщиків, роблено замах на державні органи, карано провокаторів і зрадників та нищено державне майно. Тоді-то зреволюціонізовано цілий край і проти польської держави поставлено один фронт українського населення, що відмовлялося брати участь у виборах до польського сейму. Не зважаючи на переслідування з боку польської влади, великі втрати в рядах УВО, воно залишилося в пам'яті українського громадянства як прояв нашої сили; згадують його теж ляхи для перестороги перед випадками майбутности.

А оце другий раз має місце т. зв. частинний виступ УВО. Такий частинний виступ має на цілі організованим способом ширити неспокій в краю, паніку між польським населенням, ламати експансивного духа польського кресового** елементу, посіяти в нього зневіру в успішність оборони його державними органами перед наступом українського населення у крайньо ворожому нап-

* «Америка» ч. 5, з 13 січня 1931 р. подаючи цю заяву Складковського, цей щоденник слушно зауважує: «Щодо числа арештованих, то Складковський сказав брехню. Він не подав навіть десятої частини числа всіх арештованих в останньому часі українців і українок в Галичині».

** Креси (поль.) — окраїни, прикордонні полоси.

рямі до польської держави і нації, врешті викликанням неспокою й анархії посилювати за кордоном переконання про непевність границь польської держави та її внутрішню несконсолідованість, і маніфестувати протипольські настрої українського населення.

Зачалося від одірваних саботажів на маетки відомих польських осіб — генералів, кол. воеводів, кол. міністрів тощо. Та швидко акція поширилася на всіх польських поміщиків без розбору і на колоністів та державні об'єкти. Чому звернено головну увагу на нищення майна польських поміщиків і колоністів? Передусім тому, що колонізація наших земель польськими зайдами, підтримувана польською державою, являється для нас найбільшою небезпекою, отже треба відстрашити польських колоністів від поселювання на українських землях, а друга, що при масовій акції це найліпший спосіб психічно впливати на маси українського селянського населення; пожежі, що їх наглядно бачать кілька, а то й кільканадцять сіл, пожежі майна безпосередніх ворогів нашого селянина, що забирають йому землю, більше переконують нашого

Магазин Українського
Повітового Союзу Ко-
оператив у Тернополі
після переведення ре-
візії польською полі-
цією

селянина і мають на нього більший вплив, ніж, наприклад, атентати на органи державної влади, на незнатих їм людей.

Бажану ціль останні саботажі повністю досягнули. Правда, зачалися масові арештування, але вони не тільки не припинили їх, а вплинули на ще більше розгорнення акції. Щодня з різних сторін краю ішли телеграми про щораз то нові акти саботажу, занепокоювали органи державної влади і суспільність та звертали увагу закордону на відносини на українських землях. Неспокій ляхів зростав із кожним днем, перетворився в крайню ненависть до українців, у зневіру в акцію держави та настільки розбурхав пристрасті, що почулись заклики державну акцію реваншу польського населення. Але тим тільки утруднювалося державну акцію пацифікації, бо збільшувалося заколот і замішання в краю, а кожний випадок реваншу в свою чергу компромітував польську державу. Щоб до цього не допустити, польська влада прийняла надзвичайні засоби: з доручення Пілсудського до Львова приїхав віце-міністер Перацький з штабом урядовців керувати акцією пацифікації краю шляхом ліквідації УВО.

Та чергові масові арешти не лише не дали полякам бажаних успіхів, але якраз навпаки: саботажна акція набула виразно масового характеру. Польська влада ніяк не могла опанувати ситуації і то не лише в розумінні здушення саботажної акції, але й стримування польських елементів. Останні таки почали допускати сподиноких актів реваншу на спокійному українському населенні, ще більше завогнюючи пристрасті та збільшуючи хаос. До того всього це діялося в час дуже напруженого внутрішнього польського становища, спричиненого боротьбою Пілсудського з сеймом та з передвиборчою

акцією. Влада стає безрадна; весь її апарат є зайнятий масовими ревізіями, арештами, слідством, тюрми переповнені; а саботажи продовжуються.

Не зупинили їх і карні експедиції військові і поліційні, що їх вислано на українські села. І от у добі загального миру польська влада думає завести на українських землях виїнятковий — воєнний стан і негайні суди.

Такий нинішній стан. Ми дійшли до кульмінаційної точки. Наша ціль досягнена: викликано потрібне моральне враження між українським загалом і між ляхами й чужинцями; завдано ворогові великих моральних та матеріальних втрат, а врешті бойовики виявили технічну справність, про що свідчить обставина, що за весь час акції ні одного з них не спіймано на гарячому вчинку.

Тому акцію масових саботажів тепер припиняємо.*

ЕКСПРОПРІЯЦІЙНІ НАПАДИ В 1930 РОЦІ

Напад на поштовий віз під Бібркою

У плані розгорнення широкої бойової акції ОУН-УВО сотн. Ю. Головінський призначив окреме завдання і для боївки УВО, керівником якої був Зиновій Книш-«Ренс», недавній бойовий референт при Крайовій Команді УВО. Цій клітині УВО було доручено виконати експропріаційний напад на поштовий віз під Бібркою.

Гриць Пісецький
загинув у бойовій акції
УВО під Бібркою 30. 7. 1930

Плян нападу дбайливо й заздалегідь з усіма деталями виготовив був сам сотн. Головінський. Докладні інформації про пересилку поштових грошей він одержав від свого свояка, який працював як урядовець у Головній Дирекції Пошт і Телеграфів і, не беручи жодної активної участі в революційній боротьбі українського підпілля, бажав таким способом прислужитися тій боротьбі, з якою він симпатизував. Його поліція не викрила.

Напад виконано в полудень 30 липня 1930 року, а вчинили його бойовики: Зиновій

* У своїх працях «Дух, що тіло рве до бою» і «Дрижить підземний гук» Зиновій Книш твердить, начебто саботажна акція вліті 1930 року була ділом тільки деяких членів Крайової Екзекутиви ОУН, а саме: референта Юнацтва І. Габрусевича та що УВО і сотн. Ю. Головінський рішуче були проти тієї «забави хлопців з вогнем». Наведена нами відозва Команди УВО з жовтня 1930 р. є повним запереченням цих тверджень Книша, бож у ній Команда УВО признається до ініціювання й участі в саботажній акції, окреслює її як виразну революційну дію масового характеру, визнає корисність тієї акції в плані революційної дії українського націоналістичного підпілля і відмічає справність організаційного апарату, що проводив саботажну акцію. Отож ясно, що знеціювання саботажної акції є висловом виключно особистого наставлення З. Книша і що він свою власну настанову підсуває сотн. Ю. Головінському та Команді УВО. А ворожість самого З. Книша до тієї акції випливала з того, що її проводила новопостала ОУН, яка була причиною його деградації з бойового референта в Крайовій Команді, — єдиної до того часу революційної української формації УВО, — на пост провідника тільки однієї ланки УВО, що перетворилася в референтуру ОУН.

Книш-«Ренс», Юрій Дачишин-«Кришталь», Микола Максимюк-«Кох» і Гриць Пісецький. Бойовики засіли в ліску, крізь який проходила дорога від залізничної станції до містечка. Один із них, Максимюк, заховався на краю ліска, щоб стежити й дати знак, коли над'їде підвода з грішми. На даний ним знак три інші бойовики вискочили зі схованки й затримали підводу, яка перевернулася в рів. Польський поліцист, який конвоював підводу, намагався чинити спротив і згинув від куль бойовиків, а візник утік. Як пізніше подавала польська преса, бойовики забрали гроші на суму 26.000 золотих, однак тому, що вони були в монетах, забрано в наплечники тільки частину здобичі. Решту грошей бойовики заховали в дуплі старого дуба.

Напад відбувся швидко й, забравши гроші, бойовики відійшли. При цьому вони завважили, що немає з ними Максимюка, який повинен був до них приєднатися. Побоюючись, що він, може, поранений у сутичці, друзі почали за ним шукати. А тим часом візник залярмував поліцію і, коли три бойовики, не знайшовши Максимюка, вийшли з лісу, їх перестрів відділ кінної поліції. Бойовики кинулися до лісу, намагаючись заховатися перед кулями. Двом із них — Книшеві й Дачишинові пощастило втекти від поліційної погоні, але третього, Гриця Пісецького, досягли кулі й він, важко поранений, пострілом із револьвера добив себе. Максимюк, виконавши своє завдання тим, що дав знак, коли над'їжджала підвода, негайно вийшов з ліска й повернувся до Львова, про що не знали його друзі.

Напад під Бібркою відбився великим відгомонам у всій польській пресі. Використовуючи ту дрібну обставину, що Гриць Пісецький був одягнений у пластову сорочку, польська влада розв'язала молодечу виховну організацію «Пласт» під претекстом, що, мовляв, участь пластуна Гриця Пісецького, як члена УВО, в нападі на поштовий амбулянс є доказом «Пласт» виховує Бойовиків УВО.*

Намагаючись викрити виконавців нападу під Бібркою, польська поліція масово арештовувала українську молодь, застосовуючи проти ув'язнених методи жаклих побиттів і нелюдських тортурів. Жертвою цих методів упав, між ін., Юрій Дачишин-«Кришталь», бо учасник нападу Максимюк не міг витерпіти мук і під час допитів виявив теж Дачишина, як одного з співучасників нападу. Допитуваний «Кришталь» рішуче заперечував свою приналежність до боївки й причетність до бібрецького нападу, а, намагаючись звільнитися від нелюдських катувань з боку польської поліції, склом перерізав собі жили. Однак, його врятовано від смерті.

* Конспіруючись, Гриць Пісецький сказав був своїм батькам, що він виїжджає на пластовий водний табір, а тому мусів одягнути пластову сорочку. Напад під Бібркою та судовий процес проти його учасників докладно описав З. Книш у своїх книжках: «Дрижить підземний гук», Вінніпег 1953, та «Дух, що тіло рве до бою», Вінніпег 1951.

Судова розправа відбулася через рік пізніше. Вона називалася «справою Богдана Кравціва і 13 товаришів», тому, що крім виявлених трьох учасників нападу, на лаву підсудних посаджено 8 згоданих співвинних у підготові нападу, згідно в допомозі виконавцям нападу та переховуванні їх. Суджено також Богдана Кравціва і Зенона Пеленського, як згоданих головних провідників Організації Українських Націоналістів, яка, згідно з свідченням «спеца від українських справ» Івахова, була «політичною надбудовою УВО». Учасники нападу під Бібркою були засуджені: Юрій Дачишин-«Кришталь» на кару смерти, замінену президентом на 20 років тюрми; Зиновій Книш на 6, а Микола Максимюк — на 15 років тюрми.

Напад на поштовий віз під Белзцем

Цілком інший вислід мав напад на поштовий віз під Белзцем, що його зорганізував і особисто керував його виконанням бойовий референт Крайової Екзекутиви ОУН Зенон Коссак.

Напад відбувся увечорі 28 жовтня 1930 року. На поштовий амбулянс, що віз гроші з Томашева Люблинського до Белзця, в ліску перед Белзцем засіло п'ять бойовиків ОУН, між ними керівник нападу Зенон Коссак. Коли віз наблизився до засідки, бойовики вискочили з хванки і під загрозою револьверів зупинили ескорту та зажадали видачі грошей. З наказу ескортуючого поліціанта візник почав тікати, а тоді бойовики засипали амбулянс пострілами. Візник Станіслав Гупка згинув на місці, поліціант Ігнацюк був важко поранений. Бойовики забрали готівку в сумі 13.720 злотих і зникли.

Повідомляючи про цей напад, Польська Агенція Телеграфна поінформувала, що поліція веде енергійне слідство, щоб викрити організаторів і виконавців нападу. Але їй не пощастило подати прізвищ тих бойовиків ОУН, бо поліція ніколи не виявила учасників нападу.

Правда, з цієї причини напад боївки ОУН на поштовий віз під Белзцем був майже невідомий не лише ширшому загалові українців, а й широким колам членства ОУН. Напад під Бібркою став широко відомим тому, що в ньому згинув бойовик УВО Гриць Пісецький, пам'ять якого опісля вшановувано кожного року в річницю його смерти, а після нападу відбувся голосний політичний процес. На цьому процесі одного з учасників, Юрка Дачишина-«Криштала», як уже сказано, засуджено на кару смерти, замінюючи її на кару 20 років тюрми. У зв'язку з цим процесом вся українська, а також чужинецька преса широко писала про самий напад і його виконавців. Напад на поштовий віз під Белзцем не спричинив жадного політичного процесу, нікого за нього не суджено, ніхто з бойовиків ОУН не згинув і поліція ніколи не довідалася про прізвища його виконавців. Одначе, цей напад тим не менше гідний від-

мічення в історії бойової діяльності ОУН, бо це був перший «екс»,* зорганізований і проведений бойовим референтом ОУН, до того ж зорганізований і виконаний взірцево.

ЗАМОРДУВАННЯ КРАЙОВОГО ПРОВІДНИКА ОУН СОТНИКА ЮЛІЯНА ГОЛОВІНСЬКОГО

Найважчим для ОУН ударом, що його завдала польська поліція, було замордування сотника Юліяна Головінського, який, об'єднавши в своїх руках пости Крайового Провідника ОУН і Крайового Коменданта УВО та користуючись великим авторитетом серед усіх членів крайових частин обидвох цих організацій, успішно започаткував справжнє злиття УВО й ОУН в одну формацію.

Саботажна акція і зокрема напад на поштовий віз під Бібркою спричинили масові ув'язнення українців, що їх польська поліція підозривала в революційній діяльності УВО-ОУН. Серед арештованих, однак, не було Ю. Головінського: поперше тому, що він знаменито законспірував був свої стосунки до революційної дії УВО-ОУН, а подруге просто тому, що саме в той час масових арештувань він нелегально виїхав був за кордон на розмови з полк. Євгеном Коновальцем.

Головною причиною виїзду сотн. Ю. Головінського на нараду з полк. Коновальцем у Відні була проблема постави ОУН до недалеких виборів до польського парламенту. Партійні діячі УНДО, а також УСРП звернулися були до УВО-ОУН з проханням, щоб організаційні кадри підтримали їхні намагання здобути під час виборів посольські мандати. Своє прохання згадані партії мотивували тим, що здобуття українцями більшої кількості посольських і сенаторських місць у польському парламенті є корисне для української справи. Давніший Крайовий Комендант УВО, полк. Р. Сушко, поставився до прохання позитивно, натомість сотн. Головінський зустрів пропозицію політичних партій з виразним застереженням. Отож, щоб ґрунтовно обговорити це питання і зайняти до нього правильну поставу, сотн. Ю. Головінський і полк. Р. Сушко виїхали на початку вересня 1930 року до Відня на розмови з полк. Є. Коновальцем.

У висліді наради прийнято постанову, що членство ОУН-УВО дасть повну підтримку українським легальним партіям у виборчій кампанії, але за умов, що ті партії: а) об'єднуються для виборів в один український виборчий блок і цим чином протиставлять полякам не окремі партії, а

* Напади на поштові уряди та поштові вози з грішми називалися в революційно-підпільній літературі і поміж членами підпілля «екси» — скорочена назва вживаного польською владою вислову «експропріаційні акти», себто акти відібрання власності від когось, в цьому випадку відібрання грошей від польської влади.

національне об'єднання і б) що українські партії вистерігатимуться у своїй виборчій кампанії всяких угодовецьких та льюалістичних заяв і зберігатимуть гідну поставу.*

Повернувшись з Відня після наради з полк. Коновальцем, сотн. Головінський прийняв запрошення проведу УНДО особисто зустрітись для обговорення справи. 20 вересня він зайшов до приміщення УНДО у Львові, де його зустрів секретар об'єднання д-р Любомир Макарушка, який попросив сотника зайти другий раз ввечером, бо інших членів ЦК УНДО ще немає. В той час хтось телефонував, запитуючись українською мовою, чи в приміщенні УНДО немає сотн. Головінського. Замість заперечити, д-р Макарушка намагався довідатись від незнайомого, хто запитує, але відповіді не одержав. У дальшій розмові з сотн. Головінським д-р Макарушка задав йому, що хтось телефоном запитував про нього. Почувши це, сотн. Головінський негайно вийшов з приміщення УНДО, але при дверях зустрівся з поліційними агентами, які арештували його.

Сотник Юліян Головінський член Головної Команди УВО, Крайовий Командант УВО в 1926-27 і 1930 роках та Крайовий Провідник ОУН у 1930 р.

три роки пізніше, коли виявлено агентурну службу для польської поліції Романа Барановського, справа виявилася. Крайового Провідника ОУН сотн. Юліяна Головінського виявив і віддав до рук польської поліції Роман Барановський, колишній бійовик УВО, а пізніше польський поліційний агент і провокатор.

Розкриття юдиної роботи Барановського вияснило й іншу загадку,

* З. Книш у своїй праці «Дух, що тіло рве до бою» пише, немов би з боку ОУН висунено ще третю вимогу, а саме: щоб блёк українських партій за певних два мандати для представників ОУН. Це не відповідає правді. Навпаки, два мандати для ОУН, як винагороду за підтримку під час виборів, пропонували українські партії, але Організація рішуче відкинула цю пропозицію, як суперечну з основною поставою ОУН до польського окупаційного уряду.

що її не можна було розв'язати протягом трьох років: як це сталося, що польська преса, разом із повідомленням про ув'язнення сотн. Головінського, подала поліційні інформації, що він був організатором багатьох «ексів» УВО і що кілька місяців тому він перейняв пост Крайового Коменданта УВО й Крайового Провідника ОУН.

На підставі інформацій свого провокатора Романа Барановського польська поліція мала певні відомості про становище й працю сотн. Головінського в ОУН-УВО, одначе, вона не мала абсолютно жадних об'єктивних доказів на те, й тому не могла поставити його перед суд. У польському судівництві зберігалася бодай сповидність об'єктивного доказового поступування і тому поліція мусіла б довести, що сотн. Головінський справді провинився такими вчинками, що їх йому закидається. Тим більше, що арештований нібито за провини у зв'язку з саботажною акцією і нападом під Бібркою Юліян Головінський повинен був стати перед судом присяглих, де подання доказів вини грало вирішну роль. Щоб цю вину довести, поліція мусіла б погодитися на те, що на суді виступив би в ролі свідка її провокатор Роман Барановський. Одначе, поліція і не думала виявляти такого цінного співробітника, а з другого боку — вона ніяк не могла погодитися з тим, щоб сотн. Юліян Головінський вийшов на волю у висліді судового присуду, що давав би звільнення від кари. Тому вона вирішила замордувати його потайки, без суду, інсценізуючи справу так, що нібито Головінський утікав і був застрілений під час утечі.

Після заарештування сотн. Головінського польська поліція відвезла його до своїх казематів, приховавши перед сторонніми людьми місце його ув'язнення та не допускаючи до нього ні оборонців, ані свояків. Одначе, десятиденне тортурування в'язня не принесло поліції ніякої користі: Юліян Головінський до участі в дії ОУН-УВО не признався, ані тим більше жадних зізнань про інших членів ОУН не подав.

30 жовтня 1930 року поліція перевезла сотн. Юліяна Головінського до Бібрки, нібито для конфронтації зі свідками, які мали б ствердити, чи він був учасником нападу. Там, на місці нападу, о 7-й годині вечора, закутого в кайдани в'язня прив'язано до дерева і вбито трьома пострілами з револьвера: два з них поцілили жертву в груди, а один у чоло.

Ще того самого дня польська телеграфна агенція ПАТ опублікувала таке повідомлення:

«Сьогодні в Бібріці, на зарядження прокурорської влади, відбулася конфронтація Юліяна Головінського, коменданта УВО, запідозреного в приготуванні нападу на поштовий амбулянс під Бібркою в липні ц. р., зі свідками подій та іншими особами, які мали встановити тотожність виконавців нападу. Під час повороту з Бібрки до залізничної станції Глібовичі, Головінський скористувався тим, що один із поліцаїв ескорти затримався, ударив кулаком другого й хотів утекти. В погоню кинувся інший поліціант і вистрілив шість разів у слід за Головінським; одна куля поцілила Головінського в голову та поклала його трупом на місці.»

Але польська преса подала, на підставі зізнань поліцистів, також інший опис випадку:

«Після конфронтації обидва поліційні функціонери вибралися з Головінським до залізничної станції у Глібовичах. Коли о 7-й годині вечора вони були вже недалеко букового лісу, в якому було виконано напад на поштовий амбулянс, один із поліціантів затримався на хвилину, а другий пішов далі з Головінським. Коли Головінський побачив, що з ним іде лише один поліцист, вдарив його кулаком в обличчя. Запаморочений поліцист посковзнувся на болоті й упав. Це використав Головінський і кинувся тікати. Заки поліціант, що залишився позаду, і той, що впав, зорієнтувалися, Головінський віддалився від них на кількадесят кроків. Обидва поліцисти кинулися в погоню. Під час утечі Головінському перешкоджав плащ і він хотів скинути його. Це примусило його зупинитися, а тоді поліцисти наблизилися до нього й один поліцист вистрілив один раз, а інший сім разів. Одна з куль попала Головінському в голову і він помер на місці.»

Як бачимо, в цих польських повідомленнях є явна суперечність, бо в одному з них кажеться про шість пострілів, що їх віддав третій з ескортуючих поліціантів, а в другому вже лише про двох конвоїрів-поліціантів, з яких один нібито вистрілив раз, а другий — сім разів. Та найважливішим є те, що коли тіло загиблого передано його дружині для поховання, то на ньому знайдено три рани від револьверових куль: дві на грудях і одну на чолі. Це переконливий доказ, що до Головінського поліція стріляла з близької віддалі і спереду, а не з-заду, як то мало б бути, якщо б вона справді стріляла за втікачем. Отож, у цьому випадку польська поліція вчинила пляноване нікчемне вбивство, стріляючи до закутого в кайдани та прив'язаного до дерева українського політичного в'язня.

Тіло сотн. Юліяна Головінського поховано 2 листопада 1930 року на цвинтарі в Глібовичах, у присутності лише його дружини, двох дочок і брата. Ховав місцевий парох о. Бобовник.

У своєму повідомленні про смерть сотн. Ю. Головінського з жовтня 1930 р. Команда УВО подала:

«Бойовики! Згинув найкращий з-поміж нас: згинув найближчий друг і Ваш Комендант».

Натомість Провід ОУН у своєму офіційальному повідомленні про загибель сотн. Ю. Головінського* подав лише, що загинув «визначний член Організації Українських Націоналістів», додавши до того: «Польська преса подавала, що Головінський здавна грав провідну роллю в УВО, що це він зорганізував замах на президента Войцеховського, вбивство куратора Собінського та різні напади на поштові амбулянси. Рівнож польська поліція твердила, що Головінський зорганізував напад на поштовий амбулянс під Вібркою, що перед кількома місяцями він мав перебрати Крайову Команду УВО від Сеника. Крім того, мав бути також провідником Організації Українських Націоналістів на Західній Україні».

* «Розбудова Нації», чч. 9-10 за вересень-жовтень 1930 р.

«ПАЦИФІКАЦІЯ»

Свідома свого безсилля в боротьбі з українським революційним підпіллям, польська окупаційна влада, наслідуючи московських большевиків, вирішила застосувати супроти українського населення методу масового терору. Тій акції, запланованій польським урядом і виконаній відділами польської поліції та війська, акції масового, варварського терору супроти безборонних людей, — дано офіційну назву «паціфікація», себто «заспокоєння», «привернення спокою». Одначе, поведінка тих карних відділів була в очах українців і в понятті вільного світу варварськими оргіями здичавілої солдатні супроти безборонного населення, ініційованими й схваленими урядом — автором «паціфікації».

«Паціфікація» Галичини з доручення польського уряду почалася в половині вересня 1930 року. До акції вжито членів поліційної школи в Мостиськах біля Львова, поліційні відділи з корінної Польщі, в кількості 2.000 поліціантів, та ескадрони кавалерії 6-го корпусу польської армії. Ті поліційні й військові збройні відділи, поділені на групи по 50 до 150 людей, і вислано для «акції» в терені під проводом місцевих станиць польської поліції. Користуючися вказівками місцевих поліцистів, карні відділи оточували, звичайно вночі, обране для «спаціфікування» село, пильнуючи, щоб населення не втекло в ліси. Вдосвіта одна частина починала «ревідувати» домівки українських культурних та економічних установ, а друга виловлювала свідоміших селян за списком, виготовленим задалегідь місцевою станицею польської поліції.

«Ревізії» були насправді варварським плюндруванням культурних та економічних надбань місцевого українського населення. В читальнях «Просвіти», в домівках кооперативних крамниць та в приміщеннях усіх інших сільських культурно-освітніх установ польські поліціанти та польська солдатня нищили всю обстановку, виривали й ламали двері й вікна, зривали й рубали сокирами долівки, скидали на купу книжки з бібліотек, мистецьке приладдя театральних гуртків та оркестр, а в кооперативах нищили товари таким способом, що змішували разом муку, сіль, цукор, збіжжя тощо, і поливали їх нафтою. «Мистецтвом» цього варварства поляки перевершили справжніх вандалів з часів глухого середньовіччя. Такі «ревізії», себто вандалське руйнування, переводжувано й по приватних помешканнях активніших громадян.

У той самий час інша частина карного відділу виконувала езекуції над населенням села. З гурту зігнаних за списком людей польські садисти викликали по одному, зривали з нього одержу й білизну, кидали на долівку й, притримували жертву за руки й ноги, катували нагаями, даючи від 25 до 100 ударів, або й більше, залежно від того, наскільки дана людина була активною в українському громадському житті. Коли катований млів, його відливали водою і продовжували езекуцію, зі звірячою насолодою примушували жертву кричати «нех жие Польска!»

Жертвою катувань падали всі місцеві українські інтелігенти та свідомі селяни, які брали участь у праці «Просвіти», «Рідної Школи», в українській кооперації чи інших українських установах, а в тому й священники, жінки, старі й навіть діти. Наприклад, 60-річний Іван Пачишин, справник кооперативи в Яворові-Наконечнім дістав 200 нагаїв, а 85-річний Іван Щебиволока з Денисова, повіт Тернопіль — 100 нагаїв; у Швейкові, повіт Підгайці, побито дружину Василя Дутки, яка була породілею. Часто практикувано поголовне катування. Так було, наприклад, у селі Розкошниці, повіт Збараж, та в Чернилові Руському, повіт Тернопіль: ескадрон уланів, погрожуючи кулеметами, зігнав усе населення на майдан, вилучив дітей понижче 13 років життя, а всіх інших

Кооператива
«Спільна Праця»
в Кадлубиськах, брід-
ського повіту, зруйно-
вана польською карною
експедицією

почав катувати за чергою, не розбираючи, чи це жінка, чи дівчина, чи літня людина. На смерть закатовано: у Чижикові біля Львова 17-річного Матвія Параньку, у Гаях біля Львова 18-річного Михайла Тютька, у Селиських, повіт Бібрка, 30-річного Дмитра Підгірного.

Третім засобом «пацифікації» був грабіж українського населення. Начальник громади був зобов'язаний на протязі кількох годин доставити поліційному чи військовому відділові, який переводив у селі «пацифікацію», визначену кількість продуктів та домашніх тварин: вівса для коней, яєць, гусей, курей тощо. Все це забирала собі дана частина грабіжників без жадної винагороди, примушуючи громадську управу списувати заяву, що карний відділ зразково поведився в селі й за харчі заплатив належну оплату. Ті грабіжницькі контрибуції були дуже великі і до військових магазинів звозжувало пограбоване в українських селян добро вантажними автами.

По містах «пацифіковано» тим способом, що українські установи знищувало «самочинно», але під охороною польської поліції, вуличне шумовиння, а всіх активніших українських громадян арештовувано й ка-

товано на поліційних станицях. Арештованих було в той час стільки, що ними були переповнені не лише в'язниці, а й деякі військові казарні.

У наслідок важких побоїв під час «пацифікації» померли: Антін Сновидович, 64 роки, з Підгородища, повіт Бережани, Михайло Кіцера з Коцурова, повіт Бережани, Михайло Горин з Руди, повіт Бібрка, 35-річний Михайло Литвинець із Тязева, повіт Станиславів, 46-річний учитель Петро Смолій з Медини, повіт Збараж, вїт Онуфрій Дичко з Вівся, повіт Підгайці, мгр. права Володимир Кульматичський з Городища, повіт Бережани.

У тій погромницькій варварській акції брали участь не лише польська поліція і військо, а й польські «стшельци», тобто молодь місцевих польських колоністів, члени «спортового» товариства «Стшелец», і місцеві польські інтелігенти, зокрема ж польські студенти.

Ув'язнення українських послів

У той самий час заарештовано й українських послів до польського парламенту й перевезено до тюрми в Бересті Литовському, де вони просиділи кілька чи кільканадцять місяців. Деякі з них були опісля суджені за «протидержавні промови».

Але ув'язнення українських послів не мало ніякого зв'язку з саботажною акцією ОУН-УВО. Українські легальні партії окремою заявою негайно відмежували себе від усякої революційної діяльності українського народу, засудили цю діяльність і склали вислови лояльності до польської держави. Ніхто з польських чинників не закидав їм якоїнебудь співучасті в саботажах і в революційній дії ОУН-УВО. Арештування і ув'язнення українських послів, як і таке ж ув'язнення в той час тих польських послів, що були в виразній опозиції до Пілсудського, — були викликані плянами групи Пілсудського здушити всяку опозицію з допомогою жорстокого терору й у витвореній ним ситуації страху провести вибори, які дали б повну перемогу для тієї групи. Вирівнюючи порахунки з неприхильними собі польськими партіями, польський режим Пілсудського вирішив стероризувати також українські партії й усе українське громадянство.

І власне арештування, ув'язнення та суди за «протидержавну діяльність» українських послів, які абсолютно жодної революційної дії не вели, а навпаки, заявляли свою лояльність до польської держави, — доводять, що польський уряд zorganizував «пацифікацію» українського населення незалежно від саботажної акції ОУН-УВО. Революційна діяльність ОУН-УВО тільки пригадала полякам і всьому світові, що українці вміють відповідати на удари, завдані їм окупантами.

СВІДЧЕННЯ ЧУЖИНЦІВ ПРО «ПАЦИФІКАЦІЮ»

Кореспондент англійської газети «Манчестер Гардієн», який особисто побував у Галичині, свідчить у своєму звідомленні з 21 листопада 1930 року:

«Львів, Східня Галичина, п'ятниця. — Важко побитих 11 українських селян лежать тут у малому, скромному українському шпиталі. Це лише кількох із безлічі жертв того, що урядово називається «пацифікація Східньої Галичини». Цих одинадцять селян так змасакровано по голій задній частині тіла, що дослівно м'ясо було однією посіченою масою. З почуттям жаху й огиди, але в свідомості, що я не смію відмовитися власними очима побачити той безсумнівний доказ, я попросив ввічливих монахів, які доглядають покатовані жертви, щоб вони показали мені покалічення. Вони зняли перев'язки й підклали з вати і я власними очима побачив посиніле живе тіло, збите чотири чи п'ять тижнів тому в одну безформну масу. Я маю фотографії тих покалічень... Селяни по селах перелякані і не відважувалися

Гриць Артимів,
30-річний кооператор із
села Бориничі, бібрського повіту, жорстоко
побитий польськими
уланами

говорити. Того, хто намагається випитувати їх, поліція арештує й не дозволяє шукати правди... Містер Фарсон, кореспондент „Чікаго Дейлі Ньюз“, і я сам були переслідувані бандою шпигунів, що їх ми швидко навчилися пізнавати. Між ними була одна дівчина в гумових чоботях, яка проводила свій час переважно в почекальні готелю Жоржа. Містера Фарсона поліція притримала в селі Гаї, де поляки вчинили найжорстокіші свої звірства, де скатовано багато українських селян, а один із них конав від побоїв... Покатовані лежать у власних хатах, без відповідного лікарського догляду, бо українським лікарям не дозволено відвідувати такі села. Ці села польська поліція так дбайливо береже, що жодна санітарна допомога не можлива. Унеможливлено також вести розсліди, що їх почали самі українці, щоб ствердити кількість убитих і покалічених, бо кожного, хто пробує це зробити, поліція арештує і, якщо він є польським громадянином, відводить до тюрми... Всі покатовані селяни, що їх я бачив, є цілком невинні. Навіть поляки не висувають супроти них жодних обвинувачень. Селян катовано в таких повітах, де ніколи жодних підпалів не було.»

Кореспондент канадійської газети «Манітоба Фрі Прес» д-р Дей звітував на сторінках тієї газети з 24 грудня 1930 року:

«Під час однієї моєї поїздки до Галичини мою увагу притягнули до себе нелюдські відносини в тому краю: у багатьох містах і селах польська по-

ліція зганяла українських селян і жорстоко катувала їх без жадної видимої причини. Я вибрався в терен як лікар. В одному селі я знайшов п'ятнадцять скатованих українських селян. Польські лікарі відмовили їм лікарської допомоги, а українських лікарів, які намагалися їх обслужити, не допущено до них. Я заходився їх лікувати разом із чотирма іншими медиками, але під час праці нас усіх арештовано, запропорено до тюрми й обвинувачено в шпигунстві. Нам не дозволено порозумітися між собою, ані з адвокатом. Зроблено спробу закинути нам революційну діяльність, шпигунство в користь німців, у користь большевиків, чи врешті кинено закид, що ми вдаємо з себе висланців Ліги Націй. Нас звільнено щойно після 24 годин на інтервенцію британської амбасади.»

«Жіноча Міжнародня Ліга Миру і Свободи» вислала до Галичини свою секретарку паню Шіпкінс, разом з австрійкою Г. Оппенгаймер, для того, щоб вони простежили справу «пацифікації». Пані Шіпкінс подала у своєму звідомленні низку перевірених нею фактів польського варварства і в своїх висновках заявила:

«Головно мусимо підкреслити таке: поперше, що так звану «пацифікацію» проводили з жорстокістю, яку можна порівняти хіба з вчинками башибузуків на початку 19-го сторіччя на тодішній турецькій території; подруге, ці насильства не були карою за певні провини, їх роблено без суду, масово, на всьому населенні; потрете, ці насильства роблено з наказу влади за певним пляном і їх не можна вважати вибриками нижчих устанав; почетверте, жертвам не дано жодної лікарської допомоги; поп'яте, влада зробила все, щоб унеможливити зіставлення докладних звідомлень чи статистичних даних щодо карних експедицій.»

СВІТОВИЙ ВІДГУК НА ПАЦИФІКАЦІЮ

Інформативно-політична акція ОУН у світі

Провід Організації Українських Націоналістів вирішив використати злочинну польську «пацифікацію» українського населення в Галичині для того, щоб звернути увагу всього культурного світу на ненормальні відносини на Сході Європи, а при тому спопуляризувати на Заході державницькі змагання українського народу. З тією метою Провід ОУН організував усі свої сили, щоб збирати доказові матеріали про польські звірства під час «пацифікації» і розсилати їх для інформації та використання в пресі до всіх українських редакцій на чужині та до чужинецьких редакцій в Європі й Америці. До тих звідомлень додавано інформації про українську справу, становище українського народу під чужими окупаціями та про визвольну боротьбу українців у минулому й сучасному. Пресові бюро ОУН у Женеві, Берліні, Лондоні й Брюсселі видавали окремі бюлетені німецькою, англійською та французькою мовами, описуючи польські злочини; крім того, були видані цими трьома світовими мовами, як також чеською і литовською, а для українців українською, окремі «чорні книги» — збірники документів про варварства польської «пацифікації».

Протестаційні акції українців

З ініціативи й під керівництвом клітин ОУН поведено в той час протестаційну акцію українців у своїх країнах і в усіх місцевостях світу,

де тільки жили наші земляки. Акція протесту проти польських злочинів у Галичині була особливо широко проведена в США і Канаді. Тисячі українців з більших міст Америки й Канади маршували вулицями з українськими національними прапорами та з відповідними транспарантами, які інформували населення даних країн про негуманні й некультурні вибрики й злочини польської солдатески на українських землях, окупованих Польщею. Схвалені учасниками протестаційних маніфестацій резолюції й меморіяли пересилано до Ліги Націй, урядів США, Канади, Англії, Франції й інших європейських держав, а для інформації — до редакцій місцевих чужинецьких газет, які з цього приводу друкували додаткові повідомлення про демонстрації та причини протесту українців.

Акція Проводу ОУН на форумі Ліги Націй

Для завершення тих акцій Провід ОУН подав у листопаді 1930 року меморандум до Ліги Націй, а в грудні того ж року ноту, меморандум і супровідного листа з різними матеріалами до міністерств закордонних справ 27 держав: Австрії, Бельгії, Великобританії, Болгарії, Еспанії, Естонії, Фінляндії, Франції, Греції, Угорщини, Італії, Японії, Латвії, Литви, Голляндії, Румунії, Швейцарії, Швеції, Чехо-Словащини, Югославії, Канади, США, Єгипту, Туреччини, Аргентини, Ірляндії, Ватикану.

У ноті підкреслено ненормальний стан на окупованих Польщею українських землях, де польська влада проводить нелюдську «пацифікацію» мирного українського населення, згадано про зобов'язання Польщі щодо національних меншостей, накладених на неї міжнароднім договором, що його гарантувала Ліга Націй, і вказано на те, що Польща постійно порушує взяті на себе зобов'язання. А тому й була поставлена вимога, щоб Ліга Націй: а) перевірила подані факти послідовного, глибокого порушування Польщею прийнятих нею зобов'язань і зокрема акцію польського уряду проти українського населення, названу «пацифікацією», та видала свій осуд; б) зобов'язала польський уряд дати жертвам «пацифікації» належне відшкодування і в) визнала Польщу нездійбною виконувати даний їй мандат над українськими землями та відбрала від неї цей мандат і признала українським землям самостійність.

У меморандумі з'ясовано цілість української проблеми, часткою якої є українська проблема в Польщі, підкреслюючи політичне, економічне та стратегічне значення для миру й безпеки в Європі самостійної Української Держави, як чинника рівноваги на Сході Європи й заборони перед агресією Москви.

У супровідному листі Проводу ОУН коротко з'ясовано суть і мету боротьби українського націоналізму та Організації Українських Націоналістів, як організованого керівника національно-політичних змагань українського народу, при чому звернено увагу на єдність і неподільність цього народу, штучно й силою поділеного ворожими окупаціями.

З ініціативи ОУН подібні меморіяли до Союзу Народів і до урядів окремих держав подали також різні українські організації й установи з різних країн світу. Полк. Є. Коновалець, як Голова Проводу ОУН, особисто сконтакувався з українськими політичними діячами в Західній Україні і спонукав їх до того, що в акцію на форумі Ліги Націй включилася також Українська Парляментарна Репрезентація в Польщі. Таким чином було досягнуто однозгідного наступу на міжнародньому форумі в обороні прав українського народу з боку революційного й легалістичного секторів.

Чужинецька преса про «пацифікацію»

Польська «пацифікація» українського населення в Західній Україні знайшла дуже голосний відгомін у пресі всього культурного світу. На сторінках «Розбудови Нації» та у виданій Проводом ОУН брошурі «На вічну ганьбу Польщі» зареєстровано кількість більших статей, надрукованих у чужомовній пресі: у Німеччині — 312; в англomовній пресі Великобританії, США й Канади — 165; у Чехo-Словаччині — 40; в Італії — 20; у Франції — 20. У тих статтях, писаних чужинецькими журналістами, з'ясовано варварську поведінку польської поліції і солдатески супроти безборонного українського населення, відмічено слухність політичної і культурної боротьби українського народу за свої права, виявлено методи польського гніту й винищування політичних, культурних та економічних надбань українського народу й рішуче затавровано польський уряд за стосування ним «пацифікації» до європейського народу в 20-му сторіччі. Просторі звідомлення і статті про польські злочини в Західній Україні, з засудженням поляків, надрукувала теж японська преса та інші. Крім цих більших статей, майже в усій чужинецькій пресі вільного світу появилися були тисячі коротких дописів і нотаток.

Ми зачитуємо кілька уривків із статей чужинецької преси, які зілюструють тодішні її настрої:

Чеська газета «Право Лїду» з 18 жовтня 1930 року подала в статті д-ра В. Харвата такий опис польської «пацифікації».

«У добу розквіту своєї популярности Пїлсудський говорив про потребу згоди з українцями, засуджував вибрики польського шовінізму та марив про створення польсько-української унії, яка сягала б від Балтики аж по Чорне море. Гарні слова перепліталися з чарівними снами в його політичних комбінаціях, одначе в них не було щирого бажання спокійно вирішити українсько-польський спір... Українська парляментарна політика обмежувалася протестами і демонстративними політичними й культурними домаганнями. Проте громадська праця з кожним роком ставала плідніша й успішніша... Праця тих культурних і господарських інституцій зустрілася з негативною оцінкою польської влади. Всі домагання порозумітися з українцями були унеможливлені диктаторським режимом, а українське питання дістало небезпечне для мирного розвитку стосунків у Східній Галичині забарвлення. У поліційній атмосфері розвинулася підпільна терористична українська організація... Коли в серпні ц. р. на галицькій землі почали виникати пожежі панських маєтків та селянських господарств, польська шовіністична преса

записала всі ці пожежі на рахунок таємної української організації... До пожеж на провінції незабаром приєдналися бомбові атаки і саботажі, зокрема на залізницях, які у відплату викликали напади з боку польської академічної молоді на українські інституції у Львові. Польська шовіністична преса почала скажений наступ на українців та закликала владу до найгостріших репресій... Засліплений перемогою своєї капральщини над польською демократією, Пілсудський почав «заспокоювати» Східню Галичину на зразок колишньої царської влади. Він вислав до Східньої Галичини своїх уланів, щоб «паціфікували» українське громадянство. Ці карні експедиції скоро поширили навколо себе жах і одчай. Куди вони прийшли, всюди відзивалися плач і стогін. Улани вривалися до приватних домів, до бюр культурних установ, до кооперативних товариств, шукаючи за зброєю, вибуховими матеріалами, прокламаціями та забороненою літературою. Хто відважився протестувати, той був битий або пригломшений прикладом рушниці та був радий, якщо після «допитів» залишився живим... Поліційні й уланські відділи оточували українські села, скликали запідозрених українських хліборобів і — катували їх. Кожний запідозрений одержував від 50 до 100 ударів по голому тілі, прикритому мокрим рядном. Перед відходом з села, карна експедиція примушувала громадський уряд скласти письмове свідчення, що улани гарно поведилися і платили за харчі, хоч насправді кожна українська громада була примушена платити контрибуцію. У місцях, де були ревізії, повіривано з дольків дошки, пооббивано стіни, попорено подушки й перини, порозбивано дзеркала, все скидано на одну купу, щоб якнайбільше знищити і зіпсувати. Читальні «Просвіти», домівки кооператив і крамниці демольовано, книги й записки розкидувано, в складах зумисне розсипувано з мішків збіжжя і борошно. В музичних товариствах так переглядано музичні інструменти, що після ревізії вони були цілком знищені. Сотнями арештовувано і ув'язнювано людей. Усі в'язниці переповнені, а в Бересть-Литовській фортеці сидить ціла низка колишніх українських послів. Нема потреби підкреслювати, що коменданти карних експедицій вимагали від громадських управ зобов'язання, що під час виборів цілою громадою будуть голосувати за державним списком... Польська шовіністична преса шалено раділа „успіхами” карних експедицій і в своєму засліпленні проголошувала, що український народ треба примусити до співпраці з поляками. Сьогодні Пілсудський хоче вогнем і мечем домогтися лояльності від українського народу. Не треба більшого доказу падіння польської державної думки за Пілсудського, як партизанська війна в Східній Галичині. „Паціфікація” тієї країни є справжньою трагедією. Вона роздмухувала глибоку ненависть і неприязнь між двома слов'янськими народами. Вона витворила атмосферу, в якій добре зростати буде лише взаємна ворожнеча, недовір'я інтриги і терор. Ця „паціфікація” кличе до дії підпільні організації та підсилює серед загалу українців віру, що мирне порозуміння з Варшавою є неможливе. Поліційні та уланські відділи усладили внутрішньо-політичні відносини в Польщі... Пілсудський хотів показати національним меншостям свій п'ястук. Це правда, що він залякав і стероризував цілу Східню Галичину, але своїми уланами Польщі не поміг. За його політику в болочому українському питанні Польща покутуватиме протягом довгих років...»

Подібний опис «паціфікації», з поданням багатьох фактів, прізвищ скатованих поляками жертв та місцевостей, назвами, де це сталося, — надрукував «Ф орвертс» у числі за 8 жовтня 1930 року, який так закінчив свою статтю:

«Це деякі коротенькі уривки з епопеї потопа, що тепер залив Східню Галичину. Все це діється в той час, коли міністер Залескі говорить у Женеві про права людини і про гуманне трактування національних меншостей. Все це діється під боком Ліги Націй. Так-то Польща, яка має відвагу називати себе „Месією народів”, поширює свою культуру серед довіреної їй частини українського народу.»

У статті «Повстання в Україні» часопис «Берлінер Берзен-цайтунг» з 7 жовтня 1930 року писав:

«Частина, шість мільйонів народу, веде розпачливу боротьбу в обороні перед денационалізацією поляками, боротьбу, яка останніми місяцями через нездатність Ліги Націй призвела до відвертого повстання... Разом із систематичною пропагандою брехні на чужині, що змальовувала український національно-визвольний рух перед західними державами як большевизм і селянську революцію, польська дипломатія перетранспортувала до Польщі організовані у Франції й добре озброєні легіони генерала Галлера для боротьби ж проти українців...» Подавши короткий опис окупації Західних Земель України Польщею та польську окупаційну політику, автор статті пише: «Ошуканий у своїх правах народ удався до самооборони. Спершу вона мала характер демонстрації, щоб звернути увагу світу на невирішене українське питання... Заходи польського уряду звернені не лише проти таємної організації, яка виконує акти саботажу, але й проти непричетних українських культурних та економічних організацій по містах і проти українських селян по селах.»

У статті подано ряд фактів про ув'язнення, карні експедиції, мордування польськими вояками і поліцією безборонного населення, терор, стан облоги, маневри, замах на українські установи й наприкінці зроблено висновок: «Так насправді виглядає атмосфера охорони чужих націй, що її так завзято боронив у Женеві пан Залескі, вважаючи її вистачальною для виконання своїх зобов'язань. Недавній той час, коли польський народ сам боровся за свою незалежність. Кількісно він ослабкий, щоб просто проковтнути таке велике тіло, як український народ. Навіть найбільші насильства нічого не вдіють. Щораз більше напруження призведе лише до того, що світ ближче приглянеться до становища на Сході, створеного однобічними післявоєнними договорами, а це тому, що можливі наслідки такого становища заторкнуть не лише Польщу, а й інших.»

Широко описуючи «пацифікацію», часопис «Дер Юнгдойче» з 5 жовтня 1930 року стверджує:

«Після десятих років доводиться ствердити, що Польща не зробила нічого, щоб виконати взяті на себе міжнародні зобов'язання супроти українців. Не реалізовано ні автономії, ані не створено українського університету, сотнями замикається українські школи, а національні прагнення українців переслідуються. Рівночасно з акцією винародовлення українців розпочато військову колонізацію і цим способом від українського хлібороба відібрано сотні тисяч гектарів землі... Кого ж може дивувати, що такі методи викликають лише ненависть? Сьогоднішні польські проводирі, які мають за собою революційну діяльність, мусять усвідомити собі те, що масу населення 7 мільйонів, як це є з українцями в Польщі, не дасться відразу зденационалізувати, та що в тому народі, крім історичної традиції й останньої визвольної боротьби, є свідомість того, чого в нинішні часи нація має право вимагати.»

«Ди Манчестер Гардіен» з 14 жовтня 1930 року стверджував:

«Пацифікація України силою карних експедицій, є без сумніву, найбільш руйнівчим нападом, що був колинебудь зроблений на якунебудь національну меншість, та найгіршим порушенням зобов'язання щодо меншостей. Бож справді, протягом трьох тижнів нищено цілу культуру, і то високу культуру: кооперативи, школи, бібліотеки й інституції, що їх побудували українці впродовж довгих років праці, жертв та ентузіазму.»

«Ди Нью-Йорк Гералд Трибюн» з 18 жовтня 1930 року так інформував американців про «пацифікацію», друкуючи допис свого кореспондента, котрий побував у Західній Україні:

«По українських селах Східньої Галичини польська кіннота та поліція брутально б'є священників і селян нагайками, ганебно гвалтують жінок, здирають із селянських хат солом'яні стріхи, замикають школи, грабують кооперативні крамниці, нищать бібліотеки та грабують населення реквізиціями харчів... Становище українців невідгідне ще й тому, що хоч вони творять найбільшу національну меншість в Європі, то проте не мають нікого, хто б боронив їхні права перед Лігою Націй... Варварська поведінка вояків під час „пацифікації“ до такого рівня обурює українських селян, що в усій Східній Галичині панує небезпечний дух неспокою.»

В такому дусі співчуття до українських визвольних змагань та обурення з приводу варварських методів «пацифікації» польського уряду були написані майже всі ті численні просторі статті, друковані в пресі всього культурного світу. Вони вичерпно доповнювали короткі повідомлення про розгляд польської «пацифікації» на форумі Ліги Націй, вияснюючи, що східня частина польської державної території насправді є не польською, а українською. На цій східній території живуть українці, які бажають жити вільним життям у власній державі, як кожний інший народ, а Польща тримає ті українські землі під своєю окупацією насильством, вживаючи диких методів «пацифікації», і це мусить обурювати кожну культурну людину.

Петиція англійських парламентаристів до Ліги Націй

У висліді цього загального обурення до Ліги Націй, а саме: її генерального секретаря Еріка Драммонда подано петицію, що її підписали 63 англійські парламентаристи:

«Ми, підписані члени британського парламенту, просимо вас подати Раді Ліги Націй наступну петицію в справі порушення та небезпеки дальшого порушування договору, укладеного Польщею, Центральними і Союзними Державами 29 червня 1919 року та загарантованого Лігою Націй. З уваги на негайність справи ми пропонуємо, щоб без зволікання був скликаний Комітет Трьох для розгляду змісту цієї петиції, згідно з третьою резолюцією, прийнятою Радою Ліги Націй на 51-му засіданні. Ми закликаємо вас зажадати безстороннього розгляду цих фактів:

«Веручи до уваги останні події в Східній Галичині, ми визнаємо за польською владою право й кінечність втримати порядок в межах своїх кордонів, але ми хотіли б звернути увагу на факт, що, згідно з доказами, що їм годі щонебудь закинути, карні експедиції вислано щонайменше до 700 сіл, яким здебільшого не закинено жодних актів чи протизаконної діяльності; що сотні чоловіків, жінок і дітей скатовано й деколи побиття були такі тяжкі, що жертви мусіли лікуватися протягом кількох тижнів, а деяким знищено здоров'я на все життя; деяких забито на смерть; тисячі з-поміж українського населення ув'язнено; велику кількість бібліотек, домівок та кооперативних крамниць знищено або пограбовано. Зокрема 14 полк кінноти був, мабуть, висланий на села, щоб без розбору бити всіх українських селян. Ця акція проти української меншости є порушенням 8-го пункту, який каже: „Польща перебирає на себе зобов'язання забезпечити повну охорону життя і свободи всіх мешканців Польщі без різниці походження, народности, мови, раси чи релігії“. На випадок потреби докази тієї діяльності можуть бути подані як додаткова петиція.

«Громадянські права: Під час нових виборів українців тероризовано, щоб вони не могли вільно віддати своїх голосів. У Львові стверджено, що фактично всім українцям відібрано голоси, бо їм наказано подати окремі документи, включно з посвідкою хрещення і карти тотальности, щоб перевірити, чи вони є польськими громадянами. Та комісія урядувала одну го-

дину денно протягом трьох днів — для 18.000 осіб, — так, що мало кому пощастило довести своє право на голосування. У численних випадках неможливо було подати вимагані документи, бо вони пропали під час війни. Така дія польського уряду є порушенням 7-го пункту, який каже: „Всі національності в Польщі будуть рівні перед законом і будуть користуватися однаковими для всіх громадськими й політичними правами, без уваги на різницю раси, мови чи віри”.

«Шкільництво: У 1920 році на українських землях під Польщею було 3.662 українські школи, а на 1-го грудня 1925 року, згідно з офіційною статистикою міністра шкільництва, було 1.055 держ. і 19 приватних українських шкіл. Це означає, що поміж 1920 і 1925 роками українці втратили 2.607 шкіл. На 1-го грудня 1925 року на тих землях було 28.336 народніх шкіл, з того 22.996 (84%) були чисто польськими, 2.257 (8,3%) двомовні, а 2.083 (7,6%) мали іншу викладову мову. У 1927/28 р. було лише 771 українська школа. З 1.000 українських дітей лише 71 може ходити до української школи, 929 мусять ходити до польської або двомовної школи. Ці й багато інших фактів, що їх ми перевірили, є порушенням 8-го пункту, який каже: „... Зокрема всі народності рівне право матимуть закладати, утримувати і керувати школами та іншими виховними заведеннями, з правом уживати в них власну мову”.

«Колонізація: Стверджено, що 200.000 гектарів орної землі в Східній Галичині й таку саму приблизно площу на Волині й Поліссі приділено польським колоністам. А тому, що місцеве українське населення рідко коли посідає більше ніж по $\frac{1}{2}$ до $1\frac{1}{2}$ гектара, а перенаселення сіл становить дуже поважну проблему в тій країні, — ця польська колонізація є несправедливою засадничого значення. На тих землях українці мають 3.000 сільськогосподарських організацій; але в той час, коли польські сільськогосподарські організації одержали від уряду 79 мільйонів злотих допомоги, то українські організації не одержали ні сотика. Ці факти є порушенням тієї частини з 8-го пункту договору, підписаного Польщею, який каже: „Народності в Польщі, які належать до расової, релігійної чи мовної меншости, будуть користуватися однаковим ставленням та підмогами на підставі законів, як і всі інші національності в Польщі”.

«Ми віримо, що ця петиція від імени української меншости в Польщі зверне на себе увагу Ліги Націй, яка є законним опікуном меншостей та єдиним існуючим органом для контролю дотримування і виконання договорів у справі меншостей.»

Підписали: John Arnott, Walter Ayles, James Barr, G. Benson, J. W. Bower, A. Fenner Brockway, C. Brown, A. G. Cameron, William Carter, G. Dagger, Rhys Davies, F. W. Lindley, Fred Longden, Gordon Macdonald, Cecil Malone, S. Markham, S. March, James Marley, F. Marshall, Geo. Mathers, James Maxton, Charles Dundan, Robert Forgan, Peter Freeman, A. D. Gossling, Duncan Graham, H. Graham-White, D. R. Grenfell, T. Griffiths, Somerville Hastings, W. Hirst, P. G. Hoffman, Jack Mills, Ralph Morley, H. B. Morgan, G. Muff, H. T. Muggerridge, H. G. Oliver, W. Paling, M. Philips Price, Ben Riley, F. F. Riley, Daniel Hopkin, J. F. Horrabin, J. H. Hudson, F. Llewelyn-Jones, J. M. Kenworthy, J. Kinley, Arthur Law, Will Lawther, Jennie Lee, Wm. Lewis, Arthur Shepherd, Bennie Smith, J. Toole, James Welsh, Wilfred Wellock, Wilfred Whiteley, Ellen Wilkinson, R. S. Young, M. G. Cove, W. J. Brown, A. W. Haycock.

На ф о р у м і Л і г и Н а ц і й

Спонукана петиціями, Ліга Націй зайнялася справою «пацифікації» на своєму засіданні в січні 1931 року. Референтом справи визначено японського представника Сато, а для підготовного розгляду створено окремий «Комітет Трьох», складений з представників Англії, Норвегії й Італії. Комітет очолив представник Англії, міністер Гендерсон. Він енергійно взявся до праці, дбайливо збираючи матеріяли. Засідання «Комітету Трьох» було визначене на березень 1931 року. Здавалося, що Ко-

мітет суворо натаврє Польщу за зламання нею зобов'язання щодо пошани прав меншостей і за її варварську масакру безборонного українського населення і, правдоподібно, поставить на розгляд пленуму Ліги Націй додаткові пропозиції стосовно політичного становища українських земель, окупованих Польщею.

Одначе, справа несподівано погіршилася через становище самих українських опортуністичних політиків.

Свідомий своєї програї на форумі Ліги Націй, польський уряд пущився на хитрощі: він запропонував Українській Парляментарній Рєпрезєнтатції, а точніше проєводі УНДО, переєовори для полюбовного досягнення згоди. Польський уряд обіцяв дати українцям в межах своєї держави різні культурно-єкономічні полєгші, вимагаючи за те відкликання української скарги до Ліги Націй і здезавування її відповідною заявою льяольности супроти Польщі. Провід УНДО погодився на переєовори, а станиславівський єпископ Хомишин, відомий своєю понадлььяольністю супроти польської влади, видав окремого Пастирського листа, в якому засудив український підпільно-революційний рух за саботажі і виправдав поляків за акти «пацифікації».

Українські угодовецькі політики з УНДО намагалися тримати свої переєовори з польським урядом у таємниці, але полякам якраз залежало на тому, щоб про ті переєовори знав світ, а тому справа стала загально відомою. Угодовецька постава українських легалістичних політиків саме в той час, коли справу українців під польською окупацією розглядала Ліга Націй, викликала обурєння українського громадянства. Створений тоді вислів «чорна кава» став синонімом капітулянства, бо прєса писала, що переєовори українських угодовців з представниками польської влади велєся під час «приватних зустрічей» при дружньому попиванні чорної кави. Але обурєння українського громадянства не могло примусити діячів УНДО, щоб вони зірвали переєовори з польським урядом принаймні до того часу, поки Ліга Націй дасть своє вирішення. Переєовори велєся далі.*

Польський уряд використав переєовори для того, щоб на форумі Ліги Націй домагатися від «Комітєту Трьох» відкласти розглядану ним справу, яка, мовляв, буде мирно поладнана. В дальшому польський уряд добивався того, щоб з уваги на існуючі переєовори українського представництва з польськими чинниками Ліга Націй взагалі покинула зай-

* Для характеристики ситуації наведемо такий факт. Пастирський лист єп. Хомишина викликав обурєння серед українського громадянства й зустрівся з критикою навіть офіціозу УНДО, щодєнника «Діло». Критика «Діла» в свою чергу обурєла оборонців єп. Хомишина і тому його орган «Нова Зоря» заявив: «Лизати комусь руки в час, коли свищуть буки, офєрувати кров свого народу для фантастичних цілей, засакаувати по міністерських покоях і рівночасно вдавати непримирливу позицію, критикувати виступ Владики і рівночасно випиратися, що це не критика, — то чєйже не є ніяке становище, гідне людей, які себе шануть.»

матися справою петиції. Ці намагання польського уряду мали свої наслідки, хоч з українського боку роблено протизаходи. Засідання «Комітету Трьох» були кілька разів відкладані і, коли врешті в січні 1932 року Рада Ліги Націй остаточно вирішила справу на своєму засіданні, засуджуючи Польщу за недотримання нею зобов'язань щодо національних меншостей і за негуманну поведінку супроти українського населення, то дезорієнтовані угодовецькою поставою УНДО члени «Комітету Трьох» зредагували текст засуду в дуже делікатній формі, щоб «не шкодити існуючим переговорам українців з польським урядом».

Політичний капітал

Все ж таки Польща була засуджена за свою ганебну поведінку супроти українського населення на окупованих нею землях. Цей факт, розголошений пресою усього світу, як теж коментарі тієї преси, публіковані під час «пацифікації» і згодом при нагоді розгляду справи на форумі Ліги Націй, створили для української справи великий політичний капітал. Світ довідувався про визвольну боротьбу українського народу, сприймав її з симпатією та висловлював своє обурення з приводу варварських вчинків окупантів українських земель. Таким чином наслідки польської «пацифікації» поверталися проти Польщі: кожний удар польської нагайки перетворювався в дошкульний удар по авторитеті Польщі й польського народу.

ВІДПЛАТНИЙ ТЕРОР ОУН-УВО

Дії проти помагачів пацифікації

У період саботажної акції та після її припинення ОУН-УВО виконала низку відплатних терористичних актів. Ці акти були скеровані проти тих польських дідичів і колоністів, які особисто ангажувалися в погромницькі дії польської поліції і війська, і відверто вказували польським погромникам, кого саме з українських громадян слід особливо жорстко катувати. Завданням відплатного терору було показати польським займанцям, що їхні злочини проти українського народу не пройдуть безкарно і що перед карою з рук українських революціонерів не захистить їх ані польська поліція, ні військо. Приклади покарання повинні були відстрашити інших поляків на українських землях ангажуватися в погромницькі акції проти українського населення.

В ході тієї відплатної акції ОУН-УВО було між іншим:

26 листопада 1930 року вбито польського дідича з Богатковець на Тернопільщині, Юзефа Войцеховського. В лісі, куди він переїжджав підводою з залізничної станції Денисів до Богатковець, його перестріли два бойовики ОУН-УВО і двома влучними пострілами покладали його трупом. Убитий особисто керував «роботою» військово-поліційної карної

експедиції в Богатківцях та в сусідніх селах у вересні 1930 року. Поліція не виявила виконавців атентату, хоч у районі проведено масові авештування.

28 січня 1931 року в лісі біля Копичинець застрілено графа Баворовського, студента агрономії в Дублянах біля Львова. Молодий польський граф належав до проводу тієї польської студентської молоді, яка нацькувала польську поліцію до погромів над українцями, при чому він сам брав у тих акціях активну участь.

У Товстолузі, повіт Тернопіль, застрілено Франца Брилька, коменданта польського «Стшелеца». Польська організація «Стшелец» була особливо активна під час погромів українського населення.

У Ковалівці, повіт Бучач, застрілено «стшелеца» Кузьмінського, який допомагав поліції «пацифікувати» населення.

Випадків відплатного терору проти польських погромників було більше, але поліція й преса намагалися приховувати їх перед загалом населення. Одначе, хоч факти відплатної акції ОУН-УВО часто промовчувано в офіційальних повідомленнях, то вістка про відплату українського підпілля доходила до відома поляків шептаною «поштою», викликаючи в них страх і респект перед цим підпіллям.

Напад на поліцію в Гаєх біля Львова

У той час найголоснішим актом відплати був, проведений боївкою ОУН, напад на коменданта польської поліції в Гаєх біля Львова.

Поліціанти зі станиці в Гаєх біля Львова особливо вславилися в час «пацифікації» своєю жорстокістю проти українського населення: жертвою їхніх катувань був 18-річний Михайло Тютюк з Гаїв і 17-річний юнак Матвій Паранька з Чижикова, які померли від побоїв. Ці злочини стали відомі в усьому світі, бо кореспондент американської газети «Чикаго Дейлі Нюз», Неглі Барсон, особисто відвідав село Гаї біля Львова й опісля, як наочний свідок, потвердив звіт про варварську жорстокість польської поліції, виявлену головно в Гаєх.

З уваги на те ОУН вирішила покарати коменданта поліційної станиці в Гаєх. 12 лютого 1931 року, в годині 8,30 вечора, коли комендант поліції повертався саньми з залізничної станції Гаї-Чижиків, його зупинили 5 бойовиків. Вистріливши з близької віддалі, вони смертельно поранили коменданта Владислава Довчика й завдали важких поранень двом його колегам. Подружжя учителів з Гаїв, які їхали тими самими саньми, не були поранені, бо бойовики не стріляли до них. Після замаху бойовики зникли.

Комісар поліції зі Львова, який негайно прибув до Гаїв разом із своїми помічниками та агентами, розпочав енергійні розшуки за виконавцями нападу; в селі Гаєх і околиці арештовано багато осіб, як підозрілих в атентаті. Під час слідства виявлено одну клітину ОУН у Львові

й її членів поставлено пізніше перед суд, але самих організаторів і виконавців замаху на коменданта Довчика ніколи не було знайдено.

Рік пізніше ОУН виконала ще голосніший акт відплатного терору. Це була відплата за замордування поляками Крайового Провідника ОУН, сотн. Юліяна Головінського, що її (відплату) раніше заповіла була ОУН. Невиявлений польською поліцією бойовик застрілив у Львові комісара поліції Чеховського, головного, чи принаймні одного з головних спричинників смерті сотн. Головінського. Але про цей атентат ми згадуємо окремо.

ЗМІНИ В КРАЙОВІЙ ЕКЗЕКУТИВІ ОУН НА ЗУЗ

Ще раз проблеми УВО - ОУН

Після смерті сотн. Юліяна Головінського керівництво Організацією Українських Націоналістів на західньоукраїнських землях перебрав догочасний організаційний референт КЕ ОУН Степан Охримович, який уникнув ув'язнення тому, що в той час проживав у Стрийщині, де майже не було «паціфікації», ані арештувань, бо не було там польських колоністів, а через те й не було жадних саботажних актів.

Перебравши пост Крайового Провідника, Степан Охримович насамперед зробив деякі зміни й доповнення в складі Крайової Екзекутиви. Із складу колишньої КЕ вибули два члени, бо Богдан Кравців був ув'язнений у зв'язку з нападом під Бібркою і пізніше засуджений на кару 3 років тюрми, а Зенон Пеленського покликано восени 1930 року до польського війська і пізніше теж засуджено на бібрському процесі на три роки тюрми. Залишилися на волі такі давніші члени КЕ, як Іван Габрусевич, Зенон Коссак, Роман Шухевич, Степан Ленкавський, о. Ярослав Чемеринський і Михайло Колодзінський, і всіх їх Степан Охримович далі затримав у складі Крайової Екзекутиви ОУН. Очолюючи далі референтуру юнацтва, І. Габрусевич став заступником Крайового Провідника, організаційну референтуру перебрав З. Коссак, бойову — Р. Шухевич, військовою далі керував М. Колодзінський, ідеологічною — С. Ленкавський, фінансовою — о. Я. Чемеринський. Новим членом КЕ, який очолив референтуру пропаганди, став молодший шкільний товариш Степана Охримовича з стрийської української гімназії — Степан Бандера.

Того періоду своєї діяльності ОУН звернула головну увагу на завершення формування своїх організаційних та ідеологічно-політичних основ. Започатковане сотн. Ю. Головінським, як Крайовим Провідником ОУН і одночасно Крайовим Комендантом УВО, фактичне злиття ОУН і УВО в єдину, одностайну Організацію Українських Націоналістів завершилося.

Крайова конференція ОУН в 1931 році

Правда, на цьому відтинку Організації довелося ще один раз переступити через небезпечний «поріг». На вістку про замордування польською поліцією сотн. Ю. Головінського, ПУН і Начальна Команда УВО вислали на українські землі Петра Сайкевича, як його наступника. Прибувши під кінець 1930 року на ЗУЗ, Сайкевич заходився організувати нову Крайову Екзекутиву ОУН-УВО з колишніх членів УВО, відомих йому як колишньому бойовому референту Крайової Команди УВО. Між іншим він запропонував пост свого заступника Романові Барановському.* Зрозуміло, що так непродумана акція мусіла довести до конфлікту з існуючою вже й діючою Крайовою Екзекутивою ОУН.

У зв'язку з цим на початку 1931 року у Львові відбулася перша Крайова Конференція ОУН. Технічно її підготував Зенон Коссак, як організаційний референт KE ОУН на ЗУЗ,** а проводив нею заступник Крайового Провідника ОУН Іван Габрусевич-«Джон».

Крайова Конференція ОУН не погодилася на те, щоб пост Крайового Провідника перебрав Петро Сайкевич, словила повне довір'я діючій Крайовій Екзекутиві ОУН, очоленій Степаном Охримовичем, і передала Проводові ОУН, полк. Є. Коновальцеві, своє побажання, щоб він затвердив персональний склад існуючої KE на ЗУЗ і відкликав пропоновану ПУН-ом персональну зміну на пості Крайового Провідника ОУН.

Довідавшись про вирішення Конференції, Сайкевич негайно передав пост Крайового Коменданта УВО сотникові Богданові Гнатевичеві, відділяючи той пост від посту Крайового Провідника ОУН, щодо якого він заявив свою некомпетентність.

Полк. Є. Коновалець апробував постанови Крайової Конференції ОУН і затвердив персональний склад діючої KE під проводом Степана Охримовича, але залишив сотн. Богдана Гнатевича на пості Крайового Коменданта УВО. При цьому, однак, він зробив засадничу зміну щодо характеру посту Крайового Коменданта УВО і самої УВО. Згідно з цією зміною, фірму УВО належало зберігати далі, але лише формально, для політично-пропагандивних цілей, а в дійсності затверджувалося стан, що УВО, як окрема організація, фактично вже перестала існувати, її кадри повністю перейшли до складу ОУН, переважно до її бойової референтури, що нею керував бойовий референт Крайової Екзекутиви

* Про це оповів під час свого процесу перед польським судом (що відбувся у вересні 1933 року) провокатор Роман Барановський. Поліційний радник Івахув, який виступав як свідок на тому процесі, подав, що Барановський радився в нього, чи приймати пропозицію Сайкевича. Івахув порадив прийняти, але, як твердив на процесі, — «з того чомусь нічого не вийшло».

** З інформації Романа Барановського, що їх він передав польській поліції, виходить, що йому не вдалося докладніше розвідати про хід і постанови Конференції; повідомляючи поліцію про факт відбуття Конференції, Барановський твердив, що нею проводив Сайкевич, а Зенон Коссак «був тоді обраний організаційним референтом KE ОУН».

ОУН. Збережений пост Крайового Коменданта УВО повинен був мати тепер лише моральне значення: на тому пості повинна бути людина досвідчена в справах підпільно-бойової діяльності, як авторитетний до-радник для КЕ ОУН. А тому й окреслення «Крайова Команда УВО» повинно мати тепер лише політично-пропагандивне значення, бо фактично залишався тільки Крайовий Комендант УВО, визначений Проводом ОУН за кордоном, в узгодженні з Крайовою Екзекутивною ОУН. «Крайова Команда УВО» вже жодних окремих референтур не творила і ніякої окремої від ОУН діяльності УВО на ЗУЗ не вела.

У висліді цієї постановки, у практиці на внутрішньо-організаційному відтинку вже жодної проблеми ОУН-УВО не було, діяла лише єдина й однотайна ОУН, а під назвою УВО вважалося (на внутрішньо-організаційному відтинку) клітини бойового реферату ОУН. Одначе треба згадати, що на зовнішньому відтинку, в українській і чужинецькій пресі, а також під час судових процесів проти членів ОУН ще впродовж довшого часу була мова про УВО.

Послідовно завершилася теж започаткована за Юліяна Головінського перебудова всієї ОУН на систему законспірованих п'яток, зглядно трійок, що досі пристосовувано лише до бойової референтури. Але разом із тим ідеологічно-політичному вишколові піддано всі без винятку кадри бойового реферату ОУН. Тому до ОУН не перейшли з УВО ті люди, які, будучи членами УВО, як самостійної бойової організації, — під ідеологічно-політичним поглядом стояли не на позиціях українського націоналізму, а симпатизували з якоюсь «орієнтацією» чи якимось окремим напрямком, як, наприклад, прихильники Дмитра Палієва, симпатики УНДО або соціал-радикальної партії. Правда, таких людей у лавах УВО було вже цілком мало, а тому не було й якихнебудь спроб протиставитися процесові чіткого ідеологічно-політичного оформлення Організації: хто не погоджувався з тим процесом, той просто переходив до котроїсь із легальних українських партій, яка відповідала його осо-

Степан Охримович визначний член УВО, СУНМ і Крайовий Провідник ОУН у 1930 р.

бистим політичним поглядам, або ставав осторонь від організованої політичної боротьби.

Відносно короткий період часу, за якого Степан Охримович керував Організацією Українських Націоналістів на західноукраїнських землях, становить важливий етап в історії ОУН, як безпосередньо під організаційним оглядом і безперервно щодо змісту продовження праці за часів сотн. Юліяна Головінського. Але Ст. Охримовичеві припало керувати Організацією у важкі часи польської «паціфікації», яка намагалася стероризувати все українське громадянство й завдати смертельний удар українському підпіллю. Правда, застосовані тоді поляками масові ув'язнення в свою чергу викликали конечність швидких масових звільнювань, щоб дати у тюрмах місце для нових транспортів в'язнів, а разом із тим, серед маси цілком випадково арештованих губилися справжні керівники й виконавці саботажної акції та завдяки тому оминали репресій, скерованих проти них особисто. Так, наприклад, заступник Крайового Провідника ОУН, Іван Габрусевич, на протязі пів року був аж двічі арештований і двічі звільнюваний уже після кількох тижнів, коли звільнювано десятки інших українських в'язнів.

Смерть Крайового провідника ОУН Степана Охримовича

Інша доля зустріла самого Крайового Провідника ОУН, Степана Охримовича. Як згадано, Стрийщину, де жив у своїх батьків С. Охримович, оминула хвиля жорстокої «паціфікації» і навіть масових арештувань, а тому й Крайовий Провідник не був ув'язнений. Але весною 1931 року, коли на західноукраїнських землях проминула хвиля масових арештів, Степана Охримовича несподівано ув'язнено й піддано поліційному слідству із застосуванням найжорстокіших тортур. Слідство не дало поліції бажаних наслідків, бо Степан Охримович ні до чого не признався й не дав жодних інформацій щодо діяльності ОУН. Тому його швидко звільнено з слідчої в'язниці, але з дуже поважно підірваним здоров'ям.

10 квітня 1931 року, у Великодню П'ятницю, кілька днів після виходу з тюрми, Степан Охримович помер у домі своїх батьків у селі Завадів біля Стрия. Похорон відбувся на самий Великдень.

В офіціозі ОУН «Розбудова Нації», чч. 5-6 за травень-червень 1931 року, подано було таку посмертну згадку:

«Степан Охримович — заприсяжений член Організації Українських Націоналістів» і редактор Бюлетеня Крайової Екзекутиви ОУН західноукраїнських земель, помер 10 квітня 1931 р. в Завадові коло Стрия, невдовзі по виході з ляцької тюрми.

«Степан Охримович, син о. Богдана й Анни, народився 18 вересня 1905 р. в Сколім, у Галичині. Дитячі роки провів у своїх батьків у Корчині, п. Сколе, де скінчив народно школу. Нижчу гімназію скінчив в „Академічній Гімназії” у Львові, вищу в Стрию, де в 1923 р. склав іспит зрілості з відзначенням. По maturі один рік студіює в Українському Університеті (тайнім) у Льво-

ві, однак тяжка недуга змусила небіжчика перервати студії. Щойно по видужанні записався на філософський відділ львівського університету й цього року мав одержати магістерський диплом.

«Небіжчик помітно вирізнявся серед галицької молоді як її організатор та ідеолог. Будучи членом ще давнього «Союзу Української Націоналістичної Молоді», працює в ньому в ідеологічній ділянці і є одним із редакторів «Юнацтва». Заразом працює в ставових студентських організаціях та в «Пласті». Редагує «В дорогу» (1927 р.), є головою «Українського Студентського Товариства» в Стрию, осавулом «Загону Червоної Калини», членом другого Конгресу УУСП,* делегатом крайового студентства на З'їзд «Щесусу» в Празі (1928-1929), головою філії «Товариства Наукових Викладів ім. П. Могили» у Львові, ініціатором I-ої Крайової Студентської Конференції (1929), що покликала до життя І УСК, членом ред. гуртка «Студентський Шлях». У 1929 р. бере участь у «Конгресі Українських Націоналістів» у Відні, після чого, як присяжний член ОУН, працює в «Крайовій Екзекутиві ОУН західньоукраїнських земель», спершу як організаційний референт, згодом як референт пропаганди** і редактор «Бюлетеня». Крім цього, був організатором Стрийщини, і не лише серед націоналістів, а й на культурно-освітньому полі. Майже не було свята чи неділі, що не застали б його на селі; зокрема робота серед соціалства визначалася таким успіхом, як величній сокільський здвиг у Стрийщині, що його небіжчик підготував у 1929 році.

«Не дивлячись на велику активність на громадському й політичному відтинках, небіжчик не занедбував і наукової праці. Ще з часів Українського Університету він досліджував деякі наукові питання, між ін., під час кількарічної праці в Національному Музеї; деякі студії, як, наприклад, про староукраїнську книгу, про петрикування тощо, вже оголошено друком. Останніми часами він підготовляв більшу монографію про творчість Леся Мартовича.

«Активність небіжчика, а зокрема праця в нелегальних організаціях була причиною, що він кілька разів попадав в лядську тюрму. Його останнє перебування у Стрию і Львові (у в'язницях — прим. наша) незвичайно підірвало і без того слабке здоров'я та прискіпило його смерть.

«Кришталево чистого характеру, сильної волі, витривалий, послідовний у змаганнях за ідею, визначний своєю муравлиною і безкорисливою працею, безпретенсійний, а проте ризикуючи своєю особою, коли йшло про загальну справу, загальновідомий і люблений як між крайовою молоддю, так і між емігрантами, — небіжчик належав до тих нечисленних одиниць, які з самопосвятою повністю віддали себе ідеї, змагаючись за її здійснення в перших рядах та кидаючись у найзагрозливіші місця, або там, де треба було збільшеної напруги, самовідречення і виняткової витривалості в праці, то знову там, де з'явилися прориви, недостачі, брак людей чи охочих до діла, або там, де треба було дати ініціативу, нову думку й почин, зрушити справу з місця. Таких людей кожна організація цінить на вагу золота, бо вони є її підпорою та запорукою її існування і розвитку. Тому велику, велику втрату зазнала Організація Українських Націоналістів і за останні бурхливі й тяжкі часи на Західній Україні смерть Степана Охримовича — це найтяжчий для неї удар.

«Похорони Степана Охримовича відбулися на самий Великдень, 12 квітня 1931 р. в селі Завадові коло Стрия, з участю кількатисячних мас селянства й стрийської інтелігенції, головно молоді. Після відправи в хаті, товариші небіжчика винесли домовину і на подвір'ї його попрощав мец. Кальуський від стрийської громади. По тому при звуках стрийської сокільської оркестри та селянських хорів із Завадова й Конохова жалобний похід вирушив до церкви. По Богослужбі в церкві похід рушив далі, на цвинтар за селом.

* Улад Українських Старших Пластунів.

** Друкуючи цей некролог, ПУН, з конспіративних причин, не вважав за доцільне подавати офіційально, що Степан Охримович був Крайовим Провідником ОУН, а тому лише таким способом значає зміну на його організаційному пості.

«Хор співав «Христос Воскрес». Востаннє прощають небіжчика о. Матковський, студент Дармохвал від «Загону Червона Калина», студент Петрина від стрийського студентського товариства, проф. Кобат від громадян Голобутова, Завадова й Нежухова, де працював небіжчик, та студент Гладкий від загалу українського студентства.

«Похорон, який був величною національного маніфестацією, закінчився піснями: «Ви жертвою в бою», «Видиш, брате мій» та «Гей у лузі». Заходяче сонце кидає останні проміння на домовину, на яку складено пластовий капелюх, хустину й терновий вінець...

«Так не стало одного з юнаків, отих «дітей сонця і весни», що літом бачать їх полонини Карпат, ріки Волині й Підкарпаття. Так не стало одного Вірла-Скоба, що хотів «знятися над хмари, проміряти тернистий шлях України і ввести Вітчизну на дорогу щастя», як кажуть слова пластової присяги. Так не стало одного «лицаря абсурду», що з вірою в краще майбутнє Української Нації вів українську молодь по шляху праці, пожертви і відданості Батьківщині. Так не стало одного шляхетного, доброго сина України, що впад при праці на шляху реалізації великої ідеї — Самостійної Соборної України.

«Він вмер... умер лише тілом. Бо дух його буде далі жити між нами, що залишилися здійснювати нашу спільну мету.

«Вічна Тобі пам'ять, Друже!»

Смерть д-ра Степана Нижанківського

Збереження фірми УВО та посту Крайового Коменданта, чи пак Крайової Команди УВО, навіть у змодифікованій формі, було лише тимчасовою конечністю в час переходу від УВО до ОУН. Тому Степан Охримович, зараз після того, як ПУН затвердив його на пості Крайового Провідника ОУН, а сотн. Богдана Гнатевича на пості Крайового Коменданта УВО в характері дорадника КЕ ОУН, висунув концепцію злиття обидвох тих постів в одній особі, яка мала б беззастережний авторитет і серед членства ОУН з рядів молоді, і серед старших членів УВО.

Таким кандидатом виявився д-р Степан Нижанківський. Як колишній старшина Української Галицької Армії і член УВО, він був авторитетом для всіх членів УВО, що рекрутувалися з лав колишніх вояків УГА, УСС і СС; а як один із організаторів «Групи Української Національної Молоді», що на чужині була ідеологічно-політичним відповідником для крайового «Союзу Української Націоналістичної Молоді», і як головний ініціатор та кількакратний голова «Центрального Союзу Українського Студентства», врешті, як автор рефератів на I Конгрес Націоналістів і пізніший член Головного Суду ОУН, д-р Степан Нижанківський здобув собі симпатії і дуже великий авторитет серед націоналістичної молоді на Західній Україні.

Це була розумна й корисна пропозиція. Полк. Є. Коновалець апробував її, а д-р Степан Нижанківський погодився прийняти відповідальне завдання. З тією метою він з-за кордону повернувся до своєї родини в Стрию, нібито для лікування своєї хвороби шлунка. В той час д-р Степан Нижанківський був поважно хворий, але як і він, так і його друзі вірили, що під дбайливою опікою лікарів молодий і загартований у воєнні роки організм переможе недугу. Одначе незабаром виявилось, що це не проминаюча недуга, а невилічимий пістряк шлунка. Очевидно, що

такий стан здоров'я д-ра Степана Нижанківського не дозволяв на те, щоб ставати до революційної праці на керівному пості. Тому реалізацію плану відкладено, тим більше, що праця ОУН на ЗУЗ під керівництвом Степана Охримовича розвивалася задовільно, а співпраця Крайової Екзекутиви ОУН з сотн. Богданом Гнатевичем, як Крайовим Комендантом УВО в характері дорадника КЕ ОУН укладалася гармонійно, без найменших конфліктів. А тому д-р Степан Нижанківський тимчасово міг залишатися «на відпустці» та лікуватися.

Несподівана смерть Степана Охримовича знову заактуалізувала потребу повороту д-ра Степана Нижанківського до активної праці — як нового Крайового Провідника ОУН і рівночасно Крайового Коменданта УВО. Але важка хвороба не дозволила на це; замість сподіваної полегшії, стан здоров'я хворого погіршився і 9 червня 1931 року д-р Степан Нижанківський помер.

У своєму офіційні «Розбудова Нації» чч. 7-8 за липень-серпень 1931 року Провід ОУН надрукував про покійного такий некролог:

«Д-р Степан Нижанковський,* запряжений член Організації Українських Націоналістів, член Головного Суду ОУН і відповідальний редактор «Розбудови Нації», помер 9 червня 1931 р. у Стрию, на Західній Україні, на 34-му році життя.

«Небіжчик був середущим сином відомого українського композитора о. Остапа Нижанковського,** який, разом із Державним Секретарем Мартинцем, згинув трагічною смертю під час українсько-польської війни, підло вбитий польськими вояками.

«Покійний Степан, вийшовши з інтелігентної, патріотичної сім'ї, виніс із дому гарячу любов до свого народу, небуденну культурність і характерність, якими визначався на протязі цілого свого, недовгого, життя. По тяжких боях за волю свого народу, в яких брав участь як старшина УГА, небіжчик опинився на Чехо-Словаччині, де попри фахові студії, що їх покінчив у такий короткий час, як лише дозволяли університетські приписи, віддався праці в студентських, громадських і політичних організаціях.

«Зокрема замітна його діяльність «Центрального Союзу Українського Студентства» (ЦЕСУС), де початково він вів реферат міжнародних зв'язків; як представник українського студентства, брав участь у різних міжнародних студентських з'їздах, на яких зміло та гідно заступав не лише інтереси українського студентства, а й цілого українського народу, з притаманною йому завзятістю, відвагою і відвертістю, висуваючи українську справу та обвинувачуючи наших національних ворогів. Також активно проявлявся він в «Українській Академічній Громаді» в Празі, в «Студентському Віснику» як його співробітник тощо. За сумлінну працю студентство наділило його найвищим довір'ям, обравши його головою «ЦЕСУС»-у.

«Багато часу й праці присвятив небіжчик об'єднанню української еміграції в Чехо-Словаччині, яка, пересварена, ніяк не могла вміститися під одним дахом; та переконавшись в неможливості досягнути бажаного об'єднання, разом з іншими закладає «Українську Громаду в ЧСР», а далі працює над створенням «Союзу українських організацій»

«Але найбільші його заслуги в справі розвитку націоналістичного руху. І так, у «Групі Української Національної Молоді», якої був головою, він працював над поширенням ідей українського націоналізму, будучи одночасно

* В тодішніх українських публікаціях чи пресі писано «Нижанковський», а не «Нижанківський» чи «Нижанковський» — Ред.

** Батько д-ра Степана Нижанківського був парохом у тому самому селі Завадів, де опісля душпастирював батько Степана Охримовича.

співредактором «Національної Думки» та дбаючи про організаційне закріплення і поширення націоналістичного руху. Якраз покійний був головою делегації «Групи Української Національної Молоді», яка вела переговори з «Легією Українських Націоналістів» з метою створити «Союз Українських Націоналістів». Переговори увінчалися бажаним успіхом, а створений Союз поставив перед собою завдання сконсолідувати український націоналістичний рух під одним провідом. Це й сталося на I-ій Конференції Українських Націоналістів 3-7 листопада 1927 р., де брав участь і покійний; ця конференція покликала до життя Провід Українських Націоналістів, що поставив собі мету скликати Конгрес Українських Націоналістів і створити єдину націоналістичну організацію (ОУН), що сталося в 1929 році.

«Після створення ОУН покійний став її присяжним членом та сповняв відповідальні обов'язки члена Головного Суду ОУН. Крім того, був відповідальним редактором «Розбудови Нації».

«Тяжка недуга (рак шлунку) спричинила відхід покійного від праці, а потім і поворот до Краю,* де, не зважаючи на всі зусилля родини рятувати його, він і закінчив своє коротке життя.

«Смерть Степана Ніжанківського болюче вразила кожного соборника, бо не стало в наших рядах одного з молодих «каменярів», які добро Батьківщини поставили понад групові й особисті інтереси, які безмежно вірять у блискуче майбутнє свого народу. ОУН передчасно втратила людину ідейну, характерну, талановиту, досвідчену й працювану, яка могла б ще багато-багато зробити для української справи при своєму знанні, національній свідомості та глибокій і певній вірі в кращу майбутність Української Нації.

«Вічна пам'ять Тобі, Друже!»

Крізь перебої

Важка недуга не дозволила д-рові Степанові Нижанківському фактично перебрати у свої руки провід ОУН на ЗУЗ. А все ж таки, завдяки своєму авторитетові серед гурту провідних українських націоналістів, він уважався, бодай під моральним оглядом, Крайовим Провідником ОУН від часу смерті Степана Охримовича до своєї власної смерти, отже, на протязі двох місяців. А це й дало змогу оминути на той час зайвих перебоїв у праці Крайової Екзекутиви.

Тому, що заступник Степана Охримовича, як Крайового Провідника, Іван Габрусевич у той час перебував у слідчому ув'язненні, ролю фактичного Крайового Провідника виконував протягом трьох місяців — від квітня (коли заарештовано Степана Охримовича, а також Івана Габрусевича) до липня 1931 року — о. Ярослав Чемеринський, довгорічний фінансовий референт КЕ ОУН на ЗУЗ.** Його особа не викликала підозріння в польській поліції, яка навіть не припускала, що о. Чемеринський може бути видатним членом ОУН, а тому він мав змогу затримувати організаційні зв'язки й безпечно вести Організацію крізь найнебезпечніші перебої. Супроти о. Чемеринського не мали також жодних підозрінь польські слідчі чинники й тому він міг часто відвідувати хворого д-ра Степана Нижанківського і засягати його порад та вказівок.

* Із зрозумілих причин конспірації Провід ОУН не міг у той час подавати, що справжньою причиною виїзду д-ра Степана Нижанківського було доручене йому ПУН-ом завдання очолити керівництво ОУН-УВО на західньо-українських землях.

** О. Ярослав Чемеринський згинув з рук большевиків у 1940 або 1941 р.

Отець Чемеринський зустрівся і з Крайовим Комендантом УВО, д-ром Б. Гнатевичем, щоб узгоджувати з ним працю, врешті, він контактувався, мірою потреби, з усіма іншими членами КЕ ОУН, які були на волі.

У липні 1931 року вийшов на волю з слідчої в'язниці Іван Габрусевич-«Ірген» і з доручення Голови ПУН полк. Є. Коновальця перебрав пост Крайового Провідника ОУН. Крайовим Комендантом УВО, в характері радника для Крайової Екзекутиви ОУН, залишився сотн. Богдан Гнатевич.

Склад Крайової Екзекутиви залишився без змін. Іван Габрусевич затримав у своїх руках референтуру юнацтва, сподіваючись, що його давніший заступник у цій референтурі, Богдан Кордюк, також вийде на волю, а тоді він передасть йому керівництво юнацтвом. У той час Богдан Кордюк був арештований у зв'язку з нападом на поштовий віз під Бібркою, хоч до нападу він був непричетний.

Іван Габрусевич-«Ірген» пробув на пості Крайового Провідника ОУН до 23 березня 1932 року. В той час процес злиття УВО-ОУН уважався вже завершеним, тому бойова референтура ОУН проводила свою терористичну діяльність під фірмою ОУН.

23 березня 1932 року, в зв'язку з убивством поліцейного комісара Чеховського, арештовано Івана Габрусевича, а кілька днів пізніше також деяких інших членів Крайової Екзекутиви, між ними й Ст. Бандеру. Арештованих затримано в ув'язненні протягом кількох місяців, однак жодних ознак участі когонебудь з них в атентаті на Чеховського поліція не могла виявити. Тому треба було сподіватися, що ув'язнені будуть звільнені, згідно з законами польської держави, які дозволяли тримати в ув'язненні підозрілих у слідчій в'язниці найдовше впродовж трьох місяців. З уваги на це, Провід ОУН не робив жодних персональних змін у складі Крайової Екзекутиви, дожидаючи, хто буде звільнений, а кого все ж таки обвинуватять і затримають у тюрмі довше.

Іван Габрусевич вийшов на волю на початку червня 1932 року. Під час його ув'язнення, від 23 березня до початку червня 1932, обов'язки Крайового Провідника знову виконував о. Ярослав Чемеринський. Правда, виконуючи в заступстві відповідальні обов'язки Крайового Провідника, о. Я. Чемеринський ніякої бойової діяльності не ініціював, ані не керував жодними бойовими діями, започаткованими раніше. Його ролі обмежувалася на втриманні організаційних зв'язків, пов'язання тих, що були порвані в наслідок масових ув'язнень, кольтажів підпільної літератури й на опіці над політичними в'язнями, що її організувала мережа ОУН. Але й ця праця о. Я. Чемеринського, як виконуючого обов'язки Крайового Провідника ОУН, мала для Організації величезне значення. Завдяки їй мережа ОУН в цілому Краю могла справно діяти, не зважаючи на ув'язнення провідних членів, а це підтримувало на душі всіх членів ОУН і дезорієнтувало польську поліцію. Організація могла переможно усувати перебої, спричинені арештуванням провідних членів.

До справи участі українського священика в революційно-підпільній боротьбі додамо таке. В понятті загалу тодішнього українсько-католицького священства участь священика в революційній боротьбі була неприпустимим порушенням тодішніх поглядів. А тому й участь о. Ярослава Чемеринського в керівництві ОУН на ЗУЗ була дбайливо зберігана в таємниці. Одначе, в західному світі участь священика в боротьбі поневоленого народу проти окупанта вважається цілком природним, наскрізь моральним явищем. Так, наприклад, бельгійський священик Домінік Жорж Анрі Пір, якому в 1958 році приснано Нобелівську нагороду миру, в час другої світової війни брав активну участь у боротьбі бельгійського революційного підпілля проти німецьких окупантів. За це він одержав після війни найвищі військові відзначення: бельгійський Военний хрест із пальмами та французький Хрест почесного легіону. Отож, його участь, як католицького священика, в активній революційній боротьбі за свободу власного народу не викликала жодних застережень з боку західних католицьких кіл, ані не перешкодила йому одержати світову нагороду миру, а навпаки, піднесла його авторитет в опінії західного світу. А тому й ми вважаємо, що немає причин приховувати участі в революційній боротьбі проти окупанта українського священика.

БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН

Розпочату бойовим референтом Крайової Екзекутиви ОУН, Зеноном Коссаком, бойову діяльність вміло й успішно продовжував його наступник — Роман Шухевич-«Дзвін» (популярно відомий серед членів Організації як «Шух»).

Особливо активною і спритною в «роботі» виявилася бойова п'ятка, зорганізована в Дрогобичі самим Коссаком, до якої належали бойовики: студент Лев Крисько-«Кріс», студент Михайло Гнатів-«Залізник», робітники Дмитро Данилишин і Василь Білас та «Оса». Перебуваючи в різних селах Дрогобиччини, вони організаційно належали до різних «п'яток» і лише для виконання бойових завдань творили окрему ланку; це додатково законспіровувало тих бойовиків, бо коли, наприклад, Мотика, член організаційної ланки, до якої належали Данилишин і Білас, виявив їх поліції, він не вмів назвати інших трьох членів бойової п'ятки, яка виконувала напади в Дрогобиччині. Лев Крисько, провідник боївки, студіював у Данцігу, а в Дрогобичі перебував лише під час вакацій, чи спеціально приїхавши, а тому він був мало відомий не лише поліції, а й місцевим членам ОУН.

Передавши бойову референтуру Шухевичеві-«Дзвоніві», Зенон Коссак особисто вже не брав участі в праці бойової дрогобицької п'ятки, а тому й увага польської поліції при розслідуванні актів тієї бойової групи, яка, згідно з вказівками донощика Романа Барановського, була звер-

нена на Коссака, — трапляла в порожнечу й дезорієнтувала поліційні чинники. Кожного разу, коли бойовики виконали напад, Зенон Коссак мав такі переконливі докази, що він у даний час був де інде, що поліція мусіла звільняти його з тимчасового ув'язнення, як цілком непричетного до дотичного бойового акту. Не зважаючи на масові арешти і наслідки пацифікаційних репресій, Бойова Референтура ОУН поновила свою діяльність, даючи цим знак своєї незнищимости.

Напад на поштовий віз під Бірчою

Дня 31 липня 1931 року перемиська бойова п'ятка ОУН виконала успішний напад на пильно оберіганий поліцією поштовий віз у лісі під Бірчою біля Перемишля. Бойовики перестріли поштовий амбулянс, який віз гроші з Перемишля до Бірчі, в ліску недалеко містечка, тому що візник намагався втекти, бойовики покористувалися зброєю і від пострілів згинув конвоїр, поліціант Гібінські, а візник Ян Секела був поранений. Бойовики забрали частину грошей і втекли. На місце випадку виїхали з Перемишля староста, повітовий комендант поліції й начальник слідчого відділу, а в усьому терені перемиського й добромильського повітів влаштовано поліційні погоні за виконавцями нападу. У висліді цього поліції пощастило спіймати одного учасника нападу Василя Цебиняка. Він признався до співучасті в нападі і 15 жовтня 1932 р. був засуджений на кару 18 років тюрми. Інших чотирьох учасників нападу не спіймано, ані не виявлено в ході слідства. Щойно чотири роки пізніше на підставі «архіву Сеніка» стверджено, що три учасники того нападу — Володимир Терешко й Осип та Роман Куцаки — втекли після виконання нападу до Чехо-Словащини.

Напад на поштовий віз під Печеніжином

У той самий день, що під Бірчою, подібний напад відбувся під Печеніжином біля Коломиї. Його виконала коломийська боївка ОУН. І в цьому випадку нападнені намагалися втекти, у висліді чого від куль бойовиків загинув конвойний поліціант, а візник був поранений. Так само, як при нападі під Бірчою, поліції не вдалося спіймати бойовиків. Вони поспішним маршем — 110 кілометрів за 40 годин — віддалилися від місця нападу і дійшли до околиць Микуличина, а звідтіля непомітно перейшли через гору Кукул і добилися на Чехо-Словацьку територію. Слідство устійнило, що вони йшли не дорогами, а стежками, користуючись мапами і, мабуть, якимось провідником, котрий добре знав околиці карпатських гір.

У Чехо-Словащині чеська поліція арештувала була кілька підозрілих для неї осіб, але коли стало відомим, що йде про політичну справу, відмовилася видати їх польській поліції. Троє з них, про яких під час

допитів чеської поліції стало відомо, що вони були учасниками нападу під Печеніжином, — Микола Митлюк, Колитко і Кукурба-Барицький, — виїхали з Чехо-Словащини до Німеччини, а звідтіля до Манджурії. Інших учасників та організаторів того нападу польська поліція не могла знайти.

Напад на «Банк Людови» в Бориславі

Третій з черги напад у віддаленій підгірській області успішно виконала того самого дня дрогобицька боївка ОУН на польський «Банк Людови» в Бориславі. Напад був виконаний 31 липня 1931 р. о 2-ій годині по полудні. Двоє бойовиків залишилося біля входу на стійці, а троє ввійшло до приміщення банку, стероризували урядовців, забрали понад 20.000 польських злотих готівкою і вексьями й безслідно зникли. І в цьому випадку поліції не пощастило виявити виконавців нападу. У ході слідства, при допитах з побоями, до участі в нападі признався звичайний злочинець Юзеф Пісняк і тому преса подала була, що нападу не зробили члени ОУН.* Одначе, дальше слідство виявило, що Пісняк не був причетний до нападу. П'ять років пізніше польські судові чинники, враховуючи в акті оскарження на Варшавському процесі напади членів ОУН, визнали, що й напад на банк у Бориславі був актом Організації. Все таки й тоді вони не вміли назвати його виконавців.** І тільки виявлення бойовиків Біласа й Данилишина при нападі на пошту в Городку Ягайлонському давало польській поліції нагоду вказувати на них як на двох бойовиків виявленої бойової п'ятки.

Напад на пошту у Трускавці

Згадана бойова п'ятка Дрогобиччини виконала напад на поштовий уряд у Трускавці 8 серпня 1931 року, о другій годині після обіду. Бойовики стероризували револьверами не лише всю обслугу пошти, а й кількох польських старшин, які випадково були в той час у поштовому приміщенні, забрали більшу кількість грошей і зникли без сліду. Поліційна погоня та слідство не дали жодних позитивних наслідків: польська поліція не змогла виявити ні виконавців нападу, ні його організаторів.

Щойно в 1933 році, на підставі інформацій своїх провокаторів, Романа Барановського і Миколи Мотики, поліція сконструювала версію, що описаний напад виконали бойовики: Білас, Данилишин, Михайло Гнатів (який тим часом утік за кордон) і «ще дехто», за співучастю Петра Лоцуняка, Михайла Лабавки, Миколи Ільківа й Мирослава Петрова. Дня 16 жовтня 1933 року польський суд у Самборі засудив за те Лоцуняка, Лабавку й Ільківа на кару по 8 років тюрми, а Петрова на кару 4 роки тюрми. (Про ще один суд у 1934 році дивись 421 стор.).

* «Америка», ч. 105 з 10 вересня 1931 р.

** «Варшавський акт оскарження», стор. 55.

Вбивство поліційного агента Букси

Черговим вдалим і невиявленим поліцією актом тієї ж п'ятки було застрілення таємного поліційного агента Якуба Букси. Цей агент займався виявленням нападів на пошту в Трускавці та на «Банк Людови» в Бориславі і, здавалося, що він попадає на правильні сліди. Тому вирішено негайно ліквідувати його, поки він завдасть Організації шкоди. Буксу застрілено 24 серпня 1931 року опівночі, коли він повертався додому з приміщення команди поліції. Він дістав кулю в голову й зразу згинув.

Виконавців нападку польською поліцією не було виявлено.

Про черговий бойовий виступ ОУН, так само вдало виконаний, а саме: про вбивство одного з видатних польських державних діячів на проукраїнському відтинку, Тадеуша Голуфки, згадуємо окремо й ґрунтовніше, з уваги на особливе політичне значення того терористичного акту.

ВБИВСТВО ПОЛЬСЬКОГО ПОСЛА ТАДЕУША ГОЛУФКА

Найголоснішим терористичним актом того часу було вбивство бойовиками ОУН польського посла Тадеуша Голуфка, виконане 29 серпня 1931 року в Трускавці біля Дрогобича.

Про вбивство посла Голуфка поінформувала польська телеграфна агенція, додаючи в короткій телеграмі, що його застрілили в готельній кімнаті курортної місцевости Трускавець біля Дрогобича три невідомі напасники. «Діло» з 1 вересня 1931 р. подало наступний опис вбивства і свої коментарі:

«Дня 29 серпня о год. 7,30 вечора вбито в Трускавці посла Тадея Голуфка, заступника голови клубу БВ.* Голуфко від двох тижнів перебував у Трускавці і мешкав у віллі СС Василянок. Там на відпустці він конферував з особами дипломатичного й урядничого світу, а також — як кажуть польські джерела — з українськими політиками... В суботу після 7 години Голуфко пішов до своєї кімнати. Ішов зливний дощ. Голуфко роздягнувся, поклався в ліжку й почав читати книжку. За яких 5 хвилин тихенько відчинилися двері; у кімнату ввійшло двоє молодих людей. Прискочили до ліжка. Один із них вистрілив тричі до Голуфка з револьвера, другий пробив його кинджалом у лівий бік грудей. Кинджал, який вийшов аж на другий бік тіла, убивник залишив у грудях, а револьвер забрано. Голуфко зразу згинув. Одна куля влучила в голову, дві в плечі, з чого виходило б, що Голуфко ще в першу хвилину зміг підвестися. Вбивники втекли тією дорогою, якою прийшли. На відгомін пострілів збіглися служба й гості з сусідніх кімнат. Майже на їхніх очах вбивники втекли й пропали в темряві. Слідство було утруднене через зливу, яка змила сліди за вбивниками. Свідки подали опис убивників. Їх шукає поліція з Трускавця, Борислава й Дрогобича.

І далі в наступному повідомленні про цю справу писалося:

«Сусіди, які мешкали зараз біля Голуфкової кімнати ч. 5, чули голос пострілів, одначе думали, що це громи, бо тоді лютувала хуртовина. Вбивники були в темних плащах, схожих на пелерини; коміри мали піднесені вгору,

* БВ — «Безпартійний Блок співпраці з урядом» — назва урядової польської партії для підтримки режиму Пілсудського. Прізвище «Голуфко» у польській транскрипції читається як «Голуфко».

шапки засунені на очі. Шапки були схожі на академічні або циклістів. При секції виявлено в тілі вбитого шість куль. Дві з них вибиті з голови, а дві з правої ключиці. Кулі з цюки не витягнуто, щоб не опоганювати обличчя. Кулі були калібру 6,35 і 6,75, отже стріляли обидва вбивники. Два пальці правої руки скалічені, видно, що Голувко відрухово був заслонився. Зате секція заперечила перші вістки, начебто вбивники пробили свою жертву кинджалом. Дві рани в околиці серця походили не від кинджала, але шкіра в тому місці трісла, бо куля пересунулася від ключиці вниз. Воротар пансіону зізнав, що в четвер до пансіону зайшов якийсь молодий чоловік і вишитував про подробиці щодо Голувка, головню, що він робить вечорами. Перед убивством, як щовечора, в Голувка був ще масажист. Після відходу масажиста Голувка вбито. Судова візія ствердила, що перед убивством один з убивників, або хтось із спільників, видряпався був по колоні балькону аж під вікно кімнати та слідував, чи Голувко є вже в кімнаті. Вбивники втекли Стебницькою вулицею в напрямі пошти; пробігли біля станиці поліції і затрималися коло пошти, де на них ждав третій змовник. Третій змовник мав обов'язок дати вбивникам іншу одержу. Коли вони переодягнулися, втекли тією самою дорогою, що напасники, які недавно забрали з трускавецької пошти 27 тисяч злотих. Перший побачив убивників прокурист польського банку з Ясла, Вриковський. Вбивники бігли з револьверами, готовими до пострілу. Бриківський відступився і вбивники мали отверту дорогу. Стверджено, що вбивники по дорозі віддали пелерини якомусь хлопцеві. Польські джерела подають, що Голувка вбили члени УВО. Покійний Голувко мав 44 роки; народився в Ташкенті, у Туркестані. Залишив дружину й донечку. До сейму ввійшов як посол ББ. Перед тим був начальником східнього відділу в міністерстві закордонних справ. Свого часу був теж членом відділу для справ національних меншостей, який то відділ був під проводом колишнього посла Тугута. Досі в зв'язку з убивством Голувка арештовано: Олексу Бунія, воротаря пансіону та інших.

Становище українських угодовецьких політиків

На вістку про вбивство польського посла Голуфка українські угодовецькі політики з поспіхом склали вислови співчуття родині вбитого та польському урядові, засуджуючи вбивство. Так, наприклад, уже 1 вересня 1931 р. жидівсько-польська газета «Хвіля» повідомила, що «першою кондоленційною телеграмою у зв'язку з убивством Голуфка, що її одержав польський уряд, була телеграма «Українського Наукового Інституту в Варшаві» такого змісту:

«У невимовному смутку від імені Українського Наукового Інституту просимо прийняти вислови найглибшого співчуття з причини трагічної смерті бл. п. Тадеуша Головка. — О. Лотоцькі, — Р. Смаль-Стоцькі».

«Курер Варшавські» з 1. 9. 1931 р. при описі похорону Голуфка подав, що за домовиною поруч офіціальних представників найвищих польських державних чинників ішов теж представник УНДО (Українського Національно-Демократичного Об'єднання), адвокат з Дрогобича д-р Ільницький. Варшавський «Експрес Поранні» з 2 вересня 1931 року, у своєму звітному п. з. «Похорони бл. п. Тадеуша Голуфка» писав:

«Українською мовою, від імені українського населення Волині, промовляв посол Петро Певний, голова Волинського Українського Об'єднання, прощаючи трагічно померлого приятеля українців такими словами: „Злочинна рука ворога-варвара зробила, що перестало битися велике серце. Цей ворог — ворог відродження українського народу, мабуть, добре розуміє, що здорова частина українського народу в Польщі щораз льюляльніше ставиться до польської

держави, тож за всяку ціну він намагається усунути найвидніші одиниці серед одного й другого громадянства, які насамперед бажано розв'язати українське питання як внутрішню справу польської держави».*

А «Нови Дзеннік» з 2 вересня 1931, в статті «Українська еміграція осуджує замах», інформував:

Український Центральний Комітет у Речіпосполитій Польській ** оголосив наступний комунікат: Трагічна смерть бл. п. Тадеуша Голуфка викликала потрясаюче враження серед української еміграції в Польщі. На вістку про смерть широго приятеля українського народу, який втішався надзвичайною популярністю між українською еміграцією, зібralися в неділю на нараду найвищі чинники української еміграції, які перебувають у Варшаві, та представники таких українських організацій: Українського Центрального Комітету Речіпосполитої Польської, Варшавського відділу того ж Комітету, Товариства ім. Симона Пеллурі, Товариства б. Вояків Армії УНР, Українського Клубу у Варшаві, Союзу Українок-емігранток, Товариства помічі політичним збігцям з України, корпорації академіків „Запоріжжя”, Союзу Українських Інженерів і Техніків на Еміграції, Українського Військово-історичного Товариства, Товариства помічі студентам українцям і Українського Правничого Товариства. На зібранні повстанням з місць вшановано пам'ять трагічно померлого Т. Голуфка. Опісля виголошено ряд промов, присвячених особі небіжчика, в яких підкреслювано його непорочно чистий характер, як теж великі заслуги для українсько-польського зближення і для самостійницьких змагань українського народу. Промовці стверджували, що огидний акт скривовбивства великого приятеля України є ділом ворогів як польського, так і українського народів... Зібрання українських делегатів суспільних організацій створило комітет для вшанування пам'яті бл. п. Т. Голуфка під проводом голови Українського Центрального Комітету Речіпосполитої Польської, п. М. Ковальського».

Українським опортуністам з Наддніпрянщини «гідно» дотримували кроку в складанні вірнопідданчих заяв з приводу убивства Голуфка теж західньоукраїнські угодовці. 31 серпня 1931 р. УНДО видало свій окремий комунікат, опублікований у щоденнику «Діло» з 2. 9., в якому, між ін., сказано:

«Українське Національно-Демократичне Об'єднання завжди протиставилося з засадничих мотивів методам особистого чи масового терору, як засобам політичної боротьби. Тому і в даному випадку Екзекутива і Президія Української Парламентарної Репрезентації безумовно й рішуче осуджують акт убивства пок. посла Тадея Голуфка, без огляду на те, хто не був би його спричинником».

З вихвалюванням Голуфка, як небувалого приятеля українського народу, виступив теж орган уенерівщини у Франції «Тризуб» (6. 9. 1931), пишучи, між ін., таке:

* «Розбудова Нації», чч. 7-8, липень-серпень 1931, стор. 207 і 208.

** Під час варшавського процесу проти членів ОУН на переломі 1935/36 рр. польський прокурор твердив, що Голуфка вбили Білас і Данилишин, але насправді про це тоді ніяк не було доведено. У звідомленнях з городецького процесу виразно було подано, що Білас і Данилишин ані під час слідства, ані під шибеницею до вбивства Голуфка не призналися. До того ж після доказового поступування на самбірському процесі в справі вбивства Голуфка прокурор виразно заявив: «З жалем мусимо ствердити, що розправа не виявила нам ані таємничого тла справи, ні моральних винуватців, тих, хто давав наказ про вбивство Гнатіву, ані навіть фізичних виконавців замаху. Всіх цих моментів, таких важливих, розправа не виявила і таємницю їх взяли в могилу Білас, Данилишин, Гнатів». (Див. «Свобода» ч. 294, 19 грудня 1933).

«В одному ми, знаючи Голуфка, не маємо сумніву, — це в тому, що він щиро й гаряче бажав порозуміння в Галичині. Що це порозуміння хотів він утворити не тільки для того, щоб лад і спокій панували в його державі, але й для того, щоб галицька проблема не стояла на перешкоді до зближення вищого порядку, до державного зближення поміж Польщею й Україною. Цій справі надавав Покійний найбільшої ваги. І сходить він у довчасну могилу як борець за це зближення, що вірив у майбутнє близьке відновлення Української Народньої Республіки».

За що вбито Голуфка?

У зв'язку з такими заявами українських опортуністичних політиків з обох боків Збруча та їхнім однозгідним вихвалюванням польського політичного діяча Тадеуша Голуфка, як великого й щирого приятеля українського народу й української державности, мусить виринути запитання: так завіщо ОУН убила того Голуфка?

Натяк на те, чому Голуфко згинув з рук бойовиків Організації Українських Націоналістів, видно в цитованому нами уривкові надгробної промови М. Ковальського: ОУН силою усунула Голуфка з політичної арени як одного з найвизначніших і найактивніших польських державно-політичних діячів, які «бажають у першій мірі розв'язати українське питання як внутрішню справу польської держави».

Цю, мимовільно висловлену українським угодовецьким політиком, фразу достатньо розшифровують тодішні польські газети і — сам Голуфко. І так, польська газета «Час» у числі з 2. жовтня 1931 року завважила:

«Ідентичний характер специфічного трагізму двох смертних замахів, жертвою яких упав колись намісник (Галичини) Потоцькі, а тепер Голуфко, не підлягає найменшому сумніву. Обидвох убито тому, щоб перетяти нитку угоди, яка нав'язувалася між польським і українським суспільствами, вбито обидвох як найчілльніших представників угодового напрямку».

А газета «Напшуд» пояснювала:

«Його урядовою діяльністю було ведення переговорів... Найважливішим його завданням були переговори з українськими політиками, щоб прихилити їх до відтягнення з Женеві скарг на відому пацифікацію».

Пояснення до цього додав колишній шеф Голуфки в польському уряді С. Тугут у газеті «Роботнік»:

«Виступати з пропозицією угоди наступного дня після пацифікації було, здається, невчасним помислом, якщо змагається до справжньої і щирої угоди».*

Доказом того, що намагання Голуфка привести до такого стану, щоб українська парламентарна репрезентація офіційно, від імени західніх українців, відкликала з Ліги Націй українську скаргу проти польської «пацифікації», — не було чимось відірваним у його діяльності, як, наприклад, стаття «Слова Польського» з 5. 10. 1931 р. п. н. «Програма, яка буде виконана»:

* «Розбудова Нації», Прага, чч. 9-10, вересень-жовтень 1931, стор. 260.

«Бл. пам. Голуфко був абсолютно прсти якихнебудь автономістичних думок, звідкіля вони не виходили б. Мало того. Він був також проти творення денебудь у Галичині українського університету. Бо слушно вважав, що за теперішнього стану справ, коли болюча для нас проблема ще вічно виступає як політична категорія, — давати українському населенню якунебудь автономію чи університет, це тільки утривалювати й ще збільшувати цю політичну категорію, а тим самим сепаратизм, себто, унеможливлювати реалізацію виховної програми... На дорозі до кінцевого поєднання, бо подиктованого історичними й природними умовами, у своїй програмі, яка мала виховувати нового громадянина, бл. пам. Голуфко логічно й послідовно висував яснй й конче потрібні засоби: повинно бути одно Товариство школи людової польське-руське, однакові права й обов'язки, накладані на поляка й на русина; один польсько-руський кооперативний рух, який точно підлягає державній контролі, помножуючи й утривалюючи добробут усіх громадян; одні повинні бути організації фізичного виховання, врешті — одна й та сама, що в цілій державі, повинна зобов'язувати в Східній Галичині самоуправа».

Чи це, може, тільки припущення — хай і з польського боку, але лише припущення — щодо поглядів Голуфка на проблему українських земель, окупованих Польщею? Відповіді на це пошукаймо у виясненнях самого Голуфка.

У 1929 р., коли Польща склала з большевицькою Росією «пакт Літвінова», Т. Голуфко був керівником східнього відділу польського міністерства закордонних справ. Виступивши з приводу підписання цього договору з прилюдною доповіддю у Варшаві, Голуфко — як інформувала жидівсько-польська газета «Наш Пшегльонд», — цілком відверто заявив, що з точки зору польських державних інтересів «советський уряд», себто московсько-большевицька окупація наддніпрянської України, є найвигіднішою для Польщі розв'язкою української проблеми, бо кожний інший уряд почав би територіальні спори з польським урядом. «Таким чином, — робить висновки „Наш Пшегльонд“, — Тадеуш Голуфко внівець обернув фантастичні перспективи розбивання СССР на низку нових незалежних держав».*

А в своїй статті, що її в 1931 р. опублікувала «Газета Польска», ч. 78, Голуфко писав:

«Українська суспільність повинна зрозуміти, що давня Червона Русь на протязі 600-річної приналежності до польської держави підпала глибоким впливам польської культури, стала мішаною польсько-руською країною. І тому українці повинні погодитися з тим, що ця дільниця стала невід'ємною частиною Польщі та що всі надії на якісь зміни заведуть... Тому-то українці з „Малопольські Виходней“ повинні, не тільки з почуття програної війни 1918 року, але й з реальної оцінки становища як у цій дільниці, так і міжнароднього, а насамперед в ім'я рації буття українського народу як цілості, — щиро стати на становищі громадян польської держави, велич і сила якої лежать і в їхньому національному інтересі».**

І точнісінько таке саме писав Голуфко в своїй статті, що її опублікувало «Слово Польске» через два тижні після його смерті:

«Не дається заперечити, що вживання українською молоддю у Східній Галичині таких злочинних засобів політичної боротьби, як убивства, напади, підпали, є подиктоване умовами ідеологічного характеру, що випливає з ба-

* «Розбудова Нації», чч. 3-4, березень-квітень 1931, стор. 101.

** «Розбудова Нації», чч. 9-10, вересень-жовтень 1931, стор. 250.

жання звільнити край з-під „польської окупації”. Одначе, вся біда в тому, що окупації немає. Не можна говорити про окупацію в країні, що 600 років зв’язана з польською культурою і державою, яка не попала в татарське ярмо, а відтак не стала московською провінцією тільки завдяки кривавим оборонним змаганням усього польського народу. І сьогодні не може бути мови про окупацію в країні, де „окупанти” становлять 50 відсотків населення, складеного з усіх прошарків, починаючи від селянства, а кінчаючи на містах, в яких промисловість, торгівля, фахові знання є переважно в руках польського населення.*

Таким, отже, «приятелем українського народу й української державности» був польський державно-політичний діяч Тадеуш Голуфко в світлі його власних заяв і свідчень польської преси про його погляди на українську проблему. Західноукраїнські землі, окуповані Польщею, він уважав за невід’ємну частину польської держави, а, знаючи, що його твердження про те, нібито поляки на тих землях становлять половину всього населення, — це лише видумка, він послідовно прагнув до того, щоб поселенням на тих просторах спроваджених з Польщі польських колоністів та змушуванням українців емігрувати за море витворити такий стан, за якого поляки на західноукраїнських землях справді творили б половину населення. Стосовно східноукраїнських земель, він ехидно утримував на ласкавому польському хлібі частину наддніпрянських виходців, щоб ними шахувати большевицький уряд в інтересах польської держави. Насправді, — як це він сам задекларував, — він уважав московсько-большевицьку окупацію східних земель України за найвигіднішу для Польщі розв’язку. Прикриваючи ту свою принципову ворожість до української державности обіцянками сповидних благ, як, наприклад, дозвіл на закордонну торгівлю української кооперації в заміну за відкликання українських скарг до Ліги Націй на польську «пацифікацію», Голуфко був особливо небезпечним ворогом, бо затруював українське життя угодовством із станом ворожої окупації.

Як керівник відділу національних справ у польському уряді, Тадеуш Голуфко був співвинним у переведенні кривавої «пацифікації» Галичини влітку й восени 1930 року.

І польська преса цілком слушно завважила, що постріли ОУН у Тадеуша Голуфка були пострілами, спрямованими українською революційно-самостійницькою силою в хробака угодовства — погодження поневоленого й безоглядно винародовлюваного народу з його окупантом. Це погодження, за відсутности спротиву, мусіло вести тільки до неминучої загибелі цього ж народу.

Хто і як убив Т. Голуфка?

Вбивство такого видатного польського державного діяча, яким був Тадеуш Голуфко, поставило на ноги всю польську поліцію. Вона негайно провела масові арештування серед української молоді не тільки

* «Розбудова Нації», 1931, ч. 9-10, стор. 250.

в Дрогобиччині, а й в інших повітах, а для керування слідством Варшава вислала до Трускавця суддю для справ особливої ваги д-ра Скоржинського. Насамперед ув'язнено Олексу Бунія, дверника пансіонату сестер Василянок, в якому згинув Голуфко, та всіх запідозрених у революційній діяльності, хто жив у Трускавці й околиці. Польська преса інформувала, що на інтервенцію польського уряду було арештовано, як запідозрених в убивстві Голуфка, двох українців, студентів, які жили в Ризі, столиці Латвії. В ході слідства увага поліції зосередилася на чотирьох українських студентах, а саме: Лев Крисько, 25-річний студент політехніки в Данцігу, родом з Унятич біля Дрогобича, 22-річний Ілля Бутрин, родом із Поруддя, пов. Яворів, Володимир Кобільник і Лев Сенишин, вважаючи, що двоє з них напевно є вбивниками Голуфка. Одначе, ніхто з арештованих до вини не признався, а слідство, попри всі намагання поліції, не лише не дало доказів чистоти вини як учасника чи співучасника вбивства, але не виявило жодних слідів.

Під час суду над Біласом і Данилишином, у грудні 1932 р., за напад на поштовий уряд у Городку Ягайлонському, донощик польської поліції Мотика, який раніше був членом тієї самої п'ятки ОУН, що й обидва підсудні, висловив думку, що Голуфка вбили Білас і Данилишин. Але це були тільки його здогади, бо доказів на те в нього не було. На тій підставі польські слідчі чинники сконструювали тезу, що вбивниками Голуфка були справді Білас і Данилишин, які, одначе, до того не призналися ані під час процесу, ані навіть під шибеницею.

У вересні 1933 року в Самборі відбувся процес проти дверника пансіонату Олекси Бунія, який признався, що він стежив за Голуфком і про все повідомляв Організацію та що він переконаний, що одним із тих, хто вбив Голуфка, був Василь Білас, а другим, мабуть, Данилишин. Але й на цій розправі не виявлено достатніх доказів щодо тотожності виконавців атентату.

Одначе, Василь Білас і Дмитро Данилишин були дійсно тими бойовиками ОУН, які виконали замах на Голуфку. Генеза і хід атентату виглядали так.

З кінцем 1930 року бойовим референтом Крайової Екзекутиви на ЗУЗ був Зенон Коссак. Перебуваючи постійно в Дрогобиччині, він організував боївку ОУН, до якої належали теж Дмитро Данилишин і Василь Білас. До організаційної п'ятки ОУН у Трускавці, що її очолював Михайло Гнатів, належали, крім Біласа й Данилишина, ще гімназист Микола Мотика і робітник Олександр Буній. У половині серпня 1931 р. Буній, який працював дверником у пансіонаті сестер Василянок у Трускавці, повідомив свого зверхника Гнатіва, що в пансіонаті замешкав для відпочинку польський посол Голуфко, про якого писала українська преса як про заангажовану в польсько-українській політиці людину. Гнатів повідомив про те З. Коссака, який від вересня 1930 р. очо-

лював організаційну референтуру КЕ. Бойовим референтом був у той час Роман Шухевич. Його і повідомив негайно про «нагоду» Коссак, а далі й тодішнього Крайового Провідника ОУН Івана Габрусевича.

Особа Голуфка була відома серед провідних кіл ОУН як співавтора «пацифікації» та підступного політика, що послідовно змагав до спольщення західноукраїнських земель, вдаючи при тому приятеля українського народу. Тож на нараді трійки — Габрусевич-Шухевич-Коссак запало вирішення усунути цього небезпечного ворога. Зорганізуванням атентату зайнявся сам Шухевич, одержавши зв'язки з бойовиками в Трускавці безпосередньо від Коссака. Всі потрібні інформації давав Олександр Буній, хоч сам він безпосередньої участі в атентаті не брав. Гнатів зразу після атентату втік за кордон, а З. Коссака напередодні вбивства Голуфка арештовано й притримано у в'язниці протягом 9 місяців. У висліді того ніхто з арештованих, ані поліцейні донощики Мотика й Роман Барановський, не могли «сипати». Тільки Мотика підсував польській поліції думку, що атентатників треба шукати серед членів місцевої мережі ОУН. При цьому він боявся виявити членів п'ятки ОУН у Трускавці, до якої він сам раніше належав, і тим самим захищав бойовиків Біласа і Данилишина. З цілої місцевої організаційної мережі тільки Гнатів знав, яку видатну роль в тій справі відіграв Коссак, однак й Гнатіва польська поліція не встигла дістати до своїх рук. А Р. Барановський припускав лише, що Коссак, — за його переконанням — все ще бойовий референт, — мусить знати цілу справу. Про роль Шухевича й Габрусевича в КЕ Барановський у той час не знав. Найцікавіше є те, що один із виконавців атентату користувався револьвером, що його Барановський був позичив провідникові однієї з п'яток ОУН у Дрогобиччині, Криськові, колишньому членові УВО. Однак, цей револьвер стільки разів переходив з рук до рук, що Барановський не міг зорієнтуватися, кому він останньо належав.

Корисним в усій справі був факт, що Коссак, сконтактувавши Шухевича з трускавецькою боївкою, далі не займався атентатом, до того ж кілька днів перед застріленням Голуфка був арештований. Це переконувало місцеву поліцію, що він до справи атентату на Голуфка був непричетний.*

Не зважаючи на те, що Зенон Коссак у той час ще широко довіряв Р. Барановському, він про замах на Голуфка і свою роль в ньому нічого йому не сказав.

Про вбивство Голуфка вирішили тільки три члени Крайової Екзекутиви ОУН, спираючись на те, що Крайовий Провідник мав право сам

* Роман Барановський пояснював згодом перед польським судом, що, на його гадку, замах на Голуфка організував З. Коссак, і що він це своє підозріння сказав поліції, але Коссака заскоро ув'язнено і таким чином слідство заплутано.

вирішувати про доцільність знищення національного ворога українського народу. Коротке перебування Голуфка у відпочинковому пансіонаті не давало змоги порозумітися з закордонним Проводом ОУН. Його поінформовано про всю справу щойно після виконання атентату. Тому то в перші дні після замаху ПУН справді не знав, хто вбив Голуфка. Одначе, згодом полк. Коновалець апробував атентат і беззастережно перебрав його на відповідальність ОУН.

АРЕШТИ І СУДОВІ РОЗПРАВИ

(Від січня 1931 до червня 1932)

Припинення саботажної акції з боку УВО-ОУН та закінчення польської урядової «пацифікації» не стали на перешкоді польській поліції, щоб вона не продовжувала ув'язнювати українців і ставити їх перед судами за всякі вияви «антипаньствової* дії», себто, діяльності проти окупаційної влади. Але тепер ув'язнювано вже лиш у зв'язку з якоюсь конкретною справою і ставлено перед судом із конкретним обвинуваченням, а тому й реєстр арештувань і судових розправ став менший.

Частина судових процесів у 1931 р. — це був ще відгомін саботажної акції в літі й восени 1930 р., інші судові розправи й нові ув'язнення були вислідом дальшої дії ОУН після закінчення саботажної акції.

Дня 23 січня 1931 суд присяглих у Львові засудив за приналежність до УВО: В. Савчука, П. Мандюка, П. Пуру та Л. Сафіяна з Вишова повіт Сокаль — разом на 6 років в'язниці.

В січні 1931 р. під замітом підпаду скирт арештовано в с. Волиця Комарова: Домку Несторову, Оксану Несторівну та Настю Іванчинівну.

4 лютого 1931 р. суд присяглих у Львові засудив Назара Заяця та Гриця Федоровича з Василева, повіт Рава Руська, на кару по 5 років тюрми за приналежність до ОУН і підпал 7 скирт збіжжя польського дідача. Двох інших підсудних у тому самому процесі засуджено на кару по 3 роки тюрми.

7 і 8 лютого 1931 р. відбулася в Тернополі судова розправа проти трьох українських студентів: Василя Сосновського, Василя Солонинки й Богдана Мельника, обвинувачених у протипольській діяльності. Всіх трьох суд звільнив.

13 лютого в Полюхові, пов. Перемишляни, арештовано Василя Кузьмова.

13 лютого 1931 засуджено у Львові Онуфрія Максимова і Гриця Байду по 5 років в'язниці за ОУН і участь у саботажах.

14 лютого 1931 р., у зв'язку з нападом боївки ОУН на станицю польської поліції в Гаях біля Львова, арештовано: в Гаях Володимира і Марійку Романів та Анастасію Гнатишин, у Львові Андрія і Катерину Гнатишин, Романа Романова, Петра Михалічку та Осташевського, а в Винниках Олю і Стефу Банах. Після вступного слідства Андрія Гнатишина і Володимира Романова відставлено до тюрми у Львові, інших звільнено.

В лютому 1931 р. варшавська поліція провела серед українського студентства ґрунтовні ревізії й заарештувала деяких студентів, але після дводенних допитів усіх звільнила.

20 лютого в Коломиї відбувся процес проти 18 українців і українок,

* «Антипаньствова» (поль.) — протидержавна.

обвинувачених у тому, що вони допомагали українським політичним в'язням. Суд звільнив від вини й кари усіх підсудних.

9 березня 1931 р. у Станиславові відбувся процес проти Василя Дейчаківського та Семена Спільчака з Ямниці, обвинувачених за участь у саботажах. Суд звільнив обидвох.

9 березня суд у Коломиї засудив 17-річного гімназиста Романа Олейка на 1 рік тюрми за писання погрозових листів до поліції в Городенці.

19 березня 1931 року суд у Чорткові засудив за приналежність до УВО-ОУН та участь у саботажах: Мирослава Чорненського й Миколу Кузьмака по 4 роки тюрми, Юліяна Думного, Олексу Ганкевича й Любомира Прокоповича по 1 рокові, Осипа Осадчука, Володимира Пирого та Петра Опиханого по 7 місяців тюрми; Вол. Гладкого й Сидора Нагаєвського звільнено.

22 березня відділ поліції арештував у Спасові, пов. Сокаль, Дм. і О. Іванчуків, І. Фігаса, А. і М. Наконечних, Г. Братка, П. Радецького, Д. Гаврилюка, М. Мельника, П. Бузилевича й дві жінки — Сидорову й Радецьку. Їх відставлено на станицю поліції в Тартакові й під час переслухування всіх дуже побито. Після двох днів допитів П. Бузилевича й М. Наконечного відставлено до судових арештів, інших звільнено.

У квітні 1931 року в Підмонастирі, пов. Бібрка, поліція арештувала, в зв'язку з убивством місцевого вїгта «хруня», трьох українців: І. Онишкова, А. Цвєка та О. Шевчука.

20 і 21 травня перед судом присяглих у Бережанах відбулася судова розправа проти трьох українців, обвинувачених за приналежність до УВО-ОУН та участь у саботажах. Суд засудив Івана Розпатовського на 5 років тюрми, Ярослава Лапчика і Мартина Мізерного по 3 роки тюрми.

22 і 23 травня той самий суд у Бережанах судив за «державну зраду», участь у саботажах і намову до вбивства Мартина Мищишина і Миколу Волощука з Шумлян, пов. Бережани. Волощука засуджено на кару 6 місяців ув'язнення, Мищишина звільнено.

В червні 1931 р. суд у Стрию засудив абсолювентку семінарії Володимиру Середницьку, за приналежність до УВО, на 1 рік тюрми. У слідчому ув'язненні вона відсиділа 13 місяців, тому після присуду її випущено на волю.

У Липиці Горішній, пов. Рогатин, 23 липня 1931 р. арештовано Івана Рибницького, Осипа Лотоцького, Олексу Сторощука, Івана Нижника, О. Семенєна та М. і О. Людкевичів, в Данильчу — Миколу Падушняка, в Пукові — Петра Онуфрика. Усіх їх обвинувачено в приналежності до ОУН і за саботажну дію.

У Перемишлі, в зв'язку з нападом на поштовий амбулянс під Вірчою 31 липня 1931 р., арештовано редактора «Українського Голосу» Євгена Зиблікевича, Зубрицького та ще кількох студентів.

В серпні 1931 р. в Дрогобиччині арештовано І. Матчака з Волі Якубової, Юрка Шевчука, Івана Микача та Гриця Дуба, підозрюючи їх у знищенні телеграфних проводів на шляху Борислав-Східниця.

4 вересня 1931 року в зв'язку з убивством Голуфка та нападами на поштові амбулянси й уряди, арештовано: в Бориславі — М. і Ол. Підгородецьких, Мирослава Тураша,* М. і В. Сушкова, Ст. Ніклевича; у Мраз-

* Сл. пам. Мирослав Тураш — пізніший організ. референт Крайового Проводу, а від 7. 2. 1939 р. Крайовий провідник, псевдо Грабовський, — пропав, невідомо де і серед яких обставин, у червні 1939 року, коли виїхав був з краю до Відня на побачення з полк. А. Мельником. Імовірно, він згинув під час переходу польського кордону. Референтом крайового зв'язку при тодішньому ПУН-і був Ярослав Барановський. Ні він, ні його дружина Анна Чемеринська, яка теж дуже близько стояла до ПУН-у, ані Сенік чи, врешті, сам полк. Мельник ніколи не могли в'яяснити, куди сл. пам. Тураш був відправлений назад до Краю та що, на їхню думку, як відповідальних за той поворот, — могло з ним статися. Здається, що сл. пам. Тураш мав переходити словацько-польський кордон в околиці Татр, але розшуки членами ОУН за слідами того переходу взимку 1939 року, вже після розвалу Польщі, не дали жадного успіху.

ниці — М. Андрушкова, М. Коблика та І. Кунцевича; в Губичах — М. Гапкала, П. Городиського, М. Петрикевича, Д. Герниківну, О. Яворського і П. Вішку; у Попелях — В. Ількова; у Тустановичах — І. і М. Заричьких, Р. Попеля, Я. Волошина, Р. Романюка, Романюківну, Я. Терлецького, І. та Ю. Гаврилович, С. Уруську, І. Сенюту, М. Кушніра, П. Драгана, Ф. Муйлу, М. Сеніва, М. Бабича, В. Маціва, Г. Гнатова, В. Веприка, М. Добрянського.

В Рімні, пов. Рудки, арештовано Петра Мозола, запідозреного у викраденні 4 крісів із військового складу в Самборі.

2 вересня 1931 р. суд у Бережанах судив В. Кілина з Краснопуці, обвинуваченого за участь у саботажах. Підсудного звільнено.

В Бібреччині арештовано: Івана й Вол. Габрусевичів, І. та С. Коцюмбасів, П. Панкевича, А. Козакевича, А. Боднара, В. Михалкевича, С. Рудого, В. Василика, П. Коржівну.

В Комарні арештовано: О. та А. Перунів, М. та І. Радовичів, В. Ленця, І. Ліщинського, М. Сенюту, І. Сороковського, О. Когута, Л. Дрималика, Р. Климова.

У Львові — д-ра Богдана Гнатевича, Ю. Коропія, Анну й Ольгу Чемеринських, Ю. Онишкевича, В. Коцюмбаса, Карла й Вол. Мулькевичів, О. Садовича, П. Жмінковського, В. Сеницю, П. Чорнія, В. Вайтала, О. Рудакевича, О. та Я. Яримовичів, І. Сеніва, Е. Штаера, Е. Тиса, А. Мілянича.

В Самбірщині: Антона Сілецького, інж. О. Веца, Я. Майхера, М. та І. Яремка, Е. Рудого, І. Шембеля, В. Ступницького, Я. Гошка, Г. Кустрицького.

В Сколім арештовано: В. Бичковича, Р. Кобилецького, І. Бутковського, О. Федорику, О. Павлюка, Б. Івасикова.

У Стрию: Яр. Падоха, Ол. Гасина й кільканадцять інших студентів.

В Перемищині арештовано 30 осіб.

У Скальщині — 40 осіб.

16 вересня 1931 року суд у Львові за приналежність до УВО-ОУН засудив студентів Василя Яцкова, Юліяна Іванчука, Романа Лебедовича, Петра Рішка й торговельного помічника Степана Грущака на кару по 8 місяців ув'язнення, робітника Олексу Боднара на — 9 місяців. Степана Луцика і Юліяна Найдю звільнено.

18 вересня суд у Самборі судив інж. Омеляна, обвинуваченого за приналежність до УВО. Після розправи його звільнено.

2 жовтня в Стрию, під час перевезування підпільної літератури, заарештовано Бутковську з Скольного та Ярему Савчинського й Степана Рошка, а наступного дня — Гр. Барабаша і В. Нагірного з Конюхова.

5 жовтня в Варшаві арештовано українських студентів: Ю. Дутку, Стефу Кордубу, О. Чемиринського та А. Довгопільського.

17 жовтня 1931 р. в Дичкові, пов. Тернопіль, арештовано гімназиста Василя Охримовича та М. Гаврилишина, у Семиківцях 7 хлопців, між ними В. Чаплинського й В. Козуба, закидаючи всім приналежність до УВО-ОУН.

29 жовтня, обвинувачуючи в приналежності до ОУН і в участі у саботажах, арештовано Святослава Шурана з Нового Села, пов. Збараж, та Онуфрія Гуру з Суховець.

У Монастириськах арештовано в жовтні того самого року урядовця «Просвіти» Володимира Білинського, закидаючи йому підпільну діяльність.

2 листопада 1931 року арештовано в Кракові Степана Ленкавського, у Львові Олеся Бабія й Осипа Войдуника, в Бродах д-ра Юліяна Вассяна, а в Перемишлі — ред. Євгена Зиблікевича.

10 січня 1932 року тернопільська поліція арештувала в Довжанці, пов. Тернопіль, Остапа Рудакевича, Дмитра Музику й Павла Козюпу, підозрюючи, що вони розкинули в тернопільській церкві летючки ОУН. За розкинення летючок арештовано теж ряд українців в інших селах Тернопільщини та в Скалатщині.

17 січня 1932 р. у Львові арештовано студента Михайла Колодзінсько-го, закидаючи йому державну зраду.

Протягом 18 і 19 січня 1932 р. в Бережанах відбувся судовий процес проти 12 молодих українців — студентів і селян, обвинувачених у приналежності до ОУН та ширення протипольської літератури ОУН.

20 січня 1932 р. львівський суд засудив учня гімназії Володимира Тусевича на три місяці ув'язнення за приналежність до ОУН і розкидування летючок.

В останні дні січня 1932 року в Заліщищині арештовано, під закидом приналежності до УВО Гната Тимчука, Гриця Горішного, Василя Лисака, Дениса Кондура, Івана Антоняка та Петра Федіва.

6 лютого 1932 року львівський суд присяглих засудив за приналежність до УВО й участь у саботажах Богдана Гевка — на 4 роки тюрми, а Василя Процишина — на півтора року тюрми.

На Волині поліція арештувала 6 лютого 1932 р. Павла Вітрика, Ілька Куницю й Сергія Сомчинського, запідозрюючи їх у приналежності до УВО. Арештованих відставлено до тюрми в Луцьку.

7 лютого в Петрикові, пов. Тернопіль, за розповсюдження летючок заарештовано Осипа Наконечного, Тараса Лозу й Глинського.

8 лютого 1932 року львівський суд засудив на півтора року тюрми студента Івана Мітрингу з Петрикова — за приналежність до ОУН і ношення зброї; іншого підсудного, Тому Кордубу, звільнив.

У Бережцях, пов. Крем'янець, за поширювання летючок ОУН арештовано на початку лютого Євдокію Семчишин.

10 лютого 1932 року у Львові відбулася розправа проти 8 українців із Збаражчини, обвинувачених у приналежності до УВО: Василя Пастушенка, Зиновія Пузя, Вол. Кадлубицького, І. Вагрія, С. Кліма, І. Кравчука, І. Гевка та Я. Порохняка. Пастушенка засуджено на 8 місяців тюрми, Пузя і Вагрія — по 6 місяців, інших звільнено.

У Рогатинщині за поширювання летючок арештовано Гриця Кучму та Паламаря.

11 лютого львівський суд засудив студента Івана Климова на 6 місяців ув'язнення — за протипольську промову.

14 лютого поліція з Бережан арештувала за поширювання летючок ОУН Петра Павлишина й Василя Лентуха. Того самого дня в Добромірці арештовано за летючки студента Володимира Мороза й гімназиста Івана Слободяна.

20 лютого 1932 р. в політичному процесі «Поповича і товаришів» засуджено за участь у саботажах Ярослава Поповича на досмертну тюрму, Миколау Сенича на 5 років, а Березюка на 2 місяці тюрми.

22 лютого львівський суд присяглих засудив на три місяці ув'язнення священика Петра Пегрицю — за «протидержавну» промову на могилі Невідомого стрільця.

26 лютого 1932 збаразька поліція ув'язнила, за протипольську діяльність, Марію Гевко та Катрю Кручову. Наступного дня та сама поліція відставила до в'язниці в Тернополі, як підозрілих у протидержавній діяльності, вчителя Івана Олійника, Ярослава Вецика, Володимира Керничного та Павла Филину.

В березні 1932 р. з дрогибицької тюрми до Львова відвезено Зенона Косака, запідозреного в організуванні нападів на пошту в Трускавці і «Банк Людови» в Бориславі та в убивстві Голуфка. До тюрми в Самборі перевезено Льва Криська, Володимира Кобільника і Льва Сенишина, запідозрених в участі в тих нападах та в убивстві Голуфка.

12 березня 1932 р. суд у Бережанах засудив за приналежність до УВО та участь у саботажах Миколау Ставарського, Гарасима Єналя й Івана Нижника — по 10 місяців ув'язнення, а Василя Лотоцького й Івана Рибіцького — по 9 місяців.

В останньому тижні березня 1932 року у Львові та на провінції проведено масові арештування, в зв'язку з убивством поліційного комісара Чеховського. Серед інших арештовано 23 березня Івана Габрусевича, а 30 березня — Степана Бандеру. Обидвох їх звільнено з ув'язнення по двох місяцях слідства: Габрусевича 23 травня, а Ст. Бандеру 30 травня.

У березні 1932 р. в Поториці, пов. Сокаль, арештовано студента Володимира Пришляка.

У квітні 1932 р. польська поліція провела масові ревізії серед українських студентів у Познані й арештувала, під закидом приналежности до ОУН, 30 осіб.

У квітні 1932 р. в Боратині арештовано студента Павла Палюцинського.

27 травня 1932 року в Сокальщині арештовано студента Івана Климова та М. Гуру, а в Равчині — Володимира Осідача.

«НАГЛІ СУДИ» В ПОЛЬЦІ

Наслідки «паціфікації», як засобу боротьби з українським революційним підпіллям, виявилися некорисними для Польщі: замість залякати українське населення і викликати серед нього ворожість до цього підпілля, як цього сподівалися поляки, «паціфікація» зреволюціонізувала широкі народні маси та спопуляризувала серед них підпільно-революційну УВО-ОУН, а в усьому світі викликала жваве зацікавлення українською справою і симпатії до визвольної боротьби українського народу і водночас ворожість до Польщі, як носія варварського поневолення одного з європейських народів.

А тому в дальшій боротьбі проти ОУН польська влада не схотіла більш користуватися «паціфікацією», а стала розглядатися за новими засобами. Таким новим засобом залякування українців і відстрашування їх від участі в революційній боротьбі повинні були стати «нагли суди».*

Розпорядження польської Ради міністрів про введення на території Польщі «наглих судів» появилось 4 вересня 1931 року. Тим розпорядженням введено нагле поступування перед окружними судами в справі «проступків з характером бандитизму». Розпорядження стосувалося не лише до виконавців таких «проступків», а й до співвинних і тих, хто намовляє до таких вчинків. Нагле поступування — устійнювало розпорядження — відбувається без слідства. Слідство веде сам прокурор без посередньо або з допомогою поліції чи суду, але під його особистим керівництвом і таким прискіпшеним темпом, щоб акт обвинувачення був поданий ним до 21 днів від часу зловлення винуватців. За всі провини, що за них карний закон передбачає кару тюрми (ув'язнення від пів до 15 років), «наглий суд» карає смертю; за провини, що за них карний

* Правильніше було б «негайні суди», одначе ми залишаємо таку термінологію, яка в той час прийнялася на західньоукраїнських землях.

закон передбачає інші ув'язнення до 6 місяців чи грошову кару, «наглий суд» карає присудом від 10 до 15 років тюрми. У випадках, коли виявиться, що для вияснення справи необхідно провести ґрунтовніше й довше триваюче слідство, «наглий суд» передає справу звичайному судові. Значить, коли хтось попадав перед «наглий суд» і не був ним звільнений чи переданий звичайному судові, то перед ним стояли лише такі дві можливості:

1) якщо його визнано винним хоча б лише настільки, що звичайний суд засудив би його на 7 місяців ув'язнення, то «наглий суд» засуджував на кару смерти;

2) якщо його визнано винним у цілком дрібній справі, за яку перед звичайним судом його засуджено б найвище на 6 місяців тюрми, «наглий суд» карав його тюрмою від 10 до 15 років.

А тому, що звичайні польські суди карали за саму приналежність до революційно-підпільної протипольської організації карою понад 6 місяців тюрми, то ставало ясно, що кожному членові УВО-ОУН, якщо він тільки попаде перед наглий суд, загрожує кара смерти, а кожному не-членові — за його найдрібніший вияв симпатії до українського революційного руху й ворожості до Польщі, пов'язаний з якимось «проступком характеру бандитизму», — кара 10 до 15 років тюрми.

У розпорядженні про «нагли суди» послідовно вживано вислів «проступки з характером бандитизму», щоб за кордоном викликати враження, ніби йдеться про рішучу боротьбу проти грабіжництва і крадіжок. Але всім, хто жив у межах польської держави, а згодом і за кордоном, було ясно, що розпорядження про «нагли суди» скероване проти українського революційного руху, а окреслення «характер бандитизму» та пристосування того закону також до справжнього бандитизму, — це лиш примітивний засіб замаскування справжньої причини видання такого закону.

Але, як раніше «пацифікація», так теж і «нагли суди» звернули своє вістря проти самої Польщі. Бож за своєю суттю це були суди воєнного стану і за кордоном постало переконання, що Польща проголосила війнятковий стан з уваги на широко розгорнену революційну боротьбу українського народу проти польського окупанта. А це ж тільки пригадувало вільному світові, що східні терени польської держави не є польськими, а українськими, насильно окуповані і тільки терором і воєнними судами втримувані під польською окупацією.

А тому, коли після кількох років існування «наглих судів» сам польський нарід переконався, яке погане враження для Польщі викликали ці суди в культурному світі, польський уряд уневажнив своє розпорядження законом з 6 березня 1934 р., залишаючи «нагли суди» тільки для справ шпигунства. Законом з 28 жовтня 1934 р. «нагли суди» зліквідовано цілком.

ВБИВСТВО КОМІСАРА ПОЛІЦІЇ ЧЕХОВСЬКОГО

Комісара польської поліції Чеховського, що був керівником «українського відділу» в слідчій поліції львівського комісаріату і керував слідством у всіх важливіших справах спійманих членів ОУН, вбито вранці 22 березня 1932 року на вулиці Львова. Атаентат підготовано й виконано так справно, що польській поліції ніколи не вдалося ані виявити виконавця й організаторів замаху, ані навіть потрапити на певний слід, хто саме міг виконати атаентат. Беручи до уваги факт, що комісар Чеховський був службовим зверхником конфідента польської поліції Романа Барановського, проти якого останнім часом виникли були підозріння, що він дає поліції неправильні інформації, слідчі й судові чинники підозрівали, що Чеховського вбив таки сам Р. Барановський. Тому, що Барановський не міг вияснити поліції, хто вбив комісара, польська судова влада доручила арештувати його й поставити перед польським судом.

Щойно після розвалу Польщі, у 1940 році, таємницю вбивства комісара Чеховського виявив Роман Шухевич, що в 1932 р. був бойовим референтом Крайової Екзекутиви ОУН і підготував замах на Чеховського. Роман Шухевич написав про це окремих спогад і опублікував його в «Краківських Вістях» під заголовком «З життя бойовика».* З того спомину український загал довідався, що Чеховського, перекинчика українського роду, який став комісаром польської поліції і своєю жорстокістю під час слідства проти українських революціонерів намагався дорівняти Яремі Вишневецькому, вбито з наказу ОУН. Атаентат виконав бойовик Юрко Березинський, який вісім місяців після того згинув у нападі на пошту в Городку Ягайлонськ***, а не Барановський, як це припускали поляки, а за ними повторювали й деякі українські газети.

Замість коротко з'ясувати хід атаентату на Чеховського, ми дозволимо повністю навести спомин Романа Шухевича з уваги на історичну вартість спомину, написаного організатором замаху й пізнішим Головним Командиром УПА, ген. Тарасом Чупринкою.

«В 1929-32 рр. добре було знане кожному українському підпільникові на ЗУЗ прізвисько комісара польської поліції у Львові Чеховського. Він разом з комісаром Білевічем вів найважливіші українські справи. На всіх тодішніх процесах підсудні вказували на них, як на спрчинників жахливих побоїв-знуцань, бо саме вони давали накази своїм підвладним поліційним агентам тортурувати політ-в'язнів. З ОУН комісар насміхався, жартував, певний, що за ним стоїть держава з великим, справним поліційним апаратом, що внеможливить навіть бойовикам ОУН пімсту за друзів. Та перечислився, бо проти сили і справности поліції стоять фанатизм, погорда смерти, впертість і посята.

* Цей спомин був опісля виданий кількома накладами окремим виданням, а в 1950 р. передрукований в «Українському Самостійнику», Мюнхен, ч. 45 з 5 листопада 1950.

** Сл. пам. Юрко Березинський — студент Львівської політехніки, рідний брат дружини сл. пам. Романа Шухевича-Чупринки, син о. Березинського, пароха села Оглядів, пов. Радехів.

У звені членів ОУН у Дзвона* був молодий, 20-літній юнак Юрко Березинський. Високий, вродливий, з сизими блискучими очима. Цілим своїм серцем належав до ОУН. Її історію, її бойовиків знав усіх напам'ять. Щоранку будила його думка про Організацію і думка про неї заколисала його за рік на вічний сон у Городку Ягайлонському. В душі леліав мрії і собі помірятися з ворогом і показатися гідним своїх старших друзів. І саме цей юнак дістав наказ від Дзвона прослідити спосіб життя комісара Чеховського: де живе, куди рано ходить, якими вулицями ходить, в котрій годині повертається з бюро, чи систематично виходить ввечері і куди? Живий усміх і радість в Юркових очах є відповіддю на наказ провідника. І Дзвін бачить, що найбільшу радість зробив би йому, коли б дав ту «роботу» саме йому до виконання. Інвігіляційну працю виконує Юрко не самий. Він має людей у своєму звені, вони стають йому до помічі. Але трьох людей до слідження може бути замало, особливо тому, що слідкування треба вести також біля слідчого відділу польської поліції на вулиці Казимирівській, а там крутиться багато агентів. Юрко дістає до помічі ще дівчину Міру.

Грудень, січень, лютий проходять на інвігіляції, яка, зрештою, ніяких нових матеріялів не дає. Але й досі зібрані ті дані, що є, вистачають уповні. Систематично ходить він щоранку тою самою дорогою — вулиця Стрийська, алея Стрийського парку, і знову вулиця Стрийська до трамваевої зупинки. В ранніх годинах рух на тих вулицях мінімальний. Поліцистів чи озброєних військовиків, що могли б бути грізні при погоні за вбивником, майже ніколи тут немає. Терени, що прилягають до дороги, якою іде Чеховський, прекрасні. З одного боку Стрийський парк і виставова площа, з другого виходи на Вулицькі горби, Стрийський цвинтар і город біля вулиці Пелчинської. В такий терен певно не буде пускатися погоня, що може бути складена найбільше з 2-3 випадкових цивільних людей. До того ж вони, правдоподібно, бувають неозброєні, а перед собою будуть мати людину зі зброєю в руках і готову на все.

В такий ситуації можна приступати до подрібного опрацювання цілого пляну. Немає сумніву, що робота буде виконана рано в годині 7.10—7.35 на трасі між домом і трамваевою зупинкою.

Дальше йде про вибір самого виконавця. На просьби Юрія Дзвін не може бути глухий. Він гарно зробиць це сам — він не розконспірований, відваги йому не бракує. Правда, що молодий він ще трохи, — 20 літ має — та тут Дзвін тямить, що він сам, маючи 19 літ, брав участь у „мокрій роботі” і зовсім добре її виконав.** А на війну чи не йдуть 18-20 літні і чи не якраз ці молоді запальні люди є найбільші герої воєн і революцій? Старші, звичайно, називають їх „дурними дітьми”, „негативістами”, чи інакше, але чи не тому, що вже забули, якими самі були замолоду? Отже, піде Юрко Березинський.

Чи міг би хто відтворити той гордий погляд, з яким Юрко прийняв наказ?

— Будь спокійний, друже провіднику, я не заведу тих надій, що їх на мене покладаєш. Коли б мені навіть не вдалося втекти від погоні — живим у руки ворога не здамся.

(І справді, слово його не було пусте: підстрелений у нападі на пошту в Городку Ягайлонському, коли не міг уже втікати, приклав собі холодну цівку до виска і скінчив із собою, щоб ворогові не здагтися).

Місце до виконання роботи вибрали на закруті Стрийської вулиці, в тому місці, де кінчиться якийсь опарканезий город, а починається кладовище. Закрут настільки добрий, що евентуально свідків атентату не буде. Хібащо ті, котрі будуть по тому самому боці закруту, де буде виконаний атентат. Всі, що будуть на протилежному боці, нікого не зможуть бачити. Охорони Юркові не треба буде, бо від перехожих не треба сподіватися поважної погоні. Зрештою, Юрко дістає два пістолі і кілька магазинків набоїв. Щоб роботу робити „якнайдисретніше”, він дістає пістоль маленького калібру 6.35 мм., який стріляє без великого гуку при вистрілі, а другий великого калібру 9.0 мм. для

* «Дзвін» — це псевдо самого Романа Шухевича.

** Шухевич згадає тут про свій атентат на шкільного куратора Собінського, що його він виконав, як 19-річний юнак, 19 жовтня 1926 року.

самооборони. Устійнення дня атентату має в собі посмак забобону. Виконати роботу можна буде шодня, та Дзвін вважає, що найкраще вона вдасться у вівторок, бо це в нього найщасливіший день у тижні. Він сам ішов на першу велику роботу саме у вівторок. І вибрано вівторок 22 березня. В перших днях цього тижня Юрко від'їжджає до дому своїх батьків у селі Оглядів, Радехівського повіту. Ситуація укладається надзвичайно гарно. Поїзд із Радехова до Львова приїздить на двірць Підзамче десь біля години 6.45 рано. Звідси безпосередньо Юрко дістається на місце роботи ще на час, а поворотний поїзд до Радехова є вже о 8 год. рано; цей поїзд Юрко мусить зловити на Підзамчі і ним від'їхати додому. Вже в полудне буде вдома, отже, його кількогодинної неприсутности ніхто з домашніх не повинен заперимітити, тим більш, що він і так надто багато вдома не просиджував. Алібі* буде просто прекрасне. Від самого початку березня він був цілий час вдома, поза Львовом. Все приготоване. Юрко нетерпеливо жде в Оглядюві на день 22 березня. У Львові Міра далі стверджує, чи Чеховський не змінив способу життя. Ні, все „грає“.

Приходить ніч 21 на 22 березня. На заспаному приходстві помітний рух. Юркова сестра тихо-тихенько будить свого брата зі сну. Чи спав він? Не знати. Зривається спокійний, опанований, трохи блідий. У темній кімнаті одягається в приготовані «пумпи» і куртку**. Кашкет і зброю дістане у Львові. За кілька хвилин уже готовий. Має велику дорогу, до маленької залізничної зупинки Павлів 11 кілометрів ходу. Сестра прощає свого улюбленого брата без сліз.

Поїзд не мав запізнення. Точно заїхав на Підзамче, а між юрбою перекупок, молочарок і учнів протискався високий, блідий мужчина й уважно шукав між тими, що ждали на станції, свою подругу. Весело усміхнувся до Міри, що ждала вже з течею в руці. Там пістолі і кашкет — ці останні конечні речі. Обоє пішли, взявшись під руку, ніби залюблена пара, веселі й усміхнені. Вона повідомляє його, що все в порядку. Чеховський незмінно продовжує свою ранішню дорогу і сьогодні напевно також піде, а завтра — хіба вже ні. Вступають до першої брами при Жовківській вулиці. Міра випорожнює течку й обидва пістолі мандрують до кишені Юрка. Він твердо стискає холодну сталь. Все в порядку, — каже Міра, — передучора з них ще пробно стріляти. Дев'ятка „Штаер“ стріляє знаменито, мала 6-ка „ФН“ може затягтися по кількох пострілах. Та Юрко впевняє, що найбільше буде два постріли до комісара. Юрко добрий стрілець.

Час утікає, треба всідати до трамваю. Сідають обоє й їдуть до жандармерії при вулиці Сапіги, по дорозі домовляються: Міра зажде при вулиці Пелчинській коло трамваєвої зупинки, там відбере від нього все зайве — пістолі, набої, кашкет. Висідають з трамваю. Кріпкий, дружній стиск рук. Це благословенство Міри для молодого революціонера, і довгий, довгий погляд за ним. Чи вернеться живий, чи може... Ні, він повернеться напевно — такий був спокійний і певний успіху. Вже пішов. Скоро, скоро. Кадетською вулицею вгору, назустріч невідомому. Юрко не бачить нічого біля себе. В думці лиш одно: бути гідним тих усіх, що були перед ним — усіх Любовичів, Пісецьких, всіх, що по тюрмах ждуть пімсти. Ще кілька хвилин... Треба лише пам'ятати: добре ціляти і — найкраще нічого не думати, лиш про те одне — добре ціляти.

Юрко доходить до кадетської школи. Ще кілька кроків до Стрийської вулиці і зараз побачить Чеховського. Це ж година, що в ній він повинен іти. Так, ось їде вже, їде — вже виходить із Стрийського парку. Іде самий, спокійно, з руками в кишенях плаща. Іде до бюра, де ждуть уже жертви. Не чує, не прочуває нічого пан комісар, він думає про аванси, про кар'єру...

* «Алібі» — з латинської мови, дослівно: деінде. Важливим завданням революціонера є влаштувати собі ситуацію так, щоб під час слідства можна було свідками довести, що він у той час, коли виконувало якийсь революційний акт, був цілком деінде.

** «Пумпи» — модні тоді спортові штани до колін з широкою матнею, «куртка» — короткий спортовий плащ.

Юрко приспішує ходу. Ще лиш десять кроків ділить його від Чеховського. Рука в кишені відбезпечила „ФН” (Юрко був майкутом) — зараз Чеховський опиниться на закруті. Ще секунда життя. Юрко вже два кроки за Чеховським. Рука з кишені різко витягається, а в ній блистять маленький, чорний предмет. „Лиш добре ціляти!” — єдина думка в тому вирішальному моменті. Сухий тріск понісся по деревах Стрийського парку — лиш один тріск. Якийсь чоловік у темному плащі зігнувся в колінах і впав перед себе лицем до землі. Не видав із себе ні одного звуку — навіть рук не витягнув з кишень. Це вже труп. Труп комісара політичної поліції Еміліяна Чеховського.

Якийсь другий перебіг через гостинець і почав дряпатися на протилежний шкарп на кладовищі. Раз обсунувся, бо було ковзко, та за другим разом відістався на цвинтарну алею. І зараз же зник. Ще лиш оглянувся за перехожими, а вони: всі три трамваїрі поставали збентежені, нерішучі, не знаючи, що робити, до кого вдатися. Не кричали, лиш поволі почали підступати до чоловіка, що лежав на землі. Про того другого хіба забули. А він кількома швидкими кроками пробіг кладовище і кинувся через городи в напрямі Пелчинської вулиці. О, це зовсім не легка дорога — сніг декуди по пояс, стежки нема, а гаятись не можна. Та на щастя ні живої душі не видно.

Та в Юрка вже друга думка: якнайшвидше віддалитися звідсіля. І мов олень скаче він великими кроками по глибокому снігу. Ще крок, ще два і він уже при Пелчинській вулиці, вже видно трамваєву зупинку. Міра вже жде. Допитливий погляд. „Щасливо, по всьому”. „Ні, це неможливо, я нічого не чула!” — „Бо тільки один постріл, а відгомін тут не долетить”. І знову довжний стиск руки. Вона перша його вітає, того щасливого молодого революціонера, що ось перейшов свій хресний вогонь. Відбирає від нього зброю, кашкет, тепер уже вона тим заопікується.

Але робота ще не скінчена. Ще Юрко мусить якнайскорше дістатися додому. Ідуть трамваєм обоє, щасливі, радісні. Вівторок щасливий день. До поїзду ще п'ять хвилин часу. Міра купує білет і знову молодий блідий чоловік всувається в кутик сепаратки, — закрившись курткою, дрімає. Чи справді дрімає? На маленькій зупинці Павлів висів єдиний подорожній і польовими довіржками подався на схід.

— Де ж той Юрко подівся, що я його від рана не бачив? — питається батько доньки.

— Десь тут ходив, а потім сказав, що йде до свого товариша до Кривого.

— Але що так зранку захотілося йому йти у відвідини?

— Він десь зараз повинен бути, — відповідає дочка, а сама лиш ходить від вікна до вікна і щохвилини заглядає на годинник. Ах, як тяжко ждати, краще самому робити, ніж другого висилати. Живе, чи ні? Ці питання увесь час клубляться в дівочій голові.

В сінях хтось витирає взуття. То він, то напевно він. Скрипнули двері, в кухні стала струнка постать Юрка. Йому назустріч один довгий, допитливий погляд. Його очі сказали їй усе. Ще заки вспів щонебудь промовити, кинулась йому на шию і почала гаряче цілувати. За хвилинку сідила вже при слухавках радіо-апарату і відбирала вістку:

„Сьогодні о годині 7.30 при вулиці Стрийській невідомий чоловік одним пострілом з пістоля замордував пана комісара Еміліяна Чеховського. Вбивство, правдоподібно, сталося на політичному підґрунті. Слідство ведеться. Подробиці покищо в таємниці”.

Польська поліція стала перед загадкою, що її довший час поліція не могла розв'язати. Дюперва три роки пізніше вона з архівів Сеника* довідалася, що

* Серед деяких членів ОУН було переконання, що, діставши в свої руки «Архів Сеника», польська поліція мусіла довідатися з нього й про те, хто саме був виконавцем атентату на комісара Чеховського. Теперішні студії документів приводять мене до висновку, що в записках «архіву Сеника» не було виразного ствердження, що це якраз Березинський виконав атентат на Чеховського. Польська поліція могла тільки догадуватися про це на підставі інформацій Романа Барановського.

вбивником комісара Чеховського був Юрко Березинський. Та він уже тоді не жив. 30 листопада 1932 року він згинув смертю революціонера в Городку Ягайлонському».

Так був підготований і виконаний один із найсправніших і ніколи не виявлених польською поліцією атентатів ОУН. Проведені польською поліцією масові арештування та енергійне слідство закінчилося неуспіхом.

ЗМІНИ В КРАЙОВОМУ ПРОВІДІ ОУН

Наприкінці травня 1932 року Івана Габрусевича-«Іртена» звільнено з слідчого ув'язнення і він незабаром виїхав нелегально до Праги, щоб обговорити з полк. Коновальцем ситуацію і плян дальшої дії ОУН.

Одначе, беручи до уваги підірване здоров'я Габрусевича й те, що польська поліція, після слідства, почала підозрівати, що ОУН у Краю очолює «Іртен», а тому дбайливо стежитиме за ним і всіма, з ким він зустрічатиметься, — полк. Коновалець запропонував Габрусевичеві залишитися за кордоном у складі ПУН-у, а на Крайового провідника на ЗУЗ покликати іншу особу. Цю пропозицію Габрусевич прийняв. На його наслідника передбачувався Степан Бандера, але він перебував у той час у слідчій тюрмі й важко було передбачити, чим закінчиться його ув'язнення. Тому на пропозицію Габрусевича призначено на пост Крайового провідника колишнього його заступника в референтурі юнацтва — Богдана Кордюка-«Діка», що якраз тоді виїшов із в'язниці. Степана Бандеру призначено заступником Крайового провідника.

Кордюк зформував нову Крайову Екзекутиву в такому складі: Степан Бандера-«Баба» — заступник Крайового провідника і референт пропаганди; Зенон Коссак-«Конашевич» — організаційний, його заступник і після ув'язнення Коссака наступник на пості керівника організаційної референтури — Іван Малюца-«Крук»-«Чорний»; Володимир Янів-«Янкель» — референт політично-ідеологічних справ, його заступник і згодом наступник — Ярослав Стецько-«Карбович»; бойовим референтом залишився Роман Шухевич-«Дзвін», фінансовим — о. Ярослав Чемеринський; військову референтуру перебрав, на місце Михайла Колодзінського-«Кума», що був арештований 17 січня 1932, а 10 червня за-суджений на один рік тюрми, — Дмитро Грицай; референтом зв'язку з закордоном стала Анна Чемеринська-«Нуся». Кордюк, як Крайовий провідник ОУН на ЗУЗ, вживав псевда «Новий», але воно було відоме тільки членам ПУН; для крайового членства він був відомий під псевдами «Дік» або «Сніп».

ПРАЗЬКА («ВІДЕНСЬКА») КОНФЕРЕНЦІЯ В ЛИПНІ 1932*

На початку липня 1932 року в Празі відбулася Конференція ПУН і КЕ, в якій представниками від Крайової Екзекутиви були: Богдан

* Цю Конференцію досить докладно висвітлено в «Акті оскарження» Варшавського процесу на підставі протоколів з «Архіву Сеника».

Кордюк-«Новий», Степан Бандера-«Баба», Іван Малюца-«Крук» і Роман Шухевич-«Дзвін».

Найважливішою темою нарад Конференції була справа остаточного впорядкування організаційних взаємовідносин ОУН — УВО. Власне, ця справа вже була вирішена в 1930 році, коли провід обидвох організацій перебрав сотн. Юліян Головінський. Але з пропагандивних причин, під час «паціфікації», вживання назви УВО на внутрішньо-українському та на зовнішньому відтинках вносило певну неясність чи сприяло деяким старим членам УВО відновлювати Українську Військову Організацію на ЗУЗ як самостійну одиницю. В цій справі Конференція прийняла таку постанову:*

«З метою створити якнайдогідніші умови для дальшого поширення революційної дії на ЗУЗ, УВО («Спілка») підпорядковується Крайовій Екзекутиві ОУН на ЗУЗ. Бойові акції на ЗУЗ УВО провадить як референтура для військових справ при КЕ ОУН. Вона складається з бойового й кадрового єдділів, а на випадок потреби може творити свої підреферентури, наприклад, розвідки. Бойовий і кадровий референти входять у склад КЕ ОУН. У справах військово-технічних вони втримують безпосередній контакт із бойовим та військовим референтами ПУН».

Цією постановою ще раз стверджено організаційну єдність УВО-ОУН і вияснено, що під назвою «УВО» треба розуміти бойову й військову референтури ОУН.

Конференція у Празі остаточно устійнила організаційну структуру КЕ ОУН і цілої ОУН на ЗУЗ, яка оформилася еволюційно, силою обставин, дещо інакше, ніж це зразу передбачали постанови Конгресу, який покликав до життя ОУН. Конференція затвердила існуючий фактичний стан. Додатково було вирішено покликати до дії також «контрольно-розвідочну» референтуру, завданням якої було вести, згідно з дорученнями, нагляд над окремими членами Організації та збирати різні інформації щодо різних представників ворожої влади і тих, хто з нею співпрацює.

Керівником новоствореної референтури при КЕ ОУН Кордюк-«Новий» призначив студента медицини Ярослава Макарушку, члена УВО, а його заступником студента техніки Олександра Пашкевича.

Конференцію у Празі було названо, для конспірації, «Віденською» і час її відбуття подано в офіційному, прилюдному повідомленні ПУН як червень 1932. Текст того офіційного повідомлення, опублікованого в «Розбудові Нації», такий:

«1. Подаємо до відома, що в днях 20-24 червня 1932 р. відбулася у Відні конференція між представниками «Проводу Українських Націоналістів» і представниками ОУН на окупованих землях. Конференція обговорила та вирішила ряд справ, що торкаються діяльності, зокрема плану праці на майбутнє, ОУН на окупованих землях. Між іншим постановлено приступити в найближчому часі до видавання популярного місячника п. з. «Український

* Цитуємо за «Актом обвинувачення» Варшавського процесу (стор. 50), в якому приведено дані на підставі протоколу Конференції з «Архіву Сеніка».

Націоналіст», призначеного для найширших кіл українського громадянства на українських землях і на еміграції (європейській і заокеанській).

2. З огляду на тенденційно-неправдиві вістки, ширені різними нашими противниками, про членів і провідні органи ОУН на Західній Україні, подаємо до загального відома, що «Крайова Екзекутива ОУН на Західньо-Українських Землях» є підпорядкована «Проводові Українських Націоналістів» і веде діяльність з його доручення, отже за цю діяльність відповідає Провід.*

ПРОЦЕС «КОНГРЕСІВЦІВ»

У першому тижні вересня 1932 року у львівському суді розпочався процес проти шістьох учасників Конгресу Українських Націоналістів, відбутого в січні-лютому 1929 р. у Відні. На лаві підсудних були: 1. д-р Юліян Вассиан, 2. д-р Олесь Бабій, 3. інж. Осип Бойдуник, 4. Степан Ленкавський, 5. Євген Зиблікевич, 6. Зенон Пеленський. Цей процес став відомим під назвою «процесу конгресівців».

Під час слідства підсудні спочатку заперечили свою участь у Конгресі й приналежність до ОУН. Але коли їм показано власноручні підписи на привітальному листі до одного з запрошених націоналістів, що зза кордону не міг прибути на Конгрес, то всі підсудні призналися, що вони брали участь у Конгресі.

Серед українських кіл довший час було загадкою, звідкіля і яким способом польська поліція одержала згадану фотографію: На суді в'яснювано, що фотографію нібито знайшла польська поліція під час ревізії між паперами покійного Степана Охримовича, який теж був учасником Конгресу, але це в'яснення було цілком непереконливе. Щойно рік пізніше, під час судової розправи проти Романа Барановського, поліцейний радник Івахуф зізнав, що фотосвітлину й поіменний список учасників Конгресу Українських Націоналістів привіз із Праги і передав польській поліції провокатор на польській службі — Роман Барановський.

Процес «конгресівців» заповідався дуже цікаво й привернув до себе увагу не тільки українських і польських, а й деяких закордонних журналістів: це ж уперше на лаві підсудних у польському суді сиділи провідні члени й основники ОУН.

Але сподівання журналістів, спрагнених сенсацій, не справдилися. Вже на самому початку процесу підсудні зажадали, щоб акт обвинувачення відчитано українською мовою, а коли суд на це не погодився, вони відмовилися від усяких зізнань. Розправа відразу «застрягла» і суд обмежився розглядом деяких статей підсудних. Для пояснення статей д-ра Вассиана, друкованих у «Розбудові Нації», та для ствердження, чи характер цих статей є виключно науковий чи політичний і протипольський, суд покликав окремого знавця історії й теорії філософії.

* «Розбудова Нації», чч. 7-8, липень-серпень 1932, стор. 196, «Від Проводу ОУН».

П'ятого вересня, після промови прокурора, суд проголосив присуд, яким засудив усіх підсудних на кару по 4 роки тюрми. Пеленському, засудженому вже у бібрецькому процесі на 3 роки, визначено спільний присуд — 6 років тюрми.

ДАЛЬШІ АРЕШТУВАННЯ І ПРИСУДИ

(Від червня по грудень 1932)

Як згадано, після припинення саботажної акції з боку ОУН та закінчення польської «пацифікації» не припинився терор польської поліції. Вона майже безперервно арештовувала й ставила перед суд молодих українців, підозрюючи їх у приналежності до ОУН.

10 червня 1932 року перед львівським судом відбулася розправа проти студента права Михайла Колодзінського. Його обвинувачено в «державній зраді», бо, як член ОУН, він мав в Академічному Домі доповідь на тему «Націоналісти і військове виховання», а під псевдом М. Буджак видав брошуру «Польське повстання 1863», з метою заохочувати українців до революційної боротьби проти Польщі на зразок того, як це робили поляки під московською окупацією. Суд засудив Колодзінського на один рік тюрми, зарахувавши йому слідче ув'язнення від 17 січня 1932.

10 червня 1932 р. у Золочеві засуджено Павла Габу та Гната Дядіва на 10 місяців ув'язнення — кожного за поширювання летючок ОУН.

17 червня 1932 р. городський суд у Бучачі покарав 17 селян з Осовець, в тому 12 мужчин і 5 жінок, за активний виступ проти польської поліції в обороні арештованих у 1930 році українців, — карою від 4 до 1 місяця ув'язнення.

8 липня 1932 р. за висипування могили Українським героям у Городиловичах арештовано українців Ширбу і Процика.

20 липня 1932 р. наглий суд у Сяноці засудив за участь у кривавих селянських заколатах у Лиському повіті Василя Дуника, Михайла Малецького і Петра Мадею на кару смерти, а Антона Павловського на досмертне ув'язнення. Президент польської держави замінив кару смерти на досмертне ув'язнення.

20 серпня 1932 р. апеляційний суд у Львові засудив за приналежність до ОУН і побиття «хруня» — професора С. Клапоущака (який змінив своє прізвище на «Кулаковські»): Байталу на півтора року, Ярослава Гайваса на 2 роки, Горбала на 10 днів ув'язнення, а підсудного Довгого звільнив.

В днях 5 до 18 вересня перед польським судом у Рівному на Волині відбувся процес проти 42 українців, обвинувачених у приналежності до УВО та в саботажній акції. Підсудні були арештовані ще в 1930 році. На процес цивільну публіку не допускалося. Суд засудив: Євгена Потапова на 8 років тюрми; Миколу Шафранського, Нікона Корабчука, Василя Богана, Петра Мельника, Степана Масловського по 6 років тюрми кожного; Степана Семенюка на 3 роки; Теодора Приступчака, Трофима Данилюка, Якова Тужика по 2 роки; Павла Гонтара, Анну Язвінську, Костя Лобака, Вол. Кадлубовського, Василя Калинюка, Гаврила Войтюка, Паєла Антоюка, Вол. Зданевича, Никифора Прокопчука та Ол. Власюка по півтора року; Надію Стефанську, Іларіона Дабіжу, Петра Зданевича, Василя Киселюка. Атанасія Михасюка, Єфима Михасюка, Василя Козлюка, Івана Тижуча, Якова Лукашука, Юмена Бойчука, Андрія Шолотко, Євгена Фурмана і Ол. Прищепу — по одному рокові; Максима Медведюка, Тихона Вітрука, Івана Костюка, Василя Юру, Павла Гаврилюка, Мих. Мельничука, Василя Михасюка, І. Киселюка, Г. Тимощука та Іларіона Семенюка — по пів року тюремного ув'язнення. Цей процес був відомий під назвою «процесу Семенюка і товаришів».

8 вересня суд у Стрию судив 16-річну ученицю Олену Бутковську за перевіз пакета летючок ОУН і Ярему Савчинського та Степана Рошка за приналежність до ОУН. Я. Савчинського засуджено на 2 роки тюрми, Бутковську і Рошка звільнено.

15 вересня 1932 р. суд у Бережанах засудив за приналежність до ОУН і кольпортаж нелегальної літератури: Івана Гавриляка з Підмихайловець й Омеляна Озаркова з Журова на кару по півтора року, а Рудольфа Вульчина з Підмихайловець на пів року тюремного ув'язнення.

Той самий суд засудив 16 вересня Дмитра Дяківського за приналежність до УВО й саботажі на пів року тюрми.

17 вересня 1932 року львівський суд засудив за промову на стрілецьких могилах Павла Пастушенка на пів року тюремного ув'язнення.

Стрийська поліція арештувала у вересні 1932 року багатьох учнів 7 і 8 клас української гімназії, підозрюючи їх у приналежності до ОУН.

В Сокальщині арештовано за приналежність до ОУН і поширювання нелегальної літератури Василя та Володимира Макарів, Гриця Бабського, Павла Рака й А. Дячишина. В Яворівщині 22 вересня арештовано Федора Перуна, Миколу Вахловича, Василя Стецюха, П. Василиху, І. Манька та Семена Харамбуру.

22 вересня 1932 року львівська поліція, підсилена військовим відділом, провела в Академічному Домі у Львові цілонічну ревізію й заарештувала 210 українських студентів. Польська преса писала з того приводу, що, мовляв, українці підготовляли повстання проти Польщі на день 1 листопада, тому арештування знешкодили змову, бо серед арештованих був «уверс штаб запланованого повстання». Більшість арештованих звільнено після кількох днів допитів, інших затримано в слідстві.

23 вересня 1932 р. перед виїздною сесією рівненського окр. суду в Крем'яніці відбулася розправа проти Івана Міщеня, учителя с. Рудки, за приналежність до ОУН. Суд засудив його на 2 роки в'язниці.

28 вересня вийшли з слідчої в'язниці в Самборі студенти Володимир Кобільник і Лев Сенишин, запідозрені в агентаті на Голуфка. Згадані студенти просиділи у в'язниці 11 місяців.

У днях 26-29 вересня 1932 року перед судом присяглих у Чорткові відбувся процес проти 11 селян із Голіград, Колодрібки і Лесичник, Заліщицького повіту, обвинувачених за приналежність до УВО-ОУН і поширювання підпільної літератури. Перед судом стали: Іван Антонюк, Петро Федюк, Петро Динський, Гнат Тимчук, Василь Лисак, Василь Крихтяк, Гриць Горішний, Петро Олійнич, Денис Кондура, Михайло Баран і Василь Стадник. Суд засудив В. Стадника на 6 і пів року тюрми, І. Антонюка на 5 років, Г. Тимчука на 4 роки, П. Федюка і Медведєва по 2 роки тюремного ув'язнення; інших підсудних звільнено.

1 жовтня 1932 року в Яворові поліція арештувала Семена Менду, Вол. Грабовського, гімназиста Остапа Линду та Ілька Горняка.

5 жовтня львівський суд засудив за приналежність до ОУН і кольпортаж підпільної літератури Василя Еліяшевського на 2 і пів року тюрми, двох інших підсудних звільнив.

10 жовтня перед львівським судом стали Теодосій Охримович з Завадова, пов. Стрий, і М. Баран, обвинувачені за приналежність до ОУН і поширювання підпільної літератури. Охримовича засуджено на 2 роки тюремного ув'язнення, М. Барана звільнено.

13 жовтня 1932 року поліція поновно провела в Академічному Домі у Львові ревізію. Поліційною акцією керували начальник відділу безпеки Соханський і львівський староста Клімов. Допитувано 140 студентів, арештовано 16, між ними Івана Витвицького, Івана Равлика, Дмитра Грицяя, Осипа Тюшку, Гриця і Вол. Салевичів.

15 жовтня 1932 року польський суд засудив селянина Цебиняка за спів-

участь у нападі на поштовий амбулянс під Бірчою (літо 1931) на 18 років тюрми.*

21 жовтня засуджено учнів торговельної школи у Львові: Павла Ладигу, Романа Гука і Вол. Явнича, за приналежність до ОУН, на кару по пів року ув'язнення.

Суд у Золочеві засудив 25 жовтня 1932 р. гімназиста Петра Цицу за розліплювання протипольських летючок на кару півтора року тюремного ув'язнення; чотирьох інших підсудних звільнено.

25 жовтня вийшов, після шестимісячного слідства, з тюрми в Стрию Михайло Репета, запідозрений у приналежності до ОУН.

30 жовтня в Сокальщині проведено масові арешти у зв'язку з застріленням 29 жовтня в Поторині польського вислужника вїйта Івана Жовтка. Такі самі арешти проведено у львівському повіті, де в селі Бродки застрілено вїйта Теодора Стецького.

В днях 4 і 5 листопада 1932 р. перед окр. судом у Луцьку відбувся процес, за приналежність до ОУН і поширення летючок проти: Юрія Косача студ. прав, Володимира Маркевича, Гриця Лісневича, Мирослава Онишкевича, Павла Вітрика, Зиновія Сомчинського, Сергія Сомчинського та Іллі Куниці. Суд засудив усіх підсудних на кару арешту по одному році. На підставі амністії даровано всім половину кари, а на решту 6 місяців зараховано слідчий арешт, так що по розправі усіх випущено на волю.

В листопаді 1932 р. поліція арештувала: студ. І. Вітушинського в Токах пов. Збараж, Е. Романюка з Тернополя, селян Кобилянського і Парабуляка з Ладичина пов. Тернопіль; Миколу Савчина з Татарова пов. Самбір, Струбицького, В. Волоського з Пиня з Самбірщини; студ. Петра Онуфрика, сел. М. Климців, М. Музичку і Я. Матуська з Пукова пов. Рогатин.

У листопаді 1932 року арештовано: в Станиславівщині — Василя Саса з Павелча і Я. Пірамоча з Стриганець; у Скалатщині — В. Гавду, М. Левицького, А. Чорного, М. Гирку, М. Процика, А. Курила, Я. Котика, І. Галагана, І. Воробця та Л. Воробця; в Галичі — студентів Сливинського, Найдича та Осипа Мончука; в Межигірцях — П. Городецького; в Березанщині і Рогатинщині проведено масові арешти у зв'язку з тим, що вніч із 11 на 12 листопада хтось попереривав телефонні дрого на лінії Рогатин-Бережани біля Чесник, а вніч із 12 на 13 листопада на тій самій лінії біля Курян. Виконавців не виявлено, тому після слідства всіх арештованих звільнено.

У листопаді 1932 року в Чорткові відбувся процес проти Володимира Сенюти, обвинуваченого за те, що в 1931 р. під час «пацифікації» він убив польського студента, погромника українців, графа Баворовського. Сенюту повішено 12 грудня 1932 року в Чортківській тюрмі.

15 грудня в Дрогобичі арештовано гімназиста Михайла Поповича з Чернева, пов. Рогатин, і відставлено його до в'язниці у Бережанах.

У Львові арештовано Михайла Копача зі Знесіння, запідозрілого у нападі на дир. Бабія.

17 грудня 1932 р. львівська поліція арештувала д-ра О. Барвінського.

17 грудня 1932 р. суд присяглих у Перемишлі, за розкидання летючок ОУН на терені Перемищини, засудив: Івана Кузича, студ. прав, з Жирова на 2 роки, Дмитра Глухого, прив. урядника з П'ятиць (Доброміль) на 1 рік, селян Михайла Городецького з Гійська на 10 місяців, Онуфрія Юристовського з Коростенка (Хирів) на 10 місяців; Тожовича, Мащака, Барнича, Олександра Матлу, Ярослава Гумовського, Арпада Березовського, Богдана Мартинюка і селянина Захаревича звільнено.

18 грудня суд присяглих у Чорткові, за приналежність до УВО засудив: Ярослава Кліма на 3 роки; Осипа Кузика і Тараса Левчука на 1½ року в'язниці. Кушніра, Гречку та Демчука звільнено.

* Дивись стор. 275.

20 грудня 1932 р. суд присяглих у Чорткові по знесенню першого за-суду, засудив у другій розправі: Онуфрія Шиманського на 6 літ в'язниці (замість 10 літ), Михайла Гринчука на 10 літ в'язниці (замість 15 літ).

У грудні 1932 р. у висліді розправи за державну зраду проти Мирона та 16 його товаришів, що тривала 8 днів, золочівський суд присяглих за-судив: двох обвинувачених по 4 роки в'язниці, трьох по 3 роки в'язниці, інших звільнено.

25 грудня 1932 року, в зв'язку із знищенням телефонної лінії на шляху Львів-Золочів, арештовано студентів Р. Кравчука, О. Чемеринського, І. Коропецького, Б. Гошовського, Р. Квасовського, В. Кука, В. Заяця, братів Цімецьких, В. Шандра, М. Сагатого, В. Боднара; гімназистів Кука, Гойдуна, братів Сорок; ремісників і робітників Л. Гаєвого, братів Гусаків, братів Купчиків та В. Ковзуна.

26 грудня в Дем'янові, пов. Рогатин, заарештовано 20 українців. 3-по-між них Беніша і братів Кропельницьких відставлено до тюрми в Рогатині, а інших, після кількох днів слідства, випущено на волю.

29 грудня 1932 року у Львові арештовано інж. Юліяна Воробкевича, який їхав з Данцігу відвідати своїх батьків у Чортківщині.

НАПАД НА ПОШТУ В ГОРОДКУ

Напад бойовиків ОУН на поштовий уряд у Городку біля Львова*, що став широко відомий у зв'язку з наглим судом над спійманими трьо-ма учасниками нападу, відбувся 30 листопада 1932 року.

Доручення підготувати й виконати новий «екс» (експропріацію), себ-то, напад на поштовий уряд, щоб здобути гроші, одержав тодішній Кра-йовий провідник ОУН на ЗУЗ Богдан Кордюк-«Новий» від ПУН-у. Одержане завдання він почав реалізувати так, що бойовому референ-тові КЕ Романові Шухевичові-«Дзвоніві» він доручив організацію ви-конання самого нападу, а собі залишив завдання устійнити, котрий по-штовий уряд дає найкращі умови для виконання нападу, себто, коли в ньому найбільше готівки і яка його охорона з боку польської поліції.

Роман Шухевич особисто зайнявся підбором бойовиків, а технічну підготовку нападу, простудіювання терену, укладення подробиць пля-ну нападу, визначення завдань для окремих бойовиків та нагляд над виконанням самого плану й відступом учасників нападу він передав, на пропозицію Кордюка, Миколі Лебедеві-«Маркові», який до того часу був підреферентом юнацтва в КЕ, а за кілька місяців перед нападом перейшов до безпосередньої диспозиції бойового референта.

Після кількомісячного розслідування ситуації Кордюк, як Крайо-вий провідник, вирішив, що напад повинен відбутися на поштовий уряд у Городку біля Львова наприкінці листопада. Згідно з його інформаці-ями, в той час у поштовому уряді повинна бути велика сума грошей, приміщення поштового будинку є дуже догідне для успішного прове-

* Містечко Городок біля Львова офіційно вважалось в часах польської оку-пації «Городок Ягайлонський» («Грудек Ягелльонські»).

дення нападу, а поліційно-службової охорони пошти там не існує майже жодної.

На учасників нападу обрано дванадцять бойовиків з різних районів: Дмитро Данилишин і Василь Білас із Дрогобиччини, які раніше виявилися знаменитими бойовиками як учасники нападів на поштовий уряд у Трускавці та на «Банк Людови» у Бориславі і як виконавці атентату на Голуфка, далі Юрко Березинський з Радехівщини, брат дружини Романа Шухевича, виконавець вдалого замаху на комісара Чеховського, Маріян Жураковський і Петро Максимців із Станиславівщини, Степан Долинський, Степан Куспіль, Степан Мащак, Володимир Старик, Гриць Файда, Степан Цап і Г. Купецький.

Згідно з опрацьованим пляном, напад мав відбутися у вівторок 29 листопада 1932 року, о годині 4.55 після обіду. Вибрані бойовики прибули організаційним зв'язком до Львова, а звідсіля поодиноким виїхали до Городка. Керівник нападу Леbedь-«Марко» безпосередньої участі не взяв, а передав провід над бойовиками Юркові Березинському. Гроші з поштового уряду повинні були забрати Данилишин і Білас, інші бойовики мали стероризувати поштових урядовців та еventуальних відвідувачів пошти, забезпечити Данилишинові й Біласові відступ з будинку пошти й після цього відступити. Стріляти було дозволено тільки у випадку konieczности.

У Городку бойовики зустрілися в домовленому відлюдному місці в точно визначений час. Але в останню хвилину виявилось, що бойовикам не доставлено запасних набоїв до револьверів, а тому довелося реченець нападу пересунути на наступний день. Бойовики відійшли двома групами до поблизького села, добре відомого учасникові нападу Ст. Куспісеві, непомітно зайшли до однієї селянської клуні й там, непомічені навіть господарем клуні, пробули ніч і наступний день.

Перед присмерком у середу 30 листопада 1932 року бойовики двома групами, по 5 і 6 осіб, вирушили до Городка й, наблизившись із двох протилежних кінців вулиці, точно о годині 4.55 увійшли до будинку пошти. Залізна брама була відчинена і бойовики, ввійшовши крізь неї, наклали на обличчя маски.

Несподівано виявилось, що пошта має озброєну охорону, бо як тільки бойовики ввійшли до залі й закликали присутніх піднести руки вгору, на них посипалися постріли, а двері до каси замкнулися. Це викликало серед бойовиків замішання, почалася двобічна перестрілка. Не гаючи часу, Данилишин віддав кілька пострілів до дверей каси й розбив віконце, через яке видавалися гроші, Білас скочив крізь це віконце до приміщення каси, забрав гроші, при чому йому допомогла згорнути їх у наплечник перелякана урядничка, потім вийшов і разом із Данилишином вибігли з будинку, давши умовлений знак, що всі повинні відступати згідно з пляном. Одначе, при відступі на бойовиків знову по-

сипалися постріли — з вілли, яка прилягала до поштового будинку. Треба було відстрілюватися теж на вулиці.

Бойовики відступили на умовлене місце двома групами, де було стверджено, що двох бракує: Березинського і Старика. Виявилося, що вони загинули від ворожих куль — Березинський був смертельно поранений в будинку пошти й впав, як тільки вибіг на вулицю, де й дострілювався, а Старика скосили постріли з вілли. Третій з учасників нападу, Г. Купецький, був поранений в руку.

Дальший відступ бойовиків відбувався теж двома групами: шестеро з них, перебравши захоплені гроші (4.500 злотих), подалися під прово-

Зліва:

Володимир Старик
згинув у бойовій акції
УВО в Городку 30.
червня 1931 р. у 22 році
свого життя

Зправа:

Ю. М. Березинський
поранений двома ку-
лями у бойовій акції
УВО в Городку, застрі-
лився, щоб не потрапити
в руки ворога

дом Гриця Файди в напрямі Львова, а Данилишин і Білас, разом із Куспісем, пішли до Глинної Наварії, щоб там всісти до поїзду і через Стрий повернутися у Дрогобиччину. Перед Наварією Куспісь подався до рідного села, а Данилишин і Білас зайшли на станцію. Тут несподівано вони натрапили на двох поліціантів, які вже були заалармовані про напад у Городку й перевіряли всіх подорожніх. Поліціанти зажадали документів. Данилишин сягнув до кишені, наче б хотів дістати паспорт, а вихопив револьвер і одним пострілом поклав трупом коменданта поліції Коята, а другим важко поранив іншого поліціанта. Заалармована пострілами решта поліції у Глинній Наварії почала погоню за бойовиками, але вони зуміли відв'язатися від неї і зникли в лісі.

Після цілонічного маршу манівцями друзі добилися до села Черкаси, зайшли до хати Панька Бобеляка, де господиня гостинно нагодувала їх. Розвідавшись про околицю, Білас і Данилишин пробувати йти далі вздовж залізничного шляху. По дорозі вони зустріли залізничника, поляка, який звернув їм увагу, що заборонено йти залізничним шляхом. Тому друзі звернули на поле і стежками дійшли до села Розвадів

над Дністром. Тут вони плянували перейти мостом ріку й стежками великого Білецького лісу вийти на шлях Стрий-Дрогобич, звідкіля легко можна було добитися до Трускавця.

Однак, залізничник заармував був громадський уряд у Розвадові, кажучи, що він зустрів двох «бандитів», які ограбили українську кооперативу. Коли друзі появилися в Розвадові, на них кинулася підбурена юрба українських селян, думаючи, що це здогадні грабіжники. Данилишин і Білас стали відстрілюватись на пострах, щоб зупинити напасників, і поспішно подалися берегом Дністра до села Веринь. Притримуючись линви, яка була перекинута понад ріку для човнів, бойовики пройшли Дністер вброд, але на березі вже на них ждали переслідувачі. Білас вистріляв усі набої й просив Данилишина застрілити його й себе. Та Данилишин відмовився.

Натовп, бачачи, що бойовики не мають набоїв, прискочив до них і почав бити. Захищаючи Біласа, Данилишин віддав ще кілька пострілів, опісля з докором сказав, що вони є бойовиками й членами Української Військової Організації. Селяни оторопіли, але вже було запізно. Прибула польська поліція й забрала їх із собою до Львова.

Польська влада негайно повідомила, що спійманих бойовиків ОУН — учасників нападу на поштовий уряд у Городку, — буде поставлено перед наглий суд. Маючи свідчення свого донощика Миколи Мотики, який раніше належав до тієї п'ятки ОУН, що й Білас і Данилишин, про те, що, мовляв, Зенон Коссак передав через нього листа для Біласа й Данилишина, щоб вони з'явилися на зустріч, — польська поліція долучила до справи нападу на пошту Зенона Коссака. Серед широких арештувань поліція попала на слід Маріяна Жураківського і він під тортурами піддався та признався, що брав участь у нападі на поштовий уряд у Городку. У висліді перед наглим судом стало чотири підсудних.

Могила Володимира Старика і
Юрія Мирослава Березинського
в Городку

розкопана поляками вночі з 24
на 25 липня 1933 року. Вівки і
частини трун були порозкидані
по цвинтарі, а тіла бойовиків
сховані в старому гробівці, де
їх віднайдено по розшуках

НАГЛИЙ СУД ЗА ГОРОДОК

Наглий суд над трьома учасниками нападу на пошту в Городку й одним членом ОУН, обвинуваченим у співвині в цій справі, відбувся у Львові в днях 17 до 22 грудня 1932 року. На лаві обвинувачених сиділи:

1. Дмитро Данилишин, літ 25, нар. в Трускавці (1907), не жонатий, греко-католик, шевський челядник, освіта — 3 кляси народньої школи;
2. Василь Білас, літ 21, нар. в Трускавці (17 вересня 1911), не жонатий, греко-католик, освіта — 7 кляс народньої школи;
3. Маріян Жураківський, літ 25, нар. в Станиславові (1907), римокатолик, купець, освіта — 7 кляс гімназії;
4. Зенон Коссака, літ 25, нар. в Дрогобичі (1907), не жонатий, греко-католик, студент права.

Перебіг судової розправи

Початок розправи був визначений на 9 год. рано. Але вже о годині 8-ій перед будинком суду зібралася велика кількість публіки. Поліція густо обсадила всі входи до будинку суду й впускала тільки тих, хто мав карту вступу; таких було 150 осіб, назагал представники преси й судовики. О годині 8,45 введено під сильним поліційним конвоем обвинувачених, кожного зокрема, і посаджено на спільну лаву обвинувачених. Позаду них засіло 9 озброєних поліціантів.

Оборону підсудних перебрали адвокати: Данилишина — д-р Степан Шухевич і д-р К. Паньківський; Біласа — д-р Володимир Старосольський і д-р Марітчак; Коссака — д-р Глушкевич; Жураківського — д-р Лев Ганкевич. Трибунал складався з трьох фахових польських суддів: Ягодзінські — голова і Дворжак та Мігале — вотанти; прокурор — Мостовські.

На початку розправи д-р Шухевич зголосив, від імени всіх оборонців, домагання, щоб початок судової розправи пересунути на пів години і дати в той час змогу оборонцям порозумітися з обвинуваченими, бо досі такої змоги не було. Прокурор висловився проти цього домагання. Голова трибуналу погодився на домагання оборонця, але розпорядився, щоб наперед відчитано акт обвинувачення, а після цього зробити перерву процесу, під час якої оборонці зможуть порозумітися з своїми мандантами.

Акт обвинувачення твердив, що Д. Данилишин, В. Білас і М. Жураківський «30 листопада 1932 року вдерлися до поштового уряду в Городку Ягайлонському і, стероризувавши револьверовими пострілами поштову обслугу, забрали 3.232,15 злотих, чим допустилися злочину за параграфом 259 польського карного кодексу». Крім того: Данилишин у Глинній Наварії стріляв, з наміром убивства, до поліціанта Слугоцького і поранив його, а в Верині 1 грудня 1932 року стріляв, з наміром убивства, до Ол. Андрухова і поранив його; Білас убив у Глинній Наварії поліціанта Коята; Коссака обвинувачував акт у тому, що він 27

листопада 1932 року намовив Біласа й Данилишина та поміг їм взяти участь у нараді, дав їм наказ поїхати до Львова й сконтактував їх з організатором нападу та дав 2 американські долляри на кошти подорожі до Львова.

В акті обвинувачення подано, що під час слідства Данилишин відмовився зізнавати. Натомість Білас признався, що він, як член ОУН, одержав від Зенона Коссака, через Ярослава Біласа, листа з дорученням прийти на зустріч до Дрогобича. На тій зустрічі він одержав наказ поїхати, разом із Данилишином, до Львова на умовлене місце. На дорозі вони одержали два долляри. На умовленому місці у Львові — в політехніці під годинником — вони обидва, сконтактувалися за кличкою з Березинським, який давав їм даліші інструкції. Білас описав хід нападу і втечі після того та подав, що це він убив поліціанта Коята і поранив Слугоцкого. Зізнав теж, що це він і Данилишин застрілили Тадеуша Голуфка. Коссак у слідстві заперечив свою приналежність до ОУН і будь-який зв'язок з нападом у Городку та з підсудними. Жураківський признався до участі в нападі, але крім Березинського, що загинув, він нікого з учасників нападу не знає. Так твердив акт обвинувачення.

Під час процесу Білас у своїх зізнаннях потвердив сказане ним на допитах щодо своєї участі в нападі та щодо ходу втечі. Одначе він заявив, що тим, з ким він зустрічався, як з організаційним зверхником, на мості в Дрогобичі і який дав йому наказ їхати до Львова, не був Зенон Коссак. Прізвище Зенона Коссака підсунула йому в слідстві поліція, домагаючись, щоб він це потвердив. Важко побитий, він під терором потвердив це у слідстві, але тепер відкликає, як незгідне з правдою. Він заперечив також і свою та Данилишина участь у вбивстві Голуфка, вяснюючи, що під час слідства признавався тому, що до цього його примушувала терором поліція; прізвища співвинних підсувала йому сама поліція, а опис він подав на підставі того, про що після вбивства Голуфка писала преса.

У своїх зізнаннях перед судом Жураківський признався до участі в нападі, але підкреслив, як і в час слідства, що з учасників нападу він знав тільки загиблого Березинського, який давав йому всі накази. Інших учасників нападу не знає і нікого пізнати не може, бо він хворий на серце і при нападі так перелякався, що про ніщо докладно не пам'ятає. Участь у нападі взяв, як карний член ОУН, з переконанням, що своєю діяльністю в ОУН допоможе своїй Батьківщині Україні.

Данилишин відмовився зізнавати також перед судом. Голова суду відчитав йому зізнання інших про нього і запитав, чи все те є правдою. Але Данилишин збув запитання мовчанкою. Прокурор запитав: «Чи ви називаєтеся Данилишин?» Відповіддю з боку Данилишина була горда мовчанка.

Як під час слідства, так і тепер, на процесі, Коссак заперечив свою

приналежність до ОУН і будь-яку причетність до справи нападу в Городку.

В дальшому ході розправи прокурор несподівано запитав Біласа:

— «Пане Білас, яким револьвером ви стріляли до Голуфка?»

Білас спокійно відповів: «Жадним, бо я там взагалі не був».

Оборонець д-р Старосольський запротестував проти таких підступних запитань прокурора й пригадав голові суду, що такі запитання є незгідні з судовою процедурою і принижують повагу суду.

Коли свідок поліціант Слугоцкий зізнав, що до нього стріляв Білас, Данилишин встав і спокійним, виразним голосом заявив, що це неправда, бо до обидвох поліціантів на станції в Глинній Наварії стріляв він, а Білас там цілком не стріляв.

Як коронного свідка обвинувачення прокурор впровадив Миколу Мотику. Микола Мотика, літ 20, учень 8 класи гімназії, греко-католик, з Трускавця, зразу після нападу зголосився на поліції та заявив, що спіймані Білас і Данилишин — це учасники нападу і що якраз Зенон Коссака, як повітовий провідник ОУН у Дрогобиччині, передав ним листа до Ярослава Біласа, закликаючи на організаційну зустріч Василя Біласа і Дмитра Данилишина, яким опісля дав наказ їхати до Львова на «екс». У своїх зізнаннях перед судом Мотика, як свідок прокурора, сказав, що до ОУН втягнув його, гімназиста в Дрогобичі, студент Смола. Він перший почав організувати мережу ОУН у Трускавці, але присяги не складав. Йому, як членові ОУН, Василь Білас дуже, мовляв, довіряв і тому признався, що він і Данилишин брали участь у нападі на поштовий уряд у Трускавці та в убивстві Голуфка. Сам він, Мотика «діяв в ОУН у стані галюцинації, психози», тому виконував усі доручення ОУН. Але, — заявив перед судом Мотика, — «від хвилини його ув'язнення за Трускавець мені не довіряли і якимось дивно до мене ставилися». Це дуже заболіло його і тому він вирішив зголоситися до поліції й виявити їй усе, що знав про ОУН.

Вислухавши під час процесу ці, обтяжуючі їх, свідчення Мотики, Білас, Данилишин і Коссака заявили перед судом, що всі твердження провокатора є неправдиві. Коссака пояснив, що він знає Мотику, бо той під час свого навчання в дрогобицькій гімназії мешкав деякий час у бабки Коссака, але всі його зізнання є провокаційною вигадкою мстивої людини. Неправдою назвали зізнання Мотики і два інші свідки — Ярослав Білас і Буній, що їх Мотика також обтяжив, як членів ОУН, і яких поліція, у зв'язку з цим, арештувала. Свідок Буній, літ 21, з освітою 7 клас народньої школи, заявив, що він до ОУН не належить, але з газет знає, що ОУН — це українська революційна організація, яка всіма засобами бореться проти всіх наїзників за привернення незалежності Україні.

Підтриманий іншими оборонцями, д-р Глушкевич поставив внесок, щоб Мотику піддати лікарському обстеженню, чи він є нормальною лю-

диною, бож він сам заявив, що діяв увесь час в галюцинації. До того ж сама логіка підказує, що людина, яка добровільно зголошується до ворожої поліції й не тільки виявляє все, що знає про інших членів ОУН, а й обтяжує себе саму, мусить бути ненормальною. Проти цього внеску рішуче запротестував прокурор, який з поденервуванням вигукнув: «Трапився свідок, який говорить правду, а панове оборонці хочуть зробити з нього вар'ята!»

Найдраматичнішим моментом під час процесу були зізнання свідка о. Киндія, пароха села Розвадів, який сказав:

«Першого грудня, десь коло години одинадцятої, я побачив, як багато людей, одні в сорочках, інші одягнені, з дрючками й колами бігли полем у напрямі лісу. Заінтригований цим, я пішов за ними й почув крики: „Розбій-

Зліва

Василь Білас
21 річний бойовик УВО
повішений поляками у
львівській в'язниці
«Бригідки»

Зправа

Дмитро Данилишин
24 річний бойовик УВО
повішений поляками у
Львові дня 23 грудня
1932 року

ники! Лапайте!» Зразу я думав, що це напали на дика, бо в тих сторонах їх багато. Але за якийсь час я почув крики: „Бий, забий!” На гостинці (мурованці) я почув постріл. Після того рознеслися голоси: „Він уже не має набоїв, приступай безпечно!”

«Зі зворушення я не міг бігти й пристав. З горбка я побачив чоловіка, що лежав на гостинці, а над ним стояли люди. Я прибіг і просив, щоб люди не били. У віддалі якихось 30 кроків я побачив другого, що лежав у житті. І його били. Я не знав, котрого рятувати. Було чути голоси, що суд їх звільнить і вони потім спалять село, тому треба їх убити. Я, як священик, не хотів до того допустити. Пробивав відбирати від людей дрючки, але люди були такі роз'юшені, що й на мене готові були кинутися. Нагло один із лежачих очунав і встав. Це був молодий, високий мужчина. Я крикнув, щоб і другого перестали бити. По якомусь часі і другий очунав і встав. Обидва вони були побиті, з голів текла їм кров. Вони зблизилися до себе, а люди їх оточили. І сталося таке, чого я в житті ще не бачив: один одного взяв за руку. Вони стояли на горбочку так, що їх було видно понад людьми. Тоді той вищий промовив: „Ми є члени української організації. Ми вмираємо за Україну. Як ви так будете воювати, то України ніколи не будете мати!”...»

У цей момент розповіді свідка о. Киндія Данилишин вибухнув плачем, стиснув кулаки й зціпив зуби, намагаючись опанувати себе. Білас,

що сидів біля нього, поклав його голову на своє плече, обняв руками, поцілував і заспокоював. Принесено воду. Данилишин випив її й заспокоївся. Отець Киндій почав продовжувати свої зізнання перед судом:

«Тому, що вони стояли близько мене, я чув, як один до одного шепнув: „Тепер поцілуймося на прощання!“ Обидва поцілувалися. Я не є неспокійної вдачі, вмю панувати над собою. Але та хвилина, коли люди стояли з дрючками, а вони на горбку, пригадала мені, що так мусіло бути тоді, як на Голготі розпинали Христа. Люди похилили голови й не знали, що робити. А тим часом надійшла поліція й їх забрала».

Оборонці й публіка в залі не могли стримати сліз. Данилишин знову несподівано заплакав. Заспокоївшись, він голосно сказав до оборонців: «Не думайте, що це я за себе плакав!»

Черговий свідок, Ярослав Білас, літ 20, студент, який під час допитів потвердив був обвинувачення, складені Мотиною, тепер перед судом відкликав їх і заперечив. Він зізнав, що до ОУН не належить, жадного листа від Мотики, переданого нібито Коссаком, не одержав, Василя Біласа й Данилишина на жадну організаційну зустріч із Коссаком не посилав.

Оборонець д-р Ст. Шухевич пригадав при цьому, що до зізнань, складених під час поліцейних допитів, треба ставитися дуже обережно. В справі Голуфка, яку тут часто заторкується, при поліцейному слідстві аж чотири в'язні призналися були до того, що це вони вбили Голуфка, а прецінь у висліді дальшого обстеження справи суд усіх їх звільнив від підозріння в тому вбивстві. Один із тих чотирьох, користуючись описом у пресі, подав був поліції ще докладніші подробиці вбивства, до якого він при поліцейному слідстві признався, ніж Білас.

Після переслухання підсудних і свідків промовляли прокурор і оборонці.

Промова д-ра В. Старосольського

«Високий і найвищий, суде, від рішення якого немає відклику, немає апеляції! Суде, який буде вирішувати цю справу вже в першій і останній інстанції, Суде, що маєш рішати про долю цих чотирьох людей, але Суде, рішення якого матиме своє місце у факторах тієї, кров'ю, болем, нещастям, любов'ю, ненавистю і великими змаганнями наскрізь пересиченої, країни!

«Високий суде! Інакше говориться до лави присяглих, інакше до фахових суддів. Там можна апелювати до почувань, можна бути неречевим, натомість до фахового судді промовляється виключно речево, виключно фактами і доказами. Маю цю недостачу, цю хибу, що не вмю промовляти до присяглих, але разом із цим маю певність, що в цьому спеціальному випадку, може, з деякого боку є щастям те, що промовляємо до фахових суддів, які до того не є вирвані з коріння з оцієї землі, але є її громадянами і переживають усе те, що переживає весь край. Вони мають ці високі кваліфікації інтелекту й характеру, які дозволяють їм дивитися і вирішувати об'єктивно, і керуватися виключно розумом, який чейже не є самою математикою, який є розумінням життя, тим розумом, який розуміє зміст дійсності. Сказав великий філософ: „Вельтгешіхте іст Вельтгеріхт“ („Історія світу є судом світу“). Суд, а зокрема фаховий суд, має і мусить мати можливість об'єктивно дивитися на речі, які є близькі, які ще обтікають кров'ю,

так, як дивився на це з перспективи сторіч холодно, спокійно і керуючись розумом, котрий усе бачить і все розуміє, той філософ. Розумом, який може не все прощати, бо не все вільно судові простити, але який, у всякому випадку, не піде далі, як наказує припис закону. Оте глибоке розуміння життя й актуального моменту і того струму, який у безконечності за нами почався і в безконечність нас веде і зветься він історією. Це дає мені відвагу, як першому, що має промовляти в обороні цих хлопців.

«Високий суде! Передусім хочу обговорити одну справу, яка не зважаючи на свій трагічний хід, має велике значення, яка є чимось несподіваним

Д-р Володимир Старосольський адвокат і професор права львівського університету

і не була охоплена пляном дії цих авторів нападу на пошту в Городку, як щось, що створив випадок — це смерть коменданта поліційної станиці Коята. Ця смерть є інкримінована моему клієнтові Біласові. В цій справі прошу видати уневиннюючий вирок, бо вважаю, що маю повне право з таким апелем до вас звернутися. Маю право тому, що не тільки не подано жадних доказів вини обвинуваченого, а навпаки, всі докази, які могли в цій справі обтяжити, підтвердили оборону Біласа, що він тієї крові не винен, що до бл. п. коменданта він не стріляв. Єдиним обтяженням у цій справі були зізнання п. Слугоцького. Й, очевидно, я не оспорою його суб'єктивного переконання про те, що Білас був тим, хто стріляв до Коята, але прошу, Високий трибунале, це є тільки суб'єктивне переконання, оперте на конклюдії, на висновки і в цьому я вікликаюся до пам'яті судді. Сказав Слугоцький: була темна ніч, світилося недалеко, у віддалі 20 кроків, одна тільки ліхтарня і світло тієї ліхтарні падало в очі обидвом представникам поліції і що ті два, що їх вони стрінули, були в тіні. І ще мушу підкреслити, що п. Слугоцький не бачив ані блиску, ані руху. Чи в тій ситуації можна було

бачити, що якраз Білас стріляв до комісара Коята? Й, очевидно, цим одним зізнанням вина Біласа ще не є доведена, доказу в напрямі вини немає. Але зате є протидоказ: зізнання свідка Коллера, який виразно ствердив, що почув три постріли, з яких третій міг бути тільки відгомоном, бо лише два він чув виразно і ми знаємо, що їх було тільки два. Коли ж пан Коллер міг порохувати і ствердити, що їх було тільки два, то це значить, що вони не могли впасти одночасно, особливо ж у тих акустичних умовах в коридорі. І врешті, Високий суде, є щодо цього признання іншого обвинуваченого, котрий з тим високим етичним підкладом у той критичний момент заявив: „Не стріляв Білас, тільки я!“ І не лишилися ані тіні можливості, що стріляв Білас, але, може, Данилишин, його дядько, керуючись дуже сердечним почуттям, стягає вину на себе. Смію, Високий суде, покликатися на ту внутрішню правдомовність зізнань Біласа. Адже він признався до речей безмірно страшніших і юридично та морально більше обтяжуючих його, і не затаював нічого, бо говорив у тому психічному наставленні, коли не міг го-

ворити неправди і думати про викрут. Був рішення на все, був уже без усякої надії. При такій настанові Білас від самого початку аж до розправи, і тут, завжди твердив, що в Глинній Наварії він не стріляв, що під час цілого нападу він не віддав ані одного пострілу. Тому прошу про уневиннюючий вирок щодо цього місця акту обвинувачення, в якому йому закидається вбивство коменданта Коята.

«Високий трибунале! Тепер приступаю до другої справи, в якій не прохатиму уневиннення. В справі, в якій мусить запасти вирок, що він, клієнт, є винний. Це справа нападу на пошту. В цій справі щодо мого клієнта все є вяснене і я мушу признати, що акт обвинувачення в цьому пункті є тільки потвердженням зізнань обвинуваченого про те, що діялося під час нападу на пошту. Отож, фактом є, що Білас належав до ОУН. Фактом є, що він отримав наказ їхати до Львова, фактом є, що він тут опинився серед подібних йому інших пізніших учасників нападу на пошту. Фактом є, що він брав участь у нападі, фактом є, що мав призначену роллю в ньому і її виконав. Але тут заходить цілий ряд облегшуючих обставин щодо участі і значення того, що робив підсудний Білас. Не буду повторювати всього, хочу тільки відкинути погляд і наświetлення, що його цій саме справі дає пан прокурор. Каже пан прокурор, що Біласові й Данилишинові доручено завдання забрати гроші, бо вони мали вже за собою минувшину, яка їх кваліфікувала до експропріаційних нападів, бо вони брали участь у давнішому нападі на пошту в Трускавці. Я зважуюся сказати щось протилежне: роля, яку їм приділено, вказує якраз на те, що вони були трактовані як люди найменше спосібні на те, що є терором, що є гвалтом, що виконується зі зброєю в руках, що вимагає остаточного виступу проти людського життя. Навпаки, з ролі, яка була призначена першому і другому, виходить ясно, що це була роля, яка вимагає цілком інших кваліфікацій. Роля, яка вимагає певности, що той, кому вона буде доручена, її виконає і виконає абсолютно чесно.

«Високий суде! Я завжди буду цілком далекий від того, щоб очорнювати, понижувати якийнебудь революційний рух, щоб плюгавити її етично понижувати тих, котрі в ім'я політичних ідей беруть участь у нападі на чуже добро. Як людина, яка хоче і має ту абсолютну волю дивитися на життя реально, я знаю, що гроші — це є страшна сила, про яку Гете у „Фавсті” сказав, що це сила, яка безоглядно панує над людиною і залишається постійною небезпекою для того, хто їх тримає. В підпільній революційній боротьбі, в акції, де немає контролі, де неможливими є точні рахунки, де немає доказів, хто скільки взяв і скільки видав та на що видав, з конечности залишається ця спокуса і можливість, що хтось, із якоїнебудь слабости або через дефект свого характеру може піддатися тій спокусі, яка є зв'язана з посіданням грошей. І ось я тверджу: коли Біласові й Данилишинові доручено якраз цю функцію — забрати гроші, щоб серед тієї суматохи в хвилині, після якої наступає втеча, коли наступає безконтрольність, — зберегти їх і передати організації, коли якраз їм доручено справу грошей. то це є доказом, що той, хто давав ті доручення, мав абсолютну певність щодо чистоти їх душі, мав абсолютну певність, що доручає ту роллю людям, які про власну користь не дбають і матимуть силу опертися найбільшим спокусам. Признаю, що це доручення було певною мірою вирізнанням з-поміж інших учасників, бо той, хто доручив їм ту роллю, знав, що доручає роллю людям, які зроблять для організації, що її членами вони є, все без найменшої думки про власне добро і про власну вигоду. Вони щиро і всеціло, нічого для себе не застерігаючи, принесли себе в жертву ідеї, яку визнали великою і святою, і тими способами, що їх їм вказано, як єдиними й найкращими способами, намагалися цю святу і велику ідею здійснити. Уважаю, що перше, що промовляє в користь обидвох, — а і в цьому і в цілій справі трудно відділити їх одного від одного, — є та обставина, яку я оце подав і яку треба взяти до уваги як злагіднюючу обставину, згідно з розпорядженням про нагле поступування. Є незаперечним фактом, що під час цілого нападу на один, ані другий, особливо ж Білас, не мали зброї в руках. Уважаю, що цей факт давав би мені право оспорювати, чи взагалі їх обидвох належало ставити перед наглий суд...

«Але, Високий трибунале, є ще обставина обставин, щось, що не просить, не говорить, а кричить великим злагіднюючим обставин: це мотиви, якими керувався обвинувачений Білас, який пішов на цей страшний чин, коли згодився взяти участь у грабунковому нападі на пошту. Це проблема проблем. найбільша і найістотніша, це відповідь на те питання про мотиви: чому ти, Біласе, послухав наказу і виконав його, чому й сьогодні кажеш, що ти зробив те, що тобі твій моральний обов'язок наказував? Вельмишановний пан прокуратор давав частково відповідь на це питання, навів ряд аналогічних справ, нападів саботажів, експропріацій. І, Високий суде, те, що вираховував пан прокуратор, — це тільки частина. Їх було багато, багато більше. Була акція, але ж була й протиакція, — був цілий ряд шибенець, цілий ряд розстрілів, сотки і тисячі літ в'язниці, сотки й тисячі зламаних екзистенцій, сльози матерів і батьків, і все те, що може нести якась буря, якийсь вихор, якого не можна спіймати в сітку карного кодексу. Іде щось, що в актуальний момент набуває спеціально гострих форм, але й щось, що є специфічне не лише для цієї землі. Рух, що ідентичною формою виявився скрізь по світі. Фінляндія — спокійна країна, мешканців якої характеризувалося тим спокоем, тим абсолютним опануванням життя, — ця Фінляндія зірвалася до революційного змагу... І Латвія, і Бретонія, й Ірляндія, і Каталонія, і скрізь і всюди — те саме. Якийсь великий крик народів, часто навіть малих, про існування яких світ навіть не знав, а які вступають на арену до боротьби проти тих, кого вважають за своїх ворогів. І скрізь ми бачимо ті вчинки, маленьку частину яких назвав пан прокуратор. І це, прошу Високого суду, не якась там зла воля одиниць, а якась, скажімо, — психоза, якась природня сила, стихійна сила, сила, що пориває людей на вчинки, метою яких є смерть чужа і власна.

«1913 року відбувся світовий конгрес соціологів, який був присвячений виключно національним справам, виключно лише соціологічному дослідженню тих рухів, що їх називаємо національними. І соціологи, представники всіх світових держав, однозгідно прийшли до переконання, що тут мається до діла з силою природньою, елементарною, якоюсь волею національних груп, яка є сильніша за волю одиниці, — що тут маємо справу з проявом стихійної сили, яка паде, немов той струм на водопаді. І всі ствердили безсильність людської одиниці супроти тієї великої елементарної сили, яка попросту вже є, існує, і пливе вперед.

«Високий суде! Французька революція перша створила в тому новому значенні слово, яке, навіть якщо перед тим існувало, мало цілком інший зміст: слово „ля патрі“ — „Батьківщина“, в значенні не держави, а чогось іншого, якоїсь іншої людської спільноти, яка є родиною, але в безмірно більшому значенні, — якоїсь людської спільноти, що її творить та загальна спільна воля, яка має право говорити за всіх, яка має право вимагати від усіх своїх членів якнайбільшого послуху, якнайбільшої посвяти. Постало те слово, те нове поняття, яке не існувало ще 200-300 літ тому, коли існувала держава-династія, коли був обов'язок вірності державі і династії. Тепер, коли демократія розбила старі організації, старі спільноти, поставила на їх місце нове — оцю Батьківщину. І постає любов Батьківщини й обов'язок супроти неї.

Але я смію твердити, що та любов і той обов'язок не все однакові, хоч зовнішньо, теоретично їх однаково називається. Смію висловити, може, парадоксальну думку, що ваше польське покоління, те, яке прийде, не буде знати того слова — Батьківщина — і не буде знати любови до тієї Батьківщини в такому зміслі, в такій беззастережності абсолютної сили, як знає її наше покоління.

«Бо Батьківщина вільна, державна, щаслива Батьківщина — її треба любити, її треба шанувати, її треба боронити і стояти на сторожі її добра, але ця батьківщина вже сильна, вона не дуже потребує нашої помочі й нашої любови, вона робить не раз і те, що нам не вигідне матеріально чи морально. Але батьківщина, — нещаслива батьківщина в неволі, батьківщина, яка терпить, — це є Батьківщина, це є величезне джерело любови, понад яку

більшої, сильнішої нема і бути не може. Жеромський сказав, що він скінчив свою творчість з приходом визволення Польщі; цим він сказав велику істину, відкриваючи тайну того, що діється в душі патріота після того, коли поневолена Батьківщина стане вільною. Бо вільна і щаслива Батьківщина ніколи не може бути в психологічному значенні для своїх поколінь і для нації тим, чим є нещаслива, поневолена Батьківщина. І коли я, Високий суде, прохаю, щоб ви пішли зі мною тією тернистою дорогою, що нею йде мій народ, і до якого належать підсудні, то прошу вас не для сантименту, а для того, щоб ви зрозуміли цих хлопців та їхні вчинки і щоб знайшли речеву формулу їхньої вини.

«Польський поет Томаш Весоловські дивився на нашу історію, як ще досі ніхто з українців. Він відкрив тайну історії, вказав, що наша історія — це ряд зривів до життя, і то зривів, з яких кожний кінчиться невдачею. Він у своєму вірші до України каже:

„Dziwnym na świecie istniejesz spokojem:
Grobem w kolebce, kolebką w grobie.
Istniejesz jako na łące trawa,
Mogąca przerość wszystkie ziemiotwory”.*

«Так упродовж тисячеліть і раз, і другий, і десятый, здавалося, що ось-ось постане на цій землі якийсь новий твір, щоб внести щось від себе, додати своїм зусиллям і багатствам своєї душі якийсь новий культурний дорібок. І — кожний раз таке зусилля кінчалось невдачею. Кожний раз приходила руїна, така страшна не раз, що, здавалося, з неї виходу вже немає, що з того стану Україна вже ніколи не вийде. В цих хлопців є той біль століть, що його свідомо й несвідомо відчувають усі українці й який єднає нас усіх. Але не тільки те. В їхньому поколінні, в поколінні цих хлопців живе ще щось інше.

«Прошу взяти до рук їхні життєписи, прошу глянути на дати народження цих молодих хлопців. Вони були цілком молодими хлопцями, дітьми тоді, коли Україна, здавалося, вітає свою нову весну. І тут, Високий суде, знову не до почувань, а до розуміння життя я апелюю. Хто раз поглянув на сонце волі, чи ж може він це забути? Чи є на світі сила, яка видерла б з його душі бажання й постанову йти далі нестримно до сонця волі?

«Я знову вживу порівняння. Два поети двох народів: Міцкевич згадує про 1813 рік, кажучи, що він виріс у неволі, але мав у своєму житті одну весну, весну надії. А Шевченко — „В неволі виріс між чужими і неоплаканий своїми, в неволі, плачучи, умру”. Чи ж не бачите тут тієї глибокої трагедії, різної трагедії двох народів? Міцкевич бодай одну весну мав, а Шевченко, як і багато поколінь українського народу перед ним і по нім, такої весни не мали.

«Але прийшли роки 1917 і 1918 і кинули своє зерно: ті почування, що мусіли залишитися назавжди. Очевидно, інакше формулювалися вони в старшого покоління, а інакше в молоді, яка не має інших критерій, крім одного: любови і бажання служити визволенню України.

«Прошу послухати тієї сухої мови фактів. Один і другий підсудний — хто вони? Молоді хлопці, освіта яких скінчилася на кількох класах народньої школи, а живуть у той час, коли в перших роках їхнього життя завітала наша весна — початок нового життя. І хто прийшов до них? Мотика. Людина абсолютно визута з усіх почувань моралі. Хто повірить його сповідному каяттю тут у залі? Хто повірить у причини, задля яких він постановив змінити свої переконання і в ім'я цього видати своїх товаришів? Хто повірить в перетворення, з календарною точністю майже щодо години, цієї цинічної людини, голос якої не задрижав і очі не зайшли сльозами в хвилину, коли він видавав і вказував тих якраз, котрих він перший поставив на шлях, що тут кінчається.

* «Дивним на світі існуєш спокоем: могилою в колісці, коліскою в могилі. Існуєш як трава на луці, що має силу перетривати всі земні творива».

«Сьогодні суджені стали членами ОУН. І коли ми згадуємо це, то тут стає перед нами один основний, абсолютний закон соціології. Їх втягнуто до конспіративної організації і — що стає для них панівним мотивом їхнього життя? Посвята. З одного боку бажання чину, — оте бажання чину, яке щоякийсь час стукає до вікон сердець і душ народів, яке проявлялося і в польського народу у формі романтизму, — не того романтичного, ідилічного, а того романтизму, що кликав до чину, той, квітом якого було повстання 1831 року, того, що заступає до душі польського народу 1863 року, того, що ворожо ставився до тих земляків, які "хотіти не хотіли". Він, цей поклик, приходить і опановує цілі покоління. Приходить і породжує бажання чину, байдуже, чи в оцінці критика той чин виглядає доцільним чи ні. На критичні завваги не відповідається аргументами, а тільки вірою, що той, хто думає інакше, хто критикує, робить це з психічного дефекту — „не хоче хотіти”. Це та абсолютна віра в абсолютну силу й вартість чину, віра і переконня, що „треба міряти сили на наміри, а не наміри залежно від сил”.

«Високий суде! Приходить ще один мотив, який виявляється в психології кожної людини-патріота. В душі Данилишина і Біласа, коли вони стали в ряди ОУН, зроджується й приходить до голосу одне бажання: бажання посвятити себе, згоріти в жертві на жертвовнику ідеї, на службу якій вони стали. Ми признаємо, що для великої ідеї треба посвячуватись, треба бути готовим на смерть. У них оця квестія жити для ідеї, служити їй, перетворилася в бажання смерти за цю ідею. У своєму критичному наставленні супроти себе самих, вважаючи себе тільки сірими рядовиками в боротьбі, вони прийшли до переконання, що великій своїй ідеї вони не можуть прислужитися нічим краще, як тільки своєю смертю.

«Високий суде! Цей момент бажання жертвувати самого себе, попри бажання чину, притаманий усім таким рухам, до яких належить і український революційний рух. У Німеччині недавно став перед судом один революціонер-комуніст, який сказав: „Wir sind Toten auf Urlaub”. „Ми, члени підпільної організації, — це небіжчики, що їм дано тільки відпустку на якийсь час. Ми не зачисляємо себе до живих. Наше місце там, по тому боці границі». До типу таких належить і Данилишин, належить і Білас. Перший потвердив це своєю твердою мовчанкою, другий зізнаннями, в яких виразно весь час бриніло: „Такі, як я, Батьківщині найкраще смертю служити”. І ніщо з того, що вони робили, ані трішки не затемнює ясности: чому й кому віддали себе цілковито ці обидва революціонери. Відділити їх одного від одного я не можу. В них обидвох однаковим було одне-одніське почування, святе почування: любов, ніщо інше. Не бажання наживи, користі. Вони були невольниками тільки тієї одної ідеї — Волі. І стали вони рабами її, віддаючи їй все своє життя, добровільно. Два рази відкрив заслону святая святих свої і Біласа душі той, що мовчить — Данилишин. Там, у шпиталі, де небуденним, щирим, героїським жестом бере на себе з товариша вину за вбивства, і тут, коли на звук самого слова Україна „заламався” той гордий Данилишин — зарідав. І це хай промовить до ваших судейських душ: цей кришталь душі обидвох підсудних».

Промова д-ра Степана Шухевича

«Високий наглий суде! В цій справі я повинен, власне, мовчати. Мовчав увесь час розправи Дмитро Данилишин і я повинен пристосуватися до його тактики і також замовчати. Але я мовчати не можу. Не можу, бо моя совість, мій обов'язок, що його накладають на мене мій уряд, мое звання і мое становище в цій справі, забороняють мені мовчати в таку хвилину. Не можу мовчати, бо мушу сказати те, що чую цілим своїм серцем, що чую цілою своєю душею, цілою своєю совістю.

«Хочу сказати так голосно, щоб голос мій почув не тільки Високий трибунал, не тільки присутні в цій залі, але й уся суспільність; щоб мій голос, голос мого серця почув увесь світ, ціла вселенна. Не можу мовчати, бо уста мені відкрив сам мій клієнт Дмитро Данилишин. Відкрив три рази, — але про це пізніше.

«Сказав хтось: він цинічно мовчить. Таке міг сказати тільки той, хто не знає людської душі, — бо хто знає психіку людини, той чогось подібного не відважився б сказати. Я знаю з історії Церкви, що були колись монахи, які накладали на себе великий обіт, обіт мовчанки і ціле життя мовчали. І за це Церква проголошувала їх святими. Якщо б мовчанка була чимось лихим, або якоюсь приємністю, то Церква не проголошувала б святими тих, що собі справляють приємність. Мовчати — це мука, мука накладена на себе добровільно і за це Церква й проголошувала їх святими.

«Мовчати має право кожний обвинувачений. Це право дають йому карні процедури всіх новітніх держав і нікому не вільно потягати його за це до відповідальності. Не вільно робити йому закиду: чому мовчиш? Це його добре право. Якщо обвинувач хоче засуду для обвинуваченого, то повинен йому його вину доказати, а обвинувачений може мовчати і цим сказати: докажіть мені мою вину.

«Мовчання в такій розправі, де йдеться про бути або не бути, жити чи не жити, — мовчанка є героїзмом, великим героїзмом. Витримати мовчанку не хто-будь потрапить. Адже ж тут, на цій розправі, розглядається питання, від якого залежить існування цієї людини. Не раз попросту самі слова рвуться з уст. А він сидить тихо, мовчить, зціпив зуби, затиснув п'ясткуки і з його уст не паде ні одне слово. Чи ж це не гідне подиву? Чи ж не свідчить воно про характер, добрий, міцний характер, про тверду й незламну волю, про справді мужеський характер цього хлопця? Думаю, що так.

«Але й проломив він мовчанку. Раз, коли стало питання, хто вбив поліціанта Коята, він промовив: „Я стрілив. Не стріляв Білас, тільки я”. Чому? Бо не хотів, щоб його вина спала на чужі плечі, щоб невинно посуджено його друга бойовика. А, може, хотів його рятувати? Я не знаю, хто з них стрілив. Може, він, а, може, й Білас. Але він бачить, що його товариш у небезпеці, отже сміливо бере новий, великий тягар, тягар, що при оцінці його вини може заважити на його долі. А це вказує на велич його характеру. Та сильна, безмірна любов до товариша, яка посувається аж до пожертвування своїм власним існуванням, вказує на велич його характеру.

«І промовив другий раз тоді, коли, на його думку, тут у залі цілком не потрібно розглядано іншу справу, справу Голуфка. Не міг він мовчати і мусів перервати мовчанку, щоб заявити, що з тим убивством не має нічого спільного.

«І третій раз — тоді, коли свідок о. Киндій розповідав про ту сцену, коли селяни, побивши їх як злочинців, почули від них слова: „Ми за Україну гинемо”. І у хвилині, коли свідок проголосив слово Україна, почули панове плач на залі: плач Данилишина, цього твердого й німого Данилишина. На самий звук слова Батьківщина він попадає у розпуку й проливає не сльози, а біль-жемчуги. Все зніс, але не міг знести образу тієї хвилини, трагічної хвилини.

«Чи, осуджуючи вчинки Данилишина, можете, панове, пройти попри цей факт мовчанки, не звернувши на нього уваги? Колосальна, нечувана любов до всього свого, до свого народу, до свого рідного краю. Ця велика, безмежна любов до України — це мотор усього того, чого допустився Данилишин. І над цим мотивом панове судді застановитися мусять. Бо не для якихось інших, нечесних „цинічних” спонук, а тільки з любови до Батьківщини він пішов на чиз, за який сидить отут на лаві обвинувачених. І коли я так ду-

Д-р Степан Шухевич
львівський адвокат,
постійний оборонець ув'яз-
нених членів УВО та ОУН

маю і вдумуюся в душу цього хлопця, то мимоволі мушу сказати про нього: „Мовчазний Велетень”. Так, бо у своїй мовчанці він — справжній велетень, хоч ще такий молоденький.

«Своїє приналежності до ОУН він не заперечує. Так, він був справжнім членом ОУН, він, цей любий, милий шевчик, велет духом.

«А подивімось, хто це той, що зізнає проти них, що їх „закопує”. Це інтелігент Мотика: номен омен.* Шкода, що відомість, яку я одержав шойно кілька годин після замкнення доказового постукування, я не міг подати вчора, щоб подати судові теж свідків. Бо тоді суд був би довідався, що, наприклад, до одного з них, поважного молодого громадянина, приходив оцей Мотика і питав, чи він не знає яких комуністів або націоналістів, бо коли він (Мотика) виходив із в'язниці, то зобов'язався за те, що його випустили, доносити поліції про все, що довідається про підпільну протипольську діяльність. Достовірні свідчення про донощицькі зобов'язання пана Мотики проти поліційної влади в Дрогобичі кинули б властиве світло й на саму особу цього Мотики, і на його характер, і на вартість його обтяжуючих зізнань. Бо, зважте, панове судді: оцей півінтелігент іде на село й вербує молодих хлопців до підпільної організації, щоб їх видати поліції на наглий суд. Втягнути когось до підпільної організації, а опісля приходити перед наглий суд і, з свідомістю, що цих хлопців жде, зізнавати проти них — хто зна, чи хоч крихітку правди! — це вже не робота Каїна, але робота диявола, гіршого, підлішого за сотні Каїнів!

«І на підставі таких зізнань, на підставі депозиції такої людини мається судити оцих чесних хлопців?

«Залучений до ОУН Данилишин чесно й послідовно йшов за тією зіркою, якою для нього була любов до України. Він знав, що боротися за волю своєї Батьківщини є його святим обов'язком. Він дістає наказ їхати до Городка на чин у користь Організації. Який це чин — він не знав. І не питався. Бо так, як увесь час мовчить спокійно й гордо тут, у судовій залі, як твердо мовчав увесь час у ході важкого слідства, — так само мовчки приймає він організаційний наказ і йде сповнити його, як дисциплінований жовнір. Іде разом із Віласом, щоб виконати організаційний наказ. І — прошу панів суддів: якими фондами розпоряджають вони? Мають тільки те, що треба мати на квиток; ні одного сотика більше не хочуть узяти від Організації, щоб не зменшувати її фондів. Ідуть обидва, бо, як слухно завважив д-р Старосольський, ці два бойовики нерозлучні. А що таке нерозлучна, щира дружба, я знаю і ви, мабуть, знаєте добре з воєнного досвіду.

«Вже оборонець Василя Віласа підкреслив цю важливу обставину, що їм обидвом було доручено не завдання стріляти, а завдання забрати гроші. І не могли доручити їм завдання стріляти, бо добре знали кришталеві серця їх обох. Цю чистоту геройських сердець ми мали змогу пізнати тут; відчула її й оця жінка селянка, яка гостила їх молоком, а тут, зізнаючи, як свідок, плакала із співчуття до них. Пан прокуратор намагався зобразити, що вони обидва безсердечно вбивали людей під час своєї втечі. Але ж ми чули і бачили щось цілком інше. Переслідувані юрбою селян, вони не стріляли в людей, хоч ті могли їх спіймати і видати на смерть, а тільки відстрілювались у повітря, на пострах, бо вбивати не дозволяло їм їхнє серце.

«Я хочу звернути увагу на ще один момент. Тікаючи, гнаний і перевтомлений, Вілас бачить, що скорше чи пізніше їх таки зловлять і тому звертається до свого товариша: „Не втечемо. Ти маєш револьвер: проший одною кулею мене, а другою себе. Хай буде з нами кінець!” А Данилишин на те: „Ні, так бути не може. Хай вони зроблять з нами кінець”. Що це значить? Чи це, може, якийсь акторський жест? Ні, це, панове, важливий психологічний момент, який дуже багато говорить про психіку Данилишина. Як карний член Організації, він бажає згинутися з рук ворога.

«Мій клієнт увесь час мовчав. Але мовчання є признанням і, якщо суд визнає, що він був учасником нападу, я знаю, що його жде. Та я вважаю,

* Латинське прислів'я: «прізвище — символ». Тобто, Мотика — мотика, сліпе знаряддя в чийось руках, що закопує.

що суд мусить узяти до уваги мотиви дії, душевний стан обвинуваченого, бо ж судиться не факт, але особу. Я прошу проаналізувати мотив: для чого він діяв? Бо ж відповідь ясна: він діяв для України. Слово Україна, як ми це бачили, викликало в цього сильного хлопця стогін. Панове судді, це не Данилишин стогнав, це стогнав цілий український народ!»

Уривок з промови оборонця д-ра Ганкевича

«...Хтось назвав цей процес «сплетом трагізму». Дуже слушно! Бо скільки ж тут трагізму: молоді хлопці виконують акцію, що її осуджує польське громадянство і з якою не погоджується теж частина власного громадянства. Чи не трагічне воно? Їх уважають за бандитів, їх судять і їх чекає шибениця, хоч вони виконали тільки те, що вважали за свій святий обов'язок супроти Батьківщини. Чи це не трагедія? Цей трагізм мої товариші, що говорили перед тим, уже намагалися пояснювати. Професор Старосольський з соціологічного і психологічного боку, товариш Марітчак (один із адвокатів, який виступав на процесі, — прим. Ред.), кинув історичне тло, а я спробую підійти до проблеми — з хемічного боку. Мені здається, що тут аж надто очевидна аналогія з хемічним процесом. Нації також є свого роду органічними тілами. А організми не раз підпадають на якийсь час повній мертвоті, поки враз якийсь новий хемічний процес не штовхне їх до нового життя. Так буває і з націями. В час, коли інші нації жили своїм бурхливим життям, наша нація переживала період чи то козацьких оселедців, чи сентиментальної романтики. Ви, поляки, переживали процес відродження на протязі десятирок літ, ми переживаємо тепер те саме тижнями і днями.

«А, може, є тут щось із геології? Як відомо, пребагаті поклади нафти зберігаються непомітно під поверхнею землі сотні літ, аж поки якийсь щасливий свердляр не видобуде їх наверх. Отак нашим свердлярам Петлюрам і Грушевським, вдалося викликати вибух енергії українського народу. Не перечте, що цей раптовий вибух може бути незрозумілим не тільки для вас, поляків, а й для частин українського народу, яка вважає це за якусь „галюцинацію“, як це ми чули тут від Мотики. Та це не змінює суті справи. Тут не треба шукати аналогій з польським, ірландським чи якимось іншим революційним рухом. Український революційний рух є рухом самостійним, природнім, хоч і пливе він сьогодні ще незрозумілим для нас річищем. Чи спроможні ви, панове судді, зрозуміти ту „галюцинацію“ українського народу, коли він, збудившись ранком першого листопада 1918 року, побачив на ратушевій вежі у Львові синьо-жовтий прапор?..»

Д-р Лев Ганкевич,
оборонець у політичних
процесах УВО та ОУН

Уривок з промови оборонця д-ра Глушкевича

«...Які ж це він (Мотика) подає мотиви того, чому він вважає ідеологію та боротьбу ОУН за шкідливі? Подає він якісь шляхетні мотиви? Ні! При оцінці підпільної революційної організації він керується тільки низькими, чисто утилітарними спонукками й „аргументами“: уряд, мовляв, замикає нам школи, розв'язуватиме господарські інституції, ну і — я додаю — про теплу посаду буде трудніше. Я не маю змоги зрозуміти, як таким способом може підходити до таких справ молода людина!..

«А при кінці я хочу докинути до глибоких думок доктора Старосольського ще кілька не своїх, а чужих думок, бо справа, яку розглядаємо, справді

небуденна. Так, наприклад, широко відомий французький психолог Ле Бон каже: „За одиницями, що діють, стоять генії або демони, що їх ведуть. Одиниці є тільки знаряддям правильної чи неправильної ідеї і масової сугестії, які посувають людьми, як фігурками по шахівниці. Самі фігурки вірять, що вони мають вільну волю; та насправді вони є під примусом. Ми були б занадто дрібні, якщо б ми за рухи народів робили відповідальними одиниці”».

Останнє слово підсудних

Після промов оборонців і перед відходом на останню нараду суддів, голова суду спитав підсудних, чи вони хочуть сказати своє останнє слово.

Дмитро Данилишин відповів: «так». Піднявшись, він спокійно й голосно заявив:

«Я знаю, що мене жде. Я був і є на все приготований. Тільки шкодую, що не зможу даліше працювати для нашої Неньки України!»

Василь Білас також скористався з права останнього слова і заявив:

«Я свідомий своєї вини і кари. Я український націоналіст і революціонер. Але в своєму житті я поповнив один злочин, а саме: під час слідства, бажаючи проволікти свою справу, я кинув підозріння на товариша Коссака. Я є свідомий того злочину й тому ще раз на цьому місці стверджую, що товариш Коссак є рішуче невинний і ще раз невинний».

Підсудні Жураківський і Коссак відмовилися від останнього слова.

ПРИСУД ТА ЕКЗЕКУЦІЯ

22 грудня 1932 року, після півгодинної наради суддів, проголошено присуд:

Дмитро Данилишин — кара смерти;

Василь Білас — кара смерти;

Маріян Жураківський — кара смерти;

Зенон Коссак — справу передається звичайному судові.

Засуджені прийняли присуд цілком спокійно. Д-р Старосольський зразу ж висунув домагання, щоб суд вислав прохання до президента польської держави про уласкавлення. Прокурор виступив проти цього домагання, а після хвилини поправив свій спротив домаганням, щоб суд відмовився вносити прохання про уласкавлення в справі Данилишина і Біласа, а в справі Жураківського, щоб вирішував, як уважатиме за відповідне. Данилишин і Білас заявили, що вони про жадне уласкавлення не просять. Після наради суд вирішив вислати телеграфічне прохання про уласкавлення для всіх трьох засуджених на кару смерти.

О годині 5.05 після обіду прокурор повідомив, що президент уласкавив Жураківського, замінюючи йому кару смерти на 15 років тюремного ув'язнення, натомість кару смерти для Біласа й Данилишина за-

твердив. Згідно з постановою польського закону, присуд смерти мав бути виконаний до 24 годин після його проголошення.

Засуджених на страту відпроваджено до окремої камери. Матері Біласа, яка була рідною сестрою Данилишина, дозволено побачитися востаннє з сином і братом по п'ять хвилин з кожним окремо. Після цього засуджених відвідали оборонці. Вночі в'язничний душпастир отець д-р Богдан Липський висповідав обидвох, запричастив і провів з ними решту ночі. Вранці о годині 6.30 засуджених виведено на тюремне подвір'я під шибеницю. Данилишина повішено першим, а після кільканадцяти хвилин — Біласа. Вийшовши на ешафот, Данилишин заявив дзвінким голосом: «В цій хвилині я не маю жадних бажань. Мені тільки дуже жаль, що я можу лише раз умерти за Україну!» Білас попрощався з життям окликом: «Хай живе Укр. . . » На знак прокурора кат затулив йому уста.

Присутніми при езекуції були члени трибуналу, прокурор, оборонці та тюремний душпастир.

*

Ось ще декілька фрагментів із тих трагічних, але героїчних днів, коли польський окупант страчував засуджених Біласа й Данилишина. Ці фрагменти — це розповіді очевидців, адвокатів і членів ОУН.

Українські адвокати, котрі боронили підсудних, намагалися продовжити судову розправу аж поза латинські свята Різдва, сподіваючися, що це, може, вплине на лагідніший присуд. Але прокурор і судді довели до того, що процес закінчився ще до їхніх свят. Перед закінченням розправи Крайовий Провід ОУН передав через д-ра Степана Шухевича листа для Данилишина і Біласа, в якому дякував їм за горду поставу і за гідну поведінку як під час слідства, так і на судовій розправі. В дальшому Провід запевняв бойовиків, що вони й їхні вчинки назавжди залишаться в серцях української нації, що ОУН є горда з них, що вони повністю виконали своє завдання та що знайдуть своїх спадкоємців у боротьбі за вільну українську Державу.

Опісля члени Крайової Езекутиви ОУН у Львові домовилися були з д-ром Шухевичем, що в час, коли страчуватимуть підсудних, по всіх церквах дзвонитимуть дзвони.

Серед тих, хто був на тюремному подвір'ї, коли вішали засуджених, були теж начальник тюрми, кількох озброєних в'язничних сторожів, комісари поліції та ін. З адвокатів — д-р Ст. Шухевич і д-р В. Старосольський. Дивним дивом перед шостою годиною рано в ту зимову пору почали недалеко щебетати пташки. Вражений цим д-р Старосольський звернувся до д-ра Шухевича:

— Чи чуєте спів пташок? Це в таку пору нечуване.

— Але що це нашим pomoже, — гірко махнув рукою д-р Шухевич.

У хвилину, коли на подвір'я впроваджено Біласа й Данилишина, роздалися звуки дзвонів з українських церков у Львові. Д-р Шухевич підійшов до засуджених і уривчастим через хвилювання голосом запитав:

— Чуєте дзвони? То Вам вони грають! Ви весь час трималися дуже добре, тримайтеся так далі. Як будете йти на шибеницю, то дивіться

мені в очі, а я буду дивитися в очі Вам і таким способом підтримуватиму Вас.

Коли кат затулив уста Біласові, щоб той не закінчив свого оклику на славу Україні, д-р Старосольський увесь затрясся, зблід і на повний голос крикнув:

— Що ви робите? Затикаєте уста засудженому на смерть і не даєте йому висловити його останніх побажань! Чи є ще така інша держава в Європі, щоб так поступала?

Велике зрушення, яке панувало серед найширших кіл українського громадянства на ЗУЗ, не послабло до дня смерти героїв. У день їхнього страчення на західніх українських землях майже не було села, в якому не дзвонили б дзвони, чи не відслужено поминальних Богослужень. Польська поліція намагалася не перешкоджати в тому явно, бо варшавське міністерство внутрішніх справ, побоюючись всенароднього гніву, видало таємне розпорядження, щоб за влаштування панахид нікого не карати.

Кілька годин перед стратою Дмитро Данилишин зажадав, щоб йому дозволено попроситися з Коссаком. Прокурор не згодився, а на черговій розправі проти Коссака сказав таке. Коссак висилав Данилишина взяти участь у нападі на поштовий уряд у Городку, а доказом цього було те, що Данилишин хотів попроситися з своїм зверхником. «Одначе, я на це не погодився», — заявив бундючно польський прокурор. На це відповів йому д-р В. Старосольський:

«Те, що Данилишин хотів востаннє перед своєю смертю попроситися, ще не є доказом, що Коссак був його провідником. А щодо вашої відмови у побаченні, то я запитаю: чи є така друга культурна держава в Європі, щоб відмовила засудженому на смерть у його останньому бажанні бачитися з кимось, хто для нього є дорогим? На це здобулися тільки ви!»

*

Під час процесу проти Данилишина і Біласа, на якому суджено теж Зенона Коссака, польські політичні чинники, головно з кіл розвідки й державної безпеки, домагалися, щоб львівський суд засудив Коссака на смерть або принаймні на досмертне ув'язнення. З інформацій своїх конфідентів польська поліція підозривала, а навіть була переконана, що Коссак є одним із найнебезпечніших для польського окупанта членів ОУН. При цьому вона знала, що сл. пам. сотн. Юліян Головінський брав Коссака до деяких переговорів, що їх він вів з українськими легальними партіями. Отож, ситуація під час процесу за Городок була для Зенона Коссака дуже серйозна.

Вихід із цієї ситуації знайшов Роман Шухевич. Разом із одним українським громадянином зі Львова (який тепер живе на еміграції) Роман Шухевич поставив перед собою завдання врятувати Коссака від шибениці чи довгорічного ув'язнення.

Згідно з польським кримінальним кодексом щодо негайних судів, для того, щоб засудити підсудного на кару смерти, треба було одностайності цілого трибуналу, себто, одностайного погодження всіх трьох суддів. Якщо хоч один суддя виявив сумнів, чи утримався від голосування над карою смерти, справа даного підсудного переходила до звичайного суду. Знаючи це, Роман Шухе-

вич і згаданий українець зі Львова подбали про те, щоб підкупити одного з польських суддів. У багатого громадянина з Дрогобиччини вдалося одержати більшу суму грошей на оборону Коссака. За першим разом цей громадянин передав тисячу польських злотих, опісля інші суми. Оборонцем Коссака став д-р Маріян Глушкевич, який у поляків мав марку москвофіла. Д-р Глушкевич погодився «переговорити» з одним із суддів, які судили учасників нападу на пошту в Городку. Він улаштував прийняття і дав польському судді готівку. Під час наради суддя сказав до своїх колег, що він сумнівається щодо вини Коссака, тому не може голосувати за його засудженням.

Справа Зенона Коссака була передана до звичайного суду. На процесі, який відбувся пізніше, його засуджено на 7 років ув'язнення. У своїй промові польський прокурор сказав: «Я є переконаний, що всі закиди, які робить йому акт обвинувачення, є правильні і що Коссак є у всьому винний. Але тут маємо справу з цілком іншою, ніж решта, людиною. Це надзвичайно інтелігентний і вироблений хлопець. Зенон Коссак — це націоналіст у краватці і салюновий революціонер. Його не легко спіймати».

З тюрми вийшов Коссак щойно в серпні 1938 року.

*

Після страти Данилишина і Біласа польська влада відмовилася видати їхні тіла родині для християнського похорону. З наказу судових і поліційних чинників тіла героїв поховано потаємно, повідомивши про це родину загиблих і пресу щойно після похорону.

Справа Городка перед судом ОУН

Геройська постава бойовиків Данилишина й Біласа перед польським судом і в обличчі смерті, як теж і їхня загибель з рук польського ката, мали велетенське морально-політичне значення для піднесення патріотичних почувань українського народу й гартування його в боротьбі проти польського окупанта і для зміцнення актуальності української проблеми на зовнішньому відтинку. Все ж той факт, що під час нападу згинуло двох бойовиків ОУН, а у висліді процесу дальших двох, — мусів викликати застереження щодо технічного боку підготовки нападу на поштовий будинок у Городку.

Тому полк. Коновалець, одержавши звідомлення про хід нападу, писав до Сеніка, тодішнього бойового референта Проводу Українських Націоналістів:

«Цей випадок з точки зору відповідальності КЕ за підготову і вибір об'єкту, Ваших розмов і доручень, даних у цій справі „Новому” тощо — є рішуче каригідним. Нічого спільного з цією заввагою не може мати поведінка тих, які з наказу взяли участь у нападі; справжній героїзм Данилишина й Біласа, виявлений на процесі, тим більш обтяжують тих, хто давав накази виконувати того роду акцію. Супроти цього, прощу викликати з Бази* даних людей і перевести з ними слідство, або вислати звідси до Бази когось із виразним дорученням зібрати там на місці потрібний матеріал, щоб таким способом устійнити, хто саме, безпосередньо чи посередньо, несе вину і відповідальність за згаданий випадок. Маємо тут справу не лише із злим підготуванням акції, але теж і з виразним невиконанням доручень, переданих Вами для КЕ від імени Проводу ОУН».**

* База — конспіративна назва для українських земель.

** Цитати в цій справі, як і цілу справу, подаємо за Актом обвинувачення у варшавському процесі, спертим на протоколи і документи ОУН з «Архіву Сеніка».

Володимир Мартинець — голова, Омелян Сенік — обвинувач, полк. Роман Сушко — оборонець, Євген Врецьона — секретар суду. Обвинувачення скеровувалось, у висліді проведеного слідства, зразу лише проти Крайового провідника Богдана Кордюка-«Нового», але згодом поширилося й на фактичного керівника акції в Городку — Миколу Лебедя-«Марка».

Познайомлений із вислідом слідства, полк. Коновалець, як Голова ПУН, так з'ясував свою думку організаційному суду:

«Щодо самого присуду, то, на мою думку, — за невиконання доручень і за незадовільну підготовку акції слід усунути „Нового“ з поста провідника КЕ ОУН; а щодо дальшого його використання в Організації, то суд може залишити це моїй децизії».

Організаційний суд у своїй постанові приєднався до сугестії Голови ПУН: Кордюка-«Нового» знято з поста Крайового провідника, Лебедя-«Марка» виправдано і запропоновано доручити йому виконати нову відповідну акцію для повного реабілітування себе в opinіi членства.

Щодо дальшої долі «Нового», полк. Коновалець доручив: «Щодо того, що далі робити з «Новим», то треба буде за можливістю виконати дану йому свого часу обіцянку і після вакацій стягнути його на рік до Карпата* як стипендиста». Це доручення було виконане і Кордюк-«Новий» опинився в Берліні для докінчення своїх студій.

Богдан Кордюк-«Новий», з наказу Проводу ОУН, виїхав на початку січня 1933 року. Провід Організацією на ЗУЗ у час його неприсутности перебрав його заступник Степан Бандера. Але поки справа Кордюка, як Крайового провідника, не була остаточно вирішена, так довго Бандера залишався формально «виконуючим обов'язки Крайового провідника на ЗУЗ». Такий стан тимчасовості тривав до червня 1933 року, поки не було видано вирішення Організаційного суду в справі «Нового» і затвердження того вирішення ПУН-ом.

КОНФЕРЕНЦІЯ ОУН В БЕРЛІНІ В ЧЕРВНІ 1933

У днях 3-6 червня 1933 року в Берліні відбулася чергова Конференція Проводу ОУН з представниками Крайової Екзекутиви ОУН, названа «Берлінською Конференцією», на якій подано до відома й виконання, остаточно вирішення Організаційного суду та ПУН-у в справі «Нового», як теж постанову ПУН про призначення на пост нового Крайового провідника ОУН на ЗУЗ Степана Бандеру.

Учасниками берлінської конференції м. ін. були: від ПУН — полк. Є. Коновалець, інж. Сціборський, Сенік, Сушко, Капустянський, Андрієвський, ген. Курманович (який став тоді якраз заприсяженим членом ОУН), д-р Демчук, І. Габрусевич і М. Селешко, а від Крайової Екзеку-

* «Карпат» — псевдо Ріка Ярого, отже, «до Карпата», себто на терен Німеччини, бо Ярий був представником ПУН-у на Німеччину.

тиви — Богдан Кордюк, Степан Бандера, Володимир Янів, Ярослав Стецько, Іван Малюца, М. Турчманович. Крім того, у Конференції взяли участь: представник ОУН на Литву І. Ревюк-Бартович і представник ОУН на Данціг інж. А. Федина; частково були присутніми теж співпрацівники Проводу — інж. Є. Врецьона, сотн. Чучман і Ол. Сокіл.

Конференція розглянула звідомлення з дій ОУН на західноукраїнських Землях за час від червня 1932 до січня 1933, подане Б. Кордю-

Зправа:

Степан Бандера
Крайовий провідник
ОУН у 1933 році
(фото з 1930 року)

Зліва:

Дмитро Грицай
військовий референт
Крайової Екзекутиви
ОУН на ЗУЗ

ком-«Новим», та за час від січня 1933 до червня 1933, подане Ст. Бандерою-«Лисом», проекти дальшої праці ОУН на ЗУЗ, подані Бандерою, і прийняла відповідні вирішення в цій справі.

СТЕПАН БАНДЕРА ПЕРЕЙМАЄ ПРОВІД ОУН НА ЗУЗ

Переїнявши керівництво ОУН на ЗУЗ, як виконуючий обов'язки Крайового провідника, Степан Бандера-«Лис»-«Баба» провів невеликі зміни і доповнення в особовому складі Крайової Екзекутиви. Організаційним референтом, на місце арештованого Зенона Коссака, якого чекало кількарічне ув'язнення, став Іван Малюца-«Чорний»-«Крук», котрий досі був заступником Коссака; бойову референтуру зміщено ще одним референтом, що ним став інж. Богдан Підгайний-«Бик», колишній член УВО, який при кінці 1932 року приїхав із Данцігу, закінчивши там студії в політехніці; референтуру ідеологічно-політичну розділено: політичним референтом КЕ залишився Володимир Янів, а його заступником став, після виходу з тюрми в 1933 р., Богдан Кравців, керівництво ідеологічної референтури самостійно перебрав Ярослав Стецько-«Карбович»; окремі пропагандивні референтури залишилися тільки справи кольпортажу підпільної літератури, видаваної в Краю і за кордоном; керівником цієї референтури став Ярослав Спольський-«Бір», а його помічниками — Осип Николишин-«Голота» та Адріян Горницький; референтами розвідки залишилися Ярослав Макарушка й Олександр Пашкевич, поділивши територіально свою працю так, що Макарушка мав керувати працею референтури у Львові, а Пашкевич — поза Львовом, «на провінції». Залишилися, як раніше: Дмитро Грицай — військовий референт, о. Ярослав Чемеринський — фінансовий і Анна Чемеринська — зв'язкова із закордоном.

Бойова Референтура

Як Крайовий провідник, Степан Бандера присвятив організаційній розбудові та діяльності бойової референтури особливу увагу, особисто цікавлячись навіть підготовкою кожної окремої бойової акції. В складі Крайової Екзекутиви, як уже згадано, зміцнено цю референтуру ще одним референтом, при чому головний референт, Роман Шухевич-«Дзвін», був законспірований навіть перед членами ОУН. Зустрічі з членами відбував другий бойовий референт — Б. Підгайний-«Бик», який, звичайно, сам репрезентував бойову референтуру й на засіданнях Крайової Екзекутиви ОУН.

Усім обласним Екзекутивам було доручено зорганізувати окремі бойові п'ятки, зглядно трійки. Керівниками головних боїв на терені Львова стали: Степан Долинський-«Комар» і Роман Мигаль.* Для диспозиції обидвох тих боїв стояла окремо зорганізована бойово-розвідувальна дівоча п'ятка під проводом Марійки Кос. Провідником бойової п'ятки Мигалья був Євген Качмарський-«Геник» (вийшов з тюрми 4 липня 1933 р., відсидівши 5-річний засуд за участь у нападі на пошту у Львові 1928 р.), а членами були Гриць Мацейко-«Гонта», Мирон Королишин-«Старий», «Залізник» та Іван Ярош. Членами згаданого дівочого відділу були: Віра Свенціцька, Катря Зарицька, Дарія Гнатківська і Галя Недзвецька.

У самому характері бойової дії ОУН також наступила деяка зміна: «екси», себто, напади на поштові уряди й амбулянси для здобуття потрібних для організаційної дії грошей, тепер припинено, а замість цього бойову дію скеровано насамперед на індивідуальний терор проти представників польської окупаційної влади та її вислужників і проти розсадників советофільства на ЗУЗ. Про цю ділянку бойової діяльності революційної організації писав «Бюлетень КЕ ОУН на ЗУЗ»:

«Акти терору супроти найвизначніших представників окупаційної влади — це приклад акцій, в яких їхній безпосередній ефект та політично-пропагандивний капітал, як їх наслідок, ми ставимо нарівні... Консеквентним тероризуванням ворога і спрямовуванням уваги мас на безпосередню боротьбу створюється стан, який зближає хвилину остаточного зриву. А разом із цим, ряд таких акцій постійно послаблює ворога морально й фізично, і підриває його авторитет».

А журнал «Юнак» додавав:

«Ці революційні акти вдаються по всяких угодовецьких затіях, викликають у душах мас ворожість і ненависть до окупанта та копають непрохідну прірву між ним і нами».

Але бойова діяльність не була єдиною, ані навіть не найважливішою ділянкою дії ОУН. Про це з особливим притиском пригадав Степан

* Членів бойового відділу Мигалья та членів дівочого бойово-розвідувального відділу виявив у Варшавському процесі сам Мигаль. Членів бойового відділу Долинського Мигаль не знав, а Долинський-«Комар» ані в слідстві, ані перед судом не виявив їх, тому особовий склад того відділу все ще залишається організаційною таємницею.

Бандера, як Крайовий провідник ОУН, у своєму «останньому слові» перед польським судом у липні 1936 року:

«Прокурор сказав, що на лаві підсудних засідає гурт український терористів і штаб. Хочу сказати, що ми, члени ОУН, не є терористами. ОУН огортає своєю акцією всі ділянки національного життя».

Пропаганда націоналістичних ідей

У ділянці пропаганди націоналістичних ідей серед українських мас на ЗУЗ період керівництва ОУН Степаном Бандерою був періодом найширше розгорненого і найправильніше діючого кольпортажу всіх під-

«Наш Клич», як націоналістичний тижневик, був під особливою увагою польської цензури, яка переводила постійні конфіскації. Врешті, через 7 місяців, прокуратура припинила його видавання, дня 23 жовтня 1933 року.

Про закриття «Нашого Клича» львівський щоденник «Новий Час» від 23. 10. 1933 р. подав п. н. «Припинення „Нашого Клича” й „Нашого Фронту”» таке повідомлення:

«Сьогодні в ранішніх годинах поліція в присутності представника прокуратури перевела ревізію в льокалі «Нашого Клича» і «Нашого Фронту». Відповідального редактора Ярослава Масляка арештовано. В зв'язку з тим припинено згадане Видавництво, а льокаль опечатано».

Як демонстративний протест проти цієї заборони націоналісти в Аргентині назвали свій тижневик у Буенос-Айресі назвою забороненої в Україні газети «Наш Клич». — (ред).

пільних українських націоналістичних видань і найширшого охоплення впливами ОУН українських студентських та інших молодечих організацій.

Для безперерйного допливу видань з-за кордону — «Розбудови Нації», «Сурми», «Українського Націоналіста» і різних книжкових публікацій ОУН, — зорганізовано два окремі прикордонні осередки перепачкування цієї літератури: у Кракові під керівництвом Миколи Климишина-«Непоборного» і на Гуцульщині під керівництвом Євгена Онищука, а після його ув'язнення і засудження, — Адріана Горницького.

Третім центром була Бойківщина в околицях Скольного, але ним тепер рідше транспортовано літературу, бо на цей відтинок кордону була звернена головна увага польської поліції.

У Краю досить регулярно виходили «Бюлетень КЕ ОУН на ЗУЗ». «Юнак» для провідних кадрів Юнацтва ОУН та «Юнацтво» для загалу юнацтва.

Уся ця націоналістична підпільна література була масово кольпортована не тільки серед членства, а й серед загалу українського громадянства по всіх західноукраїнських землях. Кому члени ОУН більше довіряли, тим члени місцевої організаційної мережі передавали таку літературу й при тому збирали пожертви на пресовий фонд видань і на бойову акцію ОУН, — іншим громадянам непомітно підкидувано організаційні видання до їхніх помешкань.

Політична референтура під керівництвом Володимира Янева зайнялася ширенням націоналістичної ідеології з допомогою легальних газет, що ними в той час були «Наш Клич» (почав друкуватися 19 березня 1933 р.), тижневик, та «Студентський Шлях», а теж через залучення окремих членів ОУН до праці в різних легальних молодечих і культурно-освітніх товариствах.

Культ могил українських героїв

Культ могил українських героїв, як засіб патріотичного виховання українських мас, ОУН ввела уже раніше, але тепер надано йому нову форму. До того часу пам'ять поляглих героїв вшановувано, звичайно, на могилах Українських Січових Стрільців і УГА, насамперед на та-

Стрільцькі могили на Янівському цвинтарі у Львові

ких історичних побойовищах, як гора Маківка чи гора Лисоня і по місцевих воляцьких цвинтарях, отже — в обмежених розмірах. Тепер уведено ще й культ символічних могил українських героїв: у кожному майже селі висипувано символічну могилу на пошану героям, біля якої в день першого листопада чи на Зелені Свята правлено панахиди, виголошувано патріотичні промови й співано патріотичні пісні, відзначаючи світлу пам'ять усіх полеглих за волю України борців. Завдяки цьому, культ героїв поширився на всі українські західні землі.

Таке вшановування пам'яті тих, котрі впали в боротьбі за волю рідної країни, патріотичні промови й пісні біля могил плекали патріотичні почування серед загалу українського населення. Висипування символічних могил, всупереч забороні польської влади та дуже часті зудари при тому з польською поліцією, яка намагалася розкопувати могили* й перешкоджати в посвяченні їх, або бодай усувати з них тризуби й тернові вінки, — заправляли маси в активному спротиві ворожій владі.

Особливого розголосу набула справа могили, висипаної на честь Біласа й Данилишина на тому місці, де їх спіймано. Польська поліція розкопала могилу, але молодь села Вериня та околиць висипала нову. При тому в могилу закопано бомбу й коли поліція вдруге почала розкопувати могилу, бомба вибухла й поранила тих, котрі розкопували. З того часу поліція не поспішала з розкопуванням могил для українських героїв.

Військовий вишкіл

У той час, коли Степан Бандера очолив ОУН на західноукраїнських землях, посилилася теж і праця військової референтури. Записки «Архіву Сеника», цитовані на Варшавському процесі**, подають, що в днях 10-15 серпня 1933 року відбувся в Данцігу спеціальний однотижневий курс для інструкторів військового вишколу членства ОУН на ЗУЗ. У цьому курсі взяло участь 13 завансованих військовиків, членів ОУН. Безпосередньо після того в Берліні відбувся військовий курс для радіотелеграфістів, учасниками якого були теж члени ОУН із західноукраїнських земель. Повернувшись з тих курсів на рідні землі, військовики ОУН зорганізували в різних місцевостях вишколи військових інструкторів, у тому десять вишколів з участю по 9 слухачів у кожному в самому Львові. Завданням тих інструкторів було вести систематичний військовий вишкіл, за можливістю, для всього членства ОУН у краю.

* Зважаючи на релігійні почування, поліція, звичайно, намагалася знищити могили ще перед їх посвяченням. Тому населення, переважно сільська молодь, висипала могили вночі, щоб перед панахидою, вдень, поліція не мала часу розкинути їх.

** «Акт обвинувачення», стор. 57.

У 1934 році, коли розвиток політичної ситуації в Польщі вказував на можливість нової «пацифікації» на західноукраїнських землях, Крайова Екзекутива ОУН розглянула на своєму засіданні* можливість і потребу організувати «зелені кадри»: на випадок посиленого польського терору проти українців, усі дещо розконспіровані члени ОУН повинні перейти в підпілля і створити повстанські загони, щоб таким способом зберегти себе перед польськими тортурами та одночасно повести організовану повстанську боротьбу проти польського окупанта, концентруючи через те всю увагу польської влади на повстанські загони ОУН. Арештування, що прийшли в половині 1934 року після вбивства міністра Перацкоґо, не дали змоги ці плани реалізувати.

О УН НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ І «ОРГАНІЧНИЙ» СЕКТОР

Неприхильна до ОУН тодішня українська преса різних політичних партій у своїх виступах проти націоналістів завжди протиставляла їхній діяльності т. зв. «органічну» працю, себто, працю в легальних українських організаціях, товариствах та установах, і дорікала, що, мовляв, ОУН відтягає українську молодь від позитивної участі в тому «органічному» секторі. А тим часом якраз члени ОУН були рушійною силою в праці всіх майже легальних українських культурно-освітніх, виховних і спортових організацій, хоч репрезентативні керівні посади в тих організаціях вони залишали, звичайно, не-членам ОУН, щоб не наражати цих організацій на переслідування з боку польської поліції та влади.

Для підсилення нашого твердження ми наведемо звіт із діяльності 30-х клітин Українського Студентського Товариства на західноукраїнських землях за 1932-33 шкільний рік саме в тому «органічному» секторі.** В тих 30-х клітинах було зорганізовано 697 студентів; із них тільки приблизно половина була членами ОУН, але саме вони на 90% були виконавцями охопленої звітом праці в рамках діяльності «Студентських Громад», «Просвіти», «Рідної Школи», «Відродження», «Соколів» і «Лугів» на старих статутах.***

За звітний час ці українські студенти виголосили доповідей — 921, улаштували спільних сходин із доповідями — 223, підготували театральних вистав 206, відбули організаційних поїздок у терен — 484, підготували святкових концертів-академій — 145, влаштували фестивалів — 57, вечорниць, забав — 51, виголосили святкових промов — 76, провели люстрацій — 116, загаль-

* Дивись звіт про діяльність Варшавського процесу: грудень 1935 — січень 1936 і Львівського, червень 1936.

** «Студентський Шлях», Львів, IV-V, 1933 і «Розбудова Нації», Прага, липень-серпень 1933, стор. 197.

*** У 1932 році польська влада доручила була організувати «Луги» на нових статутах, якими підпорядковувано ці українські спортивно-виховні організації польській державній контролі. Комендантом тих нових «Лугів» став д-р Р. Дашкевич. ОУН виступала проти «Лугів» з новими статутами, а підтримувала старі.

них зборів — 62, анкет — 14, фізичних вишколів — 13, керували діяльністю товариств — 27, вели гуртки для неграмотних — 79, заснували нові читальні «Просвіти» — 4, кружки «Рідної Школи» — 2, гнізд «Сокола» і «Лугу» — 6, спортових гуртків — 2, відділів «Відродження» — 6, інших товариств — 2, театральних гуртків — 5, хорових і музичних гуртків — 14, самоосвітніх гуртків — 22, ощадностевих — 8, спортових товариств — 10, інших гуртків — 2, культ.-освітніх курсів — 11, збірних лекцій «Рідної Школи» — 2, вели гуртки — 79, головами товариств були — 6, членами управ — 41, працювали при будові «Народніх Домів» — 99 днів.

І все це зроблено в той час, коли ті студенти вчилися, заробляли на свої студії і — дуже часто — були арештовані за революційну діяльність, що їй вони вели як члени ОУН.

На окрему згадку при цьому заслуговує праця членів ОУН — Миколи Дужого, що був довгорічним секретарем Головної Управи матірнього товариства «Просвіта» у Львові та душею всієї просвітянської роботи на західноукраїнських землях, і Ярослава Старуха, ініціатора й організатора освітніх курсів молоді при читальнях «Просвіти» у Львівщині, що швидко поширилися по всьому краю і стали однією з найважливіших ділянок праці читалень «Просвіти».

Крайова Екзекутива ОУН особливу увагу присвятила була теж спортово-виховним організаціям на західноукраїнських землях. Тією ділянкою праці ОУН, у рамках легальних спортових організацій, товариств і секцій, керував Ярослав Рак-«Мортик», при співпраці інших членів ОУН, як Володимир Повзанюк, Володимир Левицький-«Германік» та ін. З ініціативи й силами ОУН в червні 1934 року почав виходити чи не перший український спортово-виховний тижневик «Готіві», що проіснував до вересня 1935 року, коли його закрила польська влада. Редактором перших 6 чисел цього тижневика був інж. Є. Врецьона, а після його ув'язнення, аж до закриття тижневика, популярна серед кіл ОУН Софія Мойсейович-«Мошко», пізніша дружина Володимира Янева.

Щільна співпраця між ОУН і «Пластом» проявлялася теж і в тому, що майже всі провідні члени ОУН були пластунами й скрізь по пластових куренях займали керівні пости. Тому, хоч формально жадного зв'язку між УВО-ОУН і «Пластом» ніколи не було, проте фактично саме членству УВО-ОУН «Пласт» завдячував свій буйний розвиток у двадцять років. Але коли польська влада розв'язала «Пласт», то ОУН неприхильно поставилася до плану продовжувати діяльність «Пласту» нелегально. ОУН стала на становищі, що для загально-національної виховної праці молоді треба знаходити нові легальні організаційні форми, а в підпіллі нелегально повинна вести свою діяльність єдина ОУН. Коли ж гурт колишніх пластунів, об'єднавшись біля журналу «Вогні» (звідси й назва «вогнівці»), таки пробував продовжувати працю «Пласту» нелегально, сепаруючи при тому «вогнівців» від усякої націоналістично-революційної діяльності, то відносини між ОУН і «вогнівцями» стали холодними, якщо не ворожими.

СПРАВА ІМПРЕЗИ «УКРАЇНЬСЬКА МОЛОДЬ ХРИСТОВІ»

Голосним відгомоном серед українського громадянства відбився був свого часу конфлікт ОУН з українсько-католицькими колами, які в рамках «Католицької Акції» зорганізували були 7 травня 1933 року маніфестаційну імпрезу «Українська Молодь Христові». КЕ ОУН неприхильно поставилася до тієї імпрези й доручила своїм членам та симпатикам не брати в ній участі. З того приводу проти ОУН піднялася була в неприхильній до націоналізму українській пресі кампанія із закидами, що, мовляв, українські націоналісти почали боротьбу проти католицької Церкви.

А тим часом справа була в чому іншому й нічогісінько з ставленням ОУН до католицької Церкви чи релігії взагалі не мала. Вся справа полягала в політичному аспекті імпрези: організатори свята погоджувалися на те, щоб у почесній президії, перед якою мали дефілювати тисячі української молоді, сиділи також офіційні представники польської окупаційної влади та польського єпископату, проти чого запротестувала ОУН. Крайова Екзекутива ОУН висунула вимогу, щоб організатори імпрези в дипломатично чемній, але цілком рішучій формі відкинули пропозицію про присутність польських представників у почесній президії. При цьому КЕ ОУН обіцяла, що коли ця вимога буде сповнена, то мережа ОУН активно ввімкнеться в підготовку величного здвигу. Коли ж організатори імпрези відкинули вимогу КЕ ОУН і далі погоджувалися на офіційну присутність польських представників, ОУН висловилося проти імпрези.

Тільки політичні, а не будь-які релігійні, моменти були також причиною неприхильного тоді ставлення ОУН до станиславівського єпископа Григорія Хомишина: ОУН поборювала політичне становище цього єпископа, що його він з'ясував дуже виразно у своєму «Пастирському Листі» з 1932 року дослівно такими словами:

«Не Рада Амбасадорів, а Боже Провидіння поставило нас, частину українського народу, під владу польської держави і цьому зарядженню мусимо підчинитися... Хотяй би нас держава (польська) гнобила і переслідувала, то таки маємо завсіди і всюди зазначувати нашу лояльність».*

Очевидно, таку пропаганду принизливого угодовства серед українського громадянства ОУН повинна була рішуче й відверто поборювати, незалежно від того, хто її ширив.

ШКІЛЬНА АКЦІЯ

Боротьбу за українське шкільництво і проти польщення українських шкіл на ЗУЗ** ведено весь час. Але як окрему ударну масову ак-

* «Розбудова Нації», чч. 5-6, травень-червень 1933, стор. 149-150.

** Про стан українського шкільництва під польською окупацією говорив, наприклад, проф. В. Кузьмович на українському Педагогічному з'їзді у Львові (див. «Свобода», Джерзі Ситі, ч. 289, 12. 12. 1935): «Полісся і Підляшшя є

цію, її зорганізовано й проведено в 1933 році. Концепцію такої акції обговорено і ухвалено на Берлінській Конференції ПУН-у з представниками КЕ в червні 1933 року, після чого конкретний план дії укладено на засіданні Крайової Екзекутиви в половині червня того ж року і на окремій, спеціально для тієї мети скликаній, конференції повітових провідників Організації в липні 1933 р. На цій конференції, яка була поділена на кілька груп, подано докладні інструкції щодо проведення акції, метою якої було: а) не допустити, щоб окупант уже від народньої школи міг затруювати українські душі угодовством, примирливістю з станом панування поляків на ЗУЗ, б) звернути увагу українським дітям на стан поневолення, та в) впоювати в їхні душі любов до рідної мови й культури та ворожість до тих, хто їх нищить.

Реалізацію акції заплановано так: з початком шкільного року скрізь повинні бути розкидані в той самий час летючки ОУН з роз'ясненням справи, а шкільна молодь, навчена старшими членами ОУН, мала б відмовитися говорити польською мовою; понищити в школі польські державні емблеми й вимагати від учителів, щоб їх учили українською мовою й про Україну та щоб до українських шкіл повернулися українські вчителі, що їх масово перенесено на польські землі, а щоб польські вчителі забиралися до Польщі.

Шкільна акція була проведена надсподівано вдало й сколихнула всім українським громадянством, одночасно викликаючи голосний відгомін серед чужинців. У записках «Архіву Сеника», цитованих на Варшавському процесі, подано, що в той час розколюпортовано 92 тисячі летючок (таємно надрукованих в друкарні «Час»-у у Львові) і 6 тисяч брошур, присвячених цій справі. Крім того, розліплювано й роздавано в кожній місцевості додаткові летючки, друковані на цикльостилі в кожній окрузі. Пам'ятного вересня 1933 року майже в кожному українському селі вночі повикидано з шкільних залів польські державні герби й портрети польських державних достойників. Вранці, коли до класи прийшов учитель, один із малих школярів виголошував завчену промову, підтримувану одноставним криком усіх присутніх дітей з вимо-

навіть без науки релігії рідною мовою, Волинь без українських державних шкіл, не цілих п'ятсот з українською мовою навчання, замість колишніх 2.500 на терені Східньої Галичини». Далі він звернув увагу на «нову програму державного виховання», що мало завдання «зблизити українську меншість з польською національною більшістю»: коли в старому підручнику історії для народніх шкіл, — казав проф. Кузьмович, — була ще хоч маленька згадка про Січ і «Русь», то за новим проектом у підручнику залишено тільки те, що пишеться про «боротьбу польського короля Хроброго з Руссю», про «відзискання Польщею Червоної Руси» і про козацькі «бунти». Історія «Руси» починається в польських державних підручниках для українських народніх шкіл від «бунту Хмельницького»; що було з українською історією перед тим — невідомо, що було потім, теж невідомо. Ніякої української держави ніколи не було, а були тільки «хлопські бунти» під проводом «збунтованого польського шляхтича Хмельницького». В такому дусі повинна була навчатися за польським проектом українська дітвора.

гою, щоб на українських землях українських дітей учив український учитель, українською мовою й про Україну. Заалярмовувана польськими вчителями польська поліція пробувала арештовувати шкільних дітей, але на їх захист часто ставали матері, б'ючи поліціантів мітлами чи коцюбами, а це ще більш осміщувало представників польської влади. Для тисячів українських шкільних дітей такі події були пам'ятні на все їхнє даліше життя і творили першу лекцію активного спротиву окупантській ворожій владі.

Для документації наводимо уривки з поширюваних тоді летючок ОУН:

«Ви, молоді українці, виборюйте для себе рідну, справжню українську школу, в якій Вас учитиме щирий, кохаючий свою землю і нарід, учитель-українець. Школу, в якій ухлянуть Вас любити свою рідну землю Україну, свій Український Нарід і шанувати своє славне минуле. Боріться за школу, з якої Ви вийдете справжніми синами свого народу й землі, борцями за кращу долю й волю. Не чекайте, щоб Вам хтось виборов власну українську школу, але самі ставайте до боротьби! Дружно! Як один! Спільною лавою!

«Щоб Ваша боротьба була успішна, робіть ось що: В школі жадайте, щоб Вас учив учитель щирий українець, що любить Україну, а не поляк-зайда або хрунь. Жадайте науки українською мовою, а не мовою нашого ворога й грабіжника поляка. Коли поляк-учитель схоче, щоб Ви молилися по-польськи, Ви вперто моліться по-українськи, всі, як один! Коли поляк-учитель скаже, щоб Ви співали польських пісень, Ви вперто співайте тільки українських! Жадайте, щоб учитель оповідав Вам про Україну, а не про Польщу! Ниште по шкільних бібліотеках усі книжки, в яких вихваляється Польщу! Ниште в школі портрети польських королів і панів! Зробіть собі українські синьожовті прапорці та маршуйте через село, співайте українських пісень і кричіть: Ми хочемо української школи! Ми хочемо вчитися про Україну! Хай живе справжня українська школа! Геть з учителями-ляхами! Хочемо вчителів-українців! Геть з польськими школами!

«Не дайтеся, щоб із Вас вороги зробили яничарів! Не дайте, щоб ляхи обернули Вас у своїх покірних рабів! Ви маєте бути лицарями й борцями за волю України! Перед Вами велика, свята боротьба!»

Про те, чи була причина для таких алярмів до боротьби проти польщення українських дітей, може свідчити хоча б ця коротка нотатка з української газети:

«Ляхи силують українських дітей молитися мовою окупанта. Пишуть із Золочева: В золочівському повіті з новим шкільним роком почалися нові практики з нашими молитвами, не зважаючи на виразне рішення Кураторії в цій справі, а саме: вчителі, заслонюючись розпорядженням повітової шкільної ради, наказують українським шкільним дітям молитися по-польськи й навіть кажуть їм переписувати собі польські молитви по кільканадцять разів, щоб їх наші діти скорше вивчили».*

Таку практику, щоб, з одного боку, для зовнішньої пропаганди видавати розпорядження про право українських дітей молитися в школі своєю рідною мовою, а одночасно іншими розпорядженнями адміністраційної влади та внутрішніми політичними інструкціями для учителів — послідовно привчати всю українську шкільну дівтуру навіть моли-

* «Америка», ч. 116, 3 жовтня 1933. — Повний текст масово розповсюдженої тоді летючки-звернення до батьків, матерів і молоді передрукував «Український Націоналіст», ч. 1 за вересень 1933.

тися по-польськи, — було застосовано поляками не тільки в одному золочівському повіті, а й пробувано робити це скрізь, на всіх українських землях, окупованих Польщею. І тому заклик ОУН, щоб активним спротивом не дозволити полякам повертати українських дітей у яничарів, не був аж ніяк «бомбастичною» фразою, але серйозною пересторогою перед грізною, наявною небезпекою.

Як виглядав хід шкільної акції, подамо за газетою «Український Націоналіст» опис двох із безлічі подібних випадків:

У селі Жидичин, пов. Луцьк, діти активно виступили проти польської школи. Вони зажадали української мови, української історії, українських пісень. Відмовлялися говорити по-польськи, рвали польські книжки, усунули «орли» (польські державні герби) й портрети польських державних діячів. До школи прийшла поліція, робила слідство, страшила тюрмою. Все таки діти не піддалися. Наслідком їхньої рішучої поведінки, з того часу науку ведуть виключно українською мовою.

В селі Синевідсько Вижне, пов. Стрий, діти понищили в школі польські державні герби та портрети й зійшлися з синьо-жовтими прапорцями перед школою. Тут один із школярів, дванадцятирічний хлопчина, сказав до учнів, учителів і батьків, що зібралися біля школи, промову про причини й мету того шкільного страйку. Своє слово він закінчив так: «Ми хочемо вчитися по-українськи, про Україну, ми хочемо молитися в школі по-українськи. Чи ви, наші батьки, з нами в цій боротьбі, чи проти нас?»

Закликана поліція пробувала арештувати найактивніших школярів, але в обороні дітей виступили матері й побили поліціантів. На допомогу місцевій поліції прибув відділ поліції з Стрия, який арештував певну кількість школярів і матерів. Кілька відкритих авт, що везли українських дітей і українських жінок під ескортою поліційних багнетів, становили не абиякий показ протипольської пропаганди.

Польська газета «Ілюстровани Курієр Цодзенни», що мала докладні поліційні інформації, описуючи згадані події, визнавала, що zorganizована ОУН шкільна акція мала масовий характер і що в ній взяли участь десятки тисяч українських шкільних дітей.

Характеристично, що й у випадку шкільної акції українські урядові партії виступили з засудом революційних методів боротьби проти окупанта. Центральний Комітет УНДО вважав за потрібне присвятити шкільній акції ОУН окреме засідання. Воно відбулося 30 вересня 1933 року й «після всебічного розгляду справи», як стверджено на засіданні, учасники прийняли резолюцію про засуд шкільної акції. Вияснюючи цю постанову, секретар ЦК УНДО Вол. Целевич писав у «Ділі»:

«Між державними й недержавними народами іде безупинна боротьба на цілому фронті. Недержавні народи домагаються, щоб школа була кузницею національної свідомости і виховувала борців за народні права, а знову державні народи стараються зробити школу знаряддям культурної і політичної асиміляції». І після цього дуже влучного ствердження автор цитованої статті заявляє: «Але ніхто не вживав шкільних саботажів як засобу боротьби за школу. Вибиті вікон у школі, знищення портретів, уміщення нецензурних написів на оповістках — це не є боротьба за школу, але це забава в революцію... Шкільні саботажі дають тільки працю поліції, яка переводить арештування згоданих винуватців і наражує багато молоді на суворі засуди. З тих

причин шкільні саботажі є фальшивим і недоцільним засобом боротьби й вони не можуть принести українському народові ніякої користі».*

Таке становище займали в час боротьби українські легальні партії, хоч бачили, як польські окупанти послідовно нищили й польонізували українське шкільництво, насміхаючися з усяких українських протестів та приймаючи жалі й прохання українських послів у польському парламенті тільки як признання осягів польонізаційної політики та як заохоту до дальших того роду «подвигів» з боку польських шовіністів.

Натомість загал українського громадянства прийняв «шкільну акцію» ОУН з неприхованими симпатіями. Мужня, активна постава в боротьбі проти окупанта була для нього близькою, рідною, а покірливість викликала обридження.

АТЕНТАТ НА ШКІЛЬНОГО КУРАТОРА ГАДОМСЬКОГО

Завершенням широко розгорненої й дуже вдало проведеної шкільної акції мало бути знищення шкільного куратора Гадомського у Львові, відомого з своїх польонізаційних заходів для ліквідації українського шкільництва.

Зорганізуванням атентату на Гадомського зайнявся студент Юліян Іванчук з Стрия. На виконавця атентату був призначений бойовик Северин Мада, робітник з Калуша. При співпраці з дівочим відділом розвідки було устійнено спосіб життя Гадомського та підготовано технічне виконання замаху. Згідно з пляном, Мада повинен був застрілити куратора з револьвера, а на випадок потреби, кинути на нього ручну гранату.

Але стежачи 28 вересня 1933 року за Гадомським вулицею Львова, Мада прийшов до переконання, що жертвою зриву гранати чи перестрілки могли б упасти сторонні люди, тому вирішив відкласти виконання атентату на інший день. Однак, Гадомського перестерегли поліційні агенти, які завважили Маду, що йшов за куратором. Один із цих агентів, Тендей, підійшов до Мади, щоб його затримати. Мада смертельно поранив агента з револьвера і втік.

Северин Мада сподівався, що супроти нього, як такого, що тількино приїхав з далекого Калуша, львівська поліція не може мати жадних підозрінь, спокійно повернувся на свою квартиру, залишаючи в ній револьвер і гранату. Тим часом уже наступного ранку польська поліція застукала Маду в його помешканні й заарештувала його, забравши знайдену зброю. Крім того, поліція арештувала Ю. Іванчука, Олександра Луцького, В. Медведя і В. Фединського, в яких під час ревізії знайдено зброю й вибухові матеріяли. Поліційні свідки пізнали Маду, як атентатника, а експертиза виявила, що поліційний агент був пострілений кулями з револьвера, знайденого в Мади.

* Цитовано за «Америкою», ч. 125, 26 жовтня 1933.

Наглий суд у жовтні 1933 року засудив Северина Маду за підстрілення поліційного агента на досмертне ув'язнення в тюрмі, а в липні 1934 року львівський суд присяглих за підготовку атентату на куратора Гадомського з доручення ОУН засудив таких осіб: Юліяна Іванчука на 15 років, Северина Маду на 12, Олександра Луцького на 6 і В. Медведя на 5 років тюремного ув'язнення. В. Фединського, щодо якого суд заперечив обвинувачення в приналежності до ОУН та в підготові до атентату на Гадомського, засуджено лише за перетримування вибухових матеріялів на 2 роки ув'язнення в тюрмі.

ПРОТИМОНОПОЛЬНА АКЦІЯ

Виконання присуду смерти над Біласом і Данилишином до глибин потрясло українське суспільство і викликало бажання повести солідарні демонстративні виступи проти окупанта. Серед цього настрою обурення впало гасло відповісти бойкотом польського монополю, відмовитися платити державні добровільні додаткові податки. У перші тижні й місяці після проголошення бойкоту, добровільне відречення від тютюну й алкоголю, які в Польщі були державним монополем, стало масовим явищем. Згодом бойкот почав потрохи меншати.

На доручення КЕ ОУН протимонопольній акції надано виразно політичного характеру: кожний український патріот повинен був відмовитися від пиття горілки і від палення тютюну не лише з уваги на здоров'я, а насамперед тому, щоб, купуючи ці продукти, не збагачувати своїми грішми фінанси окупанта. Така постановка справи примушувала зустрічатися з політичними проблемами кожна українську людину, а одночасно завдавала поважного удару польській державі, відбираючи їй мільйони злотих, прибутків за алкогольні напої й тютюнові вироби.

Зрозуміло, отже, що польська влада й поліція повели безоглядну боротьбу з протимонопольною акцією, користуючись усіма можливими засобами. І так, наприклад, коли в розпалі тієї протиалкогольної боротьби в Сокальщині, влітку 1933 року, було побито налогових п'яниць у корчмах і при тому здемольовано теж корчми, як розсадники розп'ячування українського селянства, поляки поспішно використали цю подію для того, щоб пустити в світ інсинуації, нібито такі випадки є виявом антисемітизму українських націоналістів. Ті самі польські пресові агенції й газети, які дбайливо промовчували протижидівські вибрики польських студентів у польських університетах, тепер друкували на своїх сторінках і посилали у світ до всіх редакцій фотосвітлини здемольованої корчми, а біля неї закутих у кайдани українців під охороною поліції, як доказ українського антисемітизму й дбайливої опіки над жидами з боку польської поліції.

Найприкрішим фактом у той час було те, що на допомогу полякам стали теж українські угодовецькі партії. Здавалося, що українці, яких політичних поглядів вони не були б, повинні були знати правду й мусіли розуміти, в ім'я чого поляки воюють неправдою. Вони знали, що ОУН ніколи до жадного антисемітизму, ні тим більше до протижидівських виступів не закликала і що протиалькогольна акція скерована проти польських державних фінансів з політичних мотивів. Якщо ж у широкому розмаху акції трапився випадок здемолювання корчми, власником якої був жид, то це зроблено тільки тому, що корчма була розсадником п'янства взагалі, байдуже, хто її вів: жид, поляк чи навіть українець. Якщо ж хтось із українських противників ОУН лякався заторкувати політичний аспект тієї справи, то в ім'я правди і в ім'я українських національних інтересів повинен був визнати, що вже з фінансових та моральних оглядів протимонопольна акція була величезним позитивом: адже завдяки цій акції мільйони злотих, видаваних раніше на горілку й тютюн, залишалися тепер у кишенях українських селян. Переставши пити, ці селяни проводили вечори або в колі своєї сім'ї або в читальні «Просвіти». Отож, моральні й матеріальні успіхи для українського селянства були очевидні, не кажучи вже про великий політичний вплив.

Тим часом частина української тодішньої преси (напр., «Діло» з датою 30 квітня 1933) підхопила польські інсинуації проти ОУН. Не залишилися позаду й еміграційні партійці. І так, голосний у той час на чужині соціал-демократичний партієць Панас Феденко з поспіхом покориствовався польськими провокаційними «документами», щоб написати у празькому органі ес-деків статтю такого змісту:*

«Фашистський рух має міжнародний характер. Як в інших землях, бачимо посилення українських фашистських груп також у Східній Галичині, і між українськими емігрантами, передусім в колах молоді... Приклад гітлерівського антисемітизму заразив також українських фашистів. Перед 14 днями українські фашисти напали на жидівські склепи** в декотрих селах Східної Галичини і вибили вікна в жидівських домах.*** Проти тих вибриків „Організації Українських Націоналістів“-фашистів рішуче протестує українська преса соціалістична і міщансько-демократична... Український фашистський рух підпирають передусім реакційні закордонні елементи... Цікаво, що в Празі вже шостий рік виходить центральний орган української націоналістичної організації, що проголошує інтегральний фашизм, „Розбудова Нації“. Бачимо цілком ясно систематичний і добре приправлений наступ реакції на ціле політичне й культурне українське життя».

* Цитуємо за «Розбудовою Нації», чч. 7-8, липень-серпень 1933, стор. 200-201.

** П. Феденко свідомо тенденційно писав «склепи», хоч добре знав, що в той час по селах Сокальщини не було жадних жидівських склепів (крамниць), а були ще тільки жидівські корчми. Писати правду, що йшло про боротьбу з корчмами, йому було невидібно.

*** Вацлав Жиборскі, начальник відділу безпеки в польському міністерстві внутрішніх справ, виступаючи як прокурорський свідок у справах ОУН під час Варшавського процесу, зізнав, що КЕ ОУН у своєму «Бюлетені» рішуче відмежувалася від протижидівських виступів і визнала протижидівську боротьбу за шкідливу. (Див «Свобода», ч. 14 з 18 січня 1936).

Але такі виступи, подібно як і в випадку шкільної акції, були відіраними виступами поодиноких партійців, що втратили зв'язок з народними масами. Протимонопольна акція розгорталася й доходила до найглухіших закутин західноукраїнських земель.

АТЕНТАТ У БОЛЬШЕВИЦЬКОМУ КОНСУЛЯТІ У ЛЬВОВІ

Найпомітнішою подією у тодішній протибольшевицькій акції ОУН на західноукраїнських землях був демонстраційний атентат у большевицькому консуляті у Львові — голосний не тільки по всій Україні, а й далеко поза її межами «постріл в обороні мільйонів».*

Постанову виконати атентат на советського консула у Львові, як акт протесту ОУН проти московсько-большевицької голодової акції на Україні, прийнято на Конференції ПУН-у з членами Крайової Екзекутиви ОУН у Берліні 3 червня 1933 року.** Виконанням цієї постанови зайнявся сам Крайовий провідник ОУН Степан Бандера.

«Я, — зізнав він опісля перед львівським судом, — особисто дав наказ Лемикові і подав йому мотиви та інструкції. Ми знали, що большевики будуть у фальшивому світлі представляти те вбивство і тому ми вирішили, що Лемик має віддатися в руки поліції й не стріляти до неї та таким чином дати спроможність зробити судову розправу»***

Підготова й перебіг атентату

Технічною підготовкою атентату зайнявся бойовий референт КЕ Роман Шухевич. До боївок ОУН у Львові було вислано організаційний заклик, щоб зголосився доброволець для виконання атентату, в якому атентатник може згинуть або буде спійманий і засуджений на досмертну тюрму. Зголошення треба було слати листовно на адресу: «Ксавери Брудас, Політехніка, Львів»**** З-поміж зголошених добровольців вибрано молодого бойовика, несповна 19-річного абсолювента української гімназії у Львові Миколу Лемика, сина селянина з Львівщини. Йому видано револьвер марки «Оргіс» і доручено добре вправлятися в стрілянні.

В половині жовтня 1933 року Лемика викликано на організаційну зустріч з «кимось згори». На цю зустріч, що відбулася в парку на Личакові у Львові, прибув сам Бандера, не виявивши, однак, Лемикові ні свого прізвища, ні свого організаційного поста. Він з'ясував Лемикові мету атентату, його причини й завдання, яке повинен Лемик сповнити як виконавець того атентату.

* В. Макар: «Стріл в обороні мільйонів», «Час», ч. 43, 24 жовтня 1948 і ч. 44, 31 жовтня 1949.

** «Акт обвинувачення» Варшавського процесу, стор. 73.

*** Звідомлення з Львівського процесу.

**** «Ксавери Брудас» не було псевдом, а тільки одноразовим прибраним Романом Шухевичем прізвищем для адреси, на яку мали слати зголошення бойовики ОУН.

Обсервацію большевицького консульату провела одна із дівочого розвідкового відділу, а для зібрання інформацій про розміщення бюр консульату та вигляд консула покористувалося малярем Романом Сеньківим. Сеньків зголосився до консула як охотник виїзду до УССР, де, мовляв, для нього, як маляра-українця, є великі можливості праці. При нагоді кількакратних відвідин Сеньків добре приглянувся до приміщень та опісля нарисовав для Лемика розміщення бюр і силуету консула.

22 жовтня 1933 року Микола Лемик зайшов до большевицького консульату у Львові при вулиці Набеляка число 22 з підробленою виказкою на прізвище «Дубенко», як прохач у справі виїзду до УССР. Таких прохачів приймав консул від 12 до 1 години в полудні. У ждальні було більше інтересентів, але коли дверник Джугай зголосив, що прийняття починається, Лемик зголосився перший. Увійшовши до другої кімнати, де урядував консул, він побачив при бюрку людину, що не дуже була схожа на нарисовану Сеньківим силуету консула. Але коли Лемик сказав, що він бажає говорити з консулом, незнайомий за бюрком відповів московською мовою: «Будь ласка, говоріть!» Тоді Лемик пояснив, що він хотів би поїхати до УССР, де живе його сестра, від якої має листи із запрошенням на відвідини. Коли ж консул (як думав Лемик) попросив показати йому ті листи, Лемик саягнув до кишені по револьвер і, витягнувши його, швидким рухом скерував

Микола Лемик

цівку на «консула». Той здеревів із переляку, промимрив якісь благальні слова, але Лемик заявив йому коротко, що це кара ОУН для нього, представника большевицької Москви за смерть мільйонів українців, і — одним пострілом у чоло поклав його трупом.

Гук пострілу викликав паніку серед присутніх у ждальні. Лемик швидко ввійшов до неї з револьвером у руці і закликав усіх піднести руки вгору та обернутися обличчям до стіни. Кілька присутніх жінок зімліли зі страху, а інші, між ними й таємні большевицькі агенти, що були особистою охороною консула, виконали наказ. Дверник Джугай теж підніс руки, але тому, що був близько вихідних дверей, пробував використати момент і вискочити з кімнати. Одначе Лемик завважив це і вистрілив до дверника. Поранений у долоні, Джугай зі страху упав на землю.

Лемик пробував вийти на вулицю, де вже збігалася заалармована пострілами поліція, але виявилось, що вихідні двері були замкнені. Тому бійовик повернувся до ждальні, замкнув її на ключ, щоб забезпечитись перед можливою несподіваною атакою енкаведистів, і вийшов у

коридор ждати на польську поліцію. З горішнього поверха будинку почав сходити вниз віцеконсул Голуб, який, побачивши Лемика з револьвером, злякано закричав, впав на долівку й поповз швидко до своєї спальні, де заховався під ліжком. Але Лемик не гнався за ним, бо був переконаний, що він застрілив справжнього консула.

Арештування й наглий суд

Врешті на горішньому поверсі появилася польська поліція, яка не могла відчинити входових дверей, тому пролізла через горішне вікно. Побачивши озброєного Лемика, поліціанти злякано поховалися за одвірки й різними мовами крикнули до нього, щоб він підняв руки вгору. Лемик відкинув револьвер і підняв руки, тоді його заарештовано, закуто в кайдани й під дуже сильною охороною відставлено на поліційну станицю. Арештований Лемик заявив, що він виконав атентат як член ОУН з наказу Організації, але відмовився подати особисті дані. Щойно в ході слідства, на підставі знімок поліційного архіву, було встановлено тотожність особи атентатника.

Вже на початку слідства виявлено, що Лемик застрілив не большевицького консула, але «урядовця консульату» Маїлова. Та швидко стало відомим, що Маїлов не був звичайним «урядовцем консульату», але високозаансованою большевицькою «шишкою», що з доручення самого Сталіна об'їжджав усі дипломатичні представництва ССРСР за кордоном з метою контролі їхньої діяльності і, зокрема, контролі таємно діючих по тих представництвах закордонних станиць НКВД. Сам Лемик довідався про це щойно в час судового процесу від свого оборонця д-ра Степана Шухевича. Таким чином, завдяки помилці атентатника, замах, як акт протесту, став дошкульним ударом для Москви.

Судова розправа проти Миколи Лемика відбулася перед наглим судом у Львові 30 жовтня 1933 року. На оборонців підсудного зголосилися демонстративно всі українські адвокати, але польський суд допустив тільки трьох. Головним оборонцем був д-р Степан Шухевич.

Наглий суд засудив Миколу Лемика за вбивство урядовця большевицького консульату та поранення службовика того ж консульату на кару смерти, але з уваги на вік атентатника, замінив йому цю кару на кару досмертного ув'язнення в тюрмі. Під час процесу Лемик з'ясував мотиви свого вчинку, що був протестом перед усім світом проти московсько-большевицького терору супроти українського народу на окупованій Москвою частині України.

Обставини атентату й перші реакції на нього¹

[Рік 1933, кульмінаційний рік голоду на Наддніпрянській Україні, організованого большевицьким урядом, приносив щоденно жажливі вісті

¹ Цей і наступні розділи є редакційним доповненням.

поза кордони ССРСР. Довготривалі інтервенції, заходи організування допомоги, меморандуми до міжнародних чинників з боку українців на землях не зайнятих більшовиками й на еміграції були безуспішні. Це створило гнітучу й тривожну атмосферу неспроможности мобілізувати світову опінію проти народобвистства ні протидіяти власними силами з закордону. На західньоукраїнських землях відбувалися численні протестаційні віча з резолюціями, що мали сколихнути опінію світа, по переповнених церквах* відправлялися молебні, панахиди, Богослужби.

Вже на перші вістки про початок большевицьких репресій та арешти українських науковців, письменників і інтелігенції, ОУН на ЗУЗ організувала восени 1929 року протестаційні віча, демонстрації під советським консулятом у Львові получені з вибиттям вікон і демолювання приміщень совстофільських, комуністичних і москвофільських газет.** У відповідь на харківський процес проти Співки Визволення України й на жорстокий присуд членів СВУ приготувала УВО у Львові на 22 квітня 1930 року атентат на большевицького консуля і бомбовий замах на советський консулят. Одначе через сильну поліційну охорону консуляту і технічне ускладнення цієї демонстративної акції не переведено, а бойовиків арештовано, що вийшло на яву на голосному політичному процесі.***

Але по селах Наддніпрянщини далі вмирили з голоду українські селяни тисячі за тисячами. В атмосфері такої гнітучої недовісти Польська Агенція Телеграфічна (ПАТ) принесла 21 жовтня 1933 року повідомлення про «Політичний атентат на большевицький консулят у Львові» такого змісту:

«Сьогодні около год. 11 зголосився на авдієнцію до советського консуляту якийсь молодий мужчина, якого по 15 хвилинах очікування візвано зі ждальні до кімнати, в якій урядував начальник канцелярії Александер Маїлов. Интересента ввів возний консуляту. У хвилини, коли Маїлов питався интересента про причину домагання авдієнції в консуля, цей вийняв револьвер і стрілив до нього двічі та вбив його на місці. На відгомін стрілів зі сусідньої кімнати вбіг другий урядовець консуляту, Іван Джугай, до якого атентатник теж стрілив та ранив його в обі руки. Рани Джугая є легкі, так що його після перев'язки залишено домашній опіці. Почувши стріли, надбіг з голю сторож Гавриіл Мандзій, до якого атентатник теж стрілив, однак не поцілиив його, зате стріл збив шибу. Мандзій зчинив крик і сховався до пивниці.

Перебуваючий в тому часі на горі у своєму кабінеті советський заступник консуля відчинив вікно і візвав помочі, прикликаючи поліційанта, який

* Наприклад, під наг. «День жалоби в Жовківщині» подає «Новий Час» від 1. 11. 1933 р. новинку:

День жалоби в самій Жовкві обмежився до церковних Богослужень. В церкві оо. Василян відправилась співана Служба Божа. Отець Кацалай прочитав єпископського листа і пояснив. По вечірні відправили панахиду 6 священників. Церква була битком наповнена. Співав гарно місцевий мужеський хор. У церкві оо. Василян в Крехові відбулось свято жалоби ще величавіше. Палку і річеву проповідь виголосив о. К. До панахиди станули всі монастирські священники. Серед церкви поставлено гарний хрест з написом: впавшим братам на Великій Україні. Весь час панахиди люди плакали.

** Дивись стор. 134. *** Дивись стор. 136.

однак не міг дістатися до будинку, бо двері від середини були зачинені, а вікна на партері є закратовані.

Водночас повідомлена поліція з'явилась на місці атентату й на визнання консуля увійшли крізь вікно 1. поверху до середини аспірант поліції Бартузель з поліціантом Тшемнальским. Згодом увійшли вони до голю й розоружили атентатника окликом: „поліція, руки в гору!”

Атентатник підніс руки до гори й віддав зброю. Запитаний про назвисько, подав його, заявляючи, що є членом ОУН, і виконав замах на приказ тієї організації.

Безпосередньо по випадку, відвезено атентатника до слідчого виділу й розпочато переслухання».*

Поліція перевела численні ревізії й арешти серед підозрілих у приналежності до ОУН. Перед будинками советських посольств і консулятів Польщі поставлено поліційну варту. Проти М. Лемика і організаторів атентату поведено слідство за процедурою наглих судів. На конференціях у львівського воеводи і апеляційного прокурора брав участь радник советського посольства в Варшаві, Подольський, який дуже живо цікавився подробицями слідства і потім був приявний на судовій розправі. Тіло Маїлова, що перед трьома тижнями приїхав з Москви до львівського консуляту, після переведення секції перевезено через Шепетівку й Харків до Москви. «Ізвестія» накинулася на поляків, що вони через політику толеранції причинилися до протисовєтської кампанії:

«Та кампанія є інспірована, організована і фінансована скрайніми анти-советськими чинниками, — переповідала ПАТ — які завжди змагали до війни між Польщею і Советською Росією (натяк на гітлерівську Німеччину — ред.) та спротивлялися зближенню, що народжувалося в цім році між Польщею і ССС... Треба ствердити, що толеранція певних польських властей у відношенні до приклонників Петлюри та інших смертельних ворогів Советкої України причинилася до розвитку цієї кампанії. Львівський замах це є безперечно спроба перепинити зближення СССР з Польщею».

Польська преса накинулася і на ОУН і на українські партії. На ОУН за те, що вона нібито в інтересах Берліну хоче порізнити Польщу з Росією; на українські партії за те, що вони розбурхали пропаганду проти СССР для рятування братів на советській Україні і разом з німцями хотіли перенести її на форум Ліги Націй на шкоду Польщі, що почала «мирову консолідацію» з СССР.

Перебіг судової розправи

«Новий Час» з дня 1-го листопада 1933 під наголовком «Микола Лемик перед наглим судом» подає:

«Львів, 30 жовтня 1933. Сьогодні почався черговий наглий суд у Львові. Перед судом став 18-літній Микола Лемик, студент математично-природного відділу львівського університету, що в суботу, 21-го жовтня ц. р. вбив в советському консуляті начальника секретаріату консуляту Маїлова і ранив функціонера того ж консуляту Джугая.

Зацікавлення розправою велитенське. В год. 8.45 заля майже повна публіка. Деякі журналісти заняли свої місця вже й на три чверти години перед розправою. Заступлена в комплекті не лише львівська преса, але й ча-

* Цитовано з «Нового Часу» від 23. 10. 1933 р.

сописи з інших міст Польщі прислали своїх спеціальних кореспондентів, а навіть і заграничні. Приїхав теж пресовий аташе советського консульату в Варшаві, Ковальський, що є рівночасно варшавським кореспондентом советської агенції «Тасс» та «Ізвестій». Кореспондентів нині більше ніж колинебудь, так, що мусять доставляти їм спеціальні столи та крісла. Рахують, що є їх понад 30.

Перед входовою брамою до суду та в його коридорі багато тайних і явних поліційних функціонерів, що дуже докладно перевіряють легітимації всіх журналістів і публіки. Остання мусить ще мати карту вступу.

В год. 9. вводять Лемика. Є це досить сильно збудований молодець, блондин. Вбраний в плащ, з незначно піднесеним ковніром. Рішучим кроком входить на залу розправ. Не знає, де сідати, показують йому лавку. Сідає, а за ним двох поліціантів. Приступає до нього меценас Шухевич. Підсудний, усміхаючись, встає і вітається з своїм оборонцем. По хвилині підсудний скидає плащ. Має на собі чорне убрання.

В год. 9,15 зала повніська публіки.

В тому ж часі входять на залу адвокати: (подаємо в поазбучному порядку): д-р Ст. Біляк, д-р Лев Ганкевич, д-р Кость Левицький, д-р Ол. Марітчак, д-р Ст. Назарук, д-р Вол. Старосольський, д-р Ст. Федак, д-р Ст. Шухевич. Всі боронять підсудного. Лавою оборонців проводить д-р Степан Шухевич...»

Прокуратор д-р Прахтель-Моравянські противиться тому, щоби підсудно боронило більше число оборонців.*

«Є це, — говорить прокуратор, — демонстрація, а демонстрація на цій залі не може мати місця».

Д-р Шухевич домагається допущення всіх оборонців. Трибунал іде на нараду.

Після перерви входять на залу три оборонці в тогах, інші вже без тог. Д-р Шухевич встає і подає, що боронити Лемика будуть д-р С. Шухевич і д-р В. Старосольський. Але тому, що д-р Старосольський є тяжко хворий і невідомо, чи він зможе сидіти через цілий час розправи, прошу про допущення як нашого субститута адв. д-р Біляка...

Предсідник: До вини почуваетесь?

Підсудний: Ні, лише до сповненого діла.

Предс.: До вбивства Маїлова. А до другого вчинку, до ранення Джуґая?

Підс.: Ні, я до нього не міряв.**

Підс.: На приказ ОУН я прийшов до консульату з метою вбити представника московської влади, яка силою загарбала українську державу, нищить українську культуру і терором та голодом нищить українську націю.

Предс.: Хто вам дав револьвер?

Підс.: Северин Брудас. На питання, хто це був — підс. каже: Не знаю.

Предс.: Оповіжте, як це було?

Підс.: Десь з початку жовтня ц. р. я записувався на університет і тоді мешкав кілька днів у вуйка Осипа Кутного на Знесінні. Одного дня вечером я вертав з кіна. На Знесінні стрінув мене Вол. Маївський і казав, що маю бути одного дня на розі вулиць Потоцького і Шимоновичів. Я пішов там одного дня десь в год. 14. І там стрінувся я з низьким молодцем, блондином. Він запитав мене, де є вулиця Ісаковича, а я відповів — бічна вулиця Листопада. Це була умовлена кличка. Незнайомий казав на другий тиждень прийти на те саме місце. Другого разу він дав мені револьвер і 30 набоїв і велів навчитися стріляти. Револьвер був теж набитий. Я поїхав на село вчитися стріляти. В дома я вистрілив 5 набоїв, потім я знову наладував револьвер. Щодня я виїздив до університету поїздом. Револьвер був удома.

В п'ятницю 20. ц. м. я їхав до університету. Того дня мав я бачитися з Брудасом на Личакові. Тоді сказав він мені, що має бути агентат на представника советської влади у Львові та казав, що я маю виконати його. Казав,

* З дальших чисел «Нового Часу» подаємо скорочення й вибрані уривки.

** Не ціляв, не брав на приціл.

що атентат цей має звернути увагу цілого світа на стан, в якому знаходиться українська нація.

Він дав мені гроші (30 зол.), щоби купити собі білля і черевики, бо не личить іти в таких черевиках, які я тоді мав...

На другий день в 11. год. я пішов коло костела Марії Магдалини, де мав стрінутися з Брудасом. Він сказав, що атентат має бути виконаний в год. 11.30. Ще в п'ятихвилю сказав мені, як входить до консуляту та що консуль є молодий. Велів 2 рази стрілити до нього. Як вийду на вулицю, то втеча мене не обходить.

До консуляту впустив мене якийсь старий. В ждальні я скинув плащ. Там було більше осіб. Ніхто не питався, пощо я прийшов. Потім вийшов якийсь чоловік з кімнати секретаря, вівзав мене до кабінету і я став перед бюрком. За бюрком був молодий чоловік. Спитав мене по-московськи чого, я прийшов. Я сказав, що в справі виїзду на Велику Україну. Тоді спитав мене, чи хочу бути советським громадянином. А я витягнув з кишені револьвер і стрілив до нього. Чи третій раз я стрілив — не тямлю. Опісля я опинився в сніжках. Я став під дверми і чекав. Почали стукати до дверей поліціянти, але я не міг їх відчинити.

До поліції я мав приказ не стріляти, хіба вгору на випадок погоні. Опісля прийшла поліція і забрала мене на комісаріят.

Предс.: Від коли ви належете до ОУН?

Підс.: Від 1932...

Д-р Старосольський: Чи суддя, що переслухував вас, казав вам говорити правду?

Підс.: Казав, що ліпше говорити правду.

Д-р Стар.: Ви сказали, що поступування Советів у відношенні до Великої України було мотивом ваших стрілів.

Підс.: Так, терор скріпився там тоді, як я здавав матуру. Про те я знав також з газет...

Д-р Стар.: Чи ви знали, що цілий ряд визначних українців покінчило самогубством з приводу подій на Великій Україні?

Предс.: Усуваю це питання.

Д-р Стар.: Чи ви знаєте, що багато визначних українців розстріляли?

Предс.: Усуваю це питання.

Д-р Стар.: Пане предсіднику, чи можна взагалі ставити питання політичного характеру?

Предс.: Ні!..

Д-р Шухевич: Чи ви читали, що Совети нищать релігію?

Предс.: Усуваю це питання.

Д-р Шух.: Чи ви читали про те, як над Дністром розстрілювали...

Предс.: Усуваю це питання.

Д-р Шух.: Чи ви читали про масову смертність на Великій Україні...

Предс.: Усуваю це питання.

Д-р Шух.: Прошу про ухвалу трибуналу.

Трибунал іде на нараду і затверджує ухилення питань.

З переслухання свідків вибираємо фрагмент зізнань, що їх зложив советський віцеконсуль свідок Михайло Григорієвич Голуб, літ 31, віцеконсуль СССР.

Предс.: Якої релігії?

Свідок: Нікакой.

Предс.: Тоді зложите тільки приречення, що будете говорити правду. Відчитує текст приречення, а прикінці подає свідкові руку. Це видно, новий церемонія відносно безконфесійних свідків.

Свідок оповідає: 21-го жовтня ок. 12-ої години, сидячи в кабінеті, почув я 2 вистріли, а по якій мінуті 3-тій стріл. З кабінету вибіг я на сходи і побачив там молодого чоловіка, що тримав револьвер, спрямований до мене. Я скоро втік: увійшов до кімнати, відкрив вікно і звернувся до поліція за поміччю.

По якомусь часі увійшла поліція через вікно і вбивника задержала. По задержанні атенатника, я побачив образ: Маїлов вбитий, а Джугай ранений.

Предс.: Хто був Маїлов?

Свідок: Начальник канцелярії...

Недопущені питання оборонців

Д-р Шухевич: Чи урядники були озброєні?

Предс.: Усуваю це питання.

Д-р Шух.: Які замки є у дверях консуляту?

Предс.: Усуваю те питання, не будемо зраджувати тут їх таємниць.

Д-р Шух.: Прошу про ухвалу трибуналу.

Трибунал йде на нараду.

Д-р Біляк: На яким правнім акті спирається відношення українців до Росії?

Предс.: Усуваю це питання.

Біляк.: Чи ви знаєте, хто був Хвильовий?

Предс.: Усуваю те питання.

Д-р Біляк: Чи ви знаєте, хто був Скрипник?

Предс.: Усуваю те питання.

... Свідок з консуляту, Іван Джугай, оповідає, що він перейшов через канцелярію, коли Мандзій просив відвідувачів із ждальні. До Маїлова впродовж одного мужчину. Маїлов спитав по-польськи: «що пан себе жичи?»*

Мужчина сказав, що хоче їхати на Україну. Тоді свідок вийшов і замкнув двері. Нагло почув два стріли. Я вернувся. Побачивши мене в дверях, мужчина крикнув до мене «руки вгору!» Я цофнуся і замкнув двері. Тоді впав стріл і мене ранив в руку. Двері є скляні, а шиби в них матові.

Атенатник пішов до ждальні, а я до кабінету Маїлова. Через вікно я кликнув поліціанта, але поліціант мене не зрозумів. Тоді я пішов до ждальні, але той мужчина спрямував до мене револьвер і я вернувся.

Третій свідок з консуляту — возний Габріель Мандзій заявляє, що є гр. кат. релігії і годиться присягати. Присягає по-українськи, а потім зізнає по-польськи:

«Підсудний прийшов до консуляту, задзвонив і я його пустив. Він завісив плащ і я його спитав, пощо він прийшов. Сказав, що по інформації в справі виїзду на Велику Україну. Завів я його до ждальні. Було 5 інтересантів, а він шостий. Внедовзі спитав Маїлов, чи є інтересанти. Тоді я сказав, що так і впустив до Маїлова підсудного. Я сів у ждальні за дверима кабінету. Нагло я почув два стріли.

«Ого, — сказав я, — щось сталося» і побіг до Джугая. Він вибіг і зустрівся з підсудним, що до нього стрілив. Тоді я пішов до кабінету Маїлова. Він лежав мертвий. Я хотів зійти на долину до входових дверей. Там стояв вбивник і кивав на мене пальцем.

Предс.: Ви прийшли до нього?

Свідок: Ні, бо він мав револьвер. Опісля я пішов через вікно і закликав поліціанта, сказавши, що один є вбитий, а другий ранений.

Далі з питання предсідника виходить, що в консуляті так були перелякані, що ховалися навіть під канапи...

Відкинення внесків про колективізацію, голод і світову опінію

Д-р Біляк ставить внески...

...вношу, щоби переслухати як свідка п. Залеского, експерта для справ українсько-московських відносин в східньому відділі міністерства закордонних справ у Варшаві і б. міністра Леона Васілевського на обставину, що політичні і господарські відносини між Україною і Москвою є від довшого часу дуже напружені, а зокрема, що всі договори заключені між СССР

* Що ви собі бажаєте?

і УСРР, які гарантували сяку таку свободу Україні, потоптані були московським комінтерном.

— Зокрема вони ствердять, що колективізація, переводжувана від 1929 р. на Великій Україні, а рівночасно з нею і національно-політичний гніт, який скріпився з приходом до Харкова в 1933 р. Постишева, викликали незвичайно від'ємні враження і почування в усіх українців.

— Вони ствердять, що від 1930 р., себто від року, коли переведено в Харкові процес членів Спілки Визволення України, московський комінтерн почав переводити масовий терор на Великій Україні.

Прокуратор в цьому менті встає і заявляє, що він противиться, щоби оборонець говорив про відносини на Великій Україні.

Предсідник (до д-ра Біляка): Вже кінець?

Д-р Біляк: Ще ні!

— Далі вношу, щоби відчитати часопис «Відомосці Літерацке» з 1933 р., в яких міститься стаття проф. віленського університету Маряна Здеховского, а це на обставину, що жахливе положення, в яким знаходиться тепер український нарід на Великій Україні, викликає однакове враження і почування у кожної культурної людини.

— Далі прошу відчитати «Бюлетень Польсько-Українські» з 1933 р., де є стаття п. наг. «Шістнадцята весна в УСРР». В цій статті репродукується враження людини, що весною 1933 р. була на Великій Україні, яка ствердила там факт жахливого голоду, що там тепер панує, а зокрема, що там трапляються жахливі випадки людодства.

— Прошу відчитати вступну статтю з «Ілюстрованого Курера Цодзенного» з 12. 7. 1933 р. під заголовком: «Правда про голод в Росії», а далі — статті з французького часопису «Матен» з 30. і 31. VII. 1933 та вступну статтю з того щоденника з 27. 9. 1933, на обставину, що трапляються на без...

Предс.: Я юж вем, пан о тих стосунках! Прошен далей не мувиць.*

Оборонець говорить далі:

— Прошу відчитати статтю д-р Аменде, генерального секретаря конгресу національних меншин, поміщену в «Ділі» 28. 7. ц. р. на ствердження обставин, які господарські й політичні причини голоду на Україні.

— З черги д-р Біляк ставить внесок, щоби прочитати статтю одного англійського часопису з липня 1933 р., де кореспондент того часопису, що був на Великій Україні стверджує, що там згинуло з голоду понад мільйон людей...

Предс.: Пан знову о тих стосунках!**

Д-р Біляк: Далі ставлю внесок, щоби покликати на свідків д-ра Дм. Левицького, голову УНДО-ня і д-ра Макуха, голову УСРІ на обставину, що події й положення на Великій Україні викликали серед галицьких українців незвичайне пригноблення і незвичайно жахливе враження, яке найшло свій вислів в останньому пастирському листі усіх українсько-католицьких Владик. Далі вношу переслухати як свідка редактора «Діла» п. В. Мудрого, в якого руках знаходиться дуже багато листів, що стверджують жахливе положення на Великій Україні. Він ствердить далі, як англійська й французька преса малюють жахливі відносини на Великій Україні.

— Далі вношу переслухати п. Мілену Рудницьку. Вона ствердить, як учасниця Конгресу Національних Меншин, що відбувся недавно в швейцарському Берні ті факти, які наведено в тому конгресі, а які малюють жахливе положення на Великій Україні, зокрема повторить факти, які навіть на тому конгресі московський професор Курчинський, факти, які ілюструють події на Великій Україні. Далі вона ствердить, що цей же конгрес видав відзову до всього культурного світу, де взиває цілий культурний світ до допомоги жертвам голоду на Великій Україні.

Вона ствердить, що 24-го вересня 1923-го року Найвища Рада Ліги Націй скликала спеціальне засідання на розглянення справ, зв'язаних з жах-

* Я вже знаю, Ви про ті відносини. Прошу не говорити далі.

** Ви знову про ті відносини.

ливим положення на Великій Україні й звернувся до Червоного Хреста, зважаючи його до рятувкової акції голодуючим на Великій Україні.

Прокурор противиться всім внескам, а внески, ухвалення яких трибуналом причинилося б до висвітлення відносин на Великій Україні, називає демонстративними внесками та що вони не стоять у ніякому зв'язку з цією справою.

Д-р Старосольський: Я хочу заявити, що нема тут ніякої демонстрації. Стверджуємо лише факти, що на Великій Україні гинуть...

Предс. (схвильований): Ухилям, ухилям... то...*

Д-р Старосольський: Наші внески йдуть у тому напрямі, щоб висвітлити підложжя, на якому зродився вчинок підсудного.

По нараді трибунал відкинув усі внески оборонців.

З промов оборонців в процесі М. Лемка

Промова оборонця д-ра Ст. Шухевича

Високий Наглий Суде! Вношу, щоб Високий Суд цю справу, як щодо вбивства Маїлова так і щодо намаганого вбивства — переказав до звичайного поступування. (В дальшому оборонець наводить правничу мотивацію, відкликуючися до параграфів, що стосуються молодого віку і психічного настрою).

... Правда, він каже, що дістав наказ від Організації Українських Націоналістів, але тут не рішає сам наказ. Тут рішають перш усього ті відносини, на підставі яких він дійшов до переконання, що цей наказ треба і мусить-ся виконати, тут децидує та психіка, в якій він знаходиться почавши від того часу, коли почав вчитувати в часописах про ті жахливі відносини на Великій Україні.

Хто ж є обжалований? Селянська дитина. Кінчив гімназію. Живе традицією 1917-го і дальших років. Начитався в літературі, спогадах, поезіях, оповіданнях, наукових статтях про те, як там за Збручем повстала була своя власна держава. І він, молодий хлопчина, перейнятий тим. Бо треба знати, що наша молодь тепер по війні є незвичайно патріотично успосіблена, про що могли панове переконатися серед тої безлічі процесів, що мали тут місце. І такий патріотично успосіблений хлопець, для якого першою і найважливішою ціллю є любов до рідної країни, вступає до ОУН і там дістає приказ і там дають йому мотиви, чому саме на представника російської держави він має виконати замах. Усі знаємо, які відносини сьогодні на Великій Україні...

І для того, прошу Високого Трибуналу, якщо обжалований подає мотиви свого чину такі, як їх подав, я міг би поставити просто внесок на уневинення. Бо діяв він з мотивів взнеслих, бо діяв тому, що бачив гноблення своєї рідної батьківщини. І тому, якщо б Високий Трибунал стояв на тому становищі, що не можна його увільнити, то можна його оправдати. Тому належало б справу передати до звичайного поступування.

Але були такі мотиви, що могли викликати такий стан, як це представляє обжалований, то панове судді знають. І тільки одно наведу. Є їх до вибору. Вісім мільйонів з голоду... (предсідник забороняє порушувати цю справу). Я вже скінчив. І чи, коли обжалований начитався тих оповідань, які подають хоч би чужомовні подорожні, які їздили там спеціально тому, щоб це перевірити, чи ж не міг в його душі витворитися той психологічний стан, що він уважав за конечне зробити те, що зробив? Це зовсім логічне. Всякі ухвали, всякі резолюції, всякі віча, всякі анкети, все те не звертає уваги світу, цілого культурного світу (кажу про культурний) на те, що діється з його рідною країною. І він, бачучи, що те все не помагає, хоче звернути увагу в інший спосіб. В такий спосіб, який потряс би цілим світом, щоб очі всіх культурних людей звернулися на те, що діється в його країні.

І рішився на чин, рішився стрілити в репрезентанта того народу і тої влади, що є спрчинниками цього всього. І дійсно треба признати, що цей його

* Відхиляю, відхиляю... це...

чин порушив увагу цілого світу. І тут не можна підсувати підсудному тої думки, як це робить п. прокуратор, що мотивом його діяння було не зареагувати на гноблення свого народу, а тільки впровадити якесь непорозуміння між Річчю Посполитою Польською і Советською Росією. Це видвиження було в одній газетній статті, а я не знаю, на якій підставі доходить до такого ж твердження п. прокуратор. Обжалований діяв виключно з патріотичних мотивів. Він бачив свою Батьківщину, свій нарід «пригноблений і замучений» — як сказав Іван Франко в «Мойсею», де питався чи вічно йому бути тяглом у поїздах бистробіжних своїх сусідів? А він хоче бачити свій народ іншим, хоче бачити таким, яким хотів його бачити Франко:

Та прийде час, і ти вогнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі
І глянеш як хазяїн домовитий
По своїй хаті і по своїм полі...

Промова оборонця д-ра В. Старосольського

Найтрагічніша розправа, яку колинебудь переживала ця земля! Найтрагічніша розправа, в якій колинебудь я боронив! Найтрагічніша розправа, в якій колинебудь польський суд мав рішати в українській справі. Завжди було так, що обвинувачений ставав тут за чин звернений проти польської держави чи нації. Завжди польський суд судив українця за чин звернений, об'єктивно, чи суб'єктивно проти польської держави, проти польського інтересу. Сьогодні, Високий Суде, розправа відбувається у зовсім іншій площині.

Я не націоналіст, я соціаліст, але я розумію і бачу, що це виросло з моменту великого столітнього процесу. Я бачу, що це виросло з моменту національного визволення, з процесу, якого не можна згадати жадною ідеологією, жадним хотінням не бачити цього. І в тім процесі, в одному з епізодів того процесу польський суд має сказати своє слово.

Високий Трибунале! Устами вельмишановного пана предсідника сказали ви, що не можна говорити в тій справі про політичні квестії. Постанова для нас безконечно важка. Процес політичний. У мотиві лежить цілий комплекс душевних переживань обжалованого. Усе, що в нім наболіло, усе, що в нім накопало, усе, що стихійно вклало йому убивчу зброю в руки. Тільки формальним був — приказ ОУН. А фактично в глибині своїй цей стріл своїм висловом був вислідом тої безконечно-глибокої трагедії, яку переживають мільйони нації. І не для демонстрації, а тому, що ми розуміли характер цього вчинку, незалежно від того, яка організація тут діяла, ми з'явилися в такім числі перед Високим Судом. З'явилися, щоб дати свідоцтво правді, щоби сповнити той обов'язок, який лежить на українцеві адвокатові, коли він є членом громадянства, суспільности. Але, Високий Суд постановив, що не дозволено на цій розправі говорити про політичні справи і до цієї постанови я мушу примінитися.

Пригадуться мені та велика, стара грецька легенда. Замерзали слова в героїв легенди і тільки пізніше ті слова відмерзли і заговорили. На наших устах замерзли, наслідком ухвали, слова. Ми не можемо говорити про те, чого вислідом, стихійним вислідом є стріл обвинуваченого. І я уважаю, що коли Високий Суд стане на становищі тім, яким нам зв'язав уста, якщо виключить політичний момент з цієї розправи, то *обвинувачений живе!* Тільки політичний момент може його повести на смерть!... (Слідує правнича і психологічна мотивація).

Високий Суде! Уважаю, що навіть коли б не діяли тут ті сильні політичні мотиви, то сам тільки вік обвинуваченого, 18 рік життя, становив би вистачаючу, аж надто вистачаючу причину до того, щоб примінити кару з § 3. Але є далі ряд облеглих обставин. І той факт, що діяв з наказу чийогось, чи це не належить узнати за обставину облеглию. Діє з наказу

організації, яку мусить слухати, чи ж нема тут різниці між ним і таким, що сам підприймає виконання подібного чину? А про те все, що хотілося б говорити, а про що слова нам замерзають, про те, що переслідує тисячі, тисячі заголоджуваних українців? Це той приказ; це те, що веліло йому з вірою виконати цей другий приказ ОУН.

А те його життя дотеперішнє чесне, чисте, чи це теж не облеглива обставина? . .]

Демонстрація солідарності

У день судової розправи проти Миколи Лемика під будинком львівського суду відбулася велика демонстрація української націоналістичної молоді на знак солідарності всіх свідомих українців з агентам, як виявом протесту проти большевицького терору над українським народом. З-під будинку суду демонстранти перейшли під будинок воевідства і тут проти них виступила польська поліція, стріляючи гострими набоями. З-поміж українських студентів потерпів важко тільки Іван Равлик, якого поранила поліційна куля. Коли він упав, поліція ще й побила його. Під час стрілянини згинула польська студентка, яка випадково переходила вулицею під час демонстрації.

Серед сутічок із поліцією, що її українські демонстранти обкидували камінням, арештовано кільканадцять студентів, учасників демонстрації. А вночі польська поліція провела «дикі» ревізії в Академічному Домі та в Ремісничій бурсі, де здемолювала обстановку й арештувала багато мешканців — в Академічному Домі 87 студентів, у Ремісничій бурсі — 11.

Демонстрація була добрим доповненням до агентам і судового процесу, зокрема тому, що цей процес викликав жваве зацікавлення поза кордонами Польщі, бо під час судової розправи були присутні закордонні журналісти, які стали наочними свідками української демонстрації й кривавої розправи з демонстрантами польської поліції. Політичний сенс агентам, судового процесу й демонстрації краще, ніж усі писані комунікати й заяви, з'ясував кожному чужинецькому спостерігачеві, що українці на західних своїх землях солідарно стоять із своїми братами на східних землях України в боротьбі проти московсько-большевицького окупанта, а українські націоналісти скеровують вістря своєї революційної боротьби однаково проти всіх займанців українських земель.

А варварська поведінка польської поліції супроти демонстрантів і під час ревізії в Академічному Домі й Ремісничій бурсі, про яку вільний світ інформували закордонні кореспонденти, як наочні свідки, компромітувала Польщу в opinіi культурних народів.

ЮНАЦТВО ОУН ПЕРЕД СУДОМ

В ході слідства проти Лемика польська поліція провела масові арештування серед шкільних товаришів Лемика і при тому виявила деяку кількість членів ОУН. На судовому процесі проти них у липні 1934 року засуджено за приналежність до ОУН і співучасть у підготовці до аген-

тату на советський консулят: Володимира Нидзу на 14 років, Володимира Маївського на 10, Дмитра Мирона на 7, Ярослава Стойка на 5, Василя Безхлібника — 4, Ярослава Гайваса — 2, Андрія Луціва — 5, Ярослава Петеша — 4, Івана Захаркова — 3, Юліяна Заблоцького і Богдана Лаврівського — по півтора року тюремного ув'язнення.

ПРОТИБОЛЬШЕВИЦЬКА АКЦІЯ

ОУН присвятила свою увагу й дію не лише проблемам західньо-українських земель, — вона повела теж організовану боротьбу проти большевизму. Про причини й форми цієї боротьби говорив під час львівського процесу у червні 1936 року Крайовий провідник ОУН на ЗУЗ Степан Бандера, який керував цією боротьбою. Він вияснив, що ОУН бореться проти большевизму тому, що большевизм — це форма і система, якою новітня Москва знищила відроджену українську державу і знову поневолила український народ. Крім того, комунізм є рухом, що світоглядом протилежний до націоналізму. Він вказав на факт, що на східніх землях України український народ веде з большевизмом боротьбу на життя і смерть і тому большевицька влада відгородила окуповану нею частину України від світу «китайським муром», щоб ніхто не довідався правди і про змагання українського народу, і про організовану московсько-большевицькими окупантами в 1933 р. акцію масового винищення українців голодом.

У ході протибольшевицької боротьби на західньоукраїнських землях ОУН виконала бомбовий замах на редакцію советофільської газети «Праця» у Львові, заплянувала вбити редактора советофільських «Нових шляхів» Антона Крушельницького та виконала атентат на большевицького консула у Львові.

Атентат на редакцію «Праці»

Бомбовий атентат на редакцію советофільської газети «Праця», що приміщувалася тоді у львівській друкарні Яськова (де згадана газета друкувалася), виконано 12 травня 1934 року. Того ж дня українська студентка, член ОУН, принесла до друкарні пакуночок із захованою в ньому годинниковою бомбою і попросила директора друкарні переховати його в бюрку редактора «Праці» до його приходу. Через якихось 12 хвилин після відходу студентки бомба вибухла, знищуючи приміщення редакції. Жертв у людях не було.

Про мету цього атентату зізнав перед судом Степан Бандера: в даному випадку йшлося про демонстративний акт не проти інституції, але проти комуністичного руху і проти політичних сил, що тим рухом керували; не йшлося про людей, хоч люди могли потерпіти, але про де-

монстрацію проти того духа, що ширився з тієї друкарні. Цей демонстративний акт мав звернути увагу на те, що з більшовиками і з комунізмом ОУН буде боротися теж технічними засобами.*

Плянований атентат на Антона Крушельницького і зудари з комуністами

На згаданому львівському процесі Степан Бандера, як Крайовий провідник ОУН на ЗУЗ, пояснив теж справу плянованого, але не виконаного замаху на редактора «Нових Шляхів», Антона Крушельницького.

Я видав наказ, — говорив Ст. Бандера, — вбити проф. Антона Крушельницького. Атентат на нього був частиною протибільшовицької діяльності ОУН. Крушельницький був у нас репрезентантом радянофільства, здебто того струму, що намагався прихильно настроїти тутешнє українське громадянство до УССР. У «Нових Шляхах», що їх видавав Крушельницький; він намагався доводити, що українське життя під більшовицьким насильством розвивається вільно, а водночас той самий Крушельницький, з допомогою свого журналу, поширював наклепи на український націоналістичний рух, пишучи, що його інспірують чужі чинники. Але коли стало відомо, що Антін Крушельницький вибирається виїхати з цілою родиною до УССР, плянований атентат на нього ОУН відклікала, передбачаючи, що в УССР Крушельницького зліквідують самі московські більшовики. Це буде кращою демонстрацією для всіх українців того, чого може сподіватися від більшовиків навіть той українець, що їм вислугується. Синів Антона Крушельницького більшовики таки ліквідували, а він сам помер серед переслідувань.

Одночасно з акцією проти носіїв советофільства на верхах ОУН повила таку саму акцію і на низах, з тією ріжницею, що чільніших низових пропагаторів советофільства, де вони були, не ліквідовано, а лише завдавано їм побиття. Таке побиття московсько-більшовицьких в'єслужників ставало голосним на всю околицю й зацікавлювало навіть тих з-поміж українського населення, що все ще мало займалися суспільно-політичним життям і втягало їх у загальний протибільшовицький фронт.

У кількох місцевостях, де були сильніші комуністичні впливи, дійшло тоді до масових кривавих зударів поміж українськими націоналістами й комуністами. Так було на Великдень 1934 року в Дрогобиччині в селах Стебник, Колпець і Добрівляни, та в м. Яворові. Під час удару в Столпці згинув український націоналіст Петро Білявка. Його похорон перетворився на протибільшовицьку маніфестацію українського селянства й робітництва. В похороні взяли участь 3 священники й тисячі людей, на могилі складено кільканадцять вінків від різних українських організацій.

«НУРЕЦЬ» ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ СЕРЕД ПІДПІЛЛЯ

У днях 19 вересня до 6 жовтня 1933 року в місті Самбір відбувся процес проти трьох українців — Олександра Бунія, Романа Барановського

* «Свобода», Джерзі Ситі, ч. 153, 2 липня 1936, «Діло», Львів, ч. 124, 6 червня 1936 рр.

і Миколи Мотики (обвинувачений за співучасть в убивстві польського посла Тадеуша Голуфка в Трускавці 1931 року). На цьому процесі підсудний Роман Барановський відверто признався до того, що він був від 1929 року на службі польської поліції як «нурець» серед українського націоналістичного підпілля. Під час цілої розправи Р. Барановський зізнавався по-польськи.

Роля Р. Барановського, виявлена його власним признанням, стала політичною сенсацією серед українського громадянства і викликала гнітюче враження не лише серед членства українського революційного підпілля, а й серед інших українських патріотів. На тему юдиної роботи Р. Барановського в українській пресі появилось було чимало статей, але в них подано теж деякі цілком незгідні з правдою «факти», залежно від тенденцій авторів. Тому доцільним є вяснити цю справу докладніше.

Роман Барановський народився 1904 року; його батько, отець Володимир Барановський, був греко-католицьким парохом у Темерівцях, опісля в Дорогові біля Калуща, а мати Мальвіна була польського походження. Із шістьох дітей о. Барановського двоє найстарших, Роман і молодший за нього Ярослав, були згодом членами УВО і працювали в бойовій референтурі. Як члени відомої бойвки «Летюча бригада», зорганізованої і керованої тодішнім Крайовим Комендантом УВО сотн. Ю. Головінським, обидва брати Барановські брали участь у кількох нападах на поштові амбулянси. За напад на поштовий амбулянс під Калущем 30 травня 1926 р. брати були засуджені на два з половиною роки ув'язнення.

Відбувши покарання, Роман Барановський повернувся до праці в УВО і весною 1928 року перебрав пост бойового референта у Крайовій Команді УВО,* що її в той час очолював Крайовий Комендант полк. Роман Сушко. Організаційне псевдо Романа Барановського було «Рибак». На тому пості він пробув аж до весни 1929 року.

Постання ОУН й організування першої Крайової Екзекутиви ОУН на західноукраїнських землях та створення перших організаційних клітин застали тодішнього Крайового Коменданта Р. Сушка-«Сича» в слідчій тюрмі й через те на Романа Барановського, як керівника бойової, отже найважливішої в УВО, референтури припало важливе завдання співдії у реалізуванні злиття УВО з ОУН.

Не зважаючи на пост Барановського-«Рибак» в УВО, проти нього виникли якісь, невиразні антипатії й підозріння. Вони були помітні серед членів УВО, а яскраво виступали серед провідного націоналістичного активу, що почав організувати ОУН. І коли на західноукраїнські землі прибув весною 1929 року Омелян Сенік-«Гриб» та перебрав пост Крайового Коменданта УВО, то під час переговорів з боку КЕ ОУН йому виразно поставлено вимогу** відсунути від праці в Організації Романа

Роман Барановський

* Див. Зиновій Книш: «Дух, що тіло рве до бою», рік 1951, стор. 107.

** Про поведінку Романа Барановського-«Рибак» в той час пише між іншим його тодішній найближчий співробітник Зиновій Книш: «Рибак... рі-

Барановського. Під тиском цієї вимоги та, беручи до уваги відсутність симпатій до Романа Барановського з боку членів УВО, Сенік весною 1929 р. усунув Романа Барановського-«Рибак» від керівництва бойовою референтурою Крайової Команди УВО і призначив на його місце тодішнього заступника Р. Барановського — Зиновія Книша-«Ренса».

Роман Барановський-«Рибак» пробував протиставитися такому вирішенню справи, а тому його покликано на організаційний суд до Праги, який поставив йому закид розкладової роботи в УВО та співпраці з польською поліцією. Але Головний Суд УВО не зміг довести Р. Барановському його провокаційної роботи на службі польської поліції й тому обмежився ствердженням його провини, що полягала у веденні розкладової роботи в УВО. За це Барановському дано гостру догану й усунено з УВО.*

Ясно, отже, що після усунення Романа Барановського з рядів УВО не могло бути й мови про прийняття його до ОУН. Все ж система кон-

шився розкрити передо мною карти. І ось я довідався про речі, від яких волосья дубом могло мені стати на голові. В основному вони зводилися до того, що теперішній Крайовий Командант Сич, особа нікуди негодяща, нездара, не хоче вступитися з свого місця і пустити туди Юлька (Головінського), що є дані підстави думати, що він діє в порозумінні з польською поліцією, що цими днями буде відбуватися стріча в Данцігу між представниками Начальної і Крайової Команд, куди м. ін. ідуть обидва Барановські, і треба за всяку ціну не допустити, щоб поїхав туди Рудакевич, бо він тримає з Сушком. І тому я мушу звабити його на той час додому при допомозі телеграми, вони поїдуть самі і поставлять категоричну вимогу усунути Сича й поставити на те місце назад Юлька. Сича треба так чи сяк здемаскувати в той спосіб, щоб пірвати його на вулиці і вивезти за місто, там „взяти його на магель” (піддати тортурам) і видобути з нього признання. На те призначена хата на відлюдді за містом у напрямі на Жовкву, шофер „свій хлоп” з автом готовий. Пірвати мусимо його, як буде виходити з будинку „Дністра”, куди він заходив майже кожного дня на побачення з д-ром Іваном Рудницьким, тодішнім скарбником у Крайовій Команді. Чи я готовий зайнятися переведенням того діла? На мене Сич не має жадного підозріння і мені це найлегше буде зробити. Хоч у першій хвилині я був просто ошелешений тими ревелюціями, однак двох думок у мене не могло бути. Якже не повірити Рибаківі, якого я знав віддавна, з яким перебув не одно? А ще до того якийсь там Сич, будь він собі і полковник Сушко, важиться стояти на перешкоді Юлькові! Ясно, що я... схоплю Сича і такі йому дам „фацки”, що рідну маму забуде і виспіває все!.. Але коли я незабаром приїхав до Львова, щоб братися за пірвання Сича, застав ситуацію вже іншу. Рибак не було десь довгий час, інші учасники цієї „конспірації в конспірації” мовчали, як води в рот набрали. Коли ж за кілька тижнів Рибак знову появився на горизонті, не було вже між нами мови про пірвання Сича, тільки про дальші збирання доказів його вини й нездарности, до чого ми заангажували кілька початкуючих членів, що мали слідувати за Сичем, вдень і вночі не спускаючи його з очей». (З. Книш: «Дух, що тіло рве до бою», стор. 108).

* Про той суд говорив сам Р. Барановський, зізнаючи на процесі. Спершу він подав, що був на тому Суді УВО лише як свідок у справі іншого колишнього члена «Летючої бригади» УВО, Стефанишина, але потім признався, що він був тоді так само обвинувачений, як і Стефанишин, і подав, що у висліді суду його було осуджено й усунено з УВО. На запитання польського прокурора, за що його осуджено, Р. Барановський відповів: «За те, що я був в опозиції». При цьому Барановський згадав, що від того часу, себто, від початку 1929 року, він не був членом УВО ані ОУН.

спірації підпільних організацій зумовила те, що не всім членам УВО й ОУН стало відомим усунення Р. Барановського. А загалом членства він був відомий з процесу учасників нападу на поштовий амбулянс під Калушем, знову ж багатьом провідним членам УВО, як бойовий референт Крайової Команди УВО в 1928 і на початку 1929 року. Врешті, й у тих, хто знав про постанову Суду УВО і про те, що не було переконливих доказів співпраці Р. Барановського з польською поліцією, притупило підозріння супроти нього. Замість цього наступило переконання, що Роман Барановський — це тільки вічний невдоволенець, шкідливий для Організації своїми інтригами. А тому Роман Барановський-«Рибак» мав змогу й після його усунення з лав УВО зустрічатися з деякими членами УВО-ОУН і, використовуючи певне довір'я, про дещо довідуватися.

Це дало Барановському змогу працювати для польської поліції як «нурцеві» серед українського підпілля і при тому обманювати цю ж поліцію твердженням про те, що він, мовляв, є член Крайової Команди УВО і Крайової Екзекутиви ОУН.

Питання точної дати, коли Роман Барановський-«Рибак» став на службу польській поліції, може викликати деякі сумніви, хоч перед польським судом він сам заявив, що в червні 1929 року, себто, після того, як Головний Суд УВО («Революційний Трибунал») осудив його й усунув з лав УВО. Таку саму дату подали перед судом поліційні зверхники Р. Барановського. Його вилучення на згаданому процесі про те, що він почав працювати проти УВО й ОУН тому, що після його виходу з тюрми Організація не заопікувалася ним, хоч він був хворий, та його розкладова праця в УВО розпочалася вже з 1928 року, вказували б на те, що Р. Барановський став на службу польській поліції раніше, ніж у червні 1929 р. Але це лише припущення. Організування інтриг усередині УВО могло бути тільки виявом його вдачі, а жаль до Організації за брак піклування ним — якщо це справді мало якийсь вплив на його перехід до служби ворогові,* — міг зародитися в душі Барановського

* Під час процесу проти нього Барановський виправдував свою службу для польської поліції твердженням, що, мовляв, він мав жаль, бо Організація «не заопікувалася ним після виходу з тюрми». Однак ця причина його юдиної роботи дуже мало ймовірна: він же ж знав, що УВО не мала настільки фондів, щоб спеціально ним заопікуватися, тим більше, що його батьки були досить заможні. Аджеж під час процесу Барановський признався, що коли він у 1930 році оженився, то батьки давали йому по 200 злотих місячно. Отож хіба ясно, що про жадну фінансову допомогу для «Рибаків» коштами УВО не могло бути мови. Ніхто з членів УВО в краю якихось підмог того роду не одержував, «Рибак» про це знав, тому й не міг мати претенсій, що його нібито трактується гірше ніж інших.

В. Мартинець у своїй праці «Від УВО до ОУН» (стор. 72) висловлює припущення, що Роман Барановський пішов на службу до польської поліції з фінансових мотивів, з намови своєї дружини, з дому Герасимович. Правдою є, що вона знала про юдину роботу Романа, про це переконливо говорить писаний ним з тюрми лист до дружини, що його описля відчитано на судовій розправі: «Ніколи не дають змоги виправдатися. Що їм сталося і для чого це роблять, я не в силі відгадати...» На запит прокурора, про кого це він писав до дружини, Р. Барановський виразно заявив: «Про польську поліцію».

На нашу думку, спонукою до юдиної роботи Барановського було кілька причин: вроджена хвороблива вдача інтриганта, злість на УВО за осудження його й викинення з організаційних лав, початки туберкульози і погоня за легким грошем з намови дружини. Певний слід міг залишати в його душі й той факт, що його мати була полькою.

зразу після його виходу з тюрми. Набути конкретної форми диявольської пимсти міг цей жаль щойно в половині 1929 року, коли його осуджено й викинено з рядів УВО. Переконливих доказів на те, що Барановський був поліційним донощиком уже перед червнем 1929 р., коли він був ще членом УВО, не виявлено й після ствердження його юдиної роботи. Надостовірніший у цій справі свідок, радник Івахуф, поліційний зверхник Барановського, заявив на процесі, що Р. Барановський став на службу польської поліції 20 червня 1929 року.

Роман Барановський видає на смерть
сотн. Головінського

Коли рік після усунення Романа Барановського з УВО Крайовим Комендантом УВО та Крайовим Провідником ОУН став сотн. Юліян Головінський, Роман Барановський-«Рибак» зголосився до нього. В розмові Барановський з'ясував справу так, що його, мовляв, осуджено за те, що він домагався усунення з посту Крайового Коменданта УВО нездарного Сушка-«Сича» й передання цього посту сотн. Головінському. Можливо, виправдувався Барановський, що це в той час виглядало на анархію, але тепер, коли сотник Головінський таки знову став Крайовим Комендантом, він, «Рибак», бажає знову бути під його командою і чесно та гідно сповняти обов'язки бойовика УВО, як колись у «Летучій бригаді».

Сотн. Ю. Головінський вирішив розкусити горіха дуже радикальною пробою. Під час обстежування Р. Барановського виринуло підозріння, що він, як донощик польської поліції, «службово» контактується з комісаром Чеховським. Отож Головінський прийняв пропозицію Р. Барановського повернутися до праці в УВО і доручив йому забити комісара Чеховського, маючи такий плян: якщо Барановський є на службі поліції, то замість вбити свого зверхника, перестереже його і цим остаточно здемаскується перед Організацією; якщо ж уб'є Чеховського, то дасть доказ, що він не є польським донощиком.*

Барановський прийняв пропозицію й ніби приступив до виконання пляну агентату, виготовленого Зиновієм Книшем.** Але не виконав його. Кілька днів підряд він відкладав виконання, виправдуючи це різними «непередбаченими ускладненнями», поки не появилось повідомлення, що Чеховський виїхав зі Львова на відпочинок.

Підозріння про те, що Роман Барановський таки є польським провокатором, зміцнилося і немає сумніву, що сотн. Головінський швидко був би довів повне здемаскування поліційного «нурка». Одначе Р. Барановський зважився на безоглядну протидію: він видав сотн. Головінського в руки польської поліції на певну смерть. Барановський подав поліції

* Треба пригадати, що для польської поліції було неможливо стосувати большевицьку методу жертвувати життя свого комісара для того, щоб коштом цього провокатор-«нурець» міг міцніше ввійти в довір'я підпільної організації. Тому й розрахунок сотн. Головінського був правильний.

** Це докладно описує Зиновій Книш у творі «Дух, що тіло рве до бою», стор. 130-134.

вичерпні інформації про ролі Головінського в УВО в давнішому періоді та його ролі в УВО-ОУН тепер. А тому, що польська поліція була свідома того, що не зможе дістати таких конкретних доказів революційної діяльності сотн. Головінського, з допомогою яких могла б його поставити перед суд і добитися його довгорічного засудження, не сподівалася і примусити Головінського до признання, — тому й вирішила ліквідувати його без жадного суду й слідства.

Виявлення бібрецького нападу

Рівночасно Барановський виявив поліції прізвища учасників нападу на поштовий віз під Бібркою 30 липня 1930 року, довідавшись про це від організатора того нападу Зиновія Книша, який довіряв Барановському, як своєму недавньому зверхникові.

Члена Крайової Екзекутиви ОУН Зенона Коссака Барановський дослівно продав польській поліції за «тридцять срібняків» не в символічному, а в дійсному значенні. Не знаючи подробиць вбивства Тадеуша Голуфка та нападу на поштовий уряд у Городку, Р. Барановський виявив поліції становище Коссака в ОУН і порадив заарештувати його та тортурами «витиснути» з нього виявлення потрібних інформацій. А тому, що поліції не щастило спіймати Коссака, Барановський за винагородою 1.500 злотих погодився знайти його: він удав, що нібито також ховається перед поліцією і таким способом проник до Коссака і тоді видав його.*

Виявлення учасників Конгресу

Учасником Конгресу Українських Націоналістів у січні-лютому 1929 року Роман Барановський не був. Правда, в той час він приїхав був з братом до Праги, однак учасники Конгресу, зібравшись спершу в Празі, переїхали пізніше на наради до Відня, а Романа Барановського затримано й після цього передано на згаданий нами організаційний суд — Революційний Трибунал УВО.

Але в 1931 році, на доручення радника Івахова, що працював у воевідському уряді у Львові, як спеціаліст від справ українського націоналістичного підпілля, Роман Барановський ще раз приїхав до Праги, одержавши для цього паспорт і гроші від комісара Чеховського. Тут він роздобув, невідомо як, імовірно через свого брата Ярослава, картку учасників Конгресу з їхніми власноручними підписами. Цю картку він передав Чеховському й на її підставі польська поліція арештувала тих членів ОУН, які жили на західноукраїнських землях, а брали участь у Конгресі.

До якого провалля негідности скотився був Роман Барановський, ставши на службу ворожій поліції, свідчить виявлений під час процесу факт, що він запропонував був поліції організувати спіймання Коссака з допомогою кур'єрки ОУН Марусі Федусевич. Після спіймання Коссака Барановський погоджувався, за апробатою поліції, вбити дівчину, щоб вона не виявила Організації ролі провокатора. Але плану Барановського не реалізовано, бо поліція злякалася вплутуватися в політичне вбивство української студентки.

У власних сітях

Однак врешті-решт провокатор Роман Барановський-«Рибак» заплутався у власних сітях. Стаючи на службу ворога, він подав поліції, що є членом

* Під час свого процесу Барановський скаржився, що йому тільки обіцяли нагороду, але не виплатили. Однак прокурор показав суддям поквитування, власноручно підписане Барановським на суму 1.500 злотих, одержаних за видання поліції Зенона Коссака.

Команди УВО, а опісля і членом Крайової Екзекутиви ОУН. Це своє твердження Барановський постійно підтримував, щоб підбивати собі в поліції ціну. Спочатку польська поліція вірила вигадкам свого співробітника, але коли Р. Барановський почав подавати їй помилкові інформації, вона почала підозрівати його в подвійній грі. Польській поліції здавалося, що Барановського наслали організаційні чинники, щоб він помилковими інформаціями впроваджував поліцію в блуд і при тому видобував від неї потрібні для Організації таємниці. Недовір'я поліції до Барановського спричинилося до того, що врешті його ув'язнено і поставлено перед польський суд.

Перші підозріння поліції проти Романа Барановського виникли вже при справі атентату на «Таргі Всродне» у вересні 1929 року. Р. Барановський поінформував був поліцію про підготовку нападу, але подав, як виконавця запланованого атентату, Романа Шухевича. Поліція всю свою увагу скерувала на слідкування за Шухевичем, а тим часом атенат на «Східні ярмарки» виконали інші члени УВО, на яких Барановський не вказав, бо, не буди вже членом, не знав організаційних таємниць, а користувався тільки тим, що десь від колишніх своїх знайомих і друзів зачув. Барановський виправдувався перед поліцією, що учасники атентату були, з конспіративних причин, призначені в останню хвилину і про це він уже не мав змоги докладніше довідатися. Поліція прийняла вяснення, але підозріння залишилося, бо ж дивним було, що Барановський, як — за його твердженням — член Команди УВО, не знав чи не міг знати про всі подробиці діяльності Організації.

Підозріння польської поліції зміцнило також вбивство Тадеуша Голуфка. Барановський ані не попередив поліцію про підготовку вбивства, ані не видав справжніх організаторів і виконавців атентату. Правда, Барановський вказав поліції на Зенона Коссака, як на такого, хто повинен знати «всі нюанси» атентату на Голуфка, але поліція цим не задовольнилася. Тоді Барановський запропонував їй швидкий плян, щоб довідатися про те, хто вбив Голуфка. Поліційний агент Хшановський був своїм виглядом дуже схожий на сотника Ріка Ярого, члена Команди УВО. Барановський пропонував, отже, щоб Хшановського сконтактувати з членами УВО-ОУН у Дрогобичі, подаючи його за Ярого, який нібито нелегально прибув з доручення Головної Команди УВО та Проводу ОУН провести слідство в справі вбивства польського посла.

Таким сміливим маневром, твердив перед поліцією Барановський, можна буде обманути організаційну мережу в Дрогобиччині й виявити всю правду про вбивство Голуфка. Плян Барановського не виконано тому, що поліційний агент Хшановський побоявся ризикувати своїм життям. Одначе сама диявольська пропозиція Барановського вказує на те, що він хотів помогти поліції знайти атенатників. Та це бажання не розвіювало підозріння проти Барановського, бо поліція ніяк не могла збагнути, чому «член Команди УВО», за якого подавав себе її агент, хапається аж таких трюків, як «приїзд Ярого», а не знає, хто організував замах на Голуфка і хто виконав його.

Підозріння польської поліції супроти Барановського зростало в ході дальших подій, коли він не міг попередити її, ані пізніше вказати на виконавців нападів на поштові амбулянси в Трускавці, під Бірчою, Печенижіном, вбивства таємного поліційного агента в Бориславі та низки інших бойових виступів ОУН. Врешті, коли згинув з рук бойовика комісар поліції Чеховський, зверхник Барановського на службі польської поліції, а донощик не міг навіть вказати на слід атенатника, поліція прийшла до висновку, що Барановський підсланий і тому став з ним покінчити. Барановського ув'язнено і він, як згадано, з Мотикою став перед судом.

Під час процесу Р. Барановський запевняв суддів, що він щиро й вірно служив поліції й доносив їй про все, що знав. Свідок радник Казім'єж Івахуф, який також був поліційним зверхником Барановського, свідчив у його користь, висловлюючи переконання, що донощик справді служив щиро і розкривав поліції все, що тільки міг знати про діяльність УВО-ОУН. Все таки польський суд засудив Романа Барановського до 10 років тюремного ув'язнення за... співучасть в убивстві Тадеуша Голуфка. Скоро після того Бара-

новський-«Рибак», а як поліцейний працівник — «Завадзкі», помер у тюрмі на сухоти 11 липня 1935 року.

Довідавшись з опису процесу про ганебну працю свого сина, батьки Романа Барановського оголосили в українській пресі таку заяву:

«Заявляємо оцим, що раз назавжди вирікаємося нашого сина Романа і не хочемо ні ми, ні наші діти мати з ним жадних взаємин, а то тому, що він через свою юдину роботу позбавив життя або здоров'я не одного українця. Його поступки негідні не то українця, але ніякої чесної людини. — Дорогів, 27 вересня 1933, Володимир і Мальвіна Барановські, разом з дітьми».*

Заява КЕ ОУН у справі Романа Барановського

У зв'язку з процесом проти Романа Барановського Крайова Екзекутива ОУН на ЗУЗ оголосила в його справі окремий комунікат, опублікований у «Бюлетені КЕ ОУН на ЗУЗ» та в «Розбудові Нації» такого змісту:

«У зв'язку з самбірським процесом (проти Романа Барановського) доводи-мо до відома:

1. Рішенням Крайової Команди УВО в місяці червні 1929 р. виключено Романа Барановського з активу УВО тому, що він затратив ті моральні вартості, які члени УВО мусіли мати в своєму характері.** Тим самим з того часу не був Роман Барановський утаємничений в ніякі справи Організації й не брав ніякої участі ні в організуванні, ні в виконуванні ніяких актів чи акцій з доручення Організації.

2. До ОУН Роман Барановський ніколи не належав.

3. В місяці жовтні 1929 р. виринуло підозріння, що Роман Барановський має зв'язки з польською поліцією. Тоді перевірено ті факти, з яких випли-вало те підозріння, одначе вони не вистачали до випровадження остаточних консеквенцій — цебто виміру найвищої кари. Дальшому слідженню Романа Барановського перешкодив його побут за кордоном, а після його повороту до Краю — його арешт.

4. Інформації, які давав Роман Барановський польській поліції, були роб-лені ним як заключення на основі зовнішніх помічень і ознайомлення з де-якими справами Організації (УВО) з давніших часів. Позатим — це видумки і брехні.

5. Так званий самбірський процес був влаштований польською владою на те, щоб підірвати довір'я українського громадянства до ОУН. Представники угодного табору в поборюванні революційного націоналістичного руху пішли шляхом, підсуненим польською владою, і прийняли за правдиві поліцейні зізнання та наświetлення діяльності ОУН, подавані конфідентом і представ-никами польської поліції»***

Остання замітка стосується того, що український угодовецький табір не тільки безкритично повторяв у своїй пресі всі твердження Баранов-ського і польської поліції, як правдиві, а й видав окремим цикльостиле-вим виданням зізнання Р. Барановського про діяльність УВО-ОУН і по-ширював його поміж українським громадянством. Але цікавим є факт, що сама польська поліція перестала вірити в «інформації» Барановсь-кого і названих ним провідних членів УВО-ОУН не поставила перед суд на підставі тих його «зізнань».

* «Свобода», ч. 243, 19 жовтня 1933.

** З конспіративних причин не було подано, що це сталося у висліді при-суду Суду УВО, який відбувся над Р. Барановським у Празі кілька тижнів раніше.

*** «Розбудова Нації», чч. 11-12, листопад-грудень 1933, стор. 297.

ЯЗВА ПРОВОКАЦІЇ ТА ОЦІНКА ЦЬОГО ЯВИЩА

Викриття юдиної роботи Романа Барановського на службі польської поліції проти українського революційного підпілля викликало потрясальне враження як серед членів УВО-ОУН, так і серед загалу українського громадянства. Що могло привести молоду українську людину, колишнього члена УВО, до такого морального падіння, до такої затрати не тільки національних почувань, а й відчуття людської гідності взагалі?

Але українські опортуністичні політики підійшли до справи з цілком іншого боку: вони визнали, що справа Барановського дає їм добру нагоду компромітувати перед очима українського громадянства революційно-підпільну боротьбу поневоленого народу, ведену націоналістичними організаціями УВО й ОУН, компромітувати в самих підставах, саму концепцію тієї боротьби. В тогочасній українській опортуністичній пресі появились моралізаторські статті, в яких, нав'язуючи до справи Романа Барановського, з'ясовувано кожне революційне підпілля як кубло ворожих провокаторів, а саму революційно-підпільну боротьбу, як таку, що нею в кожному випадку обов'язково керує ворог, проти якого та боротьба ведеться. Для ілюстрації цього наведемо уривки з однієї з таких статей:*

«Ще ніколи український громадянин наших земель не мав нагоди бачити так виразно і в такій цинічній наготі всієї, до досконалости доведеної, новітньої техніки боротьби з підземними організаціями. Та ще ніколи той сам громадянин не мав нагоди переконатися, у яке безвихідне трясовиння зіпсуття докотилася українська підземна організація, яка неподільно й беззастережно опанувала душі і серця української молоді.

«Самбірський процес розкрив небувалий в історії всіх революційних рухів факт паралічу революційної конспірації з допомогою двадцятилітніх конфідентів. Во разом з двома обвинуваченими процес розкрив уже п'ять прізвищ гімназистів або студентів університету, які з однаковою легкістю робили „революцію”, як і віддавалися на послуги поліції. Маємо повне право припускати, що при іншій тактиці оборони, яка чомусь не вважала за відповідне потягнути за язик свідків, високих поліційних достойників, звільнених до того від урядової тайни, — можна було довідатися тих прізвищ ще більше.**

«Ми вже згадували, що вважаємо за природне явище те, що в ОУН розпаношилися конфіденти. ОУН, як революційна організація, не могла бути виннятою з-під права, під яке підпадають усі того роду організації. Могутня нелегальна партія російських соціалістів-революціонерів була попросту опанована (царською поліцією) „охраною”. Можна було сказати, що охрана командувала партією. Що найменше кожний третій соціаліст-революціонер був конфідентом охрани, яка з допомогою тих конфідентів кермувала майже всіми виступами партії...

«Все це історичні факти. І тому не потрібно дивуватися, чому в нас не мав би бути можливий Барановський, коли деінде і при подібних умовах можливий був Азеф і Маліновській.*** Усяке здивування й обурення тут не помо-

* «Мета» (львівський українсько-католицький тижневик), 8 жовтня 1933.

** Ця замітка має наскрізь демагогічний характер, бо ж авторові статті, добре ознайомленому з дійсністю, мусліо бути відомим, що польська поліція прізвищ своїх конфідентів ніколи добровільно не виявила.

*** Азеф перейшов до історії революційних рухів як найбільший провокатор усіх часів і народів. Довгі роки він був керівником бойового реферату ро-

жуть. Громадянство, а в першу чергу молодь, повинні докладно зрозуміти, що революцію не можна зробити за всяку ціну, хоч би при допомозі гімназистів. І що до революції треба людей не лише готових до псування і з почуттям ризику, але перш усього треба характерів. Що, врешті, цього всього замало, коли все це не побудоване на непохитній, глибокій моралі...

«Рух, якого завданням було захопити і відновити все громадянське життя, отрясти з нього зневіру й апатію, перетворити біль у постійне зусилля, став монополем одиниць, що скрились за анонімність і революційну недосяжність, пішов на послуги сил, про які не можна було ніколи сказати, де кінчатся власні, а починаються чужі. І — довів до втечі від громадської праці, поглибив зневіру ще більше, створив у політичному житті дикі поля, на яких бують вовчі інстинкти і всевладно царить пайдократія (панування дітей).

«Нація котиться до катастрофи. І скочують її не лише інспіратори атентатів а ля Голуфко, але й анонімові автори летючок і бюлетенів, масово поширюваних поміж молоддю, особливо сільською».

В такому оце стилі й у такому напрямку українські опортуністичні політики повели напади на українське націоналістичне підпілля, бо вважали, що треба використати нагоду компромітувати український революційний рух.

Серед політично дозрілого громадянства не може бути двох різних думок щодо моральної оцінки агентурного служіння ворожій поліції і щільно з цим пов'язаного провокаторства: це — поза всяким сумнівом — явище гідке, наскрізь неморальне і негідне не лиш революціонера, але взагалі кожної шануючої себе людини. А тому й виявлення кожного окремого випадку провокації й служіння ворожій поліції викликає серед загалу громадянства обридження до даної одиниці й пригноблення через свідомість того, що людина спроможна морально так низько впасти. Не може бути також сумніву, що ті явища пов'язані з боротьбою кожного революційного підпілля.

Одначе, для аналогії сказати б, немає теж двох різних думок щодо того, що масова масакра людей, вояків і цивільних, тисячі калік та руйнування не лише промислових об'єктів, а й мешкальних домів, шкіл і церков, що їх приносять зі собою кожна війна, є також явищами глибоко потрясальними, глибоко трагічними і жалюгідними. А проте, жадна об'єктивно думача людина не стане засуджувати й відкидати війну в обороні волі й існування нації. Бо всі жертви і спустошення є конечним лихом: жахливим, якщо розглядати й розцінювати його як само про себе, але — дрібним, якщо порівняти його з тим безмежним лихом, яке приходить, коли загрожена нація відкине війну як за-сіб оборони своєї волі та свого існування і без спротиву підкориться жорсткому займанцеві.

Явища «конечного лиха» має теж кожна революційно-підпільна боротьба і одним із них є — явище провокацій й зради. Це лихо треба безоглядно поборювати, але ніколи шляхом ліквідації самої підпільно-революційної боротьби. Бо ж таке «лікування» було б цілком подібне до «лікування», наприклад, сухіт людини через... фізичну ліквідацію цієї самої людини.

сійської соціал-революційної партії, а одночасно — службовик царської таємної поліції „охрани”. Всі бойові виступи російської підпільної партії соціал-революціонерів Азеф узгіднював з царською поліцією. Викритий, він утік до Німеччини, змінив прізвиське й прожив там до смерті.

Маліновскій — представник большевицького підпілля в російській «Думі», який виправляв усі писання Леніна й відозви большевицької партії. Після революції виявилось, що він був увесь час одночасно — поліційним агентом.

Одначе, чи справді служба ворожій поліції та провокаторство зв'язані тільки з революційно-підпільною боротьбою? Чи справді зникнуть ті явища, якщо не стане революційно-підпільної боротьби? Безперечно, що перед обличчям революційної боротьби ворог стає особливо агресивним і безоглядним у стосуванні засобів поборювання підпільників-революціонерів, свідомий того, що саме така боротьба несе для нього загрозу. Коли поневолений народ мовчки кориться і не мислить про жодний активний спротив окупантові його землі, коли й тіні немає такого організованого спротиву, то й для чого ворог має скріплювати свою чуйність та розсилати своїх розвідників і провокаторів? Для цього немає потреби у ворога й тоді, коли поневолений народ має свої організації і бореться за свої права, але організації є суворо легальні і боротьбу веде виключно в рамках того, на що погоджується й дозволяє окупант. Бо ж тоді окупаційна влада знає про все докладно від самих тих організацій, які звітують про кожний свій крок і про кожний свій задум окупаційній владі, згідно з її вимогами, проголошеними як «легальні закони».

Твердження, нібито підпільно-революційна боротьба поневоленого народу сприяє породженню запродавців, вислужників окупантові й провокаторів, — абсолютно неправильне й необґрунтоване справжнім станом. Про це повчав нас давне минуле. Наприклад, найвідданіший окупантові та найбезоглядніший супроти власного народу запродавець-перевертень періоду козацького повстання під проводом Богдана Хмельницького — Ярема Вишневецький, вийшов цілком не з середовища тогочасних українських повстанців, а якраз навпаки, з рядів найршучіших противників тієї боротьби проти польського окупанта. А в нашій сучасності: польські комісари Чеховський і Білевіч та польські таємні поліційні агенти Гірний, Хімяк, Будний,* такі відомі в період польської окупації з політичних процесів, як особливо жорстокі переслідувачі всіх проявів українського національного життя, — походили з українського роду і виростили не в середовищі визнавців революційно-підпільної боротьби українського народу, а в середовищі противників такої боротьби. А директор української гімназії у Львові Бабій, що без вагань видавав у руки польської поліції кожного «нелояльного супроти польської влади» українського гімназиста? Хіба ж це не той Бабій, українець, але запеклий ворог підпільно-революційної боротьби українського народу проти польського окупанта, намовляв до служіння польській поліції донощитвом на своїх товаришів — молодих українських гімназистів? І в ім'я правди, хоч вона дуже гірка, запитавмо: чи не було більше отаких Бабіїв якраз у середовищі українських «легалістів», противників революційного підпілля, які цілком свідомо й послідовно сприяли вирощуванню вислужників окупантові й провокаторів?

Підпілля ніколи не вирощувало вислужників окупанта ні в себе, ні серед своїх партійно-політичних противників. Навпаки, революційне підпілля завжди і в морально-політичній ділянці, і на ділі безоглядно поборювало кожний вияв вислужництва ворогові й провокації. Але ж від підпільно-революційної організації не можна вимагати, щоб вона імунізувала кожного свого члена проти еventуального морального заламання, щоб кожна людина, яка стала членом підпільно-революційної організації, обов'язково перетворилася в незламного, мов криця, твердого, та з кришталеvim характером революціонера. Людина є істотою нерозгаданого, і немає жадного мірила, яким можна б було зміряти, точно визначити й перевірити її моральну міць, немає теж засобів, що ними можна було б формувати духовість людини точнісінько такою, а не інакшою. Коли між 12 апостолами Христа виріс один

* Повні прізвища ці поліційанти мали такі: Юзеф Чеховські, Казимир Білевіч, Ян Гірні, Владислав Хімяк, Юзеф Будні (ред.).

Юда, то й неможливо запобігти тому, щоб десь між тисячами членів підпільно-революційної організації не появився політичний Юда.

І саме так, як жадна нормальна людина не ставить твердження, що краще б було, коли б Христос не виступив із своєю наукою, бо тоді не було б Юди, і не стане винуватити християнства в тому, що воно «неодмінно» виростило Юду, — так само не повинно бути здорово думаною людини, яка запевняла б своє громадянство, що було б краще, щоб не було в нього підпільно-революційної боротьби за своє визволення, бо тоді не буде провокаторів та агентів ворожої поліції, та звинувачувань революційного підпілля в вирощуванні провокаторів і вислужників ворогові.

Як ми уже згадали, ОУН і морально, й активно завжди поборювала провокацію та вислужництво ворожій поліції. Одначе цікавим є, що ті самі, хто звинувачував ОУН у тому, що нібито вона сприяє вирощуванню провокаторів і поліційних донощиків, — ті самі українські політичні діячі з найбільшим галасом завжди підносили лицемірний «протест», як лише ОУН карала котрогось виявленого провокатора чи донощика. Значить, вони цілком не бажали винищення тих неморальних проявів, якими є провокаторство і донощитство на службі ворога, а навпаки, вони брали в оборону провокаторів і донощиків та домагалися для них безкарности. Тому й увесь галас із приводу розкриття провокаторської роботи Романа Барановського українські партійні діячі зчинили виключно з метою компромітувати ОУН як свого політичного противника.

Мета, що її поставили перед собою ті партійні політики, зчиняючи галас про «просякнення ОУН провокаторами», примусила їх теж перекручувати або бодай тенденційно насвітлювати окремі факти.

І так, наприклад, хоч сам Р. Барановський на процесі цілком виразно заявив, що на службу до польської поліції він пішов щойно після того, коли Революційний Трибунал УВО осудив його і викинув з лав УВО, себто, від червня 1929 року, та що від початку того ж року він уже не був членом УВО, а членом ОУН взагалі ніколи не був, і хоч цей факт підкреслив теж в офіційному комунікаті Провід ОУН, то в українській опортуністичній пресі далі вперто повторювано, як факт, вигадку Барановського, яку він подавав польській поліції, щоб підбити собі ціну, а саме, що в час служби для поліції він нібито був одночасно членом Крайової Команди УВО та Крайової Екзекутиви ОУН. В аспекті такого перекручування фактів, з метою компромітувати українське революційне підпілля, згадана преса повторювала також іншу неправду, а саме, що посла Голуфка і поліційного комісара Чеховського вбито нібито з ініціативи й під керівництвом Романа Барановського, дарма, що Барановський до тих двох атентатів не мав жадного стосунку. Навпаки, він ніяк не міг довідатися, хто з бойовиків ОУН убив Голуфка і Чеховського, а через те попав у підозріння польської влади, що він насправді не «нурець» польської поліції в українському підпіллі, а «нурець» того ж підпілля в польській поліції. За те він був суджений польським судом.

Отож, Романа Барановського ніяк не можна порівнювати з Азефом, який, будучи агентом царської поліції, був одночасно справжнім керівником бойового реферату підпільної російської партії соціал-револю-

ціонером, чи з Маліновскім, який був агентом царської поліції і зарозом офіційним представником большевицької партії в російському парламенті та членом проводу підпільної партії большевиків.

Вже з цитованих вище уривків статті у львівській «Меті» видно, як дуже українська опортуністична преса перебільшувала розміри язви вислугування ворожій поліції серед українців. Автор цитованої статті стверджує, що процес проти Барановського виявив аж п'ять поліційних донощиків серед українського студентства. Він припускає теж, що їх було більше, скажімо, ще два рази по п'ять, — і робить висновок, що ОУН так просякла поліційними провокаторами, що являє собою «небувалий в історії всіх революційних рухів факт паралічу революційної конспірації». В дальшому той самий автор подає, що «найменше кожний третій (російський) соціал-революціонер був конфідентом охрани» та докладно описує роллю Азефа й Маліновського. При іншій нагоді в цитованій нами пресі згадується повідомлення польських газет про те, що під час дослідження історії колишнього польського підпільного руху стверджено на підставі документів кол. російської й німецької поліції, що понад 300 членів підпільної польської бойової організації ППС були одночасно на службі російської чи німецької поліції й видавали окупантській владі своїх товаришів. То чи можливо, за об'єктивного розгляду справи, твердити, що українська підпільна організація є «зразком небувалого в історії провокаторства», якщо в ній було приблизно кільканадцять вислужників ворожій поліції? Навпаки, щиро боліючи над прикритим явищем, що й серед українського народу знайшлося можливо яких зо два десятки поліційних Юд, об'єктивно, спираючись на факти, належало таки визнати, що розміри гидкої язви юдиної роботи на службі ворога були серед українців у багату разів менші, ніж серед москалів чи поляків. Таке об'єктивне ствердження повинна була зробити, згідно з правдою, кожна тодішня українська газета, яка писала про ці справи для того, щоб з одного боку — звернути увагу і піділлля і українського громадянства на грізну небезпеку від донощитва і провокаторства, а з другого — щоб не знецінювати моральної сили українського народу та не підривати його довір'я до себе самого. Коли ж українські політики повели себе в цьому випадку цілком інакше, то це вказує, як вони полювали на кожну нагоду, щоб тільки компромітувати український націоналістичний рух в опінії свого власного громадянства.

Над цими справами ми зупинилися окремо тому, що як донощитво й провокаторство, якими залюбки користувалася ворожа поліція, так і безсовісне використовування їх українськими опортуністами для компромітування підпільно-революційної боротьби в опінії власного громадянства, — це одні із тих супротивних явищ, з якими доводилось українському націоналізмові тих часів вести боротьбу за весь час його дії.

БОРТЬБА З КОНФІДЕНТСТВОМ І ПРОВОКАЦІЄЮ

ОУН засуджувала й натавровувала поведінку українських опортуністичних політиків, які жирували на факті існування теж і серед українського громадянства поліційних донощиків та провокаторів, але разом із цим вона ні не заперечувала існування гидкої язви донощитва, ні не легковажила її. Навпаки, ОУН постійно вела безпощадну боротьбу проти донощитва й провокаторства, а після процесу проти Романа Барановського ще посилила цю боротьбу.

Намагання ОУН нищити донощитво й вислугування ворогові ішли

двома напрямками: проти самих конфідентів і провокаторів, та проти польської поліції, як такої, що намовляла чи примушувала окремих українців найматися до неї на юдину роботу проти своїх братів. У пляні боротьби проти польської поліції ОУН видала була окрему інструкцію з порадами для своїх членів: якщо поліція примушує чи намовляє кого до конфідентства, то за певних обставин сповидно погоджуватися на це і зараз же, створивши собі вигідну нагоду, застрілити дотичного поліціанта, щоб відстрашити інших поляків від охоти здобути собі донощиків.

АТЕНТАТИ НА НАМОВЛЮВАЧІВ ДО ДОНОЩИЦТВА

Справа Василя Степана Нича

22-річний студент політехніки в Данцігу, Василь Степан Нич, родом із Винник біля Львова, був заарештований польською поліцією напередодні Великодня 1933 року, коли він повертався з студій до своїх батьків на свята і віз із собою пакет «Сурми» та «Розбудови Нації». Під час слідства комісар Єжи Цесельчук-«Юревіч», наслідник вбитого Чеховського, запропонував Ничеві негайне звільнення, якщо він погодиться стати конфідентом поліції й доставлятиме нелегальні видання ОУН. Нич сказав «Юревичеві», що погоджується і його звільнено з в'язниці.

Повернувшись за кілька днів пізніше до Данцігу, Нич оповів про свою пригоду своїм організаційним зверхникам, вияснюючи, що він погодився на поліційну пропозицію для того, щоб за неї вбити «Юревіча». Організаційний суд у складі: Базилевич, Федина і Біланюк, розглянувши справу, вирішив — усунути Нича з лав ОУН та з студентських націоналістичних корпорацій за згоду на співпрацю з польською поліцією, або дати йому змогу повної реабілітації, якщо він уб'є комісара «Юревіча». Цим він доведе, що він погоджувався на співпрацю з поліцією тільки сповидно, для того, щоб опісля вбити польського комісара за його провокативну пропозицію українському студентові.

Нич прийняв пропозицію реабілітації й, одержавши від А. Федини новий револьвер та 22 штук набоїв до нього, повернувся до Львова. У Львові він відвідав комісара Цесельчука-«Юревіча», передав йому по одному примірникові найновіших випусків «Сурми» й «Розбудови Нації» та умовився з ним на окрему зустріч на відлюдді, в ліску на передмісті Львова.

Умовлена зустріч відбулася 27 квітня 1933 року, о годині 6 вечора. Коли прибув комісар, Нич несподівано вихопив револьвер і спрямував його в груди поліціанта. Зляканий комісар, благаючи пощади, довгий час не був спроможний вийняти з кишені свого револьвера. Тим часом надзвичайно перечулений Нич призабув, що його револьвер не відбез-

печений і даремно потягав за язичок, думаючи, що зброя затялася. А тому, що комісар вибрався на зустріч не сам, а в асисті двох таємних агентів, тож один із них почувши жалісний крик Цесельчука, прибіг і вистрілив у голову Нича. Зімлілого від рани Нича забрано до в'язничного шпиталю.

Судова розправа проти Нича відбулася у Львові на початку листопада 1933 року. Його засуджено на три роки тюрми за приналежність до ОУН і на шість років за намагане вбивство поліційного комісара, даючи спільний присуд — 8 років тюремного ув'язнення. Під час касаційної розправи у березні 1934 року польський суд підвищив кару на 10 літ ув'язнення тому, що підсудний заявив, що він не шкодує свого наміру вбити комісара польської поліції, бо вважає за обов'язок чести українського студента саме так реагувати на провокативну пропозицію співпраці з ворогом на шкоду українського народу.*

Справа Степана Корпана

23 березня 1934 року біля села Вибранівки, повіт Бібрка, було вбито коменданта польської поліції Тадеуша Врубля. Поліційний собака привів поліцію до хати Степана Корпана, якого й арештовано під закидом убивства. Степан Корпан, 28-річний столяр із Городища Королівського, пов. Бібрка, який останньо жив у Бринцях Церковних того ж повіту, під час слідства й процесу у Львові в травні 1934 року признався, що він справді вбив коменданта поліції. У слідстві він подав, що забив з наказу ОУН, але на судовій розправі відкликав свої попередні зізнання й заявив, що вбив комісара з власної спонуки. Але в обидвох випадках він пояснив, що вбив польського поліціанта за те, що той намовляв його стати конфідентом поліції, зі завданням проникнути в лави ОУН, щоб доносити поліції про все, що робить і плянує робити Організація.

Корпан погодився на пропозицію коменданта поліції, але коли той прийшов на умовлену з ним таємну зустріч уночі на відлюдному шкарпі залізничних рейок, Корпан раптово вихопив револьвер і влучним пострілом у голову забив польського поліціанта. Він зробив це так швидко, що Врубель не мав навіть часу витягнути своєї руки з кишені, в якій тримав наготові свій револьвер. Виявлений поліційним соба-

* Наслідком пострілу в голову В. Нича зазнав часткового паралічу й нервового потрясіння. На процесі проти Романа Барановського шеф польської воевідської поліції Сухенек-Сухецькі назвав Нича у своїх зізнаннях як одного з конфідентів польської поліції. Про це інформувала тодішня українська преса й на підставі того українські політичні в'язні поставилися були з недовір'ям до Нича, при чому один із співв'язнів відверто закинув Ничові провокаторство. Це скріпило нервово потрясіння В. Нича. Вислідом того потрясіння є опубліковані ним у 1954 році в Нью-Йорку «Звернення» та в 1956 році брошурка «Провокатори УВО-ОУН», хоч важко ствердити, хто за цими виданнями, як інспіратор, стоїть.

кою і заарештований Корпан заявив під час першого поліційного допиту: «Я вбив Врубля, бо він був ворог українського народу. Більше нічого не скажу. Прошу мене відставити до слідчого судді».

Лава присяглих, перед якими став Корпан, потвердила 10 голосами вину підсудного щодо державної зради, себто, приналежність до ОУН, і 12 голосами вину в убивстві польського поліціанта з розмислом. За це засуджено Корпана на кару смерти. Засуджений, як це підкреслила тодішня українська і польська преса, прийняв присуд цілком спокійно.

Президент польської держави відмовився уласкавити засудженого і Степана Корпана повішено на подвір'ї тюрми Бригідки у Львові о 4-й годині ранку 28 липня 1934 року. Преса інформувала, що Корпан, повідомлений про те, що вранці наступного дня вирок буде виконаний, провів усю ніч, разом із в'язничним капеляном о. д-ром Липським, на молитві, а вранці вийшов цілком спокійний під шибеницю. Тут він попросився з капеляном і своїм оборонцем, не дозволив зав'язати собі очей і поцілував шнур.

Дружині страченого польський прокурор не дозволив бачитися і попроситися з своїм чоловіком перед його смертю.

Справа Олександра Литвина

Смертю поліціанта закінчилася також спроба тернопільської поліції намовити члена ОУН Олександра Литвина стати поліційним конфідентом. Литвин позірно погодився на його пропозицію, а коли поліціант Глов'як прийшов на умовлену з ним таємну зустріч, Литвин заколов його шилом.

Литвина спіймано й в червні 1934 року засуджено на кару смерти, але президент польської держави замінив йому кару на досмертне ув'язнення.

ЛІКВІДУВАННЯ КОНФІДЕНТІВ І ДОНОЩИКІВ

Другим засобом боротьби ОУН з донощицтвом було ліквідувати самих конфідентів і провокаторів, що рекрутувалися з-поміж українців. Виявлених донощиків насамперед побивано, а якщо це не спонукувало їх покинути юдину роботу, тоді до них пристосовувано кару смерти. Вбиваючи поліційних донощиків і провокаторів, революційне підпілля не лише забезпечувало себе перед шкодами, а й відстрашувало інших від гидкої служби ворогові. Цього кінцевого засобу вживала УВО, — найголоснішим було вбивство провокатора Гука в 1927 році, — користувалася ним і ОУН. При цьому треба зазначити, що ОУН ніколи не стосувала кари смерти супроти когось із українців за самі його політичні погляди, які б вони не були, а тільки за доведену активну співпрацю з ворожими чинниками в поборюванні українських самостійників. При цьому в засаді мусів відбутися організаційний суд. Якщо під

час судового слідства виявлялося, що дана людина-українець є справді провокатором чи поліційним донощиком і діє на шкоду українській справі, — тоді організаційний суд судив дотичну людину за національну зраду на смерть і присуд виконувано.

Замах на Євгена Бережницького

Українського студента Євгена Бережницького вбито двома револьверовими пострілами на вулиці Львова 16 червня 1931 року. Актентат виконав студент Іван Мицик, родом із Синевідська Вижнього, пов. Стрий (брат Романа Мицика, засудженого за напад на польського лістоношу у Львові в лютому 1929 р.). Після вбивства Іван Мицик намагався втекти, а коли на вулиці Підвалля йому заступив дорогу робітник Є. Свідзінський, він застрелив його. Втікача притримав Гр. Мацейко, який був свідком, як Мицик застрелив знайомого йому робітника й тікав перед поліцією. Перекоаний у тому, що Мицик є звичайним злочинцем, Мацейко пустився за ним у погоню.

На поліції і в суді Іван Мицик заявив, що вбив Бережницького з наказу УВО, бо Бережницький був на службі польської поліції і за те Револуційний Трибунал засудив його на кару смерти. Суд, що відбувся 19 листопада 1931 року у Львові, засудив Івана Мицика на 15 років тюремного ув'язнення.

Вбивства сільських конфідентів і присуди

Рішучий виступ проти вислужництва польській поліції захопив теж українські села.

За ліквідацію поліційного співробітника, засудив львівський суд 28 квітня 1930 виконавців атентату, Павла і Михайла Гнідець на 11 років ув'язнення.

15 червня 1931 суд у Самборі засудив на 6 років тюремного ув'язнення Івана Менцінського — за вбивство поліційного конфідента.

9 грудня 1930 року суд у Стрию засудив на досмертне ув'язнення кравця Михайла Рудого з Завадова біля Стрия та за вбивство поліційного донощика.

12 грудня 1930 року суд у Бережанах засудив Володимира Хамулу на кару смерти, замінюючи її на кару досмертного ув'язнення, а Євгена Мороза на 6 років тюрми — за вбивство поліційного донощика С. Татуньчака з Підкаменя, пов. Бережани.

14 грудня 1930 року суд присяглих у Львові засудив, за вбивство поліційного донощика А. Юркова, підсудних: В. Кисля, С. Грабаса, М. Кисля, М. Дудного, М. Боднара, П. Маленького, М. Старицького і П. Баворовського — разом усіх на 25 років тюремного ув'язнення.

27 квітня 1932 року польський наглий суд у Тернополі засудив за вбивство поліційного співробітника Василя Затирки з Вікна, пов. Скалат, трьох членів ОУН — Якова Пришляка та Олексу Метельського з Вікна і Павла Голояда з Теклівки — на кару смерти. О. Метельського, який виконав атентат і на поліції признався до цього та виявив своїх організаційних зверхників, президент польської держави уласкавив, а Павла Голояда і Якова Пришляка, членів УВО і членів Повітової Екзекутиви ОУН, повішено в Тернополі у Великодній четвер 28 квітня 1932 року, о годині 12.30 після обіду.

Вліті 1931 р. в Стрількові біля Стрия застрілено поліційного донощика, вїйта Теодора Гладїя. Виконавцїв убивства не виявлено.

В Синевїдську Нижньому, пов. Стрий, трьох членів ОУН застрілили місцевого вїйта, комунїста й одночасно поліційного донощика, що допомагав польській поліції поборювати український націоналістичний рух.

8 травня 1934 року суд присяглих у Бережанах засудив Миколу Бея, 24-річного робїтника з Литвинова, на 12 років ув'язнення за вбивство конфїдента поліції Михайла Скаскова в дні 27 вересня 1933 року.

Суд у Станиславові засудив у жовтні 1935 р. Гриця Перегїняка з

*Бойовики ОУН повїшені поляками в Тернополї в 1932 році
за лїквідацію поліційного донощика*

Павло Голояд

Яків Пришляк

Угринова Горїшнього, за застрілення солтиса-«хруня» Ількава, на до- смертне ув'язнення.

16 грудня 1935 року у Львові відбувся процес проти Ол. Мельничука з Корчина, пов. Сокаль, обвинуваченого в тому, що з наказу ОУН він підстрілив двох поліційних конфїдентів. Процес не виявив доказів щодо вини підсудного і його звільнено.

Суд у Луцьку на Волині в травні 1937 року засудив В. Лавренка, за застрілення поліційного агента, на кару смерти, замїнюючи її на кару до- смертного ув'язнення; Гаврисюка на 4 роки, а Марїю Панасюк на 3 роки тюремного ув'язнення.

1 липня 1938 року окружний суд у Бережанах засудив за приналеж- нїсть до ОУН та видання присуду смерти на гайового Онищука, що його ви- конала незнала особа: Петра Панькова — на 10, Петра Шачку — на 8 й Ата- наса Шачку — на 6 років в'язниці.

19 червня 1939 року апеляційний суд у Львові затвердив присуд ста- ниславївського суду за приналежнїсть до ОУН і намагане вбивство агента, засудивши: Ярослава Гавдяка та Володимира Лївого з Болеховець, повіт Дро- гобич — по 12 років, Михайла Веприка з Пульманович та Івана Иванчука з Тустанович, повіт Дрогобич — по 6 років ув'язнення.

Вбивство Якова Бачинського

Справа вбивства українського студента Якова Бачинського за його співпрацю з польською поліцією була докладно обговорена під час

львівського процесу членів КЕ ОУН у червні 1936 року, на якому суджено теж організаторів і виконавців убивства.

Під час згаданого процесу Степан Бандера, як Крайовий провідник УВО-ОУН, вияснив, що проти Я. Бачинського виникло в Організації підозріння ще в 1931 році. Тоді члени ОУН запримітили, що Яків Бачинський, не будши членом Організації, особливо цікавиться організаційною діяльністю, підслуховує розмови українських студентів, про яких говорено, що вони є членами ОУН, та робить собі записки з підслухів. Під час стеження за Бачинським виявлено, що він потайки зустрічається з агентами польської поліції. Для того, щоб мати певні докази вини Якова Бачинського, визначені для цього члени ОУН, ніби нехотячи, підсували вістки, що про них ніхто більше не знав, бо вони були спеціально з тією метою спрепаровані. Це робили одночасно кілька членів, не знаючи один про одного.

Коли в кожному з тих випадків стверджено, що всі підсовувані Бачинському «таємниці ОУН» дійшли до відома поліції й вона, на підставі тих «інформацій», арештувала декого й під час допитів повторила арештованим ті «таємниці», Революційний Трибунал ОУН засудив Якова Бачинського на кару смерті. Степан Бандера, як Крайовий провідник ОУН, присуд затвердив і дав наказ бойовикові Романові Мигалеві присуд виконати.

Мигаль призначив до виконання засуду двох бойовиків: Євгена Качмарського та Івана Яроша, які мали вбити донощика без великого шуму, ножами. 31 березня 1934 року Мигаль завіз Бачинського на умовлене з бойовиками місце в Стрийському парку. Після того, як Мигаль відійшов, Качмарський і Ярош кинулися на Бачинського, але завдані йому рани не були смертельні; Бачинський підняв крик і, користуючись зняковінням напасників, утік. Після цієї невдачі Мигаль вирішив вбити агента револьвером. Разом з іншим членом ОУН, Романом Сеньківим, він запросив Бачинського до ресторану, а після того, проходячи разом з донощиком через Стрийський парк, застрілили Бачинського.

Вбивство Івана Бабія

На тій самій судовій розправі у Львові в червні 1936 року суд розглядав також справу покарання смертю бойовиками ОУН директора української гімназії у Львові, Івана Бабія. Вбивство Бабія викликало було дуже сильний відгомін серед українського громадянства тому, що тут ішлося про людину з високою освітою, колишнього старшину української армії. З уваги на становища, що їх займав серед українського суспільства Іван Бабій, на ОУН посипалися гострі напади з боку різних українських політиків та українських опортуністичних партій і їхньої преси.

Чітку відповідь на питання, чому вбито Бабія, дав перед польським судом Степан Бандера, як тодішній Крайовий провідник ОУН, під час

процесу в дні 5 червня 1936 року. На запит прокурора, чи ОУН видала наказ убити Івана Бабія за те, що він стояв на становищі, що українська рація стану вимагає лояльного відношення західніх українців до польської держави, — Степан Бандера заявив:

Якщо б директор Іван Бабій був тільки лояльним супроти польської держави і свою діяльність вів згідно з вимогами національної етики, тоді ОУН не видала б наказу убити його. ОУН нікого з українців не карала за саму їхню лояльність до польської держави, а тільки за специфічні вияви цієї лояльності, які приносили шкоду для української національної справи. Директора Бабія ОУН засудила на кару смерти за те, що він активно співпрацював з польською поліцією і свідомо поборював українське революційне підпілля, видаючи польській поліції українських гімназистів та студентів, членів і симпатиків ОУН, і намовляв учнів своєї гімназії стати поліційними донощиками й зраджувати поліції про всі вияви протипольської діяльності своїх товаришів-українців.

При цьому Степан Бандера заявив, що так само, як це було у випадку поліційного співробітника Якова Вачинського, директора Івана Бабія засудив на кару смерти за національну зраду й за активну співпрацю з ворогом на шкоду українського народу, Революційний Трибунал ОУН, а він, як Крайовий провідник ОУН, тільки затвердив присуд і дав наказ його виконати.*

Згадану шкідницьку діяльність дир. Іван Бабій проявляв на протязі довгого часу. І так, наприклад, уже в 1932 році «Розбудова Нації», ч. 5-6 за травень-червень інформувала українське громадянство про діяльність дир. Бабія:

«Директор філії української академічної гімназії у Львові, І. Бабій, «арештував» у Преображенській церкві у Львові студента університету Вол. Гірного і віддав його в руки польської поліції, закидаючи йому, що Гірний розкидав у церкві, між військом, летючки ОУН, видані з нагоди річниці смерті Ярослава Любовича. І ось гімназійний професор сповняє функції поліційного агента та ще в церкві, в присутності байдужих до справи польських офіцерів. Гірний сидить у тюрмі, а оце недавно засуджено його на 6 місяців тюрми.

Той самий дир. Бабій перед тим заборонив учням іти на панахиду за бл. пам. Любовича, рівночасно переконуючи учнів, що ті, хто друкує летючки на пошану Любовича, — це провокатори. Делегації учнів, що домагалися влаштування в гімназії Шевченківського свята 10. III. 1932, спочатку не хотів дати дозволу, а потім, бачачи рішучу поставу учеників, відповів по-польськи: «Нашуд бендзе концерт маршалковські, а потом шевченковські» (т. зн. наперед влаштується концерт у честь польського маршала Підсудського, а тоді щойно можна буде дати концерт у честь Шевченка). І справді, спочатку — 19. III. на «Юзефа» — влаштував концерт у честь Підсудського, а щойно потім Шевченківський.

Шевченківський концерт І. Бабій довго не дозволяв розпочинати, хоч у залі були 2 українські єпископи, бо спізнився... польський куратор, запрошений дир. Бабієм. Коли ж куратор прийшов, у дверях його привітав дир. Бабій, дякуючи йому за... польську культуру, яку несуть поляки українцям. Потім він посадив куратора поміж двох українських єпископів і вилососив другу привітальну промову з вірнопідданчими висловами для Польщі.

Той самий українець, дир. І. Бабій, викинув із гімназії учня за те, що той пішов до церкви на панахиду по бл. п. Басарабовій».

А рік пізніше «Розбудова Нації» знову інформувала:

«В українській гімназії, філії у Львові, знаний уже з кількох ганебних

* «Америка», ч. 72, 23 червня 1936.

вчинків дир. Бабій, має за собою новий „подвиг”: коли в час поранку (раннього святкування) в честь Пилсудського у тій гімназії хтось обкидав портрет Пилсудського гнилими яйцями, педагогічна рада разом з дир. Бабієм вирішила розв'язати цілу 8-му класу, як найбільше підозрілу в цьому „замаху”. Але навіть польська кураторія не погодилася з таким рішенням ревних українських педагогів і тільки наказала перевести слідство для виявлення винownika. Та дир. Бабій, не зважаючи на ревне слідство, не знайшов винownika, а щоб рятувати „гонор” гімназії, знайшов жертвенного козла в особі цілком у тій справі невинного учня, якого викинув з гімназії. Що так було, про це пізніше проговорився сам дир. Бабій. Та все ж таки це не перешкоджало, що дир. Бабій постарався, що того ученика не хотіли ніде прийняти, навіть до Малої Семінарії*, мовляв, він неетично поведився, є безбожником, хоч катехит видав про нього добру opiniю.»**

За таку поведінку дир. Бабія один із бойовиків ОУН набив по обличчі, а пізніше, коли Бабій уперто продовжував свої «подвиги», інший бойовик вибив його в будинку гімназії палицею.

Але й ці дві перестороги не опам'ятали Бабія. Він далі вів свою шкідницьку роботу, чимраз більш ангажуючись у співпрацю з польською поліцією. Вже після згаданих двох випадків його побиття, він закликав до своєї канцелярії поодинцем, в таємниці одного перед одним, кількох українських гімназистів і намовляв їх, щоб вони стежили за всіма своїми товаришами й через нього доносили поліції про все, що роблять українські гімназисти. При тому він насміхався, що ОУН хоче його вбити, але він не боїться, бо має револьвер.

Вбито Бабія 25 липня 1934 року, о годині 7.15 ранком, коли він ішов вулицею Личаківською у Львові. Атенатник віддав до нього два постріли; один із них схибив, а другий поціли в Бабія у висок і він негайно помер. Як виявилось тоді, Бабія охороняли два таємні агенти польської поліції, які кинулися за атентатником, щоб його спіймати. Бачачи безвихідність утечі, атентатник вирішив убити себе пострілом в уста. Але він тільки важко поранив себе і його відставлено до тюремного шпиталю. При пораненому знайдено особистий документ на прізвище Павло Савчук, і тому преса поінформувала, що так називається виконавець атентату на Бабія.

Прийшовши до свідомости, атентатник признався, що він убив Бабія з наказу ОУН та що насправді він називається Михайло Цар, родом з Поздимира. 17 серпня 1934 року М. Цар від рани помер.

Слідство і судовий процес виявили, що наказ виконати смертний присуд Революційного Трибуналу на дир. Бабія дав Крайовий провідник ОУН Степан Бандера, але вирок виконано щойно кілька тижнів після арештування Бандери у зв'язку з убивством мін. Перацького. Атенатат організував Роман Мигаль з наказу організаційного референта КЕ ОУН Івана Малюци. Наказ передав Осип Мащак, що йому Малюца підпорядкував Мигалья. День перед атентатом Мигаль показав бойовикові Цареві дир. Бабія.

* Приватна українська католицька гімназія у Львові.

** «Розбудова Нації», чч. 7-8, липень-серпень 1933, стор. 195.

На початку липня 1934 року атентат на Бабія організував, разом із Королишином, бойовик Євген Качмарський, але замаху тоді не виконано, бо майже в останню хвилину Качмарський спостеріг, що Королишина обсервують поліцейні агенти, які берегли Бабія.

У «Бюлетені КЕ ОУН на ЗУЗ» чч. 6-7 за квітень-липень 1934 р. було опубліковано заяву, що дир. Бабія вбив бойовик ОУН з наказу та подано причину смертної кари.

Відповідаючи на напади української опортуністичної преси, яка робила з дир. Бабія невинну жертву терору ОУН, Провід ОУН ставив запит: чим же дир. Бабій кращий за Романа Барановського? Чи тим, що Барановський видавав у руки поліції провідних членів ОУН, а Бабій тільки підозрілих у приналежності до ОУН гімназійних учнів? Далі, коли Барановський тільки сам був донощиком, то Бабій намагався вирощувати з української гімназійної молоді цілий загін поліцейних співпрацівників. У зв'язку з викриттям шкідницької ролі Барановського, українські політики робили закиди Організації, чому вона, як бойова формація, завчасу не викрила його і не ліквідувала, коли ж ОУН виявила і покарала іншого донощика — Бабія, то ті самі опортуністичні політики почали виступати в його обороні, захищаючи «невинну жертву перед терором ОУН».

Безперечно, боротьба з провокацією і донощицтвом — це найболючіша справа кожної революційної організації, бо при цьому доводиться карати смертю не ворога-наїзника, а таки свого земляка. Але це — неминуча конечність, на яку звертав увагу ще стародавній байкар, кажучи, що жадна сокира не вирубає лісу без топорича, а тому й завданням лісу є не допустити, щоб котресь із його дерев дало свою галузь на топориче до сокири. Донощики і провокатори завжди були грізнішими для революційної боротьби, ніж явний ворог, тому кожна революційна організація мусить поборювати донощицтво і зраду найрішучішими засобами.

СТАНОВИЩЕ НА ЗУЗ ТА ОУН В ОЦІНЦІ ОБ'ЄКТИВНОГО ПОЛЯКА

Для українця, який з власного досвіду знає відносини на західноукраїнських землях під польською окупацією, вислів «об'єктивна польська оцінка української справи та ОУН» звучить парадоксально. Бо тогочасна польська преса, очолена непересічно шовіністичним і україножерним краківським щоденником «Ілюстровани Курієр Цодзенни» (загально відомий тоді під скороченням «ІКЦ»), у відношенні до українців, а вже зокрема до ОУН, завжди висловлювала такі крайньо ворожі і такі тенденційні погляди, що про якусь об'єктивність з їхнього боку годі було мовити.

Одначе, якщо об'єктивні голоси польської преси про становище українців під польською окупацією та про ОУН справді були «білими круками», то все ж таки, треба ствердити, вони деколи траплялися. Для всебічного висвітлення ОУН і її боротьби такі голоси ворога заслуговують на особливу увагу і тому ми зачитуємо їх на цьому місці.

Під цим оглядом гідною уваги є насамперед стаття п. з. «П'ять хвилин перед дванадцятою», надрукована в часописі «Бунт Молодих» з 20 грудня 1933 року.

На початку цієї статті автор стверджує, що останньо відносини між поляками й українцями погіршилися і що нині в цьому відношенні вже немає політики, а є тільки, з одного боку, польська поліція, а з другого — Організація Українських Націоналістів. Далі він пише дослівно:

«Звалювання вини на українців чи на чужі сили носить тавро песимізму не тільки з уваги на очевидну штучність такого вияснювання подій, але також з уваги на наші політичні здібності. Ствердження факту, що ми досі не зуміли розв'язати української проблеми і то в той час, коли становище за Збручем нам цю розв'язку дуже полегшує, — компромітує не українців, а тільки нас. Це доводить, що ми не вміємо дати собі ради з важливими проблемами національних меншостей. Ми не вміємо впливати на українське населення, не вміємо зацепити йому політичного реалізму та звільнити його з чужих* впливів. Це є найкращим доказом, що наша політика є банкрутом.

«Лише наша політика, лише ми, як державний наряд, несемо відповідальність за це. Тільки в наших переможних і правлячих руках лежить ініціатива: ми не вміємо віднайти якоїсь прямої лінії, не можемо знайти якоїсь спільної підстави, що лучила б нашу державу з її народами. Ось низка окремих фрагментів: насамперед спроби асиміляції, побудовані на половинчастості і через це вже заздалегідь засуджені на невдачу. Ми зліквідували українські катедри у львівському університеті і цим дали причину для постання українського таємного університету. Ми вхопилися за колонізацію, хоч мали досвід у Познаньщині, щоб уже по кількох роках побачити, що групи колоністів без дальшої державної підтримки втікають назад, або українізуються. Ми заборонили українські написи на станціях, на квитках, на роздоріжжях, хоч підручник політики навчає, що це викликає тільки подраження і хвилювання місцевого населення, й більш нічого. Ми зутраквізували** більшість українських шкіл, не заважаючи на протести населення, яке бачило в цьому наступ на свої права. Воно ніяк не хотіло змінити своєї думки й зрозуміти, що цим ми хочемо тільки зарезервувати йому місце в польській культурі.*** Ми забували, що в такій атмосфері виклади польською мовою не можуть довести до наближення, а навпаки, ще більше викликати муть тертя. А потім — ми шукали інколи й порозуміння. Та для цієї мети ми вишукували серед українців морально найслабші та найменш відповідальні одиниці й впихали їх до сейму. Такі одиниці надавалися хіба тільки на те, щоб убити всякий добрий почин. Така тактика була найлегшою, але наслідки її були найтрагічніші. Цього роду „співпраця“ на роки припізнала справжню розв'язку важливі справи...

«Таємнича ОУН — Організація Українських Націоналістів — є нині сильнішою за всі українські легальні партії до купи. Вона панує над молоддю, вона творить загальну опінію, вона працює з страшним темпом, щоб втягну-

* Як бачимо, навіть у понятті тієї жменьки поляків, які намагалися підходити об'єктивно до справи українсько-польських взаємин, визвольна боротьба українського народу на ЗУЗ була вислідом... тільки чужих впливів.

** Польська влада польщила українські школи з допомогою «утраквізації», себто, впроваджуючи навчання частини предметів українською мовою, а частини польською. Спочатку польською мовою вчили лише кілька предметів, опісля половину, а врешті всі, за винятком хіба української мови й релігії.

*** Всі поляки вважали, що це не абияка честь для українців, коли їм дозволяється присвоювати собі (себто, коли їх примушують) польську культуру, не розуміючи, що польська культура виявилася нижчою за українську і якраз тому польські колоністи українізувалися.

ти маси в крутіж революції... Ми звинувачуємо українські легальні партії, що вони дозволили розвинутися нелегальній акції. Ми звинувачуємо українських політиків, що вони дозволили молоді вирвати собі ініціативу з рук і що вони не зацпили українському населенню змислу реалізму. Але ж тут ми мусимо спитати самих себе: а що зробили ми, щоб вони мали підстави для заціплювання населенню змислу реалізму? Які аргументи вони можуть протиставити революційним кличам? Чим ми облеглили їм їхнє важке становище? Сьогодні ці політики самі стверджують, що це польська політика привела їх до упадку. Вони самі стверджують, що впливи Української Парляментарної Репрезентації не зросли тому, що в польському сеймі послідовно стосовано засаду — відкидати все, що пропонують, чи чого вимагають, українці, однаково, чи це справедливо, чи ні. Вони вказують, що українська молодь не має доступу до державної служби, що їхні економічні й культурні інституції не мають жадної підтримки від держави. Тому недавно „Діло” почувалося до обов'язку заявити, що „українське населення не має змоги зліквідувати революційні акції, бо причини, які цю акцію викликають, лежать поза ним. Ключ до розв'язки проблеми є не в українських, а в польських руках.”

«Під цю пору немає найменших знаків на те, що ті домагання знайдуть якенебудь зрозуміння. Немає теж найменшої надії на речеву оцінку справи чи на хоча б малесеньку ревізію дотеперішніх методів. У польській пресі, яка стоїть близько правлячих кіл, чуються подібні нотки до тих, що попереджували пацифікацію 1930 року. Передбачується „категоричні масові засоби, що будуть вжиті твердо й рішуче”. Без сумніву, пацифікація є політичним струментом; але — що далі? Як довго ще здавалося, що час працює для нас, то відкладання української справи могло мати ще якийсь глузд. Та сьогодні вже цілком ясно, що час працює проти нас. Кожний староста в Малополющі*, а навіть на Волині може вчислити ряд сіл, що ще недавно були цілком пасивні, а сьогодні вони прагнуть боротьби, зреволюціонізовані протидержавною акцією. А це значить, що противник зріс на силі, а польська держава втратила.

«Українське питання мусить бути розв'язане. Коли дотеперішні методи не вдалися, то треба шукати нових. Якщо ми визнаємо вагу цієї проблеми, та визнаємо помилковість дотеперішнього підходу в розв'язуванні цієї проблеми, то мусимо мати відвагу відверто це визнати й зробити з цього відповідні висновки, щоб колись історія не сказала нам: „запізно!” — так, як сказала в листопаді 1918 року Австро-угорській монархії».

ВБИВСТВО ПОЛЬСЬКОГО МІНІСТРА ГЕН. Б. ПЕРАЦЬКОГО

15 червня 1934 року надзвичайні видання польських газет подали коротке повідомлення про те, що в обідню пору того дня на вулиці Варшави застрілено польського міністра внутрішніх справ. Услід за цим повідомленням згадані газети надрукували й докладний опис атентату.

15 червня 1934 року, о годині 3.40, міністер Перацький, після закінчення свого урядування, приїхав автом на обід до льокалю «Товариського Клубу» при вулиці Фоксаль число 3. Дверник клубу, побачивши крізь вікно, що міністер висів з авта і ввійшов у сіни, вийшов йому назустріч і відчинив двері до їдальні. Та в ту хвилину він завважив, що ззаду до Перацького підбіг якийсь молодий мужчина і вистрілив до нього кілька разів із револьвера. Поцілений кулями, Перацький

* Малополющею («Малополюська Виходня») поляки називали Галичину.

упав до ідальні, обличчям до землі. Переляканий дверник заалармував присутніх у залі криком «міністра Перацького вбито!», а тоді вбіг на подвір'я й крізь огорожу побачив мужчину, який убив Перацького. Мужчина ішов спокійно вулицею, посвистуючи, з пачкою під пахвою. Дверник крикнув: «То він!» — і на цей крик атентатник кинувся тікати, а гурма обслуги «Клубу» та присутніх у клубі державних достойників кинулася в погоню за ним.

Коло будинку японського консульату таємничого втікача пробував затримати сторож того будинку, але атентатник вистрілив до нього і сторож, хоч не поранений, упав зі страху, а атентатник побіг далі, згубивши лише капелюх і пачку, що її тримав під пахвою. На розі вулиці Коперника стояв стійковий поліціант, але він був заскочений подією і втікач без перешкоди пробіг біля нього. Зате з протилежного боку вулиці побачив утікача і погоню за ним інший поліціант. Він вистрілив до втікача кілька разів, але не поцілив, а втікач зупинився, відповів пострілами з свого револьвера й поранив поліціанта, у висліді чого той залишив утікача в спокої. Втікача пробував спіймати ще один перехожий, що надійшов із протилежного боку й бачив погоню, але коли атентатник спрямував на нього револьвер, він злякався й дав утікачеві вільну дорогу.

Тим часом у погоню пустився також автом шофер убитого міністра Під охороною авта став наближатися до втікача один поліціант. Запримітивши це, втікач завернув у бічну вуличку і вбіг до одного з будинків. Погоня оточила дім і поліція почала перешукувати його, розпитуючи за людиною в зеленому плащі. Під час того ніхто не звернув уваги на молодого мужчину, який без плаща вийшов із сусідньої брами і хвилинку, разом із юрбою інших глядачів, приглядався розшукам поліції, а тоді спокійно перейшов вулицю й цілком не поспішаючи, звернув у бічну вулицю та зник глядачам з очей. Його завважило двоє з юрби: сторожика будинку та брат одного з поліціантів, але цілком спокійна поведінка того мужчины не викликала в них найменшого підозріння проти нього й тому вони не звернули уваги на нього жадному з поліціантів. Щойно коли поліціанти ввійшли на найвищій поверх будинку і тут у куті коридору знайшли зелений плащ, а далі ствердили, що з будинку можна вийти теж сусідньою брамою, вони подумалися, що той мужчина без шалки і без плаща, що вийшов був із сусідньої брами, — це й був атентатник. Але вже було запізно, бо за ним пропав усякий слід. Дальші розшуки не дали жадного висліді. Ще лише стверджено, що в загубленому атентатником пакуночку була бомба, яка не вибухла.

А міністер Перацький, перевезений до шпиталю, помер після двох годин, не відзискавши свідомости.

Поліційне слідство

Польська поліція повела енергійне слідство, масово арештовуючи всіх підозрілих. Тому, що в кишені плаща, що його під час утечі залишив атентатник, знайдено синьо-жовту стяжку, виникло підозріння, що атентат виконала ОУН. Одначе поліція зразу повела слідство і проти українців і проти однієї з польських партій, тому, що коротко перед убивством Перацького провідник тієї опозиційної до уряду партії, Мостдорф, телефонував і домагався авдієнції в Перацького, а отримавши відповідь, що може прийти наступного дня, відповів: «Це буде запіз-

Ярослав Карпинець
Присуд: кара смерти

Степан Бандера
Присуд: кара смерти

Микола Климишин
— досмертне ув'язнення

но». Одначе, в найближчому, після вбивства Перацького, числі «Бюлетеня КЕ ОУН» (ч. 4., 1934) появилася офіційне повідомлення ОУН:

Бойовик УВО виконав дня 15 червня 1934 року у Варшаві замах на одного з катів українського народу. Бойовик УВО вбив міністра внутрішніх справ польського окупаційного уряду на Західноукраїнських Землях, Броніслава Перацького».

Ця офіційна заява ОУН, що вбивство Перацького є вчинком її бойовика, впевнила польську поліцію, в тому, що безпідставним є підозрівати в убивстві котрусь із польських опозиційних партій.

Лябораторія ОУН в Кракові

Одначе, найважливішою вказівкою для поліції, де треба шукати організаторів і виконавців атентату, була згублена атентатником бомба, яка не вибухла. 14 червня 1934 року, за один день перед замахом на Перацького, польська поліція в Кракові впала на слід кольпортажної станиці ОУН і заарештувала двох українських студентів: Миколу Климишина, студента філософії в краківському університеті, та Ярослава Карпинця, студента хемії в тому ж університеті. Микола Климишин

керував працею кольпортажної станиці ОУН, завданням якої було перепачкувати підпільну літературу ОУН з Чехо-Словаччини до Польщі й відсилати її на українські землі. При цьому поліція ствердила, що Климишин утримував з Карпинцем організаційні контакти.

У дальшому поліція арештувала теж Степана Бандеру (14 червня 1934 року, в Академічному Домі у Львові) і Богдана Підгайного, ще приїжджали зі Львова і тут зустрічалися з Климишином. Під час ревізії в помешканні Карпинця виявлено хемічну лябораторію, в якій знайдено між іншим відрізок бляхи, що був частиною тієї, з якої була зроблена бомба, покинена при втечі вбивником Перацького. Отже, не було сумніву, що атентат є справді виконаний членами ОУН і що якесь відношення до нього мають заарештовані Карпинець, Климишин, Бандера і Підгайний.

Але всі чотири арештовані, хоч і піддані жорстоким поліційним допитам, ні до чого не призналися й рішуче заперечили, що вони мали щось спільне не тільки з убивством Перацького, а навіть з ОУН.

На слідах «Ольшанського»

Поліційне слідство виявило, що в день атентату зник з Варшави якийсь молодий мужчина, який три дні тому приїхав був до столиці Польщі і тут замешкав під прізвищем «Володимир Ольшанський». Його опис повністю згоджувався з описом атентатника: це був молодий, вище середнього росту, правильної будови тіла, виспортований, із правильними рисами обличчя темний блондин, з буйною, назад зачесаною чуприною. Цей «Ольшанський» вийшов вранці 15 червня з свого помешкання, залишаючи в ньому валізочку з білизною, і більше не повернувся. Він був одягнений в зелений плащ.

Поліційні розшуки ствердили, що на західніх українських землях живуть два Ольшанські Володимирі, один із них навіть підозрілий, як член ОУН, але жодний з них в дотичний час не виїжджав з свого місця замешкання й не мав документів, виданих львівським старостою. Той же Володимир Ольшанський, що у Варшаві зголосив своє прибуття у відповідному уряді, мав особисту виказку, видану львівським старостою. Виходило, що виказка була зфальшована й прізвище «Володимир Ольшанський» вигадав сам атентатник. Одначе, хто це був той таємничий «Ольшанський» і де він дівся після вбивства Перацького, поліція не могла виявити.

Арештування «Євгена Скиби» — М. Лебедя

Кілька днів після атентату на Перацького поліційний агент, висланий до Данціґу для стеження, чи не з'явиться там атентатник на міністра, завважив, що до провідного члена ОУН на данціґському терені, Андрія Федіни, приїхав з Польщі якийсь молодий українець. У Дан-

цігу він зустрівся із знайомою дівчиною, яка разом із Фединою відпровадила його до корабля. Той молодий українець відплив до Німеччини, а Федина і приятелька того, що відплив, повернулися до Данцігу. Повідомлена агентом польська влада телеграфічно попросила німецькі урядові чинники арештувати дотичного пасажира корабля, якщо він тільки прибуде до німецької пристані Свінемінде, і передати його польській поліції.

Німецьке гестапо задовольнило бажання польського уряду. Підозрюваного пасажира, що виказався пашпортом на прізвище «Євген Скиба, українець», заарештовано, й хоч він заявив німецькому консулеві, що

Зліва:
Микола Лебедь

Зправа:
Дарія Гнатківська

є політичним утікачем, якого з політичних мотивів переслідує польська поліція, — його закуто і негайно відставлено літаком до Польщі й передано польській поліції. В ході дальшого слідства швидко арештовано й приятельку «Скиби» та стверджено, що обоє вони кілька тижнів до вбивства Перацького жили у Варшаві: він під прізвищем «Сваричевські», а вона «Квеціньська». В день атентату вони раптом виїхали з Варшави.

Одначе арештовані «Скиба» і його знайома відмовилися від зізнань і лише тоді, коли розшуки на підставі їхніх фотографій виявили, що «Скиба»-«Сваричевські» — це Микола Лебедь, а «Квеціньська», його наречена, є Дарія Гнатківська, — тоді вони призналися до своєї тотожності, але рішуче заперечили якийнебудь свій зв'язок з атентатником чи з ОУН. Лебедь вияснював, що він, вже давніше ховаючись перед поліцією, утік за кордон, а тепер приїхав був до Польщі, щоб побачитися з своєю нареченою і знову повертався за кордон. Виїхав він з Варшави саме в день убивства Перацького тому, що сподівався масових арештувань у зв'язку з замахом, про який він довідався з газет.

На цих шістьох арештованих зосередилося слідство польської по-

ліції, але вона не могла від них нічого довідатися, ні виявити організаторів і виконавця вбивства.

У серпні і вересні 1934 року польська поліція провела у Львові, в зв'язку з убивствами конфідента Якова Бачинського і дир. Бабія, великі арештування. Під час слідства над тими двома вбивствами вона довідалася, що Перацького застрілено тим самим револьвером, що й Бачинського, та що співучасниками обидвох убивств у Львові були: арештований 10 липня 1934 року Іван Малюца й арештовані у вересні того ж року Роман Мигаль і Євген Качмарський.

«Архів Сеніка»

Нові арештування й нові в'язні теж не дали для польської поліції розв'язки справи вбивства Перацького. Лише пізніше — десь, мабуть, восени 1934 року, вона одержала важливі інформації.

Під час судових розправ за вбивство Перацького, в грудні 1935 і січні 1936 р. стало загально відомим, що поляки одержали ті інформації з документів так званого «Архіву Сеніка», себто, із звітів, протоколів та інших записок Проводу Українських Націоналістів, які зберігалися в Празі під опікою Омеляна Сеніка і Ярослава Барановського й невідомо, яким чином вони попали до рук польської поліції. Між кругло 2 тисячами штук тих документів, частково в оригіналах, частково у фотокопіях, польська поліція знайшла також опис підготовки та виконання агентату на Перацького, як і вияснення багатьох справ.

Очевидно, поліція не зразу виявила, що вона має той таємний архів, бо хотіла насамперед видобути від ув'язнених їхні признання. Тому вона використала архівні вістки насамперед для свого слідства.

На підставі інформацій з архівних документів польська поліція підфальшувала зізнання окремих арештованих і підсунула їх кожному з них, намагаючись переконати їх, що інші вже до всього призналися, а тому недоцільним є заперечувати далі свою вину. Заперечення може тільки продовжити важке слідство й загострити пізніший вимір кари для тих, хто добровільно не признається.

Підступ поліції якоюсь мірою вдався, бо ніхто з ув'язнених нічого не знав про те, що архів ПУН-у є в руках ворога. Тому кожний з українських в'язнів у справі Перацького вияснявав собі польський підступ, як «всипу» організаційних таємниць арештованими. За зіставленням дат зізнань виглядає, що першим дався зловитися на вудочку польській поліції Роман Мигаль, що в нього на той час жахливу роллю відіграв ще окремий психологічний комплекс жалю до Організації та до деяких членів КЕ ОУН.

Як гімназійний учень, Роман Мигаль належав до УВО, згодом до ОУН і в другій половині 1932 року (в КЕ Богдана Кордюка) був заступником Ст. Бандери в референтурі пропаганди, займаючись кольпортажем підпільних видань ОУН. У 1933 році Ст. Бандера, як Крайовий провідник, перекинув Мигалья до бойової референтури, де його безпосереднім зверхником став Бог-

дан Підгайний-«Бик». Одначе, співпраця між Мигалем і Підгайним не дуже складалася і між ними часто приходило до непорозумінь. Мигаль був дуже вразливої вдачі, до того ж жив у невідрадних матеріальних умовах.

У 1933 році йому доручено зорганізувати атентати на Бачинського й Бабія. Він виконав завдання, але після того висловив свої сумніви, чи ті акції були доцільні. При замаху на Бабія не все пішло точно за укладеним планом і бойовик Цар мусів згинути від власного пострілу. Коли ж до того не складалося з виконанням атентатів на тюремного сторожа Кособудзького, що їх організував теж Мигаль, то з боку Організації виникло підозріння проти нього. Про ті підозріння повідомила Мигалю його найближча співпрацівниця Марійка Кос і порадила не йти на організаційну зустріч, на яку його викликали організаційні чинники.

Одначе, швидко виявилася безпідставність підозрінь щодо Мигалю і йому привернено повне довір'я. Але з того залишився в його душі глибокий жаль, бо Мигаль був переконаний, що причиною всього того був його зверхник Богдан Підгайний.

Тому, коли під час слідства поліція показала Мигалеві зізнання нібито Підгайного, в яких було виявлено багато організаційних справ, що стосувалися до праці в ОУН Підгайного і Мигалю, а також інших членів, Мигаль повірив, що ті зізнання справді склав Підгайний. Він вирішив не відмовлятися від зізнань і потвердити все. Про причину цього свого поступування Мигаль сказав під час судового процесу у Варшаві: «Я не вмів так говорити, як Підгайний: „те зробив Мигаль”, а потім пан Підгайний не мав відваги того підписати. І сьогодні я кажу, що не маю жалю до інж. Підгайного, однак, коли ми в Організації вміли вимагати від малих людей, від ремісників та інших, дисципліни, коли ми говорили їм: „ідіть і стріляйте, а потім самі заживте стрихніни чи іншої отрути, або застрільтеся”, — то потім, коли нам самим довелося витримати пробу, люди з закордонною освітою вміли „сипати”, одначе так, щоб не підписуватись під зізнанням. З хвилиною, коли я переконався про їхню тактику і мав на те докази, я вважав за доцільне сказати на розправі все».*

Подібно спіймалися на поліційний підступ: Іван Малюца, організаційний референт Крайової Екзекутиви ОУН, інж. Богдан Підгайний, бойовий референт, і врешті Ярослав Макарушка, референт розвідки. У протоколі переслухань Підгайного з 23 листопада 1934 року так і написано причину, чому він признався до вини і «всипав» інших: «Якщо судові вже все відоме, то він готовий тепер зізнавати про все щиру правду». ** А Ярослав Макарушка оповів на розправі, як то йому в січні 1935 року підсунено «грипс» Бандери, щоб він признався до членства в ОУН і щоб виявив інших членів КЕ, але при тому склав усю вину на Бандеру, як Крайового провідника, і Малюцу, як організаційного референта. Усіх інших членів КЕ ОУН Ст. Бандера «дораджував» відтяжувати і виправдувати як керівників тільки ідеологічної праці.***

Макарушка повірив, що «грипс», себто таємну записку, справді на-

* Див. «Свобода», ч. 294, 18 грудня 1935.

** «Свобода», ч. 292, 16. 12. 1936.

*** «Свобода», ч. 3, 4. 1. 1936.

писав ув'язнений Бандера, бо в записці мовилося про організаційні таємниці. Тому він, згідно з дорученням поліцейного провокативного «ґрипсу», признався й подав інформації щодо інших членів КЕ ОУН.

Признався і потвердив зізнання інших також Є. Качмарський, член боївки та співвиконавець замахів на Бачинського й Бабія. Для виявлення треба додати, що підсудні перебували під час слідства кожний окремо в окремій камері, закуті в кайдани, а тому не могли інформувати один одного.

Інші підсудні не далися спійматися на поліцейну провокацію, хоч і їх заскочив факт, що поліція надто багато знає організаційних таємниць. Переслухуваний кілька разів Степан Бандера заявив, що за своїми переконаннями він є українським націоналістом, але членом ОУН не був і не є, а тому нічого нічого не знає ані про справу Перацького, ні про інші справи ОУН.

Микола Климишин подав тільки дані про свою особу й на жадні інші запитання не відповідав, ані не хотів нічого підписувати. Ярослав Карпинець уперто пояснював поліції, що він займався хемічними дослідженнями як студент хемії й про жадну діяльність ОУН нічого не знає й нічого спільного з ОУН не має. Микола Лебедь і Дарія Гнатківська вияснявали своє перебування у Варшаві й Данцігу своїми особистими справами, які з діяльністю ОУН нічого спільного не мали. Вони рішуче заперечували свою приналежність до ОУН. Так само вперто відмовлялися від приналежності до ОУН ув'язнені Ярослав Рак і Катруся Зарицька.

Отож, «Архів Сеника», який попав у руки поляків, розкрив важливі таємниці Організації і вніс замішання і певне заламання серед частини членів ОУН.

Яким способом згаданий архів попав до рук польської поліції? Ця справа повністю не вияснена й досьогодні. Під час Варшавського процесу, на якому прокуратура виявила, що вона користується документами з «Архіву Сеника» і часто на них покликається, оборонці підсудних ставили запитання про те, звідки і яким способом ті документи опинилися у польської поліції. Однак, ані прокурор, ані поліція чи польський суд не хотіли дати ясної відповіді. Коли ж оборонці закидали, що всі ті документи є підфальшовані, то суд карав їх грошовою карою «за образу польських чинників» і відповіді не давав.

Акт обвинувачення стверджував, що архівні документи одержала до своїх рук чеська поліція при нагоді ревізії у членів ПУН-у — Сеника, Барановського, Мартинця, Сціборського та адміністратора «Розбудови Нації» Володимира Забавського, і ще трьох членів ОУН: Остапа Чучкевича, Дмитра Равича та Євгена Кульчицького. Ревізію чеська поліція провела в Празі восени 1933 і вдруге восени 1934 р. Забравши під час ревізії згадані архівні документи, чеська поліція нібито передала їх полякам.

Це вияснення мало ймовірне. Адже чеська влада в жадному випадку не згодилася видати полякам членів ОУН, які втекли були до Чехо-Словацьчини, ні не погодилася припинити видавання «Розбудови Нації», ані викинути з своєї території провідних членів ОУН, хоч цього вперто домагався

польський уряд, — отож, чому саме у випадку документів Організації мали б чехи поступити інакше й видати їх полякам? Тим більше, що саме в той час між урядом Підсудського й Гітлера йшли дружні розмови про закріплення німецько-польської дружби коштом чеських Судетів для Німеччини і чеського Заолзья для Польщі, — отже й стосунки між чехами й поляками були цілком не дружніми. Промовистою ілюстрацією тогочасного чеського наставлення до поляків може служити повідомлення урядової пресової агенції ЧСР про смерть Перацького. Згадане повідомлення пояснювало, що Броніслав Перацький був «кривавим міністром», який сплямив свої руки кров'ю тисяч невинних українців.*

Натомість свідок на Варшавському процесі, Маріян Хомраньскі, інспектор польської поліції та начальник слідчого уряду в Катовицях, у своїх зізнаннях покликався на таємничого «інформатора польської поліції з-за кордону», який подав деякі важливі дані, що про них в документах «Архіву Сеніка» не говорилося; наприклад, справжнє прізвище бойовика ОУН, що застрелив Перацького. А тому, коли факт про те, що польська поліція має в своїх руках таємні документи з «Архіву Сеніка», став загально відомий, серед провідних кіл ОУН на ЗУЗ виринуло підозріння, що ті документи міг видати польській поліції хтось із членів чи співпрацівників ПУН-у. Формально архівом завідував член ПУН-у Омелян Сенік-«Канцлер», а фактично другий член ПУН-у — Ярослав Барановський, референт зв'язку з західньоукраїнськими землями. А тому, що Хомраньскі подав у своїх зізнаннях** також зміст розмов Климишина з Я. Барановським, про які в записках «Архіву Сеніка» не було й згадки, а крім того, тому, що поліція під час слідства подала Бандері кілька справ, що були їй відомі, хоч про них знали лише Бандера й Барановський, тож підозріння крайових провідних членів ОУН звернулося якраз проти Ярослава Барановського, як таємного співпрацівника польської поліції, подібно, як ним був його брат Роман. Тим більше, що Хомраньскі запевняв, що інформації «закордонного інформатора» є цілком певні та що той «інформатор» з усією певністю розпізнав на знімці Степана Бандеру як учасника конференції в Празі. З того виходило, що й той «закордонний інформатор» польської поліції також був у той час у Празі.***

* «Америка», ч. 81, 19 липня 1934.

** «Свобода», ч. 298, 23 грудня 1936.

*** Вол. Мартинець у своїй праці «Від УВО до ОУН», в замітці на 12-й сторінці пише про справу «Архіву Сеніка» таке: «О. Сенік-Грибівський переховував архівні матеріяли в кількох державах, у сейфах і різних сховищах. Один такий схов у Празі, що про нього ні один член Організації не знав і щодо речі складався з матеріялів другоступневої вартости, викрила в 1943 р. чеська поліція, знайшовши при заарештованому на вулиці Сенікові адресу конспіративного помешкання. Саме та обставина, що ніхто з членів Організації не знав про сховище, виключала можливість по заарештуванні Сеніка завчасу забрати матеріяли. Знайдені матеріяли у фотокопіях згодом передав шеф чеського генерального штабу ген. Сирови польській владі і вони в 1935 році фігурували як т. зв. «Архів Сеніка» перед польським судом за атентат на Перацького проти Бандери і товаришів».

Це вияснення Мартинця справи не вияснює, навпаки, ще її затемнює. Бо: а) Мартинець твердить, що зі сховища в Празі були забрані документи в

Хто і як підготував і виконав атентат?

На підставі документів «Архіву Сеніка» та додаткових інформацій обдурених підсудних — Підгайного і Мигалья — польська прокуратура змогла подати в акті обвинувачення, виготовленого в другій половині 1935 року, вичерпне з'ясування, хто і як підготував і виконав атентат на міністра Перацького.

Постанова виконати політичний замах у Варшаві була прийнята на спеціальній конференції при кінці квітня 1933 року в Берліні, в якій взяли участь тільки полк. Є. Коновалець, Р. Ярий і Я. Барановський від ПУН, а від Крайової Екзекутиви ОУН Степан Бандера, як виконуючий обов'язки Крайового провідника. На тій конференції було вирішено вбити у Варшаві міністра освіти або міністра внутрішніх справ, у Львові шкільного куратора, а на Волині волинського воеводу. В половині липня 1933 Крайова Екзекутива подала до ПУН конкретні пляни виконання тих постанов. У зв'язку з цим на українські землі повернувся Микола Лебедь-«Марко», щоб узяти участь у підготовці й виконанні атентатів, зокрема атентату у Варшаві. В серпні того ж року Лебедь намагався провести в Карпатах бойовий вишкіл тих, хто мав виконати заплановані замаху, але випадково вишкільна група зустрілася біля Надвірної на військову польську стежу й була заарештована, а опісля засуджена. Тому плян змінено.

Місяці вересень-жовтень-листопад Лебедь провів у Варшаві, обстежуючи жертви намічених атентатів. У грудні він виїхав за кордон, де зустрівся з полк. Коновальцем, Сеніком і Ярим, склав їм звіт та одержав остаточну згоду виконати замах на міністра внутрішніх справ

1933 році, тим часом серед документів «Архіву Сеніка», що опинилися в руках польської поліції, були теж документи-звідомлення про організаційні справи з осені й зими 1933 р. та початку 1934 р., себто, вже після арештування Сеніка чеською поліцією; б) Мартинець подає, що в частині архіву, яка попала в 1933 р. до рук чеської поліції, були тільки документи другоступневої вартости, тим часом ті документи, що їх цитувала польська прокуратура, кажучи, що вони є з «Архіву Сеніка», були документи, що стосувалися чи не найважливіших організаційних справ: склад керівних органів ОУН, список усіх експозитур ОУН за кордоном, звідомлення про фінансові справи ПУН-у, протоколи засідань ПУН-у, кореспонденція членів ПУН-у, звіти КЕ ОУН тощо; в) Мартинець каже, що ген. Сирови передав польській владі фотокопії забраних документів, а тим часом польська поліція мала 418 оригінальних документів і 2.055 фотокопій з оригіналів. (Див. Варшавський акт обвинувачення, стор. 44). Тому свідчення Мартинця говорить про те, що 418 важливих документів в оригіналах, які одержала польська поліція, а забрала при ревізії чеська, не походили з сховища Сеніка, виявленого чеською владою, а й фотокопії з документів того сховища — документів другоступневої ваги — доповнили тільки збір фотокопій 2.055 документів, що дісталися польській владі, серед яких були й документи цілком не другоступневої вартости.

Але найгіршим було те, що навіть після виявлення сховища з документами в Празі ПУН не поінформував про це КЕ ОУН на ЗУЗ, а тому це пізніше, під час слідства в справі вбивства Перацького, призвело до того, що деякі члени ОУН заламалися, як ми вже про це згадали.

Польщі Перацького. Весною 1934 року Лебець нелегально приїхав до Львова й після обговорення справи з Бандерою знову виїхав до Варшави. Для облегшення його праці у Варшаві туди виїхала, з доручення Організації, Дарія Гнатківська, як наречена Лебеда, при чому обоє користувалися підробленими документами.

Тим часом Степан Бандера особисто вибрав виконавця атентату у Варшаві. На охотника до виконання замаху, в якому передбачалася смерть атентатника, зголосилися три бойовики. З-поміж них Бандера вибрав Гриця Мацейко-«Гонту».* Мацейко бажав виконати якийсь бойовий акт з очевидним ризиком смерті, щоб тим спокутувати свою мимовільну провину, коли він 16 червня 1931 року спіймав на вулиці Львова Івана Мицика, члена УВО, що тікав після вбивства провокатора Бережницького. Мацейко був тоді переконаний, що Мицик є звичайним польським злочинцем. Після двократної зустрічі з Бандерою Мацейко-«Гонта» одержав наказ виїхати до Варшави, де дальші вказівки мав йому дати Микола Лебець-«Марко». Одержавши від Підгайного револьвер (той самий, що ним убито Бачинського), Мацейко на початку червня 1934 року виїхав до Варшави і замешкав тут під прізвиськом Володимира Ольшанського.

Гриць Мацейко

Від Лебеда Мацейко довідався, що міністер Перацький, якого він мав убити, щодня дуже регулярно приїжджає на обіди до льокалю «Товариського Клубу» і тому найвигідніше виконати атентат на нього в ту хвилину, коли він входить до клубу.

В умовлений день, 15 червня 1934, Мацейко пішов під будинок клубу, маючи з собою бомбу, виготовлену в краківській хемічній лабораторії ОУН та привезений з собою зі Львова револьвер «Гішпан» калібру 7.65. Мацейко мав наказ у момент, коли він буде біля міністра, надавити рукою завинену наче пакунок бомбу так, щоб роздушити скляну рурку, у висліді чого мав наступити вибух, який розірвав би Перацького і атентатника. На віддалі зору в той час вулицею мали проходжуватися Лебець з Гнатківською, щоб здалека подати Мацейкові знак, що з авта якраз висідає міністер.

Перацький приїхав, як звичайно, коротко після третьої години. Проходячи ніби випадково попри нього, Мацейко натиснув на пакуночок.

* Виконавець атентату Гриць Мацейко-«Гонта», народжений 8 серпня 1913 року в Щирці біля Львова, син незаможних селян, освіта — народня школа і трирічний ремісничий курс. Він 1929 року Мацейко працював у Львові у цинкографічному закладі свого дядька, і від 1932 року став членом ОУН. 1 жовтня 1933 року його арештовано у зв'язку з шкільною акцією (як підозрілого в розліплюванні летючок і знищенні державних емблем), але через нестачу доказів 14 березня 1934 року його було звільнено.

Але бомба не вибухла. Як пізніше виявила експертиза, скляна рурка була міцніша, ніж припускалося. Бачачи, що бомба «не діє», Мацейко витягнув револьвер, підбіг до Перацького в той момент, коли він входив уже до їдальні клубу, й кількома пострілами поклав його трупом.

Після втечі, описаної в газетах зразу по атентаті, Мацейко пішки пройшов приблизно 50 кілометрів поза Варшаву, всів на малій станції на поїзд і поїхав до Люблина, де мав адресу члена ОУН Якова Чорнія. За організаційною кличкою Чорній прийняв Мацейка і переночував його.

З Люблина Мацейко поїхав поїздом до Львова і тут сконтактувався з Качмарським, а через нього з Малюцюю, якому віддав револьвер і пояснив, що він приїхав з Варшави, де виконав замах, і тепер хоче виїхати за кордон. Малюця примістив його на тимчасовому приміщенні у Львові, а 4 липня вислав його організаційним зв'язком до Синевідська Вижнього біля Стрия, щоб з допомогою організаційного зв'язку він перейшов у скільських горах до Чехо-Словаччини. Але там виявилось, що цей відтинок особливо дбайливо стерегла в той час польська поліція. Тому в половині липня Мацейко повернувся до Львова.

Насправді Малюця тільки подав Мацейкові такий претекст, бо хотів затримати його на українських землях до того часу, поки не одержить від Проводу згоди на відіслання Мацейка за кордон. 25 липня Малюця, разом з Анною Чемеринською, перейшли нелегально кордон в околиці Славська і на Словаччині вони зустрілися з Ярославом Барановським, який заявив тоді Малюці згоду Проводу на втечу Мацейка за кордон. Малюця повернувся до Львова і доручив членові ОУН Ярославу Раккові перевести Мацейка через кордон в районі Ворохти до Ясіня. 5 серпня 1934 року Рак у товаристві Катрусі Зарицької вийшов ніби на спортову прогулянку в гори й перевів Мацейка через кордон і в Ясіню передав його Я. Барановському.

Після вдалого атентату у Варшаві Лебедь і Гнатківська негайно виїхали з Варшави — Лебедь через Данціг до Німеччини, а Гнатківська повернулася додому, до Косова, де її батько був українським парохом. Як згадано, Лебеда німці заарештували і, зламавши міжнародне право про політичних утікачів, видали полякам, а Гнатківську арештовано в Косові на підставі даних «закордонного інформатора». Від того таємничого «закордонного інформатора» польська поліція довідалася також про хід втечі Мацейка, а тому арештувала Ярослава Рака і Катрю Зарицьку, а в Люблині Якова Чорнія, який переночував у себе Мацейка.

За що вбито Перацького?

Вбивство Перацького — це був насамперед демонстративний бойовий акт проти польського міністра внутрішніх справ, що з титулу своєї посади був офіційним репрезентантом і керівником терористичного поль-

ського окупаційного режиму на західньоукраїнських землях; це був удар ОУН по авторитеті польської держави, як окупантові українських земель.

Але у випадку Перацького, крім того, не йшлося про випадкову особу на посаді міністра внутрішніх справ. Коли ОУН у своєму офіційному повідомленні про вбивство Перацького подала, що «вбито одного з катів українського народу», то це не була безпідставна фраза. Щоб задокументувати це об'єктивним свідченням, ми наведемо голос англійської преси. Одна з найбільших тоді і найпопулярніших британських газет «Манчестер Гардіян» з датою 22 листопада 1935 року писала з приводу Варшавського процесу:

«Генерал Перацький був міністром внутрішніх справ, він був теж відповідальний за ганебну „пацифікацію” України в 1930 році. Українці витримували з подивугідною пасивністю, аж поки дехто із крайніх кіл почав палити скирти польських дідичів. У відповідь на те наїхали відділи польської кінноти та поліції на села, без розбору арештували селян і били їх. Ці операції роблено в таємниці, але для теперішньої історії не було найменшого сумніву, що тут відбувся один із найбільших актів насильства, що його колинебудь в новітні часи проведено. Докладно невідомо, скільки селян побито, але обережний підрахунок вказує на кругло 10.000, з яких майже всі були невинні. Побиття були такі жорстокі, що багато з селян тижнями лежали в постелі, а кілька померло в наслідок ран. Ті побиття йшли в парі з нищенням мастку українців».

Ця сама газета з датою 3 грудня 1935 року надрукувала офіційне «спростування» польського пресового бюро в Лондоні, в якому мовилося, що Перацький не був міністром внутрішніх справ у 1930 році, у час «пацифікації», та що «політика ген. Перацького цілком не була ворожа до української меншости», — і від себе газета додала:

«Ми не твердили, що генерал Перацький був міністром внутрішніх справ під час „пацифікації”. Тоді він був головою польської таємної поліції в складі міністерства Складковського. Як такий, ген. Перацький був відповідальний за переведення „пацифікації” у Східній Галичині в 1930 році. Він був також відповідальний за „пацифікацію” в Лиському повіті в 1931 р. та на Волині й Поліссі в 1932 році (про ті пацифікації в польській пресі не згадувано ні словом!). Його миролюбні промови служили тільки для того, щоб перед світом закрити ті жорстокі вчинки, за які він і його уряд були відповідальні».*

Це відповідь на питання, за що було вбито польського міністра Перацького, дана англійською пресою, найпереконливіше, як цілком об'єктивна, бож навіть ніхто з поляків не може твердити, що англійці однобічно підтримували українців, або що чомусь-то були ворожо наставлені до поляків.

Подібне вияснення подала й чеська пресова агенція «Центропрес» у своєму повідомленні про смерть Перацького, назвавши його «кривавим міністром», що сплямив свої руки кров'ю тисяч невинних українців.**

На відповідальність Перацького за стосування жорстокого поліцій-

* Див. «Америка», ч. 15, 8 лютого 1936.

** «Америка», ч. 81, 19 липня 1934.

ного терору супроти українців звернула увагу й інша чужинецька преса. Отож, навіть для сторонніх чужинців було очевидним, що міністер Броніслав Перацький був чільним репрезентантом та реалізатором безоглядного стероризування поневолених Польщею українців, послідовного викорінювання, з допомогою кривавого поліційного терору, всяких самостійницьких змагань українського населення та «перевиховання» всіх українців на ЗУЗ у покірних «співгромадян польської держави», призначених на послідовне спольщення.

У відозві Начальної Команди УВО про атентат на Перацького* сказано таке:

«Чин бойовика УВО вдарив не тільки в Перацького, як особу, а в Перацького, як реалізатора польської окупаційної політики на ЗУЗ. Бо хто був Перацький? — Перацький це послідовний погромник українського національного життя на ЗУЗ. Перацький — це ліквідатор українського шкільництва, українських культурно-освітніх установ, господарських, кооперативних, спортових товариств і кружків, це польонізатор української Церкви. Перацький — це творець і організатор польської колоніальної, грабункової політики на ЗУЗ, колонізації українських земель польськими зайдами, залуви промислових осередків на ЗУЗ польським робітництвом. Перацький — це організатор погромів українців на ЗУЗ поліцейсько-уланськими бандами, карними експедиціями, стшельцями, варварських пацифікацій в рр. 1930 (південно-ЗУЗ), 1931 (Волинь), 1932 (Лісько, Підкарпаття), 1933 (під час боротьби за українську школу) і 1934 (Угнівщина, Равщина, Самбірщина, Мостищина та ін.). Перацький — це творець наглих судів, шибениць і мордів українських революціонерів. Перацький — це автор поліцейських знущань і катувань українських політичних в'язнів. Перацький — це творець системи морального розкладання українського життя масовим насаджуванням конфідентів. Перацький — це автор профанації й дикого збезчещування пам'яті Героїв української визвольної боротьби, розкопування могил, нищення хрестів. Перацький — це один із творців і часовий сторож-жандарм цілого жорстокого варварського арсеналу ляхського окупаційного панування, яке поставило собі за ціль згнобити українське життя, розгромити і спольонізувати його.

«Бойовик УВО кинув Українському Народові під ноги голову одного з його катів, голову польського міністра внутрішніх справ, найстаршого ляхського поліція».

НЕВИКОНАНІ АТЕНТАТИ

Не всі заплановані Проводом ОУН атентати вдавалося виконати. Це стосується головню таких плянів, при виконанні яких атентатник не повинен був згинути, ані не було потреби, щоб його спіймала поліція, та щоб він мав пізніше свідчити перед судом. У таких випадках замах міг бути виконаний лише за сприятливих обставин, за яких була певність, що виконавець вийде цілий і здоровий під час атентату й при тому не попаде до рук поліції. А на таку сприятливу ситуацію не раз доводилося довго ждати, і через те чимраз далі відсовувано виконання замаху.

* Див. «Вісник ОДВУ», ч. 23-24, Нью-Йорк, серпень-вересень-жовтень 1934, стор. 12.

** У відозві УВО прізвище Перацький транскрибується як Перацкі.

До таких невиконаних замахів належать заплановані вбивства тюремного сторожа Кособудзького та волинського воеводи Юзефського, виявлені на Варшавському,* а опісля й на Львівському процесах.

Атентат на Кособудзького

У грудні 1933 року Бандера дав Підгайному наказ зорганізувати вбивство підкомісара львівської тюрми, Владислава Кособудзького. Причиною для того було постійне знущання над українськими в'язнями не тільки слідчої поліції, а й тюремної сторожі. Захищаючись перед цим терором та обороняючи свої права, українські політичні в'язні часто проводили голодівку. Але Степан Бандера, як Крайовий провідник ОУН, став на становищі, що боротьбу проти терору, стосованого до політичних в'язнів, повинні вести не самі в'язні голодівку, бо вони й так уже виснажені своїм перебуванням у тюрмі, але їхні друзі, члени ОУН, що перебувають на волі. Тому проти когось із тюремних сторожів повинен бути застосований відплатний терор, а це опам'ятає всіх інших тюремних сторожів. А що найвідомішим серед українських в'язнів катом, який з насолодою знущався над політичними в'язнями, був підкомісар тюремної сторожі у Львові Владислав Кособудзький, тому й вирішено вбити саме його.

Одначе, атентат повинен бути виконаним так, щоб атентатник щасливо утік без надто великого ризику бути спійманим. Тому для виконання цього атентату приступлено з великою обережністю.

Стеження за Кособудзьким з метою устійнити спосіб його життя й розклад його зайнять, щоб на підставі того вибрати найпридатніший для замаху момент, передано дівочому розвідувальному відділові Марійки Кос, із доручення якої це завдання виконали Віра Свенціцька та Катря Зарицька. Виконанням атентату мав зайнятися, з доручення Підгайного, Роман Мигаль, маючи до помічі боївку Євгена Качмарського.

Використовуючи інформації з обстеження за Кособудзьким, укладено план вбити його з допомогою бомби, підкладеної під крісло в кіні, куди Кособудзький часто ходив. З тією метою Бандера дав доручення лабораторії Карпинця у Кракові виготовити дві однакові бомби невеликої сили, які б важко поранили Кособудзького, але при тому не завдали б пошкодження іншим особам у кіні. Одержавши дві петарди, Бандера особисто випробував діяння однієї з них і, задоволений вислідом, передав другу бомбу Підгайному.

Для виконання замаху на Кособудзького зголосився Гриць Мацейко-«Гонта», член боївки Качмарського. Петарду підкладено в кіні під крісло, на якому сидів Кособудзький, але вона чомусь не вибухла.** Тому план знищити Кособудзького з допомогою бомби відкинута, а вирішено застрілити його на площі кінських перегонів, куди він залюбки ходив. Але там при кількакратних спробах не знайдено сприятливого моменту для того, щоб після замаху атентатник міг непомітно втекти. Тоді Мацейко виявив бажання застрілити Кособудзького таки з ризиком власного життя. Він одержав згоду від своїх зверхників і почалася підготовка забити Кособудзького в ту хвилину, коли він після служби виходитиме з тюрми.

* Про справу Кособудзького див. Акт обвинувачення Варшавського процесу, стор. 85-86 і 90, про Юзефського — там само, стор. 88. Крім того, зізнання Підгайного, Мигала й Качмарського.

** Перед польськими слідчими чинниками Підгайний заявив, що він зумисне не допустив до виконання того атентату, бо тоді якраз нібито він довідався від д-ра Ст. Шухевича, що польський уряд підготовляє широку амністію для всіх політичних в'язнів, отже ОУН повинна на той час стриматися з терористичною діяльністю. Тому-то, — казав Підгайний, — він виготовив іншу бомбу, схожу на справжню, але безвартісну, й дав її бойовикові підкласти під крісло Кособудзького. Чи воно справді так було, чи це був тільки викрут Підгайного, невідомо.

Одначе, поки мав бути виконаний атентат, Мацейкові доручено виїхати до Варшави, де підготовлявся замах на міністра Перацького. Атентат на Кособудзького мав виконати інший бойовик. Та швидко після цього прийшли мовові арештування, викликані вбивством Перацького, а далі у зв'язку з вбивством Бачинського і Бабія, тому замах на Кособудзького не виконано.

Атентат на Юзефського

Теж невиконаним залишився й запланований атентат на волинського воеводу Юзефського.

Юзефський належав до тієї самої категорії польських політиків, що Голуфко: вдаючи приятеля українців, він прагнув до перетворення Волині в мішану українсько-польську територію, а українців — у льоаяльних до польської держави громадян. Тому він, з одного боку, підтримував українських «політиків» типу Петра Певного та Скрипника, які при кожній нагоді деклярували від імени волинських українців беззастережну льоаяльність до польської держави, вважаючи, що українці повинні мати свою державу, але тільки на тих землях, що окуповані більшевиками, — а з другого боку Юзефський поліційними методами не лише поборював український націоналістичний рух, а й впливи УНДО, «Просвіти», «Рідної Школи» та кооперації, що просякали з Галичини на Волинь.* Для цього створив був т. зв. сокальський кордон: на прикордонні Галичини й Волині поліція пильно берегла, щоб на Волинь не проникали з Галичини навіть легальні українські видання, а коли з Галичини їхав на Волинь хтось із національно свідомих та політично активних українців, то його з різних причин арештовувало й відсилено поза «сокальський кордон».

Зорганізування атентату на Юзефського було доручено тодішньому Окружному провідникові ОУН у Луцьку Олександрові Куцєві, а виконавцем замаху мав бути бойовик Скопак. Одначе, заки план виконано, Куць зв. скопакський випадково арештований й опинився у слідчій тюрмі. Тим часом ув'язнено також Підгайного і Малюцу, які займалися тією справою, а тому виконання атентату не здійснено.

АРЕШТ БОЙОВИКІВ ОУН ПІД НАДВІРНОЮ

До невдач того періоду належить теж організування М. Лебедем «Марком» у серпні 1933 року спеціального вишколу бойовиків ОУН. Цей вишкіл мав відбутися в Карпатах, у районі Ворохти. Учасники кур-

* Середовище «Еміграційного Державного Центру УНР», очоленого Андрієм Лівницьким, змальовувало воеводу Юзефського подібно, як Голуфка і Перацького, «великим приятелем українців», бо Юзефський прийняв до польської державної адміністрації декого з східньоукраїнських діячів, однодумців Лівницького. Згадуючи про це, «Розбудова Нації» (чч. 7-8, липень-серпень 1932, стор. 222) навела факти, які об'єктивно свідчать про ту «приятель» Юзефського до українського народу: «Як цей „приятель” прислухився для українського народу, — читаємо в цитованому журналі, — свідчать такі числа за час його славної діяльності: замкнено повітову централу „Просвіти” у Володимирі Волинському і 60 філій; у пов. Ковель замкнено централу та 90 філій „Просвіти”; в пов. Рівне — централу і 70 філій; в пов. Дубно замкнено 80 читальень; в пов. Луцьк централу й усі її філії; а ось останньо в пов. Крем'янець замкнено централу і 106 читальень. Разом — 6 повітових централей і приблизно 500 філій, читальень і бібліотек, що обслуговували 10.000 членів і коло 40.000 нечленів. У читальнях було 40 тисяч книжок, з яких половину понищила поліція. До того треба врахувати ще й численні українські кооперативи, з яких лише в пов. Дубно замкнено 19, а коло 40 примушено різними шikanами припинити свою діяльність».

су маршували до місця призначення двома п'ятками, під проводом Юрка Онишкевича, а окремо несли для них зброю, потрібну на вишколі, два бойовики — Явнич і його товариш.

Ідучи неозброєні, як звичайні прогульковці, бойовики під Надвірною несподівано зустрілися 18 серпня 1933 р. з польською військовою стежою й дозволили притримати себе, не знаючи, що в той самий час поліція спіймала Явнича і його товариша та знайшла при них зброю.

[Арештованих бойовиків відставлено до слідчої в'язниці в Станиславові та переведено арешти зв'язкових, що допомагали відправити бойовиків з різних місцевостей на вишкіл. Великий політичний процес перед судом у Станиславові, що тривав три тижні, закінчився дуже гострим присудом: 16 підсудних засуджено на 172 роки в'язниці за приналежність до ОУН, транспорт і переховування зброї, агітацію й поширювання нелегальних друків.

Дня 19 липня 1934 року оголошено присуд, на основі якого засуджено: торговельного помічника зі Львова Володимира Явнича на 14 років в'язниці; урядовця «Дністра» Юрка Онищука, муляра з Луцька Володимира Гадюка, гімназійного абітурієнта Гриця Барабаша і торг. поміщика Петра Гоголя — по 13 років; торг. помічника Костянтина Петрошука — на 12 років; селян: Дмитра Корінця з Завадова (Стрийщина), Володимира Мороза з Підгаєччини і власника ресторану Івана Урбана зі Львова — по 11 років; столяра Володимира Відулу з Бережан, селянина Василя Заставецького з Підгаєччини, маляра Івана Скоп'юка з Луцька і гімн. абітурієнта Юрка Вінтонюка з Станиславівщини — по 10 років; гімн. абітурієнта Михайла Вінтоніва з Станиславівщини — на 9 років; кельнерку Роману Чорну зі Львова і селянина Миколу Барана з Стрийщини — по 6 років в'язниці.]

ВАРШАВСЬКИЙ ПРОЦЕС *

Епілогом убивства міністра Перацького був голосний на весь світ політичний процес проти 12 членів Організації Українських Націоналістів, що відбувся у Варшаві від 18 листопада 1935 до 13 січня 1936 року. На лаві підсудних тоді сиділи:**

1. Степан Бандера, літ 26, син українського священика, студент агрономії у львівській політехніці; 2. Микола Лебедь, літ 25, абсолювент гімназії; 3. Дарія Гнатківська, літ 23, абсолювентка гімназії; 4. Ярослав Карпинець, літ 30, студент краківського університету; 5. Микола Климишин, літ 26, студент філософії у краківському університеті; 6. інж. Богдан Підгайний, літ 31, абсолювент політехніки в Данцігу; 7. Іван Малюца, літ 25, студент львівської політехніки; 8. Яків Чорній, літ 28, студент університету в Любліні, 9. Євген Качмарський, літ 25, закінчив 5 клас гімназії; 10. Роман Мигаль, літ 24, студент львівського університету; 11. Катерина Зарицька, літ 21, студентка політехніки у Львові і 12. мгр. Ярослав Рак, літ 27, адвокатський конціпієнт.

* Два великі процеси, варшавський і львівський, щільно пов'язані з періодом 1933-34 років, і тому, хоч вони відбулися в піврічній відстані, ми обговорюємо їх на цьому місці.

** Вік підсудних поданий в Акті обвинувачення за станом другої половини 1935 року.

Обвинувачення і хід розправи

Акт обвинувачення закидав усім підсудним приналежність до підпільної Організації Українських Націоналістів, а крім цього, зокрема те, що:

Степан Бандера, як Крайовий провідник ОУН, дав наказ убити міністра Перацького і керував цілою акцією атентату; Микола Лебедь — технічно підготував ґрунт у Варшаві для виконання атентату; Дарія Гнатківська була помічницею Лебедеві в його роботі; Ярослав Карпинець — виготовив бомбу, яка мала вбити Перацького; Микола Климишин — помагав Карпинцеві у виготовленні бомби доставою потрібного матеріалу; інж. Богдан Підгайний — сконтактував Мацейка, вбивника Перацького, з Бандерою, дав Мацейкові револьвер і тримав контакт з Лебедем під час підготовки атентату; Іван Малюца — пересилав Лебедеві гроші під час його перебування у Варшаві й опісля приготував для Мацейка місця для переховування; Яків Чорній — переночував у себе Мацейка, коли той утікав з Варшави після вбивства Перацького; Євген Качмарський — помагав Мацейкові у Львові ховатися; Роман Мигаль — утримував зв'язок Мацейка з Малюцою; Катерина Зарицька і мгр. Ярослав Рак — помогли Мацейкові втекти через кордон до Чехословаччини.

Акт обвинувачення, складений у другій половині 1935 року, після кільканадцятимісячного слідства, був дуже дбайливо підготований: він складався з 102 сторінок машинопису, а додані до нього протоколи слідства, звідомлення поліції, зізнання й інші доказові матеріали становили 25 томів з приблизно 10.000 сторінок. Крім самого правничого боку вбивства Перацького, в акті обвинувачення звернено увагу на політичний бік справи — з'ясування й відповідне навітлення всієї діяльності ОУН, а спеціально — фінансової допомоги литовського уряду для ОУН та її Проводу. Підставою акту обвинувачення під політичним оглядом були документи «Архіву Сеніка», а під юридично-доказовим — зізнання Підгайного, Малюци, Мигалья й Качмарського, а частково теж зізнання Ярослава Макарушки та Ярослава Спольського, суджених знову пів року пізніше у Львівському процесі.

Вже першого дня процес перетворився в політичну демонстрацію: запитаний головою суду про свої особисті дані, Степан Бандера відмовився говорити польською мовою, кажучи, що він добре знає польську мову, але вважає, що йому належить право говорити рідною мовою. Голова суду заборонив йому говорити і заявив, що за винятком східніх воевідств у польських судах допущена тільки польська мова, а тому, якщо Бандера не хоче зізнаватися польською мовою, то треба вважати, що він відмовляється від зізнань і суд обмежиться відчитанням його зізнань, складених у слідстві.

Всі інші підсудні, крім єдиного Мигалья, пішли за прикладом Бандери й відмовилися зізнаватися польською мовою. У висліді, замість сподіваних зізнань, прийшло тільки відчитування протоколів поліційних зізнань, при чому, до речі, про фактичні зізнання можна було говорити лише у випадку чотирьох підсудних: Мигалья, Підгайного, Малю-

ци і Качмарського. Головні підсудні — Бандера, Лебедь, Гнатківська, Карпинець, Климишин, а також Рак, Зарицька і Чорній, до жадної співучасті в атентаті не призналися.

Таку саму поставу, як Бандера і його друзі, зайняли в справі оборони прав української мови також свідки, що їх за інші справи суджено або обвинувачувано. І так, коли в залю розправ уведено студентку Віру Свенціцьку, дочку директора Національного музею у Львові, вона привітала підсудних окликом «Слава Україні!» і почала відповідати на запитання голови суду українською мовою. Голова не дозволив їй зізнавати українською мовою й перестеріг, що в протилежному випадкові вона буде покарана за спротив польському судові. У відповідь на те Свенціцька заявила, що вона говоритиме тільки українською мовою. Голова суду зразу засудив її на кару 200 злотих, з заміною на 10 днів ув'язнення, а за оклик «Слава Україні!» на одну добу темниці і казав поліції відвести свідка. Виходячи, Свенціцька попрощала підсудних знову окликом «Слава Україні!»

Так само відмовилися зізнавати польською мовою свідки: Ірина Хомяк, Чорна, Олена Чайківська, Роман Шухевич, Олександр Пашкевич, Дмитро Мирон, Осип Нидза, Осип Мащак. Усіх їх голова суду засуджував на кару заплати по 200 злотих, із заміною на 10 днів ув'язнення, а тих хто, подібно як Віра Свенціцька, вітав підсудних окликом «Слава Україні!», ще додатково 1 або 2 добами темниці і казав поліції виводити свідків із залі.

Деякі з українських свідків зразу пробували зізнавати українською мовою, але після пригадки з боку голови суду погоджувалися говорити польською мовою, для того, щоб відкликати свої зізнання, складені під час поліційного слідства, якими вони обтяжили когось із підсудних. Так зробили: Ярослав Макарушка, референт розвідки, Ярослав Спольський, референт пропаганди при Крайовій Екзекутиві ОУН та його заступник Андріян Горницький, які перебували в слідчому ув'язненні, чекаючи на процес у Львові. Погодившись говорити по-польськи, Горницький заявив:

«У слідстві я склав зізнання, що ними обтяжив деяких підсудних. Тепер заявляю, що ті зізнання вимушено на мені поліційними тортурами, а саме: під час переслуховання мене тримали чотири дні на морозі. Тепер мені соромно, що я був такий слабкий і що склав такі ганебні зізнання. Вважаю це за злочин».

Голова суду перервав його, запитавши, що він знає про справу й чи він є членом ОУН. На це Горницький відповів:

«Так, до ОУН я належав, належу і належатиму до самої смерті, бо вважаю, що тільки Організація Українських Націоналістів...»

Голова суду знову пробував перервати його, але Горницький продовжував: «Українська нація тільки завдяки Організації Українських Націоналістів...»

Тоді голова суду наказав поліціантові вивести свідка з залі, заявивши, що за свої слова Горницький відповідатиме окремо перед судом, а тепер буде покараний двома добами темниці. Випроваджуваний із за-

лі, Горницький крикнув: «Хай живе українська національна революція!», а підсудних попрощав окликом «Слава Україні!»

І Ярослав Сполський, погодившись говорити по-польськи, відкликав свої зізнання, складені під час слідства, і вияснив, що їх вимушено від нього фізичним терором, бо під час переслуховання поліція била його.

Так само відкликав свої зізнання, складені під час слідства, Ярослав Макарушка, вияснивши, що їх він склав був головню тому, що його введено в блуд підсуненим поліцією «грипсом» нібито від Бандери, в якому доручалося йому признатись до всього. При тому Макарушка відкликав свою заяву про осудження ОУН, що її він підписав при слідчих переслухованнях. На запитання оборонця, чи ОУН вела розвідку в Польщі на користь інших держав, як це закидається в акті обвинувачення, Макарушка заявив, що він, як колишній референт відділу розвідки в Крайовій Екзекутиві ОУН, рішуче заперечує це. ОУН вела розвідку виключно в засягу власних потреб.

Демонстративні виступи Степана Бандери під час процесу повторилися кілька разів. Коли він відповідав на привітання свідків «Слава Україні!» і пробував протестувати проти того, що голова суду відбирав їм голос і карав їх за зізнання українською мовою, він був покараний темницею. Голова суду наказав поліціянтові силою вивести Бандеру з залі розправ, а врешті заборонив впроваджувати його тоді, коли зізнаватимуть українські свідки.

Зразу погодився зізнавати по-польськи єдиний з-поміж 12 підсудних Роман Мигаль. Він говорив 8 годин, докладно описуючи вбивство Бачинського і Вабія та про підготовлювані, але не виконані атентати на тюремного сторожа Кособудзького. Як теж про інші, відомі йому справи ОУН. За причину свого заломання Мигаль подав таке: під час слідства він довідався про те, що член КЕ ОУН Підгайний, з яким Мигаль колись мав, як його підлеглий в Організації, різні непорозуміння, «сипле» і при тому боїться підписати свої зізнання. Другою причиною було те, що Організація підозривала його, Мигала, у зв'язку з невдачами в підготовлюванні атентату на Кособудзького і тому Малюца видав був наказ вбити Мигала і кинути його тіло в став; та врешті його особистий погляд на те, що вбивства Бачинського й Вабія були помилкою з боку Організації.

Після промов оборонців Мигаль, який не мав адвокатської оборони, говорив удруте. Він ще раз заявив, що був членом ОУН і що в працю в рядах Організації він вклав цілу свою душу, працюючи для свободи і незалежності України, бо це була мета й мрія його життя. Але ОУН зробила кілька помилок і це вплинуло на те, що він заломався. Повертаючись спогадом у свої дитячі літа, Мигаль згадав 1 листопада 1918 року, коли то учителька в його класі виписала була на таблиці слова: «Україна воскресла!», а він сам під диктат учительки дописав: «Ми, українські діти, завжди всім серцем любимо Рідний Край».

«Оті слова, — казав Мигаль, — це моє „вірую” і моя легітимация. Ці слова я завжди тямив, а забув на них лише раз, а саме: в січні, лютому й березні 1935 року, коли я в слідстві душевно заломався».

Малюца зразу теж відмовився зізнавати польською мовою й тому його попередні зізнання відчитано з слідчих протоколів. Але тринадцятого дня розправи він несподівано заявив свою готовність зізнавати польською мовою, відкликав повноважність, дану ним адвокатові Шлапакові, обороняти його і склав, подібно, як Мигаль, також перед судом просторі зізнання, потвердивши те, що сказав був під час слідства. У зізнаннях перед судом Малюца заявив, що для його постави під час слідства не може бути жадного виправдання, він уважає себе за цілком прибиту людину і тому й говорить, щоб усе вияснити.

Коли Малюца скінчив говорити й голова суду поставив запитання, чи інші підсудні мають якісь запитання до Малюца, Бандера встав і

українською мовою заявив: «Заявляю, що Малюца є провокатор!» Голова заборонив йому говорити далі й наказав поліціантам силою вивести Бандеру з залі. Тоді Карпинець голосно кинув у бік польської поліції зневажливі слова і голова суду наказав випровадити також Карпинця.

Оборонцям не вдалося вияснити, що було причиною заломання Малюци, бо голова суду відкидав усі їхні запитання в цій справі до Малюци. Але сам Малюца згадав, що на нього дуже прикре враження зробила вістка, що недавно з рук бойовика ОУН згинула Марійка Ковалюк, його колишня найближча співробітниця в ОУН.

Зізнання Мигаля й Малюци перед судом та зізнання їх обидвох і Підгайного під час слідства, в яких вони не лише призналися самі, а й «сипали» інших, були від'ємною сторінкою Варшавського процесу. Одначе, вона губилася в світлі незвичайно гідної постави головних обвинувачених — Бандери, Лебеда, Гнатківської, Карпинця, Климишина, як теж Зарицької та Рака і свідків українців, підозрілих у приналежності до ОУН. Тому преса писала, що на лаві підсудних сиділи дві цілком різні групи: група провідних членів ОУН, очолена Бандерою, Крайовим провідником ОУН, які знають, чого хочуть, і яких не в силі зламати ні тортури кільканадцятимісячного слідства, ні марииво шибениці, — і група кількох осіб, які, мабуть, через якесь непорозуміння попали до ОУН і пробилися навіть на керівні становища. Геройська постава першої групи приголомшувала польську публіку й викликала переверот у їхній оцінці українського революціонера, українського народу й української справи.

Оборонці

Підсудних на Варшавському процесі боронили: д-р Володимир Горбовий, адвокат з Долини — Ст. Бандеру, Я. Чорнія і Є. Качмарського; д-р Ярослав Шлапак, адвокат із Станиславова — Я. Карпинця і (спочатку) І. Малюцу; д-р Лев Ганкевич, адвокат зі Львова — М. Лебеда, Д. Гнатківську, Я. Рака та Б. Підгайного; д-р Олександр Павенцький, адвокат зі Львова — М. Климишина і К. Зарицьку.

Становище оборонців не було легке: вони повинні були змагати до того, щоб підсудні одержали якнайлагідніший присуд, але разом із тим не сміли забувати, що це важливий політичний процес із виразним демонстративним характером. Той характер процесу дуже добре розуміли й поляки.

Коли, наприклад, оборонець Лебеда д-р Лев Ганкевич пробував довести, що Лебедь не хоче говорити перед судом тільки тому, що не знає польської мови так добре, щоб нею пописуватися у Варшаві, то прокурор з насмішкою звернув йому увагу: «Сумніваюся, чи Лебедь задоволений з цього вашого пояснення!»

Для того, щоб підкреслити політичний характер процесу, оборона раз-по-раз ставила відповідні внески й запитання. Польський суд намагався переш-

кодити цьому і відкидав такі внески чи запитання, як «невідповідні» й карав оборонців грошовими карами.

Але багаторазове покарання оборонців та безугавне відкидання їхніх внесків повернулося своїм вістрям проти поляків: воно стало демонстрацією перед чужим світом і перед польським громадянством, що в Польщі під час політичних процесів проти українців немає жадної судової об'єктивності і що не лише підсудні, а й їхні оборонці не мають змоги вільно висловлювати свої думки. Так, наприклад, польська газета «Роботнік» цілком виразно призналася:

«В історії польського судівництва ще ніколи не записано, щоб суд відкинув стільки внесків оборони; ще ніколи літанія відкинутих запитань оборони не займала цілих колонок у щоденниках. Суди не раз давали догану обороні, але рідкістю бувають так щедро присуджувані оборонцям грошові карі».*

Оборонці були свідомі того, що велика частина їхніх запитань не буде допущена, але вони зумисне ставили їх, щоб ті запитання дісталися на сторінки польської й чужинецької преси, бо дуже часто ці запитання самі піддавали читачеві відповідь. Коли, наприклад, оборонець запитував підсудних, завдяки чому ОУН здобула серед українського громадянства такі величезні впливи, або — чи український націоналізм діє тільки в Польщі, а чи охоплює всі українські етнографічні землі, то хоч суд не дозволив відповідати на ті питання, в кожного читача вже на підставі самих запитань залишалося в свідомості, що ОУН має великі впливи серед українського громадянства і що для того є, мабуть, якісь причини, над якими варто подумати, та що український націоналізм діє на всіх українських землях, до яких, видно, належить теж «Малопольська Вихідня».

Випадковим і цікавим моментом, що теж допоміг українським оборонцям компромітувати польську поліцію та польське судівництво, був такий факт: коли поліційний агент Маршалік зізнавав, як свідок, про своє обстежування Климишина і Карпинця, д-р Шлапак казав йому показати на лаві підсудних згаданих людей. Маршалік показав на Качмарського й Підгайного, заявляючи, що перший — це Климишин, а другий — Карпинець. Коли ж оборонець кілька разів висловив свій сумнів, чи свідок справді пізнає тих, за якими слідкував, Маршалік самовпевнено відповів, що пізнає обидвох з усією рішучістю. Тоді голова суду казав встати Климишинові й Карпинцеві і поліційний агент признався, що він помилився, але тепер уже «такі цілком певно» обидвох пізнає. Це було осміщенням не тільки польського поліційного агента, а й цілої системи польського судівництва, що беззастережно спиралося на свідчення польських поліціантів.

Після Варшавського процесу збори українських адвокатів висловили окреме признання й подяку д-рові Ганкевичеві, д-рові Горбовому, д-рові Шлапакові і д-рові Павенцькому за працю й жертвність в обороні української молоді, судженої під час процесу.

Промови польських прокурорів

В ролі обвинувачів під час Варшавського процесу виступали два прокурори: прокурор варшавського апеляційного суду Рудніцкі та про-

* Див. «Свобода», ч. 7, 10 січня 1936.

курор Желеньські, колишній журналіст. Обидва вони опрацьовували акт обвинувачення й обидва виступали на суді з своїми промовами. Але їхня поведінка та зміст їхніх промов були дуже відмінні: якщо Рудніцкі таки спромігся на збереження певної поваги до себе самого й до підсудних, то Желеньські раз-по-раз прискавав їддю польського шовінізму й примітивізму.

Прокурор Рудніцкі у своїй промові ще раз з'ясував, подану вже в акті обвинувачення, історію постанови УВО й ОУН та їхню дію, попередивши її вступом про визвольну боротьбу українського народу в 1918-20 роки. Він дуже влучно схарактеризував політичну програму ОУН стосовно окупантів українських земель:

«Завдання ОУН, — сказав він, — можна звести до одного слова. Коли в 1863 році якийсь російський достойник запитав польського графа Вельопольського, що повинна зробити Росія, щоб задоволити поляків, граф відповів: „Відійдіть!” Отаке становище займає ОУН».

Очевидно, прокурор Рудніцкі підкреслив, що таку розв'язку в стосунку до поляків він вважає неможливою тому, що західньоукраїнські землі — «це край з мішаним населенням, де один брат є високим греко-католицьким достойником, а другий — польським генералом».* А тому, мовляв, в «інтересі обидвох народів тих земель» польська держава мусить якнайршучіше поборювати ОУН, яка ширить ненависть поміж тими «братніми» народами.

Інший прокурор, Желеньські, вже на вступі своєї промови заповів, що йому «припало обговорити справу, про яку не можна говорити без сильніших і гостріших акцентів». Одначе, його промова не була ані «сильна», ані не «гостра», а просто — огидна. Він увесь час намагався тільки компромітувати й оплюгавлювати ОУН, членів Проводу, починаючи від полк. Коновальця, та кінчаючи всіма підсудними і українськими свідками на процесі. З особливою насолодою він цитував з «Архіву Сеніка» листи полк. Коновальця до Сеніка про те, що, мовляв, «В. Мартинець затратив почуття відповідальності в тому, про що пише й підписує», то знову іншого листа, в якому полк. Коновалець дорікав Сенікові за його декадентські настрої. Тих з підсудних, які у слідстві склали зізнання, опісля ж їх відкликали перед судом, прокурор назвав боягузами, які заломалися, а тепер «відбріхуються перед Організацією». Навіть те, що Климишин під час слідства взагалі не хотів зізнавати й мовчав, Желеньські пояснив ... страхом: «А знаєте, чому він відмовив зізнань? — дослівно запитував прокурор. — Бо найбільш з усіх боявся, бо знайшовся в такій гротесковій, трагічній нервовій ситуації, що просто годі було на нього дивитися і витримати з ним п'ять хвилин».

Всі заяви обвинувачених і свідків про поліційні тортури під час слідства прокурор назвав «брехнею», а факт, потверджений тюремною

* Виразний натяк на митрополита Шептицького і його брата.

владою, що підсудних тримано кільканадцять місяців закутими в кайданах, він пояснив... турботою судових чинників, щоб підсудні з страху перед великою карою не вчинили в тюрмі самогубства!

Промова Желеньского припала було до смаку польському шовіністичному шумовинню типу редакторів «Ілюстрованого Кур'єра Цодзенного», але серед об'єктивних слухачів, навіть польських, викликала обридження.

П р и с у д

Присуд у Варшавському процесі проголошено 13 січня 1936 року, в навечер'я українського Нового року. Про обстановку, серед якої проголошено присуд, так писав варшавський «Роботнік»:

«День присуду. Остання дія процесу і zarazом останній день року згідно з греко-католицьким календарем. Від вчасного ранку вулицю Мйодову густо обставила поліція. Що кілька кроків — кінні й піші відділи. В брамах сильні резерви. На судовому подвір'ї проходжуються поліцейні стежі. Внизу в авлі й на сходах кількість мундированої й цивільної поліції збільшено. По кілька разів перевіряють квитки вступу. Кажуть, що закордонна преса, провінційальна й варшавська ледве можуть поміститися в просторих лавках, призначених для кореспондентів газет. В залі, що досі поза моментами, коли виголошувано промови, була порожня, тепер вмщала неймовірний натовп. Перед дванадцятю з бічного входу показується довгий ряд темно-синіх (поліцейних) мундирів. Поміж тісно, вдвоє збільшено, ескортою ідуть підсудні. Вони спокійні; тихі обличчя мають вираз опанування. Вони, може, трохи блідіші, може, очі блищать ясніше, але їхні рухи не виявляють навіть такого поденервування, яке видно серед публіки. Минають довгі хвилини. Чекання хвилює нас. Вже після 12-ої. Там, нагорі падають слова присуду. На сходах швидкі кроки; то спішать газетярі, що біжать до телефону. Чути короткі слова: три смертні присуди... Знову кроки. Важкі, повільні. То ескорта спроваджує Бандеру, що його усунули з залі за оклик... Останній день року греко-католицького обряду, останній день довгого процесу».

Присуд у Варшавському процесі звучав так:

Степан Бандера, Микола Лебедь і Ярослав Карпинець — кара смерти з відміною, на підставі амністії, на досмертне тюремне ув'язнення.

Микола Климишин і Богдан Підгайний — на досмертне тюремне ув'язнення.

Дарія Гнатківська — 15 років тюрми.

Іван Малюца, Роман Мигаль і Євген Качмарський — по 12 років тюрми.

Катерина Зарицька — на 8 років тюрми.

Ярослав Рак і Яків Чорній — по 7 років тюрми.

Усі підсудні прийняли присуд цілком спокійно, а Степан Бандера і Микола Лебедь відповіли на присуд окликом: «Хай живе Україна!» За це їх, з наказу голови суду, випроводили з залі.

На вістку про присуд українське громадянство, з солідарности з українськими революціонерами, проголосило національну жалобу. Всі імпрези, що мали відбутися з нагоди Нового року, відкликано, а з багатьох вікон українських хат у день Нового року повівали чорні прапори.

Оцінка процесу польськими політиками

У зв'язку з Варшавським процесом видатний польський журналіст і політик Ксавери Прушиньскі надрукував у «Вядомосьцях Літєрацкіх» (ч. 50, Варшава, 15 грудня 1935) статтю, яка дуже влучно схоплює значення того процесу проти українських революціонерів. Прушиньскі писав:

«Процес проти українських терористів, що ведеться вже більш ніж три тижні, помалу міняє те своє обличчя, що його ми бачили на початку розправи. Це не є вже процес проти Біласа й Данилишина. Процес проти молодих виконавців нападу на пошту в Городку, що їх видали в руки поліції українські селяни, в яких вони шукали захисту, розійшовся був зі Львова широким відгомонам...

«Тепер оце, замість „типів з понурим виглядом“, — бачимо двоє дівчат і кількох хлопців, молодих, а навіть молоденьких, що дивляться нам у вічі сміливо й ясно. „З-під лоба“, як писала преса, не дивиться ані Гнатківська, ані Лебедь, ані той 26-річний провідник революційної Екзекутиви та її Трибуналу, звихнений студент політехніки Вандера, якому хіба повіримо на слово, що за ним шукали, під чотирма псевдонімами, бойовика. Робиться людині дивно, що можна цілими місяцями полювати на ближнього, мов на звіря, а по тому дивиться так ясно в очі цілому світові. За параграфами, що їх вчислив прокурор, стоїть чейже смерть. У найкращому випадку, стоїть коли не кінець життя, то кінець щойно початої молодости, це не перешумілої. Вже тепер повинна б увійти в жили цих людей мертвеччина, завмирання та отяжілість довгих років тюрми. Але в них того немає.

«Коли зізнає поліція, вони слухають дуже уважно. Слухають, як слухається оповідання колишнього противника з того боку фронту. Коли б ми, наприклад, зустріли оцю пару підсудних у Карпатах, то ми були б певні, що вона справді йде в гори на прогулянку; а це тим часом були терористи. Це вони пачкували через кордон убійника. Вони — фабрикували бомби.

«Акт обвинувачення, судове поступування діють із справністю хірургічних ножів. Облупили їх дванадцятьох від закордонної шкіри, від організації, монтованої за чужі гроші. Рентген поліційної розвідки просвітлив усе в їхньому житті. Всі в Польщі знають, котра із цих дівчат була не тільки учасницею змови, а й судженою товариша з організації, коли відчувала його, де з ним ходила. Слухаємо зізнань їхніх батьків і тіток. Знаємо, як провели дитячі і шкільні роки, знаємо, з чим боролися, з ким любилися, де мешкали, кільки мали грошей. Знаємо про них більше, ніж знаємо про десятки наших знайомих. Говоримо про них із зворушенням, як про знайомих, що про них ми чули. Справді, важко погодитися з думкою, що ці люди, яких ми бачили, таки — вбивали.

«Ті люди вбили, — бажаючи служити справі свого народу. Ми не думаємо, що таким способом вони їй добре служили. Успішно служать вони їй щойно тепер: три четвертини польської преси, що протягом сімнадцяти років не хотіли знати слова „український“, протягом цих трьох тижнів навчилися цього слова і вже його не забудуть. А люди, які не писали інакше, як про „гайдамаків“, сьогодні соромляться того дурного баналу про „понури вигляд“ цих людей. 17 років товкмачили нам, що поширювання, навіть з допомогою насильства, на окраїнах польської мови є рівнозначним із поширюванням польськості, заціплюванням любови до Польщі. А ось тут ці люди, хоч знають польську мову, не хочуть говорити по-польськи. Їхня ненависть до польської держави, до польського міністра, публіциста й поліцейя поширилася на польську мову. Вчили нас, що ціла та „Україна“ є штучним творивом, яке зникне з останніми слідами австрійської держави, твором якої вона була. А тим часом — це та „Україна“ своєю ненавистю до нас бухає сьогодні сильніше, ніж за тих давніх, неспокійних часів, коли-то Січинський убив був намісника Потоцького. Ті всі несподіванки, ота ріжниця, що її бачимо між такими людьми, якими стоять перед нами обвинувачені українці, а вбивство міністра Пе-

рацького, розторошує стандартність спрощування, з якою польська думка зжилася на протязі 17 років.

«Тяжко про це говорити, ще важче було б писати. Треба, щоб усі в Польщі застановилися над загадкою тих контрастів. Звідомлення з процесу друкують всі щоденники в Польщі. Треба, щоб ми довгою чергою пройшли попри лаву обвинувачених, щоб заглянути глибоко в очі цих хлопців. Це мусіло бути щось важливе, коли уклад взаємин двох сусідніх народів і роля держави зуміли б знищити в цих людей захоплення молодістю й життям, і замість того зродити думку про вбивання та про самопожертву. Треба було багато речей, щоб вони почали влаштовувати ті „хати“, студіювати хемічні сполуки вибухових речовин. Це не хлопчики, що не мали грошей на кіно й на горілку. Це хлопець, в душі якого вкорінилась щороку пригадувана ненависть листопадних днів, горда погорда до польської „вищости“ і до заперечування йому навіть права на національне ім'я.

«Тепер уже ми не звалимо цього на Відень, ані навіть на Берлін, не звалимо на графа Стадіона, ні на „агітацію з Канади“. Не звалимо навіть виключно на уряд і на репресії проти паліїв. Винovníків з польського боку треба буде доглянути в товпі, в масі, треба буде поставити перед суд цілу масу, яка так думала. Треба буде притягнути до відповідальности і байдужих, і тих, хто не добачив проблеми, і всіх інших брехунів. Треба буде притягнути до відповідальности не тільки тих, що наслідували Ярему Вишневецького і рєгіментаря Стемпковського, а й тих, хто захоплювався їхніми традиціями. А тоді, виходячи з цього суду, зуміємо відірватися від тієї нашої лектури й відвертими очима глянути на обличчя чужої справи й на її шляхи».

Про те, що Варшавський процес справді навчив деяких польських журналістів і політиків бачити на «кресах всходніх» українців замість «русінуф», та дивитися на українську проблему, як на самостійну проблему живої нації, що бореться за свої права, а не як на «ворожу інтригу», видуману Австрією чи німцями на злість полякам, а деяких з-поміж поляків навчила навіть пристойного трактування тієї української проблеми, — про це свідчать голоси деяких інших польських газет, які писали з нагоди процесу. Наприклад, орган польських радикальних народовців «Просто з Мосту» писав у статті «Справа найважливіша з важливих».*

«Ми, польські народовці, маємо обов'язок найголосніше казати про те, що існує український народ, що він живе і бореться за своє право на життя. Саме ми мусимо розуміти й цінити героїчне зусилля українського народу, який протягом сотень років не має своєї державности, що його русифікують, польонізують, роздирають, а він завжди триває». Хай українських націоналістів буде тільки жменька, «проте напруження жертвовности, посвяти й героїзму тієї жменьки таке наявно велике, що його вистачає не лише на те, щоб воскресити, а навіть створити націю».

І навіть польська католицька «Польонія», пишучи про Варшавський процес, в якому суджено українських революціонерів за вбивство польського міністра, визнала за доцільне не писати «моральних поучень» про гріх «убивання ближнього», як це в той час робила частина української католицької преси, а звернула увагу на конечність справжньої об'єктивности й справедливости в підході суддів, кажучи:

«Особливо в таких, як оце, процесах судді повинні пам'ятати, що мають судити людину, яка хоч і вчинила найважчий злочин, проте заслуговує на пошану, бо вона потоптала закони в боротьбі за ідею.»**

* Свобода», ч. 300, 26 грудня 1935.

** «Свобода», ч. 24, 30 січня 1936 р.

ЛЬВІВСЬКИЙ «ПРОЦЕС БАНДЕРИ»

Великий Львівський процес проти членів КЕ ОУН та інших членів ОУН, що почався у Львові 25 травня 1936 року, був — якщо брати до уваги не окремий атентат на Перацького, а всю діяльність ОУН того періоду, — завершенням Варшавського процесу. Головною постаттю в обидвох процесах був Крайовий провідник ОУН у 1933-34 роки Степан Бандера, який своєю поставою обидвом процесам надав спеціального характеру. Тому обидва ці процеси перейшли до історії української революційно-визвольної боротьби під назвою: «Варшавський процес Степана Бандери і товаришів» та «Львівський процес Степана Бандери і товаришів».

У Львівському процесі на лаві підсудних були: 1. Степан Бандера, літ 27, 2. Роман Шухевич, літ 29, 3. Володимир Михайло Янів, літ 28, 4. Ярослав Стецько, літ 24, 5. Ярослав Макарушка, літ 28, 6. Олександр Пашкевич, літ 28, 7. Ярослав Спольський, літ 24, 8. інж. Богдан Підгайний, літ 32, 9. Іван Малюца, літ 27, 10. д-р Богдан Гнатевич, літ 42, 11. Володимир Коцюмбас, літ 35, 12. Осип Мащак, літ 28, 13. Роман Мигаль, літ 25, 14. Євген Качмарський, літ 26, 15. Іван Ярош, літ 29, 16. Роман Сеньків, літ 27, 17. Катря Зарицька, літ 22, 18. Віра Свенціцька, літ 22, 19. Анна Дарія Федак, літ 24, 20. Осип Феник, літ 24, 21. Володимир Івасик, літ 26, 22. Іван Равлик, літ 27, 23. Семен Рачун, літ 27.

Перших 9 підсудних суджено як членів Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ. Д-рові Б. Гнатевичеві закидалося, що він займав в ОУН якесь провідне місце, але прокурор цього місця не вмів точно визначити, В. Коцюмбаса обвинувачувано, що він працював у бойовому рефераті ОУН; Мигалья, Качмарського, Сенькова, Мащака та Яроша суджено за співучасть в убивстві поліційного донощика Я. Бачинського та І. Бабія й за підготовку вбивства тюремного сторожа Кособудзького; Федаківну, Зарицьку й Свенціцьку обвинувачувано за приналежність до ОУН і за працю в розвідувальному відділі ОУН; Равлика за те, що він був Обласним провідником ОУН; Івасика обвинувачено за працю в характері пропагандивного реферату ОУН, а Рачуна за те, що він, у заступстві свого батька віята, прибив печатку на особистій виказці для бойовика ОУН Цара, що описля вбив Бабія. Підсудні Гнатевич, Коцюмбас, Свенціцька, Федаківна і Рачун ставали перед судом як вільні громадяни, не в'язні.

Підсудних боронили 11 українських адвокатів: проф. д-р В. Старосольський — Яніва, Стецька, Федаківну, Коцюмбаса та Яроша; д-р Ст. Шухевич — д-ра Гнатевича, Р. Шухевича й Феника; д-р В. Горбовий — Бандеру й Равлика; д-р К. Паньківський — Макарушку й Пашкевича; д-р О. Павенцький — інж. Підгайного й Зарицьку; д-р Євген Давидяк — Сенькова й Івасика; д-р С. Шевчук — Рачуна; д-р В. Гриньовський — Малюцу; д-р Ф. Евін — Качмарського; д-р Н. Яримович — Мигалья; д-р Н. Жизневський — Спольського; д-р В. Загайкевич — Мащака й Свенціцьку. Обвинувачував прокурор Прахтель-Моравяньські.

Львівський процес був ще гіднішою прилюдною презентацією українського революційного руху перед своїм і чужим громадянством, ніж Варшавський, бо під час Львівського процесу навіть Мигаль, Малюца й Підгайний не «сипали» нікого, а навпаки, відкликали свої попередні зізнання й засудили їх як такі, що негідні поступування українського націоналіста.

Інакшого вигляду, в порівнянні з Варшавським процесом, надала Львівському процесові насамперед та обставина, що на форумі львівського суду польська влада беззастережно визнала право для українсь-

ких підсудних говорити українською мовою. Тому всі підсудні вже не були лише мовчазними демонстрантами, як на Варшавському процесі, а зізнавали й складали відповідні заяви, використовуючи навіть право останнього слова підсудного. Замість оборони прав української мови, тут приводом для демонстративних виступів підсудних проти польського окупанта стало питання державної приналежності. Коли на початку процесу кожному з підсудних, під час записування особистих даних, ставлено запитання про його державну приналежність, підсудні демонстративно заявляли: «Українська». Коли ж голова суду та прокурор намагалися висміяти таку відповідь поясненням, що, мовляв, її треба розуміти так, що підсудні вважають себе за громадян УРСР, то підсудні уточнювали свою відповідь так: «Моя державна приналежність у принципі українська, а тимчасово польська». А Степан Бандера, крім цього, на запитання про його ставлення до військової служби відповів: «Я є членом Української Військової Організації».

Хід процесу

Першого дня процесу останнім уведено до залі Степана Бандеру. Коли він появився, всі підсудні встали з місць і привітали його окликом «Слава Україні!» За підсудними встали з місць також українські оборонці, а за ними спантелічені в першу хвилину — трибунал і лава присяглих. Як згадано, у Варшавському процесі за ці оклики суд карав свідків, членів ОУН, темницею. У Львові треба було б хіба всіх підсудних покарати темницею і вести процес за їхньої відсутності. Це, однак, було б компромітацією для польського «демократичного» судівництва, а тому і судді, і прокурор прийняли цю демонстрацію мовчанкою.

Підсудні поділилися тактикою своїх виступів перед судом: ті, про котрих польська прокуратура мала наявні докази їхньої діяльності в ОУН, признавалися до своєї приналежності до Організації й давали вияснення та заяви, щоб таким чином пропагувати ідеї ОУН і здобувати прихильників для ОУН та її боротьби серед українського громадянства і чужинців. А ті, про котрих доказів таких не було, послідовно заперечували свою приналежність до ОУН. Заперечували її: Дарія Федак, Віра Свенціцька, Катря Зарицька, Івасик, Ярош, Сеньків, Коцюмбас, Равлик, Феник і Роман Шухевич, заявляючи при тому, що за своїми переконаннями вони є українськими націоналістами. При зізнаннях Равлика голова суду намагався спровокувати його до уточнення, як треба розуміти, що підсудний є українським націоналістом, але не є членом ОУН, — і поставив йому питання, як він оцінює ОУН та її діяльність. Равлик спокійно відповів, що не вважає судову залу відповідним форумом для таких дискусій. Присоромлений голова суду завважив, що Равлик є «знаменитим діялектиком» і залишив своє намагання спровокувати підсудних, щоб вони або хвалили ОУН і тим на-

ражувалися на засуд, або осуджували Організацію, якщо заперечували свою приналежність до неї.

Для облегшення становища тих підсудних, котрі заперечували свою приналежність до ОУН, Підгайний, Малюца і Мигаль відкликали всі свої попередні зізнання, якими обтяжували тих підсудних. Вони підкреслили, що їхні попередні зізнання є неправильні й що вони зумисне подали цілком невинних людей, котрі не є членами ОУН, як членів, щоб заплутати свої зізнання і так рятувати себе. Осудили й відкликали свої зізнання під час поліційного слідства також Ярослав Макарушка та Ярослав Спольський. Осуджуючи своє заломання під час поліційних допитів, Роман Мигаль заявив, що тепер у своїх зізнаннях він називатиме Степана Бандеру тільки провідником, не вживаючи його прізвища, бо вважає себе за негідного вимовляти його імені.

Так само Іван Малюца назвав себе негідником, бо не витримав поліційних знущань і зрадив чимало організаційних таємниць та обтяжив своїх товаришів. Він кілька разів намагався вияснити причини свого заломання в слідстві, але голова суду завжди відбирав йому слово, а врешті сказав випроводити його із залі розправ. Подібно повівся голова суду із Спольським. Він не дозволив, щоб поліційний агент відповідав на запитання Спольського, чи правдою є, що його, Спольського, переслухувано без перерви протягом 9 діб. Коли ж Спольський почав засуджувати своє заломання, як негідне українського націоналіста, голова суду не дозволив йому закінчити речення й наказав поліційнотві випроводити підсудного з залі.

Підгайний, Мигаль, Малюца і Качмарський потвердили свою участь в атентатах на Бабія й Бачинського та в підготовці замаху на Кособудзького і докладно з'ясували хід усіх тих справ, а також справу атентату на большевицького консула у Львові. Одначе, у своїх зізнаннях вони перед судом обмежили коло співвинних у підготові й виконанні замахів тільки на своїй чвірці, рішуче заперечуючи співучасть інших підсудних. У випадку Сенькова вони вияснили, що він членом ОУН не був, а виконував деякі справи, розглядані тепер на суді, тільки на прохання Мигалія чи Качмарського, як своїх приятелів.

Степан Бандера у своїх зізнаннях відверто виступив як Крайовий провідник ОУН на західньоукраїнських землях, вияснюючи розглядані судом справи і при тому відмовляючись від подавання прізвищ чи псевд когонебудь із членів ОУН. Він признався, що Бачинського, Бабія та большевицького урядовця вбито, а Кособудзького й Юзефського було заплановано вбити з його, Бандери, наказів. При цьому він пояснив, що Івана Бабія вбито не за його політичні погляди, а за активну співпрацю з ворожою поліцією, за притримання в церкві й передання поліції українського студента, що розкидав летючки ОУН, та за намовлювання гімназистів до співпраці з польською поліцією проти українських революціонерів. ОУН насамперед перестерегла Бабія й заклікала його покинути ганебну роботу, але він тільки посміхався з пересторог і продовжував шкідницьку дію. Тоді над Бабієм відбувся організаційний суд, який дуже сумлінно розглянув його справи. Коли ж той суд видав присуд смерти на Бабія, то він, Бандера, як Крайовий Провідник ОУН, дав наказ цей присуд виконати. В справі Бачинського також проведено дуже докладне слідство, при чому за ним стежили кілька членів ОУН, які один про одного не знали. Коли ж стверджено, понад усякий сумнів, що Яків Бачинський є поліційним донощиком і стежить за українськими студентами-революціонерами, то суд засудив його, за національну зраду й за добровільну співпрацю з ворогом про-

ти власного народу, на кару смерти. Цей присуд також виконано з наказу Крайового провідника ОУН Степана Бандери.

Старшину тюремної сторожі Кособудзького Степан Бандера звелів забити за те, що Кособудзький знущався над безборонними українськими політичними в'язнями, а волинського воеводу Юзефського за те, за що вбито міністра Перацького та пляновано вбити куратора Ґадомського, а саме за придушування й нищення національного життя українського населення Волині з допомогою поселювання там польських колоністів. Атаентат у большевицькому консуляті Степан Бандера доручив виконати тому, щоб запротестувати перед цілим культурним світом проти варварського винищування большевицькою Москвою українського народу на його східних землях та для заманіфестування морально-політичної єдності українців на землях, окупованих Польщею, у спільній боротьбі українського народу проти большевицького окупанта. Антін Крушельницький повинен був згинати за те, що він, як вислужник большевиків, намагався прихилити до большевиків західньоукраїнське громадянство і для того писав у своєму журналі «Нові Шляхи», що українське життя в УССР вільно розвивається та буйно процвітає, а разом із тим оплюгавлював український національний рух, роблячи закид, що український націоналізм є інспірований чужинцями.

Під час своїх зізнань Бандера раз-у-раз намагався з'ясувати основні ідеологічні й політичні позиції ОУН, але голова суду за кожним разом переривав його й не дозволяв йому говорити на заторкнені теми. Крім того, голова суду часто накладав додаткові кари на підсудних і свідків, присуджуючи їх на відбуття в темниці, щоб тим стероризувати їх. Так було покарано темницею Я. Стецька та ще декого за те, що вони вживали окреслення «західньоукраїнські землі», замість вимаганого польського «Малопольська» чи «Ґаліція». Свідка Олександра Куця, якого приведено з в'язниці, де він відсиджував кару 9 років, голова суду покарав темницею за поздоровлення підсудних окликом «Слава Україні!»

У львівському процесі також виринула справа «Архіву Сеника». Оборонці рішуче домагалися дати в'яснення, яким способом ті документи попали до рук поліції, але суд і прокурор відмовилися відповісти на це запитання й заборонили адвокатам говорити на цю тему.

Промова прокурора

У своїй восьмигодинній промові прокурор Прахтель-Моравяньські намагався не тільки довести вину підсудних, а й компромітувати ОУН та її боротьбу, хоч сам на вступі похвалив становище суду, який не дозволяв підсудним говорити про ОУН та про мотиви дій обвинувачених. Прокурор твердив, що ідеологи ОУН «затруювали своїми писаннями душі українського суспільства і зокрема української молоді», що загал українського громадянства засуджує ОУН, а тому Організація не є репрезентантом українського народу; що Яків Бачинський, убитий бойовиками ОУН, не був поліційним донощиком, хоч, зрештою, це не є важливе, бо кожне вбивство є вбивством, та що «тут

е Польща і суд мусить захищати інтереси Польщі». Бабія, — казав прокурор, — вбито тому, що він повинен був виступити як свідок на процесі проти Лемика, щоб при тому осудити діяльність ОУН, а може, теж тому, що ОУН «хотіла задемонструвати, що вона ще існує». Атенат у большевицькому консуляті, на думку прокурора, ОУН виконала тому, щоб погіршити польсько-большевицькі стосунки. А в тім, що замахів на Кособузького і Юзефського не виконано, є заслуга Б. Підгайного, який, мовляв, урешті зрозумів шкідливість бойової діяльності ОУН і хотів її припинити.

Вранці того дня, коли почалися промови прокурора, оборонців, а згодом виступи підсудних з їхнім «останнім словом», представники польської адміністрації скликали всіх пресових звітодавців на спеціальну конференцію, під час якої ще раз пригадали, щоб вони у своїх звідомленнях не подавали повного тексту майбутніх промов, а тільки в такій формі, як на неї погодиться цензура, бо в протилежному випадку їхні газети й вони самі «магимуть неприємності».

Промови оборонців*

Не зважаючи на те, що голова суду й прокурор часто переривали оборонцям їхні промови та забороняли їм говорити про політичні справи, адвокати, що боронили підсудних, а зокрема д-р Старосольський, д-р Шухевич, д-р Горбовий, д-р Загайкевич, — виголосили глибокі змістом і міцні формою промови, з виразним політичним забарвленням, вказуючи на щирий патріотизм та безмежну відданість членів ОУН справі визволення українського народу й відновлення Української Держави.

На початку своєї промови д-р В. Горбовий з'ясував відносини, серед яких зродився новітній український націоналістичний рух — УВО й ОУН: відродження Української Держави в 1918 році.

«Молодь була свідком переломової доби в житті свого народу, коли ідея ставала дійсністю, — говорив оборонець. — Ці моменти глибоко запали в їхню душу і кров. Нема сили, що могла б усунути ці речі з їхньої душі».

«Який політичний стан тепер, ви, панове судді, знаєте. До цього стану нарід мусить зайняти якесь становище. Старше громадянство обмежується заявами, молодь хапається радикальніших засобів, щоб здійснювати вимоги».

Заторкуючи справу Бандери, д-р В. Горбовий ствердив:

«Під час політичних процесів УВО-ОУН не раз висувано закид, що Провід висилає рядових бойовиків, а сам ховається поза їхні плечі; а тут ось виступає сам Крайовий провідник ОУН, мужньо відхиляє свій шолом і свідомо спрямовує всі атаки противника на себе самого».

А, відповідаючи на глумливу заввагу прокурора, що ОУН не може вважати себе представником українського громадянства, бо «українське громадянство засуджує діяльність ОУН», д-р Горбовий звернув увагу, що відчитаний прокурором «Пастирський лист» із засудженням терору, виданий з приводу застрілення дир. Бабія, є найменш переконливим доказом, бож самозрозумілим є, що кожний християнський єпископ з рації свого становища зобов'язаний засуджувати кожне вбивство. Переконливішим у тому питанні мусить бути

Д-р Володимир Горбовий

*«Діло», Львів, ч. 140, 25 червня 1936 і наступні числа. «Свобода», ч. 163, 15 липня 1936 і наступні числа.

свідчення польських знавців українських справ, складне під час Варшавського процесу. В тому свідченні згадані знавці визнавали, що ОУН є організацією масовою та що вона здобула собі симпатії загалу української людности.

Д-р Володимир Гриньовський — оборонець Малюци, д-р Яримович — оборонець Мигалья і д-р Павенцький — оборонець Підгайного та Зарицької виголосили знамениті, під оглядом правничої ерудиції, промови, але обмежилися тільки суворо правними і психологічними моментами. Д-р Яримович звернув увагу на те, що поліція й тюремна сторожа в Чорткові так страшно побили Мигалья, що він став безплідним, а це спричинило й важкі потрясення в нервовій системі.

Д-р Евін на початку своєї промови зазначив, що він не заторкуватиме українсько-польських взаємин, але коли сам прокурор підкреслив, що це є політичний процес, то він хоче сказати кілька своїх завважень щодо політичних процесів.

Політичні «проступники», — сказав д-р Евін, — це, звичайно, найкращі члени суспільства; це ідейні й характерні люди, які для добра своєї батьківщини присвячують усе, навіть власне життя. І нерідко трапляється, що за суджені за політичні «злочини» вже наступного дня займають міністерські посади. Всі ми повинні схилити голови перед такими людьми. Тому в культурних людей політичні в'язні мають різні полегші в тюрмі — для пошанування їхньої людської гідности.

Оборонець навіть для прикладу відомий полякам факт, що коли на початку цього сторіччя польська революціонерка Добродзічка кинула бомбу на московського губернатора у Варшаві й утекла до Австрії, то суд у Кракові не тільки звільнив її, а й публіка приїняла її овацією та обсипала квітами. В цей момент промови оборонця зірвався прокурор і зденеровано заявив: «Високий суде! Це звичайна пропаганда ідей і кличів ОУН! Я не можу дозволити, щоб тут таким способом говорили! Я не можу допустити до такої промови в суді! Це все оборона ОУН, а не підсудних!» Прокурора підтримав голова суду і тому оборонець заявив, що він примушений обмежувати свою промову на суто правничих аргументах.

Оборонець д-р К. Паньківський звернув увагу на помилковість становища прокурора та голови суду, що на суді не вільно говорити про суспільно-політичні справи, бож таке становище суперечить самому поняттю судів присяглих: адже, якщо б доводилося розглядати виключно правничі питання, то для того мусіли б суддями бути тільки фахові правники, а не пересічні громадяни, без правничої освіти, якими є у величезній більшості члени суду присяглих. Переходячи до справи підсудних, д-р Паньківський сказав:

«Це мусить бути щось велике, щось дуже велике, що спонукало цих молодих людей стати членами цієї організації. Це мусіло бути щось надмірно велике, що в нинішні часи матеріалізму підказувало їм служити якійсь вимріяній ідеї. Панове, ви мусите визнати, що це була любов до свого народу: вони широко й цілковито, нічого для себе не застерігаючи й не заховуючи, принесли себе цілих у жертву тій ідеї, що її вони признали за святу і тими способами, які в їхньому переконанні були найкращими, єдиними, бажали цю велику ідею здійснити. І цей їхній вчинок зрозуміють усі, хто знає про те, що були, є і будуть люди, котрі люблять свій нарід, котрі страждають і терплять за цей нарід».

Д-р Ст. Шухевич заторкнув у своїй промові справу документів

«Архіву Сеника», що ними польський суд намагався між іншим довести, що підсудний д-р Гнатевич займав в ОУН якийсь високий пост.

Оборонець звернув увагу на обставину, що відписи тих документів, якщо вони зроблені з оригіналів, залишених у руках чеської влади, є чомусь не potwierdжені чеськими чинниками, як цього вимагає закон. Для доведення автентичности оригіналів прокурор не хотів дати жадного доказу. Щождо діяльності підсудних, — твердив далі оборонець, — то вона випливала виключно з їхньої палкої любови до своєї батьківщини; а як немає в світі жадних приписів, ані норм, які обмежували б любов до матері, — казав д-р Шухевич, — так немає і не може бути приписів, які обмежували б любов до батьківщини. Цієї любови ніхто не здушив і не здушить. Опісля, вказуючи на нелогічності акту обвинувачення та спираючись на зізнання підсудних і свідків, д-р Шухевич довів безпідставність обвинувачення д-ра Гнатевича, Романа Шухевича та Феника.

Оборонець Рачуна, д-р С Ш е в ч у к своєю промовою в тяжку судову атмосферу вніс веселий настрій: він зобразив свого клієнта Рачуна, як Богу духа винного сільського хлопчину, який захотів на хвилину стати таким вїйтом, як його батько, і тому, використовуючи його неприсутність, витягнув з батькової шухляди печатку й прибив її на особистій виказці, не мавши жадного поняття, що вона є підробленим документом для українського революціонера.

Д-р Загайкевич пригадав польському судові, що на протязі 150 років поляки також мусіли боротися проти ворожої окупації і всі ті їхні земляки, які в той час попадали в конфлікт з окупаційною владою і за любов до свого народу мусіли йти до тюрми, — всі вони вважалися та досі вважаються серед поляків найбільшими патріотами й національними героями.

«І тому насуваються дуже поважні рефлексії, коли торкається справа людей, які за найкращий свій обов'язок вважають служіння батьківщині й за те йдуть до тюрми. Судова зала не розв'яже того, що нуртує в цій країні. Не розв'яжеться цієї проблеми ні присудами, ні судовими екзекуціями. Розв'яже її лише історія, що прийде після їхніх вчинків».

«Якщо спитаємо, — продовжував оборонець, — що спонукало підсудних до того, що вони завернулися з вигідної дороги животіння й пішли на шлях, на якому видніють сірі мури тюрем і примари смерти, коли ми спитаємо їх про те, то почуємо відповідь, яка неначе ясний промінь кидає гарне світло на підсудних. Ця відповідь не звучить інакше, як тільки: — любов до батьківщини. Це велика стихія національної ідеї, що огорнула мізок і серце. Вона взяла в свої обійми цих людей без жадних застережень і компромісів. Вона витиснула свій знак на їхніх характерах, на їхніх душах, вона керує їхніми думками. В нас уже теж минулися часи байронізму, часи плаксивих сантиментів і тихої любови...»

Коли прокурор намагався перервати промову д-ра Загайкевича, як це він робив супроти інших, оборонець звернув увагу голові суду, що згідно з судовою процедурою прокурор не має права втручатися до промови оборонця. Після наради з двома іншими суддями («вотантами»), голова суду визнав за оборонцем слухність і закликав прокурора до порядку. Свою двогодинну, справді дуже добру, промову д-р Загайкевич закінчив цитатами з творів колишнього польського революціонера, маршала Пілзудського, про вплив в'язниці на формування політичної думки.

Останню і найкращу та найсильнішу промову виголосив оборонець проф. д-р В. Старосольський.

У своїй промові він з'ясував політичне підґрунтя для виникнення й діяльності ОУН на західноукраїнських землях і цитатами з польської літератури та творів світових соціологів і філософів, як теж численними прикладами з визвольної боротьби польського й інших народів вказав на високий моральний рівень тих, хто бореться за волю свого народу, отже, й українських націоналістів-революціонерів.* А, переходячи після того до самої справи оборонюваних ним підсудних, він сказав:

«Бороню п'ятьох підсудних... Дуже характеристична річ у цьому процесі — це признання. Є гурт підсудних, які відразу, не примушені до того, кажуть: „Так, я належав до ОУН, так я був учасником чи виконавцем того чи іншого вчинку”. І є гурт підсудних, які заперечують. На цьому процесі існує

Д-р Вол. Старосольський

такий внутрішній наказ, який примушує усіх, що до ОУН належали, явно до цього признатися. Тому я без ризика можу сказати, хто в цій залі й на цій розправі каже, що до ОУН не належав, то так у дійсності було. З цього погляду мої клієнти дуже маркантно розставлені на цій лінії, яка веде від точки абсолютної непричетності до ОУН, аж до того місця, де починається ця організація. З одного боку Федаківна і Ярош, далі Коцюмбас, який, може, обтерся об організацію, і врешті Я. Стецько і В. М. Янів, які ясно, без жадних застережень, багато більше навіть, як мусіли, сказали, що вони належать до ОУН.

«Щодо Коцюмбаса, то прокурор влучно назвав його резервою ОУН. З резерви до чинної служби хіба тепер ОУН не може його покликати. Це не війна. А прецінь карати можна тільки за активну участь, а ніколи за резерву, що є нічим іншим, як тільки вичікуванням. Отже, якщо б хтось хотів карати Коцюмбаса, то мусів би зажадати, аж він буде покликаний з резерви до чинної служби.

«Стецько і Янів призналися, що належать до ОУН. Мушу підкреслити, що вони призналися абсолютно нічим не примушені. Ні роки в'язниці, ні самота, ні слідство не заломали їх. Кожний із них мовчав тоді, коли все, здавалося, впливало на те, щоб вони призналися. А тут призналися, хоч проти обох них немає найменшого доказу щодо їхньої приналежності до ОУН. У слідстві, ще поки я пішов до них до в'язниці, я докладно ознайомився з актами, з усім, що до них може стосуватися, і коли хотів зібрати те, що їх обтяжує, то вийшов — нуль. Але вони прийшли сюди на розправу і так, як це мені заповіли у в'язниці, заявили тут: так, я належу до Організації Українських Націоналістів. В ОУН вони обидва займалися ідеологією українського націоналізму. Одначе, всупереч волі обидвох їх, я прошитиму, щоб суд звільнив їх обидвох. Так, я можу і мушу просити, бо в цьому випадку, як рідко коли, мені доводиться говорити про те, що є святістю мого світогляду і мого переконання, — про страшну правду життя: чинити є легко, думати є тяжко. Чинами реагувати на становище, на дійсність є для молодшої генерації психологічно багатіше, навіть якщо це має коштувати життя, зате важко їй духовою творчістю шукати відповідей на всі болючі питання. А тому я маю право сказати, що обидва мої клієнти вибрали з-поміж усіх тих обов'язків, які стояли перед молодими українськими патріотами, най-

* Цієї частини промови д-ра Старосольського тодішня польська цензура не дозволила публікувати в пресі, тому дослівний її текст не зберігся.

важчий обов'язок, на який дуже важко зважитися, головно молодій людині: обов'язок — знайти розумне розв'язання проблем цієї страшної, критичної ситуації, в якій сьогодні перебуває весь світ, а українська нація зокрема. Щоб мене зле хтось не зрозумів, я скажу, що обидва мої клієнти напевно запротестували б, коли б я вважав ту їхню працю за засіб, щоб зобразити їх як менше винних перед вашими очима, або коли б я у тому їхньому виборі шукав виправдання, чи коли б я казав, що те, що вони робили, не в'яжеться з революційною діяльністю ОУН. Вони були ідеологами націоналізму й засадничо вони є відповідальні за існування ОУН і за те, чим є ОУН. Але це не звільняє мене і вас від того, щоб мати перед очима кожний момент. От хоча б перегляньмо статтю Стецька—„Орловського” на тему „Боротьба для боротьби чи змагання за вартості?” Яка глибина думки міститься в тій темі, як далеко намагався автор сягнути в життя. Далі йде стаття під заголовком „Національні вартості — це вартості етичні”. Ще інша про „Етичний зміст націоналізму”. Вважаю, що праця думки, праця, спрямована на те, щоб розв'язати найскладніші проблеми життя, — така праця, без уваги на те, в якій констеляції політичних обставин вона не була б ведена, не може бути осудженою.

«А тому, в ім'я засади, з якою напевно погоджується світ мислителів і світ справедливих суддів, я прошу навіть проти волі обидвох цих підсудних: Ярослава Стецька і Володимира Михайла Янева — звільнити».

Промова Степана Бандери

Користуючися правом «останнього слова», що прислуговує підсудному, Степан Бандера сказав перед львівським судом присяглих:*

«Прокурор сказав, що на лаві підсудних засідає гурт українських терористів та їхній штаб. Хочу сказати, що ми, члени ОУН, не є терористами. ОУН огортає своєю акцією всі ділянки національного життя. Про ці акції мені не дали змоги говорити, навіть про мою власну діяльність. Тому я мусів обмежитися тільки до тих окремих фактів, які є предметом цієї розправи. В звіті говорилося, що комісар Кособудзький стосує супроти українських політв'язнів спеціальні методи, вживає шикан і репресій і що в'язні плянують перевести, як протиакцію, голодівку. Я дав наказ зібрати докладний матеріал і, маючи в руках докази, що комісар Кособудзький не тільки організував, не тільки репрезентував, але й сам у першу чергу виконував ці всі репресії, я на проєкт голодівки не згодився і заборонив її, стоячи на становищі, що коли пристосовується терор супроти українських політичних в'язнів, то неказане є, щоб тягар боротьби з цим упав на плечі тих товаришів, які є безборонні і з якими в'язнична адміністрація може зробити, що схоче. Я вважав, що Організація має обов'язок взяти тих товаришів в оборону і з цієї причини я дав наказ виконати атентат на комісара Кособудзького. Суду не було. Я сказав уже, що Організація судила тільки українців; коли ж йшло про представників польської влади, чи польських державних інституцій, то суду ми не переводили.

«Щодо замаху на волинського воеводу Юзефського, то цей атентат мав те саме тло, що й плянований атентат на куратора Гадомського і виконаний атентат на міністра Перацького. Воевода Юзефський мав згинути не тому, що — як каже прокурор — хотів зближення двох народів, а тому, що метою цілої політики польського уряду, зокрема на Волині, яку репрезентував Юзефський, була державна й національна асиміляція українців.

«На директора Бабія і на Бачинського Революційний Трибунал видав присуд смерті за злочин національної зради. Прокурор сказав, що я не дав тут доказів вини директора Бабія та Бачинського. Я навіть не намагався

* «Свобода», ч. 162, 14 липня 1936; «Америка», ч. 88, 30 липня 1936. Обидві ці газети передрукували за західноукраїнською пресою («Діло», «Новий Час») тільки те, що в той час дозволила друкувати з промов польська цензура. Нецензурований текст промови не зберігся.

цього робити, бо те, чи вони винні, чи невинні, розглядав Революційний Трибунал, який, на підставі конкретних даних і матеріалів, видав присуд. Я тільки назвав тут ті злочини і провини тих людей, за які їх засудили. Кожний зрозуміє, що з конспіративних мотивів я тут не міг перевести доказів вини тих людей. Ми стоїмо на становищі, що обов'язком кожного українця є підпорядкувати свої особисті справи і ціле своє життя інтересам і добру нації. Коли ж хтось добровільно і свідомо співділає з ворогами в поборюванні, і то фізичними методами, українського визвольного руху, ми стоїмо на становищі, що за такий злочин національної зради належить лише кара смерті. Суд, якщо ті засуди смерті видав, мав мандат від ОУН.

«Третя справа — це справа протибільшевицької акції. Прокурсор сказав, що бодай побічним мотивом при вирішуванні атентату на советський консулят у Львові було те, що Організація хотіла зареагувати теж на налагодження польсько-більшевицьких взаємин, що хотіла їх поспувати. Я сам про цей атентат вирішив, я дав наказ його виконати і заявляю, що ми абсолютно не брали до уваги того моменту. Не тільки з практичних, але в першу чергу з засадничих мотивів. ОУН у своїй політичній програмі відкидає орієнтацію на когонебудь. ОУН відкидає концепцію відбудови української держави при нагоді польсько-більшевицького конфлікту. Польсько-більшевицькі взаємини не можуть вирішувати про наші політичні розрахунки. Зрештою, з історії знаємо, що всякі такі концепції діставали в лоб і що коли йде про Україну, то Польща з Москвою завжди погоджувалися. Всі бойові акти, які розглядаю в цій залі, є тільки фрагментом і то не цілої революційної, але навіть самої бойової діяльності.

«З розправи виходило б, що ОУН цілу свою діяльність зводить головню до бойової акції. Заявляю, що ні програмово, ні якщо йде про кількість членів у поодиноких ділянках організаційної праці, бойова акція не є єдиною, не є першою, але рівнорядною з іншими ділянками. Тому, що в цій залі розглядали атентати, що їх виконувала Організація, міг би хтось думати, що Організація не числиться з життям людини взагалі і навіть з життям своїх членів. Коротко скажу: люди, які весь час у своїй праці є свідомі, що кожної хвилини самі можуть втратити життя, такі люди, як ніхто інший, вміють цінити життя. Вони знають його вартість. ОУН цінить вартість життя своїх членів, дуже цінить; але — наша ідея в нашому понятті є така велична, що коли йде про її реалізацію, то не одиниці, не сотні, а мільйони жертв треба посвятити, щоб її таки зреалізувати. Вам найкраще відомо, що я знав, що накладу головою, і відомо вам, що мені давали змогу своє життя рятувати. Живучи рік з переконанням, що я втрачу життя,* я знав, що переживає людина, яка має перед собою перспективу в найближчому часі втратити життя. Але впродовж цілого того часу я не переживав того, що я переживав тоді, коли висилав двох членів на певну смерть: Лемика і того, хто вбив Перацького...»

У цьому місці голова суду перервав Бандері і не дозволив йому докінчити своєї промови.

Промови інших підсудних

Правом «останнього слова підсудного» покористувалися також інші обвинувачені, головню ті, хто признався до приналежности до ОУН. У своїх звідомленнях із Львівського процесу тодішня українська преса так передала ті промови:**

Я. Макаруска: «Як відомо, я обтяжив у слідстві цілком невинну людину. Цією людиною є підсудний Равлик, з яким я зустрівся вперше в судо-

* Амністію, якою замінювано кару смерті на досмертне ув'язнення, було проголошено щойно напередодні Варшавського процесу, тому протягом року слідства перед Бандерою стояло мариво шибениці.

** «Свобода», ч. 161, 13 липня 1936. (За львівським щоденником «Діло».)

вій залі. Я вже раз переживав трагедію людини, яка обтяжила невинну людину. З уваги на те, що передо мною довгі роки в'язниці, я прошу зняти з моєї совісті той тягар, яким є свідомість, що я обтяжив невинну людину».

Б. Підгайний насамперед вияснив, що атентат на Антона Крушельницького він відклав не з якихось принципових, а тільки технічних причин, опісля ж той атентат відкликав сам провідник. Далі Підгайний сказав: «Хотів би я, щоб мое заломання в слідстві не кинуло тіні на ідею. Те, що я заломався, було впливом інших, часто егоїстичних мотивів. До панів присяглих суддів я маю лише одно прохання: Романа Шухевича обвинувачують за вчинки, що їх я поповнив».

Осип Мащак: «За мету свого життя вважаю лише службу Україні. Україна була і є для мене такою величною, такою святою, що для неї не лише жити, а й умерти є замало. Я хотів у боротьбі за Українську Державу, за визволення українського народу з неволі, в боротьбі за новий соціальний лад, за соціальну рівність, за Україну без хлопа і пана знайти ціль свого життя і своє щастя».

Я. Спольський: «Я працював в ОУН з повною свідомістю доцільності і правильності її методів. Тому повністю відповідаю за цю свою працю».

І. Малюца: «Кожна ідея мусть витримати пробу смерті... Я виступив у Варшавському процесі з відомою заявою, що її тут відкликаю. Я заломався був з особистих причин. Нині я свідомий того, що я був заломався і несу та нестиму всі наслідки того заломання. В кожному разі, волів би я нині не жити, як мати за собою такий вчинок..

Ярослав Стецько заявив, що під час слідства він ні до чого не признався, але тут, перед судом, добровільно признається, що він був членом ОУН і керівником ідеологічної референтури, як член Крайової Екзекутиви ОУН, та редактором «Бюлетеня КЕ ОУН на ЗУЗ», «Юнака» і «Юнацтва». «Прокурор подав, — говорив Стецько, — що я своєю публіцистичною діяльністю затруював душі української суспільности, зокрема української молоді. Це ніяк не відповідає правді. Я писав на теми ідеологічно-суспільні, політичні, на теми етики і висував у своїх публіцистичних працях ось що: оцінюючи нинішнє становище взагалі і дійсність, яка панує в українській суспільності та на українських землях, я поставив тезу, що сьогоднішній змісл життя узмістовлюється в тому, що ідеалом людини є національно-суспільний ідеал. Національно-суспільну працю не вважаю за заслугу окремих осіб, але за обов'язок кожної людини. Я кажу, що всім зміслом життя мусть бути національно-суспільний ідеал. Вияви егоїстичного моменту в суспільному житті мусть стати цюнайвище негативним ухилом від національно-суспільного ідеалу життя кожної одиниці. Цього не можна оцінювати як затруювання душ суспільности. Якщо б хтось проголошував таку ідею серед польської суспільности, то пан прокуратор певно не мав би відваги так її оцінити. Мій оборонець, проф. Старосольський, зазначив, що я зокрема розглядав соціальний зміст українського націоналізму. Так, як редактор „Бюлетеня” та як редактор „Юнака” і „Юнацтва”, зорганізованих для молоді, я містив у них статті між ін. про соціальний зміст українського народу. При оцінці розв'язки соціального питання можна узмістовити його в чотирьох точках: національний момент, безкласовість, момент етики і момент праці. Я твердив, що єдина праця вирішує про вартість людини, і що єдино суспільна справедливість може бути критерієм у вирішуванні соціальних проблем. Я твердив, що в національних рамках кожна одиниця може знайти сенс життя. При тому я висунув у розв'язці економічного питання тезу, що вимогою соціальної справедливости є передання без викупу землі — усіх без різниці поміщиків — у власність українського селянства та копалень у власність українського робітництва, передання без викупу землі з московських колективів у власність українського селянина; те саме стосується щодо фабрик і копалень на східноукраїнських землях. Це одна з важливіших точок справи розв'язки української суспільної проблеми. Я висував ідею нового суспільного порядку. Тим новим суспільним порядком має бути ідея солідаризму професій, не клас в економічному розумінні, бо українська суспільність є без-

клясовою суспільністю людей праці. Чи такі думки й ідеї можна назвати затруєнням душі української суспільності та української молоді?

«Далі я висував у своїй діяльності тезу, що Україна повинна стати ідейним, моральним і культурним центром, довкола якого повинні зосереджуватися змагання інших поневолених народів. Україна має бути їхнім ідейним і моральним провідником у їхніх визвольних змаганнях.

«Призадумуючись над долею цілого українського народу, я підкреслював соборність: ідейну, психологічну, моральну та соборність політичних змагань. Чи це можна назвати затруєнням душ української суспільності і молоді? На питання проф. Старосольського я визнавав, що я писав і про українське право, про те, чи право бездержавного народу існує та обов'язує його членів чи ні. Я прийшов до висновку, що воно існує. Бо тверджу, що право існує тоді, коли його психологічно й морально визнають члени даної суспільності. Визнаю, що істотним моментом права є призначення його даною суспільністю. Примус, фізична сила не є суттєвим моментом права. Кермуючись цим мотивом, я з правого й ідейного боку робив те, що робив. Я виконував свій обов'язок, що його мені диктувала моя приналежність до української суспільності. Я визнаю, що українська держава існує, існує потенціально в серцях українського народу. Не існує покищо реально, але існує морально і правно в наших душах. Змислом мого життя було, є і буде: Україна вільна, Україна без хлопів і без пана. Я вірю в перемогу».

Володимир Янів, який під час слідства і перед судом признався до приналежності до ОУН, але відмовився відповідати на запитання, який він там пост займав, potwierдив тільки, що був співформатором ідеології ОУН як автор численних статей на ідеологічні теми в підпільній і в легальній пресі. В своєму «останньому слові» він сказав:

«Я не хочу боронити своєї особистої волі, хоч яка вона для мене цінна. Не буду боронити тому, що я визнавав той світогляд, який знає боротьбу, який розуміє, що в боротьбі є перемоги й невдачі — на шляху до реалізації моєї віри. Хочу боронити свої ідеї, свої думки, свої погляди, які, як одна частина, складаються на мою діяльність, що була частиною діяльності ОУН. Якщо б я повністю міг в'яснити тут свої погляди, то думаю, що не можна б сказати про мене, що я затруєвав душі української суспільності й української молоді. Всім було б ясно, що моя діяльність є свого роду конечністю. Я застановлявся і діяв свідомо. Розглядаючи завдання, які маю виконати, я вважав, що тільки цей шлях є єдино правильним шляхом і що якраз ним я мушу йти. В своїй діяльності я завжди старався про одно: керуватися тим, що римляни називали „віргус“. І тому, щоб дати доказ, що не хочу бути нечесним супроти людей, яким я висловлював свої погляди, я тут, у цій залі, виразно заявив, що належу до ОУН. Ясно, що моє становище впливало з великої віри, передусім віри в українську націю, в її право до життя суверенного, самостійного, а далі — з віри в післанництво української нації. Вважаю, що сьогодні є якраз той момент, що його Шпенглер передбачав у своїх творах, а саме, що сьогодні занепадають віри, захитуються давні культури і світ бажає чогось нового — нової віри. Вважаю, що боротьба української нації за самостійність не є тільки боротьбою за здійснення нової правди, нового життя, нової релігії. Сьогоднішня боротьба української нації, наприклад, з Москвою є не тільки боротьбою з виявами московського імперіалізму, не тільки боротьбою з московським духом, не тільки з большевизмом, який є лише формою поневолення української нації, але що ця боротьба є одночасно боротьбою з ідеєю комунізму, що затрує нинішній світ, нищить культуру. Коли давні віри, давні культури сьогодні захитані, то я вважаю, що обов'язком української нації було, є і буде — створити нову віру, віру українського націоналізму, релігію, побудовану на глибокій вірі в українську націю, яка в майбутній українській державі поведе людство в світле майбутнє і створить цілком нові закони й новий сенс життя. До того, щоб зреалізувати нашу віру, треба великого національного об'єднання і треба великого напруження всіх сил української нації. І я мушу сказати, що сьогодні моя совість супроти української нації — спокійна. Я вважаю, що коли ми є кість від кости, кров від крові української суспільності, так і українська суспільність буде духом від нашого духа».

П р и с у д

Пізно вночі проголошено такий присуд:

Степан Бандера і Роман Мигаль — досмертне тюремне ув'язнення; інж. Богдан Підгайний, Іван Малюца, Євген Качмарський, Роман Сеньків і Осип Мащак — по 15 років; Ярослав Спольський — 7 років; Ярослав Макарушка — 6 років; Катря Зарицька, Володимир Янів, Ярослав Стецько, Іван Равлик, Осип Феник, Володимир Івасик, Олександр Пашкевич та Іван Ярош — по 5 років; інж. Роман Шухевич, д-р Богдан Гнатевич і Володимир Коцюмбас — по 4 роки; Семен Рачун — 6 мі-

Осип Мащак
Крайовий провідник ОУН
на ЗУЗ у 1934 р.

Ярослав Стецько
ідеологічний референт
КЕ ОУН

Богдан Гнатевич
Крайовий комендант УВО
в 1926-1927 рр.

сяців тюремного ув'язнення; Віру Свенціцьку й Анну Дарію Федак звільнено.

На підставі амністії всім засудженим на карі до 5 років тюрми зменшено ув'язнення на половину, а засудженим на карі вище 5 років аж до 15 років — на одну третину.

УВ'ЯЗНЕННЯ І ЗАСУДИ ЗА ДВА РОКИ

(від січня 1933 до грудня 1934)

Крім арештувань та процесів проти провідних членів Організації, про які вже згадано, хвиля поліційного терору, ув'язнень і судових присудів майже не переривалася. Тогочасні українські газети на західноукраїнських землях постійно друкували списки ув'язнених членів ОУН, реєстрували судові процеси та присуди на довгі роки важкої карі в тюрмі. З черги подаємо дальший реєстр польського терору на протязі двох років.

У перших днях січня 1933 року у Верині біля Миколаєва над Дністром поліція провела масові арешти у зв'язку з тим, що хтось підстрелив громадського писаря Василя Яцвіва, який брав участь у спійманні Біласа й Данилишина, фальшиво інформуючи про них людей.

В січні 1933 р. в с. Вербові біля Жовкви арештувала поліція за поширення листочок ОУН селян Михайла Демка та І. Білокурія.

В січні 1933 р. в Задержавській Волі заарештовано за прикріплення на хресті з льоду на Йордан двох таблиць з написами «Ще не вмерла Україна» і «Боже Великий, Єдиний» І. Филика, І. Пасічного, М. Попадинця та відставила їх до в'язниці в Стрию.

В січні 1933 р. в суді в Бурштині відбувся процес проти 48 селян, що ще в 1930 р. брали участь в бандерії на кооп. святі в Книгиничах. 4-ох селян засуджено на 1 місяць, 24-ох селян на 3 тижні арешту, а 20-ох звільнено.

16 січня 1933 у Варшаві відбулася касаційна розправа перед найвищим судом проти «конгресівців». У висліді суд затвердив кару по 4 роки тюремного ув'язнення для д-ра Ю. Вассіяна, Ст. Ленкавського, д-ра О. Бабія та інж. О. Бойдуника, а присуд для З. Пеленського уневажнив тому, що за ту саму провинку він був уже засуджений у бібрєцькому процесі.

27 січня того самого року в Перемишлі засуджено за приналежність до ОУН та кольтортаж летючок Яр. Гумовського на 2 роки, Мих. Захаріяевича на 18 місяців ув'язнення; Ол. Матлу, К. Березовського та Б. Маринюка звільнено.

У Токах, пов. Збараж, арештовано в січні 1933 Я. Флінту, в Сокальщині — В. Хмару.

Суд у Стрию засудив 6 лютого 1933 р. Нестора Угеру, за приналежність до ОУН і кольтортаж нелегальних летючок, на 2 роки тюремного ув'язнення, 9 лютого В. Луцвіва і К. Калиновича — по півтора року, а 11 лютого Осипа Федорика з Скольного — на 4 роки, Б. Вільшинського і М. Пасічника — по 2 роки тюремного ув'язнення.

У Львові відбувся 9-15 лютого судовий процес проти 16 українців зі Скалатщини й Грималівщини, обвинувачених у приналежності до ОУН і кольтортажі підпільної літератури. Головний обвинувачений, студент Василь Турковський, який під час слідства не склав жадних зізнань, на процесі заявив:

«До ОУН я належав. Всеукраїнську революцію вважаю за єдино правильну. Як українець і як член Організації, вважаю працюю для ідеї української революції за свій обов'язок. Жадних дальших зізнань складати не буду, бо як член ОУН і як український націоналіст взагалі, не визнаю польської влади, а тим самим і польського суду».

Суд засудив Осипа Тильчака на 5 років, Василя Турковського і Ол. Метельського по 4 роки, Г. Метельського й М. Низдропу по 2 і пів року, Т. Пана, П. Стадника та Й. Добриводу по 2 роки, О. Фіка й О. Шуста по 1 рокові, Д. Намаку на 6 місяців тюремного ув'язнення. Н. Бровчука, Д. Когута, О. Гудза, О. Кравчука й Н. Кушніра звільнено.

В Старому Самборі проведено 13 лютого арешти у зв'язку з вибиттям вікон поліційної станції.

Апеляційний суд у Львові затвердив 20 лютого 1933 р. присуд на Левака та Григорія Горбачевських з Рівенщини, за приналежність до УВО, — по 3 роки тюремного ув'язнення.

Суд присяглих у Стрию засудив за приналежність до ОУН і кольтортаж підпільної літератури 21 лютого: М. Стефанишина, учня семінарії, з умовним припиненням кари, на 2 і пів року тюрми, кравця Гр. Кокіндяка на півтора року; 25 лютого — Мих. Бутримка на 2 роки; О. Нечая та Гр. Соколика звільнено.

У Львові арештовано 2 березня студентів Ст. Казанівського, Я. і С. Іванчуків та Ю. Чекалюка. В Трускавці ув'язнено Осипа Біласа.

У Бережанах 15 березня за намову дітей до шкільної акції засуджено Василя Бика на 15 місяців ув'язнення з умовним припиненням; 20 березня — Івана Штабалока, за протипольську промову, на 1 рік; 25 березня — за при-

належність до ОУН та участь у саботажах — Гриця, Василя і Степана Валу-ків, Дмитра Умблята по 2 роки ув'язнення з припиненням кари, а Миколу Пухала на 2 роки.

У Тернополі 12 березня 1933 р. за приналежність до ОУН та участь у саботажній акції засуджено: Гавришкова Дмитра на 7 років, Михайла Гирку й Адама Чорного по 4 роки, Івана Галагана та Льва Воробця по 3 роки, Андрія Курила на 2 роки тюремного ув'язнення. Інших чотирьох підсудних звільнено.

В Коломиї за приналежність до ОУН та поширювання нелегальної літератури засуджено 16 березня: Ігната Руденського на 2 роки, Ом. Колтика та студ. Ярослава Єндика по 14 місяців, Бронислава Явного і м'ра Т. Руденсько-го по 1 рокові ув'язнення з припиненням кари, а Я. Куника, Я. Стражника й І. Чемериса звільнено.

У Перемишлі за участь у саботажах засуджено 20 березня гімназиста П. Перуна з Яворова на півтора року ув'язнення, а Вол. Грабовського звіль-нено.

У Львові засуджено 29 березня 1933 р. Михайла Бідака, за співучасть в убивстві польського «стшельца», на 2 і пів року ув'язнення.

У березні 1933 року арештовано: в Познані — 20 українських студен-тів, між ними Стародуба, Старосольського та Лідію Пашкевич, в квітні 1933 — у Лаврові, пов. Луцьк, Петра Зацерковного й 111 інших селян, в Луць-ку — Івана Скопюка, в Тартакові, пов. Бережани, — о. В. Петрицького, у Волі Якубовій, пов. Дрогобич, — К. Матчака й А. Беньковського, в Добрівлянах, пов. Стрий, — студ. Петра Мірчука.

В березні 1933 р. в Сокальщині поліція перевела низку трусів і ареш-тувала: в Боб'ятині Миколу Марцинюка та Романа Михалока, в За-вишні Романа Козиру, в Поздимирі Василя Бараника, в Корчмині Івана та Степана Мельників.

У Видиніві пов. Снятин арештовано студента Василя Мирмилюка.

Чортківський окружний суд затвердив у березні конфіскату книжок, заб-раних у Соколі в Вигнанці. «Читаночка для чемних діточок», «Основи землезнання України», що були у вільній продажі та Кулішеву «Чорну Раду», що є приписаною обов'язковою шкільною літературою.

В березні 1933 р. в Перемишлі відбувся відкличний процес Василя Цебиняка, що мин. року дістав за напад на поштовий амбулянс під Бірчею 18 літ в'язниці та від цього присуду відкликався до Найвищого Суду. У ви-сліді чергової розправи засуджено Василя Цебиняка на 15 літ в'язниці.

У квітні 1933 р. суд присяглих у Львові, за кольпортаж протидержав-них летючок ОУН, засудив Кукіля на 1 рік в'язниці, Гомка та Березюка звільнив від вини і кари. Всі три селяни з Гребенців пов. Жовква.

У квітні 1933 р. з в'язниці св. Хреста виїшов на волю Омелян Дубик, по-літичний в'язень, відбувши кару 11 літ і 11 місяців.

Суд у Львові засудив у квітні 1933 року Н. Кукля, за кольпортаж ле-тючок, на 1 рік ув'язнення, а Е. Яциківну й Ірину Грещук, обвинувачених за розкидування летючок у церкві св. Юра, звільнив.

Апеляційний суд у Люблині 24 квітня 1933 р. підвищив кари засудже-ним за приналежність до УВО в листопаді 1932 року в Луцьку: Ю. Косачеві на 4 роки, В. Маркевичеві і Т. Онишкевичеві по 3 роки, П. Вітрикові, Сергієві й Зиновієві Сомчинським по півтора року тюремного ув'язнення, а Ст. Семенюкові, засудженому в Рівному в «процесі 40», підвищив із 3 на 8 років тю-ремного ув'язнення. Іншим засудженим затверджено попередні присуди.

Суд присяглих у Стрию 29 квітня засудив за приналежність до ОУН та участь в експропріаційному нападі: М. Стасіва на 5 років, О. Корчинського на 4 роки, С. Яценка на 3 і пів року, М. Бобера на 2 роки тюремного ув'яз-нення (всі з с. Корчин, пов. Стрий). Гімназистів М. Палідовича, В. Кунду та І. Вітрука за переховування підпільної літератури ОУН засуджено по 8 місяців ув'язнення з припиненням кари.

У Львові засуджено 11 травня 1933 р. за видрукування 40 тисяч при-мірників летючки ОУН у справі шкільної акції: журналіста Івана Вітушин-

ського на 2 і пів року, студ. Ірину Потерейко на 2 роки, співвласника друкарні Т. Еліяшевського на 14 місяців, друкаря І. Глуховецького на 1 рік тюремного ув'язнення. Друкарів І. Юхича та М. Лалаку звільнено.

У Чорткові на третій з черги розправі засуджено за приналежність до УВО-ОУН та участь у саботажах Он. Шиманського на 6, а Мих. Гринчука на 10 років тюремного ув'язнення. — 27 травня засуджено Марію Підкович за знищення польського прапора на один рік ув'язнення.

В Перемішли перед судом присяглих, у травні скінчився процес проти 7-ох українців, обвинувачених у державній зраді та поширюванні нелегальної літератури, у якому присудили: кол. редактора «Українського Голосу» Василя Качмара на 5 літ, Степана Федчука на 6 літ, Ярослава Полянського на 5 літ, Доротєя Юрчака, Андрія Стрихальського та Т. Диника* по 2 і пів року ув'язнення, Осипа Коропія на 3 роки ув'язнення.

В Станиславові засуджено 10 червня 1933 р. за приналежність до ОУН і кольпортаж нелегальної літератури: Теодора Найдича — на 1 рік; в Золочеві Михайла Мудрого — на півтора року; в Коломиї Ярослава Жибчина, І. Пантелюка й Гр. Матійчука — по півтора року ув'язнення.

В Лужку Горішнім, пов. Турка, 14 червня арештовано священика Ю. Татоміра та його синів, студентів А. й Е. Татомірів, Ю. Фусяка і В. Блендея; у Бусовиськах — Марійку Мицак та А. Гурина. Арештованих відвезено до слідчої в'язниці в Самборі.

1933 р. перед судом у Львові відбувся в червні процес проти 5 дальших згоданих учасників нападу на пошту в Городку Ягайлонському. Суд засудив: Зенона Коссака на 7 років, Степана Кусліся на 5, С. Мащака, Г. Купецького, Мотику і Ярослава Біласа — по 2 роки тюремного ув'язнення.

У Станиславові засуджено в червні 17-річного Василя Жупанського з Прислоп'я, за кольпортаж летючок ОУН, на 10 місяців ув'язнення.

У зв'язку з бійкою українців із польською поліцією на львівському цвинтарі під час Зелених Свят були арештовані в червні 1933 року студенти: В. Янів, Ю. Шухевич, Д. Мирон, М. Горницький, Г. Пришляк, В. Маційовський, В. Данилів, В. Смаль, Бернадський, В. Яворський, О. Лапчук, І. Старосольський, Р. Логоза, Р. Луцзя, Р. Маланчук, Б. Крисько, В. Чепіль, Д. Величко, О. Волос, В. Пинодюк, М. Голик, М. Мартин, І. Брунець і Марія Господарищенко.

У Чорткові арештовано в червні 1933 р., як підозрілих у приналежності до ОУН: І. Шкільного, М. Фіголя, В. Якимішина, В. Гринчишина зі Звиняча, та Г. Провіцького з Тудорова і В. Музику з Романівки.

В червні 1933 р. суд присяглих в Тернополі, за приналежність до ОУН і поширювання летючок ОУН, засудив: Осипа Іванюта, Романа Порубалюка та Володимира Дударя по 4 роки, Володимира Коблянського на 2 роки, Михайла Коблянського на 1 рік тяжкої в'язниці, а Кручового, Луцкова та Круцького звільнено.

У липні 1933 року у Львові заарештовано за переховування підпільної літератури студентку Ірину Колик.

У Сокальщині арештовано в липні В. Козьолковського та Т. Кушніра за поширювання видань ОУН. В Самбірщині заарештовано за організування панахиди на могилах стрільців: Д. Федика, Е. Товстяка, М. Тершовського, М. Гурія, Д. Орищака. В Яворівщині — гімназистів Максимова, Фітала і Галушка, як підозрілих у приналежності до ОУН.

В Бережанях за розкидування летючок ОУН у Угринові, пов. Підгайці, засуджено 15 липня Осипа Мандибуру на 2 роки ув'язнення.

У Трускавці за ширення нелегальної літератури в серпні 1933 року заарештовано І. Пристая, Б. Зарицького та В. Мороза.

У серпні 1933 р. арештовано за приналежність до ОУН Онишкевича Юрка, уряд. «Дністра» у Львові.

17 серпня 1933 р. в с. Лучиці, пов. Сокаль, за кольпортажу брошур ОУН

* «Неділя» від 11. VI. 1933 р. подає: М. Фіника.

арештовано: Приподока Кліма, Короля Володимира та Орчуна Гриця; у Шаршанцях пов. Сокаль: Крука Стецька; в Копитові пов. Сокаль: Кравця Корнила.

У Самборі 31 серпня 1933 р. засуджено 18 українців з Луки, Дорожова, Викова, Білини і Татар за участь у протипольській демонстрації та обкидання польської поліції камінням, на кару по 7 до 10 місяців ув'язнення.

У Вибіреччині за складення вінка на могилі загинулого бойовика Гриця Пісецького арештовано студентів Вол. Габрусевича і Вол. Гуцала.

У вересні 1933 року за «шкільну акцію» арештовано: в Стрийщині — П. Мірчука й Д. Іванців з Добрівлян, О. Каратницького з Добрян, В. Тимчя і М. Опришка з Грабівця, В. і Г. Яворових з Стрілківца, О. і Г. Гасиних з Конюхова, В. Ключника з Лотатник та багато інших. У Вибіреччині арештовано Ольгу Питльовану, Д. Турчина, С. і В. Мелимуків. У Яворівщині — П. Химича, В. Кунанця. Масові ув'язнення проведено в усіх інших повітах Галичини й Волині, але тодішня преса прізвищ арештованих не подала.

У Львові арештовано у вересні 1933 року студента Романа Мигаля і закутого в кайдани відставлено до тюрми.

На Волині у вересні 1933 року були арештовані в Рівенщині: Яків Бусел, студент із Клевани, інж. Л. Зброжик, М. Кузьминець, М. Негребецький, М. Томкович, М. Крижанівський, О. Лукашевич.

В Луцьку за приналежність до ОУН і поширювання нелегальної літератури засуджено 4 вересня 1933 р. молодих селян з Лаврова, пов. Луцьк, а саме: Ананія Закоштя на 4 роки, Бориса Зарембу, Віктора Помяновського і Петра Зацерковного по 3 роки, Федора Ковальчука, Федора Помяновського, Миколу Микитюка, Федора Корольчука і Левка Хвещука по 2 роки, Івана Остапка на 1 рік тюремного ув'язнення.

У Станіславові 8 вересня 1933 засуджено ученика І. Петрину за переховування бойовиків ОУН з-під Городка на 6 місяців в'язниці.

У Бережанах за розкидання летючок ОУН під час Йорданської процесії засуджено Миколу Метанчука з Маркової, пов. Підгайці, на 4 роки тюрми.

13 вересня 1933 р. в Під'яркові пов. Бібрка, після ревізії за протидержавною літературою арештовано: студента Леськова Михайла та селян Захаркова Романа, Назарка Максима, Гринькова Івана, Захаркова Івана і Карпа Івана; в Селиських, пов. Бібрка, селян: Дубровського Володимира, Прийму Степана і Олексу, Гринівця Степана, Ганца Ілька, Цимбрівського Василя і Прокопова Дмитра.

В Тернополі за приналежність до ОУН засуджено 13 вересня 1933 р.: Івана Галагана, Андрія Курила і Льва Воробця (всі з Йосифівки, пов. Зборів) — по 1 рокові ув'язнення; Д. Гавришкова, М. Гирку й А. Чорного звільнено. Під час першого процесу їх було засуджено, — на підставі свідчень поліційного донощика Михайла Гирки, нібито вони підготовляли атентат на місцевого польського учителя, — на карі від 2 до 7 років тюрми.

В Перемишлянах 18 вересня 1933 р. арештовано за шкільну акцію уч. 8 кл. гімн. Заплатинського В.; в Коросні: Колосовського Василя, Кадаю Михайла та Ясінського Степана.

В Коломиї 20 вересня 1933 року за розкидування летючок ОУН засуджено студента Юрка Никорака на 1 рік тюрми; Д. Мартинюка, Марію Кошук і Ольгу Максимюк звільнено.

В Сокалі перед наглим судом відбувся 22 вересня 1933 року процес проти Теодора Здріля, Ілька Шевчука і Миколи Бучка, усіх з Поздимира, обвинувачених за напад на громадську касу в Корчині, підстрілення місцевого солтиса-«хруня» й організування демонстрації під час польського «Свята моря». Здріля і Шевчука засуджено на досмертне тюремне ув'язнення, Бучка передано звичайному судові.

В Тернополі почався 22 вересня 1933 судовий процес проти: м'ясарського челядника Богдана Мушки, кравецького челядника Миколи Сиротюка, дяка Осипа Фургака, ученика Осипа Шкамбари, селянина Олексі Го-

рина і столярського челядника Михайла Винничука за приналежність до ОУН та кольпортажу нелегальної літератури. Розправу відложено, бо оборона поставила внесок, щоб виключити з розправи предсідника суду за образу оборони і зреклася ведення оборони. Проти адвоката д-ра Брикювича відбулася окрема розправа 2 грудня за невідповідне поведіння на розправі, за що засуджено його на 50 злотих кари.

В Чорткові 23 вересня арештовано: абсолютів гімназії Дідича Володимира і Добрянського Костянтина; учнів гімн.: Балацького Володимира, Бачинського Мирона, Онищука Степана та Гніздовського Якова.

В селі Мшана біля Львова 24 вересня арештовано: Островського Ст., Рудого О., Юркова О. та Сивенького Ст.

В селі Камінка Пірати, пов. Рава Руська, 25 вересня арештовано за шкільну акцію: Турка і Лущика Ядка; в Камінці Боброїди, пов. Рава Руська: Лущика Михайла; в селі Піддубцях: Гнатейка Степана; в Ульгівку, пов. Рава Руська: Яницького Антона, Сидора Антона та Кухарчука Миколу.

В с. Прибині 27 вересня 1933 р. арештовано Дуду Миколу.

В Бережанах, за приналежність до ОУН і розліплювання летючок, засуджено 27 вересня 1933 р. Василя Сташкова й Осипа Кулиничу (обидва з с. Дички) на 2 роки тюрми кожного.

В Чорткові 28 вересня арештовано за шкільну акцію учеників гімн. «Рідна Школа»: Войтовича Петра, Казимирова Дем'яна, Турчака Дмитра, Шевчука Корнила, Криворучука Михайла, Монастирського Василя, Пшоняка Івана.

В Ківерцях, пов. Луцьк, арештовано в вересні 1933 р.: Дмитрука Олександра, Корнелюка Ігоря, Корнелюка Никанора, Никитю Метода, Мазурця Степана та Дроздюка Назара.

В Бережанах 29 вересня арештовано: Ставничого Осипа, Старуха Тараса, Йонака Ярослава, Йонака Євгена та Бідулу Михайла.

За приналежність до ОУН і розкидання летючок в Печеніжині та Рунгурах 29 вересня 1933 р. засуджено в Коломиї: Ростислава Сабадаша — на 3 роки, Василя Лапчинського — на 14 місяців тюремного ув'язнення, а 16-літнього Івана Лапчинського — звільнено.

В Золочеві засуджено 29 вересня 1933 р. за приналежність до ОУН і поширювання летючок у Красному: Володимира Падковського на 6 років, Степана Падковського на 5 років тюрми.

В Самборі в вересні 1933 р. арештовано студента прав Ярослава Городиського; в Болехівцях, пов. Дрогобич, студ. Скибінського, Довбуша та Жирика запідозрених у шкільній акції.

В Бережанах 1 жовтня 1933 р. арештовано Служинського М. і Ничку В.

В Підгороддю, пов. Рогатин, арештовано 2 жовтня селянина Дюбато-го Я.; в Рогатині службовика ПСК Драганчука М.

В Корнях, пов. Рава Руська за шкільну акцію 4 жовтня арештовано: учня 8 кл. гімн. Грицину Н.; в Коломиї: Кузьмівну Марту, Кочівну Надю, Яцишинівну Володимиру, уч. 8 кл. гімн. Кузьму Осипа та суб'єкта Криштофовича Франца.

В Раві Руській арештовано 6 жовтня Галаня Гриця і Бакая Теодора; в с. Камінка Старе село, пов. Рава Руська, абс. гімн. Мигаль Ірену; в Селиськах, пов. Рава Руська, Біркового Лонгіна; в Любичах, пов. Рава Руська: Скибу Стаха, Мاستишака.

В Раві Руській 7 жовтня арештовано Осідача Володимира.

В Раві Руській 8 жовтня арештовано: Жовтого Романа і Степана, Галаня Степана і його матір; в с. Подусільна арештовано: Цапа Петра, Солтаса Миколу, Захаркова Олексу та студ. Івахова Василя.

У жовтні львівський суд звільнив від вини й кари В. Лапчука, І. та Д. Буличів, О. Потурая, В. Даниловича й Марію Хомик, обвинувачених за те, що вони нібито розкидали летючки ОУН під час панакхиди на Янівському кладовищі у Львові.

В Угнові засуджено 7 жовтня студента Івана Гумовського — за перешування підпільної літератури — на 8 місяців ув'язнення.

У Львові 11 і 12 жовтня відбувся процес проти 6 українців з Сокальщини за приналежність до ОУН і розкидання летючок, у висліді якого були засуджені: Василь Макар на 8 років, Павло Рак на 7, Гриць Вабський на 5 і Андрій Глушка на 2 і пів року тюремного ув'язнення. Володимира Макара і Василя Масиника звільнено.

В Раві Руській 12 жовтня 1933 р. арештовано уч. 8 кл. гімн. Зеленого Василя.

Самбірський суд засудив 24 жовтня: Дмитра Федика, Евстахія Товстяка і Миколу Гурія, кожного по 4 місяці в'язниці, та Михайла Тершовського на 3 місяці за те, що під час панахиди в липні кричали «ганьба!» до польської поліції.

В Тенетиськах, пов. Рава Руська, 16 жовтня арештовано: Жолондка Василя та Бориса Михайла; в с. Вербиці: Тимчину Йосафата зв. Морський.

В с. Камінка Боброїдів, пов. Рава Руська, 17 жовтня арештовано: Зеленого Василя, уч. гімн. (вдруге), Гоція Юрка, Демчишина Гриця урядника Філії «Просвіти» в Жовкві, Стадницького Андрія та Лущика Івана.

В Раві Руській 27 жовтня арештовано: інж. Богачевського Омеляна, Гуляківну Катрю, Осідачівну Ярославу; в с. Річки: Ногая Тимка; в Потеличах: студ. техн. Мастикаша Миколу, студентів прав Мастикаша Євгена і Мойсака Михайла, Мастикаша Василя та Мастикаша Івана; в с. Любича, пов. Рава Руська: Костишинівну Марійку, Костишина Осипа, Луцēja Володимира та Савойку О.; в Раві Руській: інж. Гузія Василя; в с. Гребеннім: Божика Гриця; в с. Вербиці: Зраду Івана, Омеляна Василя.

В Бартатові, пов. Городок Ягайлонський, 27 жовтня арештовано: Бедрила Степана, Мерцала Павла, Кушнірів Олексу, Василя і Юрія, Островського Петра, Шевчуків Василя та Івана.

Суд у Стрию звільнив 27 жовтня Ю. Пилипова, І. Романова та П. Друмака з Комарова, обвинувачених за участь у шкільній акції.

В Самборі засуджено 28 жовтня 1933 року студ. Ярослава Городиського, за зорганізування демонстративної панахиди на могилах героїв, під час якої поліцію обкидано камінням, — на 16 місяців ув'язнення, а 30 жовтня Юліяна Петречка на — 20 днів ув'язнення за випозичення книжки «На вічну ганьбу Польщі».

В Перемишлянах 28 жовтня 1933 р. арештовано студентів: Барана Теодора, Залиського Луку, Буцацького Володимира, Липського Антона, Галечка Антона; в Утіховичах: Кривицю Василя і Ковальського Василя; в Добряничах: Трача Михайла і Притулу Михайла; в Ушковичах арештовано студента Ратушного.

В Бурштинщині 28 жовтня арештовано: в Підмихайлівцях селянина Вольнича Рудольфа; в Букачівцях студ. прав Чолія Андрія та Величка Ярослава; в с. Демянів: студ. прав Федункового Михайла і урядника Філії «Просвіти» Данівного Василя.

30 жовтня арештовано: Колчинського В. і Гориня.

В Корчині, пов. Сколе, арештовано студ. Онуфрова Омеляна.

В Скалаті 28 жовтня арештовано кравецького помічника Яремишина Ст. і Протасевича Петра.

В Мізуні, пов. Долина, 28 жовтня 1933 р. арештовано студ. Кліма Івана; в Ворохті: Мочерняка Грина та Гаврилюка Миколу; в Сокалі: міра Стефанишина Володимира, студ. Небожука Володимира, механіка Садовського Теодора; в Шмиткові учителя Худика Льва, студ. Мигаля Льва; в Себечеві: студ. Романова Семена, Чайковського Данила, Мигаля Володимира, учит. Ваврука Василя; в Певятичах: міра Прокопчука Федора, селян: Шудла Луку, Сороку Дмитра, Сороку Петра; в Горбкові: дяка Спорадка, селянина Михалюка; в Мошккові, пов. Сокаль: студ. Дишканта Василя.

В Косові 28 жовтня 1933 р. арештовано: д-ра Прибитківського, дир. кооп. «Гуцульщина», Горбового М. і студ. прав Библиюка Якова; в місті Долині: д-ра В. Горбового, Шумського Івана і Притуляка Дениса; в Букачівцях, пов. Рогатин: студента Величка; в Тартакові, пов. Сокаль: дяка

Баштика Василя; в Поториці студ. Макара Володимира; в Завишні селянина Ярміла Василя і голову читальні Гнатюка Андрія; в Бояничках, пов. Сокаль: Дячишина Петра; в Отинії: урядника філії «Просвіта» проф. Гарасимюка Володимира; в Уторниках: мгра Ковальського Михайла.

В Устриках, пов. Лісько 28 жовтня арештовано: кооп. Штиня Миколу та Гураля Василя; в с. Устіянова: студ. Платоша Осипа; в с. Береги: студ. Вербенця Миколу; в с. Ясїнь: Івасіва Івана; в с. Бандрів: студентів Геряка Антона, Ференца Романа та 6 хлопців; в с. Лодина: орг. філії «Просвіта» Оленчака Теодора і 2 братів Кучмів.

В Калусі 28 жовтня арештовано: Короля Івана, студ. Какпа Олексу, Петика Степана і Люпуля Івана; у Войнилові: урядника «Просвіти» студ. Климишина Ст.

В Угнові і околиці 28 жовтня арештовано: в Угнові: мгра Петришина Володимира, прив. урядника Баса Володимира; в Карові: Воронку Олександра прив. урядника, Піддубчишина селянина, Савку Івана студ. політех.; у Піддубцях: селян Крису Миколу, Кузьму Гната, Радзевича Івана, Савчишина Івана; у Вербиці: селян Омеляна Гриця, Стеха Андрія, Хижого Миколу; в Махнові: селянина Братейка Степана; у Хлівчанах: диригента хору Осташевського Василя і селян Душного Івана та Муху Павла; у Василеві: сел. Стельмаха Кліма; у Корчеві: сел. Курила Івана.

В Бережанах і повіті 28 жовтня 1933 р. арештовано: учителя «Рідної Школи» Крамарчука Антона, Крамарчука Івана, Йонака Євгена і Старуха Б.; в Козовій: Трофимяка Миколу, Кавку Юліана; в Козівцях: Несторовича Івана, Бучинського Івана, Бучинського Омеляна і Стеця Василя; в Дібш у: Майчука Івана і Шкільного Федя; в Потурорах: Лапуньку Омеляна; в Жовкві: голову читальні Хлопая Андрія; в Раю: Ганачевського Осипа й Стебельського Дмитра; в Вербові: Кузика Миколу та Гевка Федька; в Лісниках: Тицького Михайла; в Потоці: голову читальні Безкоровайного Гната; в Бишках: гол. читальні Федечка Івана; в Ценеві: Корнецького Дмитра та Корнецького Н.; в Вибудові: Штабалока Івана; в Вимислівці: Пончка Павла, Пукала Федька та Подусовського М.

В Тереховлі та повіті 28 жовтня арештовано: в Тереховлі студ. прав Круківського Степана, студ. прав Гриніва Володимира, майстра мулярського Туревича Павла, селян Дмитра та Степана Прокопів; в Підгір'ях: соц. адв. Воднара Павла; в Іванівці: теолога Білинського Євгенія; в Семенові: абс. гімн. Наболотного Михайла; в Острівці: дяка Жуковського Ізидора; в Слобідці: студ. Сороцького Михайла та абс. сем. Галандзя Ю.

У Львові 28 жовтня 1933 р. арештовано різьбяря Ласійчука і учн. гімн. Савицького Юліана; в Мшані біля Львова Панькова В. підозрілих у приналежності до ОУН; в Рудках директора рай. молочарні М. Захарняка та гімн. абс. Захаріяевича; в Хишевичях: Теодора Лопатчака студ. філ., студ. прав Миколу Турчина, гімн. учня Льва Коцана та селянина Гриця Яголку; в Чайковичах: гімн. абс. Мих. Чолівського-Ластовича, Івана Чолівського-Ластовича; в Підгайчиках: Іллю Павліша; в Ляшках зав'язаних: Павла Плювака; в Коропужі: гімн. абс. Андрія Гузіля і сел. Івана Циглика; в Костільниках: Івана Онишчака, Івана Венгра та Мих. Світля; в Ятвягах: сел. Володимира Венгра; в Розділовичах селян: Володимира Чуму, Івана Керечинського та Івана Демковського.

В Заліщиках 28 жовтня 1933 р. арештовано: інж. Коріня Омеляна, диригента хору Ткачука Івана та Красія Д.; в Колодіївці, пов. Скалат: Любинського Богдана, Матковського Михайла, Михалевського Богдана, Федева Софрона, Цибика Романа.

В Старому Самборі 28 жовтня арештовано: студентів Льва Кузіва і Теофана Волосянського.

В Теклівці 29 жовтня 1933 р. арештовано: Голоядів М. і В., Гуду І.; в Сороцьку Бачинського Я.; в Колодіївці, пов. Скалат: Любинського Богдана і Зимака В.

В Помор'янах 29 жовтня арештовано Мирослава Григоровича; в Раде-

хові: приватного урядника Михайла Панасюка, проф. Ярослава Купчинського, д-ра Василя Максимця, студ. техніки Богдана Іванця, Юліана Білозора та Михайла Кацєпера.

В Л ю б а ч е в і 30 жовтня арештовано Юрія Ружила; в Ж о в к в і: урядника філії «Просвіти» Гр. Демчину; в К у л и к і в щ и н і: студентів Лозинського та Татуха і вісьмох селян; в Л ю б е л і: студ. техн. Брика; в М о к р о т и н і: Михайла Завадку.

В С т р и ю 30 жовтня 1933 р. арештовано: студ. Новицького С., Яремовича Р., Масного С. і Грицака О.; в довколличних селах арештовано: студ. Барабаша Гр., сел. Чабановича О., Рошка С., Андрієва Гр., Гасина Д., Андріїв Ружо, Туруса В., Чубко Гр., Притуляка Гр., Дроня М., Гісяка А.

Н і ч ч о з 30 на 31 жовтня 1933 р. поліція перевела ревізії у всіх кімнатах «Академічного Дому» при вул. Супінського у Л ь в о в і. Після ревізій арештовано біля 70 студентів.

Н і ч ч о з 30 на 31 жовтня 1933 р. поліція перевала ревізії в будинку Ремісничої Бурси при вул. Пасічній 2 у Л ь в о в і і арештувала всіх бурсаків в числі 40 осіб, частину з них на другий день випущено на волю.

В О т и н і 31 жовтня 1933 р. арештовано: д-ра Дрогомирецького Степана, Бочка Михайла, студ. філ. Петришина Василя, мгра Боднарука Гриця, Іванціва Дмитра, Сербина Ярослава і Атанавського Зенона.

31 жовтня 1933 р. арештовано і відставлено до суду в Т е р н о п о л і службовця «ПСК» Менцінського, Джуса Петра, студ. Лугового Артемія, студ. Мариняка Костя, студ. Фелікса і Тому Кордубу, студ. Майківну О. і Шептицьку, студ. Мітрінгу Дм. з села Петрикова, пов. Тернопіль, і 2 братів Кручових в Б е р е з о в и ц і В е л . пов. Тернопіль.

В З о л о ч і в щ и н і в жовтні 1933 р. арештовано студентів: Квасовського Романа, Безпалка і Чучмана; в с. В о л о ш и н а, пов. Підгайці, крамаря Зіня Юрка і селянина Хмарного Ярослава; в с. З а б о р о л і, пов. Луцьк: 14-літнього хлопця Кісіля Івана.

В Б е р е ж а н щ и н і в жовтні 1933 р. арештовано: в Ж о л н і в ц і: секретара читальні Миколишина Івана; в В е р б о в і: Нагірного Михайла; в Г о р о д и щ у: студ. теолог. Балука Івана; в Ч е р ч у: абс. теолог. Баслядинського Степана; в С е р н к а х: абс. гімн. Малиновського Миколу; в Л у ч и н ц я х: Якимовича Петра та Халяву Миколу; в П о т о ц і: Гнидівну Марію, Школяра Михайла, Гардія Дмитра та Клюга Михайла; в с. Т о р щ е в і, пов. Львів арештовано: Іванова Івана, Гаврилова Степана, Машталіра Костя.

В жовтні в с. Р о м а н о в і, пов. Луцьк, арештовано Столярчука Миколу і Гоюка Миколу; в В о р о т н е в і: Поручника Гр.

В жовтні 1933 р. перед окружним судом відбулася карна розправа проти о. Богдана Петрицького і його дружини. Акт обвинувачення закидав їм протидержавні виступи. Суд засудив о. Петрицького на півтора року безумовної в'язниці, а його дружину за співучасть на 6 місяців з відложенням кари на 5 літ.

В С т а н и с л а в о в і в жовтні 1933 р. під замітом злочину державної зради арештовано адв. д-ра Чорненка Олексу і його конціпієнта д-ра Бойчука Осипа.

В жовтні арештовано: Роговського Володимира в С м и к і в ц я х, пов. Тернопіль; в с. Д и ч к і в: студ. Вильмицького Михайла, гімн. учня Охримовича Василя, студ. Павлуся Омеляна, кооператора Кузьму Василя та Гульку Володимира.

Суд у С а м б о р і засудив у листопаді 1933 р., за поширювання протипольських летючок, Мирослава Тураша з Б о р и с л а в а, Гриця і Михайла Падцків з Тершова та Демяна Мигу з Б у с о в и с ь к — по 8 місяців, а Дмитра Авдиковича з С і л ь ц я, за пониження державних емблем під час шкільної акції, — на 3 роки тюремного ув'язнення.

В С а м б о р і 7 грудня 1933 р. засуджено сільських хлопців з Т а т а р: Кісіка і Василькевича по 1 роковій в'язниці за участь у шкільних саботажах (знищення державного гербу і портретів польських діячів), а Дідуха звільнено.

Суд присяглих у Станиславові, 13 грудня, за наклеєння протидержавної летючки ОУН на брамі церкви в Назавізові, пов. Надвірна, засудив робітника Михайла Рудака з Назавізова на півтора року тюрми.

У Тернополі засуджено 20 грудня 1933 р. за приналежність до ОУН і протидержавну діяльність гімназиста Осипа Шкамбару на 8 років, м'ясара Богдана Мушку на 6, дяка Осипа Фуртака на 3, столярських учеників Олександра Горина і Михайла Винничука по два і пів року тюремного ув'язнення, а кравця Миколу Сиротюка звільнено.

Окружний суд в Тернополі, за приналежність до ОУН та ширення агітації, засудив 20 грудня 1933 р. студ. мед. Ярослава Флінту на 3 роки тяжкої тюрми і заплатавання 160 злотих коштів.

У Варшаві Найвищий суд 23 грудня 1933 р. уневажнив присуд березанського суду з дня 24 травня, яким засуджено селянина Миколу Метанчука на 4 роки за кольпортажу нелегальної літератури, а дня 27 грудня уневажнив присуд золочівського суду, що 27 вересня засудив за приналежність до ОУН і розкидання листівок під час Великодня Степана Падковського на 5 років в'язниці.

В Дубні за розкидання листівок ОУН та бійку з поліційним агентом у часі свята Козацьких Могил під Берестечком засуджено ученика Л. Борща на 3 роки, селянина Л. Кирійчука — на 1 рік в'язниці, а селянина Т. Кирійчука звільнено.

В Коломиї засуджено за приналежність до ОУН, кольпортажу нелегальної літератури та збірки на Бойовий Фонд: Фр. Сабадаша — на 2½ роки, Миколу Синюка — на півтора року в'язниці.

У Львові засуджено 28 грудня 1933 року студента Івана Климова на 15 місяців в'язниці за приналежність до ОУН і кольпортажу нелегальної літератури на Волині і в Сокальщині.

Львівський суд присяглих за кольпортажу відозв ОУН у справі шкільництва засудив Григорія і Михайла Кусяків на півтора року в'язниці кожного.

В Самборі за участь у шкільних саботажах були суджені 30 грудня 1933 р. два сільські хлопці з Волощі: Марків і Бадецький. Обидвох звільнено.

«Згідно з офіційними польськими даними на день 1 листопада 1933 р. було в Польщі 43 тисячі в'язнів і за два роки (1932-33) відбулося 257 наглих судів, що винесли 202 засуди смерті» — відмічає «Український Націоналіст» (січень 1934) в нотатці п. н. «Держава тюрем і шибениць».

*

У січні 1934 року суд присяглих у Львові засудив за розповсюдження нелегальної літератури й приналежність до ОУН: Ілька Масиника на 3 роки, Володимира Короля і Корнила Кравця по 2 роки, Гриця Харчука на 1 рік тюремного ув'язнення (всі з Сокальщини). Т. Крука звільнено.

У висліді процесу перед судом присяглих у Чорткові 22-24 січня 1934 року, за приналежність до ОУН засуджено: І. Шкільного на півтора року, П. Фіголя на 1 рік, В. Гринчишина, М. Фіголя і М. Музику по 6 місяців, Гр. Правицького на 1 місяць ув'язнення.

Суд у Львові засудив 25 січня 1934 р. за шкільну акцію (знищення в шкільному будинку всіх польських державних емблем і вивішення на їхнє місце портретів Біласа, Данилишина, Старика і Березинського) на кару по 3 роки тюрми: Ст. Трохимчука, Ів. Демчука та В. Олеськова, усіх із Сокальщини. П. Мусія і В. Мусія звільнено.

Суд у Чорткові засудив 27 січня за приналежність до ОУН і кольпортаж підпільної літератури: Ів. Городиського на два і пів року, П. Кулиницького на рік тюремного ув'язнення, а П. Підгородецького і Ст. Шавеля звільнив.

Суд у Чорткові засудив 29 січня 1934 р. за участь у шкільній акції Івана Білоуса з Дуплиська на рік ув'язнення.

Суд у Стрию засудив 29 січня 1934 р., за участь у шкільній акції, Михайла Панькова та Он. Полложина по одному рокові, а Микиту Опришка й Івана Садовського з Грабівця по шість місяців ув'язнення.

У Львові засуджено 29 січня 1934 р., за приналежність до ОУН та кольпортаж літератури ОУН, М. Барана з Любіня Великого на 2 і пів року тюрми.

У Львові відбувся 31 січня 1934 року новий процес проти Зенона Косака, на якому засуджено його за приналежність до ОУН і співучасть у нападі на пошту в Городку на спільну кару — 8 років тюрми.

Бережанський суд засудив в лютому 1934 р. Василя Кутного з Янчина, пов. Перемишляни на 6 міс. в'язниці за те, що він мав примусити двох жидів у своїм селі підписати декларації за українською школою. Львівський апеляційний суд скасував цей присуд.

Перед Львівським судом присяглих був суджений в лютому 1934 року інж. Василій Гузій з Любичі Камеральної, пов. Рава Руська, за промову в день національної жалоби 29 жовтня 1933 з приводу голоду на СУЗ, в якій мав накликувати до протидержавної акції. Обвинуваченого звільнено.

Суд в Самборі засудив в лютому братів Андрія і Володимира Чепілів за приналежність до ОУН і агітацію по 7 місяців в'язниці.

Суд у Львові засудив в лютому Мирона Мицьолу з Сокальського повіту, в якого найдено листівки ОУН, на 2 роки в'язниці.

У Стрию засуджено: 5 лютого Олексу Дубика з Добрян за розліплювання лєтючок ОУН на 1 рік ув'язнення. — 6 лютого Петра Кузіва з Мертюк, за приналежність до ОУН і пострілення польського учителя Нормана, на 10 років тюрми. — Процеси проти Миколи Бігуна з Журавна і Льва Ребета з Стрия, обвинувачених за приналежність до ОУН, відкладено.

У Львові засуджено: 5 лютого Я. Федуньку, кравця з Журавки, пов. Рава Руська, за приналежність до ОУН на 8 місяців ув'язнення. — 10 лютого студентові Ст. Ничові, засудженому за намагане вбивство комісара Цесельчука у Львові на 8 років тюрми, апеляційний суд підвищив термін ув'язнення до 10 років.

У Чорткові засуджено 5 лютого, за приналежність до ОУН та кольпортаж літератури ОУН, гімназистів: В. Балацкого і Ст. Онищука по півтора року, В. Дідича на один рік ув'язнення, а мґра Вол. Бачинського та Я. Гніздовського звільнено.

У Станіславові засуджено Олексу Пилипонька, за приналежність до ОУН, поширювання лєтючок і написання протипольського вірша, на 3 роки тюрми.

У Самборі засуджено: 23 лютого 1934 року Миколу Рожнятівського за поширювання лєтючок ОУН у Задоліську й Завадці, пов. Турка, на 4 роки тюрми. — 25 лютого студ. В. Зарицького з Тустанович на 4 роки, І. Пристая з Трускавця і Василя Мороза з Стебника по 3 роки тюремного ув'язнення, а Римара з Сільця звільнено.

Суд у Самборі 27 лютого засудив, як здогадних співучасників нападу на пошту в Трускавці (літо 1931): Володимира Біласа (брата повішеного Василя) на 6 років, Михайла Хорта, шофера з Тустанович, на 5 років, Теодора Муїлу з Тустанович на 4 роки, Матвія Гнатовна на 3 роки тюремного ув'язнення. — 1 березня 1934 року той сам суд засудив гімназійного абсольтента Романа Лаврова, як здогадного провідника клітини ОУН у Тустановичах, на 3 роки тюрми.*

Львівський суд засудив: 1 березня Ваврика Лакоту, за поширення лєтючок ОУН у Крилиці, пов. Городок, на 2 роки тюрми. — 7 березня Ірину Кулик, за переховування підпільної літератури, на 2 роки тюрми. — 12 березня студ. М. Мартина, за приналежність до ОУН, на 10 місяців ув'язнення, а ученицю семінара Ольгу Сень суд присяглих звільнив, але на протест прокурора наступного дня її суджено знову й засуджено на 7 місяців ув'язнення. — 26 березня ученицю семінара Ольгу Цимбалісту, за реферат про Любовича,

* Дивись стор. 276.

відчитаний перед співтоваришками, на 4 місяці ув'язнення і викинення з школи.

У Коломиї засуджено на 2 роки тюрми священика о. Василю за приналежність до ОУН і за навчання релігії в «протипольському дусі».

Стрийський суд засудив у березні 1934 р. Івана Гивеля на півтора року в'язниці за те, що він спалив державний герб.

В с. Конюхах, пов. Бережани, арештовано у березні братів Михайла і Гриця Парасюків і Гриця Гурала.

У Тернополі засуджено: 6 березня М. Шурана, за приналежність до ОУН і кольпортаж її видань, на 6 років, Ів. Заяця на 6 років, Г. Цимбалістого на 5 років ув'язнення. — 9 березня гімн. абсолювента Василя Солонинку на 8 років, а Ст. Маркіза на 2 роки тюрми.

У Крем'янці засуджено на 6 до 10 місяців ув'язнення кол. посла Козубського, Аркадія Трачука, Євфросину та Клявдію Недзвецьких і Тамару Конаревич за те, що під час процесу проти членів Юнацтва ОУН у грудні 1933 року вони привітали підсудних окликами «Слава!»

В Золочеві засуджено: 14 березня 1934 року Дмитра Гаврися з Ясеновець на півтора року ув'язнення за поширювання видань ОУН. — 15 березня студ. Андрія Майбу на півтора року ув'язнення за розліплювання лєтючок ОУН. — 16 березня, за приналежність до ОУН і поширювання її видань в Лопатинському повіті, засуджено: студенток Зиновію Кравців на 4 роки, Стефанію Кравців на 2 роки, адвоката Романа Мандригу і селянина Володимира Мандригу по 6 років, селянина Василя Лисака на 7 років, кравця Вол. Сеньчука на 6 років, селянина Дмитра Федоришина на 3 роки, сел. Теодора Головачика на 5 років, кравчину Анну Максимець на 4 роки, гімн. абсолювентку Любу Данилович на 2 роки, селянина Михайла Лисака на 2 роки тюремного ув'язнення. Михайло Кіт, управитель школи, і М. Волошин були звільнені.

У Ширці 15 березня 1934 року засуджено Миколу Комарянського з Пісків, за побиття з політичних мотивів «стшельца», на один рік ув'язнення, а 16 березня Івана Кузя з Пісків на 6 місяців ув'язнення за спротив поліції та протипольські вислови.

В Бережанах за приналежність до ОУН і поширювання її літератури засуджено 19 березня по 3 роки: студ. Петра Олійника, Миколу Левицького, абсолювента торг. школи і Михайла Барана, абсолювента гімназії; Миколу Труша, торговельного помічника, на 3 і пів року; Антона Шидловського, робітника, на 4 роки; О. Барана і М. Гетьмана по 6 місяців, Гр. Левицького на 5 місяців тюремного ув'язнення, а Ст. Ковалья звільнено.

У Глинянах засуджено на 14 днів ув'язнення П. Кухара, Е. Породка, Г. Олексієва і Гр. Цимбалістого за скинення з брами польського прапора під час йорданського Водохреща.

У Станиславові засуджено 19 березня 1934 року, за приналежність до ОУН і ширення підпільних видань, Ярослава Дутку на 2 роки тюрми.

У Львові засуджено в квітні; 12-го: Юрка Кушніра з Бартагорова, за поширювання лєтючок, на один рік ув'язнення. — 17-го: адвокатського соліцитатора Володимира Осідача з Рави Руської, за приналежність до ОУН і поширювання її видань, на 3 роки, Гр. Галая на 2 і пів року, Теодора Бакая і Мирослава Стасіва по 2 роки тюремного ув'язнення.

У Крем'янці на Волині засуджено 28 квітня 1934 р. Марію Черкавську на 10 місяців, а Ольгу Шубську на 8 місяців ув'язнення — за демонстрацію під тюрмою у зв'язку з засудженням 27 членів ОУН.

У травні того ж року в Миколаєві над Дністром засуджено Івана Василева на 10 місяців, а Миколу Хоміцького на 8 місяців ув'язнення за те, що вони поставили хрест на тому місці, де спіймано Біласа і Данилишина.

Львівський суд звільнив Миколу Матвійчука, обвинуваченого за побиття, з наказу ОУН, польського професора.

В Бережаниці арештовано в травні 1934 р. селян: Василя Лихолата

з Потока, Федька Ціцюру та Миколу Лотоцького з Куропатників і студента Івана Думина з Потурів.

У Бережанах засуджено 12 травня, за приналежність до ОУН, селян з Кнісела: Тибора на 3 роки, а Михайла Липового на 2 і пів року ув'язнення.

У Підгайцях засуджено 26 травня, за участь у бійці з поліцією біля могил УСС у Вівсю: Вол. Токара на 10 місяців, Я. Вальорного на 7 місяців, Марію Терлюк на 6 місяців ув'язнення.

У Львові за приналежність до ОУН і кольпортаж нелегальної літератури засуджено: 7 червня — Ольгу Соколовську на 3 роки, Марію Ганіткевич і Марію Гук по півтора року, Анну Романовську на один рік тюрми. Ол. Федчинського засуджено за те саме на 2 роки ув'язнення.

За приналежність до ОУН і кольпортаж її літератури засуджено в Самборі: 6 червня 1934 року — Марію Гузичак на 2 роки, а 7 червня Василя Андрієвського на 4 роки ув'язнення. 15-16 червня самбірський суд розглядав справу кривавого зудару з поліцією під час панахиди на могилі Героїв у Мокрянах, пов. Самбір, і засудив: Петра Стрижика, Теодора Качмара, Михайла Лучку, Ілька Балабуха та Платона Кравця по 3 роки, Ст. Михалія і Мих. Качмарика по 2 роки, Ф. Вонсовича на 1 рік, В. Наконечного на 10 місяців, М. Міляковського і П. Плюгу по 6 місяців ув'язнення. Д. Гадача, І. Кайдровича і С. Хому звільнено.

У Бережанах за приналежність до ОУН та участь у шкільній акції засуджено: 10 червня 1934 року — Ол. Ригаїла на 2 роки і 3 місяці, а Іллю Джулинського на 2 роки, Андрія Мандзія на 2 роки ув'язнення.

У Тернополі засуджено в червні Миколу Омелька з Ходачкова на 2 і пів року тюрми.

За участь у шкільній акції на терені Яворівщини засуджено в Перемишлі: Гумовського на 5 років, Форостока на 3 роки, Тимка Дацка на 2 роки, Сенька Дацка на півтора року ув'язнення.

У другій половині червня 1934 року, у зв'язку з убивством польського міністра Перацького, проведено серед української молоді на всьому терені польської держави масові арешти. Закордонна преса інформувала на підставі звідомлень своїх кореспондентів, що кількість арештованих тоді українців перевищила тисячу осіб.

За вбивство польського поліціанта Гловяка засуджено в Тернополі в червні 1934 року членів ОУН Євгена Костецького й Олександра Литвина на кару смерти, а Петра Флінту на досмертне ув'язнення.

17 червня 1934 року у Мартинові Старому біля Галича за приналежність до ОУН ув'язнено Данила Чайковського.

В липні 1934 р. за приналежність до ОУН суджено двох селян з Поздимира, пов. Сокаль в справі Теодора Здриля: Миколу Бучка засуджено на 5 років в'язниці, а Петра Василю з звільнено.

В Улючі арештовано в липні: студ. Романа Солтикевича, Павла Харудчака та Володимира Поливку.

Суд в Коломиї за приналежність до ОУН і кольпортажу летючок ОУН, засудив у липні 1934 уч. гімн. Івана Бабюка на 3 роки в'язниці, а учнів гімн. Василя Андрусяка та М. Ткачука звільнено.

Суд в Луцьку засудив в липні Макара Чайківського й Михайла Кодню по 12 літ і Максима Бондарука на 10 літ в'язниці за те, що в листопаді минулого року в селі Старий Рачин, Горохівського повіту, вбили жида Абрума Басера. Басер належав колись до «Просвіти», а в останніх часах був конфідентом поліції, за що, як каже акт обвинувачення, згадані особи його вбили.

Суд в Золочеві за приналежність до ОУН засудив в липні 1934 р.: Каплана на 4 роки, Кочинського і Гавришка по 2 і ½ року, Ріника на 8 місяців в'язниці, Войцеховського звільнено.

В Любліні 18 липня 1934 р. перед апеляційним судом відбулася розправа в справі Степана Семенюка, засудженого окр. судом у Рівному за приналежність до УВО і державну зраду на 8 літ. Апеляційний суд зменшив йому кару на 6 років в'язниці, зачисливши 4 роки слідчого арешту.

У Бережанах на поновному процесі засуджено за розліплювання листочок ОУН в Ушковичах, Волкові і Мерищеві гімназистів Вол. Заплатинського на 1 рік і 7 місяців, робітника І. Палевича на 9 місяців ув'язнення.

Львівський суд звільнив 25 вересня студента Романа Стеця, обвинуваченого за приналежність до ОУН та організування шкільної акції в Городеччині.

29 вересня 1934 р. Найвищий Суд затвердив присуд суду в Тернополі, який за зневагу влади покарав о. Онуферка 4-тижневим арештом.

Бережанський суд у вересні 1934 р. за обвинувачення поліція в крадіжці 1 золотого засудив о. Петрицького на 1 рік в'язниці. Половину кари йому даровано в дорозі амністії, але пів року мусів відсидіти.

Суд у Бережанах у вересні 1934 р. за розкидування листочок ОУН засудив студента прав Миколу Максимішина з Дібряннич, пов. Перемишляни, на 2 роки в'язниці та 80 злотих судових коштів, а Василя Чолія та Степана Костіва, обох з Утихович, пов. Перемишляни, звільнено.

Суд у Бережанах у вересні 1934 р. за приналежність до ОУН і за вивішення в Куропатниках жовтоблакитного прапора з написом «ОУН» засудив: Василя Лихолата з Потока на 3 роки та 160 зл. суд. оплати, Миколу Лотоцького з Куропатник — на 2 роки і 80 зл. оплати, Федька Цецюру з Куропатник на 9 міс. в'язниці та 40 зл. оплати.

У вересні 1934 року у Станіславові за приналежність до ОУН і участь у саботажах засуджено: Таращука та Городецького по 8 років, Лапка на 7 років, Дрогомирецького й Дзюбінського по 6 років, Киргяка на 5 років, Акула на 4 роки та Орловського на 7 місяців тюремного ув'язнення. Лідію Мак за приналежність до ОУН і кольпортаж листочок засуджено на один рік тюрми.

У вересні 1934 року в Стрию, за приналежність до ОУН та організування шкільної акції, засуджено Миколу Сливку зі Синевідська Вижного на 5 років, в Бережанах — Івана Думика на 5 років ув'язнення.

В листопаді 1934 р. у Львові засуджено студента Павла Крохмального, за протипольський виступ під час доповіді, на 6 місяців ув'язнення.

Тернопільський суд в листопаді 1934 р. засудив 17-річного Василя Волецького з Івачова Горішнього на 14 днів арешту за те, що він на громадській криниці вивісив картку з написом «Геть з Польщею!», а 15-річну Степанію Герій на 5 зл. кари з заміною на 1 день в'язниці, за участь у демонстраційному Богослуженні та за наліплення протидержавних написів.

У Станіславівському окр. суді покінчилася в листопаді 1934 р. розправа проти Омеляна Антоновича, співробітника українських часописів, у висліді якої засуджено Антоновича на 6 років в'язниці. Підсудного обвинувачували в тому, що він розповсюджував за кордоном картки з мапою України та написом ворожим для Польщі. Проти вироку внесено відклики.

Львівський суд присяглих засудив в листопаді шевського челядника Петра Закаля з Волкова, біля Львова, за державну зраду на 2 роки в'язниці.

В Луччині в листопаді 1934 р. арештовано: Арсена Слюсарчука, Кіндрата Швеця, Методія Никитюка, Кліма Крупського, Степана Мазурця та Павла Сидорука під замітом приналежності до ОУН і протидержавної діяльності.

Окр. суд у Самборі в грудні 1934 р. засудив за приналежність до ОУН і образу марш. Пілсудського: 26-літнього Василя Смолія з Михнівки, пов. Турка, на 4 роки в'язниці.

СУДИ НАД ШКІЛЬНОЮ МОЛОДДЮ

Процес Юнацтва ОУН у Крем'янці

[У зв'язку з шкільною акцією на Волині і в Галичині відбувалися масові ревізії серед учеників та ув'язнення. Вони закінчилися великими судовими розправами, про які тодішня преса повідомляла:

В Крем'янці відбувся 15 до 20 грудня 1933 р. процес «Юнака» проти 31 учеників і учениць української гімназії, ліцею та студентів і абсолювентів університету за приналежність до ОУН. Засуджено: Степана Пшеничного на 6 років в'язниці; І. Шубського на 5 років; С. Закидальського на 4 роки; Ю. Козубського, Миколу Медвецького і П. Львовича, кожного по 2½ року; Михайла Медвецького, А. Мельничука, Д. Димнича, М. Чорнія, А. Ратинську, О. Табінську, В. Ключинську, А. Козачка, В. Мінчука, А. Хлоупика, О. Жиглевича, В. Вавринюка, О. Балгаївну і Р. Зелінську — кожного по півтора року; Кавецького на 1 рік; К. Гончарука, А. Лобара, В. Янчара, Є. Ткачуківну, Г. Козубську, В. Шереметівну і Т. Сагайдаківську — по 1 році дому поправи з завішенням кари на 3 роки.

Перед судовим будинком чекала юрба народу на проголошення присуду, яка відпровадила засуджених до брами в'язниці. Там дійшло до демонстративних виступів, та сутички з поліцією і нових арештів демонстрантів, що були пізніше також засуджені (28 квітня 1934 року).

Два роки пізніше крем'янецький присуд мав таке закінчення. Прокурор спротивився припиненню виконання кари супроти шістьох підсудних. Дня 12 лютого 1935 р. на внесок прокурора окружний суд в Рівному скасував завішення кари цим підсудним, мотивуючи тим, що засуджені «зле заховувалися». Проти цього зарядження обвинувачені внесли відклик до апеляційного суду в Любліні, але звідси прийшла відмовна відповідь. Постанову окружного суду затверджено. В наслідок цього згадана молодь від 16 до 20 літ була змушена відбувати кару.

За присудом Крем'янецького суду юнаки ОУН були засуджені на такі кари з завішенням, які тепер стали дійсними:

Михайло Медвецький і Раїса Зелінська по 1½ року в'язниці, Галина Козубська, Євгенія Ткачуківна, Андрій Лобар і Варвара Шереметівна на дім поправи.

Суд над Юнацтвом ОУН в Бережанах

Дня 3 березня 1935 року закінчився перед судом присяглих у Бережанах процес проти 11 учнів Бережанської гімназії, обвинувачених у приналежності до Юнацтва ОУН. Трибунал видав такий присуд: Михайло Вербовецький на 3 і ½ року в'язниці; Іван Майчук, Омелян Котлярчук, Петро Бабій, Омелян Войтович — учні 8 кл. гімн. та Іван Кубай, Василь Білик — учні 7 класи гімн., Борис Мушкевич, учн. 5 кл. гімн. і Василь Стаськів уч. 6 кл. гімн. — всі по 2 роки в'язниці. Теодора Павлова, учня 8 кл. гімн. і Ореста Семчишина гімн. абсолювента звільнено.

Найвищий Суд скасував цей присуд і зарядив нову розправу.

Вдруге справу учнів Бережанської гімназії розглядав суд присяглих у Бережанах дня 12 жовтня 1935 р. Обвинувачували далі цих учнів у приналежності до ОУН.

Михайло Вербовецький, учень 7 кл. гімн., засуджений на 3 і ½ року в'язниці і Іван Кубай, уч. 7 кл. гімн. засуджений на 2 роки, прийняли кару тодішнього суду і не робили відклику проти присуду. Після переведення другої розправи суд присяглих видав щодо решти підсудних наступний присуд, яким засуджено:

Івана Майчука, Омеляна Котлярчука, Петра Бабія, Омеляна Войтовича та Василя Білика по 6 місяців в'язниці. Василя Скаскова на 6 місяців в'язниці з завішенням на 5 літ, а Бориса Мушкевича звільнено від вини і кари.

ВЕЛИКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС ЗА ШКІЛЬНУ АКЦІЮ В ПЕРЕМИШЛІ

Епілогом шкільної акції, що була переведена в 1933 р., як протест проти знехтування шкільного плебісциту, була низка судових процесів, які відбулися перед польськими судами в різних місцевостях Галичини і Волині. Згадки про них подаємо в хроніці арештів і присудів. Тут наводимо перебіг одного із більших політичних процесів проти 23 українців, що почався перед перемиським судом присяглих, дня 15 травня 1934 року і тривав 16 днів. Цей процес закінчився засудженням 21 підсудних на кари довгорічних ув'язнень, що в загальній сумі становили 82 і 1/2 року тяжкої в'язниці. Лише два підсудні були звільнені від вини і кари

Акт обвинувачення закидав підсудним участь у шкільній акції, що її вони перевели з наказу Крайової Екзекутиви в осені 1933 р., як протест проти тенденційно переведеного шкільного плебісциту. Крім цього обвинувачення окремим підсудним закинуло, що вони виконували різні функції в Повітовій Екзекутиві і в Районах ОУН в Перемишлі, а саме, що членами Повітової Екзекутиви ОУН були:

Мирослав Андрій Прокоп, студент 4 року прав, як Повітовий Провідник, чи Районовий командант ОУН (засуджений на 7 років в'язниці); Омелян Антонович, студент прав, як бойовий референт Повітової Екзекутиви ОУН (засудж. на 6 років); Ярослав Демчук, студент прав, як пропагандивний референт Пов. Екзекутиви (засудж. на 4 роки); Осипа Демчук, абс. гімназії, як член Екзекутиви і кур'єрка ОУН (на 4 1/2 року); Районовими Командантами ОУН, за актом обвинувачення, був Микола Феник, торг. помічник* (засудж. на 5 років); Іван Кучерепа, студент прав, (засудж. на 6 років); Олена Федоровичівна, абс. семінарії, зв'язкова між Повітовою і Крайовою Екзекутивою ОУН (на 3 роки). Акт обвинувачення закидав 21 підсудним, що вони 1932 і 1933 роках належали до ОУН. Перебіг шкільної акції є описаний прокурором так:

«Цю акцію переведено на наказ Крайової Екзекутиви ОУН вночі з 24 на 25 вересня. Її переведено в цей спосіб, що понищено в державних школах державні емблеми, вивішено українські національні прапори, знищено чимало портретів польських державних достойників, вигадано багато кличів, як „Геть з польською школою!“, „Хай живе Україна!“ та ін., розкинено лютючки, що підбурювали українські діти в шкільному віці проти польської держави, польської школи, польських учителів, системи навчання, накликували до непослуху проти розпоряджень шкільної влади, (щоб) не давати відповіді учителям польською мовою, нищити польські книжки, бойкотувати польських учителів, проганяти їх із села.

«Цих лютючок видала Крайова Екзекутива три роди під наг. а) „Український народі!“, б) „До Українських батьків і матерей!“, „До Українських приятелів та шкільних дітей!“ і брошуру „До боротьби за душу української дитини!“... Згідно з директивами Крайової Екзекутиви «Протишкільна акція відбулася теж на терені Перемищини» (Слідують назви 8 сіл).

Цей опис доповнюють зізнання підсудних: ... «Вночі, десь по півночі —

* Під час большевицької окупації, як вояк УПА розірвав себе гранатою 1946 р. у Вільшанах, щоб не попасти живим в руки большевицької облави.

зізнає селянин Онуфрій Конкольовський, всі зійшлися на селі і пішли до школи. Я увійшов до класу, зняв портрет марш. Пілсудського і державні емблеми та подав це своїм товаришам, які вкинули ці портрети до Сяну. Пізніше вернулися і зняли емблему на трафіці та знову вкинули її до Сяну.

Суддя: Хто вивісив прапори на школі?

Підсудний: Я.

Суддя: В якій цілі вивішено прапор?

Підсудний: На знак протесту проти невдалого висліду шкільного плєбісциту.

Оборонець: Чому Ви брали участь в антишкільній акції?

Підсудний Василь Конкольовський: «Бо я бачив, що наші батьки підписують декларації, а їх уневажнюють і вони пропадають».

Докладнішу відповідь на це питання подає селянин Михайло Сабат: «Два факти змусили мене до того... Учителька в нашому селі називала наших дітей бандитами і большевиками та одного разу, коли побила дітей до синяків, а батьки по лікарських оглядинах запізнали її до суду, суд її увільнив. Це мене боліло. Другий факт, це те, що при передачі декларацій в інспектора, одна пані з інспекторату, замість почислити підписані батьками декларації за українською школою, зважила їх на вазі, а на домагання, щоби таки почислила, вона відповіла, що має наказ важити. І декларації, звичайно, пропали.»

Селянин Іван Янковський подає такий мотив: «Бо в нас є самі українці в селі, тому повинна бути українська школа. І таблиця повинна бути написана по-українськи, або хоч бодай пів по-українськи, а пів по-польськи».

На запитання судді, чому Михайло Халко знищив таблицю в 10-річчя незалежності Польщі, подає такий мотив: «Одна дівчина в селі, Пацановська полька, написала на картці таке: „зтонд пагурек, зтонд долина, бендзе в д... Україна»* і приліпила її на шибу у Анни Кочубей. Мені зробилося дуже прикро, що вона таке пише про Україну. Я сказав про це Данчукові, піддаючи йому думку, що треба полякам зробити віща.** Тут у селі мешкають майже самі українці, то як полька може щось таке писати?»

Суддя: Хто зірвав таблицю з пам'ятника десятиріччя?

Підсудний: Данчук зняв її, а я сховав її на своєму обійстю...

Суддя: Треба було вам їй написати так про Польщу, то ви були б пимстилися.

Оборонець: Був би потягнений до карної відповідальності за образу польського народу.

З промови прокурора наводимо його аргументацію, що підсудні були організованими членами ОУН: «Членом ОУН уважаю, не лише цього, що скінчив 20 літ і доконав якийсь чин, а й тих всіх, що були лише намічені на членів ОУН і переходили пробу. Коли такі годяться бути наміченими і переходять пробний вогонь, вони тим самим похваляють цілі та ідеологію ОУН і хочять стати членами ОУН. За це й мусять відповідати як дійсні члени... Виразно тверджу, що Повітова Екзекутива, лише вона інспірувала на наказ Крайової Екзекутиви про шкільну акцію. Що її виконала лише своїми членами, вказує те, що виконано її в одну ніч. Матеріяли, як летючки, брошури — були матеріалом ОУН.»

Оборонець Навроцький характеризує підсудних, як «несвідомих своєї кандидатури кандидатів на членів ОУН, яких може пізніше та сама рука ОУН, яка їм дала летючки і доручення виконати акцію, була б по докладнішим і повнім освідомленню про цілі і завдання ОУН, не авансувала на членів ОУН... Слідство не виявило, щоб підсудні в'язали себе внутрішньо-організаційно якоюсь присягою, а принайменше приреченням. А це вказує на те,... що ще підсудні не дозріли були до приналежності до ОУН... ОУН не вважала обвинувачених за дозрілих до дефінітивного прийняття їх до ОУН, а тільки вважала їх і трактувала, як кандидатів».

* Тут горбочок, там долина, буде в с... Україна. ** Жарт.

У великому політичному процесі проти 23 українців, обвинувачених за приналежність до ОУН та проведення шкільної акції по селах Перемищини, що тривав у Перемишлі 16 днів, 6 червня 1934 року засуджено: студ. Мирослава Прокопа на 7 років, студ. Омеляна Антоновича та Івана Кучерелу по 6 років, селян Василя Боднарчука, Онуфрія Конкольовського, Миколу Ткача та Миколу Феника по 5 років, абсолювентку гімназії Осипу Демчук на 4 і пів року, Ярослава Демчука, Вол. Підвірного, Мих. Данчука, Теодора Хамуляка, Мих. Хапка, Мих. Сабата, Вас. Конкольовського та Петра Хому по 4 роки, Осипа Івашка, Євгена Гарабача, Дмитра Хамуляка, Олену Федорович, Івана Янковського по 3 роки, тюремного ув'язнення, Миколу Качмара і Ол. Новака звільнено.

СПРОВОКОВАНИЙ ПРОЦЕС

В Самборі закінчився 29 червня 1935 року процес перед судом присяглих проти 13 молодих українців із Дрогобиччини, обвинувачених у приналежності до ОУН. «Цей самбірський процес — подає «Новий Час»* — належить до серії спровокованих процесів, а його темним героєм є Нестор Постоїко, законспірований комуніст, що зручно послугуючися протикомуністичними кличами, завів молодих людей до тюрми, як собі цього бажали його компартійці.»

Самбірський суд засудив 24-річного столяра Юліяна Михаця на 8 років, 18-річного учня 7 кл. гімн. Богдана Звіра на 7 років, 19-річного учн. 6 кл. гімн. Василя Німилевича на 4 роки, 23-річного м'ясара Василя Николая на 5 років в'язниці. Також комуністичного провокатора 24-річного столяра Нестора Постоїка засуджено на 5 років в'язниці. Інших підсудних: 24-річного кравця Василя Хована, 27-річного магістра прав Мирослава Тураша, 17-річного Миколу Гальчака, 19-річного учня 5 кл. гімн. Степана Стапяка, 20-річну кравчиню Іванку Грибович, 19-річну Магдалину Маринчак, 27-річного гімн. абс. Богдана Іваницького і 16-річну Осипу Еквіну звільнено.**

СТАТИСТИКА ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЗУЗ ЗА 1929-1934 РОКИ

В «Українському Націоналісті» за травень 1934 року подано статистичне зіставлення політичних процесів проти українців під Польщею. Підставою того зіставлення були повідомлення в українській пресі, тому воно дещо неповне, бо траплялося, що про деякі політичні процеси, головню на Волині та в менших містах Галичини, в пресі не звітовано.

Згідно з цим зіставленням, згадана статистика польського судово-поліційного терору в цифрах виглядає так:

Політичних процесів проти українців відбулося: в 1929 році — 31; 1930 — 27; 1931 — 42; 1932 — 58; 1933 — 79. В тому процесів проти українських націоналістів (з виразним обвинуваченням за приналежність до ОУН) було: у 1929 — 7; 1930 — 9; 1931 — 28; 1932 — 36; 1933 — 54.

Загальна кількість обвинувачених: 1929 — 200; 1930 — 122; 1931 — 296; 1932 — 351; 1933 — 363. З того числа були засуджені: 1929 — 140; 1930 — 43; 1931 — 120; 1932 — 228; 1933 — 246.

* «Новий Час», 2. 7. 1935, ч. 144.

** Від 425 стор. редакційне доповнення.

Загальна сума років засуду становила: 1929 — 73 років і 7 місяців, 1930 — 99 років і 9 місяців; 1931 — 315 і пів року та два досмертні присуди; 1932 — 4 кари смерти, 7 досмертних присудів і 296 років та 9 місяців; 1933 — 470 років і 4 досмертні присуди. Голова УНДО д-р Дмитро Левицький у своїй промові в польському парламенті 6 листопада 1934 року подав, що за перших 10 місяців 1934 року було засуджено в політичних процесах 247 українців на загальну кількість 764 роки і 11 місяців. Крім цього, в тому ж році були ще 3 досмертні присуди. Значить, за шість років боротьби ОУН проти польського окупанта засуджено (без двох останніх місяців 1934 р.): 1 024 українців на загальну кількість 2 020¹/₂ років тюрми, 4 присуди смерти і 16 присудів досмертного ув'язнення.

Ця статистика охоплює всі політичні процеси проти українців, отже, не тільки у зв'язку з діяльністю ОУН, а й теж усі інші справи, як: приналежність до «Пласту», засуди українських священників за писання метрик українською мовою, за протидержавні промови тощо. Всі ці «інші» процеси займають помітне місце в статистиці кількості процесів і кількості суджених, — приблизно половину, але цілком маленький відсоток в рубриці засудів, бо в їхніх випадках ті засуди, звичайно, мірялися місяцями ув'язнення. В основному — загальну кару на поверх 2 тисячі років тюремного ув'язнення польські суди пристосували в 1929-1934 роках до кругло пів тисячі засуджених членів ОУН, не враховуючи туди слідчих арештів багатьох тисяч в'язнів, які були звільнені через відсутність доказів їхньої вини.

КОНЦЕНТРАЦІЙНИЙ ТАБІР БЕРЕЗА КАРТУЗЬКА

[Два дні після атентату на міністра Перацького президент Польської Річсполитої Ігнаці Мосціцький видав дня 17 червня 1934 року розпорядження* про заснування в Польщі концентраційного табору в Березі Картузькій для осіб, щодо яких існує припущення, що вони є загрозові для держави з політичних мотивів. Засуджені в'язні, або люди арештовані під замітом підозріння конкретного протидержавного проступку не мали бути висилані до Берези, але як і передше, до слідчої карної в'язниці. Про висилку людей до Берези вирішують «чинники загальної адміністрації». Час побуту в концентраційному таборі був визначений до трьох місяців, але в цьому ж розпорядженні надавалося право адміністративним чинникам продовжувати затримання «в місці відокремлен-

* Це «473 Розпорядження Президента Річсполитої» від 17. 6. 1934 р. мало такі підписи: І. Мосціцький — президент, Л. Козловський — міністер внутрішніх справ, В. Завадський — мін. скарбу, Чеслав Міхаловський — мін. справедливости, В. Енджеевич — мін. віровизнань і освіти, Наконечнікоф-Клюковський — мін. хліборобства, Г. Флояр-Райхман — мін. промислу і торгівлі, М. Буткевіч — мін. комунікації, Ю. Пацьорковський — мін. суспільної опіки, Калінський — мін. пошти і телеграфів.

ня» — така була офіційна назва концентраційного табору — на дальших три місяці, а потім ще по три місяці, в безконечність. Це розпорядження уможливило повну сваволю поліції, старостів і воеводів засилати до концентраційного табору людей, проти яких не було доказів вини, тільки припущення в політичній непевності і вирішати, як довго вони мають там сидіти.]

Дня 5 липня 1934 року такий табір відкрито в порожніх будинках колишнього російського монастиря, а потім російських касарень у малій місцевості Береза Картузька* на Поліссі, 92 км. на північний схід від Берестя, при залізничному шляху Берестя-Барановичі. У перші дні існування табору туди відставлено з тюрем понад 200 в'язнів, у тому приблизно 120 українських націоналістів, якихось 40 членів польської партії «Обуз Народново-Радикальні» і приблизно 40 комуністів.

Факт, що інформація про створення польського концентраційного табору появилася зразу після вбивства Перацького та що перші контингенти засланців до табору в Березі рекрутувалися саме з в'язнів, арештованих при нагоді масових ув'язнювань у зв'язку з убивством Перацького, — цей факт міг би викликати враження, що якраз атентат на міністра був причиною зорганізування того концтабору. Але воно не цілком так. Концтабір у Березі Картузькій для ув'язнення у ньому політично небажаних елементів, насамперед українських націоналістів, для засудження яких не було достатніх причин, запланував якраз Перацький, як міністер внутрішніх справ Польщі. Це був час, коли Польща нав'язувала з гітлерівською Німеччиною щиросердечну дружбу і хотіла наслідувати большевиків і Гітлера в методах знешкідливлення політичних противників режиму. Підготовка до спорудження концтабору в Польщі почалася ще з доручення Перацького, а систематичність, послідовність та безоглядність у продовжуванні плянів, що їх виявляв Перацький, дають підстави припускати, що коли б його не вбито, то під його керівництвом такі концтабори було б зорганізовано в багатьох місцевостях і в ширшому засязі.

Всі, котрих відставлювано до табору в Березі Картузькій, одержували такий документ:

«На підставі постанови 2-ї статті 1-го розділу розпорядження Президента Польської Річипосполитої з 17. 6. 1934 щодо осіб, які загрожують загальній безпеці, спокоєві і порядку, заряджує притримати вас і відставити до місця відокремлення в Березі Картузькій».

* З літератури про концентраційний табір у Березі Картузькій заслуговує на увагу насамперед книга спогадів В. Макара «Береза Картузька», Торонто 1956 р., до якої додано теж список в'язнів того табору (правда, не повний, бо тільки 176, і з деякими неточностями). Крім цього, у 1935 р. появилася в Америці книжка українською мовою «Береза Картузька», без подання автора, а в Канаді 1936 р. — книжка комуніста Федора Малика: «Що я бачив і пережив у Березі Картузькій». Коротші спогади друкували в українській пресі: Борис Вітошинський («Українець-Час», Париж, липень 1954), Володимир Гоцький («Українська Думка», Лондон, листопад-грудень 1954), Василь Качмар (Календар «Українсько В-ва», Краків 1941) та інші.

Такий документ був підписаний від імени воєводи того воєводства, де мешкав ув'язнений.

У таборі було впроваджено ригор жорстокого поліцейного терору. Всі в'язні мусіли працювати десять, згодом вісім годин денно під наглядом поліції, яка навмисно знущала над ними, при чому офіційно було дозволено бити в'язнів «за найменший вияв непослуху». Комендантом табору іменовано підінспектора поліції Грефнера, а комендантом поліцейної сторожі підкомісара Грабовського. Від половини грудня 1934 року до кінця існування табору комендантом у Березі Картузькій був інспектор Юзеф Кемалья. До табору засилано на безтермінове ув'язнення: там в'язень міг перебувати кілька тижнів або кілька років, залежно від забаганки польської поліції та польської адміністраційної влади.

Створення в Польщі концентраційного табору для політичних противників, а зокрема для поліцейного тероризування української молоді, принесло для Польщі погану славу в опінії культурного світу, бо поставило її поруч із терористично-поліцейною большевицькою Москвою та гітлерівською Німеччиною. Тому після першої хвилини захоплення польської влади «місцем відокремлення» в Березі Картузькій, як прекрасним засобом тероризування українського населення та власної польської опозиції до існуючого режиму, швидко прийшло деяке опам'ятання і тому вже у вересні 1934 року прийшли перші звільнення.

У 1935-36 роках кількість українців ув'язнених у Березі Картузькій меншала, а в 1937 році концтабір у ній став майже виключно місцем для ув'язнення самих лише комуністів. Щойно напередодні другої світової війни до Берези Картузької заслано понад 2 тисячі українців.

У роках 1934-1936 в Березі Картузькій були ув'язнені українці (позбучено):

Атаманюк Микола, Коломия (вересень 35 — січень 36);

інж. Базилевич Роман, привезений з Данцігу (лип. 34 — дата невідома), Балій Петро, абсольтент гімн., Оцїв, Холмщина (лип. 34 — груд. 34), Барабаш Гриць (старший), адв. конціпіент, Конюхів, пов. Стрий (лип. 34 — жовт. 35), Баран Теодор, геолог, Перемишляни (лип. 34 — дата нев.), Баран Василь, рільник, Поздимир, пов. Сокаль (лип. 34 — груд. 34), Бас Гордій, пасічник, Дермань, Волинь (серп. 34 — дата нев.), Башук Петро, абс. гімн., Себечів, пов. Сокаль (лип. 34 — бер. 35), Бень Роман, Остоюуж, пов. Рава Руська (черв. 35 — груд.), проф. Бжеський Роман, Крем'янець, Волинь (лип. 34 — бер. 35), Бігун Микола, урядовець «Просвіти», Стрий (лип. 34 — жовт. 35), Білосюк Павло, Волинь, студент, привезений з Данцігу (дата нев. — квіт. 36), інж. Богачевський Омелян, Рава Руська (лип. 34 — листоп. 34), Боднарук Юліян, студент, Братківці (листоп. 35 — січ. 36), Бойко Іван, студент, Тартаків, пов. Сокаль (лип. 34 — бер. 35), Боринець Андрій, студ., Станиславів (лип. 34 — груд. 34), Боровець Тарас, Рівне, Волинь (серп. 34 — бер. 35), мгр. Борис Володимир, Яворів (лип. 34 — листоп. 34), Брик Іван, рільник, Жовківщина (дати нев.), Борачок Северин, маляр, Збаражчина (дата

Володимир Макар,
автор книжки
«Берега Картузька»

невідомо), Бусел Олександр, студ. Волинь (лип. 34 — січ. 36), Бутрин Н., Яворівщина (дати нев.);

Ваврук Василь, абс. сем., Себечів, пов. Сокаль (лип. 34 — бер. 35), Валько Дмитро, Ямниця, пов. Станиславів (лип. 34 — груд. 34), Вельган Роман, студ., Золоцівщина (дати нев.), Вербінець Теодор, Львів (? 34 — бер. 35), Вербовицький Н., Жовківщина (дати нев.), Бишнівський Сергій, журн., Волинь (трав. 35 — жовт. 35), Вітошинський Борис, студ., Перемишль (лип. 35 — трав. 36), Вітрик Павло, Ковель (черв. 35 — жовт. 35), Возняк Михайло, рільник, Лучичі, пов. Сокаль (? — черв. 36), Войтович Петро, гімн. учень, Чортків (лип. 34 — груд. 34), Волошин Ростислав, студ., Рівне (лип. 34 — ?), Врецьона Євген, студ., Львів (лип. 34 — квіт. 36);

Гаковський Богдан (лип. 34 — січ. 36), Ганачевський Роман, Рай, пов. Бережани (лип. 34 — ?), Гасин Олекса, студ., Конюхів, пов. Стрий (лип. 34 — груд. 34 і серп. 35 — груд. 35), інж. Германович Микола, Ставчани, пов. Городок (дати нев.), Гладкий Ярослав студ., Львів (лип. 35 — січ. 36), Голояд Мирон, рільник, Тернопільщина (дати нев.), д-р Горбовий Володимир, адвокат, Долина (лип. 34 — груд. 34), Горбовий Ярослав, Долина (лип. 34 — жовт. 35), Гошовський Богдан, студ., Золочів (лип. 34 — ?), Грабець Омелян, студ., Нове Село, Любачів (бер. 35 — січ. 36), Гринів Володимир, студ., Теревовля (лип. 34 — листоп. 34), Гринів Теодор, Теревовля (лип. 34 — листоп. 34), Грицай Дмитро, студ., Дорожів, пов. Самбір (лип. 34 — квіт. 36), Грицюляк Осип, студ., Станиславів (лип. 34 — груд. 34);

Гадьо Володимир, Жовква (жовт. 34 — жовт. 35), Генгело Павло, Перемишль (лип. 34 — січ. 36), Герич Юрій, студ., Бібрка (лип. 34 — груд. 34), д-р Гйжа Іван, лікар, Горлиці-Висова, Лемківщина (дати нев.), Гоцький Володимир, гімн. абс. з Перемишля, директор книгарні в Крем'янці на Волині (лип. 34 — повт. 35), Гут, студ., Рава Руська (верес. 35 — ?);

Данилюк Н., Рівенщина (серп. 34 — ?), Данчевський Андрій, гімн. абс., Надіччя, пов. Жидачів (лип. 34 — жовт. 35), Дейчаківський Богдан, гімн. абс., Ямниця, пов. Станиславів (лип. 34 — груд. 34), Демкович-Добрянський Антін, студ. Глинцани, пов. Львів (лип. 34 — бер. 35), Демчина Григорій, учитель, Жовківщина (лип. 34 — груд. 34), Дерлиця Остап, студент, привезений з Данцігу (дати нев.), Дзюмак Іван, гімн. абс., Милуші, пов. Луцьк (серп. 34 — бер. 35), Дибайло Володимир, учитель, Радехівщина (дати нев.), Дмоховський Роман, рільник, Сулімів, пов. Жовква (лип. 34 — груд. 34), Долинюк Іван, Броди (лип. 34 — груд. 34), Драган Остап, ремісник, Дрогобич (лип. 34 — листоп. 34), Дrajньовський Олекса, теолог, Тернопільщина (лип. 34 — ?), Дроздюк Захар, рільник, Волинь (серп. 34 — бер. 35);

Епik Микола, рільник, Волинь (серп. 34 — бер. 35);

Жагальяк Н., студ., Мшана, пов. Городок (дати нев.), мгр. Желем Н., Лемківщина (дати нев.);

Зарицький Роман, Дрогобиччина (дати нев.), Зубик Михайло, Тернопіль (листоп. 34 — жовт. 35);

Іваницький Роман, крамар, Борислав (груд. 34 — жовт. 35), Іванонько Василь, студ., Бродки, пов. Львів (верес. 35 — ?), Іванчук Андріян, студ. Струсів (лип. 34 — листоп. 34);

Кападюк Іван, гімн. учень, Луцьк (серп. 35 — квіт. 36), д-р Кархут Василь, лікар, Крем'янець (лип. 34 — ?), Качмар Михайло (листоп. 35 — квіт. 36), Керничний Володимир, Тернопільщина (лип. 34 — ?), Кисіль Гнат, студ., Остріг, Волинь (дати нев.), Кінаш Ілля, студ., Тернопіль (лип. 34 — жовт. 35), Клим Павло, студ., Мізунь, пов. Долина (лип. 34 — ? і груд. 35 — ? 36), Климів Гриць, гімн. абс., Сілець, пов. Сокаль (лип. 34 — бер. 31), Климів Іван, студ., Сілець, пов. Сокаль (серп. 35 — січ. 36), Климичин Степан, Долина (лип. 35 — січ. 36), Клос Роман, Львів (черв. 35 — жовт. 35), Ковальський Роман, Станиславів (верес. 35 — жовт. 35), д-р Козак Іван, Угнів (дати нев.), Колодій Василь, Тернопільщина (? — квіт. 36), Кордуба Фелікс, студ., Тернопільщина (лип. 34 — груд. 34), Коржан Михайло, Золочівщина (дати нев.), Корнелюк Ігор, Киверці, Волинь (черв. 35 — жовт. 35), Король Н., дир. кооперативи в Калуші (лип. 34 — груд. 34), Корчовий Юліян, Чортків (лип. 34 — груд. 34), Кос Микола, Мізунь, пов. Долина (серп. 35 — груд. 35), Косар-

чин Микола, гімн. учень, Бучач-Нагірнянка (лип. 34 — ?), Котис Мирослав, гімн. абс., Ульвівок, пов. Сокаль (лип. 34 — груд. 34), Кравченко Петро, студ., Тернопільщина (дати нев.), Кравців Богдан, журналіст, Львів (листоп. 34 — груд. 34), інж. Кравців Михайло, Стрий (черв. 34 — груд. 34), Крисько Іван, коваль, Борислав (лип. 34 — груд. 34), Крохмалюк Василь, студ., Зборів (дати нев.), Крук Теодор, рільник, Шарпанці, пов. Сокаль (дати нев.), Кручовий Юліан, студ., Тернопільщина (лип. 34 — ?), Кудря Юрко, фельдшер, Межиріччя, Волинь (серп. 34 — бер. 35), Кудря Олекса, кооператор, Межиріччя (серп. 34 — жовт. 35), Кукіль Іван, гімн. учень, Куликів, пов. Жовква (лип. 34 — бер. 35), Кульчицький-Гут Роман, гімн. абс., Самбірщина (груд. 34 — жовт. 35), Кунанець Володимир, видавець, Яворівщина (листоп. 34 — жовт. 35), Куць Олександр, студ., Луцьк, (серп. 34 — лют. 35, опісля перевезений до тюрми);

Ласійчук Микола, маляр, Львів (лип. 34 — бер. 35), Ласка Михайло, гімн. учень, Красне, пов. Золочів (лип. 34 — груд. 34), Левчук Степан, Грубешів (лип. 34 — груд. 34), Логин Ярослав, студ., Тернопільщина (листоп. 34 — ? 36), Лопачак Роман, гімн. абс., Львів (лип. 34 — бер. 35), Ляшкевич Володимир, студ., Снятинщина (дати нев.);

Макар Володимир, студ., Сокальщина (лип. 34 — лип. 35), Маляр Петро, Городок (дати нев.), Маркевич Володимир, Волинь (черв. 35 — жовт. 35), Матла Омелян, студ., Львів (листоп. 34 — лип. 35), Мерцало Н., рільник, Городок (дати нев.), Мадик Іван, Луцьк (черв. 35 — жовт. 35), Мигович Петро, дир. кооперативи в Кадуші (лип. 34 — груд. 34), Микита Дмитро, гімн. абс., Коровники, пов. Перемишль (лип. 34 — листоп. 34), Мирович Роман, студ. (бер. 35 — січ. 36), Михалевський Богдан, студ., Коломия (лип. 34 — груд. 34), інж. Мілянич Атанас, Львів (лип. 34 — ?), Михайлишин Дмитро, Полісся (лип. 34 — бер. 35), Мітрінга Іван, журналіст, Петриків, пов. Тернопіль (дати нев.), Мончук Василь, Підгайці (лип. 34 — груд. 34), мгр. Мочульський Степан, Миколаїв (лип. 34 — ?), Мриглод Іван, кооператор, Розвадів (лип. 34 — листоп. 34), Мурій Володимир, студ., Тернопіль (листоп. 34 — жовт. 35);

Небожук Теодор, гімн. учень, Сокаль (лип. 34 — жовт. 35), мгр. Небожук Володимир, Сокаль (лип. 34 — жовт. 35), Новак Семен, Рівне (серп. 35 — жовт. 35);

Оленьчак Теодор, Устрики Дол. (лип. 34 — груд. 34), Онищук Євген, студ., Коломия (лип. 34 — груд. 34), Опришко Микола, робітник, Грабовець, пов. Стрий (лип. 34 — листоп. 34 і груд. 35 — січ. 36), Охримович Василь, студ., Тернопільщина (лип. 34 — ?), мгр. Ошитко Іван, Рогатин (лип. 34 — груд. 34);

сотн. Павлишин Осип, кооператор, Товстолюб, пов. Тернопіль (лип. 34 — жовт. 35), Падковський Роман, Красне (лип. 34 — листоп. 34), Паладійчук Роман, журн., Львів (бер. 35 — жовт. 35), Панас Теодор, гімн. учень, Тернопільщина (лип. 34 — черв. 35), Паньків Володимир, студ., Машна, пов. Городок (дати нев.), Парাপоняк Михайло, рільник, Городеччина (лип. 34 — ?), Пастушенко Василь, гімн. учень, Шили, пов. Збараж (лип. 34 — груд. 34), Пашковський Богдан, студ., Тернопільщина (лип. 34 — жовт. 35), Пеленський Любомир, студ., Перемишль (січ. 35 — жовт. 35), Перешлюга Дмитро, студ., Скалат (лип. 34 — груд. 34), Перешлюга Євген, Тернопільщина (лип. 34 — ?), Перун Теодор, рільник, Яворівщина (жовт. 34 — жовт. 35), мгр. Петришин Володимир, Угнів (лип. 34 — трав. 35), Пилипюк Прокоп, Луцьк (черв. 35 — жовт. 35), Повх Микола, рільник, Бужковичі, пов. Перемишль (лип. 34 — груд. 34), Повзанюк Володимир, студ., Львів (лип. 34 — груд. 34), Погода Михайло, рільник, Комарів, пов. Сокаль (лип. 34 — груд. 34), Поливка Володимир, Лемківщина (груд. 34 — ?), Притуляк Денис, студ., Долина (серп. 35 — груд. 35), Пришляк Ярослав, студ., Миколаїв (лип. 34 — ?), Прокіпович Любомир, теолог, Рогатин (лип. 34 — груд. 34), Процишин Теодор, студ., Тернопіль (лип. 35 — жовт. 35);

Раковський П., студ., Городок (дати нев.), Рачинський Андрій, учитель, пов. Рава (лип. 34 — ?), Рибак Норберт, режисер, Бучач (лип. 34 — груд. 34), Рибачек Роман, Львів (верес. 35 — жовт. 35), Рибчук Богдан, студ., Городенка (лип. 34 — верес. 34), Ривак Василь, журн., Львів (лип. 34 — ?), д-р Річинський Арсен, лікар, Володимир Волинський (трав. 35 — лип. 35), Роговський

Володимир, студ., Тернопіль (жовт. 34 — жовт. 35), Романюк Антін, студ., Тернопіль (лип. 34 — бер. 35), Романюк Ярослав, студ., Тернопіль (лип. 34 — бер. 35), Рудакевич Степан, журн. Львів (дати нев.), Рудакевич Осип, Львів (бер. 35 — ?), Руцзак Михайло, гімн. учитель, Тернопіль (лип. 34 — груд. 34);

Савчак Дмитро, Ямниця, пов. Станиславів (лип. 34 — груд. 34), мгр. Савчак Михайло, Ямниця, пов. Станиславів (лип. 34 — груд. 34), Сагайдачний Петро, журн., Бережани (лип. 34 — ?), Сайко Ярослав, студ., Данціг (лип. 34 — ?), Саноцький Петро, Сокаль (серп. 34 — квіт. 36), Сеницький Маргин, Радехів (лип. 34 — груд. 34), Сень Євген, Грубешів (лип. 34 — груд. 34), Серветник Євген, рільник, Волинь (серп. 34 — жовт. 35), Скопюк Іван, маляр, Боголюби, пов. Луцьк (? — квіт. 36), Скопюк Микола, Луцьк (черв. 35 — квіт. 36), Скробка Олексій, студ., Звертів (лип. 34 — жовт. 35), Совик Степан, службовик «Просвіти», Рава (лип. 34 — груд. 34), Сомчинський Сергій, Ковель (черв. 35 — жовт. 35), Старух Богдан, купець, Бережани (лип. 34 — жовт. 35), Старух Ярослав, студ., Бережани (лип. 34 — груд. 34), Стець Роман, студ., Городок (трав. 35 — ?), Сушко Василь, рільник, Жовківщина (лип. 34 — груд. 34), Сушко Степан, рільник, Жовківщина (лип. 34 — бер. 35);

Тимчій Володимир, студ., Грабовець, пов. Стрий (лип. 34 — бер. 35 і трав. 35 — черв. 36), мгр. Топорович Володимир, адвокат, Збараж (лип. 34 — ?), Трач Н., гімн. учень, Зборів (лип. 35 — ?), мгр. Тучак Василь, Дубно (серп. 34 — ?), Тюшка Осип, студ., Мізунь, пов. Долина (лип. 34 — жовт. 35);

Фарина Петро, рільник, Ксаверівка, пов. Сокаль (лип. 34 — груд. 34), Федак Володимир, студ., Перемищина (лип. 34 — жовт. 35), Федір Володимир, Вовче (лип. 34 — груд. 34), Філінський Богдан, Тернопіль (верес. 34 — груд. 35), Филина Петро, Денисів (жовт. 34 — груд. 35);

Халупінка Роман, студ., Товмач (лип. 34 — груд. 34), Харамбура Семен, кооператор, Яворівщина (лип. 34 — груд. 34);

Цап Степан, Городеччина (лип. 34 — груд. 34), Церкевич-Яковлів Кость, студ., Волинь (січ. 35 — жовт. 35), Цибик Роман, студ., Коломия (лип. 34 — груд. 34), Цвікула Теодосій, студ., Нісмічі, пов. Сокаль (лип. 34 — груд. 34); Чопик Микола, дир. П.С.К. в Яворові (лип. 34 — груд. 34);

Шевчук Ярослав, Горлиці (черв. 34 — ?), Шерстило Богдан, студ., Жовківщина (лип. 34 — лип. 35), Шмігель Василь, Рогатин (лип. 34 — груд. 34), Штикало Дмитро, журналіст, Ільковичі, пов. Сокаль (лип. 34 — квіт. 36), Шухевич Роман, студ., Львів (лип. 34 — січ. 35, згодом перевезений до тюрми у Львові);

Янів Володимир, студ., Львів (лип. 34 — лют. 35, згодом перевезений до тюрми у Львові), Янкевич Генадій, рільник, Волинь (серп. 34 — жовт. 35), Ясінський Микола, гімн. абс., (лип. 34 — квіт. 36), Яцковський Ярослав, студ., Рахиня, пов. Долина (лип. 34 — верес. 34).

ВІДБУДОВУВАННЯ КЕРІВНИЦТВА І РОБОТИ ОУН НОВИМИ ЛЮДЬМИ СЕРЕД ПРОРИВІВ

Після громовиці

Події вліті 1934 року можна назвати громовицею. Громом для польських окупантів з боку ОУН було вбивство польського міністра в столиці Польщі, а вслід за тим застрілення двох українських співробітників польської поліції. Знову ж з польського боку посипалися громи на українське націоналістичне підпілля в вигляді масових арештувань і висилки приблизно сотки видатніших націоналістичних діячів до концентраційного табору в Березі Картузькій.

Правда, попри всю свою натугу розкрити українське підпілля, поль-

ська поліція цілком зле визнавалася в персональній обсаді мережі ОУН. Тому під час масових арештувань і ув'язнювання в Березі Картузькій вона дуже часто ув'язнювала непричетних до керівництва в ОУН, чи то на вищих чи низових ступнях, а залишала поза своєю «опікою» справжніх керівників Організації. Все ж таки, під час арештувань у зв'язку з убивством Перацького до рук польської поліції попала також частина членів КЕ ОУН — напередодні атентату арештовано у зв'язку з викриттям краківської станиці ОУН Ст. Бандеру, Б. Підгайного, Я. Спольського, Я. Макарушку, О. Пашкевича. Три дні пізніше, 17 червня 1934 року, арештовано й відвезено до Берези Картузької Р. Шухевича, В. Яніва, Д. Грицяя, а в другій половині липня того самого року арештовано Малюцу, в зв'язку з убивством І. Бабія. «Архів Сеніка» і заломання Малюци, Мигаля та Підгайного допомогли польській поліції розшифрувати увесь особовий склад Крайової Екзекутиви ОУН на західноукраїнських землях, за винятком єдиного військового референта Дмитра Грицяя, а вслід за тим поставити тих членів КЕ перед суд і засудити їх на довгі роки ув'язнення і спаралізувати їхню діяльність в ОУН.

Одначе, ні документи з «Архіву Сеніка», ні виявлені Малюцю, Мигалем і Підгайним організаційні таємниці ОУН не дали змоги польській поліції глибше виявити особову обсаду керівних постів, а тим менше увесь склад мережі ОУН. Поза самою КЕ удари польської поліції падали наосліп. А тому, хоч ті удари і внесли певне замішання і подекуди порвали організаційну мережу ОУН, проте Організація таки встоялася та могла приступити до відбудови свого апарату.

Уже два тижні після ув'язнення Ст. Бандери, на початку липня 1934 року, ПУН призначив нового Крайового провідника ОУН на ЗУЗ — Осипа Мащака. Повідомлений про це зв'язковим Ярославом Раком, організаційний референт КЕ Іван Малюца вступив передати Мащаківі всі зв'язки ще до часу свого ув'язнення.

[Але ці зв'язки були мало придатні, бо після атентату на міністра Перацького поліція виарештувала не лише членів Крайової Екзекутиви, але теж багато членів обласних і повітових Проводів ОУН. Крім того, починаючи з 5 липня 1934 року, вислано до новоствореного концентраційного табору в Березі Картузькій провідний актив ОУН. Зв'язки, що їх одержав О. Мащак, були переважно вже неактуальні, постійно обривалися або були під обсервацією. Також обірвалися зв'язки до ПУН-у закордоном. Зв'язковий апарат, що доставляв з закордону підпільну літературу був виарештований, як теж був унеможливлений доступ до конспіративних криївок, в яких переховувалось технічний виряд. У таких дуже несприятливих обставинах О. Мащак почав в'язати нове організаційне ядро з найменш підозрілих людей, доки сам не попався під підозру і арешт поліції.]

Наглий суд за «жовківську справу»

Дня 21 вересня 1934 року в Жовкві застрілено поліційного агента Яцину, який під час переслухування залюбки тортурував українських політичних в'язнів. Шукаючи організаторів і виконавців убивства, польська поліція провела, як звичайно, масові арешти в цілій Жовківщині. Між арештованими опинився й кандидат на повітового провідника Жовківщини Б. Галапац.

Попавши у в'язниці до камери комунарських вожаків, невироблений політично і, як виявилось тепер, заслабий характером, Галапац, за

Зенон Матла
Присуд: кара смерти

намовою комуністів, признався до участі в ОУН і виявив поліції виконавця атентату на Яцину — Гриця Куликівця, а також повітового провідника Жовківщини — Володимира Касараба, далі мґра Мирона Богуна й Івана Микитюка, що їх він бачив, як викладачів, на одному з курсів ОУН. Знову ж Малюца, заломавшись під час слідства у Варшаві, виявив поліції Зенона Матлу, як надобласного Львівської, Бережанської, Тернопільської й Перемиської областей ОУН, отже — як того, що теж мусів вирішувати про проведення атентату на терені Львівської області.

Таким чином перед наглим судом за вбивство поліційного агента в Жовкві стали, крім Куликівця, виконавця замаху, також З. Матла, мґр. М. Богун, І. Микитюк, В. Касараб і Б. Галапац. Тому, що Матла займав між підсудними найвищий організаційний пост, польська преса писала про нього як про бойового референта ОУН, то знову як про Крайового провідника ОУН.

Наглий суд, що відбувся 8 листопада 1934 року, засудив Зенона Матлу і Гриця Куликівця на кару смерти, Б. Галапаца на 12 років тюремного ув'язнення, В. Касараба на 11 років, Льва Стойкевича на 10 років, мґра М. Богуна й І. Микитюка по 7 років, Юрія Малиновського і Семена Васечика по 5 років тюремного ув'язнення. Засуджених на кару смерти президент держави уласкавив і замінив їм кару на досмертне ув'язнення. Характеристичним для суддів присяглих було явище, що лава присяглих затвердила вину З. Матли ледве одним голосом більше і якщо б той один присяглий висловився був проти визнання підсудного винним, то Матла був би звільнений.

Для праці ОУН жовківська справа завдала болючого удару, бо після арештування цілої КЕ Степана Бандери тепер знову відтягнуто на довгі роки двох надобласних, отже, ієрархічно двох евентуальних кандидатів на майбутніх Крайових провідників.

ПРИЗНАЧЕННЯ Л. РЕБЕТА ПРОВІДНИКОМ
КРАЙОВОЇ ЕКЗЕКУТИВИ ОУН НА ЗУЗ І ІІ СКЛАД

Ув'язнення й засудження на довгі роки тюрми цілої Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ із Крайовим провідником Степаном Бандерою на чолі та заслання до концентраційного табору в Березі Картузькій поверх сотні провідних членів ОУН з усіх закутків західноукраїнських земель були поважним ударом для Організації. Одначе, в той час ОУН розпоряджалася вже тисячами членів, була в стані буйного зростання, а тому були всі дані на те, щоб втрати поповнити новими людьми, а порвані організаційні зв'язки відновити, як це вже було раніше. Про те, що в той час для налагодження, а навіть розгорнення ширшої праці було ще доволі провідних і низових кадрів, поза ув'язненими, немає найменшого сумніву, якщо розглянути їхню поставу й працю, виявлену кілька років пізніше, в час другої світової війни. Одначе, протягом деякого часу Організація мусіла пройти свого роду кризу.

Як уже згадано, спроби Осипа Мащака відновити організаційні зв'язки в мережі ОУН та організування нового складу Крайової Екзекутиви були незабаром перервані ув'язненням надобласних Богуна й Матли, а скоро після того й самого О. Мащака. Завдання Мащака перебрав на себе Микола Кос. Після звільнення з Берези Картузької йому до помочі став, з усією притаманною йому енергією, Ярослав Старух. Протягом кількох місяців на переломі 1934 і 1935 років вони зуміли відновити організаційні контакти в різних осередках у всьому Краю і вслід за тим приступили до організування нового складу Крайової Екзекутиви. Здавалося, що ПУН, поінформований про справи, затвердить на пості Крайового провідника Миколу Коса, або призначить на те місце віком трохи старшого за нього, дуже популярного тоді серед українського студентства Ярослава Старуха. Тим більше, що обидва вони раніше не мали безпосередніх організаційних зв'язків з Малюцюю, Мигалем чи Підгайним, тож не могли бути ними «всіпані» і не стягали на себе особливої уваги поліції. Своєю ж дуже успішною працею вони доводили, що мають усі дані зайняти керівні становища в ОУН.

[На початку 1935 року* приїхала з закордону до Львова нелегальним шляхом зв'язкова від ПУН-у Анна Чемеринська, з дорученням налагодити контакти між провідними членами ОУН, що осталися на волі і поновити дію Крайової Екзекутиви. У Львові вона встановила найперше зв'язок з Миколою Косом, а цей, як інструктор Юнацтва ОУН, підібрав до тимчасового керівного ядра у Львові співробітників з молодшої і не-підозрілої генерації Михайла Коржана і Василя Ривака, а згодом Юліяна Боднарука, Софію Мойсейович і врешті Богдана Мартинюка. Зі Львова А. Чемеринська виїжджала відшукувати оцілілих членів ОУН по

* Цей уступ і наступні розділи є опрацьовані іншим автором.

інших місцевостях, у Стрию, Бережанах, Тернополі. Після кількаразових поїздок повідомила Коса в перших місяцях 1935 року, що вона, як відпоручниця ПУН-у, призначила Лева Ребета зі Стрия головою КЕ ОУН на ЗУЗ, зазначивши, що з уваги на вимоги конспірації в час нагинки Ребет має перебувати в Стрию, а всі контакти до нього повинні переходити через його заступника Миколу Бігуна. Після кількох зустрічей на провінції членів львівського керівного осередку ОУН з Ребетом остаточно сформовано Крайову Екзекутиву в такому складі:

Лев Ребет — голова КЕ, Микола Бігун — заступник голови, Микола Кос — організаційний, пізніше бойовий референт, Михайло Коржан —

Ярослав Старух
референт ремісництва
в КЕ ОУН

Лев Ребет
Крайовий провідник ОУН
на ЗУЗ

Микола Бігун
заступник Крайового
провідника на ЗУЗ

технічно-пропагандивний, пізніше організаційний і врешті референт ремісництва, Олекса Гасин — військовий, Василь Р. — пропагандивний, пізніше ідеологічний, Богдан Мартинюк — розвідка, Дарія Цісик — юнацтво ОУН. В тому ж році поповнено КЕ ще такими референтами: Юліян Боднарук — студентство і Юнацтво ОУН, Софія Мойсейович — жіноцтво, Ярослав Старух — ремісництво, пізніше організаційний, Василь Турковський — пропаганда.

В 1936 році політичним референтом став Осип Бойдуник, що з кінцем грудня в 1935 році вийшов з в'язниці, а членом КЕ Осип Тюшка, розвідчим — став Ярослав Гайвас у 1937 р. У 1938 р. членом КЕ стали Дмитро Мирон (Піп, Орлик) і Мирослав Тураш.

У цей період часу особовий склад Крайового Проводу ОУН мінявся часто. Декотрі його члени, здеконспірувавшись в роботі своєї референтури, перебирали іншу, то знову були переходново засилані в Березу Картузьку, а деякі були покликувані за кордон (Гасин) або попадалися до в'язниці і діставали довгорічні присуди.

НОВИЙ КУРС ПРАЦІ ОУН

Відбудова обірваних зв'язків

Нова Крайова Екзекутива стала перед важким завданням упорядкувати хаос, який витворився в наслідок здезяткування рядів ОУН і масової висилки її провідних членів до концентраційного табору в Березі Каргузькій, що в свою чергу утруднило зв'язок до незаторкнених арештами клітин ОУН. В основі вирішено зберегти попередній поділ західноукраїнських земель на 10 областей: Львівську, Тернопільську, Станиславівську, Сокальську, Стрийську, Коломийську, Бережанську, Перемиську, Рівенську й Луцьку.

Наладнання обірваних організаційних зв'язків вимагало часу й обережності, бо багато місцевих, знаних з активності, членів ОУН було під поліційною обсервацією, як кандидати до Берези, і подруге, відірвані клітини, втративши через арешти зв'язки з керівними організаційними осередками, були часто зневірені. Очікуючи, що вони через слідство арештованих будуть викриті, або припиняли діяльність, або на власний задум ініціювали місцеву некоординовану дію в переконанні, що після ліквідації Крайової чи Обласної Екзекутив Організація є розгромлена і що тому їм треба знизу відбудовувати і продовжувати революційну діяльність ОУН. Це з одного боку було позитивною ознакою тривалості, послідовності і правильного наставлення організаційних кадрів, але інколи ця дія на власну ініціативу відокремлених клітин приносила небезпечні наслідки. Вона давала нагоду в окремих випадках заганятися і діяти якийсь час на власну руку, а згодом не підпорядковуватися Крайовому Проводові, а також і для ворожої агентури створювала умови, щоб пробувати підсувати провокаторів, як ніби то уповноважених від полк. Коновальця зв'язкових від вищого Проводу. Трапилося і таке, що довше перервання зв'язку і самочинне шукання місцевих виявів революційної акції довело у випадку однієї саботажної акції в Костопільщині, що за задумом місцевих активістів була спрямована не проти окупанта і даремно загнала у в'язниці ідейні кадри політично невиробленої сільської молоді.

Перед масовими провалами зроблено в організаційній референтурі одне структуральне забезпечення: «Щоб унеможливити концентрацію детальних відомостей про організаційну мережу в руках однієї людини і щоб вилучити небезпеку катастрофи у випадку зради всіх людей цією людиною, як це сталося недавно, організаційний реферат поділено на чотири інспекторати, при чому кожному інспекторові приділено керівництво кількома округами... Обов'язком згаданих організаційних інспекторів саме й було зайнятися разом з інструкторами Юнацтва, що працювали тільки на відтинку молоді вихованням і вишколом організаційних кадрів».*

* Л. Ребет «Світла і тіні ОУН», Мюнхен, 1964, стор. 66.

Головний наголос поставлено отже на внутрішню підготову і вишкіл організаційних кадрів, на роботу невидну, що не давала на зовні видимих виявів політичної дії Організації. Велику увагу приділено теж розбудові організаційної мережі на терені Волині, Полісся, Холмщини і Підляшшя. Це принесло поширення бази діяльності ОУН і незабаром створило потребу покликати окремих Провід ОУН для керування її діяльністю на Північно-Західніх Українських Землях.

Постановка роботи і нова тактика прийнята після розгрому Крайового Проводу була конечністю, що виникала з факту розгрому і з ситуації поліційного терору. Це була отже тактика, викликана примусовістю ситуації, яка диктувала: перечекати і перетривати; за той час відбудувати, зміцнити і свобідніше підготовити кадри до революційної дії на майбутне.]

Обмеження бойових акцій

Цей «новий курс» позначувався тим, що він обмежував дотеперішню працю ОУН як бойової, революційної формації, звертаючи більшу увагу на вишкільно-освітню ділянку. Ширша бойова діяльність проти ворога, масові виступи проти польської окупаційної влади, тощо, почали припинятися, зате клітини мережі ОУН повинні були відбувати правильні сходини своїх членів, на яких часто праця зводилася до звичайної культурно-освітньої.

Ребет вияснює це в своїх спогадах* так: «Ішлося про те, що, напр., масове і загальне дзвонення, вивіщування прапорів, розкидування лютючок і т. п. викликувало загальний підйом патріотичних настроїв, але само собою воно не закріплювало тривкіше впливів ОУН... Супроти цього ставлення ефективних акцій було доцільне тільки на ще не опанованих, вірніше, слабо опанованих просторах і було стосоване головню на Волині, де в той час впливи ОУН особливо поширилися... На теренах, де вже існувала організаційна мережа і де ідеї ОУН були відомі, масові виступи не могли дати вже більших наслідків, ніж ті, які вже були досягнені. Зрештою, після 1934 р. керівництво організаційних клітин всюди було в руках більше чи менше здеконспірованих людей, які при будь-яких проявах своєї активності, а зокрема з появою листівок, мандрували до тюрми або до Берези Картузької. З огляду на це доводилося економити людьми і роботу вести так, щоб не допустити до цілковитого винищення існуючої організаційної мережі».

[Не форсувати таких бойових дій, які прискіпували б ліквідацію поліцією нерозкритої нею організаційної мережі, — це була тактика доцільна в ситуації моментального становища, що витворилося після розгрому Крайового Проводу та існувало в періоді тривання масових арештів і поліційного терору. Але це не була ніяка концепція політичної дії революційної організації.** Найближчі місяці виявили, що такти-

* «Світла і тіні ОУН», Мюнхен, 1964, стор. 66 і 67.

** «Як головне завдання, поставлено було ціль мережі підготову до збройного виступу на випадок війни» — пише Ребет («Світла і тіні ОУН», стор. 67) — але він не пише, а що ж перед «випадком війни» задумано оперативно діяти революційній організації, і як їй бути як дійовій силі, коли «випадку війни» не буде?

ка перечекування, щоб піддурити ворога, не була повною розв'язкою складності положення, бо вона піддурила в першу чергу членів Організації і власне громадянство. Публічна опінія своя і чужа привикла була — з різними почуттями — до того, що ОУН проявляла себе, своє існування, в несподіваних бойових або масових акціях. Коли ж після широких поліційних репресій цих виявів існування підпільної сили впродовж багатьох місяців не було, польська опінія тріюмфувала, що ОУН є докорінно знищена; серед українців, включно з організованими кадрами, творилися дефетистичні настрої зневіри, підтримувані ворожою пропагандою. Серед нагінки і репресій це загрожувало заламанням революційної насаги.

Отже, всупереч новій тактиці, ОУН рішилася виявити на зовні, що вона існує, щоб переломити цей настрій дефетизму і початків зневіри. Виступ на зовні переведено в формах скромних, але на той час вистачальних, зорганізувавши акцію розкинення відповідних лєтючок ОУН по церквах і цвинтарях з нагоди вшановування пам'яті поляглих борців на Зелені Свята в 1935 році. Цим першим виходом на зовні переламано настрій зневіри і скріплено мораль членства.

Відновлення видавання підпільної літератури

Зорганізування лєтючкової акції було на той час досягненням справності пропагандивної референтури. Технічно-пропагандивний відділ ОУН був враз із людьми і підпільними влаштуваннями зліквідований поліцією. Його треба було відбудовувати від самих найпримітивніших технічних приладь. Писальні машинки стягнуто до Львова аж з трьох округ і переведено таємно їх ремонт в одному українському слюсарському верстаті, який теж потайки ремонтував зброю. Ремісничі звена ОУН сконструювали декілька примітивних циклостилів. Технічне звено, в склад якого входили Олександр Бусел, А. Кондратюк і Володимир Кок та інші, виготовили на цих циклостилах потрібну кількість лєтючок. Розподіл тих лєтючок між організаційні клітини зорганізовано непомітно через доставців молока для «Маслосоюзу», які звідти відвозили нелегальну літературу в порожніх баньках від молока зі Львова на конспіративні склади ОУН по селах. Так почалося відновлення й урухомлення пропагандивно-технічного відділу, основи дальшого поширювання нелегальної літератури ОУН.]

Непевність супроти Ярослава Барановського

Складну проблему дії ОУН на ЗУЗ, яка витворилася після призначення Крайовим провідником Льва Ребета, збільшила також непевність щодо ролі Ярослава Барановського. Як уже згадано, в зв'язку з аферою «Архіву Сєніка» виникло підозріння, що Ярослав Барановський, ідучи слідами свого брата Романа, веде агентурну роботу на службі польської поліції. Своє підозріння щодо Барановського, підтримуване теж іншими підсудними з Варшавського процесу, Ст. Бандера з'ясував організаційним чинникам через

свого брата, який приїхав до нього, щоб побачитися з ним у тюрмі. Ст. Бандера доручив, щоб новий провід ОУН познайомив з тим підозрінням полк. Коновальця і домагався суворого слідства, яке б викрило того, хто передав організаційний архів у руки польської поліції, і того, хто був «закордонним інформатором» цієї поліції, як про це згадував під час процесу поліційний комісар Хомраньскі.

Однак, довідавшись від брата Ст. Бандери про запідозрювання Я. Барановського в провокативно-агентурній праці, Л. Ребет, за його ж таки власними словами*, про справу повідомив не полк. Є. Коновальця, а Барановського, і тим самим, нехай мимоволі, перестеріг його і дав йому змогу відповідно приготувати для себе оборону.

Спроби безпосередніх заходів у полк. Коновальця

Для в'яснення багатьох справ гурт провідних членів ОУН, які в той час не в усьому погоджувалися з «новим пляном дії» тодішньої Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ, вирішив врешті інтервенювати безпосередньо в полк. Коновальця. З тією метою весною 1938 року виїхав, вслід за О. Гасином, Зенон Коссак. Добившись за кордоном безпосереднього контакту з полк. Коновальцем, вони з'ясували йому ряд справ і проблем, заторкуючи також справу евентуальних змін у провіді ОУН на західноукраїнських землях. Полк. Коновалець поставився з увагою до звітномлення згаданих членів ОУН і для в'яснення генези конфлікту трьох повітових провідників з Крайовим провідником Л. Ребетом дав розпорядження покликати за кордон Андрія Данчевського-«Демка», колишнього повітового провідника Миколаївщини.

Однак, Андрій Данчевський, ідучи нелегальними шляхами за кордон, згинув у Скільщині в Карпатах. Через те справа слідства щодо згаданого конфлікту затягнулася. Незалежно від того, весною 1938 року полк. Коновалець доручив Л. Ребетові передати пост Крайового провідника Дмитрові Грицаєві і переїхати за кордон. Це доручення привіз до краю Зенон Коссак. Л. Ребет і Д. Грицай повинні були прибути до Данціґу на зустріч з полк. Коновальцем, щоб формально виконати постанову й обговорити проблеми, пов'язані з дальшою діяльністю ОУН на ЗУЗ.

Але, поки згадані члени ОУН могли виїхати до Данціґу, прийшла трагічна вістка про загибель полк. Євгена Коновальця у Роттердамі. Все таки Л. Ребет поїхав на умовлену зустріч до Данціґу, а перед своїм виїздом передав під час засідання членів КЕ свій пост Крайового провідника на руки Дмитра Грицаєва. Разом із Ребетом до Данціґу виїхала і Дарія Цісик. У Данціґу вони зустрілися з О. Сеником, Я. Барановським і Анною Чемеринською. Після зустрічі Л. Ребет повернувся до Львова і заявив членом КЕ, що ПУН доручив йому далі залишитися на пості Крайового провідника, а тому він відкликає своє передання посту Дмитрові Грицаєві. Не маючи в'яснення цю-

* Л. Ребет пише про це: «В середині тридцятих років виринула проблема важкого конфлікту між організацією в Україні і проводом за кордоном... Першим показником того слід уважати переказане Ст. Бандерою з тюрми підозріння, що хтось із закордонного штабу, найправдоподібніше Я. Барановський, діє як польський провокатор. Підозріння це базувалося на тому, що, як переказував мені брат Ст. Бандери, повернувся з побачення з ним, три особливо таємні деталі із зв'язку, який ішов з краю за кордон через Тешин, були відомі польській поліції... Тому, що один із тих, хто ці деталі знав, був Я. Барановський, підозріння зради впало на нього... Автор цих спогадів (Л. Ребет — прим. моя) переказав зміст і причину підозріння за кордон першій особі, яку зустрів. Це була згадана А. Чемеринська, відданість якої боротьбі була неодноразово випробувана. Справу ускладнювало те, що А. Чемеринська була нареченою (а згодом дружиною — П. М.) Я. Барановського і важко було вимагати, щоб вона, будучи певною, що підозріння безпідставне, не сказала про нього Барановському». («Український Самостійник», ч. 4, 22 січня 1955 і чч. 5-6, 6 лютого 1955, оп. цит.).

го дивного вирішення ПУН-у, Д. Грицай знову відійшов від праці в офіційній мережі ОУН.

Але тепер вже й інші члени КЕ відверто стали вимагати від Ребета, щоб він уступив з посту Крайового провідника й передав його новому кандидатуві — Дмитрові Миронові. Коли ж, однак, і з цього нічого не вийшло, члени КЕ на засіданні, що відбулося 7 лютого 1939 року, заявили Л. Ребетові, що атмосфера довкола його особи є нестерпна і дораджували йому зректися керівництва Організацією. Л. Ребет погодився на це й передав свій пост Крайового провідника Мирославі Турашеві.* Але це сталося в пізніших роках.

У березні 1939 року, в зв'язку з масовими арештуваннями під час українського Студентського Конгресу, Лев Ребет і Дарія Цісік були арештовані

Зліва: поручник
Гриць Барабаш
(пс. «Чорний»), дружина
Дмитра Грицая, Дмитро
Грицай, Олекса Гасин
читають гумористичний
журнал «Комар» (Фото
з Кракова 1940 р.)

також. КЕ ОУН очолив Мирослав Тураш, організаційним референтом КЕ став Володимир Тимчій, пізніший Крайовий провідник ОУН на ЗУЗ.

ПОСТАННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ФРАКЦІЇ В ОУН — «ЗОВ»

[Різні місцеві клітини ОУН після розгрому Крайового Проводу ОУН і масових депортацій провідного активу не підпали під ліквідаційну акцію. Деякі з них, не одержуючи директив згори, припинили діяльність, інші продовжували місцеву підпільну роботу в звужених і непомітних формах. До останніх належала м. ін. Львівська округа, де залишилися на волі рухливі члени Повітової Екзекутиви, як Михайло Копач — повітовий провідник, Юліян Дмитерко — організаційний референт, Марія Ковалюк** — референтка жіночої сітки ОУН, її сестра Володимира

* Це потверджує Л. Ребет у цитованому нами творі: «Далі перебувати „на посту” я не міг... Мгр. Тураш під час одної наради мені сказав, що людей охоплює паніка тому, що я, як виявлений перед поліцією три роки тому, досі не арештований і що дехто побоюється, чи за цим не криється якась провокація... Я зважився передати керму в руки Тураша...»

** М. Ковалюківна була суджена в другому процесі в справі Городка судом присяглих у Львові в червні 1933 р. за переховування учасників нападу і була звільнена разом з Степаном Цапом від вини і карі.

(Дзюня) Ковалюк — підреферентка жіночого ремісництва, Володимир Мельник та інші.

Коли, після утворення нової Крайової Екзекутиви ОУН, організаційна референтура почала налаштовувати перервані зв'язки з оціленими клітинами і з окремими провідними членами ОУН, виринали різноманітні початкові труднощі: деякі провідні члени по відсидженні судових процесів були здеконспіровані й стоючи під поліційною обсервацією* ще не включалися в роботу, інші знову не погоджувалися з новим курсом тактики занехання бойово-революційних дій, траплялися одиниці, що були персонально знайомі з Л. Ребетом і вони мали окремі мотиви уважати його призначення на Крайового провідника ОУН за невластиве чи помилкове рішення, тому відтягалися спочатку від співпраці.** Але в загальному відбудова порваної організаційної мережі пройшла по всіх округах успішно за винятком несподіваного спротиву, який виявився у Львові та у Львівській окрузі ОУН.

Колишній Повітовий провідник ОУН, Михайло Копач, відмовився підпорядкуватися Крайовій Екзекутиві ОУН, подаючи Миколі Косові несподівану мотивацію, що саме він є уповноважений ПУНОм і особисто полк. Коновальцем творити нову Крайову Екзекутиву ОУН на ЗУЗ. Уповноважена ПУН-у в справі відновлення Крайового Проводу, Анна Чемеринська, що в той час перебувала ще у Львові, безсумнівно заперечила, що вона такого уповноваження не давала Михайлові Копачеві. Постало питання, чи може хтось із ПУН-у, не знаючи про уповноваження Чемеринської і її висилку в цій справі до Краю, не дав на власну

* Кількість цієї групи членів ОУН була в той час відносно досить велика, бо в наслідок амнесії багатьом засудженим скорочено присуди і в 1935 р. звільнено з в'язниці слідкуючи, з якими людьми вони нав'язують контакти, щоб по їх слідах викрити керівні осередки ОУН.

** До цієї групи належав м. ін. автор цієї книжки, д-р П. Мірчук. Він пише:

У наслідок призначення якраз Л. Ребета на пост нового Крайового провідника ОУН на ЗУЗ постав деякий спротив серед частини членства ОУН.

Важко сказати, що вирішили про призначення якраз Ребета на пост Крайового провідника. Застановляючись у своїх споминах над генезою провідницького авторитету, Лев Ребет завважує: «Спостерігаємо два елементи, які опісля надали свою добру і фатальну печать ОУН: збірне зусилля багатьох анонімних, відданих та жертвних людей, і персональне капіталізування цих зусиль та жертв формально найбільш відповідальними людьми на рахунок своєї виключної заслуги і справи». Можливо, що це стосується якраз і того випадку, що осяги праці Ст. Охримовича, Ол. Гасина, Д. Яціва й багатьох інших, завдяки яким стрийська округа ОУН стала в ряді перших, записано на рахунок заслуг Ребета й це теж заважило під час вирішення про призначення його на відповідальне місце в ОУН на ЗУЗ.

Три повітові провідники ОУН, які добре знали Ребета з особистої співпраці: провідник львівського повіту — Михайло Копач, провідник стрийського повіту, який був одночасно бойовим референтом стрийської округи, Петро Мірчук-«Залізник» і провідник миколаївського повіту — Андрій Данчевський-«Демко» відмовилися організаційно підпорядкуватися Ребетові так довго, поки він не дасть доказів, що висунені супроти нього закиди й обвинувачення Провід ОУН розглянув і аж після того призначив його Крайовим провідником ОУН на ЗУЗ.

руку Копачеві такого доручення. Після перевірки прийшла з-за кордону відповідь, що ані ПУН, ані ніхто з його членів особисто не уповноважував Копача творити КЕ. Це вияснило достатньо, що його непідпорядкування є наслідком зааранжованої містифікації чи прямої провокації польської поліції, або свідомої дії самозванчої групи перехопити в Краю керівництво над ОУН або над частиною членства в непокликані руки, що привело б до створення конкурентної підпільної організації, яка своїм існуванням паралізувала б діяльність справжньої ОУН, а це спричинило б самознищення підпільної організації.

«Було безсумнівним — пише Л. Ребет у своїх спогадах* — що це діють якщо не провокатори, то бодяї авантюристи-самознавці. Скоро було виявлено, хто це є. З боку авторизованої зв'язкової клітини були пороблені заходи, щоб цим самозванцям чи провокаторам (а були дані, що це суміш одного з другим) підірвати ґрунт до підривної роботи. Їхнє оточення було кількакратно перестережене перед небезпекою і посередньо також згадані авантюристи отримали пересторогу. Головний винуватець дістав навіть формальний усний наказ заперестати будь-яку підпільну роботу. Однак, він, хоч і знав, або повинен був знати, що значить не виконати такого наказу, відмовився його виконати перед людиною, яка ризикувала собою, ідучи на побачення з певною особою, щоб без зайвих трагедій зліквідувати справу».

Уточнюючи це загальникове ствердження автора спогадів, треба додати таке:

Щоб поладнати справу спротиву групи «Зову» нормальним організаційним порядком, коли Копач рішуче відмовився передати людей Миколі Косові, покликаючися на вигадане уповноваження, були пороблені спроби перебрати підлеглих йому людей і включити їх назад в нормальну організаційну мережу ОУН, а провід групи Копача — тобто Копача, Юліяна Дмитерка, Володимира Мельника — залишити в ізоляції під доглядом Розвідчої Референтури. Але вимоги про передачу людей ставлені тодішнім організаційним і бойовим референтами безпосередньо членом Львівського Повітового Проводу ОУН були безуспішні. Обидві сестри Ковалюківні, Марія і Володимира, відмовилися передати Організації жіночу сітку. Провідниці окремих звен були переважно під впливом Копача, що переводив з ними часті відправи. Вони не приймали доручень без дозволу своїх зверхників. За той час група Копача поширювала диверсію. В Жовківському повіті Копач і Ковалюківна розкинули (недбало видані) летючки «Зов» з повідомленням про зорганізування опозиції в ОУН. В усній пропаганді Копач поширював підривну агітацію, що «всі правдиві революціонери згуртувалися в «Зов», і що саме тому згуртувалися, що «панички» з ОУН лякаються вести будь-яку революційну роботу, навіть на пропагандивну роботу жалують людей».** Заки прийшла відповідь з закордону, що ПУН, ані ніхто з його членів не уповноважували Копача творити Крайову Екзекутиву, група Копача намагалася поширити свою сітку на округи Бережанську й Перемиську.

Врешті, після остаточного в'яснення від ПУН-у, що Копач без уповноваження творить Крайову Екзекутиву і справа «Зову» в'яснилася остаточно як підозріла диверсія, бойовий референт Микола Кос відбув особисту зустріч з М. Копачем і Ю. Дмитерком, а організаційний М. Коржан з Володимирією Ковалюк і попередили їх, що якщо вони впродовж трьох днів не передадуть зв'язків до підпорядкованих їм організаційних клітин ОУН і не заперестануть творити своєї Крайової Екзекутиви, то будуть віддані під організаційний суд і понесуть усі наслідки за своє поступування.

Копачеві й його групі поставлено вимогу впродовж трьох днів заперестати творити КЕ і передати зв'язки до охоплених ними організацій-

* «Світла і тіні ОУН», стор. 63.

** Свідчення Володимира Герети — «Новий Час» 16. 6. 1937.

них клітин, інакше вони будуть передані під організаційний суд. Коли назначений реченець минув і Копач, Дмитерко й Ковалюківна знову відмовилися виконати поставлену вимогу, їх справу поставлено під організаційний і судовий розгляд. На внесок бойового референта одногосно вирішено зліквідувати Копача і Дмитерка, а також і жертву їхньої провокації Ковалюківну, якщо вона після ліквідації двох перших далі продовжувала б диверсію.

В виконанні цього присуду зорганізовано на Ю. Дмитерка безуспішний атентат. Копача застрілено. Застрілено також передчасно М. Ковалюківну, котра через уклад ситуації знаходилася в його приватності й піднесла нервовий алярм. Поліція перевела масові арешти, але не відшукавши атентатника, пришила вину деяким членам ОУН, що виконували допоміжну роллю в підготові атентату, або не мали до нього ніякого відношення. Так змонтовано через два роки судовий процес «Ольги Біди і товаришів», відомий під назвою процесу «ЗОВ-у».

Дещо про роботу і задуми ЗОВ-у

Організаційні кадри, що підлягали львівській Повітовій Екзекутиві, не знали, що їхній повітовий провідник Копач почав у липні-серпні 1934 року вести власну політику чи «реорганізацію» і творити з них окрему диверсійну фракцію. Вони вважали себе нормальними членами ОУН. Видавання окремого бюлетеню «ЗОВ», від якого пішла назва цієї групи, вони уважали за авторизоване Організацією її підпільне видання. Стиль і форми діяльності «ЗОВ» нічим не різнилися від стилю роботи ОУН: конспіративний спосіб організаційних зустрічей і сходин, таємність циклостилевих друків і їх кольпортажі, громадження, обережне переносження та переховування зброї, збірки на «Визвольний Фонд». Все це було привичне і нормальне в очах підпорядкованого Копачеві членства. Новими, але й одночасно мобілізуючими були критичні завваги про опортунізацію й неробство ОУН після арештування Проводу Бандери і підкреслювання потреби революційної радикалізації.*

З групи Копача Організація не відтягала окремих членів шляхом приватних знайомств. Декому з них розвідча референтура давала завдання внутрішньої обсервації. Стверджено, що Копач і Дмитерко зустрічаються з польською політичною поліцією і це підтверджено також окремими зовнішніми обсерваціями апарату бойового референта Коса.**

Частина підлеглих Копачеві провідних членів щиро повірила в його настанову революційної радикалізації. Володимира Ковалюківна зізнала в слідстві: «По арештуваннях літом 1934 р. серед провідних членів ОУН, діяльність

* Сівши на коника революційної радикалізації проти «опортунізму» Крайового Команданта УВО, полк. Сушка, провокатор Роман Барановський мобілізував також колись довір'я до своєї особи й одночасно збирав для себе перегляд однодумців радикалізації, тобто людей з крайньо революційними переконаннями, особливо інтересних для поліції.

** Копач був у 1933 році арештований і переслуханий агентами з відділу для українських справ. Через нахабство агентів їхні зустрічі з Копачем могли бути випадковими — і це організаційний суд брав до уваги. Але вони могли бути також наслідком зобов'язань і домовлень під час ув'язнення Копача. Дегайлі були предложені розвідчим референтом Мартинюком організаційному судові. Фактом є, що в час вивозів нотованих поліцією націоналістів до концтабору в Березі, Копач був чомусь «переочений» і залишений на волі.

цієї організації припинилась, а решта членів, що були на волі твердила, що політична ситуація вимагає, щоби припинити покищо організаційну працю. З тим становищем не погоджувався Копач, кажучи, що революційна праця повинна вестися даліше. І він приступив до опозиційної групи ОУН, яка рішила даліше вести працю ОУН, але в радикальніший спосіб, а саме саботажними актами, експропріаціями й агентатами на державних достойників. Копач був фактичним провідником цієї радикальної групи ОУН. Вона видавала свій орган п. н. «ЗОВ». Редактором був Копач».*

Для характеристики ментальності Копача один епізод з минулого вказує на його нахил до анархізму чи романтичного авантюриництва. Копач створив був в 1931 році разом з Байталою т. зв. «Чорну Руку». Байталу покарано півтора річною в'язницею.** Організування Копачем і Байталою «Чорної Руки» в 1931 році, тобто якраз у часі, коли УВО мала довгорічну і славу революційну традицію, і коли ОУН розгорнула розмах другої саботажної акції, було не лише неоправданою революційними потребами ініціативою, яка виявила обидвох організаторів як безвідповідальних молодиків з нахилом до анархічної отаманщини, але було спробою політичного шкідництва. Ця диверсія не відтягнула тоді революційно настроєної молоді на бічні шляхи, але спричинила непотрібні арешти серед обмеженого гурта молоді. «Зов», не зважаючи на фразеологію революційно радикальних гасел, був черговим продовженням анархічної ініціативи Копача, але на цей раз це було уперте і плянове намагання відтягувати кадри від ОУН і протиставити їх Організації, сперте на свідомім обдурованні, що організатори диверсії мають для цього уповноваження від найвищого організаційного Проводу.

Ким був Копач і Дмитерко Організація в той час знала точніше, ніж про це згадують тепер мемуаристи. Фрагментарні уривки про їхнє минуле виявила поліція в відповідно підстриженої формі на суді. Поліційний комісар Й. Дугелло зізнав п'ятого дня розправи перед судом, що в 1934 році, «Копач з доручення ОУН виконав атентат на Труша, а мабуть це тому, що Труш не хотів виконати якогось приказу. Труша ранено того самого дня, коли вбито Бабія***... ОУН рішила зліквідувати також Дмитерка, що чимсь провинився супроти Організації. Копач мав цей наказ виконати. Але Копач цього наказу не виконав, оповішив про все Дмитеркові, після чого дійшло між ними до приязні, але одночасно оба опинилися на чорній листі ОУН.»****

Стільки зізнав поліційний комісар, вплітаючи в ці свої зізнання наявні тенденційні перекручення. Поперше, за невиконання наказів ОУН ніколи атентатів не робила на українців, тільки за зраду або за протипольське шкідництво. Подруге, щодо доручення Копачеві виконати на Дмитерка атентат, то Копач в 1934 році уже не слухав ніяких доручень від ОУН і, якщо, він мав би поранити Труша, то причиною того мусіли бути його власні порухунки з ним. Потрете, Організація до Дмитерка довір'я не мала, бо згідно з зізнаннями Телюка, уважала його ще з 1931 року провокатором і, не розпоряджаючи збунтованим Копачем, не могла йому якраз таких доручень давати.

Самий же Копач, намагаючися перетягнути В. Герету до «Зову», аргументував, що: «від хвилини арештувань по вбивстві мін. Перацького всяка організація праця ОУН припинилася, а решта членів ОУН — це непродуктивний елемент. А щоби оправдати своє неробство і трусливість, твердять вони, що, мовляв, політична ситуація та інтерес Організації вимагають хвилевого припинення організаційної діяльності. Він, Копач, не згоджується зі становищем цих „паничів”. Слід змагати до перманентної революції, а правдиві українські патріоти є ті, що тепер згуртовані під прапором „ЗОВ”-у, який продовжує ідеологію ОУН.»****

Такого типу аргументація діяла сугестивно, тимбільше, що пояснювання нового курсу не завжди було вдале. З зізнань Дячишина акт обвинувачення умисно наводить епізод з організаційної відправи в Ставчанах в липні 1935 р.,

* «Новий Час» 8. 6. 1937 р.

** «Новий Час» 13. 6. 1937.

*** 25 липня 1934 року.

**** «Новий Час» 8. 6. 1937, стор. 4.

***** «Новий Час» 15. 6. 1937.

на яких доповідач пояснював, «що ОУН переходить тепер „перелім” і що за-садничо не приймає вже нових членів, а навіть кожний з дотеперішніх членів, може безкарно виступити з Організацією, якщо не схоче даліше ангажуватися. Але йому не вільно діяти на шкоду ОУН. Замість вербувати нових членів, радив... з'єднувати українське громадянство для ідеї ОУН і припинити покищо припинання нових членів.» Такого рода пояснювання нового курсу лежко було коментувати як тенденцію до самоліквідації ОУН.

Підсланий Організацією В. Герета, який мав завдання, удаючи однодумця Копача, видістати від нього зброю, літературу, розвідався про пляни акції ЗОВ-у. Ці пляни були такі: вперед zorganizувати табор для бойового вишколу членів, висадити в повітря пам'ятник Міцкевича у Львові в часі польського державного свята, виконати кілька атентатів на урядових достойників, зокрема на суддів, що будуть судити у процесі Перацького,* перевести кілька «ексів», щоб здобути фонди. Голосні акти Копач уважав потрібними на те, щоб переконати громадянство, що ОУН не є зліквідована. Опанувавши ОУН і перевівши чистку, Копач планував виїхати за кордон і нав'язати перервані зв'язки «з закордонним провідником ОУН».

В. Герета, здобувши довір'я Копача, заявив свою готовість перевести для «ЗОВ»-у «екс» у Вережанщині і одержав 8 револьверів, хемікалія і «ЗОВ» для кольпортажі. Цим способом він у значній мірі виконав завдання обеззброїти «ЗОВ». З доручення бойової референтури він виконав атентат на Копача, під час якого згинула М. Ковалюківна. Після цього в поворотній дорозі припадково ранив себе в ногу відбезпеченим револьвером. Після операції переховувався на організаційних квартирах, де був пізніше арештований під замітом перенесення зброї. В слідчому арешті В. Герету закатовано.

Суд в справі атентату на Копача

Дня 22 квітня 1935 р. були застрілені Михайло Копач і Марія Ковалюківна на полі біля Рясної Польської у віддалі 300 метрів від села Білогорщі, діставши по три револьверові кулі з найближчої віддалі. Вбитих найдено день пізніше. Того ж дня діти з «Дому сиріт» найшли під купою ріща на передмісті Львова в старому коші шкіряну течку, в якій було 5 револьверів, набой, штилет, рукавички та ін. і два пакунки, один з військовими книжками, другий з пачкою 51 примірників нелегального бюлетеню «Зов». Це дало поліції напрям слідства, в наслідок чого відбулися серед українців арештування. Атентатника поліція не викрила, тому арештовано і поставлено під суд людей, що були підозрілі в допомозі, чи підготові цього та інших невиконаних атентатів, долучивши до них людей, котрі до бойових підготовок не мали ніякого відношення. Це були люди двох груп: приналежні до ОУН і члени фракції «Зов».

На процесі розглядано чотири справи, що їх сплетено разом і через те процес мав у своєму перебігу помотаний характер з головною тенденцією дискредитувати ОУН, як організацію, що зсередини сама себе винищує. Через те зацікавлення публіки процесом було дуже слабе. Першого дня розправи на залі розправ прийшла тільки рідня підсудних і представники преси.

На процесі йшлося про такі чотири справи:

* Становище ОУН з'ясував В. Герета на організаційних сходинах так: «Є вказане, щоб Організація припинила свою діяльність з уваги на близький процес в справі вбивства мін. Перацького». — «Новий Час», 4. 6. 1937.

— про виконаний атентат на М. Копача і М. Ковалюківну дня 22 квітня 1935 р.;

— про невдалу попередню спробу атентату на М. Копача в Білогорському лісі, що була приготовлювана безпосередньо перед довершеним атентатом в днях 21 і 22 квітня;

— про невдалу спробу атентату на Юліяна Дмитерка в селі Підбе-різцях, до хати якого приходили 21 квітня п'ять разів два бойовики, яких врешті приятелі Дмитерка роззброїли і по розмові з ними не видали їх поліції, але вони втекли через вікно і щойно після втечі зчинено спізнений алярм;

— про виконаний атентат на Володимира Мельника 28 червня 1935 року на перехресті вулиць Чарнецького і Куркової у Львові в годині 21,25, по розмові в двійку з невідомим поліції атентатником, на закінчення якої був убитий Володимир Мельник чотирма револьверовими кулями. Мельник займався видаванням бюлетеню «Зов» та домагався реабілітації Копача та покарання винувників.

Слідство і монтування процесу тривало довше як два роки. Розправа, що тривала 11 днів, відбулася проти 15 підсудних перед львівським судом присяглих від 7 до 19 червня 1937 року. Шістнадцятий підсудний, студент люблінського університету Володимир Герета з Бережан, не діждався розправи. Він згинув 16 січня 1936 р. у слідчому арешті. Комісар поліції Й. Дугелло уважав його за визначнішу особу ОУН, мотивуючи фактом, що: «Студентська Репрезентація, яка є під сильним впливом ОУН, уладила панахиду по Гереті». Про його смерть Григорій Дячишин зложив перед судом таку заяву: «Ми обвинувачені знаємо, що Герету замордовано в арешті. Пане прокуроре, хто буде відповідати за цей факт?»

За невдалу спробу атентату на М. Копача в Білогорському лісі обвинувачено померлого Володимира Герету, Павла Мерцала (засудженого на 7 років в'язниці), Івана Мерцала (зас. на 5 років) та Івана Мирона (на 7 років).

За допомогу в переносенні й переховуванні зброї і матеріалів засуджено Ольгу Біду і Марію Мицківну по 2 роки.

За керівні дії в мережі ОУН засуджено Костя Арпада Березовського на 8 років, Льонгіна Івана Телюка на 7 років, Василя Іванонька на 5 років, Григорія Дячишина на 9 років. Інших підсудних засуджено за приналежність до ОУН і за державну зраду.

З групи ОУН «Зов» засуджено Юліяна Дмитерка на 2 роки, а Степана Терлецького звільнено.

За атентат на В. Мельника нікого не засуджено. Атентатника поліція не викрила.

Дня 19 червня 1937 року перед судом присяглих у Львові закінчився процес проти 15 членів ОУН, виявлених у зв'язку з застреленням 22 квітня 1935 року Михайла Копача і Марії Ковалюківної. У висліді процесу були засуджені:

Григорій Дячишин і Микола Ласійчук по 9 років, Кость Арпад Березовський — на 8 років, Іван Мирон, Павло Мерцало і Льонгин Телюк по 7 років, Іван Мерцало і Василь Іванонько по 5 років, Ізидор Масюк і Омелян Лапунька по 4 роки, Ольга Біда, Марія Мицко, Осип Бабяк та Юліян Дмитерко по 2 роки тюремного ув'язнення. С. Терлецького звільнено. На підставі амністії засудженим на кару понад 5 років зменшено реченець ув'язнення на одну третину, засудженим на кару від 2 до 5 років — на половину, а засудженим на 2 роки кару знесено повністю.]

ВЕРИНСЬКА СПРАВА

Вертаючися до подій у Галичині, треба відмітити веринську справу, яка була відгомонам спіймання Біласа й Данилишина біля села Веринь над Дністром.

На тому місці, де спіймано бойовиків ОУН, висипано в честь повішених героїв високу могилу. Польська поліція наказала цю могилу розкидати, але незабаром довколишня молодь знову привела її до порядку. Розкинення і відновлення могили повторилося другий раз. Коли ж поліція втретє хотіла розкидати могилу, вона знайшла прив'язану до хреста карточку з пересторогою перед профанацією могили. Однак, поліція цю пересторогу злегковажила й почала розкопувати могилу. В той час, коли з землі виривано хреста, вибухла захована в землі біля нього бомба і вбила одного з тих, хто розкопував, а кількох поранила. Крім того, боївка ОУН виявила й побила двох поліцейських донощиків з Вериня й Розвадова.

В районі проведено великі арешти і в висліді кільканадцятимісячного слідства поліції почастило виявити кілька клітин ОУН на терені Миколаївщини (над Дністром). У лютому-березні 1936 року в Стрию відбувся процес проти 26 згоданих членів ОУН. 15 березня того самого року були засуджені, із узглядненням амністії: Угера Михайло — на 9 років, Кордоба Іван і Томицький Микола — по 8 і пів року, Паньків Іван, Проців Степан, Проців Гриць — по 8 років, Гринів Роман — 7 років, Саварин Іван — 6 років, Галецький Микола і Табинський Микола — по 5 років, Пришляк Євген, Горак Михайло, Максимів Федь і Грица Андрій — по 4 роки, Шух Михайло — 2 і пів року, Николишин Олекса — 2 роки, Круць Онуфрій — 3 місяці тюремного ув'язнення. Дев'ять підсудних, котрим не доведено жодної вини, вийшли на волю: Стасів Федір, Пришляк Ярослав, Рудка Григорій, Береза Євген, Грица Іван, Проців Гнат, Демко Іван, Горак Сень і Гірник Марія.

БОРОТЬБА ПРОТИ КОМУНІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ

Досить важка ситуація, що її переживала Організація в вузькому гурті втаємничених у зв'язку з описаними труднощами КЕ, не заторкувала, однак, широких кіл членства мережі ОУН, а загал українського громадянства й ворожі чинники просто не знали про них. Тому

ті події не позначилися теж на націоналістичній діяльності на ЗУЗ, яка в деяких випадках набувала характеру масових акцій.

Однією з таких масових, просто стихійних, акцій того періоду була кривава боротьба українських націоналістів проти комуністичного, агентурного руху Москви, що теж діяв у підпіллі на західноукраїнських землях. Розмах протикомуністичної акції ОУН на ЗУЗ у 1934-35 роки приголомшив був комуністичне підпілля й воно не зважувалося виступати з активним спротивом. Щойно в наступні 1935-36 роки комуністи, захочені натиском польської влади й поліційних чинників на ОУН, вирішили й собі завдати націоналістам підступного удару.

Свято Франка в Нагуевичах

Сигналом до їхнього виступу було для комуністів свято на пошану Івана Франка у Нагуевичах, що його в травні 1936 року влаштували українські націоналісти у двадцятиріччя з дня смерти великого Революціонера. На це свято комуністи потайки стягнули з усіх місцевостей свої боївки напали на трибуну для промовців і під час кривавої сутички здерли українські національні прапори, намагаючись вивісити, замість них, свої червоні ганчірки. Після того комуністична боївка напала на учасників фестину, влаштованого читальнею «Просвіти» у Верчанах біля Стрия і викликала кривавий зудар, у якому згинув молодий український націоналіст Ярослав Барабаш з Конюхова. 30 серпня 1936 року комунарська боївка напала на влаштовану націоналістами імпрезу в читальні «Просвіти» в Настасові, пов. Тернопіль, де смертельно поранено ножами Михайла Лапчака та важко поранено С. Кураша, М. Зазуляка і Т. Базара.

За події в Настасові тернопільський суд присяглих засудив М. Кандара на 7 років, Т. Лапчака на 6; І. Куріцу на 5; І. Миськова, М. Джинджиристого і Т. Ворожбита по 1 рокові; І. Брикайла та І. Раківця по 9 місяців в'язниці.

Напад комуністів у Стрийщині

Того самого дня комуністи вбили українського націоналіста Василя Буричку в с. Жупані, пов. Стрий. 6 вересня 1936 року комунарська банда напала на членів імпрези «Сільського Господаря» в Раві Руській та поранила інж. К. Целевича. 15 жовтня того самого року комуністична боївка застрілила в Камінці Боброїдах Михайла Зеленого й поранила Дмитра Гоція. Одначе, несподівано для комунарів, їхні провокації зустрілися з надзвичайно міцним, стихійним протиударом українських націоналістів.

Криваве свято на Маківці

Першим протиударом, завданим комунарам, були події під час свята на пошану поляглих Українських Січових Стрільців на горі Маківці в Карпатах, у липні 1936 року. Це свято, влаштовуване кожного

року для відзначення боїв УСС проти москалів, було, звичайно, причиною ударів українських націоналістів з польською поліцією, яка різними дошкульними виступами намагалася перешкодити святкуванню. В 1936 році Маківка стала ареною кривавого удару українських націоналістів з комуністичними запроданцями.

Заохочені своїм виступом у Нагуевичах, комуністи плянували викликати замішання також під час святкувань на Маківці. Але коли під час Богослуження на площі перед могилами стрільців комунар Пона вигукнув перше слово «ганьба», обурені присутні змасакували провокатора на місці, а в дальшому вбили ще одного зухвалого комуніста жида-фотографа Люкса. Під час повороту з гори Маківки учасники святкувань повибивали вікна багатьом відомим комуністам у містечку Сколім.* Обурення 20-тисячної маси учасників свята було таке грізне, що присутня на святі польська поліція навіть не пробувала інтервенювати, побоюючись за своє життя.

Вона провела масові арешти лише за кілька днів після святкування, ув'язнивши понад 50 осіб. Серед арештованих були тоді теж українські націоналісти: Ол. Гасин, Дм. Яців, Т. Охримович, П. Мірчук, В. Тимчій, В. Ключник, В. і Гр. Яворові та ін. Протягом тримісячного слідства звільнено з ув'язнення всіх арештованих, за винятком Теодосія Охримовича з Завадова біля Стрия. Пізніше його засуджено за «участь у масакрі» комунара Пони на 4 роки тюремного ув'язнення.

Вслід за Маківкою прийшли стихійно вибухлі криваві відплатні акції проти комуністів у різних місцевостях західньоукраїнських земель, під час яких згинувло кілька десятків провідників комунарів. При тому ані польська поліція, ані комуністична розвідка не могли довідатися, хто вбив даного комуністи. Коли ж бойовиків ОУН пощастило відкрити, їх ставлено під суд, про що появлялися вістки в пресі, як наприклад:

23 і 24 червня 1937 року львівський окружний суд на виїзній сесії до Мостів Великих судив Зенона Бучму та Івана Лущика з Кам'янки — Бишків і Андрія Мися зі Сільця під закидом вбивства Михайла Білецького, комуністичного агітатора з околиці Жовкви, що загинув 19 серпня 1936 р. На розправу була вислана поліційна школа в Мостах Великих, як на одну з важливіших зразкових розправ. Суд засудив Івана Лущика на 4 роки, Зенона Бучму — на півтора року в'язниці, а Андрія Мися звільнив.

Така реакція з боку українських націоналістів викликала переполох серед комуністичних недобитків на ЗУЗ і вони припинили свої провокаційні виступи. Були теж випадки, коли деякі з них прилюдно вирікалися комунізму.

* Факт, що переважна більшість комунарів, проти яких звернулася відплатна акція українських націоналістів, були жидами, пробували використати ворожі українському націоналізмові, польські, жидівські, а навіть деякі українські часописи для поширення брехні, що, мовляв, українські націоналісти організують протижидівські погроми. Та всім об'єктивним спостерігачам було очевидним, що провідні кадри комунарів на ЗУЗ на 90% складають жиди. Тому вони падали жертвою відплати не за те, що були жидами, а за те, що були комуністами на послугах Москви.

КРАЙОВА ЕКЗЕКУТИВА ОУН НА ПІВНІЧНО-ЗАХІДНІХ
УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

У програмі діяльності ОУН, укладеної на Конгресі Українських Націоналістів 1929 року, передбачалося, що українські землі під польською окупацією становитимуть, під територіяльно-організаційним оглядом, два самостійні краї: Галичина і Північно-Західні Українські Землі — ПЗУЗ, тобто, Волинь, Полісся, Підляшшя та Холмщина. Але вже на початках організування мережі ОУН виявилася непридатність такого поділу в тогочасних умовах. Тому, замість плянованих двох «країв» з 5 областями кожний, охоплено всі українські землі під польською окупацією одним «краєм» з одною «Крайовою Екзекутивою ОУН на Захід-

Зліва направо: Микола Кос, Крайовий провідник ОУН на ПЗУЗ; Ярослав Старух, політичний референт; Ростислав Волошин, ідеологічний референт

ньо-Українських Землях» — КЕ ОУН на ЗУЗ. Це було конечне хоча б тому, що Львів був тоді центром українського політичного життя не лише для Галичини, а й для Волині, Полісся, Підляшшя та Холмщини, дарма, що поляки намагалися паралізувати його вплив на північно-західні українські землі. До того ж організований український націоналістичний рух ще не був на північно-західніх землях настільки міцним, щоб міг діяти самостійно, незалежно від Львова.

Але наприкінці 1934 року виявилось, що заходить потреба таки реалізувати постанову Конгресу Українських Націоналістів з 1929 року. В той час Микола Кос, Ярослав Старух та інші висунули пропозицію реалізувати згадану постанову й поділити під територіяльно-організаційним оглядом українські західні землі на два «краї» з двома окремими й самостійними Крайовими Екзекутивами, що могло б зміцнити поширення та поглиблення організаційної мережі на ПЗУЗ і активізу-

вати маси українського громадянства до більшої суспільно-політичної праці. Це могли зробити тільки місцеві сили, а не прибулі з Галичини, яким на перешкоді стояв «сокальський кордон» і яких кожної хвилини могла спіймати польська поліція, як не бажаних на північно-західніх українських теренах «зайшлих».

Особовий склад КЕ ОУН на Північно-Західніх Українських Землях

Полк. Євген Коновалець, як Голова ПУН, апробував цей проект і тому на початку літа 1935 року на північно-західніх землях була сформована перша окрема Крайова Екзекутива ОУН — КЕ ОУН на ПЗУЗ в складі: Микола Кос — Крайовий провідник на ПЗУЗ (травень-серпень 1935 і січень 1936 до серпня 1937 р.)*; Ярослав Старух — заступник Крайового провідника і політичний референт; Яків Бусел — організаційний референт; Ігор Шубський — референт юнацтва; Ростислав Волошин-«Березюк» — ідеологічний референт; Степан Пшеничний — референт пропаганди (кольпортаж підпільної літератури).

Обласними провідниками на ПЗУЗ стали: Микола Скопюк, Володимир Робітницький і Микола Мостович. Згодом до КЕ ОУН на ПЗУЗ увійшло ще двоє сокальців: Василь Сидор, який після виходу з тюрми у вересні 1936 року зайняв пост військового референта, і Павло Мигаль-«Павур».

Протипольська діяльність і послаблення комуністів

У швидкому часі поповнено теж склад Обласних Екзекутив, налагоджено й усправнено організаційну мережу по всьому терені й розгорнено широку працю. Пожвавлена революційна діяльність ОУН несподівано скоро ліквідувала, досить міцні до того часу, впливи комуністів і закріплювала серед найширших українських мас впливи українського націоналізму. Бойові виступи ОУН проти польської окупаційної влади, масове відзначування українських національних річниць, висипування символічних могил борцям за волю України й посвячування їх під час частих зударів з польською поліцією — активізували українські народні маси Волині й Полісся в боротьбі за свої національні права та скеровували ту боротьбу на шлях націоналістичної революції.

На жаль, зовнішні вияви тієї широко розгорненої дії ОУН на ПЗУЗ не були відмічені тогочасною українською пресою так, як діяльність ОУН в Галичині, бо польська влада забороняла друкувати будь-які інформації про революційні виступи на Волині й Поліссі, а під-

* Від серпня до грудня 1935 р. він був в'язнений у Березі Каргузькій, а 1-го серпня 1937 року він був арештований у своєму родинному селі Мізунь, де працював у мануфактурному відділі місцевої кооперативи. Його арештовано таки в крамниці, відвезено спершу до Львова, а звідтіля до Дубна на Волині.

пільна українська преса («Сурма», «Розбудова Нації», «Український Націоналіст», «Бюлетень КЕ ОУН на ЗУЗ») на той час уже не появлялася. Але вже сам факт, що саме на Волині й Поліссі, в роки другої світової війни, зродилася й досягла перших імпазантних розмахів Українська Повстанська Армія, свідчить про ту велику підготовку до національної революції, проведену в обговорюваному нами періоді.

ТРИ ВЕЛИКІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ НА ВОЛИНІ *

Рівенський процес проти 13 костопільців в січні 1937 року

[Великі політичні процеси на Волині в 1937 році почалися розпратою перед рівенським окружним судом дня 12 січня 1937 року проти селян з костопільського повіту. Акт обвинувачення закидував підсудним, що вони вели діяльність ОУН на терені повіту та підпалили кілька домів у Костополі та Деражні. Справа групи 13 підсудних була окремо вилучена з ширшої справи, що стала предметом пізнішої, грудневої розпратви в Рівному проти 55 костопільців.

Судова розпратва проти 13 костопільців тривала три дні. Підсудних боронив д-р Степан Шухевич зі Львова. Перед судом стали 12 січня 1937 р.: Петро Левчук, Михайло, Антін і Павло Середа, Іридіон Делзанець (або Довжаниця),** Данило Трофимчук, Олекса Кондратюк, Южим (або Зосим) Олексійчук, Марія Олексіенко, Микола Грипич, Степан Назаревич, Іван Мельник і Михайло Стефанович.

Дня 15 січня 1937 року оголошено наступний вирок: Петро Левчук 7 років в'язниці; Михайло Середа 5½ року; Павло Середа і Олекса Кондратюк по 5 років; Данило Трофимчук і Марія Олексіенко по 4½ року; Зосим Олексійчук 4 роки; Іридіон Делзанець та Антін Середа по 3 роки; Микола Грипич на 2 роки. Трьох підсудних звільнено від кари. Десять підсудних засуджено на загальну кару 40½ року. Прокурор вніс відклик проти «низького виміру кари».

Луцький процес проти 42 студентів в серпні 1937 року

Під час нової хвилі масових арештів на Волині, що проходили в липні 1937 р. відбувся черговий великий політичний процес перед окружним судом у Луцьку проти 42 українців, обвинувачених у приналежності до ОУН. Розпратва тривала 14 днів і закінчилася 31 серпня 1937 року за-

* Цей і наступні розділи є редакційним доповненням.

** «Діло» від 12. 1. 1937 р. подає його прізвище як Довжаниця, а від 16. 1. 1937 р. в новинці про проголошення вироку як Делзанець. Також «Неділя» від 24. 1. 1937 р. подає, що засуджено: «Іридіона Делзанця та Антона Середу по 3 роки».

судженням 34 підсудних на загальну кару 131 років в'язниці. Голова суду підкреслив, що суд не повірив підсудним, будь то би завданням ОУН була виключно боротьба проти комунізму. Щодо гострого виміру кари, то суд врахував те, що майже всі підсудні це інтелігенти.

Засуд у цьому процесі проголошено такий: Іван Климів 10 років в'язниці, Павло Мигаль 8 років; Іван Кохановський (Коханський*), Василь Савич і Андрій Марченко по 7 років; Віталій Харуцький-Сухозанець, Борис Пашкевич, Теодор Крук, Іван Халимон і Атанасій Матвійчук по 5 років; Олексій Комаревич, Петро Джугало, Олена Штуткало, Атанасій

Група сокальських студентів. Посередині першого ряду сидить (у білому виложеному комірі) Іван Климів-«Легенда»

Юник, Яків Пенджовський і Сергій Федорович по 4 роки; Никанор Мандзюк, Григорій Антонюк, Іларіон Климюк, Василь Дишкант, Сергій Мартіанів, Теодор Вітковський, Родіон Артищук і П. Марчак по 3 роки; Теофан Кравець, Павло Вишневський, Олексій Левчук, Віктор Ваврищук, Іван Левосюк, Михайло Замкевич, Іван Фіга, Степан Борисюк і Василь Третевич по 2 роки; Теодор Скоповський 1 рік в'язниці.

Вісьмох підсудних звільнено від кари. Один підсудний дістав 10 ро-

* «Неділя» від 12. 9. 1937 р. подас прізвище підсудного: «Кохановський», «Діло» від 1. 9. 1937 — «Коханський».

ків в'язниці, один 8 років, три по 7 років, п'ять по 5 років, шість по 4 роки, вісім по 3 роки, дев'ять по 2 роки та один — 1 рік.

Другий рівенський процес проти 55 костопільців
в грудні 1937 року

На закінчення 1937 року відбувся третій з черги великий політичний процес на Волині проти членів ОУН з костопільського повіту. Він був продовженням рівенського процесу Петра Левчука і товаришів з січня того року. Цей другий рівенський процес цим разом проти 55 селян з 15 сіл костопільського повіту почався в четвер, 16 грудня, перед карним трибуналом Окружного суду в Рівному і закінчився 23 грудня 1937 року засудженням 52 підсудних на загальну кару 292 роки в'язниці.

Підсудних обвинувачено в приналежності до ОУН, саме що вони оснували її в костопільському районі під проводом Гриця Робака. Район мав забагато членів і Районовий Провід ОУН не міг усього опанувати, тому поділено цей район на чотири групи. За актом обвинувачення провідниками районних груп ОУН мали бути: Петро Левчук, Іван Кублей, Петро Петрина-Петринчук і Пилип Мартинчук. Групу 13 костопільців на чолі з Петром Левчуком суджено на початку 1937 року.*

Крім приналежності до ОУН, акт обвинувачення закидає підсудним «спричинення небезпеки пожеж у повіті», а саме, що на одних вужчих сходинах в половині липня 1936 року вигадано, що жида є шкідливі для української нації і вирішено позбутися їх паленням жидівських домів і крамниць. Реченець підпалів назначено під «шабас» на 24 липня 1936 р., але вони не всюди вдалися, тому повторено їх 1 серпня 1936 р. Тоді спалено у Ставку будинок одного жида та одного селянина підозрілого, що був конфідентом поліції. Вогонь поширився, згоріло шістьдесят кілька господарських будинків з землеплодами, а в тому також майно деяких підсудних. Цей процес є наслідком некоординованої дії самотужки, яка довела до політичного схиблення через відрив організаційних клітин від Районового Проводу ОУН.

Підсудні походили з різних сіл костопільського повіту, а саме: 6 з села Звіжджа, 4 з села Головина, 1 з Деражного, 10 з с. Ставка, 2 з с. Янкевичі, 1 з с. Злазного, 1 з с. Бічаль, 13 з Підлужного, 3 з Великої Любави, 1 з Руди, 5 з Рокитна, 1 з Чудова, 4 з с. Корчів, 1 з Берестовця і 1 з Олександрівки. Вони походили з неможлих селянських родин і майже всі заробляли на прожиток у державних каменоломах в Івановій Долині біля Костополя. «Між підсудними нема ні одного, що мав би вищу освіту крім кількох кляс сільської школи. А все ж вони самі без спонуки і допомоги когось з інтелігентів заснували в себе по селах бібліотеки, чи-

* Процес проти Петра Левчука і 12 товаришів закінчився 15 січня 1937 р. присудом рівенського суду. (Стор. 455).

талні, укладали і виголошували реферати, закладали і вели хори та кооперативи, влаштовували концерти й аматорські вистави, а навіть старалися заснувати оркестру струнних інструментів».*

На лаві підсудних засіли: Гриць Рибак, Петро Шидловський, Пилип Мартинчук, Іван Кублій, Павло Трохимчук, Гринько Дайнар, Опанас Таргоній, Гарасим Захарчук, Федот Дідух, Гриць Нікончук, Володимир Олійник, Павло Майданець, Олександр Цикун, Данило Шевчук, Аврам Фінчук, Іван Токар, Петро Цикун, Фімон Потасюк, Осип Середа, Макар Фінчук, Андрій Шевчук, Іван Голофриш, Франко Голофриш, Титко Тершун, Василь Шабаровський, Прокіп Шворобей, Вадим Фінчук, Микола Архипчук, Петро Петрина-Петринчук, Олекса Трохимчук, Іван Трохимчук, Йов Трохимчук, Ігнат Степанюк, Олександр Скуба, Кость Гірей, Іван Кудра, Захар Пукальчук, Остап Кальчук, Петро Мельник, Петро Ковтонюк, Кирило Тарасюк, Олександр Лобач, Гаврило Стефанович, Сидір Яценко, Гриць Захарчук, Олександр Захарчук, Назар Позняківський, Аврам Дмитрюк, Петро Нікончук, Павло Ярмолук, Олександр Васютин, Яків Петрина, Петро Епик.

Рівенський окружний суд засудив 23 грудня 1937 р. 52 підсудних костопільців на 292 роки в'язниці і позбавлення громадських прав по 10 років, а лише трьох звільнив від кари.

Вироком суду засуджено: Гр. Рибака на 12 років в'язниці, Івана Кублея на 11 років, трьох підсудних по 10 років, чотирьох підсудних по 9, чотирьох по 8½ року, дев'ятох по 7, дев'ятнадцять по 5, п'ять по 4 роки і 8 місяців, п'ятох по 3 роки, одного на 2½ року. Трьох підсудних звільнено.

ВЕЛИКІ АРЕШТИ НА ВОЛИНІ В 1937 І 1938 РОКАХ

Слідчі в'язниці на Волині були в той час переповнені українськими політичними в'язнями, яких під тортурами поліції і ще більш рафінованими садистичними методами переслухування військової протирозвідки приготовлювано до чергового монстрпроцесу. Вже в січні 1938 року українська преса** повідомляла:

«Ще не встигло розвіятися тяжке враження від присуду рівенського окружного суду в справі костопільців, засуджених за приналежність до ОУН на 322 роки*** в'язниці, як оце підготовляється вже новий голосний процес на Волині, у котрому засяде на лаві обвинувачених 75 осіб студентської молоді з володимирського, дубенського, горохівського, ковельського, крем'янецького, луцького і рівенського повіту. Обвинувачують їх у приналежності до ОУН і в змаганні відірвати Волинь від Польщі.

Ріжниця між костопільським процесом полягає лише в тому, що засуджені костопільці молоді селяни з нижчою освітою, яку старалися здобути самотужки, тоді як у новому процесі бере участь сама студентська молодь з 8 повітів Волині». А саме:

* За звідомленням «Діла» від 17. 12. 1937.

** «Діло» від 13. 1. 1938 р.

*** Цифра неточна: в обидвох рівенських процесах засуджено 10+52 костопільців на загальну кару 40½ + 292 = 332½ року в'язниці.

З Рівного Левко Горбачевський (його брат Гриць Горбачевський умер у рівенській в'язниці 31. X. 1937 р.), Панько Либак, Сергій Ілюк, Василь Булавський, Яків Бусел, Федір Бортник, Панько Бондарук, Микола Негребецький, Федір Повар-Терещук, Павло Шадурський, Ольга Робітницька-Андрущенко і Геннадій Янкевич.

З дубенського повіту: Володимир Друченко, Ольга Сецюк, Арсен Галій, Микола Мостович, Леонід Мостович, Теофан Лебідь, Степан Пшеничний, Михайло Винниченко, Ростислав Волошин-«Березюк» і Гриць Оборський.

Зі здолбунівського повіту: Юрій Шекерський, Настя Пивоварівна, Євген Церкевич-Яковлів, Івга Дублянська.

З крем'янецького повіту: Ігор Шубський, Іван Скакальський і Федір Полевий.

З лудцького повіту: Микола Скопюк, Сергій Пукса, Борис Пукса, Осип Сакаль, Євген Шульга, Олександр Дмитрик, Петро Хлопецький, Всеволод Федорчук, Іван Володимир Мацик, Анатоль Кабайда і Макар Середюк.

З ковельського повіту: Микола Ярмолович, Ксенофонт Ярмолович, Павло Микитюк, Олександр Олексюк, Платон Шелегеда, Дмитро Пушковський, Валентин Шаранович, і Федір Шаранович.

З володимирського повіту: Іван Шумський, Іван Душний, Микола Рокицький, Володимир Кіслюк, Федір Шльома, Юліан Данилюк, Семен Гуліга, Автін Озерів, Клим Гавронський, Хома Дячук, Василь Лещук, Петро Форенський, Рафаїл Семенюк, Степан Панасюк, Олекса Кушнірук і Микохір Гловачук.

З горохівського повіту: Олекса Багнюк, Опанас Надушкевич, Афоній Черняхівський, Іван Филипович, Іван Гладун і Василь Бежинський.

З Галичини: Осип Грицак, Михайло Коржан, Василь Ривак і Микола Кос.]

ПОЧАТКИ ПАРТИЗАНСЬКОЇ ПІДГОТОВИ

Найбільший розмах у той час виявила військова референтура КЕ ОУН на ПЗУЗ під керівництвом Василя Сидора. З його ініціативи були створені окремі повстансько-бойові відділи «Вовки», що їх можна вважати за передвісників відділів УПА. З найкращих бойовиків ОУН творено окремі невеликі відділи, що повністю переходили в підпілля, «у ліс» і провадили рейди по Волині й Поліссі, виконуючи по дорозі різні саботажні акції чи атентати на польських поліціантів. Вістка про один такий зудар проникла була на сторінки преси. А саме: в листопаді 1936 року польські газети подали що в Ковлі під час зудару з поліцією згинули два члени ОУН — Никитюк і Силюк, котрі, як твердила поліція, вже перед тим убили трьох поліціантів, а під час останнього зудару перші почали стріляти до поліції.*

Перша група «Вовки», за свідченням її члена П. Башука, діяла під проводом Василя Макара-«Сіроманця» і нараховувала 25 бойовиків.

Цю широко заплановану акцію творення підпільно-партизанських відділів перервали арешти в серпні 1937 року, які згодом захопили ініціатора й керівника згаданої акції — Василя Сидора.

Важливу роллю в політично-освідомлювальній праці ОУН на Волині й Поліссі відіграв згаданий уже львівський тижневик «Нове Село»

* «Свобода», ч. 294, 18 грудня 1936.

та його додаток «Молоде Село» (за редакцією Петра Мірчука), після того, коли в його редакції стали працювати Ярослав Старух, Борис Левицький та інші. Організуючи працю ОУН на ПЗУЗ як заступник Крайового провідника ОУН на ПЗУЗ, Ярослав Старух використав мережу ОУН для масового поширення тієї газети по селах і хуторах Волині й Полісся.

Крім того, КЕ ОУН на ПЗУЗ видавала й поширювала теж велику кількість підпільної літератури, але це були, звичайно, лише різні принагідні летючки й відозви ОУН. Періодичного підпільного видання КЕ ОУН ПЗУЗ зорганізувати не встигла.

Окремим відтинком праці КЕ ОУН на ПЗУЗ було пачкування літератури ОУН до підбольшевицьких частин Волині й Полісся. На жаль, цю діяльність викрила в серпні 1937 року польська військово-політична протирозвідка й у висліді того проведені польською поліцією арешти серед провідного членства на Волині перервали її на деякий час.

Епілогом тієї широкорозгорнутої праці першої Крайової Екзекутиви ОУН на ПЗУЗ був політичний процес проти 23 членів ОУН, що відбувся в Рівному в травні 1939 року.

У перших днях серпня 1937 арештовано в Мізуні «на підставі довірочних інформацій», як було сказано в акті обвинувачення, Миколу Коса, а 9 жовтня того самого року в Моршині біля Стрия Ярослава Старуха, котрий перебував там на лікуванні. Обидвох арештованих польська поліція перевезла на Волинь, де під час слідства стосувала до них середньовічні тортури. Про ув'язнення згаданих членів ОУН поліція не дала пресі жадного повідомлення, ані не хотіла дати вяснень родинам арештованих щодо їхньої долі й причини та місця їхнього ув'язнення. На всі запитання рідні не лише поліція, а й вища адміністраційна влада відповідала, що їм нічого не відомо про арештованих.* Щойно безпосередній запит матері Старуха до канцелярії президента польської держави вяснив, що сталося з Косом і Старухом.** З доручення президента мати Старуха одержала змогу побачитися з сином і тоді вийшли на яву варварські методи польської поліції під час переслухування арештованих.

Восени 1937 року поліція провела масові арешти по всій Волині; в одній лише Костопільщині арештовано приблизно 50 осіб. Але ні слідство проти Коса і Старуха, ні масові арешти не дали польській владі матеріалу для судового процесу проти арештованих.

Одначе, в серпні 1937 року польська військово-політична протирозвідка виявила, як згадано, мережу ОУН, що займалася пачкуванням націоналістичної літератури на підбольшевицькі частини Волині й Полісся і це дало поліції та прокуратурі точку зацепу для влаштування великого процесу проти «керівників ОУН на Волині й Поліссі». Цікаво,

* «Америка», ч. 123, 28 жовтня 1937.

** «Америка», ч. 136, 27 листопада 1937.

одначе, що й під час процесу акт обвинувачення спирався в основному не на зізнаннях підсудних, а на «конфіденціональні інформації».

ВЕЛИКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС У РІВНОМУ 1939 РОКУ

Процес відбувся в Рівному 22-26 травня 1939 року. На лаві підсудних сиділи: 23 молоді українці з Волині, Полісся й Галичини, обвинувачені в «державній зраді», що її вони вчинили через приналежність до «збройно-революційної підпільної організації ОУН» та через свою діяльність із метою відірвати від Польщі її «земс всходне», тобто, західньоукраїнські землі.

У висліді процесу були засуджені: Микола Кос і Ярослав Старух — по 13 років, Яків Бусел, Степан Пшеничний, Ігор Шубський, Михайло Коржан і Василь Ривак — по 12 років, Микола Скопюк і Володимир Робітницький — по 10 років, Микола Мостович — 9 років, Олександр Бжола — 8 років, Дмитро Епк — 7 років, Анатоль Кабайда — 6 років, Анісій Селенина — 3 роки, Петро Тишковецький, Леонід Мостович, Олександр Ключко, Теодор Смалійчук — по 2 роки, Тарас Степура — на півтора року тюремного ув'язнення. Трьох підсудних — Ростислава Волошина-«Березюка», Ольгу Андрущенко та Івана Хлопецького — звільнено через нестачу доказів їхньої вини. Підсудних боронили адвокати: д-р В. Старосольський і д-р Ст. Шухевич зі Львова та д-р Н. Підгірський з Ковля.

Перша Крайова Екзекутива ОУН Північно-Західніх Українських Землях своєю широкорозгорненою працею відіграла важливу роль у поширенні й закріпленні українського революційного націоналізму на окупованих поляками землях Волині й Полісся.

Нову Крайову Екзекутиву ОУН на ПЗУЗ очолив після того Іван Скопюк-«Сатана», його заступником став А. Закоштуй-«Василь».

БОЙОВІ ВИСТУПИ ОУН В ГАЛИЧИНІ

У час, коли бойові виступи були обмежені Проводом ОУН на західньоукраїнських землях, ішлося, очевидно, про засаду. Але для членів революційної організації, якою була ОУН, ця засада повного відтягнення революціонерів від бойових виступів була цілком незрозуміла. Вони припускали, що до цього примушує Провід нестача відповідних бойовиків. І тому низка клітин ОУН, вважаючи себе спроможними зорганізувати й провести бойові акції, робила це інколи відрухово.

Замахи на в'їтв і поліційних службовців

Так проведено було, на зразок давнішої діяльності ОУН, насамперед низку замахів на в'їтв, що були «хрунями».

Наприклад, у 1935 році виконано замах на в'їта С. Мартиновича в с. Купчинцях, пов. Тернопіль, В. Ількова в с. Угринові, пов. Станіславів, у листопаді 1938 року застрілено солтиса А. Розвадовського в с. Хомчині, пов. Косів, у Юрківці, пов. Товмач у 1936 році підстрелено, а в листопаді 1938 року застрілено солтиса І. Татарина.

Самовільно, тобто, без відома й доручення КЕ ОУН, деякі місцеві

боївки ОУН виконали в той час кілька успішних атентатів на представників польської влади.

У червні 1937 року в Таврові, пов. Бережани, застрілено коменданта «Звйонзку Стшелецкєго» Адольфа Чубу. Атентатники втекли перед погонєю поліції й їх пізніше не виявлено. Коротко перед тим, мабуть, та сама боївка ОУН застрілила польського колоніста Томасіка.

В жовтні 1937 року в Клепарові біля Львова застрілено поліціанта Маньковського. У зв'язку з цим убивством польська поліція арештувала Дмитра Клячківського й Михайла Данилевича, підозрюючи, що саме вони виконали атентат з доручення ОУН, однак, слідство не виявило їхньої провини, справжніх виконавців не спіймано.

У жовтні 1937 року застрілено в Динові, пов. Березів, коменданта поліції Куніва. Виконавців убивства не виявлено.

З інших бойових виступів членів ОУН того періоду голосними були: напад на поміщиків Ясінських, напад на поштовий уряд у Гаях біля Львова, напад на листоношу в Бережанщині.

Напад на Ясінських

6 травня 1937 року відбувся напад на власників фільварку в Белзці, пов. Золочів. До помешкання Марії Ясінської та її брата Мечислава прийшло п'ять осіб, між ними один у поліцейській уніформі, провели ревізію й після того наказали згаданим власникам фільварку всісти до повозки й поїхати з ними на поліційну станицю. Але Ясінським, як польським патріотам, видалася справа підозрілою, що їх арештовує якраз польська поліція, тому вони під час їзди намагалися втекти. Через це дійшло до перестрілки, в якій обоє Ясінські згинули. Нападники повернулися до фільварку й забрали там 4.000 злотих, 600 доларів та різні дорогі цінності. Однак, постріли залярмували поліцію й вона стала переслідувати нападників. У сутичці з поліцією один із нападників загинув і на підставі його ідентифікації поліція довідалася, що напад на польських землевласників виконали члени ОУН на власну руку й всупереч забороні ОУН переводити експропріації приватного майна. Незабаром їх арештовано й поставлено під суд.

Присудом трибуналу з 15 березня 1938 року були засуджені: Ілярій Кук, літ 22, Володимир Качор, літ 28 на кару смерти, Петро Цица на досмертну тюрму, а три інші члени ОУН, виявлені при цій справі — Ярослав Дзядига, Василь Галапа і Володимир Івахів по 2 роки тюремного ув'язнення. Тимка Дзядигу, Гринька Дзядигу й Андрія Майбу звільнено від вини й кари. Брат Ілярія Кука, Василь, виявлений як п'ятий учасник нападу, втік перед поліцією й перебував у підпіллі аж до розвалу Польщі.

Президент польської держави уласкавив тільки В. Качора, замінивши йому кару смерти на досмертне ув'язнення, а Ілярія Кука повішено 25 серпня 1938 року о годині 4 рано на подвір'ї львівської тюрми Бригідки.

Напад на поштовий уряд у Гаях біля Львова

27 жовтня 1938 року відбувся напад членів ОУН на поштовий будинок у Гаях біля Львова, в якому приміщувалися теж станиця польської поліції та громадський уряд. Метою нападу було: покарати коменданта поліції, який, як начальник місцевої організації «Стшельца», ночами

нападав на українські родини, що покидали римсько-католицьке визнання, а поверталися до віри своїх предків. Під час одного такого нападу польські «стшельци», під проводом згаданого коменданта поліції, вимордували цілу родину, приблизно 5 осіб. За ті злочини Крайовий Провід ОУН* вирішив покарати коменданта поліції.

Акцію виконали три бойовики ОУН. Один із них залишився, як стійковий, на подвір'ї (будинок був мурований, поверховий), щоб охороняти двох інших друзів, які ввійшли всередину поштового уряду, де працювала жінка коменданта. Один із бойовиків при вході стероризував у приміщенні присутніх поштових клієнтів двома револьверами й наказав їм обернутися обличчям до стіни, а другий пішов до віконця, за яким сиділа жінка коменданта, щоб запитати її, де її чоловік.

У той час на подвір'я прийшов поліціант Л. Станек і, побачивши стійкового, запитав його, що він тут робить. Бойовик вияснив, що він нібито приніс листа до коменданта. Поліціант відійшов, але несподівано повернувся знову й зажадав, щоб бойовик дав йому того «листа». У відповідь бойовик сягнув до кишені, вийняв пістоль і на місці застрілив поліціанта. На гук пострілу друзі, що були в середині поштового уряду, думаючи, що це знак для них, мусіли відступати. Той бойовик, що був при віконці, застрілив дружину коменданта, опісля обидва вийшли на подвір'я. Тим часом на гук пострілів почали збігатися люди, бойовики вийшли з подвір'я, кількома словами вияснили людям що вони покарали злочинців, кинули в бік будинку гранати й відійшли залізничними рейками. Польській поліції не вдалося їх знайти.

Після нападу поліція у Львові й околиці була поставлена в гостре поготівля, вулицями Львова ходили поліційні стежі в шоломах, їздили панцерні авта, а шлях на Гаї був просто завалений колонами поліційних авт. Польські студенти й міське шумовиння у Львові влаштували відплатну акцію й почали нападати на українські установи. У Львові настав справжній стан облоги. З українського боку зорганізовано самооборону, що нею, з доручення Крайової Екзекутиви ОУН, успішно керував Роман Шухевич.

У зв'язку з нападом у Гаях польська поліція провела великі арешти серед українців, але події наступного 1939 року не дали їй змоги закінчити слідство в тій справі сподіваним судовим процесом.

Напад на листоношу в Бережанщині

2 листопада 1938 року, між Плотичею і Будиловом, пов. Бережани, відбувся напад боївки ОУН на поштовий віз, яким перевозувано гроші. Чотири бойовики наказали листоноші зупинити віз і піднести руки вгору. Одначе, листоноша почав стріляти, опісля кинувся втікати. Під

* Термін «Крайовий Провід ОУН» був у ті роки поточно уживаний на окреслення «Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ» (ред.)

час перестрілки він був важко поранений і, перевезений опісля до шпиталю, помер. Прізвище того листоноші було Казімерж Пончек. Бойовики забрали з воза гроші й після того двоє з них втекли на випряжених від воза конях, а двоє пішки. Поліція не могла виявити учасників нападу.

ПРОТИКОЛОНІЗАЦІЙНИЙ ВИСТУП У РАДЕХІВЩИНІ

В 1936-37 роках у Галичині посилилася колонізаційна акція польського уряду. Землі збанкрутованих дідичів польський уряд викупував і поселював на них спроваджених із польських земель колоністів. Українським селянам було заборонено купувати цю землю. Це викликало дуже велике обурення серед українського населення, тому члени ОУН вважали за конечне повести проти тієї акції польського уряду якусь протидію, щоб тим способом запротестувати перед світовою опінією. Одначе, КЕ ОУН на жодні терористичні акції не давала в той час дозволу. Тому в деяких місцях низові клітини ОУН на власну руку провели терористичну протиколонізаційну акцію.

Голосною стала така акція в Радехівщині, зорганізована Повітовою Екзекутивою ОУН весною 1937 року. Об'єктом акції стали польські колонії в Радехівщині — Криве й Щуровичі. У висліді плянної акції мережі ОУН в радехівському повіті, однієї квітневої ночі біля згаданих колоній зібралися сотні українських селян. Після виголошення відповідних промов ухвалено протестні резолюції, щоб вислати їх до преси, опісля спалено всі скирти колоністів, висипано символічну могилу на пошану борців, що згинули за волю України, й прикрашено її синьожовтим прапором. Після того селяни вирушили до однієї з колоній, вигнати з хат її мешканців, а всю колонію спалили.

Наступного дня вранці в район подій прибули сильні відділи поліції з Золочева, Тернополя і Мостів. Заарештовано сотні селян, але через відсутність доказів щодо їхньої вини — до повітової в'язниці для судового слідства передано тільки 54 особи.

У грудні 1937 року відбувся проти обвинувачених за приналежність до ОУН та співучасть у терористичній акції великий політичний процес, під час якого 19 підсудних засуджено на кари від 2 до 12 років тюремного ув'язнення, інших звільнено.* Підсудних боронило 7 українських адвокатів під проводом д-ра Ст. Шухевича.

ОЦІНКА НЕКООРДИНОВАНИХ ДІЙ

Згадані самовільні бойові виступи членів ОУН, вбивства представників польської окупаційної влади, «хрунів» та експропріації вказують на те, що ОУН на ЗУЗ могла в той час мати потрібні сили для дальшого ведення бойових акцій, якщо б Крайова Екзекутива була згідна такі

* Див. розділ «Арешти й засуди — січень 1935 — вересень 1939».

акції проводити. Заборона проводити бойові акції викликала небезпеку проявів самовільних виступів з боку низових клітин ОУН, які без керівництва могли набути шкідливих для політичного обличчя ОУН форм, тим паче, що ті виступи публічна opinio завжди клала на рахунок ОУН. Ілюстрацією цього була справа нападу на дідичів Ясінських, яка шкодила добрій славі ОУН, бож Організація засадничо проводила експропріяційні напади лише на установи польського державно-окупаційного апарату.

Ще прикрішою ілюстрацією неконтрольованого вияву бойового запалу була справа Тутька в Тернопільщині. Тутько, здобувши для себе довір'я в членів однієї з сільських клітин ОУН, бо зарекомендувався їм як керівник бойвки ОУН у районі, дав їм доручення виконати напад на селянку, котра поверталася з ярмарку, й відібрати в неї гроші, щоб їх нібито вжити на потреби Організації. Учасників нападу спіймано й засуджено. Проведене ув'язненнями в тюрмі членами ОУН слідство виявило, що організатор нападу Тутько не був членом Організації та що він тільки спровокував напад для своїх особистих цілей. Однак той факт, що йому вдалося спровокувати до такого нападу кількох низових членів ОУН, був грізною пересторогою, що за бойової бездіяльності революційної організації бойовий запал низових членів може самовільно й безконтрольно вилитися в невідповідні й шкідливі форми.

Крім цього виявилось, що припинення на довший час бойових дій не зменшує кількості жертв революційної організації, як про те твердив тодішній Крайовий провідник Лев Ребет, щоб обґрунтувати доцільність свого «нового курсу роботи ОУН». Навпаки припинення бойових дій, збільшує жертви: під час добре проведених бойових акцій поліція в пошукуванні за виконавцями завжди проводить масові арешти і розгублюється, попадає на фальшиві стежки, допитує, а навіть засуджує невинних, випадкових людей, а залишає поза увагою справжніх членів Організації, як про це свідчать хоча б справи вбивства куратора Собінського, Голуфка, Чеховського й ін. За «нового курсу роботи», коли бойова діяльність була обмежена, а кількість членів ОУН помітно зменшилася, число судових засудів членів Організації збільшилося.

АРЕШТИ Й ЗАСУДИ

(Січень 1935 — грудень 1937)

Не зважаючи на досить важку ситуацію для ОУН, що витворилася після заарештування й засудження Крайового провідника ОУН Степана Бандери та інших членів тодішньої Крайової Екзекутиви, й після приходу до керівництва Організацією на ЗУЗ інших людей, розмах зростання і поширювання як мережі, так і організаційної дії, не припинявся на довгий час, навпаки — більшав. Показником цього можуть бути дальші списки ув'язнених і суджених польськими окупаційними чинниками членів ОУН, її симпатиків та інших українських патріотів. Цей список охоплює три роки часу.

У Новому Селі, пов. Жовква, арештовано 27 січня 1935 року В. Нанчука та М. Гриника.

Львівський окр. суд в січні засудив за приналежність до ОУН, переховування нелегальної літератури та розкидування лєтючок ОУН: Степанію Мартиняківну* на 4 роки і Мирославу Головаківну на 3 роки в'язниці.

У Бродах засуджено Антона Мороза з с. Чех за знищення польського герба під час шкільної акції на 10 місяців ув'язнення.

[Суд присяглих у Чорткові засудив в лютому 1935 року за ОУН і поширювання нелегальної літератури: Івана Ляндака, Корнеля Шевчука, Степана Куфля і Теодора Куцюлима по півтора року, Петра Хруставку на один рік ув'язнення, а неповнолітнього Тараса Чеховського з Білої на безтермінове приміщення в домі поправи для малолітніх.]

У Дрогобичі арештовано 5 лютого 1935 року Ярославу Кульчицьку, Анну Кавалець і Галину Білу.

В Луцьку окр. суд 9 лютого 1935 р. засудив за приналежність до ОУН і кольпортажу лєтючок настоятеля православної парохії в Городищах, о. Миколу Табаковського, на 7 років в'язниці.

В Теревовлі арештовано 11 лютого гімн. абсолювентів: Степана Круківського і Ореста Гриніва та кравця Павла Штика.

В Лошневі, пов. Теревовля, 12 лютого арештовано селян: Йосифа Ганчаря, с. Івана, Павла Федчишина та Йосифа Пасіку; в Заставчу гімн. абс. Мирослава Панькова.

23 лютого в Вербові, пов. Бережани арештовано Г. Кондрата й І. Безпалка.

В Бережанах 25 лютого 1935 окр. суд присяглих засудив за розповсюдження нелегальної літератури ОУН: абс. 6 кл. гімн. Василя Качоровського на 4 роки і Івана Фіну на 8 місяців в'язниці.

В Станиславові в лютому суд присяглих засудив за кольпортажу лєтючок ОУН: студ. теології Євгена Романчукевича на 2 і ½ року в'язниці, а торг. помічника Олександра Близнюка, як малолітнього, суд велів примістити в поправчому домі.

В Сяноці засуджено в лютому 1935 р. за переносення «Розбудови Нації» та лєтючок ОУН з Великої Берези на Чехо-Словаччині до Польщі та за кольпортажу: Гната Гонимара, Василя Короня, Івана Сесу, Федя Попідоха та Юрка Геряка по 2 і ½ року в'язниці; Івана Геряка та Василя Ткача — по 2 роки, а Михайла Ткача, що з своєю дружиною виявив усіх обвинувачених, — на 1 рік в'язниці.

Львівський суд засудив в лютому 1935 р., за приналежність до ОУН гімназистів зі Сокальщини: Василя Сидора** на 4 роки і Володимира Василевського на 3 роки в'язниці.

Львівський суд засудив в лютому за приналежність до ОУН слюсаря М. Бобка на 3 роки і столяра Гриця Горбала (обидвох з Городка Ягайл.) — на 2 роки в'язниці, а селянина Ст. Забаву з Желдця, пов. Жовква — на 3 роки в'язниці.

В Станиславівському окр. суді відбулася в лютому 1935 р. чергова розправа проти журналіста Омеляна Антоновича, обвинуваченого в антидержавній пропаганді за кордоном, яка звільнила його від кари.

Станиславівський суд в лютому засудив за перетинання телеграфічних дротів біля Ямниці, учня 8 гімназійної класи Гриця Яхименка на 1 рік в'язниці та викинено його з усіх шкіл у Польщі.

В лютому президент Польщі помилував засуджених на кару смерти за замах на поліційного агента та намагане вбивство директора кооперації в Жовкві, Зенона Матлу і Гриця Куликівця, замінюючи їм кару смерти на досмертну в'язницю.

* Арештована більшовиками 1940 р. і заслана з сестрами.

** Пізніший командир УПА, знаний під псевдом Шелест.

28 лютого і 1 березня 1935 року поліція провела масові ревізії серед українських студентів у Станиславові й околиці та багато з них арештувала, між ними Любу Костецьку і Марію Когутяк.

В днях 4 і 5 березня 1935 р. перед тернопільським судом присяглих відбулася втретє розправа проти студента агрономії у Відні, Євгена Костецького родом з Токів, збаразького повіту, обвинуваченого в намові до вбивства. Перша розправа проти Костецького і товаришів відбулася в червні 1934 р. Справа виглядала так: 3. 3. 1934 р. у Токах убито ст. постерункового Йосифа Гловяка. Перед судом станули Олександр Литвин і Петро Флінта з Токів, обвинувачені в убивстві, та Є. Костецький, обвинувачений у тому, що як районний комендант ОУН дав їм наказ убити Гловяка.

У висліді розправи засуджено Є. Костецького і О. Литвина на кару смерти, а П. Флінту на досмертну в'язницю. Найвищий суд присуд щодо намови Костецького до вбивства скасував, а затвердив присуд у справі його приналежності до ОУН, як теж затвердив присуд на Литвина і Флінту. В дорозі ласки замінено Литвинові кару смерти на досмертну тюрму. На цьому процесі судді присягли заперечили вину підсудного в справі намови до вбивства. З уваги на те, що Найвищий суд затвердив присуд проти Костецького в справі його приналежності до ОУН, трибунал засудив Є. Костецького на кару 10-літньої тюрми та 600 зл. судових коштів.

У Рогатині 7 березня арештовано студента Володимира Гладкого.

9 березня суд у Тернополі засудив за приналежність до ОУН і поширення її літератури Юліяна Середюка з Шляхтинець, пов. Тернопіль, на 3 роки ув'язнення.

9 березня 1935 року суд присяглих у Львові, за вбивство поліціанта Шляхціковського, засудив Дмитра Труша на 15 років тюремного ув'язнення. Підсудний до вини не признався.

На Волині в березні 1935 року арештовано: в Крем'янці гімназійного учня Теодосія Колесника, а в Гнидаві, пов. Крем'янець, Костюка, Школяра і Базана.

У Красному арештовано в березні п'ятьох українців, а в Юськовичах коло Олеська двох, у зв'язку з застреленням комендантів «Стшельца» в тих місцевостях.

11 березня 1935 року суд присяглих у Бережанах засудив двох молодих українців з Новосілки, пов. Підгайці, за приналежність до ОУН та участь у шкільній акції в жовтні 1934 року: Михайла Сулятицького і Дмитра Роздобудька на кару по 5 років тюремного ув'язнення. Обвинувачені ні до чого не призналися, але суд повірив зізнанням поліції.

Дня 15 березня 1935 р. відбулася апеляційна розправа проти: студ. теології Тимофія Процюка, учня Малої Семінарії у Львові, Володимира Процюка (обох з Володимира Волинського) та селянина Василя Кисіля з с. Орище, пов. Горохів, обвинувачених у приналежності до ОУН і протидержавній діяльності. Перша розправа відбулася 24 вересня 1934 р. на Візній Сесії Луцького окр. суду в Володимирі, який був засудив: Тимофія та Володимира Процюків по 4 роки, а Василя Кисіля на 3 роки в'язниці. На відклик оборони апеляційний суд в Люблині звільнив усіх трьох підсудних від вини і карі. Засуджені просиділи 11 місяців у в'язниці.

18 березня 1935 року суд присяглих у Бережанах засудив Михайла Самілу з Чернева, пов. Рогатин, за приналежність до ОУН і поширювання її літератури, на 4 роки ув'язнення.

Бережанський суд присяглих засудив 24 березня за розповсюдження нелегальної літератури ОУН селян: Михайла Василькова на 4 роки та 160 зл. оплат і Михайла Гоя на 3 роки в'язниці та 160 зл. оплат.

В Луцьку окр. суд засудив в березні за приналежність до ОУН і кольпортажу летючок ОУН селянина Олександра Семенюка-Земелюка на 3 роки в'язниці.

Окружний суд у Золочеві в березні 1935 року засудив: Павлину Сам-

борську і Михайла Олесюкова по 2 роки тюремного ув'язнення, а Івана Зінка на 18 місяців, закидаючи їм приналежність до ОУН. Всі підсудні походили з с. Люшні, пов. Радехів.

Сокальський суд засудив у квітні Анну Садовську на 3 місяці безоглядного арешту за те, що вона здерла з свого дому червоно-білий прапор, вивішений в день іменин марш. Пілсудського.

Перед окружним судом в Луцьку відбулася в квітні 1935 р. розправа проти молодих українців з с. Забороль Андрія Ксендзука і Степана Юрчука, яких обвинувачували в тому, що в ночі з 10 на 11 листопада 1934 р. на шкільному будинку в тому селі вивісили синьожовтий прапор з тризубом і написом «ОУН». Після двогодинної розправи суд звільнив обох обвинувачених від вини і кари.

Перед окружним судом в Луцьку відбулася 5 квітня 1935 р. розправа проти 22-річного Василя Петрука і 19-річного Олексія Цесюка з с. Жидичина б. Луцька, обвинувачених у приналежності до ОУН, а зокрема В. Петрука обвинуваченого за те, що він писав і вислав був православному парохіві Жидичина, П. П'ятаченкові, анонімового листа з вимогою зложити 50 зл. на ОУН. Після двогодинної розправи суд засудив: Василя Петрука на 4½ року в'язниці, а Олексія Цесюка на 3 роки.

18 квітня суд у Львові засудив за приналежність до ОУН і поширювання підпільної літератури: Калину Танчаківську на 6 років, Степанію Куйбиду на 2 роки і Галину Куйбиду на півтора року тюремного ув'язнення.

В Рівному відбулася в травні 1935 року відклична розправа проти молодих українців, обвинувачених у приналежності до ОУН, кольпортажі її нелегальних видань, перетинання телефонних дротів та у підпалі маєтку Оскара Довгели. Суд засудив: Корабчука, Шафранського і Потапова по 10 літ, Степана Масловського на 7 років, Медведюка і Бетана — по 5 років в'язниці, а Петра Мельника звільнив.

У Львові суд присяглих 5 травня 1935 р. засудив за приналежність до ОУН та намаганняй напад на поліційну станицю в Угнові міщан з Угнова: Тараса Онишкевича на 12 років, Івана Шустакевича на 10 років, Василя Решетилу і шевця Василя Козловського по 8 років і з Карова: селянина Івана Менгуха на 12 років, а таргачного робітника Григорія Мазура звільнив.

У Сівці Войнилівській, пов. Калуш, в травні 1935 року арештовано Івана Булавинця.

7 травня в Сокалі арештовано д-ра Богдана Чайковського.

У Ряшеві в травні 1935 року суджено 12 українських дітей віком до 15 років — за похвали для Біласа й Данилишина. Дітей звільнено з уваги на їхній вік.

14 травня 1935 року суд у Бережанах засудив за «протидержавну діяльність», як членів ОУН, селян із Литвинова: Семена Куліша та Івана Перегінця по 5 років тюремного ув'язнення, а третього підсудного, Михайла Хому, звільнив від вини й кари.

В Станиславові суд присяглих засудив 7 червня 1935 р. за приналежність до ОУН Корнила Чорнія, селянина з Викторова біля Галича на 3 роки та Івана Шляхтича, сел. з Крилосо на 4 роки в'язниці. Абсолювента торг. школи Олексу Кривого та селян Семена Мельничука й Ізидора Федорняка суд звільнив.

Тернопільський суд присяглих 11 червня засудив за приналежність до ОУН Тараса Василя Турчина на 4 роки в'язниці.

Суд в Перемишлі засудив в червні 1935 р. за поширювання летючок ОУН гімназички Івана Михаліху на дім поправи і Володимира Малька на 1 рік в'язниці, завішуючи обидвом кару на 2 роки.

Львівський суд розглядав в червні відклик від присуду на Северина Маду, засудженого на досмертну в'язницю за замах на агента Тендея та на 10 років в'язниці за заплянований замах на куратора Гадомського. Обидві кари суд злучив на досмертну в'язницю.

В червні 1935 р. арештовано о. Юрія Мелимуку, пароха Чернилиці, пов. Городенка, та відставлено до в'язниці в Коломиї.

В Тернополі суд присяглих від 5 до 15 червня за поширювання підпільних видань і за приналежність до ОУН засудив: 25-річного торг. помічника Василя Пастушенка на 9 років, 26-річного селянина Юліяна Кручового на 9 років, 27-річного студ. економії Фелікса Кордубу, 23-річного службовика ПСК Петра Джуса і 23-річного селянина Євгена Кручового — по 8 років, 23-річного селянина Василя Тимкова і 23-річного Михайла Гавриша по 7 років, 22-річного абс. гімн. Степана Круківського на 6 і ½ року, 20-річного маляра Антона Костанкевича на 6 років, 23-річного столяра Олександра Стешина на 5 років, 25-річного студ. прав Володимира Гриніва на 4 роки, 23-річного абс. торг. школи Теодора Серанта і 24-річного селянина Ілька Фридриха по 2 роки, 22-річного селянина Василя Волинця і 23-річного сел. Дмитра Умриша по 1 і ½ року, 25-річного Дмитра Гавриша на 1 рік, 23-річного Ореста Гриніва на 8 місяців в'язниці. Решту підсудних: Павла Штика, Йосифа Ганчара, Йосифа Пасіку, Павла Федчишина, Михайла Фризу, Степана Пророка та Сена Ганчара суд увільнив.

За обкидання поліції камінням під час панахиди біля стрілецьких могил на Янівському цвинтарі в час Зелених свят 1934 року суд у Львові дня 1 липня 1935 року засудив: М. Павлишина на 5 місяців, а Петра Мулика, Михайла Возняка, Петра Карабина і Степана Тринчака по 4 місяці ув'язнення.

Роман Барановський, засуджений на 10 літ в'язниці в процесі 1933 р. помер на сухоти у в'язниці св. Хреста. (Неділя, 4. 8. 1935 р.).

25 липня 1935 р. вийшов на волю Василь Атаманчук, засуджений несправедливо за вбивство куратора Собінського на 10 років в'язниці, з чого відсидів 8 і ½ року, а півтора року подаровано йому на основі амністії.

Окружний суд в Яслі засудив в липні 1935 р. о. Володимира Іванчука, пароха Явірника за те, що він у школі мав висловитися легковажно про президента Польщі, на 8 місяців в'язниці. Засуджений відкликався до апеляційного суду в Кракові, де виявилось, що ціла справа це донос учительки і його звільнили від вини і кари.

Старство в Тернополі покарало в липні 1935 р. Марію Рудівну грошевою карою 300 злотих або 14 діб арешту, Ірину Щурківну й Ол. Яримовичну карою по 100 зл. або 7 діб арешту за те, що вони на Зелені Свята співали на Тернопільськiм цвинтарі «Ще не вмерла Україна». Водночас голову Тов. Оборони Воєнних Могил, Іл. Посмітюха, покарали теж карою 100 зл. або 7 діб арешту за те, що він згаданим підсудним не перебив співу.

Рівенський суд засудив в серпні за співання «підбурюючих пісень» на весіллі: Л. Ничипорука, Г. Цвіка та О. Ковальчука на кару по 10 місяців в'язниці.

В серпні 1935 р. вийшов на волю з в'язниці в Ломжі Мирослав Онишкевич, відсидівши 3 роки з присуду за приналежність до ОУН і акцію на Ковельщині.

В Делятині відбулася в серпні 1935 р. перед городським судом розправа за нелегальний перехід чехо-словацького кордону проти студентів Бориса Вітошинського та Василя Бариського,* яких суд звільнив від вини і кари.

Рівенський суд у вересні на виїзній сесії в Крем'янці засудив трьох братів Таринюків з Вишгородка на кару 5 років в'язниці за вимушення під загрозою смерті від прав. священника Макарія Коломийця грошей на ОУН.

В Боратині, пов. Сокаль, у вересні 1935 року арештовано Романа Степанюка й В. Мусія.

В Рівенщині на Волині у вересні 1935 року арештовано Миколу Негребецького, Олександра Лукашевича й Арсена Боднарчука.

* Повішений тітовськими партизанами в Загребі в 1945 році.

8 жовтня 1935 року суд у Золочеві за поширювання видань ОУН засудив Степана Гулика на 2 роки ув'язнення.

Під час поновної розправи проти М. Василькова та М. Гоя, за приналежність до ОУН і поширювання підпільної літератури, Васильковому зменшено кару з 4 років на 15 місяців, а Гоеві з 3 років на 13 місяців ув'язнення. Під час поновної розправи проти Семена Куліща й Івана Перегінця з Литвинова, пов. Підгайці, суд у Бережанах зменшив їм кару з 5 років на 4 роки тюремного ув'язнення.

В Чорткові в днях 28 і 29 жовтня 1935 р. відбулася чергова розправа перед лавою присяглих проти селянських хлопців з Романівки: Миколи Ладика, Петра Лисого та Степана Кораля, обвинувачених у приналежності до ОУН, в знищенні портрету польського президента і державного гербу та нелегальній кольтортажі протишкільних летючок, за що у січні їх засуджено по 5 років в'язниці. Після скасування цього присуду Найвищим судом друга розправа звільнила їх вердиктом лави присяглих від вини й кари. Підсудні просиділи у в'язниці 14 місяців.

Окружний суд у Луцьку засудив Михайла Чигину, обвинуваченого в тому, що він був пресово-пропагандивним референтом у Повітовій Екзекутиві ОУН, — на 5 років тюремного ув'язнення.

В Луцьку закінчився 4 грудня 1935 р. політичний процес проти Кіндрата Швеця та сімох його товаришів, молодих українців з Луччини, обвинувачених у приналежності до ОУН та в виконанні різних актів з її наказу, м. ін., у розбитті таблиці з прізвищами през. Мосціцького і вєводи Юзефського в с. Ківерцях, вбивстві Гната Притули, свщ. П. П'ятченка та ін. У висліді процесу К. Швеця засудили на 10 років в'язниці, А. Слюсарчука, Н. і М. Дроздюків — по 6 літ в'язниці та П. Сидорука на 2 роки в'язниці.

В Самборі 4 грудня 1935 окр. суд засудив за зелено-святочний похід на могили, несення тернових вінців і образу польського народу в селі Старій Солі, пов. Самбір: 41-річного мельника Василя Сидора і 32-річного робітника Антона Блонара по 1 і ½ року, 34-річного сел. Івана Рудзінського — на 1 рік, 27-річну селянку Степанію Кліщову на 10 місяців і 20-річного студента прав Богдана Мартиновича на 6 місяців в'язниці. Осипа Бакалу, Юрка Мартиновича, Михайла Фарила, Тому Гжеська, Степана Бачинського, Івана Ганусея, Михайла Плитича, Степана Олача та Михайла Пологу суд звільнив.

Апеляційна розправа 18 грудня перед Станіславівським судом присяглих уневажила присуд суду від 7 червня 1935 р. і видала новий вирок, яким засудила Корнила Чорнія на 2 роки, Івана Шляхтича на 1 і ½ року в'язниці із зачисленням арешту від жовтня 1934 р. Тому, що ці карі підпадали під амністії, підсудних на внесок оборонців, звільнено.

В Самборі в листопаді за приналежність до ОУН засуджено ученицю 8 кл. гімн. Анну Кавалець з Дрогобича на 6 місяців в'язниці, а ученицю 4 року семінарії Ярославу Кульчицьку звільнено.

У Тартакові, пов. Сокаль, в грудні 1935 року арештовано гімназиста Івана Бойка, а в Лещатові — учня торговельної школи Вол. Андрушака, під закидом поширювання нелегальної літератури.

*

21 січня 1936 року суд у Луцьку засудив 23-річного Олександра Куця, про якого підсудні з Варшавського процесу зізнавали, що він був Обласним провідником ОУН на Волині й організував агента на волинського вєводу Юзефського, — на 9 років тюремного ув'язнення. На підставі амністії цю кару зменшено на 6 років.

11 лютого звільнено з львівських Бригідок Дмитра Сусідка зі Львова, який просидів у слідній в'язниці, під закидом приналежності до ОУН, 18 місяців. Після 6 місяців звільнено М. Лісового і М. Капарника з Ставчан.

В Стрию в лютому-березні 1936 року відбувся великий політичний процес проти 26 підсудних з Миколаївщини над Дністром (веринська справа), про яку згадано вже окремо.

[Бережанський суд проти 12 селян обвинувачених за приналежність до ОУН засудив 3 березня 1936 року: Миколу Василюшина на 6 років, Теодора Слободу на 5 років, Гриня Ніколина на 3 роки, Дмитра Лалака на 4 роки, Михайла Чорного на 5 років, Івана Сидора на 4 роки, Михайла Левицького на 6 років; Михайла Євчина і Федька Зозулю по 2 роки; Степана Гамдзія і Осипа Гарасевича кожного по 2 роки і 3 місяці; Марію Гембайло звільнено.

7 квітня 1936 року в Луцьку на Волині за приналежність до ОУН засуджено: Євгена Шульгу, Т. Терила, І. Корнелюка, Лідію Кушнірук і Зіноїду Вах на кару по 2 роки ув'язнення.

Львівський суд наприкінці квітня засудив за ОУН чотирьох селян: О. Івасика та М. Порожняка по 9 років в'язниці; Пакоша на 7 років та М. Пришляка на 5 років. Зголошено відклик.]

У травні суд у Стрию засудив на 20 днів ув'язнення і 200 злотих грошової кари Петра Мірчука — за надрукування у видаваному ним двотижневика «Наш Світогляд» гімну українських націоналістів. Наклад часопису skonфісковано.

10 червня 1936 року суд у Львові за приналежність до ОУН і поширювання підпільних видань в сокальському повіті засудив: Івана Бойка з Тартакова на 6 років, Володимира Андрушака з Лещатова на 5 років, Петра Максимова й Івана Семенюка з Лещатова по 15 місяців, Омеляна і Дмитра Олеськів із Лещатова по 18 місяців ув'язнення. До всіх засуджених пристосовано амністію і зменшено їм кару на одну третину.

У жовтні 1936 року в Бережанах відбувся процес проти 19 українців із Німчина й Денешковець, пов. Рогатин, і Перловець, пов. Станіславів, обвинувачених у приналежності до ОУН та в участі в політичному вбивстві. Суд засудив: Івана Любомирецького й Андрія Засядку на кару смерті, замінивши кару, на підставі амністії, на досмертне ув'язнення; Теодора Тутка на 15 років, Петра і Матвія Тутка по 12 років, Омеляна Орната на 5 років, Івана Тутка на 3 роки, Яр. Тутка на 2 роки, М. Бублінського й О. Довгого по півтора року, Г. Білоуса на 6 місяців тюремного ув'язнення. 7 підсудних звільнено.

29 жовтня 1936 року бережанський суд засудив за ОУН мґра Василя Лабу на 1 рік в'язниці (з завішенням кари) і селянина Дмитра Чмира на 10 місяців.

У Ряшеві засуджено в листопаді 1936 року абсолювента медицини Володимира Кобільника на 3 роки в'язниці за ОУН.*

5 листопада суд у Бережанах судив 13 українців за участь у сутичках з поліцією під час панахиди на могилах героїв у Заліпю. Засуджено: Андрія Кушалу на 2 і пів року, І. Куп'яка, В. Сенаха, В. Ворону — по 2 роки, С. Стодольського на півтора року, М. Галузу та М. Матульську — по пів року ув'язнення. 5 підсудних звільнено.

*

У січні 1937 року бережанська поліція заарештувала, під закидом приналежності до ОУН, Михайла Семчишина і Дм. Стецюка з Вербова, та Василя Лихолата з Потока.

16 січня 1937 року львівський суд присяглих засудив за приналежність до ОУН і протидержавну діяльність Володимира Макара на 7 років і Василя Хому на 5 років ув'язнення. Третнього підсудного з Сокальщини, Мирона Смулку, звільнено.

8 лютого суд у Львові засудив за приналежність до ОУН, трьох українців з Голого Равського, пов. Рава: Дмитра Пелипа на 5 років, Теодора Чорного на 3 роки, а М. Богуша на 2 роки тюремного ув'язнення. Двох

* «Неділя» від 15. 11. 1936 р. не подає дати процесу.

підсудних звільнено. На підставі амністії двом першим засудженим зменшено кару на одну третину, а третьому всю кару.

Суд у Станіславові 18 лютого 1937 року судив богослова М. Остап'юка та вчительку О. Шандрівську, обвинувачених у приналежності до ОУН і в участі в шкільній акції. Підсудних звільнено, але на другій судовій розправі засуджено М. Остап'юка на 10 місяців, а О. Шандрівську на 8 місяців ув'язнення.

26 лютого 1937 року бережанський суд засудив селянку Варвару Порефенко з Залипя, пов. Рогатин на 8 місяців в'язниці під закидом, що вона в сутичці з поліцією під час панахиди за поляглих спільно з іншими побила поліційного агента, общукала його кишені, щоб забрати револьвер і закликала людей: «бийте ляха, нехай здохне».

28 лютого в Самборі заарештовано, закуто в кайдани і відвезено до в'язниці в Городку Льва Шкреметка.

3 березня 1937 року, за розліплювання летючок, суд у Тернополі засудив Степана Шахрая зі Ступок на 2 роки ув'язнення.

В Журавні в березні арештовано, під закидом протидержавної діяльності, Степана Федака, який у 1921 році стріляв у Львові до Пілсудського, а після відбуття кари та закінчення студій за кордоном працював в українській кооперації.

Суд у Тернополі засудив М. Івасечка з Константинівки, за виголошення протипольської промови під час похорону вбитого польськими «стшельцями» Ю. Недошитка, на 8 місяців, а Павла Попова, Михайла Попельняка і Захара Недошитка з Ходачкова Малого за співання революційних пісень під час того похорону — першого на 4 місяці, а двох інших по 3 місяці ув'язнення.

9 березня 1937 року львівський суд присяглих засудив студента права Андріяна Горницького на 3 роки в'язниці за «накликання до злочину», під час Варшавського процесу Ст. Бандери і товаришів.

12 квітня окружний суд у Сяноці засудив завідателя парохії о. Василя Гарцулу в Скороднім біля Лютовиськ на 9 місяців в'язниці за те, що він роздавав шкільним дітям дитячий легальний місячник «Дзвіночок» і мав конфлікт з управителькою школи.

Львівський суд присяглих засудив 14 квітня 1937 року, за приналежність до ОУН, Дмитра Гукала з Кожич. пов. Львів, на 2 і пів року ув'язнення. Обвинувачення закидало, що ревізія знайшла в нього листів до одного селянина, який наказував йому віддати його сина до розпорядимости Екзекутиви ОУН під загрозою кари смерті. Лист закінчувався підписом «Смерть ляхам! — Екзекутива ОУН». Гукало, 28 літній селянин, заперечив свою приналежність до ОУН, признався, що хоч закінчив дві класи народної школи, написав реферат, але ніде не виголошував його. Написав також кілька творів, але рукописи їх будуть зберігатися в безпечному місці «доки не повстане тут Україна».

28 квітня 1937 року в Луцьку почався судовий процес проти 44 українців і українок, обвинувачених у державній зраді. Обвинувальний акт закидає їм приналежність до «Українського Народного Козацького Руху», що його зорганізував кол. підполковник І. Волошин.*

10 травня 1937 року суд присяглих у Бережанях засудив 15 селян і робітників за те, що вони брали участь у збіговищі в Котові, бережанського повіту і зневажили та побили солтиса, що хотів розігнати сходини. Перед судом відповідали: 25 річний селянин Теодор Сеньків, робітники: 24 річний Василь Баричка, 24 річний Гринько Корбило, 29 річний Михайло Хичій, 23 річний Іван Хичій, 21 річний Михайло Канюка, 27 річний Михайло Вальків, 27 річний Іван Левицький, 29 річний Василь Лапунька — усі з Потур; 22 річний Гаврило Засядко, 25 річний Петро Бесага, 25 річний Ярослав Ковальчук, 23 річний Богдан Лапунька, 23 річна Ольга Бесага — усі робітники з Котова та Ольга Мур, заміжня Фолюк у Носівцях біля

* «Діло» за 1 травня 1937.

Завалова. Обидві підсудні підбурювали юрбу словами: «бийте поляків, ляхів і мазурів».

4 червня 1937 року в Стрию суджено студента Ярослава Горбового з Долини — за приналежність до ОУН і виготовлення реферату про Варшавський процес проти членів ОУН. Суд присяглих звільнив підсудного від вини і кари, але трибунал уневажнив це вирішення. Під час нової судової розправи 30 вересня 1937 року Я. Горбового засуджено на 7 років тюремного ув'язнення. Судова розправа відбувалася при закритих дверях.

29 червня 1937 року суд присяглих у Львові засудив 23 річного Степана Трохимчука з Боб'ятина, пов. Сокаль на 4 роки в'язниці за приналежність до ОУН і влаштування листопадового свята в селі Боб'ятині.

У Коломиї в червні 1937 року суд присяглих засудив абсолювента гімназії Петра Михайловича, за діяльність у студентській клітині ОУН, на 2 роки тюрми.

У червні 1937 року в Станиславові відбувся процес проти 20 українських студентів, обвинувачених у тому, що вони з доручення ОУН вели в товаристві «Відродження» протиалягольну й протинікотинну акцію на шкоду польській державі. Були засуджені: Никифорчин — 4 роки, Косарчин — 3 роки, Орляк, Лапчинський і Пилипонько — по 2 і пів року, Ярослав Дзіндра — 2 роки, Цап, Антків, Дусяк, Цар і Осадца — по півтора року, Михайлів — 20 місяців, Кручковський, Вацвин і Скородинська — по 15 місяців, Солодуха, Гоманович і Гапій — по 1 рокові, Крушельницька — 10 місяців, Стасюк — 8 місяців ув'язнення.

1 липня 1937 року в Перемишлі й околиці арештовано студентів: Бориса Вітошинського, Вол. Полянського, Вол. Гоцького, Р. Домарадського, Петра Генгала, Вол. Павлика, С. Павлика, Я. Демчука, Масляника, Вол. Стасіва і В. Барицького, закидаючи їм протидержавну діяльність.

В Луцьку на Волині в серпні-вересні 1937 року відбувся великий політичний процес проти 42 українців, обвинувачених за приналежність до ОУН і протидержавну діяльність. Підсудних засуджено разом на 133 роки тюремного ув'язнення.

Суд присяглих у Бережані засудив 21. 10 за знищення польських державних гербів, Дмитра Василюка з Чагарова на 2 роки й 3 місяці, а Гната Сабатовича з Журавна, пов. Рогатин, на 1 рік ув'язнення.

В Хирові арештовано 21 вересня І. Цебенка, В. Гулика, І. та М. Мацуських, М. Савчака, а в Посаді Хирівській — Коропая та І. Портака.

29 вересня 1937 року почався перед львівським судом присяглих процес проти 10 українців з Сокальщини обвинувачених у приналежності до ОУН. Дня 3 жовтня суд засудив: Олену Жарську, 23 річну учительку, за переховування «Бюлетеня КЕ ОУН» і «Юнака» — на 6 років в'язниці; Василя Ваврука, 28 річного гімназійного абсолювента з с. Себечова — на 6 років; Івана Кравчука, 29 річного селянина — на 8 років; Степана Гайошку — 24 річного селянина — на 4 роки; Івана Грунтаса, 28 річного купця — на 4 роки; Грицька Бойчука, 21 річного селянина, Гаврила Морхала, 28 річного селянина, Семена Солдака, 24 річного селянина, та Івана Смуклу, 31 річного селянина — по 3 роки, 36 річного селянина Костя Луцькова звільнено. Підсудні сиділи 1 рік у слідчому ув'язненні, що зараховано їм у присуд.

У Станиславові 14 жовтня 1937 року арештовано урядовця «Просвіти» Д. Скорика й урядовців «Рідної Школи» П. Рогатинського та О. Ясеницького.

29 жовтня 1937 року львівський суд присяглих засудив 20 річного селянського хлопця Михайла Іванишина з с. Малечич, пов. Городок на 2 і пів року в'язниці за те, що він дав 12 літньому учневі Іванові Соколові картку з похвальною піснею в честь Віласа і Данилишина, яку в учня знайшла учителька. На першій розправі присяглі судді заперечили вину Іванишина, але після протесту голови суду відбулася друга розправа, що винесла цей присуд.

У Борщівщині в жовтні 1937 року, під закидом участі в підпалах господарств польських колоністів, арештовано С. Пшеничного, П. Січкаря, В. Малиника, П. Дульчина і В. Дубика.

Суд у Бережанах у жовтні 1937 року засудив за приналежність до ОУН і підстрілення солтиса-«хруня»: Івана Стельмаха з Поручина, пов. Бережани, на 8 років, а Гринька Николишина на 2 і пів року тюремного ув'язнення. Г. Возняка звільнено.

Львівський суд засудив у листопаді 1937 року, під закидом приналежності до ОУН, Миколу Фулуйму і Павла Хому по 3 роки, Мирона Гайдюка на 2 роки ув'язнення, а М. Пьопу, Б. Ценка і Б. Конашевича звільнив.

У Коломиї в листопаді 1937 року за приналежність до ОУН заарештовано — Б. Войткова. С. Гошовського і Б. Тичинського. У Львові 24 листопада арештовано студента Степана Галамая з Плугова, пов. Золочів. У Щирці — студентів Івана Однорога, Костя Фітія й Івана Медведя, в Дрогобиччині — 20 осіб.

8 грудня 1937 року за приналежність до ОУН у Львові засуджено В. Гоця з Жовкви, В. Зеленого з Камінки Волоської і Д. Марка з Камінки Лісної по 3 роки ув'язнення.

13 грудня 1937 року в Чорткові відбулася розправа проти Івана Бараника за приналежність до ОУН. Обвинуваченого звільнено.

17 грудня 1937 р. львівський суд засудив І. Мельника, селянина з с. Корчмина пов. Сокаль на 10 років важкої в'язниці без зарахування слідчого арешту.

У Луцьку на Волині в грудні 1937 року за приналежність до ОУН засуджено Івана Васильчука на 4 роки, Олександра Кокоса на 3 роки ув'язнення.

Золочівський суд засудив Осипа Балка на 10 місяців арешту за «образу польського народу». Балко сказав: «Якщо б я був поляком, то я мусів би застрілитися».*

У Золочеві в грудні за приналежність до ОУН та участь у протиколонізаційній акції засуджено: Б. Казанівського на 12 років, Д. Кушинського — 11 років, В. Демчука — 10 років, І. Шпака, В. Федішина й І. Харчука — по 8 років, Е. Апонюка, Б. Шпура та Гричанюка — по 7 років, Г. Березюка — на 6 років, Войцеховського — 2 роки тюремного ув'язнення.

ВИСТУПИ ПРОТИ ПОЛЬСЬКИХ ПОГРОМНИКІВ

У зв'язку з львівським процесом проти членів КЕ ОУН вліті 1936 року, польська преса висунула твердження, що поліції вдалося на решті завдати смертельного удару Організації Українських Націоналістів. Припинення офіційним проводом ОУН на ЗУЗ всяких зовнішніх виступів ще підсилювало те переконання поляків. Це додало відваги польському шовіністичному шумовинню й воно вирішило підплатитися українському населенню у Львові. Бойового духу додавали польській шовіністичній молоді її легкі «перемоги» під час довготривалих погромів над жидами, що їх влаштували польські студенти.

[Безпосереднім приводом до протиукраїнських виступів було подразнення викликане серед поляків українськими демонстраціями з нагоди подій у Карпатській Україні і нападом боївки ОУН на польську поліцію в Гаях.]

2 листопада 1938 року на окремому студентському вічу в залах львівського університету польські студенти (а було їх у Львові понад 5 тисяч) прийняли постанову не допускати українських студентів на виклади в університеті й політехніці та знищити українські вивіски на

* «Неділя» за 21. XI. 1937 р. не подає дат процесу Фуйтули ні Балка.

українських крамницях і установах Львова. Після закінчення віча багатотисячна юрба польських студентів вирушила групами на місто, щоб нищити вивіски українських установ, а при тому плюндрувати українські крамниці.

Одначе, тут їх зустріла дошкульна несподіванка з боку українців, які дали напасникам гідну відсіч. Та відсіч була zorganizована під проводом Романа Шухевича згадуваним «середовищем Академічного Дому», тобто, українським націоналістичним студентством. Сам «Академічний Дім», після кількакратного використання його як інтернату для українських богословів, був пізніше, в 1937 році, знову переданий для вжитку студентів. Але центром тодішньої діяльності українського студентства у Львові стала студентська харчівня на розі вулиць Міцкевича і Земляковського, де містилися теж різні організації українських студентів.

Погромницькі пляни польських студентів задалегідь стали відомі українському студентству, яке зразу приспучило до zorganizовання належної відсічі. Керівництво тією акцією, як сказано, перебрав Роман Шухевич, а працівник текстильної фірми «Полотно» Омелян Грабець zorganizовував групу львівських «батярів» українського походження, які опісля дуже добре справилися із завданням — під час нападу польських студентів на український «Академічний Дім». Проникаючи в гущу польських напасників, вони «оперували» серед них ножами, вдаючи в спину. У висліді такої «операції» кількох польських студентів забрано до шпиталу, де, як були поголоски, дехто із них помер.

За короткий час zorganizовано кілька інших боївок, які одержали призначені їм об'єкти оборони. Коли ж вістка про напади польських студентів дійшла до українського робітництва у Львові, воно масово ввімкнулося в активну дію. Отож, юрбу польських погромників зустріла прикра несподіванка вже за кілька кроків від університету. Коли вони вийшли на вулицю й кинулися демолювати «Українську Гостиницю», приміщення «Української Преси», український банк і станицю українського «Маслосоюзу», що містилися при вулиці Костюшка, — то в той час із вікон тих усіх установ посилалися на голови погромників каміння, а навіть револьверові постріли. Полилася кров, польських погромників охопив страх і вони кинулися втікати. Врятувала їх поліція, яка наскочила на українських оборонців, та, арештувавши їх, відвела до в'язниці. Очевидно, що з польських напасників нікого не арештовано, навпаки, поліція дала їм змогу з-поза своїх плечей вибивати камінням вікна в українських установах.

Таку саму різючу відсіч зустріли польські напасники по всіх інших українських установах. Невдалий наступ на український «Академічний Дім» кількох польських погромників оплатило своїм життям, а оборона дому «Просвіти» напроти міської ратуші перетворилася в регулярний кількогадинний бій, що його зліквідувала щойно поліція, яка

заарештувала багатьох оборонців дому. Ув'язненими в той час українцями були переповнені не тільки камери, а й подвір'я всіх львівських в'язниць. Такий стан розбурхав прилюдну опінію й викликав інтервенцію в польського уряду, тому з Варшави прийшов наказ до польської поліції у Львові звільнити всіх ув'язнених українців.

Сутички українців з польським шовіністичним шумовинням продовжувалися кілька тижнів, набувши вигляду ніби поділених ролей: під вечір на вулиці Львова виходила юрба польських погромників, щоб під охороною поліції плюндрувати українські крамниці й установи, а коли цілком стемніло, тоді починали свою роботу українські боївки, масакрували поляків. І хоч вигляд знищених українських крамниць наповнював радістю польських погромників, то велика кількість побитих, а навіть убитих з-поміж них швидко відібрала польському шумовинню відвагу й охоту продовжувати небезпечну для дних «війну».

Легку «перемогу» здобули польські шовіністи тільки в житловому будинку українських богословів, тому, що керівництво дому не хотіло прийняти української боївки, яка мала обороняти дім. Самих богословів під час нападу не було в будинку. Польські напасники легко вдерлися до будинку й по-варварськи його знищили, зламавши при тому хрест і порізавши ножами образ Богоматері. Але й ця «перемога» повернулася проти поляків. Саме в той час у Львові випадково перебував японський кореспондент і ним пороблені знімки з поламаного хреста й порізаного образу Богоматері, з поясненням, що це зробили польські католицькі студенти з ненависти до католиків українців, — появились в японській пресі та спричинили інтервенцію папи Пія XI в цій справі.

НА РОБІТНИЧОМУ ВІДТИНКУ

Економічна скрута і зростаюче безробіття в Польщі щораз більш актуалізували теж питання робітництва. Цю ділянку намагалися повністю опанувати комуністи, але революційний націоналізм і тут виступив до бою з комунарськими впливами, активно ангажуючись в організовану боротьбу робітництва за його права. Голосні робітничі страйки в 1930-их роках у Скільщині, Долинщині, на Лемківщині й Гуцульщині були організовані під впливами українських націоналістів, завдяки чому поєднувано в дії боротьбу за національні та за соціальні права і тим поширювано та закріплювано націоналістичні впливи також серед найширших мас українського робітництва.

Коли в 1936 році у Львові вибух голосний страйк робітників, котрі працювали при каналах, який закінчився кривавими зударями з поліцією, то в страйковому комітеті був також один член ОУН — Юліян Петречко. Пов'язання ОУН із робітництвом у боротьбі за його соціальні права закріплено й у Львові.

Свої контакти з українським робітництвом Юліян Петречко використав для пожвавлення праці українського робітничого товариства «Сила» й для опанування його націоналістичними впливами. У цій праці в «Силі» допомагали йому Степан Ніклевич, колишній референт Юнацтва у дрогобицькому повітовому проводі ОУН, В. Жданович і Николяк, а далі й низка інших членів ОУН. Завдяки їхній праці українське робітництво у Львові стало під прапори українського націоналізму.

Політичну настанову українського робітництва у Львові ілюструє хоча б така коротка нотатка в тодішній українській пресі:

На з'їзд москвофільської «Руської Селянської Організації», що відбувся у Львові (на початку 1937 р.), прийшов гурт українських робітників, щоб запротестувати проти деструктивної роботи москвофілів. Прийшло до сутички, після чого робітники відспівали «Ще не вмерла». Поліція арештувала робітників Шияна, Садового, Баричка, Максимова, Павлика й Іванусу, списала протокол й опісля випустила їх на волю.*

Перехід українського робітництва у Львові під прапори українського революційного націоналізму особливо яскраво виявився в 1938 році, коли львівські українські робітники масово стали разом із українськими студентами-революціонерами, щоб у вуличних зударях дати відсіч польському шовіністичному шумовинню.

З ініціативи Ю. Петречка та С. Ніклевича у вересні 1937 року при робітничому товаристві «Сила» відкрито перший Український Робітничий Народній Університет. У доповіді під час святкового відкриття цього університету Степан Ніклевич заявив, що українське робітництво стоїть і завжди стоятиме на позиціях українського націоналізму. Численно зібрані українські робітники підтримали ту заяву бурхливими оплесками.

Степан Ніклевич
провідник
націоналістичного
робітництва

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ ПРЕСИ

У тому періоді проблема відбудови легальної націоналістичної преси відчувалася особливо пекуче тому, що на переломі 1933-34 рр. польська влада заборонила видавати націоналістичні тижневики «Наш Клич» і «Наш Фронт», а крім того, від половини 1934 року перестали появлятися теж закордонні націоналістичні видання «Розбудова Нації»,

* «Америка», ч. 25, 4 березня 1937. Дивись також у «Примітках».

«Сурма» та «Український Націоналіст», а на ЗУЗ підпільні видання — «Бюлетень КЕ ОУН на ЗУЗ», «Юнак» і «Юнацтво».

Ініціатива відновлення націоналістичних видань вийшла від т. зв. «старої гвардії», провідних членів ОУН. Таким чином, у різних містах західноукраїнських земель, незалежно один від одного, почали виходити різні пресові органи, які протривали, хоч і не довго, все ж виконали своє завдання. В Коломиї почав друкуватися «Рідний Ґрунт», у Львові «Голос Нації» та об'єднані в один концерн «Дешева Книжка» такі видання: «Дешева Книжка», «Самоосвітник», «Антибольшевик» і «Юні Друзі»; у Стрию — «Наш Світогляд».

Крайова Екзекутива ОУН нав'язала з тижневиком «Рідний Ґрунт» співпрацю і в зв'язку з тим ця газета перенесла свій осідок до Львова, де виходила 4 місяці до часу її заборони.* До «Голосу Нації», що виходив за редакцією Жигмонта Процишина та Богдана Кравцева, був делегований, як співробітник, член КЕ ОУН інж. Осип Бойдуник. Однак, в складі редакції виникли персональні конфлікти, у висліді чого часопис змінив свою назву на «Голос» і врешті також був припинений польською поліцією.

«WISCI» — LWOW.		ПІСЛЯ КОНФІСКАЦІЇ ДРУГЕ ВИДАННЯ.		Одповісно гуканню.	
Ч. 1-2. Рік II.		Неділя, дня 4. лютого 1934.		Ціна 20 гр.	
ВІСТІ		Адреса редакції «ВІСТІ» й Адміністрації: м. Львів, вул. Св. Яна 4, 22. Уважно годилися з'ясувати й Адміністрації від год. 9—13. Рукописи Редакції не повертаються, особливо писем не приймаються.		П Е Р Е Д П Л А Т А : В Польщі, Чехословаччині й Австрії річний за. 9—, щорічно за. 450, чвертьрічний за. 210, місячно 195. Для інших держав Європи 30% дорожче. Для позасхідноєвропейських держав 50% дорожче. Гроші салати сплачувати тільки в золоті, в національній валюті, а вичерами зазначеними призначення.	
Суспільно-політичний тижневик.					
Від редакції		Зенон Коссак втретє перед судом		Організуються нові сили	
За звичаєм давним наших часописів повинні б'ювати читачам		Дня 29. п. и. перед судом пресової влади у Львові відбувся третій процес на чолі з Коссаком.		а справу організували інші збройного янтарю на початку в і вродку передає ще раз судові пресової.	
Грядуть нові події					
Голос Нації					
Т И Ж Е В И К					
Чого від нас сподіватися й очікувати?					
Звичайно вас так водяться, що при появи нових нових дасється якому на дорогу шось знач. виску, чи орієнтаційну таблицю, щоб усі могли зорієнтуватися		вчи амбіціозарства й отагачинству, що ви пливает з нього, вваз доводити до внутрішньої распри і загальної ростиці, та доводити до паразитизму наш національній		господарської доплідности, відповідно до здібностей і знання вони працюють і є обеслані — є для нації вартісні. Добра такої одимині чини	

* «Новий Час», 12. 6. 1937.

ГОЛОС

ТИЖНЕВИК

Львів 17 січня 1937

Рік I. Ч. 2.

Ціна 15 гр.

Адреса:
 Редакції й Адміністрації
 Львів, Міцкевича ч. 11.

ГОМІН КРАЮ

Інформаційно-суспільний двотижневик для українських працюючих мас.

РІК I. ДРОГОВИЧ – ЛЬВІВ 1. ЛЮТОГО 1938. 4 6

Ціна 15 гр.

Редакція й Адміністрація
 „ГОМІН КРАЮ”
 Дрогобич, Пасажирська вулиця, 19.
 Філія: Львів, Мюркмана 11а.
 Спр. пош. 105.

В двадцяті роковини чину.

Назва, яка не має дитини, не мігала „до тіла” в часописі гармати. Хвилювала „двогуба”, „Вечірній час” — це ж перекладач. „До тіла” в часописі гармати. Хвилювала „двогуба”, „Вечірній час” — це ж перекладач. Мислячи ніколи кіншани похвалити.

[Ліценцію на видання селянського тижневика «Рідного Грунту» одержав шкільний товариш пропагандивного референта М. Коржана, Іван Шавель, який мав мале книжкове видавництво, і не бувши націоналістом, не був підозрілий поліції. Видання першого числа виявилось дефіцитним і Шавель відпродав Коржанові, тобто Організації, газету, залишаючися формально ніби далі її видавцем. М. Коржан передав редакцію «Рідного Грунту» пропагандивно-ідеологічному референтові Василеві Р. Злосливі конфіскації цензури доводили до того, що деякі числа іноді передруковувано тричі, що було фінансово руїною. Все ж таки вдалося видати 14 чисел «Рідного Грунту», а це скріпило мораль зневірених симпатиків, що організаційна дія і на цьому відтинку віджила. Правдиву причину закриття староством «Рідного Грунту» вияснив прокурор на процесі в справі Копача в червні 1937 року. Ствердивши, що підсудний Василь Іванович працював в адміністрації «Рідного Грунту», прокурор запитався його, чому староство закрило газету? Підсудний: «В мотивах було написано, що тому, що відповідальний редактор не перебував у Львові.» — Прок.: «А я вам скажу за що. За те, що „Рідний Грунт” пропагував ідеологію ОУН.»*

В серпні 1935 р. городське староство у Львові припинило видавання націоналістичних часописів: тижневика «Рідний Грунт», літ. двотижневика «Дажбог» та місячника для дітей «Юні Друзі». Причина — невідповідний відповідальний редактор.]

До видавництва «Дешева Книжка» тодішня КЕ ОУН поставилася негативно, тому, що видавець і редактори не хотіли координувати своєї видавничої ділянки з працею Організації, хоч користувалися фірмою націоналістичних видань і через це мали великі успіхи. Видавцем того концерну був Володимир Кунанець, керівником — Роман Паладійчук, редактором «Самоосвітника» — Іван Вітушинський, редактором «Антибольшевіка» — Іван Мітрінга, а «Юних Друзів» — Богдан Го-

* «Новий Час», 12. 6. 1937.

шовський. Видавництво зразу здобуло собі велику популярність серед націоналістичної молоді на західноукраїнських землях і його щомісячні книжкові видання невеличкого формату розходилися багатотисячним накладом. Корисну роботу серед молодняцьких мас вів теж добре редагований «Самоосвітник», в якому систематично ведено популярні виклади з різних ділянок науки й знання. Особливо цікавим та цілком оригінальним був, редагований Іваном Мітрінгою, журнал «Антибольшевик», завданням якого було ідеологічно-політичне поборовання большевизму, а який масово пачковано на східноукраїнські землі.

Петро Мірчук
референт КЕ на ЗУЗ,
автор
«Нарису історії ОУН»

Одначе, як згадано, тодішня Крайова Екзекутива ОУН негативно поставилася до концерну «Дешева Книжка», мережа членів ОУН одержала наказ бойкотувати його видання, у висліді чого видавництво почало занепадати, а врешті мусіло самоліквідуватися.

Ідеологічно-політичний двотижневик «Наш Світогляд» появлявся за редакцією Петра Мірчука в другій половині 1936 і на початку 1937 року спершу в Стрию, згодом у Львові, де польська влада його закрила, а видавця і редактора заарештувала. «Наш Світогляд» розходився головню на Волині завдяки тому, що його кольпортажем на тій території зайнявся був тодішній референт юнацтва в КЕ ПЗУЗ Ігор Шубський, котрий також співпрацював із редакцією того двотижневика. «Наш Світогляд» між іншим популяризував писання М. Міхновського, переповідаючи на своїх сторінках основні думки з його брошур «Самостійна Україна», «Справа українського робітництва», «Справа української інтелігенції».

Одним із найбільших (щодо тиражу) тодішніх тижневиків, що появлявся у Львові, був часопис «Нове Село», який хоч і не був пов'язаний безпосередньо з Організацією, проте вів гостру протимосковську й протибольшевицьку лінію. В той час у ньому працювали такі члени ОУН: Ярослав Старух, Роман Малащук, Борис Левицький, Ярослав Матла, Мирослав Стиранка, Давило Чайковський, Ярослав Флінта та ін. Не зважаючи на постійні конфіскати з боку польської влади, тижневик проіснував до вибуху другої світової війни. На початку 1939 року польська поліція різними шиканами намагалася припинити висилку цього тижневика на Волинь, а 31 серпня того ж року львівське воевідство взагалі заборонило його видавати.

ОУН В ЗАКОРДОННИХ КРАЇНАХ

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВІДУ ОУН І РОЗМІЩЕННЯ ЇЇ СТАНИЦЬ ЗА КОРДОНОМ

Особовий склад ПУН і керівники теренів

Зав'язком Проводу ОУН став Провід Українських Націоналістів — ПУН, обраний на Першій Конференції Українських Націоналістів 5 листопада 1927 року в характері координаційного центру всіх українських націоналістичних організацій. ПУН мав складатися з 5 членів; чотирьох із них — полк. Є. Коновалець, інж. М. Сціборський, інж. Дм. Андрієвський і В. Мартинець — обрала Конференція, а п'ятим мав бути представник крайових націоналістичних організацій, Союзу Української Націоналістичної Молоді та крайових частин УВО, визначений проводами тих організацій. Але через причини, про які ми згадували, крайові націоналістичні організації свого представника до ПУН-у не визначили і первісний ПУН діяв у складі 4 членів аж до Конгресу Українських Націоналістів.

У лютому 1929 року Конгрес Українських Націоналістів, обираючи Провід, залишив первісний склад ПУН-у і доповнив його новими членами. Ними були: д-р Юліан Вассиян, ген. Микола Капустянський-«Низола», д-р Дмитро Демчук, Петро Кожевників та інж. Леонід Костарів.

У «Звідомленні Проводу Українських Націоналістів ч. 5», опублікованому в «Розбудові Нації» за грудень 1929 року, подано, що після 1-го Конгресу Українських Націоналістів функції членів проводу розділено так: інж. М. Сціборський — організаційний референт, інж. Дм.

Андрієвський — політичний референт, В. Мартинець — референт пропаганди, д-р Дм. Демчук — фінансовий референт. Ідеологічним референтом став д-р Ю. Вассиян, а військовим — ген. М. Капустянський. Инж. Л. Костареву і П. Кожевнікові, що їх згодом постановою Організаційного суду було усунено з складу ПУН і з ОУН, не призначено жодних референтур.

Після Конгресу кооптовано до ПУН-у сотн. Р. Ярого, як зв'язкового до Головної Команди УВО, а після апробати цією Командою постанови Конгресу про злиття всіх націоналістичних організацій, у тому й УВО, в єдину Організацію Українських Націоналістів, до ПУН-у кооптовано ще двох членів Головної Команди УВО: сотн. Омеляна

Ярослав Стецько
член КЕ ОУН на ЗУЗ

Іван Габрусевич
член ПУН

Д-р Олег Кандиба-
Ольжич, член ПУН

Сеника-«Грибівського» і сотн. Сидора Чучмана, а також Ярослава Барановського, як представника Крайової Команди УВО. Сотн. Р. Ярому передано керування референтурою зовнішніх зв'язків, Я. Барановському — референтуру зв'язку з Краєм, сотн. О. Сенікові — координацію референтур, архіви і нагляд над фінансовими справами закордонних частин ОУН. Сотн. С. Чучман став співпрацівником військової референтури. Головному судді Макареві Кушніреві («В. Богуш», «Я. Дуб») доручено керівництво чужомовними виданнями ОУН.

Весною 1934 року членом ПУН-у став Іван Габрусевич-«Іртен»-«Джон». Він перебрав керівництво референтурою ідеологічного вишколу, що її вів д-р Ю. Вассиян, який уже раніше виїхав до Краю. У 1937 році покликано до ПУН-у д-ра Олега Кандибу-Ольжича — для керівництва новоствореною референтурою культурно-освітньої праці; згодом його заступником став Орест Чемеринський-«Оршан». В вересні 1938 р. прибули з Краю Ярослав Стецько й

Олекса Гасин. Перший працював в ідеологічній ділянці, другий у Військовому Штабі ОУН.

Членом ПУН-у став теж ген. В. Курманович, присяжаний член ОУН на Конференції в Берліні (червень 1933), який став, побіч ген. Капустянського, співкерівником референтури для військових справ.

Уповноваженими ПУН-у для керівництва працею ОУН на окремих теренах були: сотн. Р. Ярій — на Німеччину; інж. Євген Ляхович — на Великобританію, згодом на Америку; С. Давидович — на Великобританію (після виїзду інж. Є. Ляховича); Євген Онацький — на Італію; Василь Баранецький — на Фінляндію; сотн. Іван Ревюк-Бартович — на Литву; Андрій Федина — на Данціг; Іван Шиманський — на Болгарію; д-р Олександр Хмельовський, а опісля д-р Михайло Мілько — на Манджурію; Олександр Бойків — на Францію; інж. Дм. Андрієвський — на Бельгію; сотн. Осип Твердовський — на Люксембург і сумезні терени Франції. З них членами ПУН були тільки сотн. Р. Ярій та інж. Дм. Андрієвський.

Особистими секретарями полк. Є Коновальця, як Голови ПУН-у, були (за чергою): Олександр Бойків, інж. Михайло Селешко, Олександр Сокіл і Орест Питляр і деякий час Михайло Турчманович.

Крайових провідників ОУН на ЗУЗ затверджував полк. Є. Коновалець на пропозицію Крайової Екзекутиви ОУН, передавану через референта зв'язку з Краєм при ПУН. Ця справа засадничо не йшла на розгляд цілого ПУН-у з конспіративних причин.

У праці ПУН і всієї Організації полк. Коновалець керувався засадами демократичности: він ніколи не накидав своєї волі ні окремим референтам, ні членам ПУН-у, але уважно вислуховував думки своїх співпрацівників і намагався приймати вирішення після того, коли воно було узгіднене з усіма, чи бодай більшістю членів ПУН-у. Лише справами ОУН на українських землях під большевицькою окупацією полк. Є. Коновалець займався сам і не втаємничував у них нікого з членів Проводу.

Форми діяльності закордонних клітин ОУН

Всі клітини ОУН в Європі, поза українськими землями і поза Польщею та ССРСР, уважалися за звичайні півлегальні політичні організації, які майже відкрито вели свою діяльність. Даний Відділ охоплював усіх членів ОУН, що перебували в тій місцевості, де він існував, загальні збори Відділу ОУН обирали голову Відділу і на його пропозицію затверджували інших членів управи, сходи членів були загальні. Цей виразно неконспіративний характер Відділів ОУН віддзеркалює звіт про діяльність ПУН-у ч. 2, надруковане в офіціозі «Розбудова Нації» за березень-квітень 1929 року:

«2. Відділи Організації Українських Націоналістів мають подавати для вміщення в „Розбудові Нації” дописи про діяльність — сходи, реферати, демонстрації та ін.»

І в «Звідомленні ПУН ч. 3.» («Розбудова Нації» за травень 1929) зазначалося:

«1. Провідникам теренів, Секретаріатам округ і держав та Управам Відділів ОУН доручається в найшвидшому часі налагодити організаційний апарат у своєму засязі діяння, згідно з постановами Устрою ОУН та подрібними вказівками поодиноких референтів Проводу. Зокрема належить припильнувати введення діло- і книговодства, зібрання членських заяв та їх висилки до затвердження Проводові, регулярного висилання членських вкладок і місячних звітів Управ Відділів.

2. Управи Відділів ОУН мають влаштовувати щотижневі сходини членів для вислухання розпоряджень провідних органів ОУН і для зачитання рефератів».

Отже, Відділи ОУН вели свою працю таким самим способом, що й усі інші політичні організації еміграційної громади: явність членства, письмові звідомлення, заяви про вступлення в члени ОУН, реєстрація членів, протоколювання сходин, виборність управ Відділів, звітування про діяльність Відділу перед усім громадянством проголошенням у пресі.

Таку засаду неконспіративности стосовано деколи і до діяльності ПУН-у. Зразу після відбуття Конгресу його Президія подала до преси докладний звіт про хід нарад, опублікувала всі його постанови й подала поіменний склад ПУН-у.

Одначе, конфронтація теоретичних міркувань і плянувань з дійсністю швидко виявила, що й за умов свободи у західньому світі є неможливим, а принаймні недоцільним, стосувати в усіх країнах ті самі організаційні форми праці і що ті справи треба достосовувати до специфічних умов дотичної країни.

[Це насамперед незастосувальне до всіх таємних відділів Організації за кордонами України, що мали пряме відношення до революційної діяльності, зокрема до станиць УВО-ОУН в Данцігу, на Литві та в інших осередках. Також унаявлення діяльності ОУН не відповідало тодішнім політично-правним відносинам у закордонних державах, ані структурі існуючих тоді українських громадських організацій в Америці.]

Станиця УВО-ОУН в Данцігу*

[Про важливу роль осередку ОУН в Данцігу для діяльності Організації подаємо вибрані уривки з неопублікованого до цього часу матеріалу керівника того осередку Андрія Федина, що знаходиться в організаційних архівах.

Організаційний період праці на терені вільного міста Данцігу за час мого побуту — пише А. Федина — був такий живий і багатограний, що він займе окреме місце в історії ОУН. Він дотепер ніде не був публікований тому, що я все ще вважаю, що були там події, які в міжнародній комбінації мають ще

* Цей розділ є доповнений Редакцією книжки.

сьогодні свою вагу, та які ще сьогодні передчасно подавати до публічного відома. Рівнож були там застосовані в праці методи, з яких ще сьогодні може користати як Організація в Краю, так і її частини за кордоном...

В наслідок свого специфічного політичного положення Данціг був в тому часі ближчий Львова, ніж Луцьк чи Варшава. Там перебували члени Організації, яким треба було якийсь час переховуватись, чи відпочити. Там жили короткими періодами члени, які після довгої тюрми потребували спокою і поправлення свого здоров'я, яких треба було відповідно примістити та з огляду на незнання мови ними заопікуватися. Жоден із них не попав в руки поліції, ані в дорозі до Данцігу, ані в повороті до Краю. До Данцігу приїжджали на організаційні зустрічі, і то не один раз, Бандера, Стецько, Янів, Колодзінський, Кордюк і ряд інших членів Крайового Проводу, а з другого боку Сціборський, Сенік, Мартинець і другі. Ні в одному випадку не було у них будь-яких труднощів з приводу зв'язку зі мною, чи відвідин у мене.

Через Данціг переїжджала щасливо в один і другий бік група бійців на вишкіл у Східніх Прусах, або інша група на вишкіл з хорватськими усташами. В Данцігу відбувся військовий перевишкіл бувших старшин УГА під проводом генералів Курмановича і Капустяньського. Ціла підготовча робота, зв'язана з приміщенням, харчуванням, підшуканням місця на вправи і т. п., взагалі з переведенням цього перевишколу, лежала на моїх плечах.* Мені невідомий ані один випадок, щоб котрийсь із курсантів був затриманий в дорозі, хоч було там понад 20 осіб.

Данціг був часовим місцем побуту Сеника-Грибівського в часі, як він безпосередньо керував бойовим відділом ОУН. В найбільшій таємниці виїжджав він не один, а більше разів до Краю і щасливо вертався назад. Він не був ані разу арештований. Я єдиний знав з обов'язку конспіративну квартиру під час його побуту у Львові. Через Данціг переїжджали члени Організації, які одержували за посередництвом консульства, правильні документи і прямували туди, куди вони мали доручення. Я перебрав свої функції та деякий виряд від зв'язкових УВО, якими були за чергою інженери К., З., і Л. По виїзді з Данцігу всі вони працювали на теренах Польщі й ні одного разу не мали до діла з поліцією.

Від 1929 до 1934 року осередок в Данцігу був найважливішим оперативним пунктом ОУН в дорозі до Краю і з Краю. За той час пройшли через Данціг десятки тисяч примірників «Сурми» та інших революційних видань до Краю, тому що всякі інші дороги, особливо через Карпати були важкі, коштовні та ще більш небезпечні... Ці транспорти переводив не якийсь спеціально для цього вишколений штаб, але люди, які уважали таку роботу своїм національним обов'язком і не шукали в цій готовості особливого героїства... До послуг у транспортах підпільної літератури ставали навіть члени нашої тодішньої Парляментарної Репрезентації. В конспіративній кімнаті вони пакували «Сурму» і везли до Варшави, чи аж до самого Львова і ані одно число з тих транспортів не попало в руки польської поліції... (Рискували) оті батьки родин, поважні досвідом і віком громадяни, поставлені тоді на найбільш відповідальних постах нашого суспільного і політичного життя. Я ще сьогодні з пошаною клоню голову перед тими, без сумніву виїнятковими, представниками нашої старшої генерації. Ми могли з ними не погоджуватися у справах

Андрій Федина
керівник станиці УВО-ОУН
в Данцігу

* Про свою особисту працю А. Федина згадує докладніше тому, що написаний ним матеріал є відповіддю на пасквіль Василя Ніча з 1954 р. (Ред.)

тактики наших визвольних змагань, але вони розуміли konieczність існування нашої Організації і давали їй свої послуги. Годиться підкреслити, що поміж ними були теж і члени нашого священничого стану.

Для легшого переведення транспортів була створена в Гдині спеціальна станиця, були побудовані власні середники транспорту, і станиця ця проіснувала біля півтора року, вона була в час створена і в час нами самими зліквідована і в цьому випадкові, хоч перевезено тисячі примірників «Сурми», ані одно число не попалося в руки польської поліції...

В Данцігу була створена полк. Є. Коновальцем окрема референтура для справ Сполучених Штатів, Канади і Південної Америки. Керівники Українського Народнього Союзу, Стрілецьких Громад, тодішнього ОДВУ, редактори «Свободи», «Народньої Волі», «Нашого Клича» і других часописів: д-р Скегар, інж. Куропась, Василюшин, Мусійчук, Задорецький і леґіон наших прикладних громадян за океаном будуть пригадувати собі той живий контакт, який тоді між нами існував...

Через Данціг переходили всі грошеві посилки з-за кордону до Краю і не було ані одного випадку, щоб така посилка не дійшла на місце призначення. Маю враження, що польська поліція до сьогодні не знає дороги, якою ми при цьому користувалися. Тому брехнею є твердження... що здобуті ексамі гроші йшли з Краю на удержання станиць за кордоном. Якраз навпаки малася справа.

З хорватами лучило нас спільне стремління до незалежності і тому ми помагали собі взаємно всюди, де могли. В Данцігу друкувалась підпільна газета хорватського незалежного руху «Хрватска Држава». З Кватерніком, чільним членом проводу хорватських усташів, що пізніше став першим міністром військових справ Нової Хорватії, лучило мене довге знайомство. Визнаючись добре на данцігському терені, я допоміг йому у всьому, що було потрібне для влаштування друку згаданої газети, а відтак у всьому, що було потрібне для ведення інших його справ.

Згадавши про таємну конференцію військового значення про мобілізаційні плани, А. Федина пише:

Полковник Коновалець, як колись Хмельницький чи Мазепа, дивився далеко вперед і шукав можливих союзників для українського визвольного руху. Він завжди клав велику вагу на військову ділянку і тому її особливо форсував. Він старався про приміщення молодих членів Організації в старшинських школах в армії голляндській, італійській, німецькій, литовській. На деяких місцях це йому пощастило, на деяких ні. Також і ці члени Організації переїжджали через Данціг. А хто колись довідався про це?

В Данцігу існував заснований мною Відділ ОУН, до якого входили найактивніші студенти з найвиразнішим національним ідеологічним оформленням. Членство у Відділі не було таємним так, як ОУН є політичною Організацією і за кордоном ніде не є забороненою. Хто з данцігських студентів включався в роботу крайову, той переходив там автоматично в підпілля згл. в анонімність. Це були дві цілком окремі справи, про які на терені данцігського Відділу ніколи не говорилося, тобто члени ОУН в Данцігу про себе не знали, хто був з них включений в крайову роботу, а хто ні. Данцігський Відділ мав за завдання закріпляти політичну свідомість своїх членів та підготувати їх до громадського життя під кутом націоналістичної ідеології. Провід ОУН стояв на цілком правильному становищі, що в парі з активним спротивом мусить йти наша визвольна політика, як в Краю, так і за кордоном. Нам було ясно, що якщо в політичній дії ми не хочемо бути тільки предметом, але хочемо бути незалежними від чужих впливів, то мусимо безпосередньо активізуватися в бжучих політичних комбінаціях; було ясно, що політичну концепцію відносно нашої Батьківщини ми мусимо творити самі і мусимо самостійно її вести, якщо не хочемо, щоби другі нам її диктували. Тільки завдяки такому ясному поставленню справи ми маємо нині, як результати, такі поважні осяги в нашій визвольній справі на міжнародньому полі. Завданням провідництва в Данцігу було впливати на формування світогляду членів саме в згаданому напрямі.

А в дальшому місцевий Відділ мав вплив і держав палець на живчику

всього, як культурно-освітнього, так організаційного життя нашого студентства. Всі принципиальні справи в тодішньому житті наших студентів вирішувалися на сходинах Відділу. Ключеві позиції особливо в загально-студентській організації «Основа» обсаджувалися з правила або націоналістами або їх прихильниками* Що наша лінія, продовжувана в житті студентства була правильною, показав факт, що українське студентство на терені Данцігу добувало собі чимраз краще признання не лише з боку професури та керівництва політехніки, але також з боку урядових кругів. Згодом навіть виріжнювано українське студентство перед усіма іншими чужинецькими студентськими групами. Коли до поляків застосовувано «нумерус клявзус» тобто обмеження в припинанні на політехніку, тоді кожного українця припинано без ніяких труднощів. Данцігська Політехніка була одною з небагатьох високошкільних установ закордоном, яка признавала нашим студентам студії на українському тайному університеті у Львові. Ректори і професори політехніки брали щораз живішу участь в наших студентських імпрезах, а зокрема бували на комерсах наших студентських корпорацій. Нашим потребуючим студентам уділювано вкінці, як єдиній чужонаціональній групі, стипендії з фонду Гумбольдта. Поза німецькими студентами були тільки українці, які мали право являтися на політехніці в студентських барвах. Поляки силою і демонстраціями домогались того самого права, але легально його ніколи не одержали. Німецький студент в барвах завжди уважав себе вищим від студента чужинця. Він міг чужинця вдарити в лице, плюнути йому в очі і чужинець міг за це внести скаргу до цивільного суду, але ніколи не міг пробувати вирішувати такі справи дорогою почесного студентського суду. Ми добились до того, що українські студентські корпорації «Чорноморе», «Зарево» і «Галич» стали «бючими» корпораціями з повним правом давання і одержання сатисфакції. Згорлякевич, Бачинський і я вели довгі переговори з представниками німецького студентства і добились до того, що всі три згадані українські студентські корпорації були прийняті до т. зв. «Ваффенрінгу», тобто «збройного звена», а тимсамим вповні були зрівняні з німецькими корпорантами. Від цього моменту кожную бундючну образу українського студента мусів німець змивати власною кровю на шаблі. І такі випадки були. Мені невідомо, щоби колинебудь раніше або пізніше на інших високих школах за кордоном українське студентство добуло собі таку сильну позицію.

Для українських студентів було уможливлено вправи в малокалібровій стрілянці, в киданні ручних гранатами і взагалі у військовому спорті і мені невідомо, щоби хтось мав з цього приводу якісь труднощі в Краю.

Крім явного Відділу ОУН були ще в Данцігу строго конспіративні групи. Для більшої справності і безпеки я застосував до них не трійкову, а двійкову систему. Було дві двійки хемічки, одна для зривних матеріалів і одна для особливих доручень. Всі вони в міру своїх сил, вільного часу і своїх спосібностей виконували доручену їм роботу. Всі члени цих двійок по виїзді з Данцігу працювали в Краю чи на теренах Польщі і хто колинебудь довідався про їх колишню підготовку в Данцігу?

В Данцігу була влаштована хемічна лябораторія Організації, яка мала свою власну програму праці. В Данцігу був приміщений арсенал і бойовий виряд Організації. З Данцігу в останньому часі могого побуту робились приготування до влаштування трьох зв'язкових пунктів на терені Краю та Польщі, які мали бути виряджені в короткохвильеві радіоапарати і в той спосіб мали відтяжати Організацію від поважних витрат, зв'язаних з особистими поїздками та зустрічами. Це все ще не всі вияви організаційної праці.

За мою редакцією виходив в німецькій мові друкований на цикльованій неперіодичний «Інформаційний Бюлетень» про українські справи для місцевої преси, бібліотек, інститутів і зацікавлених політичних кругів. Ми здобули собі приятелів і мене лучило особисте знайомство з такими видатними людьми

* На зборах «Основи» я майже ніколи не забирав голосу, зате всі віжки данцігського студентського життя і позастудентської праці сходилися в моїх руках. Тільки завдяки такій невідхильній методі я завдячую всі успіхи тої праці.

в Данцігу, як д-р Реке, посол Мартіні, сенатор Фолькман і цілий ряд других. Д-р Реке, директор «Східнього Інституту» в Данцігу, видавець журналу «Схід» і посол до данцігського парламенту бачив досягність української проблеми на сході і почав сам вивчати українську мову. Навіть президент данцігського сенату, тобто голова уряду д-р Зам, цікавився українською справою, а зокрема українськими студентами на політехніці та їх поступами в науці.

Робота на терені Данцігу велась і розвивалась кругло п'ять років, а по афері Ніча станиця в Данцігу проіснувала тільки один рік. В останньому часі моє мешкання було обставлене днем і ніччю польськими агентами, польський уряд вимагав моєї офіційної видачі, в цілій польській пресі появились оголошення, щоби доставити мою фотознімку, якої поліція ніде не могла дістати, на мою голову була поставлена нагорода, за мною гнались поспіаки по цілій Європі. Доказом — інциденти в Будапешті і Ковні. Перед залишенням данцігського терену я знищив згл. заховав серед найбільшої небезпеки все, що було важливе для Організації так, що нічого не попало в руки ані данцігської ані польської поліції.

Так закінчився мій данцігський період праці.]

Творення окремих політично-громадських організацій у США і Канаді

До Америки виїхав полк. Є. Коновалець кілька тижнів після Конгресу ОУН.* Метою його поїздки було поінформувати особисто українські громади в США й Канаді про мету й завдання новопосталої Організації Українських Націоналістів і створити в тих країнах своєрідне, під психологічно-політичним і фінансовим оглядом, запілля для революційно-визвольної боротьби за УССД і таким способом ввімкнути весь український загаль на чужині до тієї боротьби. Постава українського загалу до ОУН та її дії виявила наступних років, що поїздка полк. Коновальця за океан була доцільною й цілком успішною.

Одначе, познайомившись з політично-правними відносинами в США й Канаді, полк. Коновалець прийшов до висновку, що не є доцільним розбудовувати на тих теренах, як масову політичну організацію, ту саму ОУН, що веде підпільно-революційну боротьбу на рідних землях. Тому він вирішив, що на чужині повинні бути організовані тільки невеликі клітини ОУН, як зв'язкові центри поміж проводом ОУН та українським громадянством даної країни. Для організаційного охоплення широких мас треба творити цілком окремі націоналістичні організації, самостійні й достосовані до правних вимог дотичної країни та пов'язані з ОУН тільки ідейно-політичними вузлами.

У висліді такої постанови, з доручення полк. Коновальця, як голови Проводу Українських Націоналістів, створено такі українські ідеологічно-політичні організації з суспільно-громадським характером діяльності: Організація Державного Відродження України — ОДВУ в США та Українське Національне Об'єднання — УНО в Канаді. Це мали бути ті українські націоналістичні організації масового характе-

* Про це в звідомленні ПУН ч. 2 («Розбудова Нації» за березень-квітень 1929) було надруковано: «1. Голова Проводу полк. Євген Коновалець відїхав до Америки й Канади. На час його відсутности член Проводу, інж. Микола Сціборський виконує обов'язки Голови».

ру, які замість плянованих на цих теренах частин ОУН унапрямували акцію постійного залучування українського громадянства на теренах США й Канади до визвольної боротьби цілого українського народу під прапорами ОУН. Обидві ці організації гідно виконували покладене на них полк. Коновальцем завдання — аж до другої світової війни. Згодом впливи в цих організаціях — ОДВУ й УНО — перехопила організація полк. А. Мельника.

Таку систему застосовано й на інших теренах поза українськими землями й обмежено творення окремих клітин ОУН кінцевим мінімумом. Завданням цих клітин було виконувати окремі доручення ПУН-у в ділянці зовнішньої політики та керувати націоналістичними організаціями даної країни, що мали масовий характер, як згадані ОДВУ й УНО. При цьому ці клітини ОУН спирали своє керівництво в організаціях масового характеру не на якихось правно-організаційних вимогах, а на здобутому для себе авторитеті серед громадянства. Обов'язком членів ОУН за кордоном було теж увімкнутися в ряди членів усіх інших українських організацій та установ і, за змогою, скерувати їхню працю по лінії потреб визвольно-революційної боротьби українського народу.

Разом із звуженням кількості клітин ОУН та кількості їхніх членів прийшло також законспірування цих клітин на зразок клітин ОУН на українських землях, хоч далеко не так суворо — через цілком інші політичні умови на чужині.

Первісно заплянований характер масової й цілком явної організації затримали ще протягом деякого часу тільки клітини ОУН на терені західно-європейських країн. Однак ПУН-ом була апробована тенденція, щоб і в тих країнах організувати працю на такий зразок, як це зроблено на теренах США і Канади.

ПІДРИВНІ ЗАХОДИ З БОКУ ПРОТИВНИКІВ

Нотуючи в нашій праці відгук, викликаний постановням ОУН, серед українського партійно-політичного світу, ми вказали на ворожість, а то й ненависть, з якою українські партійні діячі в Краю й на еміграції зустріли нову політичну силу в українському житті. Таке становище тодішніх партій та їхніх діячів було зрозуміле: вони боялися, що втратять свої впливи серед українського громадянства, слушно сподіваючись, що це громадянство зверне свої симпатії до революційно-визвольного руху, а відвертатисьме від партійництва з його постійною гризнею й опортунізмом. Маючи на увазі цей страх за втрату впливів, можна б виправдувати ворожість згаданих партій і їхніх діячів до ОУН, якщо б та ненависть виявлялася в дозволеніх політичною мораллю межах.

На жаль, ворожість до ОУН українських партійних діячів далеко перейшла ті межі — з виразною шкодою для всенародніх українських

інтересів. А тому закордонні клітини ОУН мусіли витратити куди більше уваги й сили для поборовання тієї партійницької отрути, ніж це випливало з наставлення ОУН до інших українських партій.

Ворожа до ОУН акція еміграційних українських партій скеровувалася в двох напрямках: в політичному, щоб підірвати авторитет ОУН в очах своїх і чужих громадян і відірвати українське суспільство на чужині від співучасті в політичних акціях націоналістів, та в фінансовому, щоб не дозволити виявитися українській жертвності в ім'я визвольної-революційної боротьби, що її вела ОУН на українських землях.

Промотором кампанії проти ОУН були соціялісти з східних українських земель, які безцеремонно користувалися для того фірмою «Державного Центру УНР в екзилі». Їх підтримували галицькі соціялістичні діячі, які опинилися на чужині, зокрема в США й Канаді. Для тих еміграційно-партійних діячів очорнювання ОУН стало чи ненайважливішим завданням їхньої діяльності.

Наклепи, що ОУН це польська або большевицька провокація

З тієї сумної слави «діяльності» варто згадати виступ колишнього сенатора з Наддніпрянщини, уенерівського діяча на еміграції С. П. Шелухина. На сторінках органу Українського Робітничого Союзу в США «Народня Воля», що його галицькі соціялісти-емігранти зробили партійною газетою (Скрентон, 16 квітня 1931 року, ч. 43), С. Шелухин писав про українське націоналістичне підпілля на західноукраїнських землях так:

«В дійсності це організація і не військова, і не революційна, а просто знаряддя для нищення українського життя й розвитку, що це польська азефовщина, перейнята з Росії... „Сурму“ вперше я побачив років тому три назад. Один із студентів, давши мені прочитати кілька чисел „Сурми“, прохав сказати йому, що то за дивний часопис. Через два дні, простудіювавши „Сурму“ по правничому, я відповів: „Це типічний провокаційний орган. Гадаю, що це польська робота. Так виходить і за засадою, кому воно на користь“. Мій досвід старого правника промовляв мені за таке підозріння і щодо „Сурми“, і щодо її музик... Чи не дивно, і чи не підозріло, що польська поліція в нинішні часи, коли ні з чим не можна сховатися, як хто хоче що викрити, на протязі багатьох років виловлює молодь з „Сурмою“, а ніяк не викриє, де ж саме вона друкується і звідки саме шириться... Для мене, як старого судді й слідчого у важніших справах, є всі дані, щоб дивитися на справу „УВО“ та „Сурму“ як на польську азефовщину».

Виступ С. Шелухина викликав хвилю обурення серед українського загалу на чужині, у країнах Західної Європи й за океаном. До української преси посипалися заяви протесту й гострого засудження виступу С. Шелухина. Протестували не лише клітини ОУН, а й інші українські організації, наприклад, Українська Громада у Франції, Українські Громади в Брюсселі, Льєжу, в Ліберці, українські вояки, зібрані на вічу в Ліберці на Чехо-Словаччині, Українська Національна Рада в Бельгії, Стрілецькі Громади різних місцевостей Канади й багато інших. Газета

«Незалежність» за 1 червня 1931 року з приводу виступу Шелухина писала:

«Для обвинувачення когось, особливо цілої організації, в провокації потрібні неоспоримі матеріальні докази — інакше саме це обвинувачення являється звичайною провокацією. Це більше, ніж хто інший, мусів би знати й розуміти колишній прокурор і суддя С. Шелухин».

А письменник Улас Самчук звернувся до управи Товариства українських письменників і журналістів (Самчук і Шелухин були членами цього товариства) з вимогою, щоб Шелухин подав для громадського суду докази щодо своїх тверджень у відношенні до підпільної української націоналістичної організації. Одначе, ані Шелухин, ані «Народня Воля» найменших доказів для обґрунтування своїх закидів не подали, ні не мали відваги відкликати наклепи й прилюдно вибачитися за них.

З подібними наклепами на ОУН виступив проф. Ол. Шульгин у своїй брошурці п. з. «Державність чи гайдамачина», що в ній він висував підозріння, що працею ОУН керують... большевицькі агенти.

Обурені цими виступами, українські вояки на своєму вічу в Ліберці (Чехо-Словаччина) ухвалили таку резолюцію:

«Ми, українські старшини, підстаршини, козаки і стрільці Української Армії, що в даний мент перебувають в Ліберці і його околицях, на своєму вічу з 30 травня 1931 року ухвалили рішуче опротестувати виступи Шелухина і Шульгина супроти революційної боротьби та соборницької акції. Заявляємо, що всі ці випадки, скеровані проти революційного чину нашого покоління й молоді, не зустрінуть у нас підтримки та добрих слів, а лише ганьбу та презирство».*

Інсинуації про грошеві надужиття

Збіркою наклепів й інсинуацій проти ОУН була теж брошура якогось М. Петришина п. з. «Будують чи руйнують? З приводу діяльності Організації Українських Націоналістів».

Одначе, «Народня Воля» в своїй акції проти ОУН пішла ще далі. Після того, як українська преса надрукувала вістку, що протягом трьох місяців українське громадянство в Америці склало на потреби визвольно-революційної боротьби в Краю понад 24.000 доларів, «Народня Воля» в 44 числі за 18 квітня 1931 року опублікувала провокативну статтю п. з. «Де об'єдналося двадцять тисяч?» У цій статті згадана газета висунула прилюдне підозріння, що зібрані гроші не передано згідно з бажанням жертводавців, а для підсилення своїх тверджень вона привела «резолюцію загального з'їзду „Рідної Школи” у Львові» такого змісту:

«З'їзд звертається з проською про поміч до української еміграції в Америці, зокрема до „Об'єднання”, яке останніми часами зібрало на крайові потреби великі суми — понад 24.000 дол., з яких ще приблизно 20.000 доларів до краю не надіслано».

У відповідь на це Президія головної управи «Рідної Школи» у Львові

* «Розбудова Нації», чч. 7-8, липень-серпень 1931, стор. 202.

надрукувала в «Свободі» (з 29 травня 1931) офіційне спростування: «Такої резолюції на Загальному з'їзді „Рідної Школи” 25. 3. 1931 не було й не ухвалено».

Отож, «Народня Воля» не завагалася свідомо підфальшувати резолюції української національної установи у Львові, щоб тільки підірвати довір'я українського громадянства до ОУН та припинити жертвовність цього громадянства на визвольно-революційну боротьбу українського народу на рідних землях.

На жаль, у своїй шкідливій акції «Народня Воля» не була єдиною. Українсько-американський комітет «Об'єднання», який проводив в США збірку на бойовий фонд УВО-ОУН, став предметом нападів з боку західноукраїнських партійних діячів. І так, напр., львівський орган УНДО «Діло» писав 12 травня 1931 року:

«Над справою т. зв. бойової акції не можемо із зрозумілих причин на цьому місці застановлятися. Відношення до неї всіх відповідальних чинників у краю відоме. Але в даному випадку не йде про неї, тільки про те, чи доцільно робити такі збірки, навіть в Америці, під фірмою „на потреби старого краю”. Ми кажемо, що не тільки не доцільно, а й шкідливо. Всі збірки „на потреби старого краю” повинні йти виключно на видимі потреби цього краю... Вже від кількох місяців ішли нарікання в краю на спосіб, яким „Об'єднання” розділює американські жертви... Збірккові гроші, збирані на потреби старого краю, повинні бути розділювані при вирішному голосі відповідальних старокрайових чинників, які найкраще знають і єдино компетентні забирати голос щодо крайових потреб».

А в числі 62 з датою 20 березня 1931 року «Діло» кинуло на адресу «Об'єднання» те саме підозріння щодо зловживання зібраними в Америці пожертвами, що й «Народня Воля»:

«„Об'єднання” збирано 24.976,06 дол., а міжтим, згідно з інформаціями, що їх „Діло” одержало від різних українських установ у Львові, ті установи дістали до 20. 3. ц. р. всього 5.625 дол. Отже: де поділися інші гроші?»

У відповідь на ті закиди «Об'єднання» опублікувало в «Свободі» з датою 15. 4. 1931 р. докладний виказ розподілу зібраних фондів, з якого виходило, що з круглої суми 24 тисяч доларів на бойову акцію УВО-ОУН передано суму 12.575 дол., а решту на інші потреби Краю відповідним крайовим організаціям та інституціям. На другий виступ «Діла» з повчанням, що, мовляв, зібрані в Америці гроші на потреби Краю повинні розділювати згідно з власним вирішенням тільки західноукраїнські легальні партії, «Об'єднання» відповіло окремим комунікатом, надрукованим в «Свободі» за 27 травня 1931 року, в якому, між ін., сказано:

«Виходило б, що бойова акція — це не акція „краю”, бо „відповідальні чинники” і „Діло” є проти неї. І ось тому „Діло” закидає „Об'єднанню”, що воно не повинно збирати на бойову акцію під фірмою „на потреби старого краю”... От доперва тепер „Діло” поставило справу ясно. Шойно тепер знаємо, про що йому йде. І чи не краще було так відразу поставити справу, а не питатися „Об'єднання”, де ділися 20.000 доларів, коли „Об'єднання” вислало їх туди, куди йому казали вислати жертводавці? Бо чи „Об'єднання” тому винне, що для американських українців „бойова акція” є крайовою справою? „Діло” виступає проти „Об'єднання” за розподіл жертв, коли сама

українська еміграція поставила „Об'єднанню” вимогу висилати по жертви тільки на ті цілі, на які йому призначено висилати і що воно за американськими законами зобов'язане зробити... Зібрані на „бойову акцію” гроші відіслало „Об'єднання” туди, куди собі жертводавці бажали. „Діло” каже, що ті жертви не були вислані „на край”. Знову ж ті, що висилали на „бойову акцію”, є того переконання, що те, що „Діло” розуміє під краєм, вони уважать „нездоровою атмосферою”, яка може нас у кожний час скомпромітувати і зробити нашу справу на Західній Україні внутрішньою справою Польщі... Через крайову нездорову атмосферу недавно дійшло до компромітуючих нас пертракцій з польським урядом тоді, коли наша справа була трактована на міжнародній арені. Ота нездорова атмосфера навіть не дала створити якогось крайового комітету для рятування „спацифікованих”; вона навіть нищить своїми нерозважними політичними скоками той престиж, якого добилася наша справа, окуплена „спацифікованими українськими жертвами”.

Кампанія опортуністичних українських партій в Краю і за кордоном, скерована ніби лише проти УВО-ОУН, насправді вдаряла по всій визвольно-революційній боротьбі українського народу, тому, що ширила справді нездорову атмосферу й сіяла зневіру й дезорієнтацію серед українського громадянства на чужині. А тому треба було й відповідної відсічі з боку організованого українського націоналістичного руху.

У зв'язку з цим у «Розбудові Нації» за липень-серпень 1931 року опубліковано окрему декларацію «Від Проводу ОУН до наших прихильників і противників з-поміж українського громадянства», текст якої такий:

«Від самого початку існування й діяльності ОУН різні чинники українського національного життя в краю і за кордоном не переставали поборювати нашу організацію та її провід. Нема чого цьому дивуватися, коли зважити виразну відмінність нашої політики й тактики від позицій і метод наших угруповань. І їх протичинність є природною, як природною є боротьба в житті. Але ж ті засоби поборювання, що їх вони проти нас уживали й уживають, не можна уважати за корисні для нашої національної дійсності і наших національних змагань.

«Не мігши збутися зростаючого українського націоналізму кпинами й критикою, наші противники вхопилися за інсинуації, роблячи з нас свідомих чи несвідомих спільників московських большевиків. Ширено провокативні чутки, без найменшого доказу правди, проти колишніх і теперішніх членів Проводу ОУН. Роботу, яку переводять організовані націоналісти, зображувано, без огляду на факти, як руйніцтво, а цілий рух як новітню гайдамаччину. Пробували кинути на ОУН, зближуючи її з іншою організацією, тинь зрадинства і провокації, цим разом на користь Польщі. В краю і за кордоном ведуть проти нас — і групи, і особи — шалену кампанію, використовуючи найменші похибки в нашій роботі, незручність, труднощі, щоб лиш очорнити і сплюгавити. Нині та кампанія дійшла до свого вершка.

«Ми спокійно приглядалися тій метушні, певні свідомості і карності нашого членства, здорового інстинкту загалу, певні нашої остаточної перемоги, тріумфу наших гасел, нашої політики, нашої правди. Якщо нині й забираємо голос, то не тому, щоб боронитися чи протестувати проти нападів. Боронимося, наступаючи, та приймаємо і напади, які вважаємо за неморальні. Приймавши всі виклики і відбивши всі атаки, хочемо лише звернути увагу наших противників і прихильників з-поміж нашого громадянства в краю і за кордоном на одну важливу річ, а саме на те, що внутрішня політика та боротьба не повинні чинити шкоди українському організмові, ані робити підбою українській національній справі, лише навпаки.

«Стверджуємо, що в нас у виборі засобів взаємопоборювання перейдено межі і заходить небезпека затруєння українського національного організму

з середини. Свідоме вживання тяжких інсинуацій, брудних наклепів, безпідставних обвинувачень, взаємне очорнювання, кидання тіні зради і провокації, недопустимі не лише з етичної точки зору, але також і внутрішнього здоров'я нації. Для національної солідарності і спаяності небезпечна не так розбіжність думок і переконань, як взаємна відраза, виплекана на чуттєвій основі. Тим часом така солідарність не мусить зникнути навіть при умові внутрішньої боротьби. Обставини, серед яких живемо, кажуть нам уникати всього, що зменшує нашу внутрішню міць і відпорність назовні.

«Мужньо й отверто признаємося, що і з нашого боку були поповнені помилки. Але наші помилки були спричинені виключно недоглядом, браком належної орієнтації, нестриманістю поодиноких осіб, а ніколи свідомо і зі злої волі. Тим не менш Провід є далекий від думки відпекуватися від відповідальности за хиби націоналістів і в цілому бере їх на себе. Але він уважає за потрібне заявити, що було б великою помилкою добачати в окремих випадках систему, а в ухилах від основної лінії її заперечення. І ті, що нам закидають руйніцтво, потурання ворогам, виламання з національного табору або грубо помиляються, або виразно є злої волі.

«Цим звертаємося до наших прихильників, рівнож як і до противників, не з метою усунути з нашого національного життя боротьбу, що є не можливе, а може й некорисне, але з метою оздоровити її, щоб та боротьба стала чинником творчим, а не руйнівним. Доконання завдань, що їх ми, українські націоналісти, собі поставили, і які нам накидає історія, вимагає борні, борні назовні і борні всередині. Будемо боротися проти немочі, яка знесилює нашу націю, і за правду, яку вважаємо єдиноспасальною для нашої справи. Але будемо старатися переводити цю боротьбу тим способом, щоб вона не розкладала, а гартувала живі сили нашої нації, не зіслаблювала, а підсилювала українські позиції. Напевно у нас будуть ще помилки, але уникати їх годі. Однак, основна провідна лінія нашої політики й тактики виразна й тверда: плекання й організація внутрішніх сил Української Нації та організація і піднесення її відборонности назовні».

ОУН намагалася оздоровлювати внутрішньо-політичні відносини серед провідних кіл українського громадянства на чужині не тільки побоюванням нездорових проявів у пресі та закличками; разом із цим ОУН увесь час робила заходи, щоб створити всеукраїнські суспільно-громадські координаційні центри, які вирівнювали б і злагіднювали б протилежності між окремими групами українського громадянства і спрямовували б українську енергію на боротьбу проти національних ворогів, замість марно витратити її на взаємну внутрішньо-українську гризню.

Сіяння недовір'я до провідних членів ОУН

Ще до часу заснування ОУН, коли ПУН був створений на Конференції націоналістичних організацій в Празі в 1927 році, як координатор праці тих організацій, виникли підозріння проти двох його членів — М. Сціборського і В. Мартинця.

Підозріння проти М. Сціборського в тому, що він, мовляв, є агентом польської поліції, вийшло в 1928 році з кіл екзильного уряду УНР, який тоді перебував у Варшаві. Зразу це була тільки шептана пропаганда, а врешті згадані кола передали «дружне остереження» перед Сціборським до самого полк. Коновальця. Це «остереження» передали проф. Ол. Шульгин і ред. Іван Кедрин-Рудницький. Полк. Коновалець доручив розглянути цю справу окремій комісії, складеній з представників ПУН-у

й управи Союзу Українських Націоналістичних Організацій, членом якої був інж. М. Сціборський. Одначе, на домагання згаданої комісії, щоб кола екзильного уряду УНР дали якісь докази на своє твердження, виявилось, що таких доказів немає. Тому комісія визнала закид цілком безпідставним, а ПУН надрукував на сторінках свого офіціозу «Розбудова Нації» (ч. 12 за грудень 1928) такий комунікат:

«Вже низку місяців проти Проводу Українських Націоналістів та взагалі проти всього націоналістичного табору ведеться боротьба такими негідними засобами, як наклепи проти різних осіб того табору, доноси до уряду й поліції різних держав, подавання допомоги нашим національним ворогам у переслідуванні націоналістичного руху та іншими подібними методами. Крім большевиків, вирізняється передусім група А. Лівичького, що вживає таких засобів у боротьбі з націоналістичним табором. Заявляємо, що на випадок, коли боротьба проти нас далі вестиметься такими засобами, ми будемо примушені подавати їх під осуд публічної opinio».

Іншим членом ПУН-у, що проти нього висунено підозріння в агентурній праці на службі польської поліції, був Володимир Мартинець. Ці підозріння, що виникли зразу після створення ПУН-у, ще до скликання Конгресу Українських Націоналістів, вийшли з кіл членів УВО, а причиною була така цікава подія.

У грудні 1927 року В. Мартинець виїхав був на західньоукраїнські землі, де його несподівано заарештувала польська поліція й відвезла до львівської тюрми. Володимир Мартинець був членом ПУН-у, про що було оголошено в пресі, тож про це польська поліція мусіла знати. Крім того, вона напевно знала, що В. Мартинець відкрито виступав, як член УВО, в Празі й Берліні, був редактором «Сурми» і писав під власним прізвищем у різних еміграційних націоналістичних журналах проти-польські статті. Заарештовано В. Мартинця саме в той час, коли підготовлявся процес проти членів УВО за вбивство куратора Собінського, і польська поліція незвичайно жорстоко переслідувала всіх підозрілих у приналежності до УВО.

І ось, арештований у такий гарячий час і в такій ситуації, Володимир Мартинець, як сам він стверджував, на протязі слідства був трактований польською поліцією надзвичайно лагідно, і вже після трьох місяців мав судовий процес, на якому його звільнено від усякої вини і кари.*

* У своїй праці «Від УВО до ОУН» (стор. 244) В. Мартинець пише про це: «А процедура була доволі особливою. Правда, акт обвинувачення закидував державну зраду (пар. 58) за пропаганду ідеї Самостійної, Соборної Української Держави і за підбурювання українського населення до війни проти Польщі. Але... предсідник трибуналу — на моє здивування (бо не знав я тоді позакулісової гри!) — ставив мені такі запити і взагалі так провадив розправу, неначе б був... моїм оборонцем. Він у своєму резюме навіть настрашив лаву присяглих — переважно купців, з них декілька жидів, — вказуючи, що коли вони потвердять запит про пар. 58, то я дістану 20 років за свою не свою статтю, отже замовчав, що коли брати до уваги злагіднюючі обставини — а такі я мав — то міг дістати тільки 2 роки. Ще більше здивував мене прокурор — він грав в одну руку з предсідником: його запити мене відтяжували. А вкінці він поставив присяглим додатковий запит із пар. 65 (під'юджування до ненависти й викликування погорди до держа-

Після звільнення В. Мартинець без найменших клопотів одержав у бюрі польської поліції свій паспорт і за кілька днів був у Празі, де тоді, згідно з пляном ПУН-у, мав відбутися Конгрес Українських Націоналістів. Через зміну пляну в той час відбулася лише II Конференція Українських Націоналістів і на неї попав Володимир Мартинець. Таке закінчення своєї справи Мартинець пояснював підкупством присяглих суддів, голови суду й прокурора.

Але і в цьому випадку не було жодних конкретних доказів і тому ПУН визнав усі підозріння проти Володимира Мартинця безпідставними, що й потвердила дійсність.

ВНУТРІШНЬО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ПРАЦЯ П У Н

Як рішучий і відвертий противник звужування праці ОУН до абстрактного теоретизування й прихильник конкретної політичної дії, голова ПУН полк. Євген Коновалець клав великий натиск також на якнайглибше розроблення ідеологічно-програмових питань українського націоналістичного руху та на належно високий рівень ідеологічно-політичного вишколу всього членства ОУН. А тому він вимагав від кожного члена ПУН-у належних зусиль для задовільного поставлення тих завдань у засязі дотичної референтури.

Завдяки цьому ПУН розвивав досить жваву активність у ділянці внутрішньо-організаційної праці.

Ідеологічно-програмові устійнення

Найкраще в той час була поставлена праця ідеологічної референтури під керівництвом д-ра Юліяна Вассіяна. У своїх працях «До головних засад націоналізму» та «Ідеологічні основи українського націоналізму» д-р Ю. Вассіян дав, хоч і важким своїм суворо науковим стилем, вичерпний і глибокопродуманий виклад ідеологічно-програмових засад українського націоналізму й українського націоналістичного руху, оформленого в ОУН. Крім цього, він опрацював глибоку змістом та високоякісну своїми педагогічно-моральними засадами «Програму вихо-

ви) і тим фактичним відкликанням первісного, а висуненням іншого обвинувачення геть чисто збив „з пантелику” лаву присяглих, що оце вперше в житті виступали в незвичній і незручній ролі суддів».

[Натак про «закулісову гру» стосується підплатнення передсідника суду сумою 600 злотих. — Ред.]

Одначе, дехто з українських націоналістів на чужині піддав під сумнів правдивість вияснень Мартинця. Несподівано швидке закінчення слідства проти нього, неймовірно лагідну поведінку з ним польської поліції, повне звільнення від вини і кари за такого серйозного обвинувачення й негайну видачу поліцією паспорта на виїзд за кордон, ніби зумисне з таким поспіхом, щоб Мартинець устиг прибути на запланований Конгрес Українських Націоналістів, — усе це висунено як підставу підозріння в тому, що інж. В. Мартинця польська поліція завербувала на свою службу. Для підсилення підозріння еказувалося на факт, що, мовляв, В. Мартинець живе за кордоном багато вільніше, ніж на це дозволяли б його скупі фінансові засоби.

вання в Організації Українських Націоналістів», друковану на сторінках «Розбудови Нації», а в 1930 році видану окремою брошурою.

Разом із цим д-р Вассиян постійно мав щільний зв'язок з Крайовою Екзекутивою ОУН і дбав, за її посередництвом, про те, щоб на ідеологічно-політичний вишкіл членства, в практиці в усіх клітинах ОУН на рідних землях, кладено велику увагу. Бажаючи зблизька керувати тією ділянкою праці, д-р Вассиян переїхав до Краю, але польська поліція заарештувала його й засудила на чотирирічне ув'язнення. Це перервало його корисну працю, що її реактивував щойно в 1934 році новий референт ідеологічного вишколу, член ПУН-у Іван Габрусевич-«Ірген».

Обговоренню та уточненню програмових питань на той час присвячено низку статей, авторами яких були не тільки члени ПУН-у, а й інші провідні члени ОУН. Їх друковано на сторінках органу ПУН-у «Розбудова Нації», який появляється у Празі до половини 1934 року, зразу як місячник, а від початку 1930 року як двомісячник. Окремим книжковим виданням вийшла праця на програмові теми інж. М. Сціборського «Земельне питання».

Із статей на програмові теми варто окремо згадати статтю Я. Дуба, голови Організаційного Суду ОУН, під заголовком «Сучасна криза державного ладу та майбутній устрій України», — тому, що противники ОУН для дискредитації її перед очима західньо-демократичного світу вперто закидали й ще сьогодні закидають Організації Українських Націоналістів намагання ввести в майбутній Українській Державі режим постійної диктатури. У своїй статті про становище ОУН до питання майбутнього ладу відновленої Української Держави Я. Дуб пише:

«... дилему — диктатура чи народоправство — доводиться розглядати з погляду доцільности, а не лише на підставі принципіальних міркувань. Можливо, проте, що сучасний (європейський) парламентаризм зазнає деяких значних змін. Бо основним недомоганням європейського народоправства є те, що парламент захопив у свої руки занадто велику долю народньої суверенности, тоді як виконавча влада позбавлена належної можливости спокійно провадити свою працю протягом довшого часу. Себто, необхідно встановити поміж законодавчим тілом, виконавчою владою і головою держави такі відносини, щоб різні парламентські чвари та партійне суперництво не викликали безперестанних урядових криз і змін влади протягом довшого часу. Саме з цього боку державний лад Злучених Держав має значну перевагу перед європейським парламентаризмом. Тому можлива ревізія європейського народоправства в цьому напрямі...

«Разом із цим слід ствердити, що основною засадою державного ладу є, і безперечно довго ще буде, народоправство, тоді як різні диктатури являються лише переходовими явищами...

«Виникає питання: який державний устрій може найкраще забезпечити господарський та культурний розвиток Української Нації в часі визвольних змагань, як рівнож у часі, коли їй пощастить утворити й упорядкувати Українську Самостійну Соборну Державу?

«Українська Нація виборє собі волю і державність лише шляхом національної революції та збройної боротьби, під час якої на українських землях пануватиме національна диктатура, як то завжди бувало під час війни або визвольної боротьби інших націй. Чи вибухне ця національна революція у зв'язку з можливими військовими подіями на Сході Європи, чи незалежно від

них, Українська Нація буде в стані добитися своєї перемоги лише тоді, коли провідні її верстви утворять відповідну до вимог часу й обставин національну диктатуру та організують належну військову силу. Без цього годі й думати про перемогу над сучасними займанцями українських земель. Ця рішуча диктаторська влада протягом певного недовгого часу буде повинна встановити лад та спокій у країні...

«Однак, залягувати національну диктатуру на довший час, як це зробили російські більшовики, чи італійські фашисти, було б теж недоцільним та досить небезпечним експериментом, бо позбавлена довший час належної волі і скована на руках і ногах монополієм пануванням одної партії чи групи нація не зможе належним способом розвинути свої творчі сили, позбавлена можливості виявити свою енергію та розмах на всіх ділянках господарського чи культурного розвитку...

«Коротко кажучи, ми, націоналісти, є проти інституту диктатури, як форми державного ладу за нормальних умов життя нації. Ми лише обстоюємо національно-революційну диктатуру як перехідний стан, бо вона дає можливість українській нації доцільно та раціонально в найкоротший час вибороти собі визволення та незалежну державність».*

На окрему згадку заслуговує також стаття на політично-програмові теми того самого автора, співробітника ПУН-у, В. Богуша під заголовком «Ліга визволення народів Східної Європи, Кавказу та Закаспію», що в ній автор висуває думку про потребу координації визвольної боротьби всіх поневолених Москвою народів, з допомогою окремої, спеціально для тих завдань створеної організації дотичних народів. Бо хоч ця думка була здійснена щойно пізніше, в час другої світової війни Першою Конференцією поневолених народів Східної Європи та підсоветської Азії, що відбулася в Україні в листопаді 1943 року, то все ж треба відмітити, що потребу залучити до боротьби проти московсько-більшевицьких окупантів усіх поневолених ними народів та про потребу створити для цього окрему організацію відчували й розуміли провідні члени ОУН вже від самих початків діяльності ОУН.

У своїй статті В. Богуш (Макар Кушнір) писав:

«„Ліга визволення народів Східної Європи, Кавказу й Закаспію“ потрібна нам для того, щоб спільно з усіма народами, які змагаються за власну незалежну державність, поставити східно-європейську проблему на весь ріст... .. Створення Ліги визволення народів Східної Європи, Кавказу й Закаспію є надзвичайно актуальною справою. Своім головним завданням вона матиме ведення пропаганди нашої концепції розв'язки східно-європейської проблеми та рішуче поборювання концепції російської або польської. Отже, Ліга в першу чергу мала б провадити боротьбу проти тих русофільських та польнофільських традицій, що закорінилися в колах європейської дипломатії, також у різних суспільно-політичних та інших організаціях, у пресі тощо. Вона мала б провадити не лише політичну боротьбу проти більшевицького панування на Сході Європи, але також рішуче поборювати ідею реставрації російського панування поза межами етнографічної Росії. Нарешті, її обов'язком була б не менш рішуча боротьба проти польської чи румунської окупації земель українських, білоруських та інших».**

Військовий відтинок

Широку працю в ділянці теоретичного військового вишколу членства ОУН розгорнула референтура військових справ ПУН-у, якою керував

* «Розбудова Нації», чч. 8-9, серпень-вересень 1929, стор. 253-257.

** «Розбудова Нації», ч. 12, грудень 1929, стор. 395-396.

ген. М. Капустянський-«Низола» при співпраці цілого штабу військових старшин, як: ген. В. Курманович, сотн. Р. Ярий, полк. Р. Сушко, сотн. С. Чучман, сотн. Сенік, а від весни 1938 року теж сотн. Олекса Гасин і полк. М. Колодзінський-«Гузар». Військова референтура ПУН-у опрацювала й видала друком «Загальний курс військового вишколу», що охопив такі розділи:

1. Вступна лекція — передмова; можливості війни; аналіза модерної війни; мобілізація держави; методи воєнного досліджу.
2. Летунство.
3. Хемічна та бактеріологічна війна.
4. Танки.
5. Гармати.
6. Кіннота.
7. Технічні та допомогіві війська.
8. Піхота.
9. Організація сучасних армій (Франція, Англія, Північна Америка, Німеччина).
10. Червона армія.
11. Польська армія.
12. Засади сучасної тактики.
13. Інженерна оборона сучасних держав.
14. Комунікація й заплля.
15. Особливості революційної та громадянської війни.
16. Фльота та її організація в різних країнах.
17. Мобілізація державного апарату в час війни.
18. Мобілізація народного господарства перед війною і в час війни.
19. Основи тактики й стратегії.

З військовою референтурою тісно співпрацював полк. Коновалець. Між іншим, він до спілки з сотн. Ол. Гасином опрацював «Військовий підручник», першу того роду працю після Визвольних змагань. Ця праця була видана друком «Українською Громадою» в Канаді й невеликою кількістю доставлена теж на рідні землі — для вжитку членів ОУН.

Слабше натомість була поставлена військовою референтурою ПУН-у справа практичного військового вишколу. Правда, і в цій ділянці роблено спроби організувати спеціальні старшинські курси, але, на жаль, кількість учасників тих курсів, у порівнянні до кількості членів ОУН на українських землях, була неспівмірно мала.

Генерал
Микола Капустянський,
член ПУН

Пр о п а г а н д и в н і в и д а н н я

Референтура пропаганди видала в 1932 році двома накладами книжку для широкого вжитку членства, написану Володимиром Мартинцем, п. н. «„Реальна” чи визвольна політика?» Ця праця на 152 сторінки друку, написана популярно в формі розмови між націоналістом і «реальним політиком» та «безпартійним», озброювала членство ОУН переконливими аргументами — в боротьбі з партійно-політичними противниками ОУН.

Завдання щодо обслуговування українських часописів, що стояли на позиціях українського націоналізму або з ним симпатизували, постачання їм політично-інформативних матеріалів з націоналістичним наświetленням подій і проблем, — це завдання виконувала «Націоналістична Пресова Служба», осідком якої був Берлін. «НПС» видавала й розси-

лала дотичним редакціям українських часописів видавані на цикльо-стилі «Бюлетені НПС». Праця «НПС» була щільно пов'язана з працею «Української Пресової Служби», яка видавала німецькою мовою політично-інформативні бюлетені для вжитку німецьких редакцій і політиків. Обидві ці клітини ОУН приміщувалися в тому самому будинку в Берліні і в обидвох працювали майже ті самі члени ОУН. Керівником «Націона-

Українське Бюро в Берліні на Великдень у 1934 році.

Сидять зліва направо: Михайло Селешко, Іван Габрусевич, Олександр Власів; стоять зліва направо: Юліян Гошовський, Орест Семчишин, Микола Митлюк, сотн. Сидір Чучман, Павло Турула, Орест Чемеринський, крайній праворуч Володимир Стахів

лістичної Пресової Служби» був Орест Чемеринський-«Оршан», член ПУН-у. Співпрацівниками «НПС» були: Іван Габрусевич-«Іртен», Володимир Стахів-«Мек», Богдан Кордюк-«Дік»-«Сніп» та інші.

Герб і гимн ОУН

Цінуючи виховне значення окремої емблеми й гимну організації, ПУН розписав у 1931 році конкурс на проекти герба й гимну ОУН. Про висліді конкурсу та вирішення ПУН-у в цій справі було повідомлено в офіційному комунікаті, надрукованому на сторінках «Розбудови Нації» за січень-лютий 1932 року. Текст цього комунікату такий:

«Від Проводу ОУН:

1. Подаємо до відома членству ОУН, що з надісланих проектів відзнаки-герба ОУН прийнято проект, поданий арт.-мал. проф. Р. Лісовським. Репродукцію відзнаки-герба подаємо окремою відбиткою як прилогу до поточного числа „Розбудови Нації”.

2. Прийнятий герб ОУН буде вживаний як відзнака для членів ОУН, на прапорі, печатках, фірмових блякетках, на обкладинці офіційного органу ОУН тощо, отже, всюди там, де йде про офіційний виступ ОУН назовні.

3. Із надісланих проєктів тексту гимну ОУН прийнято проєкт, поданий одним із наших найвизначніших поетів, що запропорений у ворожу тюрму. Слова прийнятого гимну є наступні:

Зродились ми великої години
З пожеж війни і полум'я вогнів,
Плекав нас біль по втраті України,
Кормив нас гнет і гнів на ворогів.

Доволі нам руїни і незгоди;
Не сміє брат на брата йти у бій.
Під синьожовтим прапором свободи
З'єднаєм весь великий нарід свій.

І ось ідем у бою життєвому
Міцні, тверді, незломні мов граніт,
Бо плач не дав свободи ще нікому,
А хто борець, той здобуває світ.

Велику правду для усіх єдину
Наш гордий клич народів несе:
Батьківщині будь вірний до загину,
Нам Україна вища понад все.

Не хочемо ні слави, ні заплати,
Заплатою нам радість боротьби:
Солодше нам у бою умирати,
Ніж в путях жити мов німі раби.

Веде нас в бій борців упавших слава.
Для нас закон найвищий та приказ:
Соборная Українська Держава
Міцна й одна від Сяну по Кавказ.

4. На вище подані слова гимну ОУН розписуємо конкурс на музику.

Marcato

Зро - ди - лись ми ве - ли - ко - ї го - ди - -
ни з по - жеж вій - ни, із по - лу - мя вог - нів,
пле - кав нас біль по втра - ті У - кра - ї - -
ни, кормив нас гнет і гнів на во - ро - гів.

Разом із тим повідомленням було додано до згаданого числа «Розбудови Нації» відбитку прийнятого проєкту герба ОУН. Це був таким способом стилізований український національний герб, що його середня частина мала вигляд меча, а щит, на якому намальований і оформлений золотий тризуб, мав синю обвідку із золотими краєчками по обид-

вох боках. Від числа за січень-лютий 1932 року почавши, «Розбудова Нації» мала цей герб ОУН на своїй обкладинці,* подібно, як усі інші офіційні видання ОУН, але без щитового обрамування, що його подано тільки на відбитці проекту.

Цей герб був відмінений постановою II Великого Збору ОУН у квітні 1941 року з уваги на прийняту в українському житті засаду, що національного герба не вільно «стилізувати».

Автором гимну був поет Олесь Бабій, який у той час перебував у польській тюрмі, засуджений за участь у Конгресі ОУН.

Проекти музики до гимну ОУН були друковані в «Розбудові Нації» за липень-серпень 1932 року. Прийнятий проект, з поправками автора, надруковано в «Розбудові Нації» за березень-квітень 1934 року, без подання прізвища композитора, при чому назву «гимн ОУН» замінено в тій публікації назвою «Марш Націоналістів».

Консолідаційні заходи на чужині

Українські націоналісти на чужині почали робити консолідаційні заходи в усенаціональному засязі вже в перші роки після першої світової війни. Теоретично беручи, консолідація українського загалу багато легша до реалізації на чужині, ніж на рідних землях. Бо на батьківщині, в умовах ворожої окупації та тиску, попри визвольно-революційні самостійницькі організації повинні існувати також опортуністичні, а консолідація одних з одними теоретично і практично є немислима. На чужині безпосередньо ворожого тиску немає, а тому немає тієї супротивної зовнішньої сили, яка ламає морально-політичний хребет одиницям, групам і політичним організаціям.

Вислідом тодішніх заходів українських націоналістів на чужині було створення в 1926 році Всеукраїнського Політичного Об'єднання, до якого ввійшли були майже всі тодішні українські політичні групи на чужині. Одначе, дійсність аж надто швидко виявила, що анархістичні й руїницькі прикмети деяких партійно-політичних напрямків не є вислідом тиску сторонніх ворожих сил, а випливають з характеру тих напрямків і є невід'ємною частиною їхньої суті; для українських соціалістів, наприклад, є цілком природнім належати до тієї організації — «Інтернаціоналу» — разом із польськими й московськими соціалістами, але «зрадою соціалістичних ідей» є належати до якоїсь спільної централі, де є українські націоналісти.** Не дивно, отже, що нову консолідаційну спробу зустріла доля всіх попередніх: Всеукраїнське Політичне Об'єднання у

* Дивись 81 сторінка.

** Наприклад, у 1948 році один із еміграційних лідерів «українського» соціалізму у часописі «На чужині» писав, що для нього не є чужиною Німеччина чи Франція, якщо в тих країнах при владі є соціалісти, а чужиною була б Україна, якщо б в українській державі при владі були не-соціалісти.

своїй праці швидко було спаралізоване партійно-груповими суперечностями і, проіснувавши коротко, розпалося.

Невдача з об'єднанням усіх українських політичних груп спрямувала увагу й заходи українських націоналістів на об'єднання лише всіх націоналістичних груп, що й було успішно завершено створенням єдиної ОУН.

Все ж думки про загально-національне об'єднання не занехано, а

Зустріч делегатів Української Парляментарної Репрезентації на конгрес Міжпарляментарної Унії в Берліні 1928 року з українськими закордонними діячами. В першому ряді зліва: Антін Максимович, Дмитро Паліїв,* полк. Євген Коновалець, Степан Кузик,* Іван Блажкевич,* о. Володимир Пелліх*;
в другому ряді зліва: проф. Зенон Кузеля, Олександр Вислоцький,* Дмитро Андрієвський, Остап Луцький*

тільки, використовуючи досвід, вирішено змагати до об'єднання не на партійній, а на суспільно-громадській базі.

У висліді тих заходів ОУН, у грудні 1930 року в Празі відбулися збори Контактного Комітету українських еміграційних організацій в ЧСР, в яких взяли участь представники понад 50 організацій, а в січні 1931 року в Женеві відбувся з'їзд представників з осередків української зовнішньої пропаганди з дев'яти європейських країн. Обидва ті з'їзди виз-

* Зіркою позначено прізвища делегатів з західноукраїнських земель.

нали за корисну і потрібну почату працю для об'єднання українських сил на чужині й доручили створеним ними комітетам докінчувати її. Завершенням цієї акції було створення на початку 1932 року Об'єднання Українських Організацій за кордоном. Про постанови цього Об'єднання українське громадянство довідалося з такого опублікованого в пресі комунікату:

«Об'єднання українських організацій за кордоном.

Нижче підписані, повновласні представники українських організацій за кордоном, уповноважені скласти перед українським громадянством наступну декларацію:

Свідомі свого обов'язку перед Батьківщиною, українці на чужині продовжують змагатися за осягнення цілі нашої національної боротьби.

Дотеперішні зусилля, роблені за кордоном відокремленими гуртами, які не мали постійного і тісного зв'язку між собою, які працювали без пляну і без керми, часто і значною мірою ішли намарне.

Такий стан речей не може далі тривати, бо він від'ємно відбивається на тій справі, якій служимо. Щоб зусилля українців за кордоном мали належні наслідки, наше громадянство повинно працювати об'єднано, узгіднено і пляново. А це може статися лише при умові одноцілої його організації.

Між деякими українськими організаціями вже давніше існували контакт і співпраця. Настав час скріпити цей зв'язок організаційними формами, встановити норми спільного життя і праці та на кінець поширити його на інші організації.

З тією метою репрезентовані нами організації постановили:

а) віднині нижче названі організації творять разом Європейське Об'єднання Українських Організацій на чужині;

б) Об'єднання є позапартійною національно-громадською установою федеративного характеру;

в) Об'єднання має за завдання боронити матеріальні й моральні інтереси українців за кордоном та змагати як на терені українського, так і міжнародного життя до здійснення національного ідеалу українського народу;

г) зфедеровані організації в їх спільній роботі матимуть себе* взаємно за центральні національно-громадські установи на теренах відповідних держав;

ґ) усіма справами Об'єднання тимчасово заряджує Секретаріат у складі Української Національної Ради в Бельгії з осідком у Брюсселі...

д) Секретаріат веде свою чинність згідно з правильником, прийнятим усіма зфедерованими організаціями, аж до часу скликання Конференції Об'єднання, яка остаточно устійнить організаційні форми, ухвалить статут і вибере постійний керівний орган.

Усіх українців за кордоном, що перебувають в Європі, закликаємо вступати до зфедерованих організацій, закладати місцеві центральні в державах, де таких немає, і через них приступати до Об'єднання.

За Українську Національну Раду в Бельгії: Д. М. Андрієвський, голова; за Союз Українських Еміграційних Організацій в ЧСР: М. Галаган, голова; за Виконавчий Комітет Українських Товариств в Австрії: Е. Ключ, голова; за Українське Культурне Об'єднання в Болгарії: І. Орлов, голова; за Гурток Українців при Литовсько-Українським Товаристві в Литві: І. Бартович, голова; за Українську Громаду в Римі: Є. Онацький, голова; за Українську Громаду в Берліні: З. Кузеля, голова».**

Досягнене таким способом об'єднання українців на суспільно-громадській базі проіснувало довгий час, хоч не змогло воно, через надто сильне просякнення партійництвом, ані відіграти тієї ролі, ані розгорну-

* «Матимуть себе» вжито тут у розумінні: «вважатимуть себе».

** «Розбудова Нації», чч. 1-2, за січень-лютий 1932, стор. 1-2.

ти такої праці, як це сподівалися його організатори. Все ж та ініціатива і ті заходи ОУН є наявним доказом позитивного наставлення й активних намагань Організації до об'єднання всіх творчих сил української спільноти, щоб скоординовано й за одним пляном служити спільній справі національного визволення.

ЗОВНІШНЬО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Найбільший розмах у своїй діяльності на чужині виявила ОУН в ділянці зовнішньої політики. Цією ділянкою праці безпосередньо керував сам полк. Є. Коновалець, хоч формально керівником політичної референтури ПУН-у був призначений інж. Дмитро Андрієвський. Але фактично він залишався тільки співпрацівником «Розбудови Нації», пишучи в ній статті на політичні теми, а практична його робота на відтинку зовнішньої політики обмежувалася тільки тереном Бельгії, де він перебував. Цілістю зовнішньої політики керував, як сказано, полк. Коновалець.

Під оглядом змісту праця в ділянці зовнішньої політики велася в двох напрямках: у напрямі політичної інформації для західного світу про визвольну боротьбу українського народу й про українську справу взагалі, та в напрямі нав'язування політичних контактів із «ворогами наших ворогів» та з нейтральними, які могли б стати нашими союзниками чи бодай симпатиками українських державницьких змагань.

Політично-інформативні видання

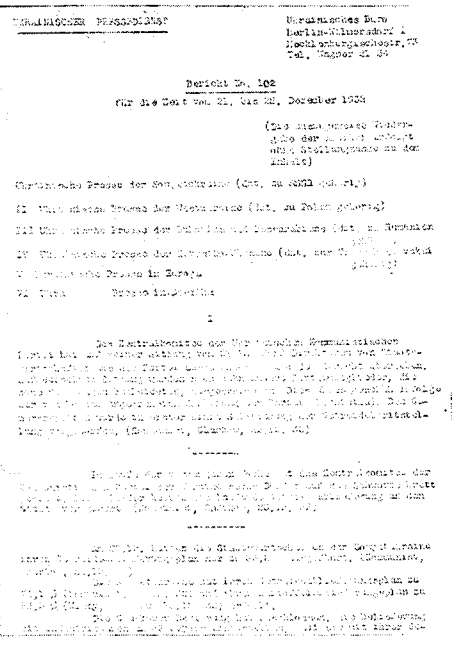
Для ведення регулярної інформативно-політичної праці серед чужинецького світу створено окремі організаційні клітини: Українське Пресове Бюро в Женеві (Швейцарія) і Брюсселі (Бельгія), Українську Пресову Службу в Берліні (Німеччина) та Бюро ОУН в Лондоні (Англія).

Працею Українського Пресового Бюра в Женеві керував Макар Кушнір-«Богуш»-«Я. Дуб». Бюро видавало два інформативно-політичні місячники — французькою мовою «Bulletin d'Informations Ukrainiennes» та англійською «Bulletin of Ukrainian Information». Крім цього, Українське Пресове Бюро в Женеві видало в 1931 році окремим книжковим виданням, на 80 сторінок, працю французькою мовою п. з. «Польща, Росія й Україна», в якій з'ясовано історичне тло та сучасний стан українсько-російського й українсько-польського конфліктів і мету тогочасних визвольних змагань українського народу.

Видавання політично-інформативних журналів саме в Женеві мало особливе значення з уваги на те, що в Женеві був осідок тодішньої Ліги Націй і майже всіх пов'язаних з нею міжнародних політичних інституцій, як теж осідок представництв окремих народів до Ліги Націй. Використовуючи це, Українське Пресове Бюро в Женеві могло безпосе-

редньо доручати чужинецьким дипломатам свої чужомовні видання, бюлетені й брошури. А тематика тих бюлетенів могла бути постійно достосована до проблем, обговорюваних на форумі Ліги Націй та інших міжнародних організацій.

Особливо жваву діяльність розгорнуло було Українське Пресове Бюро в Женеві в час польської «паціфікації» й обговорювання її на форумі Ліги Націй. Тоді до співпраці з Бюром притягнуто було українських політиків і журналістів з-поміж членства ОУН та різні загально-україн-

Женевське видання «Українського Інформативного Бюлетеню» з 1930 р.

Берлінське видання «Української Пресової Служби» з 1933 р.

ські громадські центри пропаганди, щоб спільним зусиллям якнайповніше з'ясувати світові про польські звірства супроти українців. Вислідом тієї праці було видання низки документально-інформативних брошур різними мовами, а саме:

1. «На вічну ганьбу Польщі, твердині варварства в Європі», Прага 1931, стор. 512, накладом Проводу Українських Націоналістів. (Книгу видано в чорній обкладинці й тому серед українського громадянства в Краю й на чужині вона була загально відома під назвою «Чорна книга»). В книзі подано найповнішу збірку документів про знущання і злочини польської поліції й польської солдатеки та відгуки на «паціфікацію» у світовій пресі.
2. «La plus sombre Pologne». Lausanne, pp. 28.
3. «Polish Atrocities in Ukraine». By E. Revyuk. New York 1931. pp. 512.
4. «Le pogrom des Ukrainiens en Pologne». Praha 1930, pp. 28.
5. «Ausrottung der Ukrainer in Polen». Praha 1930, pp. 32.

6. «Extirpation of Ukrainians in Poland». Praha 1930, pp. 32.
7. «Pogrom proti ukraincum v Polsku». Praha 1930, pp. 24.
8. «Ukraine — the Sores Spot of Europe». Winnipeg 1931, pp. 68.
9. «Polish Atrocities in the West Ukraine». By V. J. Kushnir. Wien 1931, pp. 72.
10. «Poland and Ukraine the Danger Spot of Europe». London 1931, pp. 74.

Брошури, подані під числами 4-7, вийшли накладом Центрального Виконавчого Комітету Представників Українських Організацій в ЧСР, але їхнє опрацювання сперте на матеріяли, зібрані Організацією Українських Націоналістів. Всі інші видання були виданнями ПУН-у або теренових клітин ОУН.

Досить регулярно видавала свої бюлетені, друковані цикльостилево й розслані головню до німецьких та інших чужомовних редакцій, Українська Пресова Служба в Берліні.

Українським Пресовим Бюром у Брюсселі керував інж. Дм. Андрієвський. Ця політично-інформативна станиця ОУН розсилала бельгійській пресі видання Українського Пресового Бюра в Женеві та Української Пресової Служби в Берліні, а також видавала цикльостилево власний неперіодичний бюлетень.

Таку ж працю в ділянці політичної інформації вело Бюро ОУН в Лондоні, очолене інж. Є. Ляховичем. Крім англомовних видань ОУН, друкованих у Женеві, воно висилало англійській пресі також власні спеціальні статті про українську справу й про ОУН та її боротьбу.

Контакти з політичними діячами

Крім посиленого інформування світу про українську справу та визвольну боротьбу українського народу, з допомогою своїх періодичних і неперіодичних видань, ОУН повела теж інтенсивну зовнішньо-політичну діяльність для нав'язання ближчих контактів із впливовими політиками західніх держав. Підкреслюємо: з впливовими окремими політиками, а не урядами держав. Причиною цього було: а) засадничі політичні принципи, на яких незмінно стояла ОУН, та б) тогочасна міжнародня політична ситуація.

ОУН вважала за підставові засади своєї діяльності на зовнішньо-політичному відтинку: самостійність і власнопідметність української справи і соборництво в питанні українських земель. З уваги на першу засаду, ОУН, зокрема ж її провідник полк. Є. Коновалець, уважливо вистерігався всього, що зв'язувало б українську справу з якоюсь однією державою і перетворювало Організацію в свого роду агента уряду тієї держави, як це, наприклад, сталося з еміграційним центром УНР у відношенні до Польщі. Українська справа не сміла стати козирем котроїсь із чужих держав, виграваним нею за власною уподобою. Вона мусіла залишатися самостійно існуючою і самостійно діючою.

Зберігання засади соборництва щодо земель України примушувало ОУН відкидати всякі комбінації у міжнародніх контактах, які вимага-

ли б припинення боротьби на західноукраїнських землях в ім'я проти-большевицької боротьби, — як це робив еміграційний центр УНР, — чи навпаки, примирливого становища супроти московсько-большевицьких окупантів на східних землях України задля боротьби за визволення її західних земель, — як це робив еміграційний уряд ЗУНР диктатора Є. Петрушевича. ОУН мусіла вести гнучку політику втримування контактів із впливовими особами всіх західних великодержав при одночасному зберіганні повної своєї незалежності від будь-котрої з тих держав.

Тактика політичної незалежності

Згідно з цим, полк. Коновалець створив спеціальні політичні представництва ОУН на теренах Німеччини й Англії, а також Франції, Італії і низки менших держав, але сам, як провідник ОУН, виїхав після її створення з Німеччини до неутральної Швейцарії. Після усунення його з Швейцарії, на вимогу ССРСР і Польщі, полк. Коновалець поселився в Італії, а осідком ПУН-у зробив маленькі держави — Чехо-Словаччину й Австрію.

Не легко було залишатися вірним такій тактиці. Обидва представництва ОУН — у Німеччині й Великобританії — розвинули були широку діяльність та нав'язали контакти з різними політичними діячами даних країн, тож для закріплення здобутих позицій домагалися від полк. Коновальця, щоб він, як провідник ОУН, офіційно задекларував симпатії ОУН до даної країни і пов'язував з нею політичну діяльність Організації. Полк. Коновалець рішуче відкидав будь-яку орієнтацію на Німеччину чи Великобританію, як того домагалися представники ОУН у тих країнах, а наказував зміцнювати зв'язки тільки з впливовими політиками обидвох великодержав. У листі до інж. Є. Ляховича — керівника представництва ОУН у Великобританії — полк. Коновалець 2 травня 1935 року писав:

«Я завжди обстоював і, мабуть, на тому всі ми погоджувалися, що наша увага мусить бути сконцентрована на чотирьох великодержавках: Англія, Італія, Німеччина й Ніппон (Японія — ред.)...* Є факт, що прихід Гітлера до влади в Німеччині захитав тією рівновагою в Європі, яка була створена Версайським договором. Цієї рівноваги ще досі не привернено. На підставі обсервацій і тих відомостей, що їх ми в справі міжнародних потягнень узагалі мати можемо, треба ствердити, що в останньому часі безперечно ми є свідками намагання не так творити два фронти в Європі, як радше, беручи до уваги ту потенціальну силу, яку тепер гітлерівська Німеччина посідає, скрипити той зв'язок, який досі існував поміж усіма тими державами, що сусідують з Німеччиною, через притягнення до нього ще й Советів. Ціла та акція ведеться під проводом Франції, при чому ця остання дуже зручно використала в останній час, з одного боку — цілий ряд незручних потягнень гітлерівської Німеччини, а з другого — той страх, який охопив перед гітлерівською Німеччиною, а зглядно перед пангерманізмом майже всі держави Європи.

* США залишалися в ті часи прихильниками суворого ізоляціонізму, тобто, політичного незацікавлення Америки політичними проблемами Європи й тому про США не згадується.

«Сфінксом у цілій цій політиці безперечно являється ще й досьогодні Англія. Вона, з одного боку, не хоче допустити до надто великого скріплення Франції, одначе, з другого боку, має вона й страх перед Німеччиною, зокрема перед її інвазією на Схід. Цим теж треба пояснити ту хиткість англійської політики, яка раз висилає своїх представників на балачки до Берліну, приймає як довершений факт озброєння Німеччини, то знову посилає своїх представників до Стреси та в порозумінні з Францією й Італією осуджує Німеччину. Взагалі, спеціально слідкуючи за англійською політикою, я щораз більше набираю того переконання, що Англія й надалі готова підтримати Німеччину, але, розуміється, в тих границях, на які вона дозволить, себто, коли Німеччина погодиться вести таку політику, яка йшла б по лінії Великобританії. І так, як Англія, з одного боку, ніколи не допустить до німецько-французького порозуміння, так з другого боку, мабуть, завжди буде старатися контролювати порозуміння французько-совєтське. Воно в тій формі, як це його Франція з Совєтами сьогодні уклала, є для Англії зовсім небезпечне.

«На кожний випадок, ці події в міжнародній політиці, що їх ми зараз заобсервуємо, є для української проблеми зовсім катастрофальні. Це ми недвозначно мусимо ствердити. Справа в тому, що через французько-більшевицьке залицяння й нарешті через пакт — найважніший наш ворог, себто большевицька Росія, значно себе посилив і, доставши вплив у концерті європейських держав, безперечно зможе далеко успішніше паралізувати всі наші стремління до визволення українських земель з-під большевицького ярма. Знову ж наслідком залицянь та порозуміння німецько-польського наш з черги другий ворог, себто Польща, теж значно себе посилив і те посилення відчувли вже як слід ЗУЗ, а зокрема наша Організація, і то не тільки на самих теренах, а й закордоном. Через останній розвиток подій ми втратили рівночасно дві бази, що їх ми могли використати для поширювання саме соборницької пропаганди й узагалі нашої діяльності; маю тут на увазі Німеччину й Чехо-Словаччину. Німеччину ми втратили через її порозуміння з Польщею, ЧСР — через її порозуміння з большевиками.

«Розуміється, що цілий цей розвій подій не повинен, зокрема нас, які в своїй діяльності мусили бути приготовані й на найбільші труднощі, ні демобілізувати, ні викликувати якогось почуття депресії. Виходячи з глибокої віри в наш народ і приймаючи, як факт, що все, що зараз у світі діється, є ще великою мірою експериментуванням, яке дуже скоро може показатися нереальним, — нам треба під теперішній момент затримати яконайбільше холодну кров та не дати себе спровокувати на ніякі десператські виступи чи потягнення. На мій погляд, наша політика в даний момент повинна:

1. За всяку ціну старатися включити українську проблему у сферу, так сказати б, заінтересування великобританської політики. Під теперішній момент тільки в Англії можемо мати базу для дальшого ведення нашої соборницької політики.

2. В нашій діяльності на англійському терені ми мусимо завжди підкреслювати нашу непримиримість супроти займанців українських земель, зокрема супроти совєтів і Польщі, та при тому все мати на оці, що Англія серйозно зацікавилася українською проблемою, а зокрема нашою Організацією, тільки тоді, коли ця Організація на самих українських теренах являтиме справжній фактор сили.

3. Виходячи з заложення, що теперішній стан в Європі й узагалі теперішній розвій подій не є чимось уже стабільним, ми в нашій міжнародній діяльності не повинні допустити до того, щоб нас використовувано як зняряддя одної великодержави проти другої. Справа в тому, що фронти в міжнародній політиці ще не визначилися так, щоб ми вже сьогодні могли прийняти рішення, що, мовляв, стаємо й в'яжемо долю нашої Організації з одною групою держав. Ми мусимо й надалі, як я вже вгорі згадав, рівнорядно вести нашу акцію на чотирьох теренах, себто в Англії, Італії, Німеччині й Ніппоні».

Таку концепцію зовнішньої політики полк. Коновалець переводив, як провідник ОУН, постійно й послідовно. Коли з боку прихильників орі-

ентації на Англію, у запалі полеміки висувано закид, що, мовляв, полк. Коновалець не хоче дати відповідної англофільської декларації через симпатії до Німеччини, полковник дав таку відповідь:

«До Вашого твердження, що Ви, мовляв, є переконані про те, що коли б тільки Німеччина захотіла в наш бік кивнути пальцем, то Провід у цю сторону пішов би без вагань: на якій підставі виставляєте такі твердження? Це вже не критика, а обида і я маю право вимагати від Вас точніших вияснень. Я Вам заявляю, що в нашій співпраці з німцями були два моменти, коли ми зрезигнували з різних благодатей і зірвали співпрацю, коли бачили, що дальша співпраця не є в інтересі української справи. Зрештою, коли б ми хотіли були так дуже йти на співпрацю, — то й сьогодні була і є ще можливість для цього. Однак, ми цього не робимо і я рішуче мушу застеретися проти того роду обидливих підозрінь, на які Ви абсолютно не маєте ніяких аргументів!»

Ці дві цитати з листів полк. Коновальця є авторитетним свідченням про те, що полк. Є. Коновалець, як провідник ОУН, був рішучим ворогом усякого «фільства» в зовнішній політиці, тобто, орієнтацій на чужі сили й узалежнювання української політики та діяльності ОУН від будь-якої сторонньої сили, а визнавав потребу політичної співпраці з іншими державами лише настільки і лише так довго, скільки і як довго така співпраця була б в інтересах української справи. А тому й закид «германофільства», як і «англофільства», він уважав за образливий і безпідставний, як у стосунку до себе, так і до ОУН.

З наведеної нами цитати з листа полк. Коновальця щодо зовнішньої політики ОУН бачимо, що попри Англію, Німеччину й Італію, яка в той час із неприхованою насторожістю й недовір'ям ставилася до гітлерівської Німеччини, полк. Коновалець звертає увагу також на Японію, як важливий терен української політичної дії.

Далекосхідня акція

Зацікавлення Японією, як важливим потенціальною противником СРСР у майбутній війні та як територіяльно цінною базою для контактів ОУН з підсоветськими українцями, а спеціально з українськими вояками і старшинами червоної армії, які становили більшість большевицьких залог на Далекому Сході, — полк. Коновалець виявив не лише в теорії, а й доклав зусиль для використання тих можливостей.

У зв'язку з плянами дії ОУН на Далекому Сході він вислав в 1934 році до Манджурії О. Хмельовського, а в 1935 році представника ОУН Миколу Митлюка і Романа Корду-Федоровича. Микола Митлюк загинув від большевицьких куль в 1936 році на Амурі під час переходу кордону в організаційних справах. В 1937 році прибули на Далекий Схід Михайло Гнатів, Гриць Купецький і Гриць Файда, група членів ОУН, що брали участь у бойових акціях ОУН у Трускавці 1931 та в Городку Ягайлонським, і тому мусіли виїхати з України за кордон. Після смерти М. Митлюка представником ОУН на Далекому Сході став д-р Михайло Мілько.

Завданням групи ОУН, висланої на Далекий Схід, було — назовні —

зайнятися громадсько-політичною працею серед української громади в Манджурії, а насправді — налагодити організаційний зв'язок ОУН з українцями в Сибірі та намагатися нав'язати співпрацю з японцями.* Ця стаття ОУН поживала громадсько-політичну діяльність українців у Манджурії, заснувала Українську Далекосхідню Січ, видаючи в роках 1932-37 «Манджурський Вісник», а від 1937 року — «Далекосхідній Націоналіст». В 1943 році видала нелегально декілька окремо зредагованих чисел «Сурми».

Несподівана загибель полк. Коновальця перешкодила належному розгортанню праці на цьому важливому відтинку так, як це було заплановано. Як зразок пропагандивної акції подаємо передрук летючки, виданої Українською Далекосхідньою Січчю в 1938 році.

ДО УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ДАЛЕКОГО СХОДУ

Українська Нація пролила кровю своїх найкращих синів у Великій Українській Національній Революції 20 років тому, то є 22 січня 1918 р. в Золотоверхій столиці України — Києві Четвертим Універсалом українського уряду — Центральною Радою і Універсалом Директорії Української Народньої Республіки 22 січня 1919 вписала знов у світову історію своє славне Імя, як Нація незалежна й державна. Ці Універсали голосили:

НАРОДЕ УКРАЇНИ!

Твоєю силою, волею, словом утворилась на Українській Землі вільна Українська Народня Республіка. Здійснилася давня мрія Твоїх батьків, борців за волю...

Віднині Українська Народня Республіка стає самостійною, від нікого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу...

(Українська Центральна Рада. У Києві 22. січня 1918 р.)

«Іменем Української Народньої Республіки Директорія оповіщає Народ Український про велику подію в історії Землі нашої Української.

Однині во єдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини Єдиної України Західньо-Українська Народня Республіка (Галичина, Буковина і Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна.

Однині є єдина незалежна Українська Народня Республіка.

Однині Народ Український, визволений, могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними дружніми зусиллями всіх своїх синів будувати неподільну самостійну Державу Українську на благо і щастя всього її люду.»

(22 січня 1919 року, у м. Києві.)

* Один із них, котрий діяв на Далекому Сході під прибраним прізвиськом «Борис Семенович Марків», дав цікавий спогад про це в «Гомоні України» за 31 травня і 7 червня 1958 р. (Дивись також у Примітках наприкінці книжки).

УКРАЇНСЬКА МОЛОДЕ ДАЛЕКОГО СХОДУ!

20 років тому наша славна прабатьківщина Україна від століть поневолена й ворогами розділена стала знову Самостійною і Соборною Державою, а наша друга батьківщина — Далекосхідна Зелена Україна (Зелений Клин) стала теж на шлях активної збройної боротьби за своє визволення. Українські Далекосхідні Зізди, організування Української Далекосхідної Армії, проект Конституції Українства Далекого Сходу і т. д. все це величні історичні факти Визвольної Боротьби Українців Далекого Сходу в недавньому минулому. До воскресення цих величніх історичних днів наближаємося і за молодю слово. За нами молодими черга зробити краще і довести наші визвольні змагання до побідного кінця. До цього мусимо бути готові своєю організованістю, працею та по-святою.

УКРАЇНСЬКА МОЛОДЕ ДАЛЕКОГО СХОДУ!

Хоч сьогодні наша Україна розшматована чотирма ворогами-окупантами: червоною Москвою, Польщею, Румунією, Чехословаччиною, а наша Далекосхідна Кольонія — Зелений Клин під большевиками, то боротьба за проголошені і таки раз здійснені Ідеали Української Нації 20 років тому не тільки не припинилася, але посилюється з кожним днем. Цю героїчну боротьбу за здійснення повищих Ідеалів веде Український Націоналістичний Рух і його перший пробоевик — Організація Українських Націоналістів (О. У. Н.) під проводом Вождя Євгена Коновальця.

УКРАЇНСЬКА МОЛОДЕ ДАЛЕКОГО СХОДУ!

22 січня 1938 року в 20. річницю проголошення самостійности і 19. річницю Соборности Української Держави все українство Далекого Сходу, а в першу чергу українська Молодь, мусять заманіфестувати на цьому найбільшому святі Української Нації свою відданість і вірність тим святим Ідеалам, за здійснення яких гинули наші батьки, діди й прадіди. На цьому величньому святі мусимо заманіфестувати перед цілим світом, що й ми тут на Далекому Сході є проти окупації Українських Земель, проти комунізму, мусимо заманіфестувати, що ми за Самостійну Соборну Українську Державу та за освободження нашої другої батьківщини Зеленої України Далекого Сходу.

УКРАЇНЦІ. — В день свята Державности Української Нації скажім наш грімкий клич:

Хай живе український націоналістичний рух і його перший пробоевик за самостійність і соборність України Організація Українських Націоналістів.

Хай живе Українська Національна Революція від берегів Сяну й Тиси до берегів Тихого Океану під проводом вождя Євгена Коновальця.

Хай живе Український Визвольний Рух на Далекому Сході.

Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава.

СЛАВА УКРАЇНІ!

Українська Далекосхідна Січ.
М. Харбін, 1938 р.

Станиці в Литві, Лондоні і Женеві

Полк. Є. Коновалець підтримував дружні політичні зв'язки з відповідальними колами Литви. Він навіть постарався про литовський пашпорт, щоб мати змогу вільніше роз'їжджати по всіх країнах Західної

Європи. Географічне розміщення Литви дуже сприяло переселці підпільних видань ОУН на західньо- і східньоукраїнські землі, але полк. Коновалець не радо використовував це, щоб не наражувати Литви на політичні ускладнення з боку ССРСР і Польщі. Для плекання добросусідських зв'язків та для реалізації потрібних політичних акцій у Литві засновано Литовсько-Українське Товариство, головою якого був видатний литовський політичний діяч проф. Біржишка, а членом Президії — представник ОУН на Литву, сотн. Іван Ревюк-Бартович. Це Товариство

Президія Литовсько-Українського Товариства в Кавнасі

Зліва направо:
секретар Даудзвардас,
містоголова
д-р Пурицкіс,
голова
проф. Біржишка,
член Президії
проф. Ваїліоніс,
член Президії
сотн. Іван Ревюк
(пс. «Бартович»)

ангажувалося також в акції на користь української справи на міжнародньому форумі, висилаючи до Ліги Націй та урядів різних держав відповідні меморіяли і протести, як, напр., в справі «паціфікації» на західньоукраїнських, чи голоду — на східньоукраїнських землях.

Політична активність представництва ОУН у Великобританії послабла, коли в 1936 році інж. Є. Ляхович виїхав до США,* а його місце зайняв прибулий із Канади С. Давидович. А для Українського Пресового Бюра в Женеві та Брюсселі важким ударом було те, що дуже працюви-

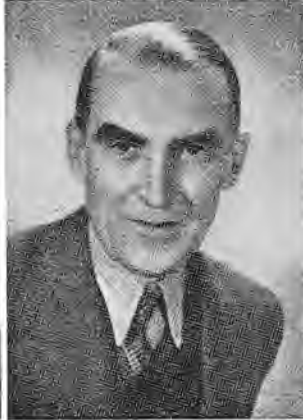
* Інж. Є. Ляховича полк. Коновалець вислав був до США тимчасово, з дорученням ліквідувати небезпечний внутрішній конфлікт в ОДВУ, викликаний інтригами сторонніх осіб. У листі до Є. Ляховича полк. Коновалець висловив припущення, що автором тих інтриг, спрямованих на розвалення ОДВУ як націоналістичної організації, був В. Кедровський, колишній «інспектор» Армії УНР, який не любив Коновальця й українських націоналістів ще з часів Визвольних змагань. У 1919 році, на домагання соціалістичних лідерів під проводом В. Винниченка, в Армію УНР було введено установу політруків, назвавши її «інспекторатом Армії». Завдання цих політруків було пильнувати, щоб в українській армії не було... ворогів соціалізму. Керівником інституції цих політруків був призначений Кедровський. Але полк. Коновалець виступив проти таких методів і заборонив Кедровському вести «роботу» серед корпусу Січових Стрільців. З того часу й датувалася ненависть Кедровського до полк. Коновальця та до націоналістів, а звідси пішло і його намагання знищити ОДВУ на терені США, де він переїхав після невдачі Визвольних змагань.

тий керівник тієї організаційної клітини Макар Кушнір-«Богуш» через хворобу очей втратив у 1937 році зір і мусів покинути всяку працю.

Все ж треба відмітити, що не зважаючи на труднощі, праця ОУН на зовнішньому відтинку була ведена дуже інтенсивно та всебічно й проходила вона на засаді власнопідметности української справи. Як згадано, формальним референтом зовнішньої політики ПУН-у ввесь час був інж. Дм. Андрієвський, але фактично всією роботою керував особисто полк. Євген Коновалець.*

Инж. Євген Ляхович
представник ОУН
у Великобританії
(фото з Лондону 1934 р.)

Инж. Дмитро Андрієвський
представник ОУН
в Бельгії, член ПУН

Макар Богуш
редактор видань ОУН
в Женеві і Берліні

Ліга Націй

На окреме відзначення заслуговує факт, що в зовнішньо-політичній діяльності на міжнародньому форумі полк. Коновалець щиро й послідовно намагався співпрацювати з діячами всіх інших українських політич-

* Представник ОУН на Великобританію у своєму листі до полк. Є. Коновальця з 26 вересня 1934 року скаржився на неактивність Дм. Андрієвського, як референта зовнішньої політики, пишучи: «Пан Полковник ведуть заграничну політику в той час, коли політичний референт пише наукові розвідки...» Розуміється, що статті на політичні теми, що їх писав Дм. Андрієвський до «Розбудови Нації» та інших журналів, були наскрізь позитивним явищем, однаке лихо полягало в тому, що це був єдиний вияв діяльності референта зовнішньої політики ПУН. У листі до В. з датою 19 березня 1934 року Дм. Андрієвський писав: «Питаєте також, „які Ваші проекти й що зараз робите”. Отож, такий стан, коли референт ПУН замість вимаганих від нього напрямних, інструкцій і вияснень, пише підлеглим йому референтам зовнішньої політики на окремих теренах — «сам не знаю», «ніяких проектів не маю, бо не бачу перспектив», змушували полк. Коновальця самому керувати працею тієї референтури.

них середовищ, якщо лише було можливо притягнути їх до такої співпраці. У ділянці політичної інформації він увесь час підтримував співпрацю з українсько-американським політичним діячем. Я. Макогоном, хоч мав про нього не дуже корисні інформації, а через те великі застереження, а в справах міжнародно-політичних акцій, у зв'язку з «пацифікацією» на західніх землях і голодом на східніх землях України, — полк. Коновалець нав'язав щільний зв'язок і співпрацю з членами Української Парляментарної Репрезентації. Під час перебування послів з УНДО й УСРП в Женеві полк. Коновалець відбув із ними окрему нараду, дармащо поборювання опортуністично-угодовецької політики тих партій збоку ОУН ні в Краю, ні на чужині не припинялося.

ПЕРСОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПУН

Перший персональний склад Проводу Українських Націоналістів — ПУН, як найвищого керівного органу ОУН, затвердив Конгрес Українських Націоналістів останнього дня своїх нарад, 3 лютого 1929 року, на пропозицію полк. Є. Коновальця, як Голови ПУН-у. Але кандидатів у члени ПУН-у полк. Коновалець не обирав за власною уподобою: ті кандидатури виникли у висліді нарад учасників Конгресу, як представників окремих націоналістичних організацій, що тепер зливалася в одну ОУН.

Випадковість добору людей

Формально на Конгресі зливалися три націоналістичні організації: Союз Українських Націоналістичних Організацій, який об'єднував закордонні групи націоналістів, Союз Української Націоналістичної Молоді, що діяв на терені Галичини й частково на інших українських землях під окупацією Польщі, та Українська Військова Організація, яка діяла головню на західньоукраїнських землях і мала свої клітини також за кордоном. Ці три організації мали вилонити з своїх рядів склад проводу нової організації — ПУН. Але УВО була організацією наскрізь підпільною, безоглядно переслідуваною польською окупаційною владою, і тому представники УВО вважали за недоцільне делегувати до ПУН-у своїх представників і тим розконспірувати їх. На такому самому становищі стали й представники Союзу Української Націоналістичної Молоді, що хоч був ще тільки півлегальним, але з моментом створення нової націоналістичної організації, в якій СУНМ повинен злитися з УВО, вважав за конечне теж перейти до стану підпільної, повністю законспірованої організації. Тому персональний склад ПУН-у поповнився майже виключно представниками з а к о р д о н н и х націоналістичних організацій.

На перший погляд могло здаватися, що цей момент не може мати жодного значення, бо ж і крайові, й закордонні націоналістичні органі-

зації стояли на тих самих ідеологічно-політичних засадах, тим більше, що з хвилиною злиття в одну організацію ті позиції стали повністю уодностайнені. Одначе, насправді було інакше.

Люди двох стилів праці

Український націоналістичний рух у Краю виростав і оформлювався в безпосередній і безупинній боротьбі з окупантом, в умовах труднощів і небезпек підпільно-революційної дії. А націоналістичні організації на чужині оформлювалися й діяли у вільних умовах легалізму, набуваючи через те характеру радше політичних і ідеологічно-громадських осередків, ніж революційно-бойової організації. Участь словом або пером у політичній дискусії та в полеміці й видима рухливість у громадському житті тут були майже єдиними чинниками, що привертали увагу до даної людини. Повна відсутність підпільно-революційної дії не давали націоналістичним організаціям на чужині змоги твердою пробою перевіряти своїх членів щодо їхньої характерности, політичної вироблености, ідейної жертвовности та відданости справі, як це могли робити крайові підпільно-революційні організації. Тож ясно, що всі ті від'ємні моменти мусіли виявитися й на персональному складі першого ПУН-у, складеного за ключем представництва еміграційних груп націоналістів.*

* Тодішній персональний склад ПУН-у влучно схарактеризував представник крайової УВО, якому в 1930 році довелося зустрінутися з членами ПУН-у на організаційній конференції в Празі (Зиновій Книш: «Дрижить підземний гук», стор. 117 і 119):

«Перший ПУН складався з делегатів дотеперішніх самостійних націоналістичних організацій, що поставали самочинно, діяли окремо, їхні люди не були зіграні з собою, об'єднані тільки спільною ідеологією й політичною плять-формою, не мали часу пізнати себе в праці, випробувати в небезпеці. Якийсь внутрішній голос підказував мені, що тим треба й пояснувати собі характер конференції та її нарад: що інше було дискутувати теоретично в принципових політичних справах, а що інше рішати про речі, де важилося людське життя та й не одне...»

«Не була це конференція в такому змислі, як її тепер розуміємо. Це була радше низка нарад і розмов у більших і менших гуртах або в чотири очі. Її учасники зустрічалися переважно в каварнях, у ресторанах і готельвих кімнатах, а кожного дня, звичайно, по полудні, відбувалася спільна зустріч усіх учасників. Вражали мене відмінні методи діяння від тих, що до них я звик у Краю. Я розумів, що нема чого боятися арешту чи поліційно інтервенції в часі нарад. Але разом із тим можливо було, щоб поляки не цікавилися тим, що діється за кордоном, щоб не мали в Празі своїх шпитів. І коли ми отак публічно сходилися на місцях, де кожний міг нас оглядати, досхочу фотографувати, а навіть підслухувати наші розмови, — мені терпла шкура. Бо майже всі ті люди або залишалися на місці, або роз'їжджалися в інші безпечні місця, де їм покищо ніщо не грозило, ніхто наразі їм не наступав на п'яти. А я за тиждень мусів вертатися до своєї конспірації, де небезпека чигала з усіх боків, як у джунглі, де ніколи не було відомо, що принесе завтрашній день і чи не востаннє світить мені сьогодні сонце. Ці думки непокоїли мене... Коли під час однієї перерви Мартинець завіз нас на поблизький сквер, щоб там зробити з нас спільну знімку, я спершу відмовився, а коли сказано було, що це джонче потрібне для історії УВО, я сховав голову

Ця випадковість у доборі персонального складу ПУН-у дуже від'ємно відбилася на діяльності й на долі ОУН, головню ж із хвилиною, коли не стало полк. Є. Коновальця.

Та покищо, хоч ця від'ємна сторінка пересонального складу ПУН-у й помічалася в той час, вона не була надто трагічною, бо авторитет особи полк. Є. Коновальця прикривав усіх інших членів ПУН-у, а його вміння керувати працею робило придатними всіх, ким йому доводилось керувати. Серйознішою була проблема політичної надійності окремих членів ПУН-у. З одного боку — новопосталій організації, як революційно-підпільній, треба було бути приготованою на ворожі провокації національних ворогів і своїх партійних противників, скеровані на те, щоб сіяти недовір'я між членами ОУН та компроїтувати провідних членів Організації, кидаючи на них підозріння, немов би вони вели агентурну роботу, а з другого боку треба було бути приготованою на те, що окупанти України справді докладуть усіх старань, щоб впустити в ряди ОУН своїх нурків-провокаторів. Тому й стало конечністю — берегтися перед ворожими агентами-нурками, а водночас протиставитися безпідставним наклепам на членів Організації в агентурності.

З обома цими явищами ПУН зустрівся від самого початку свого існування.

Друга справа М. Сціборського

На початку 1934 року виринула нова «справа Сціборського», цим разом пов'язана з большевицькою агентурою.*

Інж. М. Сціборський, що перебував тоді в Парижі, 27 січня 1934 року написав до полк. Коновальця листа, повідомляючи, що він став об'єктом якоїсь спеціальної акції ГПУ чи уряду УССР. До його помешкання в Парижі прийшов був несподівано якийсь чоловік, який відрекомендував себе як Іван Іванович, лікар з Харкова, відраджений службово до Пастерівського Інституту в Парижі на протяг двох місяців. При тому «Іван Іванович» сказав, що він добре знайомий з сестрою М. Сціборського, яка жила в УССР і яка, користуючися нагодою, передала до свого брата листа. В тому листі, писаному московською мовою, сестра Сціборського закликала брата повернутися в Україну і стати до праці для добра українського народу.

В дальшій розмові, — як інформував полк. Коновальця інж. М. Сціборський — «Іван Іванович» відверто признався, що він є не випадковим передавачем листа сестри до брата, а членом компартії, спеціально висланим урядом УССР, щоб намовити інж. Сціборського повернутися «на рідину». У цій справі, як він казав, у Харкові відбулася нарада і в ній взяли участь члени ЦК КП(б) та уряду УССР: Постишев, Чубар, Любченко, Валицький і Порайко. У висліді тієї наради Чубар вислав «Івана Івановича» до М. Сціборського,

за особу, що стояла переді мною в першому ряді. Ніяк не подобалося мені це...»

Для ясности додамо, що автор цієї характеристики, п. З. Книш — це член провуду Організації полк. Андрія Мельника.

* Текст листів інж. М. Сціборського в цій справі опублікував Є. Онацький у «Свободі» від 27 травня до 3 червня 1958 року в серії статей п. з. «Шляхом на Роттердам». Про інсинуації про його співпрацю з поляками згадано в розділі «Сіяння недовір'я» на стор. 494.

щоб намовити його, як видатну особистість, повернутися в Україну й там прислужитися рідному народові. «Іван Іванович» був докладно ознайомлений з українським політичним життям на еміграції й особливо з діяльністю ОУН та зі змістом «Розбудови Нації» й інших націоналістичних видань. Він переконував Сціборського, що націоналістичні ідеї на Наддніпрянщині несприємливі і що там усі українські патріоти змагають до побудови комуністичної української держави, якнайбільш незалежної від Москви. До участі в тій праці — побудови комуністичної держави, що її бажає весь український народ, — закликав інж. М. Сціборського згадуваний гурт «щирих українських патріотів», членів ЦК(б)У й уряду УССР.

«Іван Іванович», — як звітував далі Сціборський, — кілька разів заходив до помешкання наміченої жертви і проводив з нею довгі розмови на всілякі теми. Він усіма способами намагався спонукати інж. М. Сціборського повернутися в Україну. Але М. Сціборський рішуче відмовився, вважаючи комуністичну систему в УССР новітньою системою московського поневолювання і колоніального визиску України. Остаточно «Іван Іванович» залишив для Сціборського два місяці до надуми, додаючи додаткову пропозицію: якщо б Сціборський бажав поїхати до УССР тільки на протяг кількох місяців, щоб особисто переконатися про тамешні відносини, то уряд УССР готовий дати йому відповідні гарантії безпеки й можливості вільного виїзду з УССР.

Повідомлений М. Сціборським про всю справу, полк. Коновалець висловив свій погляд, що та справа може бути містифікацією котрогось із еміграційних політичних середовищ, і доручив Сціборському насамперед перевірити, чи до Інституту Пастера в Парижі справді прибув з УССР якийсь лікар на двомісячну практику, а далі — намагатися перевірити особу «Івана Івановича». Дальші розмови з «Іваном Івановичем» М. Сціборський повинен був негайно перервати, перейти на інше помешкання й на деякий час повністю відсепаруватися від усякої праці в ОУН і поза нею, яка вимагає роз'їздів, а жити законспіровано в одному місці, присвятитись опрацюванню ідеологічно-програмових проблем.

Ці доручення інж. М. Сціборський виконав, але примусове відсепарування його від поточної праці ПУН-у, видавалося йому не тільки засобом обережності, а й виявом недовір'я до нього, тому він зажадав скликання Організаційного суду, який розглянув би справу евентуального підозріння щодо його співпраці з ГПУ.

Організаційний суд ОУН прийняв вимогу інж. М. Сціборського, провів слідство й у висліді розправи відкинув усі підозріння супроти нього, як цілком безпідставні.*

* Полк. А. Мельник у своєму спогаді про інж. М. Сціборського, надрукованому в збірнику «ОУН 1929-1954», пише про цей випадок: «Коли більшовикам не вдалося намовити його через окремого висланника Івана Івановича, що подав йому листи від матері й сестри, де його кликало вернутися до них додому, до Житомира, вони вжили всіх заходів, щоб позбутися його з такого культурного світового осередку, яким був і є Париж... Історія з Іваном Івановичем знайшла свій епілог перед організаційним судом, якого зажадав над собою Сціборський, щоб стати поза всяким сумнівом, виникаючим з накиненого йому контакту з большевицьким висланником. Очевидно, організаційний суд всеціло виправдав Миколу Сціборського».

Усунення Л. Костарева та П. Кожевникова

До цілком іншого висновку прийшов Організаційний суд, який розглядав справи інж. Петра Кожевникова й інж. Леоніда Костарева, обвинувачених в агентурній праці на шкоду ОУН.

П. Кожевників раніше був дуже активним членом Лєґії Українських Націоналістів та українських студентських організацій і входив у склад управи Лєґії і ЦЕСУС-а (Центрального Союзу Українських Студентів). Після створення ПУН-у він став співпрацівником «Розбудови Нації». Кожевників перебував у Берліні й був членом тамошньої клітини УВО. Підозріння проти нього виникли ще перед Конґресом Українських Націоналістів, тому, що він дуже часто виїжджав до Праги, Відня, Парижу, Варшави, Будапешту, кажучи, що ті поїздки пов'язані з його становищем у ЦЕСУС-і — для зв'язків з чужинецькими студентськими організаціями. Крім того, здавалося дуже сумнівним, що книгарня, яку він вів для джерела його прибутків на життя, давала йому стільки фондів, щоб він міг так часто відбувати дорогі поїздки. Однак, Кожевників був призначений Лєґією, як її представник, на Конґрес Українських Націоналістів, тож незручно було висувати справу підозріння проти нього, щоб не викликати зайвого конфлікту з Лєґією.

Щойно після Конґресу передано його справу на розгляд і вирішення Організаційного суду ОУН. Матеріали, що їх одержав Суд, не дали змоги ствердити, на чий якраз службі був тоді Кожевників, усе ж таки Суд визнав за доцільне усунути його з ПУН-у та з ОУН. Щойно пізніше виявилось, що Кожевників співпрацював з німецькою політичною поліцією

Леонід Костарів, колишній старшина російської фльоти, студював в Українській Господарській Академії в Под'єбрадах і закінчив її у 1928 році із званням інженера економіста. Він належав до управи Лєґії Українських Націоналістів і був дуже активним у студентському житті. Як делегат Лєґії на Конґрес Українських Націоналістів, Костарів зголосив аж чотири реферати. Під час вибору керівних органів він увійшов у склад ПУН-у. Його справа виринула дещо пізніше, вже після повороту полк. Є. Коновальця з Америки. На початку 1933 року його справу розглядав Надзвичайний Суд ОУН і прийняв таку постанову:

«Надзвичайний Суд ОУН.

Надзвичайний Суд ОУН, розглянувши акти обвинувачення й оборони в справі члена Проводу Українських Націоналістів інж. Леоніда Костаріва, та провівши конфронтацію обвинуваченого з головним свідком п. Ж., прийшов до переконання, що:

1. Инж. Л. Костарів за час свого перебування в ОУН не виявив тих моральних прикмет, що їх повинні мати члени ОУН, і не виправдав того довіря, яке висловив йому Конґрес Українських Націоналістів, затверджуючи його членом ПУН.

2. Инж. Костарів, займаючись інтриганством супроти інших членів ПУН та поширюючи неправдиві чутки не лише поміж членами ОУН, але також поміж сторонніми людьми, виявив нахил до розвалювання ОУН.

3. Нарешті інж. Костарів на власну руку таємно намагався робити власні заходи, які в остаточному рахунку, якщо б ПУН своєчасно про них не довідався і не став їм протидіяти, причинилися б до великої шкоди для існування та визвольної чинності ОУН.

Таким робом інж. Л. Костарів порушив приписи Правильника організаційної карності членів ОУН та устрій ОУН.

Зважаючи на це, Надзвичайний Суд ОУН на підставі розд. X Устрою ОУН ухвалив:

а) усунути інж. Л. Костаріва з складу ПУН, у праці якого він фактично не бере участі вже понад два роки,

б) виключити інж. Л. Костаріва з складу членів ОУН.

Я. Дуб, головний суддя ОУН І. Стобар, секретар Надзвичайного Суду.»

Щойно після другої світової війни стало відомим, що Л. Костарів був на службі большевиків.

Оцінка прикмет деяких членів ПУН

Наведені факти ілюструють, які труднощі мав полк. Є. Коновалець теж із самим ПУН-ом через випадковість його персонального складу, дібраного з-поміж еміграційного елемента. Зразу після створення ПУН-у, ще перед покликанням до життя і дії ОУН, виникли серйозні підозріння проти двох членів ПУН-у; після поширення складу ПУН-у Конгресом до числа 8 (крім Голови), довелося на підставі вирішення Організаційного суду відсунути двох членів ПУН-у за співпрацю з ворожою розвідкою з членства ОУН.

Д-р Дмитро Демчук швидко виявився, як член ПУН-у, неактивним, д-р Юліян Вассиан через конфлікти з інж. Дм. Андрієвським і В. Мартинцем обмежився тільки на теоретично-ідеологічній ділянці праці й згодом повернувся на західньоукраїнські землі, інж. В. Мартинець виявився, правда, дуже метким і працьовитим, але при тому нетактовним і непогамованим, часто викликаючи непотрібні політичні комплікації*.

Не виправдав надій, як член ПУН-у, також інж. Дмитро Андрієвський, людина з інтелектом і високим рівнем політичного вироблення, але, як виявилось, надто чутлива, надто вразлива в особистих амбіціях і з перебільшеними претензіями, а через те й надто важка до співпраці в організаційному житті. В період організаційного роздрібнення націоналістичного руху він, як теоретик, додатньо вирізнявся в ділянці ідеології й політики. Коли ж, однак, йому, вже як членові ПУН-у, довелося працювати в організованих рамках, які вимагають не тільки вияву своєї думки й вміння керування іншими, а й толерантного узгодження своїх поглядів і своєї праці з поглядами й працею інших, а навіть підпорядкування себе самому іншим, Дм. Андрієвський виявився занадто важким індивідуалістом. Через свою химерну вдачу й через брак організаційного хисту інж. Андрієвський не зумів зорганізувати потрібного апарату для політичної роботи ОУН на чужині, до того попав в особисті конфлікти з іншими членами ПУН-у, а врешті і в конфлікт з полк. Коновальцем. А тому, хоч формально він незмінно залишався членом ПУН-у, то насправді своєї, призначеної йому, праці він не вів, а вів її сам полк. Коновалець.

Незадоволення з боку крайовиків

Стан, створений цим невідповідним добором персонального складу ПУН-у, впадав у вічі провідним членам крайових частин ОУН, які в ході організа-

* Для прикладу: в листі до Є. Онацького з датою 29 квітня 1930 року, опублікованому в спогадах Онацького п. з. «У вічному місті» та в збірнику Організації полк. А. Мельника п. з. «ОУН 1929-1954», стор. 178, полк. Є. Коновалець писав: «Божевільну теж кампанію ведуть проти нас радикали в краю й „Оборона України” в Америці. Оливи до вогню додав Мартинець своїм виступом проти радикалів у „Розбудові Нації” й дав їм багато аргументів проти нас».

ційної праці мали змогу зустрічатися з членами ПУН-у, і викликав у них незадоволення. Бож усі члени ОУН хотіли бачити в Проводі ОУН найкращих і найздібніших людей. Свої думки щодо цього провідні члени крайової ОУН почали щораз відвертіше висловлювати перед полк. Коновальцем, вимагаючи, щоб із складу ПУН-у відсунути невідповідних членів, а на їхнє місце призначити інших.

Члени ПУН-у, проти яких були закиди й вимоги відсунути їх зі складу Проводу Українських Націоналістів, не хотіли визнати рації ставленим вимогам, а навпаки, почали переконувати полк. Коновальця, що невдоволення «крайовиків» скеровується не проти них, а проти нього самого. Ці «інформації» деяких членів ПУН-у були джерелом версії, нібито вже за життя полк. Коновальця на верхах Організації існував конфлікт, викликаний крайовими членами і скерований проти самого полк. Коновальця. Ця версія була поширювана деякими членами ПУН-у та їхніми прихильниками особливо після смерти полк. Коновальця.

Полк. Євген Коновалець бачив справжній стан справи й сам розумів konieczність заміни деяких членів ПУН-у іншими, відповіднішими, людьми. Однак, на його думку, радикально проводити зміни в ПУН було недоцільно, їх треба було проводити обережно, ступнево. Доцільнішим за драстичні усування він уважав збільшування кількості членів ПУН-у новими членами, які б непомітно перебирали фактичне керівництво працею дотичних референтур, у висліді чого неактивні члени ПУН-у мусіли б стати осторонь.

Згідно з цією засадою, полк. Коновалець почав збільшувати склад ПУН-у новими членами, які прибували з Краю. Тож, здавалося, що справа добору відповідних членів у складі ПУН-у буде поладнана без зайвих труднощів і конфліктів. Однак, несподівано прийшло нове ускладнення, що його викликала справа з Ярославом Барановським.

Ярослав Барановський
референт крайових
зв'язків ПУН, кол. член
«Летючої Бригади» УВО

Ускладнення через Я. Барановського і «Архів Сеника»

Ярослав Барановський був першим представником Краю, якого після Конгресу Українських Націоналістів включено в склад ПУН-у, а тому й зустрівся з особливою прихильністю і довір'ям полк. Коновальця. Активність і витривалість у праці Барановського зміцнювали те довір'я до нього, тож якраз йому полк. Коновалець передав керівництво референтурою зв'язків з Краєм, доручаючи мірою потреби теж інші важливі справи.

А тим часом справа організаційного архіву, званого «Архівом Сеника», яка виринула під час Варшавського процесу, висунула підозріння, що серед членів ПУН-у або дуже близьких до ПУН-у кіл хтось веде агентурну працю. Підозріння скеровувалося якраз проти Ярослава Барановського й частково Сеника, який формально був відповідальний за зберігання архіву.

Підозріння проти окремих членів ПУН-у не були новиною, бо їх створювали неприхильні до ОУН люди або різні обставини, як про це ми вже згадували, приводячи приклади. В кожному, однак, випадку Організаційний суд ствердив, що немає доказів вини тих осіб, проти яких було звернене підозріння, як, напр., проти В. Мартинця і М. Сціборського. Тому полк. Є. Коновалець поставився з застереженням до закидів проти Ярослава Барановського, тим більше, що в той час жодних конкретних доказів якоїсь вини

Барановського не було. Справу з організаційним архівом Сенік і Барановський вивчали цілком переконливо: чеська поліція несподівано провела ревізію й знайшла архівні матеріали, що їх пізніше передала польській поліції.

Все ж таки цим справа не ліквідувалася, а навпаки — «згущувалася». Через недостатність конкретних доказів вини Я. Барановського не усунено з посту члена ПУН-у, ані не поставлено перед Організаційний суд, але недовір'я, а то й нехтіть до нього серед деяких членів ПУН-у залишилися. Всі ці персональні справи вимагали рішучих заходів з боку полк. Коновальця, як Голови ПУН-у, і була певність, що він їх проведе. Та поки це сталося, несподівано прийшла трагічна загибель полк. Є. Коновальця.

РОТТЕРДАМСЬКА ТРАГЕДІЯ

Як Голова Проводу Українських Націоналістів, полк. Євген Коновалець меншою чи більшою мірою керував працею кожної ділянки, кожної референтури ПУН-у. Одначе, кожна з референтур мала свого окремого керманіча, за винятком однієї референтури — зв'язку з українськими землями під московсько-більшевицькою окупацією. Цю працю вів особисто полк. Коновалець. Він особисто організував зв'язки з клітинами Організації на Східніх Землях України, сам зустрічався з кур'ерами, що звідки приходили, чи поверталися, тощо. З конспіративних причин полк. Коновалець не втаємничував у ті справи інших пленів ПУН-у, а тільки загально інформував їх про стан справ на східньоукраїнських землях.

Додатньою сторінкою такої системи було якнайкраще законспірування організаційної мережі на східніх землях і забезпечення її перед можливістю загальної «всипи», бо тільки одна особа знала про цілість справ. А тому, що на Наддніпрянщині не було єдиного організаційного центру, а тільки низка окремих клітин, які мали безпосередній зв'язок з Головою ПУН-у, то завдяки цьому навіть на випадок розкриття більшевиками котроїсь із клітин — викривання мережі «вгору» вривалося і не могло загрожувати виявленням інших клітин. Знову ж від'ємною сторінкою згаданої системи було те, — як, на жаль сталося, — що з моментом несподіваної смерті полк. Коновальця ніхто з членів ПУН-у не мав спроможности перебрати зв'язків із Східніми Землями України. Іншим лихом було те, що полк. Коновалець, втримуючи особисто зв'язки з прибуваючими з України кур'ерами, виставляв себе самого на надто серйозну небезпеку з боку ворожої провокації й атентатів.

Московсько-більшевицький терористичний апарат ГПУ-НКВД не обмежувався винищуванням українського народу й безоглядним придушенням українського самостійницького руху на окупованих українських землях, але докладав усіх зусиль, щоб знищити теж небезпечного для Москви провідника українського націоналістичного руху, який перебував поза засягом влади московського наїзника.

Безперечно, для відвертого замордування якоїсь людини поза кордонами СРСР для більшовиків не було жодних перешкод. Але на відкритий морд

когось із політичних противників большевицької Москви, хто жив на Заході, поліція й уряд СРСР не могли собі дозволити, бо це могло викликати серйозні політичні ускладнення на міжнародньому форумі в некористь СРСР, а що найважливіше — змобілізувати світову опінію проти большевиків, як явних, безоглядних убивців. З цих психологічно-політичних причин большевики не користувалися системою відкритих убивств своїх противників поза кордонами СРСР, але стосували рафіновані методи морального терору з допомогою відповідного залякування своєї наміченої жертви, цькування та зручно організованих інтриг всередині даного політичного руху. Коли ж вони зважувалися на фізичне ліквідування когось із еміграційних протибольшевицьких провідників, то мордували їх так, щоб не було наявних доказів, які кожного переконували б, що це робота большевицьких агентів. Ця кочність маскування перед світом спрчинників політичних мордів була причиною того, що кожний такий свій злочин большевицько-московська таємна поліція дуже обережно й дбайливо підготовляла і виконувала.

Вбивство Головного Отамана Симона Петлюри большевицька Москва так зорганізувала, що вбивця, агент ГПУ, підкреслив своє жидівське походження і з'ясував перед французьким судом свій вчинок нібито як акт помсти жида за «організовані Симоном Петлюрою» погроми жидів в Україні. Таким маневром цей злочин Москви в чужиньському світі був зображений як епізод із комплексу жидівсько-українських поррахунків. Цим відвернено увагу публічної опінії світу від справжніх спрчинників і наказодавців Шварцбарта, а при тому кинено на українські самостійницькі змагання тавро «антисемітизму».

Повторити цю тактику, застосовуючи її до полк. Коновальця, колишнього коменданта Корпусу Січових Стрільців, було для Москви неможливим. Бож самі жида при кожній нагоді стверджували, що там, де в Україні перебували Січові Стрільці, там був зразковий порядок, а полк. Коновалець дуже рішуче поборював найменший вияв антисемітизму. Про це добре знали самі большевики й тому були переконані, що будь-яка спроба зобразити полк. Коновальця як антисеміта, щоб використати це для виправдання скрито-вбивства над ним, мусіла б довести до здемаскування большевицької провокації. В цьому випадку большевикам треба було покористуватися іншими методами.

СПРОБИ БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ ПРОВОКАЦІЇ Й АТЕНТАТУ

Справа інж. Леоніда Костаріва, про яку ми вже згадували попередньо, вказує, що большевики дуже дбайливо приглядалися до праці націоналістичного руху на чужині та вже на самих початках творення ПУН-у й ОУН намагалися просунути туди своїх агентів. Важко сказати, чи завдання Костаріва, який через роки пізніше виявився большевицьким агентом, було тільки інформувати ГПУ про все, що діється в лавах ОУН на чужині, а чи він був призначений до інших завдань на дальшу мету. Все ж не підлягає сумніву, що Костарів повинен був творити своєрідний «зачіпний пункт» для виконання запланованих проти ПУН, зокрема ж проти Голови ПУН-у, акцій ГПУ.

Справа Василя Михальчука

Особливу роллю в провокативній акції ГПУ проти полк. Є. Коновальця, як Голови Проводу Українських Націоналістів, мав відіграти спеціально висланий з УССР за кордон агент ГПУ Василь Михальчук,

якщо взяти до уваги й те, що якраз у той час московські агенти схопили в Парижі керівника еміграційного російського протибольшевицького «Військового Союзу», ген. Алексея Кутепова.*

Василь Михальчук, родом із села Дивень на Волині, прибув до Чехо-Словаччини з Польщі в 1929 році і тут вписався на студії в Українському Педагогічному Інституті в Празі. Той факт, що він, як український студент, зразу зацікавився суспільно-громадським і політичним життям української громади в Празі, був цілком нормальним для всіх українців, тим більше, що він привертав до себе увагу своєю інтелігенцією й начитаністю.

Не дивно, отже, що коли В. Михальчук зацікавився теж Організацією Українських Націоналістів, яка саме розпочала свою працю, організуючи свої перші клітини, і виявив бажання стати членом ОУН, його прийнято без перешкод. Завдяки своїй активності й наполегливості він швидко став секретарем пражського Відділу ОУН. Одначе, в ході організаційної перевірки його минулого виявилось, що В. Михальчук у 1927-28 роках перебував в УССР, про що він, вступаючи в члени ОУН, у своєму життєписі промовчав. Це насторожило організаційні чинники й вони піддали його пильній обсервації, а згодом повели проти нього формальне слідство.

Слідство виявило, що Михальчук перед своїм приїздом з Польщі до Праги був у Варшаві й там намагався проникнути до нелегальної клітини Союзу Української Національної Молоді, користуючись при тому зфальшованим листом провідних членів СУНМ у Львові. Перебуваючи в Празі, він постійно одержував з Варшави гроші, із заподанням фіктивного надавця.

Коли організаційні чинники формально поставили В. Михальчука в стан обвинувачення, вони спершу висунули проти нього тільки закид щодо приховання ним його перебування в УССР. У зв'язку з цим В. Михальчук, не попередивши ОУН, опублікував в українській пресі з 1930 року «заяву», в якій він «розкривав провокаторські методи ГПУ». У тій заяві Михальчук оповів про те, що після його прибуття до УССР на студії, де від кількох років перебував його брат, його покликано до ГПУ і під загрозою фізичного знищення доручено вести провокативну працю серед українського студентства.

«Уповноважені ГПУ Орловський і Долинський, — писав у своїй заяві В. Михальчук, — заявили мені, що вони дадуть мені змогу вчитися за умови, що я виконуватиму їхні накази. Якщо я не захочу з ними працювати, то вони пришиють мені шпигунство і розстріляють. Брат також намовляв мене стати співпрацівником ГПУ і також погрожував розстрілом. Я бачив, що виходу немає. Я погодився, сподіваючися, що мені вдасться знову піти до Польщі. На мою долю випало вишукувати студентів-українців, надсилати їм відозви, видрукувані ГПУ, але нібито від Співки Визволення України, намовити знову когось із студентів піти за кордон, а разом із цим створити організацію української молоді... Під час перебування в Києві я бачив усю ганебність праці ГПУ серед студентів і професури. Отже, цим стверджую, як невірний співпрацівник і співучасник, а заразом і свідок праці ГПУ, що

* Ген. Алексея Кутепова схоплено в Парижі 26 січня 1930 року так спритно, що хоч для ознайомих із справою не було найменшого сумніву, що його схопили й вивезли до ССР большевицькі агенти, то жодного об'єктивного доказу на це не було. Слідство лише устійнило, що в схопленні допоміг хтось із співпрацівників Кутепова, бо, як зізнали свідки, генерал добровільно всів до авта, що ним його агенти ГПУ в білий день вивезли з Парижу.

всі видатні українські діячі і студенти, які тепер сидять у в'язницях і чекають суворого суду, є невинні і спровоковані ГПУ. Мого брата, Андрія Михальчука, плямую як справжнього провокатора ГПУ, який хотів зробити з мене провокатора, але я встиг своєчасно втекти і тим урятував себе від зрадництва і ганьби.»

Така заява могла бути подана з двох причин: або для компромітування ГПУ перед українським громадянством на чужині, або для компромітування з наказу ГПУ Спілки Визволення України і Спілки Української Молоді, проти яких тоді ведено показовий процес, виявляючи, що підсудні не вели жодної протибольшевицької акції, а впали жертвою провокації ГПУ. Факт, що свою «заяву» В. Михальчук склав щойно в 1930 році, коли ОУН домогалася від нього, щоб він вияснив справи, пов'язані з промовчанням свого перебування в УССР, а не зразу після прибуття до Польщі або бодай тоді, коли він вступив до ОУН, вказував на те, що В. Михальчук мав завдання від ГПУ компромітувати перед українською громадою на чужині українські протибольшевицькі організації СВУ і СУМ.

Коли ж Михальчук довідався, що ОУН розкрила його невдалий виступ у Варшаві та про те, що для нього постійно надходять гроші з невідомого джерела в Варшаві, він постійно зник із терену Чехо-Словаччини.

У зв'язку з цим ПУН надрукував у «Розбудові Нації» за березень-квітень 1930 року таке повідомлення:

«Подается до загального відома, що з доручення Секретаріату ПУН з 18. II. 1930 р., до ч. 125/30, завішено у виконанні обов'язків секретаря Відділу ОУН Василя Михальчука, родом з Волині, студента Українського Педагогічного Інституту у Празі, та віддано його під суд ОУН за порушення ним Устрою ОУН, уст. «ж», розд. II, тт. 4 і 10.

«А тому, що під час слідства В. Михальчук покинув територію ЧСР, не повідомивши ні про свій намірений виїзд, ні про місце теперішнього свого перебування, Управа Відділу й слідчі органи вирішили виключити його з членів відділу, а розпорядження Голови ПУН з 2. IV. 1930 виключає його з членів ОУН назавжди, з заборону всім Відділам ОУН колинебудь прийняти його чи кандидатом, чи справжнім членом, розпочате ж проти нього судове доходження припиняється.

«Рівночасно подається до загального відома, що В. Михальчук, псевдо Чигир, перебуваючи в ОУН, був на послугах ворожих до Організації ОУН чинників. Про таку його роллю ПУН знав уже давно, влавши на слід його зв'язків, а зокрема встановивши, що В. Михальчук дістає гроші з Варшави, однак не усував його з ОУН та взагалі не робив ніяких карних кроків проти нього з тактичних мотивів, щоб якомога найбільше довідатися про ті заходи, що їх ворожі нам чинники вже від довшого часу проти ОУН вживають. Щойно виступ В. Михальчука, у зв'язку з процесом Спілки Визволення України, з публічною заявою, що її українська преса, не засягнувши перед тим інформацій про особу В. Михальчука, безкритично надрукувала, далі — справа підробленого листа від націоналістів у Львові, разом із зфальшованим підписом одного із націоналістичних провідників, та кінець-кінцем — Михальчукові наклепи на одного з членів ПУН* були причиною розпочати проти нього карні кроки.

«По виїзді-втечі В. Михальчука з ЧСР на його дотеперішню адресу написав лист із Варшави з датою 18. 3. 1930, в якому йому доручають і надалі залишатися в ОУН та далі вести дотеперішню роботу.

«Наприкінці подається до відома, що В. Михальчук ніколи не був допущений до таємних справ ОУН і взагалі до таких справ, де він міг би принести якусь більшу шкоду для ОУН.»

* В. Михальчук шпирив поміж членами ОУН підозріння, що інж. М. Сціборський є большевицьким провокатором.

Таким способом було розкрито та з самого початку знешкідливо провocatorську роботу спеціально висланого за кордон агента ГПУ.*

Справа Нормана

Весною 1936 року швейцарська поліція викрила спробу большевиків виконати атентат на полк. Коновальця, який від 1929 р. проживав у Женеві. В женевському готелі, що сусідував із помешканням полк. Є. Коновальця, поліція знайшла групу люлей, в яких виявлено зброю та вибухові матеріали. Проведене поліцією слідство ствердило, що заарештовані Жан Ернст Плянк, Норман та інші з наказу Москви й за її гроші стежили за полк. Є. Коновальцем і підготовляли на нього замах. Про своє відкриття поліція негайно повідомила полк. Є. Коновальця.

Одночасно з підготовкою атентатів большевики повели завзяту нагінку на полк. Коновальця «легальними» методами, домагаючись окремими дипломатичними нотами від швейцарського уряду, щоб він усунув з своєї території полк. Коновальця як керівника протибольшевицької терористичної організації. Такі самі вимоги до швейцарського уряду висунула Польща.

Під впливом того швейцарська поліція дала полк. Є. Коновальцеві наказ негайно покинути Швейцарію. В листі до одного з провідних членів ОУН полк. Коновалець 1 травня 1936 року про цю справу писав:

«Зараз я в Ж(еневі). Отримав дозвіл на кілька днів, щоб підготувати ліквідацію мого помешкання і взагалі побуту моєї рідні. Остаточна справа закінчилася тим, що наказ мого видалення відтягнуто, але рівночасно просто примушено мене підписати заяву, що я виїжджаю добровільно і перед кожним в'їздом у Шв(айцарію) буду спеціально просити про дозвіл. Я все таки старався відокремити свою справу від справи моєї рідні та залишити рідню в Шв(айцарії). Чи вдасться це — годі сказати: великих надій на це не маю. В кожному разі рідня ще має дозвіл перебувати до липня.»

Змушений покинути Швейцарію, полк. Є. Коновалець переїхав до Італії й тут тимчасово затримався в помешканні політичного співпрацівника ПУН-у проф. Євгена Онацького. Є. Онацький приїхав до Італії ще в 1919 році, як член дипломатичного представництва УНР, і тут залишився та згодом нав'язав приятельські контакти з італійськими урядовими, політичними й науковими колами. Незабаром після приїзду полк. Є. Коновальця до його помешкання, Є. Онацький одержав від началь-

* У виданій соціал-радикалами брошурі Я. Кутько п. н. «Пекельна машина в Роттердамі», 1953 р., частина II, переповідається справа перебування В. Михальчука в УССР та зміст його «заяви» і, промовчуючи його членство в ОУН та його викинення, пишеться: «Ця справа була загальною відома. Її можна було вчитати в часописах і призадуматися та навчитися дещо. Як знаємо з роттердамської драми, відповідальні керманічі ОУН за кордоном, видно, публічної сповіді Василя Михальчука про його роллю „зв'язкового“ з еміграцією і „підпіллям“ не читали.» Це, очевидно, крайня нісенітниця, бо відповідальні керманічі про справу В. Михальчука не тільки «читали в пресі», але, — як це виразно свідчить наведене нами звідомлення у «Розбудові Нації», — цю справу ґрунтовно просліджували ще заки в українській пресі появилася «заява» Михальчука.

ника римської поліції пересторогу, що на нього, Онацького, підготовляється замах з боку большевицьких агентів. Італійська поліція не знала, що в проф. Онацького перебуває полк. Коновалець, а тому була певна, що підготовлюваний большевиками замах скерований на Онацького. Але сам Онацький відразу зорієнтувався, проти кого була спрямована нова спроба атентату большевицьких агентів і негайно перестеріг полк. Коновальця.

Заплянований злочин ГПУ вчасно був зліквідований італійською поліцією, яка була переконана, що цим вона врятувала життя проф. Євгена Онацького.

Хом'як («Найденко» - «Пригода»)

Але все таки злочинна рука московсько-большевицького ГПУ таки досягла полк. Євгена Коновальця, використовуючи його запал до навізування контактів з східноукраїнськими землями.

Розкриті раніше злочинні большевицькі затії постійно пригадували на конечність обережності. Цю обережність треба було зберігати також на відтинку контактів із зв'язковими, які прибували з підбольшевицької України. Одначе, полк. Коновалець часто легковажив собі небезпеку, кажучи: «Якщо ворожа рука має мене вбити, то ніяка охорона мене не врятує!»

Скільки саме було зв'язкових із східноукраїнськими землями, з котрими зустрічався полк. Коновалець, і хто вони — сьогодні устійнити неможливо. Маючи свободу рухатися, що її йому давав паспорт литовського громадянина, полк. Є. Коновалець зустрічався із зв'язковими з СУЗ у різних країнах Європи — від Фінляндії по Італію. На підставі свідчень найближчих співпрацівників полк. Коновальця, які принагідно бачили того чи іншого зв'язкового, можна сказати, що тих зв'язкових було п'ять. Та ми згадаємо лише про двох із них, відомих більшої кількості провідних членів ОУН на чужині, бо за всякою правдоподібністю саме вони були організаторами й виконавцями роттердамського злочину.*

Перший із цих зв'язкових був галичанин Хом'як, колишній старшина Січових Стрільців. На початку серпня 1933 року він прибув із ССРСР до Брюсселю й тут випадково зустрівся з інж. Дмитром Андрієвським. Він оповів йому, що після невдачі визвольних змагань залишився на Східних Землях України, закінчив спеціальний фінансовий курс у Харкові і з того часу працював, як фінансист, у будівельному харківському тресті. Одначе, в 1933 році в УССР почалася нова нагінка проти українців із західніх земель і тому він, за порадою свого тестя, вирішив утекти за кордон. З допомогою знайомих моряків він прокрався під поклад одного з торговельних кораблів ССРСР, що віз товари за кордон і таким робом прибув до Бельгії.

Дм. Андрієвський зацікавився Хом'яком, допоміг йому одержати від

* Цікаві матеріали про це опублікував на сторінках «Свободи» від 23 травня до 10 липня 1958 року проф. Є. Онацький, а саме: свідчення Дм. Андрієвського, Яр. Барановського, М. Сціборського та інших членів ПУН-у.

бельгійської влади потрібні документи, зразу на справжнє прізвище Хом'як, а згодом на прибрране «Найденко», відтак на «Пригода», і сконтактував його з полк. Коновальцем та іншими членами ПУН-у.

Хом'як-«Найденко»-«Пригода» пробув у Бельгії рік. Його інформації та статті про відносини в УССР характеризували його як свідомого українського самостійника-антибольшевика і відповідали правді. Після року Хом'як виявив готовість повернутися до УССР і там організувати націоналістичне підпілля, контактуючись з ПУН-ом. У жовтні 1934 року він справді повернувся через Фінляндію до Харкова і з того часу втримував з Дм. Андрієвським листовний контакт з допомогою умовленого коду.

В половині липня 1935 року Хом'як-«Найденко» знову прибув до Фінляндії на зустріч з Дм. Андрієвським. З доручення полк. Коновальця, котрого Андрієвський повідомив про приїзд «Найденка», до Фінляндії на зустріч поїхав теж О. Сенік-«Грибівський». У своєму свідченні з 15 червня 1939 року Сенік так говорить про це:

«Моя перша розмова з Найденком у приватності Андрієвського мала доволі драматичний перебіг, бо ставлення ним, Найденком, справи було мені не по нутру, чому я й дав вислів, окреслюючи це провокацією, а Найденка як провокатора. На тому розмова розбилася. Після того зайшов до мене Андрієвський і закинув мені, що я валю всю справу, мозольно розбудовану; що він, Андрієвський, застерігається проти того, тим більше, що за його відомостями, я мав з Найденком переговори тільки технічні справи, бо решту він, Андрієвський, уже поладнав; що, мовляв, я не орієнтуюся в справах і хочу оцінювати положення на СУЗ, не зважаючи на існуючі там фактичні умови, і що це моя велика помилка.»

В кожному разі Андрієвський задецидував і «Найденко» залишився уповноваженим ПУН-у для організування націоналістичного підпілля у Харкові.*

«Павлусь» («Вельмуд» - «Норберт» - «Валюх»)

У липні 1935 року Хом'як-«Найденко» прибув до Фінляндії на зустріч не сам, а з приблизно 25-річним юнаком, який мав советські документи на прізвище «Павло Гриценко» і був, за твердженням Хом'яка, його вихованцем.** «Найденко» пояснив, що «Павлусь» — це недавній комсомолец, який цілком зневірився щодо комунізму і захопився націоналізмом і тому він, дуже добре знаючи Павлуся, як свого вихованця, пропонує його на зв'язкового з Організацією, що за рік він уже вспів широко розбудувати не тільки в Харкові. Омелян Сенік, із власним його твердженням, з недовір'ям поставився теж до «Павлуся», але піддався намові Дм. Андрієвського прийняти пропозицію «Найденка», щоб привезеного ним «Павлуся» на деякий час залишити за кордоном для

* О. Сенік-«Грибівський» у своєму свідченні подає, що під час його розмови з Хом'яком у Фінляндії в липні 1935 року Хом'як «висловлював жаль при тому, що Полковник ні разу з ним не бачився». Подібно свідчить і Я. Барановський: «Хом'як хотів зустрітися з Вождем. До цієї зустрічі не дійшло». Відбулася тільки телефонічна розмова полк. Коновальця з Хом'яком-«Найденком» (див. Є. Онацький: «Шляхом на Роттердам», «Свобода», ч. 107, 6 червня 1958).

** Через це його називано «Павлусем» та «Приймаком».

вишколу як майбутнього організатора націоналістичних клітин у комсомолі.

Отож, «Павлусь» залишився за кордоном під опікою Організації. Не маючи змоги через паспорткові труднощі виїхати далі до інших країн Європи, він пів року залишився у Фінляндії. У грудні 1935 року Дм. Андрієвський, з яким «Павлусь» увесь час був у листовному контакті, «порадив Приймакові не покладатися ні на кого й або легалізуватися або вертатися додому. При тому він зазначив свої давні розходження з Проводом Українських Націоналістів.»

Одначе, в січні 1936 року «Павлусеві» вдалося таки переїхати до Німеччини з допомогою паспорту інж. М. Селешка. Він замешкав в «Українському Бюрі» в Берліні, де жили тамошні члени ОУН — М. Селешко, О. Чемеринський-«Оршан», І. Габрусевич-«Іртен» та інші, і залагалізувався під прибраним прізвиськом «Норберт». У Берліні «Норберт» пробув пів року, після чого переїхав до Відня й замешкав у полк. Сушка-«Сича», щоб під наглядом Я. Барановського завершити свій ідеологічно-політичний вишкіл. Врешті в липні 1936 року «Павлусь»-«Норберт» коротко побував у Парижі, де мав безпосередню одногодинну зустріч з полк. Коновальцем. Після цього він повинен був через Фінляндію повернутися до ССРСР, але він висловив своє бажання ще зустрітися з інж. Дм. Андрієвським.

Після такого побуту за кордоном «Павлусь» через Брюссель-Берлін виїхав до Фінляндії, щоб там нелегально перейти кордон до ССРСР. Одначе, під час переходу кордону «Павлусь» попав до рук фінської поліції, яка притримала його за те місяць у в'язниці. Щойно в грудні 1936 року «Павлусь» перейшов до ССРСР з допомогою підфальшованої візи. Швидко після того прийшов умовлений лист із закованим повідомленням, що «Павлусь» щасливо добився до Харкова.

Наприкінці вересня 1937 року «Павлусь» несподівано знову приїхав до Бельгії, як працівник советського торговельного корабля. Після зустрічі з Андрієвським і Барановським «Павлусь» дуже хотів побачитися з полк. Коновальцем, одначе полковник не мав змоги прибути до Бельгії, тому тільки обмежився на телефонічній розмові з прибулим і передав через Дм. Андрієвського тисячу доларів на потреби Організації в УССР.

У лютому 1938 року «Павлусь» прибув з ССРСР третій раз, цим разом до Голляндії, куди прибув советський корабель, на якому він працював. Тут він через Я. Барановського сконтактувався з полк. Коновальцем. Цим разом полк. Коновалець особисто прибув до Роттердаму і відбув з «Павлусем» кількакратну зустріч, переважно в товаристві Яр. Барановського, а одного вечора, як подавав у своїх зізнаннях з 1939 року Барановський, — тільки сам-на-сам, проходжуючись до півночі по вулицях Роттердаму. І цим разом «Павлусеві», який мав теж псевдо «Вельмуд», передано гроші для потреб Організації в Україні.

Це була остання зустріч полк. Коновальця з «Павлусем»-«Вельмудом», відома кільком членам ПУН-у.

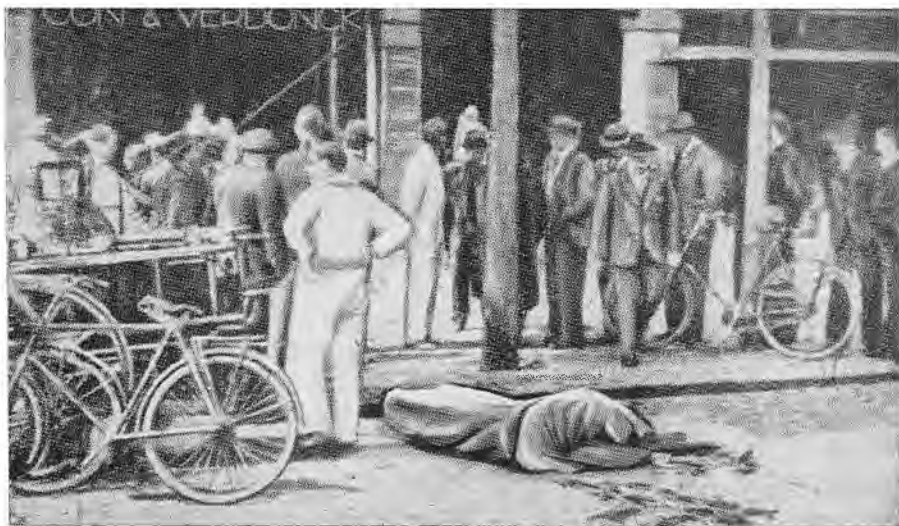
АТЕНТАТ НА ПОЛКОВНИКА КОНОВАЛЬЦЯ

Перебіг атакату

В днях 17-22 травня 1938 року полк. Коновалець побував у Відні й Берліні і вніч з 22 на 23 травня виїхав з Берліну поїздом до Роттердаму, де, як він поінформував був тоді кількох членів ПУН-у, мав зустрітисся із зв'язковим зі східньоукраїнських земель.

23 травня 1938 року, о годині 12.15 в обід полк. Євген Коновалець впав жертвою атакату ГПУ, розірваний «пекельною машиною». Вслід слідства, проведений голландською поліцією, подав такий хід події:

23 травня 1938 року, о год. 12.15 в обід на головній вулиці Роттердаму

Розірване тіло Коновальця

Колсінгер біля кіна «Люміс» вибухла «пекельна машина», яка вбила людину, що несла її в загорненому пакеті. Сила вибуху кинула мертве тіло на дорогу. З правої ноги й лівої руки не залишилося нічого, бо їх бомба розшарпала на шматки. Решта тіла була теж жакливо покалічена, за винятком голови, яка, хоч облита кров'ю, залишилася цілою. Від вибуху були поранені також чотири перехожі голландці. При вбитому знайдено пашпорт на прізвище «Йозеф Новак» та рахунок за кімнату в готелі «Сентраль». Поліція ствердила, що людина під таким прізвищем справді винайняла кімнату в тому готелі, прибувши туди того ж дня о годині 11.15 перед обідом. Помившись, «Новак» залишив свої речі в винаймленій кімнаті, а сам пішов до каварні «Атлянта». Обслуга каварні зізнала, що «Новак» прибув туди приблизно о годині 11.45 в по-

лудень і тут зустрівся з високим, чорнявим мужчиною, літ 30-35, який прийшов кілька хвилин пізніше. Новоприбулий присівся до першого і привітався з ним, як знайомим, та замовив у кельнера пиво. Під час кількохвилинної розмови новоприбулий подав своєму співрозмовцеві якийсь пакет, загорнений у папір, вигляду книжки і, випивши своє пиво, вийшов. Перший гість заплатив кельнерові рахунок і за кілька хвилин пізніше теж вийшов з каварні. Він перейшов площу, затримався біля кіна «Люміе», оглядаючи рекляму, і — в той момент стався вибух.

Поліція доручила готелевій обслузі вважати, чи хтось не буде розпитувати за «Новаком». У кімнаті вбитого поліція знайшла відкриту українську машинку до писання, що лежала на ліжку, а на столику — невеличке чорне розп'яття Христа. В малій валізці була білизна, а в більший — протибольшевицька література українською мовою. Побіч валізки лежала розгорнена книжка німецькою мовою «Історія фашистівського руху». Машинка до писання та література вказували, що вбитий — українець.

О годині 3.30 після обіду до порт'єра готелю прийшла якась людина, яка спитала за Новаком. Порт'єр негайно повідомив поліцію, яка заарештувала того, хто питав за Новаком, і ствердила, що він має чеський пацпорт на прізвище «Владислав Бора». Поліція зажадала від нього пояснень про себе і про Новака. Але «Бора» відмовився від зізнань. Наступного дня поліція привела «Бору» до трупарні і показала йому жертву атентату. На вид пошматованого тіла полк. Коновальця «Бора» зімлів, а, прийшовши до свідомости, зізнав, що вбитий — це провідник Організації Українських Націоналістів, полк. Євген Коновалець, а він сам називається — Ярослав Барановський і прибув на домовлену зустріч з полк. Коновальцем. Барановський висловив здогад, що замах є ділом большевиків. Полк. Коновалець, зізнав далі Барановський, приїхав до Роттердаму, щоб зустрітися з кур'єром підпільної організації з Східніх Земель України «Валюхом», що з ним він уже зустрічався в лютому 1938 року. Барановський заявив, що на його думку, той «Валюх» є агентом ГПУ і виконавцем атентату.

Голляндська поліція ствердила, що від суботи 21 травня до вівторка 24 травня в пристані Роттердаму стояв советський торговельний корабель «Менжінській» та що до фірми Даніель Вольф у Роттердамі, відомої як комуністичної агентури, о годині 3-ій після полудня 23 травня був якийсь телефонічний запит з Москви. Одначе, голляндська поліція не зважилася затримати большевицького корабля й провести на ньому ревізію за «Валюхом», ані не устійнила, про що саме був запит із Москви. Все ж обидва ці моменти підтверджували підозріння, що атентат зробили агенти московського ГПУ.

Похорон Коновальця

В суботу 28 травня 1938 року в полудень відбувся похорон тіла полк. Євгена Коновальця, в якому взяли участь: дружина загиблого Ольга, котра, повідомлена голляндською поліцією, прибула літаком до Роттердаму ще в четвер 26 травня, ген. Віктор Курманович, радник Омелян Гарішовецький, співпрацівники Націоналістичної Пресової Служби в Берліні — Орест Чемеринський-«Оршан» і Володимир Стахів-«Мек» та литовський консул. Ховав місцевий голляндський католицький парох. Брат загиблого, д-р Мирон Коновалець, і швагер полк. Андрій Мельник зі своєю дружиною, сестрою пані Ольги Коновалець, прибули до Роттердаму вже після похорону, через спізнене видання їм паспортів польською владою.

Ярослава Барановського, що йому голляндська поліція дозволила взяти участь у похороні, опісля засуджено на кару два місяці ув'язнення за нелегальний приїзд до Голляндії на фальшивий паспорт, але апеляційний суд уневажнив той присуд, звільнив Барановського від вини й кари і наказав негайно випустити його з в'язниці та видалити з Голляндії.

Невияснені питання

Хто ж був виконавцем злочину, запланованого московським ГПУ?

Із з'ясованої нами справи «Найденка» і «Павлуся»-«Вельмуда» виходить, що найправдоподібніше був ним «Павлусь»-«Вельмуд». Одначе досі з усією певністю того не стверджено, бо є ще чимало неясних моментів.

Не цілком ясним залишається, наприклад, таке питання, чому Барановський подав голляндській поліції, що зв'язковий, який на його думку, був агентом ГПУ і виконавцем атентату, називався «Валюх», а вживав також прізвищ «Дісімов» і «Петрович», коли зв'язковий «Найденко» був відомий під псевдами «Павлусь» і «Приймак» та прізвищами «Вельмуд» і «Норберт» і ті всі його псевда повторюються в усіх пізніших зізнаннях про нього членів ПУН-у, публікованих у «Свободі» з 1958 року, а ні разу не вжито ними псевд «Валюх», «Дісімов» чи «Петрович»? М. Селешко, який у той час вів грошові справи Організації на чужині, каже: «Про всі справи точно знав лише Барановський, який бачився з Павлом раз сам, без полковника, в Бельгії, у вересні 1937 року». Отже, остаточної відповіді на це питання, яке врешті усунуло б сумніви, покищо ще не знайдено.*

Справа Полуведька-«Тогобічного»

Зразу після смерті полк. Є. Коновальця серед кіл ОУН виникло було підозріння, яке потім проникло й до української преси, що співавтором

* У зредагованій Ол. Ольжичем-Кандибою в серпні 1938 і виданій при кінці того ж року брошурі подано на стор. 38, що «збоку ОУН проведено слідство в справі вбивства Вовдя». Нам досі не вдалося зустрічати документів того слідства, ані устійнити, хто його проводив. Оpubліковані в 1958 році Є. Онацьким («Свобода») зізнання Я. Барановського, Дм. Андрієвського, О. Сеника, М. Селешка, Р. Сушка та інших, були складені щойно весною і літом 1939 року, перед назріваючим розламом в ОУН.

атентату був теж Полуведько-«Тогобічний», а тому потрібно згадати й про нього.

Кіндрат Полуведько прибув до Фінляндії на початку 30-их років як утікач із большевицького концентраційного табору на Соловках. Своєю інтелігенцією та організаційним хистом він вирізнявся з-поміж інших утікачів з ССРСР, тож його було обрано головою Української Громади у Фінляндії після того, коли в квітні 1935 року дотогочасний голова Баранецький виїхав до Аргентини. Через Баранецького Полуведько став теж членом ОУН і згодом представником ОУН на Фінляндію. Через Полуведька ішли теж деякі зв'язки з СУЗ і тому, коли «Найденко» і «Павлусь» прибули до Фінляндії, вони мусіли зустрічатися з Полуведьком.

Як член ОУН, Полуведько виступав під псевдом «Тогобічний» і ним підписував свої статті в українській націоналістичній пресі, головню в паризькому «Українському Слові».

В час роттердамського замаху Полуведько перебував у Берліні, куди приїхав був в організаційних справах. Тут він зустрічався і з полк. Коновальцем. Під час похорону полк. Коновальця Я. Барановський висловив перед О. Чемеринським і В. Стаховим своє підозріння, що Полуведько є співорганізатором атентату й радив стежити за ним або просто передати до рук німецької поліції, як підозрілого співучасника вбивства в Роттердамі. Своє підозріння Я. Барановський повторив теж у зізнаннях весною 1939 року, кажучи:

«З нашими, що прибули на похорон, я мав змогу говорити... Я довідався від Стахова, що Полуведько, який не викликав у мене великого довір'я, є в Берліні. Стахову й Оршанові я сказав, щоб Полуведька взяти під слідку, а коли цього не можна зробити, то краще дати замкнути. Стахів ствердив, що вони вважають на Полуведька, але не запримітили нічого підозрілого. Одначе Полуведько з Берліну виїхав і щез. Я переконався, що це був спільник Вельмуда.»

Натомість інші члени ПУН-у, які були свідками зустрічей «Найденка» і «Павлуса» з Полуведьком, свідчать, що їм завжди впадали в вічі обостороння нехить і недовір'я, а О. Сенік та М. Селешко свідчили у своїх зізнаннях, що Полуведько багато разів перестерігав їх і самого полк. Коновальця перед «Найденком», а ще більше перед «Павлусем», заявляючи, що «вся ця справа» здається йому «нечистою».

Після роттердамської трагедії Полуведько відїхав з Берліну до Фінляндії і там справді зник. Але в липні 1941 року, зразу після відходу большевиків із ЗУЗ, Полуведько появився у Львові і зголосився до станиці людей з організації полк. А. Мельника. Його прийнято і як «реактивного» члена приділено на керівництво працею на Наддніпрянщині. Полуведько виїхав разом з Сеніком і Сціборським до Житомира, а після їхньої трагічної смерті подався далі на схід і став до праці у Харкові, як провідний член організації полк. А. Мельника.

Одначе, в 1942 році Полуведька заарештувало гестапо і він, згідно

з в'ясненням Б. Онуфрика-«Коника» (як про це свідчить Дм. Соловей у своїй праці «Голгота України»)*, як «виявлений советський агент, в тюрмі повісився.

У висновках до опублікованих у «Свободі» зізнань членів ПУН-у в справі роттердамського злочину Є. Онацький висловлює своє рішуче переконання, що Полуведько большевицьким агентом не був і закінчує свідченням інж. М. Селешка:

«Я не маю ніяких підстав думати, що Полуведько також був агентом Москви, хоч я з ним довше жив і, здавалося, його досить добре знав».**

ПІДГОТОВА ВИЗВОЛЕННЯ СТ. БАНДЕРИ З В'ЯЗНИЦІ

Несподівана смерть полк. Є. Коновальця поставила рубом питання обсади керівництва ОУН особою відповідного наступника на черговому Конгресі. Між провідними членами Організації думки в цій справі були поділені. Між осталими членами ПУН не було індивідуальности, що домінувала б над рештою і мала б незаперечний авторитет в очах кадрів. За кордоном постав плян покликати на цей пост колишнього шефа Штабу Корпусу Січових Стрільців, а пізнішого Крайового Коменданта УВО полк. Андрія Мельника. Серед провідних членів ОУН на західноукраїнських землях переважали погляди, що полк. А. Мельник не буде відповідною особою на цю роль. Правда, до старшини Корпусу СС-ів, до колишнього Крайового Коменданта УВО і політичного в'язня крайові націоналісти ставилися довгий час з повагою і симпатією, але всім було відомо, що полк. А. Мельник після свого виходу з тюрми 12 років жив приватним життям і подібно як інші старшини українських Армій не спомігав чинно революційної боротьби УВО ні ОУН. Тому вважали його відсталим від проблем складного керівництва підпільної боротьби. Вужчі кола втаємничених знали, що він у 1929 р. після за-

* Див. канадський «Український Голос», ч. 44 з 1951 р. названу працю Д. Соловея. Погляд Я. Барановського про Полуведька та в'яснення «Коника» вказують, що організація полк. Мельника остаточно визнала Полуведька большевицьким агентом. Чому, однак, що підозрілу людину вони вислали разом із Сеніком і Сціборським до Житомира і яка роль Полуведька в загибелі їх, як «виявленого большевицького агента»? Це питання залишається невив'ясненим.

** М. Селешко у своїх свідченнях, між іншим, подає: «Для характеристики Полуведька цікаво ще відмітити, що він, отримавши раз від Оршана-Чемеринського інструкції для української націоналістичної преси, як вона повинна б зображувати советсько-українську дійсність, зразу подумав, що тут щось нечисте. Інструкції були складені так, що вони являли собою нібито большевицькі напрямні для пропаганди большевизму за кордоном. Оршан склав їх на підставі балачок Павла в берлінському семінарі, а Полуведько схарактеризував їх як чистої води большевизм. На тій підставі він робив висновок, що з Оршаном не все в порядку». Є. Онацький додає до того, що повідомлений про це полк. Коновалець звелів видані Оршаном інструкції стягнути й більше такого не робити.

снування ОУН не погодився на пропозицію полк. Є. Коновальця стати Провідником І. Крайової Екзекутиви ОУН, але на це дивилися поблажливо, беручи до уваги, що мотивом відмови було поліційне слідження за ним, а не принципові різниці поглядів. Принципові застереження по-стали пізніше і в наслідок того, що він неfortunно заангажував себе в організування української молоді в організації «Орлів». Творення «Орлів» було оцінюване крайовими націоналістами, як протиревольюційна акція, що має на меті відтягати молодь від революції нібито під омофор Церкви, а в дійсності на шлях аполітичного культурництва і опортунізму. Досадно було, коли в цю акцію заангажували себе два українські полковники і в тому колишній Крайовий Комендант УВО, який очолив Головну Раду Товариства «Орлів». Інакший погляд на цю кандидатуру мали націоналісти з закордонної перспективи, про що в підпіллі було відомо.

Коли полк. А. Мельник виїхав на польський паспорт до Роттердаму з своєю дружиною, що була рідною сестрою жінки полк. Є. Коновальця, і з його братом на його похорон, здавалося, що він поїхав, щоб під претекстом похорону вирватися з Польщі і перебрати керівництво ПУН-у. Тимчасом полк. А. Мельник вквортці вернувся назад до Польщі і продовжав лісничувати. Отже питання наслідництва зосталося не тільки не розв'язаним з місця, але стало зтяжною проблемою, що її мав розв'язати Конгрес.

По духу і на смак крайових націоналістів на чолі ОУН повинна б стати людина, що виросла на провідника з революційної боротьби. Ідеальним на той пост видавалася його оточенню, людина типу сотн. Ю. Головінського, але він був замордований польськими поліційними агентами 7 років тому. Отже кандидатом, що виріс з підпілля на керівника революційної боротьби, був Степан Бандера, але він сидів у в'язниці з присудом досмертного ув'язнення. Безперспективна проблема обезголовлення Проводу спонукала гурт провідних членів ОУН в Краю поробити заходи, щоб визволити Ст. Бандеру з тюрми.

Цей задум не належав до фантастичних плянів. В умовах стабільного миру не бралось до уваги збройної акції на в'язницю, але зорганізування втечі з неї. Плянування втеч були і будуть в головах в'язнів усіх в'язниць світу. Були вони теж у націоналістів у в'язниці Вронках, де сиділи бойовики і провідні члени ОУН, засуджені на високі вироки, як напр.: Юрко Кришталь — на 20 років, Микола Максимюк — на 15 і Зенон Косак — 8, Іван Джиджора — 12, Куспісь — 5, інж. Іван Мигул — 10, Любомир Лампіка — 7, мгр. Мирон Богун — 7, та інші.

Вони розплянували можливість втечі для одного з-поміж них дво-яким способом, або через діравий дах шопи на в'язничному подвір'ї, що притикала до обвідного муру в'язниці, або через підкуплення довіреного в'язничного сторожа, що мав за гроші в часі своєї служби випустити в'язня за мури в'язниці, що знаходилася на віддалі 9 кілометрів

від німецько-польського кордону. Про ці пляни Зенон Коссак повідомив Крайовий Провід, але не одержав згоди на переведення їх. На цьому планування закінчилося. Аж коли Степана Бандеру перевезено до Вронок і посаджено там до ізолятора («твердиню»), цей занеханий плян став знову актуальним.

[Головний організатор пляну втечі з тієї в'язниці «Михайло Терен» відсидів за той час свій п'ятирічний вирок і жив у Львові. Його, як знавця в'язничних відносин у Вронках, заангажовано викрасти Ст. Бандеру. Про це пише він у своєму цікавому спогаді* таке:

«І от одного дня в червні 1938 року прийшов до мене мій тодішній зв'язковий до ОУН, Іван Равлик, лишив мені кличку і заповів, що в дуже важливій справі зголоситься до мене хтось на неї. Чоловік, що прийшов на ту кличку, був ніхто інший тільки добре мені знаний Роман Шухевич. Ми пішли над став «Світель», де раною порою майже нікого не було, можна говорити спокійно, і там мали довшу розмову, що тривала біля двох годин. Він сказав мені, що до тюрми у Вронках перевезено Степана Бандеру, колишнього Крайового Провідника ОУН на ЗУЗ, судженого у варшавському процесі на довічну тюрму. Група членів ОУН хотіла б викрасти його з тюрми на волю. Це робиться зовсім приватно, заходами тих же членів ОУН, Крайовий Провід на ЗУЗ до тієї справи не мішається, щобільше, я виніс враження з його слів, що Крайова Екзекутива у Львові є проти тої акції. Потрібні на те гроші зложити чи вже зложила українська заокеанська еміграція, має їх привезти до Данціґу полк. Макогін. Хто такий полк. Макогін, я не розпитувався, хоч дуже цікаво мені було, чи це той самий Макогін, що про нього час від часу були згадки в українській пресі. Тепер діло йдеться про те, чи я хотів би бути допоміжний у цій справі і чи міг би я відновити свої зв'язки із знайомими мені ключниками у Вронках.

Не надумувався я ні хвилини. Коли треба визволити з тюрми друга з довічним присудом, для мене нема різниці, чи діється це з наказу Організації, чи з ініціативи його приятелів, я постараюся це виконати так само сумлінно і по змозі своїх сил, якби і з організаційного доручення. Але тяжко мені в даному менті дати відповідь, чи я це потраплю зробити, не знаю, чи зайшли якісь зміни в охоронній системі у Вронках і чи є ще там на службі мої два знайомі».

«Терен» почав діяти, стоячи в зв'язку з Равликом. Він ствердив, що найбільш довірений ключник Заборовський уже не є в службі в Вронках, але він відшукав його в селі під Варшавою. Через цього знайомого заангажував іншого ключника, Шерлея, який радо погодився викрасти Бандеру і зажадав за це 50 тисяч польських злотих (5 тисяч доларів), якою то сумою мав поділитися з Заборовським, не вимагаючи ніякого завдатку наперед.

«Плян Шерлея — розказує „Терен“ — був дуже простий. Бандера сидів у т. зв. твердзи, що була окремим адміністративним блоком у тюрмі, оточеним муром яких вісім метрів заввишки. Вночі там робили службу два ключники: один назовні, що обходив цілий будинок безнастанно і накручував порозставлюванні в різних відступах контрольні годинники, а другий всередині і його завданням було ходити від камери до камери, підглядати крізь „вовчок“** і за кожним разом світити світло. На те, щоб обійти всі чотири поверхи, потрібно було около пів години і регулярно що пів години блимало світло в віконці кожної камери, на тій підставі можна було кожночасно означити, в котрому саме місці ключник. Обидва ключники змінювалися що дві години. В тому блоку робив службу теж і Шерлей у двотижневих відступах, якраз завтра мав зачинати.

Отож Шерлей запропонував таке. В часі своєї внутрішньої зміни випустить він Бандеру з камери і підкладе на його місце заздалегідь приготовану

* З. Книш: Розбрат. Вид. «Срібна Сурма». Торонто, стор. 43-68.

** Дірка в дверях, «візитирка».

куклу. Сховає його тимчасово в комірчині, де трималися мітли, ведра і т. п. речі для чищення коридорів. Комірчина ця лежала на кінці бльоку і віддалена від нього була граютою, з другого боку до неї був доступ від вартівничої вежі, в якій нічого нікого не було, вартівний сидів там тільки вдень і нагляддав за в'язнями на подвір'ї. В часі зовнішньої зміни Шерлей підробленими ключами мав відкрити двері бльоку, камери й вартівничої вежі, випустити Бандеру й позамикати за собою знову всі двері, щоб усе було в порядку, а з вежі втікач міг уже або просто зіскочити на зовнішню сторону муру, або зсунутися по мотузку».

«... Шерлей хотів випускати Бандеру негайно, вже завтра, або післязавтра, така його огорнула нетерплячка. І був би це зробив напевно, та я не був на те приготований. Найперше, не мав я біля себе грошей. А далі, мої клопоти зачиналися щойно там, де його кінчалися. Його діло — випустити в'язня і взяти гроші, а я мушу думати, як його далі завести в безпечне місце, мавши перед собою кілька нічних годин до моменту, коли відкриють утечу при ранній перевірці і пустяться в погоню. Я не був приготований на таку швидку можливість утечі».

«У Львові здав я звіт з усього Равликові і просив сказати, що маю робити з Бандерою, коли матиму вже його за муром. Тут були дві можливості. Перша — заховати його в Польщі так довго, доки не мине перший гончий шал і доки поляки не заспокояться, повіривши, що ми вже перетранспортували Бандеру за границю. Друга — відразу тікати за границю, бо до Німеччини з Вронок усього дев'ять кілометрів. Равлик ходив кудись там радитися з „горою” і рішено відразу тікати за границю. Я мав іти до Німеччини разом з Бандерою.

Тепер поїхав я майструвати перехід за границю.

Нарешті все умовлено й підготовано, втечу назначено на день 4 серпня 1938 року. Я не знав, чи і як повідомлено про те Бандеру, не моє це було діло, до того Організація розпоряджала іншими зв'язками й можливостями. В часі одної з моїх поїздок передав я до нього через Шерлея коротеньку записку з привітом і стільки всього, вистерігався я від того контакту, щоб через якусь дрібницю не „вспати” цілої справи.

І тут саме починається найдурніша історія. А для мене скінчилася вона фатально.

Коли вже все було готове, коли я поїхав останній раз перевірити, чи все „грає” з собою і лишив при тій нагоді для Шерлея ще п'ятсот злотих — ні сіло ні впало, довідуюся від Равлика, що все відкликане, втечі не буде.

Що ж, я зробив усе, чого від мене вимагали і що було в моїй можливості. А чому діло не дійшло до кінця — не моя справа. Умовленим способом повідомив я Заборовського, що діло відкликане, вернувся до свого різьбарства і швидко про все забув».

Але не забули про те обидва ключники. Шерлей з розпуки почав пити і по-п'яному пожалівся знайомому полякові, що йому через щось пропала нагода зробити грубі гроші. Цей зголосив це признання на поліції. Обидвох ключників заарештовано, вони обтяжили понад 60 поляків, Зенона Коссака і нелюбих колегів з в'язничної охорони. «Терен» був арештований 2 вересня 1938 року.

«Розправа закінчилася — пише він з гумором у своїм спогаді — на самого нашого св. Миколая, 19 грудня 1938 року. Так то святий отець Миколай приніс мені того року дарунок — вісім років тюрми. Поляки Заборовський і Шерлей дістали присуди менші. А жінку Шерлея, що не мала поняття про справу, засудили тільки за те, що взяла від чоловіка тих п'ятсот злотих, що я йому дав, як завдаток. Всіх ключників, що їх у часі слідства „засипали” Заборовський і Шерлей, звільнили ще в слідстві, але прогнали зі служби. А вони справді нічого не знали».

На закінчення опису організування викрадення Бандери «Терен» стверджує:

«... До сьогодні не знаю, чому тоді в останній хвилині відкликано втечу Бандери з тюрми, коли були шанси сто проти одного, що вона мусить удатися. Думав я спершу, чи грошей не забракло. Та не те було причиною, бо гроші роздобути завжди можна, хоч, як на ті часи, це сума величезна. Щонайвище можна було втечу відкласти, доки не призбираються гроші. Доходили до мене неясні чутки, що в Крайовій Екзекутиві ОУН у Львові не було однозначності щодо пляну. Одна група людей, прихильники і товариші Бандери, хотіли його вирвати за всяку ціну. Але більшість противилася, не тому, щоб не хотіли бачити Бандери вільним, тільки з ляку за інших друзів. На той час — це було на рік перед війною — в тюрмах сиділи вже тисячі націоналістів, а серед них сотні засуджених з довготерміновими присудами. Були побоювання, що після втечі одного Бандери непомірно загострять режим у тюрмах під претекстом потреби гострішого нагляду, важливіших людей завезуть до Святохресної тюрми, де ніхто довго не видержав. Остаточо, добре мати на волі одного з провідників Крайової Екзекутиви, але на все мусить бути своя ціна».]

Вище наведене пояснення, що небажання більшості членів Крайової Екзекутиви ОУН викликати репресії на інших в'язнів, було причиною несподіваного відкликання приготованої втечі Бандери, це одне з припущень, або пояснень, що були пущені тоді в обіг. В дійсності, раніші пляни можливості втечі в'язнів з Вронок, Коссак передав до Крайової Екзекутиви, Ребет в гурті своїх співробітників, а радше в порозумінні з Я. Барановським не дав згоди, щоб Коссак ризикував втечею. Порозуміння в цій справі з закордоном було конечне, бо викраденому в'язневі треба було забезпечити перехід і побут за кордоном. Вдруге плян втечі став актуальним не для Коссака, але для Бандери, коли його перевезено до Вронок. Р. Шухевич, знаючи негативне становище закордонних чинників чи референта зв'язку ПУН Я. Барановського, рішився на власну руку з Равликом та іншими однодумцями визволити Бандеру за гроші, які були зібрані американською еміграцією. Але коли виявилось згодом, що виплата грошей здепонованих на ту ціль Макогоном чи кимсь іншим, була чомусь спинена, Шухевич домагався в Ребета їх розмороження. Лев Ребет повідомив ПУН про плян втечі Бандери через Я. Барановського. Але пройшло чимало часу, а від ПУН-у не було ні апробати ні заборони виконати готовий плян утечі, ні, врешті потрібних грошей. Це відволікання створило небезпечну нервозність у заангажованих ключників і шкідливу їх балаканину.

У своїх спогадах* Л. Ребет згадує про цю справу, він признає, що це саме Я. Барановський був проти втечі Бандери. Барановський, каже Ребет, з свого боку підсував думку, що вся справа з утечею є режисерована польською владою, щоб убити Бандеру при нагоді його втечі з тюрми. Одначе, факт, що польська поліція, впавши якимсь чином на слід приготувань викрасти Бандеру, арештувала головного організатора втечі ще перед виконанням пляну, свідчить, що плян утечі не міг бути режисерований польською поліцією. Натомість факт, що підтрим-

* «Український Самостійник» ч. 7. 13 лютого 1955, цит. стаття.

ки для виконання пляну з боку ПУН, ані КЕ не було, а замість того про плян загадковим способом довідалася польська поліція, викликав підозріння проти Я. Барановського.

Провал пляну втечі Бандери унеможливив висунути його кандидатуру на пост Голови ПУН з нагоди плянованого Конгресу.

ПРОБЛЕМА НАСЛІДСТВА ГОЛОВИ ПРОВОДУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Після цілком несподіваної трагічної смерти полк. Євгена Коновальця — він мав тоді тільки 47 років життя! — перед Організацією виринула надзвичайно важлива й важка проблема: хто повинен очолити Провід Українських Націоналістів.

Після створення ОУН, коли полк. Коновалець виїздив до Америки, він визначив своїм заступником інж. Миколу Сціборського, про що було офіційно подано до загального відома в «Розбудові Нації» з березня-квітня 1929 року. Правда, в тому повідомленні було сказано, що тільки «на час його відсутности член Проводу УН інж. М. Сціборський виконує обов'язки Голови Проводу», все ж це було відмічення, що якраз він вважається заступником полк. Коновальця. Тим більше, що якраз Сціборський зайняв найважливіший після голови Проводу пост — організаційного референта Проводу. Цього формального стану ніколи не змінювано і з нього виходило б, що після смерти полк. Коновальця пост голови Проводу Українських Націоналістів автоматично, аж до вибору нового голови наступним Великим Збором ОУН, повинен був перебрати інж. М. Сціборський.

Але в практиці, за кругло десять років праці, інж. М. Сціборський не зумів виробити собі авторитету, який висував би його, як справжнього заступника й евентуального наслідника полк. Коновальця, на пост Голови ПУН-у. З одного боку — він розгубився в праці організаційної референтури: зв'язок з Організацією на західноукраїнських землях опинився в руках Ярослава Барановського, що з того титулу став теж членом ПУН-у, справжнє ведення організаційних справ на чужині мав Омелян Сенік-«Грибівський»-«Канцлер», а зв'язок з організаційними клітинами на східноукраїнських землях тримав у своїх руках сам полк. Є. Коновалець. Тож інж. Сціборський, формально залишаючись увесь час організаційним референтом ПУН-у, фактично був ідеологічно-політичним теоретиком націоналістичного руху. З другого боку кількакратні підозріння проти нього, хоч нічим не виправдані й не доведені, і врешті справа з «Іваном Івановичем» (хоч і в цій справі організаційний суд довів, що Сціборський не винен) створили довкола нього атмосферу своєрідного недовір'я, яка не дозволяла, щоб така людина зайняла пост Голови Проводу Українських Націоналістів.

Фактичне керівництво організаційними справами ОУН, якщо поминути полк. Коновальця, було в руках Омеляна Сеника і Ярослава Барановського. У хвилину смерті полк. Коновальця О. Сенік відбував організаційну поїздку по Південній Америці, а Я. Барановський, як уже згадано, прилетів до Роттердаму після атентату. Тут він перебув три тижні до часу процесу проти нього за нелегальне прибуття до Голляндії, після першого засуду був арештований, а згодом з наказу апеляційного суду звільнений. Уже під час похорону тіла полк. Є. Коновальця Я. Барановський зустрічався з членами ПУН-у ген. В. Курмановичем і О. Чемеринським та з членом ОУН В. Стаховим, а в останні дні червня 1938 року він переїхав з Голляндії через Берлін до Відня, де зустрівся з іншими членами ПУН-у, але свого погляду на те, хто повинен очолити Організацію, він тоді нікому не висловив. Навпаки, він ставив це питання як відкрите, зондуючи думки інших.

Не мав готової пропозиції розв'язки тієї проблеми й О. Сенік, який на вістку про смерть полк. Коновальця поспішно повернувся до Європи. Аж щойно кілька тижнів після свого повороту з Південної Америки О. Сенік повідомив інших членів ПУН-у, що полк. Є. Коновалець залишив свій заповіт, передаючи усно й довірочно Ярославові Барановському, що на випадок своєї смерті він призначає на свого наступника на пості Голови Проводу Українських Націоналістів — полк. Андрія Мельника.*

* Автентичність такого заповіту є сумнівна, якщо брати до уваги хоча б свідчення самого полк. А. Мельника:

а) у своєму спогаді про полк. Коновальця, надрукованому в збірнику «ОУН 1929-1954», полк. Мельник згадує про свою зустріч з Є. Коновальцем в серпні 1937 року, подаючи як причину тієї зустрічі: «І ось «Орли» стали одною з важливих причин... довести до нашої особистої зустрічі». При тому він подає, що під час тієї зустрічі полк. Коновалець запропонував йому переїхати за кордон і стати його заступником у ПУН. «Я не зволікав з відповіддю, — пише далі полк. Мельник, — і не просив часу до надуми, а відразу заявив: коли він вважає, що мені це треба зробити, що він пропонує, то я, свідомий ваги справи, піду назустріч його бажанню і не сумніваюся, що моя дружина згодиться на добровільне покинення Краю». Дружина полк. Мельника, як він подає в тому спогаді, була тоді разом з ним, тож остаточне вирішення могло прийти зараз же, під час згаданої зустрічі в чеських Татрах. А тим часом від згаданої зустрічі до роттердамської трагедії пройшло дев'ять місяців, а полк. Мельник за кордон не переїхав і переїжджати не збирався. Це доказ, що фактично полк. Мельник пропозиції полк. Коновальця переїхати за кордон і стати заступником Голови ПУН-у не прийняв.

б) У своєму спогаді про полк. Романа Сушка-«Сича», вміщеному в тому ж збірнику, полк. А. Мельник згадує, що, переїжджаючи з похороном полк. Коновальця до Краю, він у Відні зустрівся з полк. Сушком і: «Полк. Сушко дуже зрадів моєю появою, бо був переконаний, що я залишаюся за кордоном, а коли довідався, що я з Риму повертаюся до Краю, добував усіх можливих аргументів, щоб перекопати мене, щоб я залишився за кордоном». Отже: якщо полк. Мельник ще в серпні 1937 року справді зважився прийняти пропозицію полк. Коновальця, щоб стати його заступником в ПУН-і, то чому ж ще 9 місяців після того полк. Сушко мусів переконувати його «всіма можливими аргументами», і то надаремно, щоб він залишився за кор-

У серпні 1938 року Ярослав Барановський, як референт зв'язку з ЗУЗ, повідомив про «заповіт» полк. Коновальця щодо наслідства на пості Голови ПУН-у: а) полк. Андрія Мельника та б) Крайову Екзекутиву ОУН, запитуючи її про опінію крайової ОУН щодо особи кандидата. Крайова Екзекутива висловилася проти того, щоб полк. Мельник очолив ПУН, з уваги на те, що у діяльності ОУН ніколи участі не брав, а як голова організації «Орли» та визначний організатор імпрези «Українська Молодь Христові», був несприємливий для загалу членства крайової ОУН. Одначе, коли під час визначеної організаційної зустрічі тодішній Крайовий провідник ОУН Лев Ребет подав Я. Барановському становище крайової ОУН, Барановський відповів, що справа вже неактуальна, бо полк. Мельник якраз приїхав за кордон, нелегально через Данціг, і в перших днях жовтня 1938 року був уже у Відні.

11 жовтня 1938 року полк. Андрій Мельник склав приречення як новий Голова Проводу Українських Націоналістів. З уваги на неясність становища деяких членів ПУН-у і щодо автентичности заповіту полк. Коновальця, і щодо легальности покликання на такий підставі на пост голови ОУН людини, яка ні членом ПУН-у, ані навіть активним членом ОУН до того часу не була, полк. Мельник склав приречення не перед пленумом ПУН-у, а тільки перед «вужчим Проводом Українських Націоналістів», що його творили тоді Ярослав Барановський, Омелян Сенік і Ріко Ярій.

Таке «поставлення перед доконаним фактом» цілої ОУН справи не розв'язувало, а загострювало її. ОУН ставала перед важкою внутрішньою пробою.

доном: Далі, в Роттердамі полк. А. Мельник зустрівся з Я. Барановським, отже, якщо б Барановський справді мав заповіт полк. Коновальця щодо особи полк. Мельника, то він мусів уже тоді про це сказати полк. Мельникові. Чому ж тоді полк. Мельник примушував свого друга полк. Сушка «добувати всіх можливих аргументів» для переконування про потребу залишитися за кордоном, замість відкрито сказати Сушкові, що він призначений заповітом полк. Коновальця очолити ОУН і, швидко зліквідувавши свої справи в Краю, зразу повернеться за кордон? З цього свідчення полк. Мельника виходить, що під час його перебування в Роттердамі Я. Барановський про жадний заповіт полк. С. Коновальця не згадував. Чому? — про це важко сказати.

КАРПАТСЬКА УКРАЇНА

ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ ЗАКАРПАТТЯ

Українській Срібній Землі, званій у давнину Закарпатська Русь, або теж Закарпаттям, доля судила найраніше з усіх земель України по-пасти під чужу неволю і найдовше в ній пробути. А все ж таки навіть довгі в'язи ворожого гніту не змогли затерти українського характеру тієї землі, ні знищити підсвідомого відчуття національної приналежності в синів цієї землі. І коли 1 листопада 1918 року у Львові проголошено незалежність Західньо-Української Народньої Республіки, яка вислови-лася за з'єднання з Східніми Землями України в одну єдину Українську Державу, то таку саму волю виявило на своїх з'їздах у Любовні (8. 11. 1918), в Сваляві (8. 12. 1918), в Сиготі (18. 12. 1918) і в Хусті (21. 1. 1919) й українське населення Закарпаття.

Одначе, поразка Визвольних змагань, а головно окупація Польщею Західніх Українських Земель, а Румунією Буковини, відрізала Закарпат-тя від матірнього пня українських земель. За такої вимушеної ситуації представники закарпатської еміграції в США склали з президентом Чехо-Словаччини Масариком договір про приєднання «Підкарпатської Ру-си» до Чехо-Словацької Республіки — на засаді найповнішої автономії. Цей договір потверджено постановами міжнародньої мирної конферен-ції в Сан-Жермен 10 вересня 1919 року.

Але чехи, які стільки років боролися за свої національні права в Австро-угорській монархії, не виявили надто великого розуміння по-шани національним правам українського автохтонного населення Закар-паття. Чеський уряд став розглядати українське Закарпаття як терен експансії чеського народу і з тією метою повів пляновий наступ чехі-зації, обсаджуючи всі важливіші адміністраційні посади чеськими уря-довцями та чехізуючи шкільництво. Правда, на Закарпатті не було та-кого національного переслідування українців збоку чеської влади, як це робили на Східніх Землях України московські, а на Західніх — поль-

ські окупанти, одначе, денаціоналізаційна політика проводилася хоч «делікатно», але поступово, пляново й систематично.

Для послаблення сподіваного відпору з боку українців, чехи підтримували насамперед усе те, що підривало й послаблювало національну свідомість і національну єдність українського населення. З тією метою чехи не тільки що підтримували москвофілів, які спиняли й викривлювали національну свідомість закарпатських українців, а й зумисне спроваджували на Закарпаття московських білогвардійських емігрантів, які роздмухували різні «язичні», релігійні та політичні спори. Задля послаблення українців чехи підтримували також мадярофільських «карпаторосів», званих «мадяронами», які відкрито проповідували потребу приєднання Закарпаття до Мадярщини.

До того всього приєднувалися: важкий економічний стан країни, господарська відсталість, брак індустрії, архаїзм аграрних відносин та виснажування селянства жидівськими лихварями. Одначе, не зважаючи на всі ці перешкоди, процес національно-політичного відродження закарпатських українців проходив чимраз міцніше й ширше. Помалу розбудовувалося українське шкільництво, творилися «Просвіти», друкувалися українські часописи, народжувалося модерне українське політичне життя, міцнішала рішучість у домаганні політичних прав.

Проте більшу увагу привернуло до себе Закарпаття щойно в 1938 році, коли почався наступ гітлерівської Німеччини на Чехо-Словаччину.

Атентат Федора Тацинця

Боротьба проти москвофільства творила у той час на Закарпатті особливо важливий відтинок національного відродження тієї вітки українського народу. Бо москвофіли, спираючись на політичну й фінансову підтримку чехів, мадярів, а навіть поляків, баламутили українське населення Закарпаття та ставили різні перешкоди в освідомлювальній праці українських патріотів, не гребуючи навіть доносами до чеської влади, яка цих патріотів виселявала з території Закарпаття.

Чеський уряд явно підтримував москвофілів, бо лякався, що зростання національної свідомости українського населення неминуче доведе до відірвання Закарпаття й приєднання його, за найближчої нагоди, до інших земель України. Тому ОУН вирішила запротестувати проти кринницької роботи москвофільства таким способом, що протест привернув на себе загальну увагу,*

Тим протестом був револьверовий замах Федора Тацинця** на одного із чоловік москвофільських діячів — Євгена Сабо. Тацинець виконав замах 1 червня 1930 року в Ужгороді, коли москвофіли відбували свій

* Припущення автора, що Тацинець діяв з доручення ОУН вимагає докладнішого доказового матеріялу (— ред.).

** Федір Тацинець — нар. 1912 року в селі Келечин, пов. Волове, був у той час учнем греко-католицької семінарії в Ужгороді.

«День русської культури», який повинен був задемонструвати «рускість» Карпатської України.

Федір Тацінець вистрілив до Сабо в ту хвилину, коли той виходив із залі імпрези. Атенатника спіймано й заарештовано; під час слідства і на процесі він заявив, що його вчинок був протестом українського населення проти кириницької роботи москвофілів; він планував застрелити головного вожака москвофілів, або москвофільського делегата з Галичини, але що їх не було на імпрезі, то він обрав іншого представника москвофілів — Сабо. Одначе, постріл схибив і Сабо не був поранений.

Разом із Тацінцем чеська поліція заарештувала й співучасників замаху — студентів Миколу Вайду, Володимира Федорчука й дружину адвоката д-ра Новаківського. Розправа відбулася перед судом присяглих у листопаді 1930 року; Стефанію Новаківську засуджено на 5 років ув'язнення, а Ф. Тацінця на один рік. Інших арештованих звільнено, бо всю вину за підготовку атентату й за доставлення Тацінцеві револьвера взяла на себе пані Стефанія Новаківська.

Постріл молодого українського студента, скерований в одного з провідирів москвофільства на Закарпатті, та судовий процес, під час якого Тацінець і Стефанія Новаківська з'ясували причини й характер того вчинку, що голосним відгомоном відбився серед українського населення Закарпаття. Українська молодь отряслася з байдужности й жвавіше взялася до праці над піднесенням національної свідомости. Жвавіше теж попливла праця молодечих організацій, які на своєму другому З'їзді Народоверхньої Молоді Закарпаття, що відбувся в липні 1934 року в Мукачеві, всупереч забороні чеського міністерства, розгорнули синьо-жовтий прапор і під ним відбули свою маніфестацію. Пожвавилася праця і в «Просвітах», що послідовно почали здобувати село за селом, проганяючи з них москвофільські товариства ім. Качковського.

Одначе, вся ця праця залишилася в рамках легалізму. ОУН намагалася впливати на неї тільки в ідейно-політичному напрямі, спрямовуючи відродження Закарпаття на шлях українського націоналізму, на шлях самостійницького й соборницького змагання до відновлення Української Держави. Жодної політично-бойової акції на терені Закарпаття ОУН і далі не розгортала й не намагалася організувати, а тільки перейняла на себе роль передовика в процесі національного відродження на всіх ділянках життя.

Ступневий розпад Чехо-Словаччини

Потрясення, що його зазнавала Чехо-Словацька Республіка у висліді постанов мюнхенської конференції про віддачу Судетів Німеччині, закарпатські українці використали для того, щоб разом із словаками поставити чехам рішучу вимогу про негайну перебудову республіки на

засаді справжнього визнання найширшої автономії для Закарпаття і Словаччини. Чехи вперто відмовлялися визнати ті вимоги і щойно після резигнації Е. Бенеша з посту президента Чехо-Словаччини прем'єр ген. Сірови погодився визнати автономію для Закарпаття і Словаччини. Але, пробуючи зупинити реалізацію й тієї згоди, Сірови намагався викликати між закарпатськими українцями внутрішній фермент, уперто домагаючися, щоб на керівні посади в уряді автономного Закарпаття були призначені обидва провідники мадярської партії «карпаторосів»: Андрій Бродій і Степан Фенцик. Дня 11 жовтня 1938 року Сірови затвердив перший уряд автономної, зфедерованої з Чехією і Словаччиною, Карпато-руської Держави в такому складі: Андрій Бродій — прем'єр, Юліян Ревай, д-р Едмунд Бачинський і д-р Степан Фенцик — заступники, о. д-р Августин Волошин і д-р Пешак — державні секретарі.

Одначе, мадяронський лідер Бродій почав вести мадярофільську політику надто нахабно й надто відкрито. Це примусило чеську владу вже після двох тижнів його урядування перевести в нього ревізію. Під час ревізії в Бродія знайдено великі суми грошей та листування з мадярським урядом, що компромітували його як мадярського агента, який згідно з інструкціями з Будапешту змагає до приєднання Закарпаття до Мадярщини. Тому Бродія усунено з посади прем'єра й заарештовано як винного в державній зраді. Дня 26 жовтня 1938 року прем'єром автономної Карпатської України став о. Августин Волошин, а його заступниками Юліян Ревай і д-р Е. Бачинський.

Не зважаючись тимчасово виступити з своїми імперіялістичними претенсіями до цілого Закарпаття, Мадярщина висунула часткові територіяльні вимоги. Вона знайшла підтримку в італійського, а згодом теж німецького урядів і представник Німеччини Ріббентроп та представник Італії Чіано т. зв. віденським арбітражем з 2 листопада 1938 року визнали за Мадярщиною південну смугу Закарпаття, з містами Ужгород, Мукачевом і Береговом. Це був дуже важкий удар для карпатських українців. Довелось перенести столицю до невеличкого й комунікаційно дуже слабо пов'язаного з країною містечка Хуст. З окупованої мадярами території хлинула хвиля втікачів.

Не занехали своїй ворожій постави до українців і чехи. В січні 1939 року вони самовільно, не зважаючи на протест уряду Закарпаття, призначили міністром внутрішніх справ «Підкарпатської Русі» ген. Л. Прхалю, який прибув до Хусту і, спершись на відділи чеської армії, стаціонарні на Закарпатті, заходився привертати стан чеської зверхности й тим довів до явного чесько-українського конфлікту.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ КАРПАТЬСЬКОЇ УКРАЇНИ

Дня 12 лютого 1939 року відбулися всенародні вибори до автономного союму «Підкарпатської Русі», які принесли величезну перемогу укра-

їнському національному блокові, очоленому о. д-ром А. Волошином. 14 березня того ж року президент Чехо-Словаччини Гаха скапітулював перед Гітлером і на його вимогу зрікся самостійности Чехії та попросив про німецький протекторат над Чехією. Чехо-Словацька Республіка перестала існувати. На вістку про те уряд автономної «Підкарпатської Руси» через о. А. Волошина проголосив повну незалежність Закарпаття. Наступного дня 15 березня 1939 року вибраний всенароднім голосуванням парламент Закарпаття одноголосно потвердив вирішення уряду й оваціями схвалив перший закон новоствореної держави:

Закон ч. 1.

§ 1. Карпатська Україна є незалежна Держава.

§ 2. Назва Держави є: Карпатська Україна.

§ 3. Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним Сеймом Карпатської України на чолі.

§ 4. Державна мова Карпатської України є українська мова.

§ 5. Барва державного прапора Карпатської України є синя і жовта, причому барва синя є горішня, а жовта є долішня.

§ 6. Державним гербом Карпатської України є дотеперішній красивий герб: ведмідь у лівім червонім півколі : чотири сині та три жовті смуги у правому півполі і Тризуб св. Володимира Великого з хрестом на середньому зубі. — Переведення цього місця закону залишається окремому законіві.

§ 7. Державний гимн Карпатської України є: «Ще не вмерла Україна...»

§ 8. Цей закон обов'язує зараз од його прийняття.

Внесок на затвердження цього законопроекту попередила коротка промова посла Михайла Брацайка, в якій він сказав:

«Світлий Сейме! По вчорашніх трагічних годинах, коли в головнім місті Карпатської України проливалася українська кров, обговорюємо сьогодні під гуки гарматніх вистрелів Перший Конституційний Закон Карпатської України. По тисячолітній неволі наша земля стає вільною, незалежною, та проголошує перед цілим світом, що вона була, є і хоче бути українською. І коли б нашій млодій державі не суджено було довго жити, то наш край залишиться вже назавжди українським, бо нема такої сили, яка могла б знищити душу, сильну волю нашого народу.»

Законопроект затверджено однодушно оплесками і після цього, теж оплесками, на першого Президента Карпатської України обрано о. д-ра Августина Волошина. Головою Сейму Карпатської України був д-р

Президент д-р о. Августин Волошин

Августин Штефан. З черги президент А. Волошин іменував уряд самостійної Карпатської України в такому складі:

Юліян Ревай — прем'єр і міністер закордонних справ, Степан Ключурак — міністер військових і хліборобських справ, д-р Юліян Браццайко — міністер фінансів, промисловости й торгівлі, Юрій Перевузнак — міністер внутрішніх справ, д-р Микола Долинай — міністер здоров'я й соціальної опіки, Августин Штефан — міністер справ культур, шкільництва й освіти.

З уваги на те, що уряд Карпатської України й усе населення не признавало віденського арбітражу та з уваги на воєнні дії, що почалися попереднього дня, в першому Конституційному Законі питання державник кордонів Карпатської України було поминене.

Карпатська Україна й ОУН

У територіально-організаційній схемі ОУН, випрацьованій і прийнятій Конгресом Українських Націоналістів у 1929 році, Карпатська Україна становила окрему організаційну одиницю, як одна з десятиох країв, що на них поділено всю територію України. Згідно з цією схемою, там повинна була створитися окрема Крайова Екзекутива ОУН Закарпаття (КЕ ОУН З), безпосередньо підлегла ПУН-ові, а завданням якої було б zorganizувати мережу ОУН та повести, з допомогою тієї мережі, визвольно-революційну боротьбу проти окупанта, себто, проти чеської влади.

Закарпаття в планах ОУН

Але Закарпаття творило слабо політично вироблений людський потенціал і було складовою частиною Чехо-Словаччини, в столиці якої перебувала більшість членів ПУН-у, і тому, коли на Західніх Українських Землях ОУН швидко набула характеру революційно-бойової організації, то на Закарпатті вона протягом років зберігала характер тільки політично-ідеологічної організації. Тим більше, що члени ПУН-у, котрі перебували в Празі і, без окремого домовлення з чехами, користувалися свободою в своїй діяльності, — вважали зайвим вести революційну дію проти чеських чинників на Закарпатті, бо ж із хвилиною майбутнього відновлення самостійности Української Держави на Східніх Землях України чеський уряд добровільно погодився б, на думку членів ПУН-у, на приєднання Закарпаття до його матірнього пня — України. А тому праця ОУН на Закарпатті обмежувалася на культурно-просвітній діяльності, скеровуючись проти москвофільства і комунофільства. Її організаційна сітка на Закарпатті не була розбудована, існували лише окремі законспіровані станиці для зв'язку з західньоукраїнськими землями та окремі члени ОУН з завданням легальної національно-культурної роботи.

Щойно на початку 1938 року, в ході великих політичних перетворень у середній і східній Європі, на Закарпаття звернув бачнішу увагу сам полк. Є. Коновалець, відчуваючи, що та частина української землі зможе відіграти важливу політичну й мілітарну роль для українських революційних сил у боротьбі проти Польщі й Москви. В той час полк. Коновалець покликав до праці два окремі штаби: один під керівництвом членів ПУН-у Сціборського, Сеника, Барановського й Ярого — для ґрунтовного простудіювання та розпрацювання проблеми Закарпаття в політичному аспекті, а другий — під керівництвом ген. Капустянського й за співучасти ген. Курмановича, пполк. Колосовського і пполк. Колодзінського для такої ж праці під військовим аспектом.

Два суперечні становища в ОУН

Одначе, несподівана смерть полк. Євгена Коновальця перервала заплановану ним працю. Обидва штаби припинили свої дії, а коли ж за кілька місяців пізніше на Закарпатті почалися бурхливі події, то поміж ПУН-ом під проводом полк. А. Мельника і провідними членами ОУН, які прибули на Закарпаття, прийшло до розбіжностей в оцінці ситуації й того, що в даний момент повинна робити ОУН.

Члени ПУН-у стали на становищі, що ОУН не повинна анґажуватися в події на Карпатській Україні в тому напрямі, щоб там доводити до якихось революційних дій, бо, як думали ті члени:

«Ми стоїмо напередодні великих і основних вирішень, які охоплять не тільки центральну Європу, а й цілий світ, і в такій ситуації, де проти себе виступлять гіганти, ми мусимо вибрати орієнтацію на одного з них. ПУН такий вибір, який єдино був можливий, зробив. Наша акція на Закарпатті виразно йде проти тенденції німецької політики і ми не можемо собі дозволити на люксус „війни” з могутньою Німеччиною. ПУН мусить вести консеквентно політику „незацікавлення”, бо такі є вимоги вищої рації.»*

За твердженням членів ПУН-у, в той час Німеччина бажала закріпити своєю приязнь із Мадярщиною і, крім того, прагнула зміцнити свій союз із Польщею, щоб забезпечити для себе її неутральність під час розгри з Чехо-Словаччиною. З цих причин Німеччина ніяк не погодиться на творення на Закарпатті такого політичного стану, який виразно ішов би проти бажань Польщі й Мадярщини і провокував би їхній спротив. Тож ОУН на Закарпатті, на думку ПУН-у, повинна ввімкнутися в працю загальної національної течії для посилення національного освідомлювання мас та для легалістичного натиску на Прагу з метою досягти автономії для Словаччини і Закарпаття. Зокрема ж, не вільно допускати до того, щоб на Закарпаття переходили члени ОУН із західньоукраїнських земель і втручалися у внутрішні справи Закарпаття, бо вони можуть викликати конфлікт поміж ПУН-ом і чеською владою і спровокувати небезпеку польської інтервенції на Закарпатті.

* О. Волянський: «Розлам в ОУН — його причини і наслідки». «Вісник», квітень 1948.

На цілком іншому становищі стала група «крайовиків», що її творили колишні члени КЕ ОУН на ЗУЗ — Іван Габрусевич-«Джон», Михайло Колодзінський-«Гузар», Зенон Коссак-«Тарнавський», Роман Шухевич-«Щука», Олекса Гасин-«Лицар» та провідні члени мережі ОУН на західньоукраїнських землях: сотн. Осип Карачевський-«Свобода», сотн. Гриць Барабаш-«Чорний», Осип Линда, Іван Бутковський-«Гуцул», Євген Врецьона-«Волянський», Юрко Лопатинський-«Калина». Вони вважали, що революційна і націоналістична організація, якою є ОУН, мусить керуватися тільки українською рацією і не оглядатися на те, чи наша дія подобається якійсь сторонній силі, чи ні. Діючи по лінії інтересів нації, треба керуватись не тимчасовими труднощами чи невигодами, а широкою перспективою майбутнього. Якщо йдеться про піднесення національної свідомости мас на Закарпатті, то немає сумніву, що активна революційна боротьба, в якій візьмуть участь ті маси, прискорить процес відродження національної свідомости.

Непрístupним було, на думку «крайовиків», стримувати ОУН від активної боротьби, бо ж у такому дусі виховується членство Організації; політику пристосовану до сторонніх сил вели на ЗУЗ легальні партії, що їх ОУН через те вважала за опортуністів. Якщо ж ОУН тепер займе таке саме опортуністичне становище до подій на Закарпатті, то це буде важким моральним ударом для всього членства й компромітацією Організації перед іншими, — таке становище до тодішніх подій займали згадані провідні члени крайової ОУН.

Ріжниця думок була глибока, засаднича. Жодна з сторін не хотіла уступити й тому дійшло до конфлікту. Група «крайовиків» виїхала на Закарпаття, щоб там організувати працю згідно з своїм становищем. У жовтні 1938 року до Ужгороду приїхав, як представник ПУН-у, Я. Барановський і ще раз з'ясував «крайовикам» становище ПУН-у, кажучи, що ПУН від своїх позицій не відступає і вимагає від'їзду групи членів ОУН із Закарпаття. Члени ОУН із ЗУЗ відмовилися перейти на позиції ПУН-у. Барановський мовчки прийняв до відома їхню заяву і ствердив, що вони можуть реалізувати те, що запланували, на власну відповідальність.

«Після виїзду Барановського, — пише самовидець тих подій*, — справи були формально поладнані, але тільки формально. Наша робота (тобто, робота групи членів ОУН з Краю) не мала апробати ПУН-у й останній залишив справи, як то кажуть, — „нехай покажуть, що вміють“. Це був найдраматичніший період революційної боротьби ОУН. Без моральної опори ПУН, виславлені на нападні місцевих „патріотів“, які бачили в нас інтрузів, меншевартісних, бо не „обчан“, завжди під загрозою арештів збоку чехів, без найменшої матеріальної допомоги. Старшини матеріально відчували це менше, бо все таки мали особисті контакти з місцевими людьми і постійну допомогу Команди Січі. Це була просто проблема тих 15 людей. Але маса стрілецьтва в т. зв. „коші“ терпіла і голод і холод, і жила в умовах, негільних людини... Чи відносини на тому відтинку могли бути інші? Очевидно, бо все таки місцеві політики з думкою ПУН рахувалися. ПУН нічого не робив і обмежив

* О. Волянський, цит. стаття.

свою інгеренцію виключно тільки на матеріальній допомозі січовикам, бо зрештою на ту ціль дістав гроші з Америки... Наша вимога перекинути на Закарпаття деяку кількість старшин і організаторів з-поміж тих, які й так були на ЗУЗ неактивні, бо розконспіровані, — стрічалася з незрозумілою опозицією ПУН. Доходило до таких курйозів, що резидент ПУН на Закарпатті д-р Ольжич-Кандиба вимагав від Команди виконання директив, одночасно заявляючи, що він з ними не солідаризується... Ясно — мусіло доходити до постійних контролерсій, які з початком березня закінчилися заявою шефа військового штабу Карпатської Січі (полк. Колодзінський), що ніякі директиви не будуть в'язати Команду Січі, яка не має до ПУН жодного формального відношення, а на випадок натиску й дальших спроб наступить реакція згідно з воєнними вимогами. Це була війна націоналістів з націоналістами і цього не можна завивати в бавовну.»

На початку 1939 року у Відні зібралися члени ПУН-у: М. Сціборський, О. Сенік, Я. Барановський і члени військового штабу ПУН-у ген. М. Капустянський, ген. В. Курманович, пполк. В. Колосовський, полк. Р. Сушко, однаке ніхто з них у збройну боротьбу Карпатської України не ввімкнувся, бо всі вони — члени ПУН-у і члени Військового Штабу — були однозгідні щодо становища ПУН-у, про яке вже згадано. Крім того, Ярослав Барановський передав на ЗУЗ організаційну заборону для членів ОУН переходити на Закарпаття.

ОРГАНІЗУВАННЯ ЗБРОЙНОЇ СИЛИ

Прибувши «на власну руку» на Закарпаття, згадана група членів ОУН із ЗУЗ відразу почала організувати власну збройну силу. Вибух відкритого чесько-німецького конфлікту вліті 1938 року кожній політично грамотній людині вказував, що справа не тільки в німецьких претенсіях до Судетів, а що вже найближчим часом прийдуть події, які докорінно потрясуть Чехо-Словацькою Республікою. Заступаючи вимогу, щоб Закарпаття у тих майбутніх подіях проголосило свою державну самостійність як Карпатська Україна, група членів ОУН добачала потребу творення збройної сили, яка стала б на кордонах тієї держави в обороні її самостійности.

Негайне творення такої сили було тим конечніше, що вже від перших днів вибуху німецько-чеського конфлікту Мадярщина чимраз відвертіше стала виявляти апетити на всю територію Закарпаття, а Польща щораз голосніше декламувала про свою підтримку тих імперіалістичних задумів Мадярщини. Згідно з такою політикою, уже від літа 1938 року мадярський і польський уряди стали слати на територію Закарпаття своїх диверсантів, щоб вони саботажами в транспорті й економіці країни викликали неспокої й переляк. Правда, чеський уряд для охорони кордонів зорганізував спеціальну «Сторожу Оборони Держави», відділи якої, складені з членів чеської жандармерії, поліції й митної сторожі, були стаціоновані вздовж кордонів між Закарпаттям і Мадярщиною та Польщею, але та «Сторожа» належно не протиставилася диверсійній акції поляків і мадярів. Чехи були зацікавлені в тому, щоб Закарпаття мало якнайбільше клопотів і через них було змушене звер-

нутися до чеського уряду з проханням про опіку. Справжню охорону кордонів Карпатської України перед мадярами й поляками мусіли організувати самі українці.

Українська Національна Оборона

4 вересня 1938 року в Ужгороді відбувся політичний конгрес, скликаний Першою Центральною Радою, з участю понад тисячі делегатів з усього Закарпаття. Цей конгрес використали члени ОУН для того, щоб відбутися окремі наради молоді й організувати напівмілітарну організацію, яка стала б зав'язком власної, української армії. Приблизно двісті представників молоді Закарпаття, що взяли участь у нараді, з захопленням прийняли той плян і ще того самого дня створено Українську Національну Оборону — УНО й обрано її центральний провід у складі: Василь Івановчик — голова, Іван Рогач — заст. голови й організаційний референт, Степан Росоха — секретар, Дмитро Климпуш, Юрій Шпилька, Іван Коперльос, о. Ю. Станинець, Василь Шадей, Лука Чешок і Василь Деха — члени проводу. Завдання цієї організації було сформульоване в резолюціях: «Об'єднання української молоді та молодих духом людей (створено) для оборони українських природніх прав і для спільного наступу на ворожі позиції серед українського населення».

Після цього приступлено до розбудови УНО на всій території Закарпаття. Очевидно, що націоналісти, які прибули з західноукраїнських земель, вели тільки технічну працю, залишаючи очолювання мережі УНО представникам місцевого українського населення. При центральному проводі Української Національної Оборони створено військовий штаб, що його очолили: полк. Аркас, полк. Стефанів і сотн. Клименко.

В жовтні 1938 року, коли до Ужгороду прибув, як представник ПУН, Ярослав Барановський, місцеві організаційні чинники, з його доручення, перебрали в свої руки твердшу контролю над УНО. Після реорганізації центрального проводу УНО пост голови перебрав Степан Росоха, його заступником став Іван Рогач, Василь Деха секретарем, Василь Івановчик організаційним референтом, інж. В. Гелетка скарбником.

Відповідь на віденський арбітраж

Тим часом 2 листопада 1938 року прийшло вирішення віденського арбітражу, на підставі якого південну смугу Закарпаття віддавалося мадярам. Це був несподіваний удар для українців, що викликав серед керівників українського політичного життя на Закарпатті загальне замішання й розгублення, бож централею всіх українських організацій та осідком уряду т. зв. Підкарпатської Русі був Ужгород, що його тепер треба було віддати мадярам. На першу вістку, про згадане вирішення

мадярські та мадяронські елементи в Ужгороді, підсилені прибулими з Мадярщини саботажниками, підняли голови й серед населення міста вибухла паніка, яка захопила собою теж українські офіційні чинники.

За такої ситуації група націоналістів виступила з ініціативою, щоб опанувати панічні настрої. Оформившись, як перша чота Української Національної Оборони, під командою полк. М. Колодзінського-«Гузара», вони з власного почину зайняли головний будинок Крайового Уряду, де приміщувалися всі державні установи, і під охороною зброї розпочали плянову евакуацію державного майна. Цим рішучим вчинком уможливлено теж евакуацію тієї частини українського населення, яке лякалося мадярських репресій.

Карпатська Січ

Здобуту своєю ініціативою пошану серед загалу закарпатських українців і серед їх провідного активу, гурт націоналістів використав для того, щоб уже відверто приступити до організування військових відділів. Тож зразу після евакуації уряду й центральних установ Закарпаття до нової столиці Хусту реорганізовано Українську Національну Оборону на військовий лад: введено обов'язкове обмундирування й озброєння, військову організаційну схему та військову дисципліну. Разом із цим проведено потрібні персональні зміни в Команді й змінено саму назву УНО на Організацію Національної Оборони «Карпатська Січ» — ОНОКС, популярно — Карпатська Січ.

До складу Команди Карпатської Січі ввійшли: Дмитро Климпуш — комендант, Іван Роман — його заступник, Іван Рогач — генеральний писар та Степан Росоха — референт преси й інформації та зв'язковий з урядом Карпатської України. Генеральний Штаб Карпатської Січі творили: полк. Михайло Колодзінський-«Гузар» — шеф штабу, пор. Роман Шухевич-«Щука» та чот. Зенон Коссак-«Тарнавський» — помічники шефа штабу, пор. Осип Карачевський-«Свобода», пор. Гриць Барабаш-«Чорний», пор. Юрко Лопатинський-«Калина» та чот. Євген Врецьона-«Волянський» — члени. Всі вони тоді виступали під псевдами тому, що проти них, як проти польських громадян, польський уряд міг повести якусь політичну акцію дипломатичним шляхом перед празьким урядом і тим комплікувати становище уряду Закарпаття.

Організування власної армії населення Закарпаття прийняло з захопленням і незабаром організаційна мережа Карпатської Січі охопила всю країну. Але не легкими до розв'язання стали тоді проблеми зброї, обмундирування і забезпечення харчами. Дня 4 грудня 1938 року в Хусті відбувся перший з'їзд. Перед урядом Закарпаття, очоленим о. д-ром А. Волошином, та представником ПУН-у ген. Курмановичем продефілювало десять тисяч січовиків. У дефіляді взяв участь також відділ січовичок під проводом Степанії Тисовської.

Зброю для Карпатської Січі повинна була видати військова влада Чехо-Словаччини. Однак, чеський уряд і чеська армія були проти творення окремих українських військових відділів, цілком слушно лякаючись, що це зміцнить уряд Підкарпатської Русі в його прямуваннях до цілковитої самостійності Закарпаття. Заходи уряду Закарпаття, щоб Карпатська Січ одержала зброю, амуніцію й обмундирування зі складів чехо-словацької армії, не увінчалися успіхом і про все те треба було подбати іншими засобами.

Вже в листопаді 1938 року штаб Карпатської Січі під проводом полк. М. Колодзінського-«Гузара» випрацював докладний план організування військової сили Закарпаття власними засобами. Згідно з тим планом, базою для творення війська повинні були бути західноукраїнські землі, звідкіля нелегальним шляхом прибували б насамперед колишні старшини УГА та Січових Стрільців і ті українці молодшого покоління, які здобули військовий старшинський вишкіл у польській армії, а далі охотники рядовики; економічні українські установи на ЗУЗ повинні були дати фінансові засоби, підсилені масовими збірками серед українського населення, а ПУН мав подбати про зорганізування зброї з-за кордону. Решту зброї й амуніції треба було, як передбачувалося планом, здобути у відповідну хвилину через роззброєння чеських військових станиць та захоплення всіх військових складів на території Закарпаття.

Цей план передано через д-ра Ольжича-Кандибу для затвердження ПУН-ові, а пор. Роман Шухевич негайно виїхав нелегальним шляхом до Львова, щоб тут провести розмови з відповідними українськими чинниками. В «Молодій Громаді», комбатантській організації колишніх старшин Січових Стрільців та Українських Січових Стрільців, а також в українських економічних установах у Львові Роман Шухевич зустрів повне зрозуміння й запевнення належної допомоги: економічні установи обіцяли фінансові засоби потрібні для повного військового виряду п'ять до шість тисяч вояків.

Заборона допомоги на озброєння

Однак, прикра несподіванка перекреслила всі пляни й заходи. ПУН передав полк. М. Колодзінському заборону реалізувати його план. А на ЗУЗ, після виїзду Романа Шухевича, Лев Ребет, як Крайовий провідник КЕ ОУН, повідомив усіх тих, з ким Шухевич домовлявся, що ПУН вважає пляновану фінансову допомогу українських економічних установ зайвою з уваги на нову міжнародню ситуацію. Члени ОУН одержали ще раз сувору заборону переходити самовільно на Закарпаття без згоди своїх вищих організаційних чинників.

Так само план одержати зброю з-за кордону був зведений нанівець. У той час до ПУН-у приходила велика фінансова допомога від укра-

їнської суспільності в США й Канаді, і Головний Штаб Карпатської Січі домагався, щоб ту допомогу повністю використати на закуп зброї, необхідної для озброєння бодай кількох боївок, які в сприятливу хвилину могли б опанувати військові склади на Закарпатті. Допомогою з-за океану завідував, з рамени ПУН-у, Я. Барановський і він прислав для Карпатської Січі тільки — харчі. Карпатська Січ мусіла задовольнятися тією зброєю, що їй вдалося роздобути або завдяки знайомствам, або силою захопити в поліційних чеських станицях.

А тим часом події в Чехо-Словацькій Республіці швидко досягли своєї кульмінаційної вершини. Вона прийшла в половині березня 1939 року.

«УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛІСТИ НІКОЛИ НЕ КАПІТУЛЮЮТЬ!»

У березні 1939 року прийшов остаточний наступ Гітлера на Чехо-Словаччину. 13 березня Гітлер дав чеському урядові ультиматум з вимогою капітуляції. 14 березня президент Гаха зголосив Гітлерові капітуляцію та передав Чехію й Моравію під німецький протекторат; того самого дня словацький парламентарій проголосив державну незалежність Словаччини, а о. д-р А. Волошин, як прем'єр уряду Підкарпатської Русі, проголосив незалежність Закарпаття, як окремої самостійної держави. Чехо-Словацька Республіка перестала існувати.

Ця хвилина ліквідації Чехо-Словацької Республіки була для мадярів гаслом до збройного виступу проти Карпатської України, на який вони підготовлялися від самого початку чесько-німецького конфлікту. Вже на початку березня розвідка Карпатської Січі повідомила про концентрацію мадярської армії на кордонах Карпатської України, а при повідомленні про німецький ультимат мадярське радіо оголосило, що уряди гітлерівської Німеччини й фашистівської Італії погодилися на прилучення Карпатської України до Мадярщини. На вістку про це, командування Карпатської Січі зажадало від уряду Підкарпатської Русі зброї для відділів Січі, які повинні негайно відійти на українсько-мадярський кордон для оборони його перед мадярами. Прем'єр уряду о. Волошин звернувся в тій справі до коменданта чеських військових залог на Закарпатті ген. Прхалі та до коменданта чеської жандармерії. Комендантура жандармерії виконала доручення українського прем'єра, а ген. Прхаля відмовився видати зброю.

Дня 14 березня 1939 року, коли відділи Карпатської Січі почали озброюватися зброєю від чеської жандармерії, щоб відійти на кордони країни, ген. Прхаля несподівано дав наказ чеському війську роззброїти січовиків. Чеські військові відділи оточили будинок Головної Команди й Штабу Карпатської Січі «Січову Гостинницю» і, коли їхнє домагання капітулювати січовики відкинули, чехи під командуванням Прхалі почали обстрілювати будинок, при чому в бій введено також танки й гар-

МАНІФЕСТ

УРЯДУ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

ДО ВСІХ ГРОМАДЯН КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Ми, Уряд Карпатської Руси,

ЯКУ ВЕЛИКО-ДЕРЖАВИ, ЩО ВСТАНОВИЛИ ОСТАТОЧНІ ГРАНИЦІ ДНЯ 2 ЛИСТОПАДА 1938 Р. У ВІДН. НАЗВАЛИ Ї ПРИРОДНО

Карпатською Україною,

ЗВЕРТАЄМОСЯ В ЦЮ ВИРІШАЛЬНУ ХВИЛИНУ З ГАРЯЧИМ ЗАКЛИКОМ ДО ВАС, БРАТТЯ І СЕСТРИ. ВІДІРВАННЯ СПОКОНВІЧНИХ НАШИХ ГОРОДІВ УЖГОРОДУ І МУКАЧЕВА ВІД КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ, ЦЕ ЗРАДЕННЯ НАШОЇ БАТЬКОВЩИНИ. АЛЕ В ЦІЙ ВАЖКІЙ ХВИЛИНІ ПАМ'ЯТАЙМО ТЕ, ЩО КОШТОМ ТІєї НАШОЇ РАНИ ЗЛОБУТО УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНУ САМОСТІЙНІСТЬ. ЦЕЙ ВАЖКИЙ УДАР, ЩО СТРИВ НАС, НЕ ЗАХИТАЄ НАШОЇ ВОЛІ СПОВНИТИ ТЕ ВЕЛИКЕ ЗАВДАННЯ, ЯКЕ ОЦЕ ПОСТАВИЛА ПЕРЕД НАМИ ІСТОРІЯ.

СУПРОТИ НОВОГО СТАНУ РІЧЕЙ, СТОЛИЦЮ НАШОЇ КРАЇНИ ПЕРЕНОСИМО З ЗАБРАНОГО УЖГОРОДУ ДО ХУСТУ, ДО ТОГО МІСТА, В ЯКОМУ 21 СІЧНЯ 1919 РОКУ ПРОГОЛОШЕНО ПЕРШЕ БАЖАННЯ НАШОЇ САМОСТІЙНОСТІ.

МИ РІШИЛИ ВЗЯТИСЯ ЗА ІСТОРИЧНИЙ ТРУД БУДОВИ НАШОЇ ОБКРОЕНОЇ, ОДНАК ДО САМОСТІЙНОСТІ ПІДНЕСЕНОЇ КРАЇНИ.

МІЖ ВАМИ ХОДЯТЬ АГЕНТИ ЧУЖИХ ІНТЕРЕСІВ, ЩО ЗАСТРАШУЮТЬ ВАС, ЩО МИ НА НАШІЙ ОБКРОЕНІЙ ЗЕМЛІ НЕ ЗМОЖЕМО ЖИТИ, БО НЕ БУДЕ З ЧОГО ЖИТИ І НА ЧІМ ПРАЦЮВАТИ. ТА ТАКЕ ТВЕРДИТИ МОЖЕ ЛИШЕ ВАШ ВОРОГ, ЩО ХОТІВ БИ ПІДЧИНИТИ ІШЛУ НАШУ ЗЕМЛЮ ПАНУВАННЮ ТИХ ФАЛЬШИВИХ «ПРИЯТЕЛІВ», ЩО СЬОГОДНІ ЗАБРАЛИ НАШІ ПРАДІДНІ МІСТА, ХОЧ ІМ ТІ МІСТА НЕПОТРІБНІ, НІ НЕ ПРИНЕСУТЬ ІМ НИЯКОЇ КОРИСТИ.

ВИ ПОВИННІ ЦЕ ЗНАТИ, ЩО НАШІ ВОРОГИ ХОТІЛИ ЗАБРАТИ ВСІ СКАРБИ НАШОЇ ЗЕМЛІ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧАТЬ НАМ КРАШЕ ЖИТТЯ.

ДО РОЗБУДОВИ НАШОЇ КРАЇНИ МАЄМО ЗАБЕЗПЕЧЕНІ УСЛІВ'Я, ТОБТО КАПІТАЛ І ПРАЦІВНІ СИЛИ, ЩО ДОПОМОЖУТЬ ВАШІЙ ВЛАДІ ПОВЕСТИ ВАС ДО КРАШОЇ БУДУЧНОСТІ.

НАША САМОСТІЙНА ДЕРЖАВА ДАЄ НАМ НЕ ТІЛЬКИ КУЛЬТУРНУ І ПОЛІТИЧНУ СВОБОДУ, АЛЕ І ЗАБЕЗПЕЧУЄ ТАКОЖ ДЛЯ ВСІХ НАС ХЛІБ І ПРАЦЮ. ВЖЕ ЦЬОГО РОКУ ПРИСТУПИМО ДО БУДУВАННЯ НОВИХ ДОРІГ І ЗАЛІЗНИЦЬ. ЗАКЛИКАЄМО ВАС УСІХ, СВІДОМИХ БРАТІВ І СЕСТЕР, ЩОБ ВИ В ПОЧАТКАХ НАШОЇ САМОСТІЙНОСТІ ПОКАЗАЛИ СЕБЕ ПІДНИМИ СВОБОДИ І ПОМАГАЛИ ВЛАДІ В РОЗБУДОВІ НАШОЇ ДЕРЖАВИ.

ХАЯ ПРОПАДУТЬ ВСЯКІ РЕЛІГІЙНІ, ЯЗИКОВІ І КЛЯСОВІ СПОРИ, ЩО БУ ДО СЬОГОДНІ ВИКЛИКУВАЛИ МІЖ НАМИ ВОРОГИ НАШОГО НАРОДУ.

Єдність нашого народу, спокій і порядок стануть найпевнішою запорукою скорого розвитку нашої держави.

ІСТОРІЯ ПРИЗНАЄ ПРАВДУ ТИМ, ЩО ВМЮТЬ ЗА НЕЇ ПОСТОЯТИ. ТОМУ ПОСТІЯМО І МИ ЗА СВОЮ ПРАВДУ. ДЛЯ ВСІХ НАШИХ ДАЛЬШИХ ДІЙ, ЯКІ МИ ПІДПРИЄМО У ВИКОНАННІ НАШИХ ОБОВ'ЯЗКІВ, ОЧІКУЄМО ТВЕРДОГО МОРАЛЬНОГО ОПОРТЯ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ І ВСЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.

Боже нам допоможи сповнити наш відповідальний труд!

Ужгород, 3. XI. 1938.

Д-р Августин Волошин в. р.

Прекіер - міністр.

мати. Озброєні тільки рушницями, невеликою кількістю скорострільів і ручних гранат, січовики під особистим командуванням М. Колодзінського поставили ворогові твердий спротив.

Гук бою заалармував околицю і з поблизьких сіл стали напливати відділи січовиків на допомогу своїй Команді. Рішучий і успішний спротив заскочив чехів; ген. Прхала припинив наступ і проголосив невтральність чеських військових залог у Карпатській Україні під час еventуальної українсько-мадярської війни, одначе, й надалі відмовився передати українцям зброю.

Того самого дня, вранці 14 березня 1939 року, почався дбайливо підготований наступ 40-тисячної мадярської армії проти Карпатської Укра-

їни вздовж її південного кордону. Перші, розвідувальні відділи малярської армії зустріли спротив оборонців Срібної Землі, який примусив їх повернутися на малярську територію. Та після перших пробних боїв у наступ пішла вся сконцентрована на кордоні маса малярських військ, підтримана важкими гарматами, танками і літаками.

Головний наступ малярів ішов уздовж залізничної лінії Ужгород-Перечин-Ужок, щоб, опанувавши її, відрізати Карпатську Україну від Словаччини, яка, згідно з припущенням малярського штабу, могла дати українцям зброю. Друга лінія наступу йшла вздовж шляху Мукачів-Свалява-Лавочне, третя — вздовж залізниці Іршава-Кушниця, четверта на Севлюш-Королево-Хуст-Ясіня. Малярі та їхні союзники поляки були впевнені в своїй цілком легкій перемозі. Вже 15 березня польський уряд вислав на кордон своїх представників і через радіо заповів передачу зустрічі на «польсько-малярському кордоні» (на колишньому польсько-чеському на українських землях Карпат) представникові Польщі з представниками «переможної малярської армії».

Однак, польська делегація даремно ждала «зустрічі» протягом цілого тижня, а польська шовіністична вулиця — біля радіоапаратів, бажаючи почути, як відбуватиметься «радісна зустріч» з малярськими «братанками». Увесь тиждень малярська 40-тисячна армія мусіла зводити важкі бої й тільки з найбільшим зусиллям, п'ядь за п'яддю, здобувала карпатську землю.

Дня 14 березня, як тільки перервалися українсько-чеські бої, шеф Штабу Карпатської Січі полк. Колодзінський видав наказ провести загальну мобілізацію до рядів Січі. Наказ виконувало скрізь, по всій території Карпатської України. Відділи Січі роззброювали станиці чеської поліції, жандармерії та «Державної Охорони», і з їхньою зброєю поспішно маршували на південь, щоб загородити дорогу малярським ордам. Юні Січовики виявляли подивугідну відвагу й посвяти. В'язанками гранат вони знешкідливували малярські танки, а відібраними від ворога гарматками зістрілили кілька літаків.

15 березня ввечері до Хусту прибув спеціальний посол малярського уряду, який передав президентові Волошинові вимогу Малярщини без бою віддати Малярщині Карпатську Україну. Німецький консул із свого боку запросив до себе представників Головної Команди Карпатської Січі й порадив їм негайно капітулювати, бо в даній ситуації, коли на окупацію Карпатської України малярями погодилася Німеччина й Італія, всякий спротив є безвиглядний. У відповідь на це німецький консул почув від полк. М. Колодзінського-«Гузара» такі слова:

«В словнику українського націоналіста немає слова „капітулювати”. Сильніший ворог може нас у бою перемогти, але поставити нас перед собою на коліна — ніколи!»

Це була гідна відповідь українського націоналіста. І це був перший

відкритий спротив плянам і «порадам» Гітлера й гітлерівської Німеччини.

Геройський, твердий спротив Карпатської Січі, як армії Карпатської України, мадярським напасницьким ордам голосним відгомоном відбився по всьому світі, скрізь викликаючи зацікавлення, симпатії до героїчних оборонців і здивування з мужности українського народу. Зі сторінок світових газет зникли архаїчні назви «Прикарпатська Русь» чи «Мадярська Русь», уступаючи місце властивій назві — Карпатська Україна, яка несла всім роз'яснення, що Закарпаття — це ані «нічия» земля, ані «земля без імени», ані теж країна якогось окремого «мадяроруського» чи «карпаторуського» племені, але — частина України, а її населення — частина українського народу. У вогні героїської боротьби за волю і славу Карпатської України автохтонне населення перероджувалося, скидало з себе тавро вікової неволі, ставало гідною частиною великої Української Нації.

Навіть польська преса, що засліплена ненавистю до всього українського, лайкою і зневагою обкидала українських самостійників на Закарпатті, змінила свою думку, заскочена мужньою поставою українців. «Век Нови» з 24 березня 1939 року, дивуючись, що другого тижня після вмаршу мадярської армії в Карпатській Україні все ще йдуть завзяті бої, писав:

«На Закарпатській Україні в цю хвилину постає нова легенда...»

А «Меркуриуш Польскі» (ч. 15) визнав:

«На шпальтах Меркуриуша ми виступали з цілою безоглядністю проти „Закарпатської України“... Мусимо, одначе, чесно сказати, що в обличчі останніх подій маємо більшу пошану до українців, ніж до чехів і словаків. Які б там не були і хто б там не були оті „січовики“, а все таки ті люди не скавуліли, не склали зброї, але билися в найтяжчих політичних і стратегічних умовах... Якщо б я стояв на чолі сотні мадярської піхоти, я на власну відповідальність наказав би віддати почесну сальву над трупами поляглих українців.»

На першій лінії мадярського наступу, в районі Перечина, бої тривали протягом цілого тижня. Приспішити перемогу мадярам допомогли щойно поляки, які через Ужок вислали свої озброєні диверсійні відділи й заатакували українських оборонців з другого боку. На інших лініях мадярського наступу бої тривали куди довше. Невеликі партизанські загони (пор. Тацинця на Воловеччині, пор. Миколи Крупи в районі Рахова) протрималися до зими 1939/40 року.

На столицю Карпатської України Хуст мадяри почали наступ з Берегова через Іршаву ранком 14 березня, а від 2-ої години ранку 15 березня теж другим шляхом через Севлюш, кинувши, з престижевих мотивів, особливо великі сили — крім піхотних відділів, теж панцерні з'єднання, важку артилерію й летунство, бо хотіли «за кілька годин» перемаршувати невелику віддаль у 50 кілометрів і захопити столицю. Одначе, на обидвох шляхах вони зустріли несподівано міцний спротив

і щойно після двох днів важких боїв змогли підступити під Хуст, а вчором 16 березня ввійти до міста. Оборonoю столиці особисто керував полк. М. Колодзінський. Відступивши з Хусту, січовики продовжували ставити спротив ворогові. В бою з переважаючими силами мадярів під Буштином загинув Головний Комендант армії Карпатської України полк. Михайло Колодзінський і його помічник чот. Зенон Коссак.

Назагал у боях з мадярськими напасниками полягло тоді п'ять тисяч синів Срібної Землі та кількасот їхніх братів з другого боку Карпат, які поспішили на допомогу. Про велетенське значення цієї великої жертви слушно писав львівський «Вісник» (1939, книжка 4):

«„Геройські“ земляки „славного“ Белі Куна, що кинули на вагу подій велику збройну погугу 10-мільйонної держави в її спорі з півмільйоном тих, кого звали „мізера плебс“ — зазнали страшного розчарування. Многі думали, що те, що твориться в Хусті, в Сваляві, в Севлюші — це оперетка. Що вистачить остерігавчого дзвінка, щоб спустилася завіса. Чи ж не так сталося в Празі? Геройські земляки Белі Куна обіцяли їм автономію з Фенциками і Бродіями. Протектори теж радили вступити в переговори... Всім тим намовам і спокусам, всьому страхіттю подій, коли з грюкотом валилися довкола держави, — закарпатські українці плюнули в лице. Це була відповідь, подібна до відповіді Камбронна під Ватерльо. Замість очікуваної оперети або капітуляції, здивований світ нагло побачив щось таке, перед чим мимоволі кожний мусів знати капелюха...»

«Так! Цей „безнадійний опір“ — всім, крім спідлених душ, довів, що ідея, за яку билися і гинули січовики, не є нічия „інтрига“. Що раса, в обороні якої вони стали на беззглядну боротьбу, — проти чужих наказів, просьб і грозьб, проти договорів і трактатів, — що ця раса потрапить не підчиняється дійсності, лише сама творить нову. Потрапить — навіть серед гамору великих історичних потрясень — так піднести свій голос, щоб його почув світ.»

НЕБЕЗПЕЧНА РОЗКОЛИНА

Участь і роля членів Організації Українських Націоналістів у подіях, які відбулися на Карпатській Україні, — це одна з найсвітліших сторінок історії ОУН. У переломову хвилину життя тієї найменшої і найбільш призабутої частини української землі Організація Українських Націоналістів мужньо взяла на себе ролю ініціюючої й унапрямяючої самостійницької сили та завдання нести головний тягар організування збройного спротиву наїзникові. Всі ці свої завдання вона гідно виконала. Бож саме кадри провідних членів ОУН були організаторами збройної сили Карпатської України, це ж вони зуміли опанувати розгубленість після втрати Ужгороду, zorganizувати належний спротив чеським військовим відділам, що плянували роззброєння Карпатської Січі в ту хвилину, коли мадяри почали переходити кордон, і геройський спротив мадярській армії, ставши на передовій лінії оборонців. Це ж саме представники ОУН — полк. М. Колодзінський-«Гузар» і чот. Зенон Коссак-«Тарнавський» були тими, хто відкинув вимогу Гітлера, і гордо заявили, що українські націоналісти в жодній ситуації капітулювати не вмюють і жертвою свого життя в нерівному бою

довели, що їхня заява не була голосливою фразою. Це ж, урешті, під проводом ОУН сини Срібної Землі, здавалося б, покірні мученики, відважно пішли на лицарський змаг, щоб показати світові свою готовість боротьби за волю.

Дві протилежні оцінки

Однак, події в Карпатській Україні мають для історії ОУН ще одне значення: вони вперше цілком виразно виявили в жовтні 1938 року розколину, яка все міцніше стала зарисовуватися між Організацією Українських Націоналістів на рідних землях, і ПУН-ом, очоленим полк. Андрієм Мельником. Події в Карпатській Україні виявили, що хоч ПУН формально є не тільки частиною ОУН, а й його зверхнім органом, то однак його члени своєю духовістю є цілком чужі революційній ОУН. У критичну хвилину, коли треба було зважитись піти шляхом революції по лінії виключно українських інтересів і за орієнтацією на власні сили, або на шлях опортунізму, і коли для членів ОУН, які вирости в боротьбі проти окупанта рідних земель, було позадискусійним, що ОУН мусить вибрати перший шлях, — ПУН під проводом полк. Мельника пішов другим шляхом, шляхом опортунізму.

Світла участь ОУН у подіях на Карпатській Україні відбувалася всупереч становищу і всупереч наказам ПУН-у. Від хвилини зорганізування на Закарпатті Української Національної Оборони до моменту вибуху бойових дій пройшло пів року; під час організування УНОборони, як збройної сили карпато-української держави, дуже сильно відчувалася недостача фахових старшин; при ПУН-і існував окремий Військовий Штаб, члени якого, колишні військовики — ген. Капустянський, ген. Курманович, полк. Сушко, пполк. Колосовський, полк. Сціборський, сотн. Сенік — в той час перебували в Відні і деякі з них приїздили на Закарпаття, але ні Військовий Штаб як цілість, ані ніхто з його членів не захотів перебратися до своїх рук вишкіл кадрів збройної сили, ні — що найважливіше — керівництва обороною Карпатської України.

Дуже характеристичним для духовости цих двох окремих груп є пояснення, чому ніхто з членів Військового Штабу ПУН-у не взяв участі в збройній боротьбі Карпатської України. Пояснення, подане в збірнику Організації полк. Мельника п. з. «ОУН 1929-1954» на стор. 133: «Німецькі чинники унеможливили ген. Капустянському і полк. Сушкові виїхати на Карпатську Україну», є неvistачальне. Поляки, обставивши густо кордони, теж унеможлилювали пробитись на поміч Карпатській Україні рядовим і провідним членам ОУН.

Ближчих даних, чи це було «унеможливлення» в політичному чи фізичному сенсі, немає. Але, якщо б це була політична заборона, то вона характеризує тих людей, які підчинилися дорученню німецького уряду, як опортуністів, у гострому протиставленні до революціонерів

типу полк. Колодзінського, чот. Коссака і пор. Шухевича, які рішуче протиставилися вимозі тих самих чужих чинників. Якщо ж це була фізична перешкода — відмова видати паспорт на переїзд кордону, — то це теж характеризує тих людей, які скорилися такій перепоні, як крайніх легалістів, у протилежність до іншого гурта українських націоналістів, які опинилися на Закарпатті без жодного чужинецького паспорта.

У кожному разі така цілком відмінна одна від одної постава до подій в Карпатській Україні членів ОУН на західноукраїнських землях і членів ПУН-у виразно говорила про те, що тут ідеться про дві цілком інші ментальності, два цілком різні політично-психологічні світи.

Договір уряду Карпатської України з ПУН

Коли уряд Карпатської України опинився на еміграції, ПУН уважав за потрібне підписати з ним окремих договір. Цей акт підписано 21 липня 1939 року в Венеції, при чому контрагентами були: полк. Андрій Мельник, Омелян Сенік і Ярослав Барановський від ПУН-у та о. д-р Августин Волошин, Юліян Ревай і проф. Августин Штефан від уряду Карпатської України. Текст того акту такий:

1. Виходячи з засади соборності української нації, обидві сторони твердо обстоюють становище невідривності Карпатської України від українських земель і заявляють, що принцип соборності українських земель не може бути порушений.

2. Влада (Президент і Уряд) Карпатської України визнає, із усіма з того випливаючими висновками, Український Націоналістичний Рух за єдиного носія соборницько-визвольної боротьби української нації і Провід Українських Націоналістів, очолюваний полк. Андрієм Мельником, за керівника тієї боротьби.

3. Провід Українських Націоналістів визнає уряд Карпатської України з президентом о. д-ром Августином Волошином за законодавно умандатованого її представника серед українського і чужинного світу, як останній український легальний уряд, що правив частиною української землі — Карпатською Україною.

4. Стверджується, що Український Націоналістичний Рух, зокрема Уряд Карпатської України й Організація Українських Націоналістів, спільно змагали всіма силами створити, збудувати й оборонити Карпатську Українську Державу.

5. Усі конкретні висновки і потреби, що випливають із тих повищих засад, устійнюються в окремому залучнику.»

Четвертою точкою цього акту ПУН заінкасував увесь політично-моральний капітал, здобутий у боротьбі за волю і державну самостійність Карпатської України членами крайової ОУН, зручно зіставивши в одному акті визнання урядом Карпатської України заслуг ОУН у творенні та обороні Карпатсько-Української Держави з визнанням ПУН-у, очолюваного полк. Мельником, за «керівника тієї боротьби».

Для загалу українців, неознайомленого із закулісами подій в Карпатській Україні, таке вписання всіх політично-моральних досягнень

ОУН на рахунок ПУН-у видавалося цілком природнім і слушним, бо ж ПУН — це провід ОУН. Одначе, провідне членство ОУН знало правду. Воно бачило ту розколину, що чимраз виразніше зарисовувалася поміж ПУН-ом і революційними кадрами ОУН. Розколину, що її штучно накладена політура ще могла заховати на якийсь час перед стороннім оком, але не перед бурею подій, які наближалися.

ПЕРЕД ВИБУХОМ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

В ІДЕЙНІЙ ЄДНОСТІ З КАРПАТСЬКОЮ УКРАЇНОЮ

Події в Карпатській Україні восени 1938 року голосним відгомонам відбилися на українських землях. Самостійницькі змагання Карпатської України викликали захоплення серед усього українського населення. Зокрема на ЗУЗ, серед молоді викликали бажання активно допомогти братам закарпатцям у їхній боротьбі. Уся галицька й волинська молодь гстова була йти на Закарпаття й ставати в лави української армії, щоб зі зброєю в руках захищати кордони самостійної Карпатської України перед кожним її ворогом.

Визнаючи Організацію Українських Націоналістів за керівну силу української національної революції, охочі до відходу на Закарпаття всюди зверталися до ОУН по інструкції в цій справі. Одначе, КЕ ОУН на ЗУЗ поінформувала всіх зацікавлених, що новий Провід Українських Націоналістів (ПУН), очолений полк. Андрієм Мельником, видав заборону для української молоді під польською окупацією переходити на Закарпаття.* Крайова Екзекутива додавала до тієї інформації своє пояснення, що ОУН суворо зберігатиме респектування тієї заборони і тих, хто всупереч забороні зважиться йти на Закарпаття, там судитиме

* Л. Ребет в своїх споминах пише про це так: «Інструкція із закордонного центру організації (ОУН — ред.) забороняла масовий перехід членів на Закарпаття, посилаючись на те, що Закарпаття забезпечене і без того достатньою кількістю організаційних кадрів, які зрештою можна ще скріпити людьми з Європи, і що не можна оголовати Галичини й Волині від людей, бо тут теж чекає організацію важка проба... Жменька тих членів, що без дозволу подалася на Закарпаття, виконала там велике завдання.» («Український Самостійник», ч. 11, 13 березня 1955).

Революційний Трибунал, як анархістів, або навіть як провокаторів. Причин видання такої заборони тоді не подано. Одні вияснявали це тим, що заборона конечна з уваги на небезпеку спровокування польської збройної інтервенції проти Карпатської України в користь Мадярщини, інші тим, що ПУН підготовляє всеукраїнське повстання на ЗУЗ і через те вимагає, щоб західноукраїнська молодь залишалася на місцях. З респекту до ОУН загал молоді на західніх українських землях послухав заборони. На Закарпаття пішла тільки невелика кількість тих, до відома яких не дійшла заборона ПУН-у, або хто вирішив ризикувати життям, зігнурававши заборону.

Бажання боротьби, загальмоване заборонами ПУН-у, звернулося на західноукраїнських землях проти Польщі, яка відкрито зайняла вороже становище до самостійницьких змагань Закарпаття. В половині жовтня 1938 року,* на вістку про те, що чеський уряд погодився дати автономію для Закарпаття й що о. Волошин став прем'єром, а разом із тим про постанову закарпатської Української Національної Ради про її змагання до повної державної самостійности Закарпаття, — в церкві св. Юра у Львові відбулося окреме богослуження з молебнем у наміренні Карпатської України. Після богослуження зформувався величний демонстраційний похід кількатисячної маси учасників, які з окликами проти Мадярщини і проти Польщі помаршували вулицями Львова до середмістя. Демонстрантів намагалася зупинити поліція, тому прийшло до бурхливого зудару, під час якого демонстранти обкидали поліцію камінням. Не зважаючи на інтервенцію поліції, демонстранти дійшли до середмістя. Тут на допомогу поліції для розбивання колон демонстрантів прийшли польські студенти, але їх демонстранти криваво побили на вулиці Леґіонів. Окремі групи демонстрантів прорвалися під магістрат і під малярський консулят та повибивали там вікна.

Надзвичайно здивована кількістю демонстрантів, польська преса «вияснявала» своїм читачам, що, мовляв, львівські українці звелизули булу на демонстрацію «русинів» з цілої Галичини.

1 листопада 1938 року, після богослуження в річницю Листопадового зриву, знову влаштовано таку саму бурхливу демонстрацію, одначе, цим разом поліція вже задалегідь приготувалася, зміцнивши свої сили відділами кінної поліції з поліційної школи в Мостах біля Львова. Тож, коли демонстранти тільки зійшли з святоюрської гори, їх заатакувала кінна поліція, а середмістя було загороджене панцерними автами. Криваві сутички демонстрантів тривали ввесь день. Польська газета «Слово Народове» з 2 листопада писала про ці події так:

«Вчора після жалобного богослуження у святоюрській катедрі різні українські елементи намагалися зорганізувати маніфестаційний похід до центру

* Перша велика демонстрація у Львові в справі Карпатської України відбулася 26 вересня 1938 року, але скеровувалася проти малярських зазіхань на українські землі.

міста. Ці спроби зустрілися з негайною інтервенцією поліції, яка розігнала похід, що формувався. Під час того, як розганяли похід, з юрби українських маніфестантів падали оклики проти поліції й „ляхів”. Хоч похід розігнано, нечисленні гуртки українців проникли до центру міста, де намагалися об'єднати більше учасників, між іншим теж на Марійській площі. Однак, зібрана в середмісті поліція якнайшвидше ліквідувала всі того роду спроби. Одна з таких груп проникла з площі св. Юра до ринку. Члени тієї групи кинули на ратушу кільканадцять каменів, вибивши вікна. Сімох учасників тієї демонстрації на ринку арештовано; між арештованими є один гімназійний учень. Вечором, приблизно о 9-ій годині, в кількох районах міста завважено нечисленні українські боївки, що напали на виключно на польських студентів. Так, на вулиці Фридрихів українська боївка, складена з п'ятох осіб, набила до втрати притомності польського студента техніки З. Ш. Після перев'язання ран побитого перевезено на станцію швидкої допомоги. Подібна боївка напала на вулиці Пелчинській на двох студентів політехніки. Обидвох студентів важко побито, одного з них відправлено до шпиталу. Третій такий випадок трапився в той час на вулиці Яблонських, де українська боївка завдала нападеному польському студентові дві глибокі рани в голову. В усіх випадках побито студентів, які носили польські академічні шапки.*

Згадану демонстрацію zorganizували, з доручення члена КЕ ОУН Осипа Тюшки, члени т. зв. «Студентського відділу ОУН», головою якого в той час був Роман Малащук. До перших п'яток студентів негайно приєднався загальний присутніх на богослуженні, а між тими, хто проводив криваві двобої з поліцією, були навіть такі українські львівські робітники, що не вміли говорити українською мовою і лаяли польських окупантів... по-польськи.

За прикладом Львова пішли інші міста на ЗУЗ. У Бережанах, Стрию, Дрогобичі, Перемишлі та багатьох інших містах у жовтні-листопаді 1938 року відбулися масові протипольські демонстрації в обороні прав Карпатської України. В цих демонстраціях брали участь тисячі, а то й десятки тисяч українських селян. Проти них скрізь виступала польська голіція,** намагаючись розігнати їх, але демонстранти атакували поліцію дрючками, камінням тощо. Для опанування ситуації поляки стягнули на західноукраїнські землі великі поліційні та військові відділи з корінної Польщі, а в терен Карпат вислали 3 полки уланів, 2 полки піхоти і полк легкої артилерії.***

Всі ті події підсилювали протипольське революційне кипіння серед найширших мас українського населення на ЗУЗ і великим відгомном відбивалися за кордоном, компромітуючи в світовій opinio Польщу й привертаючи увагу світу до української проблеми.

* «Америка», ч. 136, 24 листопада 1936.

** Заява Л. Ребета, що: «В усіх випадках доходило до удару з відділами поліції, які були завчасу стягнені адміністрацією для протидії, і з цього виходить, що вона була попереджена конфідентами про пляновані виступи підпілля.» («Укр. Сам.», ч. 11, 1955) — є безпідставна, бо в той час по всіх містах ЗУЗ поліція була в постійному поготівлі, підкрививши себе поліційними відділами з корінної Польщі. Якщо б, як твердить Ребет, поліція була заздалегідь поінформована донощиками про заплановані демонстрації, то вона була б завчасу виарештувала організаторів і не допустила б до українських виступів.

*** «Америка», ч. 128, 5 лист. 1938.

НАСТУП ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ НА УКРАЇНСЬКЕ СТУДЕНСТВО

Для польської поліції не треба було аж якихось конфіденціальних інформацій для того, щоб знати, що ініціатором і керівником українського націоналістичного революційного руху та його виступів є переважно українське студентство, бо це було самозрозуміле. Адже ж так є в кожного народу, — саме студентство є пробойовиком революції. А тому, лякаючись ще рішучіших виступів українських мас проти польської окупаційної влади, польська поліція вирішила бодай на деякий час знешкідливити найактивнішу частину українського студентства. За добру нагоду для такої акції польська поліція визнала Конгрес українського студентства, що відбувся у Львові 20 березня 1939 року в будинку, що належав до Національного Музею. На всьому партері того будинку містилися студентська домівка, харчівня, читальня та всі студентські товариства, включно з студентським товариством українських техніків «Основа».

Союз Українських Студентських Організацій у Польщі (СУСОП) постав як легальне об'єднання всіх українських студентських товариств і організацій у Польщі, зареєстроване на підставі польських законів. Але польська влада кілька разів розв'язувала СУСОП, а у висліді різних інтервенцій знову дозволяла на його існування, так, що врешті і студенти, й самі польські урядові чинники розгубилися в тому, чи СУСОП є забороненою, чи легальною існуючою організацією, тим більше, що студентські організації в Польщі користувалися привілеями. Тому українські студенти, не розглядаючи того питання, регулярно відбували Конгреси СУСОП-у, а польська влада толерувала такий стан.

Одначе, з уваги на політичну ситуацію, яка створилася весною 1939 року, польські урядові й поліційні чинники вирішили потоптати шановані в усьому культурному світі студентські вольності, щоб завдати запланованого удару провідній частині українського студентства, а тим самим теж і українському націоналістичному рухові.

Вечором 20 березня 1939 року, коли Конгрес вже закінчився, поліція панцерними автами оточила будинок, в якому зібралися студенти. Сотня озброєних поліціантів увірвалася до залі нарад і під загрозою зброї звеліла всім учасникам піднести руки вгору й стати обличчям до стіни. Брутально б'ючи присутніх студентів і навіть молоденьких студенток, поліція провела докладний обшук приміщення й кожного з присутніх, а після того заарештувала всіх — приблизно 80 — учасників Конгресу й відвезла їх до поліційної, а згодом судової в'язниці, закидаючи їм підготовку протипольської революції.

Серед заарештованих тоді учасників студентського Конгресу були такі особи: Арсенич Микола, Білинський Андрій, Білинський Клявдій, Боцюрків Богдан, Боцюрків Марія, Вітошинський Борис, Вітушинський Іван, Галема Іван, Горбач Олександр, Грабець Омелян, Грималюк Василь, Гут Роман, Дада Богдан, Дзівак Валентина, Дзівак Микола, Заблоцький Юліян, Захаревич Василь,

Коваль Микола, Ковалюк Анна, Козак Ірина, Козак М., Кок Володимир, Костецький Сергій, Кравс Микола, Корилятович Надя, Кузьма Орест, Кульчицький-Дашиний Андрій, Курчаба Олександр, Левицький Володимир, Левицький Михайло, Левицький Юра, Лівчак Богдан, Лоґуш Омелян, Литвин, Литвинович Омелян, Любак Михайло, Матвійчук Микола, Малащук Роман, Малецький Іван, Мацілінський Остап, Мельник Петрс, Мірчук Петро, Никорак Юрко, Опарівська Ярослава, Олесницький, Ортинський Любомир, Охримович Маркіян, брати Охримовичі, Палідович Михайло, Пłosкач Богдан, Прокіп Роман, Процик Нестор, Пеленський Любомир, Равлик Іван, Радзівіл Оксана, Рибчук Богдан, Рудко Василь, Самотулка Теодосій, Сабаль Іван, Семчишин Орест, Семчишин Тиміш, Сеньчук Роман, Серант Іван, Сіян Оксана, Томків Богдан, Тершаковець Зенон, Трильовська Володимира, Филипчак Микола, Харкевич Мирослав, Харкевич Роман, Хомів Ярослав, Шевчик Люба.»*

Крім того, наступними днями поліція арештувала ще ряд українських студентів у їхніх помешканнях, наприклад, Володимира Янева, Степана Арсенича та інших.

Проти ув'язнення учасників студентського Конгресу було поведено слідство, в ході якого звільнено понад 20 студентів. Одначе, на початку червня 1939 року українські політичні в'язні в тюрмі Бригідки повели протестну акцію бойкоту зізнань і це перервало дальший хід слідства та звільнювання ув'язнених. Навпаки, деяких звільнених учасників Конгресу знову арештовано. У слідчій в'язниці залишилися інші учасники Конгресу СУСОП вже аж до розвалу Польщі й капітуляції Львова, точніше — до 20, зглядно 21, вересня 1939 року.**

НОВИЙ ПРОВІД ОУН НА ЗУЗ

У лютому 1939 року, після остаточного уступлення Л. Ребета з посту Крайового провідника ОУН на ЗУЗ, керівництво перебрав Мирослав Тураш-«Грабовський», який перед тим, від 1935 року, був провідником стрийської округи (области). Тураш-«Грабовський» вирішив повернути працю ОУН на властивий шлях революційної дії, поєднати в одній організаційній мережі ОУН т. зв. «офіційну мережу» і «неофіційне середовище» членів ОУН, а разом із тим зайняти критичне становище до подій в колах ПУН-у і це своє становище відверто Проводові Українських Націоналістів з'ясувати.

Нову Крайову Екзекутиву ОУН на ЗУЗ М. Тураш зорганізував у такому складі: Мирослав Тураш-«Грабовський» — Крайовий провідник, Володимир Тимчій-«Лопатинський» — організаційний референт, Дмитро Грицай — референт військових справ, Володимир Гринів-«Кремінський» — його заступник, Василь Турковський — референт пропаганди,

* Цей список виготовлено з пам'яті щойно під час опрацювання цієї книги і тому він неповний. Усіх разом заарештованих, у зв'язку з тодішнім студентським Конгресом, було сто осіб. Можливо, що польську поліцію спроставив у той час Іван Серант, котрий, як виявилось після розвалу Польщі, був поліпійним донощиком. У 1941 р. Серант жив на еміграції, в Регенсбурзі.

** Львівських політичних в'язнів звільнила ще польська тюремна сторожа.

Дмитро Мирон-«Орлик» — референт політичних справ, Ярослав Рак — його заступник, Петро Мірчук-«Залізник» — референт ідеологічних справ, Богдан Рибчук — служба безпеки, Роман Малащук — студентський сектор.

ВІДПЛАТНІ АКЦІЇ

ОУН перейшла на західноукраїнських землях до посиленої бойової діяльності. Від осені 1938 року на ЗУЗ шалів польський терор, що подекуди нагадував «пацифікацію» 1930 року. Сконцентровані в зв'язку

Зліва:
Володимир Тимчій
організаційний
референт
згодом Крайовий
провідник ОУН

Зправа:
Мирослав Тураш
Крайовий
провідник ОУН
на ЗУЗ

з подіями на Карпатській Україні польські відділи поліції й війська нападали, при нагоді легальних українських імпрез, на українське населення й жорстоко били присутніх, а українські установи демолювали. В тій польській терористичній акції проти мирного українського населення польській поліції і солдатесці помагали польські колоністи, «стшельци» та інші місцеві польські шовіністи. Тому КЕ ОУН вирішила звернути протитерор насамперед на польську поліцію і «стшельців».

В ході тієї відплатної акції, що відбувалася весною й літом 1939 року, з рук бойовиків ОУН згинуло кільканадцять польських поліціантів у різних місцевостях українських земель та значна кількість польських «стшельців». Особливо широко розгорнулася та акція ОУН в Бережанщині.

Великого розголосу набула тоді справа бойовика ОУН Данила Пучкала. В червні 1939 року в Вимислівці, пов. Бережани, застрелено поліціанта М. Федоровського. Під час розшуків за атентатниками поліційна стежа зустріла була 2 липня 1939 року на полях поміж Вимислівкою і Будиловом трьох мужчин, які на наказ підняти руки вгору відповіли пострілами до поліціантів. Один поліціант згинув, інші від-

ступили, обстрілюючи бойовиків ОУН, і залярмували станицю поліції. На допомогу стежі прийшов більший відділ поліції, оточивши хату, що в ній сховався один із бойовиків ОУН.

Після кількох годин перестрілки прибула дальша підмога для поліції — довколишні польські «стшельци», а також відділ поліції з Березжан, а з нею разом також начальник слідчого уряду та головний комендант польської поліції генерал Кордіян-Заморський, який тоді перебував у Березжанах на службовій інспекції. Поліціант Пержхаля, якому здавалося, що захований у хаті бойовик уже не має набоїв, увійшов до хати, але там загинув. Бойовик забрав від нього зброю й амуніцію й далі відстрілювався. Перестрілка тривала кілька годин, у висліді чого було поранених ще кількох поліціантів і «стшельців».

Врешті, поліція запальними кулями запалила хату й під час спроби бойовика вирватися з вогню його було застрелено. Виявилось, що це був 22-річний Данило Пукало з Вимислівки, що його поліція шукала як підозрілого за вбивство поліціанта Федоровського. Двох його товаришів, які зразу подалися в поля, а не ховалися, поліція не змогла спіймати.

20 квітня 1939 року в Дичкові, пов. Тернопіль, застрелено коменданта поліційної станиці в Бірках Великих — Анджея Слабого. У ході слідства арештовано Омеляна Зварича, що його поранив був А. Слабий під час перестрілки.

ОУН відновила також боротьбу проти колонізування українських земель польськими поселенцями. Наприклад, увечері 26 червня 1939 року 12 бойовиків ОУН запалили новозбудовану польську колонію в Плетеничах, пов. Перемишляни. При тому підстрелено польського сторожа. Коли ж колоністам прибула допомога, бойовики, відстрілюючись, зникли в темряві ночі.

Одначе, праця мережі ОУН була в той час надзвичайно важкою, бо саме тоді проходила велика хвиля арештів, у зв'язку з польською гістерією перед загрозою світової війни.

Вже в березні 1939 року, разом з іншими учасниками студентського Конгресу у Львові, були заарештовані члени КЕ Роман Малащук, Богдан Рибчук і Петро Мірчук, а кілька днів пізніше Василь Турковський. Тому, що ті у'язнення не були пов'язані з якоюсь бойовою акцією, а тільки з студентськими справами, то здавалося, що це тимчасові поліційні репресії, і змін у складі КЕ не проведено.

Масові арешти на всьому просторі західньоукраїнських земель раз-у-раз переривали мережу ОУН також на провінції. Одначе, тому, що ліквідовано дотеперішній ненормальний стан її двоподілу на «офіційне» й «неофіційне середовище», вона швидко поповнювалася й незабаром міцніла.

ЗАГАДКОВА ЗАГИБЕЛЬ М. ТУРАША-«ГРАБОВСЬКОГО»

Багато дошкульнішою, ніж масові ув'язнювання членів ОУН на українських землях, і цілком несподіваною була загибель Крайового провідника ОУН на ЗУЗ Мирослава Тураша-«Грабовського» в літі 1939 року.

До справи невдоволення з праці Л. Ребета, як колишнього Крайового провідника, і справи Ярослава Барановського, який далі залишався референтом зв'язку з Краєм як член ПУН-у, а після смерти полк. Коновальця був призначений полк. Андрієм Мельником членом триособової «Президії ПУН-у» (О. Сенік, Я. Барановський і ген. М. Капустянський)*, — приєдналися нові важливі справи персонального і політично-програмового характеру. Цими справами були: покликання на пост Голови Проводу Українських Націоналістів полк. А. Мельника, проти чого були застереження з боку крайової ОУН тому, що полк. Мельник цілими роками не брав жодної участі в діяльності ОУН і навіть не був її формальним членом, та справа незрозумілої заборони ПУН-ом для українських революціонерів переходити з українських земель під Польщею на Закарпаття, щоб там боронити незалежність Карпатської України перед мадярською агресією.

Для обговорення і вияснення усіх тих конфліктних справ виїхав М. Тураш вліті 1939 року до Праги, користуючись підробленими польськими туристичними документами. Бувши перед тим у Данцігу, він умовився з Осипом Тюшкою повідомити його про вислід своїх розмов листом, писаним за домовленим кодом.**

До Праги М. Тураш-«Грабовський» прибув щасливо, без пригод, повідомивши про це своїх друзів у Львові домовленими листами. Його перебування в Празі потвердили опісля і члени ПУН-у, з якими він там зустрічався. Прийшов також до Данцігу до О. Тюшки заповіджений лист, писаний кодом, з інформаціями, що всі справи будуть поладнані

* «Організація Українських Націоналістів 1929-1954», стор. 135.

** За свідченням Осипа Тюшки, який у той час мав крайові зв'язки, Тураш мав із ним домовлений код, яким ці два члени ОУН листувалися з крайовим Проводом. Згаданого листа Тураш написав до О. Тюшки з Відня, для конспірації польською мовою, користуючись домовленим кодом. Зразу за тим листом прийшов інший, писаний уже українською машинкою (отже, це вже був переклад!) Анною Чемеринською і, мабуть, для певности, щоб Тюшка його одержав, ще раз був висланий на його адресу. Про той лист дуже широко згадує З. Книш у своїй книжці «Розбрат», подаючи його повністю, але в українському перекладі. Оригінал листа польською мовою, на жаль, затратився з іншими організаційними матеріалами й листами. Всі ті матеріали й листи О. Тюшка, передав у половині серпня 1939 року Романові Шухевичеві. З доручення Я. Барановського Р. Шухевич прийшов до Данцігу в травні того ж року, щоб перебрати тамтешній зв'язковий пункт. Роман Шухевич перед своїм виїздом з Данцігу до Відня (безпосередньо перед німецько-польською війною) склав згаданий архів у свого кривняка, студента політехніки в Данцігу.

позитивно; прибув теж інший лист, писаний по-українськи Анною Чермеринською.

Незабаром після того усякий слід по М. Турашеві-«Грабовському» пропав. З-за кордону повідомляли, що він повернувся до краю, але на українські землі він не дійшов, ані чеська чи польська поліція не повідомляли в той час про його заарештування чи загибель на кордоні. На жодний слід не могла попасти в пошукуванні за ним і його родина та організаційні чинники.

Л. Ребет у своїх споминах* пише про цю загадку так: «Виходило б тоді, що поляки схопили його на кордоні і, як підозрілого розвідника, з вибухом війни розстріляли, не повідомивши ні словом рідню. Ця можливість була б правдоподібна, тільки... Тураш не повернувся по свої польські документи, необхідні для його повороту. Відповідальні за кордоном за його долю особи сказали на запит у цій справі, що Тураш так спішився з поворотом у Край, що не мав часу вступити по свої документи, що були заховані в іншому місці. Це знову виглядає не дуже правдоподібно, бо це була б крайня легководушність з боку Тураша. Не повертаючи по документи, він міг здобути одну добу часу, не більше. Чи треба було йому задля цього ризикувати і йти без усяких документів? Над цілою справою висить серпанок таємниці, на яку падає посередня чи, — не хочеться думати, — безпосередня тінь згаданої „залізної руки”».

Загадка загибелі Крайового провідника ОУН Мирослава Тураша-«Грабовського» вліті 1939 року залишилася досі нерозгаданою.

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В 1939 РОЦІ

У другій половині 1938 року кількість ув'язнених за приналежність до ОУН на всьому просторі західньоукраїнських земель досягла кілька тисяч осіб. Кількість арештованих у 1939 році, головню в останні місяці до вибуху війни, досягла приблизно 20 тисяч осіб. Велику частину арештованих поляки на початку 1939 року почали вивозити до концентраційного табору в Березі Картузькій і то не лише з теренів, що межують з Карпатською Україною. (напр., на початку 1939 року вивезено до Берези Картузької Ол. Самохваленка й М. Никифорука з Богородиці, пов. Грубешів на Холмщині). Кількість ув'язнених у Березі Картузькій українців, з вибухом німецько-польської війни, становила кругло 5 тисяч осіб.

Тих в'язнів, що проти них ведено слідство в якійсь конкретній справі, засадничо тримано також у 1939 році у в'язниці дотичного міста, а опісля їх суджено.

* «Український Самостійник», ч. 9, 27 лютого 1955 р.

У лютому 1939 року суд у Чорткові за поширювання летючок ОУН засудив Романа Мончаковського з Джурина на 2½ року ув'язнення.

Львівський суд засудив у лютому Петра Гнипа з Жорнищк, пов. Городок, — за демонстративне биття в дзвони в зв'язку з смертю полк. Коновальця та за переховування підпільних видань, — на 3 роки ув'язнення.

У Золочеві 16 лютого 1939 р. за співання протипольських пісень засуджено: Дмитра Куп'яка на 3 роки, Михайла — сина Юрка, Михайла — сина Михайла й Ольгу Куп'яків, Ол. Семеніва, В. Бербеку, Т. Вовка, Е. Парубочого і М. Романюка — усіх із Яблонова, пов. Камінка, — по 2 роки, а Ол. Вовка на півтора року ув'язнення.

Львівський суд на виїзній сесії в Белзі засудив 22 лютого, за спротив польській поліції розкопати могили стрільців, М. Олійника з Себечева, С. Наконечного, І. Кравчука, Д. Новосада і В. Луцика з Цеброва на карі від 6 до 12 місяців ув'язнення.

Суд у Стрию за перехід кордону до Карпатської України засудив по 1 рокові ув'язнення: М. Кравчука, Л. Сорочака, П. Глушка, В. Патрія, І. Ліденка, Я. Максимця і В. Сливинського.

За участь у протипольських демонстраціях у зв'язку з справою Карпатської України суд в Золочеві в березні 1939 року засудив: П. Коківського, Андрія Мельника, М. Качмарського, І. Грицай, І. Качмарського і П. Борисника по 8 місяців ув'язнення, а неповнолітньому М. Боднареві висловив упікнення. Всі підсудні були із Зборова. За ті самі провини суд у Бережанах засудив: Василя Сенькова з Потутор на 2 і пів року, а Федю Данилова з Вербова — на один рік ув'язнення.

За намагання перейти кордон до Карпатської України суд у Турці 17 березня 1939 року засудив Дм. Стецюка з Вербова, пов. Бережани, на 2 роки ув'язнення.

31 березня 1939 р. бережанський суд на виїзній сесії в Ходорові за приналежність до ОУН засудив: Івана Лукавецького на 5 років, Василя Проця, Петра Закорчемного, Теодора Зельонку по 3 роки тюремного ув'язнення, а В. Хруца, В. Кобрини і Л. Католу (усіх із Сугрова) звільнено.

У квітні 1939 р. самбірський суд засудив, за переховування групи українських революціонерів, які опісля перейшли на Карпатську Україну, — о. Й. Кабаровського, інж. Е. Літинського по 2 роки, а Л. Кліма на півтора року ув'язнення.

4 квітня 1939 р. у Львові за приналежність до ОУН засуджено: студента Романа Коцюмбаса з Вібрки на 5 років, а в Тернополі Василя Потічного з Купчинець — на 9 місяців ув'язнення.

За вербування добровольців до Карпатської Січі суд у Станіславові в квітні 1939 р. засудив М. Стефаніва й І. Вередюка по 2 і пів року, Д. Микитчука на 2 роки, Ю. Соловчука та Ю. Одока з Микulichина по 14 місяців ув'язнення.

Самбірський суд у травні того ж року засудив учня гімназії Є. Ясницького з Старої Соли, за приналежність до ОУН, на 4 роки ув'язнення.

За оборону стрілецьких могил у Підберізцях, пов. Львів, перед польською поліцією, львівський суд 21 липня 1939 р. засудив: П. Царя на 10 місяців, П. Дмитерка на 8 місяців, В. Дмитерка на 7 місяців безоглядного тюремного ув'язнення, а І. Чинила, П. Гуля, М. Ковалья по 7 місяців, М. Чорного, І. Дзюбика й І. Гарапу по 6 місяців ув'язнення з тимчасовим припиненням виконання карі.

Чортківський суд у серпні 1939 р. засудив за приналежність до ОУН Василя Пшика, Павла Федоркова, Миколу Мороза, Сильвестра Швеця, Івана Легапчука, Марію Бітів та Михайла Музичку по 3 і пів року тюремного ув'язнення.

За виступ проти поліції під час панахиди на могилах у Хирові, в якому згинули дві особи, суд у Самборі в серпні 1939 року засудив Е. Кендзерську й С. Кузика по 10 місяців, М. Бойка, Розалію Хому й О. Петровського по 8 місяців, вісім інших підсудних — по 6 місяців ув'язнення.

РИМСЬКИЙ «ІІ. ВЕЛИКИЙ ЗБІР УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ»

Устрій Організації Українських Націоналістів, що його 1 лютого 1929 року схвалив Конгрес Українських Націоналістів, встановив, що Великі Збори ОУН повинні відбуватися через два роки. Але процес злиття УВО в ОУН і організаційні перебудови в зв'язку з арештами припізнили Конгрес. Обов'язок підготувати ВЗУН лежав на організаційному референті ПУН, однак ця справа проволікалася, а тому в 1936 році полк. Коновалець доручив підготовку ІІ. Великого Збору новому членові ПУН-у Іванові Габрусевичеві-«Іртеневі». Передбачалося, що ІІ. ВЗ буде скликаний у другій половині 1937 року.*

Одначе, запланований реченець був пересунений на пізніше, а причиною цього була виразна вимога полк. Коновальця. Наладнування зв'язку з східньоукраїнськими землями й розбудова там організаційної мережі проходили успішно і з уваги на це полк. Коновалець бажав, щоб на ІІ. Великому Зборі були присутні також представники СУЗ і щоб за їхньої співучасті були прийняті відповідні постанови, які заторкували б організаційно-політичний характер націоналістичних клітин на підсоветській Україні. В зв'язку з цим полк. Коновалець вирішив теж виїхати весною 1938 року нелегально до УССР, використовуючи організаційні зв'язки, і там особисто познайомитися з ситуацією, справжнім станом організаційних справ і можливостями підпільної боротьби.**

У січні 1938 року полк. Є. Коновалець, як Голова Проводу Українських Націоналістів, видав у справі чергового ВЗ такий комунікат:

«Доводиться до відома наступне:

1. Збір ОУН вирішив я скликати невідклично восени 1938 року. Точний реченець і місце будуть подані пізніше.

3. Для розгляду й узгіднення виготовлених доповідей і для устійнення проп. З. Карбовича.* До його завдань буде належати: устійнення в порозумінні з Проводом ОУН проблем, що повинні бути порушені на Зборі, устійнення тем доповідей, що повинні бути прочитані на Зборі, зв'язок з визначеними мною доповідачами, і взагалі стеження, щоб праця для підготовки Збору розвивалася правильно і в означених реченнях.

3. Для розгляду й узгіднення виготовлених доповідей і для устійнення проєктів рішень, що мали б бути подані Зборові для затвердження, буде в свій час покликана мною окрема Комісія.

4. Визначення доповідачів для поодиноких тем мусить бути закінчене до 15 лютого. Час для опрацювання самих доповідей визначеними мною доповідачами виводитиме чотири місяці, себто, всі доповіді обов'язково мусять бути переслані до Уповноваженого для підготовки Збору не пізніше 15 червня 1938 року.

5. В прилозі перші три обіжні листи з додатками Уповноваженого для підготовки Збору. Доручаю членам активу точно переглянути всі матеріали і не пізніше 1 лютого 1938 переслати на вказану в окремому обіжному листі ч. 1 адресу свої завваги.

6. Уповноважений отримав від мене доручення негайно почати в наших виданнях пропаганду справи Збору, зокрема значення Збору як законода-

* Потім уповноваженим призначено З. Карбовича-Стецька через те, що перший уповноважений, Іван Габрусевич-«Іртен», був хворий.

** Дивись цитату з розмови А. Мельника з полк. Є. Коновальцем на стор. 203.

ного тіла ОУН, значення факту скликання Збору, врешті висвітлення в головних зарисах тематики, що на Зборі мала б бути обговорена. Доручую Націоналістичній Пресовій Службі бути помічною Уповноваженому в цих його завданнях. Крім того, я доручив Уповноваженому виготовити основну статтю на тему Збору до найближчого альманаху.

7. Зазначую, що всі мої доручення в справі підготовки Збору мусять бути якнайточніше виконувани.

Надіюся, що весь наш актив, свідомий ваги моменту, що його ми зараз переживаємо і ваги завдання, до реалізації якого ми тепер приступаємо, докладе з свого боку всіх зусиль, щоб Збір відбувся гідно й увінчався якнайбільшим успіхом. — Слава Україні!

Постій, 19 січня 1938. Євген Коновалець, Голова Проводу УН.»

Полковник Андрій Мельник,
голова ПУН

В умовах нової ситуації, що постала після смерті полк. Є. Коновальця, полк. А. Мельник для організування II. Великого Збору скликав до Генуї комісію в складі: Сціборський, Сенік, Чемеринський і Стецько, яка доручила інж. М. Сціборському випрацювати, згідно з їхніми вказівками, текст постанов підготовлюваного Збору.

Збір відбувся 27 серпня 1939 року, чотири дні перед вибухом другої світової війни, в домі колишньої української амбасад в Римі (де мешкав проф. Є. Онацький) і тому він відомий під назвою «Римський ВЗУН». Його відкрив окремою промовою полк. А. Мельник, як Голова ПУН-у. Президію Збору очолив, на пропозицію Я. Барановського, О. Сенік-«Грибівський», який покликав на своїх заступників ген. М.

Капустянського і ген. В. Курмановича, а на секретарів Ярослава Стецька-«Карбовича» і «С. Половця».

[На основі опублікованих витягів із документів Великого Збору, до участі в ньому були покликані 19 січня 1938 року 33 особи, яких в документі перераховано за псевдами, частково організаційними, частково спеціально придуманими для одноразового вжитку на Конгресі.*

Не всі з них могли прибути в серпні на Великий Збір. Одні не могли прибути через паспортні труднощі, або пильні заняття в передвоєнний час, інші, як напр., два представники з ЗУЗ, Роман Шухевич і Лев Зацний, що чекали на покликання у Відні, не були допущені до участі простим технічним способом, не одержавши організаційних зв'язків до засекреченого місця нарад.

* 3. Книш: Перед походом на Схід. Перша частина, стор. 79-93.

Кількість прибулих учасників на Великий Збір в опублікованому витягу з протоколу, є подана в спосіб, мабуть з конспіративних причин, не зовсім виразний. Перелік групи учасників індивідуально запрошених полк. Мельником на Конгрес, що дійсно взяли в ньому участь, становить 19 псевд, частково ширше відомих. Разом з полк. Мельником названим по прізвищу, всіх осіб індивідуально названих є 20. Одначе це число не є повним. Деякі учасники є приховані в групі відпоручників з ЗУЗ, «делегатів з нового світу», чи відпоручників від європейської еміграції. Їхні псевда, як теж і псевда по одному відпоручникові з ЗУЗ, Буковини і Бесарабії, Карпатської України, і Зеленого Клину не завжди повторюються в списку 19 наведених псевд.

Подасмо в поазбучному порядку насамперед 13 псевд, учасників Конгресу, прізвища яких є уточнені з їхніми тодішніми псевдами. Це були:

1. Ярослав Барановський (Лімицький), 2. Осип Бойдуник з ЗУЗ (Діброва), 3. Василь Войтанівський (Горохівський), з Хорватії, 4. Ген. Микола Капустянський (Низола), 5. Олександр Кандиба-Ольжич (Куницький), 6. Ген. Віктор Курманович (Торк), 7. Дмитро Мирон (Свенціцький), з ЗУЗ, 8. Омелян Сенік (Грибівський), 9. Ярослав Стецько (Карбович), 10. Полк. Микола Сціборський (Органський), 11. Михайло Турчманович (Борович), 12. Орест Чемеринський (Оршан), 13. Сидор Чучман (Степняк).

В Конгресі приймало участь 6 дальших осіб, псевда яких не є уточнені. Це були: 14. Полк. Андрій Мельник, який виступав на Конгресі під власним іменем, 15. Євген Онацький,* 16. М. Різник з США, 17. Ріко Ярій, 18. Осип Тюшка з ЗУЗ, і 19. С. Давидович з Канади.

Конгрес працював в дуже приспішеному темпі. Перед Конгресом працювали Комісії, як складова частина Великого Збору, які випрацювали проєкт резолюцій. Пленум ВЗУН, що тривав 3 години, вибрав Голову Проводу і прийняв запропоновані резолюції. Комісії було утворено чотири.

1. Ідеологічно-політична Комісія — голова Микола Сціборський, члени: Я. Стецько, Д. Мирон, Орест Чемеринський, Василь Войтанівський, О. Бойдуник та О. Кандиба-Ольжич.

2. Військова Комісія — голова полк. Р. Сушко (Кіндрат, Дашкевич), що на Конгрес не прибув; учасники ген. М. Капустянський, ген. Віктор Курманович і полк. Ріко Ярій.

3. Економічна Комісія — голова Осип Бойдуник, члени: Я. Стецько, М. Сціборський та Михайло Турчманович.

4. Організаційна Комісія — голова Ярослав Барановський, члени: Я. Стецько, В. Войтанівський, О. Бойдуник і Д. Мирон.

Головою Резолюційної Комісії, що узгіднювала проєкти чотирьох названих Комісій, був Я. Стецько, її членами: М. Сціборський, Я. Барановський, О. Чемеринський і В. Войтанівський.

Конгресом проводила Президія. Вона була утворена в такий спосіб, що полк. А. Мельник покинув Омеляна Сеніка на голову Президії, а цей призначив двох членів Президії — ген. М. Капустянського і ген. Віктора Курмановича — та двох секретарів — Ярослава Стецька і С. Половця (псевдо). Після парадної вступної частини ухвалено новий устрій ОУН, заслухано звіту Ярослава Барановського, як секретаря ПУН-у, з діяльності ПУН-у від І. Великого Збору, заслухано звіти з праці Комісії, подані головами тих Комісій та головою Резолюційної Комісії Я. Стецьком, ухвалено постанови ІІ. ВЗУН. Полковник Мельник подав до відома склад нового ПУН-у і на закінчення відчитано його маніфест з нагоди Конгресу. Голова Президії Сенік перевів присягу на вірність Вождеві. «На наказ Вождя кожний з привних підходив до

* У протоколі привних на Конгресі учасників не подано псевда Онацького (Домотенко), Давидовича (Давид), ані Ярого (Карпат), хоч це останнє псевдо є подане в складі Військової Комісії на Конгресі. В названому протоколі 5 псевд учасників не є уточнені з прізвищами. Це такі псевда: 1. Залісецький, 2. Ш. Зеленоклинєць (делегат з Манджурії), С. Половець (мабуть делегат з СУЗ), 4. Сорочинський, 5. Суп і 6. Шепарович.

нього і поданням руки підтверджував присягу вірності і послуху». Це був новий церемоніал, який символізував перехід до іншого стилю організаційних звичаїв.]

Як першу точку нарад Сенік відчитав текст «переданого йому усно» заповіту полк. Є. Коновальця про призначення полк. А. Мельника його наслідником на пості Голови ПУН-у,* після чого в залі нарад почувлися оплески. О. Сенік, як голова Збору, ствердив, що ті оплески належить вважати однодушним затвердженням усіма учасниками II. Великого

Перший зліва Лев Зацний, недопущений на II. ВЗ делегат із ЗУЗ, далі направо Ярослав Старух і Андрій Федечко

Збору Українських Націоналістів заповіту полк. Коновальця призначити своїм наступником колишнього шефа штабу Дієвої Армії і корпусу СС та Крайового коменданта УВО — полковника Андрія Мельника** та

* Нам ніколи не доводилося зустрічатись ані з оригіналом, ані з відписом тексту «заповіту полк. Коновальця», що його відчитав у Римі О. Сенік, ані теж з провідними членами ОУН, які б — поза Я. Барановським і О. Сеніком — заявили, що вони бачили той текст. Ніколи не публіковано його в жодних виданнях Організації полк. Мельника та не подавано, з якої дати мав би бути той «заповіт».

** Звертаємо увагу, що тут ні словечком не згадується про якесь «надрядне становище в ОУН на Рідних Землях», що його нібито мав займати в час свого перебування на західноукраїнських землях полк. А. Мельник, як це ствердять члени його Організації, не подаючи джерела речень наведених у лапках у нашому тексті.

як «ентузіастичне вітання полк. А. Мельника як нового Вождя й урочисте приречення новому зверхникові Націоналістичного Руху й ОУН свого підпорядкування, послугу й підтримки». Окремого голосування над кандидатурою полк. Мельника не проведено.

ВЗУН прийняв «Постанови» загального характеру й окремо прийняв новий «Устрій ОУН» та видав окрему «Відозву Президії П. ВЗУН».

«Римський П. ВЗУН», наради якого тривали тільки три години, від 15-ої до 18-ої після полудня, не знайшов схвалення загалу членства ОУН і був уневажнений постановою Революційного Проводу ОУН, а опісля окремою постановою П Великого Збору ОУН у квітні 1941 року. Все ж і Римський «ВЗУН» творить подію в історії ОУН, а суть прийнятого ним нового «Устрою ОУН» є така характеристична для осіб, які творили той епізод, а опісля створили окрему організацію під проводом полк. А. Мельника, що доцільним є навести повний текст того «Устрою» і також текст «Відозви Президії П. ВЗУН».

«УСТРІЙ ОУН, УХВАЛЕНИЙ П. ВЗУН У СЕРПНІ 1939 РОКУ»

Частина перша

Розділ А.

Голова Проводу Українських Націоналістів

1. На чолі ОУН стоїть Голова Проводу Українських Націоналістів.
2. Голову ОУН проголошує Великий Збір Українських Націоналістів на підставі: а) вказання чи тестаменту попереднього Голови ПУН, б) своєї ініціативи, у випадку відсутності такого вказання чи тестаменту.
3. Гслова ПУН має всю повноту влади в кермі Українським Націоналістичним Рухом, що складається з ОУН і всіх кермованих нею Організацій на Землях Соборної України і на чужині.
4. Гслова ПУН як керманіч і репрезентант визвольних змагань Української Нації є її Вождем.
5. За свою діяльність і рішення Голова ПУН відповідає перед Богом, Нацією і власним сумлінням.
6. Голова ПУН скликає Великий Збір Українських Націоналістів, призначає членів ПУН, Генерального Суддю й Головного Контрольного, подаючи це до відома ВЗУН.
7. Голові ПУН прислуговує законодатна влада в міжчасі сесій ВЗУН.

Розділ Б.

Великий Збір Українських Націоналістів

1. Великий Збір Українських Націоналістів є закондатною установою ОУН. Він зосереджує провідні елементи націоналістичного активу України і репрезентує еліту Нації.

2. В обсяг завдань і компетенцій ВЗУН входить:

а) Проголошення Голови Проводу Українських Націоналістів. (Примітка: на випадок смерті чи уступлення Голови ПУН, його наступник негайно перебирає керму з усіма належними Голові ПУН прерогативами влади, з обов'язком скликати ВЗУН до 6 місяців. На випадок невказання Головою ПУН свого

наступника, аґенди Голови ПУН перебирає останній керівник ВЗУН із обов'язком скликати ВЗУН до 6 місяців у його останнім персональним складі);

- б) прийняття до відома складу Проводу Українських Націоналістів;
- в) вислухання звідомлень Голови ПУН;
- г) затвердження зміни й доповнення Устрою та Програми ОУН;
- ґ) затвердження, зміни й доповнення Судового правильника;
- д) затвердження, зміни й доповнення правильника Головної Контролі ОУН.

3. Членами ВЗУН є: а) члени Проводу Українських Націоналістів, б) Генеральний суддя ОУН, в) Головний контрольний ОУН, г) провідники еміґраційних теренів, ґ) особи, покликані Вождем у признанні їхніх заслуг чи кваліфікацій. (Примітка: особам, вказаним у пункті ґ, гідність членів ВЗУН надає Голова ПУН із власної ініціативи, або на пропозицію ПУН).

4. ВЗУН скликає Голова ПУН щодва роки. У надзвичайних випадках Голова ПУН продовжує чи прискорює реченець скликання ВЗУН.

5. Ухвали ВЗУН приймаються не голосуванням, а однозгідним вирішенням його членів. Якщо немає однозгідности при ухвалах ВЗУН, вирішує становище дотичної фахової комісії, за винятком випадку, вказаного в т. 2 а.

6. Ухвали ВЗУН, щоб стали зобов'язуючими ОУН законами, вимагають підпису Голови ПУН.

7. ВЗУН проводить його керівник, покликаний пленумом ВЗУН на пропозицію Голови ПУН.

8. Крім керівника ВЗУН, Президію ВЗУН складають два його заступники, яких покликає керівник. Керівник покликає теж двох секретарів ВЗУН.

9. Праці ВЗУН у фахових комісіях і на пленумі відбуваються на підставі затвердженого Головою ПУН окремого Правильника.

Розділ В.

Провід Українських Націоналістів

1. Провід Українських Націоналістів є дорадчим і виконавчим органом при Голові ПУН.

2. Членами ПУН є: а) особи, що керують окремими ділянками праці ПУН, б) Провідники Країв.

3. Членів ПУН призначає і звільняє Голова ПУН, повідомляючи про те своєчасно ВЗУН.

4. За виконання своїх обов'язків члени ПУН відповідають лише перед Головою ПУН.

5. Доручення членів ПУН, видані ними на підставі приділених їм Головою ПУН компетенцій, зобов'язують підлеглі керівні органи і членство ОУН.

6. Кількісний склад ПУН визначає Голова ПУН відповідно до потреб і діяльності.

Розділ Г.

Провідники Країв і їм підчинені керівні органи

1. а) В організаційній схемі і праці ОУН українські землі поділяються на... б) Кількість, величину й обсяг вищезазначених одиниць адміністративного розподілу на українських землях визначають керівні органи відповідно до існуючих умов та доцільности.

2. На чолі Країв стоять їх Провідники. а) Провідників Країв призначає і звільняє Голова ПУН, перед яким вони відповідають за свою діяльність, б) Провідники Країв кермують усією діяльністю ОУН в даному Краю.

(Наступні точки 3-8 мають конспіративний характер).

Розділ Г.

Керівні органи на чужині

1. На чолі націоналістичного активу в поодиноких державах, чи в комплексі держав стоять Провідники еміграційних теренів.
2. Організацію націоналістичного активу на чужині та керівних органів определяє окремих, затверджений Головою ПУН, правильник.

Частина II.

ОУН і організаційна карність

1. Судові Установи ОУН складаються з: а) Головного Революційного Трибуналу ОУН, б) Крайових Революційних Трибуналів ОУН, в) Судів ОУН.
2. Судовими Установами ОУН керує Генеральний Суддя ОУН.
3. Структура, склад і компетенції Судових Установ ОУН, як також роди злочинів і проступків, належних їх розглядові, порядок процесуального поступування і виконання присудів встановлюються затвердженим ВЗУН Судовим Правильником.

Частина III.

Контроля

1. Контрольні Установи ОУН складаються з: а) Головної Контрольної Установи ОУН і б) її Експозитур.
2. Контрольними Установами керує Головний Контрольний ОУН.
3. Структура, склад і компетенції Контрольних Установ ОУН встановлюються затвердженим ВЗУН Правильником Головної Контролі.

Частина IV.

Членство

1. Членом ОУН може бути кожний українець та українка, що задовольняє наступні вимоги: а) ставить понад усе добро Української Нації та визнає націоналістичну ідеологію, б) посідає високі особисті й громадські моральні вартості, в) творчо працює і сумлінно виконує доручені обов'язки, г) підпорядковується владі ОУН.
2. Права й обов'язки членів ОУН: а) права членів ОУН стоять у прямому відношенні до обов'язків і відповідальності, які вони на себе перебирають, б) членство в ОУН зобов'язує до постійної праці над поглибленням своєї особистої культури й освіти, в) приналежність до ОУН зобов'язує виконувати провідні функції в національно-громадському житті, г) перед членами ОУН, незалежно від їх звання і походження, стоїть відкритим шлях до найвищих у ієрархії ОУН керівних постів, коли вони того гідні. (Примітка: члени-жінки засадничо здатні до виконання тих завдань, що зобов'язують членів-чоловіків, але, згідно з природним розподілом функцій, роля членів-жінок насамперед у виховній діяльності).

Розділ Б.

Розділ членства ОУН

1. Члени ОУН поділяються на: а) дійсних і б) присяжних.
2. Дійсними членами ОУН можуть бути особи, що скінчили 18 років життя; а) Особи, що заявляють бажання стати дійсними членами ОУН, вважаються впродовж шести місяців кандидатами, виконуючи пробні праці і завдання.

Період кандидатства керівні органи використовують як для всебічного виявлення особистих прикмет і придатности кандидата, так і для його ідеологічного і політичного підготовлення.

(Примітка: Провідник даної організаційної клітини, чи вищі від нього керівні органи ОУН можуть скорочувати вказаний термін кандидатства. Відповідальність за перехід кандидата в дійсні члени ОУН несуть керівні органи, що його затверджують. До часу затвердження кандидата дійсним членом ОУН відповідальність за нього несуть ручителі).

б) При затвердженні дійсним членом ОУН кандидат складає зобов'язуюче в ОУН приречення.

в) Вихід дійсного члена ОУН відбувається за згодою керівних органів.

(Примітка: у випадках, коли виявиться органічна непридатність до праці дійсного члена ОУН в твердих революційних умовах, дотичний член може бути звільнений з ОУН в організаційному порядку безпосереднім провідником, який подає мотиви свого вирішення на апробату зверхнім керівним органам).

г) Після виходу з ОУН дотична особа не може належати до угруповань і брати участь в акціях, що побороють ОУН.

(Примітка: карні санкції ОУН стосуються й осіб, що вийшли з її складу).

3. Присяжними членами ОУН можуть стати дійсні члени, що заслуговують на цю честь.

а) Про перехід дійсного члена в категорію присяжних членів вирішують високі особисті прикмети даної особи та її заслуги перед ОУН, з тим, що та особа має не менше 25 років життя та була не менше три роки дійсним членом ОУН.

(Примітка: у виїмкових випадках і за виїмкові заслуги перед ОУН присяжними членами ОУН можуть стати й дійсні члени нижче 25 років життя, якщо були щонайменше 3 роки дійсними членами ОУН).

б) Номінацію присяжних членів ОУН переводить Голова ПУН за власною ініціативою, або на пропозицію членів ПУН.

(Примітка: на випадок неможливості персонально провести акт присяження, Голова ПУН може доручити це членові ПУН).

в) Заприсяження є урочистим актом, який підтверджує вже заслужене право даної особи бути присяжним членом ОУН. При цьому акті вона складає зобов'язуючу в ОУН присягу, згідно з устійненим ритуалом.

г) Приналежність до присяжних членів ОУН є досмертна. При надзвичайно виняткових обставинах звільнити від присяги може тільки Головний Революційний Трибунал, вирішення якого затверджує Голова ПУН.

г) Виключення присяжного члена з ОУН може наступити тільки на підставі рішення Головного Революційного Трибуналу, затвердженого Головою ПУН.

Розділ В.

Формації націоналістичної молоді

1. В цілях ідейного націоналістично-державницького й суспільно-організаційного виховання української молоді існують при ОУН окремі формації доросту та юнацтва обидвох статей.

а) До груп доросту входять діти від 6 до 14 років життя.

б) До груп юнацтва входять юнаки від 14 до 18 року життя.

в) Організаційні форми згаданих формацій націоналістичної молоді визначають, відповідно до умов і обставин, опрацьовані керівними органами ОУН, затверджені Головою ПУН, правильники.»

З «ВІДОЗВИ ПРЕЗИДІЇ ІІ. ВЗУН»

«Націоналісти! Українці!

Українським народом після довгих років неволі відновлені та його іменем проголошені державно-правні акти Самостійности та Соборности України — існують і зобов'язують нас!

Героїчною смертю тисяч і тисяч борців закріпили ми їх у наших душах і чинах. І хоч хвилиночку нас переможено, то духово ми знову стали державним народом.

В найглибшій пошані до священної волі Першого Вождя Націоналістичної України, визнаючи довічне значення його зусиль і трудів для нашого народу, — Великий Збір Українських Націоналістів однодушно затверджує рішення Євгена Коновальця призначити своїм наступником колишнього шефа штабу Дієвої Армії й Корпусу СС та Крайового коменданта УВО — полковника Андрія Мельника.

Українці! Щоб досягнути нашої мети, треба органічного з'єднання всього здорового українства навколо одної Ідеї, одної Організації і одної Людини. Єдиний національно-революційний фронт під кермою Вождя Андрія Мельника — це вимога хвилини.

На шляху Національної Революції не може бути приязної зустрічі і спільного маршу борців з рабами!

Чина співпраця всіх верств і станів українського народу в революційній боротьбі — це передумова відбудови нашої держави.

Кожний українець — селянин, робітник і інтелігент — прикладе руку до Великої Будови і боротьби, або він раб і безвартісна людина.

Українець іде до боротьби за Державу не ради лакізму нещасного, а тому, що він уже людина вільна і горда і воліє згинати героєм, як животіти рабом.

Власна Держава — це теж праця, земля і хліб.

Без національної революції — нема соціальної. Націоналістична революція — це революція національна і соціальна.

Україна для українців!

Не залишити ні грудки Української землі в руках ворогів і чужинців! Бо земля — це джерело внутрішньої сили українського народу і підстава його дужагня з зовнішнім світом.

Наш змаг іде: за національну засаду організацій світу; за націю, а не клясу; за ідеалізм, а не матеріалізм; за державу праці і соціальної справедливости, а не державу комуністичного чи капіталістичного визиску; за право власности, здобуте працею; за сильну владу найкращих з усіх верств народу; за героїчну культуру і вільну творчість українського духа; за безоглядне винищення сил руїни і розбрату.

Революціонери! Від вашої внутрішньої сили залежить перемога. Тільки кров і залізо розсудять нас із ворогами!

Зі шляху Української Національної Революції не сміє повернути вас ніщо, ні тортури, ні пекло тюрем і таборів, ні смерть!

За соборну Українську Державу проти ворогів іде наш кривавий змаг!

Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава!

Хай живе Українська Національна Революція!

Хай живе Організація Українських Націоналістів!

Слава першому Вождеві Націоналістичної України Євгену Коновальцеві!

Слава Вождеві Андрієві Мельникові!

Слава Україні!

Президія ІІ. Великого Збору Українських Націоналістів.»

Коли на порядок нарад Збору прийшла справа персонального складу ПУН, полк. А. Мельник повідомив учасників Збору про структуральну зміну також самого ПУН-у. Крім цього, що за новим устроєм сам «вождь» повинен був стояти понад Проводом Організації, у складі Про-

воду вирізнено тричленну Президію Проводу, членами якої він, як вождь, визначив: О. Сеніка-«Грибівського», Я. Барановського-«Лімницького» і ген. М. Капустянського. Проти участі в ПУН-і Ярослава Барановського запротестували делегати ОУН на ЗУЗ Дмитро Мирон і Осип Тюшка, але їхній протест полк. Мельник відкинув.*

Поданий на «римському II ВЗУН» новий «устрій ОУН», випрацьований інж. М. Сціборським за вказівками О. Сеніка й Я. Барановського, повний текст якого ми вище цитували, вводив докорінну зміну в побудові ОУН, перетворюючи її на «елітарну» організацію з типово вождівською системою, чого до смерті полк. Коновальця не було. Згідно з цим новим устроєм, голова ПУН-у повинен уже бути не тільки провідником ОУН, а й «вождем» української нації, а в самій ОУН він повинен мати найвищу, нічим не обмежену, владу, відповідаючи за свою діяльність тільки «перед Богом, Нацією і власним сумлінням». Провід ОУН (ПУН), склад якого мав визначати «вождь» за власною уподобою, повинен бути тільки дорадчим органом, вирішення якого не можуть зобов'язувати «вождя», а тільки бути порадою для нього. Голова ПУН-у мав теж право визначати Генерального Суддю і Головного Контрольного ОУН, йому, врешті, прислуговувало право законодавчої влади поміж сесіями ВЗУН, а всі постанови ВЗУН вимагали для своєї правосильності підпису, тобто згоди Голови ПУН-у.

РІЗКИЙ ЗВОРОТ У ЗАКОРДОННІЙ ПОЛІТИЦІ ПУН

Засадою зовнішньої політики ОУН під керівництвом полк. Коновальця був постійний і незмінний наказ: зберігати власнопідметність дій ОУН і, згідно з цим, надто не в'язатися з жодною з західньо-європейських великодержав, хоч не зривати з ними контактів. Тому полк. Коновалець завжди ставив натиск на якнайширше розгорнення праці як представництва ОУН у Німеччині, так і в Англії.

Очолений полк. Мельником ПУН зробив у цій ділянці різкий зворот, вирішивши зробити ставку на німецько-гітлерівську карту. У своїй до-

* Під час нарад ВЗбору не було змоги скласти протесту проти призначення Я. Барановського членом Президії ПУН-у, щойно після нарад, коли полк. Мельник «приймав» на розмови в окремій кімнаті учасників Збору, до нього зголосилися два крайові делегати ОУН: Дмитро Мирон і Осип Тюшка. Вони заявили полк. Мельникові, що залишення Барановського в складі членів ПУН-у викличе в Краю рішучий спротив. Тим більше, що полк. Мельник виразно обіцяв був, що відсуне Барановського, але аж після Великого Збору, щоб до того часу не спричинювати «потрясень». Ці обіцянки він дав Гриніву-«Кремінському», військовому референтові Крайової Екзекутиви ОУН, який мав з полк. Мельником розмову в Зальцбурзі (травень — початок червня 1939 року). В той час Гриніва супроводив до Німеччини Роман Шухевич, який якраз був приїхав до Данцігу-Олви. Однак, полк. Мельник піднесеним тоном заявив, що: «вождь так сказав і так буде!» На тому розмову закінчено й Барановський залишився в складі ПУН-у.

теперішній праці в Німеччині ОУН підтримувала деякі контакти з військовими німецькими колами («Вермахт»), які весь час із застереженням ставилися до ідеології й політики гітлерівської партії. Між тими двома силами — гітлерівською партією й вермахтом — існувала засаднича різниця в питаннях, що заторкували майбутнє Сходу Європи. В той час, як намагання німецьких військових кіл ішли по лінії скинення пут ганебного версальського договору й повернення Німеччині кордонів з-перед листопада 1918 року, а можлива війна з ССРСР була для них тільки засобом усунення небезпеки, — то гітлерівська партія змагала до перетворення всієї Східної Європи на німецьку колонію і терен для ступневого опанування його німецькими поселенцями. Тому контакти ОУН з німецькими військовими колами були доцільні, з точки зору українських інтересів, а всяка можлива співпраця з гітлерівською партією — шкідлива.

Одначе, ПУН після смерти полк. Коновальця став на протилежному становищі, вважаючи, що ставка на гітлерівську Німеччину в тогочасній політичній ситуації є «єдине, що на потребу» для українського визвольного руху.

Очевидно, що новий курс політики ОУН у Німеччині мусіли репрезентувати й нові люди. Тому ПУН відібрав від полк. Р. Ярого дане йому полк. Коновальцем право репрезентувати ОУН на терені Німеччини й вести там зовнішню політику ОУН, а передав ці справи в руки трійки: Барановського — Сеніка — Сушка.*

Наслідки тієї «реформи» зовнішньої політики ОУН, що її провів очолений полк. Мельником ПУН, виявилися вже під час подій в Карпатській Україні. В той час, коли членство крайової ОУН прагнуло стати в обороні волі й чести тієї української землі, не зважаючи чи це подобається стороннім силам, чи ні, — то тогочасний ПУН вирішив не ангажуватися в активну боротьбу проти мадярських загарбників, бо Мадярщина . . . діяла за згодою Гітлера!

Черговим наслідком нової політики ПУН-у були його напрямні щодо підготовки до майбутніх подій на Сході Європи. Після ліквідації чехословацької держави було очевидним, що найближчим кроком Німеччини буде її напад на Польщу, а після того на ССРСР. Але з якими політичними плянами йтиме на Схід Європи Німеччина і як мусітиме поставитися до тих її плянів український народ, про це тодішній ПУН повинен був дуже

* Тодішній член ПУН-у полк. А. Мельника ген. М. Капустянський пише про це в збірнику «ОУН 1929-1954» (стор. 135): «Полк. А. Мельник, узгоджуючи ситуацію, реформує наше політичне представництво, яке очолював сотн. Р. Ярій . . .» (Дальша заввага ген. Капустянського) «. . . жадає докладного звіту від нього в господарованні сумами, що були зібрані за океаном на визвольну боротьбу» — є намаганням кинути тінь на сотн. Р. Ярого, бо ж автор добре знав, що фінансами, в тому числі й різними пожертвами, ОУН завідували: д-р Демчук, інж. Селешко, Я. Барановський і О. Сенік, а не сотн. Р. Ярій.

грунтовно довідатися і належно підготувати до майбутніх подій як цілу ОУН, так і весь український народ.

Тим часом вліті 1939 року ПУН заходився... виготовляти конституцію та форми політичного й економічного життя «Української Західної Держави», що її — за його переконанням — створить Німеччина в висліді війни з Польщею.* Цей факт виявив жахливу своїми наслідками політичну короткозорість. Тодішній ПУН, очолений полк. Мельником, виявив не тільки повне нерозуміння справжнього стану політичної ситуації та незнання плянів гітлерівської Німеччини, а й його нездатність підготувати ОУН і весь народ до нової ситуації, яка виринула з хвилиною вибуху німецько-польської, а згодом німецько-більшевицької війни.

НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

А тим часом, місяці перед II Великим Збором ОУН, на політичний обрій світу чимраз виразніше насувалися хмари другої світової війни.

Коли загибель М. Тураша-«Грабовського» стала для ОУН очевидною, пост Крайового провідника ОУН на західноукраїнських землях перебрав організаційний референт в КЕ Тураша — Володимир Тимчій-«Лопатинський», організаційним референтом став Володимир Гринів-«Кремінський», його заступником — Микита Опришко-«Медвідь».

Найгірше в тій ситуації було те, що вибух німецько-польської війни, як говорилося в той час, повинен настати уже в найближчих днях, — і то як неминучий факт, — а від ПУН потрібних у такій складній ситуації інструкцій щодо дальших дій ОУН в умовах майбутньої війни не було.

В колах львівської «Молодої Громади», що була об'єднанням колишніх старшин УГА, в той час зродилася думка про те, щоб українці з моментом вибуху війни підняли загальне протипольське повстання. Цей плян особливо підтримував сотн. Дмитро Паліїв. Знаючи, однак, що такий плян можна здійснити лише тоді, коли за його реалізацію візьметься ОУН, управа «Молодої Громади» передала через інж. Пиндуса свій плян протипольського повстання до Крайової Екзекутиви ОУН. Посередником у передачі був мгр. Ярослав Рак. Однак, Крайова Екзекутива не зважувалася зразу давати позитивну відповідь, бажаючи в тій справі порозумітися з ПУН-ом за кордоном. Справа в тому, що коли плян всенароднього протипольського повстання, з хвилиною вибуху німецько-польської війни, був дуже популярний серед широких кіл членства ОУН, то проте невиясненим залишилося питання постави Німеччини до українських державницьких змагань. Бо, з одного боку, ПУН запевняв прихильність деяких німецьких політичних кіл до українських державницьких прагнень, а з другого — постава гітлерівської Німеччини в

* Див. «ОУН 1929-1954», стор. 133.

справі подій в Карпатській Україні вказувала на щось цілком проти-лежне. До того ж митрополит А. Шептицький довірочно поінформував Провід ОУН на ЗУЗ про домовлення Німеччини з ССРСР на окупацію західноукраїнських земель большевиками — на випадок розгрому Польщі.

ПУН, очолений у той час полк. А. Мельником, вірив, що німецький уряд щиро підтримає створення, після падіння Польщі, самостійної західноукраїнської держави, тому з доручення полк. Мельника одні члени ПУН-у опрацьовували конституцію «Української Західної Держави», яка мала б постати у висліді зудару Німеччини з Польщею,* а інші займалися підготовкою в тому напрямі на всіх ділянках. Одначе, на запитання з боку КЕ ОУН на ЗУЗ, чи ПУН одержав якенебудь офіційне за-певнення від німецьких політичних чинників щодо його позитивної по-стави супроти державницьких змагань українців, як також офіційне заперечення в справі згоди німців на большевицьку окупацію західно-українських земель, — ПУН визнав, що він ані одного, ані другого не має. Німецький уряд не висловив жодного свого становища в справі під-тримки для творення, після розгрому Польщі, «Української Західної Держави», що її плянував ПУН, ані не схотів відповісти на запитання в справі домовлення Німеччини з ССРСР на большевицьку окупацію ЗУЗ.

У такій ситуації ОУН на українських землях рішуче відмовилася підняти, з вибухом німецько-польської війни, всенародне повстання. Тим більше, що ПУН не вмів дати відповіді на питання, що повинні ро-бити українські повстанці, якщо на західноукраїнські землі, за згодою німців, вмаршують московсько-большевицькі війська: чи мають склада-ти перед ними зброю, чи виступати проти них?

ПУН прийняв до відома становище КЕ ОУН на ЗУЗ, тому Організа-ція відмовилася реалізувати плян «Молодої Громади» щодо підняття протипольського повстання. Замість того, членство ОУН на ЗУЗ одер-жало інструкцію бути в найбільшій готовості й, не виступаючи із зачіп-ними діями, організувати, на випадок потреби й відповідно до витво-рених у даній місцевості умов, оборонні дії для захисту українського населення перед польськими погромами.

Така постановка справи заощадила для українців зайве пролиття крові. Польські репресії проти українського населення обмежилися в основному масовими арештуваннями тисячів українців у Березі Кар-тузькій: для відкритого збройного виступу польської поліції й війська проти українського населення не було причини, а спостережена поля-ками гоговість українців до збройної оборони відбирала їм охоту прово-кувати українців. Тому збройні удари українців з польським військом

* «Організація Українських Націоналістів 1939-1954», стор. 133-134.

обмежилися тільки на нечисленних окремих випадках, в яких українці були примушені оборонятися перед польськими напасниками.

Більші збройні зудари українців з польським військом відбулися в Миколаївщині над Дністром, у Щиреччині й Стрийщині.

ПОВСТАНСЬКІ БОЇ З ПОЛЯКАМИ

Бої в Миколаївщині

Оборонне збройне поготівля в Миколаївщині над Дністром* перетворилося 10 вересня 1939 року в невелике повстання. З ініціативи членів ОУН Василя Демури з Демні та Дмитра Гаджери з Лівчиць, який протягом одного року ховався в миколаївських лісах, роззброєно польську поліцію та встановлено українську владу в селах Демня, Усте, Надітичі, Веринь, Крупсько, Розділ, Ілів, Стільсько, Березина й Наддністрянська-Дем'янка. Всіх віком від 18 до 35 років життя мобілізовано. Польську охорону залізничного моста на Дністрі біля Розвадова зліквідовано й роззброєно кілька ватаг польських мародерів.

Одначе, в Жидачеві були скупчені відділи польської поліції, евакуйовані з округ Дрогобича й Самбора, силою 600 людей, які 14 вересня 1939 року, під командою якогось полковника польської армії, вирушили на згадані українські села, щоб їх спацифікувати. В обороні українських сіл стало приблизно 500 українських повстанців, слабо озброєних. Бої тривали три дні. Перший удар відбувся біля Волцнева, в якому загинуло 3 повстанців і 7 польських поліціантів. Завзяті бої відбулися опісля в Дем'янці та в Надітичах, у яких на полях Надітич загинуло 42 поліціанти. Поляки знущалися над селянами й запалили атаковані ними села. Але після трьох днів польські поліційні відділи залишили миколаївсько-жидачівський район і через Стрий втекли на Мадярщину.

Бої в Щиреччині

Бої в Щиреччині мали типово оборонний характер.** Вніч з 11 на 12 вересня озброєні боївки ОУН під проводом братів Івасиків, Бордуна та колишнього українського старшини проф. Льва Шанковського, як військового фахівця, роззброїли приблизно 500 польських вояків, що скупчилися були в селах Ставчани й Оброшин та погрожували погромами тим і сусіднім селам. Роззброєних поляків замкнуто в селянських клунях, а після проведення слідства затримано тільки старшин, а рядовиків випущено на волю, попередивши їх, що за всякі спроби тероризувати українське населення їх зустрине з боку українців сувора кара.

* Докладний опис тих подій поданий в Альманаху «Гомону України» на 1956 рік, В. Волицький: «Українське повстання у вересні 1939 у Миколаївсько-Роздільському Наддністров'ю».

** Інформації проф. Л. Шанковського.

14 вересня новий польський військовий відділ напав на Бартагів, але озброєні українські відділи з Оброшина, Ставчан і Бартатова розгромили їх.

Бої у Стрийщині

11 вересня 1939 року боївки ОУН роззброїли або прогнали польську поліцію також у районі Стрия. Не чинив їм спротиву й військовий відділ, що переляканий появою німецьких пробойових з'єднань, поспішно тікав до Мадярщини. Одначе, німецькі відділи подалися з Самбірщини на Львів, а на терен Стрийщини прийшли через Дрогобич нові польські військові відділи, що тікали перед німцями з Самбірщини. Почувши про те, повернувся також той польський військовий відділ, який утік був із Стрия; поляки кинулися «пацифікувати» українські села, спаливши село Дуліби й поруйнувавши інші сусідні села. В Завадові поляки закололи багнетами кількох спійманих молодих українців — після варварських знущань над ними. Між замордованими був також син пароха Завадова, о. Охримовича, наймолодший брат Степана Охримовича.

У зв'язку з тим прийшло до кількакратних збройних ударів між польськими військовими відділами й українськими самооборонними частинами, що їх організувала ОУН.

Бої зорганізованих Організацією Українських Націоналістів самооборонних відділів з польською поліцією та утікаючими відділами польської армії відбулися у вересні 1939 року майже в кожному повіті. Жахливі образи сіл, в яких полякам пощастило провести варварське пљондрування, — попалені хати, постріляні жінки й діти, змасаковані трупи спійманих чоловіків, з видовбаними багнетами очима, — виразно свідчили про те, чого мала очікувати вся українська людність від озвірілих поляків, якщо б з ініціативи й під проводом ОУН не творилися були відділи самооборони.

22 вересня 1939 року, з часу капітуляції Львова, Польща перестала існувати; оборона обложеної Варшави й фортеці Модліна, яка дещо протяглася, була вже тільки епізодом фіналу. Тисячі українських в'язнів із польських тюрем і концентраційного табору в Березі Картузькій вийшли на волю.

Зарозуміла своєю нібито могутністю, Польща розлетілася. Великий розділ революційної боротьби ОУН — боротьби проти польського окупанта закінчився.

ПРИМІТКИ

До 36 сторінки

Про таємний виїзд полк. Коновальця з Галичини за кордон восени 1922 року, існують дві версії.

Одну версію обширно переповідає З. Книш у книжці «Власним руслом» на сторінках 131-135, на основі свідчень сотн. Дмитра Герчанівського, що мав завдання організувати цю втечу. За свідченням Герчанівського, полк. Коновалець після переховування по конспіративних квартирах під час поліційної нагинки, мав би виїхати на підроблені документи з головного двірця у Львові разом з Володимиром Целевичем в супроводі п-і Терлецької, доньки о. Лопатинського, і п-і Майковської, адміністраторки «Діла». Товариство жінок було потрібне на те, щоб відвернути підозріння поліції і тому теж група, удаючи поляків, розмовляла з собою по-польски. Д. Герчанівський завів Полковника до зарезервованого переділу поїзду, що їхав до Варшави, і за кілька днів одержав вістку про щасливий переїзд кордону.

Ця версія не покривається з свідченням д-ра Мирона Коновальця. Брат Полковника подає, що восени 1922 року, в часі арештів, поліція, шукаючи за членами Начальної Колегії УВО, прийшла була на помешкання полк. Коновальця у Львові, при вулиці Тереси 34, але не застала його дома. Довідавшись про це, композитор Михайло Гайворонський, не зважаючи на стан облоги, що забороняв нічний рух без окремих перепусток, пішов вночі пішки до села Зашкова, віддаленого 18 клм. від Львова, знаючи, або догадуючися, що Полковник перебував тоді у своєї родини, щоб остерегти його перед небезпекою. Виїзд до Данцігу, куди не треба було паспортів з візами, zorganizував йому адвокат д-р Степан Федак. Він умовився з знайомим йому залізничником-українцем, на прізвище Курпан, і цей перевіз полк. С. Коновальця в тягаровому поїзді з підльвівської станції Клепарів, або Брюховичі, до Варшави, а звідти Полковник поїхав особовим поїздом до Данцігу на підроблені документи. Головна станція у Львові і особові поїзди були в той час контролювані поліцією.

До 477 сторінки

Онуфрій Максимів після відсидження судового присуду за саботажну акцію був приділений в 1938 році до праці в робітничому секторі ОУН. Про неї згадує він у своїй розповіді, опублікованій З. Книшем так: «Було у Львові старе, всіми забуте робітниче товариство „Сила”. Десь колись заложили його якісь ініціатори, мало воно затверджений владою статут і свою домівку, але з роками зовсім завмерло і в половині тридцятих років уже ніхто про нього не знав. Аж відгребали його націоналісти. Робітничого українського елемента у Львові більшало тоді з кожним місяцем і переважно були це молоді люди, свідомі національно, що не піддавалися комуністичній пропаганді... Виринала тоді на обрії трійка молодих, енергійних робітників — націоналістів. Були це політично вироблені й ідейні молоді хлопці: Юліян Петrenchко, Музика й Іванчук... Завдяки зусиллям цієї трійці праця в товаристві дуже поживавилася. Товариство придбало нову велику домівку, видавало власний орган п. н. „Гомін Басейну”, що з цензурних причин друкувався у Львові, але виходив у Бориславі, відповідальним за нього був один з двох братів Гладилівичів, правників у Дрогобичі. В скорому часі товариство дістало стільки членів, що первісна трійця організаторів не в силі була б опанувати їх ідейно й організаційно. Стояла вона в зв'язку з ОУН і звідти мусіла дістати поміч. Ідейну опіку над товариством виконував, мабуть, Василь Качмар, колишній редактор „Українського Голосу” в Перемишлі, засуджений пізніше на п'ять років тюрми, а в тому часі працював він у редакції „Нашого Пратора” в видавництві Івана Тиктора у Львові. Він частенько заходив до „Сили” з рефератами на освітні, політичні й суспільно-організаційні теми і з ним я, на доручення ОУН, увійшов у зв'язок. Мені було зручно це діло робити з двох причин: поперше якийсь час Петrenchко працював у фабриці мила, я мав добру нагоду без нічийого підозріння кожного дня з ним стрічатися й обговорювати всякі організаційні справи...»

... На коротко перед війною була це одна з найбільших числом своїх членів українська організація. Не диво, що знайшлися й конкуренти за впливи серед неї. Комуністам туди шлях був замкнений, може й пробували вони добиратися до окремих її членів, але не важилися на ніякі виступи внутрі організації. Зате нагострила собі на „Силу” зуби партія „Фронт Національної Єдності”. Заложив її здібний і енергійний та знайий на галицькому ґрунті політик, Дмитро Паліїв, колишній член УВО, а потім УНДО і посол до варшавського союму з рамени тієї партії...

ФНС, або як цю партію називали по-львівськи „файно є”, пробувала запустити коріння серед робітництва через „Силу”, та це їй не вдалося. З того приводу до сторінок своєї преси зачала вона полеміку з націоналістами, що скінчилося доволі неприємно для обидвох сторін. Гарячекровні робітники під проводом Петречка прийшли одного дня до редакції, здемолювали редакційні кімнати і побили декого з персоналу, кого там застали. Цей неприємний інцидент вийшов зовсім спонтанно, не був він організований ОУН, як це ФНС пізніше говорила. Попросту обурені протинаціоналістичними виступами „Українських Вістей” робітники дали тому вияв так, як їх до того спонукала молода кров і гарячі голови юнаків».

(З. Книш: «Голос з підпілля» (Розповідь Кривоноса), вид. «Срібна Сурма», Торонто).

До 511 сторінки

В вересні 1931 р. Японія прогнала з Манджурії китайські війська і проголосила цю провінцію 18 лютого 1932 р. окремою державою Манджуко (Манджу-ді-го). Там находилися колонії українських поселенців, які оживилися з прибуттям української еміграції з Далекого Сходу. Емігранти заснували дві українські еміграції: Українську Національну Колонію (УНК) і Спілку Української Молоді (СУМ) та видавали «Манджурський Вісник».

Полковник Є. Коновалець, нав'язавши з японськими військовиками співпрацю в боротьбі проти ССР, вислав через Токіо в Манджурію спершу поодиноким, потім малими групами бойовиків УВО і ОУН, що належали до вишкільної групи М. Колодзінського, з завданням налагодити зв'язки з українським населенням на Зеленому Клинні в Приморській і Амурській Обл. ССР, з українськими вояками, що служили в Червоній Армії на Далекому Сході, з політичними в'язнями советських концтаборів. Далекосхідня станиця ОУН повела працю в двох напрямках. Одна група старалася здобути впливи для ОУН серед Харбінської еміграції. Вона заснувала «Українську Далекосхідню Січ» (УДС), головою якої став Борис Семенович Марків, а секретарем Роман Корда-Федорів. Цей же Корда-Федорів zorganizував видавання «Далекого Сходу», що виходив з літа 1938 р. тричі в місяць до його закриття восени 1939 р. Тоді теж припинено дальшу діяльність УДСічі.

Друга група при допомозі японської Військової Місії відбула систематичний советознавчий вишкіл у 1938/1939 роках і підготовляла українські пропагандивні матеріали на випадок війни з ССР. Але коли Японія почала відтягатися від війни з Росією і японські намагання пов'язати групу ОУН у спільну протикомуністичну акцію з російськими емігрантами були безуспішні, ця праця на деякий час припинилася. Заходами Маркова і Хмельовського її відновлено в 1940 р. і деяким членам ОУН дозволено в травні 1942 р. перебрати під політичний вишкіл українських втікачів з Примор'я, Амурської і Забайкалля, що перебували в замкненому таборі разом з росіянами. Щоб здійснити ідею незалежної Зеленої України приготовлено плян складу першого уряду Зеленої України й переконувано японців, щоб на зайнятій території не довіряти москалям і організувати українську адміністрацію навіть там, де українці творять меншість. Приготовлено пропагандивні листівки для поширювання в запіллі фронту і переведено курси радієвих спікерів. Світова війна на Заході кінчилася в травні 1945 р. Коротко перед її закінченням наступ советських військ на Манджурію перервав працю Далекосхідньої станиці ОУН.

ДЖЕРЕЛА І МАТЕРІЯЛИ

КНИЖКИ

- Юрій Артюшенко: «Події і люди на моєму шляху боротьби за державу 1917-1966», Чикаго 1966.
- Прот. Д. Бурко: «Митрополит Миколай Борецький», Мюнхен 1953.
- Всеволод Голуб: «Конспективний нарис історії КП(б)У», Мюнхен 1957.
- Ф. Голуб: «ЛКСМУ в культурно-національному будівництві», Харків 1929.
- Ю. Горліс-Горський: «Аве, диктатор», Львів 1941.
- Д. Діброва: «У царстві червоного царя», Львів 1938.
- «Документи українського комунізму», вид. «Пролог» 1962.
- «Енциклопедія Українознавства», том I, кн. 2, Мюнхен — Нью-Йорк 1949.
- «Календарець Українського Револьюціонера на рік 1951».
- З. Книш: «Власним руслом», Торонто 1966.
- З. Книш: «Голос з підпідля» (Розповідь Кривоноса), вид. «Срібна Сурма», Торонто.
- З. Книш: «Дрижить підземний гук», Вінніпег 1953.
- З. Книш: «Дух, що тіло рве до бою», Вінніпег 1953.
- З. Книш: «Перед походом на схід», Торонто.
- З. Книш: «Розбрат», Торонто.
- М. Ковалевський: «Опозиційні рухи в Україні і національна політика ССРСР (1920-1954)», Мюнхен 1955.
- Є. Коновалець: «Причинки до історії української революції», Прага 1920.
- «Кривава книга», Відень 1919.
- Я. Кутько: «Пекарська машина в Роттердамі», Скрантон 1953.
- Ю. Лавриненко: «Розстріляне відродження», Париж 1959.
- А. В. Лихолат: «Разгром Националистической революции на Украине», ГИЗ 1954.
- Володимир Макар: «Береза Картузька», Торонто 1956.
- Володимир Мартинець: «Українське підпілля; Від УВО до ОУН», 1949.
- Василь Мудрий: «Боротьба за огнище української культури на західних українських землях», Львів 1923.
- Василь Мудрий: «Український Університет у Львові у 1921-1925 рр.», Нюрнберг 1948.
- «На вічну ганьбу Польщі, твердині варварства в Європі», Прага 1931.
- С. Николишин: «Культурна політика большевиків і український процес».
- С. Николишин: «Націоналізм у літературі на спідньо-українських землях».
- «ОУН 1929-1954», збірник статей, Українська друкарня в Франції 1955.
- «ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955» вид. ЗЧ ОУН 1955.
- Ф. Пігідо: «Україна під большевицькою окупацією», Мюнхен 1956.
- С. Підгайний: «Українська інтелігенція на Соловках», 1947.
- Н. Полонська-Василенко: «Історичні підвалини УАПС», Рим 1964.
- Лев Ребет: «Світла і тіні ОУН», Мюнхен 1964.
- Г. Rogozний: «До тайни вбивства полк. Ю. В. Отмарштайна», Чернівці 1934.
- Н. Seton Watson: «Von Lenin bis Malenkow», München 1955.
- Д. Соловей: «Голгота України».
- Д. Соловей: «Україна в системі советського колоніалізму», Мюнхен 1959.
- Д. Соловей: «Стежками на Голготу», 1952.

Dr. W. Staniewicz: «O program agrarny w Polsce».

Матвій Стахів: «Звідки взялася советська влада на Україні?», Нью-Йорк—Дітройт—Скрентон 1955.

Матвій Стахів: «Перша советська республіка на Україні», Філядельфія.

Роман Сушко: «Хто вбив полк. Отмарштайна?», Прага 1933.

«Трагедія Галицької України», Матеріяли про польську інвазію, Вінніпег 1920.

«У.В.О.», вид. Пропаґандивного Відділу УВО, 1929.

«Українська Загальна Енциклопедія», Львів — Станиславів — Коломия.

«Українська Радянська Енциклопедія», Київ 1963.

П. Христюк: «Замітки і матеріяли до історії української революції», 1922.

E. Crankshaw: «Khrushchev, a career», New York 1966.

Прот. М. Явдась: «Українська Автокефальна Православна Церква», Мюнхен 1951.

СТАТТИ

О. Волянський: «Розлам в ОУН — його причини і наслідки», «Вісник» 1948.

В. Голубничий: «М. Волобуєв, В. Доброгаєв та їх опоненти», «Укр. Збірник», Мюнхен 1956.

Я. Дуб: «Сучасна криза державного ладу та майбутній устрій України», «Розбудова Нації» 1932.

І. Наддністрянський: «Східньо-Подільське повстання», «Укр. Прометей» 1953.

С. Оनाцький: «Шляхом на Роттердам», «Свобода» 1958.

М. Селешко: Причинок до історії Винницьких могил», «Новий Шлях» 1950.

В. Скуйбіда: «Пам'яті невідомих. Рябченко і бунт 21 полку», «Неділя» 1951.

Д. Соловей: «Українське село в роках 1931-1933», «Укр. Збірник», Мюнхен 1955.

В. Д. Уваров: «Боротьба КП(б)У проти правого ухилу», Український Історичний Журнал, Київ, 1966.

Вс. Фелікс: «ВКП(б) в післявоєнному періоді», «Вперед» 1957.

ГАЗЕТИ, БЮЛЕТЕНІ, ЖУРНАЛИ

«Авангард», Лондон 1953-1954 р.

«Америка», Філядельфія 1929-1934, 1936-1938 р.

«Berliner Börsen Zeitung», Берлін 1930 р.

«Більшовик України», Харків 1929 р.

«Bunt Młodych», Варшава 1933 р.

«Бюлетень КЕ ОУН на ЗУЗ», 1933-1934 р.

«Вестник Института по изучению истории и культуры СССР», 1952 р.

«Український Збірник», Мюнхен 1957.

«Вістник», Львів 1933-1939 рр.

«Вісник ОДВУ», Нью-Йорк 1934 р.

«Wiek Nowy», Львів 1939 р.

«Wiadomości Literackie», Варшава 1935.

«Gazeta Polska», Варшава 1931 р.

«Гомін України», Торонто 1958 р.

«Діло», Львів 1929-1931 р., 1936-1938 р.

«Expres Poranny», 1931 р.

«Der Jungdeutsche», Берлін 1930 р.

«Kurier Warszawski», Варшава 1930 р.

«Manitoba Free Press», Вінніпег 1930 р.

«Manchester Guardian», Лондон 1930 р.

«Merkuriusz Polski», 1939 р.

«Мета», Львів 1933 р.

«Naprzód», Варшава 1931 р.

«Nasz Przegląd», 1931 р.

«Новий Час», Львів 1930-1934 р.

«Народня Воля», Скрентон 1931 р.

- «Національна Думка», Прага 1924-1927 р.
- «Неділя», Львів 1930-1937 р.
- «Незалежність», Париж 1931 р.
- «Nowy Dziennik», 1931 р.
- «The New-York Herald Tribune», Нью-Йорк 1930 р.
- «Pravo Lidu», Прага 1930 р.
- «Polonia», США 1936 р.
- «Пролетарська Правда», Київ 1929 р.
- «Prosto z Mostu», Варшава 1936 р.
- «Robotnik», Варшава 1931 р., 1939 р.
- «Розбудова Нації», Прага 1928-1934 рр.
- «Свобода», Нью-Йорк, 1931-1936, 1958.
- «Січ», Чикаго 1929 р.
- «Słowo Polskie», Львів 1931 р.
- «Соціал Демократ», Прага 1929 р.
- «Студентський Шлях», Львів 1933 р.
- «Сурма», 1927 р., 1930 р.
- «Тризуб», Париж 1929-1931 р.
- «Українські Вісті», Новий Ульм 1948 р.
- «Український Голос», Канада 1951 р.
- «Український Націоналіст», 1933 р., 1935 р.
- «Український Прапор», Берлін 1929 р.
- «Український Самостійник», Мюнхен 1955 р.
- «Український Скиталець», Відень.
- «Vorwärts», 1930 р.
- «Час», Львів 1931 р.
-

СКОРОЧЕННЯ

- ВАПЛІТЕ — Вільна Академія Пролетарської Літератури
 ВАПП — Всеукраїнська Асоціація Пролетарських Письменників
 ВЗ ОУН — Великий Збір Організації Українських Націоналістів
 ВНПО — Всеукраїнське Національно-політичне Об'єднання
 ВНР — Всеукраїнська Національна Рада
 ВПЦР — Всеукраїнська Православна Церковна Рада
 ВУАН — Всеукраїнська Академія Наук
 ВУО — Волинське Українське Об'єднання
 ВУЦВК — Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет
 ГУДМ — Група Української Державницької Молоді
 ГУНМ — Група Української Національної Молоді.
 ГПУ — Государственное Политическое Управление
 ГУЛАГ — Главное Управление Лагерьей
 ДХЦ — Діяльна Христова Церква
 ЗУЗ — Західні Українські Землі
 ЗУНР — Західня Українська Народна Республіка
 ЗУНРО — Західньо-Українська Народня Революційна Організація
 ЗЧ ОУН — Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів
 КГБ — Комитет Государственной Безопасности
 КЕ ОУН ЗУЗ — Крайова Екзекутива Організації Українських Націоналістів на Західніх Українських Землях
 КК УВО — Крайова Команда Української Військової Організації
 КПЗУ — Комуністична Партія Західньої України
 КСС — Корпус Січових Стрільців
 ЛВЕ — Лига Востока Европы
 ЛВУ — Ліга Відбудови України
 ЛУН — Легія Українських Націоналістів
 МАРС — Майстерня Революційного Слова
 МВД — Министерство Внутренних Дел
 МГ — Молода Галичина
 МГБ — Министерство Государственной Безопасности
 МТС — Машино-тракторна станція
 НВС — Національно-Військовий Союз
 НЕП — Нова Економічна Політика
 НКВД — Народный Комиссариат Внутренних Дел
 НК УВО — Начальна Колегія Української Військової Організації
 НПВУ — Народня Партія Визволення України
 НПС — Націоналістична Пресова Служба
 НТШ — Наукове Товариство ім. Шевченка
 НУР — Народня Українська Рада
 ОБКУГ — Організація Вищих Кляс Українських Гімназій
 ОГПУ — Объединенное Государственное Политическое Управление
 ОДВУ — Організація Державного Відродження України
 ОЕ ОУН — Округна Екзекутива Організації Українських Націоналістів
 ОНОКС — Організація Національної Оборони «Карпатська Січ»
 ОСУЗ — Осередні і Східні Українські Землі
 ОУН — Організація Українських Націоналістів
 ОУНД — Організація Українських Націоналістів Державників
 ПЕ ОУН — Повітова Екзекутива Організації Українських Націоналістів
 ПЗУЗ — Північно-Західні Українські Землі

- ПРОФОРУС — Професійна Організація Українського Студентства
- ПУН — Провід Українських Націоналістів
- Радгосп — Радянське господарство
- Радикали — дивись УРП і УСРП
- РКП(б) — Російська Комуністична Партія (большевиків)
- РСДРП(б) — Российская Социал-Демократическая Рабочая Партия (большевиків)
- РУН — Рух Українських Націоналістів
- СВУ — Спілка Визволення України
- Сель-Роб — дивись УСРСО
- СОУН — Союз Організацій Українських Націоналістів
- СУН — Союз Українських Націоналістів
- СУНМ — Союз Української Націоналістичної Молоді
- СУФ — Союз Українських Фашистів
- ТСОЗ — Товариство Спільного Обробітку Землі
- УАН — Українська Академія Наук
- УАПЦ — Українська Автокефальна Православна Церква
- УВО — Українська Військова Організація
- УГА — Українська Галицька Армія
- УДС — Українська Далекосхідня Січ
- УКНП — Українська Католицька Народня Партія
- УКП — Українська Комуністична Партія
- УНДО — Українське Національно-Демократичне Об'єднання
- УНДП — Українська Народньо-Демократична Партія
- УНК — Українська Національна Колонія в Харбіні, Манджурія
- УНР — Українська Народня Республіка
- УНРЗ — Українська Національна Рада Закордоном
- УНТП — Українська Народньо-Трудова Партія
- УНЦ — Український Національний Центр
- УНО — Українське Національне Об'єднання
- УПН(Р) — Українська Партія Національної Роботи (Революції)
- УПП — Українська Партія Праці
- УПЦ — Українська Православна Церква
- УРП — Українська Радикальна Партія
- УСДП — Українська Соціал-Демократична Партія
- УСРП — Українська Соціал-Радикальна Партія
- УСРСО — Українське Селянсько-Робітниче Соціалістичне Об'єднання (Сель-Роб)
- УСС — Українські Січові Стрільці
- УЦК — Український Центральний Комітет
- УХСП — Українська Християнсько-Суспільна Партія
- ЧЕКА — Чрезвычайная Комиссия по борьбе с контрреволюцией, саботажем и спекуляцией
- ЧОН — Частини (ГПУ) Окремого Назначення
- ЦВКУ — Центральний Виконавчий Комітет України
- ЦЕСУС — Центральний Союз Українського Студентства
- ЦК КП(б)У — Центральний Комітет Комуністичної Партії (большевиків) України
- ФНС — Фронт Національної Єдності

ПОКАЖЧИК ПРІЗВИЩ

Опрацював д-р Михайло Шевчук

- Абдула-Абдулевський, 211
Авдикович, Дмитро, 419
Авдієнко, 194, 218
Аглая, 197
Адамовіч, І. А., 179
Азеф, 358, 359, 361, 362
Ayles, Walter, 261
Акула, 424
Алешко, В. 172
Аменде, 345
Ангел, 166
Андрієвський, Василь, 423
Андрієвський, Дмитро, 65, 75, 78, 80, 86, 88, 89*, 90-92, 322, 481-483, 503*, 504, 505, 507, 514*, 520, 527-529, 532
Андрієвський, Панас, 102
Андрійв, Гриць, 419
Андрійв, Рузя, 419
Андрусак, Василь, 423
Андрух, Іван, 13*, 15*, 22, 202*, 203
Андрухів, Ол., 305
Андрушків, М., 287
Андрушак, Володимир, 151, 470, 471
Андрущенко, Ольга, 459, 461
Андрущишин, Степан, 148
Антків, 473
Антоненко-Давидович, Борис, 172, 222
Антоненко, М., 71, 88, 89*
Антонов-Овсієнко, 158, 159, 162
Антонович, Омелян, 424, 426, 428, 460
Антонович, Ю., 150
Антонюк, Григорій, 456
Антонюк, Іван, 299
Антонюк, Павло, 298
Антоняк, Іван, 288
Апонюк, Е., 474
Алфельбавм, 169
Аркас, 552
Arnott, John, 261
Арсенич, Володимир, 88, 89*, 90
Арсенич, Микола, 566
Арсенич, Степан, 567
Арсеній, 193
Артимів, Гриць, 254*
Артишук, Родіон, 456
Артюшенко, Юрій, 68, 69*

Пояснення:

пс. — псевдонім,

* — зіркою позначені ті сторінки, на яких є поміщені світлини осіб.

Артюм — пс. Ф. Сергєєва, 159, 162
Архипчук Микола, 458
Атамановський, Валентин, 210
Атаманчук, Василь, 27*, 28, 30, 147, 469
Атаманчук, Іван, 150
Атаманюк, В., 223
Атаманюк, Микола, 431
Атановський, Зенон, 419
Ахманицький, 179, 208
Ахматов-пс. Ахманицького, 179, 208

Баба — пс. Степана Бандери, 295, 296, 323

Бабак, Іван, 216
Бабич, М., 287
Бабій, Іван, 360, 368-371, 378-380, 388, 392, 399, 401, 403, 407, 435, 447
Бабій, Олесь, 65, 80, 81, 88, 89*, 90, 121, 287, 297, 412, 502
Бабій, Петро, 425
Бабський, Гриць, 299, 417
Бабюк, Іван, 423
Баб'як, Осип, 450
Баб'як, С., 149
Баворовський, 264, 300
Баворовський, П., 152, 336
Ваглій, Д., 171
Вагнюк, Олекса, 459
Вагрій, І., 288
Вагрянний, Іван, 172
Бадан, 216, 217
Бадецький, 420
Бажан, Микола, 172
Базавлуцький, Н., 228
Базан, 467
Базар, Т., 451
Базилевич, Роман, 363, 431
Байда, Гриць, 285
Байко, Микола, 73
Байтала, В., 287, 298, 447
Бакай, 174
Бакай, Теодор, 416, 422
Бакала, Осип, 470
Вакер, 236
Вакінський, С., 162
Вакович, Петро, 22, 38*
Балабух, Ілько, 423
Баланін, 229
Валацький, Володимир, 416, 421
Балгаївна, О., 425
Балій, Петро, 431

- Баліцький, Всеволод, 179, 180, 181,
 189, 190, 197, 199, 517
 Балко, Осип, 474
 Балук, Василь, 413
 Балук, Гриць, 413
 Балук, Іван, 419
 Балук, Степан, 413
 Банах, Ольга, 285
 Банах, С., 132
 Банах, Степанія, 285
 Бандера, Степан, 8, 9, 56, 121, 125, 265,
 273, 289, 295, 296, 322, 323*-325, 327,
 337, 349, 350, 368-370, 375*, 376, 378-383,
 387, 389-393, 395-397, 399-403, 405, 407-
 409, 411, 435-437, 441, 442, 446, 465, 472,
 485, 534-539
 Бандрівський, 217, 219
 Бандурак, Володимир, 150
 Барабаш, Гриць, (I.), 443*, 550, 553
 Барабаш, Гриць (II.), 287, 389, 419,
 431
 Барабаш, Ярослав, 451
 Баран, Василь, 431
 Баран, Григор, 132
 Баран, Іван, (I.) 132
 Баран, Іван (II.), 132
 Баран, М. (I.), 421
 Баран, М. (II.), 217
 Баран, М. (III.), 299
 Баран, Микола (I.), 389
 Баран, Микола (II.), 151
 Баран, Михайло (I.), 422
 Баран, Михайло (II.) 299
 Баран, О., 422
 Баран, Олекса, 132
 Баран, Степан, 43
 Баран, Теодор, 417, 431
 Баранецький, 483, 533
 Бараник, Василь, 413
 Бараник, Іван, 474
 Барановська, Мальвіна, 351, 357
 Барановський, Володимир, 351, 357
 Барановський, Роман, 8, 30-32, 40, 141,
 248, 249, 266, 274, 276, 284, 291, 294, 297,
 350, 351*, 352-358, 361, 362, 371, 381,
 441, 446, 469
 Барановський, Ярослав, 8, 30-32, 88,
 89*, 143, 286, 351, 355, 378, 380-382, 384,
 441, 442, 482, 521*, 522, 527-529, 531-534,
 538-541, 549-552, 555, 561, 570, 574, 575,
 582, 583
 Барбар, Аркадій, 210, 211
 Барвінський, Олександр, 300
 Бардахівський, Степан, 137
 Барицький, Василь, 469, 473
 Баричка Василь, 472, 477
 Barr, James, 261
 Барсон, Неглі, 264
 Бартович-пс. I. Рев'юка, 33, 34, 323,
 483, 504, 513*
 Бартузель, 341
 Бас, Василь, 41, 64
 Бас, Володимир, 418
 Бас, Гордій, 431
 Басараб, Ольга, 39*, 130, 146, 149, 369
 Басер, Абрум, 423
 Баслядинський, Степан, 419
 Батринчук, Д., 150
 Бах, Зиноїда, 471
 Бацвин, 473
 Бачинський, 487
 Бачинський, Володимир, 38, 42, 43, 55,
 106
 Бачинський, Володимир, 421
 Бачинський, Едмунд, 546
 Бачинський, Лев, 45
 Бачинський, Мирон, 416
 Бачинський, Степан, 470
 Бачинський, Юліян, 221
 Бачинський, Я., 418
 Бачинський, Яків, 367-369, 378-380,
 383, 388, 392, 399, 401, 402, 407
 Баштик, Василь, 418
 Башук, Петро, 431, 459
 Ведрило, Степан, 417
 Бежинський, Василь, 459
 Безкорований, Гнат, 418
 Безпалко, 419
 Безпалко, I., 466
 Везхлібник, Василь, 349
 Бей, Микола, 367
 Белегай, Б., 149
 Бенедик, Володимир, 212
 Бенеш, Е., 546
 Веніш, 301
 Benson, G., 261
 Бень, Іван, 431
 Беньковський, А., 413
 Бербєка, В., 572
 Бережницький, Євген, 366, 383
 Береза, Євген, 450
 Березинський, О., 223
 Березинський, 291
 Березинський, Юрко, 131, 291-295, 302-
 304*, 306, 420
 Березовський, Данило, 150
 Березовський, Іван, 150
 Березовський, Кость Арпад, 300, 412,
 449, 450
 Березюк, пс. Ростислава Волошина,
 454, 459, 461
 Березюк (I), 288
 Березюк (II), 413
 Березюк, Г., 474
 Берія, Лаврентій, 177, 179, 181, 201
 Бернадський, 414
 Бєсага, Ольга, 472
 Бєсага, Петро, 472
 Бєтан, 468
 Бжеський, Роман, 431

- Бжола, Олександр, 461
 Библюк, Яків, 417
 Бик, пс. Б. Підгайного, 323, 324, 379
 Бик, Василь, 412
 Биструков, 179, 208
 Бичкович, Володимир, 150, 287
 Вігота, В., 148
 Вігун, Микола, 32, 421, 431, 438*
 Віда, Ольга, 446, 449, 450
 Віда, Роман, 141, 142
 Відак, Михайло, 413
 Віднова, Любов, 210
 Відула, Володимир, 389
 Відула, Михайло, 416
 Віла, Галина, 466
 Білан, Степан, 152
 Біланок, 363
 Білас, Василь, 125, 131, 274, 276, 279, 283, 284, 302-307, 308*, 309-312, 314-316, 318-321, 327, 335, 397, 412, 420-422, 450, 468, 473
 Білас, Володимир, 421
 Білас, Осип, 412
 Білас, Ярослав, 306, 307, 309, 414
 Біленький, 218
 Білецький, І., 132
 Білецький, Михайло, 452
 Білевич, Казимир, 291, 360
 Білий, Микола, 210
 Білик, Василь, 425
 Білінка, 207
 Білинський Андрій, 566
 Білинський, Володимир, 150, 287
 Білинський, Євген, 418
 Білинський, Клявдій, 566
 Білинський, О., 151
 Білозор, Юліян, 419
 Білокурій, І., 412
 Білосюк, Павло, 431
 Білоус, Г., 471
 Білоус, Д., 151
 Білоус, Іван, 420
 Білявка, Петро, 350
 Біляїв, Тихон, 216
 Біляк, Степан, 342, 344, 345
 Білянський, Микола, 39
 Бір — пс. Я. Спольського, 323
 Біржишка, 513*
 Бірковий, Лонгин, 416
 Біян, 207
 Блажкевич, Іван, 45, 503*
 Блакитний, Еллан В., 172
 Блаченко, Яків П., 221
 Влендей, В., 414
 Близнюк, Олександр, 466
 Близнюк, Петро, 210
 Блонар, А., 470
 Бобеляк, Панько, 303
 Бобер, М., 413
 Бобинський, В., 223
 Бобко, М., 466
 Бобовник, 250
 Bower, J. W., 261
 Боган, Василь, 298
 Богацький, 104
 Богачевський, Омелян, 417, 431
 Богачів, Ол., 216
 Богданович, Адам, 221
 Богоявленський, Володимир, 174
 Богун, Мирон, 436, 437, 535
 Богуш, В. — пс. М. Кушніра, 89, 90, 482, 498, 505, 514*
 Богуш, М., 471
 Боднар, А., 287
 Боднар, В., 301
 Боднар, М. (I), 151
 Боднар, М. (II), 152, 336
 Боднар, М. (III), 572
 Боднар, Олекс, 287
 Боднар, Павло, 418
 Боднарівч, Осип, 55, 56, 57, 76, 84
 Боднарук, Гриць, 419
 Боднарук, Максим, 423
 Боднарук, Юліян, 431, 437, 438
 Боднарчук, Арсеній, 469
 Боднарчук, Василь, 428
 Божик, Гриць, 417
 Божко, С., 172
 Бойдуник, Осип, 64, 65*, 67, 86, 88, 89*, 90, 91, 121, 287, 297, 412, 438, 478, 575
 Войків, Олександр, 483
 Войко, Іван, 431, 470, 471
 Войко, М., 572
 Войчук, Грицько, 473
 Войчук, Осип, 419
 Войчук, Юмен, 298
 Бокало, Степан, 151
 Болозович, Авксентій, 210
 Бомек, 208
 Бора, Владислав, 531
 Борачок, Северин, 431
 Бордун, 586
 Борецький, Микола, 175, 190*, 191
 Борецький, Петро Н., 221
 Боринець, Андрій, 431
 Борис, Володимир, 150, 431
 Борис, Михайло, I, 6
 Борис, Михайло, II, 417
 Борисник, П., 572
 Борисюк, Степан, 456
 Боровець, Тарас, 431
 Борович — пс. М. Турчмановича, 575
 Бортник, Федір, 459
 Борщ, Богдан, 150
 Борщ, Л., 420
 Ботвиновський, Максим, 210
 Боцюрків, Богдан, 566
 Боцюрків, Марія, 566
 Бочак, Михайло, 419
 Боярський, Володимир, 149

- Братейко, Степан, 418
 Братко, Г., 286
 Брацайко, Михайло, 547
 Брацайко, Юліян, 548
 Брик, 419
 Брик, В., 147
 Брик, Іван, 431
 Брикайло, І., 451
 Брикович, 416
 Бриковський, 278
 Брилько, Франц, 264
 Brown, W. J., 261
 Brown, C., 261
 Бровчук, Н., 412
 Бродій, Андрій, 546, 559
 Брудас, Ксавери, 337, 342, 343
 Brockway, A. Fenner, 261
 Брунець, Іван, 414
 Бублінський, М., 471
 Будай, Павло, 216
 Буджак, М. — пс. М. Колодзінського, 298
 Будзиновський, В'ячеслав, 44, 104
 Будний, Юзеф, 360
 Бузилевич, П., 286
 Бузько, 222
 Букало, С., 30
 Букса, Якуб, 277
 Букшований, Осип, 217, 219, 222, 227
 Булавинець, Іван, 468
 Булавський, Василь, 459
 Булдовський, Ф., 175
 Булик, В., 148
 Булич, Д., 416
 Булич, І., 416
 Буній, Олекса, 278, 283, 284, 307, 350
 Буревій, Кость, 204, 221
 Буринський, Остап, 73
 Буричка, Василь, 451
 Бурко, Д., 191
 Бурмистренко, М. О., 181, 200
 Бурштинський, В., 150
 Бусел, Олександр, 432, 441
 Бусел, Яків, 415, 454, 459, 461
 Буткевіч, М., 429
 Бутковська, Олена, 287, 299
 Бутковський, Іван, 150, 287, 550
 Бутримко, Михайло, 412
 Бутрин, 432
 Бутрин, Ілля, 283
 Бутузов, Іван, 221
 Бутузов, Порфірій, 221
 Бухарін, М.-пс. Апфельбаума, 169
 Бучацький, 150
 Бучацький, Володимир, 417
 Бучинський, Іван, 418
 Бучинський, Омелян, 418
 Бучко, Микола, 415, 423
 Бучма, Зенон, 452
 Вавринюк, В., 425
 Ваврищук, Віктор, 456
 Ваврук, Василь (І.), 417, 432
 Ваврук, Василь (ІІ.), 473
 Вазик, 151
 Валіюніс, 513*
 Вайда, Микола, 545
 Валюх — пс. П. Грищенка, 528, 531
 Вальків, Михайло, 472
 Валько, Дмитро, 432
 Вальборний, Я., 423
 Васечик, Семен, 436
 Василевський, Володимир, 466
 Василик, В., 287
 Василик, М., 148
 Василина, 421
 Василина, Петро, 423
 Василиха, П., 299
 Василишин, 486
 Василишин, Микола, 471
 Василів, Іван, 422
 Василів, П., 71
 Василюк, Дмитро, 473
 Василь — пс. А. Закоштуя, 461
 Василькевич, 419
 Васильків Михайло, 467, 470
 Васильків-Турянський, 194
 Васильчук, Іван, 474
 Вассіян, Юліян, 55, 64, 76, 80, 86, 88, 89*, 90-92, 121, 143, 144*, 287, 297, 412, 481, 482, 496, 497, 520
 Васілевські, Леон, 344
 Васютин, Олександр, 458
 Вахлович, Микола, 299
 Вахнянин, Ірина, 39
 Вацик, Іван, 142
 Ващенко, 220
 Whiteley, Wilfred, 261
 Weber, C. I., 179, 189
 Величко, 417
 Величко, Д., 414
 Величко, Ярослав, 417
 Wellock, Wilfred, 261
 Вельган, Роман, 432
 Вельмуд — пс. П. Грищенка, 528, 529, 532, 533
 Welsh, James, 261
 Венгер, Володимир, 418
 Венгер, Іван, 418
 Веприк В., 287
 Веприк, Михайло, 367
 Вербенець, Володимир, 150
 Вербенець, Микола, 418
 Вербенець, Теодор, 432
 Вербицька, Ольга, 27*
 Вербицький, Іван, 27*, 28, 147
 Вербицький, Михайло, 27*
 Вербовецький, Михайло, 425
 Вербовицький, Н., 432
 Вередюк, І., 572

- Верхола, Омелян, 148
 Весоловскі Томаш, 313
 Веца, Омелян, 150, 287
 Вецик, Ярослав, 288
 Вельопольський, 395
 Вигнанський, П., 71
 Викоичук, 217
 Вильмицький, Михайло, 419
 Винниченко, Володимир, 104, 210, 513
 Винниченко, Михайло, 459
 Винничук, Михайло, 416, 420
 Виноградник, Василь, 71, 88, 89*
 Виноградський, 209
 Вирста, Дмитро, 151
 Вислоцький, Олександр, 533*
 Витвицький, Василь, 152
 Витвицький, Іван, 299
 Витвицький, Степан, 43, 103
 Вишинський, Андрій Януарович, 179
 Вишневецький, Ярема, 291, 360, 398
 Вишневський, Павло, 456
 Вишнівський, Сергій, 432
 Вікул, Микола, 71, 88, 89*, 90
 Wilkinson, Ellen, 261
 Вількомирський, 209
 Вільшинський, Б., 150 412
 Вінтонів, Михайло, 389
 Вінтоноук, Юрко, 389
 Вірстюк, 150
 Вітик, Семен, 45, 217
 Вітів, Марія, 572
 Вітковський, Теодор, 456
 Вітошинський, Борис, 430, 432, 469, 473, 566
 Вітрик, Павло, 288, 300, 413, 432
 Вітрук, Іван, 413
 Вітрук, Тихон, 298
 Вітушинський, Іван, 300, 413, 479, 566
 Вішка, П., 287
 Владимирський, М. Ф., 179
 Власів, Олександр, 500*
 Власюк, Ол., 298
 Влизько, Олексій Т., 221
 Вовк, Т., 572
 Вовк, Ол., 572
 Вознесенський, 209
 Возняк, Г., 474
 Возняк, Михайло, 469
 Возняк, Михайло, 432
 Войтанівський, Василь, 575
 Войтків, Б., 474
 Войтович, Омелян, 425
 Войтович, Петро, 416, 432
 Войтюк, Гаврило, 298
 Войцеховський, 423, 474
 Войцеховський, Станіслав, 28, 250
 Войцеховський, Юзеф, 263
 Волецький, Василь, 424
 Волинець, Василь, 469
 Волинець, С., 45
 Волицький, В., 586
 Волков, 208
 Волобуев, Михайло, 180, 181, 193, 193
 Волос, О., 414
 Волосянський, Теофан, 418
 Волоський, В., 300
 Волох, 218
 Волошин, Августин, 546, 547*, 548, 553, 555, 556, 557, 561, 564
 Волошин, І., 472
 Волошин, М., 422
 Волошин, Ростислав, 432, 453*, 454, 459
 Волошин, Я., 149, 287
 Волощук, М., 148
 Волощук, Микола, 286
 Волянський-пс. С. Врецьони, 550, 553
 Волянський, О., 549, 550
 Вольнич, Рудольф, 417
 Вольф, Даніель, 531
 Вонсович, Ф., 423
 Вонсуль, Богдан, 418
 Воробець, І., 300
 Воробець, Лев, 300, 413, 415
 Воробець, Федір, 39
 Воробець, Юліян, 301
 Ворожит, Т., 451
 Ворона, В., 471
 Воронка, Олександр, 418
 Вражливий, Володимир, 222
 Врецьона, Євген, 137, 149, 322, 323, 329, 432, 550, 553
 Врубель, Тадеуш, 364, 365
 Вульчин, Рудольф, 299
 Гавриленко, 213
 Гаврилишин, М., 287
 Гаврилів, Іван, 287
 Гаврилів, Степан, 419
 Гаврилів, Юрко, 287
 Гаврилюк, Д., 286
 Гаврилюк, Микола, 417
 Гавриляк, Іван, 299
 Гаврис, Дмитро, 422
 Гаврисюк, 367
 Гавриш, Дмитро, 469
 Гавриш, Михайло, 469
 Гавришкевич, Ю., 151
 Гавришків, Дмитро, 413, 415
 Гавришко, 423
 Гавронський, Клим, 459
 Гадач, Д., 423
 Гадюк, Володимир, 389
 Гасвий, Л., 301
 Гайвас, Ярослав, 298, 349, 438
 Гайворонський, Михайло, 589
 Гайдук, МIRON, 474
 Наусок, А. W., 261
 Гаківський, Богдан, 432
 Галаган, Іван, 300, 413, 415
 Галайчук, Богдан, 151

- Галамай, Степан, 474
 Галандзьо, Ю., 418
 Галань, Гриць, 416, 422
 Галань, Степан, 416
 Галапа, Василь, 462
 Галапац, Б., 436
 Галема, Іван, 566
 Галецький, Микола, 450
 Галечко, Антін, 417
 Галиш, Осип, 150
 Галібей, 19
 Галій, Арсен, 459
 Галлер, 259
 Галуза, М., 471
 Галушка, 414
 Галушинський, Михайло, 43
 Гальгрін, М. А., 236
 Гальчак, Микола, 428
 Гамарнік, Ян, 179
 Гамдзій, Степан, 471
 Ган, Петро, 54
 Ганачевський, Осип, 418
 Ганачевський, Роман, 432
 Ганець, Ілько, 415
 Ганіткевич, Марія, 423
 Ганкевич, Лев, 45 105, 305, 317*, 342, 393, 394
 Ганкевич, Олекса, 150, 286
 Ганусей, Іван, 470
 Ганцов, Всеволод, 205, 209, 211
 Ганчар, Осип, 466, 469
 Ганчар, Семен, 469
 Гапій, 473
 Гапкало, М., 287
 Гарабач, Євген, 428
 Гарапа, І., 572
 Гарасевич, Осип, 471
 Гарасим, Іван, 149
 Гарасимовичівна, 147
 Гарасимчук, Клим, 149
 Гарасимюк, Володимир, 418
 Гарасимюк, Дам'ян, 150
 Гардій, Дмитро, 419
 Garrabin, J. F., 261
 Гарцула, Василь, 472
 Гасин, Г., 415
 Гасин, Д., 419
 Гасин, Олекса, 56, 125, 287, 415, 432, 438, 442, 444, 452, 483, 499, 550
 Гаско, М., 223
 Hastings, Somerville, 261
 Гаха, 547, 555
 Гевко, Богдан, 149, 288
 Гевко, І., 151, 288
 Гевко, Марія, 149, 288
 Гевко, Федько, 418
 Гедеонів, Сергій, 216
 Гендерсон, 261
 Герасимович, 353
 Герасимович, Ярослав, 69*, 70, 71, 88, 89*, 90, 116
 Герасимчук, 225
 Гермайзе, Йосиф, 209, 211
 Германович, Микола, 432
 Герниківна, Д., 287
 Гетьман, М. 422
 Герчанівський, Дмитро, 589
 Гивель, Іван, 422
 Гирка, Михайло (І.), 300, 413, 415
 Гирка, Михайло (ІІ.), 415
 Гірний, Володимир, 369
 Гірний, Ян, 360
 Гірник, Марія, 450
 Гірняк, В., 151
 Hirst, W., 261
 Гісяк, А., 419
 Гітлер, Адольф, 114, 218, 219, 381, 430, 508, 547, 555, 558, 559, 583
 Гладилевич, 589
 Гладій, Теодор, 367
 Гладкий, 270
 Гладкий, Володимир, 286, 467
 Гладкий, Петро, 150
 Гладкий, Ярослав, 150, 432
 Гладун, Іван, 459
 Глинський, 288
 Гловачук, Микохір, 459
 Глухий, Дмитро, 300
 Глуховецький, Іван, 414
 Глушкевич, Маріян, 305, 307, 317, 320, 321
 Глушко, 131
 Глушко, Андрій, 417
 Глушко, П., 572
 Гнатевич, Богдан, 21, 22, 266, 270, 271, 273, 287, 399, 405, 411*
 Гнатейко, Степан, 416
 Гнатишак, Нестор, 150
 Гнатишин, Анастасія, 285
 Гнатишин, Андрій, 285
 Гнатишин, Катерина, 285
 Гнатів, Г., 287
 Гнатів, Матвій, 421
 Гнатів, Михайло, 149, 274, 276, 279, 283, 284, 510
 Гнатківська, Дарія, 324, 377*, 380, 383, 384, 389-391, 393, 396, 397
 Гнатюк, Андрій, 418
 Гнатюк, Володимир, 49
 Гнідець, Михайло, 149, 366
 Гнідець, Павло, 149, 366
 Гнідівна, Марія, 419
 Гніздівський, Яків, 416, 421
 Гоголь, Петро, 389
 Гойдун, 301
 Голик, М., 414
 Голинський, Михайло, 150
 Головатий, М., 149
 Головачик, Теодор, 422

- Головінський, Юліян, 22, 27*, 30, 31*,
 32, 38*, 40, 86, 121, 145, 146, 152, 153,
 242, 244, 247, 248*, 249, 250, 265-268,
 296, 320, 351, 352, 354, 355, 535
 Головко, Андрій, 172, 216
 Головко, Мирослава, 466
 Голодний, 206
 Голоскевич, Григорій, 206, 209
 Голота — пс. О. Ніколишина, 323
 Голофриш, Іван, 458
 Голофриш, Фімон, 458
 Голяд, В., 418
 Голяд, Володимир, 132
 Голяд, М., 418
 Голяд, Мирон, 432
 Голяд, Мирослав, 132
 Голяд, Павло, 366, 367*
 Голтуренко, 225
 Голуб, Всеволод, 158, 161, 201
 Голуб, Михайло, 339, 343
 Голуб, Ф., 110
 Голубенко, 181, 222, 223
 Голубинський, Гермоген, 174
 Голубничий, В., 198
 Голубович, 215, 229
 Голуфко, Тадеуш, 277-286, 288, 289,
 302, 306, 307, 309, 315, 351, 355, 356, 359,
 361, 388, 465
 Гоманович, 473
 Гомко, 413
 Гонимар, Гнат, 466
 Гонтар, Павло, 298
 Гончаренко, Андрій, 216
 Гончарук, К., 425
 Горкін, Daniel, 261
 Horabin, J. F., 261
 Горак, Михайло, 450
 Горак, Сень, 450
 Горбаль, 298
 Горбаль, Гриць, 466
 Горбач, Олександр, 566
 Горбачевський, Антін, 43
 Горбачевський, Григорій, 412, 459
 Горбачевський, Лев, 412, 459
 Горбовий, Володимир, 393, 394, 399,
 403*, 417, 432
 Горбовий, М., 417
 Горбовий, Ярослав, 432, 473
 Гординська, 147
 Гордовський, П., 174
 Горинь, 417
 Горинь, Михайло, 253
 Горинь, Олександр, 415, 420
 Горішний, Гриць, 283, 299
 Горліс-Горський, Юрій, 212
 Горницький, Адріан, 323, 325, 391, 392,
 472
 Горницький, М., 414
 Горняк, Льво, 299
 Горобець, Федір, 39
 Городецький, 424
 Городецький, Михайло, 300
 Городецький, Павло, 300
 Городиський, Іван, 420
 Городиський, Павло, 287
 Городиський, Ярослав, 416, 417
 Горох, Богдан, 150
 Горохівський-пс. В. Войтанівського,
 575
 Горячий, М., 151
 Господаришенко, Марія, 414
 Hoffman, P. G., 261
 Гоцій, В., 474
 Гоцій, Дмитро, 451
 Гоцій, Юрко, 417
 Гошко, Я., 287
 Гошовський, Богдан, 301, 432, 479
 Гошовський, Дмитро, 152
 Гошовський, Лев, 142
 Гошовський, С., 474
 Гошовський, Юліян, 148, 500*
 Гоюк, Микола, 419
 Грабас, С., 152, 366
 Грабець, Омелян, 56, 432, 475, 566
 Грабовський — пс. М. Тураша, 286,
 567, 570, 571, 584
 Грабовський, Володимир, 147, 299, 413
 Гребенецький, Олександр, 209, 211
 Гречка, 300
 Грещук, Ірина, 413
 Гриб — пс. О. Сеніка, 351
 Грибівський — пс. О. Сеніка, 381,
 482, 485, 528, 539, 574, 575, 582
 Грибівський, Михайло, 151
 Грибович, Іванка, 428
 Грива, Максим — пс. М. Загривного,
 88
 Григоріїв, 166
 Григоріїв, 103, 104, 217
 Григорій, 176
 Григорович, 67, 71
 Григорович, Мирослав, 418
 Грималюк, Василь, 566
 Гриневич, Б., 147
 Гриник, Данило, 149
 Гриник, М., 466
 Гринів, Володимир, 418, 432, 469, 567,
 582, 584
 Гринів, Орест, 466, 469
 Гринів, Роман, 450
 Гринів, Теодор, 432
 Гринівець, Степан, 415
 Гринчишин, В., 414, 420
 Гринчук, Михайло, 301, 414
 Гриньків, Іван, 415
 Гринько, Григорій, 170, 181, 198
 Гриньовський, Володимир, 399, 404
 Грицай, Дмитро, 56, 296, 299, 323*, 432,
 435, 442, 443*, 567
 Грицай, І. (І.), 150

- Грицай І. (ІІ.), 572
 Грицай, Остап, 65
 Грицак, Осип, 419, 459
 Грицина, Н., 416
 Грицюляк, Осип, 432
 Гричанюк, 474
 Грищенко, Павло, 528, 532, 534
 Гродзинський, 209
 Грошевський, І., 147
 Грушевський, Михайло, 171, 180, 181, 218, 317
 Грушецький, 225
 Грущак, Степан, 287
 Губеренко, 212
 Гуда, І., 418
 Гудак, М., 149
 Hudson, J. H., 261
 Гузар — пс. М. Колодзінського, 499, 550, 553, 554, 557, 559
 Гузичак, Марія, 423
 Гузій, Василь, 417, 421
 Гузіль, Андрій, 418
 Гук, 365
 Гук, Володимир, 147
 Гук, Марія, 423
 Гук, Остап, 151
 Гук, Роман, 300
 Гукало, Дмитро, 472
 Гулик, В., 473
 Гулик, Степан, 470
 Гуліта, Семен, 459
 Гуляк Катр'я, 417
 Гуль, П., 572
 Гулька, Володимир, 419
 Гумбольт, 487
 Гуменна, Д., 172
 Гупка, Станіслав, 246
 Гурін, А., 414
 Гурій, Микола, 414, 417
 Гурський, 211
 Гуртак — пс. В. Попадюка, 142
 Гусак, 301
 Гуцало, Володимир, 415
 Гуцул — пс. І. Бутковського, 550
 Гучко, В., 149
 Гучко, Д., 149
- Габа, Павло, 298
 Габрусевич, Володимир, 150, 287, 415
 Габрусевич, Іван, 55, 56, 57*, 58, 59, 119, 125, 143, 150-153, 244, 265-268, 272, 273, 284, 287, 289, 295, 322, 482*, 497, 500*, 529, 550, 573
 Гавда, В., 300
 Гавдяк, Ярослав, 367
 Гаджера, Дмитро, 586
 Гадомський, 8, 334, 402, 407, 468
 Гадьо, Володимир, 432
 Гайошка, Степан, 473
 Галаган, М., 504
- Галан, В., 65
 Гаспина, 236
 Гац, Михайло, 39
 Гелетка, В., 552
 Гелещук, Л., 149
 Гембайло, Марія, 471
 Генгало, Павло, 432
 Генгало, Петро, 473
 Геник — пс. С. Качмарського, 324
 Герета, Володимир, 445, 447-449
 Герич, Юрій, 432
 Герій, Степанія, 424
 Германік — пс. В. Левицького, 329
 Гершон, А., 150
 Геряк, Антін, 418
 Геряк, Іван, 466
 Геряк, Юрко, 466
 Гете, 311
 Гжесько, Тома, 470
 Гжицький, Володимир, 223
 Гижа, Іван, 34, 41, 64, 65*, 67, 432
 Гібінський, 275
 Гірей, Кость, 458
 Гловінський, 30
 Глов'як, Йосиф, 365, 423, 467
 Гнип, Петро, 572
 Гой, Михайло, 467, 470
 Гонта — пс. Г. Мацейка, 324, 383, 387
 Гонта, 207
 Gossling, A. D., 261
 Гоцький, Володимир, 430, 432, 473
 Грабовський, 27
 Грабовський, 431
 Graham, White H., 261
 Graham, Duncan, 261
 Греголінський, 121
 Grenfell, D. R., 261
 Гредфнер, 431
 Гринич, Микола, 455
 Грица, Андрій, 450
 Грица, Іван, 450
 Griffiths, T., 261
 Грунгас, Іван, 473
 Гудз, О., 412
 Гумовський, Іван, 416
 Гумовський, Ярослав, 300, 412, 423
 Гура, М., 289
 Гура, Онуфрій, 287
 Гураль, Василь, 418
 Гураль, Гриць, 422
 Гут, 432
 Гут, Роман, 566
- Дабіжа, Іларіон, 298
 Давид — пс. Давидовича, 575
 Давиденко, 220
 Давиденко, 181
 Давидович, С., 483, 513, 575
 Давидяк, Євген, 399
 Davies, Rhys, 261

- Dagger, G., 261
 Дада, Богдан, 566
 Дади́лев, 199
 Дайнар, Гринько, 458
 Дани́левич, Михайло, 462
 Дани́лишин, Дмитро, 125, 131, 274, 276, 279, 283, 284, 302-308*, 309-311, 314-321, 327, 335, 397, 412, 420, 422, 450, 468, 473
 Дани́лів, В., 414
 Дани́лів, Федь, 572
 Дани́лович, В., 416
 Дани́лович, Люба, 422
 Дани́люк, Н., 432
 Дани́люк, Трофим, 298
 Дани́люк, Юліян, 459
 Дани́в, Василь, 417
 Данче́вський, Андрій, 151, 432, 442, 444
 Данчук, Михайло, 427, 428
 Даньків, І., 13*
 Даньківський, Іван, 148
 Дармохвал, 270
 Даудзвардас, 513*
 Дахівник-Дахівський, Володимир, 175
 Дацко, Сенько, 423
 Дацко, Тимко, 423
 Дачишин, Юрій, 137, 151, 245, 246
 Дашкевич — пс. Р. Сушка, 575
 Дашкевич, Роман, 13*, 20, 328
 Дворжак, 305
 Дей, 254
 Дейвіс, Джеймс Джон, 236
 Дейчаківський, Богдан, 432
 Дейчаківський, Василь, 286
 Делзанець (Довжаниця), Іридіон, 455
 Демко — пс. А. Данчевського, 442, 444
 Демко, Іван, 450
 Демкович-Добрянський, Антін, 149, 432
 Демкович-Добрянський, Михайло, 56, 57
 Демковський, Іван, 418
 Демура, Василь, 586
 Демченко, М. Н., 179
 Демчина, Григорій, 419, 432
 Демчишин Гриць, 417
 Демчук, 300
 Демчук, В., 474
 Демчук, Дмитро, 67, 69*, 71, 88, 89*, 90-92, 116, 322, 481, 482, 520, 583
 Демчук, Іван, 420
 Демчук, Осипа, 426, 428
 Демчук, Ярослав, 426, 428, 473
 Денікін, 106, 107, 195
 Державин, Володимир, 173
 Дерлиця, Остап, 432
 Деха, Василь, 552
 Дедик, С., 150
 Джеймс, Е., 236
 Джиджора, Іван, 151, 535
 Джинджиристий, М., 451
 Джон — пс. І. Габрусевича, 266, 482, 550
 Джугай, Іван, 338, 340, 342, 344
 Джуґало, Петро, 456
 Джу́линський, Г., 132
 Джу́линський, Ілля, 423
 Джус, Петро, 419, 469
 Дзвін — пс. Р. Шухевича, 274, 292, 293, 295, 296, 301, 324
 Дзиндра, Ярослав, 473
 Дзівак, Валентина, 566
 Дзівак, Микола, 566
 Дзіковський, Михайло, 33
 Дзю́бик, Іван, 572
 Дзю́бинський, Єразм, 150
 Дзю́бинський, Мирон, 149
 Дзю́бінський, 424
 Дзюмак, Іван, 432
 Дзяди́га, Гринько, 462
 Дзяди́га, Тимко, 462
 Дзяди́га, Ярослав, 462
 Дибайло, Володимир, 432
 Дибольт, 211
 Дивнич, Юрій, 173, 197
 Диденко, Володимир, 55
 Димнич, Д., 425
 Диненко, 207
 Диник, Т., 414
 Динський, Петро, 299
 Дичко, Онуфрій, 253
 Дишкант, Василь, 417, 456
 Діброва, Д., 229
 Діброва — пс. О. Бойдуника, 575
 Дідич, Володимир, 416, 421
 Дідора, Б., 132
 Дідусенко, 211
 Дідух, 419
 Дідух, Федот, 458
 Дідушок-Гельмер, Петро Ф., 221
 Дік — пс. Б. Кордюка, 295, 500
 Дісімов, 532
 Дмитерко, В., 572
 Дмитерко, П., 572
 Дмитерко, Юліян, 443, 445-450
 Дмитрик, Олександр, 459
 Дмитрі́в, Євген, 221
 Дмитрук, Олександр, 416
 Дмитрюк, Аврам, 458
 Дмоховський, Роман, 432
 Дніпровський, І., 172
 Дніпрянський — пс. М. Кушніра, 505
 Добриво́да, Й., 412
 Доброгасв, Віктор, 198
 Добродзі́чка, 404
 Добрянський, Костянтин, 416
 Добрянський, М., 287
 Довбуш, 416
 Довгаль, Свирид, 70
 Довгий, 298
 Довгий, О., 471

- Дозгопільський, А., 287
 Довгела, Оскар, 468
 Довженко, Гр., 70
 Довженко, Олександр, 172
 Довчик, Владислав, 264, 265
 Дога, Василь, 209
 Догаєць, 220
 Доленко, 211, 212
 Долинай, Микола, 548
 Долинський, 524
 Долинський, Степан, 302, 324
 Долинюк, Іван, 432
 Домарадський, Роман, 473
 Домотенко — пс. Є. Онацького, 575
 Доналд, Мек, 236
 Донцов, Дмитро, 4, 47, 48*, 49-51, 56, 84, 91, 110
 Дорожинський, Любомир, 150
 Дорош, Федір, 152
 Дорошенко, 225
 Дорошенко, Володимир, 49
 Дорошкевич, О., 172
 Досвітній, Олесь, 172, 222
 Драган, Остап, 432
 Драган, Петро, 149, 287
 Драган, Роман, 147
 Драганчук, М., 416
 Драгоманов, Михайло, 44
 Дражньовський, Олекса, 432
 Драй-Хмара, Михайло, 172, 222
 Драмонд, Ерік, 260
 Дреліх, М., 152
 Дрималик, Л., 287
 Дрогомирецький, 424
 Дрогомирецький, Степан, 419
 Дроздюк, Захар, 432
 Дроздюк, М. 470
 Дроздюк, Назар, 416, 470
 Дронь, М., 419
 Друк, Василь, 148
 Друмак, Петро, 417
 Друченко, Володимир, 459
 Дуб — пс. М. Кушніра, 92, 497, 505, 520
 Дуб, Гриць, 286
 Дубаневич, Дмитро, 30, 32
 Дубенко — фальш. прізви. М. Леми-
 ка, 338
 Дубик, В., 473
 Дубик, Олекса, 421
 Дубик, Омелян, 413
 Дубів, В., 150
 Дубів, М., 150
 Дубінський 199
 Дублянська, Івга, 459
 Дубовий І., 181
 Дубровський, Віктор, 209
 Дубровський, Володимир, 415
 Дугелло, Й., 447, 449
 Дуда, Микола, 416
 Дудар, Володимир, 414
 Дударів, Костянтин, 69*
 Дудка, 173
 Дудко, В., 148
 Дудний, М., 152, 336
 Дужий, Микола, 329
 Дикун, М., 222
 Дульчин П., 473
 Думик, Іван, 424
 Думин, Іван, 423
 Думин, Осип, 22, 39, 40, 41*
 Думний (I.) 150
 Думний (II.), 150
 Думний, Юліян, 286
 Думний, М., 132
 Dundan, Charles., 261
 Дундик, Василь, 298
 Дурдуківський, Володимир, 209, 211
 Дусяк, 473
 Дутка, Василь, 252
 Дутка, Ю., 287
 Дутка, Ярослав, 422
 Дутко, В., 148
 Душний, І., 418
 Душний, Іван, 459
 Душник, С., 132
 Дюбатий, Я., 416
 Дядів, Гнат, 298
 Дяків, В., 147
 Дяків, В., 150
 Дяківський, Дмитро, 299
 Дячишин, А., 299
 Дячишин, Григорій, 447, 449, 450
 Дячишин, Петро, 418
 Дячук, Хома, 459
 Евин, Ф., 399, 404
 Еківна, Осипа, 428
 Еланський, Василь, 193
 Елліот, Джон, 236
 Еліяшевський, Василь, 299
 Еліяшевський, Т., 414
 Еміліян, Омелян, 149
 Епик, Петро, 458
 Епик, Григорій, 172, 222
 Епик, Дмитро, 461
 Епик, Микола, 432
 Євдокимов, 181
 Євчин, Михайло, 471
 Єжов, Ніколай, 177, 178*, 179, 181, 199-201
 Єналь, Гарасим, 288
 Єнджеєвич, В., 429
 Єндик, Ярослав, 413
 Єрмаков, 174
 Єфремов, Петро, 210
 Єфремов, Сергій, 135, 205, 208* 209, 211

- Ж.** свід. у справі Костомарова, 519
 Жагалак, А., 432
 Жалусик, Степан, 146
 Жарська, Олена, 473
 Жданович, В., 477
 Жданович, Я., 171
 Жевченко, Юрій, 191
 Желем, 432
 Желенські, 395, 396
 Жеромські, Стефан, 313
 Жиборські, Вацлав, 336
 Жибчин, Ярослав, 148, 414
 Жиглевич, О. 425
 Жизневський, Н., 399
 Жирик, 416
 Жмінковський, Петро, 137, 287
 Жовтий, Роман, 416
 Жовтий, Степан, 416
 Жовток, Іван, 300
 Жолондок, Василь, 417
 Жук, Семен, 45
 Жукова, Варвара, 204, 205, 221
 Жуковський, Ізидор, 418
 Жупанський, Василь, 414
 Жураківський, Маріян, 302, 304-306, 318
- З.** — зв'язковий в УВО, 485
З. Ш., 565
 Забава, Степан, 466
 Забавський, Володимир, 380
 Забирак, 207
 Забільський, В., 132
 Заблоцький, Юліян, 349, 566
 Заборовський, 536, 537
 Завадкі — пс. Р. Барановського, 357
 Завадка, Михайло, 419
 Завадський, В., 429
 Загаевич, Ю., 151
 Загайкевич, Володимир, 399, 403, 405
 Загривний, Максим, 69*, 88, 89*, 91
 Загул, Дмитро, 172, 222
 Задорецький, 486
 Зазуляк, М., 451
 Закаль, Петро, 424
 Закидальський, С., 425
 Закорчемний, Петро, 572
 Закоштуй, Ананій, 415, 461
 Залескі, 258, 259, 344
 Залипський, Лука, 417
 Залізник — пс. М. Гнатова, 274
 Залізник — пс. М. Королишина, 324
 Залізник — пс. П. Мірчука, 125, 444, 568
 Залісецький, 575
 Заліський, Андрій, 209
 Залуцький, Олександр, 150
 Зам, 488
 Замкевич, Михайло, 456
 Заплатинський, Володимир, 415, 424
- Заремба, Борис, 415
 Зарицька, Катерина, 324, 380, 384, 387, 389, 390, 391, 393, 396, 399, 400, 404, 411
 Зарицький, Б., 414, 421
 Зарицький, Іван, 287
 Зарицький, Микола, 287
 Зарицький, Роман, 432
 Заставецький, Василь, 389
 Засядко, Андрій, 471
 Засядко, Гаврило, 472
 Затворницький, 225
 Затирка, Василь, 366
 Затонський, Володимир, 150, 162, 179, 180
 Загорський, 19
 Захаревич, 300
 Захаревич, Василь, 566
 Захаріясевиц, 418
 Захаріясевиц, Михайло, 412
 Захарків, Іван (I.), 349
 Захарків Іван (II.), 415
 Захарків, Олекса, 416
 Захарків, Роман, 415
 Захарняк, М., 418
 Захарчук, Гарасим, 458
 Захарчук, Гриць, 458
 Захарчук, Олександр, 458
 Зацерковний, Петро, 413, 415
 Зацний, Лев, 574, 576*
 Заяць, В., 301
 Заяць, Іван, 422
 Заяць, Назар, 285
 Зброжик, Л., 415
 Зварич, Омелян, 569
 Звір, Богдан, 428
 Згорлякевич, Олександр, 88, 89*, 487
 Зданевич, Володимир, 298
 Зданевич, Петро, 298
 Здоховські, Маріян, 345
 Здриль, Теодор, 415, 423
 Зелений, 166
 Зелений, Богдан, 39
 Зелений, В., 474
 Зелений, Василь, 417
 Зелений, Михайло, 451
 Зеленків, Ол., 216
 Зеленоклинець, 575
 Зелінська, Раїса, 425
 Зеров, Микола, 172, 181, 222
 Зсльонка, Теодор, 572
 Зиблікевич, Євген, 37*, 39, 88, 89*, 117, 118, 121, 150, 286, 287, 297
 Зимак, В., 418
 Зінко, Іван, 468
 Зіновев, 169, 170, 181
 Зінченко, Іван, 216
 Зінь, Юрко, 419
 Зозуля, Федько, 471
 Зойхст, 215

- Зрада, Іван, 417
 Зубик Михайло 432
 Зубик, Роман, 232
 Зубов, 225
 Зубрицький, 286
- Іванець, Богдан, 419
 Іваниця, Григорій, 209
 Іваницький, 428
 Іваницький, Богдан, 428
 Іваницький, Роман, 432
 Іванишин, Михайло, 473
 Іванів, Іван, 419
 Іванів, Ол., 216
 Іванович, Іван, 517, 518, 539
 Івановчик, Василь, 552
 Іванонько, Василь, 432, 449, 450, 479
 Івануса, 477
 Іванців, Д., 415
 Іванців, Дмитро, 419
 Іванчин, Іван, 149
 Іванчин, Настя, 285
 Іванчук, Андріян, 432
 Іванчук, Володимир, 469
 Іванчук, Дмитро, 286
 Іванчук, Іван, 367
 Іванчук, О., 286
 Іванчук, С., 412
 Іванчук, Юліян, 287, 334, 335, 589
 Іванчук, Я., 412
 Іванюта, Осип, 414
 Івасечко, М., 472
 Івасик, Володимир, 399, 400, 411
 Івасик, О., 471
 Івасик (2 брати), 586
 Івасиків, Б., 287
 Івасиків, В., 150
 Івасів, Іван, 418
 Івахів, В., 152
 Івахів, Василь, 416
 Івахів, Володимир, 462
 Івахів, С., 151
 Івахнюк, Антін, 151
 Івахнюк, М., 151
 Івахув (Івахуф), 146, 246, 266, 297, 354, 355, 356
 Івашкевич, В., 147
 Івашко, Осип, 428
 Івченко, Михайло, 172, 181, 209
 Ігнацюк, 246
 Іделевиц, 209
 Ілочко, Ілько, 148
 Ілюк, Сергій, 459
 Ільків, В. (I.), 287,
 Ільків, В. (II.), 367, 461
 Ільків, Микола, 276
 Ільків, Я., 149
 Ільницький, Володимир, 278
 Індишевський, Степан, 40, 214, 215, 227, 277
- Індишевський, Ярослав, 22, 38*, 40, 41, 227
 Іртен — пс. І. Габрусевича, 273, 295, 482, 497, 500*, 529, 573
 Ірчан, М. — пс. Андрія Боб'юка, 223
- Йогансен, Майк, 172, 222
 Йонак, Євген, 416, 418
 Йосиф II, 51
 Йоффе, 160
- К., 485
 К., свц., 340
 Кабайда, Анатоль, 459, 461
 Кабаровський, Й., 572
 Кавецький, 425
 Кавка, Юліян, 418
 Кавалець, Анна, 466, 470
 Кавуловський, 225
 Кагановіч, Лазар, 160, 161, 177, 178, 180, 188, 194, 196, 199
 Кадай, Михайло, 415
 Кадлубицький, Володимир, 288
 Кадлубовський, Володимир, 298
 Казанівський, Б., 474
 Казанівський, Степан, 412
 Казимирів, Дем'ян, 416
 Кайдрович, І., 423
 Калина — пс. Ю. Лопатинського, 550, 553
 Калинович, К., 412
 Калинок, Василь, 298
 Калицький, Г., 204
 Калінський, 429
 Калуський, 269
 Каложний, Г., 71
 Калятник, 222
 Кальчук, Остап, 458
 Камброн, 559
 Каменецький, 150
 Камнев, 160, 169, 181
 Кандиба, Олег, 39, 532, 551, 554, 575
 Канцар, М., 451
 Канцлер — пс. О. Сеника, 381, 539
 Канюка, Михайло, 472
 Кападок, Іван, 432
 Капарник, М., 470
 Каперльос, Іван, 552
 Капко, Олекса, 418
 Каплан, 423
 Капустянський, Микола, 88, 89*, 90, 92, 322, 481-483, 485, 499*, 549, 551, 560, 570, 574, 575, 582, 583
 Карабин, Петро, 469
 Карабут, Анатолій, 221
 Каратницький, О., 415
 Карачевський, Осип, 56, 550, 553
 Карачко, В., 151
 Карбович — пс. Я. Стецька, 295, 323, 573, 574, 575

- Карін, 179, 191
 Карманський, Петро, 37
 Карпат — пс. Р. Ярого, 322, 575
 Карпинець, Ярослав, 56, 375*, 376, 380, 387, 389, 390, 391, 393, 394, 396
 Карпо, Іван, 415
 Карпович, Йосиф, 210
 Кархут, Василь, 432
 Касараб, Володимир, 436
 Катасанов, 225
 Катола, Л., 572
 Каторович, 199
 Кацалай, 340
 Кацєпир, Михайло, 419
 Качмар, Василь, 414, 430, 589
 Качмар, Микола, 428
 Качмар, Михайло, 432
 Качмар, Теодор, 423
 Качмарик, Михайло, 423
 Качмарський, Анатоль, 146
 Качмарський, Володимир, 151
 Качмарський, Євген, 324, 368, 371, 378, 380, 384, 387, 389-391, 393, 394, 396, 401, 411
 Качмарський, І., 572
 Качмарський, М., 572
 Качмарський, Роман, 142
 Качор, Володимир, 462
 Качоровський, Василь, 466
 Квасниця, І., 45
 Квасовський, Роман, 301, 419
 Кватернік, 486
 Квєцінська, 377
 Квірінг, Емануїл І., 159, 160, 179
 Кедровський, В., 513
 Кемал, Юзеф, 431
 Kenwothy, J. M., 261
 Кендзєрська, Е., 572
 Керичинський, Іван, 418
 Керенський, 157
 Керничний, Володимир, 288, 432
 Киндій, 308, 309, 315
 Кириленко, Іван, 172, 223
 Кирилук, Осип, 142
 Кириченко, О., 161
 Кирійчук, Л., 420
 Кирійчук, Т., 420
 Киртяк, 424
 Киселюк, Василь, 298
 Киселюк, І., 298
 Кисіль, В., 152, 366
 Кисіль, Василь, 467
 Кисіль, Гнат, 432
 Кисіль, Іван, 419
 Кисіль, М., 152, 366
 Кізюк, 33
 Кілін, В., 150, 287
 Кінаш, Ілля, 432
 Кіндрат — пс. Р. Сушка, 575
 Kinley, J., 261
 Кіркїж, К. О., 179
 Кіров, 181, 199, 221
 Кісик, 420
 Кіслюк, Володимир, 459
 Кіт, Михайло, 422
 Кіцєра, Михайло, 253
 Кічура, М., 223
 Кіяншко, Федь, 216
 Клапоуцяк, С., 298
 Клен, Юрій, 172
 Клим, Іван, 417
 Клим, Л., 572
 Клим, Павло, 432
 Клим, С., 288
 Клим, Ярослав, 300
 Клименко (І.), 104
 Клименко (ІІ.), 166
 Клименко (ІІІ.), 207
 Клименко (ІV.), 552
 Клименко, І. Е., 179
 Климишин, Микола, 325, 375*, 376, 380, 381, 389, 391, 393-396
 Климишин, Степан, 418, 432
 Климів, Іван, 288, 289, 420, 432, 456*
 Климів, Гриць, 432
 Климів, Р., 287
 Климчуш, Дмитро, 552, 553
 Климців, М., 300
 Климчук, Іларіон, 456
 Клімов, 299
 Кліш, Ярослава, 142, 147
 Кліцова, Степанія, 470
 Клос, Роман, 432
 Клочко, Олександр, 461
 Клочурак, Степан, 548
 Клюк, Михайло, 419
 Ключ, Е., 504
 Ключинська, В., 425
 Ключник, В., 415, 452
 Клячківський, Дмитро, 462
 Кметц, В., 147
 Книш, Володимир, 148
 Книш, Зиновій, 22, 32*, 136, 137, 143, 145, 152, 244-246, 248, 351, 352, 354, 355, 516, 517, 536, 570, 574, 589, 590
 Кобат, 270
 Кобєрський, Остап, 22*, 41, 45, 47
 Кобзар, Іван, 146
 Кобилецький, Роман, 287
 Кобилянський, 300
 Кобилянський, Володимир, 172
 Кобільник, Володимир, 56, 283, 283, 299, 471
 Коблик, М., 287
 Коблянський, Володимир, 414
 Коблянський, Михайло, 414
 Кобрин, 572
 Кобринський, Л., 149
 Ковалєвський, М., 193, 195, 199
 Коваленко, 223

- Коваленко, 211
Коваленко, Василь, 39
Ковалисько, Микола, 30
Ковалюк, Анна, 567
Ковалюк, Володимира (Дзюня), 444-446
Ковалюк, Марійка, 393, 443, 445, 446, 448, 449
Коваль, Іванна, 146
Коваль, Микола, 567, 572
Коваль, Степан, 422
Ковальов, Л. В., 221
Ковальський, 150
Ковальський, 342
Ковальський, Василь, 417
Ковальський, М., 279, 280
Ковальський, Михайло, 418
Ковальський, Роман, 432
Ковальчук, О., 469
Ковальчук, Федор, 415
Коварський, Ярослав, 472
Коварський, Михайло, 216
Ковзун, В., 301
Ковтонюк, Петро, 458
Когут, Д., 412
Когут, О., 287
Когут, Осип, 105
Когут, Пилип, 146
Когутяк, Марія, 467
Кодня, Михайло, 423
Кожевників, Петро, 67, 68, 70, 71, 74, 76, 80, 86, 88, 89*, 90-92, 481, 482, 519
Кожушко, Микола, 148
Козак, 72
Козак, Іван, 432
Козак, Ірина, 567
Козак, М., 567
Козак, Михайло, 64
Козакевич, А., 287
Козакевич, Юлія, 151
Козаченко, 151
Козачок, А., 425
Козачок, Іван, 146
Козира, Роман, 413
Козлов, Іван, 190
Козловський, Василь, 468
Козловський, Л., 429
Козлюк, Василь, 298
Козоріс, 217, 218
Козуб, В., 287
Козубська, Галина, 425
Козубський, 422
Козубський, Ю., 425
Козюпа, Павло, 287
Козьольковський, 414
Кож, Володимир, 441, 567
Кокіндяк, Григорій, 412
Коківський, П., 572
Кокос, Олександр, 474
Колесник, Теодозій, 467
Колесників, 211
Коллард, Юрій, 67
Коллер, 310
Колік, Ірина, 414
Колитко, 276
Колодзінський, Михайло, 119, 143, 152, 153*, 265, 288, 295, 298, 485, 499, 549-551, 553, 554, 556, 557, 559, 561
Колодій, Василь, 432
Колодницький, І., 151
Коломиєць, Макар, 469
Колосовський, В., 549, 551, 560
Колосовський, Василь, 415
Колтик, Омелян, 413
Комар — пс. Ст. Долинського, 324
Комаревич, Олексій, 456
Комарянський, Микола, 422
Конар — Палащук, Федь, 216, 228
Конаревиц, Тамара, 422
Конашевич, Б., 474
Конашевич — пс. З. Коссака, 295
Кондрат, Г., 466
Кондратенко, 225
Кондратіів, 225
Кондратюк, А., 441
Кондратюк, Олекса, 455
Кондура, Денис, 288, 299
Коник, 219
Коник — пс. Б. Онуфрика, 534
Конколювський, Василь, 428
Конколювський, Онуфрій, 427, 428
Коновалець, Євген, 13*, 15*, 16, 17, 20, 21*, 22, 23, 28, 36, 37, 38*, 39, 40, 42, 48-50, 64, 68, 76-78, 80, 81, 85, 86, 88, 89*, 90, 91*, 92, 108, 109, 111, 119, 145, 202-204, 217-223, 225-227, 247, 248, 257, 266, 270, 273, 285, 295, 321, 322, 382, 395, 439, 442, 444, 454, 481, 483, 486, 488, 489, 494, 496, 499, 500*, 505, 507-515, 517-523, 526-535, 539, 540, 541, 549, 570, 572, 573, 574, 576, 581-583, 589.
Коновалець, Мирон, 41, 64, 65*, 67, 532, 535, 589
Коновалець, Ольга, 532, 535
Коненко, 211, 212
Конрад, Марія, 147
Копач, Михайло, 300, 443-449, 479
Коперльос, Іван, 552
Копиленко, О., 172
Копчинський, 417
Корабльовий, 224
Корабчук, 298, 468
Кораль, Степан, 470
Корбило, Грицько, 472
Корда-Федорів, Роман, пс., 510, 590
Кордіян-Заморський, 569
Кордоба, Іван, 450
Кордонський, 140
Кордуба, М., 70
Кордуба, Стефанія, 140, 147, 287

- Кордуба, Тома, 288, 419
 Кордуба, Фелікс, 419, 432, 469
 Кордюк, Богдан, 56, 57, 136, 143, 151, 273, 295, 296, 301, 322, 323, 378, 485, 500
 Корей, Іван, 216
 Коржан, Михайло, 432, 437, 438, 445, 459, 461, 479
 Корженко, 208
 Корживна, П., 287
 Корилятович, Надя, 567
 Корінець, Дмитро, 389
 Корінь, Омелян, 418
 Корнелюк, Ігор, 416, 432, 471,
 Корнецький, Дмитро, 418
 Корнецький, І., 151
 Корнецький, Н., 418
 Корнилюк, Ніканор, 416
 Корнієць, Л. Р., 200
 Корнійчук, Олександр, 200
 Коробенко, 208
 Королишин, Мирон, 324, 371
 Король, Володимир, 415, 420
 Король, Іван, 418
 Король, Н., 432
 Корольчук, Федір, 415
 Коронь, Василь, 416
 Коропай, 473
 Коропецький, І., 301
 Коропій, Осип, 414
 Коропій, Ю., 287
 Коротченко, Д. С., 179, 181, 200
 Корпан, Степан, 364
 Корчинський, О., 413
 Корчовий, Юліян, 432
 Корчовський, 30
 Коряк, 223
 Кос, Марійка, 324, 379, 387
 Кос, Микола, 432, 437, 438, 444-446, 453*, 454, 459, 460, 461
 Косарчин, Микола, 432, 473
 Косач, Юрій, 300, 413
 Косинка-Стрілець, Григорій, 172, 221
 Косіор, Станіслав Вікентіович, 160, 161, 178, 179, 181, 199, 200, 212, 217-220, 223
 Кособудзькі, Владислав, 379, 387, 388, 392, 399, 401-403, 407
 Коссак, Гриць, 40, 214, 215, 218, 227, 228
 Коссак, Зенон, 56, 57, 119, 125, 130, 143, 144, 152, 153*, 246, 265, 266, 274, 275, 283, 284, 288, 295, 304-307, 309, 318, 320, 321, 323, 355, 356, 414, 421, 442, 535-538, 550, 553, 559, 561
 Коссак, Іван, 40
 Костанкевич, Антін, 469
 Костарів, Леонід, 67, 68, 69*, 70, 71, 80, 81, 86, 88, 89*, 90-92, 481, 482, 519 520, 523
 Костецька, Люба, 467
 Костецький, Євген, 423, 467
 Костецький, Сергій, 567
 Костишин, Марійка, 417
 Костишин, Осип, 417
 Костів, Степан, 424
 Костюк, 467
 Костюк, Іван, 298
 Котис, Мирослав, 433
 Котлярчук, Омелян, 425
 Котурбаш, Іван, 152
 Кох — пс. М. Максимюка, 245
 Кохан, Володимир, 50
 Кохан(ов)ський, Іван, 456
 Коцан, Лев, 418
 Коцуба, Г., 172, 222
 Коцюбинський, Юрій, 158, 162, 181, 222, 223
 Коцюлим, Теодор, 466
 Коцмбас, Володимир, 287, 399, 400, 406, 411
 Коцюмбас, І., 287
 Коцюмбас, Роман, 572
 Коцюмбас, С., 287
 Коцюмбас, Ярослав, 150
 Кочивна, Надя, 416
 Кочинський, 423
 Кочубей, Анна, 427
 Кошіль, Ярослав, 149
 Кошук, Марія, 415
 Коят, 303, 305, 306, 310, 311, 315
 Кравець, Корнило, 415, 420
 Кравець, Платон, 423
 Кравець, Теофан, 456
 Кравс, 64
 Кравс, Микола, 567
 Кравців, Богдан, 55, 57*, 59, 76, 86, 119, 121, 125, 134, 143, 147, 148, 150, 151, 246, 265, 323, 433, 478
 Кравців, Зеновія, 422
 Кравців, Марія, 147
 Кравців, Михайло, 433
 Кравців, Стефанія, 422
 Кравченко, Петро, 433
 Кравчук, І. (І.), 228
 Кравчук, І. (ІІ.), 572
 Кравчук, Іван (І.), 148
 Кравчук, Іван (ІІ.), 473
 Кравчук, М., 572
 Кравчук, О., 412
 Кравчук, Р., 301
 Крамаренко, Іван, 216
 Крамарчук, Антін, 418
 Крамарчук, Іван, 418
 Красій, Д., 418
 Кременецький, Микола, 216
 Кремінецький, В., 150
 Кремініський — пс. В. Гриніва, 567, 582, 584
 Кренкшов, Едвард, 178, 200, 201
 Кривенюк, Микола, 209

- Кривий, Олекса, 468
 Кривиця, Василь, 417
 Кривоніс, 590
 Криворчук, Михайло, 416
 Крижанівський, М., 415
 Крися, Микола, 418
 Крисяко, Б., 414
 Крисяко, Іван, 433
 Крисяко, Лев, 274, 283, 284, 288
 Крихтяк, Василь, 299
 Кришталь, Юрко — пс. Ю. Дачишина, 137, 151, 245, 246, 535
 Криштофович, Франц, 416
 Кріс — пс. Л. Крисяка, 274
 Кропельницький, 301
 Кротевич, Костянтин, 175
 Крохмалюк, Василь, 433
 Крохмальний, Павло, 424
 Крук — пс. І. Малюци, 295, 296, 323
 Крук, Стецько, 415
 Крук, Теодор, 420, 433, 456
 Круківський, Степан, 414, 418, 466, 469
 Крупа, Василь, 29*, 30
 Крупа, Василь (І.), 148
 Крупа, І., 148
 Крупа, Микола, 558
 Крупський, Клим, 424
 Круць, Онуфрій, 450
 Кручишин, Б., 215
 Кручковський, 473
 Кручова, Катря, 288
 Кручовий, 414
 Кручовий, Євген, 419, 469
 Кручовий, Юліян, 419, 433, 469
 Крушельницька, 473
 Крушельницький, Антін, 55, 221, 228, 349, 350, 402, 409
 Крушельницький, Іван, 221
 Крушельницький, Тарас, 142, 221, 228
 Ксендзук, Андрій, 468
 Кубай, Іван, 425
 Кублей, Іван, 457, 458
 Кудра, Іван, 458
 Кудрик, 225
 Кудрицький, 210
 Кудря, Олекса, 433
 Кудря, Юрко, 433
 Кузеля, Зенон, 503*, 504
 Кузик, Микола, 418
 Кузик, Осип, 300
 Кузик, С., 572
 Кузик, Степан, 503*
 Кузич, Іван, 300
 Кузів, Лев, 418
 Кузів, Петро, 421
 Кузнецов, Іван, 216
 Кузь, Іван, 422
 Кузьма, Б., 45
 Кузьма, Василь, 419
 Кузьма, Гнат, 418
 Кузьма, Марія, 150
 Кузьма, Марта, 150
 Кузьма, Орест, 567
 Кузьма, Осип, 416
 Кузьмак, Микола, 286
 Кузьминець, М., 415
 Кузьмів, Василь, 285
 Кузьмівна, Марта, 416
 Кузьмінський, 264
 Кузьмович, Володимир, 43, 50, 330, 331
 Куйбіда, Галина, 468
 Куйбіда, Степанія, 468
 Кук, 301
 Кук, Василь, 301, 462
 Кук, Ілярій, 462
 Кукіль, 413
 Кукіль, Іван, 433
 Кукла, Н., 413
 Куклач, 208
 Кукурба-Барицький, 276
 Кулаковскі, 298
 Кулик, Іван, 223
 Кулик, Ірина, 421
 Куликівець, Гриць, 436, 466
 Куликівський, 104
 Куликівський, П., 420
 Кулинич, Осип, 416
 Куліш, Микола, 172, 222
 Куліш, Семен, 468, 470
 Кульматицький, Володимир, 253
 Кульчицька, Ярослава, 466, 470
 Кульчицький-Дашиний, Андрій, 567
 Кульчицький, Євген, 380
 Кульчицький-Гут, Роман, 433
 Кульчицький, Ярослав, 142
 Кум — пс. М. Колодзінського, 295
 Кун, Веля, 559
 Кунанець, Володимир, 415, 433, 479
 Кунда, В., 413
 Куник, Я., 413
 Куниця, Ілля, 288, 300
 Куніцький — пс. Кандиби-Ольжича, 575
 Кунів, 462
 Кунцевич, І., 287
 Купецький, Г., 302, 303, 510
 Купчик, 301
 Купчинський, Ярослав, 419
 Куп'як, Дмитро, 572
 Куп'як, І., 471
 Куп'як, Михайло с. Мих., 572
 Куп'як, Михайло с. Юр., 572
 Куп'як, Ольга, 572
 Куранський, 147
 Кураш, С., 451
 Курбас, Лесь, 217, 227
 Курила, Іван, 418
 Курило, 151
 Курило, Андрій, 413, 415
 Курилок, 151

- Курин, 151
 Куріца, І., 451
 Курманович, Віктор, 322, 433, 485, 499, 532, 540, 549, 551, 553, 560, 574, 575
 Куропась, 486
 Курпан, 589
 Курчаба, Олександр, 567
 Курчинський, 345
 Куспіль, Степан, 302, 303, 414, 535
 Кустрицький, Г., 287
 Кусяк, Григорій, 420
 Кусяк, Михайло, 420
 Кутенов, Алексей, 524
 Кутний, Василь, 421
 Кутний, Осип, 342
 Кутний, С., 131, 132
 Кутько, Я., 526
 Куфель, Степан, 466
 Кухар, П., 422
 Кухарчук, Микола, 416
 Кухта, Михайло, 150
 Куцак, Осип, 275
 Куцак, Роман, 275
 Куцолима, Теодор, 466
 Куць, Олександр, 388, 402, 433
 Кучабський, Василь, 13*, 15*, 22*, 50
 Кучереп, Іван, 426
 Кучерішка, 203
 Кучма, 418
 Кучма, Гриць, 288
 Кушала, Андрій, 471
 Кушинський, Д., 474
 Кушнір, 300
 Кушнір, В. Й., 507
 Кушнір, Василь, 417
 Кушнір, Макар, 88, 89*, 482, 498, 505, 514*
 Кушнір, Н., 412
 Кушнір, Олекса, 417
 Кушнір, Т., 414
 Кушнір, Юрій, 417, 422
 Кушнірук, Лідія, 471
 Кушнірук, Олекса, 459
- Л., 485
 Лаба, Василь, 471
 Лабавка, Михайло, 276, 414
 Law, Arthur, 261
 Лавренко, В., 367
 Лавріненко, Юрій, 197
 Лаврів, Роман, 421
 Лаврівський, Богдан, 349
 Lawther, Will, 261
 Лагута, Микола, 210
 Ладига, Павло, 300
 Ладика, Дмитро, 45
 Ладика, Микола, 470
 Лакота, Ваврик, 421
 Лалак, Дмитро, 471
 Лалака, М., 414
- Лампіка, Любомир, 535
 Лапко, 424
 Лапунька, Богдан, 472
 Лапунька, Василь, 472
 Лапунька, Омелян, 418, 450
 Лапчак, Михайло, 451
 Лапчак, Т., 451
 Лапчак, Ярослав, 286
 Лапчинський, 473
 Лапчинський, Василь, 416
 Лапчинський, Георгій, 54, 134, 158
 Лапчинський, Іван, 416
 Лапчук, В., 416
 Лапчук, О., 414
 Ласійчук, Микола, 137, 418, 433, 450
 Ласка, Михайло, 433
 Лахман, Петро, 150
 Лебединець, Михайло, 221
 Лебедович, Роман, 287
 Лебедь, Микола, 301, 302, 322, 376, 377*, 380, 382, 384, 388-390, 393, 396, 397
 Лебідь, Дмитро, 170
 Лебідь, Теофан, 459
 Левицький, Борис, 460, 479
 Левицький, Володимир, 329, 567
 Левицький, В. І., 221
 Левицький, Гриць, 422
 Левицький, Дмитро, 300
 Левицький, Іван, 472
 Левицький, Кость, 43, 342
 Левицький, М., 300
 Левицький, Микола (І.), 150
 Левицький, Микола (ІІ.), 422
 Левицький, Михайло (І.), 218
 Левицький, Михайло (ІІ.), 471
 Левицький, Михайло (ІІІ.), 567
 Левицький, Парфеній, 174
 Левицький, Юра, 567
 Lewis, Wm., 261
 Левосюк, Іван, 456
 Левчук, Олексій, 456
 Левчук, Петро, 455, 457
 Левчук, Степан, 433
 Левчук, Тарас, 300, 456
 Lee, Jennie, 261
 Леганчук, Іван, 572
 Легенда — пс. Івана Климова, 456*
 Llewelyn, Jones F., 261
 Лемець, Володимир, 148
 Лемик, Микола, 337, 338*, 339-348, 403, 408
 Лемішка, Володимир, 142
 Ленець, В., 287
 Ленін, 112, 158, 194-196, 212, 213, 359
 Ленкавський, Степан, 56, 57*, 58, 59, 88, 89*, 90, 91, 119, 121, 125, 126, 143, 152, 265, 287, 297, 412
 Ленгух, Василь, 288
 Леонтович, М., 171
 Леськів, Михайло, 415

- Лесько, Марія, 146
 Лещук, Василь, 459
 Ле Бон, 318
 Леплевський, 179, 199
 Либак, Кость, 298
 Либак, Панько, 459
 Лизанівський, 215, 229
 Линда, Осип, 550
 Линда, Остап, 299
 Липинський, Вячеслав, 104
 Липківський, Василь, 174, 175, 180, 190*, 191
 Липовий, Михайло, 423
 Липський, Антін, 417
 Липський, Богдан, 319, 365
 Лис — пс. Ст. Бандери, 323
 Лисак, Василь, 288, 299, 422
 Лисак, Михайло, 422
 Лисий, Володимир, 45
 Лисий, Петро, 470
 Лисюк, 150
 Литвин, 567
 Литвин, Олександр, 365, 423, 467
 Литвинець, Михайло, 253
 Литвинович, Омелян, 567
 Лихолат, А. В., 165
 Лихолат, Василь, 422, 424, 471
 Лихолат, Григорій, 39
 Лицар — пс. О. Гасина, 550
 Лівий, Володимир, 367
 Лівичський, Андрій, 14, 102, 103, 108, 235, 236, 238, 240, 388, 495
 Лівчак, Богдан, 567
 Ліденко, І., 572
 Лімницький — пс. Я. Барановського, 575, 582
 Lindney, F. W., 261
 Лісневич, Гриць, 300
 Лісовий, 207
 Лісовий, М., 470
 Лісовський, Роберт, 500
 Літвінов, 281
 Літинський, Е., 572
 Ліщинський, І., 287
 Лобар, Андрій, 425
 Лобач, Олександр, 458
 Логин, Ярослав, 433
 Логинів, 222, 223
 Логоза, Р., 414
 Логуш, Омелян, 567
 Лоза, Тарас, 288
 Лозинський, 419
 Лозинський, Михайло, 55, 217, 218
 Longden, Fred, 261
 Лопадчук, 151
 Лопатинський, Дем'ян, 589
 Лопатинський — пс. В. Тимчія, 567, 584
 Лопатинський, 19
 Лопатинський, Юрко, 550, 553
 Лопатчак, Теодор, 418
 Лопачак, Роман, 433
 Лотоцький, Василь, 150, 288
 Лотоцький, Микола, 423, 424
 Лотоцький, О., 278
 Лотоцький, Осип, 286
 Лоцуняк, Петро, 276
 Луб'янка, 220
 Луговий, Артим, 149, 150, 419
 Лудчак, Іван, 152
 Лукавецький, Іван, 572
 Лукашевич, Олександр, 415, 469
 Лукашук, Яків, 298
 Лукіанів-Світозарів, Лерні І., 221
 Лупуль, Володимир, 30
 Луцейко, Володимир, 417
 Луцейко, Роман, 30
 Луцик, В., 572
 Луцик, Степан, 287
 Луців, Андрій, 349
 Луців, В., 412
 Луців, Р., 414
 Луцків, 414
 Луцький, Олександр, 334, 335
 Луцький, Остап, 43, 50, 503*
 Луцьків, Кость, 473
 Лучинський, В., 152
 Лучка, Михайло, 423
 Луцник, Іван, 417, 452
 Луцник, Михайло, 416
 Луцник, Яцко, 416
 Любак, Михайло, 567
 Любинський, Богдан, 418
 Любінєцька, 148
 Любовицький, Теодор, 147
 Любович, Ярослав, 32, 130, 140*, 141, 146, 293, 369, 421
 Любомирський, Іван, 471
 Любченко, Аркадій, 172
 Любченко, Панас, 179, 180, 181, 199, 209, 517
 Людкевич, М., 286
 Людкевич, О., 286
 Люкс, 452
 Люпуль, Іван, 418
 Лямпіка, Любомир, 150
 Ляндак, Іван, 466
 Ляхович, 215
 Ляхович, Євген, 483, 507, 508, 513, 514*
 Ляцко, А., 152
 Ляшкевич, Володимир, 433
 Лященко, Олександр К., 221
 Львович, П., 425
 Льольо — пс. М. Ясінського, 30
 Мада, Северин, 334, 335, 468
 Мадея, Петро, 298
 Мазепа, Іван, 486
 Мазепа, Ісаєк, 70, 109
 Мазур, Григорій, 468

- Мазур, Михайло, 146
 Мазуренко, 215
 Мазурець, Степан, 416, 424
 Маївський, Володимир, 342, 349
 Майлов, Алексей, 339-342, 344, 346
 Майба, Андрій, 422, 462
 Майданець, Павло, 458
 Майківна, О., 419
 Майковська, 589
 Майоров, Михайло Мойсеович, 180
 Майхер, Я., 287
 Майчук, Іван, 418, 425
 Мак, Лідія, 424
 Макар, Василь — пс. Сіроманець, 459
 Макар, Василь, 299, 417
 Макар, Володимир, 299, 337, 417, 418, 430*, 433, 471
 Макаренко, А., 102, 103
 Макарушка, Любомир, 43, 47, 67, 76, 77, 82, 85, 248
 Макарушка, Ярослав, 296, 323, 379, 390, 391, 392, 399, 401, 408, 411, 435
 Макогін, 515, 536, 538
 Максимець, Анна, 422
 Максимець, Василь, 419
 Максимець, Я., 572
 Максимішин, Гриць, 151
 Максимішин, Микола, 424
 Максимів, 477
 Максимів, 414
 Максимів, Онуфрій, 285, 589
 Максимів, Петро, 471
 Максимів, Федь, 450
 Максимович, Ангін, 503*
 Максимович, Карло, 194, 217, 218, 219, 229
 Максимців, Петро, 302
 Максимюк, Микола, 151, 245, 246, 535
 Maxton, James, 261
 Макух, В., 56
 Маланюк, Євген, 71
 Маланчук, Роман, 414
 Малащук, Роман, 480, 565, 567-569
 Маленький, М., 152, 336
 Малецький, Іван, 567
 Малецький, Михайло, 298
 Малик, Федор, 430
 Малиник, В., 473
 Малиновський, В., 149
 Малиновський, Микола, 419
 Малиновський, Юрій, 436
 Малинченко, 207
 Малиновський, 358, 359, 362
 Malone, Cecil, 261
 Малоца, Іван, 150, 295, 296, 323, 370, 378, 379, 384, 388-390, 392, 393, 396, 399, 401, 404, 409, 411, 435-437
 Малюшкевич, Костянтин, 175
 Маляр, Петро, 433
 Малько, 225
 Малько, Володимир, 468
 Малько, І., 88, 89*
 Мальчик, Ольга, 146
 Мандзій, 33
 Мандзій, Андрій, 423
 Мандзій, Гавриїл, 340, 344
 Мандзюк, Ніканор, 456
 Мандибура, Осип, 414
 Мандрига, Володимир, 422
 Мандрига, Роман, 422
 Мандюк, П., 148, 285
 Мануїльський, Д. З., 179
 Манько, 299
 Маньковський, І, 462
 Маньковський, ІІ, 211, 219
 Маньковський, Ол., 216
 Маргуліс, Зиновій, 209, 210
 Маринчак, Магдаліна, 428
 Маринюк, Б., 412
 Мариняк, Кость, 419
 Марітчук, 305, 317, 342
 Markham, S., 261
 Маркевич, Володимир, 300, 413, 433
 Марків, 420
 Марків, Борис Семенович, пс., 511, 590
 Маркіз, Степан, 422
 Марко — пс. М. Лебеда, 301, 302, 322, 382, 383, 389
 Маркс, Карло, 112, 197, 207
 Marley, James, 261
 Мартель, Франц, 236
 Мартин, М., 414, 421
 Мартинець, 171
 Мартинець, Володимир, 7, 9, 34, 39, 65, 76, 78, 80, 83*, 84-86, 88, 89*, 90, 91, 94, 322, 353, 380, 381, 382, 395, 481, 482, 485, 494-496, 499, 516, 520, 521
 Мартинів, М., 151
 Мартинович, Богдан, 470
 Мартинович, С., 461
 Мартинович, Юрко, 470
 Мартинчук, Пилип, 458, 459
 Мартинюк, Богдан, 30, 437, 438, 446
 Мартинюк, Д., 415
 Мартиняк, Степанія, 466
 Мартіні, 488
 Мартіянів, Сергій, 456
 Мартович, Лесь, 269
 Маруняк, Володимир, 150
 Марцинюк, Микола, 413
 March, S., 261
 Марчак П., 456
 Марченко, Андрій, 456
 Марченко, 211
 Маршал, 132
 Marshal, F., 261
 Маршалік, 394
 Масарик, 543
 Масиник, Василь, 417
 Масиник, Ілько, 420

- Масловський, Степан, 298, 468
 Масляк, Ярослав, 325
 Масляник, 473
 Масний, С., 419
 Мاستикаш, 416
 Мастикаш, Василь, 417
 Мастикаш, Євген, 417
 Мастикаш, Іван, 417
 Мастикаш, Микола, 417
 Масюк, Ізидор, 450
 Матвійчук, Атанасій, 456
 Матвійчук, Микола, 422, 567
 Mathers, G., 261
 Матійців, Прокіп, 30, 150, 151
 Матійчук, Григорій, 414
 Матковський, 270
 Матковський, Михайло, 418
 Матла, Зенон, 436*, 437, 466
 Матла, Олександр, 412, 300
 Матла, Омелян, 433
 Матла, Ярослав, 479
 Матульська, М., 471
 Матусяк, 300
 Матушевський, Борис, 209
 Матчак, І., 286
 Матчак, К., 413
 Матчак, Михайло, 13*, 15*, 17, 22*, 33, 41, 45, 47, 50, 85
 Матяш, Сергій Я., 221
 Махиброда, Петро, 149
 Махницький, Володимир, 142
 Махно, 166
 Мацейко, Гриць, 324, 366, 383*, 384, 387, 388, 390
 Мацик, Іван, 433, 459
 Маціборок, Степан, 148
 Маців, В., 149, 287
 Маційовський, В., 414
 Мацілинський, Остап, 567
 MacDonald, Gordon, 261
 Мацуський, Іван, 473
 Мацуський, М., 473
 Мачай, Дмитро, 73
 Машталір, Кость, 419
 Машак, 300
 Машак, Осип, 370, 391, 399, 409, 411, 435, 437
 Машак, Степан, 302, 414
 Медведєв, О. В., 162, 179
 Медведів, 299
 Медведюк, Максим, 298, 468
 Медвєцький, Микола, 425
 Медвєцький, Михайло, 425
 Медвідь — пс. М. Опришка, 584
 Медвідь, Андрій, 30, 32, 150
 Медвідь, В., 150, 334, 335
 Медвідь, Іван, 474
 Мек — пс. В. Стахова, 500, 532
 Мелимук, В., 415
 Мелимук, С., 415
 Мелимука, Юрій, 469
 Мельник, 215
 Мельник, Адам, 214, 215
 Мельник, Андрій (І.), 572
 Мельник, Андрій (ІІ.), 7, 13*, 22, 37*, 39, 49, 117, 203, 286, 489, 517, 518, 520, 532-535, 540, 541, 549, 560, 561, 563, 570, 574*, 575-577, 581-585
 Мельник, Володимир, 444, 445, 449
 Мельник, Іван (І.), 413, 474
 Мельник, Іван (ІІ.), 455
 Мельник, Михайло, 214, 215
 Мельник, Петро, 567
 Мельник, Петро (І.), 298
 Мельник, Петро (ІІ.), 458, 468,
 Мельник, Степан, 413
 Мельничин, Михайло, 151
 Мельничук, А., 425
 Мельничук, Ілько, 149
 Мельничук, Михайло, 298
 Мельничук, Олекса, 367
 Мельничук, Семен, 468
 Мельничук, Степан, 29*, 30
 Мельон, 236
 Менда, Семен, 299
 Ментух, Іван, 468
 Менцінський, 419
 Менцінський Іван, 149, 366
 Меркун, Павло, 22, 38*
 Меркуров, 215
 Мерхлевські, М., 235
 Мерцало, 433
 Мерцало, Іван, 449, 450
 Мерцало, Михайло, 147
 Мерцало, Павло, 417, 449, 450
 Метанчук, Микола, 415, 420
 Метельський, Гриць, 412
 Метельський, Олекса, 366
 Метельський, Олександр, 412
 Мельніков, Леонід, 161
 Менжинський, Вячеслав, 177, 180
 Мигаль, Володимир, 417
 Мигаль, Грина, 416
 Мигаль, Лев, 417
 Мигаль, Павло, 454, 456
 Мигаль, Роман, 324, 368, 370, 378, 379, 382, 387, 389, 390, 392, 393, 396, 399, 401, 404, 411, 415, 435, 437
 Мигович, Петро, 433
 Мигул, Іван, 150
 Мигул Іван, 535
 Мига, Дамян, 419
 Микач, Іван, 286
 Микита, Дмитро, 433
 Микитенко, Іван, 207, 223
 Микитчук, Д., 572
 Микитюк, Іван, 436
 Микитюк, М., 151
 Микитюк, Микола, 415
 Микитюк, Павло, 459

- Миколайчук, 229
 Миколишин, Іван, 419
 Минів, Роман, 69*, 71
 Мирмилюк, Василь, 413
 Мирович, Роман, 433
 Мирон, Дмитро, 125, 301, 349, 391, 414, 438, 443, 468, 575, 582
 Мирон, Іван, 449, 450
 Мисик, В. А., 221
 Мись, Андрій, 452
 Миськів, І. (I.), 151
 Миськів, І. (II.), 451
 Митлюк, Микола, 276, 500*, 510
 Михайлик, Павло, 179, 208
 Михайличенко, 194
 Михайлишин, Дмитро, 433
 Михайлів, 473
 Михайлович, Петро, 473
 Михайлович, Ярослав, 146
 Михайловський, Юрій, 216
 Михалевський, Богдан, 418, 433
 Михалевський, Зиновій, 150
 Михалічка, Петро, 285
 Михаліха, Іван, 468
 Михалюк, 417
 Михалюк, Роман, 413
 Михаль, Степан, 423
 Михалькевич, В., 287
 Михальчук, Андрій, 525
 Михальчук, Василь, 523-526
 Михасюк, Атанасій, 298
 Михасюк, Василь, 298
 Михасюк, Єфим, 298
 Михаць, Юліян, 428
 Мицак, Марійка, 414
 Мицик, Іван, 151, 366, 383
 Мицик, Роман, 140, 141, 366
 Мицко, Марія, 449, 450
 Мицок, Олександр, 113
 Мицьола, Мирон, 421
 Мишин, М., 149
 Мицишин, Мартин, 286
 Мігале, 305
 Мізерний, Мартин, 286
 Mills, Jack, 261
 Міллер, М., 174, 193
 Міляковський, М., 423
 Міляннич, Атанас, 287, 433
 Мілько, Михайло, 483, 510
 Мінчук, В., 425
 Міра — пс. звязкової, 292-294
 Мірчук, Петро, 9, 125, 413, 415, 442, 444, 452, 460, 471, 480*, 567, 568, 569
 Мітрінга, Дмитро, 419
 Мітрінга, Іван, 288, 433, 479, 480
 Міхаловський, Чеслав, 429
 Міхновський, Микола, 4, 5, 60*, 91, 479
 Міцкевіч, Адам, 313, 448
 Мішинський, М., 148
 Міщана, Іван, 299
 Могиланська, Л., 222
 Могиланський, М., 172
 Модний, 151
 Мозол, Петро, 287
 Мойсак, Михайло, 417
 Мойсеїв, 216
 Мойсейович, Софія, 147, 329, 437, 438
 Моклович, 30
 Мологов, Вячеслав, 160, 178, 180, 188
 Монастирський, Василь, 416
 Мончаковський, Роман, 572
 Мончук, Василь, 433
 Мончук, Осип, 300
 Моравський, 215
 Моравський, С., 132
 Морайко, І., 215
 Моралевич, Яків, 88, 89*, 90, 92
 Моран, Джан, 236
 Morgan, H. B., 261
 Morley, Ralph, 261
 Мормон — літ. пс. Д. Чайковського, 125
 Мороз, Антін, 466
 Мороз, Василь, 288, 414, 421
 Мороз, Володимир, 389
 Мороз, Євген, 152, 366
 Мороз, М., 174, 176
 Мортик — пс. Я. Рака, 329
 Морхало, Гаврило, 473
 Мосендз, Леонід, 71
 Мостдорф, 375
 Мостович, Леонід, 459, 461
 Мостович, Микола, 454, 459, 461
 Мостовські, 305
 Мосціцкі, Ігнаци, 429, 470
 Мотика, Микола, 274, 276, 283, 284, 304, 307, 309, 313, 316, 317, 351, 356, 414
 Мотузок, М., 110
 Мочерняк, Гриць, 417
 Мочульський, Степан, 433
 Мошко — пс. С. Мойсейович, 329
 Мриглод, Іван, 433
 Mugeridge, H. T., 261
 Мудрий, Василь, 43, 54, 345
 Мудрий, Михайло, 414
 Музика, В., 414
 Музика, Дмитро, 287
 Музика, М., 420, 589
 Музичка, М., 300
 Музичка, Михайло, 572
 Муйла, Гриць, 149
 Муйла, Теодор, 421
 Муйла, Ф., 287
 Мулик, Петро, 469
 Мулик, Роман, 146
 Мулькевич, Володимир, 287
 Мулькевич, Карло, 287
 Мур, Ольга, зам. Фалюк, 472
 Муравйов, 158, 173
 Мурашко Олександр, 171

- Мурич, В., 147
 Мурій, Володимир, 433
 Мусакович, І., 147
 Мусій, В., 420, 469
 Мусій, Петро, 420
 Мусій, Роман, 147
 Мусійчук, 486
 Муссоліні, Беніто, 112, 113
 Muff, G., 261
 Муха (І.), 207
 Муха (ІІ.), 207
 Муха (ІІІ.), 208
 Муха, Василь, 147
 Муха, Павло, 418
 Мушка, Богдан, 415, 420
 Мушкевич, Борис, 425
- Наболотний, Михайло, 418**
 Навроцький, Осип, 16, 17, 22, 47, 48, 85
 Навроцький, 427
 Нагаєвський, Ізидор, 286
 Нагірний, В., 287
 Нагірний, Михайло, 419
 Нагорняк, 28
 Наддністрянський, І., 212
 Надушкевич, Опанас, 459
 Назар, Василь, 148
 Назар, Ф., 151
 Назаревич, Степан, 455
 Назарко, Максим, 415
 Назарук, Осип, 37, 46, 103, 342
 Найда, Юліян, 287
 Найденко, 527, 528, 532, 533
 Найдич, Теодор, 300, 414
 Наконечний, А., 286
 Наконечний, В., 423
 Наконечний, М., 286
 Наконечний, Осип, 288
 Наконечний, С., 472
 Наконечников-Клюковський, 429
 Намака, Д., 412
 Нанчук, В., 466
 Наорлевич, Осип, 142
 Небожук, Володимир, 417, 433
 Небожук, Теодор, 433
 Негребецький, Микола, 415, 459, 469
 Недошитко, Захар, 472
 Недошитко, Ю., 472
 Немилович, Дмитро, 147
 Непоборний — пс. М. Климишина, 325
 Нестор, 7
 Нестор, Домка, 285
 Нестор, Оксана, 285
 Несторович, Іван, 418
 Нечай, О., 412
 Нечаїв, В. Н., 225
 Недзвєцька, Галя, 324
 Недзвєцька, Евфрозина, 422
 Недзвєцька, Клявдія, 422
- Нидза, Володимир, 349
 Нидза, Осип, 391
 Нижанківський, Остап, 19, 271
 Нижанківський, Степан, 64, 65, 67, 71, 72, 76, 86, 91, 270-272
 Нижник, Іван, 286, 288
 Низдроба, М., 412
 Низола — пс. М. Капустянського, 90, 92, 481, 499, 575
 Никитюк, Methodій, 424, 459
 Никитя, Method, 416
 Никифорук, М., 571
 Никифорчин, 473
 Никифорчин, М., 150
 Николин, Гриць, 471
 Николишин, Грицько, 474
 Николишин, Олекса, 450
 Николишин, Осип, 323
 Николишин, С., 215, 222, 229
 Николяк, 477
 Николяк, Василь, 428
 Никорак, Юрко, 415, 567
 Нирчук, 181
 Ніч Василь, Степан, 363-365, 421, 485, 488
 Ничипорук, Л., 469
 Ничка, В., 416
 Нікітин, 213
 Ніклевич, Степан, 286, 477*
 Ніковський, Андрій, 209, 211
 Нікончук, Гриць, 458
 Нікончук, Петро, 458
 Ніль, 174
 Німилович, Василь, 428
 Новак, Йозеф, 530, 531
 Новак, Олекса, 428
 Новак, Семен, 433
 Новаківська, Стефанія, 545
 Новаківський, 545
 Новий — пс. Б. Кордюка, 295, 296, 301, 321-323
 Новицький, Степан, 56, 151, 419
 Новицький, Ярослав, 207
 Нововірський, Н., 72
 Новосад, Д., 572
 Новосельський, 149
 Ногай, Тимко, 417
 Норберт, 528, 529, 532
 Норман, 526
 Норман, 421
 Нормен, Томас, 236
 Нуромський, 225
 Нуся, 295
- Обервагер, Чарлз, 236**
 Оборський, Гриць, 459
 Обр, Й., 236
 Обухівський, 209
 Оглоблин, О., 198
 Огородник, Степан, 142

- Одинець, 208
 Оджоріг, Іван, 474
 Одок, Ю., 572
 Озарків, В., 149
 Озарків, Омелян, 299
 Озерів, Антін, 459
 Озерський, 217, 219
 Оксамит, Михайло, 221
 Оксіюк, Йосип, 191
 Олач, Степан, 470
 Олейко, Роман, 150, 286
 Олексієнко, Марія, 455
 Олексіїв, Г., 422
 Олексійчук, Юхим, 455
 Олексюк, Олександр, 459
 Оленський, Андрій, 30, 32
 Оленьчак, Теодор, 418, 433
 Олесницький, 567
 Олеськів, В., 420
 Олеськів, Дмитро, 471
 Олеськів, Михайло, 468
 Олеськів, Омелян, 471
 Олеськів, Степан, 151
 Oliver, H. G., 261
 Олійник, Володимир, 458
 Олійник, Іван, 288
 Олійник, Ілько, 151
 Олійник, М., 572
 Олійник, Петро, 422
 Олійник, Роман, 148
 Олійник, Ярослав, 137
 Олійнич, Петро, 299
 Ольжич, Олег, 482*, 532, 551, 554, 575
 Ольховий, Ілля, 41, 64, 65
 Ольшанський, 28
 Ольшанський, Володимир, 376, 383
 Омелян, 287
 Омелян, Василь, 417
 Омелян, Гриць, 418
 Омелько, Микола, 423
 Онацький, Євген, 80, 81, 113, 122, 483, 504, 517, 520, 526-528, 532 534, 574 575
 Онишкевич, 215
 Онишкевич, Богдан, 148
 Онишкевич, Мирослав, 300, 413, 469
 Онишкевич, Тарас, 468
 Онишкевич, Юрій, 142, 287, 289, 414
 Онишків, І., 286
 Онищак, Іван, 418
 Онищук, 367
 Онищук, Євген, 325, 433
 Онищук, Степан, 416, 421
 Онуферко, 424
 Онуфрик, Богдан, 534
 Онуфрик, Петро, 286, 300
 Онуфрив, Омелян, 417
 Онуфривів, 211
 Опарівська, Ярослава, 567
 Опенгаймер, Г., 255
 Опиханий, Петро, 207, 286
 Опока, Микола, 22, 202
 Опришко, Микита, 415, 421, 584
 Опришко, Микола, 433
 Органський, пс. Сціборського, 576
 Орищак, Д., 414
 Орлик, Степан, 175, 191
 Орлик — пс. Д. Мирона, 125, 438, 563
 Орлівна, Г., 172
 Орлов, І., 504
 Орловський, 424
 Орловський (П.), 524
 Орловський — пс. Я. Стецька, 407
 Орляк, 473
 Орляк, Степан, 151
 Орнат, Омелян, 471
 Орогів-Пирогів, 216
 Ортинський, Любомир, 567
 Орчун, Гриць, 415
 Оршан — пс. О. Чемеринського, 482, 500, 529, 532, 534, 575
 Оса, 274
 Осадца, 473
 Осадца, М., 151
 Осадчук, 150
 Осадчук, Йосип, 286
 Осідач, Володимир, 289, 416, 422
 Осідач, Ярослава, 417
 Остапчук, Яцько, 45
 Остапюк, Іван, 415
 Остапюк, М., 472
 Осташевський, Василь, 285, 418
 Островський, Петро, 417
 Островський, Степан, 416
 Осьмачка, Тодось, 172
 Отмарштайн, Юрко В., 20, 21*
 Охримович, Анна, 268
 Охримович, Богдан, 268, 587
 Охримович, Василь, 287, 419, 433
 Охримович, Володимир, 43, 55
 Охримович, Маркіян, 567
 Охримович, Степан, 55, 56, 58, 59, 60, 76, 86, 88, 89*, 90, 91, 119, 121, 122, 125, 143, 144*, 152, 153, 265, 266, 267*, 268-272, 297, 444, 586
 Оцун, 207
 Ошитко, Іван, 433
 Павенцький, Олександр, 393, 394, 399, 404
 Павленко, 207
 Павленко, Омелянович М., 14
 Павлик, 477
 Павлик, Володимир, 473
 Павлик, С., 473
 Павликовський, Юліан, 43
 Павлишин, М., 469
 Павлишин, Осип, 433
 Павлишин, Петро, 288
 Павлів, Остап, 41, 45
 Павлів, Теодор, 425

- Павліш, Ілля, 418
 Павловський, Антін, 298
 Павлусь, 528, 529, 532, 533
 Павлусь, Омелян, 419
 Павлушків, Микола, 205, 208*, 209, 211
 Павлюк, О. 287
 Павук. Богдан, 137
 Павур — пс. П. Мигалья, 454
 Падалка, 211
 Падковський, Володимир, 416
 Падковський, Роман, 433
 Падковський, Степан, 416, 420
 Падох, Ярослав, 287
 Падушак, Микола, 286
 Пакош, 471
 Паладійчук, Роман, 433, 479
 Паламар, 288
 Паланицький, Іван, 150
 Палевич, І., 424
 Паливода, 104
 Палідович, Михайло, 413, 567
 Паліїв, Дмитро, 21, 40, 41, 43, 47, 50, 57, 82, 85, 86, 104, 267, 503*, 584, 590
 Paling, W., 261
 Палющинський, Павло, 289
 Панас, Теодор, 412, 433
 Панасюк, Марія, 367
 Панасюк, Михайло, 419
 Панасюк, Степан, 459
 Панейко, Василь, 103, 106
 Паничевський, Корнїло, 150
 Паничевський, Ярослав, 150
 Панів, Андрій, 222
 Панкевич, П., 287
 Пантелюк, Іван, 414
 Панч, П., 172
 Панченко-Чаленко, Кирило, 210
 Панчишин, Іван, 252
 Панчишин, Мар'ян, 52
 Паньків, В., 418
 Паньків, Володимир (І.) 433
 Паньків, Володимир (ІІ.), 148
 Паньків, Іван, 450
 Паньків, Мирослав, 466
 Паньків, Михайло, 421
 Паньків, Петро, 222, 227
 Паньків, Петро (І.), 367
 Паньківський, Кость, 305, 399, 404
 Папуша, 207
 Парабуляк, 300
 Паранька, Матвій, 252, 264
 Парапоняк, Михайло, 433
 Парасюк, Гриць, 422
 Парасюк, Михайло, 422
 Пардон, Матвій, 125
 Парубалюк, Роман, 414
 Парубочий, Е., 572
 Пасіка, 217
 Пасіка, Іван, 33, 149
 Пасіка, Осип, 466, 469
 Пасіка, Семен, 137
 Пасічний, І., 412
 Пасічник, А., 148
 Пасічник, Дмитро, 69*
 Пасічник, М., 412
 Пасічник-Тарнавський, Теофіл, 69*, 88, 89*
 Пасічників, Іван, 216
 Паславський, Іван, 30, 31, 32, 122
 Пастер, 517, 518
 Пастушенко, Василь, 288, 433, 469
 Пастушенко, Павло, 299
 Патрій, В., 572
 Пацак, Гриць, 419
 Пацак, Михайло, 419
 Пацановська, 427
 Пацьорковський, Ю., 429
 Пашкевич, Борис, 456
 Пашкевич, Лідія, 413
 Пашкевич, Олександр, 296, 323, 391, 399, 411, 435
 Пашковський, Богдан, 433
 Певний, Петро, 105, 278, 388
 Пелип, Дмитро, 471
 Пеленський, Володимир, 73
 Пеленський, Зенон, 76, 88, 89*, 90, 117, 118*, 119, 121, 134, 143, 145, 146, 152, 246, 265, 297, 298, 412
 Пеленський, Зиновій, 38
 Пеленський, Любомир, 433, 567
 Пеленський, Михайло, 147
 Пелліх, Володимир, 151, 503*
 Пенджовський, Яків, 456
 Перевузник, Юрій, 548
 Перегінець, Іван, 468, 470
 Перегіняк, Гриць, 367
 Перейма, Степан, 150
 Перефенко, Варвара, 472
 Перешлюга, Дмитро, 433
 Перешлюга, Євген, 433
 Пертак, І., 473
 Перун, А., 287
 Перун, О., 287
 Перун, Петро, 147
 Перун, Т., 413
 Перун, Теодор, 299, 433
 Пестушенко, Б., 151
 Петик, Степан, 418
 Петич, Ярослав, 349
 Петлюра, Симон, 6, 17, 18, 36, 69, 70, 102, 111, 211, 218, 279, 317, 341, 523
 Петренко, 217, 219
 Петречко, Юліян, 417, 476, 477, 589, 590
 Петрик, Надія, 146
 Петрикевич, Мирослав, 287
 Петрина, 270
 Петрина, І., 415
 Петрина, Яків, 458
 Петрина, Петренчук Петро, 457, 458
 Петриця, Петро, 288

- Петрицький, Богдан, 413, 419, 424
 Петришин, Василь, 419
 Петришин, Володимир, 418, 433
 Петришин, М., 491
 Петрів, Євген, 276
 Петрів, Зиновій, 41, 64, 67
 Петрович, 532
 Петровський, Григорій Іванович, 179, 181
 Петровський, О., 572
 Петрошук, Костянтин, 389
 Петрук, Василь, 468
 Петрушевич, Євген, 14, 16, 24, 36-42, 49, 62, 85, 103, 508
 Перацький, Броніслав, 243, 328, 370, 373-386, 388-390, 397, 399, 402, 407, 408, 430, 435, 447, 448
 Пержхала, 569
 Пец, Данило, 150
 Пешак, 546
 Пивоварівна, Настя, 459
 Пилип, 193
 Пилипенко, Сергій, 172, 222
 Пилипів, Ю., 417
 Пилипонько, Олекса, 421, 473
 Пилип'юк, Прокіп, 433
 Пиндура, Я., 150
 Пиндус, 584
 Пинодюк, В., 414
 Пиріг, Володимир, 286
 Пискун, 213
 Питель, 70
 Питель, Дмитро, 151
 Питляр, Б., 147
 Питляр, Орест, 483
 Питльована, Анна, 415
 Питула, Михайло, 417
 Півненко, Константин І., 221
 Піґідо, Ф., 195, 196, 197, 199
 Підвірний, Володимир, 428
 Підгасцький, Володимир, 209, 211
 Підгайний, Богдан, 28, 56, 148, 323, 324, 376, 379, 382, 383, 387-390, 392-394, 396, 399, 401, 404, 409, 411, 435, 437
 Підгайний, Е., 149
 Підгайний, Семен, 197, 212
 Підгірний, Дмитро, 252
 Підгірський, Н., 461
 Підгірський, Самійло, 50
 Підгородецький, Михайло, 286
 Підгородецький, Олександр, 286
 Підгородецький, П., 420
 Піддубчишин, 418
 Підкович, Марія, 414
 Підляшецький, Захарія, 19
 Підмогильний, Валеріян, 172, 222
 Піжик, С., 150
 Пілсудський, Йосиф, 18, 27, 109, 236, 237, 243, 253, 257, 258, 277, 369, 370, 381, 405, 427, 468, 472
 Піп — пс. Д. Мирона, 438
 Пір, Домінік Жорж Андрі, 274
 Пірамоч, Я., 300
 Пірожков, 213
 Пісецький, 194
 Пісецький, Гриць, 131, 244, 245, 246, 293, 415
 Пісецький, З., 149
 Пісецький, Іван, 151
 Пісняк, Юзеф, 276
 Платош, Осип, 418
 Плевако, Петро, 6
 Плескачевський, 222, 223, 227
 Плеханов, 112
 Плитич, Михайло, 470
 Плоскач, Богдан, 567
 Плохий, Кіндрат, 88, 90
 Плужник, Євген, 172, 222
 Плювак, Павло, 418
 Плюта, П., 423
 Плянк, Жан Ернст, 526
 Пляшко, 225
 Повар-Терещук, Федір, 459
 Повзанюк, Володимир, 151, 239, 329, 433
 Повх, Микола, 433
 Погода, Михайло, 433
 Погорілко, Павло, 175
 Подільський, 211
 Подольський, 341
 Подольський, І. Г., 224
 Подусовський, М., 418
 Позняківський, Назар, 458
 Покотило, Василь, 149
 Покровський, Сергій, 216
 Полевий, Домінік, 222
 Полевий, Федір, 459
 Поливка, Володимир, 423, 433
 Поліщук, Валеріян, 172, 222
 Поліщук, Клим, 222
 Половець, С., 574, 575
 Полоз, 229
 Полоз, Сергій, 193, 194
 Полонська-Василенко, Н., 175, 176
 Полонський, М., 171
 Полтавець-Остряниця, 104
 Полуведько, Кіндрат, 532-534
 Полуґа, Михайло, 470
 Полюжин, Он., 421
 Поляков, 181
 Полянський, Володимир, 473
 Полянський, Юрій, 17, 22, 41, 48
 Полянський, Ярослав, 414
 Польняк, С., 148
 Помяновський, Віктор, 415
 Помяновський, Федор, 415
 Пона, 452
 Пономаренко, Ол., 216
 Пончек, Казімерж, 464
 Пончок, Павло, 418

- Попадинець, М., 412
 Попадюк, Володимир, 142, 150
 Попель, Роман, 287
 Попельняк, Михайло, 472
 Попідох, Федь, 466
 Попов, Павло, 472
 Попович, 199
 Попович, Ілько, 45
 Попович, Марія, 147
 Попович, Михайло, 300
 Попович, Ольга, 146
 Попович, Ярослав, 151, 288
 Порайко, Василь І., 179, 181, 199, 222, 223
 Породко, Е., 422
 Порохняк, М., 471
 Порохняк, Я., 288
 Поручник, Гриць, 419
 Посмітюх, Іл. 469
 Постишев, Павло П., 160, 178*, 179-181, 189, 199, 200, 216, 217, 219, 221, 223, 345, 517
 Постменицький, 207
 Постойко, Нестор, 428
 Посунько, Д., 151
 Потапів, Євген, 298, 468
 Потапов, 209
 Потасюк, Фімон, 458
 Потерейко, Ірина, 414
 Потічний, Василь, 572
 Потоцький, Андрій, 280
 Потурай, О., 416
 Правицький, Гриць, 420
 Прахтель-Моравянські, 342, 399, 402
 Прибитківський, 417
 Пригода, 527, 528
 Придаткевич, Й., 149
 Прийма, Олекса, 415
 Прийма, Степан, 415
 Приймак, 528, 529, 532
 Приподок, Клим, 415
 Пристай, Іван, 414, 421
 Приступа, 217
 Приступчак, Теодор, 298
 Притула, Гнат, 470
 Притуляк, Гриць, 419
 Притуляк, Денис, 417, 433
 Приходько, 208
 Пришляк, Володимир, 289
 Пришляк, Г., 414
 Пришляк, Євген, 450
 Пришляк, М., 471
 Пришляк, О., 151
 Пришляк, Яків, 366, 367*
 Пришляк, Ярослав, 433, 450
 Прищета, Ол., 298
 Price, M. Philips, 261
 Провіцький, Гриць, 414
 Прокіп, Роман, 587
 Прокоп, Дмитро, 418
 Прокоп, Мирослав Андрій, 426, 428
 Прокоп, Степан, 418
 Прокопів, Дмитро, 415
 Прокопович, Любомир, 150, 186, 433
 Прокопчук, Никифор, 298
 Прокопчук, Федір, 417
 Прокоп'юк, Анастасія, 148
 Пророк, Степан, 469
 Протасевич, Петро, 417
 Проценко, Г. Н., 221
 Процик, 298
 Процик, В., 151
 Процик, Нестор, 567
 Процишин, Василь, 149, 288
 Процишин, Жигмонт, 147, 150, 151, 478
 Процишин, Осип, 147, 150, 151
 Процишин, Теодор, 433
 Проців, Гнат, 450
 Проців, Гриць, 450
 Проців, Степан, 450
 Процюк, Володимир, 467
 Процюк, Тимофій, 467
 Проць, Василь, 572
 Прхаля, Л., 546, 555, 556
 Прушинські, Ксавери, 397
 Пузь, Зиновій, 288
 Пукало, Данило, 568, 569
 Пукало, Федько, 418
 Пукальчук, Захар, 458
 Пукса, Борис, 459
 Пукса, Сергій, 459
 Пура, П., 148, 285
 Пурицькіс, 513*
 Лухаль, Микола, 413
 Пухтинський, 209
 Пушковський, Дмитро, 459
 Пшеничний, С., 473
 Пшеничний, Степан, 425, 454, 459, 461
 Пшик, Василь, 572
 Пшоняк, Іван, 416
 Пятаков, Георгій, 159, 160, 169, 181
 Пятаченко, П., 468, 470
 П'ятниця, Володимир, 221

Р. Василь, 479
 Р. О., 126
 Равич, Дмитро, 380
 Равлик, Іван, 299, 348, 399, 400, 403, 411, 536-538, 567
 Радек, 169, 181
 Радецька, 286
 Радецький, П., 286
 Радзевич, Іван, 418
 Радзевич, Іван (І.), 216
 Радзівіл, Оксана, 567
 Радович, І. 287
 Радович, М., 287
 Радченко, А. Ф., 179
 Райгородський, М., 88
 Рак, Павло, 299, 417

- Рак, Ярослав, 6, 329, 380, 384, 389, 390,
 391, 393, 396, 435, 568, 584
 Раковський, Петро, 433
 Раковський, Християн, 162, 165, 181
 Ракоцій, І., 451
 Ратнер, 209
 Ратинська, А., 425
 Ратушний, 417
 Рачинський, Андрій, 433
 Рачун, Семен, 399, 405, 411
 Ребер, Лев, 421, 437, 438*, 439-445, 465,
 538, 541, 554, 563, 565, 567, 570, 571
 Ревай, Юліян, 546, 548, 561
 Ревюк, Іван, 22, 33, 34, 38*, 323, 483, 513*
 Ревюк, С., 506
 Реке, 488
 Рекіс, 181, 199
 Ренс — пс. З. Книшча, 145, 151, 244,
 245, 352
 Репета, Михайло, 300
 Решетило, Василь, 468
 Рибак — пс. Р. Барановського, 351-356
 Рибак, Григорій, 457, 458
 Рибак, Норберт, 433
 Рибачек, Роман, 433
 Рибицький, 151
 Рибицький, Іван, 286, 288
 Рибчук, Богдан, 433, 567, 568, 569
 Ривак, Василь, 433, 437, 438, 459, 461
 Ригайло, Олекса, 423
 Рижевський, Володимир, 147
 Риков, О., 169
 Рилев, 225
 Рильський, Максим, 172
 Римар, 421
 Ріббентроп, 546
 Рівлін, 209
 Різник, М., 575
 Різників, 211, 212
 Riley, Ben, 261
 Riley, F. F., 261
 Рінік, 423
 Річинський, Арсен, 433
 Річицький, 218
 Рішко, Петро, 287
 Робітницька-Андрущенко, Ольга, 459,
 461
 Робітницький, Володимир, 454, 461
 Рогатинський, П., 473
 Рогач, Іван, 552, 553
 Роговська, Степанія, 148
 Роговський, Володимир, 419, 433
 Рогозний, Г., 20
 Рожнятівський, Микола, 421
 Розвадовський, А., 461
 Роздобудько, Дмитро, 467
 Розенберг, 219
 Розп'ятовський, Іван, 286
 Рокицький, Микола, 459
 Роман, Іван, 553
 Романенко, 225
 Романенчук, Богдан, 58
 Романів, Володимир, 285
 Романів, Іван, 417
 Романів, Марійка, 285
 Романів, Роман, 285
 Романів, Семен, 417
 Романовська, Анна, 423
 Романчук, І., 148
 Романчукевич, 466
 Романюк, Антін, 150, 434
 Романюк, Е., 300
 Романюк, М., 572
 Романюк, Р., 287
 Романюк, Я., 149
 Романюк, Ярослав, 150, 434
 Романюківна, 287
 Росоха, Степан, 552, 553
 Росткович, М., 151
 Рошко, Степан, 287, 299, 419
 Рудац, Михайло, 420
 Рудакевич, Іван, 147
 Рудакевич, Осип, 287, 352, 434
 Рудакевич, Остап, 287
 Рудакевич, Степан, 434
 Руденко, Юрій, 69*, 70, 71, 88, 89*, 90, 91
 Руденський, Ігнат, 413
 Руденський, Т., 413
 Рудзінський, Іван, 470
 Рудий, Е., 287
 Рудий, Михайло, 151, 366
 Рудий, О., 416
 Рудий, С., 148, 287
 Рудівна, Марія, 469
 Рудка, Григорій, 450
 Рудко, Василь, 567
 Руднев, Тихон, 216
 Рудницька, Мілена, 43, 50, 345
 Рудницький, Антін, 55
 Рудницький, І., 171
 Рудницький, Іван Теодор, 33*, 352
 Рудницький-Кедрин, Іван, 43, 50, 88,
 494
 Рудницький, Степан, 37, 55
 Рудніцкі, 394, 395
 Рудович, Іван, 147
 Ружило, Юрій, 419
 Русова, Софія, 103
 Рухимович, М. Л., 179
 Руцак, Михайло, 150, 434
 Р'ябченко, 212
 Сабадаш, Ростислав, 416
 Сабадаш, Фр., 420
 Сабаль, Іван, 567
 Сабат, Михайло, 427, 428
 Сабатович, Гнат, 473
 Сабо, Євген, 544, 545
 Саварин, Іван, 450
 Савицький, Юліян, 418

- Савич, Василь, 456
 Савка, Іван, 418
 Савойка, Осип, 417
 Саврук, 151
 Савчак, Дмитро, 434
 Савчак, М., 473
 Савчак, Михайло, 434
 Савченко, Яків, 172, 222
 Савчин, Микола, 300
 Савчинський, Ярема, 287, 299
 Савчишин, Василь, 418
 Савчук, Володимир, 148, 285
 Савчук, Павло, 370
 Сагайдаківська, Т., 425
 Сагайдачний, Петро, 148, 434
 Сагати́й, М., 301
 Садович, О., 287
 Садовська, Анна, 468
 Садовський, 477
 Садовський, 33
 Садовський, Іван, 421
 Садовський, Теодор, 417
 Саєвич, Микола, 21
 Сайкевич, Петро, 76, 266
 Сайко, Ярослав, 434
 Сакаль, Осип, 459
 Салевич, Володимир, 299
 Салевич, Гриць, 56, 299
 Салевич, Михайло, 147
 Салтищук, М., 151
 Салук, Т., 150
 Саляк, Володимир, 137
 Самборська, Павлина, 468
 Саміла, Михайло, 467
 Саміла, Петро, 417
 Самотулка, Теодозій, 567
 Самохваленко, Ол., 571
 Самчук, Улас, 491
 Саноцький, Петро, 149, 434
 Сапіга, Семен, 216
 Саратів, 216
 Сас, Василь, 300
 Сатана — пс. Скоп'юка І., 461
 Сато, 261
 Саф'ян, Л., 148, 285
 Сваричевські, 377
 Свенціцька, Віра, 324, 387, 391, 399, 400, 411
 Свенціцький — пс. Д. Мирона, 575
 Свенціцький, Іларіон, 60
 Свідзінський, Володимир, 172
 Свідзінський, Є., 366
 Світель, Михайло, 418
 Свобода — пс. О. Карачевського, 550, 553
 Северинів, 225
 Секела, Ян, 275
 Селезінка, Ярослав, 17, 22, 33, 38*
 Селенина, Анісій, 461
 Селешко, Михайло, 71, 74, 224, 225, 322, 483, 500*, 529, 532-534, 583
 Сельський, Костянтин, 150
 Семенген, О., 286
 Семенів, Олекса, 572
 Семенко, Михайло, 172, 222
 Семенюк, Іларіон, 298
 Семенюк, Іван, 471
 Семенюк, Рафаїл, 459
 Семенюк, Степан (І.), 150
 Семенюк, Степан (ІІ.) 298, 413, 424
 Семенюк-Зеленюк, Олександр, 467
 Семків, Павло, 148
 Семчишин, Д., 148
 Семчишин, Євдокія, 288
 Семчишин, Михайло, 471
 Семчишин, Орест, 425, 500*
 Семчишин, Тиміш, 567
 Сена, Євген, 147
 Сена, Я., 151
 Сенах, В., 471
 Сенік, В., 151
 Сенік, Омелян, 22, 30, 34, 39, 40, 76, 86, 141, 142*, 143, 145, 250, 275, 286, 321, 322, 351, 352, 378, 380-382, 395, 442, 482, 485, 499, 521, 522, 528, 532-534, 539-541, 549, 551, 560, 561, 570, 574-576, 582, 583
 — архів Сеніка, 8, 9, 294-296, 321, 327, 331, 378, 380-382, 390, 395, 402, 405, 435, 441, 521, 522
 Сениця, В., 287
 Сениця, М., 150
 Сеницький, Мартин, 434
 Сенич, Микола, 151, 288
 Сенишин, Лев, 125, 283, 288, 299
 Сенів, І., 287
 Сенів, Микола, 149, 287
 Сенченко Іван, 172
 Сенюта, Володимир, 300
 Сенюта, І., 287
 Сенюта, М., 287
 Сень, Євген, 434
 Сень, Ольга, 421
 Сеньків, Василь, 572
 Сеньків, Роман, 338, 368, 399-401, 411
 Сеньків, Теодор, 472
 Сеньківна, 146
 Сеньчук, 217
 Сеньчук, Володимир, 422
 Сеньчук, Роман, 567
 Серант, Іван, 567
 Серафимов, 191
 Сербин, Ярослав, 419
 Сербинський, Роман, 150
 Серветник, Євген, 434
 Сергеев, Ф., 162
 Середа, Антін, 455
 Середа, Михайло, 455
 Середа, Осип, 458
 Середа, Павло, 455

- Середницька, Володимира, 286
 Середюк, Макар, 459
 Середюк, Юлія, 467
 Сеса, Іван, 466
 Сетон, Вотсон Г., 201
 Сецюк, Ольга, 459
 Серант, Теодозій, 469
 Серов, І. А., 179, 201
 Сивенький, Степан, 416
 Сидор, Антін, 416
 Сидор, Василь, 56, 454, 459, 466
 Сидор, Василь (І.), 470
 Сидор, Іван, 471
 Сидор, Михайло, 148
 Сидор, Теодор, 148
 Сидорів, Петро, 221
 Сидорова, 286
 Сидорук, Павло, 424, 470
 Силюк, 459
 Симоненко, 215
 Синюк, Микола, 420
 Сирко, 218
 Сирови, 381, 382, 546
 Сирота, Ілля, 151
 Сиротюк, Микола, 415, 420
 Сич — пс. Р. Сушка, 145, 351, 352, 354, 529, 540
 Сілецький, Антін, 287
 Сілецький, Володимир, 150
 Сілецький, Яків, 150
 Сіроманець — пс. В. Макара, 459
 Січинський, 397
 Січка, П., 473
 Сіяк, О., 151
 Сіяк, Оксана, 567
 Сказинський, Роман, 221
 Скакальський, Іван, 132, 459
 Скасків, Михайло, 367
 Скаськів, Василь, 425
 Скегар, 486
 Скиба, Євген, 376, 377
 Скиба, Стах, 416
 Скибінський, 416
 Скіцький, Євген, 147
 Складковський, 242, 385
 Снар, 213
 Сколоздра, Роман, 147
 Скоповський, Теодор, 456
 Скоп'юк, Іван, 389, 413, 434
 Скоп'юк, Микола, 434, 454, 459, 461, 473
 Скоп'як, 388
 Скоржинський, 283
 Скорик, Д., 473
 Скоридинська, 473
 Скоропадський, Павло, 103, 104, 107, 111, 220
 Скорупський, Едвард, 216
 Скрипка-Козловський, А. І., 221
 Скрипник, Микола, 12, 54, 135, 162, 169, 171, 179, 180, 188, 194, 199, 206, 216, 218, 344, 388
 Скробка, Олексій, 434
 Скр'ябін, 178
 Скуба, Олександр, 458
 Скуйбіда, В., 212
 Слаби, Анджей, 569
 Слабченко, Михайло, 171, 198, 210
 Слабченко, Тарас, 210
 Сливинський, 300
 Сливинський, В., 572
 Сливка, Микола, 424
 Слісаренко, Олекса, 172, 209, 222
 Слобода, Теодор, 471
 Слободян, Іван, 288
 Слугоцькі, 305-307, 310
 Служинський, М., 416
 Слюсарчук, Арсен, 424, 470
 Смалійчук, Теодор, 461
 Смаль, В., 414
 Смаль-Стоцький, Роман, 278
 Смит, Тредвел, 236
 Smith, Benny, 261
 Смок — пс. Ст. Федака, 27
 Смола, Михайло, 307
 Смолій, Василь, 424
 Смолій, Петро, 253
 Смулка, Іван, 473
 Смулка, Мирон, 471
 Снігурович, 67
 Сніп — пс. Б. Кордюка, 295, 500
 Сновидович, Антін, 253
 Собінський, Ян, 27, 28, 32, 147, 152, 250, 292, 465, 469, 495
 Совик, Степан, 151, 434
 Сокіл, Іван, 473
 Сокіл, Мирослав, 148
 Сокіл, Олександр, 150, 323, 483
 Соколик, Григорій, 412
 Соколовська, Ольга, 423
 Соколовський, 209
 Соколянський, 208
 Сокольніков, 181
 Солдак, Семен, 473
 Соловей, Дмитро, 165, 185, 186, 194, 195, 221, 222, 224, 226, 228, 229, 234
 Соловчук, Ю., 572
 Сологуб, 218
 Солодуха, 473
 Соломка, В., 148
 Солонинка, Василь, 285, 422
 Солтикевич, Роман, 423
 Солтис, Микола, 416
 Сомчинський, Зиновій, 300, 413
 Сомчинський, Сергій, 288, 300, 413, 434
 Сорока, 301
 Сорока, Дмитро, 417
 Сорока, Петро, 417
 Сороковський, Іван, 287
 Сороцький, Михайло, 418
 Сорочак, Л., 572
 Сорочинський, 575

- Сосновський, Василь, 285
 Сосюра, Володимир, 172
 Соханський, 299
 Сохацький, 151
 Сохацький, 150
 Спільчак, Семен, 286
 Спольський, Ярослав, 323, 390-392, 399, 401, 409, 411, 435
 Спорадко, 417
 Ставарський, Микола, 288
 Ставничий, Михайло, 147
 Ставничий, Осип, 416
 Стадіон, 398
 Стадник, Василь, 299
 Стадник, Павло, 132, 148, 412
 Стадницький, Андрій, 417
 Сталін, Йосиф, 159, 160, 162, 169, 172, 176, 177, 179-181, 184, 185, 187-189, 193, 194, 196, 198-201, 212, 213, 231, 339
 Станек, Л., 463
 Станевіч, Віголд, 232
 Станинець, Ю., 552
 Стариба, В., 149
 Стаг'як, Степан, 428
 Старий — пс. М. Королишина, 324
 Старик, Володимир, 131, 302, 303*, 304*, 420
 Старицька-Черняхівська, Людмила, 209, 210*, 211
 Старицький, М., 152, 336
 Стародуб, 413
 Старосольський, Володимир, 45, 105, 305, 307, 309, 310*, 316-320, 342, 343, 346, 347, 399, 403, 405, 406*, 409, 410, 461
 Старосольський, 413
 Старосольський, І., 414
 Старух, Богдан, 418, 434
 Старух, Тарас, 416
 Старух, Ярослав, 147, 329, 418, 434, 437, 438*, 453*, 454, 460, 461, 480, 576*
 Стасів, Володимир, 473
 Стасів, М., 413
 Стасів, Мирослав, 422
 Стасів, Федір, 450
 Стасюк, 473
 Стасюк, 215, 229
 Стахів, Володимир, 500*, 532, 533, 540
 Стахів, Матвій, 45, 157-159, 161, 162, 165
 Сташків, Василь, 416
 Стебельський, Дмитро, 418
 Стельмах, Іван, 474
 Стельмах, Клим, 418
 Стемпковський, 398
 Степанюк, Ігнат, 458
 Степанюк, Роман, 469
 Степняк — пс. С. Чучмана, 575
 Степура, Тарас, 461
 Стефанишин, 352
 Стефанишин, А., 150
 Стефанишин, Володимир, 417
 Стефанишин, Микола, 417
 Стефанік, С., 151
 Стефанів, 105
 Стефанів (І.), 552
 Стефанів, М., 572
 Стефанович, Гаврило, 458
 Стефанович, Михайло, 455
 Стефанська, Надія, 298
 Стех, Андрій, 418
 Стецишин, Богдан, 137
 Стецюк, Дмитро, 471, 572
 Стецюх, Василь, 299
 Стець, Василь, 418
 Стець, Роман, 424, 434
 Стецький, Теодор, 300
 Стецько, Ярослав, 125, 295, 323, 399, 402, 406, 407, 409, 411*, 432*, 485, 573-575
 Шешин Олександр, 469
 Стиранка, Мирослав, 480
 Стобар, І., 520
 Стодольський, С., 471
 Стойкевич, Лев, 436
 Стойко, Ярослав, 349
 Столярчук, Микола, 419
 Сторощук, 286
 Стражник, Я., 413
 Страшкевич, Володимир, 209
 Стрижик, Петро, 423
 Стрихарський, Андрій, 414
 Стронський, Микола, 180, 217
 Струбицький, 300
 Студинський, Кирило, 54, 134-136
 Ступар, Іван, 150
 Ступін, Г. К., 221
 Ступницький, В., 287
 Сулятицький, Михайло, 467
 Сумей, М., 132
 Суп, 575
 Сусідко, Дмитро, 470
 Сухаровський, 19
 Сухенек-Сухецькі, 364
 Сухомлин, 208
 Сухомлин, К. В., 179
 Сушків, В., 286
 Сушків, М., 286
 Сушко, Василь, 334
 Сушко, Роман, 13*, 20, 22*, 32*, 50, 57, 65, 86, 136, 140, 143, 145, 146, 219, 247, 322, 351, 352, 354, 446, 499, 529, 532, 540, 541, 551, 560, 575, 583
 Сушко, Степан, 434
 Сфорца, 236
 Сціборський, Микола, 67, 68, 69*, 70-72, 76, 78, 80, 82, 86, 88, 89*, 90, 91, 94, 143, 144*, 322, 380, 481, 485, 488, 494, 495, 497, 517, 518, 521, 525, 533, 534, 539, 549, 551, 560, 574, 575

- Табаковський, Микола, 466
 Табінський, Микола, 450
 Табінська, О., 425
 Тадинський, С. 150
 Танасевич, Валя, 146
 Танчаківська, Калина, 463
 Тарасенко, Іван, 174
 Тарасюк, Кирило, 458
 Тарашук, 424
 Таргоній, Опанас, 458
 Таринюк, 469
 Тарнавський — пс. З. Коссака, 550, 553, 559
 Тарнавський, Мирон, 150
 Тарнавський, Омелян, 151
 Тарновецький, Омелян, 532
 Татарин, І., 461
 Татомир, А., 414
 Татомир, Е., 414
 Татомир, Ю., 414
 Татуньчак, С., 152, 366
 Татух, 419
 Тацинець, Федір, 544, 545
 Тацинець, Ю., 558
 Твердовський, О., 71, 483
 Твердохліб, Ольга, 151
 Твердохліб, Сидір, 33, 149
 Телегін, Микола, 216
 Телюк, Лонгин, 447, 449, 450
 Темницький, Володимир, 45, 105
 Гендей, 334, 468
 Тенета, Б., 222
 Теодорович, Іван, 175
 Терен, Михайло, 535-537
 Терехов, Р. Я., 179
 Терешко, Володимир, 275
 Терещенко, Іван, 172, 221
 Терещук, Михайло, 142
 Терило, Т., 471
 Терлецька, 589
 Терлецький, Степан, 449, 450
 Терлецький, Ярослав, 287
 Терлюк, Марія, 423
 Тершаковець, Зенон, 567
 Тершовський, Михайло, 414, 417
 Тершун, Титко, 458
 Тесля, Іван, 151
 Тибор, Іван, 423
 Тижик, Яків, 298
 Тижук, Іван, 298
 Тиктор, Іван, 57, 589
 Тильчак, Осип, 412
 Тимків, Василь, 469
 Тимошенко, О. І., 200
 Тимошук, М., 298
 Тимчина, Йосафат, 417
 Тимчій, Володимир, 415, 434, 443, 452, 567, 568*, 584
 Тимчук, Гнат, 288, 289
 Тимчук, С., 74
 Тирчук, 222, 223
 Тис, Е., 287
 Тисовська, Степанія, 553
 Титар, 222, 223, 227
 Тихон, 173, 174
 Тичина, Павло, 172
 Тичинський, Б., 474
 Тишковецький, Петро, 461
 Тицький, Михайло, 418
 Ткач, А., 149
 Ткач, Василь, 466
 Ткач, Іван, 137
 Ткач, Микола, 428
 Ткач, Михайло, 466
 Ткачук, Іван, 223
 Ткачук, Іван (І.), 418
 Ткачук, М., 423
 Ткачуківна, Євгенія, 425
 Тобілевич, Микола, 69*
 Товаровський, 225
 Товкач, Костянтин, 210
 Товстяк, Євстахій, 414, 417
 Тогобічний, 532, 533
 Тожович, 300
 Токар, Володимир, 423
 Токар, І., 149
 Токар, Іван, 458
 Токарівська, Ніна, 209
 Томасік, 462
 Томицький, Микола, 450
 Томків, Богдан, 567
 Томкович, М., 415
 Томський, 169
 Тооле, J., 261
 Топорович, Володимир, 434
 Торк — пс. В. Курмановича, 575
 Трач, 434
 Трач, Михайло, 417
 Трачук, Аркадій, 422
 Трезвинський, Юрій, 209
 Третевич, Василь, 456
 Трильовська, Володимира, 567
 Трильовський, Кирило, 105
 Тринчак, Степан, 469
 Трофимчук, Данило, 455
 Трофимьяк, Микола, 418
 Трохимчук, Йов, 458
 Трохимчук, Іван, 458
 Трохимчук, Олекса, 458
 Трохимчук, Павло, 458
 Трохимчук, Степан, 420, 473
 Троцький, Лев, 158, 160, 169
 Труш, Дмитро, 467
 Труш, Микола, 422, 447
 Тугут, С., 278, 280
 Тулуб, Зинаїда, 222
 Тур, 217, 219
 Турат, 218
 Тураш, Мирослав, 286, 419, 428, 438, 443, 567, 568*, 570, 571, 584

- Туревич, Павло, 418
 Турин, Роман, 149
 Туркало, Костянтин, 209
 Турко, 416
 Турковський, Андрій, 151
 Турковський, Василь, 412, 438, 567, 569
 Турула, Павло, 500*
 Турус, В., 419
 Турчак, Дмитро, 416
 Турчин, Д., 415
 Турчин, Микола, 418
 Турчин, Тарас Василь, 468
 Турчманович, Михайло, 57, 323, 483, 575
 Тусевич, Володимир, 288
 Тутко, Іван, 471
 Тутко, Матвій, 471
 Тутко, Петро, 471
 Тутко, Теодор, 471
 Тутко, Ярослав, 471
 Тутько, 465
 Тучак, Василь, 434
 Тшемнальські, 341
 Тютюнник, Юрко, 165, 206
 Тютько, Михайло, 252, 264
 Тюшка, Осип, 299, 434, 438, 565, 570, 575, 582
- У**
 Уваров, В. Д., 185
 Угера, Михайло, 450
 Угера, Нестор, 412
 Удовенко, Володимир, 210, 211
 Улицький, Теодор, 28
 Улишин, Тимофій, 216
 Ульрих, 221
 Умблят, Д., 413
 Умриш, Дмитро, 469
 Урбан — пс. О. Сеника, 142
 Урбан, Іван, 389
 Уруська, Стефанія, 287
 Успенський, Александер І., 179, 181, 200, 201
- Ф**
 Фабрикас, 216
 Файда, Гриць, 302, 303
 Фалендиш, Теодозія, 148
 Фалендиш, Ф., 149
 Фальківський, Дмитро Н., 172, 221
 Фарило, Михайло, 470
 Фарина, Петро, 434
 Фарсон, 254
 Федак, Анна Дарія, 399, 400, 406, 411
 Федак, Володимир, 146, 434
 Федак, Дмитро, 414, 417
 Федак, Степан, 27*, 472
 Федак, Степан, д-р, 27, 342, 589
 Феденко, Панас, 109, 226, 228, 336
 Федечко, Андрій, 576*
 Федечко, Іван, 418
- Федина, Андрій, 33, 34, 88, 89*, 323, 363, 376, 377, 483, 484, 485*, 486
 Фединський, В., 334, 335
 Федішин, В., 474
 Федів, Петро, 288
 Федів, Софрон, 418
 Федір, Володимир, 434
 Федорика, Осип, 287, 412
 Федоришин, Дмитро, 422
 Федорів, Іван, 511
 Федорків, Павло, 572
 Федорняк, Ізидор, 468
 Федорович, Гриць, 148, 285
 Федорович, Олена, 426, 428
 Федорович, Сергій, 456
 Федоровський, М., 568, 569
 Федорців, Федь, 55
 Федорчук, Володимир, 545
 Федорчук, Всеволод, 459, 473
 Федунька, Ярослав, 421
 Федуньковий, Михайло, 417
 Федусевич, Маруся, 355
 Федчинський, Олександер, 423
 Федчишин, Павло, 466, 469
 Федчук, Степан, 414
 Федюк, Петро, 299
 Фелікс, Вс., 199
 Феник, Микола, 426, 428
 Феник, Осип, 399, 400, 405, 411
 Фенцик, Степан, 546, 559
 Ференц, Роман, 418
 Филик, Іван, 412
 Филина, Павло, 288
 Филина, Петро, 434
 Филипович, Іван, 459
 Филипович, Павло, 222
 Филипчак, Микола, 567
 Финицький, А. І., 221
 Фисун, 207
 Фігас, І., 286
 Фіголь, Атанас, 58
 Фіголь, М., 414, 420
 Фіголь, П., 420
 Фік, О., 412
 Філінський, Богдан, 434
 Філянський, Микола, 172, 222
 Фіна, Іван, 466
 Фінік, М., 414
 Фінчук, Аврам, 458
 Фінчук, Вадим, 458
 Фінчук, Макар, 458
 Фіта, Іван, 456
 Фіталь, 414
 Фітіш, Кость, 474
 Флінта, Петро, 423, 467
 Флінта, Ярослав, 412, 420, 480
 Флюяр-Райхман, Г., 429
 Фолькман, 488
 Фоменко, С., 216
 Forgan, Robert, 261

- Форенський, Петро, 459
 Форостюк, 423
 Фос, Кондес, 186
 Фостяк, Роман, 150
 Франк, 234
 Франко, Іван, 44, 347, 451
 Франц, І., 51
 Freeman, Peter, 261
 Фридрих, Ілько, 469
 Фриза, Михайло, 469
 Фрунзе, М. В., 179
 Фуйтула, 474
 Фурман, Євген, 298
 Фурса, С., 188
 Фуртак, Осип, 415, 420
 Фусяк, Ю., 414
 Футуйма, Микола, 474
- Халимон, Іван, 456
 Халупінка, Роман, 434
 Халява, Микола, 419
 Хамула, Володимир, 152, 366
 Хамуляк, Дмитро, 428
 Хамуляк, Теодор, 428
 Хапко, Михайло, 427, 428
 Харамбура, Семен, 299, 434
 Харват, В., 236, 257
 Харитонов, М., 110
 Харищ, С., 150
 Харкевич, Мирослав, 567
 Харкевич, Роман, 567
 Харудчак, Павло, 423
 Харуцький, Сухозанець Віталій, 456
 Харчук, Гриць, 420
 Харчук, Іван, 474
 Хатаевич, М. М., 179, 189, 219
 Хвещук, Левко, 415
 Хвиля, А., 181
 Хвильовий, Микола, 12, 172, 173, 180, 193, 196-198, 216, 344
 Хижий, Микола, 418
 Химич, І., 151
 Химич, П., 415
 Хичій, Іван, 472
 Хичій, Михайло, 472
 Хімяк, Владислав, 360
 Хлопась, Андрій, 418
 Хлопецький, Іван, 461
 Хлопецький, Петро, 459
 Хлоупик, А., 425
 Хмара, В., 412
 Хмарний, Ярослав, 419
 Хмельницький, 208
 Хмельницький, Богдан, 331, 486
 Хмельовський, Олександр, 483, 510
 Хован, Василь, 428
 Холодний, Григорій, 209
 Хома, Василь, 471
 Хома, Михайло, 468
 Хома, Павло, 474
- Хома, Петро, 428
 Хома, Розалія, 572
 Хома, С., 423
 Хомик, Марія, 416
 Хомишин, Григорій, 46, 262, 330
 Хомів, М., 150
 Хомів, Я., 150, 567
 Хоміцький, Микола, 422
 Хомранські, Маріян, 381, 442
 Хом'як, Ірина, 391
 Хом'як, 527, 528
 Хоптяр, І. А., 221
 Хорт, Михайло, 421
 Храповицький, Антоній, 173
 Христюк, Павло, 162, 215, 229
 Хробри, Болеслав, 331
 Хруставка, Петро, 466
 Хруцький, Сергій, 43
 Хрущ, В., 572
 Хрущов, Нікіта, 161, 178, 179, 181, 198, 200, 201
 Худик, Лев, 417
 Хшановский, 356
- Цап, Петро, 416**
 Цап, Степан, 302, 434, 443, 473
 Цар, 473
 Цар, Михайло, 370, 379, 399
 Цар, П., 572
 Carter, William, 261
 Cameron, A. G., 261
 Цвек, А., 286
 Цвик, Г., 469
 Цебенко, І., 473
 Цебиняк, Василь, 275, 299, 413
 Цеглинський, Микола, 33
 Целевич, Володимир, 17, 22, 38*, 43, 47, 85, 333
 Целевич, К., 451
 Ценко, Б., 474
 Центилович, 211
 Церкевич-Яковлів, Євген, 459
 Церкевич-Яковлів, Кость, 434
 Цесюк, Олексій, 468
 Цесельчук, Єжи, 363, 364, 421
 Цибик, Роман, 418, 434
 Цибульський, В., 132
 Циган, В., 150
 Цигилик, Іван, 418
 Цикун, Олександр, 458
 Цикун, Петро, 458
 Цимбаліста, Ольга, 421
 Цимбалістий, Г., 422
 Цимбалістий, Гр., 422
 Цимбрівський, Василь, 415
 Цица, Петро, 300
 Цімецький, 301
 Ципа, Петро, 462
 Цісик, Дарія, 438, 442, 443
 Ціхан, Станіслав, 148

- Ціцюра, Федько, 423, 424
 Cove, M. G., 261
 Crankshaw, E., 178
 Цурковський, Ярослав, 261
 Цюра, Іван, 149
 Цяпка, 151
 Цьвікула, Теодозій, 434
 Цьвірінкало, С., 150
 Цьокан, І., 215
 Цьона, М., 474
- Чабанович, О., 419**
 Чайківська, Олена, 391
 Чайківський, Макар, 423
 Чайківський, Микола, 55, 217
 Чайковський, Богдан, 468
 Чайковський, Данило, 125, 417, 423, 480
 Чайковський, Михайло, 149
 Чаплинський, В., 287
 Чеботарів, М., 20
 Чекалюк, Ю., 412
 Чемеринська, Анна, 286, 287, 295, 323, 384, 437, 442, 444, 570, 571
 Чемеринська, Ольга, 287
 Чемеринський, Орест, 287, 301, 482, 500*, 529, 532-534, 540, 574, 575
 Чемеринський, Ярослав, 152, 265, 272-274, 295, 323
 Чемерис, Іван, 413
 Чепіль, Андрій, 421
 Чепіль, Володимир, 414, 421
 Чепурний, 212
 Червінський, 214
 Черкавська, Марія, 422
 Черкавський, Олекса, 64
 Черкасов, 213
 Чернецький, Антін, 45
 Чернявський, 225
 Чернявський, С., 72
 Черняхівський, Афоній, 459
 Черняхівський, Олександр, 209, 211
 Чехівський, Володимир, 175, 209, 210*, 211
 Чехівський, Микола, 210
 Чехівський, Олександр, 69*
 Чеховський, Еміліян, 265, 273, 288, 291-295, 302, 354-356, 360, 361, 363, 465
 Чеховський, Тарас, 466
 Чечіль, 215, 229
 Чешок, Лука, 552
 Чигина, Михайло, 470
 Чигир, 525
 Чиж, Марія, 147
 Чиж, Ярослав, 13*, 15*, 16, 17, 22
 Чинило, І., 572
 Чіп, Степан, 149
 Чіх, Ф., 151
 Чіано, 546
 Чмир, Дмитро, 471
 Чмола, Іван, 20, 21*
- Чолій, Андрій, 417
 Чолій, Василь, 424
 Чолівський-Ластович, Іван, 418
 Чолівський-Ластович, Михайло, 418
 Чолозський, Володимир, 151
 Чопик, Микола, 434
 Чорна, 391
 Чорна, Романа, 389
 Чорненко, Олекса, 419
 Чорненський, Мирослав, 286
 Чорний — пс. Г. Барабаша, 443, 550, 553
 Чорний — пс. М. Гнатова
 Чорний — пс. І. Малюци, 323
 Чорний, Адам, 300, 413, 415
 Чорний, М., 572
 Чорний, Михайло, 471
 Чорний, 150
 Чорний (І), 151
 Чорний, Корнило, 468, 470
 Чорний, М., 425
 Чорний, П., 287
 Чорний, Яків, 384, 389-391, 393, 396
 Чотиробок, Кирило, 149
 Чуб, 71
 Чуба, Адольф, 462
 Чубар, Влас, 179-181, 188, 196, 517
 Чубатий, Степан, 150
 Чубко, Гриць, 419
 Чуwirин, М. Є., 179
 Чума, Володимир, 418
 Чупринка, Грицько, 171
 Чупринка, Тарас, 291
 Чучкевич, Остап, 380
 Чучман, 419
 Чучман, Сидір, 34, 74, 76, 86, 91, 323, 482, 499, 500*, 575
- Шабанів, Іван, 216**
 Шабаровський, Василь, 458
 Шабльовський, 181
 Шавель, Іван, 479
 Шавель, Степан, 420
 Шадей, Василь, 552
 Шадурський, Павло, 459
 Шалавій, Михайло, 147
 Шандрівська, О., 472
 Шандро, В., 301
 Шандура, Михайло, 152
 Шанковський, Лев, 586
 Шаповал, Микола, 103, 104
 Шараївський, Нестор, 175, 191
 Шаранович, Валентин, 459
 Шаранович, Федір, 459
 Шарко, Вадим, 209
 Шафранський, Микола, 298, 468
 Шах-Рай, Василь, 158, 162
 Шахрай, Степан, 472
 Шац, 209
 Шачка, Атанас, 367

- Шачка, Петро, 367
 Шаюк, П. с. Д., 148
 Шаюк, П. с. В., 148
 Шаян, Михайло, 149
 Шварцбарт, 211, 523
 Швед, Василь, 151
 Швець, Андрій, 73
 Швець, Кіндрат, 424, 470
 Швець, Сильвестер, 572
 Швець, Ф., 102
 Шворобей, Прокіп, 458
 Шебець, Іван, 146
 Шевченко, Роман, 221
 Шевченко, Тарас, 313, 369
 Шевчик, Люба, 567
 Шевчиків — пс. П. Гана, 54
 Шевчук, Андрій, 458
 Шевчук, Василь, 417
 Шевчук, Данило, 458
 Шевчук, Іван, 417
 Шевчук, Ілько, 415
 Шевчук, Корнель, 416, 466
 Шевчук, О., 286
 Шевчук, Семен, 399, 405
 Шевчук, Юрко, 286
 Шевчук, Ярослав, 434
 Шекерський, Юрій, 459
 Шелегеда, Платон, 459
 Шелест — пс. В. Сидора, 466
 Шелехіс, 199
 Шелухин, Олександр, 103
 Шелухин, С., 490, 491
 Шембель, І., 287
 Шепарович, 575
 Шепелевич, 215
 Shepherd, Arthur, 261
 Шептицька, 419
 Шептицький, Андрій, 395, 585
 Шеремета, Павло, 29*, 30
 Шереметівна, Варвара, 425
 Шерлей, 536, 537
 Шерстило, Богдан, 434
 Шидловський, Антін, 422
 Шидловський, Петро, 458
 Шило, Костянтин, 209
 Шиманський, Іван, 56, 125, 483
 Шиманський, Онуфрій, 301, 414
 Шиян, 477
 Шіпкінс, 255
 Шкамбара, Осип, 415, 420
 Шкварок, Андрій, 73
 Шкільний, Іван, 414, 420
 Шкільний, Федь, 418
 Школяр, 467
 Школяр, Михайло, 419
 Шкредетко, Лев, 472
 Шкурупій, Гео, 172, 222
 Шлапак, Ярослав, 392-394
 Шліхтер, О. Г., 179, 199
 Шляхтич, Іван, 468, 470
 Шляхціковський, 467
 Шльома, Федір, 459
 Шмагала, І., 151
 Шмига, В., 150
 Шмига, М., 150
 Шмігелъ, Василь, 434
 Шнирко, Василь, 149
 Шолотко, Андрій, 298
 Шпак, І., 474
 Шпарага, 217
 Шпенглер, 410
 Шпилька, Юрій, 552
 Шпур, В., 474
 Шпраг, 215, 229
 Штабалюк, Іван, 412, 418
 Штаер, Е., 287
 Штаер, М., 149
 Штаер, Омелян, 149
 Штангей, В., 222
 Штефан, Августин, 548, 561
 Штик, Павло, 466, 469
 Штик, Франц, 39
 Штикало, Дмитро, 125, 149, 434
 Штинь, Микола, 418
 Штокало, 147
 Штукалко, Олена, 456
 Шубська, Ольга, 422
 Шубський, Ігор, 425, 454, 459, 461, 480
 Шульга, Євген, 459, 471
 Шульгин, Олександр, 102, 491, 494
 Шумський, Володимир, 30
 Шумський, Іван, І, 417
 Шумський, Іван, ІІ, 459
 Шумський, Олександр, 54, 169, 171, 180, 193-196, 198, 217, 218, 229
 Шуран, М., 422
 Шуран, Святослав, 287
 Шуст, О., 412
 Шустакевич, Іван, 468
 Шустов, 211
 Шух — пс. Р. Шухевича, 274
 Шух, Михайло, 450
 Шухевич, Роман, 14, 28, 56, 143, 147, 152, 153, 265, 274, 284, 291, 292, 295, 296, 301, 302, 320, 324, 337, 356, 391, 399, 400, 405, 409, 411, 434, 435, 463, 475, 536, 538, 550, 553, 554, 561, 570, 574, 582
 Шухевич, Степан, 305, 309, 314, 315*, 319, 339, 342-344, 346, 387, 399, 403-405, 455, 461, 464
 Шухевич, Юрко, 56, 414
 Шушкевич, Стефанія, 142
 Шебиволока, Іван, 252
 Щепотав, Володимир, 210
 Щербаківський, Дмитро, 180
 Щербаков, А. С., 200
 Щербина, Олександр, 221
 Щирба, 298
 Щудло, Лука, 417

- Шука — пс. Р. Шухевича, 550, 553
 Шупак, 223
 Шур, Роман, 137
 Щурат, Василь, 52, 53
 Щурківна, Грина, 469
- Юзефський, Генрик, 105, 387, 388, 401, 402, 403, 407, 470**
 Юзьків, Теодор, 150
 Юник, Атанасій, 456
 Young, R. S., 261
 Юра, Василь, 298
 Юрасів, 216
 Юревіч, 363
 Юристовський, Онуфрій, 300
 Юрків, А., 152, 366
 Юрків, О., 416
 Юровицький, 209
 Юрчак, Доротея, 414
 Юрчинська, Наталія, 146
 Юрчук, Степан, 468
 Юхич, Іван, 414
- Явдась, М., 192**
 Явний, Бронислав, 413
 Явнич, Володимир, 300, 389
 Яворів, В., 415, 452
 Яворів, Г., 415, 452
 Яворницький, Д., 171
 Яворська, Віра, 148
 Яворський, В., 414
 Яворський, Матвій, 181, 215, 218, 219
 Яворський, Осип, 287
 Яворський, Теодор, 148
 Яголка, Гриць, 418
 Ягода, Генрих, 177, 181, 201
 Ягодзінські, 305
 Язвінська, Анна, 298
 Якимишин, 179, 208
 Якимишин, В., 414
 Якимович, Петро, 419
 Якір, Йона Емануїлович, 179, 181
 Яковлев (І.), 212
 Яковлев (ІІ.), 179
 Ялкін, 159
 Яловий, Микола, 172, 218, 222
 Янів, Володимир, 56, 58*, 59, 125, 295, 323, 325, 329, 399, 406, 407, 410, 411, 414, 434, 435, 485, 567
- Яніцький Антін, 416
 Янкевич, Геннадій, 434, 459
 Янкель — пс. В. Янева, 295
 Янковський, Іван, 427, 428
 Яновський, Юрій, 172
 Янчар, В., 425
 Яремишино, Степан, 417
 Яремко, І., 287
 Яремко, М., 287
 Яремович, Р., 419
 Ярещенко, Олександр, 175, 191
 Ярій, Ріко, 34, 86, 88, 89*, 91, 219, 356, 382, 482, 483, 499, 541, 549, 575, 583
 Яримович, Н., 399, 404
 Яримович, О., 287
 Яримовичівна, Ол., 469
 Яримович, Я., 287
 Ярміло, Василь, 418
 Ярмолович, Ксенофонт, 459
 Ярмолович, Микола, 459
 Ярмолюк, Павло, 458
 Ярош, Василь, 137
 Ярош, Іван, 324, 368, 399, 400, 406, 411
 Ярош, Олександр, 147
 Ярошенко, Володимир, 172
 Ясеницький, Є., 572
 Ясеницький, О., 473
 Ясінська, Марія, 462, 465
 Ясінський, Мечислав, 462, 465
 Ясінський, Микола, 30, 31*, 32, 434
 Ясінський, Степан, 415
 Яськів, 349
 Яхименко, Гриць, 466
 Яхницький, Осип, 73
 Яценко, С., 413
 Яциківна, Е., 413
 Яцина, 436
 Яцишин, Володимир, 150
 Яцишинівна, Володимира, 416
 Яцишин, Михайло, 148
 Яців, Василь, 412
 Яців, Дмитро, 56, 444, 452
 Яців, Н., 150
 Яцків, Василь, 287
 Яцковський, Ярослав, 434
 Яценко, Сидір, 458

ЗМІСТ РОЗДІЛІВ

ПЕРЕДМОВА ВІД ВИДАВНИЦТВА	5
ВСТУПНЕ СЛОВО АВТОРА	7
<i>I частина: ПЕРЕДВІСНИКИ ОУН</i>	11
Під чотирма окупантами (11) — Становище українських урядів і військовиків (13)	
УКРАЇНЬКА ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ	15
Заснування УВО (15) — Відносини на західньоукраїнських землях (18) — Завдання і командний склад УВО (20)	
РЕВОЛЮЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УВО	26
Форми пасивного й активного спротиву (26) — Атенрати на представників окупаційної влади (27) — Перша саботажна акція 1922 р. (28) — Партизанський рейд 1922 р. (29) — Експропріаційні акції 1924-1926 рр. (30) — Каральні акції проти зрадників (32) — Закордонні станиці і вишколи УВО (33) — Підпільне видання «Сурми» (34) — Проти орієнтації на Москву і Варшаву (36) — Процес Басарабової (39) — Потреба політичної однородности УВО (41)	
ПАРТИЙНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ	42
Міжпартійна рада (42) — УНДО та її відлам УПП (42) — Українська Соціал-радикальна Партія (44) — Українська Соціал-демократична Партія (45) — Сельроб (45) — КПЗУ — (45) Українська Католицька Народня Партія (46) — Галицькі москвофіли (46)	
ПОЧАТКИ НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ОСЕРЕДКІВ НА ЗУЗ	47
Писання д-ра Д. Донцова (47) — «Заграва» і УПНР (50) — Український університет в підпіллі (51) — Група Української Державницької Молоді (54) — Організація Вищих Кляс Українських Гімназій (56) — Союз Української Націоналістичної Молоді (56)	
УКРАЇНЬКІ НАЦІОНАЛІСТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗА КОРДОНОМ	62
Група Української Національної Молоді (63) — Легія Українських Націоналістів (67) — Союз Організацій Українських Націоналістів (71) — Союз Українських Націоналістів (73)	
<i>II частина: НАРОДИНИ ОУН</i>	75
ДВІ КОНФЕРЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ	75
I Конференція в Берліні 1927 р. (76) — Поява «Розбудови Нації» (80) — Причини відложення Конгресу Українських Націоналістів (82) — II Конференція в Празі 1928 р. (86)	
ПЕРШИЙ КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ В 1929 Р.	88
Склад і перебіг Конгресу (88) — Відозва від Конгресу (92) — Постанови Великого Збору ОУН (94) — Устрій ОУН (100)	
УКРАЇНЬСЬКЕ ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ В ЧАС ПОСТАННЯ ОУН	102
Державні центри (102) — Політичні партії (104) — ОУН і українські легальні партії (105)	

ВІДГОМІН НА СТВОРЕННЯ ОУН	107
Як прийняли постанови ОУН українські партії (107) — Большевики про створення ОУН (109)	
УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ СУПРОТИ ФАШИЗМУ І ГІТЛЕРИЗМУ	112
КЛІТИНИ ОУН НА ЧУЖИНІ	115
<i>III частина: ПРОТИ ПОЛЬСЬКОГО ОКУПАНТА</i>	117
ПЕРШІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ КРОКИ	117
Перша Крайова Екзекутива ОУН (117) — Організаційна структура ОУН (119)	
ПОЛІТИЧНО-ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСЬ ОУН	121
Легальна й підпільна література (121) — Ідеологічний відтинок (126) — Декалог (126) — 12 прикмет характеру українського націоналіста (127) — 44 правила життя українського націоналіста (128)	
КУЛЬТ СТРІЛЕЦЬКИХ МОГИЛ	130
НАСТУП ПРОТИ МОСКВООФІЛЬСТВА І РАДЯНОФІЛЬСТВА	133
Два види москвофільства (133) — Віча і демонстрації (134) — Справа проф. К. Студинського (134) — Невиконаний атентат на большевицький консулят (136)	
КОНЦЕПЦІЯ «ПЕРМАНЕНТНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ»	137
ПРОБЛЕМА ОУН-УВО	139
БОЙОВІ АКЦІЇ УВО В 1929 РОЦІ	140
Напад на листоношу у Львові (140) — Атентат на «Таргі Всьогодне» (141)	
ДВІ КОНФЕРЕНЦІЇ УВО-ОУН В 1930 РОЦІ	142
Львівська Конференція в травні 1930 р. (142) — Празька Конференція в червні 1930 р. (145)	
АРЕШТИ І СУДОВІ ПРОЦЕСИ ВІД СІЧНЯ 1929 ДО КІНЦЯ 1930 Р.	146
СОТНИК Ю. ГОЛОВІНСЬКИЙ КРАЙОВИМ ПРОВІДНИКОМ ОУН	152
<i>IV частина: ПРОТИ ЧЕРВОНОГО ОКУПАНТА</i>	155
ЗАВОЮВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ БОЛЬШЕВИКАМИ	155
Невдача з організуванням громадянської війни (155) — Організування бунту в Україні прибулими чужинцями (156) — Напади з зовні (157)	
БОЛЬШЕВИЦЬКА ОКУПАЦІЙНА ВЛАДА	159
КП(б)У та «уряд» УССР — інструменти окупаційної влади (160) — Фіктивні большевицькі уряди (161)	
ТРИ ПЕРІОДИ МОСКОВСЬКО-БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ НА УКРАЇНІ	163
ПЕРІОД ВОЄННОГО КОМУНІЗМУ	164
Народні повстання проти окупантів (165) — Голод у 1921-1922 рр. (166)	
ДОБА НЕП-у Й «УКРАЇНІЗАЦІЇ»	168
Зміни в економічній політиці (168) — Причини національних уступок (168) — «Українізація» і спротив русифікаторів (169)	
НАСЛІДКИ «УКРАЇНІЗАЦІЇ»	170
Освіта і шкільництво (171) — Наука (171)	
ЛІТЕРАТУРНИЙ І МИСТЕЦЬКИЙ РУХ	172
Нові напрямки в літературі (172) — Організації письменників (172)	
УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА	173
Заходи відновити УАПЦеркву (173) — Боротьба за збереження Церкви серед репресій (173) — Відновлення і зростання УАПЦеркви (174) — Поборювання УАПЦеркви і духовенства (175)	
ДОБА СТАЛІНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ	176
Три хвилі репресій (176) — Керівники репресій (177) — Події в роках терору (180)	

БОЛЬШЕВИЦЬКА КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ — ПОВОРОТ ДО НЕВИЛЬНИЦТВА	182
Удержавлення замість усуспільнення майна (182) — Початкові форми колективізації: комуни, ТОЗ-и, радгоспи (183) — Від «добровільної» до примусової колективізації (184) — Примусові закупи хліба (184) — Випродаж селянської худоби (184) — Масові вивози на Соловки (184) — Твердий спротив села і большевицький відворот (185)	
ОРГАНІЗОВАНЕ НАРОДОВБИВСТВО В 1932-1933 РОКАХ	186
ДВА ЗАКОНИ ПРО НАРОДОВБИВСТВО	187
Закон про приспінення народоббивства (187) — Закон про голодову облогу України (188) — Недовір'я Сталіна до комуністів з України (188) — Завершення народоббивства в 1933 р. (189)	
ЛІКВІДАЦІЯ УАПЦеркви	190
Винищення єпископату і духовенства (190) — Замикання і руйнування церков (192)	
БОРОТЬБА З НАЦІОНАЛЬНИМИ УХИЛАМИ В ПАРТІЇ	193
Шумськiзм (193) — Хвильовiзм (196) — Волобуєвщина (198) — Чистки в КП(б)У (198)	
ПОЧАТКОВІ РОКИ ДИКТАТУРИ ХРУЩОВА В УКРАЇНІ	200
УВО ТА ОУН В ПІДСОВЕТЬСЬКОМУ ПІДПІЛЛІ	202
ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ОУН ТА ІНФОРМУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ	204
З РЕЄСТРУ ДІЙ САМОСТІЙНИЦЬКОГО ПІДПІЛЛЯ	206
ХАРКІВСЬКИЙ ПРОЦЕС СВУ І СУМ В 1930 Р.	208
ПРИСУДИ, РОЗСТРИЛИ, ПОВСТАННЯ В 1930 РОКАХ	211
Ліквідація червоних старшин в Україні (214) — Український Національний Центр (215)	
РОЗСТРИЛИ УКРАЇНСЬКИХ КОМУНІСТІВ В 1933 Р.	215
РОЗКРИТТЯ УВО-ОУН НА СХІДНІХ ЗЕМЛЯХ УКРАЇНИ	216
ОФІЦІЙНЕ БОЛЬШЕВИЦЬКЕ СТВЕРДЖЕННЯ	217
РОЗСТРИЛИ Й ЗАСЛАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ	221
ТРЕТЯ ХВИЛЯ АРЕШТІВ 1936 Р.	222
НОВА ХВИЛЯ ТЕРОРУ ПРОТИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ	223
ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ-ДЕРЖАВНИКІВ	223
ПІДПІЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ОУН НА НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ	225
<i>V частина: ДРУГИЙ ЕТАП РЕВОЛЮЦІЙНИХ ДІЙ ОУН В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1930-1938)</i>	
ДОБА РЕПРЕСІЙ	231
ДРУГА САБОТАЖНА АКЦІЯ В 1930 Р.	232
Польська політика колонізації українських земель (232) — Саботажна акція в оцінці чужої та української преси (234) — Розмах саботажної акції (239) — Відозва Проводу ОУН (239) — Лють і безсилля польської поліції (241) — Припинення саботажної акції (242)	
ЕКСПРОПРІЯЦІЙНІ НАПАДИ В 1930 Р.	244
Напад на поштовий віз під Вібркою (244), під Белзцем (246)	
ЗАМОДУВАННЯ КРАЙОВОГО ПРОВІДНИКА ОУН СОТНИКА Ю. ГОЛОВІНСЬКОГО	247
ПАЦИФІКАЦІЯ	251
Опис збірних репресій (251) — Ув'язнення українських послів (253)	

СВІДЧЕННЯ ЧУЖИНЦІВ ПРО ПАЦИФІКАЦІЮ	254
СВІТОВИЙ ВІДГУК НА ПАЦИФІКАЦІЮ	255
Інформативно-політична акція ОУН у світі (255) — Протестаційні акції українців (255) — Акція Проводу ОУН на форумі Ліги Націй (256) — Чужинецька преса про пацифікацію (257) — Петиція англійських парламентаристів до Ліги Націй (260) — На форумі Ліги Націй (261) — Політичний капітал (263)	
ВІДПЛАТНИЙ ТЕРОР ОУН-УВО	263
Дії проти помагачів пацифікації (263) — Напад на поліцію в Галях біля Львова (264)	
ЗМІНИ В КРАЙОВІЙ ЕКЗЕКУТИВІ ОУН НА ЗУЗ	265
Ще раз проблема ОУН-УВО (265) — Крайова Конференція ОУН 1931 р. (266) — Смерть Крайового Провідника ОУН Ст. Охримовича (268) — Смерть д-ра Ст. Нижанківського (270) — Кризь перебої (272)	
БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН	274
Напад на поштовий віз під Бірчою (275), під Печенижином (275) — Напад на «Банк Людови» в Бориславі (276), на пошту в Трускавці (276) — Вбивство поліційного агента Букси (277)	
ВБИВСТВО ПОЛЬСЬКОГО ПОСЛА ТАДЕУША ГОЛУФКА	277
Становище українських урядовців політиків (278) — За що вбито Голуфка? (280) — Хто і як убив Т. Голуфка? (282)	
АРЕШТИ І ПРИСУДИ (від січня 1931 до червня 1932)	285
НАГЛІ СУДИ В ПОЛЬЩІ	289
ВБИВСТВО КОМСАРА ПОЛІЦІЇ ЧЕХОВСЬКОГО	291
ЗМІНИ В КРАЙОВОМУ ПРОВІДІ ОУН В 1932 Р.	295
ПРАЗЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ В 1932 Р.	295
ПРОЦЕС «КОНГРЕСІВЦІВ»	297
АРЕШТУВАННЯ І ПРИСУДИ (від червня по грудень 1932 р.)	298
НАПАД НА ПОШТУ В ГОРОДКУ	301
НАГЛИЙ СУД ЗА ГОРОДОК	305
Хід судової розправи (305) — Промови оборонців: д-ра В. Старосольського (309), д-ра Ст. Шухевича (314), д-ра Л. Ганкевича (317), д-ра Глушкевича (317) — Останнє слово підсудних (318)	
ПРИСУД ТА ЕКЗЕКУЦІЯ	318
СПРАВА ГОРОДКА ПЕРЕД СУДОМ ОУН	321
КОНФЕРЕНЦІЯ ПРОВІДУ ОУН В БЕРЛІНІ В ЧЕРВНІ 1933 Р.	322
БАНДЕРА ПРОВІДНИКОМ ОУН НА ЗУЗ	323
Бойова Референтура (324) — Пропаганда націоналістичних ідей (325) — Культ могил українських героїв (326) — Військовий вишкіл (327)	
ОУН НА ЗУЗ І «ОРГАНІЧНИЙ СЕКТОР»	328
СПРАВА ІМПРЕЗИ «УКРАЇНСЬКА МОЛОДЬ ХРИСТОВІ»	330
ШКІЛЬНА АКЦІЯ В 1933 Р.	330
АТЕНТАТ НА ШКІЛЬНОГО КУРАТОРА ГАДОМСЬКОГО	334
ПРОТИМОНОПОЛЬНА АКЦІЯ	335
АТЕНТАТ У БОЛЬШЕВИЦЬКОМУ КОНСУЛЯТІ У ЛЬВОВІ В 1933 Р.	337
Підготовка і перебіг атентату (337) — Обставини атентату і перші реакції на нього (339) — Перебіг судової розправи (341) — Недопущені питання оборонців (344) — Відкинення внесків про колективізацію, голод і світової опінію (344) — З промов оборонців: д-ра Ст. Шухевича (346), д-ра В. Старосольського (347) — Демонстрація солідарності (348)	

ЮНАЦТВО ОУН ПЕРЕД СУДОМ	348
ПРОТИВОЛЬШЕВИЦЬКА АКЦІЯ	349
Атентат на редакцію «Праці» (349) — Плянований атентат на А. Крушельницького і зудари з комуністами (350)	
«НУРЕЦЬ» ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ СЕРЕД ПІДПІЛЛЯ	350
Р. Барановський видає на смерть сотн. Ю. Головінського (354) — Виявлення Бібрецького нападу (355) — Виявлення учасників Конгресу (355) — У власних сітях (355) — Заява КЕ ОУН у справі Р. Барановського (357)	
ЯЗВА ПРОВОКАЦІЇ ТА ОЦІНКА ЦЬОГО ЯВИЩА	358
БОРОТЬБА З КОНФІДЕНТСТВОМ І ПРОВОКАЦІЄЮ	362
АТЕНТАТИ НА НАМОВЛЮВАЧІВ ДО ДОНОЩИЦТВА	363
Справа Нича (363), Корпана (364) і Литвина (365)	
ЛІКВІДАЦІЯ КОНФІДЕНТІВ І ДОНОЩИКІВ	365
Замах на Є. Бережницького (366) — Вбивство сільських конфідентів і присуди (366) — Вбивство Я. Бачинського (367) і Лабія (368)	
СТАНОВИЩЕ НА ЗУЗ ТА ОУН В ОЦІНЦІ ОБ'ЄКТИВНОГО ПОЛЯКА	371
ВБИВСТВО ПОЛЬСЬКОГО МІНІСТРА В. ПЕРАЦЬКОГО	373
Поліційне слідство (375) — Лябораторія ОУН в Кракові (375) — На слідах «Ольшанського» (376) — Арештування М. Лебеда (376) — «Архів Сеника» (378) — Хто і як підготував і виконав убивство Перацького (382) — За що вбито Перацького? (384)	
НЕВИКОНАНІ АТЕНТАТИ	386
Атентат на Кособудзького (387), на Юзефського (388)	
АРЕШТ БОЙОВИКІВ ОУН ПІД НАДВІРНОЮ	388
ВАРШАВСЬКИЙ ПРОЦЕС БАНДЕРИ І ТОВАРИШІВ	389
Обвинувачення і хід розправи (390) — Оборонці (393) — Промови польських прокурорів (394) — Присуд (396) — Оцінка процесу польськими політиками (397)	
ЛЬВІВСЬКИЙ «ПРОЦЕС БАНДЕРИ»	399
Хід процесу (400) — Промова прокурора (402) — Промови оборонців (403), Бандери (407) та інших підсудних (408) — Присуд (411)	
УВ'ЯЗНЕННЯ І ЗАСУДИ ЗА ДВА РОКИ (від січня 1933 до грудня 1934)	411
СУДИ НАД МОЛОДДЮ	425
Процес Юнацтва ОУН у Крем'янці в 1933 р. (425) — Суд над Юнацтвом ОУН в Бережанах 1935 р. (425)	
ВЕЛИКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС ЗА ШКІЛЬНУ АКЦІЮ В ПЕРЕМИШЛІ В 1934 Р.	426
СПРОВОКОВАНИЙ ПРОЦЕС В 1935 Р.	428
СТАТИСТИКА ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЗУЗ ЗА 1929-1934 РР.	428
КОНЦЕНТРАЦІЙНИЙ ТАБІР БЕРЕЗА КАРТУЗЬКА	429
ВІДБУДОВУВАННЯ КЕРІВНИЦТВА І РОБОТИ ОУН У 1934 Р.	434
Після промовиці (434) — Наглий суд за «Жовківську справу» (436)	
Л. РЕВЕТ ПРОВІДНИКОМ КЕ ОУН НА ЗУЗ ТА ЇЇ СКЛАД	437
НОВИЙ КУРС ПРАЦІ ОУН	439
Відбудова обірваних зв'язків (439) — Обмеження бойових акцій (440) — Відновлення видавання підпільної літератури (441) — Непевність супроти Я. Барановського (441) — Спроби безпосередніх заходів у полк. Коновальця (442)	
ПОСТАННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ФРАКЦІЇ В ОУН — «ЗОВ»	443
Децо про роботу і задуми «ЗОВ-у» (446) — Суд в справі атентату на Копача (448)	

БЕРИНСЬКА СПРАВА	450
БОРОТЬБА ПРОТИ КОМУНІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ	450
Свято Франка в Нагуевичах (451) — Напад комуністів у Стрийщині (451) — Криваве свято на Маківці (451)	
КРАЙОВА ЕКЗЕКУТИВА ОУН НА ПІВНІЧНО-ЗАХІДНІХ ЗЕМЛЯХ	453
Особовий склад КЕ ОУН на ПЗУЗ (454) — Протипольська діяльність і послаблення комуністів (454)	
ТРИ ВЕЛИКІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ НА ВОЛИНІ	455
Рівенський процес проти 13 Костопільців в січні 1937 р. (455) — Луцький процес проти 42 студентів в серпні 1937 р. (455) — Другий Рівенський процес проти 55 Костопільців в грудні 1937 р. (457)	
ВЕЛИКІ АРЕШТИ НА ВОЛИНІ В 1937 І 1938 РОКАХ	458
ПОЧАТКИ ПАРТИЗАНСЬКОЇ ПІДГОТОВИ	459
ВЕЛИКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС У РІВНОМУ В 1939 Р.	461
БОЙОВІ ВИСТУПИ ОУН В ГАЛИЧИНІ	461
Замахи на вїтїв і поліційних службовців (461) — Напад на Ясїнських (462) — Напад на поштовий уряд у Гаях (462), на листоношу в Бережанщині (463)	
ПРОТИКОЛОНІЗАЦІЙНИЙ ВИСТУП У РАДЕХІВЩИНІ	464
ОЦІНКА НЕКООРДИНОВАНИХ ДІЙ	464
АРЕШТИ І ЗАСУДИ (січень 1935 — грудень 1937)	465
ВИСТУПИ ПРОТИ ПОЛЬСЬКИХ ПОГРОМНИКІВ	474
НА РОБІТНИЧОМУ ВІДТИНКУ	476
ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ ПРЕСИ	477
<i>VI частина: ОУН В ЗАКОРДОННИХ КРАЇНАХ</i>	<i>481</i>
ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВІДУ ОУН І РОЗМІЩЕННЯ ЇЇ СТАНИЦЬ ЗА КОРДОНОМ	481
Особовий склад ПУН і керівники теренів (481) — Форми діяльності закордонних клітин ОУН (483) — Станиця УВО-ОУН в Данцігу (484) — Творення політично-громадських організацій у США і Канаді (488)	
ПІДРИВНІ ЗАХОДИ З БОКУ ПРОТИВНИКІВ	489
Наклепи, що ОУН це польська або большевицька провокація (490) — Інсинуації про грошеві надужиття (491) — Сіяння недовір'я до провідних членів ОУН (494)	
ВНУТРІШНЬО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ПРАЦЯ ПУН	496
Ідеологічно-програмові устійнення (496) — Військовий відтинок (498) — Пропагандивні видання (499) — Герб і гимн ОУН (500) — Консолідаційні заходи на чужині (502)	
ЗОВНІШНЬО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ	505
Політично-інформативні видання (505) — Контакти з політичними діячами (507) — Тактика політичної незалежності (508) — Далеко-східня акція (510) — Станиці в Литві, Лондоні і Женеві (512) — Ліга Націй (514)	
ПЕРСОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПУН	515
Випадковість добору людей (515) — Люди двох стилів праці (516) — Друга справа М. Сціборського (517) — Усунення Л. Костарева та П. Кожевникова (519) — Оцінка прикмет членів ПУН (520) — Незадоволення з боку крайовиків (520) — Ускладнення через Я. Барановського і «архів Сеника» (521)	

РОТТЕРДАМСЬКА ТРАГЕДІЯ	522
СПРОБИ БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ ПРОВОКАЦІЇ Й АТЕНТАТУ	523
Справа В. Михальчука (523) — Справа Нормана (526) — Хом'як (527) — Валюх (528)	
АТЕНТАТ НА ПОЛК. КОНОВАЛЬЦЯ	530
Перебіг атенрату (530) — Похорон Коновальця (532) — Невиясені питання (532) — Справа Полуведька (532)	
ПІДГОТОВА ВИЗВОЛЕННЯ СТ. БАНДЕРИ З В'ЯЗНИЦІ	534
ПРОБЛЕМА НАСЛІДСТВА ГОЛОВИ ПРОВІДУ УКРАЇНСЬКИХ НА- ЦІОНАЛІСТІВ	539
<i>VII частина: КАРПАТСЬКА УКРАЇНА</i>	<i>543</i>
ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ ЗАКАРПАТТЯ	543
Атентат Ф. Тащинця в 1930 р. (544) — Ступневий розпад Чехо-Сло- ваччини (545)	
НЕЗАЛЕЖНІСТЬ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ	546
Карпатська Україна й ОУН (548) — Закарпаття в плянах ОУН (548) — Два суперечні становища в ОУН (549)	
ОРГАНІЗУВАННЯ ЗБРОЙНОЇ СИЛИ	551
Українська Національна Оборона (552) — Відповідь на віденський арбітраж (552) — Карпатська Січ (553) — Заборона допомоги на озбро- ення (554)	
«УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛІСТИ НІКОЛИ НЕ КАПИТУЛЮЮТЬ!»	555
НЕБЕЗПЕЧНА РОЗКОЛИНА	559
Дві протилежні оцінки (560) — Договір Уряду Карпатської України з ПУН (561).	
<i>VIII частина: ПЕРЕД ВИБУХОМ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ</i>	<i>563</i>
В ІДЕЙНІЙ ЄДНОСТІ З КАРПАТСЬКОЮ УКРАЇНОЮ	563
НАСТУП ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ НА УКРАЇНСЬКЕ СТУДЕНТСТВО	566
НОВИЙ ПРОВІД ОУН НА ЗУЗ	567
ВІДПЛАТНІ АКЦІЇ	568
ЗАГАДКОВА ЗАГИБЕЛЬ М. ТУРАША	570
ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В 1939 РОЦІ	571
РИМСЬКИЙ «П. ВЕЛИКИЙ ЗВІР УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ»	573
«Устрій ОУН», ухвалений у серпні 1939 р. (577) — З «Відозви Пре- зидії П. ВЗУН» (582) — Різкий зворот в закордонній політиці ПУН (582)	
НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	584
ПОВСТАНСЬКІ БОЇ З ПОЛЯКАМИ	586
Бої в Миколаївщині (586) — Бої в Щиреччині (586) — Бої у Стрий- щині (587)	
ПРИМІТКИ	589
ДЖЕРЕЛА І МАТЕРІЯЛИ	591
СКОРОЧЕННЯ	595
ПОКАЖЧИК ПРИЗВИЩ	597

